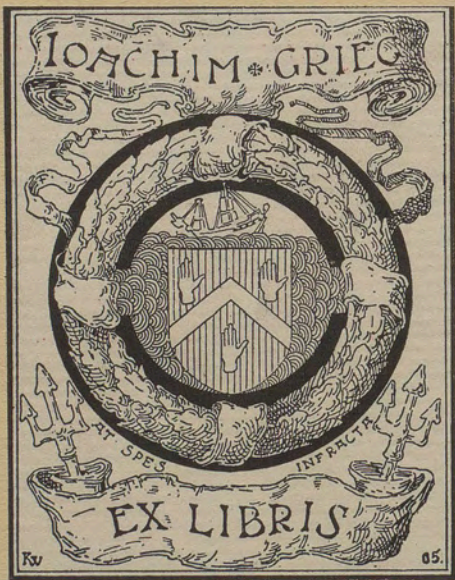

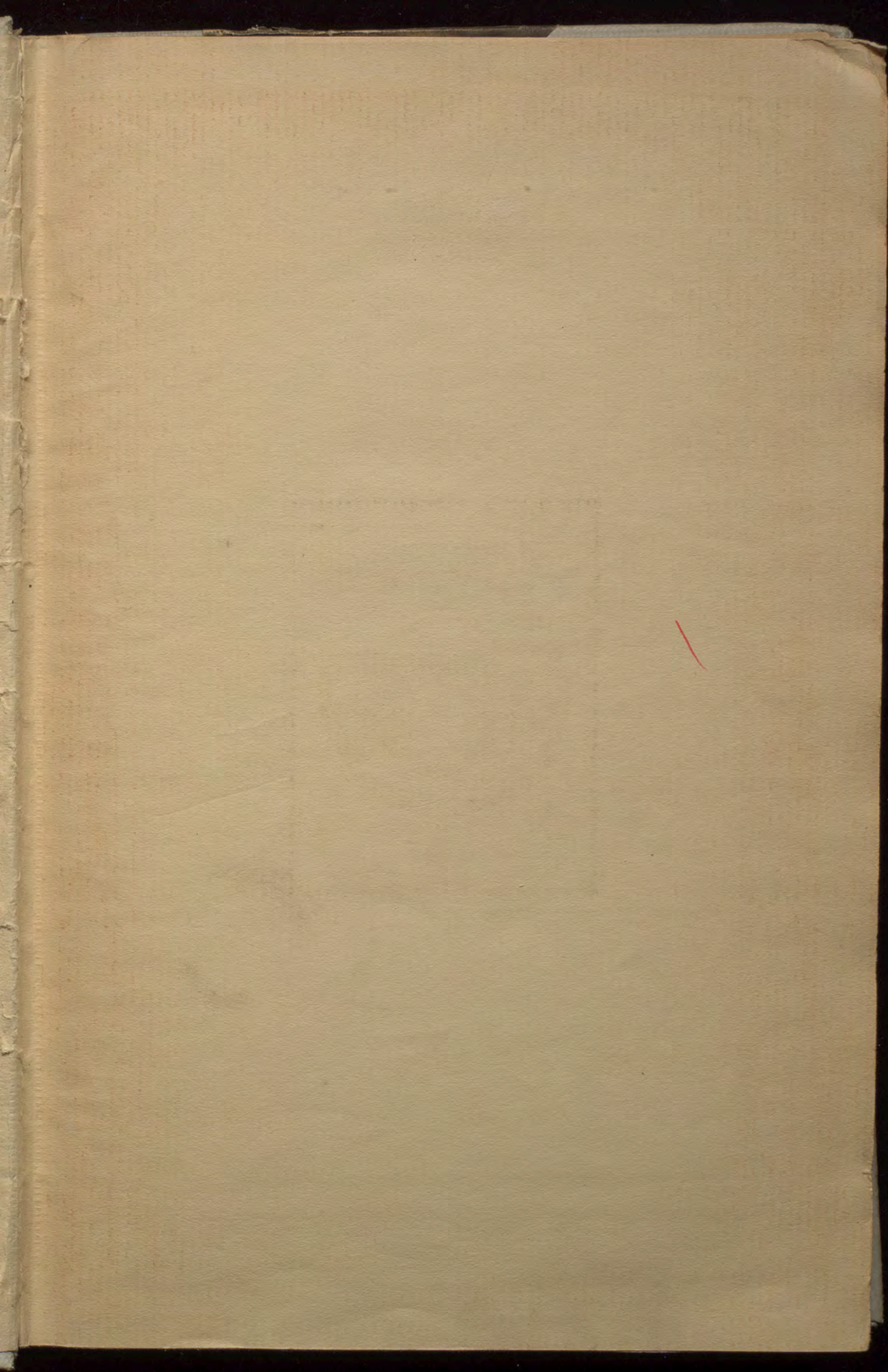
DR. MORFF
RINGER

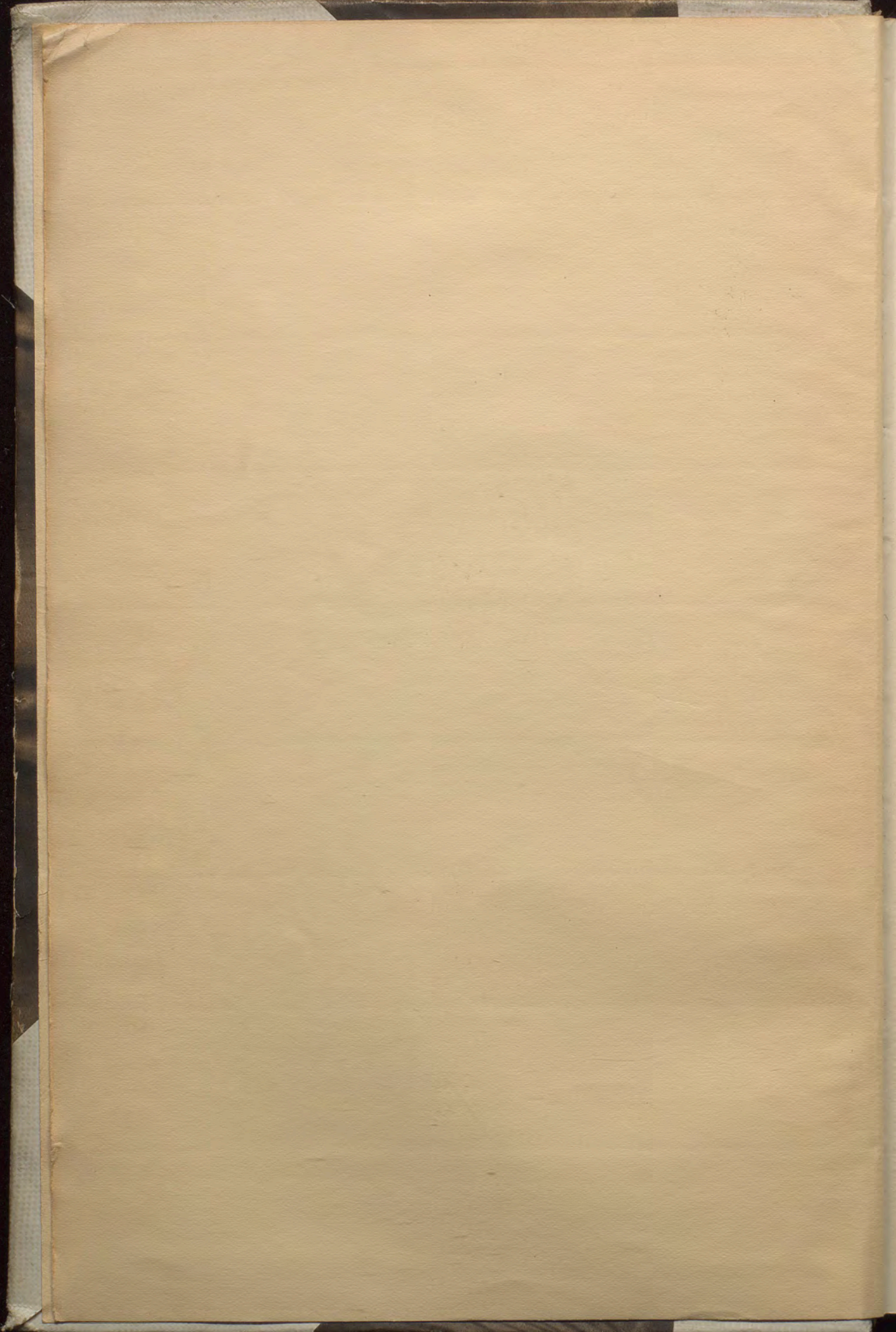
F

XIII a
Ludendorff
Ex Lib. 2.

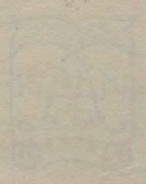

GENERAL
LUDENDORFF'S
KRIGSERINDRINGER
1914—1918

GENERAL
LUDENDORFF'S
KRIGSERINDRINGER
1914—1918

WASSELHOFF & KÖNIG
LUDWIGSPLATZ 10, BERLIN W. 7

GENERAL
LUDENDORFF'S
KRIEGSKUNSTLEHRE
1911-1918

XIIIa
Eks. 2

GENERAL LUDENDORFF'S KRIGSERINDRINGER 1914 — 1918

MED TALRIGE SKITSER OG KORT

AUTORISERET OVERSÆTTELSE

VED

C. F. LØKKEGAARD

PREMIERLØJTNANT I DEN DANSKE GENERALSTAB

H. ASCHEHOUG & CO. · 1919

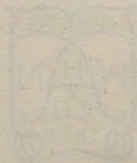
99 d056096

GENERAL
LUDENDORFF'S
KRIGSERINDRINGER
1914-1918

VED TILBAGE GÅTTER OG KORT

*Denne Bog tilegner jeg de Helle, der faldt
i Troen paa Tysklands Storhed.*

C. F. LEHNER

G

127199

FORORD

Gennem de fire Krigsaar kunde jeg ingen Optegnelser gøre. Jeg havde ikke Tid dertil. Da jeg nu har Tiden til min Raadighed, indhenter jeg det forsømte og nedskriver mine Krigserindringer, i Hovedsagen efter Hukommelsen.

Livet bragte mig frem til førende Stillinger. Generalfeltmarskal v. Hindenburg og jeg blev kaldede til sammen med andre Mænd at lede Fædrelandets Forsvarskamp.

Krigserindringerne skal fortælle om det tyske Folks og den tyske Hærs Bedrifter, til hvilke mit Navn for alle Tider vil være knyttet. De skal skildre min Stræben og berette om det, jeg oplevede i den store Folkekamp — det tyske Folks Kamp uden Lige, dets taalsomme Liden og dets dødelige Udmattelse.

Endnu er det tyske Folk ikke naaet frem til Besindelse og Erkendelse af dets Besøgelsetid. Der hviler for tunge Byrder paa det. Og dog kan det rette sig stolt ved Tanken om dets Hærs vældige Bedrifter og Ydelserne derhjemme. Men det har ingen Tid at miste, inden det drager Lære af de Tildragelser, der førte til dets Ulykke, thi Verdenshistorien skrider ubønhørlig videre og søndertræder de Folk, som sønderflænger sig selv i Uenighed.

Skrevet i Sverige paa Hesleholmgård
fra November 1918 til Februar 1919, fuld-
stændiggjort i Berlin indtil 23. Juni, Dagen
for Antagelsen af — Freden.

Ludendorff.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
<i>Forord</i>	V
<i>Mine Meninger og Handlinger</i>	1—15
Krigens Væsen. Hær og Hjemland. Øverste Hærledelse og Rigsregeringen. Min Stilling til politiske Spørgsmaal. Generalfeltmarskal v. Hindenburg. Livet i Staben. De underlagte Myndigheder.	
<i>Liège</i>	16—27
Fredsarbejde i Generalstaben. Regiments- og Brigadechef. Kvartermester ved 2. Armé. Erobringen af Liège.	
SOM GENERALSTABSCHEF PAA ØSTFRONTEN FRA 22. AUGUST 1914 TIL 28. AUGUST 1916	
<i>Tannenberg</i>	28—49
Kaldelsen mod Øst. Planen for Slaget. Slaget. Opmarchen mod Rennenkampf. Slaget ved de masuriske Søer. De russiske Troppers Opførsel. Omslaget i Situationen mod Vest.	
<i>Felttoget i Polen i Efteraaret 1914</i>	50—76
I det k.-k. Hovedkvarter. Operationsplanen. Opmarchen i Øvre Schlesien. Fremmarchen mod Weichsel. Kampene ved Weichsel. Tilbagetoget fra Warschau. Tilbagetoget til den tyske Grænse. Oberbefehlshaber Ost. Sammendragning af Kræfterne. Operationsplanen. Kampene i det nordlige Polen.	
<i>Vinterslaget i Masurien i Februar—Marts 1915</i>	77—92
Stabschef ved Sydarméen. Operationsplanen. Slaget. Resultatet af Slaget. Russernes Modangreb. Østprøjsens endelige Befrielse.	
<i>Sommerfelttoget mod Rusland i 1915</i>	93—115
Planen til det afgørende Angreb mod Øst. Fremstødet mod Litauen og Kurland. Gennembruddet i Galizien. Angrebet over Narew. Warschauer Fald. Erobringen af Nowo Georgiewsk og Kowno. Fremmarchen i det østlige Polen. Overgangen over Njemen. Njemen-Arméens Angreb. Afslutning af Sommerfelttoget.	
<i>Oberbefehlshaber Ost's Hovedkvarter i Kowno, Oktober 1915—Juli 1916</i>	116—156
Hvileperioden. Situationen som Helhed i Efteraaret 1915. Historiske Indtryk. Fronterne fæstnes. Land og Folk. Forvaltningens Opgaver, Omraader og Ordning. Kampen og Krisen mod Øst. Felttogsplaner for 1916. Kampene ved Narotschsoen. Begivenhederne til Søs. Englands Blokade. Russiske Angreb. Krisen. Drøftelser i Store Hovedkvarter.	
<i>Den udvidede Overkommando paa Østfronten i August 1916</i>	157—162
Hos de k.-k. Kommandomyndigheder. I Brest-Litowsk. Nye russiske Angreb.	

SOM FØRSTE GENERALKVARTERMESTER

FRA 29. AUGUST 1916 TIL 26. OKTOBER 1918

<i>Ententeoffensiven i Efteraaret 1916</i>	163—208
Tyskland og dets Forbundsfæller. Planerne for Felttoget mod Rumænien. Bulgariens Krigsførelse. Tyrkiets Krigsførelse. Den fælles Krigsledelse. Tysklands militære og politiske Ledelse. Indtryk fra Vestfronten. Konferencen i Cambrai. Taktiske Spørgsmaal. Sommeslaget. De første Kampe i Rumænien. Afgørelsen i Rumænien. Felttoget i Walachiet.	
<i>Situationen ved Aarsskiftet 1916—17</i>	209—223
Den fjendtlige Overlegenhed paa Mennesker og Krigsmateriel. Fredsspørgsmaalet. Spørgsmaalet om U-Baadskrig. Præsident Wilson's Fredsmægling. Kejser Frantz Josephs Død.	
<i>Grundlaget for den videre Krigsførelse. Krigsmaskinen</i>	224—274
Hjælpetjenesteloven. Hindenburgprogrammet. Raastofforsyningen. Ernæringssspørgsmaalet. Rumæniens Betydning for Krigsførelsen. Kampen mod den fjendtlige »Front« i Tyskland. Ødelæggelsen af Folkestemningen og Ledelse af Pressen. Propaganda. Hæren og dens Officerer. Det polske Spørgsmaal.	
<i>Ententeoffensiven i første Halvdel af 1917</i>	275—326
Tilbagetoget til Siegfriedstillingen. Principerne for Forsvarskampen mod Vest. Den russiske Revolution. Amerikas Krigserklæring. Slaget ved Arras. Dobbeltlaget ved Aisne og i Champagne. Kampene i Wytchaetebuen. Lokale tyske Angreb. Kampene paa Østfronten. Rigskansler v. Bethmann og Grev Czernin. Kanslerskifte og Fredsresolution. Den patriotiske Oplysning og Invalideforsorg. Det litauiske, storpolske og elsass-lothringske Spørgsmaal.	
<i>Slaget i Flandern og Ruslands Sammenbrud i Sommeren og Efteraaret 1917</i>	327—370
Kampene i Flandern og foran Verdun; det 11. Isonzoslag; Indtagelsen af Riga. Forberedelse til Angrebet i Italien. Det 3. Flandernslag. Slaget ved Laffauxhjørnet og ved Cambrai. Felttoget i Italien i 1917. Den macedonske og tyrkiske Krigsskueplads. Foretagendet mod de baltiske Øer. Vaabenstilstand mod Øst. Fredsproblemer. Ny Kanslerkrise. Grundlaget for Fredsforhandlingerne mod Øst.	
<i>Forberedelserne til Angrebet mod Vest i 1918</i>	371—406
Beslutningen til Angreb. Fredsforhandlingerne i Brest-Litowsk. Bolchevismen. Fred med Ukraine og Ultimatum til Trotzki. Konferencen i Homburg. Freden i Brest-Litowsk og Præliminærfreden i Buttea. Udrustningen og Uddannelsen af Tropperne til Angrebet. Understøttelse fra Forbundsfællerne. Erstatningsspørgsmaalet og Stemningen i Hæren.	
<i>Angrebet paa Vestfronten i 1918</i>	407—470
Angrebets Forberedelse. Det store Slag i Frankrig. Slaget ved Armenitières og Kimmel. Foran nye Beslutninger. Situationen paa de andre Fronter; Felttoget i Finland. Slaget ved Soissons og Reims og det østerrigske Angreb i Italien. Slappelsen i den aandelige Krigsduelighed. Vor Politik i Østen. Angrebsslaget ved Marne og i Champagne. Fochs Modangreb Sydvest for Soissons.	
<i>Slutkampen i Sommeren og Efteraaret 1918</i>	471—530
Den 8. August og dens Følger. Situationen skærpes. Tilbagetog til Siegfriedsstillingen. Grev Burians Fredsskridt. Fjendens Angreb paa Vestfronten breder sig; Bulgarien bryder sammen. Øverste Hærledelse	

beslutter at tilbyde Vaabenstilstand, Indførelsen af det parlamentariske System i Tyskland. Den første Note til Wilson. Regeringen og Vaabenstilstandstilbudet. Præsident Wilsons Svar. Slaget fortsættes, Hermann- og Hunding-Brunhild-Stillingen. Krigskabinetets Møde den 17. Oktober. Afslutningen paa min militære Løbebane.

Efterskrift ..... 531—535

KORT-BILAG

- I. Tannenberg 1914 (1:800.000).
- II. Slaget ved de masuriske Søer (1:800.000).
- III. Felttoget i det sydlige Polen i Efteraaret 1914 (1:800.000).
- IV. Felttoget i det nordlige Polen i Efteraaret 1914 (1:800.000).
- V. Vinterslaget i Masurien (1:800.000).
- VI. Sommerfelttoget mod Rusland i 1915. (1:2.250.000).
- VII. Oversigtskort over Verdenskrigen (1:15.000.000).
- VIII. Felttoget mod Rumænien (1:3.000.000).
- IX. Det tyske Angreb imod Vest i 1918 (1:1.000.000).
- X. Tyske Tilbagetogsbevægelser i 1918 (1:1.000.000).

ANVENDTE FORKORTELSER

I. A. K.	= Første Armékorps.
III. R. K.	= Tredje Reservekorps.
2. Inf. Div.	= Anden Infanteridivision.
Brig.	= Brigade.
Ldv.	= Landeværn.
Lst.	= Landstorm.
Kav.	= Kavalleri.
A. O. K. 11	= Armé-Overkommando for 11. Armé.
Inf. Tr. Div.	= Infanteri-Troppe-Division (østrig-ungarnske).
k.-k.	= kejserlig-kongelig (østrig-ungarnsk).

RETTELSER

Side 33, 3. Stk., 1. Linje	f. n.: staar	Neidenburg;	læs	Nordenburg.
— 34, 2. —, 7. —	—	—	—	bagud til højre; — bagud til venstre.
— —, 2. —, 5. —	—	—	—	XXIII. A. K.; — XXIII. A. K.
— 53, —, 1. —	f. o.:	—	—	frem Syd for; — frem Nord for.
— 57, 6. —, 1. —	f. n.:	—	—	ovenfor (Syd for); — Nord for.
— 58, —, 19. —	f. o.:	—	—	XXI. A. K. blev; — XI. A. K. blev.
— 83, 3. —, 1. —	—	—	—	XI. A. K.; — XXI. A. K.
— 88, 1. —, 6. —	—	—	—	højre Fløj; — venstre Fløj.
— 100, —, 10. —	f. n.:	—	—	13. Juni; — 13. Juli.
— 272. 4. —, 6. —	f. o.:	—	—	Doublin; — Lublin.

Mine Meninger og Handlinger.

I.

Lièges Overrumpling aabnede Rækken af tyske Sejre. Det var en dristig Beslutning, og den fik en forvoven Udførelse.

Felttogene mod Øst i Aarene 1914 og 1915 saavel som i Sommeren 1916 var vældige Ydelser, jævnyrdige med de største i Krigshistorien gennem Tiderne, og stillede de højeste Krav til Førere og Tropper. Russerne var betydeligt stærkere end de dér kæmpende forbundne tyske og østerrig-ungarske Hære.

Den Krig, Generalfeltmarskal v. Hindenburg og jeg fra 29. August 1916 — Datoen for vor Indtrædelse i den Øverste Hærledelse — skulde føre, kan fuldt ud henregnes til Verdenshistoriens vanskeligste. Noget vældigere og mere rystende har vor Klode hidtil aldrig set. Tyskland og dets svage forbundne kæmpede, underlegne som de var, mod den ganske Verden. Der skulde træffes Beslutninger af uhyre Vægt. De fattedes med logisk Konsekvens ud fra Krigssituationen, fra vor Opfattelse af Krigen og fra selve Krigens Væsen.

Hærene og Flaaderne bekæmpede hverandre, som de gjorde det tidligere, var end Stridskræfter og Krigsmidler af langt større Omfang end før. Men ganske anderledes end i de sidste Krige stod Nationerne med al deres Kunnen tæt opsluttet bag deres Hærmagt og gennemtrængte den. Kun Frankrig kunde allerede i 1870—71 opvise noget lignende.

Hvor Hærenes og Flaadernes Magt begyndte og Nationernes hørte op, var i den nuværende Krig ikke mere til at afgøre. Værnet og Folket var ét. Verden blev Vidne til Nationernes Krig i bogstaveligste Forstand. I denne Sum af Kræfter stod Jordens mægtigste Stater mod hverandre. Til Kampen mod de fjendtlige Stridskræfter paa endeløse Fronter og vidtstrakte Have sluttede sig Krigen mod de fjendtlige Nationers psykiske og fysiske Kraft med det Formaal at ødelægge og lamme den.

Det er let og lidet risikabelt at føre Krig og levere Slag med stærke Batailloner. Men saaledes stillede var Generalfeltmarskallen og jeg ikke gennem de 3 første Krigsaar. Der var ikke andet for os at gøre end at handle, som Pligten og Samvittigheden bød os, og at tage det paa os, som vi ansaa for nødvendigt for at tilkæmpe os Sejren. Begivenhederne i dette Tidsrum gav os Ret.

Da vi fra Marts 1918 kunde angribe under saa gunstige Styrkeforhold, som Krigen for Tyskland hidtil ikke havde givet os, strakte Kraften til til store Sejre, men ikke til den hurtige Afgørelse. Og senere svækkedes den, mens Fjendens øgedes.

II.

Denne Verdens- og Folkekrig stillede enorme Krav til os Tyskere, paa hvem den laa med hele sin Tyngde. Hver enkelt maatte yde det yderste, om vi vilde vinde den. Vi maatte i Ordenes sande Betydning kæmpe og arbejde til sidste Blods- og Sveddraabe, og dertil stadig vedblive at være kampvillige, ja mere end det, at stole fast paa Sejren, — et svært, men tvingende, Krav under de Livsvilkaar, Fjenden beredte os, under den Hvirvelstorm af fjendtlig Propaganda, der udadtil mærkedes saa lidt, men dog var af saa voldsom en Styrke.

Hær og Marine har deres Rod i Fædrelandet, som Egen har det i den tyske Jord. De lever af Hjemlandet og øser deres Kraft herfra. De kan modtage, men ikke frembringe, hvad de behøver; de kan kun kæmpe med det, Hjemlandet giver dem af sjælelige, materielle og fysiske Kræfter. Det er disse, der giver Hær og Marine Evnen til at sejre, Evnen til trofast Hengivelse, til selvfornægtende Ofervilje i daglige Kampe, i Krigens Møje og Besvær. De alene kunde sikre Tyskland den endelige Sejr. Med dem førte Fædrelandet denne Jættekamp mod hele Verden, selv om ogsaa de med os forbundne ydede deres Hjælp, og de besatte Egne blev udnyttede i den Udstrækning, Krigens Love hjemlede.

Hær og Flaade maatte følgelig stedse paany fra Hjemlandet hente sig aandelig Spændkraft, Folk og Krigsmidler og saaledes atter og atter forynge sig.

Moralen og Krigsviljen derhjemme maatte fæstnes; vé os, om de led Skade! Jo længere Krigen varede, jo mere øgedes Faren herfor, jo mere blev der at overvinde, jo mere indtrængende blev samtidig Hærens og Marinens Krav om sjælelig og moralsk Styrkelse.

Fædrelandets personelle og materielle Kræfter maatte til det yderste frigøres og stilles til Tjeneste for Krigsførelsen.

Det var vældige Opgaver for Hjemlandet. Ikke alene var det den Grundvold, hvorpaa vor stolte Hærmagt hvilede, og som ikke turde lide nogensomhelst Skade, — det var den kraftgivende Kilde, der maatte holdes sølvklar og ren og dog fuld af Magt, saa den evnede at staa sætte Hærens og Marinens Nerver og atter og atter at forny deres Kræfter. Folket behøvede den indre Styrke, som alene kunde gøre det til varig Kraftkilde for Hær og Flaade. Nationens og Værnets Kraft var saa snævert og inderligt forbundne, at de aldeles ikke lod sig skille ud fra hinanden. Hærens Modstandskraft overfor Fjenden ahang saa absolut af Nationens Modstandskraft derhjemme. Man blev i Hjemlandet Vidne til en Virken og Leven kun for Krigen, som det næppe før var set. Og denne Virken og Leven var det Regeringens, var det den ansvarlige Rigskanslers Sag at lede og paa kraftigste Vis at holde vedlige.

Dertil fremstod yderligere en stor Opgave for Krigsledelsen: Ledelsen af Kampen paa de fjendtlige Hjemmefronter. Skulde Tyskland ikke betjene sig af dette mægtige Krigsmiddel, som det daglig mærkede i sit eget Kød? Skulde vi ikke søge at ryste de fjendtlige Nationers Sjælstilstand, lige saa vel som Fjenden — desværre med saa gode Resultater — gjorde det hos os? Denne Kamp maatte føres fra Hjemlandet over det neutrale Udland og først saa fra Front til Front. Ganske vist manglede Tyskland ét mægtigt Hjælpemiddel til Propagandaen: Hungerblokaden mod de fjendtlige Landes Indbyggere.

Regeringen havde store Opgaver at løse i Folkets Tjeneste for en heldig Tilendebning af Krigen. Noget større blev aldrig krævet af nogen tysk Regering end dette at stille det tyske Folks samlede Kraft til Disposition for Kejseren paa Slagmarken og at føre Kampen mod de fjendtlige Nationers Moral og Aand. Regeringens Arbejde og Handlinger fik saaledes set en for Krigen afgørende Betydning. Dette krævede af Regering, Rigsdag og Folk en Gaaen op i Krigstanken som ingensinde før. Det var nu en Gang saaledes: Krigsførelsens Kraft havde sin Kilde i Hjemlandet — Kraftens Udslag viste sig paa den fjendtlige Front.

Kun en kraftig Krigsførelse gav Løfte om det store Maal, at naa frem til Freden. Ved sit Krigsarbejde fremmede Regeringen samtidigt den Fred, i hvis umiddelbare Tilvejebringelse dens videre ophøjede Opgave laa.

Generalfeltmarskallen og jeg meddelte straks efter vor Kaldelse til den Øverste Hærlædelse og efter at have sat os ind i Situationen Rigskansleren vore Anskuelse om Hærens Tarv — der faldt sammen med Marinens — og formulerede de deraf flydende Opgaver for Hjemlandet. Vi opfordrede ham til Samarbejde til Krigens Førelse og saa trods Stillingens truende Alvor Fremtiden i Møde med Fortrøstning.

Regeringen havde billiget vor Indtrædelse i den Øverste Hærlædelse. Vi kom den i Møde med aaben Tillid. Men snart begyndte to forskellige Synsmaader, repræsenterede af Regeringens og vore Anskuelse, at strides. Dette Modsætningsforhold var paa samme Tid en stor Skuffelse og en overordentlig Besværlighed for os.

I Berlin kunde man ikke bekende sig til vor Opfattelse angaaende Krigens Krav, evnede ikke at vise den faste Vilje, som kan holde et helt Folk fast og indstille al dets Villen og Kunnen paa den ene Tanke: Krig og Sejr. Ententens demokratiske Regeringer har formaaet dette. Med ubøjelig Viljekraft stillede Gambetta i 1870—71, Clemenceau og Lloyd George i denne Krig deres Folk i Sejrens Tjeneste. Denne Ententens maalbevidste Stræben, denne mægtige Ødelæggelsesvilje blev ikke af Regeringen erkendt i dens fulde Skarphed. Derom kan ikke rejses nogen Tvivl. I Stedet for at samle alle til Raadighed værende Kræfter til Krigen og anspænde dem til yderste Grad for at vinde Freden paa Slagmarken, saaledes som Krigens Væsen betingede det, slog man i Berlin ind paa en anden Vej; man talte mere og mere om Forsoning og Forstaaelse uden samtidig at give vort eget Folk en stærk krigerisk Impuls. I Berlin troede man eller foregølede sig: de fjendtlige Natio-

ner maatte længselsfuldt lytte til de Ord, der forkyndte Forsoning, og vilde tvinge deres Regeringer til at slutte Fred. Saa lidt kendte man dér de fjendtlige Folks og Regeringers Aandsretning med deres stærkt nationale Tænkemaade og stædige Villen. Berlin havde intet lært af tidligere Tidens Historie. Man følte her kun egen Uformuenhed overfor Fjendens Aand, men tabte Haabet paa Sejr og lod sig rokke. Ønsket om at opnaa Fred blev stærkere end Viljen til at kæmpe for Sejren. Vejen til Fred overfor Fjendens Ødelæggelsesvilje var ikke til at finde. Man forsømte derover at føre Folket den trange Vej frem til Sejr.

Rigsdag og Folk saa sig uden det Førerskab, de for Størsteparten saa varmt længtes efter, og gled med Regeringen ned ad Skraapienet. Selve Krigens vældige Problemer skubbedes mere og mere til Side. Den indre Politik og Tanken paa Jeg'et fortrængte dem. Det blev Fædrelandets Ulykke.

Kan hælde, at Revolutionen, som nu gennemryster Europa, vil hidføre en anden Verdensordning og gøre Folkenes Tanker og Følelser mere modne for en Fred grundet paa Retfærdighed og Forsoning af Menneskeheden. Vaabenstilstands- og Fredsbetingelserne staar imidlertid imod en saadan Opfattelse. Mens jeg var Første-Generalkvartermester, havde Verden i hvert Fald endnu ikke forandret sig.

Den Øverste Hærledelse indtog samme Standpunkt som Præsident Wilson i November 1918, da han forelagde sit store amerikanske Flaadeprogram; han vilde anse det for ufornuftigt, om Amerika i sit Flaadeprogram allerede nu vilde tilpasse sig efter en fremtidig Verdenspolitik, da der endnu ingensomhelst Afgørelse forelaa om samme Verdenspolitik.

Paa samme Vis skrev ligeledes i November 1918 Formanden for 4. Armés Soldatterraad:

»Maaske lader Revolutionen sig i mange Hjerner gennemføre med Idealer. Den, der har staaet overfor Fjenden, maa dog sige, at Ententens Verdensanskuelse endnu i Øjeblikket hylder Materialismen.«

Nu ser den forbausede og i sine Idealer bedragne Verden klart. Men det forblindede tyske Folk betaler Afsindigheden med sit Liv.

Den Øverste Hærledelse hævdede den Anskuelse, at først maatte Menneskeheden forandre sig, saa kunde ogsaa vi nedlægge Vaabnene og tænke paa Forstaaelse; ellers maatte det med Sikkerhed forudses, at vi maatte tage Skade for Hjemgæld. Fredspalmen er ikke noget Værge overfor Sværdet. Saalænge Menneskene, og navnlig vore Fjender, vedblev at være, som Menneskeheden hidtil var, var der for Tyskland — og i hvert Fald for Generalfeltmarskallen og mig som ansvarlige militære Førere — ikke andet at gøre end at holde fast om Sværdet og stadig paany at skærpe det. Det var derfor vor alvorlige Pligt overfor Regeringen at insistere paa Gennemførelsen af Krigsforholdsreglerne og at forsøge at gennemtrænge den med den Beslutsomhed, vi maatte anse som alene rigtig.

I alle Spørgsmaal henvendte den Øverste Hærledelse sig til de forfatningsmæssige Faktorer. Krigens krævede af den hvert Øjeblik hurtige og vidtgaaende Afgørelser; den fordrede og fremmede Beslutnings-

kraften. I Berlin blev man i de tilvante Fredsformer. Besvarelser, selv i de vigtigste Spørgsmaal, indgik ofte først efter Ugers Forløb. Som Følge af denne Berliner-Myndighedernes ualmindeligt langsommelige Forretningsgang og af Manglen paa Erkendelse af Krigens Krav blev den gensidige Forhandlingstone af og til noget skarp. Dette har vi beklaget. For os var Minutterne kostbare; der maatte handles hurtigt, thi det gjaldt ofte umaalelige Skader, om vi nølede.

I Fredstid havde Rigsregeringen afgørende Magt overfor alle Myndigheder. Udenrigsministeriet følte sig staaende over al Kritik. Kun vanskeligt kunde Rigsministerierne vænne sig til, at der med Krigs-udbruddet i den Øverste Hærledelse var opstaaet en Institution, som ikke alene delte Ansvarret med Rigskansleren, men som havde saa uhyre meget at varetage, at den saa meget mere var tvungen til daadkraftig Handeln, som det skortede herpaa i Berlin. Jeg vilde ønske, at ogsaa Regeringen klart havde indset dette enkle Faktum. Generalerne v. Moltkes og v. Falkenhayns Stilling til Regeringen var ikke væsentlig anderledes end Generalfeltmarskallens og min.

Regeringen gik sine egne Veje og har ikke af Hensyn til den Øverste Hærledelses Vilje undladt at gøre noget, som den (Regeringen) ansaa for formaalstjenligt. Men mangt og meget, der var betegnet som paatrængende nødvendigt i Krigsførelsens Interesse, skete ikke.

Paa nogle Omraader maatte den Øverste Hærledelse allerede straks efter Krigens Udbrud træde til og handle, hvor saadant egentlig paahvilede andre Myndigheder. De vide Felter for Presse, Censur, Afværgelse af fjendtlig Spionage og Sabotage i Hjemlandet o. a., blev til Skade for Krigsførelsen overladt til den militære Selvhjælp. Uklarhed i Kompetencespørgsmaal og Personelmangler hemmede de forskellige Myndigheders Initiativ. Den dybe Ansvarsfølelse drev Generalstaben til skabende Arbejde. Den var ogsaa tidligere i Stand til at dække Personelbehovet fra Hæren, navnlig med Reserveofficerer med behørig og god Foruddannelse. Ledelsen kom derved i Hænderne paa Generalstaben; Udførelsen forblev dog ofte i Hænderne paa hjemlige Myndigheder. Grænselinjen, indenfor hvilken de ansvarlige Myndigheder mente sig ene kompetente, var ikke klar; Rivninger var uundgaelige. En klar, bestemt Ledelse i det indre, hvorom den Øverste Hærledelse ofte bad, vilde have udelukket saadant.

III.

Som Første-Generalkvartermester paahvilede det ofte mig personlig at fremsætte den Øverste Hærledelses Krav overfor Regeringen.

Om politiske Personligheder og Partier har jeg ikke bekymret mig. Visse Partier, der altid kun talte om Forstaaelse i Stedet for at opflamme Nationens Krigsvilje, indsaa ikke Nødvendigheden i den Øverste Hærledelses Krav. Regeringen tænkte som de. Og saa slog Regeringen og Flertalspartierne sig sammen og tog grundigt Afstand fra mig med min militære Tænken og Villen.

Det var klart, at jeg fandt flere Tilhængere i de Partier, som

ligesom jeg holdt en Forstaaelse lige overfor den fjendtlige Ødelæggelsesvilje for umulig og derfor stemte for den størst mulige Energi i Krigsførelsen. Jeg har aldrig henvendt mig til dem, men de betroede sig til mig. Disse Partier var det til Højre orienterende Mindretal. Derfor stemplede de andre mig, skønt jeg kun tænkte paa Krigsførelsen, som »Reaktionær«. Havde jeg fundet de tilsvarende Anskuelser hos de demokratiske Partier, havde jeg ogsaa haft Tilhængere hos dem, og jeg vilde saa maaske af Højre være bleven udskreget som Demokrat, hvad der iøvrigt ofte nok skete fra konservativ Side.

Jeg er hverken »Reaktionær« eller »Demokrat«. Jeg træder kun op for det tyske Folks Velfærd, kulturelle Trivsel og nationale Kraft, for Autoritet og Orden. Paa disse Piller hviler Fædrelandets Fremtid. Under Krigen var Maalet den størst mulige Energi i Krigsførelsen og Sikring af den militære og den dermed ligestillede økonomiske Levedygtighed, ogsaa for Tiden efter Krigen.

Af Rigsledelsens Uvirksomhed paa mange Omraader opstod for mig den uheldige Omstændighed, at jeg af ildesindede, til Tider ogsaa af overivrige Venner, mere og mere — uden at jeg selv havde gjort det ringeste derfor og uden nogensinde at være fremtrædende — blev trukket ind i Partistridighederne. Hvad jeg gjorde, blev forvansket, revet ud af Sammenhængen. Handlinger og Sætninger fik en Udlægning, som de ikke indeholdt. Taagede, ganske ubegrundede Paastande blev kolporterede. Min soldatermæssige, aabne Tænkemaade viste først alt dette tilbage med et Skuldertræk — det var for uvæsentligt ved Siden af den store Opgave. Senere var jeg ilde berørt af disse Foreteelser, men formaaede ikke at ændre dem. Pressen bad jeg gentagne Gange om ikke at befatte sig med mig. Iøvrigt havde jeg altfor travlt til selv at tage Stilling dertil. Jeg savnede iøvrigt ogsaa Adkomst til at udtale mig; tiltroede desuden det tyske Folk mere Sans for den haarde Virkelighed. Men Regeringen kom det tilpas at have fundet en Lynafleder; i Stedet for at skride ind for mig, lod den Skraalerne i Fred, den fremstillede mig som Diktator, skød den Øverste Hærledelse i Forgrunden og skærpede derved Stemningen imod mig. Saaledes stod Sagerne. En saadan Fremgangsmaade laa de to Rigskanslere, Dr. Michaelis og Grev von Hertling fjernt, men den store Skade — en Skade der paa Grund af min militære Stilling i sine Følger blev en national Ulykke — var allerede sket.

Den Øverste Hærledelse, og i dette Tilfælde jeg personligt, blev mere og mere gjort ansvarlig for mangehaande ubehageligt. Saaledes blev jeg f. Eks. med uundgaaelig Strenghed men ogsaa Uhyrlighed sat i Forbindelse med det hjemlige Forplejningssystem, ja, endogsaa udpeget og beskyldt som dets Ophavsmand. Men hverken Generalkvartermesteren, Generalintendanten eller jeg havde noget som helst med Varetagelsen af Forplejningen i Hjemlandet at skaffe. Det laa udelukkende i Hænderne paa Krigsministeriet og Krigsøkonomikontoret.

Af socialdemokratiske Førere hørte jeg efter min Afgang, at jeg var bleven gjort ansvarlig for den af de stedfortrædende kommanderende Generaler bestyrede Forsamlingsret. Dette laa ganske uden for min Kompetence.

Maaske er følgende ogsaa karakteristisk. I Vinteren 1916—17 blev Kulnøden lagt mig til Last. Fejlen laa for største Delen deri, at der forud for min Indtrædelse i den Øverste Hærledelse var draget for ringe Omsorg herfor. I Februar 1917 krævede jeg Indsættelse af en Kulkommissær. Desværre blev der ikke straks fundet den rette Mand. Først senere valgte man en anden. I Sommeren 1917 hjemsendte den Øverste Hærledelse 50,000 Bjergværksarbejdere fra Fronten. Da der saa i 1917—18 forefandtes rigeligere Brændsel end Vinteren forud, høstede den Øverste Hærledelse, der virkelig havde gjort noget for denne Bedring, i hvert Fald havde mere Lod og Del heri end i den slette Tilstand i Vinteren 1916—17, heller ikke ringeste Tak herfor. Det passede ikke i de Menneskers Kram, der hidsede Stemningen imod mig eller dog imod bedre Vidende taalte, at andre gjorde det.

Under det uhyre Ansvar, der hvilede paa mig, ønskede jeg Tilendebringelse af Fjendtlighederne; det var jo ikke muligt andet. Ofte udtalte jeg mig i den Retning. Men der maatte opnaas en Fred, der sikrede Fædrelandet Eksistensmulighed, ellers var Krigen tabt. Jeg ansaa ikke Fredsmulighed for foreliggende, uden at ogsaa Fjenden var fredsberedt. En ensidig Betonen af vor Beredvillighed til Fred syntes mig farlig.

Det stod mig klart, at der var langt igen til Freden, selv om man talte om den og af hele sit Hjerte længtes imod den. Den pacifistiske Tanke om en Forsoningsfred var af mange et Værktøj imod os; mange mente det ærligt: dette vidnede om en ophøjet Idealisme, der hidtil ikke havde fundet sin Virkeliggørelse i denne Stridens Verden. Men vidste de paagældende, om ogsaa Fjenden tænkte saadan, og hvis dette ikke var Tilfældet, stod det dem da klart, at de ved at udbrede den Tanke, at vi nu til enhver Tid kunde faa en saadan Fred, foraarsagede umaadelig Ulykke, idet de saaledes — som Menneskene nu engang er — afgørende svækkede den Krigsvilje, der ikke kunde hæves tilstrækkeligt? De har gjort, at vort Folk længes efter Fred, men de har ikke gjort Fjenden villig til Fred. De besværliggjorde derved Freden, idet Ententen indsaa og udnyttede Tilstanden hos os; de besværliggjorde derved ogsaa den Øverste Hærledelses Bestræbelser for at gøre Fjenden villig til Fred med de Midler, som i Krigen alene fører til Maalet. De er trods al Idealisme skyldige i Fædrelandets Ulykke.

Jeg kender efter Fjendens Holdning ikke nogen Lejlighed til en billig og retfærdig Forstaaelsesfred. Alt, hvad der er udspremt herom, mundtligt eller i Pressen, er urigtigt. Regeringen har ingen Sinde paa vist den Øverste Hærledelse en saadan Fredsmulighed.

Vi kunde sikkerlig til enhver Tid have faaet en Fred som den, vi nu maa slutte. Hvilken Rigskansler, hvilken Statsmand, hvilken tysk tænkende Mand havde villet den? Men nogen anden Fred gaves der ikke, det kunde alle ganske nøje vide, og derfor maatte vi kæmpe for Sejren, da nu engang Krigen var begyndt.

Grev Czernin endelig tænkte ganske som jeg, selv om han ogsaa skjulte Sandheden for sig selv. Han sagde i sin Tale af 11. December 1918:

»Stadig var Situationen kun den, at vi i et tænkeligt gunstigt mili-

tært Moment havde kunnet foreslaa en Fred, som, forbundet med betydelige Ofre, maaske havde haft Haab om at blive antaget af Fjenden. Men de tyske Militære blev jo mere fordringsfulde, jo mere glimrende Resultaterne var, og mindre end nogen Sinde var det efter store Sejre muligt at bevæge dem til en saadan Forsagelsespolitik.

Jeg tror forøvrigt, at der har været et eneste Moment i denne Krigs Historie, da en saadan Démarche virkelig syntes at rumme Udsigter; det var efter det berømte Slag ved Gorlice.«

Slaget ved Gorlice var i Maj 1915. Senere forelaa der altsaa — efter Grev Czernins Mening — ikke en Gang mere Muligheden for en Fred, selv med betydelige Ofre. Og var den end virkelig tilstede i Maj 1915 eller senere: da vilde ikke alene tyske Militære, men saa at sige hele det tyske Folk have afvist en saadan Fred, saa længe det endnu i sin stolte Selvtillid følte Kraft til at kæmpe! Denne Selvtillid og denne Kraft skulde Statsmændene øge for at give Fædrelandet Evne til at sejre og bevare det for Nederlag med dettes umaadelige Ulykker. En Mellemting gaves der selv efter vore Fjenders Vilje ikke. Vor Vilje spillede overfor dem aldeles ingen Rolle. Endnu var Fjendens Vilje ikke brudt. Var dette definitivt sket gennem en militær Sejr, saa kunde Diplomaterne tale om Forsoning — om de da endnu havde Vilje dertil.

IV.

Fire Aar har vi arbejdet sammen i dybeste Harmoni, som én Mand, Generalfeltmarskallen og jeg. Jeg saa det med dyb og inderlig Tilfredsstillelse, at han blev denne Krigs Idealskikkelse for det tyske Folk, Sejrens Legemliggørelse for hver en Tysker.

Generalfeltmarskallen lod mig tage Del i sin Berømmelse. Ved Festen paa hans 70 Aars Fødselsdag den 2den Oktober 1917 klædte han dette i særlig dybtfølte Ord.

Feltherren bærer Ansvaret. Han bærer det overfor Verden, og, hvad der er endnu sværere, overfor sig selv, overfor sin Armé og sit Fædreland. Som Chef og Første Generalkvartermester var jeg fuldtud medansvarlig og har stedse været mig dette fuldt bevidst. Jeg staar til enhver Tid inde for mine Handlinger.

Vore strategiske og taktiske Anskuelser dækkede fuldstændigt hinanden; et harmonisk og tillidsfuldt Samarbejde fulgte ganske selvfølgelig deraf. Jeg forebragte efter Konference med mine Medarbejdere kort og knapt Generalfeltmarskallen mine Tanker angaaende Anlægget og Ledelsen af alle Operationer og gjorde ham et ganske bestemt Forslag. Jeg havde den Tilfredsstillelse, at Generalfeltmarskallen stedse — fra Tannenbergs og lige til min Afgang i Oktober 1918 — var enig i mine Overvejelser og billigede mine Befalingsudkast.

Vi havde ogsaa samme Opfattelse om Karakteren af denne Folkekrig og om de Forholdsregler, den maatte kræve. Ligeledes var vore Meninger angaaende Freden de samme. Generalfeltmarskallen stræbte som jeg at sikre det tyske Folks Liv mod nye Angreb. Og paa alt dette satte han sin Personlighed ind.

De, for hvem den Øverste Hærledelses Autoritet var og kunde blive en Hindring i Opnaelsen af deres egoistiske Maal, søgte at drive en Kile ind mellem Generalfeltmarskallen og mig. Hans Person vovede man ikke at rukke ved; derfor troede man at maatte ramme mig. Man tilvejeskaffede en Forskel i Generalfeltmarskallens og min Tænke- og Handlemaade. Han personificerede herefter det gode Princip, jeg det slette. De, der udsprede sligt, maatte i det mindste gøre Generalfeltmarskallen medansvarlig for alle formentlige Skader, ellers undergrave de hans Stilling og gjorde en Mand af ham, som ikke kunde besidde de ophøjede Egenskaber, som de havde til Hensigt at tillægge ham, og som han faktisk besad.

Generalfeltmarskallens Berømmelse staar fast i det tyske Folks Hjerter.

Jeg har æret ham højt og tjent ham tro, skattet hans noble Sindelag som hans Kongetroskab og hans Ansvarsglæde.

V.

Mit Liv var viet Arbejde for Fædrelandet, for Kejser og Armé. I de 4 Krigsaar levede jeg kun for Krigen.

Mine Dage gled regelmæssigt. Saa længe jeg var Stabschef paa Østfronten og førte direkte Kommando, rettede alt sig efter det, den militære Situation krævede. Jeg var Kl. 6—7 om Morgenen til sent paa Natten i Arbejdsværelset.

Som Første Generalkvartermester var jeg i rolige Perioder til Tjeneste henad 8. Omtrent 1 Time senere kom Generalfeltmarskallen, og vi drøftede kortelig de krigerske Begivenheder og Udsigter samt løbende Sager.

Kl. 12 havde vi Referat for Hans Majestæt Kejseren.

Præcis Kl. 1 spistes Frokost, hvilket varede $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ Time. Henad halvfire var vi igen i Arbejdsværelset. Kl. 8 spistes Middag, og efter en Pause paa halvanden Time fortsattes Arbejdet til Kl. 12—1 om Natten.

Ensformigheden brødes kun sjældent. Ikke heller de 4—5 Dage, min Krigsorlov varede, var fri for Tjeneste.

Med alle Dele af Fronten og de forbundnes Øverste Hærledelse var jeg i telefonisk og telegrafisk Forbindelse. Arméerne meldte regelmæssigt Morgen og Aften, særlige Begivenheder naarsomhelst.

Chefen for Felttelegrafenen paa Østfronten, Oberst Lehmann, og senere de samlede Hæres Telegrafchef, Generalmajor Hesse, har støttet mig virksomt og omsigtsfuldt. Telefonformationerne i Østfrontens Overkommandostab og Felttelegrafdirektionen ved den Øverste Hærledelse, som i Enkeltheder ordnede Forbindelsestjenesten, har arbejdet fremragende.

Det var paa den ene Side nødvendigt tydeligt at følge alle Begivenheder paa de udstrakte Fronter, men paa den anden Side en overordentlig Byrde umiddelbart at føle Kampenes Pulsslag. Den Øverste Hærledelse maatte jo straks have Kundskab om alle vigtige Begiven-

heder. Thi kun altfor ofte maatte der ved Manglen paa Reserver umiddelbart træffes skæbnesvangre Afgørelser.

Troppeføringen, Omsorgen for Hæren og for Hjemlandets Krigsduelighed gik forud for alle andre Arbejder. De militær-politiske Fremtidsspørgsmaal kom først i anden Linje.

Arbejdstimerne udfyldtes dels af personligt Arbejde, dels af Referat af de mig undergivne Afdelingschefer og Tjenestegrene og af Forhandlinger.

Med særlig Glæde og Tilfredsstillelse tænker jeg paa det tjenstlige og kammeratlige Samvær saavel i min Stab paa Østfronten som i Øverste Hærledelse.

Under den uhyre Arbejdsbyrde og det tunge Ansvar, der hvilede paa mig, kunde jeg kun bruge selvstændige og kraftige Personligheder om mig, af hvem jeg krævede, at de hensynsløst sagde mig deres Mening, hvad de ogsaa — mangan Gang ret grundigt — gjorde. Vort Samarbejde var bygget op paa gensidig Tillid mellem Mand og Mand. Selvbevidste og sikre stod mine Medarbejdere trofast ved min Side. De var mig hengivne og selvstændige Hjælpere, gennemtrængte af den højeste Pligtfølelse. Selvsagt laa Afgørelsen hos mig, thi Ansvaret tillod ingen Tøven; Krigen krævede hurtig Handling. Men i Afgørelsen laa ingen Vilkaarlighed, og der, hvor jeg en enkelt Gang afveg fra mine Medarbejders Forslag, har jeg ikke saaret. Herved, og hvor der var Synsmaader at udligne, har jeg bestræbt mig for, uden at blive uklar, at anerkende divergerende Meninger. Jeg glæder mig over mine Medarbejders Berømmelse og gode Omdømme. Stedse har jeg hævdet den Anskuelse og hævder den den Dag i Dag, at Krigen var af saa mægtigt et Omfang og dens Krav saa enorme, at ét Menneske ikke kunde opfylde dem alene. Den lod Rum nok til glimrende Daad.

Min første Medarbejder paa Østfronten var daværende Oberstløjtnant, nuværende Generalmajor Hoffmann, en aandfuld, fremadstræbende Officer. Hvordan jeg skatter ham som Soldat, fremgaar bedst deraf, at jeg foreslog ham som min Efterfølger, da jeg i Slutningen af August gik til Øverste Hærledelse. Han har i denne Stilling klaret sig ligesaa glimrende som forhen som min ældste Generalstabsofficer.

I det store Hovedkvarter tog jeg Oberstløjtnant Wetzell til Arbejdelse af Operationerne. Jeg kendte ham og satte Pris paa ham allerede fra tidligere Tid. Han vidste Besked paa Vestfronten. Der havde han udmærket sig som ældste Generalstabsofficer og Stabschef ved III. A. K. og især foran Verdun ydet udmærket Tjeneste. Han er en fortræffelig Soldaternatur og en tro og fast Karakter. Foretagsom og ildnende, nøjagtigt arbejdende, var han mig en udmærket og kær Hjælper. Da jeg skiltes fra ham i September 1918, skete dette under gensidig Anerkendelse, desværre fordi jeg maatte foretage en anden Inddeling af Staben for at give mig selv noget mere Ro.

Efter Oberstløjtnant Wetzell kom Oberst Heye og Major Stülpnagel, der i Berlin i lang Tid havde været min Bureauofficer, til mig, — to fæstnede og retlinede Soldaternaturer. Jeg har med dem gennemlevet den tungeste Tid, en Soldat kan gennemleve: da det var aaben-

bart, at Krigen ikke mere militært kunde vindes af os. At maatte forlade dem i denne Tid, var menneskeligt set det tungeste, jeg har oplevet.

De organisatoriske Spørgsmaal laa navnlig i Hænderne paa Major v. Vollard-Bockelberg, Frhr. v. dem Busche og Frahnert, Mænd med uhyre Arbejdskraft og Skaberglæde og med et vidtskuende Blik. De har ydet betydelige Ting.

Tre af mine Medarbejdere traadte særligt frem for Offentligheden. Det laa i deres Arbejdsfelt.

Oberst Bauer, en udpræget Personlighed, der straks med mig i Hjemlandets Krigsduelighed saa Grundlaget for et godt Enderesultat, forsøgte stadig at fæstne og øge denne. Han har paa afgørende Vis fremmet Artilleriets Udvikling. Det paahvilede ham overfor Hjemlandet at paapege Hærens Behov af Krigsmateriel og at skaffe sig et klart Billede af Industriens Ydeevne ved at søge Oplysninger hos saavel Arbejdsgivere som Arbejdere. Hans Arbejdsomraade var snævert forbundet med Krigsministeriets.

Ogsaa i krigsøkonomiske og mange taktiske Spørgsmaal var hans Medarbejderskab og hans Raad angaaende Krigsføringen af største Nytte.

General v. Bartenwerffer, en rolig og klart tænkende Officer med varme patriotiske Følelser, var Chef for den politiske Afdeling. Det var en vigtig Opgave for Felthærens Generalstab at følge det fjendtlige og neutrale Udlands Militærpolitik og at træde i Forbindelse med Rigskansleren angaaende de heraf flydende Spørgsmaal. Det samme var Tilfældet med de politiske Foreteelser i de besatte Omraader, forsaa vidt de hørte under Øverste Hærledelse. Den politiske Afdeling var den korresponderende militære Myndighed i alle Spørgsmaal angaaende Freden.

Den tredje Herre var Oberstløjtnant Nicolai, en jærnflittig og pligtro Mand med organisatorisk Begavelse. Hans Domæne var særlig mangesidigt, maaske for mangesidigt. Hans Omraade havde udviklet sig organisk. Under Oberstløjtnanten hørte den militære Ledelse af Pressen og i nøje Forbindelse hermed, saavidt det var militært muligt, Iagttagelse og Underbyggelse af Stemningen i Hjemlandet og i Hæren. I begge Henseender var der paabudt Samarbejde med Civilmyndighederne. Vi opnaaede intet. Presseledelse og Oplysningsarbejde var og blev derfor irrationelt, hvad vi var os bevidst.

Ogsaa den militære Censur af Pressen sorterede under Oberstløjtnant Nicolai og hans Organer. At de ikke kunde være nogensomhelst til Tilfredshed, ligger i dette for Krigen desværre nødvendige Ondes Væsen. Det var beklageligt, at den Øverste Hærledelse maatte udøve denne, da de andre Myndigheder holdt sig tilbage.

Det andet store Virkefelt for Oberstløjtnant Nicolai var den hemmelige og den præventive Efterretningstjeneste med Post-, Telegram- og Telefonkontrol, Grænse- og Postspærring, Afværgelse af Handelsespionage og Sabotage. Oberstløjtnant Nicolai har betjent den Øverste Hærledelse godt med sin Efterretningstjeneste. Uvisheden bunder i selve

Krigens Væsen. Heller ikke Fjenden har, trods sine langt større Midler, nogensinde erfaret, hvad vi havde for. Han blev altid overrasket, kun ikke den 15. Juli 1918 — da havde vi gjort ham det for let.

Udnyttelsen af Efterretningerne om Fjenden til de militære Formaal paahvilede Afdelingen »Fremmede Hære«, som forestodes af Major v. Ranch, en erfaren og omhyggelig Generalstabsofficer. Han har tilfulde løst sin ansvarsfulde Opgave. Ogsaa her har Generalstaben ydet, hvad der med Føje kunde ventes af den.

Jeg havde endnu mange andre trofaste Medarbejdere i min Stab; jeg nævner Obersterne v. Tieschwitz og v. Mertz, Majorerne v. Waldow, Krantz, v. Harbou, Hoffmann, Bartenwerffer, Muths, Kaptajnerne Wever, Gabriel, Geyer, v. Fischer-Treuenfeld, v. Goszler, v. Poseck og flere andre.

Særlig kammeratligt forløb de fælles Maaltider i denne store Kreds. Generalfeltmarskallen holdt af en munter Historie og livlig Underholdning. Jeg deltog gerne, men talte ogsaa om tjenstlige Anliggender. Der blev selvfølgelig agtet pinligt paa, at operative Forholdsregler ikke blev behandlet her.

Der kom ofte Besøg til Middag eller blot i Arbejdsværelserne. Der var ofte Gæster tilstede netop under særlig kritiske Forhold. Jeg erindrere, hvordan i Oktober 1914 i Radom en Del Herrer kom med et Tog med »Liebesgaben« og talte om den forestaaende Indtagelse af Warschau, medens jeg allerede da maatte tænke paa Tilbageslaget derfra. I saadanne Tilfælde var Gæsterne en betydelig Anstrengelse for mine Nerver, men i Almindelighed bragte de nyt Liv med.

Af gennemrejsende Officerer af de forskellige Vaaben og af Divisioner fra alle Dele af Fronten erfarede vi, hvordan det stod til i Hæren, tidt og ofte bedre end gennem lange officielle Beretninger. Jeg lagde den største Vægt paa en nøje Forbindelse med Fronten og fik mangan Impuls, der altid blev husket. Disse militære Besøg var mig særlig kærkomne og værdifulde.

Hyppigt kom der Herrer fra Regeringen i Berlin og Forbundsstaterne. Rigskansler v. Bethmann Hollweg besøgte os allerede i Efteraaret 1914 i Posen og saa i Februar 1915 i Lötzen. Ogsaa de andre Rigskanslere kom ofte til os. Tidt og ofte havde vi parlamentariske Besøg. Jeg havde stedse det Indtryk, at de Herrer gerne var hos os, hvilket Parti de end tilhørte. Overfor dem som overfor andre Privatpersoner udtalte jeg mig naturligvis med behørig Reservation om den militære Situation og mine Tanker om Freden.

Repræsentanter for Storindustrien, for Handelen og for Arbejder- og Funktionærforeninger kom jævnligt til Stede og har spist ved vort Bord.

Saa kom de neutrale Militær-Attachéer, neutrale Officerskommissioner, som berejste Fronten, hjemlige og fremmede Korrespondenter og Mænd, der repræsenterede saavel Presse som Videnskab og Kunst.

Mens Hindenburg førte Overkommandoen paa Østfronten, var der særlig hyppigt inviteret Repræsentanter for alle Dele af Øst- og Vestprøjsen.

Mange Fyrster var Gæster hos os.

En særlig Ære var det naturligvis for os, naar Hans Majestæt Kejseren besøgte os. Underholdningen forblev ogsaa da tvangfri, vi havde den Følelse, at Hans Majestæt gerne var hos os. For mig var Gæster ved Spisebordet ganske særligt kærkomne, eftersom jeg her fandt Lejlighed til at drøfte de forskellige Spørgsmaal, der var paa Dagsordenen. Paa den Vis fik jeg senere mere Tid til mine andre militære Opgaver.

VI.

Hærføringen kræver Viljekraft og Fremsyn, men den fordrer ogsaa en Beherskelse af den vældige Hærorganisme, som kun kan vindes og hævdes ved myreflittigt Arbejde. Hertil kommer endnu ét, og det er Forstaaelse af Troppernes Aand og Fjendens Ejendommeligheder. Det kan man ikke arbejde sig til, det ligger som uendelig meget andet i Personligheden. Tillid og Tro paa Sejren forbinder Fører og Tropper.

Hærgruppe- og Armé-Overkommandoerne ydede os initiativrig og forstaaende Medarbejde under vor saa overmaade svære Opgave. Vi stod i livlig Tankeudveksling med dem; men Afgørelsen laa hos os. Den Øverste Hærledelse maatte ogsaa sørge for at tilvejeskaffe en ensartet Opfattelse af de uendelig mange Ting, der tilsammenlagt udgør Arméens Liv. Paa Grund af den hyppige Forskydning af Troppeleddene blev dette i særlig Grad vigtigt.

Med disse ganske nødvendige Indskrænkninger var de underlagte Myndigheder selvstændige i deres Kommandoomraade. Det kom mere til Orde under Bevægelseskrigen og under Angrebet end under Stillingskrigen og under Forsvaret. Der forekom naturligvis taktiske Situationer, under hvilke Kommandomyndighedernes Meninger i visse Detailler afveg fra den Øverste Hærledelses. Afgørelsen laa da hyppigst hos den stedlige Myndighed.

Jeg lagde den største Vægt paa mundtligt Referat og paa Indsamling af umiddelbare Indtryk. Jeg berejste gerne Fronten og benyttede som Første Generalkvartermester stedse et Særtog med særlige Arbejds- og Telegrafvogne. Tjenesten ophørte ikke under Kørslen. Paa bestemte Stationer modtoges, ligesom i Hovedkvarteret, de daglige Meldinger, og om fornødent traadtes der i Forbindelse med saa at sige hele Verden.

Mit personlige Forhold til Stabe og Tropper var harmonisk. Man skænkede mig megen Tillid.

Med særlig Glæde tænker jeg paa mit Forhold til den tyske Kronprins' Hovedkvarter. Kronprinsen viste megen Forstaaelse for det militære Kald og stillede kloge, saglige Spørgsmaal. Han holdt af Soldaterne og nærrede Omsorg for sine Tropper. Han var ikke for Krigen, men udtalte sig for Freden. Dette staar fast, om ogsaa andre vil hævde det modsatte. Kronprinsen har stedse beklaget sig over, at han ikke blev tilstrækkeligt forberedt til sit Kald som senere Kejser, og har gjort sig al mulig Umage for at indhente det forsømte. Han udtalte overfor mig, at han var daarligere stillet end en Fagarbejder. Han har ogsaa

herom udarbejdet et Memorandum, som han overrakte sin Kejselige Fader. Kronprinsens Tilbøjelighed til at gaa til Yderligheder har skadet ham; han var mere værd, end han selv gav det Udseende af.

Stabschefen ved den tyske Kronprins' Hærgruppe, Oberst, Grev v. der Schulenburg, en meget klarttænkende og daadkraftig Officer, var mig en god og tilforladelig Støtte.

Jeg var ogsaa hyppigt ved Kronprins Rupprecht af Bayerns Hærgruppe. Dens omsigtsfulde og usædvanligt flittige Stabschef, General v. Kuhl, var en gammel Ungdomsbekendt af mig; jeg maatte beundre den Ro, han udviste selv i de vanskeligste Situationer.

Det vilde blive for langtrukket, om jeg ogsaa skulde omtale de øvrige Arméer. Kun vilde jeg ogsaa gerne her mindes General v. Loszberg. Denne fremragende Officer og Kamporganisator har ofte bragt Fædrelandet og Hæren Hjælp. Hans Tro paa mig var mig en særlig Tilfredsstillelse.

Under mine Ophold ved Fronten holdt Stabscheferne Foredrag for mig angaaende Situationen. Ved disse Lejligheder var de respektive højere Førere til Stede. Stabscheferne udtalte sig akkurat lige saa utilsløret som Herrerne i Hovedkvarteret. De vidste, at jeg vilde høre deres egne Meninger og have Klarhed og ikke noget Fantasiprodukt à la Potemkin.

Jævnligt blev Arméerne erindret om, at de kun skulde indmelde objektive Fakta og ugunstige lige saa vel som gunstige.

Til saadanne Foredrag sluttede sig en Forhandling, i hvilken de tilstedeværende højere Førere greb ind, om de ikke selv paatog sig Foredraget, hvad jeg i særlig Grad var taknemlig for. Det Samvær, der i Reglen fulgte efter Foredraget, gav mig Lejlighed til at drøfte mangehaande Spørgsmaal med de højere Førere.

Min Forbindelse med Arméerne indskrænkede sig ikke til de ugentlige Rejser. Hver Morgen talte jeg pr. Telefon med Arméernes Stabschefer og hørte, hvad lyst og mørkt der laa dem paa Sinde. Ofte fremkom de med Anmodninger, og hvor jeg kunde hjælpe, skete det, det vidste de. Tidt og ofte har jeg ogsaa sat Mod i Stabscheferne og saa haft den Følelse, at de mere fortrøstningsfulde er gaaede til deres tunge Opgave. Paa det saakaldte grønne Bord*) var den strategiske og taktiske Situation ofte mere lige til at overse end paa selve Stedet under Virkningen af de stærke personlige Indtryk.

Det drejede sig ved disse Telefonsamtaler for mig om at naa til en Orientering. Der blev derfor kun givet Befalinger i meget paatrængende Tilfælde, og i saa Fald blev den senere gentaget skriftligt til Overkommandoerne.

Det siger sig selv, at mine Samtaler blev forebragt Armécheferne. Et Stabschefsregimente var jeg afgjort imod, og Armécheferne var da ogsaa alt for selvstændige Naturer til, at sligt kunde trives.

*) »Operationsbordet«, der med sine Kort og Signaturer til enhver Tid viste Situationen paa Fronten. O. A.

I enkelte Tilfælde kom det til min Kundskab, at der under Paabe-
raabelse af den Øverste Hærledelses Autoritet var givet Befalinger, som
jeg aldrig vilde have billiget. Hvor saadant skete, greb jeg skarpt ind.

Hvor jeg ikke selv kunde være nærværende, udsendte den Øverste
Hærledelse Generalstabsofficerer til at afgive Beretning, enten frem til
de forreste Led eller til Armé-Overkommandoerne, for paa den Vis at
erholde et klarest muligt Billede af Situationen paa vedkommende Sted.

Ændringer i Besættelsen af Tjenestestillingerne i de øverste Myn-
digheder var jo uundgaaelige. Indstillingerne herom gik gennem Kom-
mandomyndighederne til Chefen for Militærkabinettet*), for General-
stabens Vedkommende til Chefen for Felthærens Generalstab. Det
havde ejheller i Fredstid været væsentligt anderledes. Den Øverste
Hærledelse foranledigede i enkelte Tilfælde Personskifter. Sligt blev
nødvendigt, naar det kom an paa at faa særlig krigserfarne Officerer i
Kampens Brændpunkter. Dette kom Krigsførelsen, og ikke mindst
Tropperne, til gode og sparede os Menneskeliv.

Der indtraf ogsaa Forsættelser blandt Armégruppe- og Arméche-
fer under Kampe, der stod særlig længe paa, fornemmelig naar disse
ikke havde et heldigt Forløb. Det var i Længden for disse Mennesker
en ganske uhyre Nerveanspændelse. Armékorpskommandoer, der havde
været i Kamp, blev paa Kampfronten erstattet af andre. Afløsningen
voldte ganske vist Forstyrrelser, men de Ulemper, der opstod heraf, var
til at overvinde. Hele Arméoverkommandoer kunde man ikke afløse,
idet der hermed vilde være forbunden alt for megen Friktion paa uen-
delig mange Omraader, navnlig med Hensyn til Arméernes Forsyning.
Der var ikke andet at gøre end at afløse Personerne. De Forstyrrelser,
der var forbundne hermed, maatte man tage med i Købet som mindre
Ubekvemmeligheder.

Af og til skete det, at Arméchefer og Stabschefer blev afløste paa
Indstilling fra den øverste Hærledelse, naar det var udelukket, at det
kunde medføre Ulemper for Førings og Tropper. At der her og der
indtraf en naturlig Slappelse af Spændkraften, var i Betragtning af Kri-
gens Længde fuldt ud forklarligt. Men til vor Tilfredsstillelse drejede
det sig kun om ganske enkelte Tilfælde. Man stod her overfor en van-
skelig Opgave; uden Haardhed, vel ogsaa Uretfærdighed vil sligt trods al
Samvittighedsfuldhed ikke kunne ordnes. Jeg gav saa vidt muligt Plads
for Modforestillinger, men hvis Sagen derved led Skade, maatte jeg gøre
mig Bebrejdelser, som ingen kunde lette mig for.

Under de stærke Indtryk fra 8de Aug. 1918 tilbød jeg Generalfelt-
marskallen min Stilling. Visselig havde de haarde Skuffelser henimod
Krigens Slutning ogsaa taget haardt paa mig, men jeg vedblev at være
Herre over mine Nerver.

*) Sorterede direkte under Kejseren og beskæftigede sig med Kommandosager og
Officersudnævnelser (undtagen for Generalstaben, der ligeledes stod direkte under
Kejseren). Chefen for Militærkabinettet var tillige Chef for det preussiske Krigs-
ministeriums Afdeling »for personelle Anliggender«. O. A.

Liège.

I.

Stormen paa denne Fæstning er for mig den bedste Erindring i hele mit Soldaterliv. Det var en frisk Daad, ved hvilken jeg kunde kæmpe som Soldat i Række og Geled.

Ved Krigens Udbrud var jeg Brigadekommandør i Straszburg. I lang Tid havde jeg været i Generalstaben, sidst fra Marts 1904 til Januar 1913, med kun en kort Afbrydelse, i Opmarchafdelingen, hvis Chef jeg da blev. Jeg fik her Indblik i vore Krigsforberedelser og i de gensidige Styrkeforhold. Mit Hovedarbejde var Opmarchen. Direktiverne herfor gav Generalstabschefen selv.

Den Opmarch, som fandt Sted i Aug. 1914, har sit Udspring fra General Grev v. Schlieffen, en af de største Soldater, der nogen Sinde har levet. Den var planlagt af ham for det Tilfælde, at Belgiens Neutralitet ikke vilde blive respekteret af Frankrig, eller at Belgien vilde slutte sig til Frankrig. Under denne Forudsætning faldt de tyske Hovedkræfters Indmarch i Belgien ganske selvfølgelig. Enhver anden Operation vilde være bleven lammet ved den stadige Trusel fra Belgien mod den tyske Hærs højre Fløj og vilde paa Forhaand have udelukket en hurtig Afgørelse mod Frankrig. Men en saadan var nødvendig for rettidigt at kunne imødegaa den store Fare for en russisk Invasion mod Tysklands Hjerte. Offensiv mod Rusland og Defensiv mod Vest betød, saaledes som utallige Krigsspil havde godtgjort det, paa Forhaand en lang Krig og blev forkastet af Grev v. Schlieffen.

Grev v. Schlieffens Tanker blev omsat til Handling, da der ikke mere kunde herske Tvivl om Belgiens og Frankrigs Adfærd.

I hvilken Udstrækning General v. Moltke er traadt i Forbindelse med Rigskansler v. Bethmann angaaende Spørgsmaalet om Gennemmarch gennem Belgien, ved jeg ikke. Fra min Afdeling har en saadan Forbindelse ikke fundet Sted. Dertil havde den ikke noget Mandat. Hvorvidt Overkvartermesteren har haft dette Hverv, unddrager sig ligeledes min Viden. Vi var alle overtydede om Rigtigheden af denne Opmarch. Paa Belgiens Neutralitet troede ingen.

I vor ugunstige militærpolitiske Stilling, midt i Europa og omringet af Fjender, maatte vi regne med en stor fjendtlig Overlegenhed og maatte ruste os, hvis vi ikke frivilligt vilde lade os trykke ned. Hvordan Rusland tog Sigte paa Krigen og vedvarende forstærkede sin Hær, var kendt nok. Det vilde afgørende svække Østerrig-Ungarn og være Herre paa Balkan. I Frankrig levede Revanchetanken op med ny

Styrke — de gamle tyske Rigslande skulde igen være franske. Mange Foreteelser i Frankrig, Genindførelsen af den 3-aarige Tjenestetid, lod ingen Tvivl om de der raadende Hensigter. England saa med Mishag paa vort økonomiske Opsving, vort billige Arbejde og vor stræbsomme Flid. Tyskland var derhos Europas stærkeste Landmagt og havde ydermere en god, i fuld Udvikling værende Flaade. Dette fik England til at frygte for sit Verdensherredømme. Angelsachserne følte sig truede i deres tilvante Herreliv. Den engelske Regering koncentrerede sine Søstridskræfter, hvis Tyngdepunkt endnu for kort Tid siden laa i Middehavet, til Nordsøen og Kanalen. Lloyd Georges truende Tale den 21. Juli 1911 kastede et skarpt Strejflys over Englands Hensigter, som det ellers tilslørede saa overmaade vel. Det kunde med stadig stigende Sikkerhed paaregnes, at Krigen snart vilde blive os paatvungen, og at det vilde blive en Kamp, som Verden endnu ikke havde set Mage til. Den Undervurdering af de sandsynlige fjendtlige Kræfter, som var gængs i Tyskland i ikke militære Kredse, rummede en ikke ringe Fare.

Endnu i den ellefte Time, i Efteraaret 1912, da al Tvivl om de fjendtlige Hensigter var forsvunden, og der i Hæren blev arbejdet med al mulig Kraft og vedholdende Flid i ægte tysk Pligttrøskab, udkastede jeg Planen til en stor Hærudvidelse, der imødekom de Ønsker, der kom til Orde i indsigtfulde Kredse i vort Folk og klartskuende parlamentariske Partier. Det lykkedes mig at formaa General v. Moltke til at forelægge denne for Rigskansleren. Denne maa ligeledes have anset Situationen for særdeles alvorlig, thi han stemte straks for Forslaget. Han foranledigede, at Krigsministeren udarbejdede et Forslag uden imidlertid, i det mindste ikke straks, at drive en klar og maalbevidst Politik, der paa rette Vis drog sig Folkeaanden til Nytte. Resultatet maatte blive derefter. Milliardforslaget¹⁾ havde i Kraft af hele sin Tilblivelseshistorie ingensohelst aggressiv Karakter, det fjernede kun de værste Misforhold og tilsigtede en rationel Gennemførelse af den alm. Værnepligt. Der var endnu stadig Tusinder, som ikke tjente Fædrelandet. Der blev ikke alene forlangt personelle Kræfter, men navnlig Forstærkning af vore Fæstninger samt en Del Materiel. Alt blev bevilget, men mit indtrængende fremsatte Ønske om Opstilling af tre nye Armékorps blev ikke opfyldt, de var slet ikke nødvendige. Dette har hævnnet sig haardt. Korpsene manglede ved Krigens Begyndelse, og de Nyformationer, som vi maatte opstille i Efteraaret 1914, prægedes af alle Improvisationens Skavanker. Senere var Nydannelserne af kraftigere Struktur fra første Færd, men derfor svækkede de ogsaa de allerede eksisterende Troppeled, der maatte yde store Afgivelser.

Endnu før hele Forslaget var gennemført, blev jeg forsat til Düsseldorf som Kommandør for Fusilier-Regiment Nr. 39. Min Ihærdighed angaaende hine 3 Armékorps har spillet sin Rolle her.

¹⁾ Dette gennemførtes i 1913, men saa sent som i 1912 var forud »die grosse Wehrvorlage« med 2 nye Korps (XX og XXI) og andre vigtige Udvidelser gennemført.
O. A.

II.

Geledtjenesten er et levende Arbejde. Den livlige Omgang og det stadige og umiddelbare Samvirke med Mennesker og for Mennesker, som var betroet til min Omsorg, Uddannelsen af Officerer, Underofficerer og Menige, den militære Opdragelse af Ynglingen til Mand, var det, der nu efter det lange Kontorarbejde i Særdeleshed optog mig. 13 Aar havde jeg været borte fra Geledtjenesten. Nu var Inspiceringer af Rekrutter min vigtigste Tjeneste ved Regimentet. Syv Gange har jeg i Firserne i forrige Aarhundrede som ung Officer haft Rekrutter, nemlig ved Infanteriregiment Nr. 57 i det gamle Wesel og ved Marine-Infanteriet i Wilhelmshafen og Kiel. Senere gjorde jeg nogle Uger Tjeneste i Livgrenadér-Regiment Nr. 8 i Frankfurt a. O. og var fra 1898 til 1900 Kompagnichef ved Infanteriregiment Nr. 61 i Thorn — en for mig uforglemmelig Tid. I Düsseldorf glædede jeg mig nu over det, der var bleven siddende fra hine Tider.

Det høje Ansvar, der paahvilede mig som Regimentskommandør, var jeg mig saa meget mere bevidst, som jeg saa den kommende Krig nærme sig med hastige Skridt. Jeg paaviste i flere Foredrag overfor mit Officerskorps Tidens uhyre Alvor. Jeg saa i Hæren Grundlaget for Tysklands Sikkerhed og Fremtid, men ogsaa Hjørnestenen under den indre Ro. At Arméen skulde blive brugt i sidstnævnte Henseende, derpaa var der dog — Gud være lovet — i 1913 ikke det mindste, der tydede.

Den Mandstugt, som saavel Officerer som Mandskab var underkastet, var for mig den Grundsten, paa hvilken en krigsmæssig Uddannelse af Hæren alene kunde opbygges. Den kunde ogsaa kun tilegnes under en forholdsvis lang Tjenestetid. Kun hvad der er fuldstændig gaaet over i Blodet paa en i Disciplinen befæstet Mand, holder gennem Aarene og overlever de opløsende Indtryk under Kampene og en lang Krigs dybe sjælelige Paavirkning. Vor gode Fredsuddannelse skulde opveje den talmæssige Underlegenhed, som vi i enhver kommende Krig maatte regne med.

I de af Mandstugten sammenholdte Afdelinger gjaldt det for mig om at opdrage selvstændige og ansvarsbevidste Soldater. Mandstugten skal ikke dræbe Karakteren, den skal styrke den. Den skal tilvejebringe en ensartet Arbejden af alle kun mod et eneste Maal, medens enhver Tanke paa Jeg'et stilles i Baggrunden. Og dette Maal er Sejren. Det, der kræves af Manden i Slaget, kan ikke udtrykkes. Det at springe op under den fjendtlige Ild er i sig selv en Stordaad, men ikke paa langt nær den vanskeligste. Hvilken Ansvarsvilje, hvilken uhyre Beslutningskraft hører der ikke til at føre — eller at sende — sig selv og andre i Døden! Det er Handlinger saa uendeligt svære, at ingen kan bedømme dem, som ikke selv har øvet dem.

Ved Siden af Forsorgen for Mandskabet og Uddannelsen af Underofficerer, ogsaa for deres senere Kald, saa jeg det som en særlig betydningsfuld Opgave for mig at sørge for Videreuddannelsen af Officerskorpsset og Opdragelsen af de unge Officerer. Fredsofficerskorpsset er konstant, medens Reserveofficererne, Underofficererne og Mandskabet

skifter. Det bliver saaledes dette Korps, der skal bære Aanden i Hæren, det maa kende Hærens store Bedrifter og Fædrelandets Historie, som alle Mænd i ledende Stillinger maa kende dem. Intet lader sig uden Skade rive ud af den historiske Sammenhæng. Officeren, støttet af Underofficeren, bliver i en alvorlig Stund Samfundsordningens Vogter, det maatte ingen glemme! Herpaa grundede sig formentlig Officerskorpsets Exklusivitet og i nøjeste Sammenhæng hermed dette, at Officeren stod fjærnt fra det politiske Liv.

Jeg søgte at gøre mine Officerer fortrolige med den moderne Krigs Væsen. Jeg stræbte efter hos dem at vække den Selvfølelse, som de har behov under Udførelsen af deres vanskelige Gerning, men som ikke maa ytre sig i Overdrivelse.

Med stor Iver helligede jeg mig Regimentets Uddannelse og havde den Tilfredsstillelse, at det overfor Fjenden har staaet sin Prøve. Det var mig en dyb Glæde, at jeg i Løbet af Krigen blev stillet à la suite ved dette og senere ogsaa blev dets Chef. Ved min Afgang fik Regimentet mit Navn. Jeg er stolt af Füsilier-Regiment General Ludendorff!

I April 1914 kom jeg til Strassburg, hvor der under General v. Deimling rørte sig en livlig militær Virksomhed. Stillingen som Brigadekommandør var en ganske anden end den som Regimentskommandør i Düsseldorf. Her manglede det umiddelbare Samliv med Tropperne og Officerskorpset. Mit Arbejde faldt udelukkende paa Uddannelsens Omraade. Jeg havde den Glæde inden Krigen Udbrud at præsentere min Brigade for mine Foresatte paa Øvelsespladsen ved Bitsch.

Min Tilbagevenden til den store Generalstab, som Overkvartermester, kom nu paa Tale, og jeg fik travlt med Generalstabsarbejder. I Maj deltog jeg i en stor Generalstabsrejse, der begyndte i Freiburg i Br. og endte i Köln. Hans Kejslerlige Højhed Kronprinsen deltog ogsaa i denne Rejse. Han helligede sig alvorligt og ivrigt sine Pligter og røbede samtidigt et godt militært Greb og Blik for store Situationer. I August skulde jeg lede en saakaldt »Mel«-Rejse, under hvilken der paa strategisk Grundlag skulde gennemgaas en Armés Forsyning.

Østerrig-Ungarns Note til Serbien i Slutningen af Juli opskræmmede ogsaa mig i Straszburg; ingen kunde tage fejl af dens Alvor.

Snart var Krigen en Kendsgerning. Diplomatiets stillede den tyske Hær overfor en uendelig vanskelig Opgave. I stor Spænding rettede jeg Blikket mod Berlin og følte det nu, at jeg stod udenfor alle de store Begivenheder.

III.

Den 1ste Aug. blev Mobiliseringen beordret.

Min Hustru var straks afrejst til Berlin, da alle Officers- og Embedsfamilier maatte forlade Straszburg. Vi har gennem de fire Krigs-aar ikke kunnet indrette eget Hjem. Jeg kunde kun ganske sjældent, ligesom i Farten, se min Hustru. Min Familie er blevet skudt til Side i denne vældige Tid, da Tjenesten til Stadighed bandt mig.

Jeg kørte den 2. August om Morgenen med mine Heste over Köln

til Aachen, hvortil jeg ankom om Aftenen. Jeg var ved Mobilisering designeret som Overkvartermester ved 2. Armé, hvis Chef var General v. Bülow med General v. Lauenstein som Stabschef.

Jeg kom først til at virke under General v. Emmich, der havde den Opgave med nogle hurtigt mobiliserede kombinerede Brigader, som dog ikke havde fuld Krigsstyrke, at tage Fæstningen Liège ved Overrumpling. Herved skulde Vejen gennem Belgien banes for Hæren.

Mit Kvarter i Aachen var Hotel Union.

Den 3die Aug. om Morgenen ankom General v. Emmich. Jeg saa ham da for første Gang. Dyb Højagtelse knyttede mig til denne betydelige Soldat fra da af og til hans Død. Hans Stabschef var Oberst Grev v. Lambsdorff, en udmærket Officer, der ved Liège og senere indlagde sig store Fortjenester.

Den 4de August tidligt foregik Fremmarchen over den belgiske Grænse, medens i Berlin Rigsdagen i et patriotisk Opraab stillede sig bag Regeringen, og de tilstedeværende Partiførere efter Oplæsningen af Trontalen højtideligt gav Kejseren Haandslag og Løfte om ubetinget Troskab gennem lyse og mørke Dage. Samme Dag deltog jeg ved Visé, tæt ved den hollandske Grænse i min første Fægtning.

Det var ganske klart, at Belgien i lang Tid havde været forberedt paa vor Indmarch.

Vejene var ødelagte og spærrede saa planmæssigt, som det kun er muligt ved vedholdende Arbejde. Paa den belgiske Sydvestgrænse har vi intet kunnet opdage af lignende Spærringer. Hvorfor har Belgien ikke grebet til samme Forholdsregler overfor Frankrig?

Spørgsmaalet, om vi vilde kunne besætte Broerne ved Visé, inden de blev ødelagte, var af særlig Betydning. Jeg begav mig til Kavallerikorpsset v. der Marwitz, som var dirigeret den Vej. Det kom kun langsomt fremad, da det ene Forhug efter det andet spærrede Vejen.

Paa min Anmodning blev der fremsendt et Cyklekompagni. Straks efter kom en Cyklist tilbage og meldte: Kompagniet var kørt ind i Visé og var bleven fuldstændig tilintetgjort. Jeg begav mig med 2 Mand paa Vej derhen og fandt til min store Glæde Kompagniet uskadt, kun var Føreren netop bleven haardt saaret ved et Skud fra den modsatte Meusebred. Erindringen om denne lille Episode har tidt senere hjulpet mig. Jeg blev ufølsom overfor Tatar- — eller, som de senere hed, Etaperygter.

De smukke store Meusebroer ved Visé var ødelagte: Belgien var indstillet paa Krig.

Om Aftenen var jeg i Hervé, mit første Kvarter paa fjendtlig Grund. Vi overnattede i et Værtshus overfor Banegaarden. Alt var uskadt, og vi lagde os roligt til at sove.

Om Natten vaagnede jeg ved en livlig Skydning, ogsaa mod vort Hus. Francireur-Krigen i Belgien begyndte. Den levede næste Dag op alle Vegne og har bidraget saa udpræget til den Forbitrelse, der skulde kendetegne denne Krig mod Vest i Modsætning til Stemningen mod Øst, i de første Aar. Den belgiske Regering har paataget sig et tungt Ansvar. Den har organiseret Folkekrigen planmæssigt. *Garde civique*, der i Fredstid har deres Vaaben og Uniformer hos sig, kunde

optræde snart i en snart i en anden Forklædning. Ogsaa de belgiske Soldater maa i Begyndelsen af Krigen have medført en særlig Civilklædning i Tornistret. Jeg saa paa Lièges Nordøstfront i Skyttegravene ved Fort Barchon Uniformer ligge, som de dér kæmpende Soldater havde efterladt.

En saadan Krigsførelse var ikke hjemlet i krigerske Vedtægter. Man kan ikke fortænke vore Tropper i, at de skred ind herimod med største Skarphed. Det var uundgaeligt, at det ikke ogsaa gik ud over uskyldige, men den »belgiske Jammer« er en helt igennem tendentiøs og med alt muligt Raffinement opdigtet og kolporteret Legende. Den maa ene og alene lægges den belgiske Regering til Last. Jeg selv var draget i Felten med det Forsæt at føre Krig paa en ridderlig og human Vis. Denne Franc-tireur-Krig maatte falde enhver Soldat modbydelig. Min Soldaterfølelse havde lidt en haard Skuffelse.

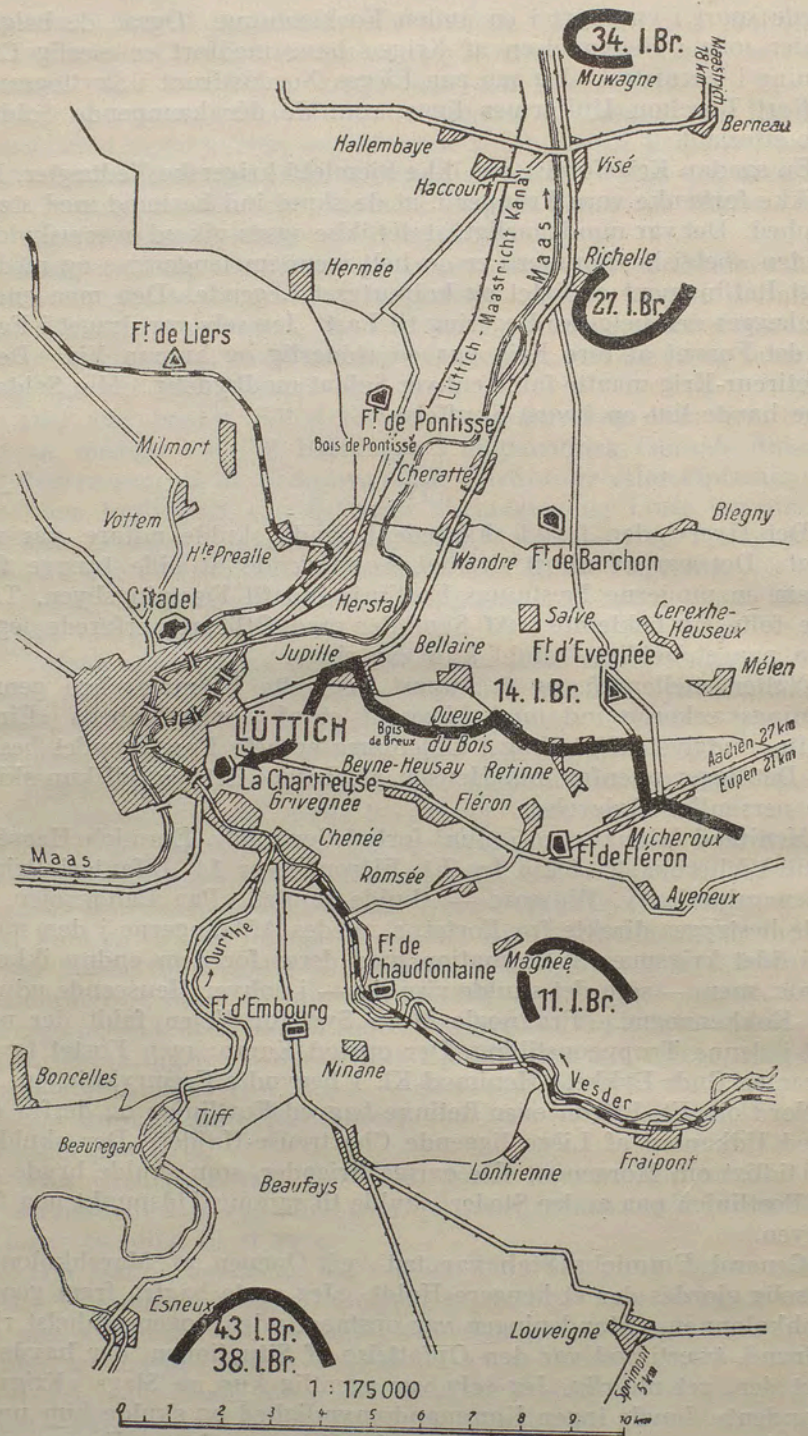
IV.

Det Hverv, den forud skikkede Brigade skulde udføre, var vanskeligt. Det var et uhørt dristigt Foretagende at ville trænge frem gennem en moderne Fæstnings Fortlinje ind til Fæstningsbyen. Tropperne følte sig beklemt. Af Samtaler med Officerer erfarede jeg, at Troen paa et heldigt Udfald kun var ringe.

Natten mellem 5. og 6. August begyndte Fremmarchen gennem Fæstningsværkerne ind mod Liège. I et af Generalstabens »Einzelschritte«, udgivet af Stalling i Oldenburg er hele Foretagendet beskrevet. Det ligger udenfor min Hensigt at gentage det, jeg vil kun skildre mine personlige Oplevelser.

Henimod Midnat den 5. Juni forlod General v. Emmich Hervé. Vi red til Micheroux, 2—3 km fra Ft. Fléron, hvor 14. Infanteri Brigade — Generalmajor v. Wussow — skulde samles. Paa Landevejen, der kunde bstryges direkte fra Fortet, samlede Afdelingerne i den mørke Nat i lidet krigsmæssig Formation med deres for dem endnu ikke ret tilvante, men — som det skulde vise sig — i enhver Henseende udmærkede Køkkenvogne. Fra nogle Huse Syd for Vejen faldt der nogle Skud i denne Troppeopstilling. Der opstod Kamp; men Fortet tav, og det var en Guds Lykke. Henimod Kl. 1 begyndte Fremrykningen. Den gik Nord om Ft. Fléron over Retinne bagved Fortlinjen og derfra mod de ved Udkanten af Liège liggende Chartreuse-Højder. Der skulde vi være tidligt om Morgenen. De øvrige Brigader, som skulde bryde gennem Fortlinjen paa andre Steder, skulde til samme Tidspunkt naa frem til Byen.

General Emmichs Stab var tæt ved Queuen af Marchkolonnen. Pludselig gjordes der et længere Holdt. Jeg søgte bagfra frem gennem Marchkolonnen. Standsningen var opstaaet uden nogensomhelst rimelig Grund, tværtimod var den Opfattelse af Situationen, der havde bevirket den, ret uhyrlig. Jeg selv var egentlig kun en Slags »Krigskorrespondent«, havde ingen Kommandomyndighed og skulde kun underrette min senere ankomende Armé-Overkommando om Fremmarchen

Skitze 1. Liège. (Lüttich).

mod Liège samt bringe General v. Emmichs Foranstaltninger i Samklang med de Anordninger, General v. Bülow ventelig vilde træffe. Jeg satte selvfølgelig Kolonnen i March paany og blev fremme i dens Tête. Forbindelsen fremefter var imidlertid gaaet tabt. I et Mørke saa tæt, at vi kun med Nød og næppe kunde holde Direktionen, naaede vi Retinne, men Forbindelsen fremefter svigtede stadig. Jeg marcherede sammen med Forspidsen ud af Landsbyen i en forkert Retning. Pludselig slog Fodfolksild os i Møde; Folk faldt til højre og venstre for mig. Jeg glemmer aldrig den Lyd, der hørtes, naar Projektilerne slog mod de menneskelige Legemer. Vi gjorde nogle Spring frem mod den usynlige Fjende, hvis Ild blev heftigere. Det var ikke let at orientere sig i Mørket, men der kunde ikke være Tvivl om, at vi var gaaet forkert. Vi maatte trække os tilbage ud af Ilden, hvilket var ret pinligt. Mandskabet kunde ikke tro andet, end at jeg var bange. Men det fik ikke hjælpe; der stod vigtigere Ting paa Spil. Jeg krøb tilbage og gav Folkene Ordre til at følge efter til Udkanten af Landsbyen.

I Retinne kom jeg ind paa den rigtige Vej. Her saa jeg General v. Wussows Hestepasser med Generalens Heste. Han mente, at Generalen var falden. Med nogle faa Mand slog jeg ind paa den rigtige Vej, Landevejen mod Queue de Bois.

Med ét saa jeg et Ildskær foran mig: en Kardæsk raslede langs ad Vejen; men vi slap med Skrækken. Efter at være gaaet nogle Skridt stødte vi paa en Dynge døde og saarede tyske Soldater. Det var Forspidsen med General v. Wussow, som en tidligere Kardæsk maatte have truffet.

Jeg samlede de lidt efter lidt kommende Folk af Jægerbataillon 4 og Infanteriregiment 27 og besluttede at tage Kommandoen over Brigaden.

Først gjaldt det om at faa sat det Skyts ud af Spillet, der beskød Vejen. Kaptajnerne v. Harbou og Brinckmann af Generalstaben sneg sig med nogle faa tapre Folk gennem Hegnene og Gaardene paa begge Sider af Vejen frem mod Batteriet. Den stærke Besætning overgav sig, og Vejen fremad var fri.

Vi gik fremad og blev straks efter i Queue de Bois indviklet i en voldsom Kamp om denne By. Det begyndte efterhaanden at dages. De to Generalstabskaptajner, Kommandøren for 4. Jæger, Major v. Marcard, Kommandøren for II. Afdeling af Feltartilleriregiment 4, Major v. Greiff og hans fortræffelige Adjutant, Premierløjtnant Neide, nogle menige og jeg gik fremad. En Felthaubits, og senere én til, blev sat ind. De ryddede Gaderne og beskød Husene til højre og venstre. Paa den Vis kom vi langsomt fremad. Jeg maatte ofte formane Mandskabet, der kun tøvende gik frem, til dog ikke at lade mig gaa alene. Endelig laa Landsbyen bag os. Befolkningen var forøvrigt flygtet. Her drejede det sig om Kamp med den regulære belgiske Hær.

Da vi kom ud af Landsbyen, øjnede vi i Retning af Meuse en mod Liège marcherende Kolonne. Jeg haabede, det var 27. Infanteri-Brigade. Det var imidlertid Belgiere, som over Hals og Hoved trak sig tilbage over Meuse i Stedet for at angribe os.

Det varede lang Tid, inden Situationen var klarlagt. I Mellemti-

den blev de om mig værende Kræfter forstærkede, idet en Del tilbageblevne Soldater naaede op. Gennembruddet af Fortlinjen var lykkedes. Infanteriregiment 165 under dets fremragende Fører, daværende Oberst v. Oven rykkede sluttet frem; General v. Emmich ankom. Fremrykningen mod Chartreuse fortsattes.

General v. Emmich stillede yderligere Dele af den langt længere mod Syd indsatte 11. Inf. Brigade til min Disposition i den Tro, at ogsaa den var brudt igennem.

Den videre Fremrykning foregik uden Uheld. Fra Meusedalen rykkede vi op ad Højderne Øst for Chartreuse under Indseende fra Værkerne paa Lièges Nordfront. Da Brigaden naaede op, var Klokken bleven ca. 2. Batterierne blev rettede mod Liège. Af og til blev der afgivet et Skud, dels som Signalskud til de andre Brigader, dels ogsaa for at gøre Kommandanten og Byen møre. Jeg maatte holde omhyggeligt Hus med Ammunitionen, der var bleven meget faatallig. Afdelingerne var udmattede og delvis opløste efter den haarde Kamp; Køkkenvognene var efterladt. Jeg lod Brigaden holde Hvil og forplejede den saa godt det lod sig gøre med, hvad der kunde skaffes i de omliggende Huse.

Kort efter naaede General v. Emmich atter Brigaden. Fra Højderne Øst for Chartreuse havde vi en herlig Udsigt over Fæstningsbyen. Op over den, hinsides Meuse, hævede Citadellet sig.

Dér gik pludselig det hvide Flag til Vejrs. General v. Emmich vilde sende en Parlamentær derhen. Jeg foreslog at afvente den fjendtlige, men Generalen fastholdt sin Beslutning, og Kaptajn Harbou red ind i Byen. Kl. 7 om Aftenen kom han tilbage: Det hvide Flag havde man vist imod Kommandantens Vilje. Til Indmarch i Liège var det nu blevet for sent.

Der forestod os en drøj Nat.

Brigaden havde i Mellemtiden anbragt sig bedst muligt, men vor Stilling var ualmindelig alvorlig. Fra de andre Brigader kom ingen-
somhelst Efterretninger, ikke heller fra 11. Ingen Melderytter var kommen igennem. Det blev mere og mere klart, at Brigaden befandt sig alene indenfor Fortbæltet, afskaaret fra Omverdenen. Vi maatte regne med fjendtlige Modangreb. Til særlig Ulejlighed for os var ca. 1000 belgiske Fanger. Da det oplystes, at det foran os liggende Chartreuse, et gammelt Fæstningsværk, var ubesat, sendte jeg et Kompagni derhen med Fangerne. Kompagnichefen maa have tvivlet paa, at jeg var »vel forvaret«.

Nervøsiteten hos Afdelingerne steg, som Mørket faldt paa. Jeg gik langs Fronten og formanede Folkene til Ro og fast Holdning. Ordene »I Morgen er vi i Liège« stivede dem af.

General v. Emmich og hans Stab blev underbragt i en lille Bondegaard.

Jeg glemmer aldrig Natten mellem den 6. og 7. August.

Det var koldt, og mine Ting havde jeg ladet blive tilbage. Major v. Marcard overlod mig sit Slag. Jeg lyttede spændt, om man noget Sted kunde høre Kamp. Jeg haabede endnu stadig, at i det mindste én af de andre Brigader skulde være brudt gennem Fortlinjen. Alt

forblev dog stille, kun hver halve Time faldt der et Haubitsskud mod Byen. Spændingen var ikke til at holde ud.

Henimod Kl. 10 gav jeg et Jægerkompagni, Kaptajn Ott, Ordre til at besætte Meusebroerne i Liège for at have dem i Hænde med Henblik paa den videre Fremrykning og for at have en fremskudt Sikring for Brigaden. Kaptajnen stirrede paa mig — og rykkede af. Kompagniet naaede sit Maal uden Kamp. Der kom ingen Meldinger tilbage.

Morgenen kom.

Jeg gik til v. Emmich og drøftede Situationen med ham. Beslutningen om at rykke ind i Byen stod fast. Kun Tidspunktet vilde Generalen endnu forbeholde sig at fastsætte. Medens jeg bedrede noget paa Brigadens Opstilling og forsøgte at naa frem til 11. Brigades Fremrykningslinje, gav v. Emmich mig temmelig hurtigt efter Befalingen til Fremrykning.

Oberst v. Oven førte Fordækningen. Resten af Brigaden samt Fangerne fulgte efter i behørig Afstand med General v. Emmich med Stab og mig med Brigadestaben i Téten. Under Indmarchen overgav mange her og dér staaende belgiske Soldater sig.

Oberst v. Oven skulde besætte Citadellet. Indløbne Meldinger foranledigede ham imidlertid til ikke at gøre dette, men tage Vejen mod Fort Loncin, Nordøst for Liège, og stille sig op ved denne Udgang af Byen. I den Tro, at v. Oven var i Citadellet, kørte jeg med Brigadeadjutanten i en belgisk Automobil, som jeg tog, i Forvejen derhen. Der var ikke en eneste tysk Soldat dér, da jeg kom; Citadellet var endnu i Fjendens Hænder. Jeg hamrede paa den aflaaede Port, som blev aabnet indvendig fra. Et Par Hundrede Belgiere overgav sig til mig paa min Opfordring.

Brigaden rykkede nu frem og besatte Citadellet, som jeg straks indrettede til Forsvar.

Mit selvbestaltede Hverv var hermed til Ende. Jeg kunde anmode General v. Emmich om nu at maatte tage tilbage. Jeg vilde køre ud af Fæstningen ad samme Vej, ad hvilken jeg var kommen ind, for at afgive Melding til Armé-Overkommandoen om det forefaldne, opsøge de andre Brigader og indlede Artilleriets Placering mod Forterne.

Endnu mens jeg var i Citadellet, ankom nogle Hundrede Mand tyske Fanger, som nu var bleven befriede. 34. Brigade var med sine Téter brudt igennem paa den vestlige Meusebred, men havde saa opgivet Kampen. De Dele, der var brudt igennem, var taget til Fange. Derefter kom 11. og senere ogsaa 27. Brigade, saa at General v. Emmich, da jeg forlod ham, dog raadede over en vis Styrke.

Ganske vist forelaa der Meldinger, efter hvilke Franskmændene var under Fremrykning fra Namur. Stillingen var altsaa stadig alvorlig, næsten fortvivlet. Den kunde først anses for sikret, naar i det mindste nogle af de østlige Forter var faldne.

V.

Min Afsked fra General v. Emmich var bevæget.

Kl. 7 tiltraadte jeg Turen til Aachen, som var ret egenartet. En Mand af *Garde civique* tilbød at køre mig dertil. Han udvalgte sig en Automobil, som jeg imidlertid kasserede. Den, jeg tog i Stedet, gik i Staa allerede i selve Citadellet; der var derefter ikke andet for end at forlade mig blindt paa den belgiske Soldat.

Køreturen gik glat.

Vi kom gennem Hervé. Mit Kvarter og Banegaarden var nedbrændte. Da vi var komne over paa tysk Grund, gjorde min Chauffeur pludselig Holdt og erklærede, at han ikke kunde køre videre. Ved Hjælp af forskellige Transportmidler naaede jeg saa sent om Aftenen med min belgiske Soldat til Aachen.

I Hotel Union blev jeg hilst, som var jeg opstaaet fra de døde. Her fandt jeg ogsaa vort Bagagetrain og min Oppasser, Rudolf Peters, som trofast har tjent mig gennem 6 lange Aar. Hans højeste Ønske var at faa Jernkorset; han fik det dog ikke, da det stred mod mine Anskuelser at give ham det.

I Aachen fik jeg hurtigt noget at spise og kørte saa om Natten frem for at opsøge Brigaderne. I næsten 90 Timer var jeg ikke af Klæderne.

Jeg traf tilfældigvis mit gamle Regiment, der i Skyndsomhed var bleven indladet paa Jernbane for at yde sin Hjælp ved Liège. Ogsaa den Øverste Hærledelse i Berlin havde de alvorligste Bekymringer for vor Skæbne.

Vore Afdelingers Situation i Fæstningen var spændt til det yderste. Jeg nærede Uro for, hvordan det vilde gaa dem. Men Spændingen udløstes — Fjenden foretog sig intet.

Skildringen af de videre Begivenheder foran Liège tilfalder Krigshistorien.

Jeg fik kun endnu Lejlighed til at medvirke ved Erobringen af Fort de Pontisse paa Nordfronten og kom ogsaa til Stede, da Fort Loncin faldt. Et Skud fra vort 42 cm Skyts havde ramt det. Ammunitionsmagasinet var sprunget i Luften, og selve Værket faldet sammen. Sværtede, aandeligt fuldstændig forvildede belgiske Soldater, blandede med tyske Fanger fra Natten mellem 6 og 7. Aug. krøb frem fra Ruindyngeerne. Blødende, med oprakte Arme kom de os imøde: »*Ne pas tuer, ne pas tuer*» fremstødte de stammende. Vi var ikke Hunner. Vore Soldater skaffede Vand tilveje til at lække Fjenden med.

Befæstningsværkerne kom os lidt efter lidt og saa rettidigt i Hænde, at den tyske Hærs højre Fløj uhindret kunde udføre sin Fremmarch over Meuse ind i Belgien. Der faldt en Sten fra mit Hjerte.

Jeg har holdt det for en særlig Gunst af Skæbnen, at jeg kom til at virke med ved Erobringen af Liège, saa meget mere som jeg i Fredstid havde arbejdet med paa Angrebsplanen og nøje var paa det rene med Opgavens Vigtighed. Hans Majestæt tildelte mig for Føringen af Brigaden Ordenen *Pour le mérite*. General v. Emmich fik den naturligvis først og fremmest. Han var den ansvarlige Fører.

Indtagelsen af Liège var iøvrigt en Daad, ved hvilken ikke én Mand alene har virket, men en Række af Mænd, der med hverandre maa dele den Hæder at have overvundet Fæstningen.

Den videre Fremmarch gennem Belgien gjorde jeg med i min Stilling som Overkvartermester. Jeg fik Lejlighed til grundigt at lære at kende alle Spørgsmaal angaaende Hærens Forsyning, hvilket i betydelig Grad lettede mig min senere Stilling som Stabschef. Paa mine Farter gennem Landet kom jeg ogsaa til Andenne, hvor der mødte mig et rædselsfuldt og rystende Billede af Francireurkrigens Ødelæggelser.

Endnu den 21. August overværede jeg 2. Garde-Divisions Overgang over Sambre Vest for Namur. Udviklingen til Fægtning var rolig og støt. Det var et herligt Syn at se Augusta-Regimentets smukke, ståtelige Folk drage i Kamp.

Den 22. August om Morgenen modtog jeg min Kaldelse mod Øst.

Som Generalstabschef paa Østfronten

fra 22. August 1914 til 28. August 1916.

Tannenberg.

(Kortbilag I og II).

I.

De Breve fra Generalerne v. Moltke og v. Stein, der kaldte mig til det Store Hovedkvarter i Coblenz og meddelte mig, at jeg var udnævnt til Stabschef ved 8. Armé i Østprøjsen, naaede mig den 22. August Kl. 9 Form. i 2. Armé's Hovedkvarter, midtvejs mellem Wavre og Namur og overbragtes af Kaptajn v. Rochow.

General v. Moltke skrev:

»De bliver stillet overfor en ny, vanskelig Opgave, maaske endnu vanskeligere end Lièges Erobring . . . . . Jeg kender ingen, til hvem jeg kunde have saa ubetinget Tillid som til Dem. Maaske kan De endnu redde Situationen mod Øst. Nær ingen Vrede over, at jeg kalder Dem fra en Post, paa hvilken De maaske staar lige foran en afgørende Aktion, som, om Gud vil, skal føre til Maalet. De maa ogsaa bringe dette Offer for Fædrelandet. Ogsaa Kejseren ser med Tillid hen til Dem. De kan selvsagt ikke gøres ansvarlig for det, der er sket, men De kan med den Dem egne Energi endnu bortvende det værste. Følg da den nye Kaldelse, der er den ærefuldeste for Dem, som kan falde i en Soldats Lod. De vil ikke gøre den Dem viste Tillid til Skamme.«

General v. Stein, den Gang Generalkvartermester og senere Krigsminister, sluttede sit Brev saaledes:

»Altsaa, De maa af Sted. Det fordrer Hensynet til Statens Vel. Tungt er Hvervet, men De skal nok udføre det.«

Af Kaptajn v. Rochow erfarede jeg endvidere, at General v. Hindenburg skulde have Kommandoen over Arméen; man vidste imidlertid ikke, om man kunde faa fat i Generalen, og om han vilde paatage sig det.

Jeg var stolt af min nye Opgave og over den Tillid til mig, som talte ud af Brevene. Jeg følte mig højnet ved Tanken om at tjene Kejser, Armé og Fædreland paa det afgørende Sted i en saa vanskelig Situation. Kærlighed til Fædrelandet og Troskab mod min Konge saavel som en klar Opfattelse af, at hver enkelt af os har Pligt til at leve for

Slægt og Stat, det var den Arvelod, jeg tog med ud i Livet fra mit Fædrenehjem. Mine Forældre var ikke rige paa Gods, jordisk Løn bragte deres trofaste Stræben dem ikke. Vi levede meget sparsommeligt og jævnt, et harmonisk og lykkeligt Familjeliv. Saavel min Fader som min Moder gik ganske op i Omsorgen for os seks Søskende. Takket være de to for det overfor Alverden.

Som ung Officer maatte jeg slaa mig redeligt gennem Livet. Mit Livsmod led ikke derunder. Jeg sad meget i min beskedne Løjtnantslejlighed i Wesel, i Wilhelmshafen og Kiel og læste Historie, Krigshistorie og geografiske Skrifter. Hvad jeg havde nemmet som Barn, øgede jeg siden. Jeg blev stolt af mit Fædreland og dets betydelige Mænd. Glødende ærede jeg Bismarcks vældige og temperamentsfulde Storhed. Vort Herskerhuses Virken for Prøjsen - Tyskland saas i tydelige Omrids. Ud af den Troskab, jeg havde svoret, groede en dyb og inderlig Følelse af Hengivenhed. Vor Hærs og Flaades øjensynlige Betydning for vor Sikkerhed, saasom Tyskland atter og atter havde været Evropas Valplads, paatrængte sig mig, alt som jeg Skridt for Skridt fulgte Historien. Jeg indsaar tillige, ved at se ud i det daglige Liv, det Omfang og den Betydning, vort Fædrelands fredelige Virken havde for Kulturen og Menneskeheden.

Da jeg i 1904 blev ansat i den Store Generalstabs Opmarchafdeling, begyndte min direkte Virksomhed for Hæren. Slutstenen herpaa var Milliardforslaget.

I lang Tid var jeg designeret til ved Mobilisering at skulle være Chef for den Øverste Hærledelses Operationsafdeling. Da jeg fik mit Regiment i Düsseldorf, bortfaldt det naturligvis. Min Efterfølger i den Store Generalstab arvede min Designation. Min senere Udpegning til ved Mobilisering at være Overkvartermester ved 2. Armé havde været betydningsfuld paa Grund af Liége, men ellers ikke i særlig Grad tillokkende.

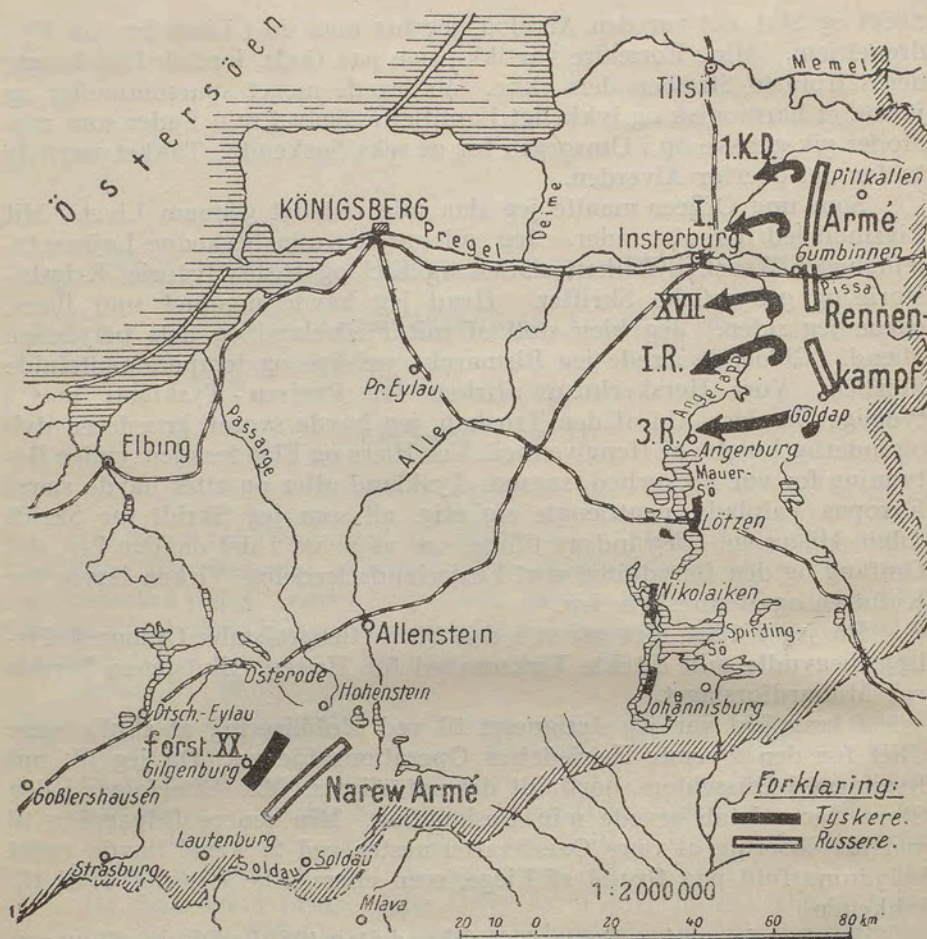
Jeg havde under General Moltke deltaget i Ledelsen af mange af den Store Generalstabs Generalstabsrejser og erhvervet mig et dybt Indblik i den højere Krigsførelse. Min nye Stilling bød mig Lejlighed til at vise, om jeg evnede at omsætte Generalstabens store Læremester, General, Grev v. Schlieffens Tanker til Handling, om ogsaa kun indenfor snævrere Rammer. Mere kunde en Soldat ikke opnaa i Krig. At det blev i en for Fædrelandet saa overordentlig Situation jeg fik denne Post, beklagede jeg dybt.

Hele mit Indre og mine Følelser som Tysk ansporede mig til Daad.

I Løbet af et Kvarter sad jeg i Automobilten og kørte mod Coblenz.

Jeg tog over Wavre. Dagen i Forvejen havde jeg set den som en fredelig By, nu fandt jeg den i Flamme. Ogsaa der havde Befolkningen optaget Kampen. Det var Afskedshilsenen fra Belgien.

Kl. 6 om Aftenen var jeg i Coblenz. Jeg meldte mig straks til General Moltke, der forekom mig slappet. Nu erfarede jeg noget nær-

Skitse 2. Tannenberg.

mere om Stillingen mod Øst. 8. Armé¹⁾ havde den 20. ved Gumbinnen angrebet den russiske Njemen-Armé under Rennenkampff. Dette Offensivstød havde trods nogle Fremskridt til at begynde med ikke haft varigt Held. Kampen havde maattet afbrydes. Arméen befandt sig siden da i fuldt Tilbagetog mellem Mauersøen og Pregel over Angerapp mod Vest og Nord for Pregel bag Deime, Fæstningen Königsbergs forreste Befæstningslinje. I. A. K. skulde fra Stationerne Vest for Insterburg føres pr. Jernbane til Goszlershausen som Reserve i Armé-Overkommandoens Haand, medens 3. Reserve Division fra Angerburg skulde gaa til Allenstein-Hohenstein til Forstærkning af XX. A. K.

Den kun let befæstede Sølinje Nikolaiken—Lötzen var i vor Haand. Kun svagere fjendtlige Styrker havde nærmet sig den.

¹⁾ Under Generaloberst v. Prittwitz und Gaffron, før Krigen Generalinspektør i 1. Arméinspektion i Danzig. O. A.

Den kommanderende General for XX. A. K., General v. Scholtz, havde Kommandoen paa Østprøjsens Sydgrænse. Han havde under stadige Kampe med den russiske Narew-Armé under Samsonow trukket sine Divisioner, den ham endnu undergivne 70. Landeværns-Brigade, Dele af Besætningerne i Thorn og i de andre Weichselfæstninger sammen ved Gilgenburg og østligere. Han blev meget haardt trængt af Russerne.

Der maatte regnes med en videre Fremrykning af de to fjendtlige Hære paa begge Fløje af Sølinjen. General v. Moltke sagde mig, at 8. Armé havde til Hensigt at rømme Egnen Øst for Weichsel. Kun skulde Fæstningerne beholde deres Krigsbesætninger og forsvares. 8. Armé havde uden al Tvivl fattet denne Beslutning i Forventning om, at Afgørelsen mod Vest snart vilde falde, hvorefter man med de derfra indtræffende Forstærkninger kunde tilbageerobre Østprøjsen og slaa den indtrængende Fjende. Under General, Grev v. Schlieffens strategiske Krigsspil er dette ofte blevet spillet igennem. Hvis Forudsætningen skete Fyldest, var 8. Armés Beslutning om at forhale den afgørende Kamp rigtig. Men den tog ikke Hensyn til de faktiske Forhold og regnede ikke med det uhyre Ansvar, der laa i at overlade eget Land til Fjenden.

Denne Verdenskrig har paany belært Menneskeheden om, hvad de af Krigen direkte berørte Lande maa døje, selv ved den mest humane Krigsførelse. Som Forholdene nu en Gang udviklede sig, vilde Tilbage- dragningen bag Weichsel have bragt os Nederlaget. Vi vilde ikke have kunnet holde Weichsellinjen overfor den russiske Overmagt, i hvert Fald vilde vi være ude af Stand til i September direkte at støtte den østerrig-ungarske Hær. Dennes Sammenbrud vilde da være bleven Følgen.

Den Situation, jeg forefandt, var uden al Tvivl særdeles alvorlig, men til syvende og sidst maatte der vel endda gives en Udvej.

Paa min Anmodning blev der straks sendt Befaling mod Øst til, at den for den 23. beordrede Tilbagedragning af 8. Arme's Hovedkræfter skulde indstilles. I. R. K., XVII A. K. og Hovedreserven fra Fæstningen Königsberg skulde holde Rast. I. A. K. skulde udlades, ikke i Goszlershausen, men nærmere General v. Scholtz i Egnen Øst for Deutsch-Eylau. Alle paa den ene eller den anden Vis endnu disponible Dele af Krigsbesætningerne i Thorn, Kulm, Graudenz og Marienburg skulde transporteres til Strassburg og Lautenburg. Disse Krigsbesætninger bestod kun af Landeværn- og Landstormsformationer.

Paa den Maade blev der i den sydlige Del af Østprøjsen dannet en stærk Armégruppe. Med den kunde der føres et Angreb, medens den nordlige Gruppe enten fortsatte sin Tilbagemarch i sydvestlig Retning eller blev trukket stik mod Syd til Indgriben mod Narew-Arméen. Hvad der derefter skulde ske, kunde først anordnes paa Stedet. Uden nye Kampe skulde Russerne i hvert Fald ikke komme frem. At drage sig den adskilte Fremrykning af de to fjendtlige Arméer til Nytte i saa Henseende, laa paa Forhaand enhver Generalstabsofficer i Blodet.

Jeg meldte mig ogsaa til Hans Majestæt Kejseren. Hs. Majestæt var

i en rolig Sindsstemning, talte med dyb Alvor om Situationen mod Øst og beklagede dybt, at nogen Del af det tyske Fædreland var udsat for fjendtligt Indfald. Han tænkte som Landsfaderen paa sine Undersaatters Lidelser. Kejseren overgav mig den for Liége tildelte Orden *Pour le mérite* og udtalte sin Anerkendelse overfor mig. Dette vil i al min Tid staa som et stolt og vemodigt Minde for mig.

Kl. 9 om Aftenen rejste jeg med Særtog fra Coblenz mod Øst.

Kort før min Afrejse fik jeg Underretning om, at General v. Hindenburg havde overtaget den tilbudte Kommando og Kl. 4 næste Morgen vilde staa ind i Toget i Hannover. I Hannover var Generalen paa Bane- gaarden, hvor jeg meldte mig til ham.

Vi saa da hinanden for første Gang. Alt hvad andet, der er fortalt, hører til Legendernes Rige.

Jeg klarlagde ganske kort Situationen, hvorefter vi begav os til Ro.

Den 23. August, henad Kl. 2 Eftm. var vi i Marienburg, hvor Overkommandoen ventede os. Situationen havde ændret sig; Beslutningen om at gaa bag Weischel var opgivet. Man vilde først holde Passarge- Linjen. General Grünert, Overkvartermesteren ved 8. Armé, og Oberst- løjtnant Hoffmann havde navnlig virket for denne Plan.

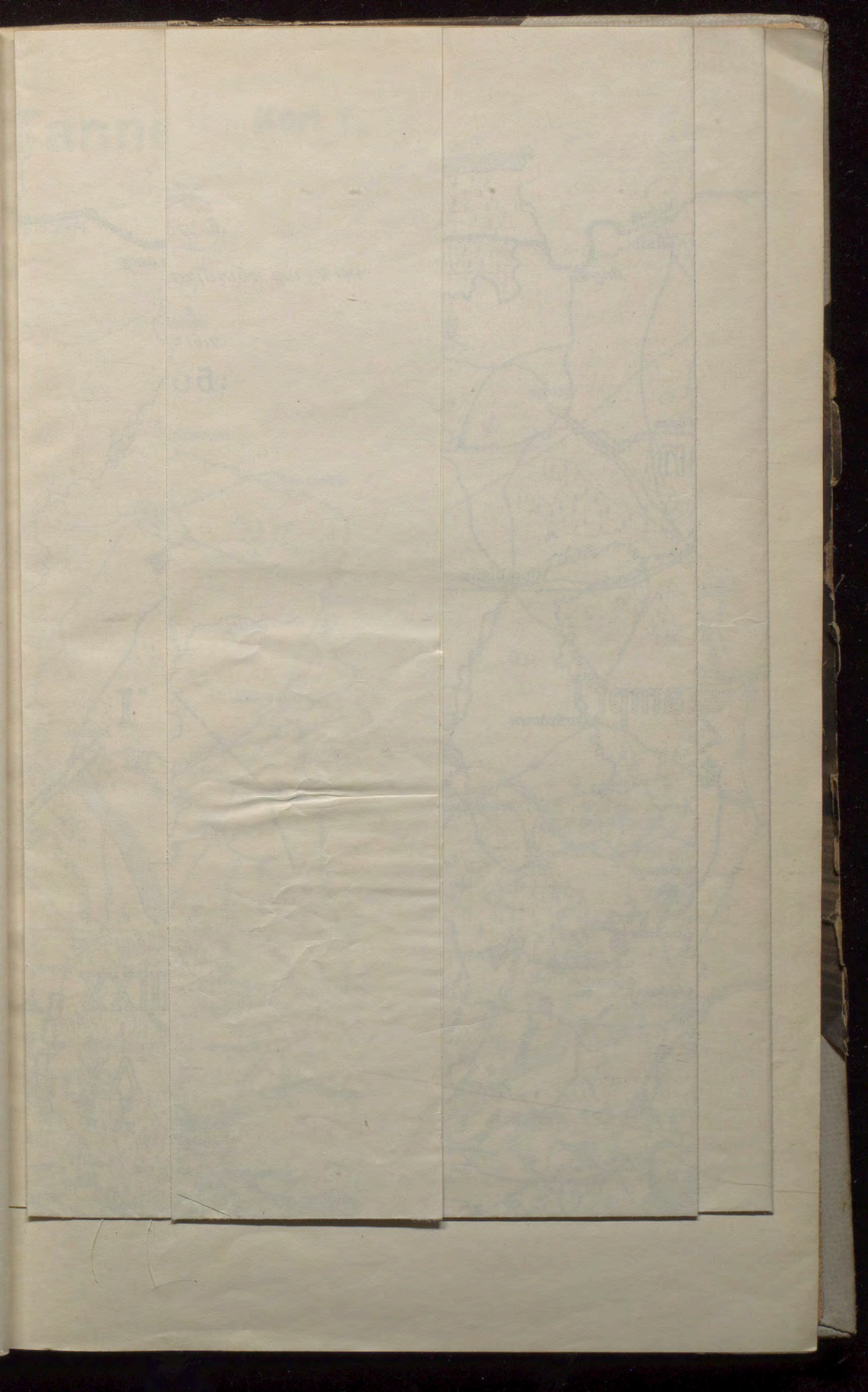
Vor Modtagelse i Marienburg var kølig. For mig var det som en hel anden Verden: Fra Liége og den hurtige Fremrykning i Vester til denne trykkede Stemning! Men alt ændredes hurtigt. Stemningen blev lysere. Samværet i Staben blev saadan, som jeg foran beskrev.

II.

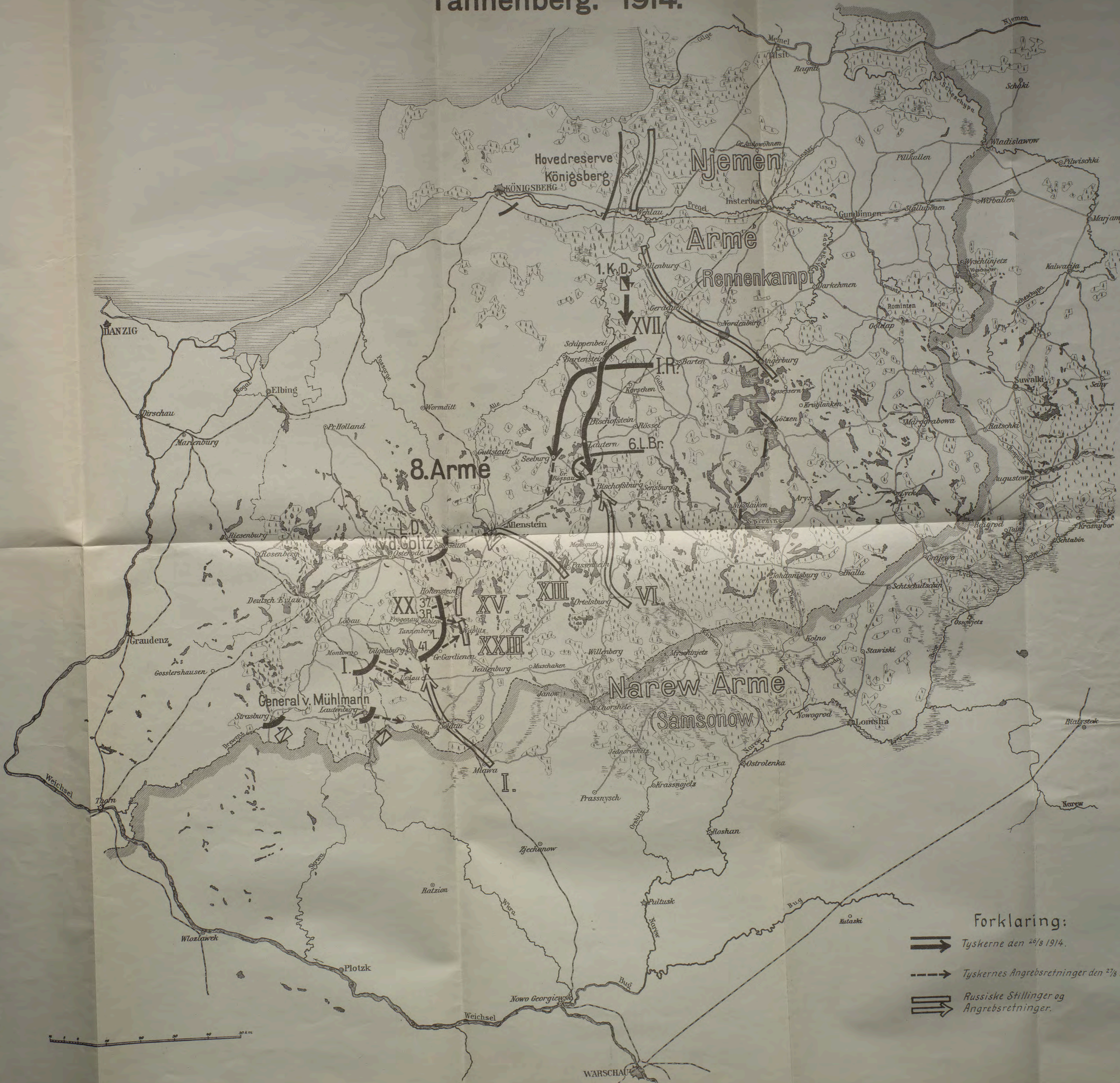
Major Valdivia, den udmærkede spanske Militærattaché under Krigen, spurgte mig i Oktober 1914 under sit første Besøg i Hovedkvar- teret i Posen, om Slaget ved Tannenberg var ført efter en længe i For- vejen lagt Plan. Dette maatte jeg benægte. Han var forundret; mange, ogsaa han, havde antaget det.

En Opmarch kan og maa være forberedt i længere Tid. Kampene i Stillings-Krigen kræver noget lignende. I Bevægelseskrigen og de Slag, der resulterer af denne, veksler de Situationer. Føreren maa udmale sig, i broget Rækkefølge. Da maa han træffe sin Beslutning paa Følelse — Soidaterhaandværket bliver til Kunst og Soldaten til Feltherre.

Tankerne angaaende Ledelsen af Slaget formede sig i sine Enkelt- heder efterhaanden i Tiden fra 24.—26. August. Det store Spørgsmaal var, om det virkelig lod sig gøre at trække I. R. K. og XVII. AK. bort fra Arméen Rennenkampf for at forene dem med de øvrige Dele af 8. Armé til et Slag imod Narew-Arméen. Det afgang alene af Rennen- kampf. Forstod han at udnytte sit Held ved Gumbinnen og marcherede han hurtigt fremad, var saadant utænkeligt. Tilbage blev da kun den Udvej at trække I. R. K. og XVII. A. K. i mere sydvestlig Retning hen- imod Wormditt, medens den anden Gruppe af 8. Armé opholdt Narew- Arméen for i gunstigste Fald at tilføje den et Nederlag. I Nødsfald var et haardnakket Forsvar i en eller anden Linie Øst for Weischel ogsaa tænkelig.

Tannenberg. 1914.

- Forklaring:**
- Tyskerne den 26/8 1914.
  - - - Tyskernes Angrebsretninger den 27/8 1914.
  - ⇌ Russiske Stillinger og Angrebsretninger.

Efterhaanden blev det klart, at Rennenkampf kun rykkede langsomt frem. Som Følge heraf kunde de to Armékorps lidt efter lidt dreje bort fra deres oprindelige Tilbagetogslinie omtrent over Linien Barstenstein—Gerdauen i stik sydlig Retning mod Bischofsburg—Neidenburg.

Først blev XVII. A. K. under Dækning af 1. Kav. Div. og I. R. K. trukket over Schippenbeil—Bischofsstein mod Syd. Da det var kommet ind bag ved I. R. K. og derefter den 26. marcherede frem fra Bischofsstein mod Bischofsburg, blev nu ogsaa I. R. K. ført mod Syd, over Schippenbeil i Retning af Seeburg. Front mod Rennenkampf beholdt kun 1. Kav. Div. omtrent ved Schippenbeil og Syd herfor. Fra den modtog den 26. 1. Kav. Brig. Befaling til at gaa frem over Rössel mod Sensburg. Fra og med 27. August stod herefter kun 2 Kavalleri-Brigader imellem Mauersøen og Pregel imod Rennenkampfs 24 meget stærke Infanteri- og adskillige Kavalleri-Divisioner. Sølinien var aaben vestpaa og kunde omgaa; Königsberg kunde med Lethed have været afskaaret.

Beslutningen om Slaget byggede jeg paa min Mening om den noget tungt virkende russiske Føring. Den var dikteret af den Opgave, der var givet os, at sejre trods vor Underlegenhed, men tyngede mig dog med uhyre Vægt.

Korpsene marcherede mod Flanken og Ryggen af den fra Neidenburg mod Allenstein fremrykkende Narew-Armé. De bød derved deres egen Flanke og Ryg mod Rennenkampfs Armé paa en Afstand af 2 til 3 Dagsmarcher og uden nævneværdig Dækning. Da saa Slaget den 27. begyndte i al sin Vanskelighed og ikke, saaledes som det var Reglen i tidligere Krige, blev tilendebragt paa en Dag, men trak ud lige til den 30., stod Rennenkampfs vældige Armé som en truende Uvejrsky i Nordøst. Han behøvede kun at gribe ind, og vi vilde være bleven slaede. Men Rennenkampf rykkede med sin Hovedstyrke kun lidet ud over Linien Allenburg—Gerdauen—Neidenburg, og vi vandt en glimrende Sejr.

Den Bekymring, hvormed jeg i disse lange Dage saa i Retning af Niemen-Arméen, kendte kun faa.

For at kunne lade XVII. A. K. og I. R. K. komme til fuld Virkning, maatte de andre Grupper af 8. Armé naturligvis angribe. Først og fremmest maatte de ikke lade sig slaa.

Det forstærkede XX. A. K. havde haft meget vanskelige og anstrengende Dage. Den 23. stod det paa Højderne Nordøst for Gilgenburg med Front stik mod Syd, medens Fjenden rykkede frem fra Neidenburg, altsaa fra Sydøst. 3. Res. Div. var endnu under Koncentration Vest for Hohenstein. I. R. K. var lige begyndt at udlade ved Deutsch Eylau. Det lykkedes ganske vist General v. Scholtz at vise overlegne fjendtlige Kræfter tilbage, men han maatte dog, idet han fastholdt Højderne Øst for Gilgenburg, trække sin venstre Fløj i Egnen Vest for Hohenstein skarpt tilbage til henimod Mühlen.

Denne Bevægelse havde, hvor anstrengende den end var for Afdelingerne, dog ogsaa sit Gode: Russerne følte sig som Sejrherre. De troede ikke paa yderligere tysk Modstand, end sige da et tysk Angreb. De ansaa Vejen til tysk Omraade Øst for Weichsel for fri.

Den 24. var vi allerede hos General v. Scholtz. Vi traf sammen med ham i Tannenberg. Han og hans Stabschef, Oberst Hell, skulde i Krigens Løb indlægge sig stor Hæder og indskrive deres Navne i Historien.

General v. Scholtz gav en levende Skildring af de store Ydelser, de ham underlagte Tropper havde præsteret siden Felttogets Begyndelse, og af de sidste usædvanlig haarde Kampe. Han mente, at Fjenden vilde angribe ham paany, men at han kunde holde Stand. Paa Køreturen fra Marienburg til Tannenberg havde vi faaet tilsendt et opfanget fjendtligt Radio-Telegram, der gav os et klart Billede af Fjendens Forholdsregler i de følgende Dage. Narew-Arméen marcherede echelonneret bagud til højre med VI. A. K. over Ortelsburg mod Bischofsburg, som kunde være passeret den 26., og mod Allenstein. Derefter fulgte XV. og XXIII. A. K., med hvilke General v. Scholtz i disse Dage havde kæmpet. Deres sydligste Echelon maatte den 26. søges i Nærheden af Waplitz. Endnu længere til venstre og skudt frem imod Vest marcherede over Mlava og Soldau I. A. K., sikret mod Lautenburg og Strasburg af nogle Kavalleri-Divisioner.

Det kom nu an paa at støde ind i den Bevægelse fra Vest med 8. Armés sydlige Gruppe. Fristelsen til herunder at gribe Sonden om Soldau for ogsaa at omfatte I. russiske A. K. var stærk. Den russiske Narew-Armés Nederlag vilde da, naar XVII. A. K. og I. R. K. gik frem, blive fuldstændigt. Men Kræfterne strakte ikke til til det. Jeg foreslog da General Hindenburg at angribe med I. A. K. fra Deutsch-Eylau — Montowo og med højre Fløj af det forstærkede XX. A. K. fra Gilgenburg paa Usdau for saaledes at kaste det I. russiske A. K. mod Syd over Soldau. Derefter skulde vort I. A. K. støde igennem i Retning af Neidenburg, for derved i Forening med XVII. A. K. og I. R. K. at omfatte i det mindste Hovedmassen af Narew-Arméen. Vi maatte indskrænke os hertil, om vi vilde vinde Slaget.

I. og XX. A. K.'s Angreb maatte udskydes til den 27. Gerne havde jeg set, at det var begyndt før, men I. A. K. var endnu ikke rede, Østprøjsens Jernbaneforhold var ikke gunstige nok. Med Rette insisterede den kommanderende General for I. A. K., General v. François, paa at faa sit Korps samlet før Angrebet.

Det hele udviklede sig ingenlunde heller saa glat, som jeg kan fremstille det i denne Skitse. Alle Afdelinger var overordentlig medtagne og ogsaa talmæssigt svækkede under de stadige Kampe. Befalingsudgivelsen til I. R. K. og XVII. A. K. stødte paa store Vanskeligheder. Fjendtlige Rytterpatrouiller gjorde Egnen usikker. Det var stadig problematisk, hvorvidt Fjenden vilde give os Tid til at udføre vore Planer.

Til særlig Ulempe var de mange Flygtninge bag Gruppen v. Scholtz. De talte mange Tusinde, til Fods og til Vogns, spærrede Vejene og klæbde til Tropperne. Et pludseligt Tilbagetog af Armégruppen vilde have de slemmeste Følger for baade Flygtninge og Afdelingerne. Men det var ikke muligt at undgaa det. De faa Feltgendarmer strakte ikke til til at dirigere Masserne. Man maatte overlade dem til deres Skæbne. Mange triste Billeder herfra sidder stadig fast i min Erindring.

III.

Den 24. og 25. August var vort Kvarter i Rosenberg, den 26. i Löbau. Vi havde ogsaa benyttet den 25. og 26. til mange Steder at komme i Berøring med Førere og Tropper.

Den 26. Aften var Situationen paa begge Sider omtrent som følger:

General Mühlmann — underlagt I. A. K. — stod med Dele af Weichselfæstningens Garnisoner i Lautenburg og Strasburg i snæver Føling med det fjendtlige Rytteri. I. A. K. selv havde koncentreret sig ved og Syd for Montowo og havde under Kamp arbejdet sig frem til Usdau, der var stærkt besat af I. russ. A. K. General François var klar til at rykke videre frem den 27.

Højre Fløj af det forstærkede XX. A. K. havde faaet det det til-tænkte Hverv at angribe Usdau fra Nord og derefter at slutte sig til I. A. K. under dets senere Fremrykning mod Neidenburg. 41. Inf. Div. skulde fra Gr. Gardienen gaa mod Waplitz; til venstre skulde en Landeværns-Brig., 3. Res. Div. og 37. Inf. Div. fra Mühlen nordpaa ligeledes angribe Waplitz og Hohenstein. Fjenden stod ret tæt paa over hele Fronten; ogsaa Allenstein var besat af ham.

Ldv. Div. (Landeværns-Division) v. d. Goltz, som den Øverste Hærledelse havde stillet til vor Raadighed, var i Færd med at udlade ved Osterode og Biessellen. Den kom fra Slesvig-Holsten, hvor den hidtil havde været Kyst- og Kanalbevogtning. Den skulde tage Hohenstein fra Nordvest.

I. R. K. havde den 26. naaet Egnen ved Seeburg. XVII. A. K. havde imellem Lautern og Gr. Bössau Nord for Bischofsburg været i Kamp med en Division af VI. russ. A. K. og kastet den tilbage mod Bischofsburg. 6. Ldv. Brig., som den 25. og 26. var rykket fra Lötzen til Terrainet Nordvest for Bischofsburg, havde med Held taget Del i Kampen.

Angrebet paa Usdau skulde begynde den 27. Kl. 4 Morgen. Vi vilde her overvære den Kamp, der skulde afgøre Slaget, ligesom vi ogsaa her paa Stedet vilde holde Øje med det Samvirke mellem I. og XX. A. K., som allerede var foreskrevet gennem Befalingen. Allerede da vi kørte fra Löbau mod Gilgenburg, kom den glædelige Melding, at Usdau var taget. Jeg ansaa allerede da Slaget for vundet. Men saa vidt var vi dog endnu ikke. Det viste sig desværre ret snart, at Usdau endnu ikke var taget. Vi fik den først i de sidste Formiddagstimer. Narew-Arméen var nu faktisk gennembrudt. I. A. K. kastede Fjenden tilbage over Soldau og afmarcherede mod Neidenburg.

XX. A. K., der var stærkt udmattet, kæmpede ikke med samme Held. 41. Inf. Div. kunde ved Gr. Gardienen ikke komme fremad. Længere mod Nord blev der heller ikke vundet Terrain.

Ldv. Div. v. d. Goltz sluttede til henimod Hohenstein.

Ikke fuldt tilfredse vendte vi om Eftermiddagen tilbage til Löbau.

Ved vor Ankomst dér indløb den Melding, at I. A. K. var slaaet, og at Resterne samlede sig ved Montowo. Det var vanskeligt at tro paa den Efterretning. En telefonisk Forespørgsel til den stedlige Banegaards-

kommandant gav til Resultat, at Tropper af I. A. K. samlede sig der. Senere viste det sig, at det kun drejede sig om én Bataillon, som var kommen i en vanskelig Situation og havde maattet vige.

Nogle ret ilsomt gennem Löbau retirerende Trainkolonner bragte ny Uro. Meget vælter ind paa en Fører; han maa have gode Nerver. Lægmænd forfalder let til den Antagelse, at det hele i Krig kun er en Regneopgave med bestemte Størrelser. Det er alt andet, kun ikke det. Det er en Kamp, der paa begge Sider føres med vældige, ubekendte fysiske og aandelige Kræfter, og som er desto vanskeligere jo større ens egen Underlegenhed er. Det er en Arbejden med Mennesker af forskellig Karakterstyrke og med selvstændige Tanker. Førerens Vilje er alene den faste Pol.

Alle de, der kritiserer Føreres Forholdsregler, skulde først lære Krigshistorie, hvis de da ikke har gjort en Krig med som Førere. Jeg vilde ønske for dem, at de selv en Gang skulde lede et Slag. De vilde blive forfærdede over Situationens Uklarhed, over de vældige Krav og Opgavens Størrelse og — blive mere beskedne. Kun Statsoverhovedet, Statsmanden, der beslutter Krigen, bærer, om han gør det af fri Vilje, det samme som eller mere end Feltherren. Hos ham drejer det sig om en eneste vældig Beslutning, for Føreren træder de frem hver Time paa Dagen. Af ham afhænger mange Hundredtusinders, ja hele Nationens Ve og Vel. Der gives for en Soldat intet større, men heller intet sværere end at staa i Spidsen for en Armé eller den hele Hær.

Vi modtog i Löbau sent paa Aftenen endnu den Melding, at I. R. K. havde naaet Wartenburg. Foran XVII. A. K. var det russ. VI. A. K. i fuld Tilbagetog over Ortelsburg; det blev kastet endnu engang Syd for Bischofsburg. Derhen forfulgte kun svagere Kræfter, medens Grosset af XVII. A. K. om Aftenen den 27. bivuakerede ved og Nord for Mensguth.

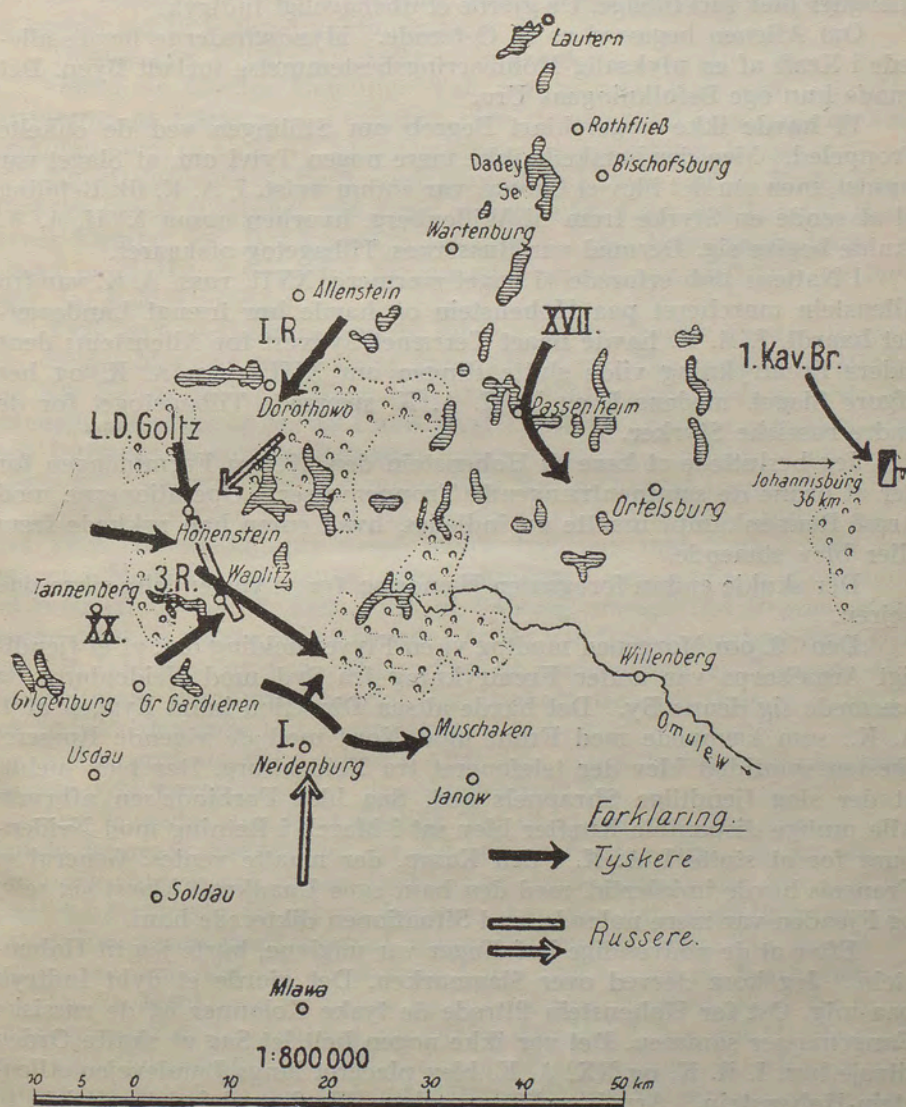
For den 28. var der kun at befale, at I. A. K. skulde sætte sig i Besiddelse af Neidenburg. Det havde imidlertid af sig selv taget den Retning. XX. A. K. skulde gennemføre det Angreb, der var foreskrevet det for den 27., skulde især drive 41. Inf. Div. kraftigt fremad. Ldv. Div. v. der Goltz skulde angribe Hohenstein. I. R. K. og XVII. A. K. blev trukket Vest paa til Allenstein—Passenheim under Sikring mod Ortelsburg.

Vi kørte den 28. om Mørgegenen til Frögenau og tog Stade i Østkanten af Landsbyen under aaben Himmel. General v. Scholtz var i Nærheden. Vi havde Forbindelse med I. A. K. gennem en elendig Telefonledning. Med de andre Troppeled var det ikke muligt at faa Forbindelse.

Vort første Indtryk var paa ingen Maade gunstigt. Neidenburg var ganske vist taget, men 41. Inf. Div. havde angrebet Waplitz i Taage og var blevet slaaet tilbage. Den havde lidt betydeligt, stod nu noget vestligere og saa med stor Bekymring et fjendtligt Modangreb i Møde. Jeg sendte en Offieer i Automobil derhen. Han meldte intet godt om Divs. Tilstand. Landeværnet ved Mühlen kom ikke fremad. Der kunde her paa højre Fløj af XX. A. K. meget vel endnu indtræde en alvorlig Krise, om Fjen-

den angreb med samlede Kræfter. I hvert Fald vilde Slaget i saa Fald trække længere ud. Endelig kunde Rennenkampf sætte sig i March.

Fjenden blev ved at være uvirksom foran 41. Inf. Div., og Njemen-Arméen marcherede ikke.

Skitse 3. Tannenberg.

Kaptajn Bartenwerffer af XVII. A. K.s Stab bragte pr. Flyvemaskine hen over de fjendtlige Linier gode Meldinger om dette Korps' March i Fjendens Ryg.

Om Eftermiddagen ændrede Situationen sig yderligere i vor Favour. Vest for Hohenstein vandt 3. Res. Div. og senere tillige 37. Inf. Div.

Terrain, ligesom ogsaa Ldv. Div. v. der Goltz trængte ind i Hohenstein. Den fjendtlige Front syntes at vakle.

General v. Hindenburg vilde køre frem til Mühlen: Vi kom lige midt i en forbigaaende Panik, foraarsaget af russiske Fanger, som i store Mængder blev ført tilbage. De gjorde et ubehageligt Indtryk.

Om Aftenen begav vi os til Osterode. Myndighederne havde allerede i Kraft af en ulyksalig Mobiliseringsbestemmelse forladt Byen. Det kunde kun øge Befolkningens Uro.

Vi havde ikke noget klart Begreb om Stillingen ved de enkelte Troppede. Men der herskede ikke mere nogen Tvivl om, at Slaget var vundet, men om det blev et Cannæ, var endnu uvist. I. A. K. fik Befaling til at sende en Styrke frem til Willenberg, hvorhen ogsaa XVII. A. K. skulde begive sig. Dermed var Russernes Tilbagetog afskaaret.

I Nattens Løb erfarede vi noget nærmere. XVII. russ. A. K. var fra Allenstein marcheret paa Hohenstein og havde her trængt Landeværnet haardt. I. R. K. havde naaet Terrænet Sydvest for Allenstein; dens videre Fremrykning vilde slutte Ringen om XIII. russ. A. K. og her afgøre Slaget, medens I. og XVII. A. K. spærrede Tilbagetøget for de andre russiske Styrker.

Jeg besluttede at køre til Hohenstein den 29. om Formiddagen for der at ordne de sammentrængende Troppemasser. Operationerne mod Armé Rennenkampf maatte nu indledes, hvad enten han rykkede frem eller blev staaende.

Der skulde endnu foregaa en Hændelse, før vi var endelig sikre paa Sejren.

Den 29. om Morgenen modtog vi en Flyvermelding om, at et fjendtligt Armékorps var under Fremrykning fra Syd mod Neidenburg og nærmede sig denne By. Det havde altsaa Direktion imod Ryggen af I. A. K., som kæmpede med Front mod Nord mod de vigende Russere. Næsten samtidigt blev der telefoneret fra Neidenburg. Der blev meldt, at der slog fjendtlige Shrapnels ned. Saa blev Forbindelsen afbrudt. Alle mulige disponible Kræfter blev sat i March i Retning mod Neidenburg for at støtte I. A. K. i den Kamp, der maatte ventes. General v. François havde imidlertid, med den ham egne Daadkraft klaret sig selv, og Fjenden var mere nølende, end Situationen dikterede ham.

Efter at de nødvendige Befalinger var udgivne, kørte jeg til Hohenstein. Jeg kom derved over Slagmarken. Det gjorde et dybt Indtryk paa mig. Øst for Hohenstein fildrede de tyske Kolonner og de russiske Fangemasser sammen. Det var ikke nogen helt let Sag at skaffe Orden tilveje her. I. R. K. og XX. A. K. blev placeret langs Landevejen Allenstein-Hohenstein. Arméoverkommandoen fik derved i det mindste to Korps paa ny nogenlunde fast i Haanden.

Slaget lakkede mod Enden. 3. Res. Div. var stødt langt igennem Fjendens Linier og naaet til Muschaken. Øst for Neidenburg. De i denne Retning gennem det vildsomme Skovterræn tilbageflygtende Russere forsøgte endnu paa flere Steder at bryde den tyske Ring. Det kom især i Muschaken den 30. til meget alvorlige og heftige Kampe, men Afgørelsen lod sig ikke ændre. General Samsonow skød sig. Han blev ugen-

kendt begravet i Nærheden af Willenberg. Ved Hjælp af en Medaillon, som ved Begravelsen blev frataget den faldne Hærfører som Identitetsmærke, kunde hans Hustru, der var i Tyskland i et Røde-Kors-Anliggende, fastslaa, hvor hans Grav var.

De fangne russiske kommanderende Generaler kom til Osterode og meldte sig til General v. Hindenburg.

Tallene paa Fanger og Bytte er bekendt.

Ogsaa de blodige fjendtlige Tab var haarde. Den vidt udbredte Beretning, at Russerne i Tusindvis blev drevne ud i Sumpene og var omkomne der, er en Myte. I vidt Omkreds var der ikke en Sump at finde.

En af Verdenshistoriens mest glimrende Kampe var til Ende. Vore Tropper havde fuldbragt den Daad, de igennem Uger tildels uden Held havde kæmpet for. Det kunde vi takke vor Freds-Hærorganisation for. Slaget er et Hædersblad for Førere og Tropper, for Officerer og Menige, for hele Fædrelandet!

Tyskland og Østerrig-Ungarn jublede — den øvrige Verden tav.

Slaget blev paa mit Forslag kaldt Slaget ved Tannenberg til Minde om hin Kamp, under hvilken Den tyske Ridderorden nedkæmpede de forenede lithauske og polske Hære. Skal Tyskerne nu mere end den Gang lade Lithauer og navnlig Polakker drage Fordel af vor Afmagt og overvælde os? Skal aarhundredgammel tysk Kultur gaa til Grunde?

Jeg kunde ikke af fuldt Hjerte glæde mig over den vældige Sejr. Det Tryk, Rennenkampfs Armé havde lagt paa min Nerver, var for hardt. Men vi var stolte over Kampen. Gennembrud kombineret med en Omfatten, kæk Vilje til Sejr og omsigtsfuld Begrænsning havde givet os denne Sejr i Hænde. Trods vor Underlegenhed mod Øst var det lykkedes os paa Slagmarken at koncentrere en Fjenden til nærmelsesvis jævnbyrdig Styrke. Jeg ihukom General Grev v. Schlieffen og takkede denne min Læremester.*)

I den protestantiske Kirke i Allenstein sagde General Hindenburg og jeg dybt bevægede Gud den Almægtige Tak.

Der levnedes mig intet Øjeblik Tid til at slappes. Jeg maatte forberede Arméens Gruppering for det senere Felttog. Det var en uhyre vanskelig Opgave saa at sige samtidig at skulle kæmpe det ene Slag til Ende og forberede det næste. Imellem dem var der uendelig meget at ordne. Fangernes Borttransport var særlig omstændelig. Paa Grund af den uvisse Situation var deres store Antal i og for sig en Besværlighed.

Jeg fik Jernkorset II. Klasse og bar det med Stolthed. Naar jeg tænker paa Liége og Tannenberg, saa fyldes den Dag i Dag mit Hjerte med berettiget Tilfredsstillelse. Betydningen af Jernkorsets II. Klasse er, efterhaanden som Krigen trak ud, dalet, hvilket er en overmaade beklagelig omend naturlig Foreteelse. Enhver, der ærligt og redeligt har fortjent det, skulde bære det med Stolthed.

*) Grev v. Schlieffen var den, der som mangeaarig Generalstabschef tydeligst har præget og formet den typiske tyske Taktik — den »rendyrkede« Offensiv med Omfatten af Fjendens Fløj, forberedt ved en Fremmarsh med bred Front og ringe Dybde. I hans kort før Krigen udkomne Værk »Cannæ« kommer dette til Orde.

IV.

Mod Vest havde Sejren stadig fulgt de tyske Vaaben. Den Øverste Hærledelse mente derfor at kunne forstærke 8. Armé med 3 Armékorps fra Vestfronten. Det Telegram, der meddelte os om denne Forstærkning, indtraf ved Begyndelsen af Slaget ved Tannenberg. Jeg blev senere spurgt, om det ene Korps kunde holdes tilbage. Jeg havde overhovedet ikke bedt om Forstærkning og indvilgede. Der kom kun 2 Armékorps, Garde-Reservekorpset og XI. A. K. samt 8. Kav. Div. Beslutningen om at svække Styrken mod Vest var forhastet. Det kunde vi desværre ikke overse mod Øst. Beretningerne fra Vestfronten lød meget gunstigt. Det blev endvidere af særdeles Betydning, at de for Østfronten bestemte Forstærkninger blev taget fra højre Fløj, der skulde hidføre Afgørelsen, og ikke fra den venstre, som nu, efter at Kampene i Lothringen var til Ende, var unødvendig stærk. Her blev et Armékorps, det tredje af de for Østfronten bestemte, sat ind.

I Galizien var Situationen allerede nu blevet ugunstig. De russiske Hæres Hovedkræfter havde kastet sig imod de østerrig-ungarske Arméer og slaæet dem Øst for Lemberg i Slutningen af Aug. Den østerrig-ungarske Hær var ved Krigens Begyndelse ikke nogen fuldgyldig Kamporganisme. Hvis vi virkelig før Krigen havde næret Angrebstanke, vilde vi have trængt ind paa Østerrig-Ungarn for at faa det til at forbedre sin Hærmagt. Ogsaa dets Jernbanenet, som var ganske utilstrækkeligt, skulde da have været forbedret. Det blev ikke desto mindre en slem Fejl, at vi havde undladt dette. Treforbundet var kun et politisk Forbund, medens Alliancen mellem Frankrig og Rusland havde en udpræget militær Karakter. Dette gav vore Fjender et betydeligt Forspring for os.

Ogsaa vore Aftaler med Østerrig-Ungarn med Hensyn til en fælles Krig var kun nødtørftige.

General Grev v. Schlieffen frygtede for et Brud paa Tilliden, og et saadant var ogsaa virkelig forefaldet. En fælles Operationsplan har kun eksisteret i meget store Træk. Den østerrig-ungarske Hærs Opmarch hinsides Sanfloden kunde kun retfærdiggøres, hvis Hæren alene følte sig den russiske overlegen — saaledes som det ogsaa var mange østerrig-ungarske Officerers Antagelse — eller hvis vi samtidig med stærke Kræfter kunde gaa over Narew. Hertil var vi imidlertid ikke i Stand, da den sidste Hærreform ikke havde bragt de af Generalstaben ønskede Armékorps. Nu maatte man desuden sikre sig imod et Udfald fra Italien paa Vestfronten.

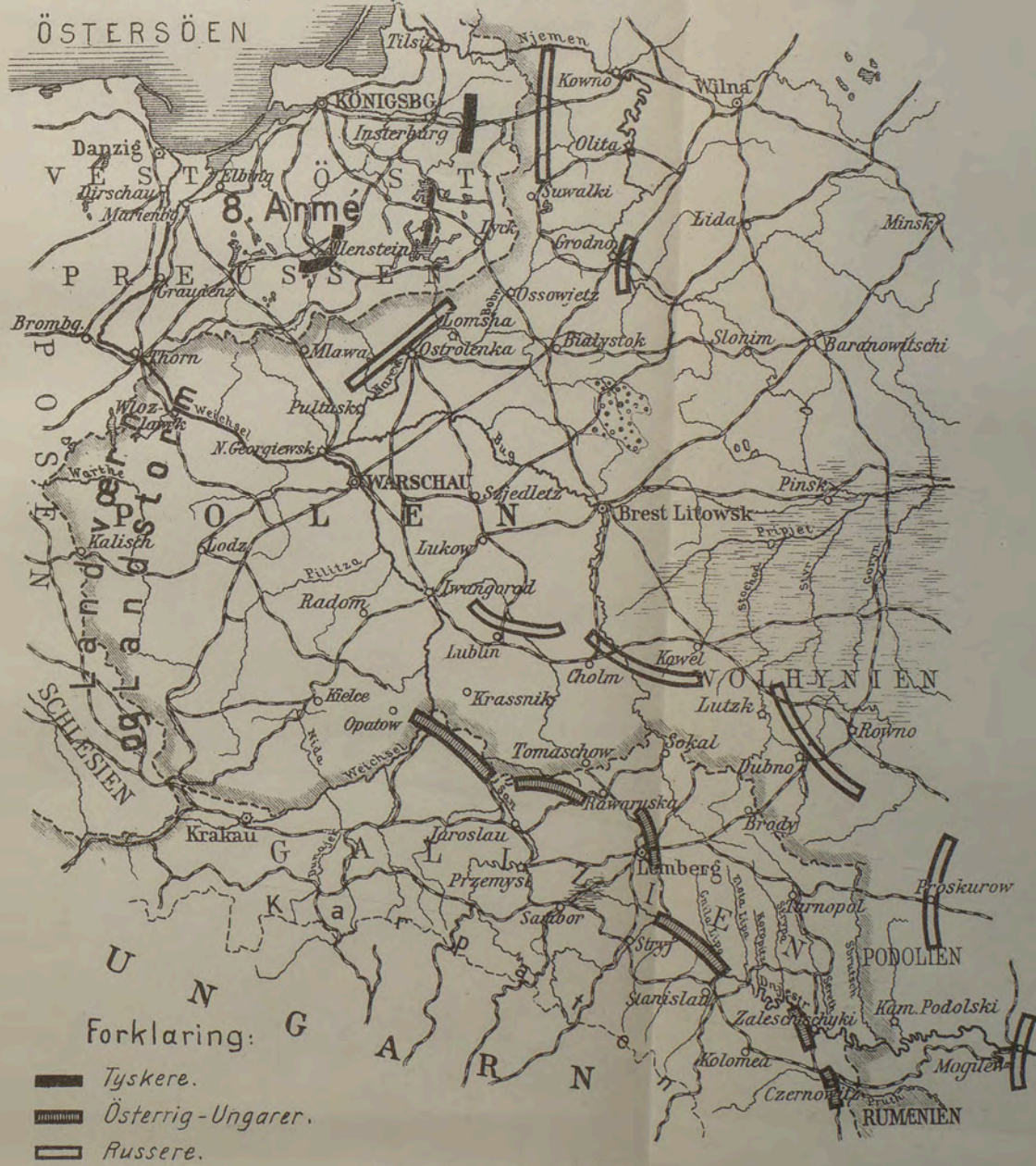
Efter vore ældre militære Aftaler med Italien skulde tre italienske Armékorps og to Kavalleri-Divisioner opmarchere i Elsass, medens Hærens Hovedstyrke skulde koncentreres i Øvre-Italien ved den franske Grænse. Flaaden skulde samtidigt tilstræbe at afbryde Frankrigs Forbindelse med dets Kolonirige i Nordafrika. En Tid lang blev der regnet med disse Overenskomster. Senere faldt de bort.

Paa udtrykkeligt Ønske af den italienske Generalstabschef, General Pollio, blev Planerne reviderede.

Tannenberg

Opmarch i August 1914.

Reproduceret ved Generalstabens topografiske Afdeling Kjøbenhavn 1919.

I Sommeren 1914, kort Tid før Krigen, døde General Pollio. Frankrig behøvede ikke at stille en eneste Mand op paa sin Sydøstgrænse. Det kunde sætte alt ind mod os, da det ganske nøje kunde regne med, at Italien ikke vilde træde ind i Krigen paa vor Side. Vor tidligere forbundne har derigennem skadet os ganske overordentligt.

Modsætningsforholdet til Østerrig-Ungarn bestod stadigt. Det var af gammel Dato, men havde dog ikke hindret Italien i at slutte Forbundet med Østerrig-Ungarn og os. Det havde haft mange Fordele af dette. Vi maatte i det mindste turde regne med, at Italien følte sig forpligtiget overfor os. En sund, national Egoisme er forstaaelig og maa næres af ethvert Folk. Der gives imidlertid etiske Grundlove, som ikke tør trædes under Fødder. Men det har Italien gjort. Man maa ikke fortænke os i, at vi har anset dets Adfærd under de 4 Krigsaar som forræderisk.

Det lod sig ikke fragaa, at den østerrig-ungarske Hærs Stilling i Slutningen af August overfor en stærkt overlegen russisk Styrke var overordentlig vanskelig. Den østerrig-ungarske Generalstabschef, General v. Conrad¹⁾ krævede, ud fra sit Standpunkt med Rette, at vi skulde rykke frem over Narew. Med den i Sammenligning med Rennenkampfs Kræfter endnu stadig svage 8. Armé var saadant ikke gør ligt. En Frem-march i Retningen Mlava—Pultusk kunde til enhver Tid bringes til at standse ved, at Rennenkampf paa sin Side rykkede frem mod Linjen Allenstein—Elbing. Der var ikke andet at gøre end først at gøre Regnskabet op med Njemen-Arméen.

Rennenkampf havde som Følge af Slaget ved Tannenberg trukket sine Sikringsdele nogle Kilometer tilbage, men syntes dog at ville blive staaende mellem Pregel og Mauersøen. 8. Armé maatte slaa et Slag til og med det for Øje samle alle sine Kræfter.

Til den Ende blev de fra Vest ankommende Forstærkninger udladede ved Allenstein—Elbing og den hittidige 8. Armé opstillet klar til Fremrykning i Linjen Willenberg—Allenstein.

Som Grænsebeskyttelse forblev der kun svage Kræfter ved Soldau; de skulde rykke mod Polen i Retning af Mlava.

Efter endt Op-march vilde vi angribe Rennenkampfs brede Front mellem Pregel og Mauersøen og omfatte hans venstre Fløj over og Syd om Lötzen. Sikringen af Arméen imod Augustow og Ossowjetz tilfaldt derved vor yderste sydlige Fløj. Den til den Tid forenede 8. Armé skulde herved kæmpe i 3 Grupper, mellem Pregel og Mauersøen, Øst for Lötzen og i Retning af Lyck.

De første Dage i September stod, klar til Fremrykning:

Weichselfæstningernes Krigsbesætninger ved Soldau;

Ldv.-Div. v. der Goltz ved Neidenburg;

3. Res. Div. og I. A. K. ved Willenberg—Ortelsburg;

1. Kav. Brig. Vest for Johannsburg;

XVII. A. K. Passenheim;

¹⁾ Maaske bedre kendt under sit fulde Navn Conrad v. Hötendorff. Han har for øvrigt nylig om ikke udgivet saa inspireret en Række »Afløringer« om Forholdet mellem de to forbundne Magters Hærledelser — Nowak: »Der Weg zur Katastrophe«.
O. A.

XX. og XI. A. K. samt I. R. K. i og paa begge Sider af Allenstein;

Garde- R. K. sluttede, kommende fra Elbing, til ved nedre Passarge;

8. Kav. Div. var under Fremrykning i Retning af Lötzen;

1. Kav. Div. (undt. 1. Kav. Brig.) stod endnu foran Njemen-Arméens Front; den skulde ligeledes gaa frem over Lötzen.

Hovedreserven fra Königsberg holdt Deime-Linjen besat;

ogsaa Hovedreserven fra Posen, Ldv. Div. Grev v. Bredow, skulde trækkes til, men den naaede ikke frem tidsnok til at deltage i Slaget.

I. R. K.s og XVII. A. K.s Tros og Train, der oprindeligt var under March for at komme bag Passarge, maatte uden altfor megen Friktion komme ind i deres rigtige Opmarchterrain.

Russisk Kavaleri, for hvilket 1. Kav. Div. maatte vige ud, var en Overgang trængt langt mod Vest, lige til Passarge nedenfor Wormditt, men havde ikke anrettet nogensomhelst militær Skade. Ganske ubegribeligt havde det ikke en Gang afbrudt den store Bane Elbing—Königsberg.

Det var naturligvis af største Betydning for os, at vi hurtigt paany fik retableret Banerne, og navnlig dem, vi havde afbrudt under vort Tilbagetog fra Gumbinnen. Af særlig Vigtighed var Stationen Korschen, hvor der skulde have været udført omfattende Ødelæggelsesforanstaltninger. 48 Timer efter, at Stationen var besat paany, var den igen i Virksomhed. Her var det en Fordel, at Ødelæggelserne ikke var udført saa grundigt, som jeg havde ventet. Tropperne havde endnu ikke tilstrækkelig Erfaring. Der kræves særlige tekniske Anordninger. Men jeg drog Lære heraf for Fremtiden.

V.

Fremrykningen mod Arméen Rennenkampf begyndte den 4. September. Vi satte os den 7. med Garde- R. K., I. R. K., XI. og XX. A. K. fast foran den fjendtlige Stilling i Linjen Wehlau—Gerdauen—Nordenburg—Angerburg, mellem Pregel og Mauersøen og gjorde den i de følgende Dage til Genstand for et methodisk Angreb. Kampene forløb ikke gunstigt, navnlig ikke ved XX. A. K., mod hvilket Russerne foretog et heftigt Modstød.

De fjendtlige Stillinger var meget stærkt og dygtigt udbyggede. Vi var, med de Magtmidler og den Ammunition, der stod til vor Raadighed, aldrig bleven Sejrherrer, om ikke den tilsigtede Omfatning over Lötzen og den befæstede Sølinje var lykkedes.

Heller ikke Øst for Lötzen, som i Mellemtiden tappert havde afslaaet fjendtlige Angreb, saa det til at begynde med godt ud. Saavel XVII. A. K. som ogsaa 1. og 8. Kav. Div., som var gaaet igennem Befæstningerne, kom den 8. og 9. September kun langsomt frem gennem Sødragnet Nordøst herfor. De maatte kæmpe haardt ved Kruglauken og Possessern.

I. A. K., der var sat ind over Nikolaiken og Johannsburg, maatte

trækkes frem i meget skarp nordlig Retning Øst for Sølinien. Det skaffede XVII A. K. Luft den 9. om Aftenen. 3. Res. Div., bag hvilken ogsaa Ldv. Div. v. der Goltz yderligere blev trukket frem, fortsatte Frem-marchen i Retningen Bialla—Lyck. De stødte allerede den 8. September ved Bialla paa en stærkt overlegen Fjende.

Ogsaa denne Operation var af uhørt Dristighed. Njemenarméen var i og for sig allerede 8. Armé stærkt overlegen med sine 24. Infanteri-divisioner mod dennes 15—16. Dertil kom, at de russiske Divisioner var paa 16, vore dengang endnu paa 12 Batailloner. Til de russiske Stridskræfter kom yderligere fire til seks Divisioner, der var under Samling om Ossowjez og Augustow. Disse Kræfter kunde, naar og hvor man ønskede det, trækkes sammen til et Slag imod os med absolut overlegne Kræfter. Navnlig var vor højre Fløj Øst for Søerne truet. Den kunde let trykkes tilbage. Vi har intet Øjeblik været i Tvivl om, hvorvidt vi skulde vove Slaget eller ej — selv i denne Situation. Vor overlegne Uddannelse gav os en Fordel. Tannenberg havde bragt os en stor Overvægt.

Overkommandoen havde gerne set højre Fløj noget stærkere; i dette Øjemed var der holdt en Division af XX. A. K. i Reserve Vest for Søerne til vor Disposition. Men den maatte igen gives tilbage til Generalkommandoen. De fire Armékorps, der angreb den fjendtlige Front, var jo tildelt en meget udstrakt Front paa henved 50 km, hvortil kom, at Generalkommandoen ved Garde-R. K. befrygtede et russisk Fremstød imod sig og derfor trak sig mere sammen. Den nordlige Fløj maatte støtte sig til Pregel, at ikke 8. Armé skulde blive omgaaet dér. Den afgørende højre Fløj maatte ikke trænge kraftigere frem, end det fra først af var bestemt. Vi maatte afvente, hvor godt eller daarligt vort Angreb vilde trænge igennem. Vaabnene maatte ogsaa her træffe Afgørelsen. Vi maatte blot gøre alt for at sikre det tilstræbte Resultat.

Den 10. September om Morgenen indløb den afgørende Efterretning, at Fjenden i Nattens Løb havde rømmet sin Stilling foran I. R. K. Nord for Gerdauen — antagelig som Følge af, at I. og XVII. A. K. om Aftenen den 9. havde kæmpet sig længere frem. Korpset var trængt ind i den rømmede Stilling og agtede at rykke videre. Man kan tænke sig Glæden i Hovedkvarteret. Der var atter vundet et stort Resultat, men endnu ingen Afgørelse. Den russiske Armé var ingenlunde slaaet endnu. Nordøst for Lötzen havde vi kun naaet lokale Resultater. Det kom nu an paa af al Kraft at følge efter frontalt og at støde ind mod den tilbagevigende Fjende, medens Omfatningsfløjen gik frem Øst for Rominten-Heden imod Vejen Wirballen—Kowno. Vi vilde herved saavidt muligt trænge Russerne henimod Njemen. Men vi maatte tillige regne med, at Rennenkampf endnu stadig var i Stand til i Forening med de længere mod Syd indtræffende Forstærkninger at føre et kraftigt Angreb i hvilkensomhelst Retning, han fandt for godt. Vore Linier var overalt meget tynde, men de to nordlige Grupper, der hidtil havde været adskilte ved Mauersøen, havde atter forenet sig. Situationen blev sidenhen ualmindelig spændt.

Tropperne gik i Gang med nye Opgaver. De skulde — ad mange

Marchveje og med snæver indbyrdes Forbindelse — uafladeligt følge efter Fjenden og angribe ham, hvor han vilde sætte sig fast. Men samtidig skulde man dog for at mindske Tabene afvente Nabokolonnernes Indvirkning under en lokal Omfatten. XVII. og navnlig det paa yderste højre Fløj værende I. A. K. og 1. og 8. Kav. Div. skulde ustandseligt trænge paa. Marchretningerne for de enkelte Led var — regnet fra venstre Fløj — omtrent følgende:

Königsberg-Hovedreserven	Königsberg—Tilsit,
Garde-R. K.	Grosz-Audowöhnen,
I. R. K.	Insterburg—Pillkallen,
XI. A. K.	Nord om Darkehmen, Gumbinnen— Stallupönen,
XX. A. K.	Darkehmen — midtvejs mellem Wir- ballen og Wyschtytsøen,
XVII. A. K.	tæt Nord om Rominten-Heden mod Marjampol,
8. og 1. Kav. Div.	forud for I. A. K. imod Vejen Wirballen —Kowno.

Bevægelserne forløb ikke ganske, som jeg havde haabet det. Det var vanskeligt at skelne Ven fra Fjende. Egne Kolonner beskød undertiden hinanden. Tropperne angreb for heftigt i Fronten og afventede ikke Nabokolonnernes Indgriben. Men den værste Forsinkelse kom af, at XI. A. K. den 11. September mente sig angrebet af overlegne Kræfter. Muligheden heraf kunde ikke uden videre forkastes, vi maatte tage Hensyn dertil. Efter de gensidige Styrkeforhold maatte Fronten have umiddelbar taktisk Understøttelse af de omfattende Korps. Vi maatte derfor beslutte os til at føre XVII. I. A. K. mere mod Nord end oprindeligt tilsigtet. XI. A. K.s Formering viste sig nogle Timer senere at være urigtig. Men Befalingen til den omfattende Fløj var allerede udgivet. Senere blev Korpserne igen dirigeret tilbage, men der var alligevel gaaet mindst en halv Dag tabt.

8. Armés Ydelser var fremragende. Hele Fremmarchen — langt over 100 km paa fire Dage — var et glimrende Sejrstog af disse gennem lange Kampe og Anstrengelser af enhver Art haardt medtagne Tropper. Dette gjaldt særlig for de gamle Led af 8. Armé; Garde-R. K. og XI. A. K. havde kæmpet tappert paa Vestfronten ved Namur, men havde dog ogsaa hidtil haft relativt gode Dage.

Resultatet af Slaget var ikke saa iøjnefaldende som ved Tannenberg. Der manglede Virkning mod Fjendens Tilbagetogslinier; den var ikke mulig. Fjenden blev ikke staaende, men trak sig tilbage; derfor kom det kun til en frontal og flankerende Trængen efter. Medens vi ved Tannenberg havde taget over 90,000 Fanger, fik vi nu kun 45,000. Men hvad der under de givne Forhold kunde naas, blev naaet.

Det ser faktisk ud til, at Rennenkampf overhovedet ikke har tænkt paa alvorlig Modstand. Han har i hvert Tilfælde begyndt sin Tilbagemarch meget tidligt og har marcheret om Natten. Vore Flyvere havde ganske vist bemærket fortrampede Kolonneveje, men Meldingerne havde

lydt for ubestemte. Russerne forstod at tilrettelægge et Tilbagetog og at bevæge Troppemasser gennem Terrainet udenfor Vejene.

Vore rastløse Bevægelser i Forbindelse med Omfatningen drev den tilbagegaaende russiske Armé saa hurtigt af Sted foran os, at den kom over Njemen i opløst Tilstand. Man behøvede ikke at regne med den som et fuldt brugbart Kampredskab, saalænge Russerne ikke tilførte nye Tropper.

Slaget ved de Masuriske Søer har ikke vundet den Anerkendelse, som det fortjener. Det var en stort anlagt og planmæssigt gennemført afgørende Kamp mod en betydeligt overlegen Fjende; den var forbundet med stor Risiko, men Fjenden var sig ikke sin Styrke bevidst: Han modtog ikke engang den afgørende Kamp, men unddrog sig den ved et overilet Tilbagetog, der fik Karakteren af Flugt under vort Tryk.

Uden for Hoved-Slagmarken havde 3. Res. Div. under dens eneriske Fører General v. Morgen og Ldv. Div. v. der Goltz den 8. September ved Bialla kæmpet meget heldigt mod stærke fjendtlige overlegne Troppstyrker og slaæet de indtræffende Forstærkninger. De havde dermed fjernet en stor Fare for den længere mod Nord kæmpende Armé. General v. der Goltz blev staaende i Nærheden af Ossowjetz. General v. Morgen tog i heftige Kampe Augustow og Suwalki. Storfyrst Niko-lais Hensigt, at aflaste Rennenkampf derfra, var forpurret.

Den 13. September havde Slaget i det væsentlige naæet sin Afslutning.

Opstillingen paa denne Dag var omtrent:

Fæstningstropper under General v. Mühlmann ved Mlawa,

Ldv. Div. v. der Goltz foran Ossowjetz,

3. Res. Div. ved Augustow—Suwalki,

1. og 8. Kav. Div. } langt forude henimod Marjampol,

I. A. K.

XVII. A. K. } foran Linien Wyschtynjetz—Wirballen,

XX. A. K.

XI. A. K. Nord for Wirballen,

I. R. K. Wladislawow,

Garde-R. K. allerede trukket tilbage til Nordøst for Wehlau,

Hovedreserverne Königsberg: Tilsit.

I den midterste Del af Kampterrainet havde forskellige Armékorps nærmet sig meget til hinanden. De kunde tildels ingen Plads finde mere og stod som de første til Disposition ved videre Operationer. Allerede ved Begyndelsen af Fremmarchen mod Rennenkampf kunde der ikke eksistere nogen Tvivl om, at den i intet Tilfælde vilde blive fort over Njemen. Jeg forfulgte den Tanke efter Afregningen med Rennenkampf at dække Østprøjsens Østgrænse og rykke frem over Sydgrænsen mod Narew med de disponible Kræfter for i Forstaaelse med General v. Conrad at komme til mere direkte Samvirken med den k.-k. Hær. Jeg var dengang endnu ikke underrettet om de svære Nederlag, som den k.-k. Armé i Mellemtiden havde lidt. Der var allerede udstedt Anordninger, i den angivne Henseende, men de kom ikke til Udførelse.

VI.

Under 8. Armés hele Sejrstog fra Egnen om Allenstein til ind paa fjendtligt Omraade havde Armé-Overkommandoen fulgt tæt paa Tropperne. Jeg har stedse holdt paa, at vi skal forblive i den snævrreste Berøring med Førerne og Tropperne. Ogsaa Befalingsudgivelsen og Meldingstjenesten gjorde dette uafviselig nødvendigt: de tekniske Efterretningsmidler var endnu ufuldkomne. Muligheden for Brug af Telefon var ret nødtørtig i Provinsen Østprøjsen. Embedsmændene havde for en Del forladt Embederne. De traadløse Stationer ydede god Tjeneste, men kun Rytteriet og Armé-Overkommandoen besad saadanne. Jeg maatte derfor fremfor alt tage min Tilflugt til Motorvognene og udsende Officerer af Staben. Herrerne i det frivillige Automobilkorps har ydet noget ganske fremragende som Chauffeurer. De foretog Kørsler, der minder om de forovneste Patrouilleridt. De faa Flyvere havde jeg paatrængende Brug for til Éclairering, til Overbringelse af Meldinger kunde jeg ikke benytte dem. Til Trods for Sparsomheden paa Efterretningsmidler lykkedes det stedse at være orienteret og at bringe Armé-Overkommandoens Befalinger rettidigt igennem. Jeg talte ogsaa selv meget i Telefon, ansporede, hvor det var formaalstjenligt, og greb ind, hvor det ikke kunde undlades af Hensyn til det heles Vel. Denne personlige Forbindelse med Stabscheferne var nyttig, den bød Lejlighed til at høre og indvirke umiddelbart.

Vi havde en Række nye Kvarterer. I Nordenburg kom vi for første Gang i en By, der havde været i Russernes Besiddelse i længere Tid. Urenligheden dér var utrolig. Torvet laa fuldt af Snavs. Værelserne var hæsligt forurenede.

I Insterburg boede vi i Dessauer Hof, i det samme Kvarter, som Rennenkampf kort i Forvejen havde forladt. Ogsaa Storfyrst Nikolai Nikolajewitsch skal først meget sent være kørt bort fra Byen.

Vi havde Lejlighed til indgaaende at besigtige de russiske Stillinger. Der paakom os alle en dyb Følelse af Taknemlighed over, at vi ikke havde været nødt til at storme dem. Det vilde have kostet os meget Blod.

Mange russiske Tropper har opført sig mønsterværdigt i Østprøjsen i August og September. Vinkældere og Forraad blev bevogtede. Rennenkampf holdt streng Disciplin i Insterburg. Men Krigen bragte alligevel uendelig Haardhed og stor Rædsel. Kosakkerne var grusomme og raa, de brændte og plyndrede. Der blev dræbt mange Beboere og begaaet mange Overgreb mod Kvinder, Befolkningen blev for en Del slæbt bort. Det var for største Delen umotiveret. Man søgte forgæves en Begrundelse. Der blev ikke fra Befolkningens Side øvet den ringeste Modstand mod Russerne. Den var føjelig og har — i Overensstemmelse ogsaa med vore Anskuelser — ikke deltaget i Kampen. Her falder Ansvaret for Ugerningerne paa Russerne.

Den russiske Armé havde tynget haardt paa Østprøjsen. Nu var det en stolt Følelse at have befriet tysk Land fra Fjenden. Befolkningens Jubel og Taknemmelighed var stor. Landet er ikke blevet reddet,

for at det skal komme under fremmed Aag. Maatte dog Himlen bevare os for en saadan Forsmædelse.

Vi var i Insterburg den 14. September, opfyldte af Følelsen af at have sejret og at have ydet noget stort. Saa meget desto mere overraskende traf mig min Forsættelse som Stabschef ved den Sydarmé, der skulde formes i Breslau under General v. Schubert.

VII.

Paa Vestfronten var den tyske Fremmarch endt med et Tilbageslag. Den tyske Vesthærs højre Fløj var for svag og trak ikke nok ud; Bortdragningen af Garde-R. K. havde vist sig skæbnesvanger. Fløjen skulde tværtimod have været forstærket ved Korps fra Lothringen og Elsass. Saaledes hævdedes det ogsaa i General Grev v. Schlieffens Studier. Det havde følgelig ogsaa været imod hans Anskuelse, at de dér opmarcherende tyske Tropper blev førte saa langt frem mod Linien Lunéville—Epinal og løb fast der. Dette vilde være bleven Resultatet for hele Hærens Vedkommende, hvis vi ikke var marcheret gennem Belgien, men havde holdt højre Fløj Syd for Longwy. Medens vi forblødede os imod de franske Spærrefæstninger i Linien Verdun—Belfort, vilde vor højre Fløj være bleven angrebet og slaaet fra Belgien af de forenede belgisk-fransk-engelske Arméer. Vi vilde samtidig dermed have tabt vort nederhinske Industriomraade. Vort Nederlag vilde have været besejlet.

Tilbageetoget fra Marne var befalet, om begrundet eller ej, har jeg aldrig kunnet slaa fast.

Krigen maatte nu blive af lang Varighed, og der vilde blive stillet uhyre Krav til Fædrelandet. Nu var det paa Tide for Tyskland virkeligt at indstille alt paa Krigen og at begynde et storstilet Oplysningsarbejde. Jeg blev overrasket over den Stemning, som mødte mig i Berlin i Slutningen af Oktober 1914. Der var intet at mærke til vor Stillings uhyre Alvor.

Det var en tung og skæbnesvanger Tilskikkelse, at Tyskland — til Trods for Toforbundets talmæssige Underlegenhed og omsværmet af Fjender — ikke vandt den Krig, man havde paaført det, i det dristigt førte Slag og slog den i Tal overlegne, men mindre veluddannede Fjende. Nu maatte man regne med, at Hærene i Krigens Løb vilde blive hinanden mere jævnbyrdige i Uddannelse, selv om man kunde haabe paa, at Tyskerne endnu længe vilde beholde en vis Overlegenhed i deres rod-fæstede Tradition. Den stærke Afgang af aktive Officerer kunde nok gøre én betænkelig. I hvert Tilfælde maatte der gøres alt for at sikre os vor Overlegenhed i Uddannelse, for at Fjendens talmæssige Overlegenhed kunde blive mindre følelig.

Navnlig maatte vi være belavede paa, at England vilde benytte Tiden til at forøge sin Kampkraft og foruden Flaaden ogsaa skabe sig en stærk Hær. Det havde Mennesker nok dertil. Under Hensyn hertil maatte vi intet forsømme, om vi alligevel endnu skulde vinde Krigen. Tyskland maatte gøres til en væbnet Lejr. Dette var ogsaa det Nytaarsønske, som jeg sendte til et Blad den 1. Januar 1915. Den Øverste Hær-

ledelse havde i Efteraaret 1914 og Vinteren 1914—15 opstillet 18 til 20 Divisioner. Vi dannede nye Divisioner af Landeværns- og Landstormsformationer. Vi begyndte med at sætte Divisionens Antal af Batailloner ned fra 12 til 9 og at opstille nye Divisioner af de saaledes indvundne Batailloner med Tildeling af Artilleri og Specialvaaben. Vi gjorde meget, men i mange Retninger alligevel ikke nok.

8. Armé vilde nu fuldtud have været i Stand til at afgive Korps til Vestfronten. Jeg ved ikke, om den Øverste Hærledelse har haft Tanken henvendt herpaa, eller om Situationen ved den østerrig-ungarske Hær ganske har hindret Tanken i at opstaa. Denne Hær var, som jeg nu til min Beklagelse saa, blevet fuldstændig slaet og gik tilbage over San under mægtige Tab. Russerne fulgte efter. Der opstod Mulighed for et russisk Indfald i Mähren og i saa Tilfælde ogsaa i Øvreschlesien. Den k.-k. Armé maatte have Hjælp, hvis den ikke skulde blive tilintetgjort. En Fremrykning med 8. Armé over Narew, saaledes som det var paatænkt i Begyndelsen af September, vilde være blevet et Stød i Luften. Hjælpen maatte komme direkte og kunde ikke gøres stærk nok. Vestfronten formaaede vi ikke at forstærke.

I den Befaling, som jeg modtog i Insterburg den 14. om Aftenen, var det bestemt, at to Armékorps af 8. Armé skulde danne Sydarméen i Øvreschlesien. Dette saa kun ud til at være til Forsvar og som en Beskyttelsesforanstaltning. Det var i hvert Tilfælde ikke tilstrækkeligt til i nogen Maade at genoprette Stillingen i Galizien. Men vi maatte ikke blot afværge, vi maatte handle. Jeg foreslog derfor straks i en Telefonsamtale den Øverste Hærledelse, og endda General Moltke personlig, at sende Hovedmassen af 8. Armé under den imidlertid til Generaloberst udnævnte v. Hindenburg til Øvreschlesien og Posen. Der skulde kun efterlades svage Kræfter til Beskyttelse af Østprøjsen, selv med Fare for, at Rusland paany kunde falde ind i det arme Land med friske Kræfter. Jeg haabede rigtignok, at der vilde være ret langt igen, inden dette kunde ske. Allerede under Operationerne var der for alle Tilfælde anordnet en forstærket og udvidet Udbygning af Lötzen og Sø-Stillingen. Vi trængte paa, saa at der ikke blot blev udkastet en Plan, men at de dertil svarende Arbejder virkelig blev paabegyndte. Ogsaa Angerapp-Linien skulde befæstes. Disse Forholdsregler faldt i Traad med den ændrede Krigssituation og har baaret Frugt sidenhen.

General v. Moltke stillede mig i Udsigt, at man vilde prøve mit Forslag, og gav mig en kort Meddelelse om Omslaget i Situationen paa Vestfronten. Indtil da havde vi kun rygtevis hørt noget derom. General v. Moltke var dybt bevæget over Situationen paa Vestfronten. Det var min sidste Tjenestesamtale med denne menneskeligt saa fremragende Mand. Han besad en skarp militær Forstand og forstod at behandle store Krigssituationer ualmindelig klart. Men han var ingen kraftig Natur, var mere pacifistisk end krigersk sindet; jeg erindrer mange Samtaler med ham. Hans Helbred var ved Begyndelsen af Krigen stærkt angrebet. I Løbet af nogle faa Maaneder havde han haft 2 Karlsbader-Kure.

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AND ANATOMY
HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

I disse Dage begyndte Krigsministeren, General v. Falkenhayn, at lede Operationerne.

Den 14. September om Aftenen tog jeg Afsked med Generaloberst v. Hindenburg og mine Kammerater. Det var ikke let for mig at forlade Chef og Stab efter to sejrige Slag. General v. Hindenburg havde stedse bifaldet mine Forslag og med Frimodighed paataget sig Ansvaret. Der voksede et smukt Tillidsforhold frem imellem os to enstændige Mænd. I Staben bestod der fuldstændig Overensstemmelse i alle militære Anskuelser.

Jeg forlod Insterburg tidligt den 15. September for i Automobil at naa mit Bestemmelsessted Breslau over Graudenz og Thorn. Jeg var fuldstændig uden Begreb om min nye Virkekreds. Den forekom mig mindre end min hittidige. Jeg fandt snart et vidt og vigtigt Arbejdsfelt.

Felttoget i Polen i Efteraaret 1914.

(Kortbilag III og IV).

I.

Køreturen til Breslau var ikke morsom. Jeg kom igennem Allenstein og spiste der til Middag i det samme Hotel, som jeg havde boet i. Fredens Syssel gik allerede i sin gamle Gænge. Om Eftermiddagen var jeg i Graudenz, og videre gik det i Storm og Regn over Bromberg til Posen, hvor jeg indtraf i bælgmørk Nat, og hvor jeg overnattede. Jeg følte mig af mange Grunde knyttet til Provinsen og Byen Posen. Min Fader, der stammede fra en pommersk Købmandsfamilie, var ansat der indtil efter den tysk-franske Krig i 1870—71. Jeg havde selv gjort Tjeneste i Posen og glædede mig til at se det igen. Jeg var ældste Generalstabsofficer der ved V. A. K.s Generalkommando i Aarene 1902 til 1904. Saavel i denne Stilling som ogsaa i den tidligere som Generalstabsofficer ved 9. Div. i Glogau frembød der sig Lejlighed til at lære de vanskelige Forhold i Provinsen at kende. En Manøvre havde ført mig til Egnen Jarotschin-Pleschen. Den polske Befolkning har ikke sagt os Tak, for hvad vi har givet den. De har Ret, som atter og atter har advaret det tyske Fædreland imod Aspirationer. Med dyb Smerte imødeser jeg en bedrøvelig Udvikling for min Hjemstavsprovins.

Jeg kom til Breslau tidligt den 16. September. Snart derefter fik jeg et Telegram om, at den Øverste Hærledelse var gaaet ind paa mit Forslag fra den 14. om Aftenen. Generaloberst v. Hindenburg skulde til Øvreschlesien med Hovedkræfterne af 8. Armé til umiddelbar Understøttelse for den k. og k. Armé. Disse Kræfter skulde danne 9. Armé.

I Østprøjsen forblev som 8. Armé: 1. Kav. Div., I. A. K., I. R. K., 3. Res. Div., Ldv. Div. v. der Goltz, nogle Landeværnsbrigader, Hovedreserven Königsberg saavel som Krigsbesætningerne i Weichselfæstningerne med Undtagelse af den fornemmelig af Thorns Krigsbesætning opstillede 35. Res. Div. Overkommandoen tildeltes General v. Schubert.

9. Armé blev dannet af 8. Kav. Div., XI., XVII., XX. A. K., Garde-R. K., 35 Res. Div. og Ldv. Div. Grev v. Bredow. Dens Opmarch skulde nu fastsættes. Spredte Opstillinger af Landstormstropper, der stod paa polsk Grund som Grænsebevogtning mellem Kattowitz og Thorn, kunde dække den.

Armé-Overkommandoen selv vilde helst samle Arméen i Rummet mellem Beuthen og Pleschen. Den Øverste Hærledelse holdt det imidlertid for nødvendigt af Hensyn til den k. og k. Armé at forskyde Op-marchen mere mod Sydøst for at gøre den tyske Forstærkning mere iøjnefaldende for Østerrig-Ungarn og den k. og k. Armé. Den højre Fløj af 9. Armé, XI. A. K., gik saaledes til Krakau, den venstre blev trukket tilsvarende mod Syd. Den nære Tilslutning til den k. og k. Armé maatte naturligt indsnævre 9. Armés Operationsfrihed. Men der er ikke opstaaet særlige Ulemper herved.

Den 17. September indtraf Generaloberst v. Hindenburg til Breslau med en Del af Staben. Vi var nu igen bleven kaldt til krigersk Samarbejde paa en vigtig Plads. Jeg selv kørte allerede den 18. til Neu-Sandec, den k. og k. Armés Hovedkvarter. Køreturen derhen i et trist sludfuldt Vejr bragte mig nye Indtryk. Øvreschlesien med dets høje Kultur havde hidtil været fremmed for mig. I Galizien lærte jeg vel nok Europas mest forsømte Land at kende og fik et Begreb om det polske Regimente. Særlig langt tilbage stod den polske Jøde, endnu længere tilbage end hans Troes- og Stammefæller i Polen. Det er ikke alene dette Folks Skyld, men ogsaa dets Styreses.

I Neu-Sandec meldte jeg mig hos Erkehertug Friedrich, en Mand med et varmt tysk Hjerte og ægte Soldaterfølelse. Jeg tænker med Højagtelse tilbage paa ham. Den aandelige Leder af Operationerne ved den k. og k. Armé var General v. Conrad, en klog, aandrig og særdeles elastisk og betydelig General. Han var en Feltherre med en sjælden Idérigdom og gav stedse den k. og k. Armé nye Impulser. Dette vil være hans stedsevarende Fortjeneste. Men den k. og k. Armé besad ikke Kraft nok til i hvert enkelt Tilfælde at udføre hans dristige Planer. Der var kun gjort lidt for Arméen i Fredstid. Den blev ubetinget forsømt og havde ikke den Anseelse i sit Hjemland — saaledes som vor Hær i Tyskland —, der forpligter til Daad. Blomsten af Frontofficers-korpset, der havde dannet en samlende Modvægt mod de nationale Tvi-stigheder i Arméen, var allerede falden; hvad man derefter endnu havde tilbage lod paa mange Steder meget tilbage at ønske og dannede ikke mere Arméens Kit. Ogsaa den gode gamle Soldaterstamme var bleven paa Slagmarkerne. Den k. og k. Armé var opdraget ganske anderledes end den tyske. General v. Conrad havde hidtil ikke værdsat vor Fredsuddannelse højt. Nu bekendte han sig overfor mig ganske aabent for dens Grundsætninger. Navnlig mente han, at man ikke højt nok kunde værdsætte alt det, som befæster Mandstugten. Den k. og k. Generalstab lagde for megen Vægt paa Theorien og var fremmed for Troppetjenessten. Der blev befalet alt for meget fra oven, og enhver Glæde ved selvstændig Handlen blev undertrykt.

Godt udviklet var Etapevæsenet, men det slugte et Utal af Officerer.

Mit Forhold til General v. Conrad har altid været tilfredsstillende; det virkede i særlig Grad heldigt, naar vi af og til traf sammen. Mange Gange har jeg haft det Indtryk, at der af den k. og k. Forbindelses-officer, der befandt sig i min Stab, ikke blot blev meldt om Kendsger-

ninger, men ogsaa om Sladder. Forbindelsesofficeren fra en forbunden Magt har en særlig vigtig Opgave. Han kan let anrette Skade. Derfor maa han være en helt igennem befæstet Personlighed.

De udførte og de forestaaende Operationer blev diskuterede. Den k. og k. Armé havde paa det videre Tilbagetog ikke blot overskredet San, men ogsaa Wisloka; den stod nu trængt sammen mellem Karpaterne og Weischel paa den vestlige Bred af Wisloka med over 40 Divisioner. Jeg kunde ikke begribe, hvorledes Arméen kunde faa Plads der. De store Fangetab, om hvilke jeg senere hørte, gav mig en Forklaring. Arméen var uhyre medtaget. Det var en virkelig Daad af General v. Conrad, at han i Tillid til Tysklands Hjælp besluttede at gribe Offensiven i Begyndelsen af Oktober, sely om den k. og k. Armé i den nærmeste Tid maatte gaa længere tilbage for det russiske Tryk.

9. Armé dækkede allerede ved sin Opmarch dens Nordfløj imod en mulig Omfatten; den skulde først naa op paa Højde med den k. og k. Armé og derefter følge dennes Fremmarch Nord for Weichsel. De forbundne Arméer skulde angribe Russerne, hvor de stødte paa dem. 9. Armé maatte herunder agte nøje paa sin frie venstre Fløj og paa sin aabne venstre Flanke.

Paa russisk Side stod der i den vide, mod Vest aabne Weichselbue kun nogle Kavalleri-Divisioner og Skyttebrigader. Disse havde ikke kunnet forhindre den tyske Grænsebevogtning i at sætte sig fast paa polsk Omraade og Landeværnskorps Woysch i at marchere tværs igennem Polen over Radom til Weischel for at gaa over Nord for Sammundingen. Korpset havde Øst for Floden opnaaet Forbindelse med den k. og k. Armé endnu før dennes Nederlag.

Den russiske Hærs vældige Hovedmasse stod endnu Øst for San med svage Kræfter Vest derfor og med de i Østprøjsen slaaede Styrker ved den øvre Narew og ved Njemen. De sibiriske Armékorps var endnu ikke alle indtrufne ved den russiske Vestgrænse, men var for en Del endnu undervejs. De var særlig gode og har givet os meget at bestille.

Det havde været en bitter Skuffelse, at det ikke var lykkedes for vort Diplomati at holde Japan uden for vore Fjenders Tal. Det var Følgen af den uheldige Politik, der lod os rage Kastanierne af Ilden for Russerne efter Freden i Shimonoseki 1895 og senere hindrede Japan i at tage Port Arthur i Besiddelse. Rusland har aldrig takket os derfor, i Forholdet til Japan har det skadet os uendeligt. Japan kunde med Rette ikke forstaa, hvilken Interesse vi kunde have af at svække det.

Det Ultimatum, som den japanske Regering overrakte os i August 1914, skal bogstavelig talt have været en Kopi af vort Ultimatum af 1895. Vi talte dengang om Port Arthurs Tilbagegivelse, Japan nu om Kiautschous. Japanerne forstaaer at gengælde!

Hvad den videre Føring af Operationerne angaar, maatte man vente, at den russiske Hær vilde følge efter den østerrig-ungarske Armé trods alle Marchvanskeligheder. Rummet Syd for Weichselen var paa Strækningen Sandomir—Krakau til at begynde med alt for snævert for Russerne. Paa en Offensiv mod Ungarn kunde de endnu ikke tænke — de løb Fare for at blive slaaede Nord for Karpatherne. Det maatte

med Sikkerhed antages, at Russerne ogsaa vilde gaa frem Syd for Sanmundingen. Med hvor store Styrker og i hvilket Omfang, maatte i det væsentlige afhænge af, om de erholdt Kundskab om den nye tyske Styrkefordeling, og hvordan de vurderede deres Nederlag i Østprøjsen.

I Virkeligheden rykkede Russerne kun frem over San med svage Kræfter, idet de indesluttede Przemysl. Der tilførtes i Førstningen kun Tropperne ved Njemen midlertidige Forstærkninger. Men snart — saa snart man var klar over den tyske Fremmarch — sattes alt, ogsaa de nu ankommende sibiriske Armékorps, ind til en voldsom og stort anlagt Fremmarch over Weichsel, fra Warschau til Sanmundingen. Ved Forhandlingerne i Neu-Sandec var Situationen endnu under fuld Udvikling. Vi maatte indrette os paa den Udvikling, som laa nærmest: Russernes Fremrykning over San og til Dels Nord for øvre Weichsel. For at være en saadan voksen og med Henblik paa en stadig Flankering fra Warschau, syntes det ønskeligt at trække Dele af den stærkt masserede kejserlig-kongelige Armé, inclusive vort Landeværnskorp, over paa den nordre Weichselbred. Den k.-k. Armé Syd for Weichsel vilde endda være stærk nok til at honorere alle Krav, der maatte komme.

Vore Kolonner og vort Train havde for Størsteparten Køretøjer, der var alt for svære for den polske Krigsskueplads. Vi havde desuden ikke nok af dem. Jeg anmodede derfor General v. Conrad om Laan af nogle lette Trainkolonner, hvad vi ogsaa fik i fornødent Omfang. De bestod af ganske lette Køretøjer med smaa nøjsomme Heste og kørt af Bønderkuske. Det varede ikke længe, inden Navnet »Panje«-Koloner vandt Hævd. Panjehest og Panjevogn har ogsaa haft sin Betydning mod Vest. Navnet kom af, at Kuskene gensidigt tiltalte hinanden med »Panje«, »Hr.«, og derfor blev kaldt saaledes af vore Soldater.

De militære Forhandlinger i Neu-Sandec var forløbne til fuld Tilfredshed og i fuldeste Overensstemmelse. Der blev ikke etableret nogen fælles Overledelse. Generaloberst v. Hindenburg og jeg foretrak at være selvstændige.

Ved Drøftelserne angaaende Begrænsningen af de sandsynlige Etapeomraader syntes det at skulle komme til Forviklinger. Østerrig-Ungarn har stadig varetaget sine Interesser paa en Maade, som ikke stod i noget rigtigt Forhold til dets militære Ydelser. Ud fra dets Synspunkt har det altid heri handlet rigtigt, — beklageligt kun, at Berliner-Myndighederne stadig fandt sig i det. De frygtede for, at Østerrig-Ungarn skulde afslutte Separatfred med Ententen, hvad jeg holdt for en fysisk Umulighed. I September 1914 blev Etapeomraadernes Afgrænsning ikke desmindre lagt tilrette efter de tyske Behov, uden at der sporedes nogen Misstemning ved den kejserlig-kongelige Overkommando.

II.

9. Armé var operationsdygtig den 27. September. Armé-Hovedkvarteret var i Beuthen, og Dislocationen følgende:

XI. A. K. . . . . . tæt Nordøst for Krakau,

Garde-R. K.	} mellem Kattowitz og Kreuzburg,
XX. A. K.	
XVII. A. K.	
35. Res. Div.	
8. Kav. Div.	} mellem Kempen og Kalisch.
Ldv. Div. v. Bredow	

De 3 sidstnævnte Divisioner samledes til én Gruppe under General v. Frommel. De Landstormsformationer, der var opstillede til Grænsebeskyttelse, blev samlede i Brigader og ved Tildeling af Artilleri fra Fæstningerne sat i Stand til at løse relativt simple Kampopgaver.

Øst for Weichsel stod de nærmeste stærkere tyske Tropper af 8. Armé ved Mlawa. Ldv. Div. v. der Goltz var paa Skudhold af Ossowjetz. De øvrige Dele af 8. Armé var trængt frem til Njemen paa Strækningen Grodno—Kowno for at bestyrke den Antagelse, at man paa tysk Side her havde til Hensigt at fortsætte Offensiven.

Den 29. September gik Rennenkampf, der var blevet ikke uvæsentligt forstærket, over til Angreb her og trængte i de følgende Uger 8. Armé tilbage henimod og — ved Lyck — ogsaa over Grænsen.

8. Armé var ganske vist underlagt Generaloberst v. Hindenburg, men vi havde saa meget at gøre med vore egne Anliggender, og Kommunikationerne var desuden saa slette — og blev stadig slettere —, at vi ikke kunde udøve nogen Indflydelse paa vor gamle Armés Operationer. Dette blev først muligt, da 9. Armé i November fik sin særlige Chef, og Generaloberst v. Hindenburg blev fri for direkte at føre Armé. Begivenhederne ved 8. Armé fik i ingen Henseende Indflydelse paa 9. Armés Felttog.

Paa vor højre Fløj havde Situationen hos vore forbundne bedret sig i betydelig Grad. Russerne var stadig kun nølende fulgt efter over Wisloka. Den k.-k. Hær kunde atter trække Vejret og kunde i de første Oktoberdage begynde at gaa frem. Den til Fremrykning Nord for Weichsel bestemte 1. Armé, General v. Dankl og Landeværnskorpset, stod Syd for Floden mellem Dunajec og Krakau, klar til at slutte sig til 9. Armés Fremmarch. Landeværnskorpset maa nærmere omtales. Det bestod af 1 Division posensk og 1 Division schlesisk Landeværn. Det var oprindeligt tænkt anvendt mere som Grænsesikring. Men som det altid gaar, Tropper der staar et eller andet Sted, bliver taget i Brug, naar det kommer til Kamp. Paa den Vis havde ogsaa Landeværnskorpset i August tiltraadt Fremmarchen ind i Polen og over Weichsel. Af den Grund var det blevet nødvendigt at improvisere mangt og meget ved Divisionerne. Efter Weichselovergangen greb det ind i den østerrig-ungarske Hærs haarde Kampe Syd for Lublin. Dernæst maatte det gøre Østerrigernes Tilbagetog med gennem Tanewomraadet, en vejløs Sump-og Skovstrækning Øst for nedre San.

Landeværnskorpset var allerede i August stillet under Generaloberst v. Hindenburgs Kommando. Vi kunde ikke gribe ind, men maatte lade Generalkommandoen have fuld Frihed i sine Beslutninger. Det var os saa meget lettere, som vi kendte den fortræffelige Fører, General v. Woysch og hans fortjenstfulde Stabschef Oberst Heye. Kort før min

Afrejse fra Insterburg var der kommet en Chauffeur med nogle Arkivsager og havde meldt, at det var Landeværnskorpsets reddede Arkiver — Korpset var tilintetgjort. General v. Woysch og hans Stabschef var myrdede. Der gik mange Dage, inden vi blev klar over, at Rygtet var usandt. Det var lykkedes Korpset at slaa sig igennem. Vi sørgede i Breslau straks for at faa Forbindelse med det og, saa godt det lod sig gøre, for dets Komplettering og Nyudrustning. Paa dets Anmodning fik det ogsaa svært Artilleri. Vi kunde kun give det en Landeværnsbataillon med gamle Felthaubitser, der var meget tunge til de slette Vejforhold. Men det svære Artilleri blev værdsat saa højt, at alle Vanskeligheder blev overvundne. Der bliver ofte lagt for megen Vægt paa Artilleriets Bevægelighed paa Bekostning af dets Virkning.

Landeværnskorpsets Bedrifter er et stolt Minde for alle, der har tilhørt det. De er paa samme Tid et fuldgyldigt Bevis for Lødheden af vor Hær, for det rigtige i vor Hærorganisation og for, at Uddannelsen og Opdragelsen af vore Soldater med Krigen for Øje er af fremragende Værd. Dette Bevis satte os i Stand til at føre Krigen paa Østfronten i stedse øget Grad med Landeværns- og Landstormsformationer.

III.

Fremmarchen Nord for Weichsel begyndte den 28. September.

Den k.-k 1. Armé svingede ind til højre henimod nedre Nida og gik frem mod Linjen Sandomir—Opatow.

De respektive Grupper af 9. Armé skulde rykke frem med Direktion som følger:

Ldv.-Korpset over Proschowitz—Pintschow—Opatow,
 XI. A. K. over Jendrtschejew—Lagow og videre,
 Garde-R. K. over Chentziny—Kielce—Ostrowjetz,
 XX. A. K. over Wloschtschowo—Bshin—Ilsha,
 XVII. A. K. over Nowo Radomsk—Konssk—Radom,
 35. Res. Div. over Petrikau mod Tomaschow,
 8. Kav. Div. . . . . } med Hoveddirektion paa Jernbanestationen
 Ldv. Div. v. Bredow } Koljuschki Øst for Lodz.

Om Fjenden var der ikke indgaaet nye Efterretninger. Han ydede til at begynde med ejheller nogen Modstand, men trak sig tilbage foran os.

Hovedkvarteret forelagdes til Wolbrom, siden til Mjechow og Jendrtschejew. Wolbrom var kun en Fabrik, de to andre var typiske smaa snavsede polske Byer. Væggelus hørte til Dagens Orden. I Mjechow var vi meget langt fremme. Der strejfede Kosakpatrouiller omkring i Egnen. General v. Woysch, der meldte sig til Generaloberst v. Hindenburg, maatte gøre en Omvej for at undgaa dem.

I Kielce fik vi igen et ordentligt Kvarter med gode Arbejdslokaler; det lettede Arbejdet.

Det var ganske overordentlige Anstrengelser, vore Tropper havde maattet underkaste sig under Fremmarchen. Vejene var bundløse og Vejret slet. Ikke desmindre maatte der kræves meget store Dags-

marcher, 30 km og mere, for at naa Fjenden under selve Weichsel-
overgangen eller holde ham paa den anden Side.

Klarere og klarere formede den operative Tanke sig, at den k.-k. Hær skulde søge Afgørelsen Syd for Weichsel, undsætte Przemysl og forcere San, mens Grupperne Nord for Weichsel skulde kæmpe mere henholdende. Dette var kun muligt, om man naaede Fjenden ved Weichsel. Stod han, som han til enhver Tid kunde, med stærke Kræfter paa den vestre Weichselbred, da var vi for svage til med Held at kunne modstaa ham. Billedet begyndte nu at træde klarere frem end under Forhandlingerne i Neu-Sandec. Det skulde i stort som i smaat efterhaanden ganske forskyde sig. Derfor hørte dette Felttog ogsaa til de mest vekslende, som nogensinde er ført. Det fortjener en af de mest fremskudte Pladser i Krigshistoriens Annaler.

Overkommandoen stod daglig overfor nye og vanskelige Afgørelser. Underførerne maatte handle selvstændigt. Snart maatte der gribes dristigt til, ind i det uvisse, — snart gaas energisk frem, snart viges forsigtigt ud. Arméens svage Kræfter var spredt over vide Strækninger. Men der herskede dog kun én klar, maalbevidst Vilje.

Troppebevægelserne var i højeste Grad afhængige af Etapetjenestens Funktionering. Betingelserne herfor var paa Grund af Vejenes ubeskrivelige Tilstand og det slette Vejrlig de daarligst tænkelige. Selvd den store Chaussé fra Krakau til Warschau var opkørt, saa man sank i til Knæene gennem et fodhøjt Pløre. De Arbejder, der var nødvendige for at holde Vejene i Stand, var ganske overordentlige, men de til Raadighed staaende Kræfter kun ringe. Der blev af Vejbygningskompagnierne arbejdet utrætteligt og naaet meget. Da vi i sidste Halvdel af Oktober gik tilbage, var Vejforholdene blevne noget ganske andet. Vi havde udført et Kulturarbejde.

Jernbaneforholdene var lige saa vanskelige. Den Jernbane, der først og fremmest havde Betydning for os, nemlig den over Kielce, gik gennem Tunnelen ved Mjehow, som var ødelagt. Allerede i Forvejen havde Entreprenører faaet i Kommission at retablere den, og Arbejderne gik forholdsvis hurtigt fra Haanden. Denne Tunnel har sin Historie.

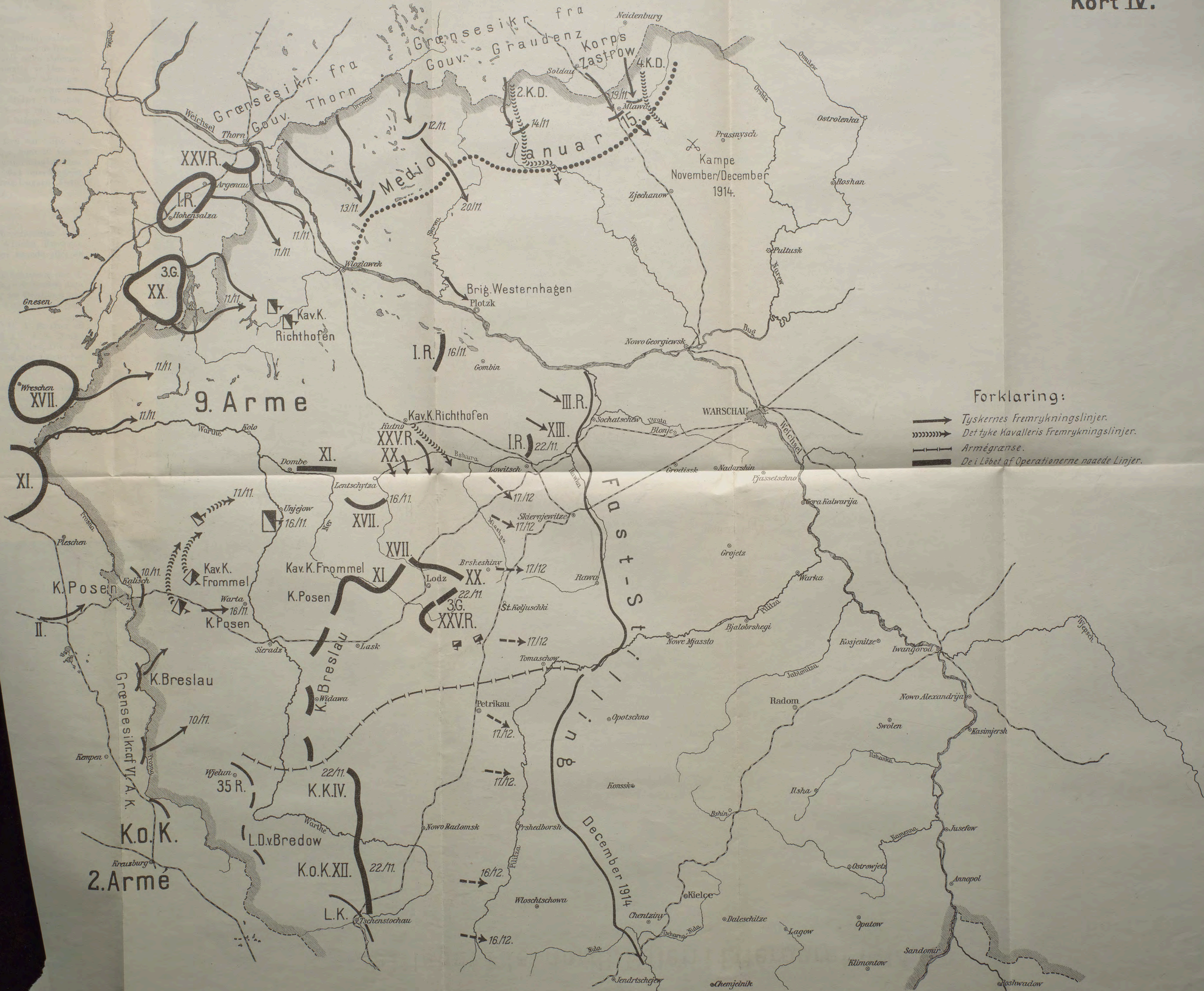
Den var den Gang gjort ubrugelig af Russerne og i Oktober istandsat af os. I November blev den saa ødelagt af os; dernæst istandsatte Russerne den og ødelagde den atter i Sommeren 1915. Og endelig istandsatte vi den saa definitivt. Der maatte ogsaa udføres andre omfattende Arbejder, saasom Omlægning af de brede russiske Spor til Normalsporvidde, ligesom der maatte sættes talrige Broarbejder i Gang. Der blev udført ganske fortrinlige Arbejder.

Banen til Kielce og videre til Radom blev færdig ikke saa lidt før det var beregnet. Der blev ogsaa taget fat paa Istandsættelsen af den anden heldigvis normalsporede Bane Wien—Warschau fra Tschenstochau over Nowo Radomsk i Retning af Stationen Koljuschki, og dens Fuldendelse blev mest muligt fremskyndet. Ligeledes lykkedes det os at faa nogle Tværbaner aabnet for Drift. Men vi formaaede ikke at faa Broen over Warthe ved Sieradz (paa Banen Kalisch—Lodz) i Orden

Kort IV.

Felttoget i det nordl. Polen i Efteraaret 1914.

Kort IV.

og dermed at sikre Tilslutningen mellem de polske og tyske Baner i vestlig Retning.

Takket være det utrættelige Arbejde, nogle af Herrerne i min Stab udførte i denne Henseende, nemlig Major v. Drechsel og Kaptajnerne v. Waldow og Sperr, kom Forbindelserne bagud snart ind i et fast Spor. Alle Vanskeligheder blev overvundne saa rettidigt, at Operationerne ikke led under dem.

De Krav, der maatte stilles til de tekniske Efterretningsmidler, stødte paa endnu større Vanskeligheder end i Østprøjsen. Russerne havde ødelagt de eksisterende Ledninger og endogsaa omstyrtet selve Pælene. Der kunde bygges nogle Feltledninger, og dermed maatte vi lade os nøje. Vi var endnu ikke saa forvante, som vi senere under Stillingskrigen blev det med Hensyn til Kommunikationsmidler. Personautomobiler og Melderyttere i Relaislinjer var de sikreste Midler. De faa Radio-Stationer, vi havde, gjorde god Nytte. Det lykkedes mig ogsaa her steds i Tide at faa Klarhed over Situationen og at bringe Befalingerne rettidigt frem.

Befolkningen beredte os ingen Vanskeligheder. Den var villig og modsatte sig ikke vore Anordninger. Den Tanke, der kom til Orde, om at rejse den mod Russerne, viste sig ikke at være gennemførlig. Den østerrig-ungarske Armés saakaldte polske Legion bestod hovedsagelig af galiziske Polakker, der var værnepligtige i Østerrig-Ungarn. Dette Forhold oversaa jeg først senere i dets fulde Omfang.

IV.

Den 4. Oktober begyndte ogsaa den k.-k. Hærs Hovedkræfter — 2., 3. og 4. Armé — at rykke frem, de gik den 5. over Wisloka. Russerne ydede ingen haardnakket Modstand. De k.-k. Tropper naaede allerede den 9. San og trængte ind i Przemysl.

Den k.-k. 1. Armé og højre Fløj af vor 9. Armé kæmpede den 4. Oktober ved Klimontow og Opatow mod russiske Skyttebrigader, som dog slap ret lempeligt fra det. Den k.-k. 1. Armé tog nu Direktion paa Sandomir, medens 9. Armés højre Fløj fortsatte sin Fremrykning henimod Weichsel ovenfor (Syd for) Sanmunden.

XX. A. K. naaede Egnen nordvest for Kielce, XVII. A. K. efter en let Fægtning Radom, hvor det fik Forbindelse med XX. A. K. Korps Frommel havde naaet Linjen Tomaschow—Koljuscki, 8. Kav. Div. var i Nærheden af Rawa. Imellem Kalisch og Thorn skød vor Grænsebevogtning sig langsomt ind i Polen, iøvrigt blev den anvendt paa vore Etapelinjer.

Imidlertid rygtedes det, at der var bleven udladet sibiriske Armékorps ved Warschau, og at stærke Kræfter blev skudt frem paa højre Weichselbred fra Sanmunden mod Nord. Vi fik det Indtryk, at der blev forberedt en stor fjendtlig Operation imod 9. Armé. Jeg blev der ved bestyrket i mine Anskuelser angaaende vor egen Operation. Vi maatte tage og holde Weichsellinjen, medens den k.-k. Hær ved San hidbragte Afgørelsen, idet den angreb og slog Russerne.

I Enkeltheder kom det for os først og fremmest an paa at naa de sandsynlige Overgangssteder imellem Sanmundingen og Iwangorod og at isolere, i gunstigste Fald tage, denne Fæstnings Brohoveder paa venstre Flodbred. Endvidere maatte vi observere Weichsel mellem Iwangorod og Warschau, og endelig maatte vi slaa de Syd for Warschau koncentrerede sibiriske Armékorps samt i Tilslutning dertil isolere, eventuelt tage, denne Fæstning. 9 Armé alene var for svag til at løse alle disse talrige Opgaver. Den k.-k. I. Armé maatte medvirke hertil og skydes betydeligt længere mod Nord.

Først maatte 9. Armé trækkes mod Nord:

XVII. A. K. under General v. Mackensen fik Befaling til at gaa mod Warschau.

Gruppen Frommel skulde udføre sin tidligere Befaling.

XX. A. K. skulde observere Iwangorod og hindre enhver Weichsel-Overgang Nord for Fæstningen.

Garde-R. K. fik tilsvarende Opgave med Hensyn til Floden Syd for Fæstningen indtil Nowo Alexandrija.

Ldv.-Korpset skulde forsvare Weichsel Syd for denne By.

XXI. A. K. blev incorporeret i k.-k. 1. Armé for at give denne større Vægt. Den skulde holde Weichsellinjen Syd paa til Annapol og her selv foretage en Overgang, naar San var forceret længere mod Syd. General v. Conrad stillede 2 Kavalleri-Divisioner til Disposition, af hvilke 3. underlagdes XX. A. K. med Henblik paa Weichselbevogtningen, medens 7. blev tildelt Korps Frommel.

Ved Udførelsen af denne Befaling kom det paa forskellige Steder til forbitrede Kampe.

XVII. A. K. marcherede fra Radom skarpt til venstre over Bjalobrshegi og stødte allerede den 9. Oktober ved Grojetz paa de sibiriske Tropper, der koncentrerede sig her. De blev efter heftige Kampe kastede tilbage paa Warschau. General v. Mackensen fulgte tæt paa og trak General Frommel med sig paa sin venstre Fløj. Allerede d. 12. stod han tæt Syd for Warschau.

Paa en død eller saaret russisk Officer blev der paa Slagmarken den 9. fundet en Befaling, der gav os særdeles vigtige Holdepunkter.

XX. A. K. kom Nord for Iwangorod ved Kosjenitze i Kamp med en Fjende, der her var gaaet over Floden med svage Kræfter. Det lykkedes ikke at kaste ham tilbage.

Garde-R. K. angreb Fjenden, som ved Nowo Alexandrija var gaaet over Floden og kastede ham efter meget haarde Kampe, i hvilke ogsaa Ldv.-Korpset greb ind, tilbage over Weichsel.

Længere mod Syd havde Russerne endnu ikke overskredet Weichsel.

Hovedkvarteret var i Radom.

V.

Den ved Grojetz fundne Befaling gav os et klart Billede af Fjendens Hensigter. Storfyrstens Plan var storstilet og rummede en stor Fare

for os. Langt over 30 russiske Armékorps skulde, stærkt masserede paa højre Fløj, gaa over Weichsel imellem Warschau og Sanmunden, medens andre Kræfter længere Syd paa forcerede San. Gruppen Mackensens 5 Divisioner vilde faa ikke mindre end 14 imod sig. Storfyrsten vilde omfatte 9. Armé kraftigt fra Nord og angribe saavel den som den k.-k. Hær frontalt, medens han med venstre Fløj holdt Højderne Øst for Przemysl.

Med denne Operation for Øje trak Storfyrsten ogsaa Dele af Rennekampfs Armé til sig. Lykkedes Planen, var Ruslands Sejr, paa hvilken Ententen i sine strategiske Overvejelser gjorde Regning, sikret.

Jeg havde endnu ikke opgivet Haabet om, at den k.-k. Hær vilde slaa Russerne og overskride San. Ganske vist maatte de Nord for Sanmunden staaende Tropper have nogen omend ikke megen Forstærkning, ligesom der maatte foretages en yderligere udpræget Forskydning og Forstærkning i Retning af Warschau og Iwangorod.

Paa samme Tid blev de Landstormsfomationer af V., II. og XVII. A. K., som var rykkede ind i det nordvestlige Polen, skudt frem imod nedre Bshura.

Forbindelserne bagud blev underkastet en særlig Prøve — vi kunde kun alt for let blive nødt til at gaa tilbage. Bl. a. blev Ødelæggelse af Jernbanerne forberedt ved Opmagasinerne af meget betydelige Mængder af Sprængstof.

Medens nu General v. Mackensen i Tiden efter 15. Oktober Syd for Warschau maatte væge sig mod stærke fjendtlige Angreb, forsøgte Russerne længere mod Syd atter og atter at forcere Weichsel. Det blev nødvendigt at skyde 37. Inf. Div. af XX. A. K. frem mod Kalwarija. Den hindrede Flodovergang her, men det fjendtlige Korps, som delvis allerede havde sat sig fast, kom derfra med kun et blaat Øje. Divisionen blev i det nævnte Terrain og blev ligeledes underlagt General v. Mackensen.

41. Inf. Div. og dn k.-k. 3. Kav. Tr. Div. stod i Terrainet fra Munden af Pilitza mod Syd til Kosjenitze.

Garde-R. K. havde overtaget Cernerne af Iwangorod. Det vilde kaste den fjendtlige Styrke tilbage, som ved Kosjenitze endnu stod paa venstre Weichselbred. Til dette Formaal raadede det ogsaa over en Brigade af XI. A. K., som Arméoverkommandoen havde trukket frem.

Kampen ved Kosjenitze vil alle Dage være mig uforglemmelig.

Fire Brigader blev ført frem i den snævre Weichselbue, der som Følge af voldsom Regn var blevet til et fuldstændigt Morads. Den Brigade, der stod foran Iwangorod, blev kastet ved et kraftigt russisk Udfald. Det maatte befrygtes, at det russiske Angreb vilde støde ind i Flanken paa de nævnte fire Brigader, der ikke havde Udviklingsrum og var yderst begrænsede i deres Forsvarsmuligheder.

Jeg lukkede ikke et Øje hele Natten. Den næste Morgen syntes Stillingen foran Iwangorod knap saa spændt. Kampene i Sumpen ved Kosjenitze varede ved, da Russerne angreb. Alle de Tropper, der deltog, tænker med Rædsel tilbage paa disse Kampe.

Efter at Garde-R. K. var skudt mod Nord, havde Ldv.-Korpset overtaget Observationen af Overgangsstedet ved Nowo Alexandrija.

Mens Kampen ved Kosjenitze endnu var i fuld Gang, modtog jeg en Flyvermelding om, at stærke fjendtlige Kræfter ogsaa var gaaet over Weichsel Syd for Iwangorod. Vor Stilling var derved bleven overmaade betænkelig. Der stod ikke nogensomhelst Reserver til Armé-Overkommandoens Raadighed, alt var stykket ud. Heldigvis viste Meldingen sig at være falsk. Flyveren havde ment, at Kamppladsen ved Kosjenitze laa Syd for Iwangorod.

Ved Ldv.-Korpset var der ikke haendt noget særligt. En Broslagning ved Kasimjersk Syd for Nowo Alexandrija blev forhindret. Længere op ad Floden forholdt Russerne sig endnu afventende.

Hensigten at naa Weichsellinjen var naaet, men Warschau og Iwangorod blev i Fjendens Hænder, og Nord for Iwangorod havde Fjenden ved Kosjenitze skaffet sig et, omend daarligt Overgangssted.

VI.

Syd for Weichsel var det ikke lykkedes den k.-k. Hær at overskride San og vinde Terrain Øst for Przemysl. General v. Conrad haabede imidlertid endnu paa at opnaa noget.

Jo længere Afgørelsen ved San trak ud, jo mere paatrængende nødvendigt blev det imidlertid at forstærke venstre Fløj af 9. Armé i dens mere og mere prekære Stilling. Der var den nøjeste Vekselvirkning mellem Begivenhederne her og ved San. Gik det fremad ved San, kunde man nok tage Risikoen ved Warschau med i Købet.

I modsat Fald maatte vi gaa tilbage ved Warschau.

Hvis der kom Forstærkninger, kunde Stillingen nok holdes nogen Tid. Fra øverste Hærledelse var der imidlertid ikke noget at faa. Den havde sat de nydannede Armékorps ind mod Ypres og sendt 25. R. K. til Østprøjsen, hvor Situationen var bleven alvorligere.

Armé-Overkommandoen tænkte paa at erstatte Garde-R. K. Ldv. Korpset og XI. A. K. i Weichselforsvaret med k.-k. Tropper og at skyde dem mod Nord eller — og dette vilde have passet os bedst — at forstærke venstre Fløj direkte med disse Tropper. De tyske Korps, der havde indrettet sig ved Weichsel, kunde saa forblive dér. Dermed vilde Weichsellinjen være virkelig sikret. Enhver Afløsning vilde desuden røve af den kostbare Tid, og Situationen taalte ingen Forhaling.

General v. Conrad ansaa ligeledes en Forstærkning af Kampfronten Nord for Pilitza for nødvendig, men satte sig afgørende imod, at der dér blev anvendt k.-k. Tropper med Undtagelse af de 2 Kav. Div. Vi henvendte os til øverste Hærledelse, til Hans Majestæt Kejseren og til Kejser Franz Joseph, der svarede imødekommende. Den k.-k. Overkommando blev imidlertid ved sit. Afløsningen af de 3 prøjsiske Korps blev saa befalet.

Foran Iwangorod skulde Afløsningen med Dele af 1. Armé efter General v. Conrads Befaling udføres saaledes, at Overgangsstederne blev lagt aabne. De k.-k. Tropper skulde saa kaste de efterfølgende Russere

tilbage i Weichsel. Vi raadede ogsaa indtrængende fra dette, men Skæb-
nen skulde nu gaa sin Gang.

De k.-k. Infanteri-Troppe-Divisioner af 1. Armé, som skulde frigøre
Ldv.-Korpset og Garde-R. K. ved Weichsel, nærmede sig langsomt. Af-
løsningen kunde ikke ved alle Afdelinger være gennemført før den 20.
I Mellemtiden havde Situationen foran Warschau antaget et Udseende,
der gjorde Indgriben paatrængende nødvendig. Den fjendtlige Omfat-
ning truede i mere og mere haandgribelig Nærhed. Det fjendtlige Tryk
ved Nowo Georgiewsk og Warschau øgedes stadigt.

Der indtraadte en utrolig Højspænding. At modtage Slag vilde være
for risikabelt. Det stod nu klart, at Timen var kommen, da General v.
Mackensen maatte gaa tilbage fra Warschau. Det maatte ikke ske for
tidligt og ikke for sent. Det var en svær Beslutning. Hvad vilde man
sige hjemme! Den 17. Oktober om Aftenen ansaa jeg Tidspunktet for
kommet til at befale Retræten. Jeg anmodede Generaloberst v. Hin-
denburg om nu at trække General v. Mackensens Gruppe tilbage fra
Warschau i sydvestlig Retning paa Linjen Rawa—Skiernjewitze—Lo-
witsch. Vi kunde haabe paa, at det endnu vilde lykkes at bringe det af-
løste Ldv.-Korps rettidigt i Stilling mellem Nowo Mjassto og Rawa Nord
for Pilitza. Der dannedes herved en ny Front, som man kunde lade
Russerne rende imod. Dens venstre Fløj var ganske vist kun dækket
ret utilstrækkeligt af Landstorm og Kavalleri, men det var muligt at
trække den tilbage naar som helst. I Fald Russerne gik særlig haardt
paa, var der Mulighed for over Pilitza Øst for Nowo Mjassto at tage dem
i Flanken med XX. og XXI. A. K. samt Garde-R. K., som imidlertid
kunde være forenede eller dog til Raadighed, og ad den Vej at hidføre
en Afgørelse. Ved disse Operationer kunde der desuden vindes Tid.
Det maatte jo dog engang vise sig, om den k.-k. Hær ved San havde
Fremgang.

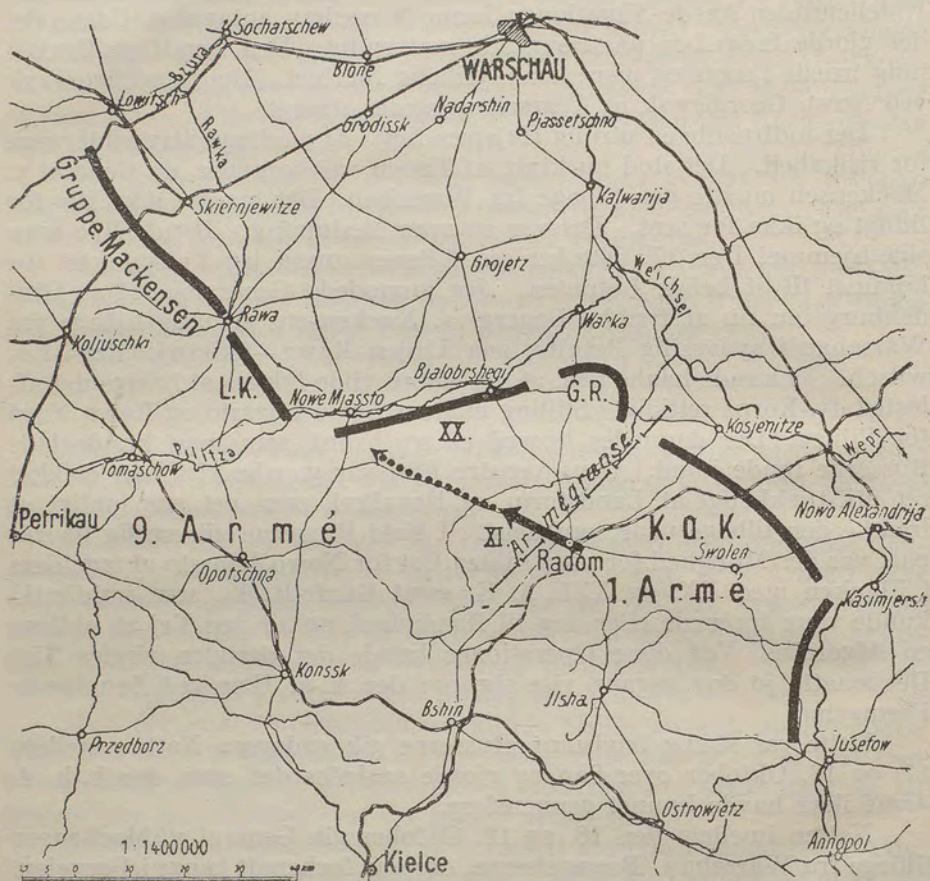
Dette var stadig tvivlsomt. Russerne gik endogsaa Natten mellem
17. og 18. Oktober over San og gjorde saaledes det, som den k.-k. 4.
Armé ikke havde kunnet gennemføre.

Natten imellem den 18. og 19. Oktober gik General v. Mackensen
tilbage fra Warschau. Bevægelserne, der var forberedt længe i Forvejen,
gik for sig i mønsterværdig Orden. Fjenden gjorde ikke noget Bytte og
fulgte først efterhaanden skrappere efter.

Den 25. og 26. blev General v. Mackensen og det rettidigt indtrufne
Ldv.-Korps tilligemed 37. Inf. Div. angrebet usædvanligt heftigt i de nye
Stillinger Nord for Nowo Mjassto. Den venstre Fløj maatte svinge til-
bage i Retning af Lodz, hvorhos 37. Inf. Div. maatte trækkes over paa
den sydlige Bred af Pilitza. I alt øvrigt blev vi ogsaa i de følgende
haarde Kampdage Herrer over Situationen. Men der blev ikke noget
af Angrebet over Pilitza. Østerrigerne led ved Iwangorod et føleligt Ne-
derlag og gik tilbage til Radom.

Det var gaaet saaledes, som vi i Hovedkvarteret havde frygtet. Den
k.-k. Armé, som siden den 21. Oktober stod Vagt foran Iwango-
rod, havde ladet for mange Russere gaa over Weichsel. I Stedet for at
kaste Fjenden tilbage blev den slaaet.

Med Garde-R. K. gjorde vi paa den k.-k. Armés venstre Fløj vort Bedste for at afværge Ulykken, men dette var ikke mere muligt. Russerne trængte frem fra Nowo Alexandrija og Iwangorod og gik ogsaa ved Pilitzas Munding over Weichsel.

Skitse 4. Felttoget i Polen.

Først ved et Tilfælde fik jeg Kendskab til den k.-k. 1. Armés Beslutning om at vige tilbage paa Radom. Oberstløjtnant Hoffmann nedlagde straks Indsigelse af Hensyn til Garde-R. K. Den k.-k. 1. Armée blev saa staaende nogle Timer, hvilket klarede det værste. Garde-R. K. var hjulpet ud af Klemmen, men kunde ikke tænke paa at angribe over Pilitza i nordlig Retning, eftersom dens højre Flankesikring var trykket ind.

For at støtte venstre Fløj af Gruppen Mackensen blev nu XI. A. K. skudt frem til Terrænet nordøst for Lodz i lange Marcher.

Ved den k.-k. Armés Tilbagegang fra Iwangorod til Radom havde

Situationen ændret sig fuldstændigt. Nu maatte det ventes, at Fjenden vilde trykke stærkt paa hele Weichselfronten og vi maatte nære Tvivl om, at de k.-k. Tropper kunde modstaa et saadant Tryk. Syd for Weichsel var Situationen ogsaa bleven mere og mere kritisk. Ethvert Haab om en for os gunstig Afgørelse var definitivt svundet.

Blev 9. Armé staaende i denne Situation, vilde den med Tiden kun blive omgaaet og slaaet, og det siger sig selv, hvad der saa vilde blive af den k.-k. Hær. For igen at kunne operere maatte 9. Armé retirere. Det var klart, at denne Bevægelse vilde forplante sig til de k.-k. Tropper. De russiske Angreb vilde imidlertid alligevel have tvunget dem til Tilbagetog.

Naar det senere fra østerrig-ungarsk Side blev sagt, at deres Armé var gaaet tilbage, fordi 9. Armé blev trukket tilbage, saa er dette baade rigtigt og ikke rigtigt. Det forties, at Grunden til denne Tilbagedragning af 9. Armé desværre maa søges deri, at den i Begyndelsen af Krigen saa tapre k.-k. Hær ikke havde kunnet overvinde Slagene ved Lemberg og nu svigtede.

VII.

Befalingen for Tilbagemarchen, hvis Sandsynlighed saa at sige havde ligget i Luften, blev givet den 27. Det var en ualmindelig kritisk Situation. Operationerne i Oktober havde vundet Tid, men de var ikke lykkedes. Nu syntes det at skulle ske, som det havde været Hensigten at hindre med Opmarchen i Slutningen af September i Øvre-Schlesien og den sig dertil sluttende Fremrykning: En stærkt overlegen russisk Hærs Invasion i Posen, Schlesien og Mähren blev sandsynlig.

De almindelige Anordninger for Tilbagetoget kendte de tyske Tropper allerede. Det var gentagne Gange bleven paabudt at lade alt undværligt gaa tilbage. I Almindelighed var dette ogsaa sket, kun i enkelte Tilfælde var der mere fremme end der burde være. Vore svære Køretøjer paa de slette Veje voldte mig alvorlige Bekymringer.

Bevægelserne skulde saa vidt muligt foregaa i vestlig Retning for at komme ud af »Favntaget«.

I alt væsentligt foregik vort »strategiske Tilbagetog«, som det blev døbt af vore Soldater, planmæssigt og i mønsterværdig Orden. Landet blev skaanet. Tilbagetoget vil til alle Tider staa som et Bevis paa sikker og human Krigsførelse.

Garde-R. K. paa højre Fløj havde det drøjt, da den k.-k. 1. Armé tabte mere og mere af sin Modstandskraft og gav efter overfor det frontale Tryk.

De k.-k. Arméer gik tilbage paa begge Sider af Weichsel til Højderne ved Krakau, med nogle Dele ind i Karpatherne Sydvest for Przemysl.

Af 9. Armé maatte:

Garde-R.K., XX. A. K. og Ldv.-Korpset gaa over Linjen Kielce—Tomaschow indtil en Linje fra midtvejs Tschenstochau og Krakau — Nord for Tschenstochau.

XVII. A. K. og Korps Frommel gaa over Petrichau—Lodz i Tilslutning til Ldv.-Korpset paa Wjelun. Der var forberedt Stillinger ved Tschenstochau og Lodz.

XI. A. K. gaa til Egnen Sydvest for Sieradz.

Imellem Prosna og Warthe forenedes under General v. Frommel, der nu afgav Kommandoen over 35. Res. Div. og Ldv. Div. v. Bredow, 5. Kav. Div., der kom herover fra Vestfronten, 8. Kav. Div. og 7. k.-k. Kav. Tr. Div.

Landstormsformationerne gik tilbage paa Linjen Kalisch—Wreschen—Thorn.

Russerne fulgte efter af al Magt. De angreb ogsaa i Østprøjsen og ved Mlava med store Styrker, Stillingen blev meget alvorlig. Vi sukkede efter en Lejlighed til med Arméen at gaa over fra Tilbagetog til Angreb, men den k.-k. Armés Naboskab var en til enhver Operation altfor uberegnelig Faktor. Ethvert Stød maatte desuden føres frontalt mod den fjendtlige Styrke. Det kunde intet Resultat give.

Der maatte træffes en ny stor Beslutning. Den kunde — det stod mig mere og mere klart — kun gaa ud paa at transportere stærke Dele af Arméen med Banen til Egnen ved Hohensalza og Thorn for derfra at gaa frem langs Weichsel i Retningen Lodz—Lowitsch mod Flanken af de russiske Forfølgere og saaledes bringe dem til Standsning. Hvilke Kræfter der kunde gøres disponible til disse Operationer, var imidlertid et andet Spørgsmaal.

Det var først og fremmest nødvendigt at berede Russerne den længst mulige Standsning og holde dem borte fra de tyske Baner. Ødelæggelsen af Jernbaner og Veje var forberedt paa mønsterværdig Maade. Erfaringen havde lært os, at en moderne Hær kan fjerne sig ca. 120 km fra sine Jernbanen-Etapestationer. Holdt dette Stik, og lykkedes det os saa at ødelægge Jernbanerne saadan, som jeg haabede, kunde vi endnu regne med at byde de russiske Masser en forbigaaende Standsning foran vore Grænser, endda uden Vaabenmagt.

Trods alle Forberedelser var det ingenlunde let nu at gennemføre Jernbaneødelæggelserne virkelig effektivt. Tropperne vilde stedse vente endnu en lille Tid hermed. Men der hjalp ingen »kære Mor«. Jeg befalede det og overvaagede, at Befalingerne blev efterkommet. Kapitajn Sperr understøttede mig her ganske udmærket. Landevejsbroerne blev uden videre ødelagt af Afdelingerne. Der blev udført vældige Arbejder, og jeg havde den Tilfredsstillelse, at den fjendtlige Fremmarch antog et stadigt retarderende Tempo og stadig blev bragt til at standse i den ovennævnte Afstand. Vi var ganske vist nødte til at efterlade store Beholdninger og Forraad — jeg havde forbudt at ødelægge dem.

VIII.

Ved Slutningen af Oktober havde General v. Falkenhayn kaldt mig til Berlin. General v. Conrad havde foreslaaet ham at overføre betydelige Kræfter fra Vest til Øst. General v. Falkenhayn udtalte sig fortrøstningsfuldt om Offensiven ved Ypres og vilde reservere sig videre

Foranstaltninger. Jeg kunde ingen bestemte Oplysninger give ham om Armé-Overkommandoens Hensigter. Alt var endnu under Udvikling.

I Berlin befandt jeg mig som i en helt anden Verden. Forskellen mellem den uhyre Anspændelse, jeg havde levet under lige siden Krigens Udbrud, og Forholdene i Berlin var altfor voldsom. Der herskede en udpræget Fornøjelses- og Nydelsessyge og savnedes tilstrækkelig Alvor overfor vor vanskelige Krigssituation. Det paavirkede mig ubehageligt, og jeg følte mig som fremmed. Først da jeg paany var i Tschentochau i den kammeratlige Kreds, følte jeg mig tilfreds.

Den 3. November om Formiddagen stod det mig uimodsigelig fast, at vi paany maatte skride til Handling. Jeg indstillede til Generalfm. v. Hindenburg at sanktionere den tidligere omtalte Tanke om en Op-march ved Hohensalza. Det skete; Befalingen blev straks udgivet, og Øverste Hærledelse fik Melding om den trufne Beslutning.

Den havde fulgt Udviklingen mod Øst med den dybeste Bekym-ring.

Situationen ved Mlava og paa Grænsen af Østprøjsen blev med hver Dag alvorligere. Det nyopstillede XXV. R. K., der var sendt som Forstærkning til Østprøjsen, havde kæmpet helt modigt. Det stod imidlertid snart klart, at Nyformationerne i Henseende til Kampværdi stod langt under de Tropper, der bestod af Mandskab med lang Tjenestetid og var forsynede med yngre og handlekraftige Officerer. Disse nye Armékorps havde i Geledet et beundringsværdigt Menneskemateriale — men de havde ingen Soldater. Deres Heltmod og deres Opofrelse kunde ikke erstatte deres manglende Uddannelse. Ogsaa de mange inaktive Officerer, der her kom til Tjeneste paany, lagde al deres Vilje og Evne i deres Gerning, men de manglede jo dog Rutine, selv om der gaves Undtagelser. En Armé lader sig nu en Gang ikke stampe op i Løbet af faa Uger. Der kræves lang Skole, der kræves Tradition. Det saa man ogsaa hos de engelske og de amerikanske Divisioner; ogsaa de har maattet betale deres Uforfærdethed med tunge Ofre.

Det XXV. R. K. havde ikke formaaet at ændre Stillingen ved den østprøjsiske Grænse. Og nu var det venteligt, at Storfyrsten med sin enorme Overlegenhed ikke alene vilde søge at slaa Tyskland og Østerrig fra Weichselbuen, men at han samtidigt vilde angribe tysk Land Øst for Weichsel for ogsaa her at hidføre en Afgørelse og i hvert Fald hindre os i en Forskydning af Kræfterne.

Paa hele Kongeriget Prøjsens Østgrænse vilde der udvikle sig Kampe, der maatte staa i den mest absolutte Sammenhæng. Der maatte en ensartet og skrap Ledelse til. Allerede under mit Samvær med General v. Falkenhayn i Berlin var dette bleven drøftet.

Den 1. November havde Hans Majestæt udnævnt Generaloberst v. Hindenburg til »Oberbefehlshaber Ost«¹⁾ samtidig ophørte hans Stil-

¹⁾ For at undgaa Misforstaaelser benytter jeg i det følgende denne tyske Benævnelse, som ikke maa oversættes ved »Øverstkommanderende paa Østfronten«. Indtil Foraaret 1915 havde v. Hindenburg ganske vist Overkommandoen paa hele den tyske Østfront, men senere kun paa en Del af denne. Se herom senere.

ling som Chef for 9. Armé, som paa vort Forslag underlagdes General v. Mackensens Kommando. Jeg skulde vedblivende være Stabschef hos Generaloberst v. Hindenburg.

Oberbefehlshaber Ost's Kommandoomraade omfattede nu i videre Forstand 8. og 9. Armé med de stedfortrædende Generalkommandoer for I., XX., XVII., II., V. og VI. A. K. i Provinserne Øst- og Vestprøjsen, Pommern, Posen og Schlesien med de derværende Fæstninger.

Senere underlagdes Korps Zastrow ved Soldau—Mlava, som til at begynde med stod under 8. Armé, Oberbefehlshaber Ost direkte.

Denne Ordning af Kommandoforholdene havde sine store Fordele. Den frigjorde den højstkommanderende for de Detailler, der falder ind under Føringsen af Arméen. Paa den anden Side krævede Forholdene af og til, at der ved Direktiver til Armé-Overkommandoen blev gjort visse Indgreb i Arméens Kommandoomraade. Dette faldt mig svært. Maaske har jeg i Begyndelsen undladt det for ofte, senere tror jeg nok, jeg fandt den rette Modus.

Oberbefehlshaber Ost's Kvarter forlagdes til Posen. Vi tog Kvarter i det Kgl. Slot og forblev dér til Begyndelsen af Februar. Det var en Tid, opfyldt af oprivende og slidsomt Arbejde. Her tog det regelmæssige Liv Form, som jeg førte fra da af og til min Afsked.

IX.

Vi var alle i Hovedkvarteret gennemtrængt af det mægtige Ansvar, der hvilede paa os, saa hvad der krævedes og ventedes af os. I Posen mærkede vi mere end i Polen Pulsslagen derhjemmefra, følte den Bekymring, hvormed man imødesaa et fjendtligt Indfald med dets uberegnelige Følger. Vi var nødte til at øge Uroen yderligere ved militære Forholdsregler. Udfaldet af de forestaaende Kampe var usikkert. Den russiske Overmagt var enorm, vore Tropper var stærkt medtagne, og vore forbundne lidet kampdygtige.

Den vaabenføre Ungdom i Grænseprovinserne blev sendt bort. Der blev rekognosceret strategiske Stillinger og givet Befaling til at forstærke og befæste dem. De polske Bjergværker blev hist og her allerede nu gjort ubrugelige, der blev truffet Forberedelse til Ødelæggelse af de tyske Jernbaner og af Bjergværkerne i Grænseegnene. Paa min Opfordring lod Generalkommandoen for VI. A. K. en Bjergværks-ekspert i Distriktet udtale sig angaaende de øvreschlesiske Bjergværker og fremsætte Forslag, som saa blev approberede. Alt dette øgede Skrækken i Provinsen. Jeg maatte hindre Russerne i indenfor lang Tid at udnytte Bjergværkerne, det krævede de militære Interesser. Englænderne har siden da med største Hensynsløshed ødelagt de rumænske Petroleumskilder, og Kullene er jo af lige saa afgørende Betydning for Krigsførelsen. Ved en højere Myndigheds Konduite blev det dog muligt at indskrænke Forberedelserne en Del.

Stemningen hos den polske Befolkning i vore Grænseprovinser var ikke imødekommende. Den var meget tilbageholdende og afventende. Men ingen, som kunde og vilde se klart, kunde vente det anderledes.

Paa Grund af vor Underlegenhed var det af megen Betydning at faa draget alle brugbare Tropper og alt i Feltkrigen anvendeligt Krigsmateriel frem fra de os underlagte stedfortrædende Generalkommandoer. Vi havde allerede begyndt dermed i August 1914, og vi har i Tidens Løb paa Østfronten af Landstorm, Landeværn og særlige Fæstningsformationer organiseret Divisioner i et Antal svarende til det, der stod til General v. Moltkes Raadighed under Slaget ved Königgrätz. Disse Divisioner fik siden Numre ligesom Linje- og Reservedivisionerne, men deres Egenskaber ændredes jo ikke derved. Der kunde — navnlig med Hensyn til Kamp- og Marchpræstationer — ikke stilles samme Fordringer til dem som til Enhederne af de yngre Aargange. Meget ofte tvang den haarde Nød os til at se bort herfra. Disse Tropper har faktisk præsteret langt mere, end der med Billighed kunde ventes af dem; i Forsvaret af Hjem og Ejendom, af Kvinder og Børn har de givet det bedste, de evnede.

Ved 8. Armé, paa Projsens Østgrænse, var der efterhaanden bleven dannet nogle Landeværnsdivisioner. Ved Soldau formeredes — til Beskyttelse af Grænsen — af Weichselfæstningernes Krigsbesætninger og af Landstorm Korps Zastrow, senere XVII. R. K. Fæstningen Thorn, hvis første Hovedreserve — 35. Res. Div. — stod ved Tschentochau, opstillede lidt efter lidt en ny Hovedreserve, Korps v. Dickhuth kaldet. Det fandt senere Anvendelse paa højre Weichselbred i Retning af Plotzk. Endelig dannedes af Thorns Hovedreserve Landstormsbrigaden v. Westernhagen, der havde været fremskudt mod Bshura og ved 9. Armés Tilbagetog var gaaet tilbage paa Wlozlawek.

Ogsaa Fæstningen Posen havde allerede afgivet én Hovedreserve. General, Grev v. Bredow havde ført den med særlig Udmærkelse under Korps Frommel i Felttoget i Polen. Hans Landeværn havde ingen af de moderne Kogevoerne. Han angreb saa Russerne for at skaffe sig nogle — og fik dem. Nu afgav Fæstningen og Provinsen Posen yderligere Kræfter. Korps Posen, som blev opstillet i Egnen om Kalisch, var en forstærket Division, som var udrustet med megen Omhu. Guvernøren i Posen, General v. Koch, og hans Stabschef, Oberst Marquard, havde gjort sig megen Umage i denne Henseende.

VI. A. K.'s stedfortrædende Generalkommando¹⁾ skulde til Beskyttelse af Grænsen opstille Korpset Breslau. Der medgik dog længere Tid, inden dette var i Orden og operationsdygtigt.

Major v. Bockelberg har paa fremragende Maade hjulpet mig med disse Nyformationer.

¹⁾ Udskrivningen i Tyskland foregik i Hovedsagen indenfor A. K.-Distrikterne. De hjemmeblevne »stedfortrædende« Generalkommandoer besørgede Nyudskrivning og -opstilling. Linje- og Reserveformationer havde jævnsidesløbende Numre, Landeværns- og Landstormsformationerne fik Navne, dels efter Hjemsted, dels (højere Enheder) efter Førerne, o. s. v. VI. A. K.-Distrikt (Øvre Schlesien) opstillede saaledes VI. A. K., VI. R. K., Korps Breslau med disses lavere Led.

X.

Jo mere jeg levede mig ind i den Opgave, der laa for os, jo skarpere Situationen og den uhyre Fare fremstillede sig, jo fastere blev den Beslutning hos mig, om muligt at gøre den i Tschenschow be-sluttede Operation til et stort afgørende Slag; det var det eneste, der kunde redde os. Det var ikke nok blot at bringe Fjenden til Standsning. Den Tanke opstod ikke heller pludselig hos mig, den dannede sig lidt efter lidt.

Hvad Oberbefehlshaber Ost selv kunde stille, blev koncentreret til Angreb imellem Wreschen og Thorn. General v. Conrad kom os med ægte soldatermæssig Samfølelse i videste Omfang i Møde.

8. Armé blev svækket; den kunde ikke mere beholde som Opgave at dække Østprøjsens Østgrænse. Den støttede sig paa den nybefæstede Stilling imellem Spirdingsøen og Mauersøen og den udbyggede Angerappstilling. Arméen afgav efterhaanden det stærkt medtagne XXV. R. K., hvis Tilstand vi først senere fik Kendskab til, og I. R. K. med 1. og 36. Res. Div. Tropperne blev transporterede over Thorn mod Wlozlawek. Chefen for 8. Armé, General Otto v. Below, maatte nu holde godt Hus med sine Kræfter for at hævde de Stillinger, som han i Nødsfald skulde indtage. Men hævde dem maatte han, om ogsaa Opgavens Løsning stillede usædvanlige Fordringer til Fører og Tropper.

Korps Zastraw skulde holde Stand ved Soldau. 8. Armés Eksistens og Østprøjsens Skæbne afgang heraf.

Det vilde have været af megen Betydning, om man kunde have sat flere Kræfter ind her. En kraftig Fremmarch fra Mlawa mod Narew-Linjen Roshan—Pultusk vilde paa det mest virkningsfulde kunne støtte Operationen paa venstre Weichselbred. Men vi maatte lade os nøje; først og fremmest maatte Udfaldet af Flankeangrebet paa venstre Bred sikres; ellers vilde vi splitte Kræfterne. Meget vilde allerede være naaet, om vi kunde forstærke Korps Zastraw saa meget, at det blev i Stand til at udøve et vist Tryk mod det nordlige Polen for, i det mindste for en kort Tid, at kunne demonstrere en Fremrykning som den nævnte. Stærke russiske Kræfter stod Nord for Nowo Georgiewsk. Det var af Hensyn til Kampen paa venstre Weichselbred af Vigtighed at holde dem fast her.

Til Fremmarch op langs højre Weichselbred kunde der fra Fæstningen Thorn raades over Brigaden Westernhagen og senere en Del af den nye Hovedreserve. Det var paatænkt at anvende dem i Retning af Plotzk for at medvirke ved Korps Zastraws Demonstration. Det vilde være muligt over Plotzk at trække dem over til Deltagelse i Slaget paa venstre Weichselbred.

9. Armés Overkommando gik til Hohensalza.

De til Thorn bestemte Dele af 8. Armé — I. R. K. og XXV. R. K. — skulde underlægges denne.

XX. A. K. og 3. Garde-Div., der kom fra Øvre Schlesien, blev udladede Syd for Hohensalza, XVII. A. K. ved Gnesen.

Kav. Korps v. Richthofen (6. og 9. Kav. Div.), som kom fra Vestfronten, placeredes samme Steds.

XI. A. K. blev pr. Fodmarch trukket over paa tysk Omraade i Egnen ved Wreschen.

Kav. Korps Frommel sloges med russisk Kavalleri mellem Prosna og Warthe Øst for Kalisch. Bag ved det fuldendte Korps Posen sin Opstilling.

De Landstormsafdelinger, som senere indgik i Korps Breslau, dannede stadig en meget nødtørfdig Besættelse af Rummet herfra til henimod Wjelun. Herfra til midtvejs mellem Tschenstochau og Krakau stod General v. Woysch med 35. Res. Div., Ldv. Div. Grev v. Bredow, Ldv.-Korpset og Garde-R. K. undt. 3. Garde-Div. Det havde Tilslutning til den k.-k. 1. Armé, der strakte sig til Weichsel. Syd herfor stod indtil Karpatherne og paany stærkt sammentrængt de øvrige Dele af den østerrig-ungarske Hær; i Bjergene stod stærkere Kræfter til Dækning af Ungarn.

Det vil af denne Oversigt fremgaa, at det egentlige Stød mod den fjendtlige Flanke kun kunde føres med $5\frac{1}{2}$ Armékorps. Overfor den fjendtlige Front langs Grænsen fra Warthe mod Syd til omkring Tschenstochau kunde der kun optrædes med ganske utilstrækkelige Kræfter. General v. Woysch maatte manøvrere i Forbindelse med den k.-k. Hær. Hvorvidt denne vilde beslutte sig til et Angreb, var temmelig uvist. Stemningen her var igen dybest nede i en Bølgedal. Paa Spørgsmaalet, om den k.-k. 1. Armé kunde holde Stand overfor det fjendtlige Angreb, der stadig maatte ventes, blev der svaret, at i 24 Timer vilde de nok være i Stand dertil. Angrebet kom imidlertid ikke. Det var atter General v. Conrads Fortjeneste, at han højnede Stemningen og paany bragte Offensivtanken til Gyldighed. Ganske vist maatte han have tysk Støtte dertil.

For at give Flankestødet mere Vægt og for at styrke Fronten havde vi tænkt paa at trække betydelige Dele af Gruppen Woysch mod Nord. Men General v. Conrad anmodede indtrængende om at undlade dette. Derfor blev kun 3. Garde-Div. ført til Hohensalza til 9. Armés Stodgruppe.

General v. Conrad skød pr. Jernbane General v. Boehm-Ermolli med 4 Inf.- og 2 til 3 Kav. Divisioner fra Karpatherne gennem Øvre Schlesien til Egnen Nord for Tschenstochau.

For at imødekomme General v. Conrad blev General v. Woysch underlagt den k.-k. Overkommando.

Efter at de k.-k. Tropper var ankomne, kunde Korps Breslau, der var under Formering, trækkes noget tættere sammen. Vel skete der ved disse Forholdsregler fra Midten af November en vis Forstærkning af Fronten, men den var og blev for svag under et stort Slag.

Senere hed det sig, at den k.-k. Hær havde forsvaret Øvre Schlesien. I Virkeligheden forsvarede de ogsaa Nord for Tschenstochau deres eget Land. Det var kun naturligt i denne Situation paany at rette Blikket mod Vest. Jeg forelagde mig selv det Spørgsmaal, om der endnu var Udsigt til at opnaa et Resultat ved Ypres, eller om det vilde være bedre definitivt at indskrænke sig til Defensiven mod Vest for ad den Vej at kunne føre de tilsigtede Operationer mod Rusland saa kraftigt som mu-

ligt. General v. Conrad havde foreslaaet dette i November. Dette Standpunkt syntes mig at være det rigtige, og jeg bad Øverste Hærledelse om Forstærkning fra Vest. Der blev, foruden de 2 Kavalleridivisioner, stillet os Kræfter i Udsigt, men de kom for sent og for spredt. Flankestødet kunde kun virke afgørende, i Fald det blev ført overraskende d. v. s. hurtigt og samlet og parret med et energisk Frontalangreb. Vi turde ikke have ventet med at paabegynde Operationerne mod Øst, selv om vi den 10. November havde været klar over, hvordan det vilde gaa med Forstærkningerne.

De Tropper, der kom fra Vest, havde lidt saa haardt, at de efter deres Styrke lige saa lidt som Østtropperne besad fuld Kampkraft. De fra Forholdene paa Vestfronten vidt forskellige Forhold paa den polske Krigsskueplads maatte desuden yderligere indskrænke deres Ydeevne.

Om der ved Afgivelserne fra Vestfronten kunde være handlet anderledes, skal jeg ikke i Enkeltheder kunne bedømme. Jeg skal derfor heller ikke udtale nogen Kritik. Jeg har stedse hævdet det Standpunkt, ogsaa som Lærer ved Krigsakademiet, at enhver Kritik, der ikke er saglig begrundet, falder tilbage paa den, der kritiserer.

Straks efter Kav. Korps v. Richthofen, der kom til Stede i rette Tid til Fremrykningen, indtraf Kav. Korps v. Hollen (2. og 4. Kav. Div.). Det blev tildelt Korps Zastraw.

Senere, men først efter at Fremmarchen var paabegyndt, blev følgende overført fra Vest:

III. R. K., General v. Beseler med 5. og 6. Res. Div.,

XIII. A. K., General v. Fabeck med 26. Inf. Div. og 25. Res. Div.,

II. A. K., General v. Linsingen med 3. og 4. Inf. Div., samt

XXIV. R. K., General v. Gerok med 47. og 48. Res. Div.

De blev sat ind efter Situationens Bydende.

De Midler, der stod til vor Raadighed ved Operationens Paabegyndelse d. 10. November, var ufuldkomne. Ikke desto mindre maatte vi forsøge, ikke alene ved et afgørende Slag at bringe de russiske Kræfter i Weichselbuen definitivt til Standsning og til at opgive en fortsat Fremrykning, men at ramme dem ødelæggende. Og dette vilde lykkes, om vi trængte dem bort fra Warschau. Var vi ikke stærke nok hertil, ja, saa maatte vi nøjes med den sekundære Opgave. Men ogsaa den var af imponerende Omfang.

XI.

I November tog Krigsbegivenhederne det ventede Forløb; den russiske Hær gik overalt i Gang med at udføre den af Storfyrsten lagte store Plan.

8. Armé blev angrebet. Selv efter Afgivelsen af I. R. K. og XXV. R. K. gjorde den Forsøg paa at holde Østprøjsens Østgrænse mod den russiske Overmagt, hvilket dog i Længden var ugørligt. Henimod Midten af November blev den trukket tilbage i Stillingen langs Angerapp og de masuriske Søer.

Det østlige Østprøjsen var saaledes igen overladt Russerne. Det har lidt meget. Selv om dette havde været at forudse, havde vi alligevel været nødt til at svække 8. Armé. Russerne fulgte skarpt efter Arméen og angreb den i dens nye Stillinger. Ikke desto mindre blev nu den Beslutning fattet nu ogsaa at forstærke 9. Armé med 1. Inf. Div. til Kampen Vest for Weichsel. Meget blev vovet for at vinde Maalet paa det afgørende Sted.

Korps Zastraw blev angrebet i dets Stillinger ved Mlawa—Prassnysch og saa sig nødsaget til at gaa tilbage til Linien Soldau—Neidenburg. Her bragtes gennem svære Kampe det fjendtlige Angreb til at standse. Hele Stillingen i Egnen Øst for Weichsel syntes truet; i hvert Fald var Vestprøjsen det i høj Grad. Men Korps Zastraw gjorde sin Skyldighed. Vi gennemlevede i Posen mange bekymrede Timer. Kav. Korps v. Hollen, der indtraf paa de to Fløje i Midten af November, forbedrede Stillingen noget.

Ldst.-Brig. v. Westernhagen naaede frem til Plotzk, men blev senere trukket tilbage paa venstre Weichselbred.

Imidlertid var 9. Armés Opmarsch tilendebragt som befaleet. Jernbanerne havde tilfredsstillet alle Krav. Allerede den 10. November om Aftenen stod Arméen marchberedt, som følger:

XXV. og I. R. K. Syd for Thorn, Direktion Wlozlawek—Lowitz.

Kav. Korps v. Richthofen, 20. A. K. og 3. Garde-Div. Syd for Hohen-salza, Direktion Kutno.

XVII. A. K. Sydøst for Gnesen, Direktion Lentschytza.

XI. A. K. Øst for Wreschen, Direktion Kolo—Dombé.

Kav. Korps Frommel mellem Unjeow og Sieradz, Direktion Lodz.

Korps Posen Kalisch—Sieradz, Direktion Lask.

Af Korps Breslaus Landstorm var der ikke meget at vente, saa lidt som af de der indtræffende k.-k. Kav.-Tr.-Divisioner. Andre Kræfter var endnu ikke til Stede. Længere Syd paa kunde der ikke tænkes paa Angreb, fraset et som General Woysch førte alene imod russiske Styrker, der havde skudt sig tæt ind paa hans Linier.

I Weichselbuen var Wlozlawek besat af Russerne, iøvrigt var Stillingen uklar indtil Warthe. Her stod 1. russ. Armé, som imidlertid ogsaa greb over paa højre Weichselbred. Den havde en Styrke paa 10—14 Divisioner. Der kunde med Sikkerhed gøres Regning paa 8—10 Divisioner mellem Weichsel og Warthe. Tæt Nord for Warthe trængte stærkt russisk Kavalleri frem imod Grænsen. Hovedmassen af den russiske Hær var naaet frem til en sammenhængende Linie: Warthe Nord for Sieradz—Nowo Radomsk—Egnen Nordøst for Krakau. I Galizien var andre Dele naaet frem til Dunajec og havde skudt sig langt ind i Karpatherne. Der var i Fjendens Bevægelser indtraadt en vis Stilstand. Jernbaneødelæggelserne havde øvet den tilsigtede Virkning. Men meget tydede paa, at der nu maatte regnes med en Genoptagelse af Fremrykningen.

Uden Nølen begyndte General v. Mackensen den 11. November sin Operation, som vi kun havde kunnet billige. Allerede paa Fremmarchens første Dag kom det ved Wlozlawek—Kutno—Dombé til meget

hæftige Kampe med de fuldstændigt overraskede Russere. Efter store Tab paa begge Sider blev Russerne kastede.

Medens nu 9. Armés Gros uophørligt trængte videre mod Lodz—Koljuschki, dækkede General v. Morgen med I. R. K. dets Flanke i Terrainet Nord for Lowitsch. Han blev meget haardt trængt, men værgede sig, først ved energiske Angreb, senere ved tappert Forsvar imod de russiske Korps, der over Nowo Georgiewsk rykkede frem paa venstre Weichselbred. Takket være Indgriben fra Mlawa foregik dette kun langsomt.

Midtergruppen af 9. Armé — Kav. Korps v. Richthofen, 3. Garde-Div. og XXV. R. K. — væltede enhver Modstand over Ende. Den overskred Linien Lowitsch—Lodz og trængte over Brsheshiny frem langt mod Syd og Vest og øjnede store Resultater. En ogsaa mig bekendt Befaling fra 9. Armé om at standse ved Skiernjewitze naaede ikke frem: Overkommandoen var bleven for langt tilbage.

XX., XVII. og XI. A. K., der havde skuddt sig meget tæt sammen, stødte den 17. Nord for Lodz paa stærk fjendtlig Modstand og blev indviklet i en voldsom Kamp. Kav. Korps Frommel og Korps Posen kom kun langsomt fremad paa østre Bred af Warthe.

I Følge et opfanget Radiotelegram tænkte Russerne paa at gaa tilbage fra Lodz. Vor Glæde var stor. Men Storfyrstens mægtige Vilje tvang, saaledes som vi erfarede af et nyt Radiotelegram, hans Korps til at holde Front imod os. Det var en slem Skuffelse for os.

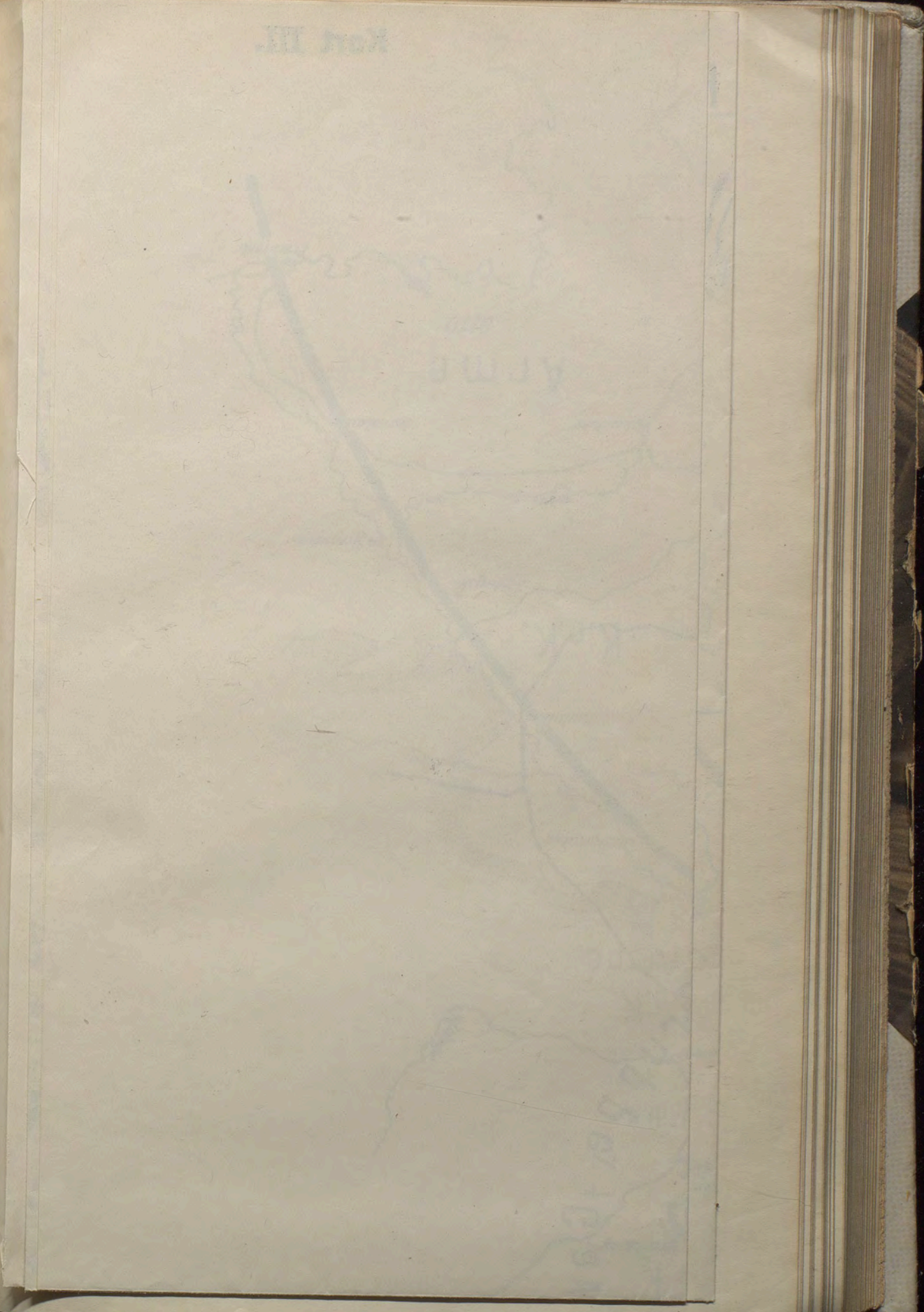
De russiske Tropper paa højre Weichselbred fik — med Undtagelse af Styrker, der blev staaende ved Mlawa — Befaling til at gaa over Weichsel. Heldigt var det, at ogsaa dette stadigvæk kun foregik langsomt, ellers vilde General v. Morgens Stilling være bleven endnu vanskeligere. De fjendtlige Styrker, der var flygtede tilbage over Skiernjewitze mod Warschau, blev samlede tæt Vest for Fæstningen og ført frem paany.

Den russiske højre Fløj hobede sig sammen om Lodz. Frem fra 2. og 5. russiske Armés Front, der ikke var engageret, skød Dele sig nordpaa mod Koljuschki samt Vesten om Lodz. Her stødte de paa og overraskede XI. A. K., som blev meget haardt trængt.

Det forstærkede XXV. R. K. var under sin hæderkronede Fører, General v. Schäffer-Boyadel, Stabschef, Oberst v. Massow, i Tiden indtil den 22. stødt frem langt ud over Brsheshiny. Dele af Kav. Korps v. Richthofen havde nærmet sig Petrikau og Tomaschow. Infanteri-Divisionerne svingede Sydøst for Lodz ind mod Vest. Der blev haabet paa store Ting. Men saa forandrede Situationen sig.

Forbindelsen mellem XXV. R. K. og XX. A. K. gik tabt. De fjendtlige Styrker ved Lodz blev ikke kastede. Tvertimod lykkedes det dem at trænge XX. A. K. tilbage og skyde sig ind imellem de indvendige Fløje af de 2 Armékorps. Fra Skiernjewitze trængte nu de Vest for Warschau paany ordnede Styrker, som ikke var stødt paa Modstand, frem til Brsheshiny. XXV. R. K. og de nærmest tilgrænsede Styrker var dermed afskaarne og blev fra Syd angrebne af Dele af 5. russiske Armé, der rykkede frem imod Koljuschki. Enkelthederne i de Kampe,

III 1007

Felttoget i det sydl. Polen i Efteraaret 1914.

der nu udviklede sig ved 3. Garde-Div., XXV. R. K. og Kav.-Korps v. Richthofen, er mesterligt beskrevne af Kaptajn v. Wulffen i et »Einzel-schrift«. Jeg kan derfor henholde mig til det. Gennem fjendtlige Radio-telegrammer saa vi i Posen, langt fra Slagmarken, hvor forhaabningsfuldt Russerne bedømte Situationen, hvordan de satte an til de afgørende Kampe, hvordan de triumferede ved Udsigten til at tage forskellige tyske Armékorps til Fange, og hvordan de allerede stillede Jernbanetog klar til Borttransport af Fanger. Hvad jeg følte derved, formaar jeg ikke at skildre. Thi hvad stod ikke paa Spil! Ej blot Tilfangetagelse af saa mange tapre Mænd, ej blot Fjendens Triumf, men et tabt Felttog! Efter et saadant Nederlag vilde vi være nødt til at trække 9. Armé tilbage. Og hvordan vilde saa Aaret 1914 være gaaet ud?

Episoden ved Brsheshiny endte med en glimrende Vaabendaad. Natten mellem den 24. og 25. November brød de afskaarne tyske Tropper igennem mod Nord. De bragte over 10,000 Fanger og mange erobrede Stykker Skyts med.

De Styrker, der var brudt igennem, sattes ind mellem XX. A. K. og I. R. K. Herved dannedes der en nøje sammenhængende Front, mod hvilken Russerne forgæves løb Storm.

Det store operative Maal, Ødelæggelsen af den russiske Hær i Weichselbuen, var ikke naaet. Vi havde ikke haft de dertil nødvendige Kræfter.

Imidlertid havde General v. Conrad befalet Armé Boehm-Ermolli, Gruppen Woysch og de Syd paa til Krakau staaende k.-k. Arméer at gaa til Angreb den 17. November. Kampene hidførte nok lokale Resultater, men de ebbede meget snart ud. Strategisk Interesse bød de ikke mere.

Indtil Udgangen af November trængte nu Russerne paa deres Side meget hæftigt frem mod 9. Armé, ligesom de ogsaa angreb længere Syd paa. Overalt dog uden væsentlige Resultater.

I Slutningen af November og Begyndelsen af December havde jeg endnu engang Lejlighed til at forfølge min gamle operative Tanke, da 1. Inf. Div. af 8. Armé og langt om længe ogsaa Forstærkningerne fra Vestfronten indtraf. Rigtignok maatte der ved Indsættelse af Tropperne ogsaa tages Hensyn til at kunne afslaa fjendtlige Angreb. Navnlig da ved I. R. K.

Det var lykkedes Korps Zastraw at tage Zjechanow og Prassnych. Russerne havde her fjernet Kræfter til Brug paa venstre Weichselbred. Kav.-Divisionen kom imidlertid ikke længere frem, Vejret var blevet for vanskeligt, og Vinterbeslaget var endnu ikke i Orden. Snart gik Fjenden over til Modangreb. Korps Zastraw maatte paany gaa tilbage til Mlawa.

I Weichselbuen kom det igen til overordentlig forbitrede Kampe.

III. R. K. og XIII. A. K. blev underlagt 9. Armé og sat ind paa dennes yderste venstre Fløj. Af Hensyn til den betænkelige Situation ved I. R. K. skete dette efterhaanden som de indtraf. Det kom derfor ikke her til en samlet Kamphandling. Muligvis havde jeg handlet rettere i at opfordre til at danne en særlig Gruppe, som kunde staa di-

rekte under Oberbefehlshaber Ost. Derved vilde vi have faaet en mere haandgribelig Indflydelse paa Operationerne.

9. Armés venstre Fløj havde nu naaet en saadan Styrke, at der ikke var mere at frygte her. Den blev i Stand til langsomt at arbejde sig igennem de fjendtlige Stillinger henimod Bshura. Men det var kun en ren Frontalkamp, ingen storstilet Omfatning. Paa samme Tid evnede vi ogsaa at angribe paa Fronten lige til Gruppen Woysch incl. II. A. K. var bleven sat ind Øst for Sieradz, 48. Res. Div. sattes ind til Forstærkning af Korps Breslaus Front. II. A. K.s Angreb havde i Begyndelsen af December nogen Fremgang, saa det kunde trænge frem i Retning af Lodz. Skade at dette Tryk ikke kunde komme 14 Dage tidligere!

Russerne rømmede Lodz den 6. December og gik tilbage bag Mia-shga. Længere Syd paa vandt vi ogsaa nu Terræn, idet Russerne i anden Halvdel af November havde svækket sig her for at holde Lodz.

Den 15. December blev paa den nordlige Fløj Lowitsch erobret; i Fronten var der nogle lokale Fremskridt at notere.

Syd for Krakau havde Stillingen forværret sig ved Slutningen af November. Den k.-k. Armé-Overkommando havde indtrængende anmodet om at faa en tysk Division til Forstærkning. Det var med tungt Hjerte, at vi sendte 47. Res. Div. derhen. Det maatte rent teoretisk synes at være en Fejl, og Begivenhederne gav os Ret. Divisionen kom netop tidsnok til at deltage i Slaget. General v. Conrad tilstræbte her en Omfatning af den russiske Sydfløj fra Karpatherne. For at muliggøre dette, havde han udtyndet sin Front stærkt. I Slaget ved Limanowa — Lapanow fra 3. til 14. December — lykkedes det ham at kaste Russerne Vest for Dunajec. Dette var et smukt Resultat for de østerrig-ungarske Vaben efter de mange slemme Ting, der var haendt den k.-k. Hær, siden Felttoget begyndte.

Under det Tryk, som vore Fremstød i Polen og Galizien øvede, faldt den russiske Front tilbage bag Bshura—Rawka-Afsnittet, øvre Pilitza, Nida og Dunajec.

General Boroewics Omfatning fra Karpatherne mellem San og Dunajec stødte snart paa overlegne fjendtlige Styrker, som paa deres Side ikke tøvede med at gaa over til Angreb. Den østerrig-ungarske omfattende Fløj blev trængt tilbage ind i Karpatherne. Her begyndte nu at udvikle sig en Situation, som skulde blive af den mest vidtgaaende Betydning for Afgørelserne i 1915.

I Weichselbuen fandt der, navnlig ved 9. Armé, endnu en Række lokale Kampe Sted, som man hellere maatte have undladt. Vi kendte endnu for lidt til Skyttegravskrigen. Der blev gjort alt for mange »Batailler« baade her og der. Jeg skulde straks have grebet skarpere ind, saaledes som jeg gjorde det senere. Den Fare laa nær, at Resultaterne ikke stod i Forhold til Tabene, og det er Ledelsens Pligt at agte paa det.

Paa nordre Weichselbred besatte Russerne Plotzk og naaede frem til Højderne ved Wlozlawek, dog holdt vi Højderne paa højre Weichselbred Øst for Byen, hvorfra Banelinien kunde beherskes. Herved var

der imidlertid ved 9. Armé opstaaet en meget lang Flanke imellem Bshuramundingen og Wlozlawek, som krævede vedholdende Opmærksomhed. Weichselen frøs dog ikke til, og der opstod ingen Fare for 9. Armé.

Paa vort Lands Sydgrænse Øst for Weichsel indtraadte ingen Forandringer. 8. Armé holdt under vedvarende og spændende Kampe i alt væsentligt sine Linier. Et Indbrud, som det lykkedes Russerne at foretage i en Del af den massuriske Sølinje, var kun af lokal Betydning.

Paa alle Fronter blev der iøvrigt arbejdet paa at forstærke Stillingerne.

Under Operationerne voldte det os nogen Vanskelighed at faa Jernbanerne i Drift, — dem vi kort i Forvejen selv saa grundigt havde ødelagt. Vi arbejdede nu af al Evne paa deres Retablering, men det varede en rum Tid, før Banedriften blev virkelig regelmæssig. Tropperne, der var yderlig anstrengte, havde derfor ikke saa lidt at præstere endnu. Særlig beklageligt var det, at vi ikke formaaede rettidigt at føre Julepakkerne frem. Dette var en særdeles omfangsrig Opgave — den Gang flød »Liebesgabe«rne endnu rigeligt. Ikke heller kunde vi give Orlov i det Omfang, der var ønskeligt.

De Anordninger, der maatte gives for Forvaltningen af det besatte Polen, tog os særlig Tid; nu er de uden enhver Interesse. Landet havde ikke noget at beklage sig over, ej heller naar vi — saaledes som vor Stilling krævede det — førte de værdifulde Krigsraastoffer tilbage.

Der blev forhandlet med Østerrig-Ungarn om en Nybegrænsning af de gensidige Etapeomraader. De af mig i September under andre Forudsætninger truffne Fællesforanstaltninger maatte naturligvis ændres. Desværre blandede nu Øverste Hærledelse og Berlin — vel nok paa Østerrig-Ungarns Opfordring — sig ind i Forhandlingerne. Det kom ikke Sagen til Gode, da man ikke paa disse Steder kendte Forholdene. Men ogsaa det er det nu ørkesløst at drøfte. Min Tjeneste bød mig at befatte mig med en Række militærpolitiske Spørgsmaal, som har bragt mig mere Fortræd end indre Tilfredsstillelse.

Paa den stolte Bevidsthed, vi nærede over Krigssituationen paa Østfronten, faldt der en Skygge. Den k.-k. Hær havde kæmpet uheldigt i Serbien. Ved Slutningen af November var den trængt langt ind i Landet. Belgrad blev taget den 2. December, og der herskede stor Glæde i Østerrig-Ungarn. Men allerede i de samme Dage, da vor Erobring af Lodz og Slaget ved Limanowa foregik, trak de k.-k. Tropper sig slaaede ud af Serbien. De dannede ikke mere noget virkeligt brugeligt Kampredskab. Til at begynde med havde de undervurderet deres Modstandere, nu forfaldt de til den modsatte Yderlighed, overvurderede dem og følte sig rædselsslagne blot ved at tænke paa Antallet. Denne Overtro, i Forbindelse med en vis Svaghedsfølelse overfor disse Fjender, kunde den oprindeligt tapre Hær ikke mere overvinde.

I Slottet i Posen levedes der ved Staben et harmonisk Liv. Vi var sammensvejsede af de sammen baarne Sorger, af det sammen erhvervede Ry. Efterhaanden blev det Sædvane, at vi efter Middag forblev

sammen endnu en Stund. Vi sad da om et rundt Bord, hvorpaa der stod en Viftepalme, der var skænket os af Hds. Majestæt, vor Kejsersinde, en ægte tysk Kvinde, paa hvem jeg stedse tænker med den dybeste Ærbødighed.

For mig var denne korte Stund en Hviletid under det kolossale Arbejde, som disse 4 Krigsmaaneder krævede.

En vældig Kamp var til Ende. En ny Dag var ved at rinde op!

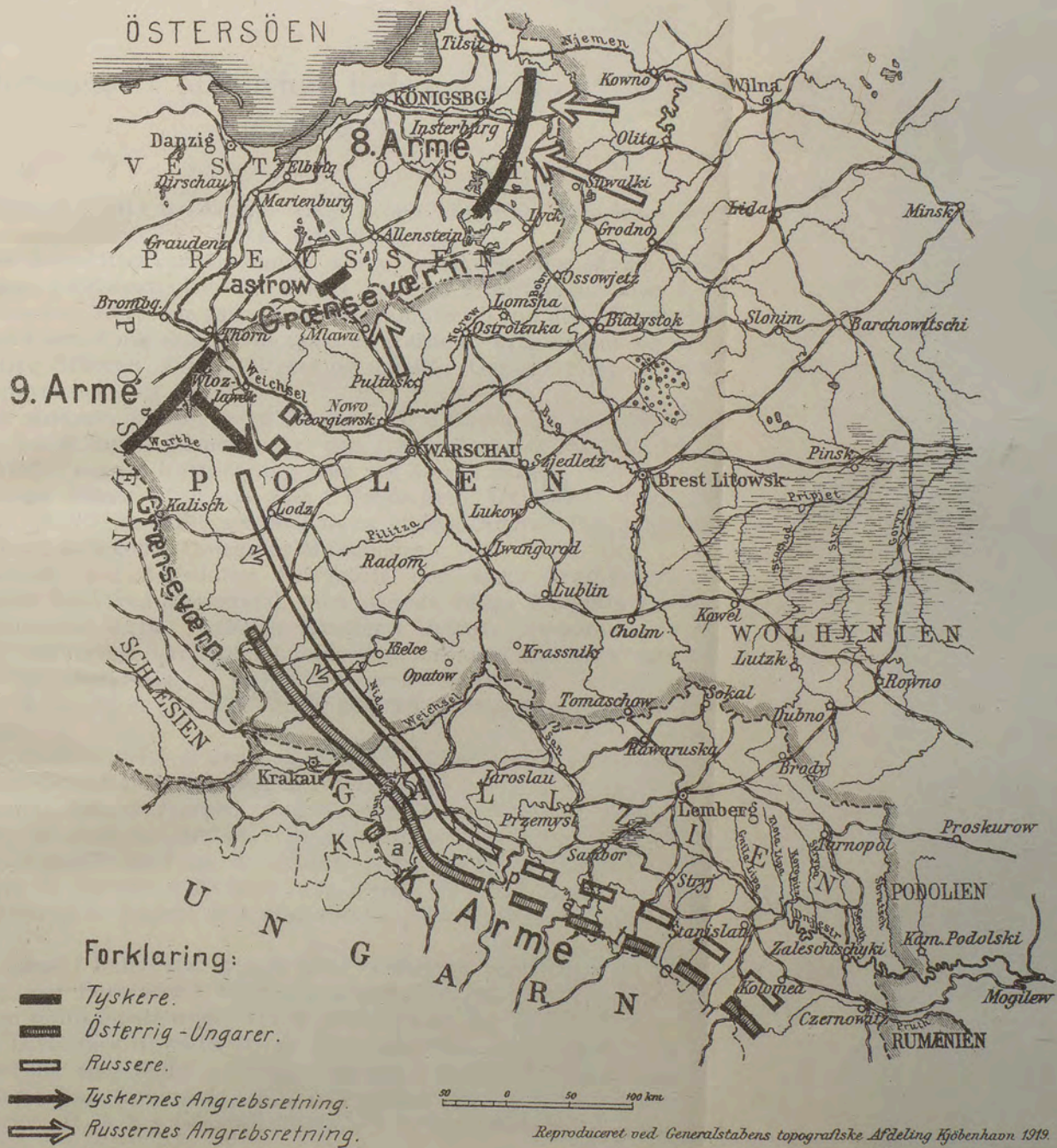
Tyskland og Østerrig-Ungarn var frelste fra Russerfaren, alle Storfyrstens Planer var kuldkastede. Hans Angreb paa Prøjsens Østgrænse og Fremmarchen paa vestre Weichselbred var brudt sammen og dermed alle Ententens Forhaabninger om en sejrrig Tilendebæring af Krigen i Aaret 1914. Prøjsens Tilendebæring af det østlige Østprøjsen og store Dele af Galizien kunde, hvor haardt det end kunde falde, ikke veje op imod det.

Ogsaa anden Del af Felttoget i Polen var en Bedrift. Krigshistorien kender kun faa af dens Lige.

Vore Tropper, som siden Begyndelsen af August stadig havde været i Kamp eller under Bevægelse, havde vist sig hævede over enhver Ros. Ogsaa nu havde de paany besejret en næsten dobbelt Overmagt. Kun med saadanne Tropper og saadanne Førere har det været os muligt at omsætte dristige Beslutninger til Daad, selv imod Overmagt.

Æret og evigt ihukkommet være den tyske Armé af 1914!

Felttoget i det nordl. Polen.

Leitfaden der...

Faint, illegible text covering the majority of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Faint text at the bottom right of the page, possibly a signature or date.

Vinterslaget i Masurien Februar—Marts 1915.

(Kortbilag V).

I.

Felttoget i 1914 havde ikke bragt nogen Afgørelse. Hvorledes den kunde søges hidført i 1915, var ikke til at overse.

Ved Aarsskiftet var der dannet 4 nye Armékorps, der skulde være feltdygtige i Februar. Der var draget Lære af Erfaringerne med Nyformationerne; Korpsene var af lodigere Kampværdi end disse Formationer, idet hvert Kompagni havde faaet en Kerne af krigserfarne og særlig dygtige Officerer, Underofficerer og menige. Ogsaa de højere Mynigheder var ret godt besatte.

Jeg ønskede naturligvis at faa de 4 Armeekorps sat ind paa Østfronten for at kunne hamre videre paa Rusland og svække dets Modstandskraft i saa vid Udstrækning, som vor Styrke muliggjorde. Vi omgikkes med Planer til et nyt Slag i Østprøjsen. Havde det ungarske Banenet været bedre udbygget før Krigen, vilde et Angreb i Karpatherne ogsaa have haft gode strategiske Muligheder.

Allerede ved Aarsskiftet befrygtede den k.-k. Overkommando Przemysls Fald ved Foraarstid, men nærede tillige Bekymringer for et Indfald med stærke fjendtlige Kræfter i Ungarn. Russerne havde i Mellemtiden fortsat deres Angreb imod General Boroewics Armé og havde sat sig i Besiddelse af Karpatherryggen. General v. Conrad vilde nu selv skride til et storstilet Modangreb og derved samtidig undsætte Przemysl.

En Understøttelse af den k.-k. Armé i Karpatherne syntes mig paa budt paa Grund af dennes indre Tilstand, saa meget mere, hvis man ikke kunde føre et energisk Angreb mod Russerne andet Steds. Og hvorvidt saadant var muligt i Østprøjsen var endnu et Spørgsmaal; der vidstes endnu intet om, hvorvidt vi kunde regne med at faa Raadighed over de nævnte 4 Korps. Jeg maatte derfor tilraade, at sende tyske Kræfter til Ungarn ved Afgivelse fra Oberbefehlshaber Osts Omraade.

9. Armé i Polen stod meget tæt. Vestkrigen havde lært, at Frontbredden ved Forsvaret i Stillingskrigen kunde gøres betydelig større, end man hidtil havde troet. Fra 9. Armé kunde der meget vel tages en Række Divisioner til andet Brug. Rimeligheden i at fortsætte Frontalangrebet her eller Syd for Pilitza, saaledes som det blev foreslaaet fra en bestemt Side, forkastede jeg. Til Brug paa den ungarske Front blev saa frigjort II. A. K.s Generalkommando, 1. Inf. Div. og 48. Res. Div.

foruden en forstærket Brigade paa 3 Regimenter, af hvilke der senere blev dannet en Garde-Division, samt 5. Kav. Div. Samtidigt blev der desuden trukket yderligere Reserver tilbage til Disposition for Oberbefehlshaber Ost. Kunde man, ved at tage de Forstærkninger, som var stillet i Udsigt, til Hjælp, gøre det muligt for General v. Conrad at føre den tilsigtede Offensiv, saa var dette dog bedre end den rene Defensiv.

General v. Conrad besluttede paa sin Side i videst mulig Udstrækning at svække Kræfterne paa den serbiske Grænse og føre alt disponibelt til Karpatherne. Det var hans Hensigt at føre Hovedstødet med Størsteparten af Kræfterne imellem Uschok- og Duklapassene imod Przemysl. Længere mod Øst skulde tyske Tropper forstærket med k.-k. Formationer som en tysk Sydarmé under General v. Linsingen — en særlig indsigtfuld og handlekraftig Fører — følge Hovedkræfternes Fremrykning mod Przemysl som en højre Flankegruppe. Den tyske Sydarmé var for svag til, at man med den kunde indlede en Omfatning. En saadan maatte gribe længere ud imod Bukowina. Iøvrigt tilfod Jernbanenettet ikke heller en saadan Plan.

Under Drøftelserne angaaende de forestaaende Operationer blev jeg overrasket af et Telegram fra Øverste Hærledelse, der underrettede mig om, at jeg skulde være Stabschef ved Sydarméen.

Generalfeltmarskal v. Hindenburg vilde ikke af med mig. I en udførlig Skrivelse bad han Hans Majestæt om at beholde mig hos sig og i min hidtidige Stilling.

Jeg tog imidlertid — som i sin Tid i Insterburg — Afsked med Staben og tiltraadte min nye Stilling, men var ikke desmindre sikker paa snart at komme tilbage. Paa Turen til Karpatherne havde jeg i Breslau en Konference med Generalerne v. Conrad og v. Falkenhayn, under hvilken de nærmere Enkeltheder ved Opmarchen og Operationerne blev aftalt. Troppedelens Udrustning var her Genstand for særlig Behandling. General v. Conrad ansaa ikke en Bjergudrustning for nødvendig. Da jeg senere ankom til Opmarchomraadet, viste det sig imidlertid, at en saadan Udrustning vilde være tvingende nødvendig, og jeg tog ivrigt fat paa at skaffe den tilveje.

I Ungarn blev vi, ligesom ogsaa senere under Befrielsen af Siebenbürgen, modtaget meget varmt af Befolkningen, men da vi havde gjort vor Skyldighed, svandt Følelsen af Taknemlighed meget snart. Der skete alt muligt, som kunde gøre Livet ubehageligt for vore Tropper. Magyarerne er et kraftigt Folk, men de manglede Forstaaelse af Østerrigs og Ungarns fælles Interesser og de i Ungarn boende Nationaliteters Ønsker og Tarv. Ungarn var den stærkeste Part i Dobbeltmonarkiet og misbrugte denne Stilling til en for dette skæbnesvanger Udenrigspolitik overfor Serbien og Rumænien. Desværre lod vi dette passere.

Sydarméens Hovedkvarter var i Munkacs. General v. Linsingen og jeg berejste herfra Opmarchomraadet og bragte os i Forbindelse med de tilgrænsende Kommandomyndigheder og de k.-k. Tropper, som allerede stod i Karpatherne og skulde indgaa i Sydarméen.

Der var aldeles ikke sørget ordentligt for Tropperne, lige saa lidt for Udbygning af Stillingerne som for Underbringelse. Der var meget at indhente.

Under en Spadseretur i Skovkarpatherne kom jeg hen til en Post. Han afgav en Melding til mig i et fremmed — jeg ved ikke mere hvilket — Sprog, som ejheller den k.-k. Officer, der ledsagede mig, forstod. Jeg fik et Begreb om de Vanskeligheder, som denne Hær maatte regne med, og som yderligere forhøjedes derved, at Nationaliteterne med Hensigt blandedes meget stærkt i Regimenterne — for at gøre dem mere paalidelige. Tzekiske og rumænske Regimenter var gaaet over til Fjenden, og af denne Grund blev disse Folkestammer saa fordelt paa mange Regimenter. Stort hjalp denne Forholdsregel dog ikke. Tværtimod har den svækket det indre Værd af de tapre ungarske og i Særdeleshed dygtige tyske Regimenter meget væsentligt. Dertil har den øget de sproglige Besværligheder ganske overordentligt.

Som i sin Tid under min Rejse i 1914 til Neu-Sandec fik jeg ogsaa her et Indtryk af, hvor fuldstændigt alle de Nationaliteter, der ikke hører til de herskende, holdes nede. Saaledes førte en Rejse mig ogsaa til nogle af Huzuler beboede Landsbyer. Denne ulykkelige Stammes Boliger vil altid — i al deres Usselhed — blive staaende i min Erindring. Hvor langt anderledes var Forholdene saa ikke i Tyskland, takket være dets Herskeres kloge Foranstaltninger, og hvor højt stod ikke Kultur og Udvikling hos os i Sammenligning med Østerrig-Ungarn! Da jeg betragtede disse usle Hytter, da blev det mig klart, at dette Folk ikke kunde have Anelse om, hvorfor det skulde slaas.

Østerrig-Ungarn havde forsømt uendelig meget. Som allieret Magt burde vi have vidst at skaffe os Indflydelse herpaa. Naar Dobbeltmonarkiet og den k.-k. Hær kun har ydet Halvdelen af, hvad Tyskland med Ret og Føje kunde ventet af dem, saa burde tyske Tropper ikke i den Maalestok, det skete, have været brugt til Støtte for de østerrig-ungarske Fronter; vi vilde i Længden derved have beholdt flere Kræfter disponible mod Vest. Rigtignok beklagede Østerrig-Ungarn sig paa sin Side over, at vi ikke havde sejret i Frankrig i Efteraaret 1914, og at det alene var bleven prisgivet den russiske Overmagt. Men det var under alle Omstændigheder en ulykkelig Skæbne for os, at vi var i Forbund med hensygnende Stater som Østerrig-Ungarn og Tyrkiet. En Jøde i Radom udtalte til en af mine Officerer, at han kunde ikke forstaa, at et livsvart og kraftigt Legeme som det tyske kunde have Samkvem med et Lig. Han havde Ret, men det skulde ikke lykkes Tyskland at skaffe sig livskraftige Kampfæller. Vi undlod ogsaa at give de hensygnende Forbundsmagter en i det mindste temporær ny Livskraft. Jeg har først i Krigens Løb lært Forholdene i Østerrig-Ungarn at kende. Tidligere havde jeg ingen Lejlighed dertil. Det overraskede mig at blive Vidne til en saadan Elendighed. Vore ansvarlige Myndigheder har nok været paa det rene med, at Dobbeltmonarkiet var blevet Europas syge Mand, men de har ikke draget den rette Konsekvens deraf. Vi skulde have ledet det og tvunget det til loyal Handlemaade, i Stedet for at forskrive os til det og følge dets overlegne, men énsidige Politik.

Mit Ophold i Munkacs varede ikke længe. Ved Udgangen af Januar var jeg allerede paany i Posen i min gamle Stilling. Jeg havde en opslidende Tid bag mig og ikke forsømt noget væsentligt.

II.

Under alt dette var der fra Øverste Hærledelse tilgaaet Oberbefehlshaber Ost Meddelelse om, at der i første Halvdel af Februar vilde staa 3 nye Korps + XXI. A. K. til Raadighed paa Østfronten. Øverste Hærledelse havde ment det nødvendigt at ombytte XXI. A. K. med et af de nye af Hensyn til, at XXI.'s Mandskab var fra Elsass-Lothringen. Efterhaanden som Krigen trak ud, var en Del af Soldaterne fra Rigslandene blevne mere og mere upaalidelige paa Vestfronten. De blev derfor i Reglen sendt mod Øst, hvorved det ikke kunde undgaas, at man ogsaa ramte de mange loyale Elsass-Lothringer. Det var ikke muligt at gøre Ret og Skel mod hver enkelt. I 1918 blev forud for Offensiven i Frankrig alt yngre Mandskab paa Østfronten pillet ud og sendt mod Vest, derunder ogsaa de paagældende elsass-lothringske Aargange, over hvilke Afdelingerne flere Steder har anket meget. Paa Østfronten har Elsass-Lothringerne kæmpet udadledigt, XXI. A. K. endogsaa fremragende.

Det var aftalt med Øverste Hærledelse, at de 4 Armékorps, saa snart de var udladede, skulde sættes ind til et Stød imod de fjendtlige Kræfter, der stod overfor 8. Armé. Erfaringerne fra Tannenberg og de massuriske Søer havde vist, at der kun kan ventes et stort og hurtigt Udfald af en Kamp, naar Fjenden bliver omfattet fra 2 Sider. Her frembød sig nu en Mulighed for at omfatte med en stærk Gruppe paa 3 Armékorps, som maatte koncentrereres mellem Niemen og Vejen Insterburg—Gumbinnen og føres frem i Stødretningen Tilsit—Wladislawow—Kalwarija, medens en anden Gruppe (XXXX. R. K. hvortil kom 2. Inf. Div. og 4. Kav. Div.) førtes frem imellem Spirdingsøen og Grænsen over Bialla mod Raigrod. Samtidig skulde Fjenden fastholdes ved Angreb i Fronten.

Paa begge Fløjene var Modstanderen svag. Vi turde regne med at vinde godt fremad, inden de fjendtlige Hovedkræfter kunde løsgøres fra Fronten, og jo tidligere det kunde ske, jo bedre.

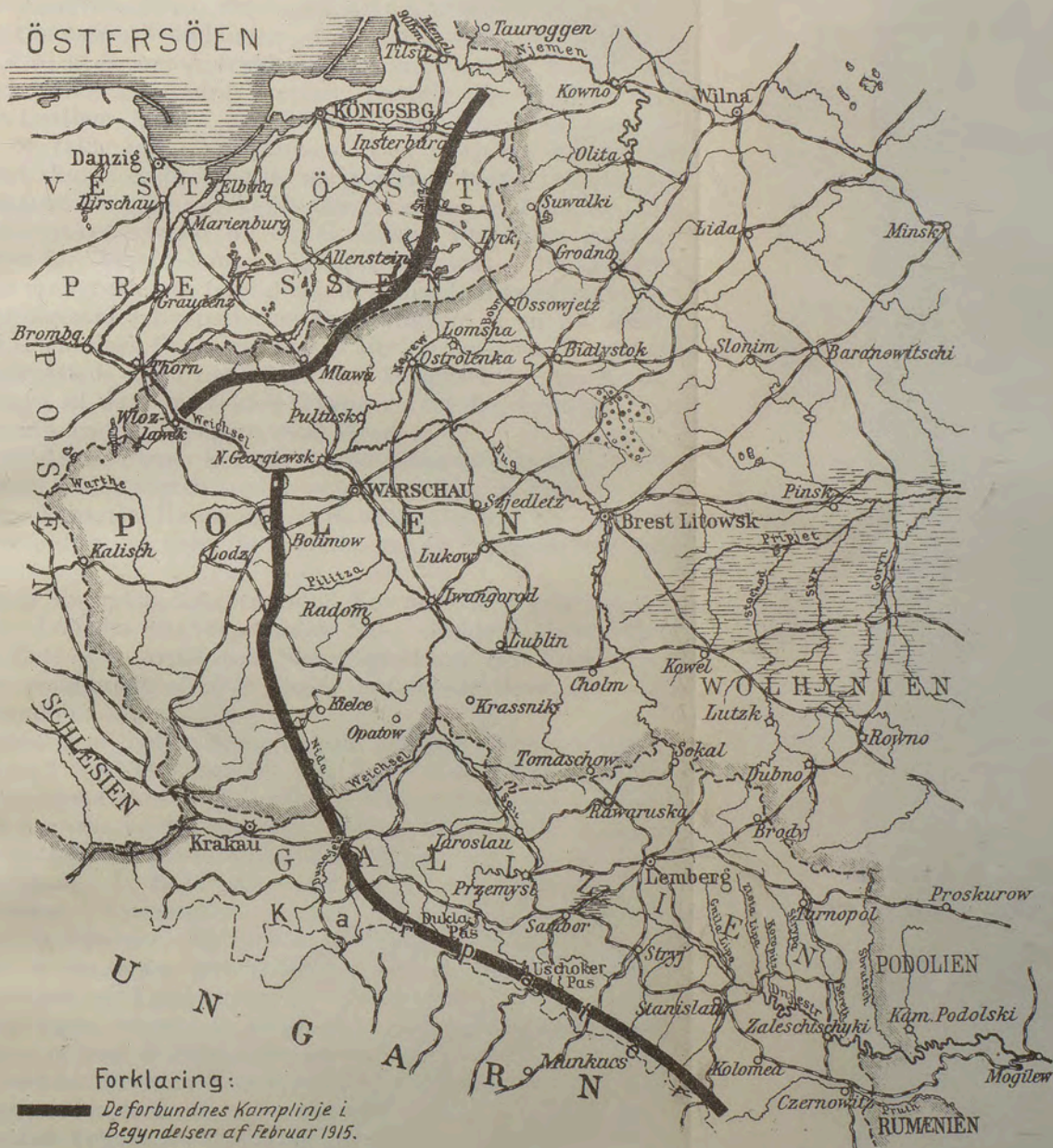
Var det først lykkedes at tilintetgøre Modstanderen, kunde der blive Tale om, under stadig Sikring mod Kowno—Grodno, at angribe over Linjen Ossowjetz—Grodno for derved at aabne Bobr-Overgangen ved Ossowjetz. Forudsætningen herfor maatte være, at den lange Flanke Wlozlawek—Mlawa—Johannisburg—Ossowjetz laa fast.

Gunstigere endnu vilde det være, om man samtidigt med Slaget paa Østprøjsens Østgrænse kunde vinde Terræn henimod Narew fra Linjen Wlozlawek—Johannisburg og angribe Ossowjetz. Dette vilde jeg tilstræbe, thi i saa Fald vilde vi overalt have Forhaanden overfor Russerne. Det maatte saa staa hen, om vi paa et senere Tidspunkt kunde begynde en Operation ind i Ryggen paa de Vest for Weichsel staaende russiske Hovedkræfter.

En Fører maa beskæftige sig med slige Tankerækker. Han maa ikke nøjes med at leve fra Haanden i Munden, hvis det ikke skal gaa ud over baade Krigsførelsen og Tropperne. Den brutale Virkelighed skal nok sørge for, at Hensigterne ikke realiseres i højere Grad end Tropperne har Kræfter til at overvinde den fjendtlige Modstand.

Vinterslaget i Masurien,

De Foretagender, hvori disse mine Overvejelser konkluderede, kulkastede paa virkningsfuld Maade de fjendtlige Hensigter, der var os bekendte. Ententen vilde i 1915 søge at vinde Krigen paa Østfronten. Medens Storfyrsten angreb med fuld Kraft i Karpatherne, skulde efter hans saakaldte »gigantiske Plan« stærke russiske Kræfter sættes ind mellem Njemen og Chausséen Gumbinnen—Insterburg mod den kun svagt besatte nordre Fløj af 8. Armé, trykke denne ind, omfatte Arméen og kaste den imod Weichsel. Andre Tropper, navnlig stærke Kavallerimasser, skulde imellem Mlawa og Weichsel slaa vore dér staaende svage Tropper og falde ind i Vestprøjsen. Den prøjsiske Landstriben Øst for Weichsel skulde erobres og de der værende tyske Tropper tilintetgøres. I Januar Maaned mærkedes der da ogsaa en Forstærkning af de fjendtlige Styrker overfor 8. Armés venstre Fløj. Den russiske Fremrykning Øst for Weichsel mod Linjen Wlozlawek—Mlawa i December 1914 har muligt allerede tjent denne Hensigt. Den ene Operations Uddøen var her ligesom i Karpatherne Indledningen til en ny. Realisationen af den »gigantiske Plan« var først i sin Vorden, men Russernes Øjne var allerede rettede imod Landet Øst for Weichsel. De havde allerede i Begyndelsen af Januar trukket Tropper bort fra Fronten Vest for Weichsel til Anvendelse længere mod Nord.

Hvis vi nu med vore Planer kom de storfyrstelige i Forkøbet, maatte vi regne med stærke Modangreb saavel over Njemen som over Narew. Og Modangrebene kom. Det Raseri og den Haardnakkethed, hvormed de blev ført, gav os fuldt op at gøre. Storfyrsten var en fuldbaaren Soldat og Feltherre.

Dækningen af Kamphandlerne mod Kowno—Olita paa den ene Side, Ossowjetz—Lomsha paa den anden Side, skulde i Hovedsagen overtages af de Dele af 8. Armé, som blev frigjort ved den Forkortelse af Fronten, som resulterede af de 2 Fløjes omfattende Bevægelse med Fællesretning Grodno.

Til Forstærkning af Sydfronterne ankom allerede i Begyndelsen af Februar under de 4 Korps's Opmarch XX. A. K. af 9. Armé og sattes ind i Egnen Sydøst for Ortelsburg. Det var forberedt paa ogsaa at blive trukket frem til Lomsha og Myschinjetz. Senere fulgte I. R. K. og 6. Kav. Div., der sattes ind mod Willenberg, 3. Inf. Div., som sattes ind mod Neidenburg, 1. Garde-Res. Div. samt Gruppen Woyrsch i Egnen ved Soldau. Opmarchen af disse Styrker kunde være tilendebragt inden 20. Februar. De blev med Hensigt overført sent, idet vi frygtede for, at saa store Bevægelser fra det besatte Polen ikke kunde forblive skjult og kunde røbe de forestaaende Begivenheder i Østprøjsen. Jeg lagde afgørende Vægt paa Hemmeligholdelse som Middel til at sikre et godt Udfald. Senere blev der trukket endnu en Del Divisioner bort fra Fronten Vest for Weichsel, hvilket blev muligt, da Fjenden ogsaa svækkede sig dér. Forskydningerne af Kræfterne dannede et fuldstændigt Vekselspil, som krævede levende Opmærksomhed. Nu maatte man ganske vist yderligere opkaste det Spørgsmaal: havde det været rigtigt at sende tyske Tropper til Karpatherne? Ganske utvivlsomt manglede de under Vinterfelttoget Øst for Weichsel, men saadan

som den k.-k. Hær nu engang var, hørte de vel rettelig til i Karpatherne; Østerrig-Ungarerne trængte til denne Støtte. Det vilde imidlertid have været vanskeligere for mig at anbefale Afgivelsen, om jeg allerede den Gang bestemt havde vidst, at vi vilde faa de 4 Armékorps.

Jeg kan ikke heller bedømme, om Øverste Hærledelse ikke allerede nu vilde have været i Stand til yderligere at frigøre Kræfter paa Vestfronten til Brug mod Øst, saaledes som den gjorde det i April. Enhver Tilvækst vilde naturligvis have været os velkommen. Den store Beslutning at sætte alt ind mod Rusland, blev først fattet senere.

III.

I den polske Weichselbue var der imidlertid stadig foregaaet lokale Kampe. Men det var tvivlsomt, om Russernes Opmærksomhed var bleven bundet heraf. I Almindelighed skal man ikke vente sig for meget af den Slags Demonstrationer, saa længe de fjendtlige Tropper er paalidelige og holder Stand. Først naar Føringen paa Grund af ugunstige Foreteelser føler sig usikker, faar de Betydning. Bliver Demonstrationerne til taktiske Kamphandlinger, som kan hidføre lokale Resultater, da bliver Sagen en helt anden.

For at faa Russerne til at tro paa en Fortsættelse af Angrebet skulde 9. Armé ved Udgangen af Januar angribe kraftigt i Egnen ved Bolimow. Øverste Hærledelse stillede hertil 18.000 Skud og Gasammunition til Raadighed. Det er ganske karakteristisk for hin Tids Opfattelse, at denne Ammunitions-mængde blev regnet for noget ganske særligt. Paa Østfronten har vi aldrig haft Ammunitions-mangel, vi havde stadig saa meget, som Forsyningsinstitutionerne i Bevægelseskrigen kunde yde, og i Stillingskrigen blev der endnu den Gang ikke anlagt store Magasiner. Men paa Vestfonten var Forholdene ganske anderledes, dér manglede der i følelig Grad Ammunition. Alle de krigsførende Nationer havde i lige ringe Grad rigtigt vurderet den stærkt koncentrerede Artilleriilds Virkning og dens Ammunitionsforbrug. Som Chef for Opmarchafdelingen i Fredstid har jeg vedvarende peget paa Nødvendigheden af at forhøje og udmaale Fredsammunitions-mængden saaledes, at den kunde slaa til, til Mobiliseringsleveringerne begyndte. Der blev ikke tilnærmelsesvis i det behørig Omfang taget Hensyn hertil. Der vilde ogsaa være indtraadt Ammunitions-mangel, selv om man havde taget Hensyn til mine Anbringender; Forbruget var altfor kolossalt. Men vi vilde have overstaaet Krisen tidligere og vilde maaske med Hensyn til Ammunitionsfremstilling være kommen i Forhaanden i Stedet for sluttelig stadig at være i Baghaanden. Oberstløjtnant Bauer havde allerede i Efteraaret 1914 taget Affære paa fortjenstfuld Maade.

9. Armés Angreb ved Bolimow fandt Sted den 31. Januar. Det var for koldt til med nogen Fordel at kunne anvende Gas, og iøvrigt var mange andre Forhold ej heller, som man kunde ønske dem. Vi tog et Par Tusind Fanger, men iøvrigt var det taktiske Resultat ringe nok. Angrebet gjorde dog et stort Indtryk paa Russerne, og dermed var det ønskede strategiske Resultat opnaaet.

Opmarchen af de 4 Korps, som var tildelt os til Offensiven, begyndte først i Februar og forløb glat, saa den var til Ende 6. Februar. Vi forlagde derefter Hovedkvarteret til Insterburg. Det var ikke let at skilles fra Posen, hvor vi ret beset havde oplevet en stor Tid, men ogsaa Insterburg vakte gode Minder fra Septemberdagene 1914.

Til Raadighed for Oberbefehlshaber Ost under Operationerne var endvidere stillet A. O. K. 10 (Armé-Overkommando 10), General v. Eichhorn, Stabschef Oberst Hell; det var bleven for mange Dispositionsenheder for A. O. K. 8. Denne nye Inddeling kom mig særdeles tilpas, for man opererer lettere med to Armé-Overkommandoer end med kun én; dette havde Feltoget i Polen vist mig. 10. Armé var Nord for 8., og Stillingen mellem dem gik omtrent gennem Darkehmen.

10. Armés omfattende Gruppe — fra venstre til højre: XI. A. K., XXXIX. og XXXVIII. R. K. — stod mellem Ragnit og de store Skove Nordøst for Insterburg, dækket af 1. Kav. Div. og 5. Garde-Inf. Brig. samt ved den store Insterburg-Chaussé Hovedreserve — nu Ldv.-Div. — Königsberg.

Derefter fulgte, fordelt indtil Spirdingsøen: 3. Res. Div., 3 Landeværns-Divisioner, stærkt isprængt med Landstorm, og 5. Inf. Brig.

Af 8. Armés Stødgruppe under General Litzmann var 2. Inf. Div. opmarcheret Vest for Johannsburg, XXXX. R. K. Sydvest herfor indtil Grænsen og 4. Kav. Div. bag dette. Langs Grænsen stod der Landstormsformationer.

Bag 8. Armés højre Fløj fuldførte XX. A. K. sin Udladning ved Ortelsburg. Det kom fra 9. Armé og skulde bag General Litzmanns Stødgruppe trækkes frem til Lomsha og søge frem over Muschinjetz mod Narew.

Fremdragningen af de øvrige Tropper og deres Borttransport i Retning af Mlawa var i Gang. General v. Gallwitz skulde overtage Befalingen mellem Welchsel og Orshitz og efter fuldført Koncentration ligeledes støde frem i sydlig Retning. Det maatte saa vise sig, hvor langt de tyske Stød ind i det nordre Polen vilde naa frem. Offensive Foretagender var her den bedste Maade at støtte 10. og 8. Armés Angreb paa og det bedste Skaktræk mod fjendtlige Modangreb.

Vinterslaget begyndte den 7. Februar.

General Litzmann rykkede frem paa denne Dag, de øvrige Dele af 8. Armé og 10. Armé skulde først den 8. gaa frem til Angreb. Operationen kunde kun i sine Hovedtræk fastlægges gennem Befaling, Armé-Overkommandoerne beholdt det videst mulige Spillerum. De ensartede taktiske Anskuelser ved alle Instanser maatte saa sikre Udfaldet. Selv under Slaget havde Oberbefehlshaber Ost kun meget faa Anordninger at træffe for selve dette. Jeg maatte hellige Operationens Videreføring og Flankesikringen min Opmærksomhed.

Det var en drøj Beslutning at sætte Hæren an saaledes som det var planlagt. Vinteren var kold; siden den 4. eller 5. Februar rasede der en sjælden haard Snestorm, som tilsneede Veje og Jernbaner og besværliggjorde en Fremrykning udenfor Vejene ganske uhyre. Mandshøje Driver vekslede med bare Steder, der var dækket med Isslag. Men det blev ved

den oprindelige Bestemmelse. Russerne vilde jo faa endnu større Vanskeligheder at regne med, — de skulde jo have Train og Tros forud i Marchretningen.

Vore Tropper var udstyrede til et Vinterfelttog. Køretøjerne var forsynede med Slæde-Meder, som dog senere viste sig at være upraktiske, idet de ikke kunde bruges paa de kun pletvis snelagte Veje

Hvad der i de følgende Dage blev ydet af Mand og Hest, lader sig ikke beskrive og er en Heltedaad nu og for alle Tider. Møjsommeligt arbejdede Kolonnetterne sig gennem Driverne. Køretøjer kørte fast, Tros-Kolonnerne blev længere og længere, mens de asede sig frem; Fodfolket skød sig forbi Artilleri og Train og forsøgte at slutte op fremefter. Skyts og Ammunitionsvoogne blev forspændt med 10—12 Heste. Efterhaanden var saa Vejene opfyldte af lange, lange Kolonner af Fodfolk, der stred sig fremad, fulgt af et faatalligt Artilleri og endnu mere faatallige Ammunitionskolonner. For Natten, eller til Kamp, sluttede Kolonnerne atter noget op.

Efter faa Dages Forløb slog Vejret om. Vejene blev bundløse, og udenfor Vejene stod der blankt Vand paa de endnu bundfrosne Lavninger og Sumpe. Det var en Lykke, at vi som Følge af Omfatningen erobrede Levnedsmidler i de fjendtlige Trainkolonner, thi ellers havde vi maattet afbryde hele Bevægelsen paa Grund af Forplejningsvanskeligheder.

Der opstod ganske overordentlige Vanskeligheder for Generalkommandoerne og de lavere Led. Ved Sammenstød med Fjenden varede det længe, inden der kom kampdygtige Enheder til Stede. Befalinger var ikke til at faa frem, Ledninger blev søndrede af Stormen, Meldinger naaede ikke ind. — Og alligevel blev der ydet det yderste.

Slaget forløb — som de fleste Slag — ikke uden Friktion, som beklippede de strategiske Resultater.

General Litzmanns Tropper kom godt fremad den 7., naaede frem til Johannisburg og overskred Pissa længere mod Syd. Den 8. tog de Johannisburg, og i Løbet af de følgende Dage trængte de frem mod Ossowjetz indtil Raigrod, hvor de stødte paa stærk Modstand. Fra Ossowjetz rettedes der et fjendtligt Modangreb mod dem, som de dog afsløg. Samtidigt nærmede Midten af 8. Armé sig Lyck, idet den fulgte tæt efter den nu over hele Fronten vigende Fjende.

Førere og Tropper præsterede det yderste for at komme hurtigt fremad. Alligevel gik det for langsomt til, at den store strategiske Kombination kunde fuldføres. Lyck, der blev glimrende forsvaret af III. sibiriske Korps, faldt først den 14. om Morgen. Korpset kom nogenlunde helskindet fra det og slap over Augustow tilbage bag øvre Bobrs Mosedrag.

Efter Lycks Erobring gik det rask fremad; allerede Natten mellem den 16. og 17. var General Litzmann efter nye heftige Kampe fremme i Augustow. Jeg havde i disse Dage bestræbt mig for at faa 8. Armés højre Fløj skudt fra Raigrod stik mod Øst over Taino Syd for Augustow mod Schtabin—Krasnybor for stadig paany at komme ind i Flanken paa III. sib. A. K. Paa Grund af Vejforholdene kunde dette imidlertid ikke lykkes for 8. Armé.

Som Dækning for Arméerne mod Ossowjetz—Lomsha blev allerede paa et tidligt Tidspunkt — endnu medens Kolonnerne ilede fremad mod Augustow — 3. Res. Div., 5. Inf. Brig. og 11. Ldv. Div., efterhaanden trukne ud af Angrebet og skudt frem i den nævnte Retning. Ossowjetz skulde indesluttet og angribes. Vi havde efterhaanden faaet Vished for, at der samlede sig stærke Kræfter ved Lomsha. De didhen skikkede Dele af XX. A. K. slog ikke mere til.

Imidlertid var 10. Armés omfattende Bevægelse kommen til fuld Virkning. Efter ganske overordentlige Marchydelser og efter at have overvundet utrolige Anstrengelser naaede dens Midte allerede Natten mellem den 10. og 11. i Stødretningen Tilsit—Kalwarija frem til Landevejen Insterburg—Kowno ved Wirballen, og da Lyck faldt den 14., var Marchkolonnerne allerede naaede frem til Suwalki—Seiny, tæt Nord for de store Augustow-Skove.

Den tilbageflygtende russiske Hær blev paa afgørende Vis taget i Flanken og trængt mod Syd. Den var tilsyneladende ogsaa denne Gang overrasket, akkurat som ved Begyndelsen af Fremmarchen fra Øvre-Schlesien og fra Hohensalza. Vort Efterretningsvæsen havde i denne Henseende arbejdet særdeles godt, saavel ved at udsprede falske Rygter som ved at hindre Spionage. Det var ikke lykkedes Russerne eller Ententen at skaffe sig Underretning om disse Bevægelser. Det er i det hele taget meget vanskeligt at faa Efterretninger om Fjenden, navnlig at faa dem rettidigt — ellers vilde dette at føre Krig med underlegne Styrker ikke være saa overordentlig vanskelig en Opgave. Ved Tannenbergs Hærs tilbageflygtning havde vi været begunstiget af Heldet.

Dele af de russiske Kræfter, som gik tilbage paa Kowno og stadigvæk stod ude i Flanken, havde forgæves forsøgt ved Angreb at forhale vor Fremrykning. De blev af 10. Armés Flankesikring kastede tilbage mod Kowno—Olita.

Den 14. om Aftenen saa det ud, som om det skulde blive muligt at gennemføre Omfatningen af Fjenden allerede tæt Øst for Augustow. General v. Eichhorn satte sin venstre Fløj an dér. XXI. A. K.'s Fordækning stødte den 15. og 16. langt ind i Skoven ad Vejen. Seiny—Augustow, men blev her rendt over Ende af de fra Vest mod Øst tilbagestrømmende russiske Kolonner og delvis tagne til Fange. 10. Armé skød nu beslutsomt i Tiden indtil 18. Februar Styrker frem fra Skovens Nordkant i Egnen Nordvest for Grodno, hvor de stod med Front mod Vest og med Ryggen lige mod Fæstningsværkerne. Ved denne dristige Opstilling tvang de Fjenden til at gaa tilbage i en ny Retning. Andre tyske Tropper trængte Nord fra ind i Skoven og naaede efter Erobringen af Augustow under Kamp ad Chausséen mod Grodno frem til Lipsk og til Bobr nedenfor Krasnybor. Ved Lipsk blev Ringen sluttet.

Situationen var særdeles vanskelig for Tropperne foran Grodno. Fra Fæstningen, hvortil Russerne havde ført Forstærkninger, blev der nemlig den 20. og 21. foretaget meget heftige Angreb, og ud fra Augustow-Skoven gjorde de derhen flygtede Russere stadig nye Fremstød. Trods svære Tab holdt de tyske Tropper dog Stand. Det var en glimrende Bedrift af XXI. A. K., og Føreren, General Fritz v. Below, den

senere højt fortjente Arméchef paa Vestfronten, kunde være stolt af sin egen Daadkraft og af sine Tropper. 10. Armés Overkommando kunde med absolut Berettigelse tage Del i denne Hæder.

De følgende Dage maatte de store russiske Styrker, som strejfedes rundt i Augustow-Skoven og værgede sig med Fortvivlelsens Tapperhed, overgive sig.

Slaget var til Ende.

IV.

Det taktiske Resultat af Vinterslaget i Masurien var betydeligt: 110,000 Fangere og mange Hundrede Stykker Skyts. Den russ. 10. Armé var tilintetgjort og hele den russiske Hær paany føleligt svækket.

Hvad Operationens Hovedtræk angaar, var Angrebet mod Ossowjetz bleven indledet med Anvendelse af meget svært Fladbaneskyts. Af de Dele af Angrebsarméerne, som allerede under Skovkampene var naaede frem til øvre Bobr, syd for Augustow, skulde XXXVIII. og XXXX. R. K., 2. Inf. Div. og 4. Kav. Div. overskride Floden. De var imidlertid forinden delvis bleven indviklede i de voldsomme Skovkampe, som resulterede i 10. russ. Armés Undergang, og hvis Afslutning jeg havde imødeset med stadig stigende Forventninger. Den Del af 8 Armé, der blev anvendt her — Gruppen Litzmann —, underlagdes 10. Armé. 8. Armé beholdt som Opgave at gennemføre det omtalte Angreb mod Ossowjetz fra Grajewo og at overtage Sikringen af Østprøjsen mod russiske Angreb herfra indtil Orshitz.

Overgangen over Mosedragene langs øvre Bobr lykkedes ikke trods vore Troppers ihærdige Forsøg. Vi skulde have Frost, men Regnen skyllede stadig ned. Det var næsten ikke til at færdes i disse Skov- og Mosedrag. Øvre Bobr lod sig ikke passere uden for de eksisterende Vejforbindelser, og Broerne var ødelagte. Det fra Lyck undkomne III. sib. A. K. værgede sig tappert, og den fortvivlede Modstand, som blev ydet af Russerne i Augustow-Skoven, havde skaffet dem Tid til at forstærke Forsvaret af Afsnittet Grodno-Ossowjetz. Vore Tropper blev stærkt medtagne af det ugunstige Vejrlig og de Anstrengelser, Operationen paa lagde dem. De meldte, at Russerne Syd for Kanalen stod i Stillinger, der var udbyggede med Beton. Dette maatte holdes for muligt, om vi end var ret skeptiske over for en saadan Antagelse. Senere, i 1916, saa Oberstløjtnant Hoffmann paa de russiske Stillinger; han fandt ingen Betonanlæg. Jo mere trætte de angribende Tropper bliver, jo stærkere forekommer de Stillinger, de skal angribe, dem at være, de forlener Fjenden med Kræfter, han ikke har. Denne Foreteelse er menneskelig, men paa Beslutningerne fik den iøvrigt ingen Indflydelse. De nydannede Troppeleds Kræfter var forbrugte; der maatte træffes nye Forholdsregler.

Angrebet paa Ossowjetz havde i Mellemtiden ej heller gjort Fremskridt. Trods vort vældige Artilleri lod det sig iøvrigt ikke gennemføre frontalt, da de dominerende Højder paa sydlige Bred af Bobr overhovedet ikke kunde naas af vort Skyts.

Under disse Omstændigheder turde jeg ikke afvise den Tanke, at den store Sejr ikke lod sig udnytte fuldt ud, strategisk set. Det gav Overkommandoen nok at tænke paa.

Først blev der givet Ordre til at indstille Angrebet ved Bobr og mod Ossowjetz.

10. Armé kunde ikke blive i den Opstilling, den befandt sig i. Der udkrævedes stærke Kræfter til Flankesikringen mod Øst, mod Olita—Kowno, stærkere end vi havde til Raadighed. Arméens Etapeforbindelser og Forplejningsbetingelser var blevne yderlig vanskelige under det umilde Vejrlig og kunde ikke anses for holdbare ret længe. Den af Russerne byggede normalsporede Bane Marggrabowa—Ratschiki—Suwalki formaaede ikke tilfulde at afhjælpe dene Tilstand. Landevejene var for slette, Vejrliget for ugunstigt og Hestebestanden for udpint. Lastautomobiler kunde næppe nok komme frem paa Landevejene med deres daarlige og opkørte Macadamisering, — forøvrigt havde vi ogsaa kun faa af dem. Arméen maatte bringes under Forhold, hvor den kunde blive ordentligt forplejet og komme til Hægterne igen. 10 Armé maatte foretage en Tilbagesvingning; der var ikke andet for.

Allerede da Operationerne blev paabegyndt, var der givet Ordre til at bygge en tilbagetrukken Stilling tæt Øst for Augustow—Suwalki. Saa snart vi havde erobret det paagældende Terrain, gik Arbejdstropper i Gang med at udføre denne Ordre, og den bød nu — omend den først var i sin Vorden — et vist Rygstød. 10. Armé fik da Befaling til med sin højre Fløj at svinge tilbage i denne forberedte Stilling, medens det blev overladt Arméen selv at afgøre, hvorvidt den vilde trække sin venstre Fløj ligesaa langt tilbage eller kun til Linjen Kalwarija—Pilwischki, hvor dens Flankesikring allerede stod, samt at tilrettelægge den nærmere Udførelse af Tilbagedragningen. Man maatte være forberedt paa, at Fjenden vilde følge energisk efter.

Samtidigt havde 10. Armé faaet Befaling til at frigøre Kræfter, som der var haardt Brug for længere mod Vest. De store russiske Modangreb mod vor udstrakte Flanke langs Vest- og Østprøjsens Sydgrænse var begyndt. Endelig engagerede Russerne os ogsaa Nord for Njemen. Rundt om det tyske Land Øst for Weichselen rasede der Kampe.

I den polske Weichselbue herskede der Ro.

Den k.-k. Hærs Offensiv til Undsætning af Przemysl var ikke bleven kronet med Held; Russerne var meget hurtigt gaaede over til Modangreb. Przemysls Skæbne var beseglet. Hele Østfronten stod i haarde russiske Angrebs Tegn.

V.

Efter at Augustow-Skoven var rømmet og de saarede skaffede tilbage, trak General v. Eichhorn ved Begyndelsen af Marts sin højre Fløj tilbage i den befalede Stilling og den venstre Nord for Augustow-Skoven omtrent til Seiny og Syd for Kalwarija. Han vilde paany angribe de efterfølgende Russere og slaa dem ved at omfatte deres højre Fløj. Idéen var god og netop som man kunde vente sig af Armé-Overkommandoens

Beslutsomhed. I Dagene fra 9.—11. Marts blev der naaet store Ting — den nyorganiserede 10. russ. Armé led et Nederlag. Men Tropperne var saa udmattede og Vejret saa yderlig ugunstigt, at Armé-Overkommandoen, da den ogsaa skulde afgive Tropper til 8. Armé og Arméafdeling¹⁾ v. Gallwitz, nølende maatte beslutte sig til definitivt at opgive yderligere Angrebsplaner og falde tilbage til Stillingskrigen. Den lod højre Fløj forblive ved Kalwarija—Marjampol—Pilwischki. Russerne rendte mod disse Stillinger omkring Midten af Marts, men efterhaanden indtraadte der Ro.

Russernes Angreb paa Sydfronten var blevne mere og mere haardnakkede, Kampene mere og mere forbitrede. Under General Litzmanns videre Fremrykning fra Johannisburg over Bialla i de første Dage af Vinterslaget var af XX. A. K. 41. Inf. Div. + Landstorm bleven skuddt frem ad Vejen Johannisburg—Kolno mod Lomsha for at indeslutte denne fra Nord. 37. Inf. Div. rykkede frem over Myschinjetz, 41. Inf. Div. stødte paa Fjenden foran Lomshas Fæstningsværker; dens Kræfter var netop tilstrækkelige til at afspærre Rummet mellem Pissa og Vejen Schtschutschin—Stawiski—Lomsha. 3. Res. Div. og 5. Inf. Brigade naaede først efterhaanden op. De skulde dække det udstrakte Rum fra Stawiski indtil Bobr, medens 11. Ldv. Div. paabegyndte Angrebet paa Ossowjetz. Ankomsten af 3. Res. Div. og 5. Inf. Brig. skete samtidig med et Angreb, som af den russ. Garde og V. russ. A. K. førtes frem fra Lomsha. Fra og med 21. Februar udviklede der sig nu meget haarde Kampe Nord for denne Fæstning. De tyske Tropper kæmpede heltemodigt. Krisen var alvorlig. En Morgen meldte Stabschefen til mig, at 3. Res. Div. var gennembrudt. Sluttelig holdt den dog alligevel Stand, idet Russernes Angreb ebbede ud. I lang Tid vedblev Situationen dér og dermed ogsaa ved Belejringstropperne foran Ossowjetz dog at være spændt. Først efter at 1. Ldv. Div. ved Begyndelsen af Marts var ankommen, var vor Front bleven saa tæt besat, at jeg kunde anse enhver Fare Øst for Pissa for overstaaet. Troppernes, og da navnlig 3. Res. Divs., Standhaftighed havde givet et glimrende defensivt Resultat. General v. Scholtz overtog denne Gruppe. Hans Kommandoomraade blev senere udstrakt indtil Schkwa. General v. Scholtz havde allerede i Slaget ved Tannenberg og i Polen udmærket sig i særlig Grad som Fører. Han var betydelig ældre i Tjenestealder end Chefen for 8. Armé, General Otto v. Below, men underordnede sig villigt den yngre Kammerat.

Mellem Pissa og Orshitz havde General v. Staabs med sin 37. Inf. Div. og det dér staaende Landstorm vundet Terrain henimod Narew. Snart blev Russerne i dette Afsnit meget betydeligt forstærkede og angreb uafsladeligt fra Nowogrod og navnlig — med IV. sib. A. K. — fra Ostrolenka. Kampene blev ogsaa her mere og mere haardnakkede. Flere og flere af de Tropper, der havde deltaget i Vinterslaget, maatte sættes ind her. Lidt efter lidt kom 2. Inf. Div., 75. Res. Div. og 4. Kav. Div. af 10.

¹⁾ Benævnelserne »Arméabteilung« og »Gruppe« brugtes om midlertidige Organisationer, som man ikke havde villet udstyre med fast »Armé-Overkommando«; deres Størrelse var meget varierende, ofte lige saa store som Arméerne.

Kort V

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Vinterslaget i Masurien.

Forklaring:
 - - - - - Tyskernes Fremmarch- og
 Angrebsretninger.
 ———— Russernes Angrebsretninger.

Reproduceret ved Generalstabens topografiske Afdeling Kjøbenhavn 1919

WARSHA

Armé. Men de forslog ikke i Længden; ogsaa 76. Res. Div. blev sendt derhen, efter at den en Tid lang havde været anvendt Vest for Orshitz hos General v. Gallwitz. Som Følge af Terrainets Karakter — vidtstrakte, flade Mosedrag med mellemliggende med Smaakrat og forkrøblede Fyrretræer bevoksede Aase —, opløste Kampene sig her i mange lokale Foretagender, som navnlig stillede store Krav til de lavere Førere. Der kæmpedes Mand mod Mand. Disse lokale Kampe fortsattes uophørligt gennem lange Tider, men vi vedblev dog, da de ind i April endelig tog af, at staa foran Grænsen.

Vest for Orshitz var Kampene efter Midten af Februar ogsaa i fuld Gang. General v. Gallwitz, der var en foretagsom og idérig Soldat og en Mand med mangesidige Interesser paa alle Livets Områder, var en af vor Hærs bedste Førere. Han forstærkede den tynde Front Vest for Mlawa og øvede her omkring Midten af Februar et Tryk op langs Weichsel til ovenfor Plotzk. Ogsaa her kom vi de russiske Planer i Forkøbet og stødte ind i deres under Opmarch værende Tropper. Imidlertid var de tyske Forstærkninger ogsaa naaede frem bag venstre Fløj af Arméafdeling Gallwitz omkring Neidenburg—Willenberg. Situationen syntes nu at være saaledes, at de foran XVII R. K. staaende fjendtlige Tropper maatte kunne kastes ved et kraftigt Stød i Retning af Prassnysch. Derved vilde en Fremrykning af Arméafdeling Gallwitz blive mulig, hvilket endnu dengang forekom at være af strategisk Betydning. Angrebet mod Ossowjetz og øvre Bohr var endnu ikke indstillet. Ethvert lokalt Fremskridt, General v. Gallwitz kunde naa, vilde forbedre Situationen som Helhed og øge Udsigterne for de videre Kampe. Vi var meget spændte paa, hvad Fremtiden kunde bringe.

General v. Gallwitz angreb den 22. Februar med Dele af XVII R. K. samt I. R. K. og 3. Inf. Div. i Retning af Prassnysch. General v. Morgen tog den overordentlig stærkt befæstede By den 24. i et kækt og energisk Angreb. Alt stod meget gunstigt til, da det blev opklaret, at der var stærke russiske Kræfter under Fremrykning mellem Vejen Zjechanow—Mlawa og Orshitz, og at de allerede overfløjede General v. Morgen. Det havde i disse Dage ikke været muligt at rekognoscere ved Hjælp af Flyvere, vi var iøvrigt ogsaa meget nødtørftigt udstyret med Flyverformationer. Vore Rytterpatrouiller kunde ikke komme igennem, til Slut stod der overalt Infanteriposteringer overfor hinanden. Den 27. Februar maatte Prassnysch opgives under meget betydelige Tab for os overfor et Angreb af sibiriske Korps. General v. Morgen gik tilbage paa Grænselinjen Janow—Chorshele. Russerne trængte meget haardt paa mod Mlawa, mindre haardt imod Nord.

De stedlige Førere besatte af egen Drift den Grænsestilling, der var under Anlæg Syd for Neidenburg—Willenberg. Efter min Ordre gjorde I. R. K. Front Syd herfor. Det kom nu ogsaa i disse Afsnit til forbitrede Kampe.

Lige til den 7. Marts angreb Russerne forgæves og under meget svære Tab uophørligt imellem Mlawa og Chorshele.

Der blev ved denne Tid kæmpet paa hele den øst- og vestprøjsiske Øst- og Sydfront. 10. Armé var trukket tilbage og satte netop Modan-

grebet Nord for Augustow-Skoven an. Ved Lomsha var Krisen ved at flove af, mellem Pissa og Mlawa var den endnu paa sit højeste. Hver Dag bragte for mig et Utal af taktiske og andre Afgørelser. Førerne paa Sydfronten anmodede stadig om Understøttelse, 10. Armé holdt det endnu for muligt at opnaa visse omend kun lokale Fordele og gav derfor kun ugerne Slip paa sine Tropper.

Hos General v. Gallwitz og paa 8. Armés højre Fløj var de yderligere Forstærkninger fra 10. Armé imidlertid ankomne. Vi var nu kraftige nok til paa begge Sider af Orshitz at føre et Modangreb imod den af de sidste Dages haarde Tab svækkede Fjende. Dette Modstød havde Fremgang fra 8. til 12. Marts og bragtes saa til Standsning Nord for Prasnysch. Russerne svarede med heftige Modangreb. Den 18. Marts belærte han ved Jednoroshetz vore Tropper om, at Sumpene ikke kunde betragtes som sikker Beskyttelse mod Fjenden. Vore Soldater forbandt med Begrebet Sump Begrebet at synke, men Russerne vidste bedre Besked, Naturbørn som de er. Sumpstrækningerne i disse Kampomraader frøs kun delvis til, paa sine Steder var der et fast Lag under den sumpede Overflade, saa at det var umuligt at vade over.

Vest for Orshitz flovede Kampen af ved Slutningen af Marts. Det blev muligt at trække 76. Res. Div. herfra og sætte den ind Øst for Floden. Ogsaa 6 Kav. Div. kunde trækkes bort; den blev anvendt Nord for Pregel.

Arméafdeling Gallwitz havde ydet store Ting, ogsaa denne Fører kunde med Rette være stolt af sine Tropper. De havde værget sig overfor en betydelig Overmagt og endog trængt denne tilbage.

Fra Slutningen af Marts og Begyndelsen af April fik Tropperne paa hele Sydfronten endelig den længe tiltrængte Ro.

Kampene paa Strækningen fra Lomsha til Mlawa har ikke vundet den Opmærksomhed, de fortjener. Paa Østfronten helligede Tyskland kun de store Kampresultater Opmærksomhed, og disse var ikke mere opnaelige paa saa iøjnefaldende Vis. Det russiske Angreb over Narew mod vor kun tyndt besatte Flanke — Storfyrstens store Modtræk mod Vinterslaget og tillige en Del af Ententens Felttogsplan for Aaret 1915, — var kuldkastet. Afdelingerne og hver enkelt Mand havde kæmpet paa en Maade, der var de tidligere Bedrifter værdig, gamle og nye Formationer havde kappedes med hinanden i Tapperhed. De gamle Formationer besad mere udholdende Kraft, men Landeværnets og Landstormens Præstationer var dem fuldt ud værdige. Førerne var deres Opgaver voksne, — det tilendebragte Vinterfelttog var en stolt militær Bedrift.

VI.

Afsides fra Hovedkrigsskuepladsen havde der Nord for Pregel siden midt i Februar ogsaa fundet flere Kampe Sted. De blev paa begge Sider kun ført med Landstorm og Landeværn og var uden strategisk Betydning, men de gav os dog en Del at gøre og vakte megen Opmærksomhed.

I Begyndelsen af Februar stod Russerne endnu paa præjsisk Omraade Nordøst for Tilsit, og det var et naturligt Ønske ogsaa at faa disse Stykker af tysk Jord revet ud af Fjendevold. Guvernøren i Königsberg, General v. Pappritz, fik tildelt denne Opgave med den paa Stedet værende Landstorm, forstærket med noget Artilleri. Han besatte Tauroggen den 18. Februar.

Der knytter sig til Navnet Tauroggen et verdenshistorisk Minde, og det er blevet en Ulykke for de to Lande, der nu bekæmper hinanden, at de har forladt den Vej, ved hvis Kant Tauroggen stod som et Vartegn for tysk-russisk Venskab.

Den Ro, som derefter igen indtraadte i Omraadet Nord for Pregel, blev den 17. Marts ublidt afbrudt af et Indfald af russiske Reserve-, Rigsværn- og Grænsevagtformationer ved Memel og Tauroggen. Det ramte os overaskende, mens vi endnu overalt havde fuldt op at gøre.

Vi havde nok hørt Rygter om, at der samlede sig fjendtlige Kræfter paa russisk Omraade overfor Memel. Men der var saa ofte opstaaet Rygter, og hidtil var disse ikke blevne bekræftede. Der manglede ogsaa nu dybere Sandsynlighed for russiske Foretagender i hine Egne.

Russiske Styrker trængte imidlertid frem mod Memel, som blev opgivet af Landstormen. Vi fik Underretning derom gennem en Telefondame, som ringede os op og endnu afgav Meldinger, da Russerne allerede var i Postkontoret.

Jeg gjorde mig al mulig Umage for at skaffe den unge Pige, Frøken Erica Röstel, Jernkorset II. Klasse. Det lykkedes ikke. Hun fik senere et Gulduhr af Staten.

Samtidig tog Russerne Tauroggen og trængte hurtigt frem i Retning af Tilsit. Kampene paa de øvrige Fronter havde opslugt Reserverne. Nu maatte II. A.K.s stedfortrædende Generalkommando sende en Ersatz¹⁾ Bataillon. Man ser heraf, i hvilken Udstrækning vi havde disponeret over vore Reserver, og hvor stærkt Kampene siden Begyndelsen af Februar havde tæret paa vore Kræfter. Den 21. Marts var Memel igen befriet, og den 22. blev yderligere 3000 bortførte Indbyggere befriet fra Fjenden. Russerne havde huseret utroligt. Tauroggen faldt den 29. Marts. 6. Kav. Div. blev nu forlagt til dette Omraade og sikrede fremtidigt Grænsen paa litauisk Grund.

Østprøjsen var paany befriet og er siden da bleven forskaanet for fjendtlige Indfald. Der kunde nu tages fat paa at bringe Landet paa Fode.

Hovedkvarteret var siden Midten af Februar i Lötzen. Det havde været droje Dage for mig indtil Begyndelsen af April. De Forhaabninger, jeg havde næret om en direkte strategisk Udnyttelse af Vinterslaget, maatte jeg opgive. Taktisk set var Slaget lykkedes, og det opfyldte mig med Tilfredshed.

Jeg følte mig glad over, at Storfyrstens mægtige Angreb var brudt sammen og at vi nu overalt stod paa fjendtlig Grund. Men Afgørelsen

¹⁾ Ersatz-Reserven bestod dels af mindre duelige, dels af »Frinumres«. De blev for Størstedelen ikke uddannet i Fredstid og overførtes direkte til Landstormen. Ved Krigens Udbrud toges der naturligvis straks fat paa at uddanne dem.

mod Rusland — og herpaa kom det for mig i mine inderste Tanker og Følelser først og fremmest an — havde vi alligevel kun nærmet os faa Skridt. Det store russiske Forbrug af Kraft mod Øst- og Vestprøjsen skulde senere komme Operationerne i Galizien til Gode. Russernes Tab var desuden overordentlig store i Sammenligning med vore, og selv Ruslands uhyre Rigdom paa Menneskemateriale kunde ikke uden videre i Længden dække den Slags Krav. De forskellige taktiske Situationer havde lagt Beslag paa min hele aandelige Spændkraft. Det lader sig ikke altsammen nedskrive paa Papiret — det stolte Haab, de dybe Ængstelser, Skuffelserne og de Sjælekampe, der affødte Beslutningen, Mismodet over dette og hint. Det lader sig ikke gøre at skildre de Vanskeligheder, som i mange Tilfælde maatte overvindes, ikke heller at give, hvad jeg følte for Tropperne, som under det ugunstige Vejrlig maatte døje alle et Vinterfelttogs Strabadser.

Senere oprandt der bedre Dage i Lötzen.

Vort Kvarter og vore Arbejdslokaler var spartanske, men jeg har befundet mig vel dér og genkalder gerne i min Erindring den Tid, jeg tilbragte i den venlige østprøjsiske lille By.

Allerede mens Kampene stod paa, var det en af vore vigtigste Op-gaver at sørge for Anlæg af Stillinger længere tilbage. Paa hele Prøjsens Østgrænse rejste der sig et Pigtraadshegn, som det første Led i de kommende Befæstningsarbejder. Paa min Opfordring blev der opstillet talrige Arbejdsafdelinger af Mænd, der kun var nødtørfigt uddannede og ikke anvendelige til egentlig Krigstjeneste, men arbejdsdygtige. De har tidt og ofte maattet arbejde i den fjendtlige Ild, og de har gjort det med stor Pligttroskab. Navnet »Graver« (»Schipper«) er et Hædersnavn. Senere blev Arbejdsafdelingerne trukne bort fra Østfronten og førte til Vestfronten.

Efter Paabud fra Øverste Hærledelse blev mod Vest gennemført en Omorganisation af Divisionerne, hvorefter de fik 3 Regimenter i Stedet for 4, d. v. s. 9 Batailloner i Stedet for 12. Vi gjorde det samme. Der skaffedes derved flere strategiske Enheder¹⁾, det blev lettere at operere. Dette var visselig en stor Fordel. Men Divisionerne paa 9 Batailloner er af for ringe taktisk Kampkraft, og hele Apparatet til Stab og Administration er relativt stort. Jeg vilde ubetinget efter Krigen have tilraadet en Tilbagevenden til den stærke Division.

Tiden vil vise, hvad der skal blive af vor herlige, stolte Armé, som Side om Side med dens militært mindre tungt vejende forbundne har holdt sig oven Vande gennem disse 4 Aar, har trodset den ganske Verden og skærmet saa at sige hele Fædrelandet for Krigens Rædsler. Skal en saadan Armé fuldstændigt forsvinde? Vil Tyskland endnu en Gang begaa Selvmord? Jeg tror aldrig nogensinde det vil ske. De 70—80 Millioner Tyskere vil finde hinanden, finde sig selv. Ved Ihukommelsen af denne Krigs vældige militære Storbedrifter vil de ikke glemme, hvad en fast sammentømret Hær er værd.

¹⁾ Ved at stryge Brigade-Inddelingen skaffedes der Førere og Stabe til de nye Divisioner. Den ene af Brigadecheferne blev ved Divisionen som »Fodfolkschef«.

Sommerfelttoget mod Rusland 1915.

(Kortbilag VI).

I.

Det i Januar af General v. Conrad besluttede Angreb havde ikke ført til noget. I første Omgang var der vundet Terrain paa hele Karpatherkammen, men saa var det hele gaaet i Staa. Russerne gik over til Modangreb og holdt den k.-k. Hær grundigt i Skak; kun den tapre tyske Sydarmé under General v. Linsingen arbejdede sig stadig fremad. Uden disse tyske Tropper vilde Stillingen have været ganske uholdbar. Besværlighederne paa denne Krigsskueplads om Vinteren var enorme og paa lagde Tropperne, som præsterede det vidunderlige, uhyre Anstrengelser. Der skete stor Afgang paa Grund af Frostskafer.

Przemysl blev ikke undsat, den faldt d. 19. Marts.

Medens nu Angrebene mod Tyskland Øst for Weichsel løjede af ved Begyndelsen af April, fortsatte Storfyrsten sine Angreb med det øjensynlige Maal over Karpatherne at bryde ind i Ungarn og dermed at slaa Østerrig-Ungarn til Jorden. Ved Overkommandoen i Teschen ansaa man i April Dobeltmonarkiets militære Stilling for at være meget betænkelig. Italiens Holdning var bleven mere og mere tvivlsom, det havde afslaaet alle Østerrig-Ungarns meget vidtgaaende Tilbud, der ogsaa var anbefalede af General v. Conrad, og var fuldstændigt i Ententens Net. Trods al Overlegenhed havde Ententen Brug for nye Hjelpekrafter for at blive Herre over os. Der maatte med stedse større Sikkerhed regnes med Italiens Indtræden i Krigen paa vore Fjenders Side. Østerrig-Ungarn saa sig nødsaget til at forstærke sine Tropper paa den italienske Grænse ret betydeligt; ogsaa den serbiske Armé syntes igen at kræve mere Opmærksomhed. Et russisk Angreb maatte ramme den k.-k. Hær saa meget mere føleligt, som den var nødt til at svække sig i Ungarn og Galizien til Fordel for andre Fronter. Stemningen i Teschen sank dybere og dybere. Den k.-k. Forbindelsesofficer hos os skildrede paa General v. Conrads Befaling Situationen som yderst alvorlig. Efter mit Kendskab til den østerrig-ungarske Hær var dette rimeligt nok. Vi lod de alvorlige Ytringer, ledsaget af vore Opfattelser, gaa videre til Øverste Hærledelse.

Ved Midten af April blev Situationen i Karpatherne endnu mere spændt. General Boroewic's Armé blev kastet tilbage over Bjergkammen, medens den tyske Sydarmé længere mod Øst stadig holdt Stand. Nu var Øjeblikket kommet, da der absolut maatte hjælpes. Vi satte 25.

Res. Div., der stod i Reserve ved 9. Armé, i Bevægelse pr. Bane. Den kom akkurat tidsnok til at afværge den værste Ulykke.

Vi gav Øverste Hærledelse Melding om det passerede. Den sluttede sig til vor Opfattelse og organiserede det saakaldte *Beskider*-Korps under General v. der Marwitz, der hidtil havde ført XXXVIII. R. K. hos os. Oberbefehlshaber Ost afgav desuden yderligere 4. og en nydannet Division til Forstærkning af Karpatherfronten. Situationen dér var imidlertid stadig alvorlig. Samtidig maatte vi sende Forstærkninger til den serbiske Front; de blev senere under Angrebet i Maj underlagt General v. Linsingen.

Den tyske Øverste Hærledelse fattede nu den Beslutning at søge hidført en Afgørelse mod Rusland. Planen var storstilet, og den Tanke at svække sig mod Vest trods den dér herskende Spænding vidnede om stor Kraft og redbon Vilje til at paatage sig et Ansvar.

Efter Afslutningen af Kampene om Ypres i November var hele Vestfronten stivnet i Skyttegravskrigen. Indstillingen af Fremmarchen gennem Frankrig og Tilbagebøjningen af den højre Fløj i September, i Forbindelse med de karrige Resultater af Kampene i Flandern, havde virket meget nedslaaende paa Vestarméernes Stemning, som Ammunitionsmanglen ikke skulde bidrage til at højne. Et Angreb, som i Januar blev ført af III. A. K. under dets fortjenstfulde og udmærkede kommanderende General, v. Lochow, ved Soissons, havde virket særdeles oplivende, og Sachsernes straks derpaa følgende Angreb ved Craonne havde givet ganske smukke Resultater. Under haarde Kampe var det endelig lykkedes at afslaa et stort anlagt Gennembrudsforsøg fra Franskændenes Side i Februar og Marts.

For Ententens Vedkommende var Forhaabningerne foreløbig stadig baserede alene paa Rusland. I England var Kitchener-Arméerne endnu under Organisation. De var et stort Værk af en fremragende Organisator. Af de 32 Divisioner kunde de 12 første være færdige fra og med Maj. Ogsaa Ententens Krigsindustri tog et stort Opsving, og De Forenede Stater traadte til som deres Leverandører. Om det end til at begynde med lykkedes os ved handelsmæssige Forholdsregler at besværliggøre Udførselen af Krigsmateriel fra Amerika, kunde dette dog i Længden ikke lykkes. Vi kunde i vor haarde Kamp kun opfatte denne Amerikas Handlemaade som en ensidig Begunstigelse af vore Fjender, som maatte vække dyb Bitterhed hos os.

Det maatte ventes, at den tyske Offensiv mod Rusland vilde blive fulgt af Aflastningsangreb paa Vestfronten. De spændende og haardnakkede Kampe ved La Bassée og Arras i Maj viser os, hvad Øverste Hærledelse tog sig paa, da den vovede Afgørelseskampen mod Øst.

General v. Mackensen fik med den 11. Armé, som skulde organiseres i Hovedsagen af Tropper fra Vestfronten, det Hverv i Begyndelsen af Maj i Vestgalizien at støde ind i Flanken paa de i Karpatherne med stor Dødsforagt angribende Russerne og at slaa dem. Han var en fremragende Mand med et stort Syn og en glimrende Soldat, hvis Bedrifter vil leve i Historien gennem alle Tider. Han fik til Stabschef Oberst v. Seeckt, der hidtil havde været Stabschef hos General v. Lochow og med

sin skarpe Forstand og nøgterne Beregning var en af Krigens stærkest fremtrædende Personligheder.

Kommandoen over 9. Armé blev overtaget af Generalfeltmarskal Prins Leopold af Bayern, som med Rette bar denne høje militære Værdighed. Han underordnede sig beredvilligt Generalfeltmarskal v. Hindenburg, som var betydeligt yngre i Tjenestealder.

Oberbefehlshaber Ost skulde paa sin Front udføre Demonstrationer for at binde flest mulige fjendtlige Kræfter.

II.

9. Armé havde en rolig Tid bag sig. I Begyndelsen af Marts mente den at kunne tilkæmpe sig visse Resultater Nord for Pilitza og angreb hist og her under forskellige Vanskeligheder, men saa sig snart nødsaget til at indstille Angrebene.

Under Udførelsen af Øverste Hærledelses nye Planer skulde den nu angribe ved Skiernjewitze. Vi havde faaet Gas og ventede et stort taktisk Udfald af Anvendelsen heraf, idet Russerne endnu ikke var fuldt uddannede i Beskyttelsesforholdsregler mod Gas. Ved 10. Armé Øst for Suwalki kunde vi ogsaa vente lokale Fordele af et Angreb, som da ogsaa blev befalet.

9. Armés Gasangreb, der foregik den 2. Maj, lykkedes ikke. Vinden var gunstig nok, men Troppernes Instruktioner var ikke rigtige. Gassen strømmede ud, som beregnet, men Tropperne antog, at Fjenden ikke mere vilde turde røre paa sig. Da han nu alligevel skød her og dér, og eget Artilleri desuden tilsyneladende ikke var traadt rigtig i Virksomhed, angreb Fodfolket ikke, idet det antog, at Gassen ikke havde virket. 9. Armé havde i det hele taget Uheld med Gas. Da den senere — ikke mere indenfor denne store Situations Rammer — skulde gentage Gasangrebet, slog Vinden om. Vi fik en beklagelig Afgang af gasforgiftede. Gassen var ikke lidt af Tropperne. Forberedelserne varede for længe, og dette at skulle staa med de fyldte Gasbeholdere i Skyttegravene og vente paa gunstig Vind var saavel Officerer som Mandskab imod.

10. Armés Angreb ved Suwalki bragte gode taktiske Resultater.

Om disse Angreb virkelig har tjent den store Operation til Nytte, ved jeg ikke, men eftersom de var taktisk rigtige, maatte de ogsaa synes berettigede. En Understøttelse af General v. Mackensens Offensiv vilde blive mere virksom, naar vi selv kom ud i en fri Bevægelseskrig mod Fjenden. Dette var imidlertid ikke muligt paa Fronterne foran 9. Armé og v. Gallwitz' Arméafdeling af 8. og 10. Armé og kun udførligt Nord for Njemen ind i Litauen og Kurland. Vi havde i Slutningen af Marts og Begyndelsen af April faaet 3. og bayr. Kav. Div. overført fra Vestfronten og udladet ved Gumbinnen, idet 10. Armés venstre Fløj endnu stadig var ret svag. Disse to Divisioner og den i Forvejen Nord for Pregel staaende 6. Kav. Div. skulde i Slutningen af April bryde ind i Litauen og Kurland, støttet af 6., 36. og 78. Res. Div. Kavalleridivisionerne var udrustede meget omhyggeligt til denne Operation. Føringen her blev overtaget af General v. Lauenstein.

Den 27. April begyndte vort Togt mod Litauen og Kurland.

General v. Lauenstein paabegyndte ud fra den af Oberbefehlshaber Ost anordnede Opmarch sin Fremmarch mod Schaulen i 3 Kolonner:

Med den højre—bayr. og 3. Kav. Div. samt 36. Res. Div. over Jurburg, med den midterste — 78. Res. Div. — ad den store Landevej fra Tauroggen, og

med den venstre — 6. Kav. Div. og 6. Res. Div. — fra Egnen ved Memel.

Allerede den 27. om Aftenen stod 3. Kav. Div. tæt Sydøst for Vejen Tauroggen—Kjelmy, tæt ved Skaudwile, medens bayr. Kav. Div. var redet mod Rossieny. 6. Kav. Div. maatte kæmpe haardt Øst for Grænsen og kom ikke ret langt frem den 27.

Modstanderen, hvis Hovedkræfter stod uforandret siden Slutningen af Marts Nordøst for Tauroggen, gik tilbage mod Kjelmy og slap bort, da 3. Kav. Div. ikke angreb. Den 28. April stod bayr. og 3. Kav. Div. ved og Øst for Kjelmy, 6. ved Worny. Der var i Løbet af to Dage tilbagelagt 75 km. Den 29. nærmede Kavaleridivisionerne sig Schaulen og Kuschany. Den 30. besattes Schaulen, som Russerne havde stukket i Brand. 6. og 3. Kav. Div. fortsatte deres Bevægelse i Retning af Mitau, som 6. Kav. Div. naaede frem i Nærheden af den 3. Maj. Den kunde imidlertid ikke bryde den fjendtlige Modstand her og blev saa først staaende Sydvest for Byen, men gik senere langs Banen Mitau—Moscheiki tilbage bag Windau. 3. Kav. Div. gik snart i Staa og blev trukket bagved bayr. Kav. Div. Begge stødte de nu frem i fælles Retning fra Schaulen mod Sydøst over Beissagola mod Keidany, hvor den fjendtlige Modstand imidlertid fortættedes. De gik derefter for den fremrykkende Fjende langsomt tilbage bag Dubissa i Retning af Kjelmy.

Infanteri-Divisionerne havde ogsaa haft ganske overordentlig lange Marcher. 36. Res. Div. blev skudt frem til nedre Dubissa som Sikring mod Kowno, medens 78. og 6. Res. Div. blev forenede ved Schaulen.

Maalet for det dristige Foretagende var naaet. Det saa ud, som Russerne blev forstærkede. I den følgende Tid kom det ved Dubissa fra Mundingen til Kjelmy, omkring Schaulen og længere mod Nordvest til en Række Kampe, der paa Grund af de udstrakte Fronter blev meget spændende og meget opslidende for Førere og Tropper. Disse Kampe strakte sig over Maanederne Maj og Juni. De blev fra vor Side trods stor Underlegenhed ført paa kraftig Vis saavel i Forsvar som i Angreb, men tvang os efterhaanden til, for at holde det vundne og stadig at fastholde Fjenden, yderligere at indsætte 8. Kav. Div. af 9. Armé, 1. Res. Div. og 2. Kav. Div. af Arméafdeling Gallwitz, samt den svage Division Beckmann af 10. Armé, Nord for Njemen. Tropperne var derved blevne saaledes forstærkede, at de maatte indordnes under en Armé-Overkommando med dens talrige Administrationsmyndigheder; en Generalkommando slog ikke til. General Otto v. Below blev Chef for Arméen, som fik Navnet »Njemen-Arméen«.

I hans Sted fik General v. Scholtz Befalingen over 8. Armé.

Dubissa-Linjen hævdede vi under drøje Kampe, Schaulen kunde derimod ikke holdes i Længden, og kun en Del af de meget rige og for os saa overordentlig vigtige Læderforraad blev skaffet tilbage.

Vi maatte allerede i Maj paany overlade Fjenden Byen og blev derefter staaende tæt Sydøst for den. Ved Windau stod der Kavalleri fra Kurschany nedefter til i Højde med Hasenpot; det blev af og til brudt af Fjenden, men holdt dog sluttelig Flodlinjen.

3. Kav. Brig. havde den 7. Maj om Aftenen taget Libau. Vi vidste nok, at de russiske Tropper kun var af ret middelmaadig Værdi, men ikke, hvordan det stod til med Forsvarsværkerne. Som Krigshavn var Libau opgivet allerede før Krigen. De vidtstrakte militære Havneanlæg bar Vidnesbyrd om de store Linjer, efter hvilke det zaristiske Rusland handlede paa alle Omraader, hvor det drejede sig om Magtudfoldelse. Byen havde vigtige industrielle Anlæg, deriblandt en af Kuslands største Staaltraadsfabriker. Oberstløjtnant Hoffmann foreslog et Kup, og jeg gik ind derpaa. Mange Tropper havde vi imidlertid ikke. 3. Kav. Brig. under Oberst v. Schulenburg samt 2 à 3 Batailloner og nogle Batterier af den allerede dér værende Reserve-Division skulde nærme sig Byen fra Øst, medens en Landstormbataillon rykkede frem langs Kysten fra Syd, og Torpedobaade angreb fra Søen. Fæstningen blev ikke alvorlig forsvaret. Fæstningsværkerne blev sprængt af Besætningen, Kystskytset maatte nærmest betegnes som Attraper. Den svage Besætning (1500 Mand) overgav sig, da vore Tropper trængte ind fra Syd og Øst. Indtagelsen af Libau var ikke nogen Vaabendaad, Verden vil tale om siden hen, men den var et heldigt Foretagende, som alle Deltagere gerne minder. Af særlig Værd var det, at det blev udført uden Tab; mine Bestræbelser gik stedse ud paa at opnaa Resultater med ringe Indsats. Tropperne kan være stolte, naar de har baaret haarde Tab og derved har sejret. Føreren maa tænke anderledes.

III.

General v. Mackensen havde i Morgentimerne den 2. Maj gennembrudt den russiske Front ved det mellemste Løb af Dunajec ved et vel forberedt og af Tropperne glimrende udført Angreb. I de følgende Dage blev Russernes 2. og 3. Stilling tagne, hvorefter Russerne gik tilbage fra Ungarn over Karpatherryggen mod Nord. Ungarn var befriet, og den k.-k. Hær nu afgørende aflastet. Det var ogsaa paa Tide, thi i de samme Dage traadte Italien ind i Krigen. Dets Hær talte over 600,000 Mand bortset fra de mange Formationer af 2. Linie, som ikke kom umiddelbart i Betragtning til Kamp. Den dannede en uhyre Krafttilvækst for Ententen. I September var de italienske Fronttroppers Styrke allerede øget til 900,000 Mand.

General v. Mackensen trængte ustandseligt frem mod San i Retning af Jaroslau og stormede Brohovedet her den 15. Maj. De k.-k. Nabo-Arméer fulgte Bevægelsen paa begge Sider af de fremadtrængende tyske Tropper, ligesom ogsaa den tyske Sydarmé angreb og vandt Terrain nordpaa over Stryj. Przemysl blev i Begyndelsen af Juni atter fravristet Russerne.

Nord for øvre Weichsel opgav Russerne Nida for at vige tilbage

mod Weichsel. General v. Woysch kunde midt i Maj skyde sig frem til Kielce, idet hans venstre Fløj dog blev liggende fast.

De russiske Arméer mellem Karpatherne og Pilitza havde følgelig maattet opgive deres Stillinger og havde herunder lidt betydelige Tab. Men de forbundne kunde i Hovedsagen kun følge frontalt efter, hvor meget de end bestræbte sig for at opnaa lokale Flankeringer og navnlig at omfatte den russiske Karpather-Armés vestlige Flanke. Et Forsøg, som den k.-k. Bukowina-Armé gjorde paa at omfatte den fjendtlige venstre Fløj, mislykkedes. Det blev ikke ført med tilstrækkelig Kraft og endte med en Tilbagegang for et Tryk fra Fjendens Side.

Vanskeligheden med Forbindelserne bagud nødvendiggjorde en midlertidig Standsning i Fremrykningen ved San. I Begyndelsen af Juni var Vanskelighederne overvundne, og Fremrykningen fortsattes. Stadig hvilede Hoved-Kampogaverné paa de tyske Tropper.

Den 22. Juni blev Lemberg tilbageerobret; straks efter blev Rawaruska stormet og Russerne tvungne til videre Tilbagegang imod Bug. De gik nu ogsaa tilbage ned langs Weichsel og videre i Retningen Lublin—Iwangorod.

I Lötzen havde vi naturligvis været betagne af den højeste Grad af Spænding, medens Begivenhederne i Galizien foregik, og stadig gjort op, hvorledes vi virksomt kunde understøtte de videre Operationer mod Rusland. Vore Kræfter var til at begynde med spredte; men Russerne svækkede sig nu foran vor Front, særlig foran 9. Armé. Ligeledes drog de Tropper bort fra Vest- og Østprøjsens Sydgrænse til Brug i Galizien. Endelig havde de under vort Indfald i Litauen skudt Tropper derhen fra Fronten foran 10. Armé. Deres Opstilling var altsaa bleven helt igennem tyndere foran os. Men ogsaa vi havde allerede trukket meget bort, som efterhaanden var bleven afgivet til Fordel for Operationerne mod Sydøst. Lidt efter lidt kunde vi gaa videre endnu, men under Hensyn til den lange Front var der dog til syvende og sidst Grænser for, hvor mange Tropper der kunde trækkes bort. Stillingerne maatte i det mindste være saaledes besatte, at der var Mulighed for at afløse den enkelte Mand. Først efter at Øverste Hærledelse i Juni havde tildelt os nogle nydannede Landstorm-Regimenter, kunde vi tænke paa at trække Divisioner sammen til Angrebsforetagender for egen Regning.

Hvor følelig end den frontale Tilbagetrængen af Russerne i Galizien var, bragte den dog ingen strategisk Afgørelse. De veg kæmpende netop saa langt tilbage, som vi under Hensyn til vore Forbindelser bagud burde trænge frem. De kæmpede desuden endnu ikke paa egen Grund og kunde endnu opgive store Strækninger, inden de kom saa vidt. Hertil kom, at vore Tab under disse frontale Kampe ingenlunde var ubetydelige. Det maatte forsøges, om ikke andre Operationer gav bedre Muligheder. Vi kunde maaske koncentrere 9—10 Divisioner ved Arméafdeling Gallwitz, som imidlertid var bleven formeret som 12. Armé, til et Stød imod nedre Narew, men vi ventede os ikke meget deraf. Det kunde med Sikkerhed antages, at Russerne i gunstigste Fald vilde yde nogen Modstand, men saa vilde vige tilbage paa samme Maade som i Galizien.

Theoretisk syntes paany den Operation mere fordelagtig, som vi havde tænkt paa efter Vinterslaget: en Fremtrængen over Linjen Ossowjetz—Grodno, maaske tillige over Lomsha. En saadan Fremmarch vilde kunne faa en afgørende Virkning. Den førte ad den rumligt korteste Vej ind i Ryggen paa den fra Østgalizien mellem Weichsel og Bug tilbagegaaende russiske Hær. Vi rekognoscerede Sumpstrækningen paa begge Sider af Ossowjetz med Hensyn til en Overgang, men Resultatet heraf var, saaledes som forudset, ugunstigt. Jordbundsforholdene udelukkede enhver Overgang dér. Vi maatte regne med alvorlig Modstand i den taktisk allerede i og for sig stærke og formodentlig ogsaa stærkt besatte Linje Ossowjetz—Grodno, og det kunde ikke ventes, at vi her vilde kunne overvinde denne Modstand og de særlige Vanskeligheder. Paa Anledning hertil af Øverste Hærledelse beklagede jeg dybt, at jeg ikke kunde anbefale et saadant Angreb.

Enhver Operation længere mod Nord vilde i Rum fjerne sig fra det afgørende Sted Sydøst for Grodno. Denne Ulempe maatte saa opvejes ved større Hurtighed, tilmed naar den fjendtlige Tilbagemarch foregik i hurtigere Tempo end hidtil. Den fjendtlige Flanke maatte i dette Tilfælde søges stadig mere og mere i Retning af Wilna—Minsk. En stor tysk Fremrykning mellem Grodno og Kowno alene var ikke virkningsfuld nok — vi vilde løbe ind i en Sæk. Gunstigere syntes det at være først at tage Kowno ved Angreb af 10. Armé fra Vest i Forbindelse med en samtidig Omfatning med Njemen-Arméen fra Nord. Var denne Fæstning, som danner Hjørnesteinen i den russiske Njemen-Linie, først faldet, saa laa Vejen til Wilna og ind i Ryggen paa den russiske Hærs Hovedkræfter aaben. Russerne maatte i saa Fald foretage et vældigt Spring tilbage. Kunde Njemen-Arméen og 10. Armé blot faa endog kun ringe Forstærkninger og dertil en rigelig Udstyrelse med Train og Tros, var der grundet Haab om at kunne gribe et saadant Tilbagespring i Flanken fra Nord over Wilna paa en saadan Maade, at Sommerfelttoget vilde ende med et afgørende Nederlag for hele den russiske Hær. Dette vilde kunne opnaas desto tidligere, jo voldsommere Operationerne førtes fra Østgalizien ind i Rummet Øst for Bug.

Til Udførelse af denne Plan blev Njemen-Arméen forstærket med 41. Inf. Div., 76. Res. Div. og 4. Kav. Div. af 8. Armé.

Angrebet paa Kowno var blevet simplere derved, at vore Linjer i Midten af Maj — efter et mislykket russisk Fremstød fra Skovene Vest for Kowno mod Schaki — var skudt frem til Afstande, som gjorde det muligt at bringe vort sværeste Artilleri i Stilling. Dette russiske Fremstød var kommet overraskende og havde til at begynde med vundet betydeligt Terrain henimod Grænsen. Det lod sig ikke overse, om det skulde indlede et større Angreb mod den kun svage Nordfløj af 10. Armé. Hurtigt trak denne Armés Overkommando Dele af forskellige Divisioner sammen ved Wilkowschki under General Beckmann, som meget hurtigt kastede Fjenden tilbage. Vi følte en vis Lettelse, da Situationen antog en forholdsvis rolig Karakter. General Beckmann trak senere over Njemen, hvor han blev underlagt Arméen af samme Navn.

Forarbejderne til Operationerne over Kowno skulde netop tage de-

res Begyndelse, da Hans Majestæt tilsagde Generalfeltmarskallen og mig til Møde i Posen den 1. Juli. Paa Forslag af Chefen for Generalstaben traf Kejseren her — efter at have paaheørt et Foredrag af Generalfeltmarskallen — Bestemmelse om Fortsættelsen af Offensiven i Polen saaledes, at 12. Armé skulde foretage Gennembrud af den Fjende, der stod foran den, og trænge frem mod Narew, medens 9. Armé og General v. Woysch skulde gaa frem mod Weichsel. De forbundne Arméer vilde iøvrigt fortsætte deres Fremmarch mellem Bug og Weichsel.

Øverste Hærledelse mente ved disse Operationer at kunne rette et tilintetgørende Slag imod den Del af den russiske Hær, som endnu stod i Weichselbuen. Jeg maatte lade mine Planer træde tilbage og haabede, at den af mig ønskede Operation vilde blive gennemført, naar General v. Gallwitz havde naaet Narew og kunde tage Del i en frontal Forfølgning. Der syntes endnu til den Tid at kunne være Tale om at gennemføre den. Fremskydningen af vore Linjer i Litauen og Kurland ved Hjælp af de Tropper, som allerede stod dér, kunde paa gunstig Maade indlede Operationen. Ganske vist maatte vi give Afkald paa at forskyde andre Kræfter, der allerede var bestemt til Kurland, derhen og paa at tage Kowno.

IV.

I Overensstemmelse med Øverste Hærledelses Direktiver blev Overgangen over Narew forberedt paa den mest omfattende Maade, og ikke alene 12., men ogsaa højre Fløj af 8. Armé blev stillet beredt til dette Formaal, saaledes at 12. Armé skulde trænge frem mellem Weichsel og Schkwa med Direktion paa Pultusk—Roshan, medens 8. Armé skulde naa Floden mellem Mundingerne af Schkwa og Pissa.

General v. Gallwitz besluttede at lægge det første Angreb paa begge Sider af Prassnysch. Han havde til Raadighed:

I. A. K. med 2. og 37. Inf. Div.

XIII. A. K. med 3. og 26. Inf. Div. og 4. Garde-Div.

XVII. A. K. med 35. og 36. Inf. Div. og 1. Garde-Res. Div.

XI. A. K. med 38. Inf. Div. og Div. v. Wernitz.

XVII. R. K. med Div. v. Breugel, 14. Ldv. Div. og Korps Dickhuth.

General v. Scholtz angreb med 75. Res. Div. og 10. Ldv. Div.

Til Forberedelse af Angrebet havde vi sammendraget et indtil da for Forholdene paa Østfronten meget stærkt Artilleri, særlig ved 12. Armé.

Angrebet begyndte ved begge Arméer den 13. Juni. Takket være Armé-Overkommandoens meget omhyggelige Tilrettelægning og Troppernes fortræffelige Offensivaand, lykkedes det fuldstændigt.

General v. Gallwitz' Divisioner vandt Terrain langt ind i det fjendtlige Skyttegravsystem og trængte uophørligt videre fremad. Den 15. blev en stærk bagved liggende Stilling stormet under heftig Kamp, og allerede den 17. naaedes Narew, medens højre Fløj var naaet frem til tæt Nordvest for Nowo-Georgiewsk. Generalfeltmarskallen og jeg overværede Slaget den 13. og 14. ved 12. Armé; vi fik det mest gunstige Indtryk saavel af Føringsen som af Tropperne. 12. Armé havde, ligesom 11.

Armé i Vestgalizien, vundet betydelig Terrain i det første Fremløb, og ligesom ved San indtraadte der her ved Narew en Pause i Bevægelserne. Pultusk og Roshan blev stormede den 23. Juli, Ostrolenka først den 4. Aug., hvorefter Arméen tiltvang sig Overgangen over Narew med bred Front. Andre Dele vendte sig imod Serotzk og Segershe for, efter at have taget de derværende Fæstningsværker, at indeslutte Nowo-Georgiewsk fra Nordøst.

Sammen med 12. havde ogsaa 8. Armé efter heftige Kampe naaet Narew mellem Schkwa og Pissa, men havde kun med svage Kræfter faaet Fodfæste paa Narews søndre Bred i Nærheden af Schkwas Munding.

Russerne gjorde overalt haardnakket Modstand og led meget svære Tab.

I den polske Weichselbue havde ogsaa 9. Armé og Arméafdeling v. Woysch begyndt deres Fremrykning. Sidstnævnte havde slaaet Russerne ved Ilshanka og ved Radom, havde den 19. Juli besat Radom og tvunget Russerne til at gaa tilbage bag Weichsel. Efter dette gik Russerne den 21. ogsaa Nord for Pilitza tilbage bag Weichsel og til en fremskudt Stilling foran Warschau. Nu satte ogsaa den endnu kun svage 9. Armé sig i Gang og angreb denne Stilling. Den skulde ogsaa indeslutte Nowo-Georgiewsk fra Syd. Imellem øvre Bug og Weichsel vandt de forbundne Arméer under deres frontale Angreb stadigt Terræn mod Nord. Fjernt fra den store Slagmark i Polen havde Njemen-Arméen midt i Juli ligeledes paabegyndt Angrebet og var naaet langt frem i østlig Retning.

Jeg gjorde mig nu til Talsmand for den Anskuelse, at Tiden var inde til med stærke Kræfter at udføre den af mig ønskede Operation ved nedre Njemen mod Kowno og derfra ind i Ryggen paa Russerne. Tropperne kunde tages fra Arméafdeling Woysch, fra 9., 12. og 8. Armé. Det var allerede paa høje Tid — Isoleringen af Kowno krævede Tid, og det russiske Tilbagetog i Galizien var nu vidt fremskredet. Men det syntes endnu muligt at naa et stort Resultat, i hvert Fald et større end ved de Operationer, som var i Gang. Disse kunde ikke føre til andet end en ren frontal vest-østlig Forfølgning af Fjenden.

Øverste Hærledelse hævdede sit hidtidige Standpunkt. Det blev ved en Operation over Weichsel og Narew. Vi turde ikke svække de Arméer, der var engagerede her, til Fordel for 10. Armé og Njemen-Arméen. 12. og 8. Armé blev ved Foranstaltning af Øverste Hærledelse forstærkede fra Vestfronten med hver én ny Division. Om Øverste Hærledelse, af Grunde som var dikterede af den almindelige Krigssituation, ikke mere vilde indlade sig paa en saa vidtgaende Operation som den af os foreslaaede, formaar jeg ikke at overse.

9., 12. og 8. Armé fortsatte deres tidligere Marchretning med deres af Øverste Hærledelse fastsatte Styrke. Indeslutningen af Nowo-Georgiewsk blev indledet. Endvidere besluttede vi at angribe Kowno og at lade Njemen-Arméen fortsætte sit Angreb — begge Dele saa godt det kunde lade sig gøre.

V.

De forbundne Arméers Fremrykning i Polen Øst for Weichsel førte, saaledes som jeg havde ventet det, til en frontal Forfølgning med uafbrudte Kampe. Ogsaa her blev der stadig paany gjort forgæves Forsøg paa at komme til at omfatte Russerne. Den russiske Hærs Tilbagetog blev ganske vist holdt flydende, men Hæren undkom. Den gjorde hyppigt og med stærke Kræfter forbitrede Modangreb og fandt stadigt i de mange side Strækninger langs Floder og Aær paany Lejlighed til at organisere sig og til med Held at yde længere Modstand. Vore Tropper var alene i Kraft af de uafbrudte Marcher gennem mange Uger, ad slette Veje og det meste af Tiden i ugunstig Vejr, overordentlig anstrengte. Beklædning og Fodtøj var sslidt op. Forplejningen blev vanskelig. Underbringelse var der næppe Tale om, eftersom Russerne systematisk ødelagde eller brændte Fødemidler og Lokalteter. De drev Kvæget bort med sig for saa at lade det gaa til Grunde paa Landevejene. Befolkningen, som blev slæbt med tilbage, blev jaget ud i Sumpene ved Siden af Vejene, naar de spærrede disse. Mange Scener fra denne russiske Krigsførelse prægede sig uudsletteligt i Erindringen.

Etapeforholdene blev ugunstigere fra Dag til Dag, navnlig ved 12. Armé, der fjernede sig mere og mere fra sine Jernbane-Etapestationer. Forbindelserne badud bedrede sig for 8. Armés Vedkommende, efter at Lomsha—Ossowjetz var taget. Det blev muligt at iværksætte Forsyning ad denne Vej, men der var stadig Vanskeligheder. Hvad vi havde af Køretøjer, blev først og fremmest brugt til at skaffe Ammunition frem. Jo længere vort udmattede Infanteri kom frem mod Øst, jo mere artilleristisk Understøttelse maatte det have, naar det skulde angribe, og med de øgede Afstande øgedes ogsaa Vanskelighederne ved at skaffe Ammunitionen frem. Paa den Vis fik Kamphandlingerne et mere og mere langsomt og mat Præg. En højtstaaende russisk Officer udtalte senere, efter Fredsslutningen med Rusland, til mig, at han ikke havde kunnet forstaa, at vi ikke fulgte skarpere efter, idet den russiske Hær i saa Fald vilde være bleven opløst. Førere og Tropper har gjort alt for at naa Maalet, men naar Kræfterne mangler, hjælper selve Førerviljen intet, selv om der forudsættes en fuldendt Disciplin, den bedste Vilje og den højeste Energi hos den enkelte Mand. Vi anlagde en Jernbaneforbindelse fra Willenberg over Chorshale til Ostrolenka og fik ogsaa forholdsvis hurtigt de andre Baner sat i Stand, men Land-Etapeforbindelserne¹⁾ blev længere og længere; de overskred langt de 120 km, som vi havde anset for at være Maximalgrænsen. Saa havde Ententehærene det langt bedre under deres store Angreb i Sommeren 1918. De havde talrige Jernbaneforbindelser direkte bag deres Front, kunde stadig paany skaffe deres uhyre Krigsmateriel fremad og derved paa virksom Maade understøtte deres Fodfolk. Ved Hjælp af Automobilkolonner kunde de skaffe deres Fodfolk Mulighed for at komme til Kræfter i gode Kvarterer med

¹⁾ De Strækninger, over hvilke Forsyningerne pr. Landevej skulde føres frem fra Arméens Jernbane-Etapestationer. O. A.

god Forplejning og for stadig paany at kunne træde ind i Kampen med friske Kræfter.

Bevægelserne fortsattes stadigt i Overensstemmelse med de af Øverste Hærledelse givne Direktiver. Cholm og Lublin faldt i Slutningen af Juli i vore Hænder. Længere mod Øst trængte vi ikke saa energisk frem efter. Derved lykkedes det Russerne at skaffe Tropper ud af den omfattede Bue i sydlig Retning og heraf at danne en ny Front.

General v. Woysch erobrede det vestlige Brohovede ved Iwango-rod, overskred Weichselen den 28. Juli Nord herfor og blev straks derefter voldsomt angrebet. Jeg havde anset denne Flodovergang for meget vanskelig. Taktisk var den lykkedes, men den strategiske Situation ændredes ikke derved.

I Begyndelsen af August gik Russerne overfor 9. Armé tilbage fra den fremskudte Linie foran Warschau og straks derefter tilbage fra selve Byen.

9. Armé besatte den 5. Aug. Poloens Hovedstad. Arméen udskiltes fra vort Kommandoomraade og lagdes direkte under Øverste Hærledelse Generalfeltmarskal Prins Leopold af Bayern fik tillige Befalingen over Armeafdeling Woysch. Øverste Hærledelse havde sikkert sine gode Grunde til denne nye Befalingsinddeling. For mig bevirkede den ingenlunde nogen Simplificering, saa meget mindre som 9. Armés Etapeomraade vedblivende var underlagt os. For den videre Fremrykning maatte jeg ligeledes træffe mange Aftaler direkte med denne Armé, idet 9. og 12. Armés Bevægelser nøje berørte hinanden. Øverste Hærledelse var derfor overlæsset med Arbejde til at turde beskæftige sig med alle herhen hørende Enkeltheder.

Warschau Fald fyldte os med særlig Tilfredshed. Vi havde jo i 1914 kæmpet haardt med det som Maal. Ved hint Felttog var Grunden lagt for de Resultater, Warschau Besættelse var det ydre Tegn paa. I de følgende Dage gik Hærgruppen Generalfeltmarskal Prins Leopold af Bayern med bred Front over Weichsel mellem Iwango-rod og Warschau. Endnu engang forsøgte Øverste Hærledelse at opnaa en Omfatning, idet denne Hærgruppe blev sat an mod Brest-Litowsk, medens stærke russiske Kræfter endnu stod Nord for Lublin. Men det var forgæves, Russerne slap bort. Medens Generalfeltmarskal v. Mackensen arbejdede sig frem mod Brest-Litowsk, blev Hærgruppen Prins Leopold ført frem mod Bug nedenfor Fæstningen.

Efter at 12. Armé i de sidste Julidage var gaaet over Narew, havde General v. Gallwitz rettet sin Opmærksomhed mod Syd, mod Bug. Han haabede endnu paa Muligheden af at omfatte den dengang endnu ved Warschau staaende Fjende og lagde i Overensstemmelse hermed sin Tyngde paa sin yderste højre Fløj imod Wyschkow, henimod Bug. Som jeg havde frygtet og ogsaa foreholdt General v. Gallwitz, blev disse hans Forhaabninger ikke opfyldte. Fra ca. den 10. fik 12. Armé Marchretning lige mod Øst med højre Fløj støttet til Bug. Den traadte derved i snæver Samvirken med 8. Armé, som efter Ostrolenkas Fald den 5. August havde vundet mere Terrain paa den sydlige Narewbred og nu gik frem med Hovedvægten lagt over Lomsha.

Imidlertid var saavel Serotzk og Segershe som Dombe faldne og Indeslutningen af Nowo-Georgiewsk fra alle Sider tilendebragt. Generalfeltmarskallen havde overdraget General v. Beseler at indtage Fæstningen, til hvilket Formaal de Tropper af 9. og 12. Armé, der var indsatte foran Nowo-Georgiewsk, blev underlagt ham. Desuden erholdt han et stort Antal af det sværeste østerrig-ungarske Belejringsskyts.

Direktiverne for Isoleringen af Nowo-Georgiewsk, den ensartede Ledelse af 10. og 8. Armé, Angrebet paa Kowno, Forholdene i Litauen og Kurland, — alt stillede det store Krav til min Stab og til mig. Selv om vi ikke ledede Operationerne under Sommerfelttoget 1915 selvstændigt, saaledes som de hidtidige Felttog, men i deres Grundtræk fulgte Øverste Hærledelses Direktiver, saa var der dog stadig et ganske overordentligt Arbejde og en Nødvendighed af at skulle træffe og gennemføre saavel et Utal af mindre som ogsaa større Beslutninger. Hertil kom Meningsforskel med General v. Falkenhayn, som det kun er naturligt mellem selvstændige Naturer, men som paalagde mig en særlig Forpligtelse til at omsætte Øverste Hærledelses fra mine afvigende Meninger til Handling med om muligt endnu større Omhu, end om de havde dækket mine eller været mine.

VI.

Indtagelsen af Nowo-Georgiewsk berørte ikke Operationernes Fortsættelse paa direkte Maade. Den var et isoleret Foretagende bagved de mod Øst fremtrængende Arméer. General v. Beseler, Antwerpens Erobrer, og hans overordentlig handlekraftige Stabschef, Oberst v. Sauberszweig,borgede for, at enhver Tanke om en saakaldt Belejring med alle dens Omstændeligheder blev afvist. En blot og bar Indeslutning maatte hidføre Nowo-Georgiewsk's Fald. Fæstningens 80,000 Mand vilde ikke formaa at holde den ret længe. Det maa forbause, at Storfyrsten lod det komme saa vidt her, medens Brest-Litowsk og Grodno dog senere blev opgivne. Han maatte dog kunne sige sig selv, at Fæstningen ikke kunde holdes, og at Fæstningsværkernes Tilstand virkelig ikke var saaledes, at de kunde modstaa svært Kasteskyts.

General v. Beseler besluttede at gennemføre Angrebet mod Nordforterne; Jernbanen Mlawa—Zjechanow—Nasjelsk, som ret hurtigt var bleven retableret, gjorde dette naturligt. Det kom først og fremmest an paa at faa korte Transportveje for Artilleriet, der blev ført frem pr. Bane, og for Ammunitionsforsyningen til dette, for at undgaa tidsspildende Anlæg af Feltjernbaner. Frontens Styrke spillede ingen Rolle, rigelig svær Ammunition vilde opveje alt til Fordel for Angrebet. Artilleriet blev hurtigt ført frem, saasnart Banen til Nasjelsk var færdig.

Den 9. August var Indeslutningen fuldført, hvorefter der straks toges fat paa at bringe Artilleriet i Stilling og Ammunitionen frem. Ved Midten af Aug. kunde Batterierne aabne Ilden. Deres Virkning syntes imidlertid ikke at være tilstrækkelig. Der lod sig nu høre Stemmer, af dem der er klogere bagefter end forud, om at denne afkortede Angrebsmetode ikke var god, — hvad der er rigtigt i det ene Tilfælde behøver ikke

at være det i det andet. Nordøstværkerne blev nu tagne under vedholdende Ild og stormede. Derefter fulgte Angrebet paa hele Fronten Nord for Weichsel. Vore Tropper, som i Hovedsagen bestod af Landstorm og Landeværn, angreb med Kraft; Nowo-Georgiewsk faldt den 19. Aug.

Hans Majestæt Kejseren besaa straks efter Fæstningen og bragte Tropperne sin Tak. Generalfeltmarskallen og jeg var kaldte til. Jeg havde Lejlighed til at overtude mig saavel om det svære Artilleris tilintetgørende Virkning som om Fæstningens slette Byggemaade.

De frigjorte Tropper blev nu med Øverste Hærledelses Billigelse tilført 10. Armé, som derved — men desværre for sent — fik den fornødne Forstærkning. De sværeste Batterier skulde sættes ind mod Grodno. Kowno var i Mellemtiden allerede falden.

Det russiske Generalgouvernement Polen var mod Slutningen af August helt i de forbundnes Hænder. Tyskland og Østerrig-Ungarn delte, som det hidtil var sket, Forvaltningen imellem sig. Grænsen Vest for Weichsel dannedes af Pilitza, Øst for Weichsel gik den omtrent ved nedre Wjeprsch. Der dannedes saa det tyske Generalgouvernement Warschau, som General v. Beseler fik, samt det k.-k. Militær-Gouvernement Lublin. Denne Deling har været de forbundnes fælles Interesser til Skade: mange paatrængende nødvendige Forholdsregler er strandede herpaa.

Oberbefehlshaber Ost havde siden Efteraaret 1914 ledet Forvaltningen af det besatte Polen. Han afgav nu Ledelsen heraf til General v. Beseler og fik i Stedet herfor særdeles rigeligt at gøre med Forvaltningsvæsen mod Nordøst.

Nowo-Georgiewsk bliver maaske den sidste Ringfæstning, som tages efter en Indeslutning. Ikke saaledes at forstaa, at jeg tror paa Afrustning. Værdien af disse Nykker vil Verden temmelig hurtigt blive belært om. Man kan beklage det, men saa vidt naar Menneskeheden aldrig. Men Ringfæstningernes Tid er forbi. De kan ikke opstille noget, der vejer op mod det moderne Artilleri og dets uhyre Ammunitionsmængder. Der vil stadig være Brug for Landbefæstninger, men de vil mere faa Karakteren af vidtstrakte Grænsestillinger.

VII.

Da 12. Armé den 10. Aug. med sin højre Fløj tog Marchretning op langs Bug, hang den noget tilbage mod Vest i Forhold til 8. Armé, som var under Fremrykning paa begge Sider af Narew mod Lomsha. Jeg forsøgte under den videre Fremrykning at bibeholde denne Opstilling for at udnytte Mulighederne for Flankering. Men efterhaanden kom begge Arméer frem i samme Højde med de indvendige Fløje ved Banen Ostrolenka—Lapy. Syd for Bug rykkede Hærgruppen Prins Leopold frem paa tilsvarende Maade.

Oberbefehlshaber Ost maatte med Hensyn til Fremmarchen regulere mange taktiske Enkeltheder, som var uden Betydning for de store Linjer. Oberstløjtnant Hoffmann og jeg talte meget med Arméerne. De to Stabschefer ved Arméerne, Oberst Marquard og Major, Grev

Schwerin, var udmærkede Soldater, som særdeles virkningsfuldt støttede deres Arméchefer.

Lomsha blev taget den 9. August. Vi havde i længere Tid en Flyverbombeeskadre til vor Raadighed i Østprøjsen. Den nævnte Spærrefæstning, i hvilken en fjendtlig Generalkommando eller Armé-Overkommando havde Kvarter, blev ofte bekastet, og der blev meldt om udmærkede Resultater. Da jeg nu lod disse Skader kontrollere, var de ikke til at stedfæste. Af Hensyn til Tropperne glædede det mig, idet der nu kunde skaffes dem Kvarter. Først senere blev vore Bomber mere virkningsfulde, Flyverne fik ogsaa mere Interesse for Bombekastning.

Under Fremmarchens videre Fortsættelse mærkedes det, at de to Hærgrupper Mackensen og Prins Leopold trykkede mod Nord. 12. og 8. Armé blev derved ogsaa forskubbede til venstre. Den 18. August naaede Generalfeltmarskal v. Mackensen frem foran Brest-Litowsk, medens Prins Leopold af Bayern nærmede sig Bjalowjesh-Heden og 12. Armé Bjalystok, det tidligere Sæde for den udmærkede prøjsiske Administration i Ny-Østprøjsen i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. 8. Armé skød sig i det snævre Rum imellem Bjalystok og Narew frem i nordøstlig Retning mod Grodno for at tage Ossowjetz fra Syd. Den blev besat den 22. August. Vi vilde have taget den fra Øst og Nord, men fik den fra Syd. Saaledes kan det gaa i Krig. Begge Arméerne fortsatte i de sidste Augustdage deres Fremrykning over Linjen Bjalystok—Ossowjetz i en mere nordøstlig Retning, 12. Armé mod Egnen Nord for Wolkowysk, 8. mod Grodno. Begge Arméer kom derved mere og mere ud af taktisk Sammenhæng med de to sydlige Hærgrupper, som efter Besættelsen af Brest-Litowsk den 25.—26. August marcherede videre mod Pinsk og Baranowitschi. Efterhaanden gled de ind i den Operation, som var under Forberedelse længere mod Nord.

I Begyndelsen af September naaede 8. og 12. Armé Egnen ved og Syd for Grodno, 14 Dage senere skulde de naa Lida, Nord for Njemen. Siden Begyndelsen af Offensiven havde de hertil anvendt ialt ca. 8 Uger. 12. Armé havde derved maattet række langt mod Syd. Hvor langt gunstigere vilde det ikke have været, om man i Stedet for denne Bevægelse kunde have ført Angrebet over Lomsha—Grodno. Det kunde nu ikke lade sig gøre. Men ogsaa en Operation Nord om Grodno, forbundet med en Isolering af Kowno, vilde betydeligt hurtigere og mere virkningsfuldt have naaet denne Egn, om den var blevet ført med fuld Kraft, selv om den ikke var foretaget før i første Halvdel af August.

Det saa en Tid ud, som om Øverste Hærledelse i denne Situation vilde indstille Fremmarchen mod Øst. Den førte betydelige Dele af Generalfeltmarskal v. Mackensens Armé, senere ogsaa af 12. og 8. Armé, til Vestfronten og det sydlige Ungarn. Men den lod dog det Foretagende, som var begyndt med den nu tilendebragte Erobring af Kowno og vor Fremtrængen i Lithauen og Kurland, have frit Løb.

VIII.

Erobringen af Kowno var en dristig Daad. For at gøre den mulig, maatte 10. Armé udtyndes mere og mere i Midten og paa højre Fløj af dens meget udstrakte Stilling; kun derved kunde vi Vest for Kowno samle en vis Angrebsstyrke. Oberbefehlshaber Ost og General v. Eichhorn tog denne Anspændelse af de øvrige Afsnit af Fronten paa sig. Generalen havde overfor mig allerede flere Gange beklaget, at 10. Armé altfor længe havde været uvirksom, og gik nu med Glæde til denne nye Opgave. Han og hans Stabschef, Oberst Hell, var dristige og ansvarsbevidste Mænd. General v. Eichhorn var en Officer med blændende aandelige Egenskaber og forstod at opdrage og paavirke sine Tropper paa en mønsterværdig Maade.

Det forstærkede XXXX. A. K. under General Litzmann skulde gennemføre Angrebet. Generalen var stedse Fyr og Flamme og havde stor Indflydelse paa sine Soldater. Sin Krigsberømmelse havde han grundlagt ved Gennembruddet ved Brsheshiny den 22.—25. November 1914.

Han havde engang skrevet en Del imod Garde-Officerskorpset, men erkendte dog ved dette Gennembrud, hvilken Kraft dette Officerskorps var i Besiddelse af. Jeg har selv med Stolthed tjent som Linje-Infanterist og har i Liv-Grenadérregiment Nr. 8 lært et Regiment at kende, i hvis Officerskorps der ligesom i Garde-Officerskorpset nedrivedes en særlig Tradition. Saadanne Traditioner er berettigede, men maa ikke føre til, at nogen foretrækkes for eller sættes over andre. Saa begynder de at virke forstemmende og bliver forkastelige.

Det virkede hæmmende for Angrebet paa Kowno, at vi manglede det sværeste Kasteskyts. Det, som Øverste Hærledelse tildelte os i Slutningen af Juli, maatte sættes ind mod Nowo-Georgiewsk. Vi beholdt i Hovedsagen kun nogle Batterier tilovers, som kun kunde bringes i Stilling paa Skinner og som kun havde ringe Skudvidde. Vi lod os imidlertid ikke afskrække af Vanskeligheder og byggede Sporene. Det fremgik af den almindelige Situation, at Angrebet kun kunde føres imellem Jernbanen Wirballen—Kowno og Njemen. Angrebets højre Fløj var til Stadighed ganske overordentlig udsat, og jo mere, desto længere vi vandt fremad. Russerne kunde, hvad Øjeblik det skulde være, flankere den, endog særdeles virkningsfuldt. Venstre Fløj var dækket Nord for Njemen af en Landstorms-Brigade, som i Fortsættelse af Njemen-Arméens Offensiv blev skudt frem over Dubissa indtil Kownos nordvestlige Forsvarsværker.

I Begyndelsen af August var Sporene færdige. Nu manglede der blot Ammunition til de svære Felthaubitzer. Jeg gav mine sidste Reserver ud; Feltammunicionschefen, Oberstløjtnant Rostock, havde altid noget i Behold. Endelig var saa den 8. August alt med Møje og Besvær bragt sammen, og Angrebet kunde begynde. Med ringere Midler er endnu ingen Fæstning bleven angrebet, men Tropperne, som skulde udføre det, var besjælede af den samme frejdige Aand som deres Fører.

I disse Dage stod Russerne, som det vil erindres, endnu tæt ved Weichsel overfor Warschau.

Den 6. August blev Infanteriet allerede skudt videre frem i Angrebsafsnittene for at skaffe bedre Artilleri-Observation. Den 8. begyndte Artillerikampen, og i de følgende Dage blev en Række stærke Stillinger stormede. Angrebstroppernes Kræfter syntes at tage af, men ikke desto mindre arbejdede General Litzmann sig i Dagene indtil den 15. frem til Fortlinjen. Til alt Held viste Russerne sig lidet modstandsdygtige overfor Ilden fra det svære Artilleri. Som Følge heraf lykkedes det et energisk Kompagni, til hvilket de andre Tropper straks sluttede sig, den 16. at bryde ind i den vestlige Fortlinje. Den 17. satte General Litzmann over Njemen og tog selve Byen og Østforterne. Byttet var ikke saa stort som ved Indtagelsen af Nowo-Georgiewsk. Det var ikke et Angreb paa en indesluttet Fæstning; den var stadig aaben mod Øst og stod her i Forbindelse med den russiske Hær. Hvorfor denne ikke bragte Hjælp, om Fæstningsværkernes hurtige Fald kom den overraskende, ved jeg ikke.

Samtlige Broer, ogsaa den meget vigtige Jernbanebro, og Tunnelen paa den østlige Bred, var ødelagte, den sidste dog til alt Held ikke særlig grundigt. Den var snart atter i brugbar Stand. Vi kunde derefter aabne en vis Trafik Øst for Njemen i Retning af Wilna, endnu før Jernbanebroen var færdig. Det var et Livsspørgsmaal for Arméen under Operationernes ventede Fortsættelse at kunne faa denne Bro i Brug. Byen Kowno var bevaret med Undtagelse af Fabriksanlægene. Disse var nedbrændt, og Befolkningen flygtet. Jeg saa her, hvilke vanskelige Forhold Tropperne kommer i, naar de maa indkvartere sig uden Beboernes Medvirkning.

General v. Eichhorn lod efter Kownos Indtagelse ufortøvet General Litzmann med sine Angrebstrupper gaa frem pr. Jernbane mod Wilna og trak de nærmest staaende Tropper frem over den erobrede Njemen-Overgang. Samtidig satte han de øvrige Dele af 10. Armé an, — XXI. A. K., General v. Hutier med Hovedtrykket mod Olita og svagere Styrker gennem Augustow-Skoven mod Grodno; de opererede i snævrere Føling med 8. Armé, som gik frem her og allerede næsten var lige saa langt fremme.

General v. Eichhorn vilde tiltvinge sig Overgang over Njemen paa hele Fronten for derved at komme til at virke som Led i den af os paa-tænkte Operation. Hans Forholdsregler var fuldstændig i Overensstemmelse med vore Anskuelser. Selv om der paa den ene Side, og navnlig dér, hvor Arméerne stødte sammen, var en hel Del at ordne, saa blev i andre Henseender hele Forretningsgangen betydeligt enklere, naar Arméerne kunde beslutte selvstændigt. De skulde kun rettidigt meddele, hvorledes de opfattede Situationen, og hvad de agtede at foretage sig. Arméomraadernes Begrænsning giver altid særlig Mulighed for Friktion. Det kom ikke saa kraftigt til Orde paa Østfronten, specielt ikke i Stillingskrigen, som senere paa Vestfronten. Afsnitsgrænserne blev der undertiden til høje Gærder, som man kun saa langs med, men ikke tværs over. Det var en vigtig Opgave for den højere Føring at udligne og forene her, at ikke Afsnitsgrænserne skulde blive til taktisk svage Punkter.

Fremrykningen af 10. Armés Midte og højre Fløj foregik under heftige Kampe. Under Trykket af Begivenhederne ved Kowno rømmede Russerne, efter grundigt at have ødelagt Jernbanerne og Njemen-Broerne, først denne Flods venstre Bred og gik snart efter ogsaa videre tilbage mod Orany. XXI. A. K. tog allerede den 26. August Olita. Ved Udgangen af August havde 10. Armé overskredet Narew og var under langsom Fremrykning mod Banen Grodno—Wilna. Endnu før den naaede denne Bane, stødte den paa meget kraftig Modstand, der ikke straks lod sig bryde. Russerne begyndte at forskyde Kræfter fra det østlige Polen mod Nord.

De taktiske Virkninger af 10. Armés Fremrykning over Njemen i Retning af Grodno var ikke særlig store paa Grund af de uhyre Skovstrækninger Nord for denne Fæstning. Men Russerne var alligevel blevne betænkelige. De overgav forbausende hurtigt Grodno overfor det Angreb, der førtes frem af 10. Armés højre Fløj og navnlig af 8. Armé. General v. Scholtz tog med 75. Res. Div. allerede den 1. September Sydvest-Værkerne og den 2. efter heftige Gadekampe selve Byen. Tæt Øst for Grodno — ved Kotra og dens nordlige Tilløb fra Osjerysøen — stødte han paa haardnakket Modstand.

Belejringsartilleriet var blevet overflødigt. Det blev nu stillet til Øverste Hærledelses Raadighed.

General v. Gallwitz naaede kæmpende frem til Swislotsch. Hærgruppen Prins Leopold af Bayern var passeret igennem Bjalowjesh-Skoven, som iøvrigt ikke er noget ufremkommeligt Sumpomraade, men godt gennemkrydset af Veje. Længere sydpaa var Tropperne endnu under Fremrykning mod Pinsk.

IX.

Njemen-Arméens Kampe i Maanederne Juli og August havde hidtil kun forsaavidt staaet i direkte Forbindelse med de store Operationer, som de lagde Beslag paa fjendtlige Kræfter. Det faldt naturligt at etablere et taktisk Samarbejde mellem 10. Armé og Njemen-Arméen paa deres indre Fløje ved Njemen. Med Paabegyndelsen af Angrebet ved Kowno blev dette Samarbejde stadig mere udpræget og førte dem ved Fæstningens Indtagelse til Kamp paa den samme Kampplads, for saa atter at fjerne dem noget fra hinanden. Nu skulde den operative Sammenhæng træde skarpt i Forgrunden.

General Otto v. Below førte Krigen paa en noget afsondret Krigsskueplads og var derfor mere selvstændig i sine Dispositioner end de andre Arméchefer, der kæmpede indenfor snævrere Rammer. Vi kunde for hans Vedkommende nøjes med Direktiver for Kampene i store Træk.

Njemen-Arméen havde indtil Midten af Juli holdt Linjen Dubissa til Sydvest for Schaulen, Wenta og Windau til i Højde med Hasenpøt og videre til Kysten. Som Indledning til Operationerne blev det befalet General v. Below at angribe og omfatte den ved Schaulen staaende fjendtlige Styrke og dernæst, under Sikring af hans venstre Fløj mod Riga, at søge fremad Nord for Njemen mod Øst. Operationerne laa i

særdeles gode Hænder. General v. Below, som allerede i Fredstid gjaldt for at være en særdeles dygtig Officer og en selvstændig Karakter, havde ført med klar Omsigt under Slaget ved Tannenberg og udmærket sig i Slaget ved de masuriske Søer ved sine Dispositioner. Generalfeltmarskal v. Hindenburg satte i særlig Grad Pris paa hans mandige og retlinede Karakter og foreslog ham ogsaa i November overfor Hans Majestæt som Chef for 8. Armé, uagtet han i Tjenesteaalder hørte til de yngste kommanderende Generaler. General v. Below har i fuldt Maal vist sig sin øverste Krigsherres Tillid værdig. Hans Stabschef, General v. Böckmann, havde længe været i Generalstaben, havde udmærket sig under Krigen som Troppfører og var en udmærket Stabschef. De to Mænd arbejdede sammen i fuld Harmoni. Vi kunde i Hovedkvarteret i Lötzen nære fuld Fortrøstning til, at der vilde blive bragt det ud af Operationerne Nord for Njemen, som kunde naas med de Kræfter, der var sat ind her.

Njemen-Arméens Forbindelser bagud var vanskelige. Normalbanerne hørte op ved Laugzargen, Nordøst for Tilsit, og ved Memel. Njemen, der ganske vist var sejlbar, kunde vel komme i Betragtning som Tilforselsaare, men kun for højre Fløj af Arméen, og var tilmed saa lidt reguleret, at man ikke med Sikkerhed kunde bygge paa den. Forsøgene paa at slæbe Tropper op ad Floden paa Flodpramme maatte opgives. Prammene løb paa Sandbanker inde paa russisk Omraade.

Libau kunde kun med største Forsigtighed benyttes som Forsyningshavn. Den russiske Flaade og engelske Undervandsbaade beherskede endnu den Gang den østlige Del af Østersøen. I Tilslutning hertil havde vi ved Hjælp af forefundet Materiel faaet oprettet en uregelmæssig Trafik ad den fra Libau mod Øst førende Jernbane. Allerede paa et tidligt Tidspunkt havde vi paabegyndt Bygningen af en Feltbane Laugzargen—Tauroggen—Kjelmy, men paa Grund af Mangel paa Arbejds-kraft skred den kun langsomt fremad. Da Overvejelserne angaaende en stor Operation antog fastere Form, maatte der tænkes paa en omfattende Udbygning af Jernbanenettet. Den korteste Forbindelse med de russiske Jernbaner førte fra Memel til Prekuln Øst for Libau. Bygningen af denne Strækning blev paabegyndt, men senere atter indstillet, da Oberbefehlshaber Ost maatte afgive Jernbanearbejds-kraft til Bygningen af Jernbanen Willenberg—Ostrolenka. I Begyndelsen af Juli blev Banen til Prekuln endelig færdig. Den var af uendelig Værdi, omend dens Ydeevne endnu lod meget tilbage at ønske. Jernbanen Libau—Moscheiki blev nu omlagt til normal Sporvidde. Senere kom vi ogsaa over Koschedary Øst for Kowno ind paa det litauiske Jernbanenet. Endelig begyndte vi Anlægget af Normalbanen Tauroggen—Radsiwilischki (Sydøst for Schaulen). Denne Banes Træbro over Dubissa blev et helt Kustværk.

Ved Midten af Juli var Njemen-Arméens Gruppering efter Ankomsten af de allerede i Juni afsendte Forstærkninger tilendebragt. Overkommandoen følte det haardt, at den paa Grund af Angrebet paa Narew ikke fik alle de Tropper, den havde haabet, men holdt alligevel fast paa Operationens Grundtanke. Dubissa blev kun svagt besat indtil Kjel-

my. Mellem Kjelmy og Schaulen blev I. R. K. trukket sammen som en Stodgruppe. Derefter fulgte ned langs Windau atter en kun tynd Besætning, som sluttede sig til en stærkere Gruppe Nord for Jernbanen til Libau. Her stod der 2—3 Infanteri- og lige saa mange Kavalleri-Divisioner. Den 14. Juli, da Prassnysch i det nordlige Polen netop var falden, og Russerne længere Syd paa endnu stod Vest for Weichsel og Syd for Lublin—Cholm, overskred General v. Below Windau i den Hensigt at omfatte de ved Schaulen staaende stærke russiske Kræfter fra Nord ved en Fremrykning i Retning af Mitau og samtidigt at trænge dem stærkt fra Sydøst med I. R. K.; den svage Midtefront skulde holdes tilbage. Arméens højre Fløj ved Dubissa skulde foreløbig forholde sig afventende og først træde til, naar Operationen skred videre frem.

Russerne havde øjensynligt ikke ventet noget Angreb og ejheller haft Kendskab til dettes Udstrækning mod Nord. De stødte i Retning af Okmjany mod 6. Res. Div., der rykkede frem i Midten, og tvang den til at vige tilbage mod Vest, men fandt sig saaledes truet i deres højre Flanke, at de ikke kunde udnytte denne Fremgang.

Infanteri-Divisionerne paa venstre Fløj slog allerede den 17. Russerne ved Autz, men lod sig saa paa Grund af Begivenhederne ved 6. Res. Div. trække mod Syd, hvorved Omfatningen tabte i Virkning. Under uafbrudte Kampe, der fortsættes lige til 23. Juli og er blevne sammenfattede under Navnet »Slaget ved Schaulen«, blev 5. russiske Armé kastet tilbage fra Schaulen mod Ponjewjesh. Det lykkedes den delvis at undkomme, idet det tyske Kavalleri, som naaede ind i Ryggen paa den, ikke besad tilstrækkelig Ildkraft. Ponjewjesh blev allerede besat af os den 29. Juli. Paa venstre Fløj stødte Kavalleriet frem helt til Rigabugten og sluttede sig dernæst til Fodfolkets Fremrykning mod Mitau, som blev taget den 1. August. Længere sydpaa var Dubissa overskredet og indtil 29. Juli Linjen Kowno—Ponjewjesh naaet.

Forbindelserne bagud maatte nu igen ordnes, ligesom Tropperne maatte forsynes med Ammunition. Trosinstitutionerne var i stort Antal bleven tildelt 12. og 8. Armé og manglede derfor ved Njemen-Arméen. Dennes Fremrykning foregik nu langsommere. Den Dag, Kowno blev taget, stod den ved Swjenta og Jara. Her kom det til en længere Standsning, medens venstre Fløj skød sig videre frem mod Düna. Syd for Riga beholdt Russerne et stort Brohovede, som i lang Tid skulde vedblive at være et Faremoment for os; derimod blev i de første Dage af September Düna naaet mellem Üxküll og Friedrichstadt, og den her staaende Fjende kastet tilbage over Floden.

Russerne var imidlertid blevne forstærkede. Njemenarméens svage Kræfter var fordelt over et meget vidtstrakt Terrain, saa at de i den nærmeste Tid ikke kunde komme videre ved egen Hjælp. De stod i Føling med venstre Fløj af 10. Armé, da denne efter Erobringen af Kowno atter stødte paa stærke Fjender midtvejs mellem denne By og Wilna.

Et Flaadeforetagende i Riga-Bugten den 8. August havde ingen Indflydelse paa Operationerne til Lands.

Njemen-Arméens hurtige Fremrykning viser, hvor meget mere

der kunde naas ved at give Arméen større Styrke og bedre Udrustning, navnlig med Tros og mobile Forsyningsinstitutioner.

X.

I sidste Halvdel af August havde Tanken om en Videreføring af Operationerne Øst for Njemen antaget fastere Form. Hvis det overhovedet skulde være muligt at naa ind i Flanken af den fra Polen tilbagegaaende Hær, kunde saadant kun ske ved et Stød med Hovedretning Kowno—Wilna—Minsk. Dette Stød maatte føres med 10. Armé, medens 8. og 12. Armé hagede sig fast i Fjenden.

10. Armés Operationer maatte mod Nord have en Flankesikring mod Banelinjen Riga—Dünaburg, i hvilken der udmunder adskillige Baner fra Nordøst og Øst, ligesom ogsaa imod Linjerne Polotzk—Molodetschno og Orscha—Borrisow—Minsk. Njemen-Arméen skulde fortsætte sin Fremrykning med Tyngdepunktet mod Dünaburg, medens der sendtes stærke Rytterafdelinger mod de to sidstnævnte Baner.

Russerne, der stod med en foran 10. Armé og Njemen-Arméen sammenhængende, men Nordøst for Kowno kun tyndt besat Front, vilde derved blive sprængte, d. v. s. kastede tilbage dels over Wilna og dels over Dünaburg, medens Kavalleri-Divisionerne gik mod Polotzk—Minsk.

Spørgsmaalet blev imidlertid, hvad Resultat denne Operation kunde bringe nu, da Russerne paa deres Tilbagetog var naaede saa langt mod Øst. Der var ingen Tvivl om, at med hver Dag, der gik, inden den blev paabegyndt, blev Udsigten til at faa noget ud af den mindre. Jeg overvejede, om vi ikke skulde nøjes med et Stød over Olita—Orany mod Lida, men jeg forkastede Tanken, eftersom alle lignende Forsøg i Løbet af Sommerfelttoget paa at opnaa en Flankering var løbne ud i Sandet. Altsaa blev jeg staaende ved den store Operation, fordi den vilde kunne bringe et endnu større Resultat. Ogsaa her var vi nødte til at handle paa usikkert Grundlag. Det var klart, at 10. Armé skulde have Forstærkning, og Cerneringsstropperne fra Nowo Georgiewsk blev saa tilført den.

8. og 12. Armé var under Operationerne bleven pressede saadan sammen, at det var bleven muligt, foruden de for Vestfronten behøvede Forstærkning, og Cerneringsstropperne fra Nowo-Georgiewsk blev transporterede til Kowno og herfra sat ind paa venstre Fløj af 10. eller højre Fløj af 8. Armé.

I Mellemtiden var 10. Armé bleven kraftigt angrebet fra Wilna. Fjenden havde ført Kræfter mod Nord fra Polen. Med den Hensigt at flankere havde 10. Armé ligesom dens Modstander forstærket sig mod Nord i Retning af Wilkomir. Kampen blev ført med særlig Heftighed paa den nordlige Bred af Wilija.

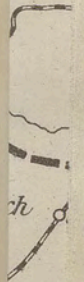
Der kom atter Dage med nervepirrende Spænding. Jeg havde gerne fremskyndet Operationens Paabegyndelse, men Banen Wirballen—Kowno kunde nu engang ikke yde mere, end det i dens ufærdige Til-

Kort VI

a

Le

ch

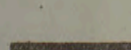

é
ngi

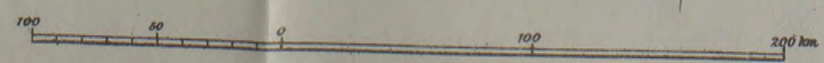

Sommerfelttog mod Rusland. 1915.

Forklaring.

- De forbundnes Kamplinie i Slutn. of April 1915.
- Angrebsretninger.
- De af de forbundne under Operationerne naaede Linier.

stand var muligt. Alt tog en uendelig Tid, Vejene var desuden slette og Tropperne ikke mere friske.

Den 9. September begyndte endelig Fremrykningen. Njemen-Arméen kom godt fremad mod Dünaburg—Jakobstadt. Dens højre Fløj satte sig fast omtrent ved Uzjany paa Landevejen Kowno—Dünaburg og kastede meget hurtigt Fjenden tilbage over Nowo-Alexandrowsk. Fjenden holdt dog Stand i begge Brohoveder. Det kom her til lange, forbitrede Kampe.

10. Armés venstre Fløj, der stod Syd for Wilkomir, vandt i Løbet af de første to Dage ganske godt Terrain henimod Wilija ovenfor Wilna. Efterhaanden lykkedes det, dog kun lidt efter lidt, at drive Russerne tilbage over denne Flod.

Imellem de to Arméers indvendige Fløje, fra Dünaburg til Wilija, havde Kavalleridivisionerne friere Bane. De maatte først under stadige Kampe arbejde sig igennem Sødraget mellem Wilkomir og Swentzjany. Den 13. var denne By taget. Herfra vendte Divisionerne sig imod Smorgon—Molodetschno og imod Banen Molodetschno—Polotzk, midt imellem de to Byer. Kavalleridivisioner af 8. Armé kunde nu følge efter. Allerede den 14. var Banen Wilna—Molodetschno—Polotzk naaet ved Smorgon—Wileika og Øst for Glubokaje og den højre russiske Fløj ved Wilija Nordøst for Wilna stærkt truet. Ogsaa Banen Orscha—Minsk blev afbrudt i Nærheden af Borissow. Kavalleridivisionerne fandt her, som saa ofte før paa Østfronten, nye Virkefelter. Det tyske Kavalleris kække Rytteraand har alle Vegne givet sig glimrende Udslag.

10. Armé bestræbte sig stadigt for at skyde Tropper fra dens Front til dens venstre Fløj. Den rakte derved længere ud langs Wilija mod Smorgon og tæt Sønden om Wischnjewsøen mod Wileika. Bevægelserne var vanskelige at udføre og tog Tid. De medførte ganske overordentlige Anstrengelser for Tropperne, thi Vejr og Føre var slet og sinkende os. Infanteri-Divisionerne kunde ikke hurtigt nok afløse Kavalleri-Divisionerne i deres langt fremskudte Stillinger. Paa Grund af deres ringe Ildkraft formaaede de ikke varigt at holde Smorgon, der den 19. efter den tapreste Modstand blev fravristet 1. Kav. Div. ved et Angreb fra Wilna.

Russerne havde erkendt den Fare, der truede dem, og førte nu pr. Bane Forstærkninger til i Egnen Øst for Dünaburg. Dissé Forstærkninger viste sig meget snart Syd for Dünaburg. Banen over Polotzk til Molodetschno blev ikke benyttet. Derimod formaaede de at udføre en stor Tilbagesvingning fra Lida og Slonim med Infanteri-Divisioner i Retning af Molodetschno og med Kavalleri-Divisioner i Retning af Dokschitz. Det store russiske frontale Tilbagetog var desværre allerede saavidt lykkedes, at de herfra mod Nord svingende Tropper rettidigt naaede Wilija. Den tyske Omfatten bragtes her til Standsning. Dens Kraft strakte ikke til at overvinde den fjendtlige Modstand. Russerne gik nu paa deres Side over Wilija Nord for Molodetschno over til Modangreb, men formaaede ejheller at komme fremad.

Imidlertid var det tyske Angreb ogsaa i Fronten skredet langsomt

fremad. Overfor dette Tryk kunde Russerne ikke holde Wilna og trak sig nu over hele Fronten kæmpende tilbage. Den tyske Hær havde endnu i Fronten Kraft nok til at naa frem til Egnen tæt Vest for Smorgon, den vestlige Beresina og Egnen om Baranowitschi og Pinsk.

Medens vi langsomt trængte Fjenden tilbage fra Wilna mod Smorgon, var det blevet mig klart, at Operationen maatte afbrydes. En Fortsættelse af Angrebet var udelukket. Overfor det fjendtlige Kavalleri, der fra alle Sider voldsommere og voldsommere trængte sig frem mod vore lang fremskudte Styrker, vilde venstre Fløj af 10. Armé ikke kunne holde sine Stillinger. Vi maatte indrette os for Vinteren og fandt gunstige Forhold i Linien Wischnjew - Narotsch - Dryswjaty - Søerne. Medens nu nyankommende Tropper blev satte ind under Njemen-Arméen ved Dryswjatsøen, svingede 10. Armés Nordfløj tilbage til den angivne Linie. 10. Armé vilde, ligesom i sin Tid ved den lignende Bevægelse foran Grodno, opholde den efterfølgende Fjende. Men den forsinkede sig herunder noget rigeligt og blev sluttelig ret ublidt medtaget Øst for Narotschsøen.

Den russiske Flodbølge brasede imod vor nye Front, men saa glattedes Søen efterhaanden ud. Den k.-k. Armé havde imidlertid gjort Forsøg paa Nordøst for Lutzk ved et Gennembrud at faa Mulighed for en Omfatning, men var bleven kastet tilbage ved et Modangreb. Ved Dünaburg kæmpedes der endnu længe. Njemen-Arméen haabede endnu stadig at tage Brohovedet. Men Ammunitionstilførslen glippede, saa Angrebet ikke kunde føres igennem. Kampene blev derfor efter mit Ønske indstillede.

Fronten faldt derefter til Ro lige til Karpatherne.

Sommerfelttoget mod Rusland var til Ende.

Russerne var bleven slaaede og trængte frontalt tilbage. Operationen over Kowno havde ikke givet noget større Resultat, da den var kommen for sent. Dette var Hovedgrunden. Fjenden havde formaaget at hindre den ham truende Omfatning ved Wilija. Havde han staaet nogle Dagsmarcher længere mod Vest, vilde han ikke have været i Stand hertil.

Vi har hverken mod Øst eller Vest under hele Krigen kunnet gennemføre et stort strategisk Gennembrud i alle dets Konsekvenser. Det mellem Wilna og Dünaburg er det, der er bleven ført videst. Det viser, hvordan det strategiske Gennembrud kun naar sin fulde Udnyttelse gennem en derpaa følgende taktisk Omfatning. Det blev forbeholdt den bulgarske Hær i September 1918 at vise Verden de skæbnesvangre Følger af en saadan Operation. Men denne blev kun mulig som Følge af, at den bulgarske Hær fuldstændigt svigtede.

Septemberdagens voldsomme Spænding havde paany kun bragt os et taktisk Resultat. Der havde været overordentlig kritiske Situationer at overvinde. 1. Kav. Div.s Kamp ved Smorgon paa Fjendens Tilbagetogslinie var af ophøjet Storhed. Den maatte vige med stærke Tab tæt før Fodfolkets Ankomst. Ogsaa paa Njemen-Arméens Sydfløj var Situationen længe betænkelig, ligesom 10. Armés Tilbagesvingning var i høj Grad risikabel. Alt traadte det imidlertid i Baggrunden for

den nervepirrende Spænding: kommer Fodfolket ad de elendige Veje hurtigt nok frem til at gøre den Omfatning, der saa dygtigt var indledet af Kavalleri-Divisionerne, afgørende? En saadan Spænding kan kun den tilfulde forstaa, der har været udsat for den og taget Del i den med Hjerte og Hjerne.

Vi havde gjort et nyt stort Skridt fremad mod det attraaede Maal, at nedkæmpe Rusland. Den viljestærke Storfyrste traadte tilbage. Zaren stillede sig i Spidsen for Hæren.

Overalt havde vore Tropper og vor Ledelse gjort deres Skyldighed, og hos den tyske Soldat fæstnede sig med Rette Følelsen af ubetinget Overlegenhed over Russerne. Tallene alene indgød ham ikke mere nogen Skræk.

Oberbefehlshaber Ost's Hovedkvarter i Kowno Oktober 1915—Juli 1916.

Hvileperioden.

I.

Efter Afslutningen af Kampene Nord for Arras i Maj herskede der gennem Sommeren 1915 i det store og hele Ro paa Vestfronten. I Slutningen af September begyndte Ententens store Angreb ved Loos og i Champagne. De fra Østfronten overførte Tropper kom netop tidnok til at understøtte vore saa tappert udholdende Forsvarere paa Vestfronten og at afvende et stort og farligt Tilbageslag.

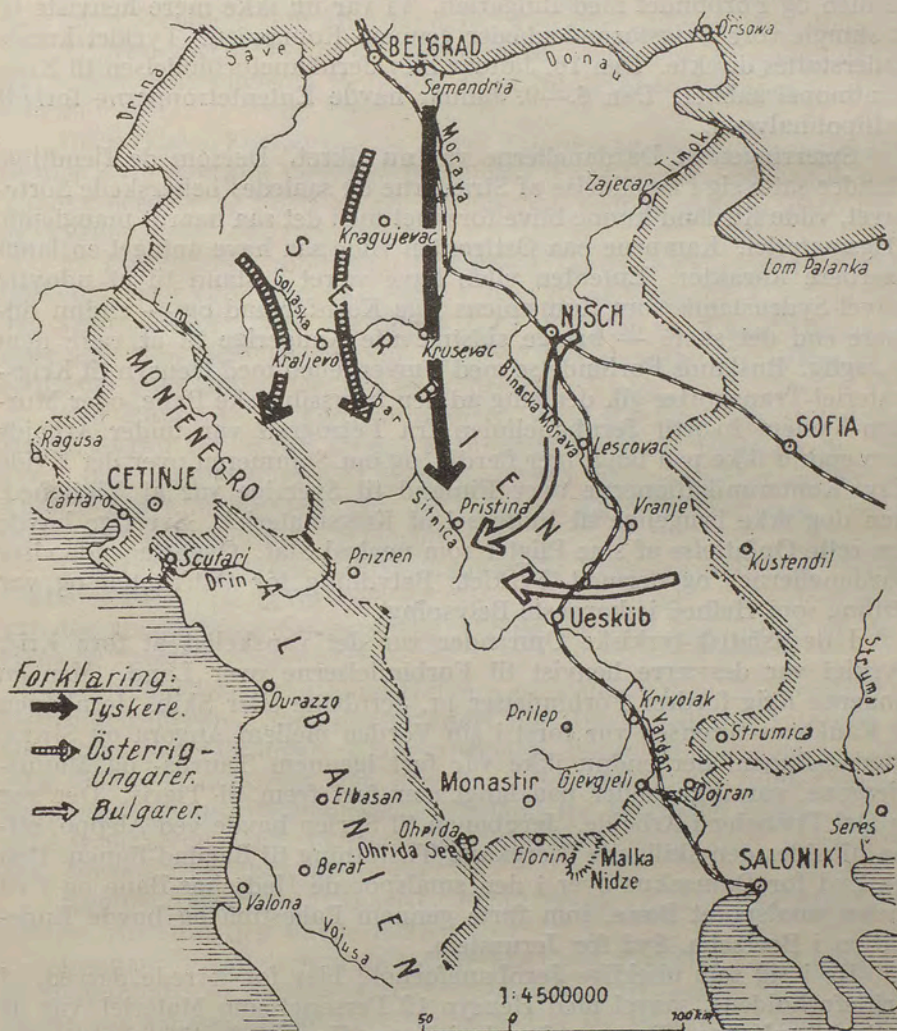
Italienerne havde flere Gange og forgæves taget Offensiven. Den k.-k. Armé klarede sig godt overfor Italien. Det var Arvefjenden, mens der overfor Rusland ingen som helst nationale Instinkter rørte sig.

Den tyske Øverste Hærledelse og den k.-k. Armé-Overkommando havde fattet den Beslutning at slaa Serbien ned. Bulgarien traadte, ledet af dets naturlige Modsætningsforhold til Serbien og presset af Macedonierne aabent op paa vor Side. Indtagelsen af Warschau havde dér gjort et særlig stærkt Indtryk. Bulgarien bragte os med sine 12 stærke Infanteri-Divisioner et godt Tilskud af Kraft paa Balkan.

Generalfeltmarskal v. Mackensen overskred i Begyndelsen af Oktober Donau. Det serbiske Felttog førte os i Tiden til Begyndelsen af December nær til den græske Grænse. Hensynet til Grækenland, de udmattede Tropper og Etapeforbindelsernes Tilstand, maaske ogsaa andre mig ubekendte politiske og militære Grunde, hindrede os i at føre Operationen videre mod Saloniki, hvorfra de første Ententetropper greb ind i Kampen. Indtagelsen af Saloniki vilde have bragt os en betydelig Lettelse paa Balkanhalvøen. Paa Grundlag af mine senere Erfaringer maa jeg dog slaa fast, at vi ved en saadan Operation ikke vilde have faaet en eneste Bulgarer over paa Vestfronten. Vi vilde derimod sandsynligvis have set de Englændere, Franskmænd og Serbere, som senere beskæftigedes paa den macedoniske Front, i Frankrig. Disse Betragtninger har nu og fremtidigt deres Gyldighed. Angrebet paa Saloniki maatte stedse blive et sekundært Foretagende og maa bedømmes som saadant.

K.-k. Tropper trængte over Montenegro frem til Albanien indtil Wojosa, hvor Kampene vedvarede lige til Februar. Østerrig-Ungarns Flankedækning var fra Donau skudt langt frem til Albanien og til den

græske Grænse. Her stod navnlig bulgarske Tropper Vagt, ikke alene for deres eget Land, men ogsaa for Østerrig-Ungarn og for os.

Skitse 5: Felttog i Serbien 1915.

De tyske Tropper blev for Størstedelen lidt efter lidt førte tilbage til Donau. Ogsaa Østerrig-Ungarn fik frigjort en Del Kræfter. Den serbiske Hær var definitivt slaaet, Resterne af den undkom i Retning af Valona og blev i Frankrigs og Englands stærke Haand paa Korfu atter en Kampfaktor, som den bulgarske Soldat frygtede. De blev senere overført til Saloniki og har dér kæmpet paa fuldgod Vis.

Ententen saa sig tvunget til paa andre Krigsskuepladser at frigøre Tropper til Brug i Macedonien. De gav Afkald paa at føre det Gallipoli-Foretagende videre, som takket være tyske Mænds og Middelhavs-Divi-

sionens Bedrifter, havde kostet dem saa meget. Ekspeditionskorpsset var nu stærkt truet. Forbindelsen med Tyrkiet var knyttet ved Sejren over Serbien og Forbundet med Bulgarien. Vi var nu ikke mere henviste til at smugle vore Krigsfornødenheder gennem Rumænien. Tyrkiet kunde understøttes direkte. Den 16. Januar blev Jernbaneforbindelsen til Konstantinopel aabnet. Den 8.—9. Januar havde Ententetropperne forladt Gallipolihalvøen.

Spærringen af Dardanellerne var nu sikret. Dersom de fjendtlige Flaader satte sig i Besiddelse af Stræderne og saaledes beherskede Sortehavet, vilde Rusland kunne blive forsynet med det saa haardt manglende Krigsmateriel. Kampene paa Østfronten vilde saa have antaget en langt haardere Karakter. Ententen vilde have været i Stand til at udnytte saavel Sydruslands som Rumæniens rige Kornforraad og — endnu tidligere end det skete — bringe sidstnævnte Kongerige til at være dem følgagtig. Ruslands Forbindelse med Omverdenen med Hensyn til Krigsmateriel-Transporter gik dengang ad den transsibiriske Bane, over Murman-Kysten, hvortil Jernbanelinien fra Petrograd var under Arbejde men endnu ikke paa langt nær færdig, og om Sommeren over det Hvide Hav. Kommunikationerne over Finland til Sverrige var af Vigtighed, men dog ikke brugelige til Indførsel af Krigsmateriel. Sverrige havde den rette Opfattelse af sine Pligter som neutral Stat. Ovenstaaende viser Dardanellernes og dermed Tyrkiets Betydning for Østfronten og vor Stilling som Helhed i skarpeste Belysning.

I de asiatiske-tyrkiske Omraader var det vanskeligt at føre Krig. Tyrkiet var desværre henvist til Forbindelserne over Land. Men en moderne Krig fordrer Forbindelser pr. Jernbane eller Skib. Jernbanen til Kaukasus-Grænsen var først i sin Vorden mellem Angora og Siwas. Bagdad-Banen, der endnu ikke var ført igennem Taurus- og Manus-Bjergene, var ikke heller paa langt nær ført frem til Tigris. Der var en Del Tunneler i Arbejde. Jernbanen til Syrien havde ved Aleppo, alt-saa hinsides den skillende Bjergkam, Tilslutning til Bagdad-Banen. Den gik Syd for Damaskus over i den smalsporede Hedschas-Bane og i en anden smalsporet Bane, som førte gennem Palæstina og havde Endestation i Beerseba, Syd for Jerusalem.

De i sig selv uheldige Jernbaneforhold blev forværrede derved, at Driftsforholdene, saavel med Hensyn til Personel som Materiel, var de slettest tænkelige. Banerne kunde i ingen Henseende tilfredsstille Behovet.

Forsøg paa at drage sig Euphrat og Tigris til Nytte gav visse Resultater. Men Helhedsbilledet forrykkedes ingenlunde derved.

Tyske Lastautomobil-Kolonner bidrog til at mindske Vanskelighederne en hel Del.

Som Følge af de uheldige Etapeforbindelser var Operationerne i Lilleasien, Syrien og Mesopotamien fordømt til Resultatløshed, saalænge det ikke lykkedes os at ændre Situationen med Hensyn til Kommunikationerne.

Tyrkiets militære Ydeevne i dets Grænseprovinser indskrænkedes yderligere derved, at Kurderne og Armenierne paa den kaukasi-

ske Grænse og Araberstammerne i Mesopotamien og Syrien lige til Adén var tyrkerfjendtlige. Tyrkerne har altid drevet en uheldig Politik overfor de Indfødte. De har kun taget, aldrig givet. Nu maatte de regne med hine Stammer som Modstandere. Ved deres uforsvarlige Behandling af Armenierne berøvede Tyrkerne sig selv den Arbejdskraft, de havde saa paatrængende Brug for, bl. a. til Jernbanebygning og Jordarbejde.

De tyrkiske Forsøg paa at hidse Tripolis og Benghasi op til Den Hellige Krig gav kun tarvelige Resultater. Vore Undervandsbaade førte Vaaben derover og holdt en vis Forbindelse vedlige mellem disse Egne og Tyrkiet.

Et Foretagende mod Suez-Kanalen i Januar—Februar 1915 mislykkedes. Det vilde kun have haft Udsigt til at lykkes, om paa samme Tid Senussierne fra Vest var faldne ind i Ægypten og Ægypterne havde rejst sig. Men slige Tanker var Utopier. Det engelske Herredømme er rodfæstet i de Omraader, der er under dets Vælde.

Ved Euphrat- og Tigrismundingen skød England sig, støttet paa Havet, Skridt for Skridt frem i Retning af Bagdad. Dette havde Tyrkerne ikke kunnet hindre. I December 1915 kæmpedes der om Kut-el-Amara, nedenfor Bagdad, som det engelske Ekspeditionskorps allerede forinden havde nærmet sig betænkeligt.

Den tyrkiske Armé ved den kaukasiske Grænse var bleven slaet i Vinteren 1914—15 og forholdt sig siden da afventende. Ikke desmindre var den stadig udsat for betydelig Afgang, navnlig paa Grund af Plettyfus og Frost.

Begivenhederne paa Sinai-Halvøen og i Mesopotamien berørte ikke Østfronten direkte. Suez-Foretagendet blev fulgt med stor Interesse og adskillige Forhaabninger. Etapevanskelighederne, saadan som jeg kortelig skildrede dem, var mig den Gang ikke bekendt i fuldt Omfang. Jeg ansaa navnlig Bagdadbanens Tilstand for betydeligt bedre og længere fremskreden end Tilfældet var. Om der kunde være gjort mere her, formaar jeg ikke at overse.

Kampene paa den kaukasiske Front bragte os ikke den Aflastning overfor Rusland, jeg havde haabet paa.

Gennem Besættelsen af de vidtstrakte Egne mod Øst, ved Aabningen af Balkanhalvøen og den derved etablerede Forbindelse med Tyrkiet havde vor krigs-økonomiske Tilstand bedret sig ganske betydeligt. Rumænien var bleven mere imødekommende med Hensyn til Leverancer, eftersom det ikke kunde komme af med sine Lagre paa anden Vis. Aaret 1915 sluttede med et Plus for os. For det kommende Aar forstærkede vi os, men behøvede ikke for lang Tid at hente alt muligt og nødvendigt fra Hjemlandet.

Vore Fjenders Rustninger fortsattes.

De engelske Kitchener-Arméer antog fastere Omrids. De var allerede for Størsteparten ankomne til Vestfronten. Den engelske Front havde udstrakt sig mod Syd og aflastet Frankrig. Flere Divisioner var under Nyopstilling i England. Udskrivning traadte i Stedet for Hverv-

ning. Den engelske Værnepligtslov blev vedtaget i Parlamentet i Januar 1916.

Hermed stillede ogsaa England sig — som sidste europæiske Magt — paa den almindelige Værnepligts Grund, den der ene svarer til Krigens Tarv og til det moralske Krav, at enhver vaabenfør Mand skal tjene Staten med Vaaben i Haand. England udstrakte ikke Loven til Irland. Dette er betegnende.

Den franske Hær havde opretholdt sin gamle Styrke, den serbiske blev nyopstillet. Rusland gjorde under Indflydelse af Nederlagene et dybt Indgreb i sine enorme Menneskereserver.

Omlægningen af Frankrigs, Englands, Japans og Amerikas Fredsindustri havde gjort afgørende Fremskridt.

Aaret 1916 maatte bringe vældige Kampe.

I denne store Ramme af verdenshistoriske Begivenheder træder Begivenhederne i Oberbefehlshaber Ost's Kommandoomraade i Baggrunden, efter at de siden November 1914 havde dannet en væsentlig, ofte den afgørende Part af hele Krigens. Vi fik nu et mere stilfærdigt Arbejde.

II.

De Forhold, Østhæren befandt sig i ved Afslutningen af de store Operationer, var i enhver Retning ufærdige, ligesom ogsaa Tilstandene i det Landomraade, som vi i Begivenhedernes Løb havde besat.

For at være baade Landet og Hæren nærmere, tog vi i Slutningen af Oktober til Kowno.

Generalfeltmarskallen, Herrerne i Staben og jeg blev underbragte i 2 Villaer, tilhørende Hr. Tillmann, en Tysker hvis Familienavn havde en god Klang blandt Tyskere i Rusland. Han selv havde siden Krigens Begyndelse opholdt sig i Tyskland. Generalfeltmarskallen, Oberst Hoffmann og jeg boede sammen i den ene Villa. I denne spiste ogsaa den snævrere Stab. Jeg har tilbragt mange Timer i det Hus, det vil altid blive staaende i min Erindring.

Staben havde Arbejdslokaler i Militærgouvernementsbygningen. Karakteristisk for den daværende russiske Kultur var de 50 Pfennig-Billeder af Zaren, Zarina og Storfyrsttronfølgeren, der fandtes. Værelserne var store, passede godt til vort Brug og vilde være nemme at varme op i den kommende Vinter.

Kowno er en typisk russisk By med lave uanselige Træhuse og forholdsvis brede Gader. Fra de Højder, der snævert omkranser Byen, har man en interessant Udsigt over Byen og Wilijas Udløb i Njemen. Hinsides Njemen ligger Taarnet af et gammelt Slot, bygget af en tysk Ridderorden, som et Tegn paa tysk Kulturarbejde mod Øst, og ikke langt fra det en Mærkesten om de franske Planer om Verdensherredømmet, de Højder, fra hvilke Napoleon i 1812 iagttog Storaméens Overgang over Floden.

Vældige historiske Indtryk strømmede ind paa mig.

Jeg besluttede i de besatte Omraader at genoptage det Kultur-

arbejde, som Tyskerne igennem mange Aarhundreder havde udført i disse Egne. Ud fra sig selv skaber den broget blandede Befolkning ingen Kultur, henvist til sig selv alene falder den ind under Polakherredømmet.

Jeg var stolt af, at vi for Aarhundreder siden efter Tider, der kendetegnedes af Svaghed og den bitreste Nød, havde afrystet fremmed Aag. Nu stod det samme Tyskland, som blev slaaet af Napoleon, fordi det var raadent, og som dernæst blev samlet af store Mænd, i denne Verdenskrig sejrrikt overfor overlegne Fjender og havde hidført glimrende Resultater. Jeg haabede paa Sejren. Det kunde ikke være anderledes. Det tyske Folk havde allerede oplevet for svære Tider til at det endnu engang skulde udsætte sig for saa frygtelig en Skæbne. De Mænd, der førte Tyskland, behøvede kun at udfolde deres Kræfter og puste til den hellige Ild, som — det mente jeg dengang — brændte i alle tyske Hjerter.

En lykkelig Fremtid med sikret Velfærd syntes at aabne sig for Fædrelandet.

Arbejdet blev naturligvis ikke afbrudt en eneste Dag af Overflytningen fra Lötzen til Kowno. De nødvendige Telefonledninger var i rette Tid anbragte i Arbejdslokalerne og Møblementet suppleret i fornødent Omfang. Der var ikke andet at gøre end at tage de nødvendige Møbler fra andre Huse, der var forladt af Befolkningen. Det foregik ganske vist saa ordnet, som det var muligt, men der foregik dog adskillige Uordener. Det er beklagelige Tilstande, som Krigen imidlertid med ubønhørlig Vælde fører med sig. Den krigsførende Magt eller den enkelte Soldat har ingen Skyld heri. Forholdene er stærkere end den gode Vilje. For den enkelte Indbygger i det fremmede Land er det jo ganske vist nogenlunde ligegyldigt, paa hvilken Vis han mister sine Ejendele. Han forstaar ikke de Krav, Krigen stiller, og Dommen over Fjendens barbariske Krigsførelse er snart færdig.

I Kowno fandt vi tilstrækkeligt af Møbler; men da vi senere tog til Brest-Litowsk, forefandt vi kun tomme Barakker. Vi lod derfor tildels vore Møbler flytte fra Kowno, andre fik vi andetsteds fra. Krigen er nu engang et brutalt Haandværk.

Jeg besøgte hyppigt den evangeliske Gudstjeneste i Byen, som Pastor Wessel holdt i den tidligere ortodokse Kirke. Det var en mægtig Bygning, der bar Bud om det russiske Tvangsherredømme i disse Egne. Jeg hørte der paa fremmed Grund for første Gang den smukke gamle Sang brugt som Salme:

Ich hab' mich ergeben
mit Herz und mit Hand
Dir Land voll Lieb' und Leben
mein deutsches Vaterland.

Jeg var dybt grebet. Sangen blev senere sunget hver Søndag i alle Kirker og saaledes indskrevet dybt i hver tysk Mands Hjerte.

III.

Det første Arbejde gjaldt en Forstærkning af Fronten og Bestræbelsen for at gøre Arméerne Livet lettere. Paa vor højre Fløj havde Prins Leopold af Bayerns Hærgruppe Afsnittet Syd for Njemen til Syd for Pinsk. Denne Hærgruppe saavel som Generalfeltmarskal v. Hindenburgs stod under Befaling af den tyske Øverste Hærledelse. Hertil sluttede sig mod Syd Fronten under den k. k. Overkommando i Teschen med Hærgruppen Linsingen paa venstre Fløj, medens den højre støttede sig til den rumænske Grænse.

I Oberbefehlshaber Ost, v. Hindenburgs Kommandoomraade var 12. og 8. Armé bleven trængte saaledes sammen, at der kun var Plads for én Armé. 12. blev staaende og strakte sig fra Njemen til over Banen Lida—Molodetschno. General v. Gallwitz havde afgivet Overkommandoen her og overtaget en Armé mod Serbien. I Stedet for ham fik General v. Fabeck, der var kommen fra Vestfronten, Kommandoen over 12. Armé.

10. Armé stod i Tilslutning hertil mod Nord indtil Disna. Nord for den blev der under General v. Scholtz, der havde haft 8. Armé, dannet den efter ham benævnte Armégruppe. Dens venstre Fløj stod ved Düna omtrent halvvejs mellem Dünaburg og Jakobstadt.

Den nordligste Del af Fronten og Kystbevogtningen var underlagt General v. Below. Njemen-Arméen, hvis Navn ikke mere passede, blev til 8. Armé. Slige Forandringer er ingenlunde saa enkle, som de her er beskrevne. En Række af Forholdsregler udkræves for at udelukke Ulemper saavel for Nutid som Fremtid.

I Krigshavnen Libau indrettede Marinen sig. Dens Kommandoomraade dér maatte have en særlig Regulering.

Indenfor den for Fronten saaledes fastlagte Ramme kom saa Grupperingen af de lavere Enheder. Hertil krævedes en hel Række af vidtgaaende Forskydninger. Dér hvor de store Offensiv-Bevægelsers Tyngdepunkt havde ligget, stod Tropperne for tæt, andre Steder for tyndt. Der maatte foretages Udligninger. Kavalleri-Divisioner maatte erstattes af Infanteri-Divisioner. Det varede en rum Tid, før Forskydningerne var tilendebragte og Tropperne kom derhen, hvor de skulde blive indtil videre.

Men om virkelig Ro var der foreløbig ikke Tale. Stillingerne maatte udbygges. De enkelte Afdelinger havde desuden store Strækninger at holde. Begge Dele stillede store Krav til Soldaternes Kræfter. De Stillinger, der skulde udbygges, blev i Almindelighed valgt dér, hvor Angrebet var stivnet. Men Punkter, der ikke kunde holdes, skulde opgives. Det var svært for baade Førere og Tropper at beslutte sig hertil.

Imellem Wischnjew og Disna, til hvilken Linje 10. Armé var svinget tilbage, kunde man bedre udsøge sig Stillingerne.

Udbygningen af Stillinger og Hulrum saavel som hele Livet paa Fronten led under de daarlige Jernbaneforhold. Russerne havde overalt grundigt ødelagt Banerne. Broerne over Njemen og de andre større Flodløb var overalt sprængte, Banegaardene brændte, Vandcisternerne

ødelagte og Telegrafledningerne afbrudte. Banelegemerne var tildels oprevne, Sveller og Skinner var fjernede. De militære Jernbanemyndigheder og deres til Bygning og Drift beregnede Tropper, støttet af Telegraftropperne med Hensyn til den overordentlig vigtige Etablering af Ledningerne, havde et ganske uhyre Arbejde at udføre. Feltjernbanechefen, Oberst Kersten havde nok om Ørerne.

Af største Betydning blev Retableringen af Jernbanebroen ved Kowno. Den var i farbar Stand i Slutningen af Septbr. og var i lang Tid den eneste Tilførselsaare for 10. og 12. Armé og højre Fløj af Armégruppen Scholtz. Dermed var jeg tilfreds, da jeg kunde regne med to Tog daglig til Lida for 12. Armé, men det gik nu ikke saa lige til virkelig at faa de Tog frem, Arméerne behøvede. Banerne i Hjemlandet var stærkt belastede. 12. Armé forlangte som særlig paatrængende nødvendigt et Havretog og fik et med — Sodavandsflasker! Det er i Forhold til Krigens Omfang Smaating. Men Mand og Hests Velbefindende bestaar nu engang af Smaating, og derfor faar disse en ganske uendelig og afgørende Betydning.

Det nordlige Banenet havde ved Prekuln Tilslutning til Banen mod Memel. De russiske Baner i Litauen og Kurland besad selv i Fredstid en overraskende ringe Ydeevne. Dette vilde have været anderledes, om Rusland havde haft Brug for Havnene Windau og Libau til dets økonomiske Liv. Banen Prekuln—Memel stod ogsaa langt tilbage med Hensyn til Drift. Det varede længe, før Banen fra Ponjewjesh til Dünaburg overhovedet var kommen ind i en blot nogenlunde regelmæssig Drift med 3 til 4 Tog.

Paa de store Strækninger Wilna—Smorgon og Wilna—Dünaburg var Forholdene ikke saa vanskelige, men ogsaa her frøs de provisoriske Vandcisterner om Vinteren og var der alle mulige og umulige Forhindringer at overvinde.

Privatbanen Ponjewjesh—Uzjany—Swentzjany var forholdsvis kun lidt ødelagt, men var meget lidt præstationsdygtig.

Det var tæt ind under Jul, før Driften paa alle Banerne var sikret og nogenlunde regelmæssig, saa at nu ogsaa de længselsfuldt ventede Orlovstog kunde lægges ind.

Og saa indtraadte der endnu en særlig Krise. Efter meget haard Frost skruede Isen sig op paa Njemen og Windau. Ismasserne rev Broen over Windau ved Moscheiki bort. Den ene Jernbaneforbindelse til Tyskland var dermed afbrudt. Ogsaa mod Jernbanebroen ved Kowno skruede Isflagerne sig op og forskubbede Sporet, men Broen holdt. Det var paany — om og i en hel anden Retning — Dage fulde af Spænding. Arméerne vilde være komne i den vanskeligste Stilling, om ogsaa denne Bro var bleven ødelagt.

De andre Njemen-Broer blev efterhaanden færdige. Udbedringerne af Banerne skred frem. Der kom Regelmæssighed i Driften og hele Jernbanesituationen i det Hindenburgske Omraade blev fæstnet. De store Nybygninger: Linjerne Tauroggen—Radsiwilischki og Schaulen—Mitau blev færdige i Maj og Aug. 1916. Banen fra Swentzjany i Retning af Narotsch-Søen først senere.

De førstnævnte 2 Baner havde ogsaa aabnet Landet i kulturel Henseende. Landet staar i Gæld til os herfor.

I Tilslutning til dette Banenet opstod der bagved Fronten et Net af Feltbaner og Sporveje til den mere direkte Forsyning af Tropperne. Landevejene og Sognevejene i Operationsomraadet havde stadig deres store Betydning. De store Chausséer Grodno—Lida, Kowno—Dünaburg og Tauroggen—Mitau kom i fortræffelig Stand. For de andre Vejes Vedkommende gjordes der, hvad der var muligt. Ved Tøbrudstid forvandlede de delvis til én eneste Vælling, i hvilken de Heste, der faldt, druknede.

Samtidig med Arbejderne paa Jernbaner og Veje skred Udbygningen af Stillingerne frem. Saavel Træarbejder som ogsaa til Dels Pigtraad forarbejdede vi selv. Særlige Vanskeligheder bød Grundvandsforholdene for Anlægget af hele Gravsystemet. Geologerne har her ydet Tropperne udmærket Hjælp.

Bagved Fronten etableredes der Værksteder til Reparation og Fremstilling af alt muligt Krigsmateriel. De mange erobrede russiske Maskingeværer blev i et særligt Fabriksanlæg ændrede til tysk Ammunition.

Jeg har selvsagt kun bekymret mig om disse Spørgsmaal i store Træk og behøvede kun at virke ansporende og udlignende.

I særlig Grad laa Underbringelsen af Mandskab og Heste mig paa Hjerte.

Underbringelsesforholdene var i og for sig ikke ugunstige. Krigen var draget forholdsvis hurtigt hen over de Egne, vi til Slut stod i, og havde derfor ikke saa fuldstændigt ødelagt dem. Desuden havde Russerne ikke brændt alt muligt, saadan som længere Syd paa i Polen. Alligevel var der jo, navnlig i Nærheden af Stillingerne, meget tilbage at gøre for at skaffe Underbringelsesrum. Skyttegravs-Hulrummene, der ogsaa kun langsomt blev færdige, indrettede Tropperne, for saa vidt det gik an, til Beboelse. Men hvor vidt Officerer og Mandskab kunde være tilfredse og var tilfredse, det ved kun de, der har levet derude i Felten.

Længere tilbage maatte der bygges Barakker til Mandskab og Heste. Tropperne opnaaede stor Færdighed heri. Kunstneriske Færdigheder udfoldede sig i en vis Birke-Ornamentik.

Mandskabets Forplejning foregik i det store og hele forskriftsmæssigt. Ved nogle Afdelinger var der tidt og ofte Knaphed, særlig i Forsyningen med Kartofler. Foderleverancerne til Hestene slog ikke til. Der manglede Havre, og Fyldfoder kunde af Pladshensyn ikke bringes til Veje i tilstrækkelig Mængde. Mange Heste døde af Sult. Til sidst gav vi dem endog Savsmuld.

Der maatte træffes særlige Foranstaltninger til at forhindre, at den nøjsommeligt tilvejebragte Forplejning blev fordærvet paa Banegaardene. Paa disse Steder manglede naturligvis alle Skure og Presenninger. Den Slags Ting maatte jeg ogsaa sørge for. Viljen var alle Vegne god, men Vanskelighederne taarnede sig op nedefter og gjorde mange modløse. Ved Forsendelsen af Julepakkerne var der lignende Forhold at overvinde.

Jeg skænkede Sundhedstilstanden hos Mandskab og Heste min fulde Opmærksomhed og havde i Særdeleshed indgaaende Forhandlinger med de i saa Henseende ansvarlige Herrer, Ober-Generalarzt v. Kern og Chefveterinär Grammlich.

Det havde været vanskeligt at sørge for de saarede under Fremmarchen, nu var Betingelserne herfor blevne mindre udviklede. Men der var endnu stadig ualmindelig meget at foretage for de ansvarlige Myndigheder. De faa Sanitets-Institutioner, vi forefandt i det besatte Omraade, kom næppe nok i Betragtning. Jeg virkede for, at saa mange saarede som muligt evakueredes til Hjemlandet, men i den Henseende maatte jeg væbne mig med Taalmod. Letsaarede og lettere syge blev senere efterladt i det besatte Omraade, hvor de næst Helbredelse ogsaa fandt lettere Arbejde. Vi blev forskaanede for Epidemier, kun blussede Plettyfus af og til ganske kort op. Afdelingerne sørgede selv for »Aflusning« af Mandskabet. Ved Grænsen var der truffet vidtgaaende Foranstaltninger til at hindre, at Utøjet førtes med hjem. Hele Sanitetstjenesten var, takket være Ober-Generalarzt v. Kerns initiativrige Energi, i mønsterværdig Orden. Hr. v. Kern er Filosof. Filosofer kan altsaa ogsaa være daadkræftige.

Hestene led af Snive og Skab. Sniven blev vi Herrer over gennem Blodundersøgelser, Skab'en derimod ikke. Det har voldt os megen Skade. Der blev prøvet mangehaande Midler, men først henimod Krigens Slutning fandt vi et, der hjalp. Der blev bygget Heste-Lazaretter i stort Antal. Veterinærofficererne fandt rigeligt Arbejde, og deres Ihærdighed gav vigtige Resultater.

Underbringelsen og Vartningen af Hestene var ikke altid som de burde være. Jeg henstillede ofte til Armé-Overkommandoerne at ofre Hestene mere Opmærksomhed og Omsorg.

Erstatningen af Munderingssager, Udrustning med Vinterbeklædning og Uldtøj, Levering af Beslag m. v. stødte paa store Vanskeligheder. Jeg maatte gribe kraftigt ind.

Vi begyndte at give Orlov, saa snart det paa nogen Maade var muligt. Orloven holdt stadig Skridt med Forbedringen af Jernbaneforholdene.

Jeg gjorde Hurtigheden af Brev- og Avisforsendelsen til Genstand for Kontrolprøver. Det laa mig paa Sinde at bringe Soldat og Hjem i saa nær Berøring som muligt. Og jeg fik hjulpet adskilligt herpaa. Feltposten stod i Begyndelsen af Krigen overfor uløselige Opgaver. Den manglede Automobiler. Den er under Feltpostmester Domizlaffs Ledelse hurtigt bleven indarbejdet og har fyldestgjort meget store Krav.

Bagved Fronten og i de større Byer blev der indrettet Soldaterhjem, undertiden ogsaa Officershjem. Efter min Mening kunde der i denne Henseende ikke gøres nok. Soldaterhjemmene afløste i Østen et stort Savn. Deres overvældende Besøg er Vidnesbyrd herom. Hjemlandet ydede mig i den Retning virksomt Hjælp, de Kvinder, der gik til Haande i Soldaterhjemmene, har gjort en god Gerning.

Jeg havde den Glæde, at Bekendte af Generalfeltmarskallen og mig tilbød at forsyne Tropperne med kørende Biblioteker, som blev be-

styrede af Pastor Hoppe. Det var os en kær Pligt at forsyne Tropperne med aandelig Næring, og vi gik med Glæde til denne Opgave. Pastor Hoppe beholdt ogsaa sidenhen Sagen i sin Haand og fremmede den virksomt. Paa min Fødselsdag i 1917 overbragte han mig til samme Formaal en større Gave med de Ord, der var som talt ud af mit Hjerte: »Det er Aanden, der hidskaffer Vaabnene og Sejren«. Jeg haaber og tror, at Biblioteksvognene har været Afdelingerne til stor Tjeneste. Naturligvis kunde de ikke fuldt ud tilfredsstille Læsetrangen hos Tropperne. Der opstod Felt-Boghandler i stort Omfang. De var overdragne Firmaet Stilke, der ogsaa skulde arbejde sammen med andre Firmaer. De har betjent Tropperne godt. Feltboghandlerne havde desuden Aviser af alle Partifarver.

Arméerne fremstillede deres egne »Armé-Zeitungen«. Jeg forskaffede dem gode Efterretninger.

Foranstaltning af Koncerter og Skuespil og Fremvisning af Lysbilleder laa ogsaa i Hænderne paa Arméerne. Vi fremmede ogsaa dette.

Efter de uhyre Krav, Oberbefehlshaber Ost havde maattet stille til Tropperne, var det mig en kær Pligt nu i videst mulig Udstrækning at sørge for dem. Mine Medarbejdere har ogsaa herved støttet mig virksomt.

Afdelingernes tjenstlige Virken blev ikke négligeret. Uddannelsen blev fremmet saa godt, det lod sig gøre, selv om der ikke blev oprettet Skoler i samme Omfang, som det allerede var sket paa Vestfronten.

Njemenfæstningerne Grodno og Kowno samt Libau blev forstærkede. Den tidligere Grænsestilling blev opretholdt; den skulde tjene som Rygstød. Til videregaaende Forholdsregler slog Arbejdskraften ikke til.

De Opgaver, der paalaa mig med Hensyn til Arméernes Forsorg, blev i meget væsentlig Grad øget af de Krav, der af Hær og Hjemland maatte stilles til det besatte Omraade saavel som af Pligten til at sørge for dettes Befolkning. Jeg gav mig gerne af med disse — for mig i mange Henseender nye — Arbejder og nærrede den faste Beslutning at skabe et Hele deraf.

IV.

Landet befandt sig som Følge af Krigen i en forsømt Tilstand, kun dér, hvor vi havde staaet i længere Tid, var der allerede skaffet Orden til Veje. Befolkningen var dels frivilligt draget bort forud for de vigende Russere, dels ført med af disse. Den havde hist og her skjult sig i de store Skove og vendte nu atter hjem. Mange Landejendomme var dog vedblivende forladte, Markerne endnu ikke afhøstede. Hvorledes det vilde stille sig med Dyrkningen, lod sig ikke overse. Der manglede enhver Art af Øvrighed. De russiske Embedsmænd og Dommere, hele den russiske Erobreroverklasse og næsten hele den hjemlige Intelligens havde forladt Landet. Politi eller Gendarmeri var der intet af, kun Gejstligheden havde en vis Autoritet.

Ude paa Landet kunde man ernære sig selv; i Byerne, navnlig i

Wilna, Kowno og Grodno forekom der straks fra Begyndelsen af Occupationen alvorlige Forplejningsvanskeligheder, der efterhaanden øgedes og ogsaa udstrakte sig til de andre Byer. Ildebrændsel var der ikke tilstrækkeligt af.

Befolkningen stod — med Undtagelse af de tyske Dele — ganske fremmed overfor os. De sidstnævnte, og af dem især Balterne, havde modtaget de tyske Tropper godt. Letterne, der er Opportunister, forholdt sig afventende. Litauerne troede, at nu slog Befrielsens Time for dem. Da den forventede gyldne Tid, som Følge af Krigens haarde Nødvendighed, ikke straks indtraadte, vendte de sig igen fra os og blev mistroiske. Polakkerne holdt sig tilbage med fjendtlig Holdning, idet de med Rette af os frygtede en litauisk Politik. Ruthenerne talte i den Henseende slet ikke med. Polakkerne havde berøvet dem deres Nationalitet uden at kunne give dem nogen anden i Stedet. I Efteraaret 1915 vilde jeg danne mig et Billede af Fordelingen af Ruthenerne. De var til at begynde med bogstavelig talt ikke til at finde. Først senere viste det sig, at de danner en ganske udbredt, men yderlig poloniseret Stamme, der staar paa saa lavt et Kulturtrin, at den kun gennem lang Indvirkning lader sig hjælpe op. Jøderne vidste endnu ikke, hvilket Ansigt de skulde vise, men de gjorde os ingen Vanskeligheder. Vi kunde ogsaa sprogligt gøre os forstaaelige for dem, hvilket næsten slet ikke var Tilfældet overfor Polakker, Lithauer og Letter. De sproglige Vanskeligheder var os til overordentligt Besvær og kan ikke tillægges Betydning nok. Vi kendte som Følge af Mangel paa herhenhørende tysk Litteratur iøvrigt ogsaa kun lidt til Forholdene i Land og Folk og befandt os som stillet overfor en ny Verden.

I et Omraade omtrent saa stort som Øst- og Vestprøjsen, Posen og Pommern tilsammen stod vi overfor en ganske vældig Opgave; alt skulde bygges op og indrettes fra nyt. Først og fremmest skulde der skaffes Ro og Orden til Veje i Hærens Ryg, og Spionage skulde udelukkes. Landet skulde leve af Landet selv og gøres nyttigt saavel for Forplejningen af Hæren og Hjemlandet som for den særlige Udrustning af Tropperne og for vor Krigsindustri. Som Følge af den fjendtlige Blokade gjorde vor industrielle Status os dette til en bydende Pligt.

Saa hurtigt det lod sig gøre, maatte forskellige Kulturopgaver tages op. Til Løsning af nogen som helst politiske Problemer var Tiden endnu ikke kommen.

Etapeinspektionerne,¹⁾ der i første Række er kaldede til Forvaltning af besatte Omraader, fik ogsaa her dette overdraget.

Etapekommandanterne havde som sædvanlig deres militære Opgaver, at vedligeholde Orden og Ro i Landet. Til den Ende disponerede de over Etapetropperne og blev med Hensyn til Afværgelsen af Spionage støttet af Feltpoliti.

Til Forvaltning af Landet fik Etapeinspektionerne en særlig Organi-

¹⁾ Hver Armé havde med Hensyn til Forholdene bag Hæren og Forbindelserne bagud sit særlige »Etape-Omraade«, der forestodes af Arméens Etapeinspektør med en særdeles omfangsrig Stab. Under ham sorterede et Antal Etapekommandanter i Etapestationerne, hvis Antal var varierende. O. A.

sation, der var underlagt en Forvaltningschef, som var udstyret med særlig Myndighed og havde et betydeligt Ansvar overfor sin Etapeinspektør.

I Etapeinspektionen havde Etapekommandanterne og Forvaltningsorganerne deres øverste Myndighed. Det er ikke til at undgaa, at der forekommer Gnidning, og dér, hvor den forekommer hos andre, udebliver den sikkert ikke heller hos os Tyskere. Saaledes var det ogsaa her. Men sluttelig blev det altsammen overvundet af de fortrinlige Etapeinspektører. Generalerne v. Harbou, Madlung og Frhr. v. Seeckendorff har bestaaet deres Prøve som Lands-Administratorer. I hele det hindenburgske Omraade maatte der en højere Myndighed til, som kunde forene og forlige alle Forvaltnings- og Økonomispørgsmaal. Et Generalgouvernement var der ingen Plads til, ganske bortset fra, at det er en ganske uhensigtsmæssig Foreteelse. Arméerne maatte have deres eget Etapeomraade. Generalkvartermesteren var optaget paa Vestfronten; han kunde ikke skænke Hindenburg-Omraadet tilstrækkelig Opmærksomhed. Vi maatte selv tage Sagen i vor Haand.

Gennemførelsen af de af Generalfeltmarskallen trufne Forholdsregler og adskillige særlige Opgaver blev da overladt Etapeinspektionerne.

Som Følge af, at der manglede ethvert hjemligt Forvaltningsapparat og enhver Retsinstitution, fik Forvaltningen en særlig Karakter. Dette satte den ogsaa i Stand til at holde Stand imod Revolutionens Storme i November 1918.

V.

Jeg vil kun give en Skitse af Oberbefehlshaber Ost's Forvaltning, og jeg gør det gerne, thi ligesom mine militære Medarbejdere paa rent militært Omraade, skylder jeg mine Hjælpere Tak her. Det Arbejde, som vi derovre sammen har udført indtil min Forsættelse i Slutningen af Juli 1916, var en stor, smuk og tyske Mænd værdig Bedrift. Det var saavel Hæren og Hjemlandet som ogsaa det besatte Land og dets Beboere selv til Nytte og Baade.

Til denne ansvarstunge Opgave havde jeg Brug for talrige Medarbejdere. De blev ikke kaldede paa en Gang, men trukket til lidt efter lidt, efterhaanden som Nødvendigheden bød det. Efterhaanden opstod der da, ved Siden af min militære Stab, under Overkvartermester, General v. Eisenhardt-Rothe en omfangsrig Forvaltningsstab. General v. Eisenhardt-Rothe var velbevandret paa mange af det økonomiske Livs Omraader. Han har med opofrende Iver tjent Sagen og mig og virket meget ansporende. Senere var han mig ogsaa som Generalintendant en særdeles værdifuld Støtte. I Slutningen af Oktober gjaldt det først og fremmest at udstrække Forvaltningen til Etapeomraadets nylig besatte Dele. De vestlige Landstrækninger var allerede tidligere inddragne herunder. Et Bælte langs hele Fronten var vedblivende Operationsomraade og Armé-Overkommandoerne direkte underlagt.

I de forskellige Etaper var Organisationen slaaet ind paa forskel-

lige Veje. Her maatte der smeltes sammen, hvis ikke Apparatet skulde blive for uoverskueligt, men det maatte kun gennemføres med varsom Haand. Sagen kunde ellers lide Skade.

Som Følge af Opgavens Størrelse og Udstrækningen af det Omraade, der skulde forvaltes, var der trods al mulig Sparsommelighed Brug for et stort Antal Mænd til Forvaltningsarbejdet. Naar jeg iøvrigt hævder den Anskuelse, at det ikke kommer an paa Mængden, men paa den enkeltes Værd, saa har dette jo dog sin Grænse. Jeg kunde ikke gaa under et vist Antal, et Antal, der iøvrigt ikke har været lavere ved nogen anden Organisation. Arbejdsydelse var stedse for hver enkelt af disse Mænd meget høje og krævede deres fulde Mandskraft.

Jeg lagde Vægt paa, at den militære Karakter blev bevaret, saaledes som det alene var muligt indenfor Etapeinspektionens Rammer, og at der fornemmelig blev valgt militære, som ikke mere var anvendelige til Fronttjeneste. Men jeg tog ogsaa Ikke-militære. Det kom naturligvis for mig an paa at faa fagligt og teknisk uddannede Personer, thi Troen paa, at »den, Gud giver Embede, giver han ogsaa Forstand«, kan jeg ikke dele. Jeg har ofte bemærket, hvordan allerede bare en vis Arbejdstechnik letter Arbejdet til det heles Bedste. Til den rene Forvaltning maatte jeg ogsaa tage Mænd uden Faguddannelse, — her kunde en klar Vilje, almén Viden og sund Menneskeforstand erstatte det manglende. Til Landbrug og Forstvæsen, Rets- og Finansvæsen, Kirke og Skole var det ubetinget nødvendigt at have Fagfolk. Som Følge af de store Krav, Hær og Hjemland stillede til Menneskebestanden, var det navnlig i Begyndelsen vanskeligt at skaffe de nødvendige Folk; senere, da Oberbefehlshaber Ost's Forvaltning fik et vist Ry, blev det lettere. Angaaende de Personer, der meldte sig, indhentede vi indgaaende Oplysninger fra de overordnede Myndigheder i Hjemlandet. Paa lignende Vis besatte Forvaltningerne eller Etapeinspektionerne de underordnede Stillinger. Jeg vilde have paalidelige Mennesker i det fremmede Land. Folk, som hørte hjemme i Landet, blev kun anvendt i Kurland, men ogsaa her med Forsigtighed.

Enhver gik som jeg med Iver i Gang med sit vanskelige og møjsommelige Arbejde. Vi virkede i Forhold, der hidtil var os ganske ukendte, dertil i et af Krigen desorganiseret Land, i hvilket alle retslige og økonomiske Baand var søndrede. Vi saa os overfor en fremmed Befolkning, sammensat af forskellige Stammer, der gensidigt laa i Strid med hinanden, som ikke forstod vort Sprog, og som for Størsteparten hadede os inderligt. En tro og uselvisk, pligtopfyldende Aand, Arveløden efter hundreदारig prøjsisk Tugt og tysk Tradition, besjælede alle.

Jeg saa, efterhaanden som jeg fik mere Kendskab til Landet, at dette og hint ikke lod sig gennemføre, men maatte ændres. Sikkerlig kunde der ogsaa hist og her gøres noget bedre eller naas noget mere, det siger sig selv. Men jeg maatte under de ukendte Forhold handle hurtigt og kraftigt. Ogsaa i dette Tilfælde vejede i økonomiske Spørgsmaal en Undladelse mere til end et Fejlgreb, der dog altid kunde rettes. Først efter at en Sag var paabegyndt, kunde jeg overse den. I politiske Spørgsmaal maatte der gaas forsigtigere frem, men dem gav jeg mig endnu ikke af med.

VI.

De Egne, der skulde forvaltes af Oberbefehlshaber Ost, strakte sig mod Syd ind paa Dele af Hærgruppen Generalfeltmarskal Prins Leopold af Bayerns Etapeomraade. Disse Dele havde tidligere været March- og Etapeomraader for 12. Armé. Bjalowjesh-Skoven faldt saaledes under det hindenburgske Omraade. Indtil Aarsskiftet 1915—16 dannedes der følgende Forvaltnings-»*bezirke*«:

Kurland, Litauen, Suwalki, Wilna, Grodno og Bjalystok.

Senere ændredes Inddelingen. Først blev Wilna og Suwalki samlet til *Bezirk Wilna*; efter min Forflyttelse i Juli 1916 slog man efter mit Ønske *Bezirkene*, Wilna og Litauen sammen til *Verwaltung Litauen*. Derefter blev Grodno forenet med Bjalystok. I Efteraaret 1917 blev disse saaledes øgede *Bezirke* smeltede sammen med Litauen til et Hele.

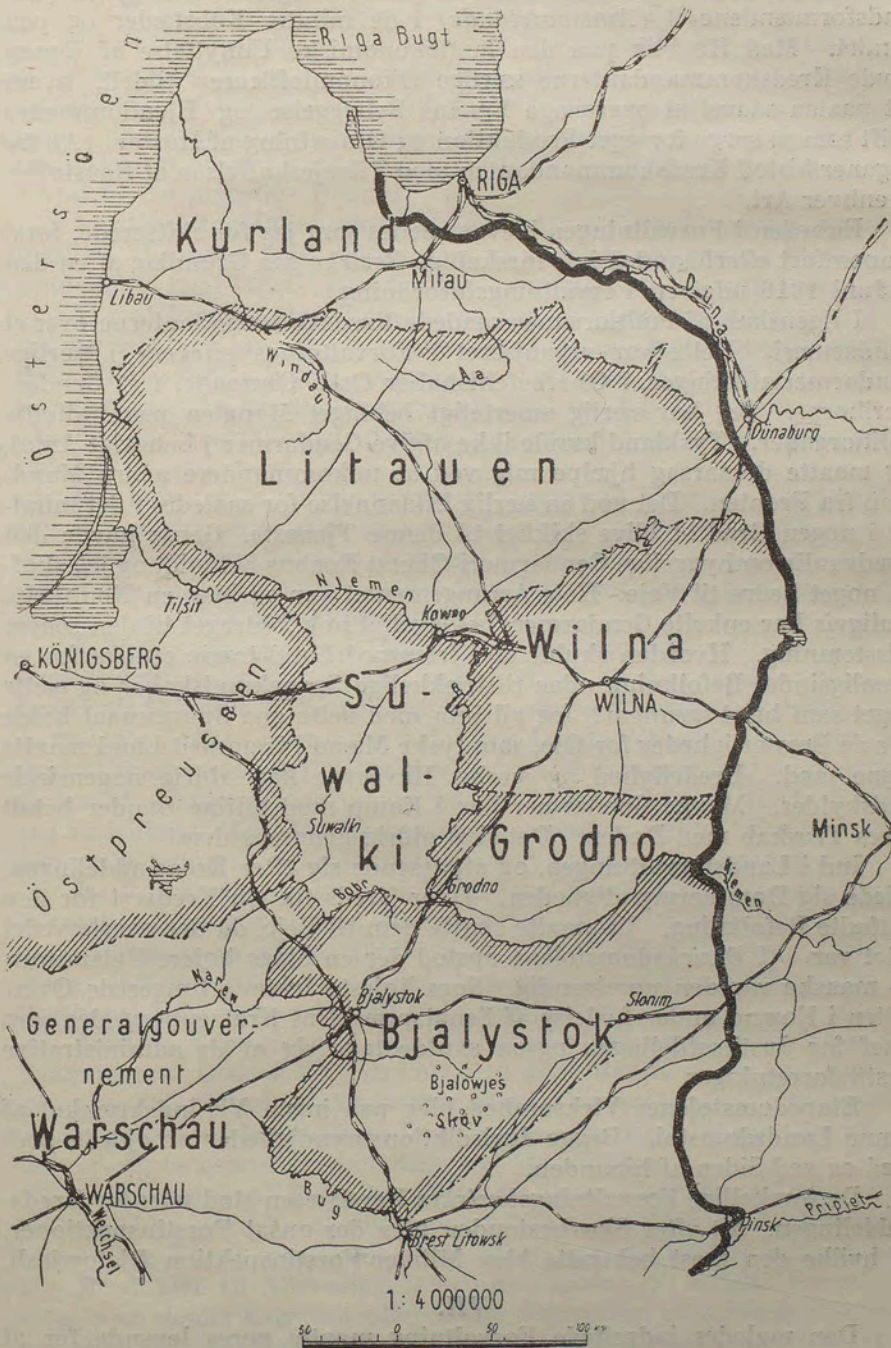
Forvaltningscheferne i Kurland og Litauen har beskæftiget Offentligheden.

I Kurland ledede Major v. Goszler Forvaltningen paa særdeles rolig og objektiv Maade. Han var Medlem af Rigsdagen, Riddergodsbesidder og forhenværende Landraad. Han forstod paa den ene Side at gøre Balterne, der siden 1905 stod meget bittert overfor Letterne, mere forsonlige i deres Synsmaader, men han forstod ogsaa at opnaa Føling med Letterne og bevæge dem til positivt Samarbejde. Endnu den Dag i Dag taler man i Kurland med Taknemlighed og Anerkendelse om hans retfærdige og forudseende Administration.

Oberstløjtnant Fyrst v. Isenburg i Litauen var mere impulsiv, maa- ske af og til for impulsiv. Han var en energisk Mand, der administrerede sit Familiegods paa fremragende Maade. Han havde allerede taget ud- mærket Del i Forvaltningen af det occuperede Polen og havde dér vakt min Opmærksomhed. Oberstløjtnanten blev senere et Offer for Politiken. Saalænge jeg var i Kowno, spillede denne endnu ikke ind i Administrationen. Han havde Lejlighed til uhindret at give sig af med de øvrige Omraader og faa Føling med saavel Befolkningen som med Gejstligheden i sit dengang endnu lille *Bezirk*. Jeg maa give Afkald paa at omtale de andre fortjenstfulde Forvaltningschefer med Navns Næv- nelse. I *Bezirk Bjalystok* traadte Etapeinspektøren, General, Frhr. v. Seeckendorffs Personlighed særlig skarpt frem; han paatrykte Forvalt- ningen en egen Karakter. Et Samarbejde uden Friktion mellem Kreds- kommandant og Etapekommandant var lykkedes bedre og hurtigere hos ham end andre Steder.

Forvaltningscheferne var ansvarlige overfor Etapeinspektøren og Oberbefehlshaber Ost med Hensyn til Landets Forvaltning i enhver Ret- ning. De havde under sig et Personale, der svarede til min Økonomi- stab.

Forvaltnings*bezirkene* var delt i Kredse, der hyppigt i Størrelse svarede til et Etapeomraade mod Vest. Forvaltningens Tyngdepunkt i forvaltningsteknisk og økonomisk Henseende laa hos Kredskomman- danten. Han havde ikke noget at gøre med Retsplejen, som i alt væ- sentligt var ham ligestillet. Pladskommandanterne i de større Byer var ligestillede med Kredskommandanterne.

Skitse 6: Oberbefehlshaber Ost's Forvaltningsomraade.

Under Kredskommandanterne sorterede Borgmestrene og »Sogne-
raadsformændene«¹⁾ (*Amtsvorstande*) i de mindre Købstæder og paa
Landet. Med Henblik paa den landøkonomiske Udnyttelse af Egnen
havde Kredskommandanterne særlige Økonomiofficerer tildelt, hvem
det paalaa saavel at overvaage Egnens Bebyggelse og Ejendommenes
Drift som at sørge for øget Produktion og Omsætning af Høsten. Andre
Organer histod Kredskommandanten med Tilvejeskaffelsen af Raastoffer
af enhver Art.

Enheden i Forvaltningen blev, saaledes som jeg før skitserede, først
gennemført efterhaanden i de forskellige *Bezirke* paa Grundlag af en den
7. Juni 1916 udgiven Forvaltningsforordning.

I Egenskab af Politiorganer raadede Kredskommandanterne over et
Gendarmeri. Dette var organiseret i Forvaltnings*bezirkene* i særlige
Gendarmeriafdelinger, i Oberbefehlshaber Ost's Omraade, i et Gendar-
merikorps. Jeg har særlig smerteligt beklaget Manglen paa indfødte
Politiorganer. Tyskland kunde ikke afgive Gendarmere i behørigt Antal,
jeg maatte desaarsag hjælpe mig ved at udkommandere ældre Mand-
skab fra Fronten. Det nød en særlig Uddannelse for saaledes i det mind-
ste i nogen Grad at blive skikket til denne Tjeneste. Gerne havde den
usædvanlig omhyggelige Gendarmeri-Oberst Rochus Schmidt og jeg skaf-
fet noget bedre til Veje. Hele Arrangementet var og blev en Nødhjælp.
Muligvis har enkelte Gendarmere, beklageligt nok, bidraget til den senere
Misstemning. Hvordan skulde de i fremmed Land træde op overfor en
uvenligsindet Befolkning uden tilstrækkelige Sprogkundskaber og sætte
noget som helst igennem? Jeg vil kun med dette ene Spørgsmaal holde
alle de Besværligheder for Øje, som tyske Mænd i fremmed Land maatte
regne med. Uredelighed og æreløs Havesyge kan aldrig nogensinde
undskyldes. Mange Gendarmere har i Kamp mod talrige Bander betalt
deres Troskab med Døden. Det skal aldrig glemmes dem!

Ind i Landsforvaltningen, og afpassende sig efter Kredsinddelingen,
føjede sig Dommermyndigheden. Hver Kreds fik sin Kredsret for den
indfødte Befolkning. Vi maatte skaffe dem til Veje, da der overhovedet
intet var. I *Bezirksdomstolene* opstod der en Slags højere Retsinstans
— maaske var den unødvendig. Som højeste Instans fungerede Over-
retten i Kowno under Ledelse af Senatspræsident Kratzenberg, der som
Chef for Justitsafdelingen ogsaa skulde tage sig af de administrative
Justitsforretninger.

Etapedomstolenes Virksomhed blev paa ingen Vis indskrænket af
denne Landsdomstol. Begge Jurisdiktionsmyndigheder arbejdede godt
med og ved Siden af hinanden.

De forskellige Forvaltnings*bezirkens* Forstvæsen stod udenfor Kreds-
inddelingen. Alt efter Skovbestanden blev der ansat Forstinspektioner,
af hvilke den mest bekendte blev Militær-Forstinspektion Bjalowjesh.

VII.

Den saaledes indrettede Forvaltning maatte gøres levende for at
kunne udføre et nyttebringende Arbejde. Der skulde ikke arbejdes bu-

¹⁾ Den nærmest tilsvarende danske Instans.

reaukratisk men efter Tarv og Behov. Gud ske Løv var der ingen »Forbilleder« — Faldgruben for al fri Beslutningskraft.

I hele Forvaltningens Opbygning har Kaptajnerne af Reserven v. Brockhusen og Frhr. v. Gayl bistaæet mig paa dygtig Vis. Den førstnævnte var før Krigen Landraad, sidstnævnte Direktør for det Østprøjsiske Landhusholdningsselskab (Landgesellschaft) i Königsberg i Prøjsen. Det var en god Bygning, der rejste sig, en Bygning der fuldtud har svaret til det alvorlige Behov.

Vi skænkede Befolkningens hygiejniske Forhold særlig Opmærksomhed. Kampen mod Plettyfus'en, der rasede paa mange Steder, blev gennemført med Held. Den kostede os mange Ofre blandt Lægerne.

For at berolige Befolkningen og for at højne Landet materielt begyndte vi at indløse de af Afdelingerne under Operationerne udstedte Rekvisitions-Kvitteringer. Det var et overmaade indviklet og vanskeligt Foretagende. Vi betalte fra nu af alt kontant. Jeg vilde derigennem opnaa at øge Produktionen, der laa mig meget paa Sinde, og ophjælpe Landet.

Det kom for os an paa saavel at komme til Klarhed over Landbrugsgets Frembringelser, som at sørge for en regelmæssig Drift af Ejendommene og Udnyttelse af Jorden. Dette blev besværliggjort af Landets ringe Indbyggerantal — Kredsen Bauske f. Eks. talte kun 4 Indbyggere paa en Kvadratkilometer.

I Ønsket om at hjælpe Hjemlandet, og paa dettes Opfordring, forlangte vi for meget af os selv med Hensyn til det Areal, vi vilde opdyrke. Vi fik ogsaa tyske Selskaber herover, som med deres Midler skulde fremme Driften i det tyndt befolkede Land. Vi lagde store Ejendomme ind under egen Drift, der blev leveret Motorplove og Landbrugsmaskiner af enhver Art og uddelt Saasæd. Afdelingernes Heste hjalp til ved Bedriften. Men Hovedsagen var, gennem en rigtig Prisansættelse og Kontantbetaling at virke ansporende paa Landbefolkningen.

De Priser, vi gav, var stadig lavere end dem i Generalgouvernementet Warschau, men var absolut tilstrækkelige. For vort Vedkommende svarede Statskassens uhyre Udgifter sig. Prins Max' Regering forhøjede straks Priserne; Grundene hertil kan jeg ikke indse. Tak herfor har Rigskansler Prins Max i hvert Fald ikke høstet.

Jordens Ydelser var i Almindelighed ringe og skuffede vore Forhaabninger. Den er ikke drainet, og dens Bearbejdelse kan først begynde sent. Valget af Sædsorter blev ikke omhyggeligt gennemført. Kunstig Gødning kendte man ikke; det eneste, der faldt gunstigt ud, var Kløver- og Græshøsten samt Raps- og Hørkulturen.

Transporten af Beholdningerne til Bane eller andre Indsamlingssteder voldte store Vanskeligheder. Ad elendige Veje, med smaa en- og tospændige Vogne maatte man ofte tilbringe Dage med at køre de landlige Produkter til Aflevering saadanne Steder. Vi betalte Kørselspræmier, men denne Krigsskueplads' Ejendommeligheder kunde kun mildnes, ikke fjærnes. Meget blev overhovedet ikke afleveret. Der blev straks forberedt Oprettelse af Kartoffeltørringsanstalter. Som Følge af den stærke Beslaglæggelse af de hjemlige Kvægbehold, var det særlig vig-

tigt at udnytte Besætningerne i de besatte Omraader. De havde naturligvis lidt haardt under Krigen. Der maatte afholdes Optællinger, hvilket Arbejde var meget besværligt. Køerne blev gemt i Kældere eller drevet ud i Skovene, men Optællingen lykkedes dog lidt efter lidt til Trods for, at der intet som helst officielt Grundlag i Form af Jordskyldsbøger o. lign. forelaa. Paa den Vis kunde vi efterhaanden komme ind i en regelret Drift.

Avlen af Grøntsager og Frugt blev helliget særlig Opmærksomhed. Der blev bygget Fabrikker til Fremstilling af Marmelader og Konserver, ligesom der blev samlet og tørret en stor Mængde Svampe.

Fiskeriet i de talrige store Indsøer blev bortforpagtet; Havfiskeriet blev organiseret fra Libau.

Alt hvad der paa nogen Maade kunde drages til Nytte for Forplejningen blev taget i Betragtning.

Bybefolkningens Nødstilstand var stor, vi maatte i Vinteren 1915—16 mildne den ved Leveringer fra de militære Magasiner. Siden bedrede Forholdene sig betydeligt. Arméen fik hvad den skulde have, og Hjemlandet hjalp jeg ogsaa. Jeg husker, hvorledes Hr. v. Batocki i Juni eller Juli anraabte mig om at komme Berlin til Hjælp. Hertil var jeg virkelig i Stand. Til Understøttelse for Landet tillod vi, at udenlandske Understøttelseskommitéer af de i det besatte Omraade boende Nationaliteter traadte i Virksomhed. Jeg krævede kun, at de ikke ensidigt nøjedes med at yde Hjælp til deres egen Nationalitet, men ogsaa betænkte andre. De jødiske Komitéer, som disponerede over de største Midler, har virket storladent og nyttigt. Deres Virksomhed erhvervede sig Anerkendelse og beviser dette Folks stærke Samfølelse. Det første jødiske Folkekøkken, som blev indrettet i Kowno, bar mit Navn. Feltrabbiner Rosenack bad mig derom.

I alle Landbrugs- og Ernæringssspørgsmaal havde jeg udmærket Støtte af prøvede Kræfter: først det bekendte Medlem af Herrehuset Major Grev York v. Wartenburg og Geh. Reg. Raad Ritmester v. Rümker og senere Hofkammerraad Major Heckel.

Hesteudskrivningen laa naturligvis paa militære Hænder. Kredskommandanterne forestod den paa lignende Vis som de prøjsiske Landraader. Landet maatte levere os mange, om vi ikke vilde trække endnu stærkere Veksler paa Hjemlandet. Den litauiske Hest er lille, kraftig, nøjsom og sejt, altsaa en meget brugelig Militærhest.

Landet maatte haardt føle de vedvarende stærke Krav, navnlig de fortsatte Afgivelser af Heste og Kvæg. De lokale Forvaltningsmyndigheder har ofte peget derpaa, men jeg havde ikke anden Udvej end at forlange Leverancerne. Der blev ikke trukket haardere paa de af os administrerede Egne end andre Omraader. Hjemlandet led jo ogsaa selv under samme Kaar. En stor Del af den Uvilje, der senere kom for Dagen, finder sin Forklaring i disse nødvendige militære Paakrav. Haardheder, som kan være forekomne, kan yderligere have forøget den Misstemning, som visselig var til Stede. De politiske Demagoger og Skraalere skulde senere mere og mere skærpe Utilfredsheden.

Det vilde have været forkasteligt af falsk Humanitetsfølelse at

skaane Oberbefehlshaber Ost's Omraade paa Bekostning af Hjemlandet. Som Følge af Tysklands høje Jordkultur vilde desuden enhver Indskrænkning i Driften derhjemme virke til mere Skade paa Produktionen end forringet Drift i det hindenburgske Omraade.

Tilvejebringelsen af Raastoffer var af overordentlig Vigtighed. Ogsaa herved blev der betalt kontant. Jøden var derfor en uundgaelig Mellemand. Vi tilførte den hjemlige Krigsindustri mange Huder og Skind, meget Kobber og Messing, Klude og Gammeljern og aflastede den ogsaa ved at holde Fabriker i Gang i Libau, Kowno og Bjalystok. Efterhaanden opstod saa den til Slut meget omfangsrige Handelsafdeling, hvis Ledelse blev overdraget den overmaade dygtige, klartskuende Geheimeraad Major Eilsberger, senere Ministerialdirektør i Rigsskattedepartementet.

Der blev lagt stor Vægt paa Fabrikation af Pigtraad. Kaptajn Markau, der i Fredstid var ansat ved *Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft* og i Krigstid hos Feltelegrafchef Ost, havde taget Ledelsen af denne og andre Fabriker i sin dygtige Haand. Paa den Vis blev alle Kræfter udnyttede, alt efter deres Specialer.

Af de militære Jernbanemyndigheder blev der i Libau indrettet et stort Jernbaneværksted.

Som en Følge af Fremkomsten af Raastoffer, begyndte ogsaa Handelen at leve op, omend i ringe Omfang. De Indskrænkninger i Person-Samfærdselen, som vi var nødte til at paalægge af Hensyn til Landets Sikkerhed, forhindrede en friere Udvikling.

De rige Skovstrækninger opfordrede i Særdeleshed til Udnyttelse, men enhver Rovdrift var forbudt. Til Udbygning af Stillingerne og til Jernbanesveller brugtes der en ganske overordentlig Mængde Træ. Der anlagdes det ene Savværk efter det andet, og medens vore Arméer efterhaanden forsynede sig selv, kunde vi levere Træ til Vestfronten og til Serbien. Til Tyskland gik en Del Gavntræ, ligesom der blev givet Befolkningen Tømmer til Genopbyggelse af deres Boliger.

Felt-Flyverchefen tilvejebragte ved Alt-Autz i Kurland et særlig godt indrettet Værksted for Skure og Barakker.

Der blev fremstillet Sveller i stort Omfang.

Det var et meget omfattende Arbejde at skaffe det nødvendige Brændte til Opvarmning til Stede. For Vinteren 1915—16 var det forbundet med særlige Vanskeligheder, eftersom vi savnede enhver Maalestok for, hvad vi skulde bruge.

Der blev i ret vidt Omfang tilført Tyskland Cellulosetræ til Krudt- og Papirfabrikation. Vi gav meget snart Handelen med dette Træ fri i de besatte Omraader, og Hjemlandet og vi har staaet os godt derved. Jeg glædede mig over at kunne lette Papirleveringen til Avisforlagene derhjemme.

Tømmerflaadningen paa Njemen og de andre farbare Vandløb blev optaget paany og organiseret efter store Linjer af Forstraad Schütte.

Vi gav os ogsaa af med at udvinde Harpiks og organiserede efter Tilskyndelse af Overførster Kiewitz denne Industri fuldstændig fra ny i disse Egne. Det er et langsommeligt Foretagende, men byder til sy-

vende og sidst en let Fortjeneste. Harpiksudvindingen skulde senere blive et Forbillede ogsaa for Tyskland. Der blev oprettet en Fabrik for Bearbejdelse af Harpiks i Kowno.

Ogsaa kemiske Træprodukter af enhver Art udvandt vi i særlige Anlæg.

Endelig brændte vi Trækul.

Forstraad Kirschner og mange andre Forstmænd har ved deres Omsigt og Handlekraft sat sig et smukt Minde i disse Egne. Hvad Forstraad, Major Escherich har sat i Gang som Driftsorganisator og Administrator i Urskovbezirket Bjalowjesh, har vakt Beundring hos mange besøgende fra Tyskland.

Den økonomiske Udnyttelse af Landet var i alle Retninger særdeles grundig og — saa vidt muligt — forenet med Hensyn til at skaane Landet og dets Indbyggere.

Hensynet til Valutaen udelukkede, at vi kunde betale alt med tyske Penge. I Forstaaelse med Rigsbanken og de paagældende Myndigheder i Berlin fremstillede Arméintendant, Geheimeraad Kessel og Kaptajn Königs et særligt Betalingsmiddel for Oberbefehlshaber Ost, som man snart gerne tog imod. Vi fik ogsaa tyske Banker ind i Landet for at tilføre det ny økonomisk Kraft.

Det var ikke nogen helt ringe Opgave at finansiere hele Forvaltningen. Geh. Overfinansraad, Kaptajn Tiesler, der udmærkede sig ved et særligt skarpt Blik og levende Initiativ, paatog sig denne Opgave med den største Duelighed. Han skulde opstille et nøjagtigt Budget for hele Administrationen og samtidig paapege Indtægtskilder.

Personelbudgettet blev, som jeg allerede har omtalt, udmaalt saa knapt som muligt. Der rasede en ret heftig Strid mellem de enkelte Afdelinger af min Forvaltning angaaende de underordnedes Stilling og Lønning. Etape-Forvaltningscheferne kom stadig med nye Ønsker. Jeg maatte være Forligsmand, og jeg fik en vis Forsmag paa vor Finansstyrelses Lidelser og Bekymringer.

Da vi lykkeligt og vel havde det første Budget færdigt, gik det til Krigsministeriet i Berlin og til Generalkvartermesteren; det blev vejet og bedømt og efter mange Viderværdigheder endelig godkendt.

Vore Indkomster grundede sig paa Told, Monopoler, Skatter og Statsvirksomheder.

Samtlige Afgiftssystemer maatte teknisk set hvile paa det simplest tænkelige Grundlag. Mere komplicerede og dermed mere retfærdige Systemer vilde — paa Grund af Manglen paa uddannet Personel og paa ethvert Grundlag fra Russertiden, samt det uvante for Befolkningen i at finde sig til rette med slikt — ganske simpelt have været uigennemførlige. Afgifternes Tyngdepunkt blev i Tilslutning til de russiske Forhold lagt paa Told, indirekte Skatter og Monopoler.

Indførselstold blev mod en Godtgørelse til den prøjsiske Finansstyrelse hævet af dennes Embedsmænd ved Grænsen. Privatforsendelser, bestemte til Hæren, blev naturligvis ikke beskattede. Tolden gjaldt kun de faa Forsendelser, der var bestemt til Befolkningens Brug. Indkomsterne fra den Kilde flød kun sparsomt.

Kun paa Cellulosetræ lagde vi en passende Udførselstold. Den indbragte heller ikke meget.

Skatterne gav mere af sig. Kaptajn Tiesler oprettede et Cigaret-Handelsmonopol, hvis finanstekniske Virkemaade forekommer mig værd at efterligne. Et Spiritus-, Sukker-, Salt- og Tændstikmonopol blev oprettet paa et omtrent lignende Grundlag.

Af direkte Skatter maatte vi indføre en ret summarisk paalignet »Kopskat«, da vi manglede ethvert Holdepunkt for et bedre System til Beregning af personlige Skatter.

Af Realskatter blev der indført en Grund- og Ejendomsskat samt en Erhvervsskat.

Befolkningen var i Almindelighed tilfreds med Skatterne. Skatte-trykket var heller ikke paa nogen Maade haardt. Afgifterne, inclusive de kommunale, beløb sig kun til 19,50 Mark aarlig pr. Hoved mod 32,75 Mark i Tiden før Krigen. Kun med en Hundeskat kunde de ikke forlige sig. Hundene var paa Grund af Faren for Hundegalskab blevne til en Landeplage, og denne maatte der trædes op imod. Da Hundeskatten havde gjort sin Skyldighed i saa Henseende, faldt den bort.

Statsvirksomhederne gav til at begynde med ikke væsentligt Overskud. Dette havde paa den ene Side sin Aarsag i de store Anlægsomkostninger og den høje Amortisation, men paa den anden Side ogsaa deri, at der — under Hensyn til Tysklands industrielle Misère — ikke kunde tages Sigte paa Overskud, men paa den størst mulige Produktion.

Jeg har i foranstaaende kun angivet det grundlæggende; senere blev der lidt efter lidt tilvejebragt andre Indtægtskilder. Udfaldet var særdeles gunstigt. Indkomsterne var tilstrækkelige til at forvalte Landet uden Tilskud hjemmefra. Der var bleven ydet et storstilet og i sine Enkelt-heder ualmindelig minutiøst Arbejde.

VIII.

Retsplejeordningen var i Overensstemmelse med Haager-Konventionens Bestemmelser om Landkrigen. Denne krævede, at Beboerne i civilretlige Spørgsmaal skulde dømmes efter deres Lands Love. Der maatte da først slaas fast, hvilke Love der overhovedet gjaldt. Dette var, som Følge af de paa dette Omraade ogsaa før Krigen forvirrede russiske Forhold, ingenlunde let. Efter at Lovene saa var fundne, skulde de oversættes til Tysk, for at de tyske Dommere kunde gøre Ret og Skel efter dem. Jeg tror ikke, at noget andet Folk end det tyske vil gøre saa meget ud af de i Krigen tagne Egne. Ikke desto mindre har den fjendtlige Propaganda forstaaet at skringe os i den Grad ud for den ganske Verden som Hunner, at vi ikke har kunnet hamle op derimod. Senatspræsident Kratzenberg har paa sin rolige, klare Maade skabt noget ganske fortræffeligt. Den tyske Dommer har her i de fattige, lusede litauiske Smaabyer gjort Ret og Skel efter fremmede Love med samme Objektivitet og samme Alvor som i Berlin efter de hjemlige Love. Hvem gør os det efter?

Der skulde blive gjort Befolkningen yderligere Velgerninger gen-

nem de Retningslinjer for Skolevæsen, som Major Altmann, Ekspeditionssekretær i det prøjsiske Kultusministerium, har trukket op. Disse Retningslinjer var skrevne med stort Syn og lod enhver Trosbekendelse og enhver Stamme komme til deres Ret. Her som overalt skulde alt udelukkes, der kunde virke som Naalestik-Politik. Der manglede Lærere til Skolerne, men Landstormsfolk af Lærerstanden hjalp os. Det er senere blevet forekastet os, at disse kun talte Tysk med de frivilligt mødende Børn. Lærerne kendte desværre intet andet Sprog. Litauisk og Polsk talende Lærere var kun til Stede i ganske ringe Antal. Ogsaa Skolebogsspørgsmaalet blev skænket Opmærksomhed. Hvorledes en national Følelse kan udvikles gennem egnede Undervisningsmidler, det viste forskellige polske Læsebøger mig. Danzig, Gnesen, Posen og Wilna var efter dem polske Byer. Denne Kendsgerning gjorde paa mig lige saa dybt et Indtryk som den Konsekvens, hvormed Frankrig paa lignende Vis opdrog sin Ungdom i Revanchetanken. Polakker og Fransk-mænd har derved holdt en stærk national Følelse vaagen, som nu kommer dem til Gode. Vi har ikke drevet en saadan Skolepolitik og lider derunder, at vor Ungdom ikke er holdt til en stærk national Tankegang. En saadan Følelse er nødvendig, om et Land vil overvinde Kriser som dem, vi har oplevet siden 1914 og navnlig oplever nu. Denne Anskuelse vil blive fornægtet af alle dem, der sætter Menneskehedens Ideal i første Række. Det er ud fra deres Standpunkt begribeligt nok, men Kendsgerningernes Vælde taler herimod, saa længe ikke alle Stater følger de samme Grundsætninger. Vi trænger nu bitterlig til en stærk national Følelse.

De forskellige Trosbekendelser blev ikke i nogen Henseende hindret i deres frie Udøvelse. Vi gik saa vidt i vor Imødekommenhed, at vi gjorde det muligt at uddele Hvedemel til Jøderne til Bagning af usyret Brød.

Den evangeliske Gejstlighed i Kurland stod helt igennem paa vor Side, og med den litauiske katolske Gejstlighed kom vi snart paa en fordragelig Fod. Den polsk-katolske var os derimod fjendtlig stemt. I denne Gejstlighedens Holdning genspejlede sig paa en vis Maade ogsaa Befolkningens Stemning imod os, kun at den litauiske Gejstlighed i Almindelighed var os mere venligsindet end det litauiske Demokrati i Wilna, som meget snart i dets uklare Bestræbelser mistede Fodfæstet. Den polske Gejstlighed var Bæreren af den nationale polske Propaganda. Selv under den russiske Knut har den handlet med den yderste Konsekvens. Med Litauerne stod den endnu i Kamp; Ruthenerne havde den allerede slaaet til Jorden. Det er ubegribeligt, at Russerne har tilladt det. Ruthenerne hørte med russisk Velsignelse Guds Ord ikke paa deres eget, men paa det polske Sprog! Ganske som Ruthenerne i Østgalizien blev deres Brødre her undertrykt med Gejstlighedens Hjælp. Polakkerne gik ogsaa paa Skolevæsnets Omraade meget snart aggressivt til Værks, de vilde have deres eget Universitet i Wilna. Det afslog jeg dog.

Saalænge jeg ledede Forvaltningen, holdt vi os i alt væsentligt neutrale overfor de forskellige Folkestammer. For Polakkerne laa der

efter deres Mening noget polsk fjendtligt i at jævnstille Litauerne med dem. Jeg var meget vel klar over, at med en kun neutral Politik tilfredsstiller man ingen af Parterne.

Jeg drev med Hensigt ingen som helst folkelig Politik, da denne kun vilde kunne gennemføres, efter at vort Forhold til Polen var klaret. Rigsregeringen havde imidlertid i ingen Henseende taget Standpunkt her; som en logisk Følge heraf maatte jeg holde mig tilbage. Det var ogsaa med Henblik paa Landets hele Stilling for tidligt at blande politiske Spørgsmaal ind i Administrationen. Jeg kunde derfor ej heller beslutte mig til af Rigskansleren at udbede mig nogen som helst politiske Anvisninger og holdt ham kun underrettet om mine Anskuelser.

Hver Folkestamme havde sin Avis, som selvfølgelig var underkastet Censur. Som tysk indtog »Kownoer Zeitung« Førstepladsen.

Med Hensyn til Presse og Censur havde jeg Kaptajn Bertkan til Raadgiver. Med en stor Arbejdsevne og Beherskelse af Avisteknikken forenede han en selvstændig og politisk moden Dømmekraft og har derfor været mig til stor Nytte. Han arbejdede tidligere i Ullstein-Forlaget, medens Redaktøren af »Kownoer Zeitung«, Løjtnant Osman, var Medarbejder ved »Deutsche Tageszeitung«. Han svarede med sine varme nationale Følelser fuldtud til de Forventninger, jeg nærrede til ham.

Jeg gav alle Aviserne den klare Anvisning at omtale Begivenhederne i Tyskland i Rigsledelsens Aand.

Politisk Virksomhed i Befolkningen kunde jeg naturligvis ikke tillade. Det blev forbudt, ligesom alle Forsamlinger var forbudt.

Til Trods for de nødvendige Indskrænkninger i Samfærdselen tillod jeg i et vist Omfang Brevveksling blandt Befolkningen. Jeg oprettede med Hjælp fra det tyske »Reichspostamt« et Postvæsen. Der brugtes tyske Frimærker, som ved et særligt Stempel var gjort kendelege som hørende til Oberbefehlshaber Ost's Omraade.

Vi lettede endelig ogsaa Litauernes og Jødernes Samkvem med deres Stammefrænder i Amerika.

Vi saa med Tilfredsstillelse, at Forholdene i Landet fæstnedes, og at Livet dér igen gled ind i et ordnet Spor. Tyskernes Ordenssans og Begreb om Hygiejne gjorde Udslaget. Landmanden tjente mere end i den russiske Tid. Handelen i Byerne blomstrede op.

Befolkningen blev ledet med rolig Sikkerhed. Jeg udtalte mig imod den Hilsepligt, der var blevet indført af en af Arméerne.

Den vil nu erkende, at vi har handlet efter Ret og Billighed.

IX.

De økonomiske Bestemmelser, der var truffene for det besatte Omraade, blev i Operationsomraadet overtaget af Troppeafdelingerne. Der opstod navnlig i Troppeomraadet mange Savværker. Der var ikke alene stærk Brug for Brædder men ogsaa for Træuld til Sengesteder for Officerer og Mandskab og til Strøelse for Hestene. Tropperne havde under Stillingskrigens Ensformighed megen Glæde af Beskæftigelsen med Haandværksarbejder.

Jeg havde samme Indtryk og følte mig glad over ogsaa ad andre Veje end hidtil at kunne hjælpe Fædrelandet. Der var tilfaldet mig et interessant Arbejde, som lagde stærkt Beslag paa mig. Jeg lærte prægtige Mennesker at kende og har maattet tage fat paa mange for mig hidtil fremmede Omraader. Det var mig en stor Tilfredsstillelse, at Herrerne i Militærforvaltningen kom mig i Møde med uindskrænket Tilid. Det var min Vilje, der gennemtrængte Forvaltningen, og den skaffede mig Glæde over mit Værk. Vi havde Følelsen af paa fremmed Grund at arbejde for Tysklands Fremtid. Vi vilde navnlig vinde Kurland som tysk Koloniland. Jeg forbød Salg af Jord og Grund for dermed at skabe Grundlag for en sund Jord- og Koloniserings-Politik og forebygge Jordaager. Jeg tænkte dengang paa lignende Bestemmelser, som dem vor Marine med stort Held havde gennemført i Kiautschou.

Hvad Oberbefehlshaber Ost's Forvaltning har skabt i hin korte Tid indtil Begyndelsen af August 1916, da jeg forlod Landet, vil blive staaende som en Kulturbedrift. Den var ikke rig paa store Ord, men derfor saa meget rigere paa praktiske Arbejder.

Den smukke Gave, som Herrerne af Forvaltningen senere overrakte mig i Plesz, vil stedse være mig et Erindringstegn om en Tid, da det blev mig forundt midt i Krigen at bygge op.

Arbejdet har ikke været omsonst, det har gavnet Fædrelandet, Hæren og Landet selv, i hvert Fald under Krigen. Om der stadig er bleven Frøkorn tilbage i Jorden, som senere kan bære Frugt, det er et Spørgsmaal til vor haarde Skæbne, som kun Fremtiden kan besvare.

Kampen og Krisen paa Østfronten.

X.

Medens der hos Oberbefehlshaber Ost blev arbejdet stiltfærdigt til Bedste for Hæren og det besatte Omraade, gik de krigerske Begivenheder deres Gang.

De Resultater, vi havde opnaaet mod Serbien og Montenegro, havde foranlediget det 4. Isonzoslag i November og December 1915 og ved Juletid samme Aar givet Stødet til et russisk Angreb paa den sydlige Del af den østerrig-ungarske Front, som fortsattes ind i Januar 1916. Begge endte de med, at vore forbundne fuldstændigt afslog dem.

De to Øverste Hærledelser maatte nu træffe deres Beslutninger for Felttoget 1916. Begge forsøgte ved en Offensiv at hidføre en Afgørelse. Den tyske Øverste Hærledelse vilde angribe ved Verdun, den k.-k. Armé-Overkommando i Italien fra Tyrol.

For hele Østfrontens Vedkommende vilde det dreje sig om Afgivelse af Tropper og om Afværgelse af russiske Angreb, som maatte ventes med Sikkerhed.

Valget af Verdun som Angrebepunkt var strategisk rigtigt. Fæstningen var stadig en for os meget ubehagelig Udfaldsport og truede vore Forbindelser bagud ganske overordentligt, saaledes som det skulde

vide sig med al Tydelighed i Efteraaret 1918. Selv om det ogsaa kun lykkedes at tage Værkerne paa højre Meusebred, vilde dette være et fuldgældigt Resultat for os. Saavel hele vor strategiske Stilling paa Vestfronten som de taktiske Vilkaar for vore Tropper i St. Mihielbuen vilde blive betydeligt forbedrede derved. Angrebet begyndte den 21. Februar og kunde, navnlig i de første Dage, takket være vore Troppers udmærkede Egenskaber, opvise meget betydelige Resultater. Men det blev ført med for smal Front og gik ret hurtigt i Staa. Ved Marts Maanedes Begyndelse stod Verdun dog endnu under det fulde Indtryk af en tysk Sejr foran Verdun.

Den k.-k. Hærs Angreb fra Tyrol mod Øvre-Italien skulde først tage sin Begyndelse i Slutningen af April eller Begyndelsen af Maj. Paa Grund af de slette Jernbaneforhold i Tyrol maatte man begynde Forberedelserne allerede meget tidligt.

For at muliggøre Stødet mod Verdun maatte den tyske Østfront afgive svært Artilleri mod Vest. Iøvrigt havde Øverste Hærledelse igen trukket Divisionerne tilbage fra Serbien. Den k.-k. Armé-Overkommando havde paa sin Side svækket Østfronten betydeligt til Fordel for den italienske Front.

Et fælles Træk for begge Angreb blev det, at de første Resultater ikke kunde udnyttes og uddybes paa Grund af manglende Kraft. Ved Verdun vilde der muligt ikke have hørt saa særlig meget til for at have opnaaet i det mindste en vis for os gunstig Afslutning, efter som det kun var taktiske Forhold, som gav Angrebet dets Begrænsning.

Mod Italien drejede det sig derimod om en stor Operation, der efter dens Anlæg paa Forhaand vilde have krævet betydelig flere Kræfter, end der overhovedet var til Raadighed, for at opnaa Resultater af virkelig Betydning. Denne Følelse maatte ogsaa have ført til den meget stærke Svækkelse af Østfronten, der uden al Tvivl var risikabel under Hensyn til den betydelige russiske Overmagt, selv forudsat at der opnaaedes et afgørende Resultat i Italien. Det synes, som om Østerrig-Ungarn har følt sig sikker efter den heldige Tilbagevisning af det russiske Vinterangreb.

Om de to Øverste Hærledelser vilde have været i Stand til at foretage enten helt andre Operationer eller en fælles Offensiv mod Italien, skal jeg ikke kunne sige. Den endelige Afgørelse vilde i hvert Fald ikke kunne opnaas paa den italienske Front, — den laa mod Vest, i Frankrig. Og her kunde vi kun optræde med tilstrækkelig Kraft, naar i Forvejen Russerne var slaaede ned.

Mine Tanker vendte sig mod Rumænien. Det var Tungen paa Vægtskaalen. Der maatte skaffes Klarhed over dets Holdning. Hvis det, omend kun nødtvungent, havde sluttet sig til os, vilde den russiske Hærs sydlige Flanke afgørende kunne omgaaes. Her var store Ting at opnaa. Bevirkede vort Tryk, at Rumænien vendte sig til Ententen, saa vidste vi dog, hvor vi havde det, og kunde tage Affære uden at spille nogen Tid og med de Tropper, som den Gang stod til vor Raadighed.

Paa Balkan og de lilleasiatiske Krigsskuepladser var Fireforbundet

i Defensiven. Kun Syd for Bagdad forberedte Generalfeltmarskal v. der Goltz et Slag imod Englænderne ved Kut el Amara.

Tyrkiets Stilling havde bedret sig betydeligt, siden Ententen opgav Gallipoli-Foretagendet.

Hvad Ententemagterne havde til Hensigt i 1916, før den franske Armé maatte hobe sig sammen ved Verdun, kender jeg ikke. Det synes, at de rustede sig paa alle Fronter til store Angreb, saaledes som det laa i Sagens Natur, at de maatte gøre.

Den russiske Fremmarch i Armenien, som i Foraaret 1916 førte til Erobringen af Trapezunt og Erzerum, har ingen strategisk Værdi. Russerne behøvede ikke at stille særlige Kræfter til Disposition for dette Foretagende. De var Tyrkerne stærkt overlegne og i en gunstigere Stilling.

Ved de engelske Foretagender i Persien, Mesopotamien og paa Sinai-Halvøen drejede det sig ej heller om Bestræbelser for at tilintetgøre den tyrkiske Hær, men om lokale Erobring for det britiske Verdensrige.

XI.

Det tyske Slag mod Verdun udløste i Marts den italienske Hærs 5. Isonzo-Offensiv. Den fandt saaledes Sted længe før, det var tilsigtet at begynde den østerrig-ungarske Offensiv og hidførte ingen som helst Resultater.

Ogsaa den russiske Hær var fremme paa Scenen. Det russiske Angreb, som i anden Halvdel af Marts blev rettet imod Oberbefehlshaber Ost's Front, gik langt ud over de Grænser, der maatte sættes for et Aflastningsforsøg. Det var en Afgørelseskamp, og det var fra første Færd planlagt som saadant. Opsnappede Befalinger taler om at drive Fjenden tilbage bag Rigets Grænser.

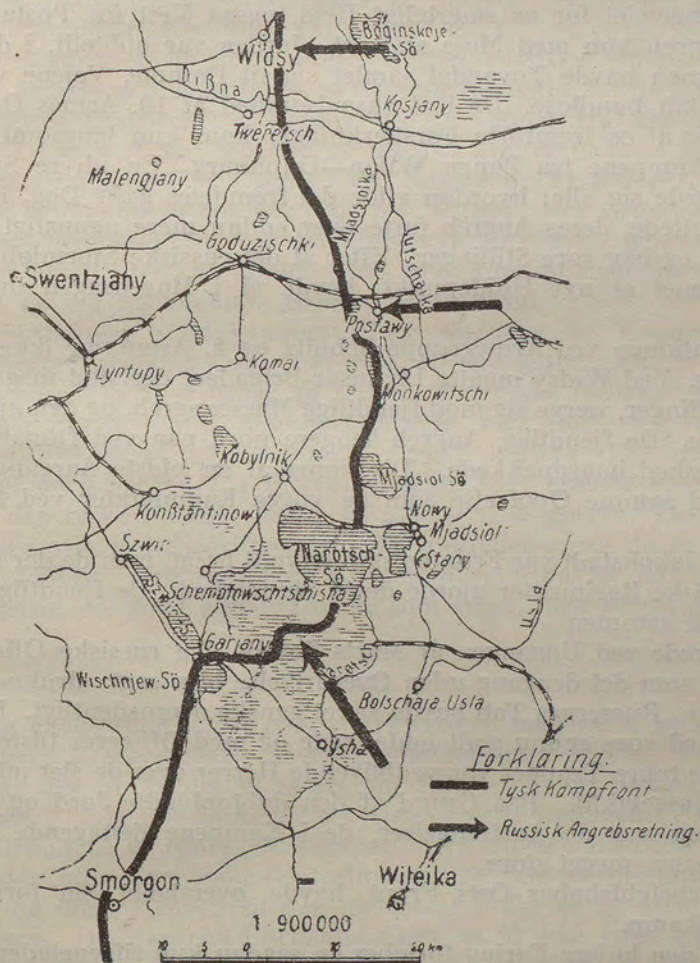
Efter Begyndelsen af Marts fik vi Efterretninger om et tilsigtet Angreb paa Wilna. Der blev konstateret Troppesamlinger Øst for Smorgon. Retningen Smorgon—Wilna var ikke usandsynlig. Fra Düna-burg og Jakobstadt kom der ogsaa Efterretninger om et forestaaende Angreb. Der blev nu truffet de nødvendige Modforholdsregler. Det syntes, som om der endnu vilde hengaa længere Tid, inden de fjendtlige Angreb begyndte. Jeg besluttede mig derfor til at tage et Par Dage til Berlin, dels i Familieanliggender, dels ogsaa til Bryllupsfest for Ritmester Prins Joachim af Prøjsen, der siden Efteraaret 1914 havde været et trofast Medlem af vor Stab. Jeg var borte den 11. og 12. Marts og fik imens Efterretninger, der gjorde en snarlig Paabegyndelse af den fjendtlige Offensiv sandsynlig. Det var mig en Beroligelse, da jeg atter var kommen tilbage til Kowno.

Allerede den 16. begyndte Russerne deres Trommeild, ikke ved Smorgon, som vi havde ventet, men mod Passet mellem Wischnjew og Narotschsøen paa begge Sider af Banen Swentzjany—Postawy og Sydvest for Düna-burg. Artillerikampen blev ført med en hidtil paa

Østfronten ukendt Styrke og fortsat den 17. Den 18. begyndte Fodfolksangrebene, som med Afbrydelser holdtes gaaende til Udgangen af Marts.

Det var Russernes Hensigt at afskære vor Nordfløj ved et Stød i Retning af Kowno og samtidigt at bringe den til at vakle ved Angreb paa andre Punkter. I næste Omgang skulde den kastes ud imod Kysten Nord for Njemen.

Planen var storstilet.

Skitse 7: Kampene ved Narotschsøen i Marts 1916.

Afskæringen skulde indledes derved, at der ved de to Angreb i Søpasset og fra Postawy i Retning af Swentzjany skulde skæres et Stykke ud. Frontstykket var bredt og godt valgt. Vore Reserver vilde ikke have været talrige nok til at lukke det. De kom desuden paa Grund af de slette Jernbaneforbindelser mod Narotschsøen — Banen dertil var

først under Anlæg — ogsaa kun ret besværligt frem til Slagmarken. Var det Hul først slaaet, saa gav Resten sig af sig selv, Vejen til Kowno var fri.

Angrebene mod den nordligere Del af Fronten blev førte Syd for Dryswjatysøen ved Widsy samt i Hovedsagen fra Brohovederne ved Dünaburg og Jakobstadt.

I Tiden fra 18. til 21. Marts var 10. Armés Stilling kritisk, Russerne var talmæssigt meget betydeligt overlegne. Den 21. havde de i Sønævringen et for os smerteligt Held, ogsaa Vest for Postawy blev deres Angreb kun med Møje afslaaet. Jorden var opblødt, i det sumpede Terræn havde Tø vandet samlet sig til Damme, Vejene var bogstaveligt talt bundløse. De i al Skyndsomhed af 10. Armés Overkommando og af os fremførte Forstærkninger kom kun langsomt fremad gennem Sumpene fra Banen Wilna—Dünaburg. En uhyre Spænding bemægtigede sig alle: hvordan vilde det fremdeles gaa? Dog, Russerne var udmattede, deres Angreb førte over endnu mere ugunstigt Terræn end det i og bag vore Stillinger. Efter at det russiske Stormløb den 26. havde naaet et nyt Højdepunkt, havde vi i Hovedsagen overstaaet Krisen.

Situationen ved Armégruppe Scholtz og 8. Armé var ikke mindre vanskelig. Ved Widsy maatte Livhusar-Brigaden, der stod meget spredt i sine Stillinger, væge sig mod fjendtlige Masseangreb, og den gjorde det glimrende. De fjendtlige Angreb længere nord paa ved Dünaburg var i Særdeleshed haardnakkede. Divisioner af de ældste Aargange kæmpede med samme Opofrelse som de yngre Kammerater ved Siden af dem.

Ved Jakobstadt var Fronten særlig tyndt besat, men de der staaende vestprøjsiske Regimenter gjorde deres Skyldighed. De fjendtlige Fremstød brød sammen.

Allerede ved Udgangen af Marts flovede den russiske Offensiv af. Den var, som det dengang uden Overdrivelse blev sagt »druknet i Blod og Snavs«. Russernes Tab havde været ganske overordentligt. De tynde Linjer med vore endnu godt uddannede og med Officerer tilstrækkeligt forsynede tapre Tropper var vedblivende Herrer over de slet uddannede Hæres Massetaktik. Paa Grund af den dybt opblødte Jord og det raakolde Vejr var de Anstrengelser, de i Kampene deltagende Tropper maatte bære, meget store.

Oberbefehlshaber Osts Front havde overstaaet sin første store Forsvarskamp.

For den højere Føring forløber en saadan kun tilsyneladende mindre spændende end Angrebskampen; i Virkeligheden tager det mere paa Nerverne. Den højere Fører maa nøjes med rettidigt at skaffe Reserver til Stede; først og fremmest maa han naturligvis først have dem. Dette er svært at opnaa, naar en Overkommando er tvunget til stadigt at leve fra Haanden i Munden, som vi maatte. Det er ikke nogen let Beslutning at forskyde Reserver, saa længe den fjendtlige Angrebsretning ikke med Sikkerhed er konstateret, og dog maa det ske, ellers kommer de for sent. Af den lavere Føring er det ogsaa et meget stift

Forlangende at skulle afgive Reserver saa længe, man endnu selv venter at blive angrebet. I det Tillidsforhold, Oberstløjtnant Hoffmann og jeg stod i til Armé-Overkommandoernes tilsvarende Myndigheder, blev disse Spørgsmaal løst uden Rivninger, til Bedste for Arméerne.

Med Begyndelsen af April herskede der atter Ro.

Den 28. April tog 10. Armé i et fortræffeligt forberedt og med store artilleristiske Midler støttet Angreb det i Martsslaget mistede Terræn mellem Wischnjew- og Narotschsøen tilbage. Det var det første Angreb mod Øst, under hvilket vi anvendte de nu paa Vestfronten gængse Artillerikampmidler. Resultatet var godt.

Vi regnede med Fortsættelse af den russiske Offensiv paa vor Front. Arméerne blev ordnede og Reserver udskilte. Vi fik efter Øverste Hærledelses Bestemmelse nogle tyske Divisioner fra den k.-k. Hærs Front. I Løbet af Maj Maaned syntes nye Angreb at være forestaaende fra Riga-Brohovedet og i Egnen ved Smorgon. Vi grupperede os derefter og tænkte ogsaa paa vor Side paa Angreb. Paa Grund af de svage Kræfter, der stod til vor Raadighed, kunde dette ganske vist kun blive et lokalt, der saa skulde føres ved Riga og have Erobringen af det for os saa ubekvemme Brohovede til Maal.

I Slutningen af Maj besøgte Hans Majestæt os. Kejseren berejste hele Oberbefehlshaber Ost's Omraade. Generalfeltmarskallen og jeg ledsagede ham. Vi kom ogsaa til Mitau. Det tyske Indtryk, jeg fik der, vil jeg aldrig glemme. Alle de Officerer, som rejste for første Gang i de baltiske Egne, havde samme stærke Indtryk: det er et Stykke hjemligt Jord deroppe. I Begyndelsen af Juni jublede vi over Udfaldet af den tyske Flaades Kamp i Søslaget i Skagerrak. Det var ogsaa en af Krigens Heltebedrifter, som fik Indflydelse paa de neutrale Staters Holdning. Desværre blev Glæden over Udfaldet dæmpet af Beretningerne, der først angav Tabene som smaa, men senere højere.

XII.

Jeg havde fulgt vor Marines Virksomhed med varm Interesse. Der var i den i Fredens Dage bleven baandlagt store Midler. Ved Hærens Side var den nu kaldet til at kæmpe for Sejren og beskytte os imod Englands Forsøg paa at kvæle os. Dette Lands Deltagelse i Krigen gav os al Grund til at vente, at Kampen efter engelsk historisk Overlevering vilde blive ført mod Centralmagternes hele Befolkning med alle Midler og uden Hensyn til den gældende Folkeret og Menneskelighedens Love. Det var paa Forhaand klart, at vi ikke vilde kunne holde det aabne Verdenshav med vore Krydsere. Middelhavs-Divisionen gik til Konstantinopel. Vor Krydsereskadre i Østasien og i Sydhavet var efter Japanernes Foretagende mod Kiautschou, hvis Besætning tapert forsvarede denne Uriaspost, ganske uden Støttepunkt. Den maatte vende tilbage til de hjemlige Havne. Kampene ved Coronel den 1. November og ved Falklandsøerne den 3. December 1914 betegner Krydserskadrens Sejr, Nød og Endeligt og fylder ethvert tysk Hjerte med Stolt-hed og Vemod. Vore Krydsere og Hjælpekrydsere har fyldt de fjendt-

lige Farvande med Miner og stadig gjort Verdenshavene usikre for Fjenden. De bragte tysk Vovemod højt i Ære, men afgørende Resultater kunde de jo ikke opnaa. Alligevel vil deres Bedrifter aldrig blive glemte, ogsaa dem vil Tyskere holde i Ære.

I Bosporus var Middelhavsdivisionen i Hovedsagen fordømt til Uvirksomhed, efter at Ententen havde opgivet sit Angreb paa Konstantinopel. Fjenden var meget overlegen saavel i Sortehavet som i Middelhavet. Den k.-k. Marine var lidet foretagsom; efter Italiens Krigserklæring gjorde den kun betydningsløse Strejftog ind mod dettes Østkyst.

I Østersøen stod Parternes Stridskræfter overfor hinanden med Styrker, som gjorde det muligt at opretholde den tyske Koffardifart. Dette var af afgørende Betydning af Hensyn til Ertstilførslerne fra Sverige. Ved at holde Østersøen fri har Marinen fyldestgjort en Del af deres Opgave. De har derhos muliggjort det for Oberbefehlshaber Ost at etablere en Forbindelse mellem de tyske Østersøhavne og Libau, hvilket var af største Vigtighed for Forsyningen af vore Tropper i Kurland. Den vestlige Del af Østersøen vedblev at være Øvelsesplads for vor Flaade.

Vor Flaades Hovedkræfter stod i Østersøen, baseret paa Elbmundingen, Helgoland og Wilhelmshafen. I Begyndelsen af Krigen burde vi med disse Kræfter efter Evne have søgt Kampen, saaledes som ogsaa Storadmiral v. Tirpitz vilde det, men uden at hans Bestræbelser var lykkedes. Kun ved en saadan Adfærd kunde vi have haft Haab om at tilintetgøre de fjendtlige Forholdsregler, om hvilke vi ikke den Gang formaaede at danne os noget klart Billede. Siden de engelske Flaadeøvelser i 1910 og 1911 var der Tegn, der tydede paa, at England tænkte paa en meget vidtgaaende Blokade. Den var ikke hjemlet i Folkeretten og kunde kun gennemføres, om de neutrale, i Særdeleshed De Forenede Stater, velvilligst vilde se til.

England undgik Slag. Ogsaa Briterne burde have vovet det. Tradition, Styrke og Krigssituation fordrede det med tvingende Kraft. Havde England vundet Slaget, kunde det definitivt have afskaaret vor Ertstilførsel, og vi vilde aldrig være komne til at føre Undervandsbaadskrigen i et Omfang, der rummede Fare for det. England holdt imidlertid sin Flaade tilbage af politiske Grunde. Det saa i Kampen med den tyske Flaade en Risiko, der kunde koste det dets Stilling i Verden, blandt de allierede og indenfor selve Riget. Alle andre fremførte Grunde, som Manglen paa Dokker paa Østkysten for efter en Kamp tilstrækkelig hurtigt at kunne reparere Skaderne, virkede ikke overbevisende. At England undgik Slaget, er intet Hædersblad for dets dog ellers saa stolte Marine.

Søkampen i Helgolandsbugten den 28. August 1914 havde ingen strategisk Betydning. Vovemodet henrev vore Krydsere. Vor Flaade havde mere Mod paa Foretagsomhed end den engelske. Vi beskød flere Gange de nu i Aarhundreder uberørte engelske Kyster. Den 24. Januar 1915 havde et saadant Fremstød ført til Kampen paa Doggerbanke.

Vor Marines Bestræbelser for om muligt at faa den engelske Flaade til at tilbyde Slag kom klarere til Udtryk, da Admiral Scheer førte Kommandoen over Højsøflaaden. Den 31. Maj 1916 lykkedes det ham at hidføre Slaget. Han skyede det ikke, skønt han befandt sig langt borte fra vore Flaade-Støttepunkter.

I Betragtning af den fjendtlige Flaades reserverede Holdning var der ringe Sandsynlighed for, at vore Marinefæstninger skulde blive truede. Der kunde disponeres over deres Krigsbesætninger, af hvilke Marinekorpset blev dannet, som fandt Anvendelse paa den flanderske Kyst efter Antwerpens Indtagelse. Dele af det har ogsaa kæmpet tappert paa Landfronterne.

Imidlertid var Undervandskrigen mod fjendtlige Handelsskibe i et Spærreomraade omkring England begyndt den 4. Februar 1915 — foreløbig imod Storamiral v. Tirpitz's Raad, der ansaa Tidspunktet for endnu at være for tidligt. Antallet af U-baade var meget ringe. Jeg er ikke i Stand til at overse, hvilke Grunde der kan have været afgørende herfor. Men hvad U-baadene kunde præstere, blev man først klar over under Krigen, da man saa de Resultater, deres Besætninger hidførte, og drog behørig Lære af dem. Den 4. Februar forkyndte U-baadskrig naaedes der intet med; det havde sin Aarsag i, at den af politiske Grunde alene blev ført mod fjendtlige Handelsskibe. Snart blev der paalagt den yderligere Indskrænkninger, som fuldstændigt tog Braadden af den. Efter Lusitania-Affæren døde den fuldstændig hen. I Slutningen af November 1915 og i Februar 1916 levede den atter op en kort Stund. Ødelæggelsen af Damperen »Sussex« den 24. Marts 1916 havde til Følge, at Tyskland den 4. Maj 1916 erklærede kun at vilde føre Handelskrigen efter Priseretsvedtægterne. Dermed var U-baadskrigen indstillet.

Vore Modstandere er i deres Bekymring for U-Baadskrigen ikke veget tilbage for at benævne den som et folkeretsstridigt og umenneskeligt Krigsmiddel. En højst ejendommelig Udtalelse paa Baggrund af Ententens stadige Retskrænkelser. Nye Krigsmidler skaber nye folkeretlige Normer; dette har ogsaa De Forenede Stater anerkendt i deres Note til England af 5. Marts 1915. Ligeledes foreligger der en engelsk Bedømmelse af absolut Betydning i en Udtalelse af Admiral Sir Percy Scott, som blev offentliggjort i »Times« den 16. Juli 1914. Han skriver:

»En saadan Foreteelse — Blokade ved Miner og Undervandsbaade — vilde efter min Mening være fuldstændig i sin Orden, og hvis engelske eller neutrale Fartøjer efter Iværksættelsen af den ikke ænsede den og forsøgte at bryde Blokaden, kunde man ikke sige, at de gik i deres lovlige Ærinde, saaledes som Lord Sydenham mener. Blev de sænkede under Forsøget, kunde man ikke betegne dette som et Tilbagefald til Vildskab eller Sørøveri i dets sorteste Form.«

Vi var i vor gode Ret til at fastsætte de Regler for U-Baadskrigen, som vi ansaa for passende for at forene vort krigerske Formaal med Menneskelighedens Love og Hensynet til de neutrale. Vi fandt den rigtige Vej, og ingen Kritik kan ændre noget heri. Det vil ogsaa Fremtiden lære.

Straks ved Begyndelsen af Krigen havde England aabnet sin folkeretsstridende Hungerkrig mod Tyskland og Østerrig-Ungarn. Kvælnings- og Hungerblokaden skulde svække Legemerne og derved gøre Aanden moden til Propagandaens Gift. England tilstræbte endnu et andet Maal: Kampen mod Barnet i Moders Liv for at fremtvinge en tysk Generation af fysisk Underlegenhed. En Kamp af større Rædsel og Gru kunde ikke tænkes. England handlede med absolut Konsekvens som saa ofte før i dets grusomme Historie. Skridt for Skridt og maalt-bevidst undertrykte den engelske Regering saavel ved sine *orders in council* af 20. August og 29. Oktober 1914, som ved særlige merkantile og militære Forholdsregler enhver direkte Tilførsel ad Søvejen til tyske Havne, enhver Importhandel over neutrale Lande og til Slut ogsaa Handelen med de neutrale Landes egne Produkter. Den største Trumf spillede England ud, da det den 2. November 1914 gjorde hele Nordsøen til Krigsomraade. Derved blev de nordlige Adgange til Nordsøen fuldstændig spærrede og den neutrale Søhandel tvunget til at gaa igennem Kanalen tæt under den engelske Kyst og videre ad en bestemt Rute tværs over Nordsøen. Og dog havde England ved Krigenes Begyndelse erklæret at ville anerkende Bestemmelserne i Londoner-Deklarationen som Rettesnor for sine Handlinger. Dets Holdning i Tiden før Krigen havde ogsaa været en hel anden.

Ved den fornævnte Erklæring havde det nu ganske aabent stillet sig paa det Standpunkt, at det ikke mere ansaa sig for bundet til Reglerne for Krydserkrigen efter Prisevedtægterne og vilde anse enhver, altsaa ogsaa en voldsom, Forholdsregel imod Skibsfart i Krigsomraadet for berettiget. Dermed var Tyskland blokeret, uden at der var etableret en retsgyldig Blokade. En saadan var uden Virkning efter Søkrigsrettens Regler alene af den Grund, at England ikke kunde hindre Trafiken i Østersøen.

Den tyske Erklæring af 4. Februar 1915 var en Forholdsregel, som i alt væsentlig var lig med den engelske Fremgangsmaade. Den gav England Anledning til en vidtgaaende Skærpelse af den økonomiske Krig mod Centralmagterne. Ved den saakaldte Blokadeordre af 11. Marts 1915 bestemtes det, at ethvert fra Tyskland kommende eller derhen gaaende Skib vilde blive beslaglagt. Alle til Tyskland bestemte eller derfra udførte Varer, ligesom alle Varer, der var tysk Ejendom eller af tysk Oprindelse, kunde fra nu af, selv om de var neutral Ejendom, konfiskeres paa neutrale Skibe. Dette var ligeledes en ganske uhørt Tilrettelægning af Retten ved Hjælp af Magten. England hjalp sig med at betegne dets Fremgangsmaade som en Repressalie imod den i Februar 1915 aabnede U-Baadskrig.

Dette Standpunkt mistede sit Fodfæste, da Tyskland efter Sussex-Affæren højtidelig opgav U-Baadskrigen som saadan. England skulde nu, da Grunden til Gengældelsen faldt bort, ogsaa have hævet sin saakaldte Blokade, hvis det vilde handle i Overensstemmelse med sine egne Ord. Men det tænkte det slet ikke paa. Søsperingen varede uforandret ved.

Ved sin *order in council* af 7. Juni 1916 sagde England sig definitivt

løs fra Londoner Deklarationen. Dermed blev ogsaa formelt de Bestemmelser ophævede, som man i Virkeligheden aldrig trods givne Forsikringer havde overholdt. Folkeretsbruddet skulde udstyres med Lovhjemmel!

Ogsaa paa Østfronten sporede vi Englands fortsatte Voldførelse af Folkeretten. Den skulde til Slut hjælpe Ententen til Sejr over Tyskland, eftersom de Forenede Stater baade før og efter deres Indtræden i Krigen billigede den, og det neutrale Europa laa under Englands Tvang.

XIII.

Det tyske Angreb paa Verdun havde ikke ført til noget Gennembrud. Det havde i Maj antaget den udprægede Karakter som det første store Udmattelsesslag, under hvilket der ved Masseindsats af Mennesker og Materiel atter og atter blev kæmpet om Afgørelsen paa samme Sted.

Paa de øvrige Dele af Vestfronten herskede der Ro.

Den 15. Maj var den østerrig-ungarske Offensiv mod Italien endelig begyndt. Den gav til at begynde med smukke Resultater og førte den k.-k. Hær frem til Linjen Asiago—Arsiero. Men allerede ved Maanedens Udgang var det klart, at Inertien var forbrugt.

Paa den macedonske og de tyrkiske Fronter herskede der Ro. Kun i Mesopotamien blev der kæmpet. Kut el Amara blev taget i Slutningen af April. Generalfeltmarskal v. der Goltz havde ikke oplevet dette Resultat, som han havde forberedt. Han døde kort før Angrebet af Plettyfus.

Paa Østfronten mærkedes der overfor den k.-k. Front Tegn til stedlige Angreb, medens Hovedmassen af den russiske Hær endnu stadig stod foran den tyske Front for at angribe her.

Ententen tilsigtede et vældigt Slag mod dens farligste Modstander, den tyske Hær. Paa Vestfronten kom det til Offensiven ved Somme. Paa Østfronten skulde Russerne angribe, denne Gang med Hovedtrykket over Baranowitschi, Smorgon og Riga. De Angreb, som i Begyndelsen af Juni begyndte ved Lutzk, Tarnopol og Dnjestr paa den østerrig-ungarske Front, var kun af mere demonstrerende Art.

Der blev tilført og indsat betydeligt stærkere Kræfter mod Indbrudspunkterne i den tyske Front end til at begynde med mod Lutzk og i Bukowina. Det var først de overraskende store Resultater overfor de østerrig-ungarske Tropper, som foranledigede Russerne til at give Afkald paa at gennemføre Storoffensiven mod Oberbefehlshaber Ost's Front og at lægge Kamphandlingens Tyngdepunkt mod østerrig-ungarske Tropper — dog under Bibeholdelse af Angrebsretningen Baranowitschi. Jo mere modstandsdygtig den tyske Front viste sig at være, jo mere holdt Russerne sig tilbage her og jo voldsommere kastede de sig imod deres svagere Modstander, den k.-k. Hær, mellem Pripjet og Karpatherne.

Som Følge af denne Tingenes Gang maatte Oberbefehlshaber Ost's

Front svækkes mere og mere til Fordel for de sydligere liggende Fronter. Der indtraadte en mere gennemført Sammenhæng i de taktiske Handlinger mellem Hærgruppe Prins Leopold og Oberbefehlshaber Ost, og tillige imellem den tyske og den østerrig-ungarske Front. Den hidtidige Kommandoinddeling var brugelig nok, saa længe der herskede Ro, men ikke under Situationer, som de russiske Angreb kunde afføde. I saa Fald maatte der handles hurtigt. En Omvej over de to Hærledelser i Charleville eller Plesz og Teschen kunde være forbunden med et Tidsspilde, som aldrig lod sig forsvare. Allerede ved den store Marts-Offensiv havde man følt Kommandoinddelingens Ulemper. Kun ved vort udmærkede Samarbejde med Hærgruppen Prins Leopold og den under denne staaende Arméafdeling Woysch undgik vi Friktion. Siden den Tid var Tanken om Enhed i Ledelsen paa Østfronten bleven ved at staa paa Dagsordenen. Herved blev der først Spørgsmaal om at stille den nævnte Hærgruppe under Oberbefehlshaber Ost. Da der imidlertid maatte skabes et Hele, saaledes som Krigen stedse kræver det, maatte Oberbefehlshaber Ost have Kommandoen over hele Østfronten fra Rigabugten til Karpatherne. Der skulde bitre Erfaringer til, før dette blev naaet. Formaliteter, som intet havde at gøre med Sagen selv, besværliggjorde en rationel Løsning. I Særdeleshed var det for den k.-k. Armé-Overkommando af saakaldte Prestige Grunde en Tanke, som det var ssvært at forlige sig med, dette at skulle se sin taktiske Befalingsmyndighed over k.-k. Tropper indskrænket. Ved alle Reguleringer af Kommandoforhold havde denne Overkommando skinsygt vaaget over det østerrig-ungarske Standpunkt ikke at lade Tyskland faa Skin af militær Forrang. Paa tysk Side blev ene og alene de rent militære Krav stillede skarpt i Forgrunden.

Den 4. Juni begyndte det russiske Angreb mod den østerrig-ungarske Front Øst for Lutzk, ved Tarnopol og tæt Nord for Dnjestr.

Angrebene blev ikke førte med nogen udpræget Overlegenhed. De blev glat afslaaede i Egnen ved Tarnopol af General Grev v. Bothmer, som havde overtaget den tyske Sydarmé efter General v. Linsingen; derimod førte de paa de to andre Steder til absolutte russiske Resultater, idet Russerne begge Steder brød dybt ind i den k.-k. Front. Hvad der imidlertid var endnu mere betænkeligt var, at de k.-k. Tropper havde vist en saa ringe Modstandskraft, at Situationen paa Østfronten med ét Slag blev overmaade alvorlig. Skønt vi selv regnede med Angreb, satte vi straks Divisioner i March mod Syd. Hærgruppen Prins Leopold gjorde det samme, skønt den var i samme Situation. Den tyske Øverste Hærledning trak store Veksler paa begge Hærgrupper og overførte ogsaa Divisioner fra Vestfronten, hvor Somme-Offensiven dengang endnu ikke var begyndt. Østerrig-Ungarn indstillede efterhaanden sin italienske Offensiv og sendte ligeledes Tropper til sin Østfront.

Den italienske Hær gik derefter over til Angreb mod Tyrol. Krigssituationen havde ændret sig fuldstændigt. Den skulde snart derefter, ved Paabegyndelsen af Sommeslaget og senere ved Rumæniens Krigserklæring, forskyde sig endnu grellere til Ugunst for os.

Den tyske Øverste Hærledning synes at have haabet at kunne neu-

tralisere Gennembruddet ved Lutzk ved et Modangreb, saaledes som det senere, i November—December 1917, lykkedes for os ved Cambrai, medens det dybe Indbrud ved Dnjestr skulde afpareres.

Eftersom den østerrig-ungarske Modstandskraft helt svigtede, aad det russiske Angreb ved Lutzk sig hurtigt fremad og naaede langs Jernbanen mod Kowel frem til Stochod. De første tyske Forstærkninger blev revne med i Tilbagoet, men ved Stochod paa begge Sider af Banen dannede der sig nu efterhaanden en ny tysk Front. Den havde Tilslutning til de østerrig-ungarske Tropper, der var bleven staaende ved Styr. Russerne var fulgt mindre skarpt efter mod Vest, skønt der her vinkede en stor Sejr. De havde imidlertid for faa Tropper til Stede til at udnytte Situationen. Den slagne k.-k. 4. Armé kunde samle sine Rester tæt Vest for Stochod, ved Saturtzy—Kisjelin. Naturligvis maatte den Syd for Lutzk nu ganske svævende østerrig-ungarske Fløj bøjes skarpt tilbage for ikke at blive rullet op. Ogsaa her manglede Brussilow tilstrækkelig Kraft til at støde energisk til Bunds.

De yderligere indtræffende Forstærkninger fæstnede Fronten til begge Sider af Banen Kowel—Lutzk, optog længere sydpaa 4. Armé og dannede en stærk Angrebsgruppe omtrent ved Gorochow bag den mod Sydvest tilbagetrukne Fløj. Den spændte Situation gjorde det ikke muligt at afvente samtlige Forstærkninger og at angribe paa én Gang, selv om ogsaa Hærgruppen Linsingen¹⁾ stadig tilstræbte saadant. De navnlig af tyske Tropper i anden Halvdel af Juni og de første Dage af Juli udførte Modangreb var kun af lokal Betydning.

Det russiske Angreb ved Dnjestr havde gennembrudt General v. Pflanzers Baltins k.-k. Divisioner fra Nordøst i Retningen Okna (Øst for Zaleschtschyki)—Sniatyn og vundet betydeligt Terrain Syd for Floden. Czernowitz faldt. Indtil Slutningen af Juli havde Russerne naaet Linjen Tlumatsch ved Dnjestr—Kolomea—Kimpolung og var derfra under Fremrykning mod Karpatherspassene.

Den østerrigske Front Syd for Dnjestr, som oprindeligt kun var ret smal mellem Floden og den rumænske Grænse Øst for Czernowitz, havde udvidet sig til det mangedobbelte. De lange, nye Linjer var derfor ogsaa nu kun tyndt besatte.

Paa Grund af de overordentlig daarlige Jernbaneforbindelser var det særlig vanskeligt at faa Forstærkninger bragt derhen. Ogsaa tyske Tropper blev førte til Dnjestr og til Karpatherne. De kom fra Oberbefehlshaber Ost og fra Vestfronten. Alt, hvad der ankom af friske Divisioner, slog næppe til til at holde Fronten, og om Modangreb var der ikke Tale. Ganske vist blev det forsøgt af vore Tropper, men der opnaaedes intet derved. Det rene Forsvar vilde her fra første Færd have været rigtigere. Men Russerne kæmpede ligeledes med store Forsyningsvanskeligheder og var ikke stærke. Dette hjalp den k.-k. Hær mere end dens egen Modstand. Som Følge af, at vore Forbundsfæller Syd for Dnjestr fuldstændigt svigtede, maatte General Grev v. Bothmer

¹⁾ v. Linsingen havde faaet Kommandoen over de tililende tyske Reserver vest for Lutzk, omkring Kowel. O. A.

beslutte sig til i Begyndelsen af Juli at trække sin højre Fløj fra Butschatsch til omkring Mundingen af Koropjetz tilbage. Iøvrigt havde Arméen, takket være hans fremragende Indflydelse paa de ham underlagte k.-k. Tropper, afslaaet alle Russernes Angreb.

Medens de russiske Stød mod den østerrig-ungarske Hær endnu var paa et Begyndelsesstadium, og største Delen af Oberbefehlshaber Ost's og Hærgruppe Prins Leopolds Reserver var afgaaede til de forbundnes Front, blev der den 13. Juni sat et overmaade kraftigt russisk Angreb ind imod Arméafdeling Woysch. Det brød fuldstændigt sammen, men det var en ualmindelig haardnakket Kamp. Saavel Hærgruppen som General v. Woysch havde maattet afgive deres Reserver.

Vi regnede paa den Tid stadig med Angreb ved Smorgon eller, som det nu igen syntes, paa de gamle Slagmarker fra Marts, samt ved Riga. Her stod Russerne som før med meget stærke Kræfter.

Ikke desto mindre svækkede vi os til det yderste for at kunne hjælpe Arméerne længere mod Syd. Vi trak Batailloner tilbage som Reserver for den lange Front. Jeg dannede ogsaa Batailloner af Rekrutdepoterne, hvorvel jeg var klar over, at dette kun vilde forslaa som en Draabe i Havet, om Russerne naaede virkelige Resultater noget Steds. Vi nærrede den ubegrænsede Tillid til vore Tropper, at de vilde holde deres Stillinger, ogsaa med den nuværende tynde Besætning. Vor Spænding steg, alt som Begivenhederne skred frem.

Til at begynde med havde Russerne endnu ikke svækket sig føleligt foran vor Front. De maatte nu afgøre, om de virkelig vilde angribe os eller fastholde og udnytte det, der var opnaaet længere mod Syd. De kunde sige sig selv, at saavel vi som Østerrig-Ungarn vilde sende Forstærkninger derhen. De søgte nok Kampafgørelsen paa den østerrig-ungarske Front, men raadede dog over saa mange Reserver, at de ogsaa kunde angribe vor Front kraftigt, og i det mindste afholde os fra at sende yderligere Kræfter mod Syd.

Medens de tyske og k.-k. Tropper nu ankom til Periferien af Buen Vest for Lutzk, til Dnjestr og Karpatherne og i anden Halvdel af Juni foretog stedlige Angreb næsten overalt, førte Russerne deres Forstærkninger frem til Gennembrudspunkterne og bragte de tyske Lokalangreb til Standsning ved Modstød.

De tvang ved Midten af Juli efter forbitrede Kampe, under hvilke de k.-k. Tropper paany kun viste ringe Modstandskraft, Tyskerne til at opgive, hvad de til Indledning havde opnaaet i Lutzk-Buen, og trængte ogsaa videre frem mod Sydvest op langs Styr. General v. Boehm-Ermolli saa sig nødt til at trække sin venstre Fløj og Midte tilbage til den galiziske Grænse. I Lutzk-Buen var det russiske Angreb bleven pareret.

Syd for Dnjestr vandt Russerne stadig Terræn henimod Karpatherne.

Medens disse Kampe foregik i de to Hovedbrændpunkter, blev der nu ført stærke russiske Angreb paa Oberbefehlshaber Ost's Front mellem Narotsch- og Wischnjewsøen og ved Smorgon, ved Prins Leopolds Hærgruppe Nordøst og Syd for Baranowitschi og ved v. Linsingens

Hærgruppe imod Styrbuen. Ogsaa hos Grev v. Bothmer blev der kæmpet haardt. Med Begyndelsen af Juli var der da vældige Kampe i Gang paa den største Del af Østfronten, medens samtidigt England og Frankrig naaede deres første Resultater ved Somme.

Vi holdt Stand overfor Angrebet og afslog det i dagelange Kampe uden Hvile. Ved Arméafdeling Woysch's k.-k. Tropper skete der et Indbrud; vi sendte alle vore møjsommeligt sammenskrabede Reserver derhen for at støtte Fronten, som da ogsaa holdt. Fra 8. Juli flovede Kampene af her.

Det russiske Angreb paa Styrbuen Nord for Lutzk Iykkedes fuldstændigt. De k.-k. Tropper lod sig gennembryde paa flere Steder; tyske Tropper, som skulde bringe Hjælp, kom ogsaa her i en meget vanskelig Situation, saa at General v. Linsingen den 7. Juli saa sig nødt til at trække sin venstre Fløj tilbage bag Stochod. Ogsaa højre Fløj af Hærgruppen Prins Leopold — den Del af Arméafdeling Gronau, som stod Syd for Pripjet — maatte vige tilbage i Tilslutning hertil.

Det var en af de største Kriser paa Østfronten, der nu var inde. Der var kun ringe Haab om, at de k.-k. Tropper skulde kunne holde den ubefæstede Stochodlinje.

Vi gjorde det Vovestykke at svække os endnu yderligere; Generalfeltmarskal Prins Leopold gjorde det samme. Skønt de russiske Angreb kunde begynde paany hvert Øjeblik, strakte vi os stadig videre, Regimenter blev frigjort enkeltvis for at støtte venstre Fløj af Hærgruppen Linsingen Nordøst og Øst for Kowel. Veg denne endnu længere tilbage, var det ikke godt at sige, hvor vi vilde ende. Det var højst alvorlige Dage; vi gav alt bort og vidste meget vel, at ingen kunde hjælpe os, om Fjenden angreb os.

Dette skete virkelig.

Med overordentlig Kraft stormede Russerne den 16. Juli tæt Vest for Düna frem fra Riga-Brohovedet. I det første Fremløb vandt de Terrain. Der gik en Tid fuld af Spænding, indtil Krisen ogsaa her var overstaaet, takket være Troppernes Tapperhed og den omhyggelige Føring ved 8. Armé, som maatte arbejde med enkelte Batailloner og Batterier.

Disse Kampe var endnu ikke afsluttede, da der i Slutningen af Juli atter sporedes sikre Tegn paa en forestaaende Fortsættelse af Angrebene ved Baranowitschi og mod Stochod i hele dets Løb. Vi saa dem i Møde med dyb Bekymring; Tropperne var udmattede af de stadige Kampe og maatte dække udstrakte Fronter, de k.-k. Tropper havde mistet enhver Tro paa egne Kræfter og maatte overalt stives af med tyske Tropper.

Indtil Stochod kunde vi overse Situationen, længere Syd paa var dette ugørligt. Vi vidste kun, at ogsaa Generaloberst v. Boehm-Ermolli ventede Angreb ved Brody, og at Russerne med al Kraft fortsatte deres Angreb mellem Dnjestr og Karpatherne og vandt Terrain længere ind i Bjergene henimod Passene. General Grev Bothmer stod stadigvæk som en Klippe i den fraadende Sø og var i alt væsentligt vedblivende Herre overfor de fjendtlige Angreb.

Det var klart, at Russerne paany langede ud til et vældigt Slag, medens vi stadig blødte slemt ved Somme og den k.-k. Hær blev haardt trængt paa den italienske Front. Der laa Uvejrstemning i Luften, Nerverne arbejdede anspændt til det yderste.

XIV.

I de drøje og spændende Dage, vi havde gennemlevet i Kowno siden Begyndelsen af Juni, stod vi i nøjeste Forbindelse med Øverste Hærledelse. Vi havde atter og atter nøjet paa Nødvendigheden af Enhed i Overbefalingen paa Østfronten. Ganske vist var det jo til Nød gaaet, men det havde dog vist sig, at Forskydningen af Reserver vilde foregaa med mindre Friktion, naar der kun herskede én Vilje paa Østfronten. Allerede i Slutningen af Juni var Generalfeltmarskallen og jeg bleven beordrede til Plesz for at klarlægge vore Anskuelser om Stillingen paa Østfronten. Den kunde kun betegnes som særdeles alvorlig. Vi kom selvsagt tilbage til Etableringen af en fælles Overkommando og betonedede herunder Nødvendigheden af en endnu mere udpræget Blanding af de k.-k. Troppelæder med tyske. Paa roligere Steder af Oberbefehlshaber Ost's Front kunde der ogsaa indsættes østerrig-ungarske Tropper. Vi tillagde det den største Betydning, at Uddannelsen af den k.-k. Hær, frem for alt af Fodfolket, kom til at foregaa efter virkelig moderne Principper.

Turen til Plesz bragte ikke noget Resultat med Hensyn til Reguleringen af Overkommandoen. Modstanden var endnu for stor. Derimod fattede Øverste Hærledelse den Beslutning ved Afgivelser fra Vest og Øst at danne 3 Divisioner til Brug paa den østerrig-ungarske Front. De skulde staa i Polen rede til Anvendelse omkring Begyndelsen af August. Der blev begyndt med den aftalte Udveksling af tyske og k.-k. Divisioner. Vi fik en ret medtaget k.-k. Infanteri-Troppe-Division, som ved 10. Armé frigjorde 10. Ldv. Div. Denne blev straks underlagt General v. Linsingen. En anden k.-k. Division, hvis Ankomst var bebudet, kunde, af Hensyn til den yderst vanskelige Kampsituation, ikke trækkes bort.

Den østerrig-ungarske Hær havde ordnet sit Erstatningsvæsen saaledes, at der — samtidigt for alle og med bestemte Mellemrum — blev tilført hvert Infanteri-Regiment en saakaldet Marchbataillon, bestaaende af Erstatningsmandskab. Disse Batailloner knyttedes ofte til Regimenterne som Kampbatailloner. Regimentet, som ikke havde haft Tab, talte ofte 5 til 6 i Stedet for 3 Batailloner, medens andre kun havde meget ringe Styrke. Her var en Udligning paa sin Plads, en Udligning som naturligvis paa Grund af den k.-k. Hærs mange Nationaliteter var overordentlig vanskelig at iværksætte. Der maatte stadig blive en vis Forskel i Troppeafdelingernes Styrker. Mere betænkeligt var det imidlertid, at Uddannelsen af Fodfolkets Marchbatailloner var ret middelmaadig. Det eneste, de præsterede, var høje Fangetal. I Uddannelsen af disse Marchbatailloner maatte vi nødvendigvis gribe ind, og det gjorde vi. Vi stødte derved paa mange, gode og brugbare Soldater; men de Officerer, den k.-k. Hær dengang endnu raadede over, var vege og ikke

opvoksede i den strenge Ansvarsbevidsthed, som kendetegner os tyske Officerer.

Den 27. Juli blev vi endnu engang befalede til Plesz. Efterretningen om Brodys Fald, som indtraf den Dag, bevirkede, at den k.-k. Overkommando til Dels forlod sit hidtidige Standpunkt. Den gav sin Billigelse til, at Generalfeltmarskal v. Hindenburg overtog Overkommandoen indtil Syd for Brody. Arméerne Grev Bothmer og v. Pflanzer-Baltin dannede allerede en Hærgruppe under Erkehertug-Tronfølgeren med General v. Seeckt som Stabschef. Vi forblev under Overbefaling af den tyske Øverste Hærledelse. Hærgruppen Erkehertug Karl var som før underlagt den k.-k. Armé-Overkommando. Til en fuldstændig Beslutning havde man endnu ikke kunnet overvinde sig. Imidlertid bød den nye Inddeling saa væsentlige Fordele, at jeg betragtede den som et stort Fremskridt.

Vi vendte straks tilbage til Kowno. Jeg tog Afsked fra det Sted, hvor jeg havde tilbragt en lykkelig Tid med fredeligt Arbejde og til Slut saa mange kritiske Timer. Jeg efterlod mange trofaste Medarbejdere i Forvaltningen. Den militære Stab beholdt sin hidtidige Sammensætning.

Jeg havde foreslaaet straks at besøge Armé-Overkommandoen paa den hidtidige k.-k. Front, for at vi kunde danne os vort eget Skøn over Situationen. Der var endnu ikke truffet Bestemmelse om noget nyt Kvarter. Der kunde ikke være Tale om at forblive i Kowno, det laa for langt mod Nord. Indtil videre vilde vi bo i vort Jernbanetog.

General v. Eichhorn overtog — ved Siden af sin Stilling som Chef for 10. Armé — Befalingen over den Hærgruppe, som bestod af Armégruppe Scholtz og 8. Armé. 12. Armé blev underlagt Hærgruppen Prins Leopold.

Den udvidede Overkommando paa Østfronten.

August 1916.

Hertil Skitse Nr. 8, Side 152.

I.

Den 3. eller 4. August var vi i Kowel, General v. Linsingens Hovedkvarter. Han havde til Stabschef Oberst Hell, hidtil Stabschef ved 10. Armé. Han havde overtaget sin nye Post i Juli og var under disse saa overordentlig vanskelige Forhold den rette Mand paa rette Sted.

Østfronten havde paany svære Dage bag sig. Det vældige russiske Stormløb havde i Mellemtiden udladet sig, men nogen Ende paa Kampene var aldeles ikke til at øjne. Tropperne var Genstand for stærke Angreb, saa at Mulighed for Afløsning kun var til Stede indenfor ganske snævre Rammer. Der stod paa Østfronten altfor mange Tropper med meget gamle Aargange, som vi ikke gerne vilde sætte ind paa Hovedkampafsnittene.

Medens Kampene ved Riga flovede af, angreb Russerne den 25. Juli atter Nord for Baranowitschi og netop dér, hvor de ventede at støde paa k.-k. Tropper og allerede havde tilkæmpet sig visse Resultater, der dog atter var berøvede dem ved et tysk Modangreb. Under de den 25. og 27. med stort Raseri førte Angreb naaede Russerne intet som helst.

Kampene ved Hærgruppen v. Linsingen havde slæbt sig hen til ind i anden Halvdel af Juli. De hørte aldrig rigtigt op og tærede haardt paa Hærgruppen. Fronten laa ikke fast.

Den 28. Juli var det store russiske Angreb langs Stochod begyndt, som med uhørt Heflighed varede ved til den 1. Aug. om Aftenen. Russerne havde trukket en mangedobbelt Overlegenhed sammen og satte den atter og atter ind uden Hensyn til Tabene. Paa mange Punkter havde der været meget kritiske Øjeblikke. Tyske Landeværnstropper maatte kaste den Fjende tilbage, som var trængt ind i de østerrig-ungarske Linjer. Selv tyske Tropper tabte Terrain paa deres tyndt besatte Fronter. Tabene var svære. Sluttelig blev dog Fronten hævdet under Opbydelse af alle Kræfter.

Kampen havde ogsaa strakt sig mod Nord til Armégruppen Gronau, som med sine svage og meget spredte Kræfter værgede sig med fremragende Standhaftighed og Kraft. Den disponerede over sine smaa Reserver med den yderste Omsigt og havde stadig endnu noget tilovers til at støtte General v. Linsingens yderste venstre Fløj med.

Stemningen hos denne Overkommando var naturligvis meget al-

vorlig, men den var besluttet og fast. Der var fuld Klarhed over, at Russerne trods deres uhyre Tab snart og endnu gennem lang Tid vilde fortsætte deres Angreb. De havde Folk nok, men brugte dem for skaanselsløst; med en saadan Taktik opnaaede de intet overfor vore tyndere Linjer. Hærgruppens Overkommando haabede vedvarende at blive Herre over Situationen.

Jeg besøgte i Kowel ogsaa Generaal v. Bernhardi, som førte Kommandoen paa Fronten ved og mellem de fra Kowel til Lutsk og Sarny førende Jernbaner. Han er en lidenskabelig Soldat og gennemglødet af Kærlighed til sit Fædreland.

Om Aftenen var vi i Wladimir-Wolynsk ved den k.-k. 4. Armékommando, som stod under General v. Linsingen. Arméen var meget rigeligt isprængt med tyske Tropper. Arméchefen, Generaloberst v. Tertszczanski var en nervøs Herre, som var meget optaget af den »østerrikske Prestige«, og som hermed havde beredt General v. Linsingen mange Vanskeligheder. Vi spiste hos ham. Marchbatailloner dannede Spalier for Generalfeltmarskallen fra Banen til det Sted, hvor der skulde spises. Soldaterne gjorde et godt og frisk Indtryk.

General v. Tertszczanski udtalte sig den Gang paafaldende frimodigt om de k.-k. Troppers Forhold under de sidste Kampe. Det var ikke noget lysteligt Indtryk, vi fik.

Den næste Morgen var vi i Lemberg, den k.-k. 2. Armé-Kommandos Hovedkvarter. Jeg var overrasket over Lembergs Skønhed og tyske Udseende. Den var i saa Henseende en fuldstændig Modsætning til Krakau, som helt igennem bærer Præg af at være en polsk By. Vi lærte i General v. Boehm-Ermolli og hans Stabschef, General Bardolf, to klartseende og rettænkende Soldater at kende, som det altid var en Glæde for tyske Myndigheder at arbejde sammen med. De hengav sig ikke til nogen som helst Illusioner med Hensyn til deres Troppers ringe Modstandsevne. Arméen var efter de russiske Angreb i Slutningen i Juli bleven trukket tilbage bag Brody og øvre Sereth. Begge Herrer var glade over, at vi kunde tilsige dem en blandet tysk Styrke i de nærmest følgende Dage. De regnede med Sikkerhed paa en Fortsættelse af de fjendtlige Angreb. Vi tilbragte endnu nogle Timer i Armé-Overkommandos kammeratlige Kreds og tog Afsked med den Følelse fuldtud at kunne gøre Regning paa den. Men paa Fronten maatte der under de forestaaende russiske Angreb trods den stærke Stilling regnes med en alvorlig Krise, da det ikke var os muligt rettidigt at skaffe Forstærkninger til Veje.

I Lemberg talte jeg ogsaa med General v. Seeckt, der bedømte Situationen ved Hærgruppen Erkehertug Karl, navnlig Syd for Dnjestr, meget alvorligt. Russerne havde nærmet sig tæt til Stillingen Vest for Tlumatsch—Ottynia og var delvis naaede op ad Karpatherkammen mellem Tatarpasset og Rumæniens Grænse. Vor Skæbne var knyttet til denne Hærgruppes i Liv og Død; den alvorlige Situation dér maatte naturligvis ogsaa berede os alvorlig Bekymring. Vedblev Hærgruppen stadig at give efter Syd for Dnjestr, vilde den trække sin egen venstre Fløj og senere ogsaa højre Fløj af den udvidede Østfront med sig. Uagtet Hær-

gruppen ikke var os underlagt, maatte vi stadig tage Forholdene ved den med i Beregningerne. Vi hjalp den iøvrigt ogsaa. For Tiden var paa Øverste Hærledelses Foranledning en Division paa Vej dertil fra Vestfronten gennem Ungarn; det var 1. Inf. Div., som allerede havde kæmpet i Karpatherne i Vinteren 1915. Jeg vilde hellere have haft den indsat Nord for Bjergene, — der var jo dog kun ringe Sandsynlighed for at Russerne mellem vor Front og Moldau skulde skyde sig ind i Karpatherne til Omfatning af vor yderste højre Fløj. Dertil var Forbindelserne bagud alt for slette; den Fare kunde aldrig bliver stor.

Det vilde, trods de utroligt slette Jernbaneforhold i Ungarn, stedsø være muligt i rette Tid at gaa den i Møde. Men den k.-k. Armé-Overkommando i Teschen frygtede et russisk Indfald i Ungarn; Raabet om Hjælp fra den var stærkere end militære Argumenter.

Paa Tilbagevejen til Brest-Litowsk, hvor vi dernæst vilde opholde os med vort Tog, talte vi endvidere med Generalerne v. der Marwitz og Litzmann, der nu under Hærgruppen Linsingen førte Grupper med blandede tyske og k.-k. Tropper. De ansaa deres Stilling for ret alvorlig, i Fald Russerne, hvad ogsaa de regnede med, angreb paany, og begrundede dette med Skildringer fra de sidste Kampe. General v. der Marwitz var som General Litzmann en prægtig Soldaternatur og en uforfærdet Fører, hvem Troppernes Uddannelse og Velfærd i Særdeleshed laa paa Sinde.

Overalt havde vi hørt den samme Vise: Krisen paa Østfronten stod endnu i sin Kulmination.

Jeg havde stillet mig de to Opgaver: Fæstnelse af Fronten og Uddannelse af den k.-k. Hær. Det var tvivlsomt, i hvor stor Udstrækning jeg vilde faa Held hermed.

II.

Vort Hovedkvarter i Toget paa Banegaarden i Brest-Litowsk var ret spartansk. Vi var overordentlig nødtørfigt underbragte og manglede Rum til at arbejde i. Alene de store Kort stiller med deres Flademaal store Krav, og Plads kræves der jo ogsaa til at skrive. Jeg har beundret Oberstløjtnant Hoffmann, at han kunde klare sig med sin saakaldte »Salon«; endnu mindre Rum havde de øvrige Herrer, og hertil kom, at Solen brændte ubarmhjertigt ned paa Vogntaget og gjorde Opholdet næsten ulideligt. Jeg besluttede derfor saa snart som muligt at forlade Toget og foreslog Generalfeltmarskalken at tage Kvarter i selve Brest-Litowsk. Herrerne i Staben var ved at faa »et Tilfælde«. Den fuldstændigt nedbrændte By kunde der overhovedet ikke være Tale om, og Citadellet var et lille Fængsel. Fæstningskommandanten havde indrettet sin Bolig og sine Arbejdslokaler dér, men havde ikke haft Arbejdskraft til blot nogenlunde at bringe Orden til Veje i Citadellet. Alt var tilgroet og vildt, der var ikke gjort noget i lange Tider, og Brændenælderne voksede til uanede Højder. Luften var klam og tung. Der var Barakker, men ikke et eneste Stykke Møbel. Det fik dog ikke hjælpe, der maatte træffes en Beslutning. Jeg gav Ordre til at indrette Hovedkvarteret i Cita-

dellet. Naturligvis varede det en rum Tid, inden alt var færdigt, og vi kunde forlade Toget.

Jeg har været godt tilfreds med Opholdet i Brest og forblev i Citadellet. De sjældent smukke høje Pile, som hang med deres Rakler dybt ned i det Vandløb, som løb igennem Citadellet, og nogle korte Alléer gav det hele et venligt Udseende. Udenfor Citadellet var der øde. De lidet maleriske, men saa vigtige Baneanlæg og den ødelagte By bød ikke paa megen Tiltrækning.

Jeg lod det Krat rydde, som omgav Barakkerne, saa at Luften kunde komme ind til Murene og fjernede den klamme Fugtighed. Der blev ogsaa fældet Træer og hugget Grene af for at give Sol og Luft Adgang. Jeg havde Glæde af alle disse smaa Foranstaltninger.

For at fæstne den østerrig-ungarske Front maatte der tyske Tropper til. Oberbefehlshaber Ost's tidligere Front var allerede i den Grad plukket, at der nu ikke var meget at tage dér. Det haarde Angreb Syd for Riga var netop lige afslaaet, og det var muligt, det vilde blive gentaget. Dog frigjorde vi endnu nogle faa Kavalleri-Regimenter og en blandet Styrke paa 3 Batailloner og nogle Batterier under General Melior.

Denne Styrke havde vi allerede lovet den k.-k. 2. Armé, og den blev straks transporteret derhen. Vor eneste Reservé paa en Front af ca. 1000 km bestod derefter kun i en med Artilleri og Maskingeværer forstærket Kavalleri-Brigade — ingen særlig tillokkende Situation, naar man daglig maatte være forberedt paa at yde Hjælp, paa forskellige, fra hinanden vidt fjernede, Steder! Men det er dog et Vidnesbyrd om, hvad vi Tyskere har kunnet præstere.

Ogsaa Kavalleri-Brigaden blev bestemt for den k.-k. 2. Armé; den skulde slutte sig til Afdeling Melior. Øverste Hærledelse sendte endnu yderligere Kræfter til Østfronten. Det tyrkiske XV. A. K. var under Vejs. Enver Pascha havde, i Betragtning af den betænkelige Situation paa Østfronten, straks besluttet at sende et Armékorps dertil fra Egnen omkring Konstantinopel. Med dette vilde Øverste Hærledelse forstærke Hærgruppen Linsingen. Korpsets kvartergørende Personale var allerede ankommet i Begyndelsen af August, da Situationen ved Hærgruppen Erkehertug Karl foranledigede Øverste Hærledelse til at lade det tyrkiske Armékorps dreje af mod Østgalizien; Tyrkerne har kæmpet bravt under den tyske Sydarmé til Trods for, at de maatte lære og antage en for dem helt ny Kampmethode.

Opstillingen af de 3 Divisioner, som Øverste Hærledelse i Juli havde beordret til Fordel for Østfronten, nærmede sig sin Afslutning. Jeg vilde gerne straks have disponeret over den, men Øverste Hærledelse tillod ikke dette, da de ikke ansaa Divisionerne for operationsdygtige. Faa Dage senere fik vi dog overført 2, medens den 3. blev tildelt Hærgruppen Erkehertug Karl.

Russerne havde indset, at de ikke kunde udrette noget mod den tyske Front, og angreb ikke mere Nord for Pripjet. De lagde mere og mere udpræget Trykket mod Wolhynien og Østgalizien og førte nye Kræfter derhen. Allerede i første Halvdel af August fortsatte de deres Angreb her.

Den 8.—10. August angreb Russerne paany Hærgruppen Linsingen og højre Fløj af Hærgruppen Gronau over hele den nævnte Front, men blev kastede tilbage. Selv om ogsaa Storoffensiven nu var til Ende, saa vedvarede dog Kampene, navnlig ved Stochod Øst og Nordøst for Kowel, med den største Forbitrelse. Det lykkedes Russerne paa enkelte Steder at faa Fodfæste paa vestre Bred af Stochod; dette var vel ikke af afgørende Betydning, men paa Grund af Hærgruppe Linsingens yderlige Kraftanspændelse og Kraftforbrug dog temmelig alvorligt og gav os Anledning til at udlade vor Kavallerireserve ved Kowel.

Samtidig med Angrebet mod Kowel førtes der russiske Angreb mod den k.-k. 2. Armé og Hærgruppen Erkehertug Karl i Galizien. Højre Fløj af den k.-k. 2. Armé blev gennembrudt ved Zalosche; Afdeling Melior afbødede det værste, men Fronten var saa medtaget, at vi trak den tilbage mod Zbrow. De to tyske Divisioner, som var stillede til vor Raadighed, blev under I. A. K.s Generalkommando — General v. Eben — sat ind her og slog akkurat til til at holde Terrainet om Zbrow under haardnakkede og langvarige Kampe. Til et Forsvar af Serethafsnittet var de komne for sent.

Efter at højre Fløj af 2. Armé havde opgivet dette Afsnit, maatte ogsaa venstre Fløj af Armé Bothmer, som hidtil stadig havde holdt Stand, gaa tilbage. Syd for Dnjestr havde Russerne paany angrebet de k.-k. Tropper ved Tlumatsch, kastet dem og taget saavel Stanislau som Nadworna. Medens deres Angreb altsaa her var lykkedes, havde i Karpatherne de tyske Tropper under General v. Conta — derunder 1. Inf. Div. — vist dem grundigt tilbage.

Efter min Anskuelse havde det, af Hensyn til Rumænien, været af særlig Betydning at hindre Nederlag i Østgalizien. Paa Grund af Begebenhederne Syd for Dnjestr havde det dog ikke mere været muligt at undgaa Tilbagedragningen af Armé v. Bothmer, som havde hævdet sig saa tappert. Den trak sig tilbage bag Zlota-Lipa i Tilslutning til den k.-k. 2. Armé ved Zborow — Brsheshany og bøjede sin højre Fløj tilbage i Retning af Stanislau. Midt i August var den k.-k. Armés Nederlag en aabenbar Kendsgerning. Rumæniens Holdning blev mere og mere tvivlsom.

Fra Midten af August begyndte Oberbefehlshaber Ost's udvidede Front at fæstne sig. Den k.-k. 2. Armé fik dog endnu tildelt vor Kavaleri-Reserve fra Kowel til Brug ved Brody. Ogsaa denne Armé var nu i den Grad isprængt med tyske Tropper, at dens Stilling kunde anses som sikret. Efter deres talmæssige Styrke burde de k.-k. Tropper helt igennem have været i Stand til uden tysk Hjælp at hævde deres Stillinger, hvad de paa Grund af deres Forfatning imidlertid ikke kunde. Saa maatte vi tage Affære. Vi bragte Hjælpen, men det Blod, tyske Tropper maatte ofre i den k.-k. Hærs Stillinger, lod sig ikke erstatte.

Hærgruppe Linsingen bestræbte sig for at bringe Orden til Veje i Troppeledene og skaffe sig Reserver. Vi tilførte den yderligere 1. Ldv. Div. fra Mitau, hvor ogsaa Russerne trak Styrker bort.

Der toges fat paa at forstærke Stillingerne, hvorved vi i stor Udstrækning maatte hjælpe den k.-k. 2. Armé med Pigtraad. Forbindel-

serne bagud trængte ogsaa til Organisation. Det gjaldt om at tilvejebringe alt det, som blev tilvejebragt i Efteraaret forud længere Nord paa, da Arméerne under Oberbefehlshaber Ost fra Angrebskrigen gled ind i Stillingskrigen. Forholdene med Hensyn til Anlæg af Stillinger var her ganske tilsvarende — der maatte overalt begyndes forfra. Etablering af et Jernbanenet var naturligvis for saa vidt lettere, som Fronten ikke her var skudt fremad, men trykket tilbage paa sine Forbindelseslinjer, og dog var der meget at indhente ved Udbedring af de Baner, som var under k.-k. Drift. Der maatte ogsaa anlægges nye Linjer og et Net af Feltbaner tæt bag Hæren.

I Lemberg maatte der fremskaffes særlige Etape-Institutioner for de tyske Tropper, der befandt sig ved den k.-k. 2. Armé, ligesom ogsaa i Ungarn for de Divisioner, der kæmpede i Karpatherne.

Der blev begyndt paa Uddannelse af Marchformationerne efter vore Principper; den skulde ledes af tyske Generaler. Oberst Prins Oskar af Prøjsen, hvem Uddannelsen af de k.-k. Marchformationer ved den tyske Sydarmé blev overdraget, har herved udført et stort og nyttigt Arbejde. Tyske Artilleri-Brigadechefer underviste det k.-k. Artilleri, som iøvrigt stod højt med Hensyn til Skydeteknik, i Ildledelsen efter Storkampens Krav. Endelig blev der begyndt med en, ganske vist meget begrænset, Udveksling af Officerer. Der blev gjort alt, hvad der efter Tingenes Tilstand syntes muligt, for at bevare den k.-k. Hær for lignende Nederlag som dem, vi havde oplevet i Juni.

Der var Masser at gøre, i stort som i smaat. I Citadellet i Brest-Litowsk havde Timerne Vinger.

Den 27. August erklærede Rumænien Østerrig-Ungarn Krig. Dobbel-Monarkiet høstede dermed Lønnen for Ungarns ensidige Politik, og vi Frugten af at have set til uden at gribe ind.

Den 28. Kl. 1 Eftm. meddelte Chefen for Militærkabinettet, General v. Lycker, pr. Telefon Generalfeltmarskal v. Hindenburg og mig Hans Majestæt Kejsers Befaling til ufortøvet at komme til Plesz.

Samme Dag Kl. 4 Eftm. forlod vi Brest for ikke mere at vende tilbage til Østfronten. Bag os laa 2 Aars ihærdigt fælles Arbejde og vældige Resultater.

Som Første Generalkvartermester

fra 29. August 1916 til 26. Oktober 1918.

Entente-Offensiven i Efteraaret 1916.

(Kortbilag 7 og 8).

I.

Ved vor Ankomst til Plesz den 29. August om Formiddagen henad 10 modtog General v. Lycker os. Han meddelte os, at Generalfeltmarskallen var udset til Chef for Felthærens Generalstab, og at jeg skulde være Souschef. Jeg syntes imidlertid, at Benævnelsen »Første Generalkvartermester« var mere paa sin Plads. Efter mine Anskuelser kunde der kun være én Chef for Generalstaben, men jeg havde ikke des mindre udtrykkeligt ladet mig tilsikre fuldt Medansvar for alle forefaldende Beslutninger og Foranstaltninger. Hans Majestæt udtalte ved Audienzen, at han haabede paa, at Krisen paa Fronten vilde blive overstaet. Rigskansleren, der var nærværende i Plesz, udtalte sig i samme Aand. Den Tanke at opnaa Fred blev aldeles ikke udtalt af ham, og dog maa Situationens Alvor have ladet dette ligge ogsaa ham nær. At slutte Fred nu vilde dog sikkert være ganske imod Fjendens Vilje og Hensigt.

Min Stilling var utaknemlig, det var jeg fuldt klar over; jeg tiltraadte den besjælet af den hellige Stræben ikke at give andre Handlinger og Tanker Rum end dem, der gik ud paa at føre Krigen til en sejrrig Afslutning. Hertil og hertil alene var Generalfeltmarskallen og jeg bleven kaldede. Opgaven var af uhyre Størrelse. Følelsen af det tunge Ansvar har intet Øjeblik forladt mig. Arbejdsomraadet var til Dels fuldstændig nyt for mig og overordentlig mangesidigt. Arbejdsbyrden var ganske umaadelig. Noget sværere var endnu aldrig pludseligt af Skæbnen bleven lagt paa et Menneskes Skuldre. Jeg bøjede mit Hoved og bad Gud den Alvidende give mig Kraft til at udføre min Gerning.

Den Situation, i hvilken Generalfeltmarskallen og jeg blev kaldede til den Øverste Hærledelse, var til Yderlighed spændt: Vor store Forsvarskrig, den vi hidtil havde kunnet føre med Krigsførelsens bedste Middel, Angrebet, var nu bleven til en ren Defensiv-Krig.

Ententemagterne havde sat alle deres Kræfter an til et vældigt, og som de mente sidste, Slag, havde tvunget os over i Forsvaret og nu ogsaa kaldt Rumænien frem paa Krigsskuepladsen. Det maatte ventes, at de vilde vedligeholde og øge deres Angreb paa Vestfronten, i Italien, Mace-

donien og Syd for Pripjet, medens Rumænerne, forstærkede af Russerne, stødte frem mod Siebenbürgen ind i vor Østfronts aabne højre Flanke, eller fra Dobrudscha mod Bulgarien. Paa et eller andet Sted skulde vi nu have Dødsstødet. Ogsaa paa de asiatiske Krigsskuepladser maatte der regnes med en øget Foretagsomhed fra Fjendens Side. Vi var komne ud i en Jættekamp uden Lige. Uvilkaarligt spændtes Muskler og Nerver — det gjaldt at redde Fædrelandet ud af den yderste Fare, saaledes som vi havde gjort det ved Tannenberg og Lodz under mindre, men ikke derfor mindre alvorlige Forhold. Hvor haardt Rumæniens Krigserklæring traf os økonomisk, formaaede jeg dengang ikke tilfulde at overse. De afgørende militære Beslutninger i September blev ikke fattede under dette Tryk.

I denne afgørende Kamp stod Tyskland og dets Forbundsfæller, henvist til sig selv og udelukket fra Omverdenen ved Voldsforholdsregler af den uhyrligste Art, overfor de store europæiske Militærmagter, som raadede over alle den øvrige Verdens Hjælpekilder. Efter at det første Slag mod Frankrig i 1914 ikke var lykkedes, var Krigen trukket ud. Efterhaanden var indtraadt det, som Generalfeltmarskal v. Moltke den 14. Maj 1890 fremsynet havde udtalt:

»Naar den Krig, som nu gennem mere end 10 Aar har hængt over vore Hoveder som et Damoklessværd, — naar den Krig kommer til Udbrud, saa vil dens Varighed som dens Enderesultat ikke være til at overse. Det bliver Europas største Magter, der, rustede som aldrig før, træder i Kamp mod hverandre; ingen af dem kan i Løbet af ét eller to Felttog slaas saa fuldstændigt ned, at de skulde erklære sig for overvundne, at de skulde være nødte til at slutte Fred paa haarde Betingelser, at de ikke igen skulde rette sig, om ogsaa først efter Aars Forløb, for paany, at optage Kampen. Det kan blive en Syvaars-, det kan blive en Trediveaarskrig . . . .«

Vore Fjenders uhyre Overmagt med Hensyn til Menneskemasser og Krigsmateriel maatte blive mere og mere følelig, jo længere Krigen varede. Paa vor Side havde de to første Krigsaar bragt Hæren en stor Afgang; Blomsten af vor Værnekraft laa under Grønsværet. Men Hæren var endnu fuld af Kraft og Styrke og havde formaaet at holde fri eller at befri ikke alene Fædrelandets Grænser, men ogsaa sine Forbunds-fællers paa de europæiske Krigsskuepladser.

Nu var der kommet et Tilbageslag paa Østfronten, men kun fordi den k.-k. Hærs Kampværdi stadig var bleven mindre. Vi havde holdt ud, og det vilde vi ogsaa gøre fremdeles, men der fordredes hertil ny tysk Kraft. Østerrig-Ungarn tærede videre saavel paa tysk Blod som paa tysk Krigsøkonomi. I Særdeleshed forlangte det Kul og Jernbanemateriel. For Bulgariens og Tyrkiets Vedkommende var Forholdene lignende, om end ikke saa fremtrædende i Kravet af Tropper — men til Gengæld saa meget mere i Henseende til Penge, Krigsmateriel og Samfærdelsesmidler. Overalt blev der krævet Hjælp af Tyskland, og vi ydede den, i mange Tilfælde uden at modtage de nødvendige Genydelser.

Ganske vist blev vi direkte aflastede af vore Forbunds-fæller. Uden

dem var Krigen overhovedet ikke tænkelig. De udførte ogsaa deres vældige Part, men mente sig i deres gode Ret til stadig at fremkomme med nye Fordringer til os, skønt deres Præstationer ikke naaede saa højt som vore. Jo længere Krigen varede, jo føleligere maatte de Veksler blive, som Forbundsfællerne trak paa Tyskland til Fordel for Fireforbundet. Hele denne Krigs enorme Byrde hvilede paa vore Skuldre.

Talmæssigt havde Fjenden siden Krigens Begyndelse atter og atter forøget sin Styrke. Italien var kommet til. Alle Staterne havde opstillet Nyformationer og i udstrakt Grad opbudt deres Menneskemateriale, og nu greb ogsaa Rumænien med sine 750,000 Mand ind imod os. Til trods for, at Bulgarien og Tyrkiet havde tiltraadt Forbundet, trods alle Ny- og Omorganisationer, som vi til Stadighed foretog, var vi dem betydeligt underlegne. Vi stod paa Fronten med ca. 6 Millioner mod 10 Millioner Fjender.

Ententehærenes Forsyning med Krigsmateriel var bragt op til en hidtil ukendt Højde. Sommeslaget beviste med hver Dag klarere, hvor stort Fjendens Forspring var. Regnede man dertil yderligere Ententens Had og uhyre Krigsvilje, Hungerblokaden og den fjendtlige for os saa farlige Løgne- og Ophidselsespropaganda, saa siger det sig selv, at vi kun vilde kunne tænke paa Sejr, hvis Tyskland og dets Forbundsfæller gav deres Yderste af menneskelig og økonomisk Kraft, og naar hver Mand, som drog i Felten, hjemmefra medbragte en ubrydelig Sejrvilje og den faste Overbevisning, at Hæren skulde og maatte sejre for Fædrelandet. Soldaten i Felten, han som oplever det drøjeste, et Menneske kan opleve, har i Nødens Stund saa paatrængende Brug for dette sjældige Krafttilskud fra Hjemmet, om han skal staa fast og holde ud paa sin Post.

I den Situation, Generalfeltmarskallen og jeg forefandt, holdt vi det — efter vor hele Opfattelse af Krigens Væsen og af Fjendens absolute Tilintetgørelsesvilje — for tvingende nødvendigt at bringe Fædrelandets fysiske, økonomiske og moralske Kræfter til den yderste Udfoldelse. Øverste Hærledelse skrev sin Regning til Rigsregeringen paa Mennesker, Krigsmateriel og aandelig Kraft.

Hos de forbundne virkede vi, saa godt det lod sig gøre, i samme Aand. Østerrig-Ungarn havde allerede øget sin Landstormspligt til det 55., Tyrkiet sin Tjenestepligt til det 50. Aar og dermed — i hvert Fald paa Papiret — udnyttet sin Værnepligtsmasse til det yderste.

I denne Situation maatte Øverste Hærledelse mere end nogensinde tænke paa at erhverve Krafttilskud fra de besatte Omraader.

Det blev Øverste Hærledelses afgørende Vexel paa Fremtiden.

Chefen for Admiralstaben gjorde sig til Talsmand for U-Baadskrigen i dens uindskrænkede Form, som ogsaa skulde gælde neutrale Skibe i Spærreomraadet. Det var den virksomste Hjælp, Marinen kunde yde den haardt kæmpende Hær. Det var tvivlsomt, om de fjendtlige Søstridskræfter endnu en Gang vilde tilbyde Slag; et Forsøg i August Maaned paa at hidføre Kamp, glippede. Fjendtlige Minespærringer indsnævrede mere og mere Højsøflaadens Bevægelsesfrihed og besværliggjorde dens Anvendelse. Spørgsmaalet om den uindskrænkede U-Baads-

krig blev paa Rigskanslerens Ønske allerede drøftet den 30. August. Det maatte naturligvis ligge Generalfeltmarskallen og mig paa Sinde, at ingen Part af vor maritime Værnekraft laa brak under den vældige Kamp. Dette, at Marinen holdt Østersøen fri og havde dannet Marinekorpset i Flandern, bød ikke Hæren tilstrækkelig Understøttelse, medens Ententens Krigsførelse paa afgørende Maade blev befordret af deres Mariner. Kun med den dybeste Beklagelse maatte vi undlade at stemme for den uindskrænkede Undervandsbaadskrig, da den efter Rigskanslerens Udsagn vilde have en Krig med Holland og Danmark til Følge, og vi til Beskyttelse mod disse Stater ikke havde én Mand til Raadighed. De vilde være i Stand til med deres, ganske vist ikke krigsvante, Hære at rykke ind i Tyskland og give os Naadestødet. Vi vilde være bleven besejrede, endnu før den af Marinen i Udsigt stillede Virkning af den uindskrænkede U-Baadskrig var indtraadt.

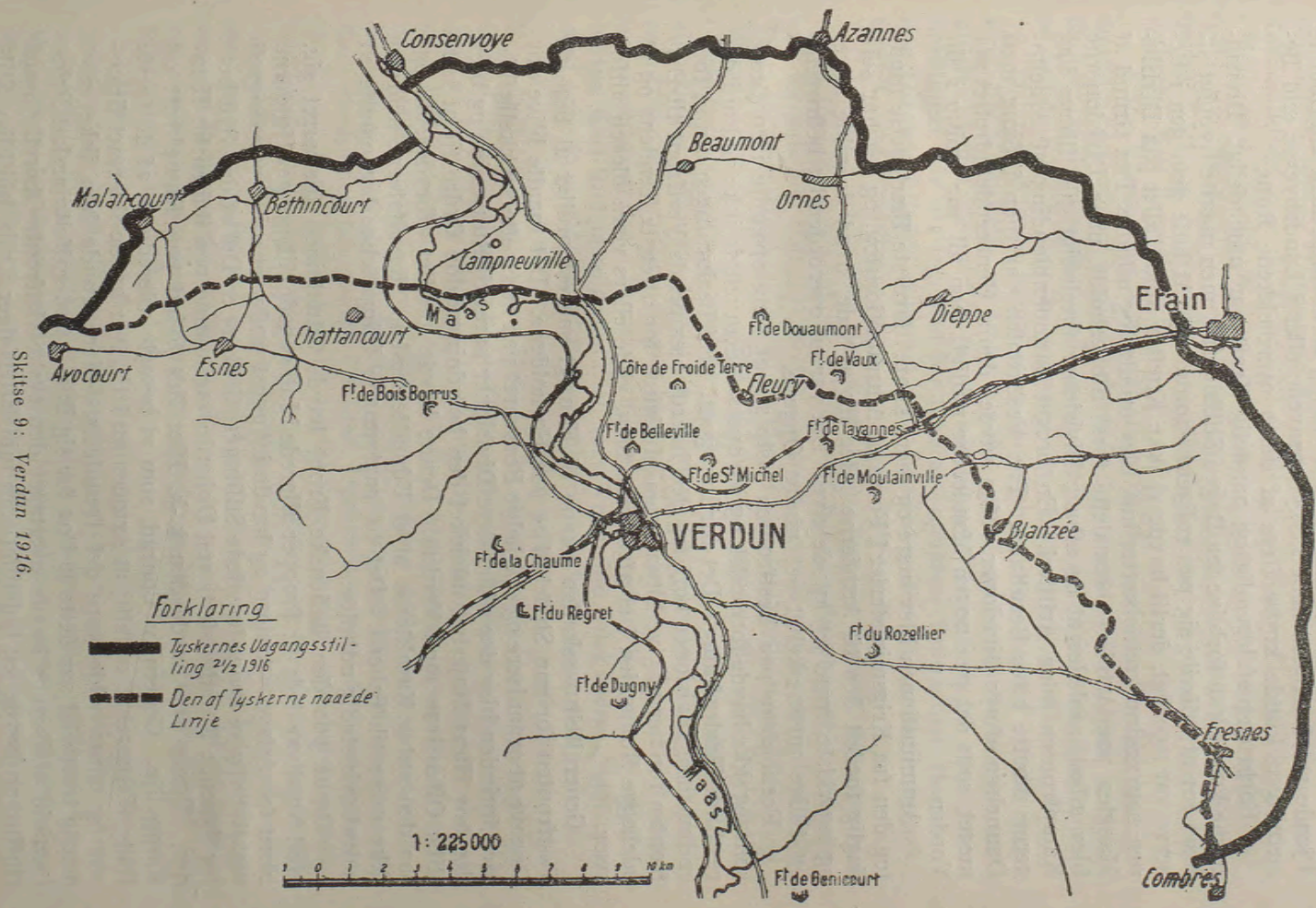
Drøftelsen gav imidlertid Anledning til at underkaste vore Grænseforhold mod Danmark og Holland en Prøve. »Overkommando Nord« fik Befaling til at forstærke Stillingerne ved den danske og den hollandske Grænse. Generalgouvernøren i Bryssel fik Henstilling om at fremme de allerede under Arbejde værende Stillingsanlæg langs den belgiske Nordgrænse, saa vidt det var muligt med den Arbejdskraft, der stod til hans Raadighed.

II.

Paa Vestfronten var Slaget ved Verdun ved at flove af; Sommeslaget havde ved Udgangen af Juli endnu ikke bragt Ententen det Gennembrud, de haabede paa. Det andet Udmattelsesslag i 1916 blev fra disse Dage udkæmpet i en fortsat Række af uhorst forbitrede Kampe.

Verdun har kostet os meget Blod. Vore angribende Troppers Stilling var bleven mere og mere ugunstig. Jo mere de vandt fremad, jo dybere kom de ind i det af Granater opløjede Terrain og forbrugte deres Kraft, rent bortset fra Kampene, alene under Opholdet i dette Terrain og under Vanskelighederne ved at blive forsynede over de udstrakte, ugæstmilde Strækninger, medens Franskmændene fandt Støtte i Fæstningens nærliggende Anlæg. Nu slæbte Angrebet sig videre og tærede stadig paa vor Kraft. Tropperne, som havde præsteret saa meget foran denne Fæstning, gruede for dette »Tragtterrain«. Førerne kunde ej heller lægge hele deres Sjæl i dette Foretagende. Den tyske Kronprins havde allerede paa et meget tidligt Tidspunkt stemt for at indstille Angrebet.

Sommeslaget var af Ententen blevet indledet med en uhyre Overvægt, saavel paa Jorden som i Luften. Øverste Hærledelse var til at begynde med overrasket. Den skaffede hurtigt Forstærkning frem, men det var ikke lykkedes blot nogenlunde at opveje den fjendtlige Overlegenhed med Hensyn til Artilleri, Ammunition og Flyvere. Ententen havde arbejdet sig længere og længere ind i de tyske Linjer. Vi havde mistet meget Mandskab og Materiel. Dengang blev de forreste Skyttegrave endnu besatte tæt. Hulrum og Kældere blev skudt sammen af den

Skitse 9: Verdun 1916.

Forklaring

- Tyskernes Udgangsstilling 2/2 1916
- Den af Tyskerne naaede Linje

1: 225 000

Offensiven mod Verdun indstilles.

fjendtlige Artilleriild. Den under Dækning af Trommeilden angribende Fjende var hurtigere nede i Skyttegravene eller i Landsbyerne end Besætningen kunde krybe frem af deres overdækkede Rum.

Forbruget af legemlig og aandelig Kraft var umaadeligt. Divisionerne kunde kun forblive faa Dage i Stillingerne, men maatte hyppigt afløses for at udhvile sig paa roligere Frontafsnit. At lade dem gaa i Reserve var ugørligt, dertil havde vi ikke Kræfter nok. Tallet paa Divisioner, som endnu kunde sættes ind, blev mindre og mindre. Paa Grund af Manglen paa Artilleri blev dette først tilbageholdt, naar Divisionerne blev afløst, saaledes at de afløste Divisioner foreløbigt gik tilbage bag Kampfronten uden Artilleri. En broget Sammenblanding af Afdelingerne maatte blive Resultatet. Paa Vestfronten var man i Gang med Dannelsen af nye Divisioner. Man havde i denne Henseende udrettet saa meget, som det paa nogen Maade var muligt, men alt var endnu i sin Vorden.

Ammunitionen blev mere og mere knap. Øverste Hærledelse modtog den fra Krigsministeriet i Form af Ammunitionstog, og jeg har selv daglig fordelt den til Arméerne. Jeg fik at vide, hvad de vilde have, og jeg vidste, hvad jeg kunde give. Det var en overordentlig bedrøvelig og tillige menneskeligt set pinlig Opgave.

Forholdene paa Vestfronten viste sig at være spændte i en Grad, som jeg ikke havde formodet, og jeg oversaa dem endda ikke endnu i deres fulde Udstrækning. Det var kun godt. Thi Beslutningen om at føre endnu flere Divisioner bort fra den haardt kæmpende Vestfront til Østfronten for her at give Situationen Mulighed for offensiv Tendens og at ødelægge Rumænien i et afgørende Slag, vilde ellers være bleven altfor svær.

Generalfeltmarskallen havde til Hensigt snarest muligt at tage til Vestfronten for paa Stedet at se paa Forholdene. Det maatte blive vor Opgave at organisere og ophjælpe Forsvaret paa mere eftertrykkelig Vis. Men forinden blev der stillet flere Divisioner parat til Rumænien og blev der hos Hans Majestæt udvirket den betydningsfulde Ordre til at indstille Offensiven mod Verdun. Denne havde maattet afbrydes, da ogsaa den antog Karakteren af et Udmattelsesslag. Resultaterne svarede ikke mere til Tabene. Det os paatvungne Udmattelsesslag maatte vi naturligvis stadig udholde.

Ogsaa paa den italienske Front havde Situationen forværret sig. Mod Nord var de k.-k. Tropper allerede i Juli gaaede tilbage paa Højderne Nord for Asiago—Arsiero og havde i August under et nyt Isonzoangreb maattet opgive længe hævdede Stillinger; Görz og en Del af den Syd herfor liggende Karsthøjslette ved Doberdo var komne paa italienske Hænder. Ogsaa her havde den k.-k. Hær lidt Svind paa Kampkraft og Kampvilje. General v. Conrad, som vi besøgte allerede en af de første Dage af Angrebet, udtalte, at Arméen nu i 1 $\frac{1}{4}$ Aar havde skærmet Grænsen og ogsaa vilde gøre det fremdeles. Mere kunde han ikke sige. Særlig trøsterigt var dette jo i og for sig ikke. Generalfeltmarskal Prins Leopold af Bayern havde overtaget den tyske Østfront, Oberstløjtnant Hoffmann havde jeg indstillet som min Efterfølger i min hidtidige Stil-

ling; jeg vidste, at der saa vilde blive arbejdet videre i det givne Spor. Prinsens hidtidige Hærgruppe fik General v. Woysch jævnsides med Kommandoen over sin Armé. Vi saa de videre Kampe paa denne Front i Møde med forholdsvis Ro, selv om Spændingen endnu ingenlunde var forbi, navnlig da ikke ved Hærgruppe Linsingen. Hærgruppen Erkehertug Karl var endnu ikke kommen til Kræfter. Vi maatte her være forberedt paa flere Nederlag.

Efter Rumæniens Krigserklæring fik Karpatherne ny Betydning. Omfatningen af vor Sydfløj behøvede ikke mere at føres frem mellem Dnjestr og Moldau, den havde nu en bred Udgangsbasis i hele Rumænien og kunde blive af ganske overordentlig Virkning.

Østerrig-Ungarn havde intet som helst gjort, hverken i Fred eller Krig, for at beskytte sin højre Flanke og Siebenbürgen. Banenettet var utilstrækkeligt, de alt for faa Strækningers Ydeevne meget ringe. Befæstninger var der ingen af for ikke at »ophidse« Rumænien. Derimod har Østerrig-Ungarn rolig set paa, hvorledes der paa siebenbürgensk Grund skød Fæstningsværker op ganske tæt ved Grænsen.

I sidste Øjeblik blev der sendt svage Tropper derved, ligesom der ogsaa blev dannet nogle Batailloner af Bjergværksarbejdere. Overalt var der gabende Huller. Mod Nord brød russiske og iøvrigt rumænske Tropper, over Moldaus og Walachiets Grænser ligetil Donau, ind mod Siebenbürgen og Ungarn. Det vigtigste Bjergpas faldt uden Sværds slag i Fjendens Hænder, Kronstadt og Petroseny med deres Kulgruber blev allerede besat den 29. August. I Hermannstadt viste der sig meget snart rumænske Patrouiller, Orsowa blev taget af Fjenden. Fortsatte Rumænerne uafbrudt deres Fremmarch, saa var ikke alene Hærgruppen Erkehertug Karl fuldstændig omfattet, men Vejen ind i det indre Ungarn og mod vore Forbindelser til Balkanhalvøen var fri: vi var besejrede.

Foran os laa da den møjsommelige Opgave: at holde Fronterne i Vest og Øst mod alle fjendtlige Angreb, at stabilisere Hærgruppen Erkehertug Karl og at foretage en Opmarch mod Rumænien, der begunstigede et Forsvar og tillod en Overgang til Angreb. Arbejdet blev under dets Udførelse saa meget besværligere, som Hærgruppen Erkehertug Karl stadig opslugte nye Kræfter, der egentlig skulde have været i Siebenbürgen. Øverste Hærledelse maatte beslutte sig til at frigøre flere og flere Divisioner paa andre Punkter. Opmarchen mod Rumænien trak derfor ud. Fra Vestfronten var der ikke mere at tage; Oberbefehlshaber Ost fik da Ordre til at trække Troppedele bort paa forskellige Steder af sin svagt besatte Front og deraf at organisere nye Divisioner. Beslutningen om at udnytte vor operative Overlegenhed over for Ententen og angribe Rumænerne i aaben Mark var det eneste faste Punkt. Hvordan og hvornaar Angrebet kunde gennemføres, var ved Begyndelsen af September aldeles ikke til at se.

Hvad angaar den nøjere Udformning af vore Hensigter, da maatte Fronten paa begge Sider af Karpatherne fra den venstre til højre Fløj nagles fast. Den maatte forlænges ind i Siebenbürgen omtrent langs Maros ovenfor og nedenfor Maros Vasarhely, medens vi angreb Rumænien fra Bulgarien, ganske vist kun med svage Styrker, saaledes som dette allerede var planlagt af den hidtidige Chef for Generalstaben.

Generalfeltmarskal v. Mackensen havde efter Afslutningen af Felttoget mod Serbien overladt den bulgarske Øverste Hærledelse Overkommandoen paa den bulgarsk-macedoniske Front, men var forbleven paa Balkan. Under det tiltagende spændte Forhold med Rumænien havde han truffet Forberedelser til at aabne Fjendtlighederne og den 28. August taget Overkommandoen over de tyske, østerrig-ungarske, bulgarske og tyrkiske Tropper ved Donau og Dobrudscha-Grænsen. Til hans Raadighed stod imidlertid kun: den k.-k. Donauflotte Vest for Orsowa, ældre og ret faatalligt bulgarsk Landstorm (Donaubevogtning), en tysk blandet Styrke, taget fra de macedonske tyske Tropper, under Oberst Bode ved Rustschuk, en bulgarsk Infanteri-Division samme Sted, samt yderligere bulgarske Kræfter, ogsaa kun af ringe Styrke indtil Øst for den fra Bulgarien til Dobrudscha førende Bane. Nogle svære tyske Batterier og en tyrkisk Division var under Ankomst med 2 til 4 Tog daglig — mere kunde de nordbulgarske Baner ikke præstere.

Bulgariens Holdning overfor Rumænien var helt igennem upaalidelig. Medens Tyskland og Tyrkiet straks efter Rumæniens Krigserklæring til Østerrig-Ungarn havde stillet sig ved deres Forbundsfaelles Side, bekvemmede Bulgarien sig først hertil den 1. September. Det undlod herved at stille bestemte Betingelser, som for Eks. Tildeling af hele Dobrudscha, for sin Vaabenhjælp. Situationen paa den macedonske Front gav dengang Bulgarien Anledning til en vis Beskedenhed.

Efter de af General v. Falkenhayn med de forbundne trufne Overenskomster skulde Generalfeltmarskal v. Mackensen med de ham underlagte Tropper gaa over Donau i Retning af Bukarest. General v. Conrad havde i Særdeleshed anbefalet denne Operation, fordi han derigennem ventede sig en tilsvarende Aflastning i Siebenbürgen. Følgen af denne Operation vilde have været et Nederlag for Generalfeltmarskal v. Mackensens svage Armé, hvad enten det saa vilde blive paa den nordlige Donaubred eller ved en russisk-rumænsk Fremtrængen over den i saa Fald ikke tilstrækkeligt beskyttede Dobrudscha-Grænse. Generalfeltmarskal v. Hindenburg og jeg forkastede denne Plan og foreslog en Indmarch af Generalfeltmarskal v. Mackensen i Dobrudscha. Dette var ogsaa den bedste Parade mod et muligt Angreb paa Bulgarien fra Dobrudscha. En Donauovergang kunde der først blive Tale om, naar Operationerne mod de rumænske Arméer i Siebenbürgen skred videre frem. Hvor risikabel den selv da var, skulde Begivenhederne vise. General v. Conrad stemte kun ugerne for den ændrede Plan, Bulgarerne derimod med Glæde — dem vinkede jo Dobrudscha. Enver Pacha var naturligvis vidende om Planen.

Generalfeltmarskal v. Mackensen fik de behørigte Direktiver. Medens alt paa den nordrumænske Front endnu saa overmaade usikkert og truende ud, angreb vi i Dobrudscha.

III.

Hovedmassen af den bulgarske Hær stod i sine Stillinger ved den græske Grænse. Den var forstærket med tyske Kommandomyndigheder,

ca. en tysk Division og andre tyske Tropper, navnlig Artilleri og Maskingevær-, Telefon- og Flyverformationer. Desuden fik Bulgarien ogsaa fra os og, i betydeligt ringere Omfang, ogsaa fra Østerrig-Ungarn Penge og rigeligt Krigsmateriel. De bulgarske Baner var kun lidet ydedygtige. Vi maatte i udstrakt Grad hjælpe her for at forbedre Driftsforholdene.

Ententen havde ført ikke alene den nyorganiserede serbiske Armé men ogsaa egne Kræfter til Saloniki, men var bleven staaende dér uvirksomt. General Sarrail havde overtaget Overkommandoen og havde begyndt sit Embede med hensynsløst at voldføre Grækenland og at opstille græsk-venizelistiske Tropper. I Albanien stod siden Foraaret østerrig-ungarske Tropper Vest for Ochridasøen, Syd for Berat og ved Vojusa. Italienerne havde besat Valona og strakte deres Brohovede ind i Nord-Epirus, som Grækenland havde indlemmet. Iøvrigt var Ententefronten endnu ikke sluttet mellem det ægæiske og det adriatiske Hav. Over Koritza kunde der skaffes en ret uvejsom Forbindelse med Grækenland. Denne var dog betydningsløs. Grækenland var saa fast i Hænderne paa Ententen og i alle Livsspørgsmaal i den Grad henvist til den, at ingen for Alvor kunde tænke paa at drage det over paa vor Side.

Den bulgarske Hær og Bulgarien selv var til Sinds at føre Krigen saavidt og saaledes, som det stemte med deres nationale Ærgærrighed: at blive Balkanstormagt. Herfor kæmpede den bulgarske Hær, som forøvrigt endnu ikke havde overvundet Eftervéerne fra de to Balkan-krige. Der kunde ikke ventes nogen som helst militær Præstation af Bulgarien paa nogen anden af Fireforbundets Krigsskuepladser.

Da Tyrkiet i 1914 sluttede sig til Tyskland, havde Bulgarien ladet sig sin Neutralitet betale ved Afstaaelse af det tyrkiske Omraade paa højre Maritzabred og en 10 km bred Stribe paa venstre Bred fra Adrianopel til Havet. For sin Indtræden i Krigen mod Serbien havde det krævet Landvinding paa Serbiens Bekostning, og i Fald ogsaa Rumænien skulde gribe ind, det saakaldte bulgarske Dobrudscha, som ved Freden i Bukarest i 1913 var afstaaet til Rumænien. Aftalerne i Efteraaret 1915 om tyske og østerrig-ungarske Troppekottinger havde kun taget Sigte paa det serbiske Felttog og var uden Gyldighed nu. Det dengang erobrede Omraade var taget i Forvaltning af Østerrig-Ungarn og Bulgarien. Grænsen gik omtrent langs Morava fra dens Munding til Pristina, over Prizren og derfra op langs Drin.

Den tyske A. O. K. 11 førte Kommandoen paa den macedonske Front i Afsnittet paa begge Sider af Vardar. Her stod Flertallet af de tyske Formationer, enkelte dog ogsaa paa andre Dele af Fronten. Etapeinspektionen var i Nisch. Vi havde ikke i Serbien reserveret os et eget Etapeomraade. Kun de dér værende Baner var under vor Administration. Derved skulde politiske Vanskeligheder kunne undgaas, men denne Beskedenhed havde alligevel virket meget forstyrrende for de tyske Tropper. De fandt ikke indenfor den bulgarske Armé den Imødekommethed, som de vel havde kunnet vente saa langt borte fra deres Hjemland, og hvortil Bulgarien ogsaa i mange Henseender udtrykkeligt havde forpligtet sig. Den tyske Soldat kæmpede paa den macedonske Grænse

med samme Opofrelse som paa Vest- og Østfronten. Han vidste, at han ogsaa paa Balkanhalvøen kæmpede for sit Fædreland. Det bulgarske Folk og den bulgarske Armé var ikke modne til at nære saa ophøjede Meninger. De havde ikke engang Forstaaelse deraf, da tyske Tropper blev trukne bort fra den macedoniske Front for paa andre Punkter at kæmpe om Afgørelsen.

Endnu før det rumænske Uvejr udladede sig, havde den bulgarske Øverste Hærledelse besluttet sig til at angribe i Retning af Saloniki. Angrebet var militært rigtigt. Langs Struma, støttet til Havet, stod den venstre bulgarske Fløj betydelig sikrere end i sin nuværende Stilling langs Grænsen. Erobringen af Terrainet Øst for Struma foregik i Tiden før 27. August uden Kampe af Betydning. Det dér staaende IV. græske A. K. ydede ingen Modstand og lod de bulgarske Tropper roligt marchere sig forbi. Det forblev ved Drama og Kavala. Øverste Hærledelse gav straks den tyske Forbindelsesofficer Ordre til at tage sig af de græske Tropper. De stillede sig straks til vor Disposition og blev bragte til Görlitz for med deres eget Samtykke at blive internerede dér. Der var hermed skaffet tilbørlig Klarhed i Ryggen paa den bulgarske Hær. Langs Struma stod Ententen. Bulgarerne gik ikke længere frem, deres Hovedangreb over Florina var imidlertid mislykkedes. Her havde Bulgarerne den 19. August overskredet den græske Grænse for derefter at sætte sig i Besiddelse af Højdeplateauet Malka-Nidze Øst for Florina, som var besat af Serbere. Udløberne blev tagne under et overraskende Angreb, men Hovedangrebet blev slaet tilbage af Serberne ved et kraftigt Modstød. Bulgarerne led svære Tab. Ikke alene den bulgarske Offensiv, men ogsaa det bulgarske Mod, brød sammen. Bulgarzaren og Radoslawow, som i Begyndelsen af September var i Plesz, klagede deres Nød og vilde have tyske Tropper. Vor Regering anbefalede det indtrængende over for os, ligesom ogsaa en Eftergivelse af den bulgarske Gæld til Tyskland, et Spørgsmaal som jeg dengang aldeles ikke oversaa, og som ejheller i nogen Maade vedrørte mig.

Det vilde have gaaet paa tværs af alle sunde Krigsprincipper, om vi nu overfor Bulgariens Bønner havde tilstaaet det Forstærkning med tyske Tropper. For Krigsførelsen som Helhed stod der nu vigtigere Ting paa Spil i Siebenbürgen. Øverste Hærledelse afslog at give nogen Understøttelse. Jeg kunde fastslaa, at Forbindelserne fra Vardardalen til Sletten ved Monastir paa ingen Maade var tilstrækkelig til at forsyne de Tropper, som stod der, endog blot tilnærmelsesvis med alt fornødent. At sende flere derhen, vilde være forkert. Ogsaa her gjaldt det om først at skabe sunde og rigtige Forhold, selv om ogsaa Bulgarerne skulde miste et Stykke Land; det maatte man tage med i Købet. Vi kunde jo dog ikke gøre alt muligt med tyske Tropper. Men Øverste Hærledelse ydede Hjælp, saavidt Situationen tillod. Den tyske Armé-Overkommando blev forlagt fra Vardar til højre Fløj, for her at kunne give Garanti for rigtig taktisk Føring og for sagkyndigt Arbejde ved Organisation af Forbindelserne bagud. Tyske Jernbane- og Arbejdstropper tog Arbejderne i det saa overordentlig vanskelige Bjergterrain i deres kyndige Hænder og indhentede gennem lange Maaneder, hvad der skulde have været skabt, allerede før man gik til Angreb paa Florina.

Den bulgarske højstkommanderende var General Jekow. Han var forbundstro, men besad ikke de udprægede Føreregenskaber, som en moderne Krig kræver, og dertil manglede han Skole. Som Følge af sin egen uadlelige Karakter greb han ikke kraftigt nok ind for at borttrydde forskellige slemme Misforhold i den bulgarske Hær. Han fortabte sig i snæver Partipolitik og glemte derover Krigen. Hans daværende Generalstabschef Lukow var et uklart Hoved og en Intrigant, som bærer en stor Del af Skylden for sit Lands og Fireforbundets Ulykker.

For mit Vedkommende var det vanskeligt at faa Indblik i det bulgarske Folks inderste Væsen. Det syntes mig nationalistisk sindet og besluttet paa at kæmpe for dets førende Stilling paa Balkan.

Radoslawow gik med Tyskland af indre Overbevisning. Han stod og faldt med Forbundet. Han var overordentlig vedholdende i Gennemførelsen af sine Krav overfor Tyskland og i Ledelsen af sin storbulgarske Politik og gav alle dertil brugelige Rørelser frit Løb for senere at spille Folkeviljen ud mod os. Han betænkte derved ikke, hvor meget han samtidigt besværliggjorde sin egen Stilling under mulige Fredsforhandlinger. Heller ikke han aabnede sit Folks Øjne for Krigens tvingende Krav — maaske har han ikke selv været rigtig klar over dem.

Zaren stod lige saa fast paa Forbundets Grund. Han var en ualmindelig klog Mand, men mere de dygtige Forhandlingers end Handlingens Mand. Han havde helst mange Jern i Ilden og mente steds at kunne udskyde Afgørelserne. Hermed havde han, paa Grund af sit udmærkede Greb paa at behandle Bulgarerne, klaret sig i Fredstid — i Krigstid slog dette ikke mere til. I Særdeleshed forekom det mig beklageligt, at han ikke var Soldat og ikke øvede den Indflydelse paa sin Hær, som hans høje Stilling forlangte af ham.

Kronprins Boris, der af sin Fader havde faaet en mønsterværdig Opdragelse og Uddannelse, var en udpræget soldatermæssig og langt ud over sin Alder modnet Personlighed. Han havde et klart Blik for de militære Tarv. Kommandomyndighederne i Bulgarien, og jeg med, forhandlede gerne med ham. En bedre Hersker kan dette Folk aldrig finde.

IV.

Efter at Ententropperne var trukne fra Gallipolihalvøen, havde Situationen bedret sig for Tyrkiet. Det var blevet Enver Pascha muligt at stille Tropper til den tyske Øverste Hærledelses Raadighed. Han gjorde dette i den rigtige Erkendelse, at Krigen for Tyrkiets Vedkommende nu vilde blive afgjort paa andre Krigsskuepladser.

Ganske vist maatte disse Tropper først uddannes, iklædes og udrustes, hvilket krævede Tid. I Slutningen af Juli—Begyndelsen af August var det tyrkiske XV. A. K. gaaet til Galizien; nu sendtes en ottomansk Division til Egnen om Warna. Enver tog disse Tropper fra

Marskal Liman Paschas Armé, der endnu stod om Konstantinopel til Beskyttelse af denne By og den lilleasiatiske Kyst.

Englænderne havde trængt Tyrkerne bort fra Sinaihalvøen. De byggede nu ivrigt paa en Normalbane og en Vandledning. Saasnart disse var tilstrækkelig langt fremskredne, maatte man regne med en Fremmarch af Englænderne mod Palæstina.

Tyrkernes Held ved Kut el Amara havde ingen Følger trukket efter sig. Englænderne forberedte et nyt Foretagende mod Bagdad, og denne Gang tilsyneladende grundigt. Ogsaa her maatte der før eller senere ventes nye Krigsbegivenheder.

Begge Foretagender maatte lykkes, naar Englænderne virkelig, saaledes som det nu syntes, tog fat for ramme Alvor. Men der maatte bruges jo flere Tropper dertil, desto mere haardnakket den tyrkiske Modstand var. Dermed blev Lødigheden af den tyrkiske Hær ogsaa for os direkte af den allerstørste Betydning. Vi vilde paa Vestfronten blive saa meget kraftigere aflastet, som Tyrkerne værgede sig tappert i Palæstina og Mesopotamien, og som Englænderne maatte sende Tropper derhen for at naa noget. Rigtignok havde de i de indiske Tropper Kræfter disponible, som de ikke gerne brugte paa Vestfronten, og hvis Anvendelse mod det asiatiske Tyrki ikke kom vor Stilling paa Vestfronten til Gode. Men det øgede dog de militære Krav, der stilledes til Briterne.

De tyrkiske Foretagender i Persien i Retning af Hamadan var Episoder og uden Betydning for Krigsførelsen.

I det østlige Lilleasien, Vest og Syd for Linjen Trapezunt—Erzingjan—Musch, stod Russerne og Tyrkerne overfor hinanden uden at foretage sig nogetsomhelst. Begge Arméer syntes at være ganske overordentlig reducerede i Styrke. Hvad der faktisk stod der af Tyrkere, har jeg aldrig rigtig faaet Rede paa. Med store russiske Angreb blev der ikke mere regnet, dertil var Krigsskuepladsen for vanskelig, selv for Rusland.

Den tyrkiske Hær var brugt op. Desuden havde den endnu ikke forvundet Balkankrigen, da den paany traadte i Krig. Dens Tab paa Slagmarkerne og paa Grund af Sygdom var vedvarende store. Den udmærkede, tapre Anatoler forsvandt fra Rækkerne, og den upaalidelige arabiske Erstatning bredte sig, navnlig i Mesopotamien og Palæstina, mere og mere. Afdelingerne naaede ikke mere de normerede Styrker, var slet forplejede og endnu slettere udrustede. Mangelen paa brugelige Officerer var meget følelig. Liman Pascha forsøgte, støttet af sin Anseelse, stadig paany at danne brugbare Hærlegemer af sine Divisioner. Han naaede, hvad der var muligt. Kom de tyrkiske Tropper direkte fra hans Haand under tysk Overkommando, saaledes som i Galizien eller mod Rumænien, var deres Præstationer taalelige, endogsaa gode, men kom de under tyrkisk Kommando, glemte de meget hurtigt, hvad tysk Alvor havde lært dem.

Tyrkiet fik fra os foruden Penge ogsaa Officerer og saavel tekniske Formationer som Krigsmateriel, — det sidste i det Omfang, det til Disposition værende meget indskrænkede Antal Tog til Konstantino-

pel tillod. Liman Paschas Divisioner kunde blive udrustede her. Videre-transporten af Krigsmateriel til Tropperne i Palæstina og Mesopotamien eller paa Kaukasusfronten var saa begrænset, at de kun blev udrustede yderst nødtørftigt. Deres faatallige Styrker tabte derved endnu mere i Kraft. De tyrkiske Baners Præstationsevne søgte vi at hæve ved at levere Driftsmateriel og -personel.

Den tyrkiske Regerings Holdning overfor de andre Folkestammer var og blev brutal og haardhændet.

Tyrkiet gjorde trods mine indtrængende Forestillinger intet alvorligt for at bryde med deres hittidige Araberpolitik. Maaske var det ogsaa allerede for sent. Det engelske Guld gjorde Resten, Araberne vendte sig skarpere og skarpere mod Tyrkiet. Et Under var det, at Tyrkiet næsten til Krigens Slutning hævdede sig ved Hedschasbanen og i Medina.

Ogsaa Enver Pascha kom i Begyndelsen af September til Plesz. Han var stort anlagt og gjorde et usædvanligt Indtryk. Han var Tysklands trofaste Ven, og jeg var bundet til ham med varm Sympathi. Han havde en Soldats Forstaaelse af Krigsførelsen, men han manglede det grundlæggende, det haandværksmæssige, han var ikke skolet. Hans store militære Begavelse kom ikke til Udfoldelse. Hans Afsendelse af tyrkiske Tropper til Galizien og mod Rumænien var et Udslag af hans rigtige militære Begreb. Paa den anden Side krævede han Krigsmateriel i et Omfang, som der overhovedet ikke kunde være Tale om at transportere. Hovedparten af de Tog over Sofia til Konstantinopel, som var disponible, blev brugt til Kul, som fra Øvre-Schlesien gik til Konstantinopel. Jeg har atter og atter anmodet Enver, den meget betydelige Talaat og andre tyrkiske Ledere, som besøgte os, om at øge Kulproduktionen, hvorved de vilde have skaffet Plads til Transport af Krigsmateriel. Jeg har med dem drøftet Jernbanernes afgørende Betydning for Krigsførelsen og paapeget for dem, hvordan Tyrkiet kunde hjælpe sig selv. Jeg er ikke stødt paa megen Forstaaelse og i hvert Fald ikke paa nogen Imødekommenhed. Der blev stadig krævet løs, skønt man dog maatte vide, at der ikke kunde tages Hensyn til disse Krav. Fra Tyrkiets Side blev der saa godt som intet foretaget med de tyrkiske Kulværker og Jernbaner.

Magten i Konstantinopel laa fast i Ungtyrkernes Haand.

Befolkningen var uinteresseret.

Det var ikke noget opløftende Billede, Tyrkiet frembød, da jeg tiltraadte mit Embede, jeg kunde kun med Bekymring vende Tankerne mod Mesopotamien og Palæstina.

V.

Forbindelsen med vore Forbundsfæller foregik gennem de gensidige militær-befuldmægtigede, for saa vidt ikke personlige Drøftelser var mulige. Den gensidige Forbindelse med den k.-k. Armé-Overkommando besørgede den tyske General v. Cramon, som udførte dette tidt og ofte vanskelige Hverv med usædvanlig Dygtighed og stor personlig

Takt. Vort Forhold til den k.-k. Overkommando blev ved hans Virksomhed mere og mere tillidsfuldt. Den k.-k. militær-befuldmægtigede i det tyske Store Hovedkvarter, Feltmarskalløjtnant v. Klepsch, traadte mere i Baggrunden. Han var ligeledes en overordentlig skikket Personlighed, som altid bidrog til, at der ikke opstod eller efterlodtes nogen Misforstaaelse, og altid var parat til at virke i et ubrydeligt Vaabenbroderskabs Aand.

Den, der bar Forhandlingerne med Bulgarien, var navnlig Oberst, senere General, Gantschew, som var bulgarsk militær-befuldmægtiget hos os. Han var et ualmindelig klogt Hovede og en sleben Mand, som med Dygtighed hævdede de bulgarske Interesser uden at tabe de store Linjer af Syne. Han var en trofast Tilhænger af Forbundet. Senere, efter Abdikationen, ledsagede han sin kongelige Herre til Tyskland. Den tyske militær-befuldmægtigede i Sofia, Oberst v. Massow, som stod i særlig Yndest hos Zaren, blev meget brugt, han maatte hyppigt glatte Uoverensstemmelser, som meget let opstod som Følge af de bulgarske Ejendommeligheder.

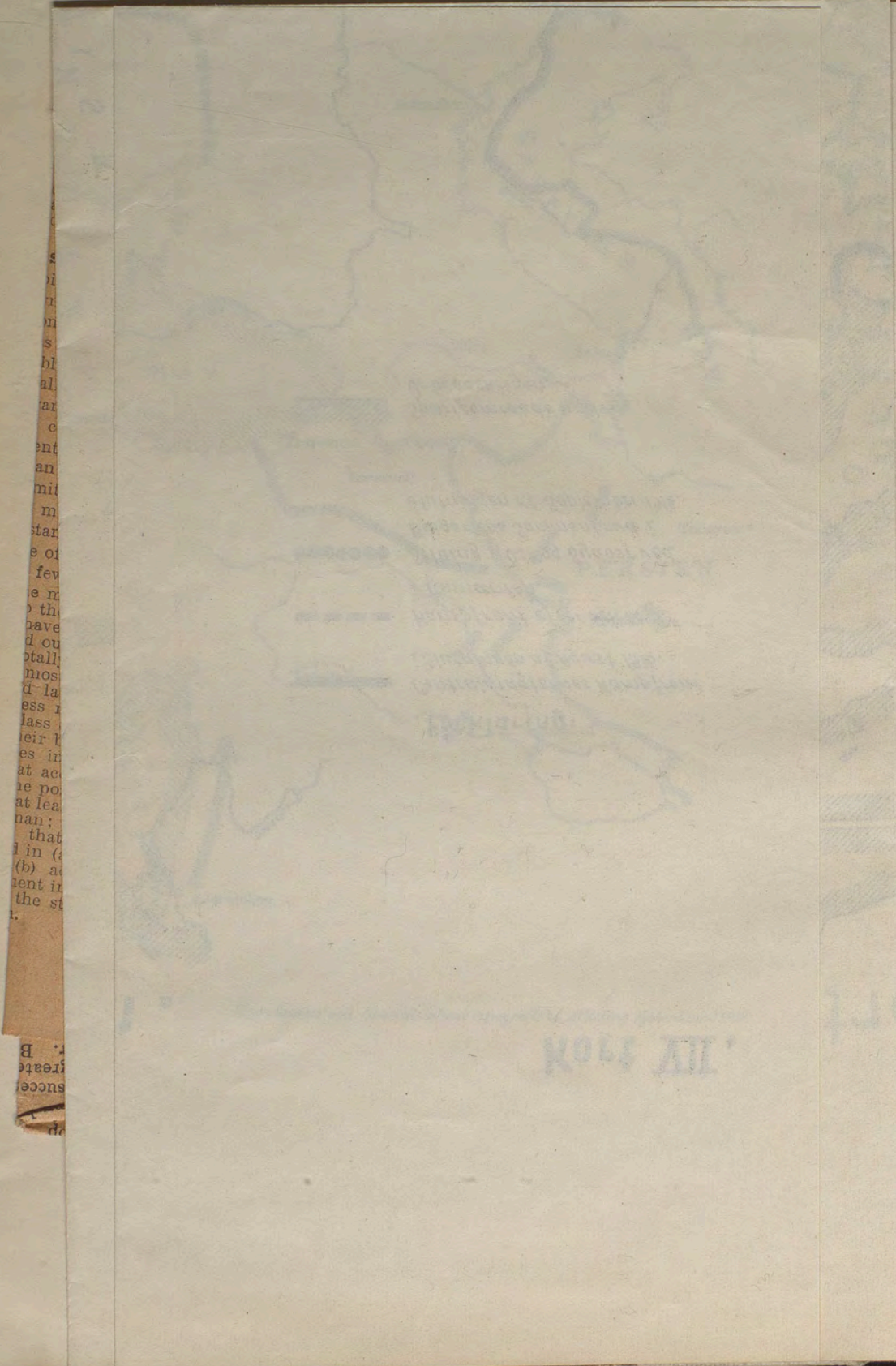
Den tyrkiske militær-befuldmægtigede, Generalløjtnant Zeki Pascha, var en stilfuld Osmanner og en paalidelig Ven af Tyskland, han førte sin Hærs Sag ualmindelig taktfuldt og godt. Den tyske Repræsentant i Konstantinopel, General v. Lossow, var særlig velbevandret i tyrkiske Forhold og en personlig Ven af Enver. Det laa i Sagens Natur, at vi ofte henvendte os til ham. Da der ved den tyrkiske Øverste Hærledelse var en Tysker som Generalstabschef — først General Bronsart v. Schellendorf, senere General v. Seeckt — antog Forbindelsen med den en særlig tillidsfuld og fortrolig Karakter.

Da Generalfeltmarskallen og jeg kom til Piesz, var Spørgsmaalet om en fælles Krigsledelse af Fireforbundet paa det taktisk-strategiske Omraade allerede aabent. Jeg stemte varmt for en saadan Ordning og havde den Tilfredsstillelse, at den snart blev afgjort. Hans Majestæt Kejseren havde den endelige Afgørelse, Generalfeltmarskallen kunde handle »efter Befaling«. I Praksis var Ledelsen begrænset; vi kunde ikke klart overse den indre Lødighed af vore Forbundsfællers Hære og kunde altsaa for Eks. ikke bestemme, at der paa Østrigs Grænse med Italien kun skulde forblive saa og saa mange Divisioner. I Praksis var gensidige Aftaler nødvendige, men den trufne Ordning gav dog alligevel den tyske Øverste Hærledelse en vis Autoritet, som viste sig at være nyttig.

Generalfeltmarskallen og jeg ledede derefter Krigen paa Vest- og Østfronten lige ned til Dobrudscha. Med Hensyn til Ledelsen af Felttoget mod Rumænien maatte der træffes en Aftale med vore Forbundsfæller, navnlig da med Østerrig-Ungarn. Under den k.-k. Overkommando i Teschen stod Hærgruppen Erkehertug Karl og de nu i Siebenbürgen opmarcherende Tropper. De var imidlertid saa afhængige af de Foranstaltninger, vi skulde træffe, at der derved ikke ændredes noget i Enheden af den Øverste Hærledelses Kommandoføring.

Den italienske og den albanesiske Front dannede General v. Conrads selvstændige Arbejdsomraade.

Forholdene paa den macedoniske Front, i Bulgarien og Tyrkiet

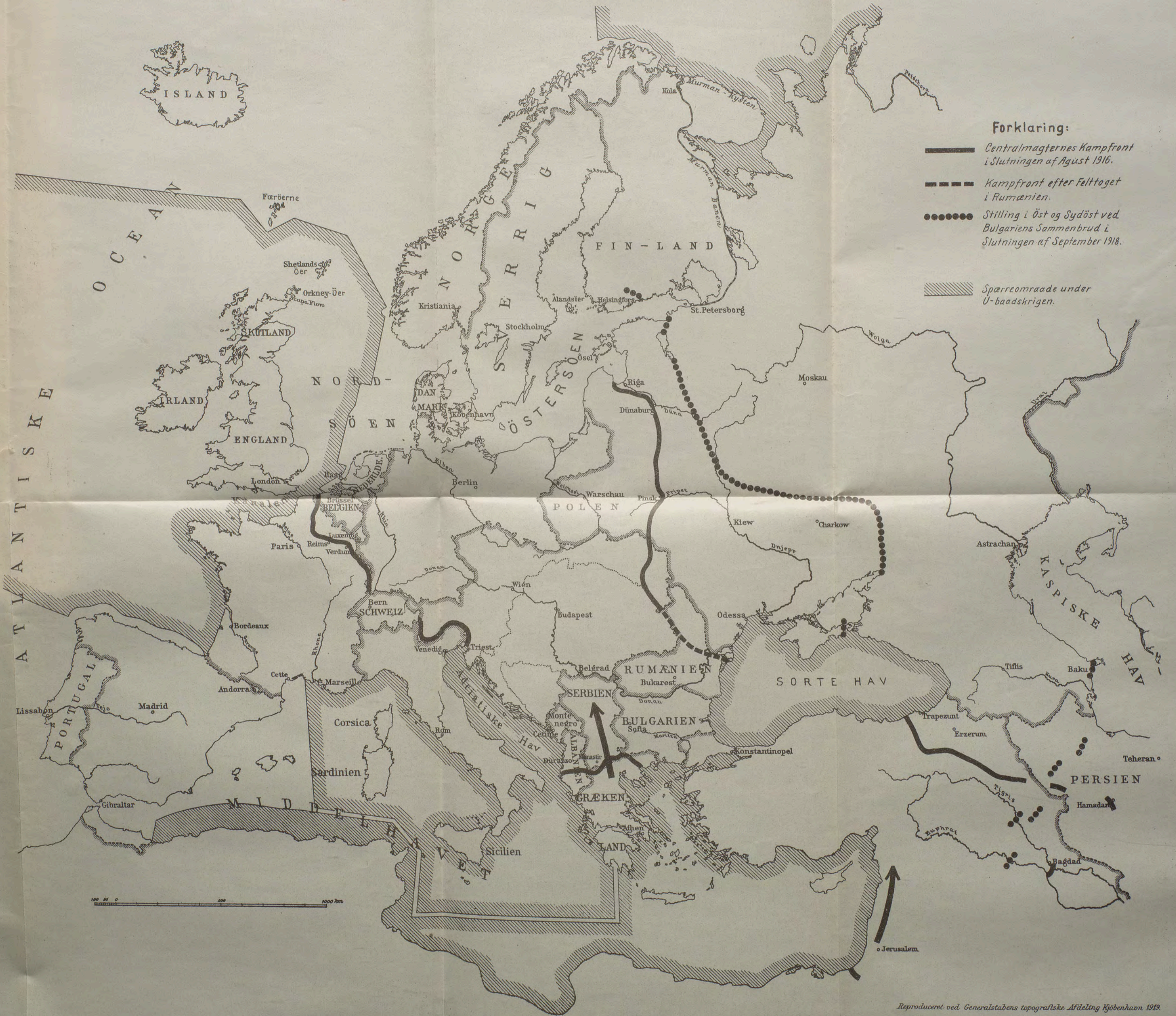

s
n
n
s
bl
al
ar
c
ent
an
mit
m
star
e of
fev
e n
o th
have
d ou
ptall
mos
d-la
ess
lass
eir l
es in
at ac
ne po
at lea
nan;
that
l in (a
(b) a
nent in
the st
.
r. B
reate
succe
pp

NO. 111

Øversigtskort over Verdenskrigen.

Kort VII.

LUDENDORFF'S NOTE-BOOKS.

[We do not commit ourselves to all the views expressed in the following article, in which Ludendorff's book is reviewed from the point of view of our G.H.Q. in France.]

The dominant note of these memoirs* is sincerity. Written between November, 1918, and February, 1919, when the sense of defeat must necessarily have been strong in the writer, it is natural that here and there there should be evidence of special pleading for the defence. Yet these are surprisingly few. The nature of the man is too strong. The convictions with which he started the war remain unaltered by adversity. He remains, as he began, the firm believer in the doctrine of force, of discipline, of will power.

In spite of the great amount of political dealings into which Ludendorff was thrown, almost unwillingly, his political outlook is alarmingly restricted. He realises the pressure exerted by public opinion. He ascribes many of the evils that befell his country to successful propaganda by its enemies, but he failed altogether to realise that public opinion was, even in Germany, dependent on moral forces, and that propaganda can only be successful when it reveals or accentuates facts. The character of the man is not unpleasing. He is ruthless and relentless in the pursuit of his objectives. Yet he feels passionately for the sufferings of his own country. He even realises the sufferings he is inflicting on the countries which he overruns. But these to him are quite discounted by the all-powerful plea "military necessity."

He appears to have been loyal to his immediate superior, Hindenburg, although in the book he frankly explains the position that his was the master-mind which prepared the plans and saw to their execution. Towards the Emperor his attitude is one of loyalty. Clearly he considers him to have been unfitted for the position, but he never allows this sense of unfitness to affect his attitude towards the Throne as an institution. Towards the Crown Prince he adopts the tone almost of a tutor, yet he acknowledges that he had more in common with the Crown Prince than with others of the Royal Family with whom he was thrown in contact. In all his relations towards the Royal Family his attitude is that of feudalism. Yet he was no courtier, and loyalty for the ruling house was throughout subservient to his love for and belief in his country.

To a student, the book divides itself into two main themes which intermingle without method in the notes that Ludendorff has written. These are the military and political aspects of the war.

As a soldier Ludendorff reveals himself as a sound tactician. As a strategist his outlook appears to have been both limited and rigid. Throughout he sought to comply with the plans and doctrines of the great German master of strategy without attempting to adapt them to the altered circumstances of the war. In the many cases in which tactics and strategy were in conflict when great decisions had to be made Ludendorff invariably was overborne by the tactical claims.

He was at his best in dealing with the military situation in the east, for here the supineness and inefficiency of his enemies gave him a free hand in the strategic field and enabled him to seek for decisive results on tactical grounds. In the east he applied throughout the strategy of Canine. By withdrawing troops from one portion of the line and trusting to the lack of observation or slowness of movement of his adversaries for security of the weakened part, he transferred large bodies to some decisive point and struck with all his force.

These tactics were almost invariably successful in the eastern theatre. In the west, although at times he tries a strategic objective, he almost invariably discards them, however decisive to success the objectives might have been, in favour of lesser objectives where tactical success was more probable.

Very early after his transfer to the German General Headquarters and his assumption there of control of the whole of the German operations, he appears to have realised the inevitableness of Germany's eventual defeat if the issue were fought out by force of arms alone. At the end of 1916, after the Somme offensive by the Allies, we find him almost despondent, though he still hopes for some stroke of luck to retrieve the situation. He admits that the 1916 offensive by the Allies had nearly expended the military power of Germany, and he appears to hold the view that had the Allies pressed that offensive a little farther—if means were available—Germany would have had to make peace then. The fighting of 1917 confirms his opinion still more. Even the great defeat inflicted by the Germans on the French in the Battle of the Aisne of that year gave him small confidence of eventual success, and he reveals to us a German army reeling almost to its knees under the blows of the British army in Flanders in the autumn of 1917. The collapse of Russia appears to have come to him almost as a surprise. In it he sees only the hope of peace by agreement and still no chance of success by force of arms. In his hope for peace by agreement he appears to have relied more upon the press of his enemies than upon the knowledge which he ought to have realised the military leaders of the Allies must possess of the military situation.

It is only after considerable misgiving that Ludendorff allows himself to be overborne by the naval advisers of the German Government into the belief of the possibilities of unrestricted U-boat warfare bringing the Allies to their knees. But once he has accepted their arguments he throws himself heart and soul into the policy.

The German Offensive of 1918.

The brief appreciation of the situation which he gives us from the German point of view at the commencement of 1918 is of particular interest. He realises the decay which has set in in Germany and the diminution of German man-power, both in the field and in the factory. He assumes, as in fact had many of the Allied military leaders, that the intervention of America could not become effective during 1918. By concentrating all available forces from the eastern theatre he concluded that he could obtain sufficient superiority for the time to enable him to commence an offensive. He argues, as did British General Headquarters in France but not the politicians at home in Great Britain, that an offensive is less costly, both in men and material, than a defensive. Resolving, then, on a great blow in the attempt to wrest victory from fortune, he proceeds to consider the possible objectives. Flanders appeals to him as offering a decisive objective. He is fully alive to the vital importance of the Channel ports to the Allies, but the tactical difficulties of an offensive in Flanders, particularly in view of the fact that the Flanders line is held in great strength by British troops, decided him to reject the plan. He considers next the possibilities of an offensive against Verdun, but here again, although the strategic objectives are of considerable value, the tactical defence outweighed them, and eventually he resolves to strike where he considers the Allied line is weakest—namely, at or about the junction of the French and British armies and over the old battlefield of the Somme. It is interesting here to note that, so far as is at present known, this decision of Ludendorff's was foreseen by British Headquarters in France.

Not so, however, by the Versailles Council, which had at this juncture assumed a pre-eminent position in the military councils of the Allies.

The Versailles Council realised, as did every drummer-boy in the Allied forces, that an offensive was inevitable by Germany, but so far as is at present known they made a totally false conclusion both as to the nature of the attack that would be delivered and of the point at which the blow would be struck.

This is the prophecy of which our present Prime Minister is so fond of talking—a prophecy right only in the deduction which was self-evident, not only to every soldier, but equally so to every civilian, that the Germans would strike, and wrong in every other particular. The result, as we know, is that the German blow, when it was delivered, came upon a line incompletely prepared and far too weakly held to offer resistance with any hope of success.

Ludendorff obtained his tactical success, and inflicted on the Allied army the greatest defeat that it suffered during the war. But there it ended. The depleted German manpower could not make good the losses which even the successful offensive had incurred. The attack "petered out" even before it reached the local objective which Ludendorff had hoped to attain at Amiens.

It is interesting to note that in his initial plan of the offensive of 1918 Ludendorff never appears to have looked beyond the capture of Amiens. As the attack advanced he appears for a short time to have thought of the possibilities of driving it home so as to reach the sea and drive a wedge between the French and British armies, but this appears to have been not more than a contingency and not an integral part of the plan.

Ludendorff realised at once how serious the failure to reach Amiens was to the German cause in view of the rapidly decreasing manpower, but he realised that to assume at once a defensive attitude would only make ultimate defeat more imminent, and so he turned to the subsidiary attacks on the Lys and against the French in the Argonne. But neither of these appeared to be considered by him as more than parrying blows.

The rapid recovery of the British army after its defeat of March and the great forces which America was able to throw into the theatre appeared to have surprised Ludendorff as much as it surprised the Allies. The attack of the 8th August by the British forces at Villers Bretonneux opened his eyes, and he realised at once that this success must necessarily reveal to the Allied commanders the weakness of the German army. He foresaw, as was indeed the case, that Foch would extend what was only originally intended for a local offensive into a general one, and the subsequent history of the war, in so far as Ludendorff shows it to us, is a story of one expedient after another being adopted to strengthen weak parts in the line and to obtain temporary respites from the blows of the Allied army. As the campaign progresses expedients become more and more temporary and desperate and the respite smaller and smaller, until at last the inevitable end arrives and Ludendorff urges the German Government to sue for peace.

British G.H.Q. Justified.

At various periods during the war there arose controversies between British General Headquarters and the home authorities as to the wisdom of the continued attacks on the western front. Ludendorff affords ample testimony to the soundness of the view of the soldiers at the front. Of Passchendaele he writes:

He dented the line in many places, and it seemed as if he must knock it down. . . . We knew that the enemy suffered heavily, but we also knew that he was amazingly strong. . . . Only one thing we did not know: how long the battle would continue. The enemy must tire some time.

Of Cambrai in November, 1917, he writes:

It was not until noon (on the 21st) that I obtained a clear view of the extent of the enemy's success. It made me very anxious. . . . The English army commander did not exploit his great initial success, or we should not have been able to limit the extent of the gap. If he had done so, what would have been the judgment on the Italian campaign?

Unfortunately for the British and the Allies, the troops that should have exploited the initial success were, like Ludendorff's own spare divisions, in or on the way to Italy. And so Ludendorff was able to attack in his turn on the 30th of the month and to regain a considerable portion of the ground lost. His attack, he says, "succeeded, though not so well as I had hoped. . . . It was a good ending to the extremely heavy fighting of 1917. . . . A quiet period which our ex-

haustion rendered so imperatively necessary supervened at last on the western front."

Ludendorff endeavoured throughout by his *communiqués* and by his manipulation of both the German press and the press of neutral countries to mislead his opponents as to the real state of the German armies and the effect of the pressure brought to bear on his battle-front in the west.

He succeeded in deceiving the authorities, both civil and military, in London and in Paris, but the General Headquarters, in close touch with the situation, and the troops themselves, in still closer touch with the enemy, had better means of judgment. When the full history of these stirring times comes to be written from the Allied side, Ludendorff himself will probably be surprised to find how correct was the appreciation of the situation at British Headquarters. Though Ludendorff lays great stress on the result of the Allied propaganda, he does not appreciate the effects of the German propaganda in Allied countries.

Looking back, we now see how successfully he concealed from the public in France and in Great Britain the steady and continuous decay in the German strength. It would not be too much to say that the peace by agreement which he failed to achieve by arms he nearly accomplished by camouflage. Lord Lansdowne's celebrated memorandum, Mr. Lloyd George's speech in Paris belittling the results of the Allied army's efforts, the side-tracking of large portions of the armed strength to minor and necessarily indecisive theatres—all these were victories for the German propaganda fully as important as the offensive of March, 1918, was for the German army.

It was only the steady confidence and persistence of the British Commander-in-Chief, based on the knowledge of actualities, that prevented these becoming decisive, and we now know that had the offensive of 1918 been delayed for even a few weeks it would have been found that the forces which at that time were available in Great Britain to reinforce the weakened line and to make good losses had been irretrievably committed to a distant theatre.

If Great Britain required any proof—which it does not—to convince it of the soundness of the military judgment of its great commander, Sir Douglas Haig, and to enshrine him in the memory of its people, the proof will be found in the memoirs of his great antagonist.

Of supreme interest to the military student of the book is the situation, as now revealed by Ludendorff's memoirs, in the middle of July, 1918. It is the eve of Foch's great counter-stroke. As is now well known, this operation of General Foch's had been planned and was about to commence, not as a counter-stroke, but simply as an attack on the enemy in a defensive position.

Then comes the knowledge to the French of the intended German attack, and Foch, realising the advantages of the counter-stroke as opposed to a simple attack, holds up his plan so that the Germans shall commence their operations. But Ludendorff also has now come to know of Foch's intended attack, and so he in his turn holds his own attack over for a few days in the hope that Foch will attack first, and it is only when the French attack does not develop that Ludendorff begins to hope, almost against his better judgment, that Foch has abandoned his intention, and finally gives the order to launch the German attack.

Thus both sides had knowledge of the opponents' intentions, and both sides believed that their opponents were ignorant of their own. Such incidents are not uncommon in the war, but it is rare for the searchlight of history to be brought to bear on them so soon as in the case of the Great War.

Ludendorff as Politician.

To turn now to the political side of Ludendorff's activities, it is necessary to realise that, quite apart from the personalities of the great figures in the drama, the position of the Chief of the General Staff of the German armies at war in relation to the civil authorities is totally different from that of the military leaders in the Allied armies. In Germany the G.H.Q. ranked with equal status to the Imperial Chancellor. G.H.Q., in Ludendorff's view, was the competent authority to decide on the distribution of the available man-power of the Empire for war purposes. All questions of foreign policy had to be referred to G.H.Q. for its opinion, and it appears to have had almost a power of veto in their decision. Even within the home country itself G.H.Q. was responsible for the administration of martial law. By a curious anomaly the administration of the invaded areas under the Governor Generals was theoretically independent of both G.H.Q. and the Chancellor, though the book of Mr. Brand Whitlock shows that in Belgium at all events G.H.Q. was in practice supreme. As the operations in the various theatres of war be-

came more and more intermingled, and thus gradually the armed forces of all the allies of Germany came under the orders of the German G.H.Q., so inevitably the political power of G.H.Q. increased. Had Germany been fortunate enough to possess a Chancellor of the calibre of a Bismarck it is possible that a workable arrangement might have been evolved. As it was, even Bethmann Hollweg, with his great experience and very considerable political wisdom, proved no match for the tireless energy, immense will-power and self-confidence of Ludendorff. His successors Michaelis and Hertling appear to have been mere puppets of G.H.Q.

But Ludendorff had neither the knowledge nor the mentality nor the training for the task. He was no Napoleon. His outlook never appears to have developed beyond that of the regimental soldier. The moral forces that sway peoples were a closed book to him. He had one test and one test only—that of military necessity. If the policy conformed to the immediate requirement of the strategic situation then it was right, it was just, and it must bring success. Thus the invasion of Belgium was the only apparent means whereby Germany might achieve a rapid and successful issue of the war, and therefore it was just. If unrestricted submarine warfare could force Britain to make peace that was sufficient justification for its adoption. He was incapable of realising that these arguments would not appease the neutrals whose rights were infringed. This is no pose with him; it is a strong conviction sincerely held. And he is equally sincere in his belief that Germany is the victim of a war of aggression waged against her by unscrupulous rivals. Equally narrow is his view of the duties of Germany's allies. He has nothing to offer them except a minor share in the triumph of Germany. He does not even realise that something more tangible may be desirable, and their ever-growing desire for peace seems to him only treachery to be met by threats.

As regards the German people he is equally inept. He realises the necessity of *moral* in an army and in the people, but for him *moral* is only a matter of faith, and faith only a matter of reiteration. Tell the people, he seems to say, anything often enough, make them say it, and however untrue it may be they will believe it to all time. And so he arrives at the phrase that runs like a refrain through all the utterances of the German authorities during the war—"We can, shall, and must." Only say it often enough and it will come to pass. He is a modern Canute. When the inevitable results of the casualties and the suffering among the army and the people show their effect in lack of *moral* in the troops Ludendorff cannot bring himself to see any other cause than ineffective propaganda among the German people by the German civil Government. He had nothing but hard words for those who foresaw the inevitable end. "Pessimists," he says, "are always clever people. . . . If the evil day arrives they are gaped at for their wisdom. . . . If it does not come the pessimists and the mob are more satisfied than ever."

As a soldier Ludendorff was efficient but without imagination; as a statesman he was working with forces which he did not and could not understand.

* MY WAR MEMOIRS, 1914-1918. By General Ludendorff. London: Hutchinson and Co. Two vols. 17s. net each.

lagde i højeste Grad Beslag paa vor Opmærksomhed, men her kunde vi ikke være de afgørende Faktorer.

Det fulgte ligeledes af Oprettelsen af den fælles Krigsledelse, at de forbundne Øverste Hærledelser henvendte sig til os, naar de havde indbyrdes Stridsspørgsmaal. Den bulgarske Øverste Hærledelse forhandlede i Balkanspørgsmaalene kun meget ugerne med den tyrkiske og den østerrig-ungarske, og disse forhandlede ogsaa paa deres Side hellere med os end med den bulgarske Øverste Hærledelse.

VI.

Hans Majestæt Kejseren var øverste Krigsherre. Hos ham beroede den højeste Kommandomyndighed over Hær og Flaade. Armé-Cheferne og Flaade-Chefen stod under ham.

Chefen for Felthærens Generalstab ledede selvstændigt Operationerne under Kejsereis Vilje. Afgørende Beslutninger krævede kejserlig Billigelse. Han havde ingen Kommandomyndighed.

Kejseren stod saaledes i Spidsen for Øverste Hærledelse. Naar jeg i disse Erindringer anvender denne Betegnelse i snævrere Forstand paa Felthærens Generalstab, saa følger jeg den ikke just rigtige men gængse Sprogbrug.

Chefen for Admiralstaben var som Søkrigsledelsens Repræsentant ligestillet med Chefen for Felthærens Generalstab. Han havde med Hensyn til Søkrigsførelsen de samme Rettigheder og Pligter som denne. Samarbejdet imellem Generalstaben og Admiralstaben har stedse været godt.

Generalgouvernørerne i Brüssel og Warschau var direkte underlagt Kejseren og i deres Politik afhængig af Rigskansleren; i militære Spørgsmaal fulgte de Øverste Hærledelses Ønsker. For en Gang at faa Heste fra Generalgouvernementet Warschau maatte Kejsereis Befaling afæskes.

Det øvrige besatte Omraade stod under Generalkvartermesterens og dermed ogsaa under Øverste Hærledelses Indflydelse. Armé-Overkommandoerne var de egentlige Herrer i dette Omraade.

Krigsministerierne i Prøjsen, Bayern, Sachsen og Württemberg var ligestillede med os. De havde Repræsentanter i Store Hovedkvarter; for Forbundsstaternes Ministerier fungerede de militære befuldmægtigede som saadanne. De bayerske Repræsentanter vekslede hyppigt. I den sidste Tid var det Generalerne v. Hartz og Köberle. Sachsen og Württemberg repræsenteredes af Generalerne v. Eulitz og v. Gravenitz, af hvilke den sidstnævnte senere erstattedes med Oberstløjtnant Holland. Disse Herrer skulde tillige varetage deres Kontingents Interesser overfor Øverste Hærledelse. Det er klart, at det i den tyske Hær ikke heller spændte af uden Nid og Jalousi. Indtraadte der Vanskeligheder paa det ene eller andet Sted, gik det ofte saadan, at det ene Kontingent skød Skylden paa det andet. Den ene Gang havde det for store Tab, den anden Gang for ringe Lejlighed til at virke. Personelle Spørgsmaal maatte ogsaa drøftes med de militære befuldmægtigede. Disse Herrers

Samarbejde med Øverste Hærledelse har været godt. De vil hos mig være bleven overtydede om, at deres Interesser blev varetagne upartisk af mig. Jeg har aldrig gjort nogen Forskel paa de fire Kontingenter. Alle gjorde deres Skyldighed; hver af dem havde sine gode og mindre gode Divisioner, Württemberg alene havde kun gode. Samme Lov kan ydes de badensiske Divisioner, selv om de jo ikke dannede noget selvstændigt Kontingent. Hæren holdt trods de forskellige Stammer fast sammen. Først et langvarigt, ødelæggende Arbejde skulde det lykkes at fremkalde en vis Modsætning i Stemningen mellem bayerske og prøjsiske Tropper. Men de højere Officerer holdt sig helt fri heraf.

Major Stieler v. Heydenkampf var Repræsentant for det prøjsiske Krigsministerium. Han har med den største Hengivenhed taget Del i mine mange Bekymringer.

Krigsministerierne honorerede vore Krav paa de mange Omraader. Jeg fandt trofaste Hjælpere indenfor deres Rammer. Der, hvor Krigens haarde Nødvendighed greb dybt ind i Folkets indre Liv, kunde dog disse Mænd ganske vist ikke frigøre sig for de Rørelser, der sporedes derhjemme; de overvandt dem ikke, men lod sig paavirke af dem og tilførte derfor ikke Hæren det, den saa haardt tiltrængte.

De stedfortrædende kommanderende Generaler har jeg kun haft noget at gøre med for saa vidt angaar det patriotiske Oplysningsarbejde. De fik ingen som helst Direktiver fra Øverste Hærledelse. De var paa Basis af Bestemmelserne for Belejringsstilstandene fuldstændig selvstændige og blev, efter at Rigsdagen i Efteraaret 1916 havde oprettet Funktionen som »militær højstbefalende« (*Militär-Oberbefehlshaber*), underlagt deres Krigsminister, saaledes som det allerede var Tilfældet i Bayern.

Den prøjsiske Krigsminister fik herefter en ganske overordentlig Betydning for Krigens sejrige Tilendebrielse. Hans Ansvar blev af betydelig øget Omfang, han maatte nu i udpræget Forstand overfor Rigskansleren insistere paa, at denne underbyggede Folkeandaen derhjemme, saa at Hæren ikke led nogen Brist, han maatte vaage over Forholdene i Landet, saa at Samfundsordningen blev opretholdt, selv om der ogsaa blev gravet under den. — Det ventede Hæren af den prøjsiske Krigsminister. De stedfortrædende kommanderende Generalers Stilling blev trykket af Rigsledelsens Holdning og af Loven om Oprettelsen af de nævnte militære højstkommanderende. Dette var forøvrigt ogsaa Hensigten med denne Lov, som i første Linje var rettet imod dem og deres Virksomhed. Sikkert nok var Uensartetheden i Fortolkningen af Loven om Forsamlingsret og i Anvendelsen af Censur, saavel som i mangehaande andre Spørgsmaal, ikke af det gode og maatte bringe Forvirring. En ensartet, kraftig Opfattelse af Regeringsautoriteten vilde have været bedre. Denne manglede imidlertid og blev ejheller tilvejebragt af Krigsministeren. Usikkerheden i Berlin forplantede sig, i samme Grad som Rigskansleren gav efter for Partierne, ogsaa til Provinsen. Den selvstændige Virken af de stedfortrædende kommanderende Generaler ophørte mere og mere. Loven om de militære højstbefalende, som kunde have været et Gode, blev i sin Konsekvens skæbnsvanger for os.

Endnu en Myndighed, som Øverste Hærledelse maatte forhandle med som ligestillet, var det tjenstligt alene over for Kejsersren ansvarlige Militær-Kabinet. Denne Institution arbejdede med Alvor og Samvittighedsfuldhed og grundede sine Bedømmelser udelukkende paa Kommandomyndighedernes Indberetninger. Angaaende Arméchefer og kommanderende Generaler hørte den ogsaa mine Udtalelser. Iøvrigt har Øverste Hærledelse af personelle Forhold kun haft at gøre med Generalstabsofficerernes; ejheller for Ordenstildeling bar jeg det moralske Ansvar. Gerne havde jeg set, om der i Spidsen for Militær-Kabinetet havde staaet Mænd, som nøje kendte Krigen ud fra egne Oplevelser, saa det retfærdigt kunde varetage Officerskorpsets Tarv. Nu arbejdede det for meget efter Freds-Schabloner og trak ikke tilstrækkeligt de stærke Karakterer frem.

Ordensvæsnet, hvis Betydning for Hæren ikke maa undervurderes, bestyrede Chefen for Militær-Kabinetet ligeledes og holdt sig ogsaa her til Armé-Overkommandoernes Indstillinger. Desværre varede det alt for længe, inden de indstillede fik deres Udmærkelser. Efter lange Anstrengelser lykkedes det Øverste Hærledelse at gennemføre Tegnet for saarede.

Ledelsen af Krigen i Kolonierne laa hos Koloniministeren (*Staatssekretär des Reichskolonialamts*). Ikke heller i Fredstid havde der bestaaet nogen snæver Forbindelse mellem Generalstaben og ham angaaende Krigsførelsen i Kolonierne. Først i 1904 havde General, Grev v. Schlieffen gennem speciel Ordre faaet det Hverv at tilrettelægge Ledelsen af Operationer i Sydvestafrika. Koloniministeriet har ikke i tilstrækkelig Grad sørget for at organisere Koloniernes Forsvarskraft. Den Fordel, Frankrig har draget af sit Kolonirige til Fordel for Krigsførelsen, kan ikke vurderes højt nok. Det har, navnlig i Sommeren 1918, i stort Omfang ført Krigen med farvede Tropper. Det havde vi naturligvis aldrig kunnet, men vi havde meget vel kunnet afvinde vore Kolonier større Fordele. Den tyske Helteskare i Østafrika formaaede at binde stærke fjendtlige Kræfter. Disse var saaledes ikke disponible overfor Tyrkiet og maatte vel her delvis erstattes af andre Tropper, hvilket til syvende og sidst gav sig Udslag paa Vestfronten. Jeg fulgte Kampene i Kolonierne interesseret og var overrasket over, at der ikke blev handlet med mere Kraft i Sydvestafrika. Denne Koloni burde ikke være falden saa hurtigt. Hvori det nu laa, at den gjorde det, formaar jeg ikke at overse; dette, at Moderlandet sørgede saa utilstrækkeligt for Koloniernes Forsvarsevne, kan ikke have været den eneste Grund. I Østafrika holdt General v. Lettow-Vorbeck sig endnu i Efteraaret 1917 mellem Rufzidji og Rowuma og senere paa portugisisk Omraade indtil Krigens Afslutning, — et glimrende Eksempel paa tysk Tapperhed i en fremmed Verdensdel.

Øverste Hærledelse og Rigskansleren var ligestillede. Ogsaa her var Hans Majestæt det fælles Toppunkt. Vort Samkvem med Rigsregeringen blev snart meget livligt, men rigtignok tillige meget lidt glædeligt. Vi fandt ikke den Imødekommenhed, vi kunde have ventet,

efter at vi havde meddelt Rigsregeringen, hvad Krigsledelsen ubetinget ventede af den for at kunne føre det tyske Folk til Sejr.

Varetagelsen af de militære Interesser i alle udenrigspolitiske Spørgsmaal under Krigen og med Hensyn til Fredsslutningen gav ligeledes Anledning til mange Berørings- men ogsaa mange Gnidningspunkter.

Regeringsapparatet i Berlin gjorde et ualmindelig tungtvirkende Indtryk. De forskellige Afdelinger arbejdede uden gensidig Føling og altfor meget ved Siden af hinanden; den venstre Haand vidste ofte ikke, hvad den højre gjorde. En Bismarck kunde have bragt Afdelingerne til almindeligt Samarbejde, for Krigs-Rigskanslerne lykkedes dette ikke.

En Simplificering og tillige en Bedring i den gensidige Forbindelse indtraadte med Februar 1917 derved, at Rigskansleren sendte personlige Repræsentanter til Øverste Hærledelse, først Understatssekretær v. Stein, som altid, saa længe han var hos os, bragte et frisk Pust med sig. I Efteraaret 1917 kom Grev Limburg-Stirum til os; han var en kundskabsrig og smidig Mand af et varmt patriotisk Sindelag. Forhandlingerne med ham var mig en Glæde, rent menneskeligt set. Omtrent fra samme Tidspunkt var Oberst, senere General v. Winterfeldt Øverste Hærledelses Repræsentant hos Rigskansleren i Berlin. Han udførte sin vanskelige Opgave med Hengivenhed og Takt.

Øverste Hærledelse var tvungen til desuden at forhandle med en Række Rigs-Myndigheder og med Regeringerne i de store Forbundsstater. Jeg følte haardt vor statlige Uensartethed og Manglen af en stærk Rigsledelse. Af nogle af Bayerns indsigtfulde højere Officerer blev der fremsat et Ønske om at faa tilvejebragt et Rigs-Krigsministerium. Jeg kunde kun tiltræde dette Ønske og bad dem om i deres Hjemland at gøre sig til Talsmænd for en saadan Tanke.

Nu staar Spørgsmaalet om Tilvejeskaffelse af Enhed i Tysklands Forfatning paa Dagsordenen. Maatte den blive fundet som et videre Skridt i vort Fædrelands Udvikling! Maatte det derved ikke blive glemt, hvad Tyskland skylder Prøjsen og Forbundsstaterne!

Til Raadighed for Øverste Hærledelse var der i de neutrale Stater ligesom i Fredstid Militærattachéer. De stod under den paagældende Gesandt og drev ingen Politik. De indberettede om militære Anliggender direkte til Generalstaben, idet Gesandten erholdt en Afskrift. Ved denne Fremgangsmaade er alle Vanskeligheder bleven undgaaede. Militærattachéerne arbejdede ogsaa i Propagandaens Tjeneste i Overensstemmelse med Gesandterne. I denne Henseende fik de deres Direktiver af Oberst v. Haefthen.

Militærattachéerne i de med os forbundne Stater havde lignende Hverv at udføre. Ogsaa dem laa Politiken fjernt. De var fornemmelig den tyske Øverste Hærledelses Forbindelser med de forbundne Hæres Overkommandoer.

VII.

Den 5. September tiltraadte Generalfeltmarskallen og jeg vor første Rejse til Vestfronten. Vi kørte over Charleville, hvor det store Hovedkvarter hidtil havde været, til Cambrai, der var Kronprins Rupprecht af Bayerns Hovedkvarter.

I Charleville hilste Kronprinsen paa os. Et Kompagni af den berømte Stormbataillon¹⁾ v. Rohr dannede Æresvagt for Generalfeltmarskallen. Jeg saa for første Gang en sluttet Afdeling med Stormudrustning og med den saa udmærket nyttige Staalhjelm. Paa Østfronten kendte vi ikke dette. Kronprinsen var i høj Grad tilfreds med Indstillingen af Angrebene paa Verdun, et af ham længe næret Ønske var dermed blevet opfyldt. Han strejfede derefter ind paa andre Spørgsmaal og betonedede ogsaa overfor mig sit Ønske om Fred. Men hvordan denne skulde opnaas hos Ententen, fortalte han mig ikke.

I Charleville hilste Generalfeltmarskallen paa Herrerne i det Store Hovedkvarter. Adskillelsen af Øverste Hærledelse i 2 Grupper og den overordentlig store rumlige Afstand mellem Plesz og Charleville havde paa følelig Maade haft forstyrrende Indflydelse paa det hele. De gode Telefon- og Telegrafforbindelser kunde ikke erstatte mundtlige Forhandlinger. Jeg havde gerne samlet Hovedkvarteret mod Vest, omend ikke i Charleville, som laa ugunstigt. I Belgien og Frankrig maatte de tyske Tropper bære hele Kampens Byrde i den mest ubønhørlige Form. Trangen til at være nær ved dem var naturlig. Men Øverste Hærledelse maatte forblive i Plesz, eftersom Operationerne mod Rumænien havde en nøje Forbindelse med General v. Conrad i Teschen til Forudsætning. Det Store Hovedkvarter blev derfor forlagt mod Øst og indkvarteret i Plesz, Kattowitz og andre Byer.

Klokken 7 om Formiddagen fandt Forhandlingerne i Cambrai Sted, medens der blev kæmpet forbitret ved Somme. Alt stod under det dybe Indtryk af disse saa overordentlig svære Kampe.

Inddelingen af Vestfronten var dengang ikke heldig. Sammenfatningen af Arméerne til Hærgrupper var endnu ikke drevet vidt nok. Hærgruppen Kronprins Rupprecht var opstaaet i August under Tryk af Sommeslaget. Den omfattede nu 6. Armé foran Arras, som Kronprins Rupprecht selv havde kommanderet, og de to Kamparméer 1. og 2. Armé under Generalerne Fritz v. Below og v. Gallwitz. Den tyske Kronprins' Hærgruppe var ældre; den bestod af 3. Armé ved Reims, 5. Armé foran Verdun, som Kronprinsen selv førte, samt Armé-Afdelingerne A. og B. i Lothringen og Elsass. Uden for Hærgruppeinddelingen stod 4. Armé under Generalfeltmarskal, Hertug Albrecht af Württemberg paa Hærens højre Fløj og 7. Armé under Generaloberst v. Schubert imellem de 2 Hærgrupper. Der blev resigneret paa at foretage Ændringer til at begynde med, kun blev 7. Armé underlagt Kronprins Rupprecht, ligesom der straks efter blev dannet en særlig Hærgruppe-Kommando

¹⁾ Afdelinger af udsøgte Folk, som fik særlig Uddannelse, særlig Træning og særlig Forplejning. De deltog ikke i den opslidende Skyttegravstjeneste, men anvendtes kun til det særlige Formaal, deres Navn antyder. O. A.

for den tyske Kronprins. Øverste Hærledelse havde nu kun 3 Myndigheder at befale til. Men den fuldstændige Nyinddeling af Vestfronten skulde først foretages efter en Kamppause.

Stabschefen ved 4. Armé, General Ilse, og Stabscheferne ved Hærgrupperne Kronprins Rupprecht og Tyske Kronprins, Generalerne v. Kuhl og v. Lüttwitz, gav et Overblik over deres Frontafsnit. Obersterne v. Loszberg og Bronsart v. Schellendorf supplerede General v. Kuhls Foredrag om Sommeslaget ved Skildringer af Enkelthedernes Forløb paa den dem egne Maade, den ene dybt alvorlig, den anden livfuldt og malende. Det hittidige Tab af Terrain forekom mig som saadant af mindre Betydning; det fik være. Men Spørgsmaalet om, hvorledes man fremtidigt kunde udelukke saadanne Tab og samtidigt den dem ledsagende Foreteelse: den stadigt øgede Svækkelse af vor Kraft, — det Spørgsmaal var af uendelig større Vigtighed. Jeg maatte være lige saa klar over Styrkeforholdene som over Spørgsmaalet, om vore taktiske Anskuelser endnu var de rigtige. Det første var enkelt nok, det andet overmaade vanskeligt. I strategisk-taktiske Spørgsmaal strides Anskuelserne akkurat som i politiske og økonomiske, og det er akkurat lige saa vanskeligt at virke overbevisende. Resultaterne bliver erkendt, men Aarsagerne bliver diskuterede. De er derfor ogsaa vanskelige at forbedre. Tropperne er i Besiddelse af en overordentlig Inerti. Saaledes var det i Fredstid, og saaledes vedblev det at være i Krigstid.

Det Billede, jeg havde dannet mig af Forholdene ved Verdun og ved Somme, maatte jeg paa Grundlag af det, jeg fik at høre, give en endnu betydeligt mere dyster Kolorit. Den eneste lyse Tone var det Heltmod, hvormed Tropperne for Fædrelandets Skyld døjede det tunge, der overhovedet kan døjes. Jeg formaar ikke at gengive de gribende Kampskildringer, jeg hørte. Det smukkeste, der findes at læse derom, har en ung Officer af det udmærkede hamburgske Regiment skrevet. Det er et Heltedigt i Prosa.

Det gik op for mig, hvad Generalfeltmarskallen og jeg havde paataget os i vort nye Embede, og hvad vi paalagde saavel Førere som Tropper mod Vest, naar vi yderligere svækkede dem for at angribe paa den sydøstlige Krigsskueplads.

Et vældigt, ved Flyvere vellede Artilleri havde ved Somme holdt vort Artilleri nede og ødelagt det. Vor infanteristiske Forsvarskraft blev i den Grad udmarvet, at den fjendtlige Massestorm lykkedes. Vi tabte ikke alene i aandelig Spændkraft, men tillige et stort Antal døde, saarede og Fanger og en Mængde Krigsmateriel.

De forskellige Herrers Ønsker mundede ud i en indtrængende Begæring om Forstærkning af Artilleri, Ammunition, Flyvere og Balloner og tillige om bedre Afløsningsmuligheder ved en rigeligere og præcisere Tildeling af friske Divisioner og Specialtropper. Som Følge af Indstillingen af Offensiven mod Verdun var det nu lettere at tilfredsstille disse Krav, men vi maatte dog stadigt ogsaa ved Verdun regne med et stort Kraftforbrug, alene paa Grund af de stedlige Forhold. Det var jo endvidere muligt, at Franskmændene selv vilde angribe fra Fæstningen. Verdun var og blev en aaben, krafttærende Byld. Det vilde

have været rigtigere at trække Stillingerne tilbage udenfor »Tragtterrænet«. Jeg havde endnu ikke ret Forstaaelsen af de Terrainvanskeligheder, Kampene foran Verdun bød paa. Fæstningen vilde ved Siden af Somme stadig lægge alvorlig Beslag paa os.

Ikke desto mindre maatte 5. Armé afgive betydeligt af Artilleri og Flyvere. Endnu mere hensynsløst vilde vi blive nødt til fare frem mod de andre Arméer. De skulde strække deres Fronter og frigøre Divisioner, Artilleri, Flyvere og Balloner til Fordel for Kampfronten. Naturligvis opstod der derved svage Steder; det fik vi finde os i, om vi vilde holde ved Somme. Og holde dér maatte vi, thi bagved var der ingen Stillinger. Øverste Hærledelse kunde endelig endnu gøre Regning paa nogle nydannede Divisioner, som efterhaanden blev færdige.

Forholdene paa Kampfronten med Hensyn til Artilleri og Luftkamppidler maatte efterhaanden blive gunstigere som Følge af den paa-begyndte øgede Tildeling. Kun Ammunitionsspørgsmaalet var vedblivende slemt, skønt jeg lod de andre Fronter udplyndre ogsaa for Ammunition.

Gennem en rigeligere Tilførsel af friske Divisioner syntes der at være Mulighed for efterhaanden at stille Hærgruppen Rupprecht saaledes, at den ikke mere blot levede fra Haanden i Munden. Det maatte saa haabes, at man ogsaa kunde afløse og indsætte Divisionerne indenfor deres Krigsinddeling. Herpaa maatte jeg lægge den største Vægt for at bevare Arméens indre Sammenhæng og skaane Tropperne. Saaledes som det nu var, maatte det gaa ud over Forsorgen for Mand og Hest. Efter at Øverste Hærledelse var traadt hjælpende til, har jeg holdt skarpt paa, at Troppeleddene skulde beholde deres normerede Sammensætning. Indtil da havde det paa Grund af Begivenhedernes Magt ikke været muligt. Ved Siden af denne Tildeling af Kræfter maatte det stadig blive nødvendigt at afløse de Divisioner, der havde været i Kamp, med andre. Det var en meget væsentlig Opgave for min Operationsafdeling stedse at have Divisioner ved Haanden, som kunde gøres disponible til Anvendelse ved Somme — et meget vanskeligt og ansvarsfuldt Arbejde! Afdelingernes Tilstand maatte bedømmes korrekt for overhovedet at kunne træffe Bestemmelser om deres Overføring fra rolige Frontafsnit og deres Indsættelse paa mere eller mindre vigtige Steder af Kampfronten.

De Forstærkninger, der blev frigjort til Anvendelse i Slaget, kunde ikke straks og uden videre sættes ind. Banerne var allerede stærkt overlastede af den regelmæssige Transport til og fra. Derudover skulde der nu anvendes et vældigt Antal Tog. Der maatte følgelig gaa 2—3 Uger, før alle nu givne Løfter var indfrie. Men alle Beregninger kunde inden da, som Følge af fjendtlige Kampresultater, være kuldkastede og nye Krav være opstaaede. Det laa i Skæbnens — og Fjendens — Hænder. Der var nu ordnet, hvad der i Øjeblikkets Trang kunde ordnes.

Hvad Taktiken angaar, maatte vi sørge for paany at bringe den offensive Ledelse af Artilleriilden, som forud for Stormen skal ødelægge det fjendtlige Artilleri og Infanteri, i Forgrunden. Paa Grund af Underlegenheden i Skyts og Ammunition havde vi maattet give Afkald

herpaa; Spærreilden var blevet et Universalmiddel. Infanteriet vilde have den; men den har alligevel forvirret mange sunde Begreber. God nok, som Spærreilden i Theorien er, maatte den kun altfor hyppigt glippe overfor det fjendtlige artilleristiske Uvejr. Vort Infanteri, som havde givet sig Spærreildens Beskyttelse i Vold, forsømte altfor let at forsvare sig selvstændigt.

Den talmæssige Forøgelse af Skyts og Ammunition, som dannede Grundlaget for en virkningsfuld Artillerianvendelse, maatte gaa Haand i Haand med en skrappe Ildledning fra de højere Kommandomyndigheders Side og en sikrere Indskydning ved Observation fra Luften. Sammen med mange andre Officerer hyldede jeg Principet om, at Artillerikampen i det væsentlige bør ledes af Divisionerne paa Grundlag af nøjagtige Instruktioner fra de højere Led. Hver Divisionschef maatte have en højere Artilleriofficer til særlig Føring af dette Vaaben. Manglen af en saadan Kommandoinstans var særdeles følelig.

Artilleri og Flyvere maatte bringes til nøjere Samarbejde. Flyveren maatte gøres interesseret i Arbejdet med Indskydning. En Kamp højt oppe i Æteren, for hvilken der stod høje Udmærkelser og Omtale i Hærbetretningerne i Udsigt, var mere tillokkende end Artilleriets Indskydning, under hvilken man jo dog ikke ret kunde gøre nogen tilpas. Forstaaelsen af Indskydningens store Betydning kunde først vækkes lidt efter lidt.

Som Kampvaaben mod Jordmaal optraadte Flyvemaskinerne dengang endnu ikke saa planmæssigt som i 1917 og navnlig i 1918, men allerede under Sommeslaget virkede de meget lavtgaaende fjendtlige Flyvere med deres Maskingeværild ganske betydeligt paa vort Infanteri. Det var ikke de blodige Tab, der øvede Virkningen, men det Indtryk, det gjorde at være opdaget og set dér, hvor man hidtil havde haabet paa Dækning og Skjul. Denne nedslaaende Følelse var til at begynde med saa stærk, at Geværer og Maskingeværer, som vilde have været meget formaalstjenlige, ofte slet ikke kom i Brug.

Den endelige Afgørelse af enhver Kamp ligger til syvende og sidst hos Infanteriet. Jeg var Infanterist, har været det med Liv og Sjæl og har ogsaa sagt til mine Sønner: gaa til Infanteriet! Det gjorde de ogsaa. Først senere droges de, som saa mange andre unge Mænd, ud af Skyttegravene til Flyverens frie Flugt. Den smukke Sætning i det gamle Infanteri-Eksercerreglement: »Infanteriet bærer Kampens Hovedbyrde og bringer de største Ofre, derfor vinker ogsaa det den største Hæder«, vil stedse vedblive at være en militær Sandhed.

Det er en vældig Byrde, som paahviler Infanteriet; det har ogsaa denne Krig vist. At ligge urørlig under den fjendtlige Trommeild i Smuds og Dynd, i Regn og Kulde, sultende og tørstende eller krumbøjet i lave Jordhuller og Kældere, medens man venter den fjendtlige Overmagt, eller at storme ud fra den sikre Dækning mod Fjendens dødbringende Vaaben, med Døden for Øjet, — det er Mandsdaad, en Daad, der kun muliggøres af den Mandstugt, der har sin Rod i Kærlighed til Fædrelandet og den dybt i Hjertet slumrende Pligtens Imperativ. Hæderen er stor! Ja. Men den højeste Belønning ligger i den stolte

Bevidsthed at have tjent Fædrelandet mere end andre, — ligger i Følelsen af den ved eget Mandsmod tilkæmpede Sejr. De Mænd, som er blevene der hjemme, kan ikke ofte nok holde sig dette for Øje. De skulde tavse blotte Hovedet for en saadan Heltegering — i Stedet for at raabe op.

Ved Bedømmelsen af, hvad der er præsteret, staar alle de lige, der har kæmpet som Infanterist: Pionerer, Kavalleriskytter eller Felttelegrafister deler den samme Hæder. Paa dem alle finder det gamle Reglements skønne Sætning Anvendelse.

Jeg vil ikke ved denne Udtalelse nedsætte hvad de andre Vaaben ydede. Alle blev de af Øverste Hærledelse omfattet med samme Forsorg og samme Agtelse. Ogsaa Flyveren har Sejrherrrens Følelse, den dybe Tilfredsstillelse: her er dog Manden noget værd. Men han er ikke nødt til at bære hele Kampens ødelæggende Indflydelse. Artilleriet maa udholde noget lignende som Infanteriet. Jo længere Krigen varede, jo mere øgedes dette Vaabens Tab, i Forsvaret saavel som i Angrebet; det blev mere og mere udpræget Kampens Bærer og Frontens Grundvold. Alligevel kan ejheller Artilleriet gøre Fodfolket hin Sætning stridig. De havde Ret, naar de værgede sig imod den Opfattelse, at Fodfolket er Hovedvaabnet. Dette Udtryk var ved en Fejltagelse desværre endog bleven optaget i en for Artilleriet bestemt Instruktion. Der gives intet Hovedvaaben. Hvert af dem har sin Berettigelse, thi alle er de nødvendige. Intet kan undværes.

Hvad jeg i Cambrai fik at høre om vort Infanteri, dets Taktik og Udrustning, var for mig af særlig Betydning. Det var sikkert nok: Fodfolket kæmpede i for tætte og stive Formationer, det klæbede for meget til Terrainbesiddelser; høje Tab var Følgen. De dybe Hulrum og Kældere blev ofte til skæbnesvangre Fælder. Brugen af Geværret var gaaet i Glemmebogen, Haandgranaten var blevet Hovedvaaben, og Udrustningen af Infanteriet med Maskingeværer og andre Ildvaaben stod langt tilbage for de tilsvarende fjendtlige Forholdsregler. Til en Begyndelse kunde Generalfeltmarskallen og jeg kun henstille, at man som Princip besatte de forreste Linjer tyndere, ødelagde de dybe Udgravninger og opgav alle Skyttegrave eller Terraindele, hvis haardnakkede Hævdelse var uden Betydning for Helheden, men havde været Aarsag til særlige Tab. De yderligere Uddannelses- og Udrustningsspørgsmaal. Infanteriet vedrørende, kunde man først gaa i Gang med efterhaanden. Den overhaandtagende Anvendelse af Haandgranater var fremkommen som Følge af, at de i Skyttegravskrigen kunde kastes fra Dækningerne, medens man opholdt sig i og udnyttede disse, hvorimod man for at bruge Geværret maatte forlade Dækningerne. Under Nærkamp, under egne Foretagender og nu under de fjendtlige Storangreb, hvor Mand pludselig stod over for Mand, var Haandgranaten et mere handleligt og for den uøvede ogsaa lettere anvendeligt Vaaben end Geværret, som jo tilmed ogsaa let sattes ud af Funktion paa Grund af Smuds. Det var altsammen forstaaeligt nok. Men Fodfolket maatte vedblivende holdes i Stand til at holde sig Fjenden fra Livet ved egne Kræfter og bekæmpe ham paa Afstand. Kom det først til Kampe Mand mod Mand, havde den fjendtlige talmæssige Overlegenhed altfor let ved at give sig Udslag.

Over Haandgranaten havde Infanteristen glemt at skyde. Det maatte først læres ham igen. Han maatte opnaa fornyet Tillid til sit Gevær, og dertil hørte, at han beherskede det. Det var temmelig let at pege paa dette — uendelig svært at opnaa noget virkeligt. Paa Grund af vore Ersatzafdelingers korte Uddannelsesetid er det da ikke heller mere lykkedes, saa ofte det end paany er bleven forsøgt. Det var kun muligt under den lange, indgaaende Fredsuddannelse, der for Skytten gør Skydning under Kampens Indflydelse til en mekanisk Handling.

Ved det fjendtlige Infanteri var allerede i vid Omfang den menneskelige Kraft øget af Maskinens. Vi derimod arbejdede endnu altfor meget alene med den menneskelige, og dog havde vi al mulig Grund til ængsteligt at skaane den. Ogsaa her maatte der foregaa en gennemgribende Ændring; Maskingeværet maatte blive den væsentligste Formidler af Fodfolkets Ildkraft. Fodfolkskompagniet maatte som nyt Vaaben have et let Maskingevær, til hvis Betjening det skulde afgive færrest muligt Mandskab. Vort Maskingevær-Kompagniers Geværer var for svære til dette Brug.

For snarest muligt at kunne øge Virkningen af vor Infanteriild, i det mindste i Hovedbrændpunkterne paa vor vældige Krigsskueplads, skulde der opstilles særlige Maskingeværformationer — Skarpskytteafdelinger. Der var allerede et vist Materiale til Raadighed; det maatte nu enkadreres og udvides.

Mine- og Granatkastere skulde yderligere øge Fodfolkets Kampkraft. Fremstillingen af alle Slags Hurtiglade-Vaaben skulde fremmes.

Sluttelig maatte Uddannelsen af Infanteriets Stødtropper, saaledes som Krigen havde avlet dem, systematiseres, saa ogsaa det kunde gøres til Almengode for Fodfolket. Uddannelsesformationerne, Stormbatalionerne, var af meget høj Værdi og har haft vidtgaaende Indflydelse paa Uddannelsen; det var Forbilleder, som Infanteriet stræbte efter at ligne. Rammerne for deres Virksomhed skulde deres Reglement for Uddannelsen give dem, og et saadant manglede hidtil.

Ogsaa med Hensyn til Anlæg og Udbygning af Stillinger gav Sommeslagets hidtidige Forløb vigtige Lærdomme. I Stedet for de dybe Hulrum i de forreste Skyttegrave skulde træde Udgravninger af ringe Dybde. Overdækkede, betonstøbte Rum, hvis Bygning desværre krævede lang Tid, fik øget Værdi. De let synlige Skyttegravslinjer, som ethvert Flyverfotografi gengiver med haarskarpe Konturer, dannede alt for gode Maal for det fjendtlige Artilleri; hele Forsvarssystemet maatte have Dybde bagud, være brudt og nøje følge Terrainets Linjer og Former. Store, tætte Pigtraadsspærringer gav ikke Beskyttelse mere, hvor gode de maaske nok var for de rolige Perioder. De forsvandt fuldstændigt under den fjendtlige Granatregn. Lette, vanskeligt erkendelige Traadhegn egnede sig bedre for Kampen. Stillinger paa den fremadvendende Skraaning med godt Skudfelt for Fodfolket kunde let indses af Fjenden. De blev jævned med Jorden under den fjendtlige Trommeild og kunde hyppigt kun vanskeligt overses af egne Artilleriobservatører. Der maatte lægges Vægt paa Stillinger paa Bagskraaningen med

ringe Skudfelt og god Observation for eget Artilleri. De maatte foretrækkes under Storkampen.

De artilleristiske Observationsmuligheders afgørende Betydning, og dermed Nødvendigheden af ved Valget af en Stilling først og fremmest at tage Hensyn til dem, var traadt skarpt frem.

Altsaa, ogsaa her gjaldt det om at bygge op; meget var anderledes, ja endog modsat det tidligere.

Alle disse Spørgsmaal blev jo kun løseligt berørt ved Konferencen i Cambrai. Jeg fik kun Indtryk i Almindelighed, Indtryk som imidlertid viste, hvor nødvendigt det var at give Kampmetoderne nye Former, og hvor Hæren sukkede efter at komme paa behørig Højde med Hensyn til Taktik og Udrustning. Paa Østfronten havde vi i Hovedsagen kæmpet og uddannet vore Tropper efter den gamle Taktik, som Freden havde lært os; her traadte os nye Foreteelser i Møde, som det var min Pligt at følge.

Jeg har stedse med særlig Lyst beskæftiget mig med taktiske og Udrustningsspørgsmaal; det havde ogsaa været en af mine Opgaver i den store Generalstab i Berlin. Jeg virkede allerede den Gang for mange Spørgsmaal, som nu fremtraadte med særlig Nødvendighed. De var nu, som det allerede paa Forhaand med Tydelighed kunde forudses, blevne til Livsspørgsmaal for Hæren overfor Fjenden, som der ikke kunde lægges Vægt nok paa. Dette Ansvar overfor Hæren vejede til i særlig Grad. Maatte jeg paa den ene Side kræve Indsats af Mennesker, saa havde jeg paa den anden Side den menneskeligt set skønnere Pligt at bevare tyske Menneskeliv.

Dette fik mig til nærmere at omgaas med Tanken om transportable Beskyttelses pansre, baarne af den enkelte Mand. Vi udstyrede ogsaa Tropperne dermed, men de vandt ikke Bifald, idet de var for tunge.

Konferencen i Cambrai var forløbet paa særdeles nyttebringende Maade. Den ophøjede Ro hos de forsamlede Førere og Stabschefer, som nu i næsten to Aar havde gennemlevet de store Forsvarskampe paa Vestfronten, medens Generalfeltmarskallen og jeg mod Øst havde kunnet vinde dristige Angrebsslag, gjorde et dybt Indtryk paa mig. Jeg blev bestyrket i min Hensigt om at sørge for, at Rigsregeringen gav Krigen, hvad Krigen er. Mennesker, Krigsmateriel og aandelig Kraft var Livsspørgsmaalene for Hæren. Jo længere Krigen varede, med desto større Klarhed maatte dette træde frem. Men jo mere Hæren forlangte, des mere maatte ogsaa Hjemlandet give, des større blev Rigsregeringens Opgave, det prøjsiske. Krigsministeriums i Særdeleshed.

Efter Konferencen spiste vi hos Kronprinsen af Bayern. Han var Soldat af Pligt, hans Tilbøjeligheder var ingeniørmilitære. Han gik til sin høje militære Stilling og dens Opgaver med stor Alvor og har, støttet af sine fortræffelige Stabschefer — ved Krigen Begyndelse den bayerske General Krafft v. Delmensingen og nu General v. Kuhl, — indfriet de store Krav, der maa stilles til en højstkommanderende. Ligesom den tyske Kronprins var den bayerske stemt for en Afslutning af Krigen uden Vinding; men om Ententen vilde gaa ind paa

det, det vidste heller ikke han. Mit Forhold til Kronprinsen af Bayern har stedse været godt.

Hertug Albrecht af Württemberg, Chefen for 4. Armé, der ligeledes var til Stede, er en skarpere præget Soldaternatur end de to Kronprinsere. Jeg har kun sjældent haft den Glæde at se ham og tænker med særlig Glæde tilbage paa den interessante Underholdning med ham. Han var en Personlighed.

Om Eftermiddagen tiltraadte vi Tilbagerejsen fra Cambrai gennem Belgien. Generalgouvernør v. Bissing sluttede sig til os en Del af Vejen. Vi aftalte en Indskrænkning af vore Besættelsestropper i Belgien; den forestaaende Strækning af Afdelingerne paa forskellige Afsnit af Vestfronten nødvendiggjorde Indskrænkning af Landstormsformationer hist og her. Vi anmodede ham ligeledes om at være os behjælpelig ved den tilsigtede Tilvejeskaffelse af Krigsmateriel.

Den følgende Eftermiddag drøftede vi undervejs dette Spørgsmaal med de Herrer Duisberg og Krupp v. Bohlen u. Halbach. Jeg havde anmodet dem om at komme til Toget. De ansaa en øget Fremstilling af Krigsmateriel paa Basis af vor Stilling med Hensyn til Raastoffer for mulig, naar Arbejderspørgsmaalet blev løst.

Den 9. om Morgenen var vi atter i Plesz. Jeg var nu hjemme i min Stilling og kendte mit Arbejdsomraade. Det var et vældigt Virkefelt, som pludseligt laa foran mig og som forlangte meget af mig, som jeg hidtil havde staaet fuldstændig fjernt overfor. Jeg maatte trænge dybt tilbunds i Krigsledelsens Métier og i Livet derhjemme i stort som smaat. Men ogsaa finde mig tilrette i de store Verdensspørgsmaal med deres forskellige Problemer. De gamle Arbejdslokaler — i Kavalérfløjen til det fyrstelige Slot — var blevne for trange; der blev indrettet nye i Fyrsten af Plesz' Administrationsbygning. Vi slog os ned i et Hus tilhørende Hr. Nasse, som var Administrator af Fyrst Plesz' Formue.

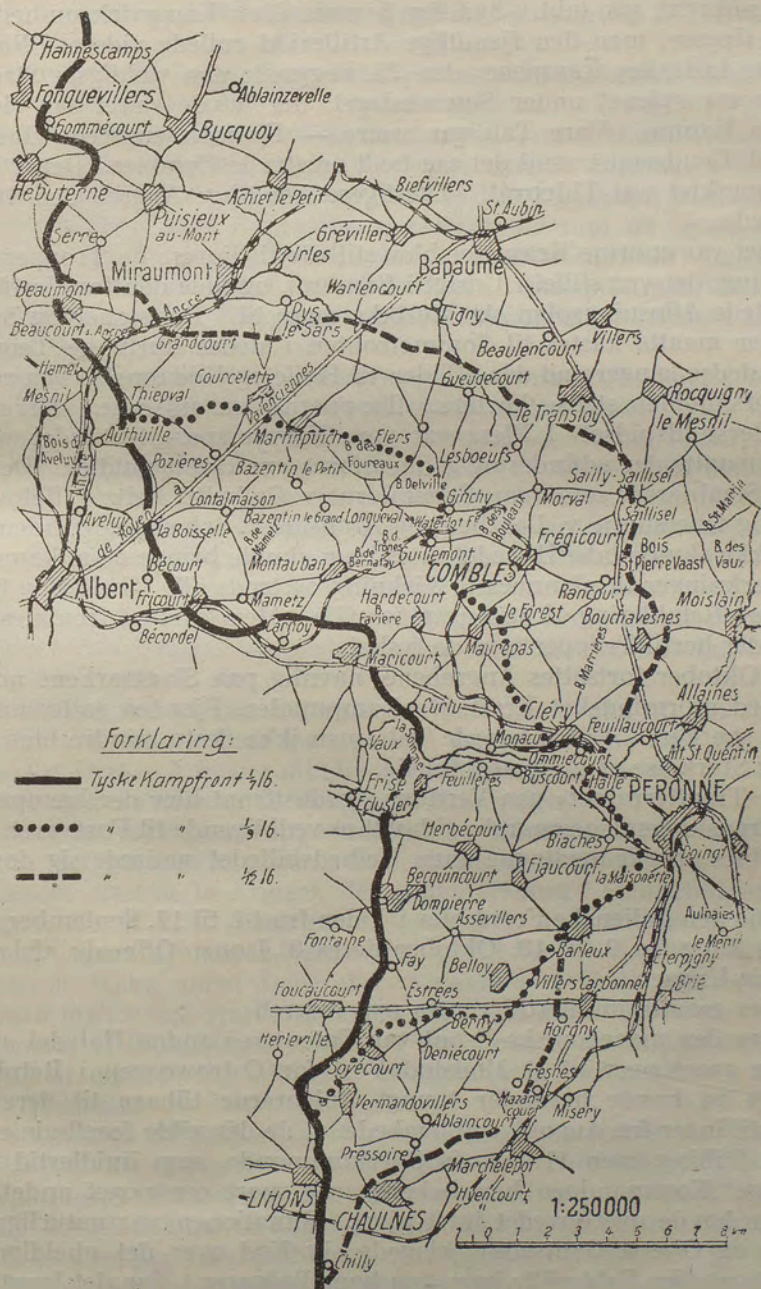
Arbejdet begyndte.

VIII.

Som det var at vente, fortsattes Ententeoffensiven gennem September og Oktober stadig med uforandret Kraft. September var en særlig kritisk Maaned. Det blev ikke gjort os let at naa til en Operation i Siebenbürgen mod Rumænien.

Sommeslaget, der den 1. Juli var begyndt som et Gennembrudsforsøg i stor Stil, var bleven ført videre i samme Aand og med uforandret Kraft til Midten af Juli. Indtil Udgangen af August havde Ententen vedvarende ført store Angreb med det yderste Maal af Kraftindsats paa alle Punkter af Slagfronten, med det Formaal at udmatte os. Efter Rumæniens Krigserklæring tog Angrebene atter fat med haardnakket Styrke, Ententen genoptog paany Gennembrudsforsøget paa planmæssig Maade. De Slag, der nu blev udkæmpede, hører til de vældigste i hele Krigen og overgik i Indsats af Mennesker og Materiel alle hidtidige Angreb. Allerede den 3. September begyndte Stormløbene Nord for Som-

me og vedvarede uafbrudt lige til den 7. — Fjenden trængte dybere og dybere ind i vore Stillinger. Den 5. September angreb Fransk­mændene ogsaa med bred Front Syd for Somme — vi mistede forskellige Lands­byer.

Skitse 10: Sommeslaget 1916.

Paa den nordre Flodbred øgedes Kampvirksomheden allerede den 9. paany og vedvarede til den 17. med det Resultat, at vi kastedes yderligere tilbage — Fjenden satte sig i Besiddelse af Ginchy og Bouchavesnes. Den 17. September var en Storkampdag paa søndre Bred — Berny og Deniécourt gik tabt. Syd for Somme blev Kampvirksomheden nu noget ringere, men den fjendtlige Artilleriild rullede videre. Nord for Somme fortsattes Kampene; den 25. begyndte den vældigste Strid, der endnu var oplevet under Sommeslaget, der havde været saa rigt paa haarde Kampe. Vore Tab var svære — Fjenden erobrede Rancourt, Morval, Geudecourt samt det saa hedt omstridte Combles. Den 26. faldt Støttepunktet ved Thiépval. Yderligere fjendtlige Angreb den 28. blev afslaaede.

Det var enorme Krav, der blev stillede til Førere og Tropper. Den Afløsning, der var stillet i Udsigt i Cambrai, og hele den for Vestfronten udkastede Afløsningsplan strakte ikke mere til. Divisioner og Special-Tropper maatte kastes til Sommefronten i stedse hurtigere Tempo og holde stedse længere ud dér. Tiden til Hvile og Uddannelse paa roligere Frontafsnit blev stedse kortere. Tropperne var udslidte. Situationen var yderst tilspidset! I Plesz var vore Nerver spændte til det yderste, stadig maatte der udfindes og gennemføres nye Hjælpemidler. Der krævedes Staalnerver som dem, Generalerne v. Gallwitz, Fritz v. Below og v. Kuhl og Obersterne v. Loszberg og Bronsart v. Schellendorf besad, hvis man ikke skulde tabe Hovedet, hvis man skulde bringe de ankommende Forstærkninger til planmæssig Virkning og trods alle Uheld dog til Slut holde en Retablering af Stillingen for Øje. Men først og fremmest krævedes der hertil Tropper som de tyske!

I Oktober fortsattes Angrebene, navnlig paa Slagmarkens nordlige Del med uformindsket Kraft. De Kampmidler, Fjenden satte ind, blev endnu stærkere. Vi led haarde Tab, men ikke desto mindre blev nu en tydelig Styrkelse af Forsvaret følelig.

I »Tragtterrainet« paa Verduns Nordøstfront blev der kæmpet paany. Franskmandene angreb; vi holdt os vedblivende til Forsvaret. Tropperne blev stærkt medtagne, men Helhedsbilledet ændrede sig dog ikke her.

Paa den italienske Front blev i Tiden fra 14. til 17. September Italiernes 7. og fra 9. til 13. Oktober deres 8. Isonzo-Offensiv afslaaet af Østerrig-Ungarn.

Der maatte imidlertid ventes nye Angreb.

Paa den macedoniske Front var Ententen i anden Halvdel af September gaaet over til et Modstød Vest for Ostrowosøn i Retning af Florina og havde herunder trængt Bulgarerne tilbage til deres Udgangsstillinger fra August. Jeg haabede, at de dér vilde forefinde en forberedt Stilling, men 11. Armés Overkommando, som imidlertid havde overtaget Kommandoen her, belærte mig snart om noget andet. Bulgarerne havde overhovedet intet gjort. Situationen var naturligvis alvorlig, og Oberst Gantschew klagede sin Nød over det uheldige Indtryk, Monastirs Fald vilde have paa hans Bulgarer. Paa det langt uheldigere Indtryk, hans Bulgarer gjorde paa os, tænkte han ikke saa gerne.

Jeg havde imidlertid fattet den Hensigt, at den bulgarske Hær skulde lægges fastere i Haanden og foreslog derfor Dannelsen af en særlig Hærgruppe under tysk Kommando, men under den bulgarske Øverste Hærledelse. Denne gik ind herpaa. General Otto v. Below forlod med sin Stabschef, General v. Böckmann, Kurland og overtog den nye Hærgruppe i Yskyb.

De bulgarske Troppers Stilling paa den macedonske Slette var i første Halvdel af Oktober ret alvorlig.

Paa Østfronten søgte Øverste Hærledelse først at skaffe tyske Tropper til Maroz-Afsnittet for at give det svage østerrig-ungarske Forsvar et vist Hold. Det var det første, der maatte ske. Dernæst maatte Kommandoforholdene mod Rumænien reguleres, ligesom de ogsaa maatte nyordnes Nord for Karpatherne. Da General v. Conrad lagde Vægt paa, at en k.-k. Myndighed førte Befalingen i Siebenbürgen, blev der i Ungarn dannet en ny Hærgruppe under Erkehertug Karl med General v. Seeckt som Stabschef.

Erkehertugens hidtidige Hærgruppe blev, med Undtagelse af Karpather-Tropperne, underlagt General v. Boehm-Ermolli, som beholdt Kommandoen over den k.-k. 2. Armé. Den saaledes dannede Hærgruppe blev underlagt Oberbefehlshaber Ost. Nu var der endelig dannet en klar og til Forholdene svarende Befalingsinddeling Nord for Karpatherne, den vi saa længe havde tilstræbt, og som nu var bleven paatrængende nødvendig. De stærkt medtagne tyske Divisioner af Armé v. Bothmer, som Russerne stadigt og heftigt angreb, maatte afløses af mindre anstrengte Divisioner fra Oberbefehlshaber Ost's gamle Front. Afløsningen betød et meget langsommeligt Arbejde, da den kun kunde foregaa Tog for Tog.

Kræfterne var overalt saa smaa, at det, paa Grund af den spændte Krigssituation, ikke lod sig gøre paa én Gang at fjerne hele Divisioner fra samme Sted, saa meget mindre som Oberbefehlshaber Ost maatte frigøre flere og flere Kræfter til Brug mod Rumænien.

Under den nye Hærgruppe Erkehertug Karl stod Tropperne i Karpatherne, der var bleven organiserede til en Armé under 7. k.-k. Armékommando, samt de to Arméer, der skulde dannes i Siebenbürgen. Den nordligste, den k.-k. 1. Armé under General v. Arz, skulde opmarchere paa begge Sider af Maroz-Vasarhely og tilbage til Klausenburg, den sydligste, 9. tyske under General v. Falkenhayn, mellem Kasburg og Mühlbach med svage Styrker længere mod Syd indtil Orsowa.

General v. Falkenhayn fandt her paa dette saare vigtige Sted Lejlighed til at udfolde sin militære Duelighed som Troppfører i Fædrelandets Tjeneste.

I Slutningen af August og Begyndelsen af September trængte Russerne haardt den daværende Hærgruppe Erkehertug Karl i Østgalizien og Karpatherne. Følgen var den successive Tilbagedragning af Armé v. Bothmer fra Zlota-Lipa til bagved Narajowka og en videre Tilbagegang af de k.-k. Tropper i Karpatherne, navnlig ved Tatarpasset og ved Bukowinas Grænser. Eftersom det maatte være Forudsætningen for enhver Operation mod den rumænske Hær i Siebenbürgen, at denne Front

laa fast, var der ikke andet at gøre end at tilføre Hærgrupperne Boehm-Ermolli og Erkehertug Karl ved Dnjestr og i Karpatherne endnu i det mindste 3 Divisioner, som var under Transport fra den saa haardt bebrængte Vestfront til Siebenbürgen. Jeg gav dem fra mig med blødende Hjerte. Jeg husker den Bitterhed, der dengang paakom mig overfor den k.-k. Hær, naar jeg tænkte paa vor Stilling i Vest og Øst og paa, hvad vore Tropper overalt maatte præstere. Men der maatte handles, Interesserne paa begge Sider krævede det.

Efter nogle yderligere Svingninger fæstnede vor Front overfor den russiske sig saa fra Midten af September. Der førtes, med det stærkeste Opbud af Menneskemateriale, nye forbitrede Angreb Vest for Lutzk saavel mod Linjen Saturtzy—Pustomity, mod Graberka-Afsnittet Vest for Brody og mod Højderne ved Zborow som mod Brsheshany og vore Stillinger ved Narajowka, men de førte ikke til noget. Takket være de tyske Troppers fremragende Holdning, kunde Russerne ej heller opvise nævneværdige Resultater af Angreb, som de førte i Karpatherne om Tatarpasset og Bjergkammen mod Sydøst til Kirlibaba. Men Stillingen var dog endnu ved Midten af Oktober ikke absolut sikret, Russernes Angrebskraft endnu ingenlunde brudt. Deres Masseangreb blev stadig udførte med samme Mod; hvor dette manglede, blev der hjulpet bagfra med Maskingeværer. Endnu var Viljen til at opnaa en Sejr i Wolhynien i Østgalizien og i Karpatherne *primus motor* i det russiske Hovedkvarter.

Opmarchen ved Maros trak ud til Udgangen af September. Et rask Angreb fra Rumæniernes Side kunde have ødelagt den ganske. Distraheret af de store Resultater af Generalfeltmarskal v. Mackensens Indfald i Dobrudscha og ventende paa Russernes Overgang over Karpatherne bevægede den rumænske Hær sig fremad med Sneglefart. Den udstrakte sin venstre Fløj fra Orsowa til Hermannstadt, hvor der stod en stærkere Gruppe. Hovedkræfterne vandt Terrain i øst-vestlig Retning fra Kronstadt og Moldaus Grænsebjerge i snæver Forbindelse med den russiske venstre Fløj.

Det ser ud til at have været Ruslands og Rumæniens Hensigt i slutet Linje at bryde ned paa den ungarske Slette mellem Karpatherne og Donau. Men for at gøre det maatte først meget stærke russiske Kræfter over Karpatherne. Rumænerne maatte ved en energisk Fremmarch ind mod vort Opmarchomraade inde fra have aabnet Karpatherpasene for Russerne. De gjorde det modsatte. De udnyttede, ukendte som de var med Krigen i det store, i ingen Henseende de gunstige Forhold, der stadig frembød sig for dem derved, at vore Divisioner maatte dreje af mod Dnjestr og ind i Karpatherne. De rykkede kun uhyre langsomt fremad, og den gunstige Tid gik tabt for dem. For os betød hver Dag en Fordel. Heller ikke Russerne handlede rigtigt; de blev ved at løbe mod Karpatherkammen i Stedet for gennem Moldau at støde ind i vor aabne Flanke. Rumæniens Indgriben i Felttoget foregik fuldstændig planløst. Der var ingen som helst Forberedelser gjort for at sikre en fælles Operation. Efter at de første fra Vestfronten kommende til Rumænien bestemte tyske Tropper var bleven omdirigerede til Østgalizien og til Karpatherne, maatte vi lade Oberbefehlshaber Ost's Divisioner gaa til Sie-

benbürgen og tage en Svækkelse af Fronten med i Købet. Men disse Tropper kunde næppe ventes at indtræffe i Siebenbürgen før Midten af September. De elendige ungarske Baner var Aarsag til yderligere Forsinkelse.

De k.-k. Tropper indtraf ogsaa kun langsomt. General v. Conrad turde ikke risikere en større Svækkelse af Isonzofronten. Han frigjorde kun nogle Bjergbrigader i Tirol, og de kunde endda først ankomme ret sent. Jeg tilbød derfor Overkommandoen i Teschen nogle k.-k. Divisioner af Hærgruppen Linsingen, der ikke mere kunde anvendes overfor Russerne; Tilbudet blev modtaget med Tak. Divisionerne fyldte jo nok; som Angrebstrupper var de imidlertid næppe anvendelige.

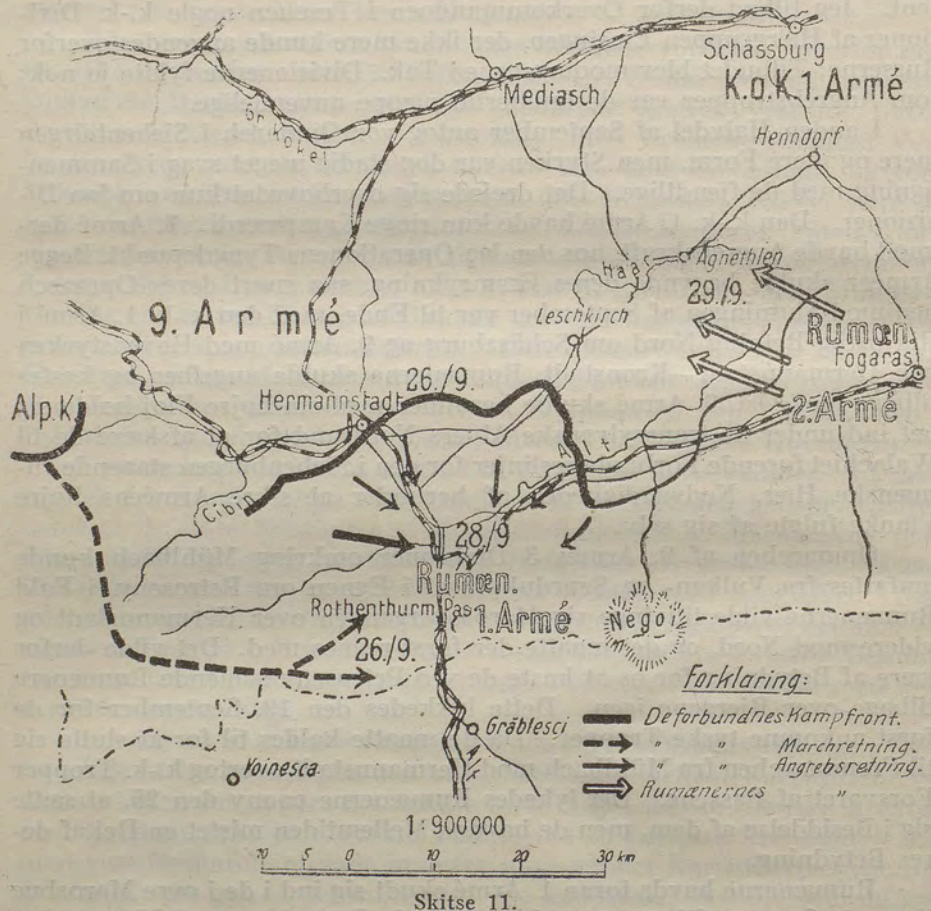
I anden Halvdel af September antog vor Opmarch i Siebenbürgen mere og mere Form, men Styrken var dog stadig meget svag i Sammenligning med de fjendtlige. Det drejede sig overhovedet kun om faa Divisioner. Den k.-k. 1. Armé havde kun ringe Kampværdi. 9. Armé derimod havde Angrebskraft, hos den laa Operationens Tyngdepunkt. Begge Arméer skulde begynde deres Fremrykning, saa snart deres Opmarch henimod Slutningen af September var til Ende, med den k.-k. 1. Armé i stik østlig Retning Nord om Schäszburg og 9. Armé med Hovedstyrken paa Hermannstadt—Kronstadt. Rumænerne skulde angribes og kastes tilbage mod Øst. 9. Armé skulde herunder med sin højre Fløj holde sig tæt ind under de transsylvanske Alpers Nordrand for at afskære de til Walachiet førende Forbindelseslinjer for den i Siebenbürgen staaende rumænske Hær. Nødvendigheden af herunder at sikre Arméens højre Flanke fulgte af sig selv.

Opmarchen af 9. Armés 3 Divisioner omkring Mühlbach kunde omfattes fra Vulkan- og Szurdukpasset i Egnen om Petroseny, i Fald Rumænerne vilde tiltvinge sig Marosovergangen over Hermannstadt og videre mod Nord, og det maatte der først regnes med. Det vilde derfor være af Betydning for os at kaste de ved Petroseny staaende Rumæner tilbage over Bjergene igen. Dette lykkedes den 19. September for de først ankomne tyske Tropper. Da de maatte kaldes til for at slutte sig til Fremmarchen fra Mühlbach mod Hermannstadt, overtog k.-k. Tropper Forsvaret af Passene. Det lykkedes Rumænerne paany den 25. at sætte sig i Besiddelse af dem, men de havde i Mellemtiden mistet en Del af deres Betydning.

Rumænerne havde foran 1. Armé skudt sig ind i de i øvre Marosbue liggende Gørgeny-Bjerge og trykket de k.-k. Posteringer ved Maros overfor Maros-Vasarhely tilbage. Længere mod Syd var de naaede frem til Egnen ved Szekely-Udvarhely og Øst for Fogaros. Gruppen om Hermannstadt, 2—3 Divisioner, var bleven staaende. Svage k.-k. Tropper, forstærkede med den til dette Formaal af 3 Kavalleri-Regimenter formerede siebenbürgske Kavalleri-Brigade, stod i en temmelig aaben Linje mellem Schäszburg og Hermannstadt.

Operationerne skulde begynde med, at General v. Falkenhayn tilføjede Hermannstadt-Gruppen et afgørende Nederlag. Efter at have spærret Rotenturm-Passet skulde derefter begge Arméer marchere mod Øst.

Slaget ved Hermannstadt blev en Sejr for os. I Dagene indtil 26. September skød Alpekorpsset sig ved en omgaaende Bevægelse ind i Ryggen paa Fjenden ved Rotenturm-Passet, hvornæst 9. Armé angreb med sin Hovedstyrke paa begge Sider af Hermannstadt. Vore Kræfter var svage, og Kampen varede lige til den 30. Rumænerne vægrede sig haardnakket og angreb Alpekorpsset ogsaa fra Syd. De rumænske Hoved-

Skitse 11.

kræfter satte sig imidlertid for sent i Bevægelse og kunde ikke mere hindre, at en Del af Hæren led et tilintetgørende Nederlag ved Hermannstadt.

Alpekorpsset, der blev forstærket med ankommende k.-k. Bjergtropper, overtog Dækningen af Arméens højre Flanke ved Rotenturm-Passet. General v. Falkenhayn selv tiltraadte ufortøvet Marchen i østlig Retning Nord for Bjergkammen. For yderligere at øge Trykket her blev 89. tyske Div. af 1. Armé skudt Vest om Schässburg hen til 9. Armé. General v. Arz rykkede ligeledes frem. De fjendtlige Arméer

stødte saaledes mod hinanden under Fremrykningen. Rumænerne havde til at begynde med nogen Fremgang i Midten, men de blev slaæede af 9. Armé Syd for Fogaras og i Dagene indtil 10. Oktober under et glimrende Fremløb kastede over Geist-Skoven og Kronstadt tilbage mod Campulung, Sinaja og Buzau. Det Tryk, som 9. Armé derved udøvede, var saa stærkt, at Rumænerne gik tilbage ogsaa længere Nord paa, og at den k.-k. 1. Armé lidt efter lidt fra Alts og Maros' Kilder kunde rykke ned over Grænsebjergene til Moldau.

Imidlertid havde Generalfeltmarskal v. Mackensens Angreb mod Rumænien bragt smukke Resultater. Medens kun svage Tropper langs Dobrudschanen gik frem mod Dobric, angreb Generalfeltmarskallen med den øvrige Del af sine Kræfter i de første Dage af September det befæstede Tutrakan. Takket være den afgørende Medvirkning, som blev ydet af den faatallige tyske Afdeling Bode, var Udfaldet af dette Angreb ganske overraskende godt. Ca. 2 rumænske Divisioner overgav sig den 6. September efter en meget kort Modstand. Et næste rask Angreb bragte den 9. ogsaa Silistria til Fald; Dobric var allerede taget den 4. At trænge frem ud over denne By var ikke gørligt, da de rumænske Tropper her meget hurtigt blev forstærkede af en russisk og en af østerrig-ungarske Krigsfanger opstillet Division. I Sofia herskede der en vis Bekymring for, hvordan de bulgarske Tropper vilde slaas mod de russiske. Det var dog uden Grund. Bulgarene har ikke gjort nogen Forskel paa Russere og Rumænere; paa den anden Side var deres Operations- og Angrebsdygtighed ikke stor. Den tyske Overkommando har ofte haft meget Vrøvl med den 3. bulgarske Armé.

Generalfeltmarskal v. Mackensen støttede sin venstre Fløj til Donau og lagde ogsaa Hovedtrykket paa denne Fløj. De fjendtlige Kræfter, som samlede sig i Linjen Kara Omer — 10 km Nørdøst for Dobric—Oltinasøen, skulde trænges ud mod Sortehavet. Den paa venstre Fløj marcherende tyske Afdeling Bode gennembrød denne Stilling ved et dristigt Fremløb og stødte videre frem langs Donau. Men Bulgarene var ikke hurtigt nok ved Haanden; ganske vist angreb ogsaa de, men Modstanderen trak sig den 15. September tilbage i Orden. 3. bulgarske Armé havde ladet et stort Resultat slippe sig af Hænde.

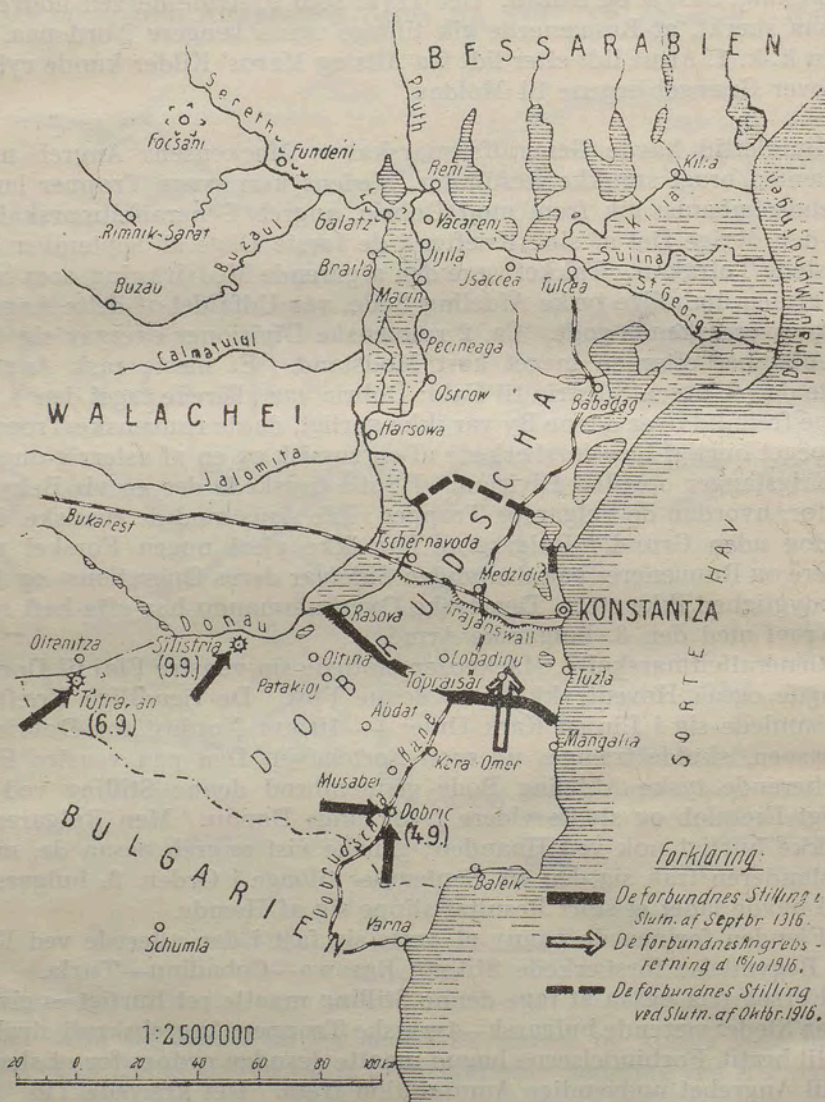
Fjenden formaaede paany at sætte sig fast i den allerede ved Krigens Begyndelse forstærkede Stilling Rasowa—Cobadinu—Tuzla.

Forsøg paa ogsaa at tage denne Stilling maatte ret hurtigt opgives. De paa Stedet værende bulgarsk—tyrkiske Troppers Angrebskraft strakte ikke til hertil. Forbindelserne bagud maatte desuden ordnes for at skaffe den til Angrebet nødvendige Ammunition frem. Det krævede Tid.

Generalfeltmarskal v. Mackensen bad allerede i anden Halvdel af September om en tysk Division; uden den kunde han ikke udføre Angrebet. Opfyldelsen af denne Begæring maatte vi dog indtil videre forbeholde os.

Medens Forberedelserne til Angrebets Fortsættelse var i fuld Gang, blev vi den 1. Oktober pludselig overraskede af en Melding fra Sofia om, at Rumænerne med stærke Kræfter havde overskredet Donau ved

Rahowo, Nordøst for Rustschuk. Donaubevogtningen var kun svag, og andre Tropper forefandtes ikke dér. Generalfeltmarskal v. Mackensen kastede alt, hvad han kunde skrabe sammen, derimod, og Rumænerne saa sig nødsagede til allerede den 3. Oktober igen at gaa tilbage paa den

Skitse 12: Kampene i Dobrujscha i Efteraaret 1916.

nordlige Donaubred. Den k.-k. Donauflotille havde grebet ind paa virksom Maade. Hvad den rumænske Hærledelse egentlig tilsigtede med denne Donauovergang, er ikke blevet mig klart. Ved Hjælp af den kunde Begivenhederne i Siebenbürgen og i Dobrujscha i hvert Fald ikke ændres.

Ved Midten af Oktober havde Situationen som Helhed bedret sig. Paa Vestfronten vedblev den at være i-høj Grad alvorlig, men Krisen var bleven overvunden ved en vældig Anstrengelse af de der staaende Kræfter.

Paa den italienske Front var to stærke fjendtlige Angreb bleven afslaaede.

I Macedonien maatte der befrygtes endnu et Nederlag.

Den rumænske Armé var i Dobrudscha og i Siebenbürgen bleven ramt meget føleligt. Paa den øvrige Østfront var Situationen uforandret.

Ententens Plan om i Efteraaret 1916 at slaa os ned definitivt, som i August—September endnu syntes at have Udsigt til at lykkes, var foreløbig krydset. Endnu var Kampene paa alle Fronterne ikke til Ende. Om de fjendtlige eller vore Kræfter vilde holde længst ud, vidste vi dengang endnu ikke, saaledes som vi nu bagefter ved det. Rumænien var endnu ikke slaet. Vi vilde ikke — det saa jeg nu ganske klart — kunne leve videre og føre Krigen videre uden Rumæniens Korn og Olje, selv om vi havde reddet de galiziske Oljedistrikter omkring Drohobytsch for Russerne.

Siden Feltmarskallen og jeg var tiltraadt den Øverste Hærledelse, var vi naaede et meget stort Skridt fremad, men der var endnu et tilbage, og det bestod i stadig at holde Fronterne og — for stadig at kunne leve — at sejre over Rumænien. Før dette Maal blev naaet begyndte Aaret 1917. Men da tænkte vi ikke mere paa den overstandne Fare, paa de store Ententeangreb i 1916, men saa med nye Bekymringer en overordentlig vanskelig Fremtid i Møde.

IX.

Det nævnte andet Skridt, som vi ved Midten af Oktober maatte tage Beslutning om, var overmaade alvorligt.

Det var vanskeligt at ramme Rumænerne over Grænsebjergene eller over Donau, men endnu vanskeligere var det at skaffe nye Tropper til Operationernes Fortsættelse.

Vi havde selvsagt til Stadighed overvejet, hvorledes Bevægelserne mod Rumænien skulde føres videre. Den for os gunstigste Operation vilde være en samtidig Fremmarch af begge Hærgrupper med de indvendige Fløje mod Galatz saaledes, at Armé Mackensen gik mod Donaumundingen fra Galatz og nedefter, medens Hærgruppe Erkehertug Karl gik mod Sereth fra Galatz opefter, alt under Sikring af de indvendige Flanker. Det operative Maal skulde være Tilintetgørelse af Hovedparten af den rumænske Hær i Walachiet og Besættelse af et Omraade, som var ganske overordentlig rigt paa de militære Hjælpkilder, vi manglede. Denne tillokkende Tanke havde bidt sig fast saavel hos de paagældende Førere som hos mig.

Generalfeltmarskal v. Mackensen fik den af ham begærede Division — den 217. — i rette Tid til at kunne føre Angrebet mod den fjendtlige Stilling Tuzla—Cobadinu—Rasova og til at kunne trænge videre frem indtil Donaumundingen.

Den stærke offensive Modstand, som Hærgruppen Erkehertug Karl stødte paa i Grænsebjergene fra Orsowa til Bukowina, viste imidlertid meget snart, at 9. og den k.-k. 1. Armé var løbne fast. En Fortsættelse af Angrebet var ikke mere mulig her.

Der maatte findes andre Veje for Fællesoperationen. Generalfeltmarskal v. Mackensen skulde, forstærket med den ganske vist kun meget langsomt ankommende tyske Division, slaa Fjenden i Dobruscha, forfølge ham med en Del af sin Styrke og føre Resten over Donau Syd for Bukarest. 9. Armé skulde over de transsylvanske Alper rykke mod Syd ind i Walachiet. Begge Arméer skulde derefter besejre Fjenden og tilstræbe en Forening.

Det var endnu ikke klart, om Generalfeltmarskal v. Mackensen skulde forcere Donau ved Tutrakan, Rustschuk eller Swistow, og om General v. Falkenhayn vilde bryde ind i Walachiet med Tyngden lagt over Orsowa, over Szurduk- eller over Rotenturm-Passet. Under alle Omstændigheder var de hidtil mod Rumænien indsatte Kræfter ikke mere tilstrækkelige. Den rumænske Hær var stærk og kunde regne med russisk Hjælp. Det siger sig selv, at begge Hærgrupper satte saa mange Kræfter som paa nogen Maade muligt an til Indmarchen i Walachiet.

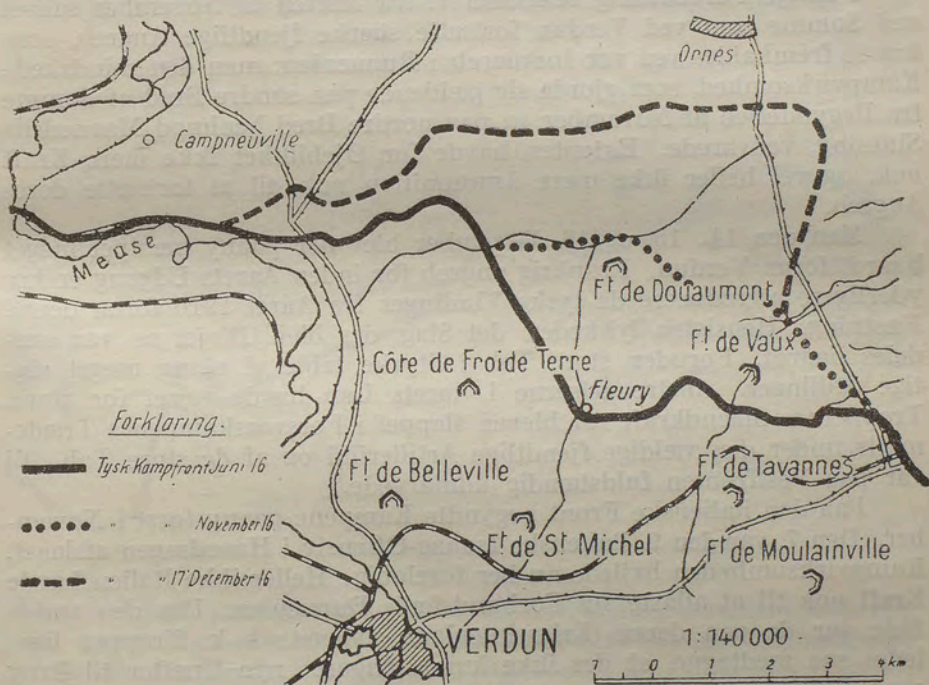
Jeg havde gerne tilført Generalfeltmarskal v. Mackensen de Kræfter, der kunde frigøres, for at lægge Fællesoperationens Tyngdepunkt hos ham. Donau var lettere at overskride end Grænsebjergene, hvor der iøvrigt allerede var begyndt at falde Sne. Hele Fjendens Opmærksomhed var ogsaa rettet herhen. Bulgariens Jernbaneforhold udelukkede imidlertid en Forstærkning af Generalfeltmarskal v. Mackensen. Det maatte besluttes først at fremtvinge Overgangen over Bjergene; først naar dette var sket, og der var vundet Terrain i Walachiet, turde Generalfeltmarskallen gaa over Donau. Paa et tidligere Tidspunkt vilde dette paa Grund af hans ringe Styrke være for risikabelt.

Denne Grundplan stod fast. Det svære Spørgsmaal var at afgøre, om der overhovedet var Tropper til Raadighed til denne Operation. Jeg var i Tvivl med mig selv. Kraftforbruget paa de to store Fronter i Øst og Vest var blevet meget stort, og endnu var Kampene ingeniunde til Ende. Jeg lukkede Øjnene for alle Farer paa andre Fronter. Oberbefehlshaber Ost maatte endnu engang afgive 2—3 Infanteri-Divisioner og 2 Kavalleri-Divisioner. Endvidere blev 7. Kav. Div. trukket bort fra Generalgouvernementet Belgien. Med dette Tilskud af Kraft turde Operationen vel voves, og den blev indledet ved Midten af November. Om den vilde lykkes, var under Hensyn til vor meget ringe Styrke problematisk.

Medens den nye Opmarch imod Rumænien fuldførtes i Slutningen af Oktober og Begyndelsen af November, og de deraf følgende Begivenheder gik deres Gang, vedvarede Kampene paa de andre Fronter.

Sommeslaget fortsattes gennem hele Oktober Maaned med stor Forbitrelse. Den 13., 18. og 23. Oktober var paa nordre Flodbred Storkampdage af den alvorligste Art. Tropperne gennemgik uhyre meget, men hævdede i det væsentlige deres Stillinger, og vort Forsvar var i det

hele taget nu blevet af fastere Støbning. Ogsaa det voldsomme Angreb den 15. November mellem Bouchavesnes og Le Sars blev afslaaet. Men i de paafølgende haardnakkede Kampe vandt Franskmændene paany fremad. Endvidere trængte den 13. November ogsaa Englænderne ind i vore Stillinger paa begge Sider af Ancre — et særlig haardt Slag for os, thi vi havde ikke mere anset en saadan Hændelse for mulig og navnlig da ikke, hvor vore Tropper endnu stod i gode Stillinger. Atter den 14. November kæmpede Englænderne med Held. Den 18. var en ny Storkampdag, som dog i alt væsentligt, trods stor fjendtlig Kraftudfoldelse, forløb heldigt for os.

Skitse 13: Verdun.

Ogsaa paa den sydlige Bred af Somme blev der kæmpet. Fra 10. Oktober blev Angrebene Syd for Romervejen paany heftigere; senere blev der ogsaa Nord for denne kæmpet overordentlig forbitret. Den 29. Oktober havde vi her nogen Fremgang under Angrebet paa Maisonette ferme. Det vakte almindelig Glæde, skønt det i og for sig var ganske uden Betydning: Der kunde dog altsaa endnu engang udføres et heldigt forløbende Angreb paa Vestfronten! Man maa forstaa Stemningen hos Tropperne, som endelig kan angribe, efter at den fjendtlige Trommeild Uge efter Uge har hamret imod dem, og hvem det derved lykkes at opnaa et Angrebsresultat paa en Slagmark, der hidtil kun har set de tyske Vaaben under Forsvar og alskens Uheld.

Samtidig med, at Kampvirksomheden i det franske Afsnit af Slagmarken ved Somme floyede af, skærpedes paany Situationen foran Verdun. Den 24. Oktober angreb Franskmændene — vi mistede Fort Douaumont og maatte den 1. November endvidere rømme Fort Vaux. Tabet var smerteligt, men endnu smerteligere var Sønderlemmelsen af nogle Divisioner, som kom os ganske overraskende. Spændingen paa Vestfronten blev særlig haard paa et Tidspunkt, da den 2den Opmarch mod Rumænien endnu ikke var fuldført. Øverste Hærledelse bar ogsaa denne nye Prøvelse og den øgede Uvished, for at kunne gennemføre den Plan, der nu engang var vedtaget som den rigtige — den at slaa den rumænske Armé og besætte Walachiet.

I bange Forventning imødesaa vi fra Midten af November saavel ved Somme som ved Verdun fortsatte stærke fjendtlige Angreb, som kunde fremkaldes ved vor Indmarch i Rumænien; men den mindskede Kampvirksomhed, som gjorde sig gældende paa søndre Bred af Somme fra Begyndelsen af November og paa nordre Bred henimod Maanedens Slutning, vedvarede. Ententen havde for Øjeblikket ikke mere Kraft nok, og vel heller ikke mere Ammunition nok, til at fortsætte deres Angreb.

Men den 14., 15. og 16. December blev der paany kæmpet meget haardt foran Verdun. Frankrig angreb for inden Aarets Udgang endnu yderligere at reducere de tyske Vindinger fra Aaret 1916 foran denne Fæstning. Hensigten lykkedes; det Slag, der blev tilføjet os, var særdeles haardt. Foruden store Tab i Styrke tabte vi ogsaa meget vigtige Stillinger. Anstrengelserne i Aarets Løb havde været for store. Troppernes Spændkraft var bleven slappet i Forsvarskampenes Trædemølle under den vældige fjendtlige Artilleriild og af de store Tab. Vi var paa Vestfronten fuldstændig udmarvede.

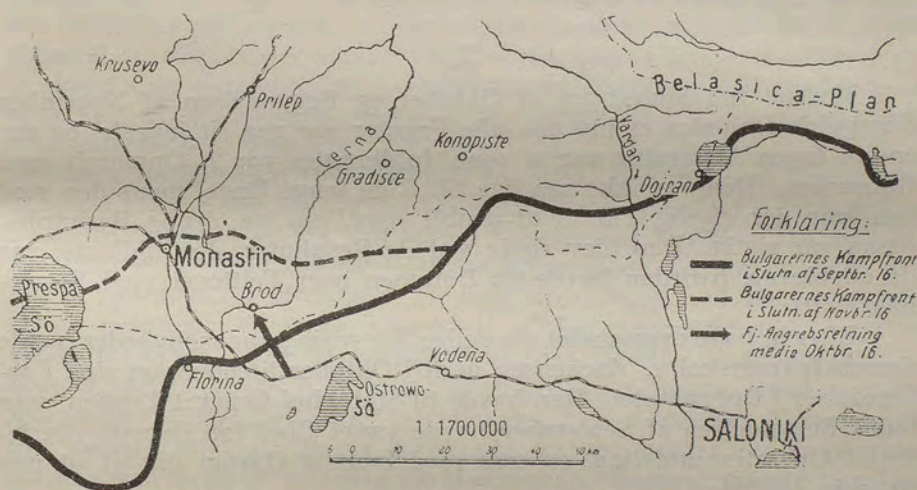
Paa den italienske Front begyndte Kampene paany først i November. Den 7. var den 9. italienske Isonzo-Offensiv i Hovedsagen afslaaet. Kampvirksomheden hvilede nu her foreløbig. Heller ikke Italien havde Kraft nok til at aflaste sin Forbundsfælle Rumænien. Paa den anden Side var de paa denne Krigsskueplads staaende k.-k. Tropper ligeledes saa medtagne, at der ikke kunde frigøres nye Kræfter til Brug mod Rumænien.

Forholdene paa den macedoniske Front udviklede sig ikke gunstigt. Etapeforbindelserne til den macedoniske Slette og til Bjergene paa begge Sider af Cerna var endnu ikke paa langt nær færdige. Der var meget at indhente. Den tyske Armé-Overkommando havde kun ringe Udsigt til at holde den bulgarske Hær fast i dens gamle Udgangsstilling. Paa et tidligt Tidspunkt havde den paabegyndt Anlægget af en tilbagetrukken Stilling Nord om Monastir tværs over Sletten og over de vildsomme Bjerge paa begge Sider af Cerna.

Allerede midt i Oktober lykkedes det Ententen at overskride denne Flod ved Brod og at sætte sig i Besiddelse af dominerende Højdestillinger, hvilket gav A. O. K. 11 Anledning til at trække Fronten tilbage tættere paa Monastir. Da saa Ententen midt i November fortsatte deres Angreb, gav Bulgarene atter efter og maatte kæmpende gaa tilbage i

Stillingen Nord for Monastir. Byen blev den 18. besat af Serberne. Moralen i den bulgarske Hær var rystet i betænkelig Grad. Vi maatte beslutte os til at føre 3—4 Jægerbatailloner, der var bestemte for Orsowa, videre og indsætte dem i de macedoniske Bjerge. Om yderligere Afgivelser af bulgarske Tropper til Feltoget mod Rumænien kunde der ikke mere være Tale. I Slutningen af November og Begyndelsen af December paabegyndte Ententen, i nøjeste Sammenhæng med vor Fremtrængen i Walachiet, svære Angreb imod de nye Stillinger, som dog blev hævdede under voldsomme Kampe. Kampe, der fulgte paa i anden Halvdel af December, blev sejrrigt overstaaede under Ophydelse af den sidste Smule Kraft. Forbindelserne bagud blev nu bedre, Tropperne kunde blive forsynede; den macedoniske Front begyndte igen at vinde

Skitse 14: Kampene i Macedonien i Efteraaret 1916.

i Paalidelighed, desværre ikke uden Indsats af nogle, omend kun faa, tyske Batailloner, som naturligvis smerteligt blev savnede i Rumænien.

Imidlertid havde Ententen ved Besættelse af Piræus og Athen i Oktober gjort sig til Herrer i Grækenland og over de græske Baner. De krævede Opstilling af venizelistiske Tropper i større Omfang. Hvor som helst Ententen kom, vandt den nye Kræfter for sin Krigsførelse. Ønsket herom var ogsaa afgørende for dens Forhold overfor Grækenland.

De kongeligsindede Tropper blev i November trukne tilbage fra Thessalien. Imellem Florina og Valona opstod der efterhaanden en sammenhængende Linje.

Paa Oberbefehlshaber Ost's Front foregik der midt i Oktober endnu et vældigt, men forgæves Angreb Vest for Luzk paa Fronten Pustomity—Saturzy; saa flovede Angrebene af her. Ved Narajowka trak de ud til ind i November. Endelig var Kraften gaaet af Russerne. Vi havde endnu Kraft til at foretage nogle paa kort Hold forberedte lokale Angreb, af hvilke det mest betydende fandt Sted den 9. November ved

Hærgruppen Woyrsch ganske efter Vestfront-Mønster og lykkedes. Nu var ogsaa vi til Ende med vore Kræfter.

I Karpatherne fortsatte Russerne deres Angreb fra Oktober til ind i December i Forbindelse med Kampene imod Rumænien.

Paa samme Tid mærkedes en Forlængelse af den russiske Front mod Syd. Russere og Rumænere angreb paa Grænsen mellem det østlige Siebenbürgen og Rumænien. Vor Fremtrængen i Walachiet øgede Kampvirksomheden og gav dér Anledning til stærke russiske Masseangreb, som atter hidførte lokale Kriser og sled haardt paa Nerverne. I Særdeleshed blev den k.-k. 1. Armé skarpt angrebet i de østsiebenbürgske Grænsbjergene, indtil bayerske Tropper ogsaa her bragte Stabilitet i Forholdene.

X.

Medens ved Slutningen af Oktober og Begyndelsen af November Kampvirksomheden endnu paa alle Fronter var paa sit højeste, og der endnu ingen Afslutning var at øjne, fuldragtes vor 2. Opmarch mod Rumænien. Den var ikke saa lige til. I de lange Dage, mens den stod paa, var der rigelig Tid til at gruble over, om nu denne Beslutning ogsaa var rigtig. Den blev rigtig ved de Resultater, den hidførte; var de udeblevne, hvordan havde da Dommen over Felttoget mod Rumænien lydt!

Efter at have overvundet uendelige Forsyningsvanskeligheder havde Generalfeltmarskal v. Mackensen midt i Oktober tilendebragt sine Forberedelser i Dobrudscha. Han havde til Stabschef General Tappen, som indtil Begyndelsen af September havde været Chef for Øverste Hærlædes Operationsafdeling, og som med Iver og Omsigt gik til sit nye Arbejde.

Angrebet begyndte den 19. Oktober. Ved dette Tidspunkt var ogsaa 217. Division indtruffen; den blev anvendt paa et afgørende Sted, nemlig ved Stormen af Topraisar. Paany maatte der flyde tysk Blod, fordi Forbundsfællerne ikke var Krigens Opgave voksne. Fjenden havde forstærket sig betydeligt og i Begyndelsen af Oktober forsøgt at slaa de bulgarsk-tyrkiske Stridskræfter i Dobrudscha, men hans Angreb var ikke bleven førte med tilstrækkelig Kraft og Enhed; han forsømte her sin Besøgelsestid, som kunde have været udnyttet paa en for ham gunstig Maade. Generalfeltmarskal v. Mackensens Angreb resulterede efter tre Dages haarde Kampe i et glimrende Gennembrud. Den fjendtlige Hær blev i Uorden kastet tilbage mod Nord over Banen Constanza—Cernawoda. Forfølgningen var energisk; allerede den 23. var Constanza med dens rige Oljeforraad besat af vore Tropper; straks derefter faldt ogsaa Cernowoda. Først 20 km Nord for Banen blev Forfølgningen standset.

Naturligvis blev det Spørgsmaal opkastet, om ikke Arméen skulde udnytte sit Held og fortsætte Fremrykningen i nordlig Retning indtil Donau. Det blev benægtet af mig, eftersom det i Mellemtiden var blevet et uomstødeligt Faktum, at Erkehertug Karls Angreb i de siebenbürg-

ske Randbjerge var kørt fast. Selv om 3. bulgarske Armé var trængt frem indtil Donau, havde den dog med sine utilstrækkelige Forbindelser bagud staaet isoleret. Herfra kunde den ikke bringes til Samvirken med 9. Armé under dennes Indfald i det vestlige Walachi. Men dette var Grundbetingelsen for, at Fællesoperationen kunde lykkes. Hvor svært det end faldt Øverste Hærledelse, gik der dog Ordre til Generalfeltmarskal v. Mackensen om at standse Fremrykningen, at forberede Donauovergangen Syd for Bukarest og at gaa over her i anden Halvdel af November med stærkest mulige Kræfter. Generalfeltmarskallen tog det Ansvar paa sig kun at efterlade meget svage Kræfter i Norddobrudscha, hvor de skulde grave sig ned, og hvor deres Stilling naturligvis blev meget udsat. Hovedkræfterne blev pr. Fodmarch og under Benyttelse af den meget lidt ydedygtige Dobrudscha-Bane, som lidt efter lidt paany var sat i Drift, sat i Bevægelse mod Rustschuk. Generalfeltmarskal v. Mackensen valgte som Overgangssted Swistow—Zimnicea, hvilket Punkt kom Øverste Hærledelse særdeles tilpas, idet det laa godt mod Vest. Donauarméen nærmede sig derved de i Vestwalachiet indrykkende Dele af 9. Armé.

Som Indfaldsport til Walachiet fra Vest og Nord kom Egnen ved Orsowa, Vulkan- og Szurdukpasset eller Rotenturmpasset i Betragtning. I Rotenturmpasset og tæt Syd herfor var General Krafft v. Dellmensingen med sit af 2 k.-k. Bjergbrigader forstærkede Alpekorps stødt paa meget haardnakket Modstand, da han efter Slaget ved Hermannstadt havde overtaget Sikringen i Flanken af den mod Kronstadt marcherende 9. Armé. For at trække fjendtlige Kræfter mod sig og aflaste 9. Armé havde han ført Forsvaret paa offensiv Maade. Indtil Slutningen af Oktober vandt Alpekorpsset kun meget lidt Terrain Syd for Passet under de meget forbitrede Kampe, under hvilke Rumænerne ogsaa hyppigt gik over til Modangreb. Korpsset maatte her føre en Vinterkrig i Bjergene i alle dens karakteristiske Former og med alle dens uhyre Vanskeligheder. Tropperne sloges fortræffeligt, ogsaa de k.-k. Bjergbrigader; men Krigsførelsen her krævede en uendelig Tid.

En Overgang med Hovedkræfterne af 9. Armé over Bjergkæden paa dennes højeste og bredeste Sted maatte overfor en stærk Fjende, som ikke mere kunde overraskes, gaa i Staa, ligesom det lignende Angreb i Oktober Syd for Kronstadt. Det var kun ugerne, at vi skød Indfaldet ud mod Vest, hvorved det maatte tabe i strategisk Virkning. Men de strategiske Hensyn maatte foreløbigt træde i Baggrunden. Det kom først an paa i det hele taget at komme over Bjergene. 9. Armé havde allerede i Slutningen af Oktober gjort Forsøg paa at vinde Terrain Syd for Vulkan- og Szurdukpasset. Foretagendet var strandet paa et pludseligt indtrædende ugunstigt Vejr og paa Fjendens Opmærksomhed. Tropperne maatte trækkes tilbage til selve Pashøjderne. Imidlertid havde de dog opnaaet at faa et vist Kendskab til Terrainet og tillige det Indtryk, at Forcingen af Bjergkæden paa dette særlig smalle Sted nok maatte kunne udføres. Jeg regnede ogsaa med, at Rumænerne ikke her vilde vente en Gentagelse af Angrebet, der havde kostet os meget. Øverste Hærledelse besluttede sig da til at vælge

dette Sted til Indfaldsport. Det syntes ogsaa gunstigere end Egnen ved Orsowa, hvor vi først skulde tilkæmpe os Pashøjderne.

Overgangen blev under Udnyttelse af de dyrekøbte Erfaringer forberedt grundigt og i alle Enkeltheder, ligesom Tropperne Bjergudrustning kompletteredes. Særlig Opmærksomhed blev der helliget Udbedring af Bjergvejene og Fremskaffelse af Materiel for straks at kunne rykke fremad efter Fjenden. Der blev ogsaa holdt Lokomotiver parat til Anvendelse paa de rumænske Baner. Etapeforbindelserne i Walachiet maatte trods al Omhu og Forsorg blive meget vanskelige, saalænge man hertil kun raadede over Ruten gennem Szurdukpasset.

Den 10. November havde General Kühne endt sine Forberedelser; Operationen var bestemt til at skulle begynde den 11. Gruppen skulde rykke frem med 4 Infanteri- og 2 Kavalleridivisioner under Grev v. Schmettow og med størst mulig Kraft trænge frem over Crajowa mod Altfloden. Den skulde derhos støde frem saavel i Retning af Orsowa som mod Øst ind i Ryggen paa Forsvaret af Rotenturmpasset. Samtidigt skulde en svag Brigade, herunder ogsaa tyske Cyklistafdelinger, under k.-k. Oberst Sziwo angribe ved Orsowa. General v. Krafft, der blev forstærket, og Tropperne Syd for Kronstadt skulde føre deres Angreb videre.

Den 11. November bragte General Kühne alle ønskelige Resultater; Foretagendet i Slutningen af Oktober blev nu eftertrykkeligt betalt. General Kühne kom over Bjergene, slog de rumænske Divisioner, som blev kastede ham i Møde, i Slaget ved Targu Jiu den 17. November og besatte Crajowa allerede den 21. Den 23. stod General Grev v. Schmettow med sine Kavalleri-Divisioner ved Alt Øst for Caracal; Altbroerne her var i hans Besiddelse. Længere mod Nord overfor Slatina var Infanteriet naaet frem til Alt. Broerne her saavel som længere mod Nord var grundigt ødelagte.

Samme Dag havde Generalfeltmarskal v. Mackensen i tæt Taage naaet den nordre Donaubred ved Zimnicea. Ogsaa her havde Forberedelsen helt igennem været fortræffelig. Paa denne Dag vilde vi bringe Afmæerne til snæver Samvirken under Udnyttelse af alle operative Muligheder. Tilsyneladende var det lykkedes, men der skulde dog endnu støde Vanskeligheder til.

General v. Krafft havde imidlertid kæmpet sig videre frem gennem Bjergene, men var endnu ikke naaet til Bjergaffaldet ved Ramnicu Valcea og Nord for Cortea de Arges.

I Ryggen paa General Kühne havde Rumænerne tappert kæmpende tiltraadt og fortsat Tilbagetoget fra Orsowa ned langs Donau, idet de holdt sig tæt langs Floden. Først i Begyndelsen af December strakte de Gevær ved Altmundingen, omringet som de var paa alle Sider. Deres Haab om, at et Angreb af Dele af den rumænske Hær fra Bukarest imod Donauarméen skulde redde dem, blev ikke opfyldt.

Hvad angaar Operationen Øst for Alt, var der befalet en hensynsløs Fortsættelse af Fremmarchen og Forening af de to Arméer med de indvendige Fløje i Retning af Bukarest. Jeg lagde herunder særlig Vægt

paa en hurtig Overskriden af Alt af Gruppen Kühne til Dækning af Donauarméens venstre Flanke. Iøvrigt skulde 9. Armé ved et Tryk fra Sletten mod Nord ind i Bjergene aabne de østligere liggende Bjergveje for ad dem at kunne trække yderligere Tropper mod Syd.

Generalfeltmarskal v. Mackensen skulde, saasnart Arméernes Forening var fuldført og Befalingsvirksomheden sikret, overtage Overkommandoen ogsaa over 9. Armé; Donauarméen blev underlagt General Kosch; 9. Armé skulde udskilles af Erkehertug Karls Hærggruppe. Indtil dette var sket, maatte den tyske Øverste Hærledelse stadig lede Operationen ved direkte Ordre.

Donauarméen begyndte sin Fremrykning den 25. November. Den 26. gik den over Wedea, og den 30. tiltvang den sig efter haarde Kampe allerede med sin venstre Fløj Overgangen over Nejlø-Lavningen Sydvest for Bukarest, medens højre trængte frem langs Donau i Højde hermed.

Alpekorpsset havde den 27. tilkæmpet sig Passagen fra Rotenturmpasset ned paa Sletten, var den 29. rykket ind i Pitesti og havde den følgende Dag vundet Terrain i sydøstlig Retning Nord for Argesfloden. Herved blev det muligt for højre Fløj af Kronstadt Gruppen, som Nord for Campulung var indviklet i haarde Kampe, at rykke ud af Bjergene mod Syd.

General Kühne stod længere tilbage. Hans Infanteri-Divisioner havde opholdt sig for længe ved Overgangen ved Slatina i Stedet for straks — som Kavallerikorpsset — at gaa over længere sydpaa ved Caracal og derved trods Omvejen spare Tid. De forcerede derfor først Alt i Løbet af den 27. og var den 30. endnu ca. 80 km saavel fra venstre Fløj af Donauarméen som højre Fløj af Gruppen Krafft.

Den rumænske Hærledelse havde haft til Hensigt at opholde Generalerne v. Krafft og Kühnes Tropper og angribe Donauarméen. Først og fremmest vilde de aabenbart hindre de nævnte 2 Grupper i at gaa over Bjergene ved Curtea de Arges og Ramnicu Valcea samt Altfloden. Da dette ikke var lykkedes, forsøgte de længere tilbage atter og atter at bringe deres 1. Armé, som kæmpede her, til at gøre Front, for endnu i den 11. Time at udnytte de gunstige Omstændigheder overfor Donauarméen.

Den 1. December blev venstre Fløj af Donauarméen meget kraftigt angrebet tæt Sydvest for Bukarest og trængt tilbage. De tyske Tropper, der allerede var komne over Nejlø, blev afskaarne. Situationen var uden Tvivl meget kritisk. Det lykkedes dog én i anden Armé marcherende tyrkisk Division at opholde den fjendtlige Omfatten. Det rumænske Stød blev ikke fortsat med tilstrækkelig Kraft, og nu blev højre Fløj af 9. Armé i al Skyndsomhed kastet frem. Den 2. December var 9. Armés Kavalleri naaet frem til Donauarméens Kampplads, den 3. naaede ogsaa Fodfolket op, og dermed var Krisen overstaaet. Den 4. begyndte vi et Modangreb, over for hvilket Rumænerne meget behændigt veg ud.

Imidlertid havde venstre Fløj af General Kühnes Tropper opnaaet Forbindelser med Gruppen Krafft og havde trængt den rumænske 1.

Armé tilbage over Arges mod Øst. Donauarméen og 9. Armé kæmpede fra nu af i Højde med hinanden. Dermed var Operationen sikret.

Det havde ikke været let at bringe de 2 Arméer til snæver taktisk Samvirkning. Den 1. December var det endda i sidste Øjeblik nær ved at mislykkes. Der maa i Krig regnes med megen Friktion af enhver Art.

Efter at denne Spænding var overstaaet, meldte der sig en ny. Vilde Bukarest blive forsvaret som Fæstning eller ikke? Det første Alternativ vilde falde os særdeles ubekvemt, idet det vilde trække det rumænske Felttog i Langdrag. Aarstiden var allerede vidt fremskreden, og vi maatte ruste os til næste Aar. Angrebsmidler af enhver Art var allerede gjort klar for mest muligt at fremskynde Indtagelsen. Der faldt dog en Sten fra mit Hjerte, da der allerede den 6. indløb Melding om, at vore Kavalleri-Divisioner Natten mellem 5. og 6. December havde fundet Fæstningens nordlige Forter ubesatte og ødelagte. Den 6. var vi i Besiddelse af Bukarest, Ploesti og Campina. I hele Oljeomraadet havde Rumænerne paa engelsk Befaling og under engelsk Vejledning foretaget de mest grundige Ødelæggelser.

I de hidtidige Kampe havde Russerne endnu ikke grebet alvorligt ind. Et russisk Fremstød den 5. December Sydøst for Bukarest havde ikke haft nogen Betydning. Det er ikke til at forstaa, hvorfor de lod Rumænerne kæmpe alene; de havde meget vel kunnet være fremme i Walachiet, og kun deres Udeblivelse gjorde vor Sejr her mulig. Fra nu af forstærkede Russerne sig — de blev nu antageligt bange for deres egen Flanke. De svækkede sig ogsaa i Dobrukscha for at blive stærkere i Walachiet.

Under Operationens Fortsættelse var det Maalet at gøre Rumænerne yderligere og afgørende Afbræk, at slaa de russiske Styrker, der nu med Sikkerhed kunde ventes, under deres Koncentration, og at naa Linjen Donaumundingen—Sereth—Trotus inden Felttogets Afslutning. Det var den korteste Linie, der kunde opnaas ligesom ogsaa den krigsøkonomiske Situation maatte tilskynde os til at naa frem hertil.

Hærgruppen Mackensen skulde lægge sin Hovedvægt i Retningen af Buzau—Focsani, bryde mulig Modstand paa Sletten ved Omfatning fra Bjergene og iøvrigt rykke frem paa begge Sider af Donau.

General v. Conrad havde bifaldet, at Hærgruppen Erkehertug Karl senere skulde slutte sig til Angrebet med sin højre Fløj mod Trotus.

Kampene Øst for Linjen Bukarest—Ploesti fik en anden Karakter end de hidtidige. Vore Tropper var trætte og kunde desuden nu kun støde frontalt mod Fjenden; Mulighederne for Omfatning var kun ringe, idet Modstanderen var særlig stærk i Bjergegnene. Der ankom snart Russere i stort Antal, og de sloges bedre end Rumænerne. Fremførelsen af Ammunition, hvoraf man skulde have mere nu end tidligere, blev langsommelig som Følge af, at Forbindelserne var blevne langt ugunstigere. Der indtraadte desuden stærkt Regnvejr og — henimod Nytaar — usædvanlig stærk Frost.

Omkring 10. November havde Donauarméen og 9. Armé ved Ja-

Iomnitza og ved Mizil foran Buzau rumænsk-russiske Tropper for sig i forberedte Stillinger. Dog lykkedes det hurtigt at bryde Modstanden, den 12. at overskride Jalomnitza og den 15. efter en haard Kamp at tage Buzau.

Allerede den 17. stod Hærgruppen paa Sletten foran en ny stærk Stilling imellem Donau (i Højde med Calmatui-Mundingen) og Bjergene Sydvest for Ramnicu Sarat. I Bjergene Vest og Nordvest herfor havde Rumænerne Tilslutning til de overfor Hærgruppen Erkehertug Karl staaende Tropper.

Generalfeltmarskal v. Mackensen havde imidlertid ogsaa ladet 3. bulgarske Armé paa højre Donaubred rykke fremad. Den naaede den 24. December frem til Munden og vendte sig nu mod Brailas Brohovede paa højre Side af Floden. I Slettelandet Vest for Donau kunde Hærgruppen først angribe efter at have faaet tilført Ammunition. Efter meget forbitrede Kampe gennembrød 9. Armé i Juledagene den russisk-rumænske Stilling. Fjenden blev tvunget til at gaa tilbage mod øvre Sereth, navnlig i Retning af Braila og Focsani.

Den fjendtlige Modstand Syd for Sereth var imidlertid dermed ingenlunde brudt; Kampene i Walachiet trak ud til hen i Januar. Vore Tropper trængte haardt til Ro. Jeg tænkte med Bekymring paa, hvordan jeg igen skulde kunne bringe dem fra denne Afkrog tilbage til de store Krigsskuepladser. Det havde været forholdsvis simpelt, om de rumænske Baner igen kunde sættes i Drift, men deres Ydeevne kunde kun være meget ringe. Der blev ogsaa forberedt Troppetransporter paa Donau; men som Følge af den nu begyndende strænge Vinter maatte man regne med, at Floden vilde fryse til. Alle Forberedelser til Trods vilde Borttransporten i hvert Fald kræve lang Tid. Endelig, den 4. Januar, tog Donauarméen efter nye svære Kampe Braila. Den naaede frem til Sereth fra Buzaus Munding nedefter. 9. Armé havde i Tilslutning til Donauarméen og under stadige Kampe, i hvilke Russerne den 6. trængte os særlig haardt, skudt sig frem til Sereth. Den tog den 8. Focsani og Terrainet Nord herfor indtil Putna. Hærgruppen Erkehertug Karls Angreb, som begyndte ved Juletid, havde imidlertid ingen som helst Fremskridt gjort mod Trotus. Troppernes yderlige Udmatelse, Aarstid og Vejrlig tilskyndede til at afslutte Felttoget. Den Linje, Hærgruppen Mackensen stod i, var paa lidt nær den tilsigtede. Angrebet blev da indstillet. Arméerne gravede sig ned i de Linjer, de nu havde besat.

Det andet Skridt i det rumænske Felttog var gjort, og dermed var dette til Ende. Det havde været rigt paa store Førerbeslutninger fra de laveste Instanser til Øverste Hærledelse, men ogsaa rigt paa alvorlige Bekymringer, som ingen kendte bedre end jeg. Vi havde slaaet den rumænske Hær; at ramme den tilintetgørende havde været udelukket. Vi havde naaet, hvad der paa nogen Maade var muligt, men maatte dog i Dobrudscha og Walachiet nu efterlade Tropper, som vi inden Rumæniens Indtræden i Krigen havde anvendt paa Østfronten og Vestfronten og i Macedonien. Trods vor Sejr over den rumænske Hær var vor Krigssituation som Helhed svækket.

Med Tilendebringelsen af Felttoget mod Rumænien var Efteraarets Kampe definitivt afgjorte til Gunst for os. Resultatet blev naaet, ikke blot paa Siebenbürgens, Walachiets og Dobrudschas Slagmarker, hvor der naaedes de rent ydre store Resultater, men ogsaa i den Strid, der var stridt paa Vestfronten, paa Isonzofronten, i Macedonien og mod Øst. Vi havde formaaet at sammenfatte alle disponible Kræfter til Afværgelse af Ententens store Angreb og til Erhvervelse af nye Eksistensmuligheder med det Resultat, at de fjendtlige Angreb var brudt sammen, og at Walachiets Hjelpekilder var i vore Hænder. Gennem Troppernes Holdning og Føringens Sikkerhed og dristige Beslutsomhed var Ententens uhyre Overlegenhed paa Mennesker og Materiel bleven opvejet.

Under de langvarige Forsvarskampe havde de tyske Tropper trods mange Uheld holdt Stand, men de k.-k. Tropper havde været de russiske underlegne. Bulgarerne havde ofte skuffet. Tyrkerne præstere, hvad vi havde ventet.

Under Bevægelseskrigen mod Rumænien havde tysk Førerevne paany understreget sin gamle Overlegenhed. De tyske Tropper, som ogsaa havde revet Forbundsfællerne med, havde i dygtige og selvstændige Kamphandlinger slaaet den stærke Fjende, som overfor os kun kunde tiltvinge sig Overlegenhed ved Masseindsats af tekniske Krigsmidler og kun, hvor vi var i Defensiven.

Paa alle Dele af de vældige Fronter havde den tyske Hær, havde hver enkelt Mand givet det bedste og i bogstavelig Forstand det sidste, han evnede. Kun derved muliggjordes de Resultater, for hvilke Verdenshistorien vil give den tyske Soldat sine Laurbær.

Ogsaa Fjenden syntes at være træt, men havde dog haft Kræfter nok til det saa heldige Fremstød ved Verdun. Som Følge af sin Overlegenhed kunde han unde Tropperne mere Ro. Vi maatte derfor ogsaa regne med, at de snart paany vilde være udhvilede.

Situationen ved Aarsskiftet 1916—17.

I.

Trods den saa gunstige Afslutning paa Krigsaaret 1916 var Udsigterne for det nye Aar overmaade alvorlige. Det var givet, at Ententemagterne ogsaa for 1917 vilde gøre sig de største Anstrengelser, ikke blot for at erstatte deres Tab, hvortil de fuldt ud vilde være i Stand, men ogsaa for at forstærke sig derud over og øge deres talmæssige Overlegenhed. Saa tidligt som muligt og voldsommere endnu end i Sommeren 1916 vilde de angribe vore udmattede Tropper for at tilkæmpe sig den endelige Sejr.

Frankrig havde allerede givet Landets egne Sønner. Dets Batailloner førte nu kun 3 i Stedet for 4 Kompagnier. Men det raadede i sit Kolonirige over en ganske overordentlig Menneskebestand, som det mere og mere tog sin Tilflugt til.

England kompletterede og øgede sin Hær. Rusland foretog i Særdeleshed meget stærke Nyformationer. Det gav sine Divisioner kun 12 Batailloner, Batterierne kun 6 Kanoner og dannede nye Divisioner af de overskydende 4 Batailloner og Batteriernes 7. og 8. Kanoner. Der laa en stor Kraffttilvækst i denne Omorganisation.

Den rumænske Armé skulde nyorganiseres af franske Officerer. Som Følge af Aandsslægtskabet mellem de to Folk og fransk Indflydelse paa den rumænske — navnlig da den rumænske Hærs — Tænkemaade, maatte det forudses, at den franske Officer vilde kunne sætte sig ind i den rumænske Hærs Aand og opnaa adskilligt.

Endelig maatte der ventes yderligere Nyformationer af østerrig-ungarske Krigsfanger og venizelistiske Grækere.

Overfor alt dette kunde Tyskland og dets Forbundsfæller intet kaste i Vægtskaalen. Den af Øverste Hærledelse tilsigtede Forøgelse af Artilleriet og den befalede Nydannelse af 13 Divisioner var ingen ubetinget Tilvækst, eftersom de svækkede de hidtil bestaaende Formationer. Opstillingen af Infanteri-Bataillonerne lod sig kun gennemføre ved Anvendelse af den løbende Erstatning og ved en Reduktion af Bataillonerne's Styrke. En virkelig Forstærkning kunde Tilvejeskaffelsen af en polsk Hær have ydet, men det viste sig snart, at det ikke vilde gaa. Der var altsaa ikke andet for end at skaffe saa meget Menneskemateriale fra Tyskland og de forbundne Lande, som det paa nogen Maade var muligt.

Fjendens talmæssige Overlegenhed øgedes vedvarende gennem Ententemagternes bedre og bedre udviklede Krigsindustri i faretruende Grad. De var udelukkende indstillede paa Krigen. Vidtgaaende Forordninger og Love om Arbejdstvang saa Lyset og blev gennemførte uden alvorlig Modstand. De havde Arbejdskraft i tilstrækkeligt Omfang til Raadighed. Raastoffer var der ingen Mangel paa, Arbejdsydelsen var ikke gaaet ned, Livet gik i Ententelandene sin vante Gang. Verdenshavene stod dem aabne. De Forenede Stater i Nordamerika hjalp nu til i største Omfang og skaffede nyt til Veje. Ententehærenes tekniske Udstyr antog en Fuldkommenhed og Kraft, som man endnu aldrig nogen Sinde havde set. Paa Vestfronten var dette traadt frem med ubarmhertig Skarphed. Kampene i 1916 paa Østfronten havde ogsaa her vist en særdeles betydelig Vækst af tekniske Krigsmidler, specielt Ammunition. Rusland havde forøget sin Krigsindustri meget stærkt og tildels forlagt den til Donjez-Bækkenets Kuldistrikt. Japan var en mere og mere flittig Leverandør. Med Murman-Banens Fuldførelse og en yderligere teknisk Forbedring af den transsibiriske Bane vilde ogsaa Importen fra Japan, Amerika, England og Frankrig tage til. Paa alle Krigsskuepladser var Ententen i Stand til at øge deres talmæssige Overlegenhed med fortsatte vældige Krafttilskud paa alle Krigsteknikens Omraader og i stadig større Omfang at ødelægge vore Tropper, saaledes som det havde vist sig paa Slagmarkerne ved Somme og ved Verdun.

For at øge vor Styrke kunde og maatte der ske meget fra vor Industris Side. Det var at forudse, at det vilde vare længe, før Ord her omsattes til Handling. Det var en Kendsgerning, at vore Værksteder trods deres vældige Ydelser aldrig — selv om de fik nok saa mange Arbejdere — var i Stand til at indhente de fjendtlige Forspring, saa længe den vældige fjendtlige Industri arbejdede uforstyrret videre under fredslignende Befingelser. Under disse Forhold var det ikke muligt at naa op paa samme Højde af Kraft.

Som Følge af vor absolute Underlegenhed med Hensyn til saavel personelle som materielle Kræfter fik Hærens Uddannelse til Forsvarskampen øget Betydning. Det var klart, at den under disse Forhold maatte udrustes, organiseres og opøves med den yderste Anspændelse. Alt nødvendigt var forberedt. Men vi maatte vide, at Fjenden hurtigt vilde tilpasse sig efter vore nye Former. Vort Forspring vilde kun være forbigaaende.

Øverste Hærledelse maatte regne med, at den enorme fjendtlige Overlegenhed paa Mennesker og Krigsmidler i Løbet af 1917 vilde gøre sig endnu mere føleligt gældende end i 1916. Den maatte befrygte, at der paa forskellige Steder af vore Fronter allerede tidligt paa Aaret vilde bryde »Sommeslag« løs, som selv vore Tropper ikke i Længden vilde kunne klare, og dette saa meget mindre, naar Fjenden ikke lod os Tid til at komme til Kræfter og til Fremstilling af Krigsmateriel. Situationen var overordentlig vanskelig for os og en Udvej næppe til at øjne. Selv at angribe kunde vi ikke tænke paa, vi maatte holde vore Reserver disponible for Forsvaret. Til Sammenbrud af nogen af Ententemagterne kunde vi ikke sætte vort Haab.

Trak Krigen ud, syntes vort Nederlag uundgaaeligt. Hertil kom, at ogsaa vor økonomiske Basis var meget ugunstig i Tilfælde af en Udmattelseskrig. Den hjemlige Kraft var haardt ramt. Vi tænkte med Bekymring paa vore Ernæringsspørgsmaal, men ogsaa paa vor aandelige Spændkraft. Vi kunde ikke gribe til Hungerblokade og Propaganda mod de fjendtlige Folkeslags Moral. Det maatte stemme Sindet til dyb Alvor at se ind i Fremtiden. Det eneste beroligende laa i den store Tanke, at vi hidtil havde trodset den overlegne Modstander og overalt stod fremme foran vore Grænser.

II.

Generalfeltmarskallen og jeg stemte fuldstændig overens i denne alvorlige Opfattelse af Situationen. Det var ikke en Opfattelse, vi pludseligt havde antaget, den var opstaaet efterhaanden, af sig selv, efter vor Overtagelse af Forretningerne i Slutningen af August 1916. Som Følge af denne Opfattelse var der allerede i September bleven beordret Anlæg af en stor tilbagetrukken Stilling paa Vestfronten: *Siegfriedstillingen* i Linjen Arras — foran Cambrai — St. Quentin — la Fère — Vailly sur Aisne til Afstivning af den store Bue Albert—Roye — Sydvest om Noyon — Soissons — Vailly sur Aisne, i hvilken der ved Sommeslaget var slaaet en slem Bule. Endvidere skulde bygges *Michelstillingen* til Afstivning af St. Mihielbuen Syd for Verdun foran Linjen Etain—Gorz. Disse strategiske Stillinger bød den Fordel, at de forkortede Fronten og dermed sparede Kraft; Anlægget af dem blev planmæssigt forberedt. Om der skulde gaas tilbage i disse Stillinger, og hvordan de skulde udnyttes, det var naturligvis i September 1916 et aabent Spørgsmaal. Først maatte de i det hele taget bygges, og til det Formaal maatte der træffes omfattende Foranstaltninger. Jeg foreslog meget betydelige Krav paa Arbejdskraft fra Hjemmet. De dækkede imidlertid kun Behovet paa Vestfronten, mod Øst maatte vi renoncere paa tilsvarende Stillinger.

Anlægget af Stillinger, Uddannelsen af Hæren i Forsvarskamp og Kravene til Hjemlandet var de mest betydningsfulde Midler til Krigsførelsen, som var givet os i Hænde. De kunde udskyde Afgørelsen, i Fald det lykkedes Regeringen at gøre Folket besluttet og fast. Men de kunde aldrig hidføre en gunstig Afslutning paa Krigen. Fremtiden blev derfor stadig uklar. Paa Tilfældigheder tør Soldaten imidlertid ikke bygge; derfor fik Freds- og U-Baadsspørgsmaalet en ganske overordentlig Betydning for os. Der forelaa nu et af tre Alternativer: Fred, Nederlag uden uindskrænket U-Baadskrig og Muligheden for Sejr ved denne Krig, idet vi til Søs gik over til Angreb, medens vi til Lands holdt os til Forsvaret.

Rigskansleren beskæftigede sig i September 1916 med Tanken om saa lidt som Omskrivningen »hensynsløs« U-Baadskrig.

Rigskansleren beskæftigede sig i Septembtr 1916 med Tanken om en Fredsmægling af Præsident Wilson. Mange Steder i Tyskland var denne Udvej i meget ringe Grad velset, idet Amerikas ensidige Begunstigelse af Ententemagterne hos os havde fremkaldt stigende Bitterhed. Det vilde for Rigsregeringen ikke være let at lade denne Stemning upaa-

aget. Ikke desto mindre forelagde Rigskansleren Hans Majestæt et Forslag om at lade tilgaa Gesandten Grev Bernstorff en Instruks gaaende ud paa at formaa Præsident Wilson til snarest muligt og i hvert Fald endnu forinden Genvalget i Begyndelsen af November at gøre Magterne et Fredsforslag. Jeg var fuldtud enig heri og inderlig glad, omend jeg stadig maatte være skeptisk over for Forslaget, vel vidende som jeg var om vore Fjenders absolutte Vilje til at knuse os. Deres Udsigter for Aaret 1917 var saa meget gunstigere end vore, at jeg maatte tvivle paa et heldigt Udfald af Præsident Wilsons Fredsskridt, selv om jeg nok knyttede visse Forhaabninger dertil. Jeg ventede i stor Spænding paa, at Præsidenten i Løbet af Oktober skulde stille sit Forslag. Men Dagen for hans Genvalg i November og hele November forløb, uden at han havde besluttet sig dertil. Jeg regnede nu ikke mere med hans Mægling.

Grev Burian fremsatte nu det Forslag, at Fireforbundet selv skulde tage Affære og gøre Fjenden et Fredstilbud. Jeg saa paa dette Skridt med samme Mistvivl, men Forsøget maatte gøres. Kun maatte vi undgaa alt, der kunde udlægges som et Svaghedstegn. Dette vilde have virket nedslaaende paa Hær og Folk og kun virket som en Opfordring for Ententen til at fordoble dens Anstrengelser for at slaa os ned. Jeg medvirkede ved dette Fredsskridt, saa vidt Rigskansleren tillod det. For ikke hos Fjenden at vække den falske Tanke, at Svaghed var Drivfjederen hos os, bad jeg ham om at vente med Tilbudet, til Feltoget mod Rumænien var kommet til en vis Afslutning.

Den 6. December faldt Bukarest, og dermed ansaa jeg den militære Situation for saaledes sikret, at jeg ingen Betæneligheder nærede ved en Offentliggørelse af Fredsnoten. Ogsaa Hjælpetjenesteplichten, som i Mellemtiden var blevet lovhjemlet, maatte bære Vidnesbyrd om vor faste Beslutning til at kæmpe videre, hvis vort Tilbud blev afvist.

Hans Majestæt Kejseren havde ofret Fredsskridtet sin fulde Interesse. Følelsen af hans høje Pligt til saa snart som muligt at give Verden Fred traadte klart frem. Den 12. December afsendtes saa Fireforbundets Fredstilbud, efterfulgt af en Noteudveksling angaaende vore mulige Fredsbetingelser, som blev afbrudt ved vore Instrukser til Grev Bernstorff af 29. Januar.

Den Modtagelse, Fredstilbudet fandt i Ententepressen, var den ugunstigst tænkelige. Det blev meget hurtigt klart, at der ikke kunde regnes med nogen som helst Mulighed for Forstaaelse hos Ententemagterne. De havde bundet sig ved Traktater og hemmelige Overenskomster, som kun lod sig virkeliggøre ved vort fuldstændige Nederlag. Den 30. Januar kom Ententens Svar, som maatte hæve enhver Tvivl om deres Vilje til at tilintetgøre os. Den Indvending, at Tonen i vort Tilbud paa Forhaand havde udelukket ethvert Resultat, holder ikke Stik. Efter hele vor Stilling maatte vi føre et tillidsfuldt Sprog, hvad jeg ikke mindst havde raadet til af militære Grunde. Vore Tropper havde præsteret vældige Ting. Hvordan maatte de opfatte det, om vi lod andet komme til Orde? Fredstilbudet maatte ikke blive til Skade for Hærens Kampkraft og blev det ikke heller, da det ikke gentoges, og Aanden i Hæren endnu var god. Var det Ententens redelige Vilje at opnaa en Retfær-

digheds- og Forsoningsfred, saa kunde og maatte de nu komme til Forhandlingsbordet; her kunde de fremsætte deres Fordringer. Hvis saa Forhandlingerne var strandede paa mulige Annektionslyster hos den tyske Delegation, saa vilde Ententen have Grundlag for, under Henvisning til vor Holdning, paany at opflamme deres Folk til Kamp. Vi derimod vilde i saa Fald absolut ikke mere kunne faa det tyske Folk, der allerede den Gang sukkede efter Fred, til at kæmpe. Endnu mindre vilde vore krigstrætte Forbundsfæller være gaaede med os. Denne ganske simple Udvikling viser tilstrækkelig tydeligt, at vi var beredte til en Retfærdigheds- og Forsoningsfred, da vi fremsatte vort Tilbud.

Ententemagternes Afvisning den Gang og ved alle senere Lejligheder viser med samme Klarhed, at de ingen Forhandlinger vilde, som vilde have overtydet Verden om vor ærlige Fredsvilje. De frygtede en deraf følgende Svækkelse af deres Krigsvilje og vilde ved selve Freden ramme og svække os afgørende.

Imidlertid havde Præsident Wilson dog den 18. December tilstillet de krigsførende Magter en Note for »af alle nu krigsførende Stater at erfare deres Anskuelse om de Betingelser, under hvilke Krigen vilde kunde bringes til Afslutning«. Præsidenten vilde aabenbart veje de gensidige Fordringer mod hinanden og finde et Kompromis. Han tænkte paa en Fred uden Sejrherrer og uden besejrede. Noten blev overrakt den 21., men Rigsregeringen var allerede i November bleven underrettet om Wilsons Hensigt. Det var vel under Præsidentens lange Nølen blevet problematisk for Regeringen, om han ogsaa virkelig vilde udføre denne sin Hensigt. I Enkeltheder kender jeg imidlertid ikke Regeringens Tankegang.

Fireforbundets Regeringer foreslog allerede den 26. December en snarlig Sammentræden af Repræsentanter for de krigsførende Stater paa neutral Grund. De gik uden om Wilsons Forslag, idet de selv vilde forhandle med Modstanderne. Hensynet til den i Tyskland raadende Stemning mod Amerika kan have virket medbestemmende hertil. Ententemagterne forholdt sig imidlertid gennemført afvisende. Deres Svar af 12. Januar var en Bekræftelse af deres Note af 30. December, kun maa- ske baaret af en endnu mere udpræget Ødelæggelsesvilje end den. Det var Lloyd George's kraftige Vilje, der talte ud deraf, han som fra Begyndelsen af December nu ogsaa formelt havde overtaget Regeringsmagten i England. Man har godt af stadig paany at gennemlæse Ententens Svar paa vort Fredstilbud og paa Wilson-Noten. Derved vil manges Opfattelse af Muligheden for en Forstaaelsesfred klare sig.

Begge Forsøg paa at komme Freden nærmere var altsaa mislykkede. Efter Ententens Vilje maatte Krigen føres videre. Den skulde afgøres ved Vaabnene alene. Parolen kunde nu kun lyde: Sejrr eller Nederlag. Følgen heraf maatte være ikke alene en vældig Opflammen og Næren af Krigsviljen, saaledes som vore Tilbud tilsigtede, men ogsaa Anvendelsen af alle de Krigsmidler, Tyskland raadede over.

III.

Generalfeltmarskallen og jeg havde allerede paa et tidligt Tidspunkt — som Følge af vor Opfattelse af Situationen og vor desværre berettigede Mistvivl om et heldigt Udfald af Fredsskridtene — taget U-Baadskrigen som Middel i den skarpeste Form af Blokadekrigen med ind under vore militære Overvejelser.

Den uindskrænkede U-Baadskrig var bleven det sidste Middel til indenfor en overskuelig Tid at bringe Krigen til en sejrrig Afslutning. Kunde U-Baadskrigen i denne Form virke afgørende — og det regnede Marinen med —, saa var det i vor Krigssituation en militær Pligt overfor det tyske Folk at aabne den.

Som omtalt havde vi den 30. August udtalt os imod den uindskrænkede U-Baadskrig med den Tilføjelse, at vi endnu ikke ansaa Tiden dertil for at være inde Rigskansler v. Bethmann tog den Gang dette til Efterretning og føjede til, at han vilde gøre Beslutningen om at føre U-Baadskrigen som Blokadekrig afhængig af en tjenstlig Erklæring fra Generalfeltmarskallens Side. Den uindskrænkede U-Baadskrig vilde komme, naar Generalfeltmarskallen ønskede det. I samme Aand udtalte Rigskansleren sig den 28. September i Rigsdagen. Spørgsmaalet om det formaalstjenlige i U-Baadskrigen havde imidlertid ført til kraftig Meningsforskel mellem de politiske Partier og ophidset Gemytterne overordentligt. Medens de konservative Partier med Kraft talte for den, var Venstreparterne, som stod Regeringen nær, optraadt ligesaa temperamentsfuldt derimod. Ved Hr. v. Bethmanns Bemærkning blev Øverste Hærledelse af Regeringen selv for første Gang trukket frem til Støtte for den i den politiske Kamp. Dette har jeg dybt beklaget. Det burde ikke være sket. Øverste Hærledelse havde holdt sig fjernt fra al Deltagelse i Politik og var ingenlunde til Sinds at ændre noget heri. Saa meget des mere pinligt var den af Hr. v. Bethmann rejste Bevægelse for Generalfeltmarskallen og mig. I Virkeligheden blev Øverste Hærledelse i steds øget Grad gjort ansvarlig for, om den uindskrænkede U-Baadskrig blev ført eller ikke ført.

I Begyndelsen af Oktober havde vi drøftet den uindskrænkede U-Baadskrig med Admiralstaben og taget dens Paabegyndelse under Overvejelse. Under den derpaa følgende af Rigskansleren fremkaldte Korrespondance anmodede vi den 5. Oktober endnu en Gang denne om at fastslaa, hvor Ansvar et skulde hvile. Kansleren erklærede den 6. Oktober, at Afgørelsen angaaende den uindskrænkede U-Baadskrig ganske vist maatte have sin Hjemmel i Kejsereis Kommandomagt, men i Følge dens Virkninger paa de neutrale hørte under Udenrigspolitikens Ressort. Han, Kansleren, bar derfor alene det forfatningsmæssige Ansvar, som ikke lod sig overdrage til andre. Generalfeltmarskallens Udtalelse vilde naturligvis være af ganske særlig Betydning for ham i det Øjeblik han skulde tage Stilling. Dette Standpunkt var uangribeligt. Generalfeltmarskallen var aldeles ikke i Stand til at tage Ansvar et fra Rigskansleren og havde intet Øjeblik tænkt derpaa. Jeg delte fuldt ud hans Opfattelse. Klarlæggesen nu betød imidlertid en betydelig Af-

vigelse fra Rigskanslerens tidligere Udtalelser, der var fremsatte under den Forudsætning, at vi var Modstandere af U-Baadskrigen.

I Oktober 1916 paabegyndtes U-Baads-Krydserkrigen, hvorefter Skibene skulde standses og undersøges. Den hidførte gode Resultater og fremkaldte Uro i den fjendtlige Handelsverden. Det var Forsvar nok for Vaabnet. Der maatte imidlertid meget snart regnes med, at Fjendens Forsvarsforanstaltninger vilde øges og vore Resultater i samme Grad mindskes. I Bedømmelsen af den Virkning, U-Baadskrigen i sine forskellige Former øvede paa Krigsførelsen i merkantilpolitisk Henseende, var vi henviste til Udtalelser fra Chefen for Admiralstaben og Rigskansleren. Angaaende dette og angaaende det formaalstjenlige i den uindskrænkede U-Baadskrig var Øverste Hærledelse til Stadighed i særlig Forbindelse med disse to Myndigheder.

Efter vor Sejr i Rumænien ventede Øverste Hærledelse ikke mere, at Holland og Danmark skulde gribe ind i Krigen til Ugunst for os. Imidlertid maatte der ikke sættes noget paa Spil; vi turde først paabegynde U-Baadskrigen som Blokadekrig, naar det rumænske Felttog var til Ende og Tropperne derfra atter ankomne til Tyskland og de to Hovedfronter. Vi kunde tidligt overse, at dette ikke vilde være Tilfældet, før i Begyndelsen af Februar. Endvidere var det selvfølgelig, at man først maatte afvente Virkningen af mulige Mæglingsforsøg fra Præsident Wilsons Side, til hvilke Rigsregeringen i September havde tilstillet ham Opfordring, og dernæst vort Fredstilbud og dettes Virkning. Var der Udsigt til Tilendebringelse af Fjendtlighederne, var jo ejheller U-Baadskrigen i den tilsigtede Form nødvendig. Alle Overvejelser blev udsatte, til vi i de sidste Dage af December eller første Dage af Januar kunde erholde Vished angaaende Udfaldet af vore Fredsbestræbelser. Ogsaa dette pegede hen paa, at man i givet Fald maatte begynde den uindskrænkede U-Baadskrig i Begyndelsen af Februar.

Rigsregeringen nærede ikke mere sine tidligere Betæneligheder angaaende Hollands og Danmarks Holdning og erklærede sig ligeledes uden Bekymring med Hensyn til Schweiz', Spaniens, Norges og Sveriges. Derimod regnede den med en vis Sikkerhed med, at de Forenede Stater vilde tage Del i Krigen mod os. Øverste Hærledelse maatte tage disse Faktorer, fremsatte som de var af ansvarlige Myndigheder, med op paa sit militære Regnebrædt. Det betød for Ententens Krigsførelse for det første Aar efter Tiltrædelsen en Forstærkning paa 5—6 Divisioner, og for den følgende Tid — i Fald U-Baadskrigen ikke virkede — en alvorlig og tungt vejende Forøgelse af den fjendtlige Kraft. Der var ingen Tvivl om, at Amerika, naar det tog Del i Krigen, vilde ruste sig som England havde gjort, og at Ententen vilde formaa de Forenede Stater til stadig nye Rustninger svarende til deres hele Verdensanskuelse og udprægede Energi. Med Hensyn til en Forøgelse af de Forenede Staters Krigsindustri, nærede jeg ingen speciel Frygt — de arbejdede allerede nu for Ententen med fuld Kraft.

Chefen for Admiralstaben, som var Ven med Rigskansleren og tillige en varm Fortaler for den uindskrænkede U-Baadskrig, stillede en afgørende Virkning af en saadan U-Baadskrig i sikker Udsigt inden for

et halvt Aar. Tonnagetabet og Førmindskelsen af de oversøiske Tilførsler vilde i England bevirke Erhvervsvanskeligheder, som udelukkede en Fortsættelse af Krigen. Han refererede i saa Henseende foruden til sin egen faglige Opfattelse ogsaa til Udtalelser fra fremragende Repræsentanter for tysk Erhvervsliv. Manglen paa Tonnage vilde reducere Krigstransporterne, først og fremmest de talrige Transporter af Krigsmateriel til Frankrig, og desuden ogsaa ramme dem direkte. Antallet af U-Baade vilde være tilstrækkeligt til dette Formaal, og yderligere Bygning vilde efter Rigs-Marineministeriets Anskuelser kunne fremmes i en saadan Udstrækning, at der vilde blive rigelig Dækning for Afgang. I 1916, efter at U-Baaadskrigen principmæssig var opgivet, var der dog ganske vist ikke bleven bygget med øget Kraft. Spørgsmaalet angaaende Personel kunde meget vel løses. Det maatte i første Række tages fra 2. Eskadre, der bestod af de ældste Skibe, men ogsaa de andre Skibe maatte afgive Officerer og Ingeniører af middel Tjenestealder.

Naturligvis maatte Flaaden heller ikke komme ned under en vis Styrke. Mod de ved talrige Nybygninger og ved den mulige Tiltrædelse af de Forenede Stater stadig øgede fjendtlige Søstridskræfter maatte den kunne stille en saadan Sum af Kraft, at U-Baadskrigens Gennemførelse blev sikret. Flaaden skulde berede Vejen for Baadene gennem de fjendtlige Minespærringer.

Chefen for Admiralstaben haabede ved at forkynde den uindskrænkede U-Baadskrig tillige at kunne øve en afskrækkende Virkning paa den neutrale Skibsfart, som hidtil var kommet Ententen til Gode. Han var klar over, at der hertil hørte en hensynsløs Understøttelse fra de politiske Myndigheders Side, den han senere ofte maatte savne.

Endelig blev den tekniske Udførelse af Troppettransporter fra Amerika til Frankrig og Mulighederne for Forsyning over Havet drøftede. Marinen regnede med et Tonnagebehov paa mindst 5 Brutto-Reg.-Tons. pr. Mand ved Transport af Hær med Tros og Forsyninger. Denne Beregning viste sig ogsaa ved Foretagendet mod Ösel i Efteraaret 1917 at være rigtig. Overvejelserne førte til et for os gunstigt Resultat, hvorefter der til Transport af 1 Million amerikanske Soldater, fordelt paa et ikke altfor langt Tidsrum, udkrævedes 5 Millioner Tons Skibsrum. Disse kunde imidlertid ikke undværes af Hensyn til Forsyningen af Vestmagterne, ejheller blot for en Periode.

Den økonomiske Betydning, der fra Rigsregeringens Side blev tillagt U-Baadskrigen, var undergivet visse Svingninger. Rigs-Indenrigsministeriet fik efterhaanden, rigtignok først efter at U-Baadskrigen var begyndt, en gunstig Opfattelse, som Rigskansleren sluttede sig til.

Som Følge af mit Kendskab til Krigen og af den store Betydning, jeg tillagde den Faktor, der hedder den fjendtlige Vilje, tog jeg ikke Marinens Talangivelser angaaende den sandsynlige Virkning af den uindskrænkede U-Baadskrig bogstaveligt. Jeg var ogsaa fuldt klar over, at Erhvervs- og Samfærdsspørgsmaal er særlig vanskelige at vurdere. Jeg troede dog at turde regne med en afgørende Virkning indenfor Aars Frist, altsaa inden Amerika kunde møde paa Krigsskuepladsen med sine Nyformationer. Indtil da haabede jeg at kunne holde Stillingen til

Lands ved de Forholdsregler, der var trufne og fremtidigt kunde træffes, forudsat at U-Baadskrigen gennem Forstyrrelse af det fjendtlige Erhvervsliv saavel kunde reducere den fjendtlige Krigsindustri som Ammunitionstransporterne til Frankrig. Paa denne Betragtning lagde jeg for de følgende Maaneders Vedkommende den største Vægt.

Under de dybe Indtryk, jeg under en Rejse til Vestfronten midt i December paany havde faaet af Stillingen dér, gav jeg denne Tanke Udtryk i et Telegram til Berlin; jeg nærede allerede den Gang ikke mere noget Haab om Resultatet af Fredstilbudet. I en længere Skrivelse af 23. December udtalte Generalfeltmarskallen sig overfor Rigskansleren om Nødvendigheden af den uindskrænkede U-Baadskrig. Den 24. December erklærede Rigskansleren sig rede til at aabne Forhandlinger, saasnart vor Fredsaktion ved et eventuelt Svar fra Ententen var naaet til en vis Afslutning. Samtidig fastslog Rigskansleren, idet han gentog sine Udtalelser af 6. Oktober, endnu en Gang sit Standpunkt derhen, at U-Baadskrigen var en Udenrigspolitikken vedrørende Akt, for hvilken han, og han alene, havde det forfatningsmæssige Ansvar. Vor Opfattelse angaaende dette Spørgsmaal var ikke undergaaet Forandringer. Rigskansleren maatte bære sit Ansvar, vi bar vort. I et Telegram til Hr. v. Bethmann udtalte Generalfeltmarskallen sig for at understrege sit Standpunkt saaledes: » . . . . . at Deres Excellence som Rigskansler ganske vist bærer det absolute Ansvar, men at jeg naturligvis ogsaa fremdeles med al mulig Kraft og i Følelsen af fuldt Ansvar for en sejrrig Udgang af Krigen vil træde i Skranken for, at der militært set sker det, som jeg til den Ende formener at være rigtig.« Det var Øverste Hærelæses Ret og Pligt, saa vist som det var Rigskanslerens Ret og Pligt, i dette alvorlige og skæbnesvangre Spørgsmaal at bringe dens Anskuelse frem med hele dens høje Embedes Autoritet. Var Anskuelserne forskellige, laa Afgørelsen hos Hans Majestæt.

Under Forudfølelsen af, at Ententens Svar paa vort Fredstilbud og Wilsons Mæglingskridt vilde falde afvisende ud, kom Rigskansleren allerede i Slutningen af December til Plesz til Konference. Noget afgørende blev endnu ikke naaet. Den afgørende Forhandling fandt Sted efter vor Indbydelse den 9. Januar under Forsæde af Hans Majestæt, efter at Ententens Svar paa vort Tilbud var indløbet, og det med Sikkerhed kunde ventes, at Ententen vilde indtage samme Holdning overfor det wilsonske Skridt. Chefen for Admiralstaben udtalte de Anskuelser, jeg har omtalt foran; han ansaa Virkningen af den uindskrænkede U-Baadskrig for i Løbet af nogle Maaneder at være afgørende for Krigen og tilraadede den. Generalfeltmarskallen fremsatte vore Opfattelser af Situationen og tilraadede den ligeledes. Rigskansleren omtalte den Virkning, som dette Krigsmiddel kunde udøve paa de neutrale, især paa Nordamerikas Forenede Stater. Han holdt Amerikas Indtræden i Krigen for mulig og sandsynlig og befrygtede Vanskeligheder for Belgiens Forsyning gennem Ententen. Vort Fredstilbud ansaa han for mislykket. Nye Fredsmuligheder, eventuelt et nyt Forsøg af Wilson — der fra 18. December gjaldt for allerede at være afgaaet — eller en Separatfred kunde han lige saa lidt stille i Udsigt som en mulig Ændring i vor politi-

ske Stilling ved et Sammenbrud af en af vore Fjender, saaledes som vi senere oplevede det i Rusland. Sligt vilde have stillet os overfor en ny Situation og ganske naturligt have influeret stærkt paa vore Anskuelser. Rigskansleren bedømte vor militær-politiske Stilling nøjagtigt som vi. Men medens vi rolige og besluttede mente at maatte tage den nødvendige haarde Konsekvens, var Rigskansleren, i Overensstemmelse med hele sin Natur, betænkelig og sluttede som saa: »Beslutningen om at paa-begynde den hensynsløse U-Baadskrig er altsaa afhængig af den Virkning, vi kan vente,« og »men naar de militære Myndigheder holder U-Baadskrigen for nødvendig, er jeg ikke i Stand til at modsætte mig den«, og »naar Resultatet vinker, saa maa vi handle.«

Ogsaa Rigskansleren udtalte sig altsaa i fuld Følelse af sin politiske Ansvarlighed, ligesom Hans Majestæts andre Raadgivere, for den uindskrænkede U-Baadskrig. Kejseren tiltraadte denne Opfattelse og befalede Paabegyndelse af den uindskrænkede U-Baadskrig den 1. Februar, dog at der gaves neutrale Skibe i Spærreområdet Tid til at forlade det eller, hvis de var paa Rejse derigennem, at tilendebringe denne. Rigskansleren udarbejdede nu i Samraad med Chefen for Admiralstaben Noterne til de neutrale Stater angaaende Spærreområdet saavel omkring England og foran Frankrigs Vestkyst, som i Middelhavet. De skulde overrækkes den 31. Januar. Chefen for Admiralstaben gav de nærmere Direktiver for Krigsførelsen i Spærreområdet, idet han her ved tog Hensyn til flere Ønsker fra Udenrigsministeriet for at indskrænke Faren for Brud med Amerika. Naturligvis stemte dette ogsaa med vore Ønsker.

Øverste Hærledelse traf paa sin Side for alle Tilfældes Skyld visse Sikkerhedsforanstaltninger i »Overkommando Nord«s Omraade, skønt Rigskansleren ingen Bekymring nærrede med Hensyn til Hollands og Danmarks Holdning.

Forstærkningen af de forskellige Stillinger i Nordslesvig havde gjort gode Fremskridt. Vi kunde her indskrænke os til en forholdsvis ringe Forstærkning af Grænsebevogtningen med noget Kavalleri. Der blev imidlertid lagt en Generalkommando derop, for at den kunde sætte sig ind i de stedlige Forhold. Paa den tyske Grænse mod Holland blev Grænsebevogtningen indordnet i Divisioner og underlagt en Generalkommando i Münster. Her var Anlægget af Stillinger endnu langt tilbage. Paa den belgiske Grænse mod Holland var man ikke stort videre — der havde manglet Arbejdskraft. Iøvrigt figurerede vore Beskyttelsesforanstaltninger endnu kun paa Papiret. De Tropper, der blev frigjort i Rumænien, skulde kun realisere dem, hvis det blev nødvendigt, og ellers forstærke Vestfronten. De blev til en Begyndelse transporterede til Belgien.

IV.

Ved Midten af Januar indgik der til Øverste Hærledelse fra Udenrigsministeriet Afskrift af en Udtalelse fra Grev Bernstorff af 10. Januar, hvori det hed, at det foreliggende Memorandum angaaende bevæbnede

Handelsskibe »vilde bringe Præsident Wilsons Fredsmægling til at strande«. Dette overraskede mig. Om en særlig Mægling fra Præsidentens Side var der ikke mere Tale. Grev Bernstorff kunde i sin Skrivelse af 10. Januar kun have refereret til Præsidentens Skridt af 18 December, som Ententen først svarede paa officielt den 12. Januar og som ved dette Svar fandt sin her forudsete Afgørelse. For mig forelaa der intet som helst nyt. Rigskansleren var af samme Anskuelse. Den 16. Januar udtalte han sig saaledes til Grev Bernstorff: »Vi er besluttede paa at tage Risikoen (Bruddet og muligvis Krigen med de Forenede Stater) paa os.«

Dette Telegram var formentlig endnu ikke i Grevens Hænder, da han selv telegraferede til Udenrigsministeriet: »Hvis ikke militære Grunde ubetinget taler derimod, vil en Udsættelse (af den uindskrænkede U-Baadskrig) være paatrængende ønskelig; Wilson formener at kunne opnaa Fred paa Grundlag af den af os foreslaaede Ligeberettigelse for alle Nationer!«

Udenrigsministeren føjede ved Meddelelsen af dette Telegram til, at han overfor Chefen for Admiralstaben havde anbefalet, at man ved at sætte bestemte af Gesandten foreslaaede Frister for neutrale Skibe, bidrog til at formindske Faren for et Brud med Amerika. Jeg udtalte, at vi gik ind herpaa. Udenrigsministeriet kan altsaa heller ikke i dette Bernstorff-Telegram have øjnet nogen som helst Ændring i Situationen som Helhed. I modsat Fald maatte Ministeren have peget herpaa.

Jeg har ikke fuld Klarhed over hele Rigsledelsens Korrespondance med Gesandten og er ogsaa kun rent fragmentarisk bleven holdt underrettet om den.

Gangen i Forhandlingerne med de Forenede Stater har jeg intet Kendskab til. Rigskansleren og Udenrigsministeren beklagede sig over Vanskeligheder ved Forbindelsen med Gesandten og over de deraf flydende Uklarheder. Det var deres Pligt at udnytte enhver Mulighed for, trods den uindskrænkede U-Baadskrig, at undgaa Bruddet med de Forenede Stater.

Den 29. Januar indtraf Rigskansler v. Bethmann og Udenrigsminister Dr. Zimmermann ganske overraskende til Plesz. Vi blev tilsagte til en fælles Konference hos Kejseren. Det drejede sig om et nyt Mæglingsforslag fra Præsident Wilson. Rigskansleren oplæste en af ham forfattet Instruks til Grev Bernstorff, i hvilken han stillede sig paa *status quo ante*-Fredens Grund.

Som Grundlag for mulige Fredsforhandlinger skulde der saa vidt jeg husker, nu eller ved senere Lejlighed overfor Præsident Wilson fremsættes følgende Fordringer:

Tilbagegivelse af den af Frankrig besatte Del af Øvre Elsass.

Tilbagegivelse af en Grænse mod Rusland, som strategisk og økonomisk sikrede Tyskland og Polen.

En Koloniordning i Form af en Overenskomst, som sikrede Tyskland Kolonibesiddelser, der svarede til dets Befolkningstal og Betydningen af dets økonomiske Interesser.

Tilbagegivelse af det af Tyskland besatte franske Omraade under Forbehold af saavel strategiske og økonomiske Grænsereguleringer som finansielle Kompensationer.

Genrejsning af Belgien under bestemte Garantier for Tysklands Sikkerhed, som vilde være at fastsætte ved Forhandling med den belgiske Regering.

Økonomisk og finansiel Udligning af Grundlaget for Udvekslingen af de paa begge Sider erobrede Omraader, som skulde restitueres ved Fredsslutningen.

Skadesløsholdelse af de som Følge af Krigen skadelidte tyske Foretagender og Privatpersoner.

Ophævelse af alle økonomiske Overenskomster og Forholdsregler, som vilde være en Hindring for normal Handel og Samkvem efter Fredsslutningen, og Afsluttelse af passende Handelstraktater.

Sikring af Havenes Frihed.

Dette har været de eneste Betingelser, som fra tysk Side med mit Medarbejderskab er komne til Fjendens Kundskab.

Der blev ikke af Rigskansleren krævet nogen Ændring med Hensyn til den uindskrænkede U-Baadskrig. Gesandten blev bemyndiget til at afgive den Erklæring, at Rigsregeringen var beredt til at give Befaling til Indstilling af U-Baadskrigen, saa snart der var skaffet et Grundlag for Fredsforhandlinger, som gav Løfte om et Resultat. Generalfeltmarskallen og jeg gav dette vort Bifald.

Hele Begivenheden forløb overordentlig hurtigt i et af Kejserens Værelser. Fødselsdagsgaverne stod endnu omkring her: et smukt Billede af Krydseren »Emden« har bevaret sig i min Erindring. Den nøjere Sammenhæng og Forløbet af dette diplomatiske Skridt skal jeg ikke kunne gøre Rede for. Efter Konferencens Afslutning ytrede jeg overfor Generalfeltmarskallen min Betænkelighed ved den Maade, hvorpaa vort Medarbejde blev søgt ved Afgørelser af saa overordentlig Betydning.

Paa den ene Side blev vi ikke holdt fuldstændigt vidende, paa den anden Side bar vi et moralsk Medansvar. Den 31. Januar blev Noten angaaende Erklæring af U-Baadskrigen som Blokadekrig og, som jeg antager, tillige Rigsregeringens Udtalelser af 29. Januar overrakt i Washington.

Efter den 9. Januar forelaa der ingen som helst militære Grunde, der havde kunnet foranledige Generalfeltmarskallen og mig til at ændre vor Stilling til U-Baadskrigens tvingende Nødvendighed.

Efter at have hørt en Udtalelse af Chefen for Admiralstaben i Wien fattede ogsaa den østerrig-ungarske Regering den Beslutning med sine U-Baade at indlede den uindskrænkede Krig. Jeg hilste taknemligt dette forbundsvenlige Skridt, som jeg ganske vist ogsaa med Bestemthed havde ventet. U-Baadskrigen kunde kun blive virksom, naar den ogsaa blev ført i Middelhavet, hvor der var Udsigt til særlig store Resultater. Det kom jo an paa at sænke saa mange Tons som muligt. Ogsaa General v. Conrad havde anbefalet Østerrigs Deltagelse. Naar Grev Czernin senere, i 1918, udtalte, at han havde gjort den uindskrænkede U-Baadskrig med for at undgaa en Konflikt med Tyskland, saa meddelte han derved en mig hidtil ganske ukendt Kendsgerning. Et militært Tryk paa Østerrig-Ungarn har ingen tænkt paa.

Til Bedømmelsen af, hvorledes man tænkte hjemme i Tyskland, var

det af den største Betydning for mig af Rigsdagsmødet den 27. Februar at se, at det tyske Folk, efter at vort Fredstilbud var afvist, stillede sig saa godt som samdrægtigt bag Regeringen. Flertalssocialisternes Fører, Hr. Scheidemann, tog vel Afstand fra Ansvaret for U-Baadskrigen men udtalte dernæst:

»Alverden vil forstaa den dybe Tilfredsstillelse, vi følte, da Regeringen med Argumenter, der stærkt nærmer sig vore, bød Verden Fred. Da Modstanderne i deres berygtede Svar til Wilson hensynsløst afslørede deres Erobrings- og Ødelæggelseshensigter, da rejste sig igen fast og besluttet vor afgjorte Vilje til at forsvare vort Land. Da gaves der kun én Stemme i vort Folk: hellere alt andet, end en saadan Fred! Ingen havde vel ventet, at Modstanderne vilde efterkomme den tyske Indbydelse til Konference uden »Snirkler og Sving«, uden Understregning af deres egen Styrke, eller uden Følere og Forhaandsunderhandlinger; men et saa brutalt og udfordrende Sprog, som de førte, et saa vanvittigt Fredsprogram, som de opstillede, ladende haant om alle Kendsgerninger, det havde vel kun ganske faa ventet. Og denne nye Blodskyld overfor Menneskeheden, som de har taget paa sig ved deres brutale Afslag af Tysklands Fredstilbud, den vil de ingen Sinde kunne aftvætte. Lloyd George har staaet Fadder til Rigsledelsens nye Beslutning om U-Baadskrig. Den skærpede U-Baadskrig er egentlig bleven besluttet paa de allieredes Konference i Rom. Efter at denne Beslutning er fattet, efter at Sagen nu er i Gang, kan ogsaa vi kun af Hjertet ønske, at den snart vil bringe os Freden. Vi fæster vor Lid til den til Tænderne væbnede Folkekraft, at den vil gøre det muligt, som for Modstanderne endnu i Dag synes umuligt. Det tyske Riges Ære, Eksistens og økonomiske Udviklingsfrihed skal gaa uantastede ud af denne frygtelige Kamp.«

Det var en ophøjet Bekendelse og et Opraab til Kamp til det yderste imod Fjendens Tilintetgørelsesvilje. Maatte den blot blive til Virkelighed!

V.

Den 21. November 1916 lukkede Kejser Franz Joseph sine Øjne og gik ind til den evige Hvile. I hans Person var Sammenholdet mellem Dobbeltmonarkiets Folkeslag inkarneret. Nyt Liv har han ganske vist ikke evnet at give dem; dertil var de Raadgivere, han valgte sig, ikke stærke nok. Han var en trofast Ven af Forbundet, om han end aldrig forvandt 1866, da Prøjsen og Østerrig stredes om Overherredømmet i Tyskland.

Den 1. April 1916 fejrede Generalfeltmarskal v. Hindenburg i Kowno sit 50-aars Tjenestejubilæum. Jeg holdt en kort Tale og omtalte heri uden enhver videre Udpensling, at Generalfeltmarskallen i sit første Tjenestear havde deltaget i Felttoget 1866. Næppe var mine Ord at læse paa Tryk, før jeg erholdt en Skrivelse fra Rigskansler v. Bethmann: min Tale var blevet ilde optaget i Wien, idet jeg havde om'talt

Felttoget 1866. Han bad mig om at hindre Offentliggørelse, hvilket dog ikke mere var muligt. Jeg blev i lige Grad overrasket over Opfattelsen ved Hoffet i Wien og over Brevet fra Berlin. Felttoget 1866 havde efterladt et dybt Indtryk hos Kejser Franz Joseph. Ved det mistede han Tilliden til sin Hær og har aldrig paany af fuldt Hjerter vendt sig til den, ejheller naar han arbejdede for den og holdt de gamle Traditioner fra Rigshæren højt. Hans Død var et uerstatteligt Tab for os. Den myrdede Tronfølger, Erkehertug Franz Ferdinand, var ikke den kraftige Mand, han saa ofte blev anset for. I Virkeligheden var han af Naturen vankelmodig og ubeslutsom og ingenlunde Tysklands Ven. Hans Majestæt vor Kejser har gjort sig megen Umage for at paavirke ham og hans Gemalinde i tyskvenlig Retning. Hans Død var tragisk, og Følgerne af hans Mord blev skæbnesvangre; efter fire Aars Krig har de for Østerrig hidført, hvad deres russiske Ophavsmand tilsigtede; ganske vist er Rusland samtidig selv bleven styrtet i Fordærvelse. Den myrdede Tronfølger var ejheller Mand for efter den graahærdede Kejsers Død at tage Dobbeltmonarkiets Ror. De centrifugale Kræfter var under Krigen allerede blevne for stærke. Vanrøgten havde taget Overhaand; Aanden i Folk og Hær var mange Steder slet; Krigstrætheden voksede, og Fredslængslen bredte sig mere og mere. Kun en Mand med ganske særlige Forudsætninger kunde have givet Dobbeltmonarkiet dets Krigsvilje tilbage og tilført den k.-k. Hær nyt Liv.

Jeg saa Kejser Karl som Erkehertug første Gang i December 1914. Han gjorde et ualmindelig ungdommeligt Indtryk. I Begyndelsen af November 1916 traf jeg atter sammen med ham; han havde da udviklet sig og var forlenet med mere Mandighed. Han udtalte sig klart om militære Spørgsmaal. Hans nye høje Embede skulde imidlertid blive for tungt for ham. Der kom Uro over hans Væsen; han stræbte efter meget og gav efter i mangt og over for mange. Han følte Dobbeltmonarkiets indre politiske Vanskeligheder, tænkte paa et Forbund af Østerrigs Folkslag under Huset Habsburg, men formaaede samtidig ikke at bevæge Ungarn til en mindre egennyttig Politik og til at opgive dets Levnedsmiddel-Spærring over for Østerrig. Karakteristisk for hans Handlemaade var Benaadningen af de czeckiske Førere, som havde arbejdet aabenlyst mod Monarkiet. Hans Bekymring for den czeckiske Bevægelse og Regeringens og Monarkiets hele Svaghed blev derved aabenbar. Følgen var kun, at der yderligere blev pustet til de separate nationale Bestræbelser, og en stærk Mistillid fra de Tyskeres Side, som trofast havde hængt ved deres gamle Kejserhus. Ogsaa Hæren følte sig saaret i sine Følelser, i Særdeleshed atter her tyske Officerer og Soldater, som med hævdvunden Tapperhed kæmpede for deres Kejserhus og Dobbeltmonarkiet. Uendelig mange af deres tyske Brødre var faldne paa den blodige Valplads som Følge af Czeckernes Overgang til Fjenden.

Kejseren var ikke nogen overbevist Tilhænger af Forbundet, men holdt dog fast ved Tyskland. Han vilde Fred; men i Bestræbelserne for at tilvejeskaffe den gik han for vidt i Brevene til sin Svoger Prins Sixtus.

Kejser Karl var særlig optaget af sin Stilling som den k.-k. Hærs øverste Krigsherre. Efter hans Ønske blev Bestemmelserne om Fire-

forbundets øverste Krigsledelse ændrede og for en Del afsvækkede. Han var ikke Soldat, men vilde dog give Hæren det bedste, han evnede.

Kejserinde Zita, der havde stor Indflydelse paa sin Gemal, havde udprægede politiske Tilbøjeligheder. Desværre stod hun ganske imod os og var i Hænderne paa de klerikale, som ikke var vore Venner.

Grev Czernin blev Udenrigsminister. Han var en klog og smidig Mand, en dannet og elskværdig Personlighed, der var Wilhelmstrasze langt overlegen. Iøvrigt fulgte han de samme Veje som Rigskansleren i Berlin. Han søgte Fred, men kun i Forstaaelse med Tyskland. Han var tro, den Hæder skal ydes ham, og han førte Dobbeltmonarkiets Sag paa en varm og ualmindelig dygtig Maade. Overfor sin kejserlige Herre optraadte han med rolig Sikkerhed. Ikke des mindre dækkede han dog Kejserens Naadesakt mod Czeckerne og disses uklare, separatistiske Politik. Han forblev i sit Embede, skønt han ikke billigede Kundgørelsen og betragtede denne som et Tegn paa Dobbeltmonarkiets begyndende Opløsning, som vilde besværliggøre enhver Fred og maatte underbygge Ententens Forhaabninger om Sejr.

Jeg har personligt følt varm Sympathi for Greven og har gerne underholdt mig med ham. Desværre lyttede han altfor lettroende til den fra Wilhelmstrasze udbredte Sladder om mit »Diktatur«. Ofte forestillede jeg ham det ganske grundløse i hans Antagelser. Hans politiske Trosbekendelse af 11. December 1918 har ingenlunde overrasket mig, set paa Baggrund af hans Opfattelse af Krigen.

General v. Arz blev Chef for den k.-k. Hærs Generalstab i Stedet for General v. Conrad, som fik Kommandoen over Hærgruppen paa Tyroler-Fronten. Mit Forhold til General v. Conrad var blevet mere og mere tillidsfuldt; jeg saa derfor ogsaa paa denne betydelige Generals Afskedigelse fra hans Embede med personlig Beklagelse.

Forholdet til General v. Arz skulde blive af endnu mere fortrolig Karakter. Han var en overbevist Ven af det tyske Rige og den tyske Hær. Under Sommerfelttoget 1915 havde han under 11. Armé ført det k.-k. VI. A. K. og i snævreste Tilslutning til de tyske Tropper ført det paa en Maade, der havde indbragt ham og hans Korps Tyskernes Anerkendelse. Som Chef for 1. Armé i Siebenbürgen præsterede han med sin Armé i enhver Henseende, hvad der under Hensyn til dens Sammensætning var muligt. Han virkede for et godt og fordrageligt Samvær af de i hans Armé værende tyske og k.-k. Tropper, hvis Uddannelse han tog sig af med Alvor. Maaske var han ikke saa aandelig elastisk som General v. Conrad, men han var en Soldat med en sund Opfattelse, og han bestræbte sig for at højne den k.-k. Hær og faa det ud af Landet, som den behøvede. Han gjorde, hvad der var muligt, uden imidlertid at naa noget afgørende. Han voksede, jo længere han var i sit Embede.

General v. Arz tog General v. Waldstätten som Chef for Operationsafdelingen. Denne Mand var en evnerig og ærgerrig Officer, som fortjente sin Chefs og den k.-k. Hærs Tillid.

Der var sikret et godt Samarbejde med den k.-k. Overkommando ogsaa fremdeles.

Grundlaget for den videre Krigsførelse. Krigsmaskinen.

I.

Krigen paalagde os den Pligt at mobilisere ogsaa de sidste menneskelige Kræfter og gøre dem disponible. Om det skete til Brug i Kampen eller til Anvendelse bag Fronten, i Krigsindustrien eller i særlig Tjeneste i Hjemmehæren og i Statens Tjeneste, var det samme. Den enkelte Mand kunde kun tjene Fædrelandet paa ét Sted, men hans Kræfter maatte gøres nyttebringende. Statstjenesten var en Sag for sig. Iøvrigt foretoges Fordelingen i det store mellem Hær, Marine og Hjemland af Øverste Hærledelse bistaaet af de respektive hjemlige Myndigheder. Kun Øverste Hærledelse kunde tilnærmelsesvis overse dette; selv den prøjsiske Krigsminister havde et utilstrækkeligt og kun ensidigt Indblik i den ovenfor Fjenden staaende Hærmagt og de Krav, Krigen stillede.

Felthæren havde hidtil skaffet sig Erstatning af helbredte, som, takket være de fortræffelige sanitære Forholdsregler, i stort Antal kom tilbage, af de til Raadighed staaende Rekrutaargange samt ved Eftersessioner og ved en strengere gennemført Udskrivning. Vi blev tvungne til at sende 19-aarige til Fronten; at gaa ned til endnu yngre Aargange var ikke muligt. Betingelserne for Duelighed blev reviderede. Det overvejende Antal af det hidtil til Raadighed staaende Mandskab var indkaldt. Alligevel maatte det forsøges at tilføre Hæren ikke blot alle dem, der hidtil stod til Raadighed¹⁾, men ogsaa at sikre den nyt Kraffttilskud derudover; navnlig gjaldt det om at formindske Antallet af de betinget fritagne²⁾. Yderligere maatte der fremskaffes behørig Kræfter til Arbejderne bag Hæren, hvor Anlæg af Stillinger var af saa uendelig stor Betydning, samt til Krigsindustrien i Hjemlandet.

Udtrykket »anvendelig til Garnisionstjeneste« har altid været mig en Torn i Øjet. Hvorfor skulde ikke en saadan Mand, som bliver anvendt i Felten, lige saa vel bære Gevær som den, der er »anvendelig til egentlig Krigstjeneste«? Men i Attesten »anvendelig til Garnisionstjeneste« saa den værnepligtige et Slags »Fripas«. Øverste Hærledelse har ikke formaaet at tilpasse dette Begreb efter Krigens Krav og at fjerne den slette Virkning af det nævnte Udtryk. En Bekendtgørelse, som Krigsministeren offentliggjorde i Sommeren 1918, havde ikke megen Virkning. Han havde imidlertid allerede paa et tidligere Tidspunkt un-

¹⁾ Omtrent svarende til vore danske »Frinumre«.

²⁾ Folk i Stats-, Jernbane-, Posttjeneste m. fl.

derkastet Betingelserne for Anvendeligheden til Krigstjeneste endnu en Revision. Bagefter »anvendelig til Garnisionstjeneste i Felten eller i Hjemlandet« føjedes yderligere et »anvendelig til Arbejdssoldat«.

Eftersessionerne og Kontrollen i Hjemlandet syntes mig ikke uan-gribelige. Der kom stadig Klage over »Skulkerier« af den utroligste Art. Jeg foreslog Krigsministeren at gribe skarpt ind — det fordrede Retfærdighedsfølelsen. Men Følelsen af, at alt i den Henseende var saaledes, som jeg af Hensyn til Stemningen i Hær og Hjemland haabede, for-maaede jeg dog aldrig at vinde.

Efter Loven blev der Kræfter tilovers, som ikke tjente Staten. Denne Forpligtelse paahvilede hidtil kun Mænd mellem 17. og 45. Leveaar. Overfor Krigens haarde Bud forekom denne Indskrænkning mig ikke mere rigtig. Allerede i September 1916 naaede de første Opfordrin-ger fra Øverste Hærledelse til endnu yderligere at mobilisere de menne-skelige Kræfter frem til Rigskansleren. Den gik herved mere og mere afgjort ud fra den Anskuelse, at under Krig tilhører enhver Statsborgers Kræfter Staten, at derfor enhver Tysker fra 15. til 60. Leveaar maatte være tjenestepligtig, og at denne Tjenestepligt, om end med Indskræn-ninger, maatte udstrækkes til Kvinderne. En saadan Tjenestepligt kun-de forme sig som Værnepligt i Hæren, som Arbejdspligt — i videste For-stand — i Hjemmet. Den strakte sig ingenlunde kun til Arbejdere i dette Ords gængse Forstand, om end den vel nok mest ramte dem.

Indførelsen af Arbejdspligt som Tjenestepligt havde den store mo-ralske Betydning, at den i denne alvorlige Tid stillede enhver Tysker i Fædrelandets Tjeneste, saaledes som den urgamle, germanske Retsopfat-telse hjemler. Men den havde ogsaa haft den store praktiske Fordel til Følge, at Staten tog Arbejdernes Lønforhold i sin Haand. Det var en af denne Krigs mest skrigende Uretfærdigheder og maatte ogsaa af Solda-terne føles som saadan, at han, som daglig maatte slaas for sit Liv i Skyttegravene, var langt daarliger aflagt end en hvilken som helst Ar-bejder, som kunde leve under sikre Forhold; medens denne tjente nok til sig, til Kone og Børn, maatte hin med Bekymring se sin og sin Fa-milies Fremtid i Møde. Statens Understøttelse udlignede ingenlunde dette Misforhold. Tilbøjeligheden til at søge fra Hæren til Hjemlandet, som allerede finder sin Forklaring i Følelsen af den personlige Sikker-hed, fik i Familiefølelsen et idealt Grundlag. Omvendt holdt den man-gen én fast derhjemme og lod Tjenesten ved Fronten forekomme som en Straf. Det var helt igennem usunde Forhold.

Medens Soldatens Løn i Løbet af Krigen, saaledes som jeg havde foreslaaet — paa Grund af de hjemlige Myndigheders Modstand ganske vist uden væsentlige Resultater —, skulde have været forhøjet, skulde Arbejdernes Lønsatser holdes paa rimelige Højder. Ganske naturligt havde dette bevirket, at ogsaa Krigsindustriens Udbytte blev betydeligt formindsket. Løn og Udbytte maatte staa i snæver Afhængighed af hin-anden. Vi vilde derved ogsaa have kunnet spare betydelige Summer, som kunde være komne Statshusholdningen og vor Kapitalkraft til Gode. Vanskelighederne med dette Problem paa Grund af den Pris-stigning paa alle Omraader, som fulgte af Manglen paa Raastoffer, un-

derkendte jeg ikke. Jeg haabede, at Hjemlandet vilde løse det og finde Vej frem til sunde Forhold. En Lov om Arbejdspligt vilde have givet Midler hertil.

Indførelsen af almindelig Tjenestepligt, forbundet med Arbejdspligt, slog ikke til; der maatte sørges for, at de arbejdspligtiges Kræfter blev forstandigt udnyttede og ikke unddraget Staten.

Visselig var det mig klart, at saadanne Forholdsregler vilde betyde et vældigt Indgreb i det statlige, økonomiske og private Liv. Ikke heller maatte det glemmes, at alt for stærke Indgreb virker hemmende. Der maatte komme Modstand, det var sikkert nok, ogsaa selv om Kravene var dikterede af Krigens haarde Nødvendighed. Egennytte og Havesyge havde allerede bredt sig vidt. Men det gjaldt at vise Folket Vejen til Sejr. Det skulde se klart og saa selv bestemme sin Skæbne. Rigsdagen, og dermed Folket, skulde være med til at bære Ansvar. Den 30. Oktober 1916 blev Rigskansleren særlig anmodet om at sørge for dette. Jeg haabede, at Regeringen vilde føle sig beredt til at gøre sig til Talsmand for den store Tanke om almindelig Tjenestepligt og bringe Folket til at tænke over, hvilke Kræfter det endnu kunde give Fædrelandet. Der hørte en selvfornægtende Vilje hos Folket til at vende sig helt mod Krigen fra den indrepolitiske, egoistiske Tænkemaade og at omsætte de af Øverste Hærledelses Forslag følgende Forholdsregler til Handling.

Regeringen slog ikke ind paa den Vej. Jeg havde dengang endnu megen Tillid til det tyske Folk og til den tyske Arbejderstand. For os alle drejede Krigen sig om intet mindre end Eksistensen; at dette var Tilfældet, maatte ogsaa Arbejderne bringes til at indse, saa vilde ogsaa de, det troede jeg, i Erkendelse af den store Fare, som truede dem og Fædrelandet, stille sig Side om Side med Øverste Hærledelse og give endnu mere, end de hidtil gav. Den tyske Arbejder har ydet meget og kunde yde endnu mere. Saaledes som den af Mandstugten underbyggede Kærlighed til Fædrelandet sætter Tropperne i Stand til i en alvorlig Stund at yde det højeste, saaledes vil et Folk gennem en lang Krig holdes oppe og holdes sammen ved en kraftig Ledelse og en klar Erkendelse af de Farer, der truer Fædrelandet. Øjeblikkets Stemning forflygtiges, det er kun naturligt; Tugt og Indsigt maa træde i Stedet. At dette kunde naas, derom hersker der for mig ingen Tvivl.

Ogsaa uden nye Love kunde Regeringen hjælpe. Loven om Belejringstilstand og Krigsleverancer gav tilstrækkeligt Grundlag til at udnytte den menneskelige Kraft, men selv da maatte man være besluttet paa virkelig at anvende den. Hertil manglede Regeringen imidlertid Vilje. Desuden betød Gennemførelsen af denne Lov ren Tvang, hvoraf jeg ikke lovede mig noget godt, da jeg klart overtænkte Sagen. Jeg holdt en Lov for bedre, bag hvilken hele Folket stod, og som ogsaa overfor Udlandet gjorde det klart, at vi var besluttede paa at holde ud. Det sagde jeg ogsaa til Kansleren.

Endelig, efter to Maaneders Forløb og efter nye, uendelig mange, meget kedsommelige Henvendelser fra Øverste Hærledelse, besluttede Regeringen sig i November til at fremsætte Loven om Hjælpetjeneste-

pligt i Rigsdagen, hvor den blev vedtaget den 2. December. Det blev dog hverken Fugl eller Fisk; vi havde villet noget helt andet. Lovforslaget havde fjernet sig altfor meget fra den almindelige Tjenestepligts Grundtanker, som vi havde fremsat i September, og ikke sikret Udnyttelsen af Arbejdspigten til den størst mulige Arbejdsydelse. Denne Lov var i Praksis, navnlig ved den Maade, den skulde realiseres paa, kun en Skifting, som ikke mere havde noget tilfælles med vor Fordring om at opbyde hele Folket til Fædrelandets Tjeneste og derved opnaa Erstatning til Hæren og Arbejdskraft til Hær og Hjemland. I hele Lovens Ordlyd erindrer kun den første Paragraf om, hvad Øverste Hærledelse egentlig har tilstræbt.

Ikke heller var Kvinderne indbefattede i Bestemmelserne. Der var Kvinder nok til at kunne erstatte Mændene ved Arbejdet og frigøre dem til Brug ved Fronten.

Trods alt hilste jeg til at begynde med Loven med Glæde. Den blev hos Ven som Fjende vurderet som et meget kraftigere Tegn paa vor Krigsvilje, end der egentlig var Aarsag til. Det maatte, set i Forbindelse med Begivenhederne i Rumænien, øve en kraftig Virkning.

Jeg fulgte kun med Beklagelse Forhandlingerne i Rigsdagen. Det var første Gang under Krigen, at jeg havde Lejlighed, og i Kraft af min Stilling som Første Generalkvartermester ogsaa Pligt, hertil. Øverste Hærledelse maatte have et Indblik i Aanden ude i Befolkningen, der var af saa afgørende Betydning for Krigens Udgang. Det maatte indrømmes, at Regeringen havde en vanskelig Stilling overfor de meget udviklede Arbejdsspørgsmaal. Men det gjaldt nu om at drive en kraftig Krigspolitik og ingen eftergivende indre Politik. Hvorfor gjorde den ikke hele Folket kort og godt medansvarligt for Krigens Udfald? Ganske vist syntes det i Rigsdagen hos nogle Partier at skorte paa Vilje til nu i Nødens Stund at sætte Særinteresser i Skygge for det heles Vel. Saavel Regering og Rigsdag som en stor Del af Befolkningen havde endnu ikke forstaaet den moderne Folkekrigs Væsen, som netop kræver alt, og har ej heller nogen Sinde tilfulde opfattet den Betydning, deres Medarbejde maatte have for den endelige Sejr, medens det dog fra Øverste Hærledelses Side atter og atter blev fremhævet, at Tysklands Væren eller ikke Væren ahang deraf. Det viste sig snart, at Hjælpetjenesteloven ikke blot var utilstrækkelig, men overalt virkede skadeligt. For Soldaternes Vedkommende gav det særlig Grund til Misnøje, at de hjælpetjenestepligtige i de samme Fag og de samme Stillinger blev lønnede ulige gunstigere end de Mænd, som efter den hidtidige Lov var indkaldte til Tjeneste i Hæren og nu var kommanderede til Arbejdet som Soldater. Misforholdet blev skærpet yderligere derved, at »betinget fritagne« Soldater fik Løn som den frie Arbejder, d. v. s. som hjælpetjenestepligtige; dette var fuldstændig ubilligt og uretfærdigt. Endnu skarpere Modsætninger udviklede der sig i Etapetjenesten. Troppeafdelinger, som blev trukne tilbage fra de svære Kampe ved Fronten, saa her hjælpetjenestepligtige og Hjælpersker, som i ganske fredelig Virksomhed fik det mangedobbelte af, hvad der gaves Soldaten. Dette maatte gøre de Mænd bitre, som hver Dag udsatte sig for Livsfare og maatte døje alt

ondt, og maatte yderligere øge Misstemningen angaaende Lønforholdene. Anvendelse af hjælpetjenestepligtige i Etapevirksomhederne blev paa Grund af deres højere Lønning et tveægget Sværd. Der laa noget overordentlig usundt i disse Tilstande.

De i September indledede Foranstaltninger til at mobilisere alle menneskelige Kræfter havde altsaa kun givet et nødtørfigt Resultat. De i vort Folk slumrende Værdier blev ikke tilstrækkeligt udnyttede, dels kunde de unddrage sig Udnyttelsen, dels blev de liggende brak. Der blev formeget i Hjemlandet, Hæren kunde have faaet mere. Øverste Hærledelses Bestræbelser havde ikke baaret Frugt. Den havde kun vundet den Overbevisning, at tysk Folkeliv ikke mere var sundt.

For at skaffe en højere Værdsættelse af Krigsarbejdet og Hjælpetjensten havde jeg opfordret til at indstifte et »Hjælpefortjenstkors«. Jeg fik det senere selv som en af de første og har, under Hensyn til den afgørende Betydning, jeg tillagde det af Øverste Hærledelse krævede Krigsarbejde, baaret det med samme Stolthed som mine andre Krigsdekorationer, omend ogsaa med et vist Vemod. Jeg tænkte paa Følgerne af Hjælpetjenesteloven, som mere og mere beredte mig slemme Skuffelser.

For at skaffe den udvidede Industri de nødvendige Fagarbejdere maatte Øverste Hærledelse gribe dybt ind i Mandskabsbestanden og svække denne. I Vinteren 1916—17 blev alene 125.000 hjemsendt; saasnart det var muligt, skulde disse atter kunne frigøres og gives tilbage til Hæren. Jeg opfordrede til Stadighed til, at de militære Myndigheder og Industrien snarest skulde begynde med Uddannelsen af en Stab af Fagarbejdere og anvende saavel Krigsinvalidere som Kvinder. Unægteligt er der ogsaa sket meget, men der blev ikke overalt arbejdet med den Energi, som vor Situation krævede.

Udvidelsen af Industrien har tilført Hæren uhyre materielle Kræfter, men den har ogsaa kostet Hæren Menneskekræfter. Jo mere dette var Tilfældet, og jo mere vort eget Behov af Mennesker øgedes som Følge af Fjendens voksende Forstærkninger, des mere holdt Øverste Hærledelse det for sin Pligt, saavel overfor Fædrelandet og Hæren, som overfor den enkelte Mand ved Fronten, at sørge for, at der ogsaa virkelig blev arbejdet derhjemme. Nedgangen i Arbejdsydelse, som ikke uden videre lod sig forklare af ydre Forhold, og Strejker var Foretæelser, som direkte og paa det haardeste skadede Fædrelandets Krigsevne. De var en Forsyndelse mod Soldaten ved Fronten og tillige efter Rigsrettens Anskuelse et Forræderi mod Landet. Uden statlig Ledelse, forblindet og vildført, har en Del af den tyske Arbejderstand styrtet Fædrelandet, Kammeraterne og sig selv ned i umaalelig Elendighed; det vil alle Dage blive en Anklage af frygtelig Vægt mod denne Del af Arbejderklassen.

Regeringen maatte i Særdeleshed søge at indvirke paa Arbejderbefolkningen ved at oplyse den om, hvor alvorlig vor Situation var, men maatte ej heller vige tilbage for Magtforholdsregler, om der ikke var anden Udvej.

Øverste Hærledelse kunde ikke fragaa, at der ved Fritagelse for Fronttjeneste kunde forefalde Begunstigelser, som i alle Henseender

maatte virke lige saa uheldigt som »Skulkerierne« derhjemme. Gentagne Gange bad jeg Krigsministeriet om at faa fjernet disse Misforhold.

Det var naturligt, at vi i vor Nød ogsaa tænkte paa de besatte Omraader. Krigsministeriet havde taget sig af dette Spørgsmaal. Anvendelsen af belgiske Arbejdere i Tyskland var allerede begyndt. Øverste Hærledelse anmodede Generalgouvernøren om at efterkomme Krigsministerens og Industriens Ønsker og gentog denne Anmodning saa meget mere indtrængende, som Regeringen endnu paa dette Tidspunkt ikke engang havde inødekommet Hærledelsens Krav paa Forøgelsen af Menneskematerialet i Form af Hjælpetjenesteloven.

Afgivelsen af Arbejdere til Tyskland laa i Belgiens egen Interesse, idet der her raadede en udpræget Grad af Arbejdsløshed. Afgivelserne blev øgede efter Samraad med Centralmyndighederne i Berlin. Ved de derefter foregaaende, til at begynde med altfor omfangsrige Afgivelser forefaldt der Hensynsløsheder, som helst skulde have været undgaaede. For Størsteparten maa de dog føres tilbage til Belgien selv, som ofte af en eller anden Grund betegnede Folk som arbejdsløse, der slet ikke var det. Generalgouvernøren gik mindre haardhændet frem, saa snart han oversaa Forholdene. I Tidens Løb er der kommet mange belgiske Arbejdere til Tyskland, uden at der hørtes flere Klager. Ogsaa i de besatte Omraader brugte vi Belgierne som Arbejdere. I den belgiske Emigrantpresse og i Entente-Propagandaen rejste der sig naturligvis et Ramaskrig. Det kunde jo kun ventes fra den Kant; men at den samme Vise ogsaa lod sig høre hos os, vidnede om en grundig Umodenhed i Opfattelsen af Krigen. De militære Myndigheder handlede ikke ud fra Vilkaarlighed, men ud fra deres Pligt overfor Fædrelandet.

Vi fik endvidere Arbejdskraft fra Polen og de andre besatte Omraader, saavel som fra dem, der senere kom til, men dog ingenlunde i det Omfang, det vilde have været ønskeligt. Vi gik overalt frem saa skaansomt som blot muligt, vi var aldeles ikke oplagte til med Erobrerens stolte Gestus at undertrykke fremmede Folkeslag; dertil saa vi altfor objektivt paa Forholdene, ejheller stod vor Hu til sligt.

For hele vor Krigsindustri var Fangespørgsmaalet af den allerstørste Betydning; uden det store Antal Russere, vi havde taget til Fange mod Øst, vilde vi ikke have kunnet holde vort Erhvervsliv paa Fode. Paa samme Maade betød de Fanger, vi mistede, ikke blot en følelig Reduktion af vore Kræfter, men ogsaa en Tilvækst i Arbejdskraft for den fjendtlige Industri. Naar vi gjorde Fanger, maatte der hver Gang træffes Bestemmelse om, hvorvidt de skulde anvendes i Virksomheder og til Arbejde i de besatte Omraader eller føres hjem til Tyskland. Ogsaa i denne Henseende er der stedse taget vidtgaende Hensyn til Hjemlandet, selv naar Hæren haardt trængte til Arbejdskraft.

II.

Haand i Haand med Forsøgene paa at skaffe menneskelig Kraft hjemmefra, gik Opstillingen af Programmet for Fremstilling af Krigsmateriel, til Gennemførelse af hvilket en Del af Kræfterne skulde an-

vendes. Vi skulde i første Række have mere af Artilleri, Ammunition og Maskingeværer, men dernæst ogsaa saa meget andet i øgede Mængder.

Artilleriet skulde anvendes ikke alene til en Nybevæbning men ogsaa til en Ombevæbning for at erstatte ældre Konstruktioner med nyere, og endelig jo til Erstatning af den meget betydelige Afgang. Vi havde meget stærk Afgang i Slagene foran Verdun og ved Somme, ikke alene som Følge af fjendtlig Beskydning, men ogsaa som Følge af det Slid paa Materiellet, der fulgte af det stærkt øgede Antal Skud.

Det svære Artilleri var godt forsynet med Krumbaneskyts. Fladbaneskytset var ikke tilsvarende repræsenteret, men det krævede vi nu, eftersom den Artilleriild, der kunde virke langt tilbage i Bagterrænet, voldte særlig store Forstyrrelser. Den besværliggjorde den daglige Forsyning af de foranværende Tropper, samt saavel Afløsning som Befalingsvirksomheden og Bevægelsen af Reserver under Kamp.

Ogsaa det sværeste Fladbaneskyts blev forstærket. Hans Majestæt Kejseren var særlig virksom for, at Marinen skulde afgive Skyts fra de Kampskibe, som var lagt op. Det sværeste Fladbaneskyts var endnu i for høj Grad henvist til Transport pr. Bane og derfor alt for stærkt bundet til bestemte Steder. Mekaniske Transportmidler blev indførte i større Udstrækning end hidtil, ogsaa med Hensyn til Ammunitionsforsyningen.

Ved Feltartilleriet var vi i Færd med at indføre en Kanon og en Haubits med større Skudvidde.

Der maatte træffes Bestemmelse om det Antal Stkr Skyts, der skulde fremstilles pr. Maaned for at tilfredsstille Behovet. Vurderingen heraf var meget vanskelig. For det svære Artilleris Vedkommende traf vi tilnærmelsesvis det rigtige, for Feltartilleriets Vedkommende krævede vi for meget. Saa snart det blev klart, gik vi ned; men der maatte dog herved opstaa visse Svingninger. Industrien lader sig ikke regulere fra i Dag til i Morgen; enhver Overgang kræver Tid og giver sig Udslag i en Formindskelse af Produktionen. Af den Grund maatte der ogsaa med særlig Forsigtighed tages fat paa Nykonstruktioner. Dette var Grunden til, at vi ikke gik i Gang med Fremstilling af en særlig Infanterikanon saa energisk, som det senere viste sig at være nødvendigt.

Til Tank-Forsvar anvendtes Feltkanoner af Model 1906, som kunde gennembyrde Tankene. De maatte kun kunne gøres disponible til dette Formaal i behørigt Antal.

En forøget Ammunitionsfremstilling var for Tiden afhængig af en forhøjet Krudtfabrikation; og denne stod atter i nøjeste Sammenhæng med, om vi kunde udvinde eller fremstille de nødvendige Raastoffer. Svovl og Kvælstof spillede her en betydelig Rolle. Det var et yderst møjsommeligt Arbejde at skaffe Klarhed i disse Forhold. Vi tilstræbte omtrentlig en Fordobling af den hidtidige Krudtmængde. Det blev efterhaanden naaet, trods mange Forstyrrelser, trods svære Eksplosioner og trods Kulmangel. Da Krudtprogrammet var gennemført, blev der Knaphed paa Staal; saaledes var der en fortsat Kæde af Vanskeligheder, indtil vi naaede vor Hensigt med Hensyn til en øget Ammunitionsfremstilling.

Særlig Omhu maatte Troppernes Udstyrelse med de forskellige Ammunitionssorter kræve. Der var for mange Slags Projektiler; det var en Kunst for Batteriførerne at finde sig til Rette og vanskeligt for Kommandomyndighederne at skaffe den rette Ammunition frem til rette Tid og paa rette Sted. Konstruktionen af Brandrør lod meget tilbage at ønske. De Brandrør, vi havde før Krigen, var for komplicerede; det gjaldt om at udfinde bedre Modeller. Paa Grund af Manglen paa Raastoffer maatte vi imidlertid spare paa Kobber og Messing, hvilket atter lagde sig paa tværs af vore Hensigter. Trods det Arbejde, der blev udrettet af Artilleri-Prøvekommissionen, fik vi først paa et sent Tidspunkt Brandrør, som var lydefri og virkede saaledes, at Granaten eksploderede over Jorden ved Berøring med denne. Sprængstykkerne strøg nu videre tæt hen over Jorden og blev ikke opslugt af denne. Tempererede Granater¹⁾ tog vi snart Afstand fra. Uddannelsen af Tropperne slog ikke til overfor en saa kompliceret Skydemetode. Granaater med Perkussionsbrandrør²⁾ blev overalt foretrukne.

Med den øgede Ammunitionsfremstilling maatte ogsaa Gasfremstillingen holde Skridt. Formen med at udblæse Gassen fra Beholdere traadte mere og mere i Baggrunden; Tropperne var stadig imod det. I Stedet for traadte Anvendelsen af Gasgranater. Vort »gult Kors« var et af Fjenden meget frygtet Kampmiddel. Afskyen for vor egen Gasvirkning blev endnu stadig i lang Tid siddende hos vore Tropper; senere blev det bedre. Geheimeraad Haber har indlagt sig megen Fortjeneste med Hensyn til Gaskampene.

Ogsaa »Røggranater« bragtes i Anvendelse.

Infanteriet fik et let Maskingevær, som var mere enkelt og lettere at have med at gøre. Endnu krævede det dog for mange Hjælpere til Betjeningen; men det hastede med at komme til et Resultat; der maatte tages fat paa Fremstillingen af dem, som strakte sig over mange, mange Maaneder. Hvert Fodfolkskompagni skulde have 4, senere 6 lette Maskingeværer.

Vort gamle svære Maskingevær var godt, og Tropperne satte Pris paa det. Artilleriet fik det ogsaa meget snart til Nærforsvar ved fjendtlige Indbrud og til Beskydning af Flyvere.

Fodfolkets Forsyning med et Projektil med Staalkerne, som var særlig egnet til Bekæmpelse af Flyvemaskiner og Tanks, blev øget, ligesom Krigsministeriet ogsaa tænkte paa Konstruktion af flere Hurtigladegeværer til Fodfolket og Geværer af større Kaliber, som var egnede til Virkning mod de fjendtlige Tanks.

Der blev lagt stor Vægt paa Nyanskaffelser af Lastautomobiler. Hestebestanden blev slettere og slettere, og det var vanskeligt at skaffe Erstatning. Vi maatte fremstille Lastautomobiler for at erstatte Hesten, selv om vi atter her kom i Vanskeligheder med Hensyn til Raastoffer. Men vi maatte desuden ogsaa have Lastautomobiler til Transport af Tropper. Som Følge af Ententemagternes uhyre Industri blev det i

¹⁾ Indstillede til at eksplodere i Luften efter en vis »Flyvetid«.

²⁾ Eksploderer ved Anslaget.

stedse øget Grad muligt for dem ved Hjælp af Automobiler ikke alene hurtigt at forskyde Reserver, men ogsaa i stort Omfang at transportere Tropper imellem Kvartererne og Kamppladsen. Dette betød for Tropperne en ganske overordentlig fysisk og sjælelig Kraftbesparelse. Vi maatte være tilfredse, om det i de mest paatrængende Tilfælde kunde lykkes os at transportere Tropperne pr. Automobil.

Til Bygning af Tanks var Tiden for vort Vedkommende endnu ikke inde.

En særlig Stilling indtog Flyvemaskine-Industrien. De fjendtlige Hære kappedes om at fremstille den hurtigste og hurtigst stigende Kampflyvemaskine. Det var et gensidigt Væddeløb, og vor Industri var ofte den sejrende. Navnlig i 1918 havde vi fremragende Typer, som vore Flyvere ved Siden af deres eget Vovemod kunde takke for de Resultater, de naaede i Luften.

Jeg har i det foranstaaende kun draget nogle af de vigtigste Krigsmidler frem, af hvilke en omfangsrig Forøgelse blev nødvendig. I Virkeligheden maatte der jo tænkes paa dem alle, alle var de af Betydning. Pigtraad savnedes for Eks. lige saa paatrængende som Fodfolks-Ammunition. Krigsmidlerne maatte først afvejes mod hverandre med Hensyn til Betydning og sandsynlig Anvendelse, først saa kunde Fabrikationens Omfang bestemmes. Hele Programmet var et vanskeligt mod Fremtiden sigtende Hjernearbejde, i hvilket Oberst Bauer af min Stab tog ganske særlig fremragende Del. Programmet blev først opstillet efter mangfoldige Drøftelser i Berlin og fik Navnet »Hindenburg-Programmet«, skønt Øverste Hærledelses Program tog Sigte paa ikke alene Fordringer paa Krigsmateriel, men tillige paa Mennesker og aandelig Kraft.

Realisationen af »Hindenburg-Programmet« maatte naturligvis koste betydelig Tid, alene dets Paabegyndelse vilde fremkalde en Uro, som til at begynde med vilde virke hæmmende og ikke fremmende. En hel Del uundgaelig Gnidning maatte overvindes. Saasnaart vi igen havde fri Bane, viste det sig, at de Fabriker, som i Fredstid havde bygget Lokomotiver, og som var lagt om til Krigsindustrien, atter maatte taget fat paa Fremstilling af Lokomotiver. Vort Jernbanemateriel trængte netop til en grundig Opfriskning. Disse Fabrikers Arbejde maatte saa overtages af andre; samtlige Fabriker maatte udnyttes saa godt, det var muligt. Den øgede Fremstilling krævede Udvidelse af Anlægene, og sligt krævede atter Tid. Paa atter andre Steder maatte Driften staa stille eller nedlægges. Det hele repræsenterede et voldsomt Indgreb i Erhvervslivet, et Indgreb, som var saa meget større, som der var meget at indhente.

Der maatte forløbe en rum Tid, før Arbejderne paa »Hindenburg-Programmet« kunde begynde, og endnu længere Tid, før Raastofferne blev til Krigsmateriel. Programmet maatte ogsaa efterprøves og begrænses. Efterhaanden klaredes Forholdene, og vi saa, at den nødvendige Arbejdskraft ikke kunde præsteres, uden at Erstatningen til Hær og Flaade blev truet. Der rejste sig senere Røster om, at hele »Hindenburg-Programmet« havde været en Fejl, og at Øverste Hærledelse ro-

ligt skulde have ladet Krigsministeriet arbejde videre. Men Generalfeltmarskallen og jeg maatte jo dog regne med, hvad vi forefandt, og det var en utilstrækkelig Forsyning af Hæren med Krigsmateriel, trods Krigsministerens Tilstedeværelse i det Store Hovedkvarter og til Trods for, at Alverden talte højt derom. Naturligvis vilde en planmæssig Omlægning af vor Fredsindustri til Krigsindustri, som var forberedt allerede i Fredstid eller dog planmæssig gennemført gennem de to første Krigsaar, have været betydeligt bedre end denne pludselige Expansion af Krigsindustrien. Øverste Hærledelse fandt imidlertid ikke den Slags ideale Forhold, men maatte tage fat. Det er altid det samme om igen: Tidligere skete der ikke tilstrækkeligt; dette dadler Kritiken, men finder ingen nærmere Angrebepunkter. Bliver der saa skabt noget, opstaar der noget, bygges der endog en stor og mægtig Bygning, ja saa har Kritiken noget, den kan slaa ned paa. Og den vil ofte have Ret — bagefter er det saa let at overse alt. Men den værste Fejl er og bliver altid Uvirksomheden og Efterladenheden; de er værre end et eventuelt Fejltrin i Metoden. Faktisk var »Hindenburg-Programmet« et virkeligt Program; det bragte mere end de andre Dele af det store Program, hvor vi ikke kunde gribe ind i samme Grad.

Tilslut kom Industrien i Gang. Gennemførelsen af »Hindenburg-Programmet« er, takket være den af Felttøjmasteriet udgaaede Vaaben- og Ammunitionsafdeling (*Waffen- und Munitions-Beschaffungs-Amt*), in det mindre end en Bedrift. Afdelingen lededes af General Coupette, der var særlig fortrolig med tekniske og industrielle Spørgsmaal; sammen med ham, og i samme Aand virkede hans betydelige og viljestærke Stabschef, Major Stadtländer og Oberst Wurtzbacher. Hæren er paa det rene med, hvad den har at takke denne Afdeling og de i Spidsen for den staaende Mænd for.

Industrien har støttet Krigsføringen; det vil altid være en Hæder for den. Efter at der var betydet den, hvilke Krav der maatte stilles, har den med den Virkekraft, der er den egen, taget fat paa at udføre den tildelte Opgave og præsteret større og større Ting. At lade sig behørigt betale af Staten, var den, under Hensyn til den Risiko og de store finansielle Krav, som vort Forbrug stillede til den, lige saa fuldt i sin gode Ret til, som Arbejderen var i sin Ret til at kræve en god Løn for sig. Overdrivelser og egoistisk Tænkemaade maatte jeg tage Afstand fra allerede under Hensyn til Soldaternes Interesser. Det maatte blive Regeringens Opgave at være agtpaagivende og træffe saadanne Forholdsregler, at ikke »Hindenburg-Programmet«s uhyre Krav yderligere skulde forværre vore økonomiske Forhold. Skatter kunde kun delvis virke tilbørligt udlignende. Avance, som blev til Aager, var forkastelig. At vi ikke naaede til at faa slikt udryddet, beklager jeg dybt af Hensyn til Vedligeholdelsen af den gode Moral i Hær og Hjemland. Ofte nok forsøgte jeg i Krigsførelsens Interesse at naa saa vidt. Krigsaagerkarlen er en modbydelig Foreteelse, som ved den fra ham udgaaende ødelæggende Indflydelse har anrettet uberegnelig Skade.

Paa Opfordring fra Øverste Hærledelse var der imidlertid foretaget en Ændring indenfor Krigsministeriet.

Som Centralmyndighed for hele Krigsøkonomien dannedes et »Krigskontor« (*Kriegsamt*). Inden for dette behandlede »Erstatnings- og Arbejdsdepartementet« de personelle Spørgsmaal, »Krigsraastof-Afdelingen« Raastofspørgsmaalene og endelig den før nævnte »Vaaben- og Ammunitionsafdeling« Fabrikationsspørgsmaalene. De Forventninger, som jeg nærrede til dette Krigskontor med Hensyn til Mobiliseringen af de personelle Kræfter, har det ikke opfyldt. Ogsaa denne Myndighed betragtede tilsyneladende alle herhen hørende Spørgsmaal alene under Indenrigspolitikens Synsvinkel, i Stedet for at stille Krigens Krav i Forgrunden. Jeg havde ogsaa haabet, at det vilde lykkes for det at bringe Arbejdsgivere og Arbejdere nærmere til hinanden. Ønsket om en gensidig Tilnærmelse var udtalt flere Steder.

Løsningen af Fabrikationsspørgsmaalet var bleven lettet, hvis hele Krigsindustrien, altsaa ogsaa for Pionermateriel, Automobiler og Flyvemaskiner og ikke mindst Marinen, fra første Færd var bleven underlagt Krigskontoret. Der blev i denne Henseende ikke handlet rationelt nok.

Ogsaa i de besatte Omraader og Generalgouvernementerne søgte vi at gyde nyt Liv i Krigsindustrien. Det var kun muligt i begrænset Omfang. Svingninger i Krigssituationen, som der maatte regnes med, og Mangel paa Arbejdskraft var Aarsag hertil. Ofte var der ogsaa andre Grunde herfor. Saaledes erklærede de belgiske Arbejdere i den store »Haandvaabenindustri for Liège og Omegn« kun at ville arbejde, hvis de fik Sikkerhed for, at de af dem forarbejdede Vaaben ikke vilde blive brugte af tyske Soldater paa Vestfronten. En saadan Sikkerhed kunde ikke gives.

Vi maatte derfor mange Steder bringe de forefundne og for Krigsindustrien brugelige Maskiner til tyske Værksteder, hvor disse og dermed Krigsledelsen kunde drage sig dem behørigt til Nytte.

III.

Tilvejeskaffelsen og Fordelingen af Raastoffer i Tyskland laa i Oberst Koeths sikre Haand. Indenfor sit Omraade virkede han udmærket i Krigens Aand og havde vidtgaaende Indflydelse paa Erhvervelsen af Raastoffer fra de besatte Omraader. Tilvejeskaffelsen fra de forbundne Lande og det neutrale Udland laa i Hænderne paa en særlig Afdeling under det prøjsiske Krigsministerium, med hvilken Oberst Koeth ligeledes stod i snævert Samarbejde. Kul- og Brændstoffer hørte ikke ind under hans Arbejdsomraade.

Oberst Koeth gav Hæren, hvad den absolut skulde bruge, mere var ikke muligt paa Grund af vor Stilling og Afhængigheden af Udlandet. Raastofforsyningen var sikret for lang Tid. Men vor Befolkning led Nød. Den manglede Klæder og Fodtøj. Priserne var uhyrlige og har i højeste Grad hidraget til Fordyrelse af vor Statshusholdning og de dermed forbundne slette Tilstande. Jeg saa det med Bekymring. I Krigsledelsens Interesse turde Øverste Hærledelse ikke slaa sig til Taals hermed og henvendte sig ogsaa i dette Spørgsmaal til Regeringen, ganske vist uden Resultat.

Til Hidskaffelse af de enkelte Raastoffer opstod der et stort Antal Krigsselskaber. Om og i hvilken Udstrækning de var nødvendige, kunde jeg ikke afgøre. Faktum er, at de har virket overordentlig ødelæggende paa Stemningen.

Det grundlæggende for Opretholdelsen af Erhvervslivet i Hjemlandet var Jernbanespørgsmaalet. Det ahang atter af Tilstedeværelsen af Lokomotiver, Jernbanevogne og Personel og stod i nøjeste Sammenhæng med Kul fremstillingen. Minister v. Breitenbach havde i alle Henseender præsteret overordentlig meget til Hærens Tarv. Personel og Materiel var overanstrengt, Lokomotiverne i Særdeleshed stærkt medtagne. Der maatte først hjælpes noget ved at tilbagegive Fabriker til Fremstilling af Lokomotiver og Vogne. Øverste Hærledelse hjalp ogsaa siden Ministeren for offentlige Arbejder — dog kun ugerne ved Hjemsendelser, som svækkede Hæren. Saadanne lod sig nu ikke undgaa, eftersom Banepersonalet maatte aflastes. Vi havde i mange Henseender indrettet os paa en kort Krig og maatte nu her som paa andre Punkter indstille os paa en længere Varighed af Krigen. Derved blev vore militære Krav til de hjemlige Jernbaner meget høje. Vi havde taget det belgiske Jernbanemateriel og tillige Lokomotiver og Vogne fra Nordfrankrig i Besiddelse, men det slog ikke til. Erobrt russisk Materiel kunde ikke anvendes paa Grund af den store Sporvidde.

Desuden belastede vore Forbundsføller vor Bestand af Lokomotiver og Vogne overordentlig stærkt. Paa de østerrig-ungarske Baner løb mange Hundrede tyske Lokomotiver og henad 10,000 tyske Vogne. Bulgarien og Tyrkiet fik ligeledes Jernbanemateriel og desuden ogsaa Personel fra os. Vi havde nu taget noget Materiel i Rumænien, men ogsaa Fjenden havde ført flere Tusind tyske Vogne til Moldau og beholdt dem dér. Vore besatte Omraader med deres udstrakte Jernbanelinjer krævede Driftspersonel af samme Styrke som en Armé og Driftsmateriel i betydeligt Omfang.

Gennem Feltjernbanechefen fremsatte Øverste Hærledelse overfor Ministeren en Række Forslag om ved forskellige Forholdsregler, f. Eks. ved en Indskrænkning i Driften, at opnaa en større Regelmæssighed i Driften i Hjemlandet. I de besatte Omraader blev der arbejdet i samme Retning. Hvad der dengang ikke gik, og ej heller under Hensyn til vort Erhvervsliv var muligt, maatte gennemføres under de trykkende Vaabenstilstandsbetingelser og Revolutionen. Hvor spændt Jernbanesituationen var, fremgaar af, at Krudt- og Sprængstoffabriker, paa hvis Præstationer det hele kom an, maatte staa stille Dage igennem. De kunde ikke faa Kul tilført pr. Jernbane, skønt der var Kul nok. Det gik saa vidt, at jeg krævede Melding daglig angaaende Krudtfabrikernes Forsyning.

Chefen for Feltjernbanevæsnet, Oberst v. Oldershausen og hans Stabschef, Major v. Stockhausen var Personligheder, som med overordentlig Indsigt varetog deres omfattende Hverv. De stod stadig i den snævraste Forbindelse med de militære Jernbanemyndigheder i de forbundne Lande og med Trafikministrene i de tyske Forbundsstater. De forskelligartede tyske Jernbaneforvaltninger gjorde Forholdene meget

besværlige. Vi led nu under, at vi ikke før Krigen havde skaffet større Ensartethed og ejheller holdt Forbundsstaterne til lige store Ydelser. Eksempelvis havde Bayern adskilligt mindre svære Lokomotiver i Forhold til dets Kilometertal end Prøjsen. Til et bayersk Lokomotiv hørte der andre Reservedele end til et prøjsisk. Der kunde have været naaet meget, ogsaa uden nogen Ændring i Rigsforfatningen.

Trafik-Situationen led endvidere derunder, at Kanal- og Flodskibsfarten ikke blev ensartet ledet og drevet. Den havde hidtil ikke opfyldt de Fordringer, der trængte sig saa alvorligt paa. Dette maatte med Tiden indhentes. Der dannedes en særlig Skibsfartsafdeling, til hvilken Rigs-Marineministeriet paa min Anmodning ydede sit Bidrag i Form af personelle Afgivelser.

Samfærdselsforholdene, som var meget slette i Vinteren 1916—17, bedredes efterhaanden. I Vinteren 1917—18 var de igen mindre gode, dog ikke i samme Grad som Aaret forud. Arbejdsministeren bestræbte sig ogsaa paa sin Side for at gribe alt, som virkelig syntes egnet til at ophjælpe Tilstanden.

Kul og Jern er Grundlaget for al Krigsindustri. Begge Dele havde vi indenfor vore Grænser. Ved Hjælp af Mineraldistrikterne ved Longwy og Briey, de belgiske Kuldistrikter samt Dele af saavel det nordfranske som det polske Kulomraade, som vi forvaltede sammen med Østerrig-Ungarn, forbedrede vi vor Stilling betydeligt, ogsaa over for det neutrale Udland. Der blev taget fat paa Fremstilling af Kul i Nordøstserbien, ligesom vi forsøgte at formaa Tyrkiet til en bedre Udnyttelse af deres Lejer. Vi gav Kul til vore forbundne og fik kun fra Østerrig-Ungarn bøhmiske Brunkul til Sachsen og Bayern. Mod Levering af Kul og Jern fik vi fra de neutrale Stater bl. a. Levnedsmidler og Penge til Forbedring af vor Valuta samt Heste. Kul og Jern var altsaa virkelig en Magtfaktor!

Kulnøden hjemme tiltog betydeligt i Vinteren 1916—17. Den trykkede stærkt paa Stemningen og nødvendiggjorde kraftige Forholdsregler. Tysklands Kulforsyning var ikke reguleret, Produktionen var gaaet stærkt tilbage. Som allerede omtalt, foreslog jeg i Februar 1917 Rigskansleren at udnævne en særlig Kulkommissær. Først »Gehejme-Bjergraad« Stutz er det lykkedes at bringe Orden i Kulspørgsmaalet, det vil sige i det mindste at overvinde den værste Gnidning og at finde en vis Udligning mellem Brændsel, Kul til Lys- og andre Anlæg, Landbrug og Industri, Jernbaner og Marine. Det faldt mig meget svært i Maj og Juni 1917, under Indtrykket af det mægtige Kraftforbrug, som resulterede af den store Ententeoffensiv mod Vest, atter paa hans Paa-krav at svække Hæren med 50,000 Arbejdere. Man maa huske paa dette, naar man læser om hint Tidsafsnit. Øverste Hærledelse overvandt sig til det for at skaffe Hjemlandet en fast Basis for Krigen i Fjendeland. At en saadan Svækkelse af Hæren ydermere maatte paa-lægge Øverste Hærledelse den Pligt overfor Soldaten paa Fronten uaf-ladeligt at mane til Højnelse af Arbejdsydelsen og bedre Udnyttelse af Arbejdskraften i Tyskland, betoner jeg atter her. Hæren har ikke mærket, at Hjemlandet fik denne Arbejdskraft, Arbejdsydelsen gik endog tilbage. Det var naturligvis et føleligt Slag.

Jern havde vi ikke saa rigeligt af som af Kul. Vi havde Møje med at fremstille de nødvendige Mængder af Staal, i Særdeleshed hærdet Staal. Vi fik Jernerts i store Mængder fra Sverige, ligesom ogsaa Ertsen fra Poti i Transkaukasien var af væsentlig Betydning for os. Men det slog endda ikke til. For at faa gammelt Jern til Staal til Skyts og Ammunition maatte vi i stor Udstrækning trække paa de besatte Omraader, hvor manganen en Fabriksbygning som Følge af den over os hængende Blokade maatte falde som Offer for vor Krigsindustri. Efterhaanden blev Fremstillingen af Staal tilstrækkelig. Staalet maatte dernæst fordeles til videre Forarbejdning, f. Eks. til Skyts, Ammunition, Staaltraad og i Særdeleshed det, som skulde tjene til Udbedring af Jernbanerne.

Ved Siden af Kul, Jern og Staal var saavel Brændstof til U-baade, Automobileer og Flyvemaskiner som Smøreolje til Krigsmateriellet i Almindelighed af den mest udstrakte Betydning. I denne Henseende var vi henvist til Østerrig-Ungarn og Rumænien. Da Østerrig-Ungarn ikke kunde afgive tilstrækkeligt med Olje og alle Forsøg paa at bringe dets Produktion op paa tilbørlig Højde var resultatløse, var Rumæniens Oljeforraad af absolut afgørende Vigtighed for os. Men selv med den rumænske Olje var Brændselsolje-Spørgsmaalet stadig meget alvorligt, og besværliggjorde Krigsførelsen lige saa meget som Virksomhederne i Hjemlandet. Kaukasus-Forraadene aabnede i 1918 gunstige Udsigter for os. Vor egen Benzol-Fabrikation kunde iøvrigt ejheller uden videre øges, set paa Baggrund af hele Krigsøkonomien. Desuden var Benzolen ikke egnet til U-baade og Flyvemaskiner. Naar vi ved Krigens Slutning dog besluttede os til at give Flyverne Benzol til deres Motorer, skete dette ene og alene paa Grund af Mangel paa Benzin og til Trods for, at vi vidste, at deres Ydeevne blev nedsat og repræsenterede et yderligere Faremoment for dem. Der maatte føres vedvarende Kontrol saavel med Beholdningerne som med Troppernes Forbrug. Brugen af Personautomobileer maatte indskrænkes mere og mere, ligesom ogsaa Brugen af Lastautomobileer maatte reduceres i rolige Perioder for atter at kunne genoptages fuldt ud i kritiske Situationer. Jeg kunde ikke lægge Beslag paa mere til Hæren.

Hjemme i Tyskland var Oljenøden stor. Ude paa Landet fik man ikke tilstrækkeligt Petroleum til Vinterbrug. Landmanden tilbragte de lange Vinteraftener i Mørke, hvilket kun kunde trykke Stemningen. Det er betegnende for vore Forhold i Tyskland, hvor lidt der blev agtet paa denne Ulempe. En Tid lang var Trafiknøden at føre tilbage til den slette Smøreolje, der blev anvendt til Lokomotiverne, og som let frøs. Den private Brug af Automobileer var næsten ophørt. Hele Brændselsolje-Spørgsmaalet var i lange Tider overmaade alvorligt og maatte gøres til Genstand for den største Opmærksomhed. Mit Ønske om, at Hær og Marine skulde forsynes under ét, gik først i Opfyldelse i Efteraaret 1918. Fordelingen af Brændselsolje til Hær og Hjemland foregik under ét og laa i Hænderne paa »Feltmotorchefen« (*Feldkraftfahrchef*). Fra Øverste Hærledelses Side blev der atter og atter opfordret til at søge opnaaet en Udvikling af alle Metoder, der tog Sigte paa Fremstilling

af Erstatning for Brændstof. Men mange naturlige Vanskeligheder stillede sig imod og udelukkede rationelle Resultater af disse Forsøg.

Raamaterialerne til Skyttegravsarbejderne, Tømmer og Brædder, blev i stadig øget Udstrækning skaffet fra de besatte Omraader, men ogsaa hjemme fra Tyskland blev der leveret.

Jeg kunde kun beskæftige mig med Hovedlinjerne i Ordningen angaaende Raastoffer. Der krævedes ikke desto mindre et omfattende personligt Arbejde, ligesom jeg til Stadighed maatte være paa Færde for paa rette Vis at kunne træffe forskellige vigtige Afgørelser.

De besatte Omraader maatte afgive Raastoffer, det laa i Krigens Natur. Ved en gennemført Organisation er der i denne Henseende efterhaanden naaet meget. Øverste Hærledelse henvendte sig til begge Generalgouvernører med Anmodning om at virke i samme Aand. I alt væsentligt er der overalt gaaet frem efter de samme Grundsætninger. Det er givet nok, at dette maatte bringe haarde Vilkaar for Befolkningen med sig, men lige saa givet er det ogsaa, at disse Forholdsregler ikke kunde undgaas.

At vi i mange Tilfælde kunde være gaaet mere praktisk til Værks, vil enhver, der forstaar sig paa sligt, medgive. Men ogsaa her stod Myndigheder og Enkeltpersoner overfor en ny og i Kraft af den lange Krigsperiodes vekslende Behov vanskelig overskuelig Opgave. Trods alle Krav lod vi dog et Hensyn raade, som i Sammenligning med, hvad der skete hjemme, endog gik ret vidt. Hjemme maatte man aflevere Kirkeklokkerne, hvorimod Belgien beholdt sine efter Henvendelse herom fra Rigskansler Grev v. Hertling til Hans Majestæt.

De besatte Omraader har hjulpet os paa afgørende Maade, ikke blot Hæren men ogsaa Hjemlandet. Som Krigsindustrien derhjemme krævede Folk, saaledes krævede ogsaa Fremskaffelsen af Forsyninger fra de besatte Omraader Folk i stort Omfang. Dette maatte vi finde os i for at kunne eksistere. De forbundnes Delagtighed i Tysklands Raastofforsyning blev fra Krigsministeriets Side i det væsentlige ordnet som Betaling for det af Tyskland leverede Krigsmateriel. Det forvaltede ogsaa Kobberminerne ved Bor i det nordøstlige Serbien, som har ydet os en ganske betydelig Hjælp. Øverste Hærledelse tog kun Affære, naar Bulgarien eller Tyrkiet efter gammel Balkan-Sædvane var noget efterladende med Leveringen af deres Raastoffer og behøvede en Opmuntring for at efterkomme de af dem paatagne Forpligtelser.

Med Hensyn til Hærens Raastofforsyning understøttede Videnskaben Krigsledelsen med hele dens vidtstrakte Kunnen. For dette tilkommer der ogsaa Videnskaben Tak.

I alle Spørgsmaal, der tog Sigte paa at øge vor Kraft derhjemme, blev jeg daadkraftigt understøttet af Oberst Bauer og Major v. Harbou. De har arbejdet mønstergyldigt.

IV.

Ernæringssspørgsmaalet var af lige stor Betydning for Folk og Hær, for Menneske og Hest.

Soldatens Præstationer i Felten er særdeles paavirkede af hans Forplejning. Den er ved Siden af Orloven afgørende for Stemningen hos Tropperne. Jeg maatte derfor hellige Forplejningspørgsmaalene min fulde Interesse.

Slappelsen i Stemningen hos det tyske Folk hang i meget væsentlig Grad sammen med Ernæringen. Legemerne fik ikke dagligt, hvad der er nødvendigt til Vedligeholdelse af de legemlige og aandelige Kræfter, navnlig ikke af Æggehvide- og Fedtstof. Der var i vide Kredse indtraadt en Svækkelse af den legemlige og aandelige Modstandskraft, som fremkaldte en umandig, hysterisk Aandstilstand, som i den fjendtlige Propagandas Ledebaand yderligere øgede mange Tyskeres ukrigeriske Tænkemaade. Jeg fik første Gang i Sommeren 1917 et dybt Indblik i disse Forhold, og jeg forfærdedes; her var der et uhyre Svaghedsmoment.

Denne Foreteelse grundede dybt i den menneskelige Natur. Den kunde opvejes af en stærk patriotisk Vilje, men kunde kun absolut overvindes gennem en bedre Ernæring. Der maatte flere Levnedsmidler til. Vi maatte have dem andet Steds fra og sørge for Vedligeholdelse af de tilstedeværende Forraad, men fremfor alt øge vor Produktion. Det var det vigtigste.

Ved Besættelsen af Walachiet var der naaet en afgørende Fordel. Andre Forholdsregler maatte bringe yderligere Hjælp. Nødvendigheden af at tage Halm og Træ med ind under Ernæringen til Dyr og maaske ogsaa til Mennesker, ligesom ogsaa Fremstillingen af Bladhø, blev atter og atter betonet af Øverste Hærledelse. Som vi i Befolkningen drog alle Evner frem for at føre Krigen, saaledes maatte vi ved Hjælp af Videnskaben, som ogsaa her støttede os, søge af Naturen at tage alt, hvad der lod sig udvinde og forarbejde til Næringsmidler til Mennesker og Dyr.

Bestræbelserne for at beskytte Næringsmidler mod Forraadnelse førte os bl. a. til Tørring af Kartofler, som jeg ivrigt tog mig af. Til Fordel for Produktionsforøgelsen skulde Leveringen af kunstige Gødningsstoffer i tilstrækkelige Mængder og til rimelige Priser tjene.

Dette blev paa enhver Maade befordret af Øverste Hærledelse. Det blev desto vigtigere, jo større Knaphed der blev paa naturlig Gødning paa Grund af Føringelse af Kvægbestanden og Manglen paa Halm. Vi fik Fosfat fra de besatte Omraader i Nordfrankrig og Belgien og foreslog gentagne Gange overfor Rigskansleren og Finansministeriet at udvide Kvælstoffabrikken i Merseburg.

Prisansættelsen hørte ind under de hjemlige Myndigheder. Den led under indre politiske Hensyn. Som Følge af den socialistiske Agitation mod Landbruget, som fordyrede den fattige Mands Brød, og som Følge af den i sig selv vanskelige Folkeernæring, krympede Regeringen sig ved at ansætte passende Maximalpriser, som tog Sigte paa nogenlunde langt Hold. Landbruget saa sig mange Steder ude af Stand til at arbejde med de gældende Priser i Betragtning af de høje Driftsomkostninger og Nødvendigheden af efter Krigen at maatte bringe deres Bedrift paa Fode. Forraadene var ikke tilstrækkelige til Befolkningen og kunde

ikke i fuld Udstrækning beslaglægges til de lave Priser. Det enkelte Menneske fik derfor ikke engang de Rationer, der var beregnede og endda for smaa til at vedligeholde den fulde Livskraft. By og Land skred kun til Selhjælp, for saa vidt de kunde det; Smughandel og Hamstring greb om sig. Snart var der intet fast Holdepunkt mere paa dette Skraaplan.

De besiddende forskaffede sig alt nødvendigt og mere end det. Omend deres Forbrug i og for sig var uden Betydning for Folkeernæringen som Helhed, kunde Forholdet dog kun sætte ondt Blod.

Den jævne Befolkning, Middelstanden, og herunder navnlig de fastlønnede Embedsmænd og Officerer, havde det drøjt. En mindre Del faldt vel under Tidens Nød for Fristelsen og tog sig selv til Rette, men den største Del sultede bogstavelig talt. Hertil kom alle andre Byrder, som Middelstanden maatte bære. Og dog har denne Stand, som i enhver Henseende blev traadt over Tærne, ganske vist — og desværre — kun stiltiende, gjort sin Pligt — lige til det sidste.

For Arbejderen blev der sørget. Han tilpassede sine Lønkrav, som blev gennemtrumfede ved Strejker, efter Smughandelen. Sikkerlig havde ogsaa en betydelig Del af Arbejderne det svært. Men de har dog i Modsætning til Middelstanden kunnet eksistere.

Smughandel-Spørgsmaalet blev af den største indrepolitiske Betydning, en Betydning, som voksede med Krigens Varighed, jo mere Tanken paa Krigen gik tabt derhjemme og jo skarpere de naturlige Instinkter, som nu ingen Modvægt fandt, trængte sig frem i Forgrunden. Smughandelen og Hamstringen antog mere og mere utiltalende Former og havde i Aarsag og Virkning mere og mere ødelæggende Indflydelse paa vor Tænkemaade. Vort System med udpræget Rationering i Forbindelse med Maximalpriser havde svigtet. Produktionen blev ikke øget, Udbyttet gik mere og mere ned, afhængige som de var af ydre Vilkaar saasom Mangel paa mandlig Arbejdskraft, Gødningsstoffer og ugunstigt Vejr. De mange Henstillinger fra Øverste Hærledelse til Rigskansleren om at ramme Smughandelen og den ublu Avance og Arbejdsløn, saaledes som Opretholdelsen af vor Krigsevne krævede, var resultatløse.

Det hele er som et Narrespil: har Frygten for for højt satte Maximalpriser for Landbruget i Virkeligheden ført til Fordyrelse af hele Ernæringen og bidraget meget væsentlig til at uddybe Kløften mellem By og Land? De utilfredse Elementer forstod at slaa Mønt af alt. Den fjendtlige Hungerblokade triumferede, den bragte os ikke blot i legemlig men i sjælelig Nød.

Min private Mening om Systemet med Rationering derhjemme var den, at den jo før jo bedre, og for nogle Forplejningsartiklers Vedkommende endog straks, burde opgives og give Plads for den frie Handel. Ved Siden heraf syntes mig en stærk Begunstigelse af Andelsforetagender og Produktionscentre at være paatrængende nødvendige som Hjælpetropper for Administrationen. Desværre var disse Hjælpetropper imidlertid endnu ikke overalt tilstrækkeligt uddannede. Frem for alt maatte Priserne for enkelte Produkter være højere og

rettidigt fastsættes, for at Landbruget kunde indstille sig derpaa. Denne Opfattelse har Generalintendanten, der var af samme Anskuelse, ogsaa gjort sig til Talsmand for overfor Krigsærneringsraadet (*Kriegsærnærungsamt*). Det synes, at England har været heldigere med sit Minimalpris-System, eftersom Produktionen dér øgedes ganske betydeligt.

Landmanden har arbejdet. Den store Jordbesidder har i Særdeleshed ydet meget. Fædrelandet har atter haft Lejlighed til at erkende, at ligesom Arméen er Statsordningens Grundpille, saaledes er Landbruget Fundamentet under vort økonomiske, vel ogsaa vort politiske Liv. Vi skulde før Krigen have tænkt nøje over dette; saa vilde meget have været lettere for os. Nu at indhente det forsømte, det er en af Statens vigtigste Opgaver, ligesaa vel som en intensiv Drift er Landmandens Pligt.

Jeg har ofte udtalt mig tillidsfuldt til de to Præsidenter for Krigsærneringsradet, de Herrer v. Batocki og v. Waldow. Saa forskellige de end var, talte dog ud af dem begge den absolutte Følelse af det store Ansvar, en udpræget Pligt troskab og en rodfæstet Fædrelandskærlighed.

Hæren har ofte hjulpet Landet. Henset til de store Anstrengelser, Soldaterne maatte præstere, var de ingenlunde bedre stillede, end Befolkningen derhjemme. Hær og Folk var paa alle Omraader efter min inderste Overbevisning ét. Øverste Hærledelse har stedse virket i denne Aand. I Berlin hørte man ofte den Anskuelse fremsat, at Hær og Folk egentlig var to adskilte Legemer med forskellige Møder. Denne Opfattelse var for mig kun et trist Bevis paa, hvor lidt man derhjemme forstod Krigen. Med tungt Hjærte maatte Øverste Hærledelse hyppigt for en Tid nedsætte saavel Flæsk-, Brød-, Kartoffel- og Fedtportionerne som Havre- og Hørationerne til Hæren. Vi gjorde det for dermed at understøtte Befolkningen og holde den krigsdygtig. Men vi fandt ogsaa hos Krigsærneringsraadet fuld Forstaaelse af Hærens Behov og af, at Soldaten ved Fronten havde Krav paa større Hensyn.

Hyppigt fik den enkelte Mand ikke tilstrækkeligt, selv naar han fik den for Tiden foreskrevne Portion fuldstændigt. Forplejningen var for ensformig. Ofte klagede Arméerne over dette Punkt, men jeg var ikke i Stand til at hjælpe. Hjemme strakte Forplejningen af Erstatningstropperne ikke heller til, hvilket gav Anledning til megen Misnøje.

Nydelsesmidler blev sjældnere og sjældnere.

Hestene havde det i Særdeleshed ondt og blev ganske utilstrækkeligt ernærede. Kraftfoder-Rationen var altfor lille, og Forsyningen med Hø og Halm beredte til Stadighed store Vanskeligheder.

Intendantur-Embedsmanden havde, i Kraft af sin Fredsuddannelse, ved Krigen Begyndelse mange Vanskeligheder at kæmpe med. Personellet var desuden for faatalligt. Senere fandt han sig meget godt til rette i sin ansvarsfulde Stilling, og hans opofrende og uselviske Arbejde har baadet saavel Krigsføringen som Manden i Geledet.

Samarbejdet mellem Øverste Hærledelses Organer og Direktøren for Krigsministeriets Forvaltningsdepartement, General v. Oven, min

Kampfælle fra Liège, og Krigsnæringsraadet har stedse været godt og blev baaret af gensidig Imødekommenhed. Undladelsessynderne fra før Krigen — den mangelfulde økonomiske Forberedelse til den og den deraf flydende Mangel paa enhver stor Reserve forud for dens Begyndelse — kunde ikke gøres godt igen nu.

Vi hjalp i Tidens Løb Hjemlandet med Lastautomobiler og Køretøjer til Lettelse for Forsyningen, navnlig til Transport fra de større Byers Banegaarde, og fandt os i, at der derved opstod Vanskeligheder for Hæren. Høstorlov blev givet langt ud over den normale Tid. Kartoffelforsyningen blev fremmet ved Lempelser med Hensyn til Jernbanevogne.

De besatte Omraader har ydet deres Hjælp til Ernæringen. Gennem Etapeinspektionerne blev de tagne til Hjælp ved Flæskeforsyningen, ligesom der blev sørget for den bedst mulige Drift af Landbruget. Tropperne selv arbejdede flittigt med Høsten og i Bedriften, hvor de opholdt sig paa et Sted i længere Tid, men paa Grund af de hyppige Omskiftelser kom der dog ikke meget ud heraf. Rumænien har i 1917 alene holdt os, Østerrig-Ungarn og Konstantinopel oven Vandet.

Omsorgen for Belgiens Ernæring var vi helt fri for paa Grund af Ententens Foranstaltninger.

Det neutrale Udland, navnlig Danmark, Holland og Schweiz leverede os betydelige Mængder. Vi brugte ved Vareomsætningen en egen tysk Organisation og arbejdede ikke som Ententelandene med vedkommende Lands Indbyggere, som de lod have Fortjeneste deraf. Med Rette eller Urette har dette vakt stærk Uvilje og Misstemning saavel hos de forbundne og i det neutrale Udland som i de videre Konsekvenser ogsaa herhjemme.

Østerrig-Ungarns Ernæringssituation var stadig overordentlig spændt. Ungarn kunde forsyne sig selv og overtog ganske vist ogsaa Forplejningen af en meget betydelig Del af den k.-k. Hær; men det hjalp ikke Østerrig. Østerrig sultede. De czeckiske Landmænd vilde intet levere til de af Tyskere beboede fattigere Omraader. Hertil kom saa det tunge østerrigske Forvaltningssystem, saa at der trods alle drakoniske Forordninger ikke var Tale om ordnet Fremskaffelse og retfærdig Fordeling. Jeg glemmer ikke, hvorledes en højtstaaende østerrigsk Embedsmand bad mig om at hjælpe ham i Ernæringsspørgsmaalet overfor Ungarn. Den k.-k. Hær sultede til Dels, ligesaa Tysk-Østerrig og navnlig Wien.

I Bulgarien var Situationen bedre, skønt Landbruget endnu blev drevet meget lidt tidssvarende, men Regeringssystemet var uvirksomt; Hærens Etapeinstitutioner var slette og det militære Forplejningsvæsen bygget op paa forældede Principper. Der forekom hyppigt Mangler ved Hæren. Men man kunde dog haabe, at Bulgarien til syvende og sidst vilde kunne hjælpe sig selv.

Det tyrkiske Ernæringssystem var helt igennem raadtent; Landbruget var endnu i en Slags Urtilstand, Jernploven ganske ukendt. Landbrugsministeren, Frhr. v. Schorlemer forsøgte at hæve det tyrkiske Landbrug, men den tyrkiske Regering havde ingen rigtig Forstaa-

else og intet Blik herfor. Man raabte paa Motorplove for dermed at behandle store Arealer, men ingen tænkte paa at gøre noget gennemgribende for det hele og dermed at fremme Produktionen paa afgørende Maade. Tyrkiet, og særlig Konstantinopel, maatte derfor have Støtte og Hjælp.

I Efteraaret 1916 dukkede den Tanke op at oprette en Central-Forplejningsmyndighed for Fireforbundet under tysk Ledelse. Denne Idé kunde synes udmærket. Men Forplejningsvæsenet i de 4 forbundne Stater var altfor forskelligt i Grundtrækkene til, at der vilde kunne opstilles ensartede Forplejningsregler. Til Slut vilde alle have levet af Tyskland. Tanken blev med Rette skrinlagt.

V.

I det foranstaaende har jeg paa forskellig Maade berørt den store Betydning, Rumænien, eller rettere Walachiet, havde for Krigsførelsen. Vi kunde nu fremskaffe, hvad vi behøvede, og maatte saa sørge for at tilføre Forbrugerne det. Rumænien og Dobrudscha blev tagne under systematisk Forvaltning. I Betragtning af den fremragende Andel, vi Tyskere havde haft i Nedkæmpelsen af Rumænien, tilstræbte jeg at lægge denne Forvaltning i tyske Hænder. Paa Grund af vore Forbunds-fællers Ejendommeligheder og Forretningsgang bød dette den bedste Sikkerhed for den varige Hensyntagen til vore krigsøkonomiske For-nødenheder. De forbundne gik ind herpaa.

Det var ikke i Overensstemmelse med vore Interesser at lade Bulgarene sætte sig fast i hele Dobrudscha. Den oprindelig bulgarske Del, som det jo først efter den anden Balkankrig havde afstaaet til Rumænien, var efter Overenskomsten af August 1915 straks taget i Forvaltning af Bulgarien. Foreløbig maatte det lade sig affinde hermed. At overlade det øvrige Dobrudscha og dermed Banen Cernawoda—Constanza til dem betød under den daværende Verdenssituation at overlade den tredje og sidste Verdenshandelsvej mellem Tyrkiet og Mellemevropa til Bulgarien, som i Forvejen kontrollerede Vejene over Saloniki og Sofia. Der kunde opstaa store Ulemper for vor Handel paa Tyrkiet ved at give Bulgarien et saadant Trafikmonopol. Den havde allerede lidt nok under Østerrig-Ungarns egoistiske Holdning. I Dobrudscha var de tyske Interesser paralleltløbende med de tyrkiske og de østerrigske. Ikke des mindre indtog Wien stedse en uklar Holdning overfor os i det bulgarske Spørgsmaal. Det var derfor ikke sikkert, hvordan den k.-k. Overkommando vilde stille sig. I visse Henseender gik mine Hensigter paa tværs af de bulgarske Interesser. Jeg havde imidlertid den Tilfredsstillelse, at samtlige Forbunds-fæller gav deres Minde til Oprettelsen af en tysk Etapeforvaltning i Dobrudscha. Den blev underlagt Hærgruppen Generalfeltmarskal v. Mackensen og strakte sig over Omraadet fra det gamle rumænske Dobrudschas Sydgrænse til en Linje ca. 20 km Nord for Banen Cernawoda—Constanza. Den øvrige Del var vedvarende Operationsomraade for 3. bulgarske Armé, og dermed under bulgarsk Forvaltning.

Bulgarene beredte meget snart de tyske Myndigheder i Dobrudscha, som General Kurt v. Unger stod i Spidsen for, mange Vanskeligheder. De naaede ogsaa frem til Øverste Hærledelse. Jeg vedligeholdte imidlertid en fast Holdning overfor de bulgarske Ønsker om at faa overladt Forvaltningen i Etapeomraadet og blev heri støttet af de tyske Myndigheder, som tappert gennemførte Kampen mod vore Forbundsfællers egoistiske Handlemaade. Naturligvis maatte Landets Forvaltning lide derunder, men General v. Unger og hans tyske Etapekommandanter sørgede for, at Constanzas rige Oljeforraad og ogsaa de øvrige Raastoffer kom rigtigt ud af Etapeomraadet og dermed fik den Anvendelse, som laa i vor og vore Forbundnes Interesse. Landet blev saaledes forvaltet saa godt, det var muligt under de vanskelige Forhold. Naar den bulgarske Hær ikke fik Forplejning fra Dobrudscha, hvad Landet meget vel kunde have præsteret, saa laa Skylden ene og alene i dens Optræden og hos den bulgarske Regering.

Befolkningen i Etapeomraadet nød vor Beskyttelse til henimod Krigens Slutning. Den fuldstændige Indordning af dette Omraade sydlige Del under Bulgarien paa Grundlag af Bukarest-Freden er aldrig foregaaet.

I 3. bulgarske Armés Omraade havde vi betinget os Ret til at købe Raastoffer. Bulgarene følte sig forfordelte herover og gjorde os mange Vanskeligheder.

Forvaltningen af Walachiet blev ordnet under væsentlig Medvirkning fra Østerrig-Ungarns Side. Dette var selvsagt ikke rationelt, men vi maatte bestemme os dertil af den ganske simple Grund, at Tyskland ikke kunde overkomme at tage sig af det hele. I mangehaande Tilfælde gjorde de østerrig-ungarske Organer os ikke Livet let; Østerrig-Ungarn befrygtede en Forøgelse af den tyske Indflydelse i Rumænien og søgte nu paa sin Side at vinde Fordel af enhver Art med de Midler, der stod til dets Raadighed. Bulgarien besværliggjorde ligeledes Forvaltningen, idet det til en Begyndelse for ret egenmægtigt og vilkaarligt frem. Tyrkiet var loyalt.

Forvaltningen bar Navn af »Militærforvaltning« og var underlagt Generalfeltmarskal v. Mackensen og dermed tillige Øverste Hærledelse og ikke som Generalgouvernerne Kejseren direkte underlagt. Udenrigsministeriet bevarede sin Indflydelse. General Tüllf v. Tscheppe und Weidenbach blev Militærgouvernør; han havde allerede en Tid lang i Begyndelsen af Aaret 1915 ledet Forvaltningen af de da besatte Dele af Polen, for saa vidt de ikke var Operationsomraade. Som hans Stabschef fungerede først General v. Bergmann og dernæst Oberst Hentsch, som under Felttoget mod Rumænien havde været Overkvartermester ved den mackensenske Overkommando og havde et udmærket Blik for forvaltningstekniske og økonomiske Spørgsmaal.

Under Militærgouvernøren stod tyske og østerrigske Etapekommandanter.

Militærgouvernementet omfattede ikke hele Walachiet, idet en smal Stribe stadig var Etape- og Operationsomraade for 9. Armé og Donauarméen, men hele Omraadet blev forvaltet efter de samme Principer.

De rumænske Embedsmænd og Dommere var for Størstedelen blevne tilbage. Hvor de var borte, kunde der skaffes rumænsk Erstatning. Forvaltningsopgaverne formede sig derfor enklere end i sin Tid i Oberbefehlshaber Ost's Omraade og var væsentligst af økonomisk Natur. Men det var ogsaa dem, der var af Betydning for Krigsførelsen. Sammensætningen af Militærgouvernørens Stab og Valget af Etapekommandanter viste sig at være heldigt.

Der forefandtes Landbrugsprodukter af enhver Art i glædelig Mængde, især Hvede og Majs, men ogsaa Ærter, Bønner, Blommer, Æg og Vin. Der blev straks taget fat paa Afhøstning, og der blev gjort alt for at fremme Lysten til at producere. Udsæden af Vinterhvede var af særlig Betydning, idet vi maatte regne med Rumæniens Produkter i den kritiske Tid forud for Ungarns Høst i Juli og vor Høst i August. Ogsaa Engdriften var af særlig Vigtighed for os og blev gjort saa indbringende, som det var muligt. Kvægbestanden var bleven stærkt reduceret af Krigen. Nu fik Landbruget haardt Brug for den, og Kødudførelsen holdt sig derfor indenfor beskedne Grænser.

Ved Realisationen af Landbrugets Produkter samarbejdede Militærforvaltningen med »Zentral-Einkauf-Gesellschaft's Tillidsmænd, som allerede forud for Rumæniens Krigserklæring havde været i Virksomhed dér. Men deres selvstændige Optræden blev ikke yndet.

De Oljeforraad, vi forefandt i Rumænien, var ikke betydelige, Boreanlægene var overalt grundigt ødelagte og Kilderne tilstoppede med stor Kunst. Den engelske Oberst Thomsen havde udført sin Opgave med at besværliggøre vor Udnyttelse af Oljemarkerne med megen Dygtighed. Ganske vist har hans Arbejde ikke været Ententen afgjort til Nytte, men det har dog nedsat Oljeforsyningen til vor Hær og vort Land ganske betydeligt. Oljenøden hos os maa tildels tilskrives ham. Militærforvaltningen skaffede Fagmænd i Oljeindustrien til Stede og gik med Kraft i Gang med sin anden vigtige Opgave: igen at ophjælpe Oljefremstillingen, saavel ved at faa tilstoppede Kilder i Gang igen og ved Nyboringer, som ved Retablering af Raffinaderierne. Oljeindustrien kom op, ganske vist dog meget langsomt. For mange utaalmodige og os ikke velsindede Folk i Wien gik Udnyttelsen af Høsten og Igangsættelsen af Oljeproduktionen ikke hurtig nok. Saaledes kom der i Februar 1917 Klager herover fra Wien, og fra Berlin tonede mig det samme i Møde. Et Øjeblik tvivlede jeg paa, om der virkelig ogsaa blev arbejdet rigtigt. Jeg kunde imidlertid vurdere Vanskelighederne, som maatte overvindes i Rumænien, med mine egne i Kowno indhøstede Erfaringer som Maalestok og lod mig ikke forvirre. I April ophørte saa ogsaa Besværingerne, og Forvaltningen vandt almindelig Anerkendelse.

Fordelingen af Produkterne fra Dobrudscha og Walachiet foregik paa Grundlag af særlige Aftaler mellem de forbundne. Med Hensyn til Oljefordelingen rejste der sig ingen Vanskeligheder; derimod repræsenterede Fordelingen af Landbrugsprodukterne fra Walachiet et lidet opmuntrende Arbejde for Generalkvartermesteren, General Hahndorff, der dog med sin klare, afvejende Form og sit vide Udsyn over Krigsøko-

nomiens Felt maatte synes i særlig Grad egnet til at udføre det. Ved Fordelingen af de rumænske Forraad skiltes Bulgarien ud, idet det fik Dobrudschaøsten. Tyrkiet fik kun en mindre Part, efter at der forskudsvis var ittsikret det en Del store, i Dobrudscha oplagrede Forraad. Det drejede sig altsaa i Hovedsagen om Tyskland og Østerrig-Ungarn, eller rettere Østerrig alene. De østerrigske Repræsentanter mødte op med uhyre Krav; vi lærte af dem og stillede ikke ringere. Efter bitre vokale Fægtninger blev den gyldne Middelvej ogsaa her den, der førte til Enighed og sluttelig tilfredsstillede begge Parter. Det siger sig selv, at der ved Underhandlingerne var Repræsentanter til Stede for vort Krigsernæringsraad, og at der allerede forud havde fundet principielle Drøftelser Sted med dette. Kun i særlig kritiske Tilfælde maatte Øverste Hærledelse dekretere en Afgørelse.

Til Transport af Korn, Olje o. s. v. kunde der i Almindelighed paany raades over de Forbindelser, som allerede før Rumæniens Krigserklæring havde besørget Exporten fra Walachiet. De rumænske Jernbaner maatte retableres, hvad der krævede en vis Tid. Baadfarten paa Donau blev straks igen sat i Drift. Østerrig-Ungarn betragtede Donau som sin private Domæne. Oberst v. Oldershausen satte dog vore Interesser igennem. Det tyske Donau-Selskab, bayersk Lloyd, fik forøget Virksomhed.

Vore Transportinstitutioner har stedse kunnet effektuere Paakravene. Den ventede Forøgelse af Oljetransporten blev imødegaaet ved en øget Fremstilling af Tankvogne og Tankpramme. Desuden blev der lagt en Rørledning fra Ploesti til Giurgiu. Den var ikke fuldt gennemført i Fredstid.

Som det gjaldt i Oberbefehlshaber Ost's Omraade, saaledes var ogsaa her den tyske Militærforvaltning og alle Myndigheder, som beskæftigede sig med Walachiets Forvaltning, gennemtrængt af deres Opgaves afgørende Betydning for Krigsførelsen, men tillige af den Nytte, vort Arbejde vilde have ogsaa efter Krigen.

VI.

Det tyske Folk har i disse fire lange Krigsaar hjemme saavel som overfor Fjenden baaret og taalt uendelig meget. Krigen har dybt undergravet og skadet Folkefølelsen og hele Folkemoralen.

Hungerblokade og fjendtlig Propaganda, hvis Virkninger i Kampen mod germansk Race og germansk Aand stod i den nøjeste Sammenhæng, tyngede haardt paa os, og jo mere trykkende jo længere Krigen varede. Blokaden virkede, og Propagandaen fandt gunstig Jordbund. Den vendte sig senere direkte til Manden ved Fronten, som nu ogsaa var bleven modtagelig. Blokade og Propaganda begyndte efterhaanden at faa vor aandelige Styrke til at vakle og at undergrave vor Tro paa den endelige Sejr. Den saa forstaaelige Længsel efter Fred antog Former, der grænsede til Svaghed, der spaltede vort Folk og nedbrød Aanden i Hæren.

I denne Jordbund skød der Giftplanter op. Hos mange ophørte en-

hver tysk Følelse, enhver Tanke paa Fædrelandet. Det personlige Jeg traadte i Forgrunden. Krigsaagerkarle af enhver Art, ikke mindst den politiske, som udnyttede Statens Nødstilstand og Regeringens Svaghed til at opnaa personlig og politisk Fordel, bredte sig mere og mere. Vor aandelige Krigsevne led umaadelig Skade. Vi mistede Tiltroen til os selv.

Revolutionstanken, som blev prædiket af den fjendtlige Propaganda og Bolchevismen, fandt Tyskernes Aandstilstand forberedt og vandt Terrain i Hær og Marine ved Hjælp af det uafhængige socialdemokratiske Parti. Vranglærdommene øvede ogsaa snart deres Tiltrækning paa det bredere Lag. Det tyske Folk baade hjemme og i Fjendeland fik sit Banesaar.

Da jeg blev Første Generalkvartermester, stod Tyskland ved Begyndelsen af denne Udvikling, hvis Egenart og Bane ikke lod sig overse. Kun et stod klart: vi turde ikke undlade at bekæmpe den.

Overfor Hungerblokaden var der nu sket noget; den var bleven brudt i Rumænien. Om vi vilde finde ny Lejlighed dertil, og hvordan vi i saa Fald vilde udnytte den, det vidste ingen.

Den fjendtlige Propaganda stirrede vi derimod paa som Kaninen paa Slangen. Den var ledet stort og dygtigt, arbejdede med stærke Tanker, som fandt Øre hos Masserne, den stod i fuldstændig Overensstemmelse med Krigsførelsen og anvendte uden Skrupler ethvert Middel.

Det tyske Folk, som endnu ikke har lært Tavshedens Kunst og Værd, viste selv ved sin ulyksalige Aabenhjertighed Fjenden en Vej, hvor der var saarbare Punkter.

Det havde selv formet Udtrykket »den præjssiske Militarisme«, skønt denne »præjssiske Militarisme« havde skaffet Prøjsen den uselviske Pligt-troskabens Aand og Individets Evne til at gaa op i Statsidéen og havde gjort Tyskland dets glimrende Udvikling mulig. Den var bleven identisk med alt dette.

Man udlagde Yderligheder som Militarismens Væsen og fornægtede den nationale Kraft, der havde sit Udspring i den. I Stedet for at bekæmpe den skulde man have underbygget den. Selv højtstaaende Regerings-Embedsmænd forekastede mig under Krigen dette Udtryk. Kunde man da fortænke de mange i, at de mente at gøre en god Gerning, naar de vendte sig imod Militarismen, uagtet de ej en Gang formaaede af definere dens Begreb? Mange vidste dog meget vel, hvad de tilsigtede med denne Kamp: den gjaldt Autoriteten!

Ententen kendte denne »præjssiske Militarismes« Styrke særdeles godt. Den vidste nok, hvorfor det vendte sig imod den. Den vidste ogsaa nok, hvad den gjorde, da den i Tyskland ivrede imod Officerskorpset, som i sidste Instans var Statsmagtens Grundvold. Den handlede maaltbevidst, naar den, navnlig i Sydtykland, agiterede imod Prøjsen, naar den ophidsede saavel mod Kejseren, Symbolet paa Rigets Enhed, som mod den tyske Kronprins og lovede det tyske Folk Guld og grønne Skove, naar det først havde skaffet sig af med Kejserhuset og de andre Dynastier.

Senere beskæftigede den fjendtlige Propaganda sig ogsaa med min

Person. Folk og Hær skulde opfyldes med Tvivl om Øverste Hærløds Virken; Troen paa et heldigt Udfald af Krigen skulde rokkes, Tilstanden til den Mand undergraves, som bestræbte sig for at yde den stærkeste Modstand mod Ententens Interesser.

Det lykkedes den fjendtlige Propaganda, støttet til vore demokratiske Rørelser, at bringe vor Regeringsform i Ry som autokratisk i Tyskland og hele Verden, endskønt vor Kejser ikke besad samme Magtfuldkommenhed som Præsidenten i de Forenede Stater, og skønt Valgretten til Rigsdagen, altsaa til Rigets dominerende Folkerepræsentation, var mere demokratisk end Valgretten i mange andre Lande.

Den fjendtlige Propaganda fulgte mere og mere tydeligt det Maal at undergrave det tyske Riges Enhed, at skille Tyskland fra sit Herskerhus og Dynastierne og Regeringen fra Folket: det politiske Kaos.

Den var sig bevidst, hvorledes Ordene »Forstaaelsesfred«, »Afrustning efter Krigen«, »Folkeforbund« og deslige i særlig høj Grad vilde virke paa det tyske Folk i dets store Nød og paa Grund af dets upolitiske og ukrigeriske Tænkemaade. Det fulgte jo kun altfor gerne, i bevidst og ubevidst Selvbedrag, dette paa en Gang tilløkkende og bedrageriske Gølebillede.

I denne Sammenhæng faldt det i kun alt for frugtbar Jordbund, naar Propagandaen hævdede, at tyske Planer om Verdensherredømme havde forstyrret og nu hindrede Freden.

I Virkeligheden forfulgte den tyske Regering efter den bismarckske Tid overhovedet intet andet udenrigspolitisk Maal end at bevare Freden. Muligt tilstræbte den en Forøgelse af de tyske Kolonibesiddelser. Paa Verdenspolitik tænkte den næppe; med Bind for Øjenene gik den Vejen til Bagdad. I vor mere og mere udadrettede Stræben gjaldt det mere at synes end at være, vi overvurderede efter 1870—71 vor Styrke og undervurderede de Kræfter, som arbejdede mod os. Vi bredte os over Kloden uden at staa fast i Europa. Efter at have vundet Rigslandene, og efter at det tyske Rige var oprettet, var det tyske Folk mættet. Forøgelse af Kolonibesiddelserne og øget Verdensbetydning ved Udvidelse af dets Marked var vel bleven en Nødvendighed. Men dette kunde kun naas ved Magt. Derimod tilstræbte det Ligeberettigelse i den fredelige Konkurrence, men indsaa ikke, indspundet som det var i »Geschäft« og politiske Doktriner, at dette for andre Folk var svært at skelne fra Aspirationer til Verdensherredømmet.

At opretholde Freden var et stort Maal. Som vor Forsvarskrig kun lod sig vinde gennem Angreb, saaledes kunde vi kun sikre Freden gennem en klar og myndig Politik, som fulgte kraftige Retningslinjer. Dette gjorde den tyske Politik ikke. Den gav sig mærkværdige og udfordrende Udslag. De Folk, der var os fjendtligsindede, benyttede dette til at slutte sig sammen imod os; selv de som hidtil var indbyrdes uenige, enedes i Forholdet overfor os. Til andre Tider var vi usikre og vaklende; det skaffede os ejheller Venner.

Mange Tyskere blev bekymrede og gav ofte deres Frygt skarpt Udtryk til alle Sider. De udviklede i Modsætning til Regeringen mange vidtskuende Tanker. Men det var kun private Ytringer, som ikke be-

tød mere hos os end hos ethvert andet Folk. Under Krigen har dette Forhold ikke ændret sig. De Krigsmaal, Ententens Regeringer og Folk satte sig, var stedse mere vidtgaende, end de enkelte Tyskere drømte om. Det mærkede vi nu blodigt.

Til Planer om Verdensherredømme hører der en stærk national Bevidsthed. Trods Rigets Grundlæggelse i 1871 er vi aldrig nåede dertil; Regeringen har efter den bismarckske Tid ikke arbejdet herpaa; tvertimod havde vi lidt Tab her i samme Grad, som vi ogsaa tabte i Viljekraft. Vi var desuden i hele vor Tænkemaade vedblevne at være altfor udpræget spaltede, indrepolitisk set: Forbundsstaterne sad os stadig i Blodet. Det tyske Rige kom for tidligt og uden national Bevidsthed til Verden; med hele vort af fremmed Indflydelse nåede kosmopolitiske Tilsnit fandt vi ikke Relationen mellem national og international Tænkemaade og mellem de af vore Interesser, der laa i vort Land, og de, der var rettede mod den øvrige Verden.

Den tyske Regerings Nationalisme og Planer om Verdensherredømme har ikke truet Freden før 1914, ejheller hindret den efter 1914, saaledes som den fjendtlige Propaganda hævdede. Det var jo ejheller dennes Agt at sige Sandheden, den vilde kun bryde det tyske Folks Sammenhold og Krigsevne og udsprede Anskuelse, som forekom den nyttige.

Endelig kom saa Slagordet om Nationernes Selvbestemmelsesret. Det er et Problem af tilsyneladende bestikkende Sandhed, men ikke til at løse uden Brug af Magt, naar Nationaliteterne er blandede saaledes, som det uendelig mange Steder er Tilfældet. Slagordet traf Østerrig-Ungarn mere end os, men ogsaa os rystede det i sine Konsekvenser dybt med den af Frygt og Had dikterede Udlægning, som det fik. Det skulde ramme os dødeligt ved den Fortolkning, tyske Mænd gav det overfor Fjenden.

Til sidst — ganske særlig fra Begyndelsen af Aaret 1918 — blev der tydeligere og tydeligere propaganderet for den sociale Revolution ved Siden af den politiske. Krigen blev fremstillet som et Værk af Overklassens Titusinder paa Arbejderklassens Bekostning, Tysklands Sejr blev fremstillet som en Ulykke.

Den fjendtlige Propaganda og Bolchevismen, som tilsigter Verdensrevolutionen, forfulgte paa tysk Grund de samme Maal. England gav Kina Opium, Fjenden gav os Revolutionen, og — vi tog Giften og udbredte den, som Kineserne udbredte Opium'en.

Medens Ententens Propaganda haardere og haardere ramte det tyske Folk og den tyske Hær og Flaade, forstod den at holde Krigsviljen højt i sine egne Lande og sin egen Hærmagt og at paavirke de neutrale Stater mod os.

Skylden for Krigen, den belgiske Jammer, Fangemishandlerne, vor politiske Umoral, vor Forløjethed og Brutalitet, det éilkaarlige Herrevælde i Prøjsen-Tyskland, Kneblingen af det tyske Folk — alt var det for vore Fjenders Løgnkampagne mod os godt opfundne Propagandaemner, der var brugelige overalt. Ved Siden heraf var Slagordene om Demokratiets Kamp mod Militarismen, Autokratiet og Junkervældet,

Kampen for Civilisationen og for de smaa Nationers Frihed, og lignende Fraser i ideale Klædebon desuden af uendelig Virkning paa mere konfuse Hjerner. Den offentlige Mening i Verden var ganske i disse Frasers Ledebaand. Krigen blev saaledes for Eks. for de amerikanske Soldater til et Korstog mod os.

I de neutrale Stater saa vi os overfor en Slags aandelig Blokade. Vejen til det neutrale Folks inderste Tanker og Følelser var spærret for os, og vi forstod ikke at bane den paany. Kun vi havde Uret; hvad Ententen gjorde, det var moralsk berettiget og selvfølgelig. Tyskland voldførte den ganske Verden, kun Ententepolitiken forfulgte de sande moralske Maal, som kunde lyksaliggøre og befri vor Klode. Vi mistede i det neutrale Udland enhver Kredit, medens Fjendens øgedes uden Maal. Visselig havde vi ogsaa Venner, men de var uden Indflydelse. Paa lignende Vis blev der arbejdet i de forbundne Lande. Her gjaldt det om at sætte Splid mellem Tyskland og dets Forbundsfæller.

Propagandaen var et af Englands gamle og prøvede Kampmidler. Det ostindiske Kompagni havde haft glimrende Resultater deraf ved Indiens Erobring; den havde dannet Skole i England. England var den eneste Stat, som gennem lange Tider med velberaad Hu og efter virkelig store Linjer havde stillet dette Politikens og Krigens Hjælpemiddel i sin nationale, jordomspændende Politiks Tjeneste.

»Dette at true fremmede Stater ved Hjælp af Revolutionen er nu til Dags gennem en længere Række af Aar blevet Englands Næringsvej«,

sagde Bismarck allerede for 60 Aar siden. Han tænkte derved paa Cannings Tale af 12. December 1826, i hvilken Premierministeren i et offentligt Møde i Underhuset truede med, at England besad »Æolus' Snuhed« og til enhver Tid kunde slippe Revolutionens Magter løs. »Naar vi«, sagde han, »deltager i en Krig, vil vi under vore Faner se forsamlet alle urolige Hoveder, alle utilfredse, det være sig med eller uden Aarsag, fra ethvert Land, vi staar i Krig med«.

Allerede før Krigen var vor nuværende Fjendes Propagandaarbejde blevet ganske tydeligt for opmærksomme Iagttagere. Det tog allerede da ganske planmæssigt sin Begyndelse imod os. Det kan England, og Frankrig med, i første Linje takke for det Held, der fulgte deres Politik, medens det undergravede vor Stilling i Verden. Zarens Afrustningsforslag var dets Værk, ganske tilskaaret som det var efter forskellige af vore Folkekredses tankeløse Godtroenhed. Ogsaa Udbredelsen i den engelske Verden af Bernhardis Bog¹⁾ maa føres tilbage til samme Kilde. Det var bedre, om den aldrig var bleven skrevet. Ved Hjælp af Reuter skulde vi udelukkes fra Verden. De nuværende Ententelandes Indflydelse paa Verdenspressen undgik tilsyneladende vor politiske Ledelse, skønt den ofte nok var gjort opmærksom paa Faren. Det samme gæl-

¹⁾ Der sigtes her sikkert til General Bernhardis: »Deutschland und der nächste Krieg«, som udkom i 1912, vakte megen Opmærksomhed og forøvrigt medførte Forfatterens Afskedigelse. Det er den samme Bernhardi, v. Ludendorff omtaler paa Østfronten. O. A.

der den Indflydelse, den franske Kulturkreds havde paa Aandsretningen i de neutrale Landes Hovedstæder.

Overalt i de fjendtlige Lande var der startet stærke Propaganda-Organisationer, som lededes af erfarne Statsmænd og Politikere. Under ensartet Ledelse arbejdede de alle Vegne med samlet Kraft, efter klare Rettelinjer og med vældige Pengemidler. De havde Filialer i de neutrale Stater og for ogsaa dér frem med den Hensynsløshed, der er saa karakteristisk for Ententen. Særlige Organisationer tog Sigte paa at holde nationale Bestræbelser vaagne, saaledes i Polen og blandt Letterne, uden Tvivl ogsaa blandt Dobbeltmonarkiets Folkeslag, særlig Czeckere og Sydslaver.

Medens vi paa Krigsskuepladsen næsten lige til det sidste havde Initiativet i Hænde, førte Fjenden fra første Færd den aandelige Kamp paa en ubrudt Enhedsfront og angrebsvis over hele Linjen. Han fandt Hjælpetropper i de mange Desertører i de neutrale Stater, men desværre ogsaa Støtte i selve det tyske Fædreland.

Ledelsen af hele Propagandatjenesten laa i England i Hænderne paa Lord Beaverbrook med tre Direktører, af hvilke Lord Northcliffe bearbejdede de fjendtlige Lande, Kipling Hjemlandet og Kolonierne og Lord Rothermere de neutrale Lande. Medens England fortrinsvis virkede paa den økonomiske og politiske Propagandas Omraade, var Militær- og Kulturpropagandaen Frankrigs oprindelige og specielle Domæne. I dette Forhold finder vore Fjenders Tænkemaade tillige ganske typisk Udtryk. Amerika, som oprindelig kun ydede finansielle Bidrag — det overtog 50 pCt. af Ententens samlede Propagandaudgifter —, gik senere ogsaa aktivt til Værks.

Italien, Belgien og de øvrige allierede udfoldede ligeledes en livlig Virksomhed, rigeligt støttet med amerikanske Pengemidler.

Endemaålet for den amerikanske og engelske Propaganda blev mere og mere tydeligt Tysklands indre Revolutionering.

Lloyd George vidste, hvad han gjorde, da han efter Krigens Slutning udtalte Englands Tak til Lord Northcliffe for den af ham drevne Propaganda. Han var en Mester i Massesuggestionen.

Efterhaanden saa vi os angrebne af den fjendtlige Propaganda i Tale og Skrift over de neutrale Stater — navnlig over vore Landgrænser fra Holland og Schweiz —, men ogsaa fra Østerrig-Ungarn og i vort eget Land, og endelig ogsaa fra Luften, i en saadan Grad, at mange snart ikke mere formaaede at skelne, hvad der var fjendtlig Propaganda, og hvad de selv følte og mente. Propagandaen blev saa meget mere følelig for os, som vi skulde føre Krigen ikke med stærke, men med gode Batailloner. Massernes Betydning i Krigen er ubestridelig, uden Soldater er overhovedet ingen Kamp mulig. Masserne alene gør det imidlertid ikke, men den Aand, der besjæler dem. Saaledes er det i Folkenes Liv, og saaledes er det ogsaa paa Slagmarken. Vi har kæmpet mod den ganske Verden og kunde gøre det med god Samvittighed, saalænge vi aandeligt talt var »duelige til Kristjæneneste«. Saalænge havde vi ogsaa Udsigt til et heldigt Udfald og behøvede ikke — hvad der var af samme Betydning — at bøje os for Fjendens Tilintetgørelsesvilje. Men ophørte vor aande-

lige Krigsdygtighed, saa ændredes alt dette fuldstændigt. Vi kæmpede da ikke mere til sidste Blodsdraabe. Mange tyske Mænd vilde ikke mere give Livet for deres Fædreland.

Ødelæggelsen af vor indre Moral i Forbindelse med dens Virkning paa vor Krigsdygtighed — Kampen mod »Hjemmefronten« og Aanden i Hæren — var i hvert Fald det vigtigste af de Midler, Ententen vilde bruge til at besejre os med, efter at de havde opgivet Haabet om en militær Sejr. Herom herskede der for mig ingen Tvivl.

En indsigtsfuld Entente-Politiker udtalte sig i Foraaret 1918 paa følgende Maade:

»Det er for Tiden i London og Paris en almindelig og grundlæggende Opfattelse blandt Ententens ledende Statsmænd, at den tyske Hær paa Vestfronten aldrig kan besejres rent militært. Men ikke desto mindre er det klart for enhver, at Ententen vil sejre, vil sejre paa Grund af de indre Forhold i Tyskland og Centralmagterne, der vil føre til Omstyrtelse af Kejserdømmet. Senest i det kommende Efteraar vil Revolutionen bryde ud i Tyskland. Det staar os fuldstændig klart, at der i Tyskland er indflydelsesrige Kræfter, for hvilke der intet værre gives end Ludendorffs militære Sejr.«

Det stemmer med de Ord, som Landdagsmedlem Ströbel, Redaktør af »Vorwärts«, udtalte i Aaret 1915:

»Jeg bekender ganske aabent, at Rigets fuldstændige Sejr ikke vilde være i Socialdemokraternes Interesse«.

Jeg har ikke villet, at denne Sætning skulde nedskrives og sendes ud i Verden. Men Sandhed skal vedvarende være Sandhed, og disse Ord er Sandhed.

VII.

Rigskansleren var ansvarlig for Vedligeholdelsen af Stemningen i Landet. Øverste Hærledelse havde gerne paataget sig at oplyse Folket direkte, men henvendte sig stadig pligtskyldigst til Rigskansleren og bad ham om at handle.

Han skulde tage Grunden bort under de desværre kun altfor beretigede Aarsager til Misnøje i Befolkningen og navnlig tage Affære over for de Utilbørligheder, der forekom i Krigsøkonomien. De maatte kun i alt for høj Grad øge Utilfredsheden og svække Moralen i de mest forskellige Samfundslag paa en Maade, som maatte tilføje vor Krigsuelighed umaadelig Skade. Havesyge og Nydelsessyge, Tanken paa Jeg'et, ødelagde alle ædlere Rørelser, men ogsaa Nøden afstumpede dem. De Mænd, der stod i Skyttegravene overfor Fjenden, maatte befrygte, at andre tog deres tidligere Stillinger og Erhverv. Kun med den dybeste Bevægelse kan man nu bagefter se, hvorledes tysk Opfattelse af Sandhed og Redelighed, af pletfri personlig Renhed og af dette at gaa op i Tanken paa Fædrelandet gik tabt og noget helt andet, tysk-fremmed traadte i Stedet, efter hvilket eget Velfærd og Velbefindende blev Livets højeste Lov.

Det var Rigskansleren, der skulde sige det tyske Folk, hvorhen det styrede, skulde klarlægge det dets Stillings hele udprægede Alvor. Regeringen skulde atter og atter gøre Folket klart, hvad det drejede sig om, at en taalelig Fred kun kunde opnaas af en slagen Fjende, og at vi ellers havde en Voldsfred i Udsigt. Kun en Sejr kunde beskytte os for denne og bringe os hin.

Vor politiske og aandelige Umodenhed og Mangel paa Dømmekraft, som hindrer os i at se Hulheden i Slagord og uholdbare Løfter, var og er vor Ulykke.

Jeg haabede stadig paany, at det tyske Folk skulde kæmpe sig igennem Fraser, Slagord og politisk Forløjethed til en Opfattelse af Forholdene, som svarede til den haarde Virkelighed. Jeg blev skuffet. Fraser og Slagord og forbryderiske Foregøglelser blev mere og mere fremherskende, jo skarpere den indrepolitiske Strid rasede, og jo mere Kløften mellem Klasserne, mellem Land og By, uddybedes. Borgerskabets brede Masse gik i Vankelmodighed, »Vi alene vide«-Indbildskhed og Mangel paa Disciplin sine egne Veje eller isolerede sig i aandeligt Hovmod, ængstelig Tilbageholdenhed og Karakterløshed. Ogsaa den manglede Ansvarsfølelse overfor Fædrelandet. Den betænkte ikke, hvilken umaadelig Skade den derved tilføjede Landet og sig selv. Den Tøjlesløshed og Samvittighedsløshed, som prægede de bredeste Lag af Folket, det opløsende Agitationsarbejde, som udførtes af det uafhængige socialdemokratiske Parti, fandt ingen Modvægt i de borgerlige Partier. Det er en trist Uhyrlighed, at ellers klarttænkende tyske Mænd i Nødens Stund daadløst lod sig forvirre og fratage det, de hidtil har levet for. Derfor er ogsaa de borgerlige skyldige i vort Fædrelands Forfald.

Det Fundament, hvorpaa vor stolte Hærbygning hvilede, fik en dyb Revne. Den Kilde, som skulde forny Hærmagtens Kraft, blev grumset.

Vore Krigs-Rigskanslere har intet gjort for at hele Skaderne og oplyse Folket. De har ikke samlet og ført Folket som de store Diktatorer, Clemenceau, Lloyd George og Wilson. Hvad Øverste Hærledelse kunde yde af patriotisk Paavirkning og ved at udstrække vor Udenrigs-Propaganda ogsaa til Hjemlandet, var kun usle Smuler. Det tyske Folks Sjæl blev uden Vejledning og Ledelse overladt til alle de Indtryk, der stormede ind paa dem. Fortumlede og bedragne rakte de efter Fantomer, de aldrig kunde gribe. Det var da kun alt for forstaaeligt, at de holdt sig til dem, der stillede dem det saa inderligt attraaede i Udsigt — hvad enten i skæbnesvanger Misforstaaelse eller med fordømmelig eller forbryderisk Hensigt —, og ikke forstod de Mænd, som klart indsaa Faren, som i dyb Bekymring for vor Fremtid og i inderlig Kærlighed til det Land, vore Fædre gav os, stadig paany krævede det yderste. Det var en krank Skæbne, at disse Mænd meget snart blev til »Kriegshetzer«, skønt ogsaa de længtes oprigtigt efter Fred.

Pressen var en tro Kopi af det tyske Folks splittede Partivæsen og dets aandelige Forvandling under Krigen. Kun en Del af Pressen blev tro mod sig selv. En anden Del tog den Verdensforbedring, som Til-

hængerne af Forstaaelsfreden havde opdåget, som en fastslaaet Kendsgerning, hvad enten det nu var af Idealisme, af partipolitiske Hensyn eller af blot og bar Forretningsgrunde, og tog Afstand fra deres Standpunkter fra Aaret 1914. Endelig var der ogsaa Aviser, som rent ud skammede sig over deres Holdning i Sommeren 1914 og alle Tanker om en god Fred. Det syntes at være pinligt for dem at blive mindet om en saa mandig Følelse. De gjorde selv midt under Krigen Tyskeren led ved sit Fædreland og gjorde alt for at ødelægge Troen paa tysk Kraft. Ind i dette blandede sig Skældsord mod vor statlige Autoritet og Samfundsordning. Med dyb patriotisk Smerte saa jeg denne Vending. Det var et yderst alvorligt Fingerpeg om at give Agt, om vi vilde hindre, at Krigsførelsen led skæbnesvanger Skade, et Mene-Tekel for det tyske Folks og dermed ogsaa den tyske Hærs Krigsevne. Alt dette og meget andet laa aabent for det fjendtlige Udland, som kun altfor villigt drog Konsekvenserne deraf.

Hele Pressen havde i August 1914 af inderste Overbevisning stillet sig paa Forsvarskrigens Grund og fundet skønne, beslutsomme Ord om Nødvendigheden af at føre den igennem. Desværre indtraadte der en Ændring heri for en Dels Vedkommende. Den oversaa, at ogsaa vor Forsvarskrig kun kunde afsluttes med en Sejr og ikke med en Forstaaelsfred, hvis vi ikke vilde slaas ned og indgaa paa ulidelige Betingelser. Tanken om Forstaaelse med Modstanderen var hos denne Del af Pressen, som hos Regering og Befolkning, stærkere end Tanken om Sejr over Fjenden med alle dens dertil nødvendige tunge Opgaver til det nu simpelthen nødlidende Folk. Mange af de mest udbredte Blade gjorde sig til Herolder for den nye Verdensanskuelse, der var baseret paa Forsoning mellem Nationerne. Den angreb heftigt dem, som ikke vilde tro paa Fjendens Fredsvilje, førend den gav sig uomtvistelige Udslag, som i alt Fald ikke før da vilde svække vor egen Kampkraft, — angreb dem, der derfor holdt det for nødvendigt at holde Sværdet saa skarpt og Armen, der førte dette Sværd, saa stærk som muligt.

Endnu en Tanke blev publiceret i denne Sammenhæng: Krigen kunde overhovedet ikke bringes til en militær Afgørelse, d. v. s. ikke afgøres med Vaabenmagt. Naturligvis behøvede Krigsledelsen Regeringens Støtte for at uddybe de militære Resultater. Men Masserne talte dog det sidste Ord, derom kunde der ikke herske Tvivl. Kendte man virkelig den fjendtlige Tilintetgørelsesvilje saa lidt, kendte man ikke en Lloyd Georges, en Clemenceaus Aand og Tale? Hvortil endnu en Kamp, naar den ikke var nødvendig for at vinde Krigen eller afværge et Nederlag? Gjorde man sig da slet ingen Forestilling om Sindsstemningen hos den Mand, der skulde drage ud i Nød og Fare fra sin hjemlige Virksomhed, bort fra Kone og Børn og den gode Fortjeneste, — naar det dog var til ingen Nytte, naar han derved satte sin og sin Familjes Fremtid paa Spil? Kunde man ikke forstaa den Mand, som i Nattens Mørke, alene og i stadig Livsfare, maatte arbejde sig frem gennem et mudret, af Granathuller opfyldt Terrain, hvor selve Helvede ventede ham, eller som i Morgen skulde have den længselsfuldt ventede Orlov og endnu i Dag maatte kæmpe, maaske dø? — Der blev udtænkt Idéer,

som skulde lyksaliggøre den ganske Verden, Tankerne gik paa Flugt langt ud i Fremtiden — og den haarde, nøgne Virkelighed blev glemt. Man huskede ikke mere Soldatens Sjælenød, som skulde give sit Liv.

Vi tænkte paa alt dette. Vi maatte kun tænke paa Krigen.

Pressen manglede ogsaa den ensartede Ledelse, som var saa mønstergyldig hos Fjenden. Uden Ledelse kunde den let udvikle sig til et for Krigsledelsen ikke blot ubrugeligt, men endog skadeligt Værktøj. At den ikke blev det i rent militære Spørgsmaal, men paa anerkendelsesværdig Maade gik ind paa de Impulser, den fik, beviser dens gode Vilje til at underordne sig en fast, paa gensidig Tillid hvilende Vilje. Der gaves jo nok enkelte krusede Hoveder; men som Helhed har den imødekømt mine Henstillinger om at behandle militære Begivenheder under den eller hin Synsvinkel, for hvilket jeg her kun kan udtale min Tak. Ikke saa sjældent har den i og for sig forstaaelige Bestræbelser for at tilfredsstille Læsernes Nyhedstørst ført til, at endog Efterretninger af ren militær Karakter, som udelukkende vilde tjene fjendtlige Propagandaformaal, fandt Vej fra den fjendtlige og den neutrale Presse til vor egen. Naar hertil saa kom den af en vis Del af vor Presse yndede sensationelle Opsats og Overskrift for saadanne Nyheder, kunde vore Fjender ikke ønske sig nogen bedre Befordring af deres Propagandaformaal. Det ligger fjernt fra mig at søge Aarsagen til disse Fejlgreb i ond Vilje og Sensationslyst. Manglende Indsigt spillede hyppigt en Rolle her, ofte vel ogsaa de overordentlig vanskelige Forhold, der bragte Redaktionerne et Overmaal af Arbejde, idet talrige af de skolede Kræfter var berøvede dem.

Som Følge af det Indtryk, jeg havde faaet, henvendte jeg mig i December 1916 til Rigskansleren med Anmodning om under Rigskanslerembedet at oprette en Myndighed til ensartet Ledelse af Pressen i hele Riget og paa alle Omraader. Jeg har altid anset dens Ledelse gennem Udenrigsministeriet for at være højst uheldig. Den fik derved en Indflydelse ogsaa paa den indre Politik, som helst skulde have været udelukket. Ganske vist maatte dette Ministeriums Interesser repræsenteres og varetages, men den afgørende Ledelse, som gjorde Ret og Skel til alle Sider, kunde kun bero hos Rigskansleren, hos hvem alle politiske Ressorts løb sammen og afvejedes. I Begyndelsen af November 1916 overlod jeg, paa derom fremsatte Ønsker, Oberstløjtnant Deutelmoser til Rigskansleren i det Haab, at der gennem ham efter Geheimeraad Hammans Afgang kunde skabes noget fuldstændigt. Den Opgave, der blev tildelt Oberstløjtnanten, opfyldte ikke mine Forhaabninger. Mine Forordringer havde ganske simpelt tilstræbt: Ledelsen af alle Civilmyndighedernes Presseanliggender ved en autoritativ, Rigskansleren umiddelbart underordnet Person, et nøje Samarbejde mellem denne Myndighed og Krigspressekontoret (*Kriegspresseamt*) og Admiralstabens Presseafdeling, samt Indskrænkning af Udenrigsministeriets Presseafdeling til de udenrigspolitiske Spørgsmaal; endvidere en Uddybning af Arbejdet med Hensyn til fjendtlige, neutrale og forbundne Blade og endelig Repræsentation for og Fremme af Pressens økonomiske Interesser gennem en Centralorganisation.

Disse Fordringer blev afviste af Rigskansler v. Bethmann Hollweg.

Enhedsledelsen af Pressen vilde have været en Vej til at vække en besluttet Stemning til Live paany i det tyske Folk og til at fjerne alt, hvad der kunde skille. Men Oplysningsarbejdet, som skulde virke mere indgaaende, maatte foregaa paa direkte Vis, saaledes som den fjendtlige Propaganda forstod det. Hertil maatte føjes Paavirkning gennem Tale og Skrift af Statsmænd og aandelige Ledere og gennem mundtlig Propaganda. Det skulde daglig bankes ind hos enhver Tysker, det være sig Mand eller Kvinde, hvad en tabt Krig vilde betyde for Fædrelandet. I Billeder og Films maatte det samme forkyndes. En Fremholden af Farerne vilde have virket anderledes end Tanken om Krigsgevinst af enhver Art, anderledes end Talen og Skriven om Forstaaelsesfred. Og hvad der var lige saa vigtigt: den vilde have skærmet os mod svære Farer og have tjent selve Freden. Derfor forsøgte jeg det ogsaa —og vakte megen Uvilje.

Den sachsiske, württembergske og badensiske Presse indtog en Særstilling, men bestræbte sig for at naa et Samarbejde med os. Den bayerske Presse gik mere og mere i enhver Henseende sine egne Veje.

Forbindelsen med Pressen blev iøvrigt særdeles besværliggjort derved, at den ingen Centralrepræsentation havde. Dens Organisation var lige saa lidt rationel som Rigsmyndighedernes. Vi havde at gøre med Presse-Udvalget, som bestod af Repræsentanter af Berlinerpressen, med Foreningen af tyske Avisforlag og med Rigsforeningen for den tyske Presse. Disse Organisationer var ingenlunde indbyrdes enige, hvad vi kun alt for ofte havde Lejlighed til at konstatere. Dette var meget beklageligt, idet det udelukkede Muligheden for at føre vor offentlige Mening i Ledebaand paa en kraftig og ensartet Maade. Jeg har altid værdsat Pressens Indflydelse, ikke alene Hovedstadens men ogsaa Provinsens.

Presserepræsentanterne var altid velkomne hos mig, saa vidt min Tjeneste tillod det.

Øverste Hærledelses Forbindelse med Bladene foregik gennem »Krigspressekontoret«. Dette var oprettet i Oktober 1915 af forskellige Afdelinger, der ved Krigens Begyndelse var dannede ved de stedfortrædende Generalkommandoer, og som havde arbejdet med Gennemsyn af inden- og udenlandske Blade og med Censur. Hertil kom saa i Aaret 1917 Organisationen af det patriotiske Oplysningsarbejde. Til Pressekontoret var knyttet visse Forbindelsesorganer med de vigtigste af Kejserrigets og Prøjsens Civilmyndigheder; jævnsides med det virkede Admiralstabens Presseafdeling. Krigspressekontoret arbejdede til Stadighed i snævreste Forstaaelse med disse Myndigheder. Med Hensyn til Anvisningerne overfor den tyske Presse har Krigspressekontoret afholdt sig fra enhver politisk Indflydelse. Alle modsatte Paastande er falske, saavel som Paastanden om, at det har drevet en Særpolitik for Øverste Hærledelse.

Krigspressekontorets fremtrædende Stilling grundede sig paa dets rationelle Organisation, dets Medarbejdere og den Omstændighed, at der manglede enhver Fællesorganisation for Riget. Det følte Pressen ogsaa.

Naar den lod Utilfredshed komme til Orde, var denne rettet mindre mod Krigspressekontoret end mod alle de forskellige officielle Pressemyndigheder, ved hvilke der manglede fast Organisation og Ledelse.

De uberettigede Indvendinger, der ofte lod sig høre i Rigsdagen mod Kontoret, lader sig næsten udelukkende forklare ved Ukendskab til dets Virksomhedsomraade. De viser kun, hvor fuldstændigt det var gjort Øverste Hærledelse umuligt at opnaa en Forøgelse af vor Krigsevne med de forhaandenværende Midler.

Krigspressekontoret var der, og man kunde dømme ilde om dets Virksomhed; men man gik ikke Aarsagerne efter, og man undlod sammen med mig at kræve en stor Rigsorganisation.

De Forhandlinger, der 2 Gange om Ugen fandt Sted med Medlemmerne af Berlinerpressen og den i Berlin repræsenterede Provinspresse, hvori foruden Krigspressekontoret ogsaa Repræsentanter for Admiralstaben og alle Rigsmyndigheder tog Del, svarede kun til en Del af Pressens Tarv.

En vigtig Del af Krigspressekontorets Arbejde var Studiet af de med os krigsførende og de neutrale Landes Presse.

I Felten havde Armé-Aviserne faaet en større og større Betydning. Til deres Forsyning med Materiale tjente det under Feltherrens Generalstab sorterende Feltpressekontor (*Feltpressestelle*), som endvidere skulde give de hjemlige mindre og mellemstore Blade Kendskab til de enkelte Officerers og Soldaters Bedrifter.

I den besatte Del af Frankrig og i Fangelejrene virkede »*Gazette des Ardennes*« paa fremragende Maade og vandt selv hos Modstanderen Anseelse og Agtelse ved sin Paalidelighed og Objektivitet. Paa samme Maade virkede det under Krigsministeriets Ledelse udkommende og paa Russisk skrevne »*Russische Bote*«.

De store tyske Blades Krigskorrespondenter samledes i Krigspressekvartererne »Vest« og »Øst«. Saavidt den militære Situation tillod, tillodes det dem under fuld personlig Frihed og saa hurtigt og udførligt som muligt at gøre sig bekendt med de nyeste Begivenheder. De tog inden for tilladelige Grænser Del i det Liv, der førtes ved Afdelinger og Stabe.

Ved Siden heraf stod fremstaaende Militærforfattere, som skildrede Krigens Gang ud fra højere Forudsætninger.

Overcensuratet (*Oberzensurstelle*) i Krigspressekontoret skulde sørge for en ensartet Hævdelse af det militære Pressetilsyn i Hjemlandet og for en ensartet Efterlevelse af de af Øverste Hærledelse truffne Censurbestemmelser.

Samtidig holdt det med samme Formaal Føling med Presseforvaltningen i de besatte Omraader og med Presseledelsen i de forbundne Lande i nødvendig Udstrækning.

Øverste Hærledelses Censurbestemmelser omfattede alt, hvad der kunde skade Krigsførelsen, men hertil indskrænkede de sig ogsaa. Ved Siden heraf lod Overcensuratet de hjemlige militære højstbefalende tilgaa de fra Rigsmyndighederne hidrørende Direktiver. Dette førte til drøje Misforstaaelser og uholdbare Opfattelser. I mangehaande Til-

fælde skete det, at de militære højstbefalende udgav en saadan politisk Censurbestemmelse, som Overcensuratet blot havde ladet gaa videre til dem, for at være udgaaet fra Øverste Hærledelse, hvad der naturligvis atter virkede forstemmende imod os. Gennemførelsen af Pressetilsynet skete ikke ved Overcensuratet, men udelukkende ved de militære højstbefalende. Paa Krigsministerens Forlangende tilstillede disse ham Betænkninger og indberettede om de Foretæelser, som efter deres Opfattelse krævede Tilsyn. Øverste Hærledelse var altsaa ikke i Stand til at gribe ind overfor nogetsomhelst Blad. Den kunde kun vække Rigsregeringens, særlig Krigsministeriets — i paatrængende Tilfælde direkte de stedfortrædende Generalkommandoers — Opmærksomhed, naar den mente, at et eller andet Blads Holdning var til Skade for Krigsførelsen.

Der var ingen lovhjemlet politisk Censur. Dette var en Fejl og virkede forvirrende. Regeringen selv henvendte sig ogsaa hyppigt til Overcensuratet for at give Anvisninger i den ene eller den anden Henseende. Da denne Forretningsgang gik op for mig, udtalte jeg mig imod en saadan Udnyttelse af den militære Censur og forhindrede den.

Det viste sig at være uheldigt, at Overcensuratet var underlagt Øverste Hærledelse. Det var opstaaet ud fra Forholdene ved Krigens Begyndelse som Generalstabens Selvhjælp. Enhver Censur vækker Uvilje, en Uvilje som maatte ytre sig jo mere højlydt desto mere de pacifistiske Rørelser greb om sig og de indrepolitiske Strømninger følte sig baandlagte. Øverste Hærledelse har lidt meget derunder. Oprettelsen i Sommeren 1916 af Stillingen som *Militäroberbefehlshaber*¹⁾ som foresat for alle militære Myndigheder i Hjemlandet aflastede paa en vis Maade udadtil min Stilling overfor Pressen. Men desværre afslog Krigsministeren i 1917 at overtage Overcensuratet.

Forbundsfællernes Presse var fastere i Haanden paa Regeringerne end vor. Pressen havde imidlertid i Bulgarien og Tyrkiet ikke den Betydning som i Tyskland og Østerrig-Ungarn. Der blev ogsaa hos de forbundne udøvet en kraftig politisk Censur.

I Østerrig-Ungarn undlod Regeringen at underbygge Krigsstemningen paa nogen som helst Maade og at holde Folket til Handlen. Under dens sidste Eksistenskamp var Dobbeltmonarkiets Regering paa ingen Maade nogen Leder af Folket. Stemningen i Bulgarien og Tyrkiet kom kun lidt til Orde, men dog betydeligt mere i Bulgarien end i Tyrkiet. Ogsaa i Bulgarien svigtede Regeringen som Fører for Folket.

Det maatte virke særlig pinligt at se, hvor lidet anerkendende der hyppigt i de forbundnes Presse blev talt om Tyskland. Vor Nibelungentroskab var virkelig ikke noget tomt Ord. Det tyske Blod, der var ofret paa fremmed Jord, havde vel i hvert Fald fortjent Anerkendelse. Jeg gjorde jævnligt Forestillinger hos de forbundnes Hærledelser. Endelig lykkedes det Oberstløjtnant Nicolai at hidføre bestemte Aftaler, i det mindste for Optagelsen af militære Efterretninger i Fireforbundets Presse. Dette fjernede en Del af Ulemperne.

¹⁾ Krigsministeren, under hvilken de »militære højstbefalende« (*Militärbefehlshaber*) i Provinsen sorterede. O. A.

Ogsaa paa dette Omraade skortede det paa Handlekraft hos vor Regering. Den skulde i store Træk have sørget for Oplysningsarbejde i det med os forbundne Udland for dermed at støtte Fædrelandet ogsaa i Tiden efter Krigen.

Efterhaanden indrettede den militære Propaganda Filialer i de med os forbundne Lande.

VIII.

En duelig Propaganda maa ile langt forud for Udviklingen af de virkelige politiske Begivenheder. Den maa være Forløber for Politiken og maa forme den offentlige Mening, uden at denne bliver sig det bevidst. Før de politiske Hensigter omsættes til Handling, gælder det om at overtøye Verden om deres Nødvendighed og moralske Berettigelse. Det, der tilstræbes, maa fremgaa som af sig selv med psykologisk Konsekvens. Vi betjente os ikke af Propagandaen udadtil, kendte den endog næppe, skønt der indadtil blev arbejdet meget dygtigt mod visse Personer. Vore politiske Maal og Afgørelser virkede ofte ligesom brutalt og springende, idet de frembød sig for Verden med overraskende Pludselighed. Ved en storstilet og fremsynet Propaganda kunde dette med største Lethed have været undgaaet.

Vi manglede ikke alene Viljen til at føre Propaganda i Fredstid, vi manglede ogsaa Grundlaget derfor. Vi havde ingen Verdenstelegraftjeneste med eget Net af Kabler og Radiostationer. Forsøg paa at afhjælpe dette var endnu ikke blevne til Virkelighed. Vi manglede et førende Blad med stærkt nationalt Præg og af samme Indflydelse paa Udlandet og Betydning for Indlandet som *Times* i England, *Temps* i Frankrig og *Nowoje Wremja* i Rusland. Alle tre Blade stod sikkert og bevidst paa udpræget nationalt Grundlag. De Blade, hvorfra Udlandet hentede sig direkte Kundskab om Tyskland, hyldede Internationalismen, stillede sig i principiel Modsætning til vor Regeringsform og gav kun et ensidigt og falsk Billede af tysk Væsen og Tænkemaade og af Tilstandene hos os.

Det gjaldt om paa Propagandaens Omraade at indhente det længe forsømte, at kalde Kampen mod »de fjendtlige Hjemmefronter« til Live og at føre den med al Kraft for at forøge Virkningen af *U*-baadskrigen, som var bleven besluttet. Vi turde ikke give Afkald paa et Krigsmiddel af saa afgørende Virkning.

Af Samtaler, som jeg havde med ledende Personligheder, saa jeg, hvor lidt vi ogsaa nu under Krigen forstod Nødvendigheden af en Propaganda med store livskraftige Tanker, der kunde fange Masserne. Regeringen stod lunken og tvivlraadig overfor Spørgsmaalet, forstod endnu stadig ikke dets Væsen. Man afviste Propagandaen, fordi man mente, den var for markskrigersk, medens den dog rettelig kendetegnes derved, at man ikke mærker dens Tilstedeværelse — den arbejder lydløst. Vel sagtens i Erkendelsen af sin egen Uformuenhed ansaa Regeringen det for et mere eller mindre formaalsløst Foretagende at prøve paa en storstilet og kraftig Kontravirkning fra vor Side mod den fjendtlige Propaganda. Det var dog ikke nok med en

saadan Opfattelse eller med Ordene: »Vor Sag er god, vi behøver ikke at forsvare den.« Vi havde al mulig Grund til endelig at skride til Handling, ikke alene at væge os eftertrykkeligt, men at gaa fra Forsvar over til Angreb. Kun derved kunde vi forvolde Fjenden det samme, som han tilføjede os, og hævde os i den vældige Folkekamp. Jeg forefandt ved min Indtrædelse i den Øverste Hærledelse kun meget nødtørftige Anordninger, som ikke kunde fortjene Navn af en Propaganda-Organisation. Bureauet Erzberger lader jeg ude af Betragtning, da jeg ikke kender dets Virksomhed. Det gik senere ind.

I Sommeren 1916 var Øverste Hærledelse indgaaet til Rigsledelsen med Krav om at indrette en rationel Organisation for Propagandaen. Efter at have overvundet megen Modstand navnlig fra Udenrigsministeriets Side traadte i Juli Maaned det militære Kontor under dette Ministerium ud i Livet.

Ved Siden af dette Kontor, der var beregnet for rent militære Formaal, havde man i Udenrigsministeriet taget Oprettelsen af lignende Institutioner for den merkantile og politiske Propaganda under Overvejelse. Det var kun under den Forudsætning, at Chefen for Felt hærens Generalstab havde grundet det militære Kontor. Alle tre Afdelinger skulde efter ensartede Direktiver fra Udenrigsministeriet drive en storstilet aktiv Propaganda, der paa sin Side gik til Angreb mod Entente-Propagandaen og ikke som hidtil nøjedes med et ret svageligt Forsvar mod den fjendtlige Løgnepropaganda. Udenrigsministeriets politiske og merkantile Propagandatjeneste blev desværre begrænset ved Oprettelsen af en tilsvarende Presse- og Brochure-Tjeneste, der mest befattede sig med at øve Indflydelse paa Pressen ved Dementier, ved Forklaring af politiske Begivenheder og Udnyttelse af fjendtlige Svagheder. Den var en Draabe i Havet og havde ingen som helst Betydning. I det militære Kontor under Udenrigsministeriet tilvejskaffede Oberst v. Haeften efterhaanden en i og for sig stor Organisation. Det var underordnet Øverste Hærledelse, men blev i det væsentlige financieret fra Udenrigsministeriet, som derfor havde Ret til Medbestemmelse og til at give sine Direktiver. Denne Ret har Udenrigsministeriet saa godt som ingen Brug gjort af.

Oberst v. Haeften er en Officer med ualmindelige aandelige Egenskaber og besjælet af en glødende Fædrelandskærlighed, en Mand, som gennemtrænger alt, hvad han tager fat paa, med sin af ideale Synsmaader baarne Arbejdskraft, og som besidder den Evne at kunne bygge op og rive sine Medarbejdere med sig. Det, der blev skabt, var i det væsentlige hans og hans Medarbejders Værk.

I det neutrale Udland søgte Oberst v. Haeften at faa fast Fod gennem Ord og Billeder men frem for alt dog gennem Filmen.

Der blev tillagt den mundtlige Propaganda den allerstørste Værdi. Udbredelsen af Efterretninger fra Mund til Mund er det bedste Propagandamiddel, fordi det er det farligste. Idéerne og Tankerne er der, men ingen ved, hvor de kommer fra.

Billed- og Filmpropagandaen blev fremmet ved Oprettelse af en grafisk Afdeling. »Billed- og Filmkontoret«, og senere et *Universum-*

Film-Aktiengesellschaft. Filmen er et Folkeopdragelsesmiddel, og som saadant vilde Oberst v. Haeften ogsaa anvende den efter Krigen, hvilket hans Krigsorganisation tog Sigte paa. Billeder og Films saavel som grafiske Fremstillinger i Form af Plakater virker mere kraftigt og koncentreret end det skrevne Ord og har derfor ogsaa mere Virkning paa de brede Lag.

Jævnside hermed virkede Pressepropagandaen med sin Telegram-, Radio- og Korrespondancetjeneste, en Propaganda med Brochurer og Afhandlinger og Paavirkning af det neutrale Krigspressekvarter. Frem for alt søgte Oberst v. Haeften gennem en hurtig Forsyning af Efterretninger at faa den os fjendtlig sindede Presse i det neutrale Udland i Tale.

Kunstpropagandaen blev ligeledes dyrket. I denne Retning har vi endog maaske gjort lidt for meget. Udenrigsministeriet tillagde den særlig Betydning og havde ogsaa tidligere taget sig af den. Ved Gesandtskaberne i det neutrale Udland og i de forbundne Stater, ligesom ogsaa i de østlige besatte Omraader var der som Organer for Oberst v. Haeften oprettet militære Fremmedfilialer, som skulde forarbejde det fra Centralorganisationen tilstillede Materiale efter vedkommende Lands Egenart og sørge for dets Udbredelse. De arbejdede i snævraste Forstaaelse med Gesandtskaberne.

Det var ganske udelukket, at det skulde kunne lykkes Oberst v. Haeften alene at indhente det, der var forsømt gennem lange Freds- og Krigsjaar for at komme den fjendtlige Propaganda og den deraf beherskede Aand i det neutrale Udland til Livs, endsige da faa Fodfæste i det fjendtlige Udland. Englands og Amerikas geografiske Beliggenhed gjorde iøvrigt dette umuligt. Indfaldsporten til Frankrig var Schweiz og Spanien; men til Spanien naaede vi ikke. Tilbage blev altsaa kun den smalle Schweizergrænse, ogsaa mod Italien.

Den tyske Propaganda formaaede kun med Møje at hævde sig. Alt, hvad den præsterede, var og blev trods alle Anstregelser utilstrækkeligt i Forhold til Opgavens Omfang. Vi fik ikke paa virksom Maade Tag i de fjendtlige Nationer. En stærk og af absolut Krigsvilje præget Regering nedslog dér med hensynsløs Voldsomhed enhver spirende Følelse af Blødhed og Svaghed og enhver Ytring om Fred, frem for alt om deres egen »Forstaaelsesfred«.

Ejheller i det neutrale Udland og de forbundne Stater naaede vi noget af Betydning.

Vi forsøgte ogsaa at drive Propaganda paa den fjendtlige Front. Mod Øst havde Russerne selv beredt deres Ulykke; dér var vort Arbejde af underordnet Betydning. Mod Vest var den fjendtlige Front endnu ikke gjort modtagelig af Aanden i Hjemlandet; dér kunde Frontpropagandaen, som vi efterhaanden indledede, ikke opnaa noget.

Anderledes vilde det have været, om Rigskansleren med en stærk Vilje og hele sit høje Embedes Magt havde staaet bagved Oberst v. Haeften. Jeg bad ham ofte om at skabe noget helt. Indretningen af en Propagandamyndighed for hele Riget blev til en uafviselig Nødvendighed. Jeg lagde saa meget mere Vægt derpaa, som Propagandaen ved Statsmænds Udtalelser viste sig mere og mere virksom. Lord

Northcliffe havde ikke Uret, naar han hævdede, at en engelsk Statsmands Tale havde en Værdi for England af 20,000 Pund, af 50,000 Pund, hvis Tyskerne lod den trykke, og af 100,000 Pund, hvis de ikke svarede paa den. Paa den Trommeild af Offentliggørelser, som de fjendtlige Statsmænd præsterede, blev der fra vor Side ikke givet noget Svar, endnu mindre tænkte vi paa at hindre den. Denne Kamp kunde Udenrigsministeriets Militærkontor ikke organisere, det vilde kun en Rigsmyndighed med særlig Autoritet være i Stand til. Endelig, i August 1918 blev der gjort et svagt Tilløb i denne Retning, man skabte noget ganske ufuldkomment; desuden var det — for sent.

Under disse Forhold var det ikke let at opnaa, at Østerrig-Ungarns og Tysklands Propaganda lededes ens, saaledes som det for Ententens Vedkommende var Tilfældet. Vi betragtede alt som »indre« Anliggender, som kun angik enten os eller Østerrig-Ungarn, i Stedet for at forstaa, at vi var ét Legeme, mod hvilket Fjenden havde hævet sin truende Arm til et drøbende Slag.

Hæren fandt ingen Forbundsfælle i en kraftig Propaganda med Udspring i Hjemlandet. Tyskland bukkede under i den aandelige Kamp mod de fjendtlige Folkeslag, medens dets Hær sejrede paa Slagmarkerne.

IX.

Hæren fik allerede i Sommeren 1916 kun et ringe Tilskud af moralsk Kraft hjemme fra. Endnu havde dette dog ikke ført til Ulykker. Hæren var træt og dybt udmattet, men dens Stemning var god.

Forbindelsen mellem Hær og Hjem var snæver og gensidig.

Der blev givet Orlov i størst mulig Udstrækning. Stedse har dog Antallet af orlovsrejsende været mindre, end Hæren og jeg selv har ønsket. Ganske bortset fra Krigssituationen udelukkede Trafikforholdene Orlov i den Udstrækning, jeg gerne vilde have tilladt. I Perioder, hvor der var en meget spændt militær Situation, maatte de indskrænkes.

Saarede og syge bragte ogsaa Hjemmene Bud fra Hæren, og denne hørte atter hjemmefra med den tilgaaende Erstatning og de tilbagevendende helbredte.

Forsendelsen af Breve, Aviser og Pakker virkede godt, Udvalget af Blade til Felthæren var ikke begrænset af noget. Kun nogle af det uafhængige socialdemokratiske Partis Organer var forbudte. Forbud mod en eller anden Avis laa iøvrigt inden for Arméchefens Myndighedsomraade. Jeg kender kun ganske enkelte Tilfælde, i hvilke de har gjort Brug af denne Ret.

Hæren fik den Gang endnu tilstrækkelig Erstatning. Denne kunde imidlertid ikke anvendes alene til Komplettering af allerede bestaaende Formationer, men maatte ogsaa, saa lidet ønskeligt det end var, anvendes til Organisation af nye Divisioner. Dette var nødvendigt for operativt at kunne staa friere overfor de fjendtlige Angreb, der maatte ventes i Vest og Øst. De 13 Divisioner, der saaledes blev dannede, ganske vist paa Bekostning af de eksisterende Batailloners Styrke, kunde være operationsdygtige i Foraaret 1917.

Skyttegravskrigen havde ført med sig, at de Afdelinger, som manglede specielle Arbejdskræfter, indrettede egne Virksomheder af enhver Art. Disse var naturligvis faste, og de i dem beskæftigede Soldater blev tilbage, naar Divisionen blev forlagt. Der var herved opstaaet betydelige Uklarheder i flere Henseender, som alt led under. Der blev derfor af det i Virksomhederne beskæftigede Mandskab ved hver Division dannet et fast Haandværkskompagni, som dermed skiltes ud fra deres hidtidige Afdelinger. De Batailloner, der særlig var bleven forøgede ved denne Fremgangsmaade, blev paany reducerede til deres normerede Styrke; en Reduktion var bleven nødvendig allerede af den Grund, at de unge Kompagniførere ikke mere var i Stand til at føre Kompagnier paa over 200 Mand i Kamp og blot tilnærmelsesvis at overse dem under den indre Tjeneste.

Divisionerne fik en særlig Artillerikommandør. Der blev opstillet talrige Nyformationer af Felt- og svært Artilleri. Der blev skabt et særligt Hær-Feltartilleri, som stod udenfor Divisionerne og skulde forstærke Divisionernes Artilleri paa Kampfronterne. Deres 9 Batterier slog ikke til, ikke engang ved en Divisionsfrontbredde paa 2—3 km. Behovet af Artilleri var vokset til det uhyre.

Jævnside med Nyopstillingen foregik en Nybevæbning.

Luftstridskræfterne, navnlig Flyvervaabnet, blev udviklet videre. De havde naaet en saadan Styrke, at det nu syntes nødvendigt at underlægge dem en særlig kommanderende General, som for sit Vedkommende stod under Chefen for Felthærens Generalstab. Den første kommanderende General for Luftstridskræfterne var General v. Höppner. Han havde udmærket sig som Stabschef ved en Armé og som Troppfører og udviklede efter Evne dette Fremtidens Vaaben. Hans Stabschef var Oberst Thomsen, som hidtil havde ledet Luftstridsvæsnet selvstændigt. Trods Generalstabens Anstrengelser forud for Krigen var vi dragne i Krig med utilstrækkelige Luftkampmidler. Tyskland og den tyske Hær kan takke Oberst Thomsens vældige Skaberevne og den hjemme i Tyskland virkende Oberstløjtnant Siegert, naar vore Luftstridskræfter under Krigen udviklede sig mere og mere resultatrigt. Nu blev Hovedvægten lagt paa en øget Fabrikation af Jagere og Fremstilling af en god Kampflyvemaskine. Men derover blev de andre Arter ikke glemte. Bombeeskadrerne var Genstand for indgaaende Opmærksomhed.

Luftskibene blev skilte ud fra Hærens Kampmidler. De frembød for store Maal. Marinen bibeholdt dem dog stadigt.

Flyverforsvaret blev udviklet og formeret, og Forsvarstjenesten saavel paa Fronten som hjemme i Tyskland blev organiseret paa omfattende Maade. Ogsaa dette kostede Folk og Krigsmateriel, som maatte tages fra Fronten.

Skyttegravskrigen gav ingen Plads for Anvendelse af Kavalleri som saadant. Der var allerede begyndt og blev nu fortsat med af Kavalleriregimenterne at danne Kavalleri-Skytteregimenter af Styrke som en Bataillon og at opløse Landstorms- og Landeværns-Eskadronerne. For Hestene var der paatrængende Brug ved Artilleriets Nydannelse og ved Trosset. Hesteafgangen ved Hæren var ganske overordentlig, Ind-

førslen fra de neutrale Lande kun ubetydelig. Hjemlandet og de besatte Omraader kunde ikke dække Afgangen, og vi manglede derfor et betydeligt Antal. Vort Fuldblod havde udmærket sig under Krigen, men vort lettere Halvblod var ikke tilstrækkeligt forædlet og Avlen ikke fremmet i tilstrækkelig Grad. Den svære Avl viste sig slet ikke Krigens Anstrengelser voksen.

Train og Tros, som hidtil havde været Divisionerne underlagt, maatte Øverste Hærledelse beslutte sig til at fordele paa Arméerne og gøre til stedfaste Institutioner. Belastningen af Jernbanerne var bleven for stor under Forsvarskampenes vedvarende Afløsning af Divisionerne, naar disse skulde medføre deres Train og Trosinstitutioner. Det var beklageligt nok, at vi var nødte til denne Foranstaltning, idet det tjenstlige Tilsyn og Forsorgen bedre lod sig ordne ved Divisionen end ved Arméen og Gruppen.

Anlægget af Stillinger paa Vestfronten blev organiseret planmæssigt efter de nye Synspunkter, hvorefter alle Anlægene var udpræget ledede i Dybden og nøje tilpassede efter Terrainet, ogsaa hvad angaar de rent ydre Linjer. Paa Østfronten bibeholdt man mere de gamle Former. Foruden Anlæg af de to store strategiske Stillinger var der paa Vestfronten navnlig meget betydelige Arbejder at udføre paa alle Frontafsnit. Saaledes blev det eksisterende Stillingssystem, navnlig i Flandern, Øst for Arras og foran Verdun, uddybet, ligesom ogsaa den elsass-lothringske Front, paa hvilken der hidtil ikke var gjort ret meget, blev forstærket. Arméerne tog fat paa Anlægget af Stillinger med megen Energi; Soldaten arbejdede for sit Liv. De Arbejds kræfter, vi fik hjemmefra, var ikke tilstrækkelige til at bestride de mange Arbejder paa de lange Fronter. Det tvang os desværre til ogsaa at anvende Tropickeafdelingerne til Befæstningsarbejderne. Den Tid, der anvendtes hertil, gik fra Hvilen og Uddannelsen; en Tvedragt mellem de to Krav var den naturlige Følge. Arméerne vilde stedse arbejde, det laa nærmest for dem, medens Oberstløjtnant Wetzell og jeg betonedes Nødvendigheden af at uddanne Hæren. Der blev sluttet mange Kompromiser.

Til Brug under Hærens Uddannelse med de forestaaende store Forsvarskampe for Øje blev Instruksen »*Die Abwehrschlacht*« udgivet. Oberst Bauer og Kaptajn Geyer, som raadede over en ganske særlig taktisk Forstaaelse og klar Udtryksmaade, har den største Fortjeneste heraf.

I skarp Modsætning til det hidtidige Forsvar, som var sammentrængt i stive og let kendelige Linier, blev der nu tilvejebragt et udstrakt, i Dybden leddelt Forsvar, som var mindre sammenhængende og skulde føres »bevægeligt«. Naturligvis skulde Stillingen efter Kampens Afslutning være i vor Haand, men Infanteristen skulde ikke mere sige til sig selv: »her staar jeg, og her falder jeg«. Han havde Ret til i begrænset Omfang at vige ud i alle Retninger overfor den stærke fjendtlige Ild; den tabtgaaede Linje maatte da vindes tilbage ved et Modstød.

Delingen (Gruppen)¹⁾, hvis Betydning mange duelige Førere allerede før Krigen skarpt havde betonet, blev den udprægede Enhed i In-

¹⁾ Det tyske Kompagni, oprindelig 250, senere 200 Mand, havde 3 Delinger. O. A.

fanteriets Kamp. Underofficerernes Stilling som Gruppeførere vandt derved meget i Betydning. Taktiken blev derved mere og mere individualiseret. Under Hensyn til den stadig slettere Uddannelse af Officers-, Underofficers- og Mandskaberstatningen og den deraf følgende mindre gode Disciplin var det et voveligt Foretagende nu at stille højere Fordringer til Underførerne og til den enkelte Mand. Det heldige Udfald heraf blev betvivlet af mange betydelige militære.

I min Stab gik Bølgerne højt. Ogsaa jeg blev draget med ind i Striden og gjorde mig til Forkæmper for den nye Taktik. Alt, hvad Sommeslaget havde lært os angaaende Anvendelsen af Artilleri og Flyvere og om Vaabnernes Samvirken, blev taget op i den nye Instruction. Den blev en Lærebog saavel for hele vor Hær som for de forbundnes, saa vidt Forholdene tillod det. Uden en saadan Begrænsning vilde denne Instruction rumme en Fare: de i denne opstillede Krav kunde kun honoreres af Tropper, der — omend ikke mere af første Klasses Uddannelse — dog var gennemtrængt af selvornægtende Offervilje og ægte Mandstugt.

»Die Abwehrschlacht« blev suppleret med »Ausbildungsvorschrift für die Fusztruppen im Kriege«, som blev skrevet ved General Fritz v. Belows Armé-Overkommando. Det bar Vidnesbyrd om denne fremragende Generals dybe Forstaaelse af vort Infanteris Væsen. * I min Stab blev der udfærdiget endnu et stort Antal andre Forskrifter og Instructioner for de specielle Vaaben og for Anlæg af Stillinger. Artilleriets Reglement for Uddannelsen blev endnu ikke færdigt i denne Vinter, men »Abwehrschlacht« indeholdt de væsentligste af dets Punkter. Det havde i Løbet af Krigen vist sig, at »Skydekunsten« ikke alene endnu havde sin Betydning, men at den endog maatte drives endnu betydeligt videre. Til dette Formaal blev der gennem Store Hovedkvarters Artillerigeneral fordelt særlige skyde- og vaabentekniske artilleristiske Maanedblade.

Paa alle Omraader virkede der i Hæren et livligt aandeligt Røre. Vi stod i den mest levende Tankeudveksling med Afdelingerne. Hæren fik vel nok det bedste, der overhovedet var at give.

Forskrifter paa Papiret alene nytter intet; de maa gaa over i Blodet paa Officerer og Mandskab. Vi startede et Kursus for højere Troppførere og Generalstabsofficerer i Valenciennes for at skaffe Klarhed over Anskuelserne om Forsvarskampen. Ogsaa den tyske Kronprins indførte noget lignende ved Sedan.

Ved Arméerne var der indrettet Uddannelseskursus af enhver Art, særlig for Uddannelsen af unge Officerer til Kompagniførere og af Underofficerer.

For alle Vaabenarter dannede Hærledelsen og Fæstnelsen af Mandstugten det første Grundlag; uden den kan en Hær ikke bestaa. Den maatte ogsaa danne Modvægten mod mange uundgaaelige Foretælseser i Troppernes daglige Liv. I Felten blev Underbringelsesforholdene mere og mere ugunstige paa Grund af den megen Flytten rundt med Afdelingerne og den stadige Afløsning. Faren for Selvtægt var bleven større. Følelsen for »mit« og »dit« gik tidt og ofte tabt. Mundering og Udrustning var bleven daarligere og var derfor vanskeligere at holde i

Orden. Mange Aarsager, ikke mindst Manglen paa Lys i Kvartererne, førte til, at man blev efterladende med sit Ydre. Soldaten lod staa til. Soldaterlivet under Krigen maatte indvirke paa Folkene. Stærke Karakterer blev styrkede, men de blev sjældne; den brede Masses Moral maatte lide Skade, og jo mere jo længere Krigen varede. Ingen tænkende Soldat kunde overse det, og det har været saaledes i alle Krige. Saa meget større blev Trangen til aandelig Styrkelse fra Hjemlandet, som selv maatte være stærk, til Fæstelse af Pligtfølelsen, til Mandstugt. Rent udvortes var den Maade, Soldaten førte sig paa paa offentlige Steder, og den Maade, han aflagde Honnør paa, en sikker Prøvesten for Troppernes Værdi. Det var ikke godt alt, hvad man i den Retning fik at se.

Fodfolket blev uddannet i de nye taktiske Former og i Skydning; Delings- og Kompagniførerkursus blev stadig holdt overalt.

Uddannelsen af Maskingeværskytter blev drevet paa det bredest mulige Grundlag, der blev indrettet en særlig Øvelsesplads for Skarpskytteafdelingerne.

Artilleriet forbedrede deres Skydeuddannelse og Samarbejde med Flyverne paa vore Artilleriskydebaner. Den Udvanding, der var foregaaet ved de meget talrige Nyformationer, maatte vi nu opveje ved Hjælp af den mest omhyggelige Uddannelse paa alle Dele af Fronten.

Minekasterformationer, Pionerer og Telegraftropper fik ligeledes deres Øvelsespladser, hvor ikke blot disse Vaabens særlige Opgaver blev indøvede, men hvor ogsaa Officererne af de andre Vaaben fik Undervisning.

Uddannelsen blev fremmet uafbrudt, saavel af Tropperne i Stillingerne som bag Fronten. Der herskede et lignende Liv, som vi var vant til i Fredstid. Overalt bestræbte man sig alvorligt for at skole Hæren til dens vanskelige Opgave og gøre det muligt at bære Tabene.

Hjemme i Tyskland blev der arbejdet efter lignende Grundsætninger. Grundbetingelserne var imidlertid ugunstige. Uddannelsespersonalet skulde være her og der og alle Vegne, Forplejningsforholdene var mangelfulde, Erstatningsafdelingerne var knyttede for meget til Hjemmet og for lidt til Hæren. Det var mit stadige Ønske, saavidt det overhovedet var muligt, at forlægge Uddannelsen af Erstatningen til Rekrutdepoter bagved Fronten. Begyndelsen blev gjort, og senere fremmedes denne Sag yderligere. Naturligvis gik alle Føreres og ogsaa mine Bestræbelser ud paa, at det praktiske Arbejde ikke skulde trætte Tropperne. Den legemlige Hvile var en ubetinget Fordring ogsaa for Mandstugten, og kun ved tilstrækkelig Udhvilen kunde Soldaten afspændes lidt efter lidt efter de mægtige sjælelige Indtryk. Der maatte sørges for, at han blev godt indkvarteret. I tomme Barakker var det umuligt for ham at hvile ud. Udstyret til Boliger maatte vi tage fra det besatte Land. Men desværre blev det ikke altid paa Stedet, det blev taget med af Tropperne ved deres Forlæggelse. For de Adspredelser, der kunde anordnes ovenfra, sørgede Militærmusiken, som man altid gerne hørte, Idræt af enhver Art, Lysbilleder og særlige Teateropførelser samt Biblioteker.

Der var tyndet ud i Fredsunderofficerernes Rækker; en stor Del

var — ligesom Officererne — blevne foran Fjenden, en anden Del var forsat til Nyformationer eller besørgede Uddannelsen hjemme. Den fra Geledet forfremmede Erstatning manglede Rutine i Føring og i Omsorg for Mandskabet. Livet i Skyttegravene udviskede Rangsforskellen til Skade for Mandstugten. Faren for, at Autoriteten tog Skade, var ikke til at undgaa. De fleste Underofficerer blev udmærkede Underførere i Kamp og paalidelige Hjælpere for Officererne. De har trolig opfyldt deres svære Pligter; Fædrelandet skylder ogsaa dem en særlig Tak.

Officeren var sig sin alvorlige Opgave som Opdrager og Lærer for Tropperne fuldt bevidst. Disse vil ogsaa gerne høste Beløring. I Fredstid behøvede en Officer 12—15 Aar for at blive Kompagnichef. I den Tid var det, der gav ham Evne til at udføre sit Kald, gaaet ham i Blodet: hans tjenstlige Kunnen, Behandlingen af Mennesker, Omsorgen for hans undergivne. Nu maatte unge Mænd føre Kompagnier efter 1 — 2 Aars Tjenestetid. Mange har kunnet det, hos andre har der manglet meget. Ogsaa denne Kunnen er en Gave, et Resultat af Opdragelsen og den menneskelige Takt. Iver og Tapperhed kan ikke altid erstatte det. I Hjemlandet og ved Fronten blev der arbejdet paa en grundig Uddannelse af Kompagniførerne, men de Klager, der kom fra Tropperne over de uerfarne Kompagniførere, var fuldt berettigede. Vi stod overfor en meget alvorlig Foretæelse; det var Faren for, at det eksemplariske Forhold mellem Officerer og Mandskab skulde gaa tabt.

Den gode, men saa ofte angrebne Officer fra Fredens Dage manglede. Han laa under Mulde. I den korte Krigstid kunde der ikke opdrages en Officerstilvækst med samme høje Egenskaber, samme grundige Kundskaber og samme Ansvarsfølelse over for sine Folk, som den lange Fredstid kunde give. En mere glimrende Anerkendelse, end denne Krig har bragt, kunde hele vort Hærsystem absolut ikke faa. En bekendt socialdemokratisk Rigsdagsmand, der som Avis-Korrespondent opsøgte mig i Kowno, betonedede overfor mig særligt, hvor meget han havde maattet ændre i sin Dom over de aktive Officerer: De sørgede med dyb Forstaaelse og stor Hengivenhed for Mandskabet; dette faldt sværere for Reserveofficeren. Jeg var glad over denne træffende og aabne Indrømmelse.

Under disse Forhold burde der i større Udstrækning have været udnævnt Fredsunderofficerer til Officerer. Dette skete hist og her. Min tidligere Regimentsskriver i Düsseldorf var allerede i Efteraaret 1914 bleven Officer i Feltregimentet.

Paa Grund af Kompagniførernes utilstrækkelige Uddannelse og manglende Erfaring, navnlig med Hensyn til den indre Tjeneste, traadte Bataillonschefen mere frem end i Fredstid. Men Bataillonscheferne var meget ofte Reserveofficerer, som ganske naturligt intet dybere Kendskab havde netop til den indre Tjeneste, selv om de ogsaa paa Grund af deres højere Levealder virkede med mere Sikkerhed. Ogsaa af disse Mænd forlangte Krigen ganske overordentlig meget, i Betragtning af deres fremskredne Alder, naar de under de store Forsvarskampe stadig paany maatte indsættes i forreste Linje. Der blev trukket uhyre Veksler ogsaa paa deres Sundhed og Nervekraft. Som Førere under Kamp

har disse Reserveofficerer lige saa vel som de aktive Bataillonschefer ydet noget ganske fortræffeligt.

De mest mangeartede og vanskelige Opgaver hvilede paa Regimentscheferne. De bar det direkte og uindskrænkede Ansvar for deres Tropper og stod den højere Fører til Regnskab for deres Mandskabs Optræden og Stemning, Held eller Uheld, Trivsel eller Vantrivsel. Deres Personlighed, deres Villen og Kunnen genspejlede sig i deres Afdelingers ydre Holdning og indre Værdi, ganske særligt i deres Officerskorps. Han maatte gennemtrænge sine Officerer og sit Mandskab med sin Aand; han var deres Forbillede og det faste Punkt for dem, deres hengivne Raadgiver og Ven i rolige Tider som i Kamp.

I Skyttegravskrigen kunde han kun med Vanskelighed indvirke paa sit Mandskab og sine Officerer, men han paatrykte dem dog sluttelig sit Stempel. Den stærke Afgang af saarede blandt Regimentcheferne gav Anledning til, at de vekslede hyppigt. Der blev tidt og ofte ikke undt dem den Tid, som var nødvendig for at naa et gunstigt Tilidsforhold i Regimentet. Paa den anden Side var der dog Chefer, som sad i deres Stillinger meget længe, næsten under hele krigen. Der var Chefer, som under de svære Kampe maatte opstille deres Regimenter fuldstændigt fra ny 3 til 4 Gange. Det var rent menneskeligt for tungt; et Stykke af deres Hjerte blev dog hver Gang tilbage.

Næst efter Regimentschefen var Divisionschefen bleven den mest fremtrædende Apparition, saaledes som den Kommanderende General havde været det i Fredstid. Paa Grund af de mange Troppeforskydninger under Stillingskrigen havde man, til Skade for Helheden, ikke kunnet opretholde Korpsinddelingen, hvor meget Øverste Hærledelse end tilstræbte dette. Divisionerne blev i enhver Henseende mere selvstændige, og dermed fik Divisionschefen større og større Betydning. Ved hans Tjeneste-Instans løb alle Traade sammen, ovenfra som nedenfra, om Kamp, om Uddannelse og om Administration. Han blev Opdrager for Tropperne. Udvalget til Divisionschef kunde ikke være omhyggeligt nok.

Generalstabsofficeren var noget for sig. Hans Opgave blev mere og mere vanskelig, i jo højere Grad Krigen blev præget af Tekniken. Det var ikke mere nok at have et almindeligt Kendskab til samtlige Vaabenarter og deres taktiske Anvendelse. Han maatte være en god Artillerist og dertil have en klar Opfattelse om og beherske Enkeltheder ved Flyveranvendelsen, Efterretningsvæsen, Forsyningsvæsen og Tusind andre »Væsner«, som Chefen ikke kunde have Tid til at tage sig af. De Befalinger, han maatte redigere, blev mere og mere lange og mangeartede; skønt Bestræbelserne gik ud paa at holde dem korte. Det blev desværre Kunstværker, der repræsenterede megen Kunnen og Viden, jo mere teknisk vor Krigsførelse blev. Det var ikke muligt anderledes, om alt skulde »klappe«. Denne Mangeartheth tvang ofte Generalstabsofficererne til at samle meget i deres Haand; men det maatte kræves, at det ikke gik ud over de andre Tjenestegrenes Selvstændighed, og at ejheller Chefens Person traadte i Baggrunden. Ingen af Delene har jeg nogensinde kunnet billige.

Chefen var og blev Chefen. Han var den ansvarlige Fører og Op-

drager af sin Afdeling, ham kunde den ikke ofte nok se. Generalstabsofficeren var hans Raadgiver og Haandlanger og bar Ansvar for, at alt »klappede«. Begges Opgaver var forskellige, for dem begge blev der rigeligt Virkefelt; fælles for dem begge var Omsorgen for Tropperne. Generalstabsofficererne ved Divisionerne havde desuden intet selvstændigt Ansvar; det havde derimod Korpsenes og Arméernes Stabschefer i det militært størst mulige Omfang. Af enhver Generalstabsofficer maatte kræves en rastløs Færden, som dog aldrig udadtil maatte bringe ham frem i Forgrunden.

Udvalget til og Uddannelsen af Generalstabsofficererne var vanskelige. Jeg tog kun Officerer, som var fortrolige med Fronttjenesten. Den indgaaende Fredsuddannelse lod sig ikke erstatte med Krigserfaringer og den Undervisning, som kunde gives Generalstabsofficererne ved de særlige Kursus ved Sedan. Der kom ogsaa til Øverste Hærledelse Klager fra Afdelingerne, navnlig over deres Ungdom, men i Almindelighed var de ansete. Generalstaben brugte et stort Antal Officerer, som derved blev unddraget Tropperne. Jeg maatte tage yngre Herrer, for at ikke Tropperne skulde berøves for mange Officerer, der var egnede til Troppechefer. Jeg har truffet mange kloge, ranke og mandige Karakterer blandt dem, som forstod deres Métier og forrettede det med Takt. Den foran omtalte socialdemokratiske Fører betegnede overfor mig Generalstabsofficeren — ligeledes i Modsætning til tidligere Anskuelse — som Sjælen i Krigsføringen. Saaledes var det ogsaa.

Efter Krigen er det blevet sagt mig, at Generalstaben af personlige Grunde ikke skulde have afgivet rigtige Meldinger til mig og vedvarende have fremstillet Situationen alt for gunstigt. Denne Paastand stemmer ikke med Kendsgerningerne og er fornærmelig mod Generalstaben, som Hæren har saa umaadelig meget at takke for.

Jeg har stedse helliget, ikke Generalstabsofficeren men Officererne i det hele taget, min fulde Opmærksomhed; de var for mig altid Hærens Rygrad. I en af mine sidste Koncepter i Oktober 1918 betegnede jeg Officererne som kaldede til paa afgørende Vis at medvirke til Landets Genopbygning.

Vore Officerer har gjort deres Skyldighed. De høje Tab blandt dem bærer et tydeligt Vidnesbyrd herom. At mange Officerer var for uerfarne, kan man ikke bebrejde dem, det var ene og alene begrundet i Krigsforholdene og den uhyre Afgang. Ogsaa disse uerfarne Officerer forstod dog at gaa tappert i Døden. I Kamp, i Nød og Fare raabte Soldaten stedse paa sin Officer, selv naar denne var et dunhaget Menneskebarn, og saa op til ham. Selv om ogsaa nogle Officerer ikke fandt den rigtige Tone overfor deres undergivne, selv om ogsaa nogle har fejlet haardt overfor dem, — Officerskorpsets Forhold bliver ikke berørt heraf. Det var saaledes, som det i Betragtning af Krigsforholdene paa nogen Vis kunde være.

Gennem den lange Tid, Stillingskrigen varede, udviklede Formynderskabet overfor de lavere Førere sig i betænkelig Grad. Dette var en meget beklagelig Udvækst, som havde sin Aarsag i de mange disponible Telefonforbindelser, men til Dels ogsaa i de lavere Myndigheders Uerfarenhed. Enhver Fører maa have Spillerum for sin Virksomhed.

Jeg har atter og atter ved Kommandomyndigheder som ved Generalstaben virket hen til, at der ikke greb Baandlæggelser om sig, som er imod Krigens Natur.

Hærens Uddannelse til Forsvaret var et særdeles omfangsrigt Arbejde for Øverste Hærledelse. Jeg havde den Tilfredsstillelse, at Vestfrontens forskellige Overkommandoer var enige i de af os trufne Forholdsregler.

Ved Slutningen af Januar 1917 var der naturligvis endnu intet afsluttet. Nydannelser og Omdannelser var endnu i Gang. Hæren begyndte kun lidt efter lidt at vinde Kræfter; Tropperne havde lidt for meget. De nye Instruktioners Grundsætninger var forstaaede, men endnu ikke grundigt indarbejdede hos Tropperne. Udstyrelsen med Krigsmateriel stod endnu stadig tilbage. Spændingen paa Vestfronten havde trods al Møje og alt rastløst Arbejde endnu ikke ændret sig væsentligt.

Ogsaa paa Østfronten og i Rumænien blev der arbejdet flittigt efter lignende Grundsætninger som paa Vestfronten, idet det var overladt Oberbefehlshaber Ost og Generalfeltmarskal v. Mackensen at ændre dem efter den Nødvendighed, Krigsskuepladserne bød.

Iøvrigt var Troppernes Tilstand dér noget lignende som mod Vest. I den østerrig-ungarske Hær blev Uddannelsen ogsaa fremmet. Dens Kraft øgedes dog kun meget langsomt.

General v. Below havde ogsaa taget sig af den bulgarske Hær; men vi stod fremmede over for bulgarsk Sprog og Folkefølelse. Vi kunde kun meget vanskeligt vinde Terrain paa Grund af Bulgarernes Mistro overfor tysk Formynderskab. Den bulgarske Hær begyndte imidlertid at faa mere Hold, skønt der fra dens Overkommandos Side intet energisk blev gjort for dens Uddannelse.

I den tyrkiske Hær arbejdede kun Liman Pacha¹⁾ alvorligt. De tyrkiske Tropper i Galizien og Rumænien blev ikke uden Held uddannede efter tysk Mønster. De gjorde Fyldest dér, medens de paa de øvrige Kampfronter vedblivende var mindre brugelige. Øverste Hærledelse havde forsøgt alt for at bringe »Krigsmaskinen« i Orden. Forsøget paa at øge vor talmæssige Styrke ved Dannelsen af den polske Armé, for ogsaa heri at opveje Fjendens Overlegenhed var imidlertid i sørgelig Grad mislykkedes.

X.

Det laa nær at søge at udnytte de vaabenføre Kræfter i Polen, som vi havde befriet for det russiske Aag, for Fireforbundets Krigsførelse. Jeg havde allerede paa et tidligere Tidspunkt næret Tanker herom og til Slut ogsaa begunstiget Hvervningerne til den polske Legion. Det vilde imidlertid ikke rigtigt komme i Gang. Den polske Legion fik stadig i alt væsentligt sin Tilgang fra galizisk Polen, russisk Polen holdt sig tilbage.

¹⁾ Tysk General Liman v. Sanders, som efter Balkankrigen blev kaldt til Tyrkiet for at reorganisere Hæren. O. A.

I Krigens første Faser gjorde Polen Regning paa at kunne opnaa Selvstændighed ved Ruslands Hjælp. Et Manifest fra Storfyrst Nikolaj Nikolajewitsch havde stillet Genoprettelsen af Kongeriget med dets gamle Grænser og under Zarens Overhøjhed i Udsigt og havde uden Tvivl gjort et dybt Indtryk paa alle Polakker. Nu havde Krigssituationen forandret sig fuldstændigt. De kunde kun gøre Regning paa at opnaa Selvstændighed for deres Folk ved at gaa sammen med Centralmagterne, og for saavidt det lykkedes at slaa Rusland ned. Dette maatte vi tilstræbe af militære Grunde, og der syntes mig en Mulighed for, at Polen vilde give sine Sønner for at komme fri af Rusland. Dets Interesser faldt sammen med Centralmagternes i dette, som til Slut ogsaa i mange andre Spørgsmaal.

Da jeg den 29. August blev Første Generalkvartermester, forefandt jeg en Overenskomst mellem Rigskansleren og Baron v. Burian, Dobbelmonarkiets Udenrigsminister, dateret Wien den 11. August, hvorefter Tyskland og Østerrig-Ungarn forpligtede sig til at oprette et selvstændigt og arveligt Kongerige Polen med konstitutionel Forfatning og med sin egen Hær, som skulde ledes for sig selv og af Tyskland. Hensigten om at grunde denne Nationalitet skulde snarest muligt kundgøres af begge Monarker, men Tankens Realisation skulde først komme senere.

Ogsaa Wilna havde man tænkt at indlemme i dette Polen, hvis Grænser skulde fastsættes i Fredstraktaten og skydes længst muligt mod Øst.

Dette nye Polen skulde optages i de to Kejserrigers Forbund, og dets Udenrigspolitik skulde ledes i Overensstemmelse hermed.

De to Centralmagter garanterede hinanden deres hittidige polske Besiddelser og drøftede de Grænsereguleringer, der maatte kræves af russisk Polen til militær Sikring af deres Omraader. Reguleringerne skulde indskrænkes til det militært ubetinget nødvendige. Hr. v. Bethmann havde i Efteraaret 1914 og i Aaret 1915 flere Gange forhørt sig om mine Anskuelser om, hvor Grænsen skulde gaa.

Med Hensyn til Polens økonomiske Fremtid afveg Anskuelserne fra hinanden. Hr. v. Bethmann tilsigtede et Toldforbund med Tyskland, men dette gik Baron Burian for vidt. Han ønskede et særligt polsk Toldomraade.

Det blev som et gensidigt Ønske fastslaaet, at de Told- og Samfærdselsskranker, som endnu skilte tysk og østerrig-ungarsk Omraade, skulde fjernes i størst mulig Udstrækning.

Der var ikke taget særlige Forbehold for det ganske vist ogsaa usandsynlige Tilfælde, at der blev sluttet Særfred med Rusland.

Det var klart — herfor taler saavel Hr. v. Bethmanns som Baron Burians Natur —, at der forud for denne Overenskomst maa være gaaet meget lange Drøftelser, hvis Indledning sandsynligvis maa søges allerede i Aaret 1915.

Den 5. April 1916 havde Rigskansleren i hvert Fald erklæret, at det polske Spørgsmaal var aabent og at Tyskland og Østerrig-Ungarn maatte finde en Løsning paa det.

Generalgouvernøren i Warschau havde ligeledes beskæftiget sig

med Spørgsmaalet om Opstilling af en polsk Hær og var kommen til et særdeles gunstigt Resultat.

Oprettelsen af Kongeriget Polen med en egen Hær stod altsaa fast ifølge de ledende Statsmænds Aftaler. Polens Generalgouvernør ansaa Dannelsen af denne Armé ikke blot for mulig, men — saavidt hans Iagttagelser gik — for at have Udsigt til et gunstigt Udfald. Den overordentlig spændte Krigssituation krævede mere end paatrængende en Tilvækst for Fireforbundet. Det maatte blive en Pligt for Øverste Hærledelse at forfølge Spørgsmaalet om Dannelse af en polsk Hær videre. Enhver Nølen vilde her have været en Fejl; det drejede sig jo stedse om Sejr eller Nederlag, om Liv og Død for det tyske Folk. Hvad der kunde komme senere, vidste man ikke, men den Tid den Sorg. Den Krigssituation, vi befandt os i ved Begyndelsen af September, havde kun alt for tydeligt stillet os for Øje, hvilken Fare vi svævede i.

Der fandt meget snart i Plesz en Række Drøftelser Sted angaaende det polske Spørgsmaal med de Myndigheder i Tyskland og Østerrig-Ungarn, som bar Ansvar for Politik og Krigsførelse. For mig havde kun Spørgsmaalet om den polske Hær som Kraffttilskud for Krigsførelsen nogen Betydning.

General v. Beseler, der var tilkaldt til Konferencen, fastholdt sin gunstige Opfattelse, skønt General v. Conrad indtrængende advarede mod enhver Opportunisme. General v. Beseler fremsatte som Grundbetingelse for en heldig Gennemførelse, at Kongeriget blev proklameret, og at der blev dannet en samlet Forvaltning i Polen, idet Generalgouvernementet Dublin blev slaaet sammen med Generalgouvernementet Warschau. Først saa vilde Polakkerne se, at Centralmagterne mente det alvorligt med Virkeliggørelsen af de polske Planer. Heri laa der ogsaa efter min Mening en indre Berettigelse. Overfor Baron Burian gjorde jeg mig meget varmt til Talsmand for denne Forening. De ledende Statsmænd blev dog ikke enige. For Baron Burian stod Dobbelmonarkiets Ønsker og Bekymringen for indre Vanskeligheder højere end den fælles Krigsførelses Interesser. Den af Øverste Hærledelse og General v. Beseler anbefalede Forening af de 2 Generalgouvernementer faldt igennem. Ikke des mindre mente General v. Beseler at kunne danne en Hær, naar blot Centralmagterne vilde proklamere Oprettelsen af Kongeriget Polen. Han foreslog til at begynde med en Opstilling af 4—5 Divisioner, for hvilke den polske Legion skulde danne Stammen. Det var hans Haab at kunne stille disse Divisioner til Øverste Hærledelses Disposition i April 1917 og saa at kunne danne flere. Meget var det ikke, men der var Haab om mere. Krigen kunde endnu trække ud i Aarevis, og ethvert muligt Kraffttilskud maatte tages. Krigssituationen bød os at gaa ind paa General v. Beselers Forslag. Øverste Hærledelse betraadte den Vej, som han mente var farbar.

Rigsregeringen gik nu i Gang med at udføre v. Bethmanns og Baron Burians Program for Oprettelsen af Kongeriget Polen, medens vi med General v. Beseler og den k.-k. Overkommando plejede Raad om Opstillingen af den polske Hær.

Understatssekretær Wahnschaffe bad mig om overfor Minister v. Löbell at udtale mine Anskuelser om Nødvendigheden af en polsk Hær.

Jeg efterkom hans Ønske og begrundede i et privat Brev denne Nødvendighed med Krigens uafviselige Fordring om mere Mandskab.

I Enkeltheder har jeg ikke Kendskab til, hvad der derefter skete i Berlin. Rigskansleren og General v. Beseler opfordrede varmt til Opstilling af en polsk Hær og Dannelse af Kongeriget Polen. Paa flere Steder i Tyskland rejste der sig imidlertid svære Betæneligheder mod Oprettelsen af Kongeriget. Snart blev der fra Berlin udspreedt det Rygte, at jeg havde skabt Planen. Jeg bad gentagne Gange Regeringen om at faa Klarhed over, hvad der foregik, men desværre var der trods min Anmodning ingen Statsmand, som vilde eller kunde bringe Spørgsmaalet i Orden. Som ved U-Baadsspørgsmaalet blev Øverste Hærledelse her i Efteraaret 1916 trukket ind i den politiske Meningskamp uden selv at ønske det og nu paa en forvrænget Maade. Var det mærkeligt, at jeg ogsaa rent menneskeligt følte mig frastødt af denne Fremgangsmaade? Alle de, der har samarbejdet med mig, ved, at jeg stedse har været villig til en aaben Udtalelse, gerne hørte paa Modgrunde, men krævede ubetinget Oprigtighed.

Jeg blev af Rigskansleren atter taget paa Raad ved Affattelsen af Proklamationen angaaende Kongeriget Polen.

Selve Proklamationen var uklar, og jeg gjorde Bemærkninger herom. Kongerigets Oprettelse den 5. November, saavel som alle Foranstaltninger til Dannelsen af en polsk Hær, var Slag i Luften. Det stod os meget snart klart, at General v. Conrad havde bedømt Forholdene rigtigt. Jeg maatte definitivt opgive at forstærke vore Krigsmidler med polske Tropper.

Ogsaa General v. Beseler erkendte nu, at han havde taget fejl. Spørgsmaalet om Opstilling af en polsk Hær var hermed ude af Verden. Den nu og da opdukkende Tanke om Dannelsen af polsk-nationale Tropper, som fra Tid til anden blev fremsat af General v. Beseler og den østerrig-ungarske Regering, blev fra nu af behandlet afvisende af Øverste Hærledelse. Efter dennes Anskuelse bevirkede Polens uklare Holdning nu, at der laa en Fare i at udstyre Landet med militær Magt, og jeg opfattede det som min Pligt nu at besværges denne Fare som før at forsøge at fremskaffe en Krafttilvækst.

Der gik uendelig megen Tid og Kraft til Spilde med disse frugtesløse Forhandlinger, under hvilke der ikke fremkom andet af Interesse end den Stædighed, hvormed de østerrig-ungarske Statsmænd forfulgte deres Interesser i Polen paatværs af os.

Opstillingen af den polske Hær faldt til Jorden af politiske Grunde. Polen syntes hellere at ville naa sit Maal ved Ententens Hjælp og imod Tyskland og Østerrig--Ungarn. Mennesker havde Polen nok af, ogsaa om de afgav Arbejdere til Tyskland og Østerrig-Ungarn. Menneskespørgsmaalet har i den Forstand overhovedet ingen Rolle spillet ved Dannelsen af Arméen. Det er klart, at vi ogsaa fremdeles i størst muligt Omfang søgte at skaffe Arbejdskraft i Polen og at udnytte Landet til Fordel for vor Krigsførelse.

Naar Forholdene i Polen og vore østlige Omraader bliver bragt i Sammenhæng med hint Forsøg paa at oprette et Kongerige Polen, saa

er dette ingenlunde rigtigt. Ogsaa uden Proklamering af Kongeriget og Forsøg paa at danne den polske Armé vilde disse Foreteelser være komne. De ligger alene i historiske Aarsager, i den stærke polske Nationalbevidsthed og i den tidligere Modsætning mellem Tyskland og Polen.

Under Forhandlingerne angaaende Oprettelsen af Kongeriget Polen og Dannelsen af Polakhæren drøftede vi ogsaa Muligheden af en Særfred med Rusland. Herunder blev de Vanskeligheder fremhævede, som ganske selvfølgelig vilde opstaa for den som Følge af Centralmagternes polske Hensigter. En Særfred med Rusland har stedse spillet en særlig Rolle i det tyske Folks Tanker; jeg modtog allerede i Efteraaret 1914 »anonym« Meddelelse om Grev Wittes Tilstedeværelse i Berlin. Naturligvis var det Hjernesvind. England og Frankrig havde for fast Tag i Rusland. Stürmer havde længe været Ministerpræsident. Man talte nu paany om Fredsmuligheder under hans Medvirkning. Naturligvis vilde en Fred med Rusland i mine Øjne være bedre end hele Polakhæren, som vi jo tilmed skulde tage imod sammen med det polske Kongerige, det jeg, der er født i Posen, i mit inderste var imod. Den polske Hær kunde kun bringe os faa Divisioner, hvis Betydning fuldstændig forsvandt i Sammenligning med en Aflastning ved, at Rusland blev strøget af Listen over Tysklands Fjender. Det var et meget let Regnestykke, over hvilket man ikke behøvede at spille mange Ord. Det værste var, at Ønsker og Forhaabninger alene ej heller i dette Tilfælde kunde tilvejebringe Freden, og udover Ønsker og Forhaabninger kom Rigsledelsen og Diplomaterne ikke. Regeringen følte vel ogsaa selv, at der ingen Basis var for en Fred, ellers havde den vel i August ikke opstillet et polsk Program, som var rettet skarpt imod Rusland. Det blev ogsaa nu alene ved Betragtninger over Freden, saaledes som de kan anstilles naar som helst. Der var ikke Tale om en blot nogenlunde antagelig Mulighed for at komme i Forbindelse med Stürmer, lige saa lidt som om blot det fjerneste Forsøg fra Stürmers Side. Ingen troede paa Muligheden af en Fred med Rusland. Krigssituationen i September eller i Oktober indbød ikke dertil, selv om Ententen allerede i Oktober maatte indse, at den store Sommeroffensiv i 1916 ikke vilde lykkes.

Den 21. Oktober udtalte Rigskansleren, at der for Tiden ingen som helst Udsigt var til en Særfred med Rusland. Det var altfor afhængigt af England.

* * *

For at skaffe Øverste Hærledelse Grundlagene for den videre Førelse af Krigen og for at styrke vore Krigsmidler havde jeg en vid og bred Arbejdsmark at dyrke. Selv kunde jeg naturligvis ikke overalt lægge Plovfuren og saa. Dér hvor jeg fandt forstaaende Medarbejde og den samme alvorlige Opfattelse af Krigen, dér spirede en god Sæd op, men andre Steder spirede den kun sparsomt og Marken bar ingen Frugt. En Del Ukrudt kom ogsaa op og kvalte, hvad der hidtil havde staaet der af godt.

Ententeoffensiven i første Halvdel af 1917.

I.

Efter al menneskelig Beregning maatte i 1917 Tyngdepunktet i vor Forsvarskamp komme til at ligge paa Vestfronten, om det end gik nok saa hedt til paa Østfronten. Et direkte Samarbejde med den k.-k. Overkommando var ikke mere nødvendigt i samme Udstrækning som under Felttoget mod Rumænien, særlig efter at Kommandoinddelingen paa Østfronten var bleven mere enkel. Øverste Hærledelse hørte nu hjemme paa Vestfronten, og jeg foreslog Spa eller Kreuznach som nyt Kvarter for os. Spa blev forkastet, Kreuznach var særlig egnet fordi mange af de til Fronten løbende Kabler førte der forbi. De derværende Hoteller frembød gunstige Kvarterer. Det blev da befalet at indrette Kreuznach, Münster am Stein og Bingen til Det Store Hovedkvarter, og Flytningen blev bestemt til sidste Halvdel af Februar. Indtil videre skulde der biholdes Mulighed for at vende tilbage til Plesz.

Den k.-k. Overkommando gik til Baden ved Wien.

Den 1. Februar 1917 begyndte Undervands-Krydserkrigen. Det viste sig snart, at det ikke blev nødvendigt at træffe særlige Beskyttelsesforholdsregler over for Holland og Danmark. De Tropper og Stabe, som var holdt i Beredskab hertil, kunde anvendes paa Vestfronten.

Paa Vestfronten maatte der regnes med en Fortsættelse af den engelske Offensiv paa Somme-Slagmarken, maaske strakt noget længere mod Nord. Det var muligt, at det vilde blive ledsaget af et fransk Angreb mellem Roye og Noyon, men mere sandsynligt var det dog, at Frankrig lige som i Sommeren 1915 vilde angribe vor Front Soissons—Reims—Argonnerne. Derved vilde Ententen opnaa en strategisk Udnyttelse af deres Angreb ved et Tryk mod begge Sider af den store Bue, vor Front dannede ind i Frankrig, og som bød gunstige Betingelser for en saadan Operation. Hvilken Del af Fronten det franske Angreb særlig vilde udvælge sig, kunde ikke formodes. Et fransk sekundært Angreb ved Roye var tillige muligt. Visse Efterretninger pegede ogsaa mod Fronten i Lothringen, hvor Forstærkningen af vort Stillingssystem endnu ikke havde gjort væsentlige Fremskridt. Vi havde dér stadig en vis Svaghedsfølelse, idet lokale Foretagender i denne Egn til enhver Tid var mulige, og vi kun med Vanskelighed kunde skaffe Forstærkninger dertil.

Af og til pegede Efterretningerne ogsaa mod Verdun. Her var Franskmandene i Stand til at angribe til enhver Tid. Endelig blev der ogsaa talt om en Forlængelse af det engelske Angreb mod Nord. Der

var altsaa ikke et Sted tilovers paa vor Front, hvor vi ikke maatte indrette os paa et haardnakket Forsvar; Situationen var uklar.

Der var ingen Tvivl om, at Kampene paa Isonzofronten vilde blive fortsatte; Triest var stadig Italiens Maal. I Macedonien og ved Wardar var Angreb mere end sandsynlige; i Tyrkiet — saavel i Palæstina som mod Bagdad — maatte de ventes med Sikkerhed.

Mod Øst regnede vi navnlig med et Angreb paa den sydlige Del af Fronten, mod de k.-k. Tropper. Et pludseligt russisk Fremstød i Retning af Mitau i Slutningen af Januar havde opskræmmet Oberbefehlshaber Ost og os med, men det lykkedes at afparere det med ilsomt tilførte Reserver.

Hvornaar den store Offensiv vilde begynde, lod sig endnu ikke overse. Mod Øst var den næppe at vente før April; den store russiske Foraarsoffensiv i Foraaret 1916 var begyndt i Marts og var bleven stærkt hæmmet af Vejrlig og Jordbundsforhold. En Gentagelse saa tidligt paa Aaret var lidet sandsynlig. Det var muligt, at Ententen ogsaa mod Vest vilde tøve saa længe med Angrebet. Stillingen ved Somme var imidlertid saa spændt, at vi maatte være fattede paa en tidligere Paabegyndelse.

Situationen som Helhed krævede for os, saa vidt det var muligt, en Udskydning af Kampene mod Vest for at give U-Baadene Tid til at opnaa en afgørende Virkning. Ogsaa taktiske Grunde og de endnu ikke tilstrækkelige Ammunitionsmængder talte herfor.

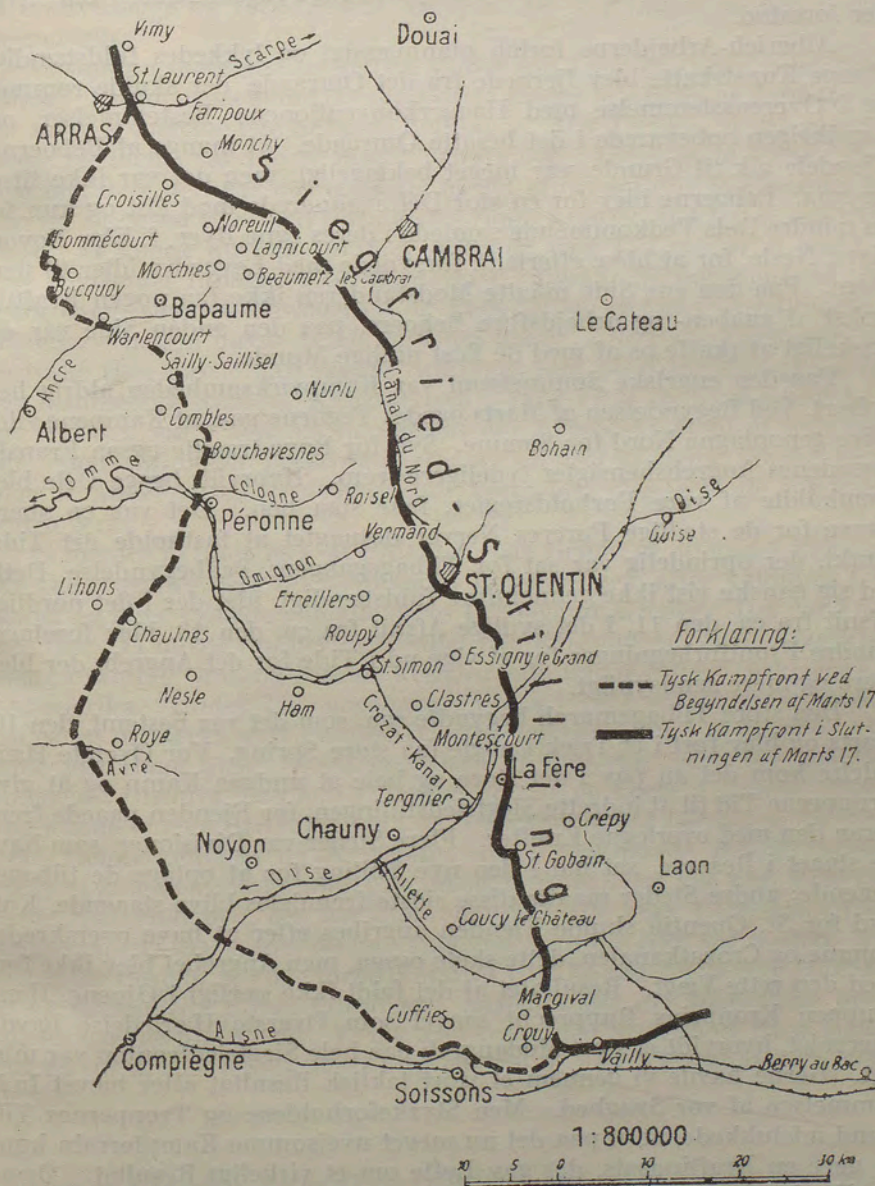
Samtidig maatte vi ved at afkorte Fronten opnaa en gunstigere Gruppering af Kræfterne og skaffe os flere Reserver. Vi stod i Belgien og Frankrig med 154 imod ca. 190 delvis meget stærkere Divisioner, et i Betragtning af vor lange Front særdeles ugunstigt Styrkeforhold. Derhos maatte det tilstræbes længst muligt at unddrage Frontafsnittene for afgørende fjendtlige Angreb derved, at Fjenden hindredes i at optræde foran dem med stærke Kræfter. Derved fik vi tillige Stillinger, hvor der kunde indsættes svage og i Løbet af Slaget svækkede Divisioner.

Ud fra disse Overvejelser fattedes — i nøjeste Sammenhæng med Paabegyndelsen af U-Baadskrigen — den Beslutning, at gaa fra den mod Paris fremspringende Frontbue tilbage til Siegfriedstillingen, som skulde være i Forsvarsstand i Begyndelsen af Marts, og planmæssigt at gennemføre de Ødelæggelser, som var forberedte i et 15 km bredt Bælte foran de nye Stillinger.

Hærgruppen Kronprins Rupprecht havde indført Ødelæggelsesarbejderne paa en Kalender under Stikordet »*Alberich*« og fordelt dem paa 5 Uger. Vi kunde afbryde dem til enhver Tid, i Fald et fjendtligt Angreb gjorde det nødvendigt, og paabegynde Bevægelsen. Hovedsagen var at undgaa en afgørende Kamp, dernæst kom Bjergningen af hele vort Materiel, forsaavidt det ikke var indbygget i Stillingen, og af Krigsraastoffer samt endelig Ødelæggelsen af Samfærdselslinjer, Lokalteter og Brønde for at hindre Fjenden i i den nærmest følgende Tid at sætte sig fast foran den nye Stilling med stærkere Kræfter. Det var forbudt at forgifte Brøndene. Det var svært at tage Beslutning om at trække Fronten tilbage. Der laa deri en Indrømmelse af vor Svaghed, som maatte virke opmuntrende paa Fjenden og nedslaaende paa os. Den var imid-

lertid militært nødvendig, saa der var intet Valg. Det maatte gøres. General v. Kuhl og jeg var i denne Anledning i permanent Forbindelse med hinanden. Generalfeltmarskallen og Hans Majestæt gav deres Minde.

Den 4. Februar gik der Ordre ud til at gennemføre »Alberich«-Bevægelsen efter Planen. Den første Alberichdag var den 9. Februar. Tilbagetogtet skulde derefter begynde den 16. Marts, men kunde under et

Skitse 15: Alberich-Bevægelsen.

eventuelt fjendtligt Tryk ogsaa indledes paa et hvilket som helst Tidspunkt forinden. Derved vilde dog foruden et stort Tab af Materiel den Del af den operative Virkning gaa tabt, der laa i Ødelæggelsesarbejderne. Samtidig fik Oberstløjtnant Nicolai Anvisninger paa at vildlede Fjenden gennem særlige »Efterretninger«, som skulde spilles ham i Hænde. Saa-vel Oberstløjtnanten som Oberst v. Hæften skulde indvirke paa vor egen og den neutrale Presse for ikke at lade de ovenfor berørte Indtryk komme til Orde. Jeg underrettede personligt Rigskansleren om, hvad der forestod.

Alberich-Arbejderne forløb planmæssigt og lykkedes fuldstændigt. Mange Kunstskatte blev fjernede fra det Omraade, der skulde rømmes, og i Overensstemmelse med Haagerkonventionens Bestemmelser om Landkrigen opbevarede i det besatte Omraade. At mange af Beboernes Ejendele gik til Grunde, var meget beklageligt, men det var ikke til at undgaa. Beboerne blev for en stor Del evakuerede mod Øst og kun for en mindre Dels Vedkommende samlede i deres egne Byer, f. Eks. Noyon, Ham, Nesle, for at blive efterladt, forsynede med Levnedsmidler til flere Dage. Paa den ene Side maatte Modstanderen ikke faa nogen Krafttilvækst af vaaben- og arbejdsføre Beboere, paa den anden Side var det ønskeligt at skaffe os af med de flest mulige Munde.

Paa den engelske Sommefront var Kampvirksomheden aldrig helt ophørt. Ved Begyndelsen af Marts øgedes Tegnene paa, at Kampene vilde blive genoptagne Nord for Somme. Syd for Roye traadte ogsaa Fransk-mændenes Angrebshensigter tydeligere frem. Hvorvidt begge Dele blev fremkaldte af vore Forholdsregler, faar staa hen. Det var en stærk Prøve for de stedlige Føreres Nerver desuagtet at fastholde det Tidspunkt, der oprindelig var sat for Tilbagegangens Paabegyndelse. Dette lod sig ganske vist ikke gennemføre fuldstændigt, idet der i det nordlige Afsnit fra ca. den 11, i det sydlige Afsnit fra ca. den 13. blev foretaget mindre Frontforlægninger for at vige ud i Tide for det Angreb, der blev mere og mere sandsynligt.

Den store Tilbage-march begyndte saa, som det var bestemt, den 16. Marts og blev ført i ét Træk i nogle faa store Spring. Vor Øverste Hærledelse kom det an paa i det store og hele at undgaa Kamp og at give Tropperne Tid til at indrette Siegfriedstillingen, før Fjenden naaede frem foran den med overlegne Kræfter. Flere Steder var Divisioner, som havde staaet i Reserve, sat ind i den nye Stilling for at optage de tilbage-gaaende; andre Steder maatte disse sidste fremdeles blive staaende. Kun Syd for St. Quentin skulde Fjenden angribes efter at have overskredet Somme og Crozatkanalen, dette skete ogsaa, men Angrebet blev ikke ført med den rette Vægt. Resultatet af det faldt ikke særligt i Øjnene. Hærgruppen Kronprins Rupprecht saavel som Øverste Hærledelse havde overvejet, hvorvidt et stort Modangreb paa hele Siegfriedfronten var muligt. Gerne havde vi gennem et stort taktisk Resultat atter hævet Indrømmelsen af vor Svaghed. Men Styrkeforholdene og Troppernes Tilstand udelukkede, at vi paa det nu meget uvejsomme Kampterrain kunde gøre en Kraftindsats, der gav Løfte om et virkeligt Resultat. Øverste Hærledelse maatte give Afkald paa et stort Modangreb, med eller mod sin Vilje.

Ententehærene fulgte tæt efter vore tilbagegaaende Arméer. De slog vor Tilbagegang op som et af dem hidført stort Resultat. Der var imidlertid i Pressen gjort et saa virkningsfuldt og dygtigt Forarbejde, at dette ikke lykkedes. I Virkeligheden havde de ikke tilkæmpet sig noget militært Resultat. Takket være de af os udsprede Rygter, havde de ej heller naaet at forhindre vore Ødelæggelsesarbejder. Hele Bevægelsen var en glimrende Præstation af Førere og Tropper og et Vidnesbyrd om det omhyggelige og forudseende Arbejde, der var udført af den tyske Generalstab.

Vi stod nu mere fast og tættere sluttet end i vor hidtidige, udstrakte Stilling. Fjenden saa sine taktiske Foretagender krydsede og formaaede ikke mere at angribe i de tidligere Retninger. Det Terrain, vi var gaaede tilbage igennem, var blevet meget ugæstmildt. Inden man kunde angribe hen over det, var der uendelig meget at organisere. Modstanderen satte sig da ogsaa kun med forholdsvis ringe Kræfter fast foran vor nye Front. Vi kunde nu paa vor Side udtynde vore Linjer ved at trække nogle Divisioner tilbage og havde dermed fuldstændig naaet det, vi tilsigtede med Alberich-Bevægelsen og Besættelsen af Siegfriedsstillingen. Tilbagebevægelsen havde betalt sig i høj Grad. Alle Førere ønskede, at den tyske Hær havde haft mange Stillinger som Siegfriedstillingen med dens betonstøbte Rum — Krigsførelsen i 1918 vilde da have været lettere, end den var. Men da manglede der Arbejdskraft til at anlægge dem. Gode Stillinger tabte ogsaa senere en Del af deres Styrke som Følge af Anvendelsen af Tanks, som kørte hen over selv de bredeste Hindringer.

Vi maatte jo finde os i, at Ententen, paa Grund af de meget indgaaende Ødelæggelser og Evakuationen af Befolkningen, atter kaldte os for Hunner og atter spillede paa alle deres Propagandastrengte. Det var kun deres Ret. Vi havde imidlertid handlet paa Krigslovenes Grund og ikke engang i samme Omfang som de krigsførende under Secessionskrigene i Nordamerika. Under Tilbagegangen i Polen i 1914 var vi gaaet meget skaansomt til Værks mod Landet. Da satte jeg paa Grund af de store Afstande mit Haab alene til Ødelæggelsen af Banerne. Men her maatte Landet blive truffet haardere i Betragtning af de korte Afstande. Den Gang kunde vi lade Befolkningen i det fjendtlige Land uantastet, nu forlangte Menneskelighed og Nødværge, at vi evakuerede Befolkningen. Skulde vi lade dem omkomme i de ødelagte Byer? Det var kun Krigens haarde Nødvendighed, der var afgørende ved alle vore Forholdsregler. Iøvrigt raadede saa megen Menneskelighed, som det blot var muligt. Vi var dog for store til at vilde forhøje andres Ulykke ved uretfærdig Haardhed og ondsindede Foranstaltninger. Saaledes var det ikke alene her, saaledes var det alle Vegne. Vi gik kun frem med Strenghed, hvor Hensynet til vor militære Sikkerhed krævede det, f. Eks. i Forholdet overfor Spioner.

II.

Som en strategisk Følge af vor Tilbagegang regnede jeg i Slutningen af Marts med en Forskydning mod Nord af det engelske Angreb. Hvor

det vilde finde Sted, lod sig ikke afgøre med Sikkerhed. Det laa nær at antage, at det kunde blive ved Arras. Midt i Februar 1917 havde 3. Armé paa Slagmarkerne fra Septemberkampene i 1915 i Champagne ved et lokalt Foretagende forbedret sine Stillinger. Blandt det erobrede Materiel var der en Befaling fra 2. franske Inf. Div. af 29. Januar, som med Sikkerhed pegede paa et stort fransk Angreb paa Aisnefronten i April. Dette var et meget vigtigt Holdepunkt. Fra nu af blev der ikke ofret megen Opmærksomhed paa de Efterretninger, der talte om Angreb i Lothringen og Sundgau.

Takket være deres rigelige Forsyning med Arbejdskraft, havde Ententehærene været i Stand til at organisere ikke blot Verdunafsnittet, men en stor Del af den øvrige Front som et Angrebsfelt med de dertil fornødne Kommunikationer og Ammunitionsindretninger. Derved var det dem muligt med korteste Frist at gaa over til Angreb paa forskellige Dele af Fronten uden at forraade deres Hensigter ved forudgaaende omfattende Arbejder. Optagelsen af Fotografier af de fjendtlige Stillinger og Arbejder og den stadige Kontrol deraf ved Flyverfotografering kunde derfor ogsaa kun give almindelige Holdepunkter med Hensyn til de fjendtlige Hensigter. Den franske Front mellem Vailly sur Aisne og Argonne var særlig godt udbygget, saa at der her overhovedet ikke var Brug for Angrebsarbejder. Hvilke Arbejder der virkelig var udførte Syd for Chemin des Dames, saa vi ved vort Angreb i 1918. Anlægget synes at være udført allerede i 1915—16; maaske vilde Frankrig angribe her i 1916, men er bleven hindret deri ved det tyske Angreb paa Verdun.

Forholdene paa vor Vestfront havde fæstnet sig. Men Trykket fra Sommeslaget og Kampene foran Verdun laa endnu paa Gemytterne og forhøjede den naturlige Spænding, som ethvert Forsvar indebærer, og tærede paa Nerverne.

Kommandoinddelingen var bleven forbedret.

Hærgruppen Kronprins Rupprecht omfattede 4., 6., 1., og 2. Armé mellem Kanalen og la Fère.

Hertil sluttede sig Hærgruppen Tyske Kronprins — 7., 3. og 5. Armé — indtil Ornes Øst for Verdun og endelig

Hærgruppen Generalfeltmarskal Hertug Albrecht af Württemberg — som havde afgivet 4. Armé til General Sixt v. Armin — Arméafdeling C., A., B. Hertugen havde General Krafft v. Dellmensingen som Stabschef. Ved Dannelsen af denne Hærgruppe var Forholdene paa den elsass-lothringske Front bleven betydeligt forbedrede.

Den mellem Arras og Laon foretagne Frontforkortning gjorde det muligt her at udløse 1. Armés Overkommando. Den blev sat ind under Hærgruppen Tyske Kronprins paa begge Sider af Reims mellem 7. og 3. Armé. En saadan Udløsen og Indskyden af en Armé-Overkommando tager Tid, navnlig paa Grund af de dermed forbundne Ændringer i Hærens Etapeorganisation. Det kan ikke foregaa fra i Dag til i Morgen, hvis der ikke skal komme megen Uorden ud deraf. Jeg haabede, at Armé-Overkommandoen vilde have indrettet sig med Hovedkvarter i Rethel, førend det franske Angreb paa Hærgruppen Tyske Kronprins tog sin Begyndelse.

Som Følge af Alberich-Bevægelsen havde Tropperne faaet yderligere 2 Maaneder til Hvile og Uddannelse. De var allerede komne en hel Del til Kræfter, men ved Hærgruppen Kronprins Rupprecht fandtes der dog endnu medtagne Divisioner.

Uddannelsen var bedre nu. De nyopstillede Divisioner var allerede for en Del indsatte efterhaanden, som de formentes brugelige. Fra Rumænien var der ankommet nogle Divisioner til Belgien. Ligeledes havde Øverste Hærledelse fra Østfronten taget kampkraftige Divisioner og ombyttet dem med mindre egnede fra Vestfronten til Fordel for denne og til Trods for, at Østfronten derved svækkedes.

Forstærkningen af Stillingerne fortsattes. De Arbejdskræfter, der var frigjorte ved Besættelsen af Siegfriedstillingen, blev fordelt bag de sandsynlige Angrebsfronter — nu maatte de bagved liggende Stillinger her snarest muligt kompletteres. Udstyrelsen med Krigsmaterial var forbedret og øget; Ammunitions mængden var betydeligt forøget, væsentligst som Følge af det gennem flere Maaneder formindskede Forbrug. Der var samlet en Reserve, som gav en vis Sikkerhed, forsaavidt Kampene i Vest og Øst ikke trak alt for længe ud. Hindenburg-Programmet virkede efterhaanden. Den videre Fremføring af Ammunition var sikret.

Paa den italienske Front herskede der Ro. I Macedonien var nogle lokale Angreb, som Ententen havde foretaget i Februar og Marts ved Monastir og i Cernabuen, bleven blodigt afviste.

Paa Tyrkiets asiatiske Krigsskuepladser var Kampene blussede op, efter at den for Krigsførelsen gunstige Aarstid nu var inde. Engländerne havde tilendebragt deres Forberedelser og angreb. I Palæstina brød de engelske Angreb mod Gaza sammen, takket være Oberst v. Kresz' Indvirkning.

I Mesopotamien viste det sig meget snart, at den tyrkiske Hær i Irakdistriktet ikke havde mere Modstandskraft. Kut el Amara faldt den 25. Februar. Allerede den 11. Marts blev Bagdad besat af Engländerne, hvilket var et haardt Slag for Tyrkerne, der blev tvungne til at trække over paa persisk Omraade. Som Følge af disse Begivenheder tilstillede Enver Pascha den tyske Øverste Hærledelse en Anmodning om at stille et tysk Hjelpekorps til Raadighed til Generobring af Bagdad. Forberedelserne af dette Foretagende krævede Maaneder. Etapeorganisationerne maatte være færdige, før Tropperne blev satte i Gang. I Januar 1917 blev Amanus-Tunnelen aabnet for Normalbanedrift, og i Løbet af Sommeren vilde Taurus-Tunnelen blive aabnet for Smalspordrift; dette forbedrede i ikke ringe Grad Forbindelsen med Lilleasien. Det syntes at være muligt at gennemføre det af Enver tilsigtede Foretagende. Med faa tyske Batailloner kunde vi maaske paany bringe kraftige tyrkiske Troppeled til Kamp og tvinge England til en større Kraftudfoldelse i Mesopotamien. Øverste Hærledelse gik ind paa Envers Anmodning, omend ikke med særlig Glæde. General v. Falkenhayn fik efter eget Ønske Hærgruppen, og Krigsministeriet begyndte med Opstillingen af det ikke særlig stærke Alpekorps.

Mod Øst var der foregaaet en vældig Forandring. I Marts blev

Zaren styrtet af den af Ententen begunstigede Revolution, og en stærkt socialistisk farvet Regering greb Magten. Jeg indser ikke, hvilke Motiver Ententen har haft for at arbejde med Revolutionen. Saa de sig overfor en Folkebevægelse, som de ikke kunde komme uden om, og som de derfor sluttede sig til; eller var Zaren bleven fredsvenlig af Bekymring for indre Omvæltninger og skulde han nu af den Grund fjernes? Eller var der endnu andre Grunde? Et er sikkert nok, nemlig at Ententen lovede sig Fordele for sin Krigsførelse af Revolutionen, i det mindste vilde de redde, hvad reddes kunde. Derfor tøvede de ikke med at handle. Zaren maatte falde — han, der for at tilfredsstille Ententen havde begyndt Krigen. Der laa bag dette en mægtig Sum af Vilje, som ikke gøs tilbage for noget, naar det gjaldt om at vinde Krigen for Fædrelandet. Den vilde ogsaa have taget Affære, om Stürmer i 1916 virkelig havde været fredsvenlig.

Revolutionen kastede et grelt Lys over Tilstandene i Rusland; Folk og Hær var raadne, ellers vilde den have været umulig. Hæren var jo som hos os en Del af Folket; dér som hos os var Hær og Folk ét. Hvor ofte havde jeg ikke haabet paa den russiske Revolution som en Aflastning af vor militære Stilling; nu var den der, og dog kom den overraskende. Der faldt en Centnerbyrde fra mit Hjerte. Jeg kunde ikke dengang holde det for muligt, at den ogsaa vilde undergrave vor Kraft.

Det var paa ingen Maade til at overse, i hvilket Omfang der vilde indtræde en Afspænding paa Østfronten. Der maatte ogsaa fremdeles regnes med Angreb, men alligevel betød Revolutionen, paa Grund af den uvægerligt dermed forbundne Formindskelse af Ruslands Krigsevne, en betydelig Svækkelse for Ententen og en meget væsentlig Aflastning af vor saa vanskelige Situation. Lettelsen bestod for Øverste Hærledelse først og fremmest deri, at den mod Øst sparede Tropper og Ammunition. Den foretog da ogsaa i stort Omfang Udveksling af friske Divisioner fra Østfronten med saadanne, der var medtagne efter Kampen mod Vest.

Gennem en Propaganda, som skulde rejses, vilde vi dernæst søge direkte og i størst mulig Grad at fremkalde og udvikle Fredstanken i den russiske Hær.

Udbruddet af den russiske Revolution var en af de Begivenheder, som ingen Feltherre tør optage som sikker Faktor paa sit Regnebrædt. Først nu var det ikke mere et Haab, men en Virkelighed, med hvilken jeg som Soldat kunde arbejde.

Helhedssituationen havde bedret sig ganske betydeligt for os. Jeg saa fra nu af med Fortrøstning Kampene paa Vestfronten i Møde.

U-baadskrigen gav gode Resultater. Marinens Forventninger blev langt overtrufne. Tabet af Tonnage og af sænket Gods maatte øve sin Virkning. »Economist« for 7. September 1918 kalder Foraaret 1917 for den mest kritiske og farlige Tid, England havde oplevet siden Krigens Begyndelse. Ententen saa sig ogsaa tvungen til i Søkrigen at anvende personelle Kræfter og Krigsmateriel, som hidtil havde staaet til Raadighed for den til Landkrigen. Og dette blev Tilfældet i stadig stigende Grad.

De Forenede Stater erklærede den 5. April, at der herskede Krigstilstand mellem dem og os. Ruslands Undergang, vort Held i *U*-baadskrigen og Ønsket om at øge Forsvaret mod *U*-baadene med de amerikanske Krigsmidler har nok vejret med herved. Allerede den 3. Februar havde Amerika afbrudt den diplomatiske Forbindelse med os. Jeg holder det for meget tvivlsomt, at det skulde have været muligt i Mellemtiden at være kommen til en Forstaaelse med dem uden at ændre Grundlaget for *U*-Baadskrigen. Udenrigsministeriets Forsøg paa at indlede visse militære Forhandlinger med Mexiko skærpede i høj Grad Stemningen i De Forenede Stater mod os. Trods mine Advarsler benyttede dette Ministerium en forældet Kodeskrift, som var let at dechiffere.

Efter Amerikas Krigserklæring stod snart den ganske Verden imod os; kun faa Stater, deriblandt ogsaa Argentina og Chile, bevarede deres Neutralitet trods det fjendtlige Tryk.

De andre Medlemmer af Fireforbundet traadte ogsaa i Krigstilstand med De Forenede Stater, dog ikke Bulgarien. Den amerikanske Repræsentant blev i Sofia. Den tyske Regering undlod at sætte hans Fjernelse ved Hjælp af den bulgarske Regering igennem, skønt jeg flere Gange gjorde Henstillinger derom. Denne Efterladenhed skulde senere hævne sig meget haardt.

Der var for mig ikke noget overraskende i, at De Forenede Stater føjedes til Tallet paa vore Fjender. Selv om *U*-baadskrigen ikke var bleven ført i sin skærpede Form, havde jeg regnet dermed for det Tilfælde, at Sejren knyttede sig til vore Vaaben. Allerede i Foraaret 1915 havde en amerikansk Korrespondent paa Østfronten udtalt sig i den Retning. Han gengav sikkert ikke blot sine personlige Anskuelser.

Amerika kendte ikke Tyskland i Fredstid og saa nu saavel paa det som paa Begivenhederne i Europa kun som Englands Frænde og gennem Ententepropagandaens Brillen. Den amerikanske Befolkning af tysk Afstamning havde kun ringe Indflydelse. At pukke paa dens Herkomst over for det nye Fædreland, saaledes som vi en Tid lang gjorde, var lidet klogt og maatte virke ugunstigt. Angaaende de irske Befolkningsdeles Holdning har jeg ikke fuld Klarhed. Dette ulykkelige Lands Undertrykkelse stod Amerika uberørt over for.

Allerede Wilsons Svar paa Kejserens Brev i Efteraaret 1914, i hvilket Kejseren paakaldte Amerikas Retfærdighedsfølelse over for Skraalet om de belgiske Hensynsløsheder, gav Stof til Eftertanke.

De Forenede Staters økonomiske Interesser førte dem mere og mere udpræget over paa Ententens Side. England havde afstaaet sin Stilling som førende Kapitalmagt til dem, og Ententen stod i stor Gæld til dem. Ententens Nederlag vilde have betydet et stort Tab for dem.

De Forenede Staters Holdning i Spørgsmaalet om Ammunitionsleverancer lod ingen Tvivl tilbage om deres ensidige Opfattelse af deres Neutralitet. Gennemførelsen af Englands folkeretsstridige Uhyrligheder til Søs var kun mulig, naar Amerika tillod den. Under en Konference i Udenrigsministeriet nogle Aar før Krigen blev der over for mig hævdedet, at Amerika aldrig vilde give sit Minde til saadanne Forholdsregler. Vi regnede afgjort med uindskrænket Import gennem Holland.

I Virkeligheden gjorde den amerikanske Regering Indsigelse imod Vilkaarligheden i den engelske Søkrigsførelse.

Den amerikanske Protestnote af 30. Marts 1915 var holdt i en alvorlig Tone. Den fastslog, at den saakaldte engelske Blokade var »en næsten absolut Fornægtelse af de nu i Fred levende Nationers suveræne Rettigheder«, og sluttede med at hævde, »at en Sanktion af de engelske Foranstaltninger vilde betyde en uneutral Holdning over for Storbritanniens øjeblikkelige Fjender, som vilde være uforenelig med de officielle Forpligtelser, der under de nuværende Forhold paahvilede De Forenede Staters Regering.« Denne Erklæring var tydelig. En anden amerikansk Note af 5. November 1915 fremhæver med Skarphed, at den saakaldte Blokade af 11. Marts s. A. maatte betegnes som uvirk-som og derfor ulovmedholdelig. Begge Noter blev pure afviste fra Eng-lands Side, en Afvisning, som De Forenede Staters Regering tog til Indtægt. Efter dens egen Mening bevarede den altsaa igennem næsten 2 Aar en uneutral Holdning over for Tyskland.

Gesandten, Grev Bernstorff, udtaler sig om denne Kendsgerning i en Henvendelse til De Forenede Staters Regering og Folk, som er gen-givet i »Times« for 13. April 1915 saaledes:

»Hvis det amerikanske Folk ønsker at iagttage en sand Neu-tralitet, vil det finde Midler til at gøre en Ende paa den udeluk-kende og ensidige Masseudførsel eller dog i det mindste at an-vende denne Eksporthandel som Middel til at fremtvinge Opret-holdelsen af en lovlig Handel med Tyskland navnlig med Nærings-midler.«

Fra ensidig Begunstigelse til at tage aabenbart Parti var der kun et kort Skridt.

Jeg skal kun her gengive et Par af de Røster, der lod sig høre:

Den for kort Tid siden afdøde amerikanske Minister i London, Choate, skrev den 7. April 1917 til Earl Grey:

»Som De ved, har jeg fra Begyndelsen været af den Mening, at vi foreløbigt kunde tjene de allieredes Sag bedre derved, at vi vedblivende var neutrale og leverede alt, hvad vi levere kunde af Vaaben og Ammunition, ja ogsaa til en vis Grad af Mandskab, — men at det ikke desto mindre vilde være vor Pligt at hjælpe til med at bringe Krigen til Ende paa rette Vis gennem en fuldstændig Undertrykkelse af den prøjsiske Militarisme og Sejr for Civilisatio-nen, naar vi evnede dette ved at træde ind i Krigen med al vor Magt og ved at tage alle vore udtømmelige Hjælpekilder i Brug.«

Den amerikanske Admiral Sims udtalte sig den 3. Juni i London som følger:

»Da den amerikanske Flaade i 1910 besøgte England, holdt jeg en kort, men meget udiplomatisk Tale. I denne ytrede jeg min Mening, som nu er omsat til Virkelighed. Jeg sagde den Gang, at om nogen Sinde den Tid kom, da det engelske Riges Bestaaen var alvorlig truet, da kunde England regne med hvert Skib, hver Dol-lars og hver Blodsdraabe hinsides Atlanten.«

Særlig karakteristisk for Opfattelsen i officielle amerikanske Kredse

er følgende Ordveksling mellem en troværdig Mand og en amerikansk Generalkonsul, der falder sammen med foranstaaende Udtalelser.

Paa Spørgsmaalet om, hvorvidt »Lusitania«-Affæren virkelig havde ført til Amerikas Indgriben, svarede Generalkonsulen:

»— Nej, dette var kun den Tændstik, som antændte Baalet, og som blev dygtigt udnyttet til Propaganda. Vi havde ellers maattet udfinde andre indlysende Grunde for at kunne gøre den Forretning! Havde vi ikke forbundet os med de Allierede, havde vi intet været værd efter Krigen — nu ventede vi at blive Nr. 1, — og vi vil blive Nr. 11!« —

Paa Spørgsmaalet, hvilken Rolle Amerika vilde spille som Nr. 1, svarede han:

»Tyskland har uden Tvivl været det flittigste Land i Europa før Krigen. Vi (Amerika) og England saa, til hvilken vældig Højde Tyskland steg, da det i Løbet af nogle faa Aartier var naaet frem til at blive den største Magt, og at det førte (*dictated*) ikke blot Europa men den ganske Verden. Dette blev en Fare, og vi indsaa denne Kendsgerning. Af denne Grund har vi blandet os i Sagen, og vi har ment at se klart i den. Vi er overtydede om, at vort Folk efter Krigen vil have Førerskabet. Vi vil føre ikke alene Tyskland, men hele Europa. Nationerne vil vente sig meget af os, fremfor alt Freden, og den vil de faa. Men paa de Betingelser og til den Pris, vi sætter!« —

»Vil Amerika ogsaa diktere sine allierede sin Vilje?«

»Ja, det vil vi! Men de vil faa bedre Betingelser end de andre Lande (Centralmagterne), ligesom vi (Amerika) vil faa bedre Betingelser af dem (de Allierede). Det hele er jo blot en Forretning. Det har Krig altid været!« —

Med Hensyn til Amerikas Stilling efter Krigen forregnede den amerikanske Generalkonsul sig, ganske vist kun fordi Revolutionen gjorde Tyskland værgeløst og dermed gav England Verdensherredømme. Amerika manglede en Modspiller i Europa.

Hvorom alting er, for Tyskland var Krigen i hvert Fald ingen Forretning. Den var os paatvungen. Det drejede sig om vor økonomiske Fremtid og Frihed; det drejede sig om Liv og Død.

Jeg lader det staa hen, hvorvidt de foranstaaende Udtalelser dækker Præsident Wilsons og en stor Del af De Forenede Staters Befolknings Opfattelse. I hver Fald havde den vundet betydelig Indflydelse. Med *U*-baadskrigen som Paaskud traadte Amerika ind i Krigen mod os paa et for Ententen kritisk Tidspunkt. Om det uden *U*-baadskrigen vilde være sket saa tidligt, at De Forenede Stater kunde have hindret os i at sejre i 1918, kan vel betvivles. Men hvordan Forholdene til Lands indtil da vilde have udviklet sig uden *U*-baadskrigen, vil man intet kunne sige om.

Den 9. Januar 1917 lod Ruslands Sammenstyrten sig faktisk paa ingen Maade forudse, og ingen har heller regnet med den. Vi regnede, i Tilfælde af, at vi vilde føre *U*-baadskrigen, med en for os afgørende Virkning i det mindste før Amerika kunde gribe ind i Krigen med sine

Nyformationer, men uden *U*-baadskrigen med Fireforbundets Sammenbrud i 1917.

Dette Aars Historie tog en helt anden Vending: Vestfronten holdt, *U*-baadskrigen bragte ingen Afgørelse, men Rusland brød sammen. Vi naaede paa Østfronten en Tilstand, der hverken var Fred eller Krig. Dermed indtraadte der en Mulighed, som ingen vilde kunne tænke paa før Sommeren 1917: at tilstræbe Krigens Afgørelse til Lands i Aaret 1918 ved et Angreb, som maatte føre til et heldigt Resultat, hvis *U*-baadskrigen indtil da i det mindste havde reduceret Tonnagen saaledes, at en Overførelse af de amerikanske Nyformationer ikke mere var mulig i tilstrækkelig hurtig Rækkefølge, eller hvis den — om ogsaa kun delvis — ramte de fjendtlige Transportskibe. Dette maatte ventes efter Marinens Anbringender at dømme.

III.

Øverste Hærledelse begyndte at regne med, at den store Entente-offensiv i Frankrig, paa Isonzofronten og i Macedonien vilde blive begyndt ved Midten af April. Jeg var hyppigt taget fra Kreuznach, hvorefter vi var flyttede i Slutningen af Februar, til Vestfronten og havde drøftet Situationen og udvekslet taktiske Anskuelser med Hærgruppe- og Armé-Overkommandoerne, samt med de paa de mest truede Steder staaende Generalkommandoer.

Hærgrupperne Kronprins Rupprecht og Tyske Kronprins blev forstærkede med Divisioner, Artilleri og Ammunition og fik tilført alt, hvad de i første Række maatte have Brug for for at kunne afslaa de fjendtlige Angreb. Hvor jeg kunde, opfyldte jeg de Ønsker, der blev fremsat. 6. Armé nærede Ønsker om at forbedre sine Stillinger ved et lokalt Fremstød ved Souchez mellem Lens og Arras og forberedte det i Begyndelsen af April. Den 6. April var der for mig ingen Tvivl om, at et stort engelsk Angreb ved Arras var umiddelbart forestaaende. Foretaget ved Souchez blev opgivet. Jeg bad Hærgruppen om at lade 6. Armés Reserver trække tættere frem mod Kampterrainet. De sidste Angreb ved Verdun i Oktober og December havde paany lært den gamle Sandhed, at Reserverne hører til ved og i selve Slaget. »*Abwehrschlacht*« havde derfor foreskrevet, at der paa de angrebne Fronter paa mange Punkter i 2. »Bølge« skulde holdes »Modangrebsdivisioner« parat, som skulde gaa den Fjende i Møde, der brød ind i de forreste Linjer, og kaste ham tilbage.

Divisionerne i 2. og 3. »Bølge« blev ganske vist trukne frem af 6. Armé, men den 8. var de dog ikke ført tæt nok paa. Den 9. blev der efter en ikke langvarig, men meget kraftig Artilleriforberedelse ført et vældigt Stød frem mod Arméen paa begge Sider af Scarpe og med en Række Tanks i Têten. Nogle af vore forreste Divisioner lod sig løbe over Ende. Nabodivisionerne, som holdt Stand, led stærke Tab. Det lykkedes Fjenden allerede i Formiddagstimerne at trænge ind i vor Artilleriopstilling og sætte sig i Besiddelse af Højder, som beherskede Terrainet langt mod Øst. Modangrebsdivisionerne var ikke til Stede til at

kaste Fjenden tilbage. Kun enkelte Dele naaede at blive ført frem pr. Automobil. Det var en ualmindelig kritisk Situation, der kunde blive farlig for det hele, om Fjenden stødte videre.

Englænderne nøjedes imidlertid med det store Resultat, de havde opnaaet, og fortsatte ikke Angrebet, i hvert Fald ikke den 9. April.

Skitse 17: Arras 1917.

I Kreuznach holdt jeg Fødselsdag denne 9. April. Jeg havde imødet det ventede Angreb med Fortrøstning og var nu dybt nedslaaet. Skulde det være Resultatet af alle det sidste halve Aars Bekymringer og Anstrengelser? Var Forskrifterne i »Abwehrschlacht« forkerte, og hvis dette var Tilfældet, hvad saa? Slagets Begivenheder kunde jeg endnu ikke overse i Enkeltheder.

Jeg lod Officerer komme til Stede, som havde gjort Slaget med i forreste Linje, og fik ogsaa gennem Telefonsamtaler det Indtryk, at de af Øverste Hærledelse givne Grundsætninger var rigtige. Men nu ogsaa at anvende dem rigtigt, det var Førings Kunst. Her havde desuden en Division svigtet, som ellers havde været god nok.

Slaget ved Arras den 9. April var en uheldig Indledning til dette Aars Afgørelseskamp. Den 10. April og de nærmest følgende Dage var kritiske. Et Hul paa 12—15 km Bredde og med en Dybde af indtil 6 km og mere lader sig ikke uden videre stoppe. Paa Grund af den overordentlig store Afgang af Mennesker, Skyts og Ammunition, som et saadant Indbrud foraarsager, hører der meget hertil. Det var Øverste Hærledelses Sag at sørge for Reserver i det store. Med de forhaandenværende Tropper og Krigssituationen, som den forelaa, var det imidlertid ganske simpelt umuligt bagved enhver eventuelt svigtende Division at have en anden parat. En Dag som den 9. April slog alle Beregninger i Stykker. Der maatte gaa Dage, før der virkelig lod sig danne og befæste en ny Front. Hvorledes Krisen vilde ende, vilde som altid i saadanne Tilfælde — og selv om ogsaa de nødvendige Tropper kom til Stede — afhænge af, om Fjenden efter sin første Sejr angreb paany og besværliggjorde os Etableringen af en fast Front ved ny Fremgang. Paa Grund af den en Gang indtraadte Svækkelse var det kun alt for let for ham at tilkæmpe sig en saadan.

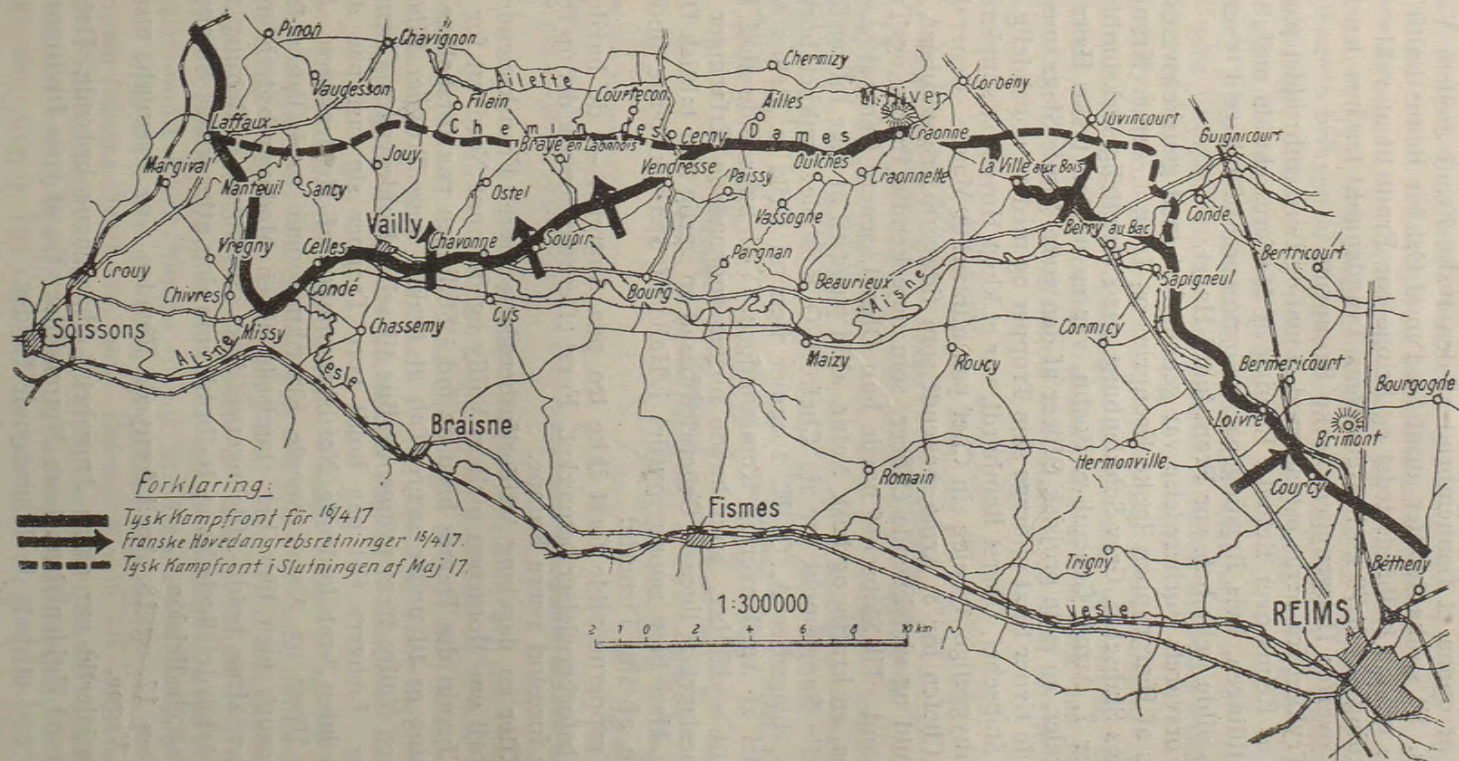
Fra den 10. angreb Englænderne i Indbrudsstedet med stor Styrke, men dog ikke mere efter saa store Linjer; deres Angreb bredte sig til begge Sider, navnlig mod Syd indtil Bullecourt. Den 11. tog de Monchy, medens vi Natten til den 12. rømmede Vimy-Højderyggen. Den 23. og 28. April samt den 3. Maj var paany kritiske Kampdage. Ind imellem blev der kæmpet forbitret paa flere Steder. Kampene vedvarede fremdeles, vi gjorde mindre, vellykkede Modangreb og led paa den anden Side ogsaa hist og her Tab af Terrain.

Chefen for 6. Armé, Generaloberst Frhr. v. Falkenhausen, som havde Oberst v. Loszberg til Stabschef, organiserede med kraftig Haand Forsvaret i den nye Linje, understøttet af Hærgruppen og Øverste Hærledelse. Det blev ikke mere nødvendigt, saaledes som 6. Armé en Tid lang var forberedt paa, at lægge Kampfronten yderligere tilbage til *Wotan*stillingen, som endnu var under Arbejde.

Slaget ved Arras stod i sin Kulmination i 2. Halvdel af April og lagde i høj Grad Beslag paa Reserver og Krigsmateriel. Da begyndte den 16. April ogsaa Franskmændene deres stort anlagte Angreb ved Aisne og i Champagne.

De uden al Tvivl vidtgaende strategiske Maal, som det engelske Angreb havde sat sig, kender jeg ikke. Trods den ganske vist smalle Angrebsfront holder jeg det for rimeligt, at der var tilsigtet et Gennembrud og ikke blot et Udmattelsesslag eller en Demonstration. Muligt er det, at ejheller den engelske Hær endnu havde forvundet Sommeslaget fuldstændigt og her var gaaet til et sekundært Angreb, medens den franske Hær skulde bringe Afgørelsen.

General Nivelle havde det store strategiske Maal: allerede i de første

Skitse 17: Dobbeltlaget ved Aisne og i Champagne i 1917.

Dage at opnaa et Gennembrud af den tyske Front mellem Vailly og Reims. Et straks derefter ansat Stød mod Øst for Reims indtil Suippe skulde udvide Indbrudsstedet og bringe vor Front til at vakle over en Strækning af ialt 70 km! Afgørelsens Tyngdepunkt laa hos den franske Armé overfor Hærgruppen Tyske Kronprins.

Trykket fra Arras østpaa mod Douai og Gennembruddet paa begge Sider af Reims over Rethel i Retning af Mezières skulde omfatte Siegfriedstillingen, hvis Bygning var rekognosceret af talrige Flyvere. Ententen vilde vælte hele vor Front indtil Havet.

Forsvarets Forberedelse var gennemført med ganske overordentlig Omhu af Hærgruppen Tyske Kronprins og 7. og 3. Armé. Kronprinsen og hans Stabschef, Grev Schulenburg, var i utrættelig Virksomhed. Chefen for 7. Armé, General v. Boehn, var en af den tyske Hærs bedste Generaler, en ægte prøjsisk Officer af den gode, gamle Slags, med fremragende Evner til at opdrage sine Tropper og med en uopslidelig Energi. Hans Stabschef, Oberst Reinhardt, var et klogt Hoved og supplerede ved sit omhyggelige Arbejde sin Chef paa udmærket Maade. General v. Einem, Chefen for 3. Armé, bekendt som tidligere Krigsminister, var en aandfuld og vidtskuende Officer, som nøje kendte Hæren og Tropperne Aand. Til Stabschef havde han Oberst, senere General v. Oldershausen, en kraftig og frisk Natur, altid parat til at tage fat og ligeledes det rette Supplement for sin Chef. A. O. K. 3 blev trukket bort inden Slaget, hvorefter A. O. K. 1 under General Fritz v. Below i første Halvdel af April overtog Kommandoen. Ved hans Side stod Oberstløjtnant v. Klüber, som havde høstet indgaaende Erfaringer under Sommeslaget og ligesom Generalen besad en særlig klar taktisk Dømmekraft. Han blev senere myrdet i Halle af Spartakisterne under Udførelse af sin Tjeneste!

Tropperne vilde først ikke tro paa Angrebet — de havde ingen Angrebsforberedelser bemærket. Først efterhaanden gik det op for dem, at der forestod svære Kampe.

Efter en dagelang Artilleriforberedelse angreb Franskmændene den 16. April om Morgenen mellem Vailly og Brimont Nordvest for Reims. Paa Chemin des Dames brød de ind i Stillingen paa forskellige Steder og tvang os til under svære Tab at trække vore Tropper tilbage fra den ved Vailly fremspringende Bue til selve Højderyggen Chemin des Dames. Længere Øst paa holdt vore Tropper sig fast paa de mod Aillettedalen brat faldende Nordskraaninger af Højderyggen. Mellem Mont Hiver og Aisne trængte Franskmændene med Tanks frem til Juvincourt, men blev her standsede af en Modangrebsdivision. Tæt Øst for Aisne holdt Afdelingerne deres Stillinger. I Retning af Brimont lykkedes ligeledes et Indbrud, som dog atter vistes tilbage af en Modangrebsdivision.

Den 17. og 18. April fornyede Fjenden sine Fremløb, men kom ingen Vegne.

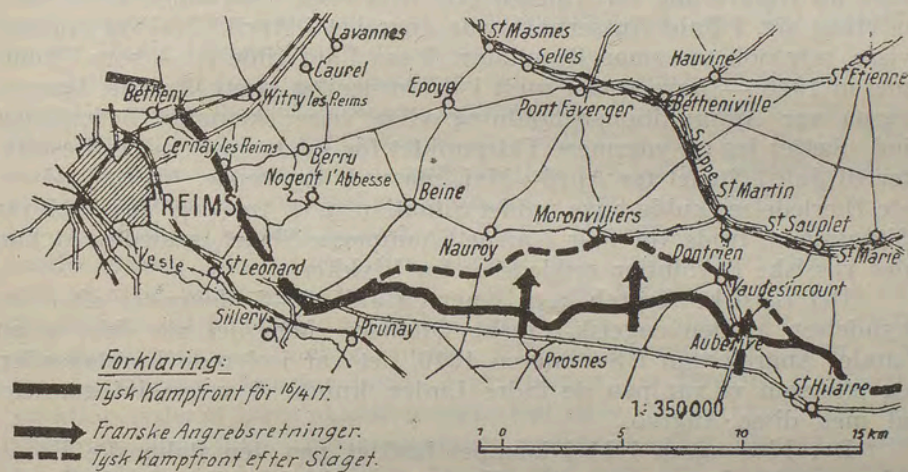
Imidlertid var ogsaa Angrebet i Champagne begyndt. Det førtes frem mod Højdeplateauet om Moronvillier. En af vore Divisioner svigtede, og vi mistede de dominerende Højder.

Da Franskmændene vilde rykke ned ad den nordlige Skraaning, kom de ind i vor Artilleriild og kunde ikke komme videre. Vore Modangrebsdivisioner blev desværre — som jeg erfarede ved personlig Samtale med en Divisions Regimentschefer — sat for tidligt ind, saaledes at Tilbageerobringen af Plateauet mislykkedes. Tabet af Højderne var meget føleligt, idet der fra dem var Øversigt over Terrainet langt mod Nord. Men nu var Ulykken sket.

April-Slagets Kulmination var dermed overstaet.

Under Kampene havde det franske Infanteri angrebet i tætte Formationer og havde lidt overordentlig svære Tab.

I Begyndelsen af Maj forsøgte General Nivelle endnu en Gang saavel ved Aisne som i Champagne at tilkæmpe sig Sejren. Men vor Front var atter bleven ordnet og holdbart organiseret, saa at ogsaa det nye Angreb paa Dobbeltslagets 2 Kamppladser brød sammen under

Skitse 18: Aisne—Champagne 1917.

de sværeste Tab. Over hele Fronten bragte den 7. Maj paany svære Kampe; derefter flode Angrebene af ved Aisne og efter den 9. tillige i Champagne, hvor de dog den 20. endnu engang blussede op med fuld Styrke.

Den franske Offensiv var druknet i Blod. Skønt Frankrig maatte fejre den som en Sejr, var Stemningen dog trykket. Krigsministeren erklærede i Juli, at Angrebet var gaaet i Staa under Tab, som ikke maatte gentage sig. De havde været saa store, at Hærens Moral begyndte at lide og der forekom Mytterier, om hvilke der ganske vist kun lidt efter lidt kom sparsomme Efterretninger til vor Kundskab. Først senere fik vi nærmere Oplysning herom. Efter Angrebene indtraadte der en Forandring i den franske Overkommando. General Nivelle blev erstattet med General Pétain. Begge var bekendte fra Verdun, General Pétain gennem sine Forsvarskampe i Foraaret og Sommeren 1916, General Nivelle gennem sine Angreb fra Oktober til December. Det, der da havde

bragt Held, skulde i Foraaret 1917 have ført de franske Arméer frem til den endelige Sejr.

Takket være vor Forsvarstaktik og Hærgruppen Tyske Kronprins' Holdning, var der af Sejren blevet et Nederlag for den franske Hær. Med den yderste Anstrengelse havde vi tilkæmpet os et særdeles smukt Resultat, og vi havde vist os Fjenden overlegne i Uddannelse.

Kampene havde tæret ganske overordentligt saavel paa vore Tropper som paa vor Ammunition, og ingen kunde overse, hvorledes Kampene videre vilde forme sig, og hvilke Krav der endnu vilde blive stillede til os.

Dette, at der ingen russiske Angreb kom, bevirkede, at Helheds-situationen i Foraaret 1917 paa Vestfronten ikke som i September 1916 udartede til en Krise, hvor alvorlig den iøvrigt flere Gange var. Jeg har aldrig været en Ven af ørkesløse Betragtninger, men kunde dog ikke nu frigøre mig for Tanken om, hvorledes Situationen vilde have udviklet sig, i Fald Russerne havde angrebet i April—Maj og opnaaet visse, selv nok saa smaa Resultater. I saa Fald vilde vi — som i Sommeren 1916 — have staaet midt i overordentlig svære Kampe, ligesom ogsaa vor Ammunitionsbeholdning vilde være skrumpet betænkeligt ind. Sætter jeg nu ydermere Tidspunktet for saadanne russiske Resultater til Juli i Stedet for April—Maj, saa ved jeg næppe, hvordan Øverste Hærledelse skulde have reddet Situationen. I April og Maj 1917 var Situationen, trods vor Sejr i Aisne-Champagne-Slaget, saaledes, at kun den russiske Revolution reddede os for Ulykker.

Det russiske Angreb kom senere, i Juli, 2—3 Maaneder efter Begyndelsen af den engelsk-franske Offensiv. Men det var ikke noget samlet Angreb som i Sommeren 1916, det var isolerede Foretagender, og eftersom vi var paa de indre Linjer, kunde vi successivt gøre det af med disse Angreb.

Der blev ogsaa i Maj kæmpet hæftigt paa den italienske Front. Men det 10. Isonzoslag endte lige saa resultatløst for den italienske Hær som dets 9 Forgængere.

I Macedonien brød en stort anlagt fjendtlig Offensiv sammen foran de bulgarske Linjer.

U-baadskrigen havde fremdeles virket godt og aflastet vor Vestfront.

IV.

Efter de store Slag i April og Maj og efter de i Mellemtiden forefaldne russiske Begivenheder saa England og Frankrig sig over for en ny Situation. De besluttede et andet vældigt Angreb for at opnaa Sejren endnu i 1917. Men desuden vilde de skaffe sig Sikkerhed for, at Enderesultatet vilde være dem vist i hvert Fald i 1918. De forlagde Tyngdepunktet i deres Angreb til Ypres med den tyske U-baadsbasis i Flandern¹⁾ som deres strategiske Maal. Overførelsen af De Forenede Staters Nyformationer til Frankrig i 1918 skulde sikres ved Kampen mod vore U-baade.

¹⁾ Zeebrügge.

Den franske Hær forholdt sig foreløbig uvirksom for at komme til Hægterne efter det litte Nederlag. Den foretog senere kun lokale Kamphandlinger, om de end blev førte med store Styrker. Hovedmassen af den engelske og den belgiske Hær, støttet af Franskmænd, blev gjort klar til Kamp i Flandern. Ogsaa ved Isonzo, i Macedonien og i Palæstina skulde der angribes paany.

Straks i Forsommeren 1917 havde jeg naturligvis ikke saa klart et Overblik over disse fjendtlige Angreb og Foretagender, der allerede var i Gang, som jeg fik i Juli og August.

I anden Halvdel af Maj mærkedes det, at den franske Angrebsvirksomhed tog af, og i den derpaa følgende Tid holdt den franske Hær sig vedblivende tilbage. Der maatte imidlertid regnes med, at Angrebene til enhver Tid kunde blive genoptagne enten her eller paa et andet Punkt. Den engelske Hær fortsatte ogsaa i anden Halvdel af Maj Angrebene paa den hidtidige Slagmark Øst for Arras; ganske vist ikke med samme Kraft som i sin Tid i Sommekampene, men dog saaledes, at der stadig tæredes paa vore Evner.

I Begyndelsen af Juni gjorde en øget Virksomhed sig gældende hos Fjenden foran Wytschaetebuen, der Syd for Ypres skød sig ind i de fjendtlige Stillinger. Erobringen af den indledede allerede i Juni Sommerens store Flandernslag. Saalænge den var i vore Hænder, kunde ethvert engelsk Angreb ved og Nord for Ypres flankeres fra Syd.

De tyske Troppers taktiske Stilling i Wytschaetebuen var ingenlunde gunstig. Der overvejedes allerede, om man ikke skulde rømme den og rette Stillingen ud i Nord—Syd. Men Arméen mente at kunne holde den. Et afslaaet Angreb har for enhver Forsvarer en vis Værdi paa Grund af de derved forbundne, i Reglen overordentlig svære Tab for Angriberen, hvorfor baade Hærgruppen og Øverste Hærledelse sanktionerede, at Buen skulde holdes. Det vilde være lykkedes at holde Stillingen, hvis ikke Englænderne ved ganske enorme Minesprængninger havde banet Vej for deres Angreb, der blev ført paa den gængse Maade med et vældigt Artilleri og tætte Infanterimasser. Under Indtrykket af disse Sprængninger lykkedes det den 7. Juni Fjenden at trænge ind i Stillingerne.

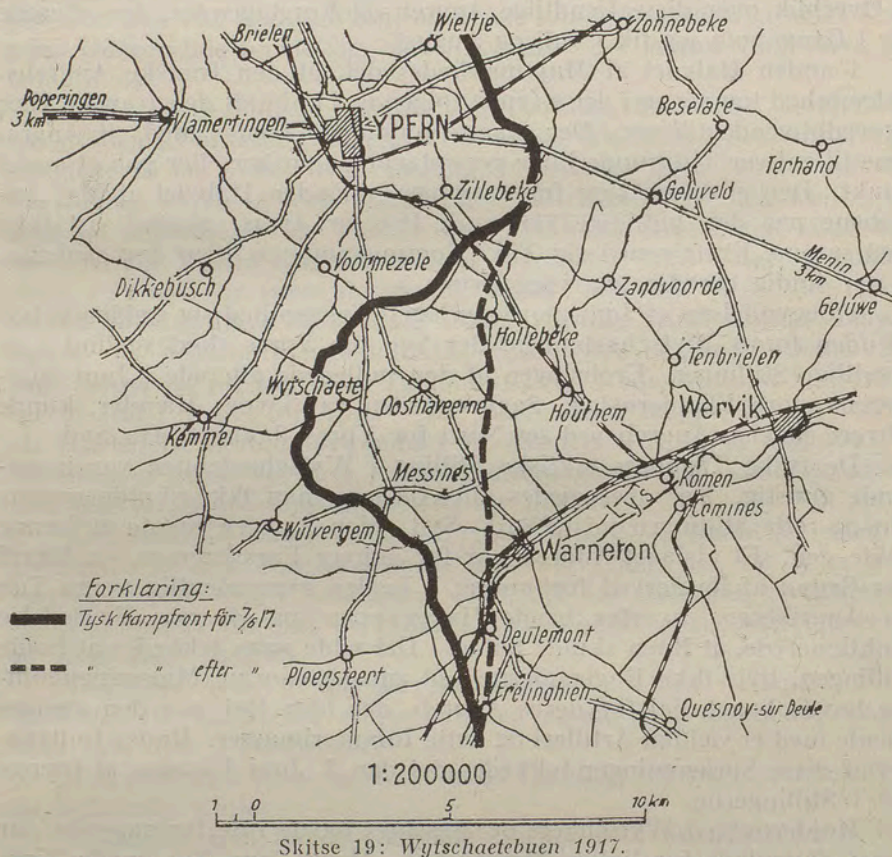
Højderne ved Wytschaete og Messines havde i de foregaaende Aar været Skueplads for livlige Minekampe. Men i lang Tid havde Virksomheden i denne Henseende paa begge Sider været ophørt; der var indtraadt Ro, og i »Lyttegangene« blev der ikke længere konstateret fjendtlige Arbejder. Minerne maa derfor have været armerede allerede for lang Tid siden.

Den moralske Virkning af Sprængningen var ganske overordentlig; vore Tropper gav paa forskellige Punkter efter for den fjendtlige Infanteristorm. En vældig Artilleriild, som slog ind i Wytschaetebuen, hindrede en virksom Indgriben af vore Reserver og en Retablering af Situationen. Stillingen langs Buens Korde blev med vor Billigelse besat, idet jeg imødegik Ønsker om at gaa endnu længere tilbage.

Den 7. Juni kostede os meget. Det varede flere Dage, inden Fronten atter var fæstnet. Den engelske Hær fortsatte ikke sine Angreb.

Den havde øjensynligt kun villet forberede Udgangsstillingerne for sin store Flandernoffensiv.

Derefter fornyede Englænderne atter Kampene paa den gamle Slagmark ved Arras, ligesom de ogsaa angreb mellem La Bassée og Lens. Det var Demonstrationsforetagender med det Formaal at drage vor Opmærksomhed bort fra Ypres.

Skitse 19: Wytschaetebuen 1917.

Der var foregaaet en Ændring i Overbefalingen over 6. Armé. Generaloberst Frhr. v. Falkenhausen var bleven Generalgouvernør i Belgien i Stedet for den afdøde Generaloberst Frhr. v. Bissing. Han var en særdeles fremtrædende Personlighed, som vi lod vor fuldeste Tillid følge ogsaa til hans nye Stilling. 6. Armé havde General Otto v. Below faaet; hans Hærgruppe i Macedonien gik over til General v. Scholtz, der sidst havde kommanderet en Armé paa Østfronten.

Afslutningen af Aisne-Champagne-Slaget havde givet 7. og 1. Armés Stillinger en Konfiguration, som navnlig paa Chemin des Dames paa mange Steder var ret ugunstig. At opgive Højderyggen vilde betyde en fransk Fordel og virke nedslaaende paa Tropperne, som havde hævdet den saa tappert. Hærgruppe Tyske Kronprins og 7. Armé vilde

ved en Række mindre Foretagender opnaa Forbedringer af Stillingen og en Linjeføring, der var egnet som varig Stilling. Dette svarede ganske til Øverste Hærledelses Hensigter. I mange Kampe, der var forberedt af de paagældende Kommandomyndigheder med den største Omsigt og af Tropperne blev dygtigt udført, blev der lidt efter lidt tilvejebragt en gunstigere Front, ligesom Troppernes Aand paany blev højnet.

Ogsaa General v. Gallwitz, Chefen for 5. Armé, vilde af lignende Grunde foretage Stillingsforbedringer paa vestre Meusebred, som den derværende Gruppe ansaa for særlig vigtige. Hærgruppen Tyske Kronprins anbefalede Arméens Forehavende, og Øverste Hærledelse gav sit Minde. Angrebene den 18. og 19. Juni havde de ønskede Resultater; men det viste sig her som saa mange andre Steder: Det er lettere at angribe og erobre end at holde det vundne.

Ved ethvert Angreb i Stillingskrigen af den Slags, som 7. og 5. Armé førte, blev der regnet med fjendtlige Modstød, hvis Afværgelse altsaa var taget med ved de Beregninger af Styrke og Ammunition, som Øverste Hærledelse lod sig tilgaa. Vi vilde have Haand i Hanke med Planerne. Til Trods for, at saaledes alt var indrettet paa disse fjendtlige Modangreb, lykkedes de alligevel kun altfor ofte. 7. Armé mestrede dem, men foran Verdun fravristede Franskmændene os paany det meste af det vundne. Jeg var glad, da Kampene dér var til Ende, og ærgrede mig over, at jeg havde tilladt 5. Armés Angreb. Lige saalidt, som da jeg var Stabschef paa Østfronten, var jeg nu en Ven af at »bataillere« her og dér, hvor Gevinsten ikke stod i det rette Forhold til Tabene.

Ved 4. Armé sad Englænderne endnu siden 1914 i et snævert Brohovede tæt ved Kysten paa den østlige Yserbred. Dette var stedse et svagt Punkt for Marinekorpset. 4. Armé, hvem dette Korps var underlagt, fik Ordre til at storme dette Brohovede. Den 10. Juli fandt Angrebet Sted, og det lykkedes: Yser forhindrede virkningsfuldt alle fjendtlige Modstød.

Trods de haarde Kampe i Wytschaetebuen i første Halvdel af Juni og andre Kampe paa den engelske Front, havde Kampvirksomheden dog mod Vest fra Midten af Maj til ind i Juli været saaledes, at Tropperne, i det mindste delvis, havde kunnet samle Kræfter og vi skaffe Reserver. Vesthæren var vel forberedt, da Situationen tilspidsede sig mod Øst.

V.

Det, vi havde antaget med Sikkerhed, var indtraadt: Den russiske Revolution svækkede Hærens Kampkraft. Fredstanken syntes at vinde Terrain i Rusland. Den Stilling, der indtoges til Tanken af den russiske Regering, den russiske Hær og det russiske Folk, var imidlertid ikke ganske den samme. Udenrigsministeren, Miljukow, forlangte Fortsættelse af Krigen og Europakortets Omformning paa Fireforbundets Bekostning; andre Ministre talte om en Fred uden Annexioner og Kontributioner og om Folkenes Selvbestemmelse. Alle betonedes de Rus-

lands Fastholden ved Ententen. Der maatte regnes med et maalbevidst Arbejde fra deres Side mod enhver Fredsstrømning i Rusland. Der fandtes ikke det mindste Holdepunkt for at turde regne med, at deres Krigsvilje vilde slappes.

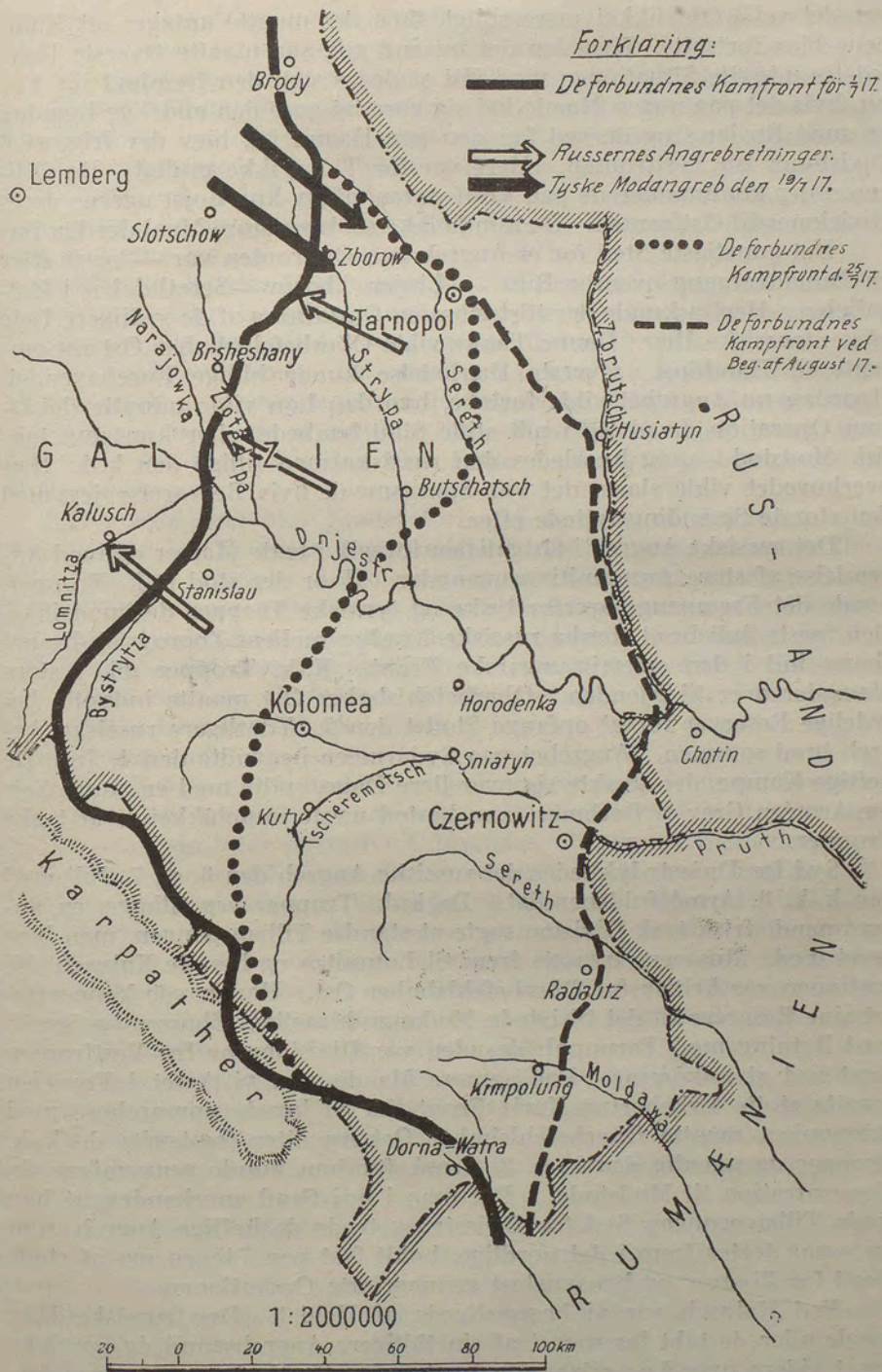
De russiske Troppers Forhold var hist og her ret indladende, og vi kom dem gerne i Møde. Paa andre Frontafsnit vedligeholdtes en vis Kampvirksomhed, som vi dog mest muligt undgik.

Krigssituationen var i Maanederne April og Maj til ind i Juni som Helhed ikke af en saadan Art, at vi vilde hidføre en større Kampvirksomhed paa Østfronten. Rigsledelsen frygtede desuden for, at et Angreb fra vor Side kunde dæmme op for Opløsningen i Rusland. I Begyndelsen af April foretog Hærgruppen v. Linsingen et lokalt Angreb mod et Brohovede, som Russerne endnu holdt ved Stochod Nordøst for Kowel siden Kampene i 1916. Det var i og for sig et mindre betydende Foretagende, men Antallet af russiske Fanger var saa stort, at ogsaa jeg var forundret. Rigskansleren henvendte sig til mig og henstillede, at der blev gjort mindst muligt ud af denne Begivenhed, og jeg gik, omend ugerne, ind paa hans Ønske. Tropperne, som havde udført Angrebet, forføjte ikke en saadan Fremgangsmaade. I Pressen vakte vore reserverede Ytringer angaaende Kampen ved Stochod adskillig Forbauselse. Jeg forstod meget vel dette, men holdt det for min Pligt at efterkomme Rigskanslerens Ønsker for ikke at forstyrre virkeligt foreliggende Fredsudsigter. Øverste Hærledelse forbød rent ud enhver yderligere Kamphandling.

Med Kerenskis skarpere Fremtræden i Maj voksede den store Fare for, at Forholdene i den russiske Hær paany skulde fæstne sig. Frankrig, England og De Forenede Stater sparede ingen Anstrengelser for at naa deres Maal. Overfor dette blev det ofte nok drøftet i Store Hovedkvarter, at et rask Angreb paa Østfronten med Divisioner, som Oberbefehlshaber Ost kunde skaffe til Veje, forstærkede med nogle Vest-Divisioner, vilde være bedre end blot at se til; endnu var der Tid til at ramme den russiske Hær, mens den endnu var svækket. Jeg bestemte mig dog ikke derfor, skønt Stillingen mod Vest havde bedret sig. Jeg vilde intet gøre, som kunde forstyrre blot Skyggen af en virkelig Fredsmulighed. Denne Handlemaade var ogsaa militært berettiget, fordi enhver Revolution gnaver og tærer paa en Hærs Kampkraft. Ganske vist blev jeg betænkelig for, om dette nu ogsaa slog til, da de russiske Angreb den 1. Juli begyndte i Galizien. Nu var den lidet opmuntrende Afventningens Tid mod Øst til Ende. Nu var der intet, der afholdt Øverste Hærledelse, nu havde den fuld Frihed til at handle.

Det russiske Angreb var stort anlagt. Der skulde angribes fra Riga-Brohovedet, ved Dünaburg, ved Narotschsøen og Syd for Smorgon samt i hele Østgalizien fra Banen Tarnopol—Zborow—Lemberg til Karpatherne. Her paa den sydlige Del laa Kamphandlingens Tyngdepunkt.

Angrebsplanerne var i Slutningen af Juni ikke mere skjulte for Oberbefehlshaber Ost; talrige Overløbere berettede om dem. Han traf alle Forberedelser til at afslaa dem. For at kunne udføre et af ham tilsigtet Modangreb maatte han have Forstærkninger fra Vestfronten. Her

Skitse 20: Østgalizien 1917.

var det vel i Øjeblikket mere roligt, men det maatte antages, at Kampene blev fortsatte. Hvordan det nu end gik, saa maatte Øverste Hærledelse udnytte Situationen mod Øst saaledes som den frembød sig. For nu, hvis det paa nogen Maade lod sig gøre, at gøre den endelige Regning op med Rusland og derved faa den ene Haand fri, blev der frigjort 6 Divisioner fra Vestfronten. Mere var for Tiden ikke muligt. De Officerer, der kommanderede paa Vestfronten, afgav kun højst ugerne deres Divisioner til Østfronten. De kunde ikke se, hvor store Maal der laa for.

Det gunstigste Sted for et Angreb paa Østfronten var — næst efter en Dünaovergang ovenfor Riga — Linjen Zborow—Serethdalen i Østgalizien. Herfra kunde der tilstræbes en Omfatning af de sydligere Dele af den russiske Hær. Denne Tanke vilde Oberbefehlshaber Ost nu omsætte til Handling. Øverste Hærledelse kunde billige Forehavendet. Hvordan nu Angrebet vilde forløbe, hvordan han vilde udnytte det — som Operation, hvad jeg i mit stille Sind haabede, eller kun som taktisk Modstød —, og hvorledes den russiske men tillige den k.-k. Hær overhovedet vilde slaas, det var Spørgsmaal, hvis Besvarelse jeg med den største Spænding lyttede efter.

Det russiske Angreb i Østgalizien foregik i tætte Masser og med Anvendelse af store Ammunitions-mængder. Hvor der stod k.-k. Tropper, havde det Fremgang; overfor tyske og tyrkiske Tropper derimod ikke. Den første Juli brød stærke russiske Kræfter mellem Zborow og Brsheshany ind i den østerrig-ungarske Front. K.-k. Tropper gik i store Mængder over til Fjenden. Oberbefehlshaber Ost maatte indsætte betydelige Reserver for at opfange Stødet den 2. Yderligere russiske Angreb brød sammen. Angrebet paa Sydarméen begyndte den 4. Juli. De heftige Kampe, der strakte sig over flere Dage, endte med en smuk Sejr for Arméen Grev v. Bothmer, som bestod næsten udelukkende af tyske Tropper.

Syd for Dnjestr lykkedes det russiske Angreb den 6. og 7. Juli mod den k.-k. 3. Armé fuldstændigt. De k.-k. Tropper veg tilbage, en ankomende frisk tysk Division søgte at standse Tilbagegangen, men blev revet med. Russerne trængte frem til Lomnitsa og besatte Kalusch. Situationen var kritisk for Oberbefehlshaber Ost. Han havde koncentreret sine Reserver til det tilsigtede Modangreb mellem Zborow og Sereth med Retning mod Tarnopol; desuden var Divisionerne fra Vestfronten først ved at ankomme. Paa samme Maade som vi Aaret i Forvejen maatte støtte Erkehertug Karls Front, før vi kunde opmarchere mod Rumænien, maatte Oberbefehlshaber Ost nu atter forstærke de k.-k. Tropper og navnlig den k.-k. 3. Armé, før han kunde gennemføre sin Koncentration til Modstødet. Det maa i høj Grad anerkendes, at han trods Tilbagegangen Syd for Dnjestr og trods de heftige Angreb, som nu ogsaa førtes frem i det nordlige, holdt fast paa Planen om at støde Nord for Zborow og hensynsløst gennemførte Operationen.

Ved Kalusch var vi begunstigede af Heldet. Den russiske Hær havde allerede tabt for meget af sin tidligere Angrebsaand og var ikke gaaet videre over Lomnitsa. De først indtræffende tyske Tropper formaadede derfor at holde Stillingen, takket være iøvrigt den daadkræftige

Optræden, Major Frhr. v. dem Busche af min Stab udviste. Den 15. Juli vandt de Terrain, og dermed var Krisen overstaaet.

Af Angrebene mod Oberbefehlshaber Osts gamle Front var det, der den 21. Juli Syd om Smorgon rettedes mod Krewo, særlig heftigt. Russerne brød ind i en dér paa en meget bred Front staaende Landeværnsdivision, som værgede sig ualmindelig tappert. Det saa nogle Dage meget alvorligt ud, indtil vore Reserver og vor Artilleriild genoprettede Situationen. Russerne rømmede paany vore Skyttegrave. Det var ikke mere Russerne fra før.

Imidlertid havde Angrebsgruppen fuldført sin Opmarch mellem Zborow og Sereth. Desværre maatte Angrebet paa Grund af overmaade ugunstigt Vejrlig skydes ud 2—3 Dage indtil den 19. Juli. Det var den Dag, da Fredsresolutionen blev drøftet i den tyske Rigsdag. Angrebet blev glimrende gennemført; paa en Frontbredde af 20 km blev der vundet Terrain i en Dybde af indtil 15 km. Hele Hæren rejste paany Hovedet — i den tyske Rigsdag blev tyske Vaabens Sejr betegnet som »Stemmingsmageri«.

Den næste Dag blev Stødet fortsat i Retning af Tarnopol, som faldt allerede den 25. Juli. Den russiske Front Syd for Jernbanen Zborow—Tarnopol begyndte at løsne sig fra vore Stillinger. Af det taktiske Modstød resulterede en Operation i stor Stil. Efterhaanden blev den russiske Front tyndslidt længere og længere mod Syd. Sydarméen og den k.-k. 3. og 7. Armé, som var særlig stærkt isprængte med tyske Tropper, gik ogsaa til Angreb. Østfronten var nu i Bevægelse til ind i Bukowina. Den russiske Hær veg tilbage i Uorden, Bunden i den var bleven syg af Revolutionen.

D. 2.—3. Aug. var vi under stadige Kampe naaede frem til Zbrutsch; Czernowitz og Kimpolung var tagne. Dermed havde Modstødet den 19. Juli naaet sin fulde operative Udnyttelse. Rigtignok haabede jeg en Tid, at den k.-k. 3. og 7. Armé skulde trænge ind i Moldau, men de k.-k. Troppers Angrebskraft var for ringe, og de tyskes alene slog ikke til. Forbindelserne bagud var desuden saa vanskelige, at en ordnet Forsyning af Arméerne ikke lod sig gennemføre, før Banerne var retablerede. Herpaa blev der vel arbejdet med stærke Kræfter, men Ødelæggelserne var saa grundige, at der maatte gaa Uger hen, før der kunde tænkes paa at føre Operationerne Syd for Dnjestr videre.

Ligesom den foregaaende Sommer havde de tyske Tropper udmærket sig paa fremragende Vis i Bevægelseskrigen; de følte sig som udløste af Stillingskrigens Forbandelse. Den k.-k. Armé havde, trods al paa den anvendt Omsorg, vist en Mangel paa Kampkraft, som var i høj Grad betænkelig.

Ved Zbrutsch bølgede Kampen endnu nogle Dage frem og tilbage, Syd for Czernowitz trykkede Hærgruppen Erkehertug Joseph — som havde overtaget Overkommandoen i Ungarn i Stedet for Kejser Karl — endnu noget længere mod Øst; men Operationen var til Ende, skønt der var begyndt Kampe paa den rumænske Front.

Her var der den 24. Juli i Bjergene mellem Focsani og Grænsen paabegyndt et russisk-rumænsk Aflastningsangreb. Det traf et svagt

tion. Manglen paa en hårdet Vilje skulde imidlertid saavel i Tyskland som i Østerrig-Ungarn — under Trykket af denne Omvæltning og den økonomiske Nødstilstand saavel som ogsaa af den voksende Indflydelse af den fjendtlige Propaganda — skabe Tilstande, som nedsatte de to forbundne Staters Krigsevne mere og mere og truede det hidtil militært opnaaede. Ententefolkernes Haab om deres Fjenders indre Sammenbrud fik fra nu af stadig ny Næring. Freden blev umaadelig besværliggjort og Krigens Afslutning skudt ud i en uvis Fremtid.

Rigskansler v. Bethmann og Grev Czernin stod begge ganske under Indflydelse af den russiske Revolution. Begge frygtede de noget lignede for deres Landes Vedkommende. Begge tænkte de udelukkende derpaa og paa de desværre ret fjerne Fredsmuligheder, medens de dog, saa længe Freden ikke var der, skulde lade al deres Evne komme Krigsførelsen til Gode. De skulde højne Folkekraften gennem skabende Virksomhed, saaledes som det var lykkedes for Øverste Hærledelse med Hærens Kampkraft i de svære Kampe med en overlegen Fjende. Deres Politik gav sig Udslag i en stadig Eftergiven indadtil; de gav Afkald paa at føre deres Folk. I Følge hele deres Tankegang oversaa de, hvilken usigelig Skade de dermed tilføjede deres Landes Magt, som udadtil skulde være samlet, og dermed Krigsførelsen. Ingen af de to Mænd, som Skæbnen i de mest alvorlige Tider havde stillet i Spidsen for deres Folk, var saa stærke Naturer, som Forholdene krævede det. At der ogsaa indadtil var svære Kampe at bestaa, kunde der ikke herske Tvivl om. Grev Czernin havde det uendelig svært med sit Konglomerat af forskellige Folkeslag. Hr. v. Bethmann kunde have det bedre; han behøvede kun at handle ud fra den Tankegang, som Krigens Væsen og vor Situation over for Fjendens Tilintetgørelsesvilje med tvingende Magt maatte diktere. I Stedet for mere og mere at pleje Idéen om en Forstaaelsesfred, som praktisk talt aldrig vilde kunne naas, skulde han samle Folket og holde de store Maal og de store Opgaver frem for det samt give Hæren, hvad den krævede. Der skulde atter og atter overfor det tyske Folk peges paa, hvad det kæmpede for, og hvorledes Fjendens inderste Tanker var. Flertallet vilde have fulgt ham, som det fulgte i 1914. Der er jo naturligvis altid nogle, som ikke vil lade sig sige. Var det virkelig muligt, at man kunde lade sig skuffe med Hensyn til vore Fjenders Tænkemaade og Maal efter deres hele Historie, efter deres hele Tænkemaade og nu sidst efter Svaret paa vort Fredstilbud af 12. December og den wilsonske Note af 18. December? Kunde det miskendes, at en Hensygnen af Hjemlandets Krigsevne maatte lamme Krigsførelsens Kraft?

Hvor alvorligt Situationen blev opfattet af Øverste Hærledelse, havde Beslutningen om U-Baadskrigen og Tilbagedragningen af Fronten til Siegfredstillingen vist paa saa drastisk en Maade, at ogsaa Ikke-militære maatte forstaa det. Det maatte staa Regeringen klart, at kun virkelige og gennemgribende Foranstaltninger kunde hjælpe.

En af de første Dage i April 1917 modtog Kejseren i Homburg Besøg af Kejser Karl, i hvis Følge saavel Grev Czernin som General v. Arz befandt sig. Rigskansleren, Generalfeltmarskallen og jeg var ligeledes befalede til Homburg.

Hr. v. Bethmann og Grev Czernin havde været sammen allerede tidligere. Den 27. Marts havde de to Herrer truffet de Aftaler, der rummes i Wiener-Dokumentet af samme Dato. Det omfatter et Minimalprogram for Fredsbetingelserne, hvis Grundlag er *status quo ante*, og et Program for en gunstig Udgang af Krigen, som slutter sig til de af mig repræsenterede Tanker. Der var ikke Tale om at give Afkald i nogen som helst Retning.

Dette vigtige Dokument kom først den 5. Februar 1918 til Ministerens og til Øverste Hærledelses Kendskab.

Medens Majestæterne og Statsmændene forhandlede i Homburg, havde General v. Arz, Generalfeltmarskallen og jeg en Raadslagning om Situationen. Vi havde den Gang besat Siegfriedstillingen og saa de store Aprilangreb i Møde. Jeg ansaa paa dette Tidspunkt den engelske Offensiv for nær forestaaende. Resultatet af U-Baadskrigen havde i Marts været godt. Rigs-Indenrigsministeriet begyndte at vurdere dets Virkning højt. Amerikas Betydning blev ingenlunde overset. Vor Bedømmelse af Situationen var alvorlig, men dog tillidsfuld: Vi haabede indenfor den nærmeste Tid at kunne afslaa Ententens Angreb og maatte iøvrigt afvente U--Baadskrigens videre Virkning og Forholdenes Udvikling i Rusland.

General v. Arz nærrede de samme Forhaabninger angaaende de k.-k. Fronter, men føjede til, at den k.-k. Hær som Følge af Raastofmangel og det stærkt udpinte Menneskemateriale ikke vilde kunne kæmpe længere end til den kommende Vinter. Der herskede ingen Tvivl om Nødvendigheden af i den kommende Tid at føre Krigen videre med al mulig Energi. Hvorledes Forholdene vilde arte sig til Vinter, lod sig ikke overse.

Henad Kl. 12 om Middagen foregik der en Konference mellem Rigskansleren, Grev Czernin, Generalfeltmarskallen, General v. Arz og mig. Rigskansleren spurgte mig før Mødets Begyndelse, om jeg ansaa Tiden for inde til at foretage et Fredsskridt. Jeg kunde kun svare ham, at vi stod overfor en stor Kraftanstrengelse fra Ententens Side, og at jeg ikke troede, at Tidspunktet nu var det militært set egnede. Videre blev Spørgsmaalet ikke forfulgt, ikke heller i Sammenhæng med den russiske Revolution. Grev Czernin foreslog, at vi for at hidføre en snarlig Fred, skulde afstaa Elsass-Lothringen til Frankrig. Østerrig-Ungarn vilde forene Galizien med Polen og virke for Polens Tilslutning til Tyskland. I dette Øjeblik blev vort Samvær med de to Statsmænd, som havde været ca. 10 Minutter, afbrudt. Rigskansleren og Grev Czernin blev kaldte til de to Kejsere. Dermed var for mig den officielle Del af Kejsersammenkomsten til Ende. Kun blev jeg endnu om Eftermiddagen modtaget af Kejser Karl.

Grev Czernin udviklede efter Frokosten sine Anskuelser for mig i en Privatsamtale. Han begrundede straks sit Ønske om Fred med de indre Forhold i Dobbeltmonarkiet. Jeg havde ingen Grund til at skjule mine personlige Meninger. Jeg var jo dog Søn af mit Fædreland og var i min gode Ret til at udtale, hvad jeg tænkte. Jeg svarede Grev Czernin, at han maatte føre Dobbeltmonarkiets Folk med fastere Haand og højne

deres Moral. Han indvendte, at dette var ikke muligt. Dernæst vendte jeg mig til hans Forslag. Hans polske Projekt syntes mig meget problematisk. Hvilken Stilling vilde Polen indtage hertil? Hvorledes vilde det virke paa vore østlige Landsdele! Jeg var saa meget mere forbauset over hele denne Plan, som den k.-k. polske Politik i Warschau savnede enhver Oprigtighed over for de tyske Interesser. I dette polske Projekt var alting uklart; derimod var Elsass-Lothringens Afstaaelse til Frankrig et for os særdeles tydeligt Spørgsmaal, om hvilket der efter min Mening ikke kunde være Tale, saalænge vi ikke var slaaede. Ethvert Folk staar og falder med dets Ære. Men at Elsass--Lothringen er tysk Land, og at det for os var en Æressag at kæmpe til det yderste til Forsvar af dettes Besiddelse, derom har alle Partier lige til det uafhængige Socialdemokrati stedse været enige. Enhver Regering — og Øverste Hærledelse med —, som havde fornægtet dette, vilde den Gang med Rette være bleven fejlet bort af den oprørte Folkevilje. Visselig var vor Stilling alvorlig, men vi var ogsaa endnu i Stand til store Kraftytringer, — det gjaldt kun om at ville. Afstaaelsen af Elsass-Lothringen var en aaben Svaghedsindrømmelse, der af alle maatte opfattes som saadan. Den Gang var der ejeheller nogen Grund dertil. Det maatte med Sikkerhed ventes, at Ententen i alle disse Projekter ikke vilde se andet end en eller anden Fælde eller en Indrømmelse af vort militære Nederlag, som blot vilde have underbygget deres Fordringer betydeligt.

Paa mit Spørgsmaal, om Ententen da virkelig vilde lade sig nøje med Afstaaelsen af Elsass-Lothringen, kunde Grev Czernin ikke give mig noget bestemt Svar.

Grev Czernin udtalte sig paafaldende alvorligt om de indre Forhold i Tyskland. Han maa have haft meget gode Kilder at øse af.

Dermed var vor Drøftelse til Ende.

Grev Czernin udtalte sig ikke siden om Galiziens Udskillelse af den østerrigske Statsforbindelse. Endnu en Tid lang forfulgte han den Idé, at Rumænien faldt indenfor Østerrig-Ungarns Indflydelsessfære og de østlige Omraader, inclusive Polen, indenfor Tysklands. Det var storlinede og klare Tanker, som Øverste Hærledelse kun kunde slutte sig til. De blev indflettede i Kreuznach-Overenskomsten af 17.—18. Maj.

Snart derefter virkede Grev Czernin imidlertid med stor Iver og Dygtighed for den austro-polske Løsning og blottede dermed Østerrig-Ungarns virkelige Aasyn. Østerrig-Ungarns Afkald paa Polen vilde gøre et nedslaaende Indtryk i Monarkiet. Det drejede sig ogsaa om den unge Kejsers Prestige. Det var Grev Czernins tydelige Hensigt at sætte os til Vægs saavel i Polen som i Rumænien.

Den austro-polske Løsning medførte svære Farer for Prøjsen-Tyskland. Generalfeltmarskallen og jeg befrygtede, at den betød Forbundets Opløsning og truede vore Østprovinser direkte. Polen vilde forfølge sine Krav paa tysk Omraade, og det prøjsiske Polen vilde arbejde Haand i Haand med det. Regeringen i Wien vilde blive tvunget til at gøre sig til Fortaler for dette Ønske. Saa længe dette kun blev fremsat af et isoleret Polen, kunde Tyskland nok affinde sig dermed; men naar der stod et slavisk Østerrig bagved, saa fik det hele pludseligt et andet Ud-

seende: Tyskland vilde være alvorligt truet i sine Livsinteresser, Konflikten mellem de to Riger vilde være der og vilde finde Tyskland i en ganske overordentlig vanskelig militær-politisk Situation. Provinsen Schlesien vilde være omfattet og dens Forbindelse med Østprøjsen, Litauen og Kurland vilde være truet. Disse to Omraaders Tilslutning var den Gang absolut ikke noget Fantasteri. Det stod mig heller ikke klart, hvorledes Tyskland økonomisk skulde klare sig med den austro-polske Løsning, som maatte berede os de største Vanskeligheder og udelukke os fra det russiske Marked. Vi vidste jo dog af Erfaring, hvad Østerrig-Ungarn lagde os i Vejen som Transitland for vor Handel paa Balkan. Spørgsmaalet skulde ofte siden blive drøftet, og dets Bedømmelse indenfor den tyske Regering undergaa flere ejendommelige Forvandlinger.

Østerrig-Ungarn udtalte sig vedvarende for en snarlig Fred. Saaledes behandlede Kejser Karl i et Brev til hans Majestæt ved Midten af April en Fred, eventuelt under store Ofre. Faren for en international Revolution blev skildret meget indgaaende, og dernæst blev den paatrængende Nødvendighed af en saadan Fred begrundet. Dette og lignende Breve gav Hans Majestæt Rigskansleren til Besvarelse. Generalfeltmarskallen og jeg maatte tjenstligt udtale os fra det militære Standpunkt lige saa vel som Chefen for Admiralstaben for Søkrigsførelsens Vedkommende. Naturligvis udtalte vi, som vor Pligt bød os, hvad vi ansaa for rigtigt. Hvilket Hensyn der saa blev taget til vore Udtalelser, var Rigskanslerens Sag. I dette Tilfælde havde han og vi saavel som Chefen for Admiralstaben samme Opfattelse.

I sit Svar i Begyndelsen af Maj stillede Rigskansleren sig paa det Standpunkt, at Ententens Forventninger til et afgørende Resultat af deres Offensiv og dens Forhaabninger om en Genrejsning af Rusland for Øjeblikket var af en saa vidtgaaende Karakter, at det for os vilde være fuldstændig resultatløst at vise en altfor paafaldende understreget Tilbøjelighed til Fred: det Skin, Centralmagterne derved vilde faa af haabløs Udmattelse, kunde kun give Modstanderen ny Kraft. For Øjeblikket kunde en Fred kun købes ved at underkaste os vore Fjenders Vilje, men en saadan Fred vilde Folket ikke forstaa og ikke tage imod.

Forholdene i Rusland, udtalte Rigskansleren videre, havde hidtil udviklet sig til Gunst for os; Ønsket om Fred trængte sig dér mere og mere frem i Forgrunden, det maatte være vor alvorlige Pligt opmærksomt at følge og begunstige Udviklings- og Opløsningsprocessen i Rusland og at behandle kommende russiske Forsøg paa at sondere Stemningen paa en saadan Maade, at de kunde føre til Realitetsforhandlinger om Fred. Muligt kunde disse da blive Forløbere for en almindelig Fred.

Kejser Karls Skrivelse havde dermed faaet sin officielle Besvarelse.

Grev Czernin virkede endnu ved mange Lejligheder for Freden. Ogsaa fremdeles foreslog han ganske vist tyske Afstaaelser til Frankrig, men om Ententen var tilbøjelig til Fred, eller om der overhovedet fandtes en farbar Vej frem til Freden, har han ikke kunnet oplyse noget om. Dette vilde Greven sikkert have gjort, om han havde øjnet en saadan Vej.

I sin Tale af 11. December 1918 fremkom han med lange Udviklinger over Krigs- og Fredsspørgsmaalet — formentlig vel kun for at vise, at han havde set Ulykken komme. Dette er et ufrugtbart Forehavende. Sortséere er altid kloge. Naar Ulykken er der, bliver de beundrede for deres Visdom. Hoben strør Virak for dem, og dermed ogsaa for sig selv: De har altid forudset Ulykken. Kommer Ulykken ikke, saa er Sortséerne og Hoben først ret tilfredse. Begge har de det altid godt. Handlingens Mænd er daarligere stillede. Dem ydes der kun Retfærdighed, naar der kan fremvises heldige Resultater. Saa tiljubler Hoben dem ganske rigtigt. Men naas Resultaterne ikke, kommer der endog Uheld, saa stener den samme Hob hine Handlingens Mænd. Sortséere og Hoben spørger ikke, hvad de, hvad Handlingens Mænd vel har gjort for at hindre Ulykken. Af den ansvarsløse Masse er dette ej heller at vente. Men jeg var overrasket over, at Grev Czernin betraadte den samme Vej. Har han gjort sig selv og Verden Regnskab for, hvad han virkelig i den Situation, han forefandt, har udført for ikke at tabe Krigen og for at værne sit og sine Forbundsfællers Land for Ulykke og Forsmædelse?

Desværre har Grev Czernin undladt paa et tidligere Tidspunkt at meddele os de Kendsgerninger, som først ved den samme Tale naaede til min Kundskab. Han sagde nemlig:

»Flere Gange har vore og Ententens Repræsentanter følt sig for, men disse indledende Skridt har desværre aldrig fortættet sig til at antage Form af konkrete Betingelser. Vi havde gentagne Gange det Indtryk, at vi vilde være i Stand til at slutte en Separatfred uden Tyskland, hvorvel det aldrig er blevet nævnt for os, under hvilke konkrete Betingelser Tyskland paa sin Side kunde slutte Fred. Navnlig er det aldrig blevet erklæret, at Tyskland vilde kunne beholde sine Besiddelser fra før Krigen . . . . . Derved at Ententen aldrig vilde erklære, at de var villige til at forhandle med et Tyskland, som ingen Erobringshensigter havde, derved at Ententen altid hævdede, at de vilde tilintetgøre Tyskland, paatvang de os med Vold Forsvarskrigen for Tyskland og besværliggjorde vor Rolle i Berlin ganske umaadeligt.«

Hvis slige Ord var bleven udtalte før, vilde de have bragt Snakken om Forsoningsfred hos os til at forstumme og paany opflammet vor Krigsvilje til Velsignelse for Fædrelandet.

Grev Czernin tav. Han har dermed paataget sig et uhyre Ansvar. — Eller har han udtalt sig overfor Rigskansleren, og har denne undladt at oplyse Folket herom? Det tyske Folk har Krav paa at faa Sandheden at vide.

Ikke blot i Berlin — saaledes som Grev Czernin mener —, men ogsaa i Wien savnedes den Statsmand, der var denne Krigs Opgaver voksen, og som sammen med Førerne paa Fronten kunde tilkæmpe sig Sejren.

De ledende Statsmænd troede ikke paa Sejren, fandt ikke Vejen til Fred og blev alligevel i deres Embeder.

VI.

De indre Begivenheder i Tyskland i Foraaret og Sommeren 1917, saavel som enhver Svaghedsytring, beklagede jeg i Krigsførelsens og Fredens Interesse ganske overordentligt. Nu bagefter kan jeg sige: vor Nedgang begyndte ganske aabenbart med Revolutionens Udbrud i Rusland. Paa den ene Side beherskedes Regeringen af Angsten for lignende Tilstande som dér og paa den anden Side af Følelsen af at savne Evne til at fylde Folkets brede Masse med ny Kraft og at staalsætte dens af saa uendelig mange Grunde slappede Krigsvilje. Sikkert nok har vor Krigssituations Usikkerhed og senere Udeblivelsen af det fra anden Side desværre saa sikkert beregnede Resultat af U-Baadskrigen gjort det vanskeligt at hæve den aandelige Spændkraft. Naturligvis maatte den lide under alt dette, men naar alt kommer til alt, var vor militære Stilling i Sommeren 1917, efter at Rusland var slaaet ud, bedre end Ententens. Vi havde Ret til at være forhaabningsfulde. Men vort aandelige Forfald havde ogsaa andre Aarsager. Regeringen manglede Beslutsomhed og Kraft til med stærk Haand at fjerne Ukrudtet. Ved Siden af stod Rigsdagen uden sluttet Vilje, dels oprigtigt bekymret for vor Fremtid, dels udelukkende af egoistiske Grunde betænkt paa at erhverve Magt.

Den 7. April udsendtes en kongelig Resolution angaaende Valgretten i Prøjsen. Jeg erfarede intet om dette Skridt før Resolutionens Offentliggørelse. Hverken Kejseren eller Rigskansler v. Bethmann talte med mig om indre Anliggender. Ikke heller havde jeg søgt en saadan Drøftelse, da indre Politik laa mig fjernt.

Valgretsresolutionens Sammenhæng med den russiske Revolution var for gennemskuelig. Det var det betænkelige ved Sagen. Var en Ændring i Valgretten nødvendig — og det var den utvivlsomt —, skulde den have været givet før Krigen, senest i August 1914 med en ophøjet Gestus som en stærk Regerings frie Beslutning. Tilmed stillede Regeringen nu Kronen som Midtpunkt i de politiske Drøftelser i Stedet for at holde den fjernt fra Partikævi. Udover ret snævre Folkekredse tilfredsstillede det foretagne Skridt kun Fjenden, som med Tilfredshed vil have noteret sig Aarsagen. Regeringen skulde ved hvert Skridt, den gjorde, stadig paany have spurgt: hvordan virker det paa Stemningen hos de fjendtlige Folk? Under Krigen maatte ogsaa de indre Spørgsmaal beherskes og ledes af Tanken paa Fjenden. Trænger først de indre politiske Forhold skarpere og skarpere frem, saa begynder et Folks Krigsevne at synke, — det skulde enhver Statsmand tænke paa. Ved Resolutionen af 7. April og den senere af 11. Juli viste vi Fjenden en Blottelse og røbede Angsten for Revolutionen. »Hvor der er Røg maa der ogsaa være Ild,« maatte Fjenden slutte, og altsaa kunde der opstaa en Brand; altsaa vilde Nederlaget komme! Konklusionen kunde for Fjenden kun lyde: Hold ud og pust til Ilden, indtil Maalet, Omvæltning i Tyskland og Tysklands Tilintetgørelse, er naaet.

Virkningen af Aprilresolutionen var indadtil delvis den samme som udadtil. De opløsende Elementer vejrede Regeringens Angst og blev

mere paagaende. Strejkerne i 2. Halvdel af April var Svaret paa Resolutionen; de var et Ekko af den russiske Revolution og beviste tillige en Mangel paa Samfølelse med den haardt kæmpende Front, som maatte ængste. De viste tillige, i hvilket Omfang Arbejdermasserne var gledet ud af de hidtidige Føreres Hænder. Den beroligende Virkning af Resolutionen, som Regeringen vel haabede paa, udeblev ganske. Det rette Tidspunkt var forbiet, og Regeringen selv havde hverken Styrke eller Evne til ud fra sig selv at skabe noget nyt.

Folket var kun lidet berørt af den præjssiske Valgret; kun nogle politiske Kredse og Blade beskæftigede sig livligt med Spørgsmaalet. Desværre gav Begivenheden Anledning til at uddybe Kløften indad til og til at øge det underjordiske Muldvarpearbejde. I Hæren mærkede man ikke meget til Spørgsmaalet, men Marinen, der var Hjemmet nærmere og i Ro, skal have befattet sig mere dermed. Jeg kunde kun med Bekymring tænke paa Valgkampe under Krigen. De maatte bringe en ny Svækkelse af vor Kampkraft. Desuden syntes jeg, at et Valg var en Uretfærdighed mod Soldaterne paa Fronten, som efter de da gældende Love ikke kunde stemme. Af Venner og Modstandere af Valgretten blev jeg trukket ind i Partikampen, skønt jeg aldrig havde taget Stilling til Spørgsmaalet. Jeg udtalte mig ofte i denne Retning, ogsaa overfor Ministre. Personlig haabede jeg paa en Løsning af Valgretsspørgsmaalet paa erhvervsmæssigt Grundlag, saaledes som det ogsaa havde foresvævet Bismarck som den mest egnede. Dette kunde maaske give vort stillestaaende og ufrugtbare offentlige Liv ny Kraft. Til en sadan Forstaaelse var vi dog den Gang endnu ikke i Stand. Det taagede Udtryk om »Arbejderraadenes Forankring i Forfatningen« peger ogsaa paany mod en Erhvervs-Folkerepræsentation, i hvert Fald i et Førstekammer. Det er jo dog utænkeligt, at kun én Stand skal have forfatningsmæssige Rettigheder og de andre overhovedet ingen.

Andre Begivenheder øvede ligeledes deres Medvirkning til at manifestere Slappelsen i vor Kampvilje, den der endnu den 27. Februar — ganske vist altsaa inden den russiske Revolution — paa højtidelig Vis var bleven understreget i Rigsdagen. Som Følge af en fuldstændig Mangel paa Begreb om Fjendens Tilintetgørelsesvilje kom Tanken om en Forsoningsfred stærkere og stærkere i Forgrunden hos det tyske Folk. Den blev grebet med særlig Begærlighed af dem, som i en Sejr øjnede en Trusel mod deres indrepolitiske Begæringer og Forhaabninger. I Maanederne Maj og Juni foregik der adskillige af Regeringen begunstigede Rejser af delegerede til Stockholm. Østerrig-Ungarn og Schweiz med den Hensigt at »befordre Freden«. Vi gik dér lige i de af Ententen forberedte Fælder. Jeg var imod disse Rejser, det samme var Krigsministeren, i sin Egenskab af »Oberbefehlshaber i Markerne«. En Allerhøjeste Afgørelse faldt imidlertid ud til Fordel for Rejserne. Den stedfortrædende Generalstab i Berlin maatte udstede Passene. Ogsaa Grev Czernin sendte Østerrig-Ungarns Socialistførere til Stockholm. Støttet af den russiske Revolution skulde der herfra tales til de fjendtlige Staters Arbejdermasser, at ogsaa de kunde forkynde og gennemføre »Menneskehedens Forsoning«. Disse Bestræbelser vidnede ikke om syn-

derligt Menneskekundskab og stemte i intet Tilfælde hverken med de fjendtlige eller egne Nationers Synsmaader; derimod forfulgte de for en Del udpræget revolutionære Formaal. Hos Fjenden fremkaldtes der intet som helst Indtryk; derimod svækkedes Krigsviljen mere og mere hos os og i Østerrig-Ungarn. Troen paa egen Kraft gik tabt. Mere og mere lod Regeringen Ledelsen af Regeringsforretningerne rive sig af Hænde, og oven i Købet — hvad der var endnu værre — ikke af Folket som Helhed, men af visse Grupper, som efter deres hele historiske Fortid kun kritiserede, men ikke byggede op.

For Ententen kom saadanne Møder og al saadan Snak fra deres Fjenders Side om Forstaaelsesfred særdeles tilpas. De omtalte nok vore Idéer, men i rigtig Vurdering af Folkepsykologien lod de ingen Socialistførere rejse og følte sig ikke bundne af noget. De forfulgte ganske andre Maal. I Sommeren 1917 gav Ministerpræsident Ribot saa klart Udtryk for Frankrigs Hensigt om at tilintetgøre Tyskland, at der ingen Misforstaaelser var mulig, hvis man ikke forsætlig gjorde sig skyldig i saadanne. Intet Menneske med blot nogenlunde Realitetssans kunde betvivle, at alle de smukke Floskler for Ententen kun var Udhængsskilte, som skulde daare Masserne, men iøvrigt kun give Magten et Skin af Ret. Regering, Rigsdag og den største Del af Befolkningen tog alt for gangbar Mønt. I Rigsdagen truede socialdemokratiske Medlemmer, for første Gang under Krigen aabent med Revolution. »Helotefreden«, som Rigskansleren i disse Dage talte om overfor Øverste Hærledelse, og som vilde komme, om vi gav efter, saalænge der hos Fjenden endnu ingen Fredstilbøjelighed brød igennem, den var nu i Anmarch. Under Hensyn til de fjendtlige Regeringers stærke Holdning saa Øverste Hærledelse med stigende Bekymring Nedgangen i Stemningen derhjemme, navnlig i Berlin, en Nedgang som nødvendigvis maatte virke fordærveligt paa Aanden i Folk og Hær. Overfor Hans Majestæt havde Generalfeltmarskallen allerede ved forskellige Lejligheder betonet, i hvilken Grad Øverste Hærledelse savnede Støtte fra Rigskanslerens Side. Endnu langt hyppigere havde vi rettet Opfordringer til denne sidste om at stabilisere vor indre Krigsduelighed.

Den 19. Juni 1917 skrev Generalfeltmarskal v. Hindenburg til ham, idet han tog Afstand fra den Anskuelse, at Krigen skulde være til Ende senest i det kommende Efteraar:

»Disse Farer (U-Baadskrigens) vil sikkert alle klart tænkende Mænd blandt vore Fjender erkende. Naar de ikke desto mindre er for en Fortsættelse af Krigen, saa er det, fordi de gør Regning paa, at Tysklands og dets Forbundsfællers Sammenbrud vil indtræffe før deres eget. Dette Sammenbrud haaber de maaske paa at hidføre ved en Sejr til Lands, men fremfor alt venter de det i økonomisk og indrepolitisk Henseende, d. v. s. gennem Ernæringsvanskeligheder og Raastofmangel, gennem Splid, Utilfredshed og det tyske radikale Socialdemokratis Sejr. De slaar derved deres Lid til Svækkelsen af vor indre Modstandskraft, til en Forøgelse af de internationale Strømninger, til vor Ernæringsituation og til vor desværre paa mange Steder højlydt forkyndte Fredslængsel.

En Styrkelse af vor indre Kraft vil imidlertid snarest overtude vore Modstandere som det ubetimelige i at fortsætte Krigen, til deres egne Eksistensbetingelser begynder at ødelægges. Derimod vil enhver Klage over fejlslagne Forhaabninger, ethvert Udtryk for Træthed og Fredslængsel hos os og vore Forbundsfæller, ethvert Ord om en foregiven Umulighed i at overstaa et nyt Vinterfelttog med absolut Sikkerhed virke hen til at forlænge Krigen.«

Rigskansleren svarede herpaa den 25. Juni i ualmindelig trykkede Vendinger. Rigskanslerens Tænkemaade var af en anden Støbning end vor. Han fandt ingen Udveje ud af vor Stilling, og endnu mindre fandt han Kraft til at handle. Han frygtede denne Heloter-Fred, talte imidlertid om Forstaaelsfred, skønt han selv ansaa en Fredsvilje fra Englands Side som Forudsætningen herfor og tvivlede paa at kunne bringe Lloyd George saa vidt.

Som vi kunde slutte af et Telegram til Kejseren af 5. Juli, blev Rigskanslerens Anskuelse med Hensyn til den indre Situation snart mere fortrøstningsfulde.

Imidlertid havde Generalfeltmarskallen selv den 27. Juni skrevet til Kejseren:

»Det, der i Øjeblikket maa vække de alvorligste Bekymringer, er imidlertid den Slappelse, der gør sig gældende i Stemningen i Befolkningen. Den maa bringes paa Fode; hvis ikke taber vi Krigen. Ogsaa vore Forbundsfæller behøver et stærkt Rygstød, ellers er der Fare for, at de falder fra. Hertil gælder det om indadtil at løse de vanskeligste og for vor Fremtid betydningsfuldeste Spørgsmaal . . . . . Der rejser sig det Spørgsmaal, hvorvidt Kansleren er i Stand til at løse disse Spørgsmaal — og de maa løses paa rette Maade, ellers er vi fortabte.«

Nedgangen i vor aandelige Krigsevne fandt sit ydre Udtryk i det Møde, Rigsdagens Hovedudvalg afholdt den 6. Juli. Efter en for os fuldstændig overraskende Tale af Rigsdagsmand Erzberger, i hvilken han hævdede, at U-Baadskrigen ingen som helst Udsigter havde, og bestred Muligheden af overhovedet at vinde Krigen, brød Stemningen i Rigsdagen fuldstændig sammen. Som det syntes havde Rigskansleren i sin overraskende Udtalelse den 5. Juli hengivet sig til et Fejlsyn. Det stod nu klart, hvor langt Forholdene i det indre var skredet frem. Gik det saaledes videre i Tyskland, skete der intet for at sætte Mod i Folket og give det aandelig Styrke, saa var Nederlaget i Virkeligheden uundgaeligt.

Krigsministeren delte vore Anskuelse om den skadelige Virkning, Tingenes Gænge i Berlin maatte have paa vor militære Stilling, og ansaa en Henvendelse i saa Henseende fra Generalfeltmarskallen til Hans Majestæt Kejseren for nødvendig. Generalfeltmarskallen og jeg begav os derefter endnu den 6. om Aftenen til Berlin. Kejseren mente imidlertid, at disse Forhold udelukkende var indre Anliggender og de militære Mynigheder uvedkommende, og at det i hvert Fald maatte være Krigsministeren, som i Henhold til Forfatningen maatte have det direkte Referat.

Vor Nærværelse i Berlin den 7. var derfor i enhver Henseende resultatløs. Om Aftenen vendte vi tilbage til Kreuznach.

Situationen i Berlin skærpedes. Den 8. Juli gav Rigskansleren, skønt han den Gang havde den rette Opfattelse af Fjendens Tilintetgørelsesvilje, den af Flertalspartierne foreslaaede Fredsresolution sit Bifald og stillede samtidigt Indførelsen af Rigsvalgretten for Valgene til den prøjsiske Landdag i bestemt Udsigt. Begge Dele maatte i uoverskuelig Grad øge denne Fjendens Vilje. Den 10. om Eftermiddagen følte Rigskansleren sig foranlediget til at indgive sin Afskedsbegæring, som imidlertid den 11. om Formiddagen blev afslaaet.

I Kreuznach havde vi en Overgang Tro paa Fyrst Bülow som Efterfølger. Forholdene blev endnu mere forvirrede, da pludseligt den k.-k. Regering tog udpræget Parti for Rigskansler v. Bethmann mod Fyrst Bülow.

Kejseren havde bestemt sig for Rigskansler v. Bethmanns Forbliven, ligesom ogsaa Kronprinsen, der var kommen til Berlin, havde erklæret sig for denne Tanke. Efter alt hvad der var forefaldet, kunde jeg ikke mere anse Kansleren for at være den Mand, der var egnet til at præstere det Arbejde, som denne Krig krævede, og som kunde føre det tyske Folk fra dets aandelige Slaphedstilstand frem til Sejr. Jo mere jeg efter Overtagelsen af mit Embede oversaa Situationen, var det blevet mig klart, at Øverste Hærledelse for at sejre paa Slagmarken maatte have Medarbejde fra Statsmændenes Side derhjemme. Et saadant Medarbejde havde vi ikke mærket. De nationale Tanker og Følelser derhjemme var gaaede tilbage. Den politiske Ledelse manglede enhver Udformningsevne, manglede enhver stærk Idé, som kunde gribe Folket i dets Sjæl og bringe dets Kræfter til Udfoldelse. I 1914 var vi gennemglødede af Kærlighed til og Hengivenhed for Fædrelandet og Tiltro til vor egen Kunnen. Nu maatte der en ny Drivkraft, ny Ansporelse til for at føre Folket ud over den aarelange Lidelse og Nød, Bitterhed og Skuffelse, Kræfter som kunde fylde det med Kraft og Tro og sætte det i Stand til at gennemtrænge vor Forsvarsmagt overfor Fjenden med nye Impulser. Rigskansleren undervurderede Værdien af slige Kræfter.

Rigskansleren havde ladet Fjendens Afslag paa vort Fredstilbud glide hen uden at vise Folket, at det i Følge vore Fjenders Vilje ingen billig Fred kunde faa — at der ydermere efter hans egen Overbevisning og hans egne Ord ventede os en »Helotfred«. Han havde ikke fyldt Folket med ny krigerisk Viljekraft, ikke rejst det til Kamp for Liv og Ære mod en Fjende, der med kraftig Vilje stræbte efter at tilintetgøre os — i Stedet for tillod han, der selv tvivlede om vor Sejr, at Snakken om den Forstaaelsesfred, der dog ikke kunde naas, søndrede vore Nerver og spillede Ententen Trumferne i Haanden.

Englands folkeretsstridige Handlinger, som satte det i Stand til Kvælertaget i vor Strube, blev ikke mødt med flammende Protester, Hjerterne blev ikke fyldte med stærkt og mandigt Had, Folkets hellige Vrede blev ikke rettet mod den umenneskelige Fjende — i Stedet saa man roligt paa, hvordan Uviljen over Tilstandene, som jo dog havde sin Aarsag i denne Blokade, rettedes mod vort eget Indre, hvordan Blokadens Virkninger dermed uddybedes og vort Folks Liv blev ødelagt.

Den umenneskelige Mishandling af vore Krigsfanger, som jo dog er Kød af vort Kød, maatte ingen Følelser vække, som rettede sig udad — naturligvis ikke imod de fremmede Fanger, der var i vore Hænder —, i Stedet derfor blev enhver Vredesytring undertrykt.

Rigskansleren stillede sig ikke foran sin kejserlige Herre, da Wilson ved De Forenede Staters Indtræden i Krigen gjorde Forsøg paa at stille sig mellem Kejser, Fyrster og Folk. Rigsdagen talte, men Rigskansleren tav. Han kaldte ikke Folket op til Forsvar af den monarkiske Idé, der den Gang havde, som den endnu den Dag i Dag har faste Rødder dybt i Millioner af tyske Hjerter — i Stedet for taalte han, at Øksen blev lagt ved Roden af Kejserdømmet og Rigets Storhed.

Den politiske Ledelse manglede desuden den stærke Haand, som kunde regere kraftfuldt. Den Gang endnu vilde Folkets store Masse ikke de billige Slagord, den vilde overtydes om, at ingen blev forfordelt i Folkets Husholdning og Livsførelse, at virkelig alt her foregik efter Ret og Billighed. Den vilde ogsaa Fred, men aldrig en Fred som den, vi nu oplever og ogsaa den Gang vilde kunne faa. Regeringen manglede Viljen til Sejr, den savnede Troen paa tysk Kraft, som dog gennem 3 Aar havde givet sig saa glimrende Udslag og nu kun var bragt til at vakle paa Grund af Mangel paa Ledelse. Derfor fik Hæren ikke, hvad den skulde bruge paa Slagmarken. Jeg troede ikke mere paa, at der skulde kunne indtræde en Forandring under den nuværende Rigskansler. De Forhaabninger, jeg ved min Indtræden i den Øverste Hærledelse havde næret om at arbejde for Sejren i fuldeste Overensstemmelse med Rigskansleren, var strandede. Jeg skrev derfor min Afskedsansøgning.

De i Prøjsen-Tyskland verserende Forfatningsspørgsmaal berørte ikke min tjenstlige Handlemaade. Personlig ansaa jeg den Skillemur, Rigskansleren rejste mellem Monark og Befolkning, for beklagelig. Kejseren lærte for faa Mennesker at kende. Mere end én Gang, men forgæves, bad jeg Rigskansler v. Bethmann om at bringe ham sammen med ledende Mænd. Det kunde kun tjene til at befæste og udligne. Den eventuelle Optagelse af parlamentariske Statssekretærer¹⁾ i Kabinettet syntes mig i denne Henseende ganske formaalstjenlig. Jeg nærede ogsaa Haab om, at Fædrelandet gennem dem hurtigere vilde faa det, det saa paatrængende havde Brug for til Krigens Førelse.

Generalfeltmarskallen sluttede sig til mig og indgav ligeledes sin Afskedsbegæring. Ansøgningerne gik Kl. 12 om Aftenen til Berlin, efter at der om Eftermiddagen var gaaet en foreløbig Meddelelse til General v. Lyncker. Samtidig indtraf et Telegram fra Krigsministeren, i hvilket han under Hensyn til vor militære Situation indtrængende maatte holde en Henvendelse i Berlin fra Generalfeltmarskallens Side for nødvendig. Ogsaa Kejseren ønskede at tale med os.

Imidlertid havde Kronprinsen Kl. 12 Middag haft en Forhandling med Rigsdagens Partiførere, af hvilke Flertallet erklærede sig for et øjeblikkeligt Kanslerskifte eller udtalte, at det ikke var dem om at gore, at Kansleren blev. Ingen udtalte sig til Gunst for ham.

¹⁾ Svarer nogenlunde til vore hjemlige Ministre uden Portefølje.

Paa Forslag af Kronprinsen besluttede Kejseren sig nu til at bevilge en fornyet Afskedsbegæring fra Rigskansler v. Bethmann.

Da vi den 13. om Morgenen ankom til Berlin, var Kejserens Afgørelse allerede faldet. Jeg haabede, at den Mand, som overtog Regeringsmagten, maatte kunne forene det tyske Folks Kræfter til samdrægtig Handlen.

Allerede ved vor første Tilstedeværelse i Berlin den 7. Juli havde Generalfeltmarskallen og jeg været beredte til i Generalstabsbygningen paa tvangfri Maade at give Medlemmer af Rigsdagen Oplysning om vor Krigssituation. Det var mig om at gøre at virke beroligende. En saadan Sammenkomst fandt nu Sted den 13. om Eftermiddagen. Før Mødets Begyndelse talte ogsaa Statssekretær, Dr. Helfferich og Understatssekretær Wahnschaffe meget livligt med mig om Fredsresolutionens Muligheder.

Dette, at vi gennem det første Halvaar af 1917 havde holdt os til Defensiven, de forskellige fjendtlige Fremskridt ved Arras, i Wyt-schaetebuen og i Galizien, hvor vi endnu ikke havde angrebet, det hidtil endnu ikke indtraadte afgørende Resultat af *U*-baadskrigen og vor alvorlige Forplejnings- og Raastofsituation, havde fremkaldt alvorlig Bekymring. Det var herom, der skulde tales. Men alle befandt sig under Indtrykket af den af Rigsdagen under Grev Czernins Medvirkning foreslaaede og maaske ogsaa af ham foranledigede Fredsresolution. Derved opstod der i Berlin den i sig selv fuldstændig forvirrede Opfattelse, at vi var ankomne for at tage Del i Drøftelserne om Fredsresolutionen. Faktisk kom ogsaa Rigsdagsmedlemmerne stadig tilbage til den.

Vi sammenfattede vor Opfattelse omtrentlig derhen, at Situationen til Lands var alvorlig, men sikret. Vi maatte ganske simpelt holde ud, eftersom vor Fjende ikke vilde Fred. Ammunitionsforsyningen havde bedret sig, og af Raastoffer var der tilstrækkeligt i Behold. Angaaende de forestaaende Operationer i Galizien gaves der ingen Oplysninger, dels fordi de maatte holdes hemmelig, dels ogsaa fordi det aldeles ikke kunde forudses, hvorledes de vilde forløbe. Vi udtalte vor Tillid til *U*-baadskrigens Resultater, selv om den hidtil ikke havde haft den afgørende Virkning, vi havde haabet. Angaaende Muligheden for Transport af Amerikanerhæren til Frankrig holdt vi os til Marinens Udtalelser, hvorefter Overførelsen kun var tænkelig i begrænset Omfang. Om Fredsresolutionen ytrede vi os absolut reserveret; den stemte ikke med vore Anskuelser, efterdi den vilde have en skadelig Indflydelse paa Troppernes Aand og Folkets Vilje til Sejr, men af Fjenden vilde blive udlagt som en Svaghedsindrømmelse og derfor i det hele maatte øve en for os ugunstig Virkning. Yderligere antydede vi de sandsynlige uheldige Følger med Hensyn til Bulgarien, som forfulgte vidtgaende Fredskrav. Jeg udtalte: Vi vil sejre, naar Folket staar i sluttet Enighed bag Hæren. Dertil maa Folkerepresentationen yde sin Hjælp.

Mødet forløb helt igennem tvangfrit. Statsminister, Dr. Helfferich anmodede de Delegerede om foreløbig ikke at foretage sig noget med Hensyn til Fredsresolutionen. Han indbød dem til en Drøftelse hos sig den følgende og næstfølgende Dag i Rigs-Indenrigsministeriet, hvor den

nye Rigskansler vilde være til Stede. Fredsresolutionen var imidlertid allerede at læse næste Morgen i »Vorwärts«. Paa Opfordring af Understatssekretær Wahnschaffe havde jeg forsøgt at hindre dette og anmodet Rigsdagsmand Südekum om i denne Retning at gøre sin Indflydelse gældende overfor »Vorwärts«. Offentliggørelsen var dog ikke mere til at hindre. Dermed havde Rigsdagsflertallet taget sit Parti. Enhver yderligere Drøftelse syntes mig nu formaals- og ørkesløs.

Dr. Michaelis blev Rigskansler. Hr. v. Valentini, Chefen for Kejserens Civilkabinet, havde overfor Generalfeltmarskallen nævnt nogle Mænd, blandt hvilke Kejseren vilde træffe sit Valg. Fyrst Bülow, som Generalfeltmarskallen lejlighedsvis havde foreslaaet overfor Kejseren, var ikke der imellem. Grev Hertling havde afslaaet en Henvendelse og udtalt, at han ikke kunde arbejde sammen med Øverste Hærledelse. Det forbausede mig ikke i særlig Grad. Af en Brevveksling med ham gennem den bayerske Krigsminister v. Hellingrath havde jeg desværre maattet faa den Overbevisning, at saavel han som hele München saa paa Øverste Hærledelse med samme Øjne som Wilhelmstrasse. Senere blev Grev Hertling Rigskansler, og ved sin Afgang udtalte han overfor mig sin Tilfredshed med det gode Samarbejde med Øverste Hærledelse. Generalfeltmarskallen udtalte overfor Hr. Valentini, at han vilde byde den Mand velkommen, Hans Majestæt vilde udnævne. Jeg var overrasket over, at der ikke til enhver Tid fra de afgørende Instansers Side blev holdt en Efterfølger for Rigskansleren rede, og at Tyskland i dette for dets Eksistens saa betydningsfulde Spørgsmaal maatte leve af Haanden i Munden. Den Bane, vor indre Udvikling havde fulgt, havde ikke givet Plads for Udvikling af Personligheder. Det var ganske paafaldende, hvorledes Officerstanden, hvis Medlemmer blev anset for de mest bundne, frembragte beslutningsdygtige Karakterer, hvorimod Embedsmandsstanden desværre i saa udpræget Grad havde savnet saadanne. Det offentlige Livs ledende Mænd holdt sig tilbage og passede deres Métier. Maaske rummede Rigsdagen udprægede Personligheder, som kunde lede Landets Skæbne, men paa Grund af det herskende Partivæsen var det udelukket, at de kunde komme til. Vi var fattige paa Mænd. Nye skabende Kræfter havde vort politiske System ikke frembragt; ved sin Ufrugtbarhed har det afsagt Dommen over sig selv.

Af den nye Rigskansler blev vi opfordrede til at tage Del i de videre parlamentariske Forhandlinger i Rigs-Indenrigsministeriet om Fredsresolutionen. Jeg bad ham om at give Afkald herpaa. Jeg var behersket af den Følelse, at vi havde tilendebragt vort Hverv med de alt forløbne Dage, og at vi kun førtes ind i det politiske Virvar. Rigskansleren holdt dog fast ved sin Anmodning. Saavidt det var os muligt, vilde vi hjælpe ham at løfte den tunge Arv og besluttede os til at imødekomme hans Ønske. Det laa os endvidere paa Sinde derved at vise Dr. Michaelis, hvilken Betydning vi tillagde et tillidsfuldt Samarbejde med Rigsregeringen. Generalfeltmarskallen og jeg udtalte os ofte, ogsaa skriftligt, i den Retning overfor den nye Rigskansler.

Ved Sammenkomsten var det os yderst paafaldende, at Fredsresolutionens Nødvendighed af Flertalspartierne blev begrundet med Stem-

ningen i det indre. Kun derved, mente man, kunde Masserne bringes til ogsaa fremdeles at holde ud, i Fald den ønskede Fred ikke kom. Det var et trist Billede af Stemningen og betydeligt værre, end jeg havde ventet. Samtidig trængte Forhaabningerne om et fjendtligt Sammenbrud frem: De russiske Socialister vilde tvinge de øvrige Ententestater til at holde Maade. Iøvrigt kom der intet nyt frem. Generalfeltmarskallen udtalte sig som ældste Repræsentant for Øverste Hærledelse endnu en Gang mod Resolutionen. Jeg paapegede kun overfor de nærmest siddende Mænd af Flertalspartierne, at der i Resolutionen manglede enhver Henvisning til Hæren. Der blev som Følge heraf tilføjet endnu en Sætning, som udtalte Befolkningens Tak til Hæren. Da vi skiltes, bad jeg Erzberger om at hindre Fredsresolutionen. Iøvrigt havde jeg den Følelse, at min Nærværelse ved Forhandlingen om Fredsresolutionen ingenlunde havde været nødvendig, og at jeg hellere maatte være blevet borte. Dette har jeg senere givet Udtryk, bl. a. ogsaa overfor Rigsdagsmand Müller-Meiningen.

Fredsresolutionen gik fra Rigsdagens Tribune ud i Verden. Som det klart var at forudse, havde den ingen som helst politisk Virkning paa vore Fjender, der kun opfattede den som en Svaghedsindrømmelse. Bulgarien og Tyrkiet begyndte at tvivle paa vor Sejr. Indadtil virkede den ikke heller, som Forslagsstillerne havde haabet. Men i Stedet for nu at drage Konsekvensen af vore Fjenders afvisende Holdning og styrke Kampviljen, drev man, uden at regne med Fjenden, mere og mere paa med den ulyksalige Tanke om en Forstaaelsesfred, den vi formentes at kunne faa til enhver Tid. Dette blev det skæbnesvangre ved Fredsresolutionen. Øverste Hærledelse havde af militære Grunde anset den for urigtig; men Generalfeltmarskallen og jeg bemyndigede Rigskansleren til offentligt at udtale vor Tilslutning til hans Standpunkt, fordi han derved mente at kunne undgaa en Konflikt med Rigsdagsflertallet i Krigsførelsens Interesse. Dermed tog vi Fredsresolutionen ogsaa paa vore Skuldre — vi ansaa den trods alt for mindre skadelig end indre Uroligheder. Saa vidt var de indre Tilstande i Tyskland komne! Vi haabede, at den nye Rigskansler vilde forbedre dem, omend kun langsomt og ansaa det derfor for nødvendigt at komme hans Ønsker i Møde.

Mens jeg var i Berlin, havde Forværrelsen af Stemningen formelig trængt sig ind paa mig. Jeg turde ikke lægge Hænderne i Skødet og se til, medens vort Folks aandelige Nedgang skred videre og gjorde vor Krigsevne problematisk. Derfor gentog jeg overfor den nye Rigskansler den Anmodning, jeg afvigte December havde forelagt hans Forgænger, om at lægge Ledelsen af Pressen og Oplysningsarbejdet i Befolkningen ind under en direkte under ham, Rigskansleren, staaende Myndighed. Han lovede mig Svar paa denne min Opfordring i Slutningen af August.

VII.

Aanden i Hjemlandet paabød os indtrængende at handle. Vi havde de bedste Udsigter til at vinde Krigen. Men den var endnu ikke til

Ende. Det vundne maatte holdes, og meget maatte endnu føjes til. Sindstilstanden derhjemme gjorde det hele tvivlsomt. Ogsaa det direkte Undergravningsarbejde i Hæren blev nu kendeligt. Den 25. Juli skrev Generalkvartermesteren: »Der haves Sikkerhed for, at det uafhængige Socialdemokrati driver et Agitationsarbejde i Hæren, som i højeste Grad er til Skade for Disciplinen.« At det allerede den Gang var saaledes, bekræftes af Føreren for det uafhængige Socialdemokrati, Ledebour. I en Kongres af Arbejder- og Soldatterraad erklærede han i Forbindelse med Begivenhederne mellem den 5. og 9. November 1918:

»Disse fire Dage indtil 9. November benyttede Scheidemann og hans Fæller til at høste Frugterne af de uafhængiges Arbejde gennem næsten 2 Aar«.

En anden Fører, Richard Müller, udtalte:

»Forberedelserne til Revolutionen er allerede bleven truffet i Juni 1916, om Maalet end den Gang ikke stod saa klart«.

Det uafhængige socialdemokratiske Parti har gennem lang Tid forberedt Omvæltningen. Rigsdagsflertallet og en Del af Pressen og Befolkningen ydede — om end mange Gange ubevidst — deres Støtte til dette Arbejde.

Jeg var i Juli 1917 kommen til den bestemte Anskuelse, at Øverste Hærledelse under de foreliggende Forhold ikke kunde forholde sig uvirkelig indtil Slutningen af August. Det, den kunde gøre for paany at kalde den aandelige Krigsduelighed til Live, maatte anordnes straks, selv om jeg vel var klar over, at dette kun kunde blive ufuldstændigt, saa længe Regeringen ikke gik kraftigt i Spidsen paa dette Omraade.

Paa Grund af Langsomheden og Uklarheden i det indre Regeringsmaskineri savnede jeg ogsaa enhver Sikkerhed for, at der under den nye Rigskansler vilde blive ydet et grundigt Arbejde, selv om han ogsaa personligt stillede sig i Spidsen for Oplysningsarbejdet. Det var ejheller let for ham at trykke noget ned og kalde noget nyt til Live, eftersom de fleste Regeringsmyndigheder var beherskede af den samme Aand, der hidtil var udgaaet fra Rigskanslerpalæet, eller dog i det mindste ikke arbejdede imod den, hvad der i Virkningen er ganske det samme.

Allerede i lang Tid havde jeg overvejet Ordningen af et Oplysningsarbejde for Hærens Vedkommende. Dette Spørgsmaal blev nu brændende. Efter det Udkast, som Oberstløjtnant Nicolai forelagde mig, skabte Øverste Hærledelse den »patriotiske Oplysning ved Felthæren«, som dog kun var et svagt Surrogat for Ententens særdeles indgaaende Oplysningsarbejde indadtil. Betydningen af den patriotiske Oplysning eller, som den til at begynde med hed, »Oplysningsarbejdet blandt Tropperne« kunde sammenfattes i følgende Sætninger:

»Den tyske Hær er, paa Grund af den Aand, der besjæler den, sine Fjender overlegen og det stærke Rygstød for sine Forbunds-fæller.

Ved Krigens Begyndelse var Grundlaget herfor Begejstring og den gennem en lang Fredsuddannelse erhvervede Mandstugt. De

tre Krigsaar har forskudt og udvidet dette Grundlag. Forstaaelig Længsel efter Hjem, Familje og Erhverv kan lamme Kampkraften og Viljen til at holde ud indtil den endelige Sejr.

Krigens Længde bragte ogsaa i tiltagende Grad Savn og Ofre for Hjem og Hær. Jo mere disse Byrder trykker paa Hærens Aand, jo mere maa Overbevisning, Pligtfølelse og klar Besluttethed blive Grundlaget for Hærens Kampkraft.

Det er den »patriotiske Oplysning blandt Tropperne«s Opgave at sørge herfor.«

Den 15. September skrev jeg:

»Den fjendtlige Ødelæggelsesvilje og Nødvendigheden af, at vi kæmper videre, kommer mindre tydeligt til Orde hos de Tropper, der anvendes til Etape- og Garnisonstjeneste og Tjeneste i Hjemlandet, end hos selve Kamptropperne. Derfor maa der rettes særlig Opmærksomhed mod Aanden i Etapetropperne, ligesom det patriotiske Oplysningsarbejde i særlig Grad maa plejes hos dem.

I Direktiverne er der peget paa Vekselvirkningen mellem Hjemland og Hær. Men Hensyn til Aand og Opfyldelse af patriotiske Opgaver er Folk og Hær uadskillige. Derfor har den Højnelse af den patriotiske Aand, som skal foregaa i Forbindelse med Civilmyndighederne, saa stor Betydning. At virke i denne Retning maa Kommandomyndighederne i Hjemlandet lade ligge sig ganske særligt paa Sinde.«

Jeg udstrakte bevidst det patriotiske Oplysningsarbejde ogsaa til Hjemlandet, skønt jeg ellers holdt mig fjernt fra direkte Virksomhed dér, men jeg kunde ikke bare se til, hvordan alt gik ned ad Bakke. Det var min Hensigt at virke ansporende, men jeg fandt paa Myndighedernes Side ikke den ringeste Understøttelse, hvorvel Rigskansler, Dr. Michaelis og Statssekretær v. Kühlmann indrømmede, at der maatte skabes en eller anden Organisation til Højnelse af Stemningen. Man fik det Indtryk, at alt, som kunde puste til de nationale Lidenskaber, skulde holdes nede. Vi var komne saa vidt, at vi ansaa Udfoldelsen af de nationale Følelser som en strafværdig Forbrydelse.

Krigsministeren erklærede sig enig i, at den patriotiske Oplysning udstraktes til de stedfortrædende Generalkommandoers Omraader. I Sommeren 1918 blev der paa hans derom fremsatte Ønske indrømmet ham en vidtgaaende Indflydelse herpaa.

Som det første Bud i Loven for »Oplysningen« betegnede jeg en Redegørelse for Aarsagerne til Krigen, for Tysklands økonomiske Udvikling og dennes Betydning, for Følgerne af en tabt Krig, særlig ogsaa for de tyske Arbejdere, samt for Nødvendigheden af at kæmpe videre, til Fjendens Vilje var brudt, og der var skabt Sikkerhed for vor Videreudvikling.

Endvidere betonedede jeg vort berettigede Haab om den endelige Sejr og Nødvendigheden af Ledelse og Autoritet paa den ene Side og Underordning paa den anden Side.

»Jeg'et maa træde tilbage for det fælles store Maal. Strejker er en Trudsel mod vor Krigsførelse og vil koste Blod ude hos Tropskerne; Fredsgalskab forlænger Krigen ligesaavel som Mismod. Enighed indadtil gør stærk, alt andet svækker.«

Som Krigsmaal opstillede jeg »Sikringen af vor Fremtid« og sluttede: »Folk og Hær maa, indtil den endelige Fred er sluttet, staa bag Rigets Ledere i fuld Endrægtighed og Styrke.«

Disse Direktiver svarede til den daværende Krigssituation. De fulgte naturligt af de usalige Idéer, der næredes hjemme. Jeg troede paa den endelige Sejr og frygtede et Nederlag. Jeg gjorde alt for at vise Folket Situationens Alvor uden yderligere at trykke Aanden mod Jorden; den aandelige Faktor vurderedes stedse meget højt af mig og af mange med mig — desværre ogsaa af dem, som bevidst undergravede det tyske Folks aandelige Krigsduelighed og dermed Mandstugten i Hæren. Men mellem disse to Poler stod den brede Masse uforstaaende overfor Folkeanden, baade hos os selv og hos Fjenden.

I samme Aand som jeg har Krigspressekontoret atter og atter givet Oplysningsorganerne Anvisning paa at skildre Farerne ved en uheldig Krig.

»Den patriotiske Oplysning« skulde holde sig fjernt fra alt Partigængereri. Hertil regnede jeg ogsaa dette at tage Parti for eller imod Fredsresolutionen og Drøftelsen af Spørgsmaalet om Krigsmaalene. Afvigelser herfra taalte jeg ikke. Dog havde jeg intet at indvende imod, at foresatte — i Fald Mandskabet tillidsfuldt henvendte sig til dem med Spørgsmaal angaaende Krigsmaalene — i rolig og saglig Form gav deres personlige Anskuelser Udtryk overfor deres undergivne.

Det var ikke noget godt Tegn, at dette Oplysningsarbejde i Rigsdagen i Oktober endnu en Gang blev drøftet ud fra de hjemlige Partirammers snevre Synsvinkel, medens man dog slet ikke kendte dets Væsen. De givne Retningslinjer for Arbejdet blev indgaaende prøvede; man fandt intet at udsætte paa dem. Jeg var spændt paa, om det ikke højlydt vilde blive fordret, at ogsaa Regeringen skulde handle, og om den ikke nu selv følte sig tilskyndet til Handling. Rigsdagen lod sig dog nøje med at kritisere — nyttebringende Arbejde laa ogsaa den fjernt. Regeringen var glad over at være gaaet fri af et aabenbart Skær. Men Folket var vedblivende i Uklarhed om de Farer, der truede det.

I Tyskland var der dog endnu Mænd, som til fulde havde indset, hvordan Fjendens Tænkemaade var. De vilde styrke Krigsviljen og grundede »Fædrelandspartiet«. Jeg har ikke staaet i nogensomhelst Forbindelse med det; men dets Virksomhed var mig i Krigsførelsens Interesse overordentlig velkommen. At det i sine Maal gik for vidt, skadede ikke. Krigens Storme skal nok sørge for, at Træerne ikke vokser ind i Himlen.

Jeg begyndte at haabe paa, at der nu dog kunde naas noget godt gennem Fædrelandspartiet. Dette Haab varede kun kort. Ogsaa Fædrelandspartiet blev trukket ind paa den indre Politiks Gebet: vi drev netop kun indre i Stedet for Krigspolitik. Fædrelandspartiets Sving-

ning — lad saa være, at dets Navn ikke var heldigt valgt, og at der ved dets Stiftelse ogsaa iøvrigt kan have været et og andet, som ikke gavnede Sagen — blev hidført af dets Modstandere og Regeringen. Grev Hertling fulgte i det Stykke ikke blot Flertalspartierne, til min Skræk var det i fuld Overensstemmelse med hans inderste Overbevisning. I Stedet for at hverve Forbundsfæller til Krigsførelsen tog Regeringen dem selv uden at give nogen Erstatning. Det forholdt sig virkelig saa: Den gode Gud i Himlen forlod sit tyske Folk, fordi det havde forladt sig selv.

Det var af Betydning for mig at erhverve et personligt Indblik i Oplysningsarbejdet. Jeg lod derfor i Kreuznach »Oplysningsofficeren« fra Saarbrücken holde et Foredrag, saaledes som han lagde det til rette for den brede Offentlighed. Foredragsholderen, Løjtnant Schmetzer, skildrede særlig gribende Følgerne af en uheldig Krig for vore Arbejdere. Han viste, hvorledes de vilde blive arbejds- og brødløse eller Slaver for den internationale Kapital. Jeg kan kun sige, at alle vi, der hørte Foredraget, var bevægede. Jeg mente, det maatte have almén Interesse, navnlig ogsaa for Udenrigsministeren, og lod det gentage i hans Nærværelse. Desværre blev de Forhaabninger, jeg knyttede hertil, ikke opfyldte.

Af Frontofficererne, der var fuldt optagne af deres daglige Tjeneste, i Særdeleshed af de ret unge Kompagniførere, kunde det ikke forventes, at de vilde omfatte Oplysningsarbejdet med tilstrækkelig Forstaaelse. Det maatte derfor ledes af Officerer, som følte baade Hjemmets og Hærens Pulsslag og særlig forstod at leve sig ind i Frontsoldatens Tankegang. De skulde atter henvende sig til hertil egnede Officerer, Underofficerer og menige og ogsaa tage Mænd i Arbejde derhjemme fra. Oplysningsarbejdet var en helt ny Opgave, maatte selv i Hæren overvinde Mistro og mange Vanskeligheder. At vælge »Oplysningsofficerer« med den rette Forstaaelse var ikke heller let. Der maatte gaa adskillig Tid hen, inden alt gik, som det skulde.

Ogsaa efter Oprettelsen af »det patriotiske Oplysningsarbejde« var jeg i stadig Forbindelse med Armé-Overkommandoerne om Aanden og Stemningen i Hæren og benyttede enhver Lejlighed til at faa Indblik heri. Jeg hørte herunder, at Feltpræsterne forrettede deres ansvarsfulde Gerning med Hengivenhed og Iver og var Tropperne i Skyttegravene til megen Husværelse.

Ved de stedfortrædende Generalkommandoer stødte Oplysningsarbejdet naturligvis paa endnu flere Vanskeligheder end ved Hæren. Ogsaa her medvirkede Mænd af alle Partier; Regeringen holdt sig fuldstændig borte fra det.

Soldaterne tænkte med særlig Bekymring paa deres Fremtid efter Krigen. Naar henses til de økonomiske Foreteelser derhjemme og den dér mere og mere om sig gribende økonomiske Egoisme og hensynsløse Havesyge, var dette kun naturligt. Allerede som Stabschef hos Oberbefehlshaber Ost, i en Tid, hvor Forholdene i Hjemlandet endnu ikke havde tilspidset sig, bestræbte jeg mig for ved Meddelelser i »Armé-Aviserne« at oplyse Soldaterne om, hvad Landet gjorde for Invalidere og

efterladte. Jeg har beskæftiget mig meget med disse Spørgsmaal og saa med Beklagelse, hvor Taknemlighedsfølelsen overfor Invaliderne svandt ind, og hvorledes der meget ofte ikke blev taget behørigt Hensyn til de invalides Sjælstilstand. Spørgsmaalet angik hele det tyske Folk og maatte ikke udnyttes til partipolitiske Formaal.

Forsorgen for Soldaterne og de faldnes efterladte var mig en Hjertesag. Det, der vilde fremme Forsorgen bedst, var den endelige Sejr, som alene kunde danne det rette Grundlag for den. Jeg vilde dog virke paa en mere personlig Maade. En Indsamling til Fordel for Invalider i Maj 1918, som jeg arbejdede med paa, og som da bar mit Navn, kunde opvise glimrende Resultater. Idéen fødtes af en begejstret tysk Kvinde, Frøken Emma Tscheuschner, som i det store Arbejde paa den mest virksomhedsfulde Maade støttedes af Direktør Henrich. »Ludendorff-Fondet« gav langt over 150 Millioner, et Resultat, som endnu aldrig var set. Under Revolutionen fik det Navnet »Folkefondet«. Mente Folkekommisærerne, mente den tyske Republiks første Regering ikke, at det var rigtigt, at mit Navn vedvarende var knyttet til en Veldædighedsforanstaltning, som netop mit Navn havde indbragt dobbelt saa meget som i andet Fald, og af hvilken mange tusind Krigsinvalider drager Fordel? Dommen over denne Handling overlader jeg Menneskeheden — og de Krigsinvalider, som af Ludendorff-Fondet nyder en fortjent Understøttelse, om de overhovedet erfarer mit Navn.

Hvad der er blevet af dette Fond under dets nye Navn, ved jeg ikke i Enkeltheder. At der af det er betalt Forskud paa Statens Forsorg, er ikke i Overensstemmelse med mine Anskuelser. Det var ikke Hensigten med det. Jeg vilde bringe en Hjælp derudover. Nu gaar der som et Stik gennem mit Hjerte, naar jeg paa Gaden ser arbejdsdygtige Krigsinvalider — tigge. Ogsaa det kalder man Taknemlighed og national Samvittighed!

I Krigsinvalideforsorgen syntes det Spørgsmaal mig af særlig Betydning, hvorledes tapre Mænd, som havde mistet deres Lemmer, atter kunde opdrages til livsglade og arbejdsdygtige Mennesker og dermed gives tilbage til sig selv og til Fædrelandet. Alle Bestræbelser, som tog Sigte herpaa, og de Fremskridt, der skete i Fremstillingen af kunstige Lemmer, fulgte jeg med levende Interesse.

Ved Forsorgen drejede det sig ikke alene om de efterlevende og Invaliderne, men ogsaa om at skaffe de sunde Soldater, som vilde arbejde, økonomisk Sikkerhed efter Krigen. Det var Statens og de hjemmeblevnes Pligt overfor dem, der uegennyttigt havde ofret saa uendelig meget for dem. Soldaterne skulde have billige Boliger og billig Jord med Ejendomsret paa fordelagtige Betingelser og med Udelukkelse af al Spekulation. Ganske vist kunde dette kun ske meget langsomt og skridtvis og maatte ikke gaa den tidligere Ejer for nær eller gøre ham retsløs. Jord-Reformatoren Hr. Damaschkes Udtalelser angaaende Nødvendigheden af at gøre Boligerne billigere, navnlig for Arbejderbefolkningen, og at holde dem fri for Udbytning, saavel som hans historiske Fremstilling har gjort et dybt Indtryk paa mig. Hans Oplysninger om Bolignøden efter Krigen 1870—71 syntes mig i Særdeleshed af Vig-

tighed. Øverste Hærledelse henvendte sig til Rigskansleren og betoned Boligordningens store Betydning for Krigens Eftervirkning paa Folke- og Værnekraft og foreslog en Lov om Hjemstedsret og Krigerbosteder, samt om Bevilling af Pengemidler til Bygning af mindre Lejligheder og om Sikring mod Grundspekulationens Indflydelse. Øverste Hærledelse interesserede Felt-Sanitetschefen, Generalstabslæge v. Schjerning for hele Befolkningspolitikken, som han og hans Medarbejdere, frem for alle Overstabslæge, Dr. Hochheimer, tog sig af med den største Hengivenhed. Deres Tanker nedlagdes i en Fremstilling, som ligeledes tilstilledes Rigskansleren.

Jeg var besjælet af Ønsket om at opdrage en tilfreds og værne-kraftig Generation efter Krigen. Jeg vilde i de baltiske Provinser skabe et stort Nybyggeromraade for Soldater og de Tyskere, der efter Krigen i stort Antal maatte ventes tilbage fra Rusland. De vidtstrakte, ubeboede og udyrkede Egne dér bød Plads for tyske Nybyggere uden at komme Landets Indbyggere for nær. Ogsaa Elsass-Lothringen skulde anvendes til Nybygger-Formaal; dette gamle tyske Land skulde herigennem endelig igen faa rigtig tysk Karakter. Her var en vid Arbejds-mark af den højeste nationale Betydning. General Hahndorff tog dette Spørgsmaal paa sig og havde med sit store Udsyn særlige Forudsætninger herfor. Der blev dannet Nybyggerselskaber paa bred Basis, der raadede over Tysklands mest erfarne Kredse, og de gik straks i Gang. Den Gang ophidsedes Gemytterne over Nybyggerselskaberne. Hvor vigtig Tanken var, skulde Fremtiden vise. En af den republikanske Rege-rings første Handlinger var Forslag til en Koloniserings- og Udstyk-ningslov, som i sine Hovedlinjer hvilede paa de af Øverste Hærledelse ved Professor Ludwig Bernhard foreslaaede Forordninger for Kurland. Ganske vist staar nu de mægtige Prisstigninger og Umuligheden af at skaffe Bygningsmaterialer i Vejen for Lovens Gennemførelse. Ogsaa for Krigsforsorgen har Revolutionen gydt Vand i Vinen og kun taget i Stedet for at give. Der er givet Penge nok ud, men Soldaterne, der havde fortjent dem, har ingen faaet.

Vi sørgede ogsaa for de Studenter og Gymnasiaster, som var i Krigstjeneste, og hvis økonomiske Fremtid syntes mere og mere usikker. Jeg haabede paa særlig Nytte for vort Fædreland ved at gøre noget for dem. Den præsiske Kultusminister, Dr. Schmidt, følte varmt for denne Sag og var en af de ledende Aander i Arbejdet.

VIII.

Udover Krigsledelsen og de dermed forbundne store Spørgsmaal havde jeg i Kreuznach endnu en hel Del andet at gøre, ogsaa tilsyneladende uden Betydning, men dog Led i det hele. Livet havde ordnet sig her som i de tidligere Hovedkvarterer. Feltmarskallen, nogle andre Herrer og jeg boede i en Villa, som en Gang i tidligere Tid havde været beboet af Kejser Wilhelm den I, den store Hersker og Menne-skekender, under hvis Scepter Tysklands Drøm om Enhed blev til Virke-lighed. Vore Kontorer var i Oranienhof. Vejen dertil fra vor Villa

var kun kort. De regelmæssige Ture gav mange Mennesker, som vilde mig vel, Lejlighed til at glæde mig med en Hilsen og af og til med Blomster. Ellers holdt jeg mig i mit daglige Liv altid for mig selv, fordi — jeg kender Menneskene.

Min daglige Spadseretur førte mig til Rosenhaven ovenfor Byen eller ogsaa blot til Anlægene ved Oranienhof, sjældent andre Steder. I Foraaret 1918 blev denne skønne Rosenhave og Haven ved Oranienhof i Løbet af faa Timer ødelagt af en rivende Stormflod. Som Revolutionen om Efteraaret for hen over Tyskland, saaledes gik Floden om Foraaret hen over Kreuznach. Det, der gennem lange Aar møjsommeligt af Byen var bygget op, blev tilintetgjort i Løbet af faa Timer. Ødelæggelsen gik forbausende hurtigt for sig. Oprømningen af Haver og Huse og Bortskaffelsen af Mudder og Slam begyndte straks, men det tog lang, lang Tid, og Sporene efter Stormfloden blev alle Vegne tilbage. Var det et Varsel om, hvad der skulde komme?

Mange Gæster kom og gik i Kreuznach. Til alle maatte jeg trods min uhyre Arbejdsbyrde have Tid og finde Ord. Med Repræsentanterne for det prøjsiske og ogsaa det bayerske Krigsministerium maatte jeg drøfte Vedligeholdelsen og Øgelsen af Hærens Kampkraft. Aanden i Hjemlandet og Erstatningsspørgsmaalet var permanent paa Dagsordenen. Ogsaa Spørgsmaal om Hærens Fremtid blev behandlet. Afrustningsidéen ilede forud for Verdensordenen ligesom Tanken om Forstaaelsesfreden. For mig som en praktisk tænkende Mand syntes en Afrustning før en indtraadt Ændring i Verdensordningen ligesaa umulig, som den forekom de demokratiske Regeringer i England, Frankrig og De Forenede Stater. Ernæringsproblemerne og Bekymringerne derhjemme lagde ofte Beslag paa mig. Alt det grundlæggende for Krigsførelsen blev kort sagt bearbejdet uophørligt, stadig prøvet paany og, saa vidt det stod i min Magt, kompletteret eller sikret gennem Rigsregeringen. — Med hvilket sørgeligt Resultat, det har jeg paavist for det vigtigste Spørgsmaals Vedkommende, det tyske Folks aandelige Krigsevne.

Paa det krigspolitiske Omraade var det navnlig Behandlingen af Dobrudscha, Oberbefehlshaber Osts Omraade og Elsass-Lothringen, der optog mig.

I Dobrudscha fortsattes Bulgarernes Kamp mod den tyske Etapeforvaltning. I Juni var Zaren og Radoslawow i Kreuznach. Radoslawow førte nu selv et Fremstød for at faa Etapeomraadet under bulgarsk Forvaltning, d. v. s. som han den Gang haabede at bringe Dobrudscha til Bulgarien. Jeg trak ogsaa Udnyttelsen af de nye serbiske Kuldistrikter af Tyskland til Fordel for Fireforbundets Krigsøkonomi med ind under Forhandlingerne; der blev gjort nogle Notitser, men derved blev det. Det var kun Tidsspilde, og det under Forhold, hvor der lagdes Beslag paa mine Tanker af Begivenhederne ved Fronten. Det var næsten ulideligt at bære den uhyre Tvang, som jeg hyppigt maatte paalægge mig selv. En saadan haardhændet Selvtugt vilde være god for mange. I det foreliggende Tilfælde lykkedes det for Øverste Hærførelse at afslåa det bulgarske Angreb paa Etapeforvaltningen, i hvert

Fald at skyde Afgørelsen ud paa langt Hold. Det lykkedes heller ikke nu Regeringen at bevæge Hr. Radoslawow til at fjerne De Forenede Staters Repræsentant i Sofia; jeg antager, at den paany har gjort sig alvorlige Bestræbelser herfor.

Oberbefehlshaber Osts Omraade havde jeg forladt i Slutningen af August 1916. Den Forvaltning, jeg havde indrettet, var kun tilpasset efter de militære Krav; den arbejdede ogsaa i 1917 godt. Der maatte dog nu efterhaanden gives den et mere politisk Tilsnit.

Der maatte regnes med, at Proklamationen af Kongeriget Polen den 5. November vilde virke nedslaaende paa Litauerne og i Oberbefehlshaber Osts Omraade kalde en storpolitisk Agitation til Live. Direktiver for en neutral Behandling af de nationale Spørgsmaal og Ligeberetigelse for alle Nationaliteter var nu ikke længere tilstrækkeligt.

Paa min Anmodning offentliggjorde Statssekretær v. Jagow en Kundgørelse i Aviserne i det besatte Omraade med det Formaal at berolige Litauerne. Denne Offentliggørelse foregik samtidig med Proklamationen af Kongeriget Polen. Den litauiske Bevægelse, der hidtil udelukkende havde haft sit Udspring i Schweiz, kom nu i Gang i selve Landet. Ved Siden heraf voksede den storpoliske Bevægelse, hvis Maal var Litauens Tilslutning til Polen. Der var ingen som helst Anledning for os til at taale en saadan Agitation. Polen havde ved sit Forhold ved Dannelsen af Hæren klart vist, at det vilde være en Slags politisk Aagerkarl. Vi maatte nu tænke udelukkende paa vor egen Fremtid og de Farer, der kunde komme fra Polen. I Overensstemmelse med den hidtil fulgte Politik fik Oberbefehlshaber Ost derfor den Anvisning, at enhver Øgelse af Polakherredømmet, som kun kunde vindes paa Bekostning af andre Nationaliteter, ikke var ønskelig i Oberbefehlshaber Osts Omraade.

Litauerne tog selv Kampen med Polakkerne op, idet de skarpere betonedes deres Følelser og Ønsker. I Marts 1917 fremsatte de overfor Oberbefehlshaber Ost en Adresse i saa Henseende. Denne forelagde derefter Øverste Hærledelse et Memorandum angaaende de Veje, den tyske Politik i Forvaltningsomraadet maatte slaa ind paa. Vi sendte dette Memorandum videre til Rigskansleren med Anmodning om at fatte en bestemt Beslutning med Hensyn til den nationale Politik, der skulde drives indenfor Oberbefehlshaber Osts Omraade. Øverste Hærledelse udtalte ved den Lejlighed, at det maatte være udelukket dér at drive en udpræget Polakpolitik. Et Polen, som bredte sig udenom Vest- og Østprøjsen, vilde ikke kunne forenes med Tysklands militære Sikkerhed. Det tyske Herredømme i Oberbefehlshaber Osts Omraade maatte støtte sig paa Litauer og Ruthenere. Samtidigt foreslog vi en Drøftelse af disse Spørgsmaal, hvis hurtige Løsning laa mig meget paa Sinde. Her som overalt hævdede jeg det Standpunkt, at Rigskansleren havde at fastsætte de politiske Retningslinjer; de maatte blot være forenelige med de militære Sikkerhedskrav. At gennemføre de politiske Direktiver maatte i dette Tilfælde blive Øverste Hærledelses og Oberbefehlshaber Osts Opgave.

Den 5. April fandt den første Forhandling Sted i Bingen med

Repræsentanter for Rigskansleren under Forsæde af Generalkvartermesteren, General Hahndorff.

Generalfeltmarskallens og mit Endemaal for den fremtidige Ordning af de Egne, der stod under Oberbefehlshaber Osts Forvaltning, var et Hertugdømme Kurland og et Storfyrstendømme Litauen, begge i nøjeste Tilslutning til Tyskland og i Personalunion ved Hans Majestæt, hvad enten det blev som Konge af Prøjsen eller som Kejser af Tyskland. Tyskland-Prøjsen erholdt derved en ny militær Sikring mod nye Overfald fra Ruslands Side og tillige Land til Forsørgelse af vore Soldater efter Krigen.

Kurlands Grænser var givne.

Sværere var det at fastslaa Begrebet Litauen. Den litauiske Befolkning bor for Størstedelen, men islaaet med polske Godsejere, Nord for Linjen Dünaburg—Wilna—Olita—Suwalki. Syd derfor bor Litauerne mere spredt i det af Polen gennemtrængte og stærkt poloniserede Rutheneromraade. Wilna, Grodno og andre Købstæder er polske. Først ved Bjalystok faar Polakkerne absolut Overhaand. Jøderne er spredt over hele Litauen. Tyskere bor hovedsagelig ved den østprøjsiske Grænse. I Oberbefehlshaber Osts Forvaltningsomraade Syd for Kurland var Litauerne i Majoritet, omend kun ringe, og dannede derved en Modvægt med Polakkerne. De var i samme Grad truede af disse, som vore østlige Grænseegne er det, og derfor vore naturlige Forbundsfæller, som vi ubefinget maatte styrke og drage nærmere til os. Saavidt gik mine Udtalelser den 5. April endnu ikke. Det var mig først om at gøre at faa Rigskanslerens Sanktion til en udpræget litauisk Politik. Forhandlingerne gav endnu intet Resultat.

Allerede den 23. i samme Maaned fandt der i Kreuznach en ny Forhandling Sted. Efter Revolutionens Udbrud havde Rusland givet Litauerne vidtgaende Forsikringer. Nu erkendte ogsaa Rigskansleren Nødvendigheden af at drive en tydeligere Politik overfor dem. Den 30. April blev der naaet en almindelig Overenskomst, hvorefter der i hele Oberbefehlshaber Osts Omraade vilde være at gaa frem efter følgende Ledelinjer: tysk skulde foretrækkes, men ethvert Skin af tvungen Germanisering, som jeg aldrig var nogen Ven af, skulde undgaas overfor alle Nationaliteter. Ordet »fortyske« har altid været mig ubehageligt. Litauerne skulde vindes med alle Midler, og Ruthenerne i de nordlige Distrikter skulde nærmes til Litauerne.

Der skulde lægges Hindringer i Vejen for en polsk Propaganda, men uden, ved aabenlyst at tage Parti, at komme i Modsætning til den Politik, der dreves af Generalgouvernøren i Warschau.

Disse Ledelinjer fastlagde Rigsregeringen endnu ikke endeligt, men gav Vejen for en tydelig Politik overfor Litauerne fri. I Overensstemmelse med Regeringen publicerede Oberbefehlshaber Ost den 30. Maj Tilladelsen til at danne et litauisk »Tillidsraad«, i hvilket Litauerne dannede Flertallet og de andre Nationaliteter var repræsenterede ved enkelte Medlemmer. Tillidsraadet var tænkt som et Landsorgan, som skulde fremsætte Litauernes Ønsker overfor Forvaltningen.

De almindelige Forhold gjorde det mere og mere nødvendigt, at der

Ilev skaffet endelig Klarhed over vore Maal i de østlige Omraader. De Slagord, som den fjendtlige Propaganda havde bragt frem, om Freden uden Anneksjoner og om de smaa Nationers Selvbestemmelsesret, var egnede til at føre det litauiske Spørgsmaal frem mod en Løsning, som var imod de tyske Interesser. Den lod en Mulighed aaben for Polakkerne til ogsaa at skaffe sig Overhaand i disse Egne, hvor de hidtil endnu ikke havde haft det.

Øverste Hærledelse indbragte den 21. Juli til Udenrigsministeriet — Rigskansler, Dr. Michaelis havde netop tiltraadt sit nye høje Embede — et Forslag om i Kurland og Litauen at drive en national, og i Litauen en udpræget litauisk Politik. Vi tilstræbte nu definitivt Realisationen af vore Tanker med Hensyn til Kurland og Litauen. I begge Omraader skulde der dannes »Landsraad«.

Den 25. Juli erklærede Statssekretær Zimmermann sig enig i saavel Tidspunktet for som Arten af den foreslaaede Fremgangsmaade. De Resultater, vi i Mellemtiden havde tilkæmpet os i Galizien, havde yderligere klaret Situationen. Kun raadede Statssekretæren »under Hensyn til de lidet overskuelige Fremtidsmuligheder« os fra »paa udvendig kendelig Maade eller endog bare for os selv at fastslaa Personalunionen som det bestemte Maal«. Han betonedede imidlertid senere, »at han dermed paa ingen Maade vilde have denne Tanke afvist.« Hvornaar Regeringen overfor Offentligheden vilde bekende sig til denne Politik, maatte blive dens Sag, for mig var det tilstrækkeligt at have opnaaet Udenrigsministeriets Bifald til en klar Politik. Jeg betonedede overfor Ministeriet min Tilfredshed med, at der mellem det og Øverste Hærledelse var opnaaet Enighed om den Politik, der i den nærmeste Tid skulde følges i Oberbefehlshaber Ost's Omraade. Oberbefehlshaber Ost fik i August Direktiver i Overensstemmelse hermed, som skulde føre til Dannelse af Landsraadene.

Jeg haabede, at vi gennem tilstrækkelig Fasthed og Ihærdighed vilde naa Maalet. Indenfor de af os tilsigtede Rammer vilde Litauerne bedre kunne komme til deres Ret end ved Tilslutning til Polen eller Rusland. Fremstaaende Litauere havde ogsaa klart indset, at de kun ved Tysklands Hjælp kunde holde deres Nationalitet oppe. Hertil maatte det blive nødvendigt at have Medvirkning fra Gejstlighedens Side, som var os venligsindet, takket være den af os foranledigede Tilbagevenden af Biskoppen i Kowno. Men det litauiske Demokrati troede paa Værdien af Slagordene om de smaa Nationers Selvbestemmelsesret, skønt dette aldeles ikke lod sig praktisere i de blandede Egne i Litauen. Indspundet som det var i politiske Dogmer, saa det ikke den Polakfare, der i Virkeligheden ogsaa truede Litauen.

Det tredje Spørgsmaal, som beskæftigede mig i Sommeren 1917, var det elsass-lothringske. Øverste Hærledelse kunde naturligvis kun be-
tragte det ud fra det Standpunkt, som det var dens Opgave at hævde, og det var nu en Gang det militære. Det Indtryk, jeg havde faaet som Brigadechef i Straszburg, og de mange sørgelige Erfaringer fra Krigen med Hensyn til Elsass-Lothringen, gav for mig ingen Plads for Tvivl om,

at Elsass-Lothringens statretlige Stilling som Rigsland hverken var Fugl eller Fisk og ikke var i Overensstemmelse med Beboernes Interesser. Fra Rigsdagens Side blandede man sig ogsaa for meget i Regeringssagerne. Der blev drevet en uklar og svag Politik, som ikke kunde tilfredsstille nogen. Jeg tilstræbte Elsass-Lothringens Tilslutning til Prøjsen, hvilket ingenlunde betød en »Forprøjsning« af Beboerne. Prøjsen har optaget Rhinprovinsen i sig; dens Befolkning har herunder bibeholdt sin Egenart og udviklet sig kraftigt. Hvorfor skulde ikke ogsaa Elsass-Lothringen gaa en lignende Vej til Held for sine Indbyggere, der saavel økonomisk som med Hensyn til Afstamning paa det nøjeste er knyttet til Tyskland. Man kunde ogsaa tænke sig andre Løsninger. Under alle Omstændigheder maatte Enheden i Kommandomagten over de ved Grænsen staaende Tropper, over Grænsesikringen og Jernbanerne sikres fuldstændigt. Dette var ganske vist kun meget vanskeligt at opnaa ved nogen anden end den prøjsiske Løsning, naar Ordningen virkelig skulde hvile paa fast Grund.

Fra et militært Standpunkt har jeg udtalt mig mod en Autonomi, som den mindst heldige Løsning. Men hvilken der end blev valgt, saa maatte Grundbetingelserne være virkelig at imødegaa den uberettigede franske Indflydelse og erstatte den med en tysk. Til dette Formaal hørte der efter min Mening en Fortyskning af Kleresiet og Embedsstanden. Kleresiet rekrutterede sig endnu stadig fra franske Anstalter, ligesom ogsaa nogle Søstre- og Lærerindeorganisationer. Det var virkelig himmelraabende! Kunde Tyskland ikke ligesaa godt levere saavel Gejstlighed som Nonner og Lærerinder? Ogsaa Embedsstanden skulde besidde tysk Aand. Det behøvede jo ikke at være den berygtede »Ostelbie«, som dog faktisk har gjort saa uendelig meget for Tysklands Storhed, men hvis stejle Sindelag maaske nok ikke var paa sin Plads i Elsass-Lothringen. Rhinlandene og Sydtyskland kunde stille de hertil nødvendige Kræfter.

Endelig maatte franske Besiddelser i Elsass-Lothringen bringes over paa tyske Hænder, saaledes som det var proklameret af Ententen, som Krigens Ret. Paa den Maade skulde der ogsaa erhverves Jord til den paatænkte Kolonisering for tyske Soldater.

Kampen mod Privatejendom var en af denne Krigs Uhyrligheder. I 1870—71 var Tyskere bleven udviste af Frankrig. Den Gang gjaldt det som en særlig Forsyndelse mod Folkeretten. Men disse Tyskeres Privatejendom havde Franskmændene aldeles ikke antastet. Ved Begyndelsen af den nuværende Krig var England meget hurtigt skredet til at likvidere de tyske Forretninger og havde dermed klart vist, af hvilke Aarsager det var traadt ind i Krigen. Det vilde fjerne den ubelejlige tyske Konkurrence i hele Verden. De andre Ententestater fulgte Englands Parole. De »sorte Lister« tjente dels lignende Formaal, dels skulde de ogsaa yderligere skærpe Blokaden. De ramte med uhyre Vægt det neutrale Udland, som — tav. Folkekrigen antog mere og mere uhyrlige Former.

Det forekom mig nødvendigt, at der angaaende Elsass-Lothringens Fremtid herskede Overensstemmelse mellem de højeste Militær- og Ci-

vilmyndigheder. Generalfeltmarskal Hertug Albrecht af Württemberg, som siden Foraaret 1917 repræsenterede Militærmagten i Elsass-Lothringen, maatte have klar Besked. Jeg henvendte mig derfor til Regeringen og foreslog en Forhandling, som ogsaa fandt Sted. Der naaedes dog ikke derved nogen Klarhed.

Den 1. januar 1917 blev det bekendtgjort, at den tyske Regering havde besluttet at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation. Dette var en meget vigtig begivenhed, som viste, at den tyske Regering var villig til at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation. Dette var en meget vigtig begivenhed, som viste, at den tyske Regering var villig til at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation.

Den 1. januar 1917 blev det bekendtgjort, at den tyske Regering havde besluttet at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation. Dette var en meget vigtig begivenhed, som viste, at den tyske Regering var villig til at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation. Dette var en meget vigtig begivenhed, som viste, at den tyske Regering var villig til at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation.

Den 1. januar 1917 blev det bekendtgjort, at den tyske Regering havde besluttet at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation. Dette var en meget vigtig begivenhed, som viste, at den tyske Regering var villig til at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation. Dette var en meget vigtig begivenhed, som viste, at den tyske Regering var villig til at indtræde i en forhandling med de allierede Regeringer om en løsning af den elsass-lothringiske situation.

Slaget i Flandern og Ruslands Sammenbrud i Sommeren 1917.

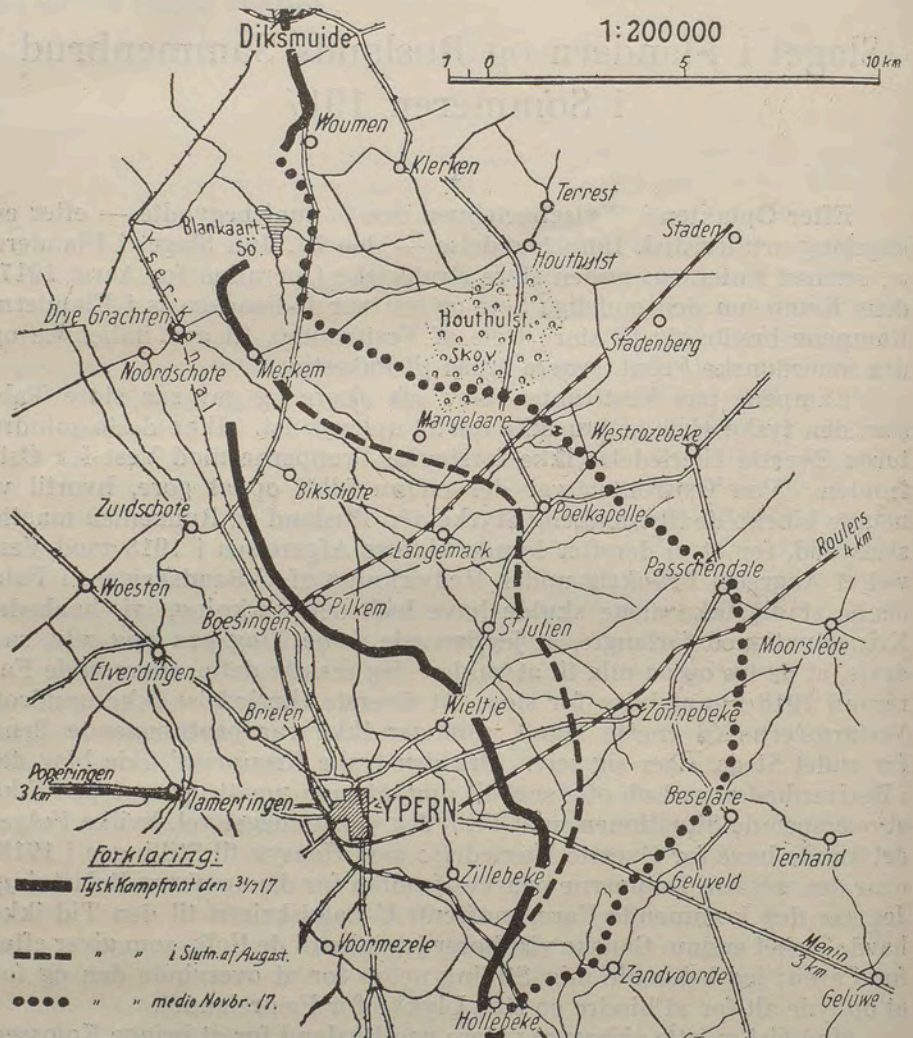
I.

Efter Optakten i Wytschaetebuen den 7. Juni begyndte — efter en dagelang artilleristisk Ildforberedelse — den 31. Juli Slaget i Flandern og dermed Ententens anden store strategiske Operation for Aaret 1917: dens Kamp om den endelige Sejr og om vor U-Baadsbasis i Flandern. Kampene bredte sig til store Dele af Vestfronten, til den italienske og den macedonske Front, senere ogsaa til Palæstina.

Kampene paa Vestfronten blev saa svære og gav saa store Tab, som den tyske Hær endnu ikke havde oplevet det. Ikke desto mindre turde Øverste Hærledelse ikke forstærke Tropperne mod Vest fra Østfronten. Paa Østfronten var der endnu fuldt op at gøre, hvortil vi maatte bibeholde tilstrækkelig Styrke dér. Rusland og Rumænien maatte slaas ned, for at vi derefter kunde hidføre Afgørelsen i 1918 mod Vest ved et Angreb i Frankrig under Medvirkning af U-Baadskrigen, i Fald denne stadig ikke alene skulde have haft den Virkning, vi haabede. Krigssituationen forlangte, at jeg læssede drøje Ting paa mig selv, saa drøje, at de fik ogsaa mig til at vakle. Jeg maatte dette, ellers vilde Færerne i 1918 kunne blive for store. At Øverste Hærledelse ikke uddrog Vestarméerne én eneste Mand, som der ikke var paatrængende Brug for andet Steds, siger sig selv. Fra den tyske Kronprins' Side blev det i Begivenhedernes Løb ofte sagt til mig, at man maatte paasse paa ikke at overspænde Situationen mod Vest. Jeg vidste meget vel, hvilke Følger det kunde have for Øverste Hærledelse med Hensyn til Stillingen i 1918, naar den udsatte Tropperne paa Vestfronten for denne uhyre Belastning. Jeg saa den kommende Fare, saafremt U-Baadskrigen til den Tid ikke havde virket endnu. Ganske vist hører jeg ikke til de Folk, som giver efter for Faren; jeg beklædte min Stilling netop for at overvinde den og for at opbyde alt for at hindre en stor Ulykke for Fædrelandet.

Mod Øst maatte vi hamre videre paa Rusland for at bringe Kolossen til Sammenbrud. Allerede under Operationerne i Østgalizien havde jeg pr. Telefon spurgt Oberst Hoffmann, hvordan han stillede sig til en Dünaovergang ovenfor Riga. Naturligvis maatte han hertil have de Tropper, som den Gang endnu kæmpede i Galizien. Obersten var straks Fyr og Flamme. Oberbefehlshaber Ost traf ufortøvet de første forberedende Foranstaltninger. Da det i de første Dage af August blev klart, at Fremmarchen i Østgalizien og Bukowina maatte standses, og at der først kunde tænkes paa en Genoptagelse af Offensiven, efter at Jernbanerne var bleven retablerede, fik Oberbefehlshaber Ost Ordre til at

udføre Dunaovergangen. Jeg troede den Gang, at en saadan kunde finde Sted omkring 20. August og haabede atter hurtigt at kunne frigøre Tropperne dér. Ved Midten eller Slutningen af September, efter Retablering af Banerne Syd for Dnjestr, tænkte jeg saa at kunne være saa vidt, at

Skitse 21: Flandernslaget.

Operationerne fra Bukowina og over Sereth ind i Moldau kunde tage deres Begyndelse. Til dette Formaal skulde Tropperne fra Riga atter transporteres Syd paa.

Dagene fra 31. Juli til ind i September var opfyldte af en uhyre Spænding. Den 31. Juli havde Englænderne angrebet over en Frontbredde af ca. 25 km, idet de paa venstre Fløj var understøttede af nogle franske Divisioner. De havde under Angrebet sat saa vældige Artilleri- og

Ammunitionsmasser ind, som det selv paa Vestfronten hidtil sjældent havde været Tilfældet. Fjenden var paa hele Fronten med sine Tanks brudt ind paa mange Steder. Kavalleridivisioner stod parat til at hugge ind og forfølge. Det lykkedes dog 4. Armé, som imidlertid havde faaet Oberst v. Loszberg til Stabschef, ved Indsættelse af Modangrebsdivisionerne at byde den fjendtlige Fremstormen Holdt og indskrænke dens Omfang. Resultatet var, at vi foruden et meget betydeligt Tab af Fanger og Materiel mistede Terrain paa hele Angrebsfronten af 2 til 4 kms Dybde, ligesom der tæredes haardt paa Reserverne.

I August brændte Kampen løs paa mange Punkter af Vestfronten. I Flandern angreb Ententen igen den 10. Dagen var heldig for os, men den 16. paafulgte der et nyt stort Slag. Englænderne vandt Terrain indtil forbi Poelkapelle og blev kun med Opbydelse af alle Kræfter kastede et kort Stykke tilbage. I de følgende Dage fortsattes Kampvirksomheden med noget aftagende Styrke, men den 22. var paany en haard Storkampdag. Med den 25. August endte Flandernslagets andet Afsnit. Det kostede os meget.

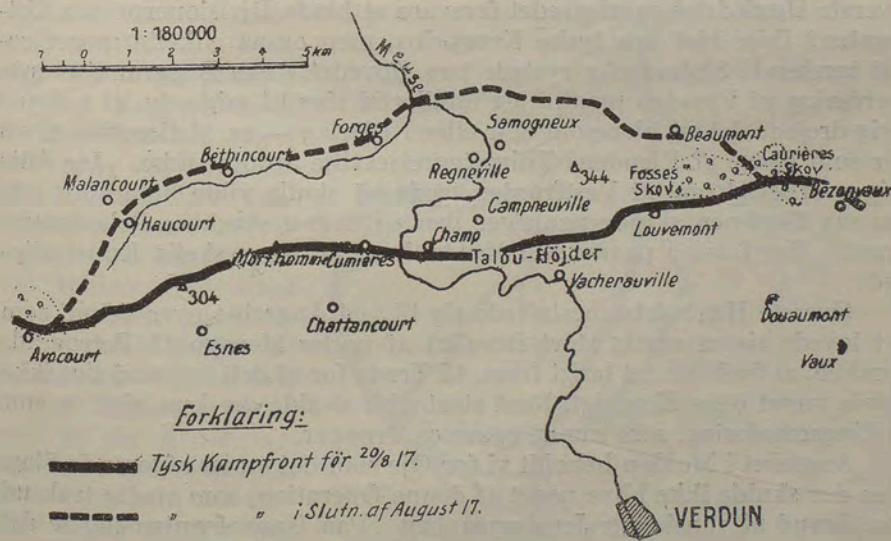
Længere mod Syd brød den 15. August et Angreb med adskillige engelske Divisioner ind i vor Stilling Nord for Lens og fravristede os et vigtigt Højdepunkt.

Paa Arrasslagets gamle Kampplads paa begge Sider af Scarpe var et fjendtligt Fremstød den 9. brudt sammen.

Ved Slutningen af August blev Siegfriedstillingen Nord for St. Quentin forgæves angrebet af Franskændene. Det var dog mindre alvorligt.

Yderligere franske Angreb blev foretagne mod Højderyggen Chemin des Dames.

Hovedstødet førte Frankrig ved Verdun den 20. og 21. August. Angrebet kom ikke overraskende for 5. Armé. Visse Terraindele, for Eks.

Skitse 22: Verdun.

Talouryggen, var rettidigt bleven rømmet, saaledes som det allerede Uger i Forvejen blev befaleet og forberedt. Da Stormen, der blev ført frem uden Anvendelse af Tanks, kom, brød den alligevel paany dybt ind i vore Stillinger. Paa venstre Meusebred, tæt ved Floden, havde en Division svigtet, paa højre Bred havde vi ejheller kæmpet med Held, og dog var vel her ligesom i Flandern sket alt muligt for at udelukke et uheldigt Resultat. Ogsaa den 21. og 26. August bragte Fjenden Fremskridt og os betydelige Tab. Der var ingen Tvivl om, at den franske Hær atter var angrebsdygtig. Den havde hurtigt overvundet sin Depression. Netop i de samme Dage opstillede Statsmændene i Paris Fredsbetingelser, som ingenlunde var i Overensstemmelse med Ententens militære Situation.

De samtidige meget haarde Augustkampe i Flandern og foran Verdun tærede haardt paa Tropperne paa Vestfronten. Trods alle Betonanlæg følte man sig paa en vis Maade hjælpeløs overfor den fjendtlige Artilleriilds uhyre Voldsomhed. Tropperne viste ikke mere overalt den Fasthed i Forsvaret, som den stedlige Ledelse saavel som jeg havde haabet. Fjenden forstod at lempe sig efter vor Taktik med Modangrebsdivisionerne. Angreb med Objektet liggende langt inde i Fjendens Linier, som General Nivelles under Aisne—Champagneslaget, forekom ikke mere. Fjenden var beredt paa at tage imod vore Modangreb og indrettede sig herpaa ved en vis Beskedenhed i Udnyttelsen af de tilkæmpede Resultater, hvilket jo paa den anden Side naturligvis kom os særdeles vel tilpas.

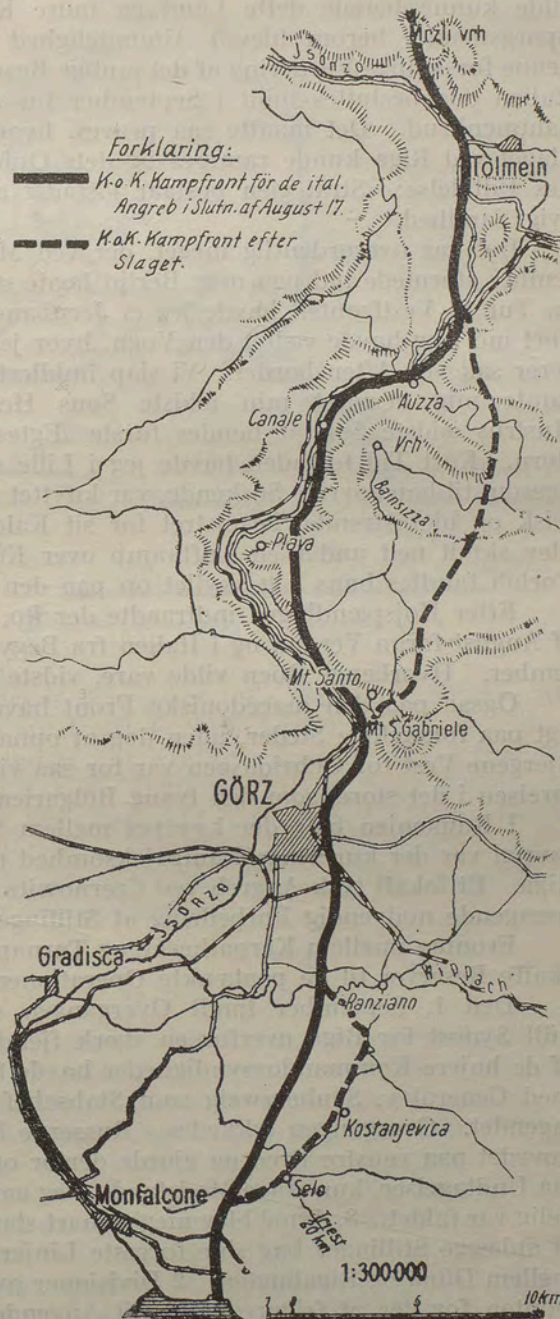
Ogsaa paa mig blev der trukket store Veksler. Forholdene paa Vestfronten syntes at skulle hindre vore Planer andre Steder. Det store Kraftforbrug maatte vække Bekymring og havde overtruffet alle Forventninger. Angrebet paa Düna maatte atter og atter udskydes. Kunde Øverste Hærledelse overhovedet forsøre at binde Divisionerne paa Østfronten? Ikke blot den tyske Kronprins, men ogsaa enkelte meget roligt tænkende Stabschefer rystede paa Hovedet. Paa Baggrund af min Vurdering af Fjenden maatte jeg imidlertid sige til mig selv, at i denne Krig drejede det sig alene om Sejr eller Nederlag — en Mellemting gaves der som Følge af Fjendens Tilintetgørelsesvilje absolut ikke. Jeg følte mig overbevist om, at Vestfronten trods alt stadig vilde holde ud, selv om saa Skæbnen skulde paalægge den en endnu stærkere Belastningsprøve. Her forelaa paany et Tilfælde, hvor al menneskelig Kunst glippede.

Øverste Hærledelse besluttede sig til ved Angrebet over Düna, som det lovede sig et særlig stort Resultat af under Hensyn til Petrograds Nærhed, at forfølge det langt frem, til Trods for at dette oprindeligt ikke havde været dens Hensigt. Rent strategisk skulde det kun give os stor Stillingsregulering, som kunde spare os Tropper.

Angrebet i Moldau beholdt vi for Øje som det andet afgørende Slag. Men der skulde ikke blive noget af denne Operation, som stadig trak ud paa Grund af vanskelige Jernbaneanlæg. Paa Isonzofronten havde det 11. Isonzoslag taget sin Begyndelse i Slutningen af August paa en Front af 70 km og bragt Italienerne ikke ringe Fordele. Kampene blev fort-

satte med megen Forbitrelse ind i September Maaned og var atter heldige for de italienske Vaaben. De k.-k. Arméer havde ganske vist holdt Stand, men deres Tab paa Karsthøjderne havde været saa svære, og deres Aand saaledes rystet, at der ved Østerrig-Ungarns toneangivende militære og politiske Myndigheder herskede den Opfattelse, at de k.-k. Hære ikke vilde holde Stand under en Fortsættelse af Slaget og et 12. Isonzoangreb. Den østerrig-ungarske Hær paa den italienske Front maatte støttes med tyske Tropper. Vi kunde altsaa ikke angribe mod Moldau. At indsætte tyske Divisioner i Italien til et rent Forsvar var en irrationel Foranstaltning i vor alvorlige Situation. Øverste Hærledelse maatte se, om det ikke ogsaa her kunde komme til et Angreb, maaske til en Operation, for ad den Vej at tilvejebringe en Forbedring i hele vor Krigssituation.

Det faldt mig svært at opgive Operationen mod Moldau. Den syntes mig af mere Betydning end en tilsvarende mod Italien. I Moldau kunde Krigen paa Østfronten som Følge af Situationen i Rusland bringes afgørende nærmere til sin Afslutning. At dette Maal ogsaa lod sig naa gennem det russiske Folks og den russiske Hærs Opløsning, selv uden større militæ-

Skitse 23: Italien.

re Kraftanstrengelser, kunde man den Gang ikke antage. Angrebet imod Italien kunde ganske sikkert blive virksomt og aflaste Vestfronten direkte, men om det i Forbindelse med Italiens Kulnød vilde kunne berede dette Land en indre Krise, kunde ikke overses. Spørgsmaalet herom blev i Almindelighed bedømt skeptisk. Trods denne forskellige Vurdering af det mulige Resultat maatte Angrebet imod Italien dog besluttes midt i September for at hindre Østerig-Ungarns Sammenbrud. Det maatte saa prøves, hvorledes Rusland ogsaa efter Slaget ved Riga kunde rammes og dets Opløsning fremskyndes. Moltkes Udtalelse: »Strategien bestaar i stadig at finde paa Udvej« er en evig Sandhed.

Det var overordentlig meget, der ved Maanedskiftet August—September stormede ind paa mig. Berlin lagde stærkt Beslag paa mig. Paa en Tur til Vestfronten havde jeg et Jernbaneuheld. Et andet Tog var kørt ind i og havde væltet den Vogn, hvor jeg sammen med mine Officerer sad ved Aftensbordet. Vi slap imidlertid med Skrækken. Haardt ramte mig dernæst min ældste Søns Heltedød, eller rettere min Hustrus ældste Søn af hendes første Ægteskab. Selv har jeg ingen Børn. Kort Tid forinden havde jeg i Lille set min Søn, til hvem jeg, ligesom til hans øvrige Søkende, var knyttet med inderlig Hengivenhed, frisk og blomstrende, begejstret for sit Kald og sit Fædreland. Han blev skudt ned under en Luftkamp over Kanalen. Først efter Ugers Forløb fandtes hans Lig skyllet op paa den hollandske Kyst.

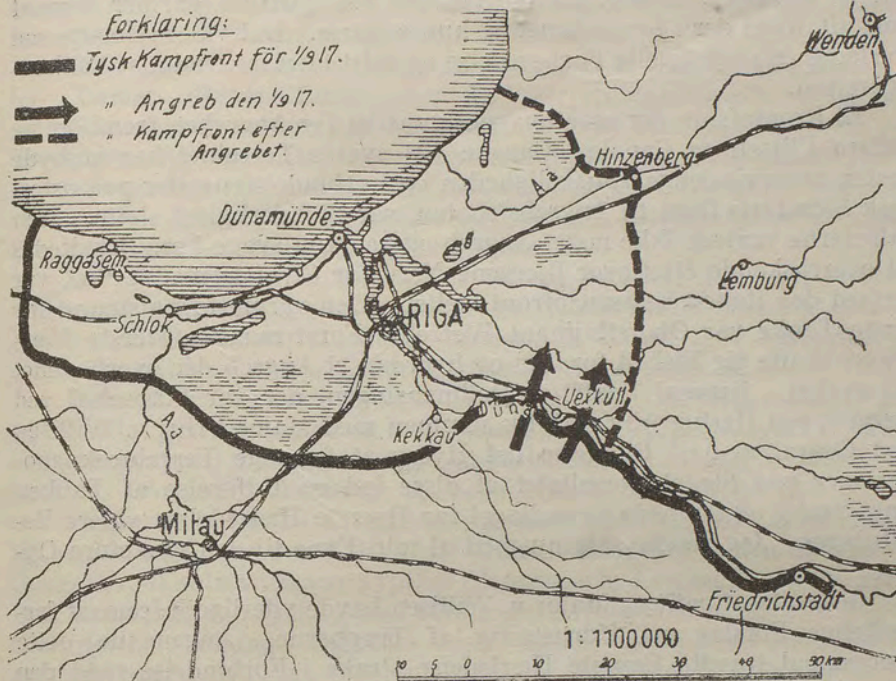
Efter Højspændingen indtraadte der Ro, i Flandern fra Slutningen af August foran Verdun og i Italien fra Begyndelsen og Midten af September. Hvorlænge Roen vilde vare, vidste ingen.

Ogsaa paa den macedoniske Front havde Ententen angrebet heftigt paa forskellige Steder, uden dog at opnaa noget. Lokale Kampe i Bjergene Vest for Ochridasøen var for saa vidt af Betydning for Krigsførelsen i det store, som den tvang Bulgarien til at forlænge sin Front.

I Rumænien blev der kæmpet mellem Sereth og Grænsebjergene. Iøvrigt var der kun ringe Kampvirksomhed paa hele Østfronten lige til Riga. Et lokalt tysk Angreb ved Czernowitz tog kun Sigte paa en paatrængende nødvendig Forbedring af Stillingen.

Fronten imellem Karpatherne og Tarnapol blev nu udtyndet for at skaffe Reserver til de paatænkte Operationer.

Den 1. September fandt Overgangen over Düna Sted ved Üxküll Sydøst for Riga overfor en stærk fjendtlig Stilling. Understøttet af de højere Kommandomyndigheder havde 8. Armé, General v. Hutier med General v. Sauberzweig som Stabschef, grundigt forberedt Foretagendet. Overgangen lykkedes. Russerne havde i Tide rømmet Brohovedet paa venstre Bred og gjorde derfor ogsaa her, bortset fra nogle faa Undtagelser, kun ringe Modstand. Jeg aandede op nu, da Slaget endelig var faldet. 8. Armé blev meget snart standset. Den begyndte straks at anlægge Stillinger bag sine forreste Linjer paa den korteste Afstand mellem Düna og Rigabugten. 2 Divisioner overførtes ufortøvet til Vestfronten for dér at frigøre andre til Anvendelse i Italien, hvortil Østfronten ligeledes skulde afgive stærke Kræfter. Trods Hensigten om at

Skitse 24: Riga 1917.

slaa løs mod Italien og trods den overmaade spændte Situation mod Vest, hvor Kampene paa ny hvert Øjeblik kunde blusse op, beholdt Oberbefehlshaber Ost endnu et vist Kraftoverskud for ogsaa fremdeles at kunne holde Rusland i Aande. Dette var kun et svagt Surrogat for Operationen ind i Moldau, men dog altid bedre end slet intet. Det var rimeligt nok, at denne Splittelse af Kræfterne vilde blive forkastet af en bagklog Kritik, men det fik jeg tage med. Alt gaar ikke til enhver Tid efter »Recepten« — og jeg naaede Maalet.

II.

Østerrig-Ungarns Angreb fra Tyrol i 1916 var — bortset fra de k.-k. Troppers ringe Angrebskraft — mislykkedes, fordi det blev ført med Kræfter, som var for svage til det Rum, hvor det blev sat an, og fordi den k.-k. Isonzo-Armé ikke angreb samtidigt. Det var militært fristende nu atter at demonstrere disse Tanker og de Muligheder, de indebar; men jeg maatte i September 1917 gaa ud fra, at de k.-k. Arméer for Øjeblikket var stærkt udmattede, og at Tyskland kun kunde afgive 6—8 Divisioner. Med disse Kræfter vilde det næppe være forsvarligt at føre et Stød fra Tyrol. De kunde kun virke, naar de traf paa et Sted, hvor Modstanderen var særlig svag og ikke regnede med Angreb. Kunde man dertil gennem Valget af Angrebsfronten muliggøre en strategisk Ud-

nyttelse af Angrebet paa lignende Vis som i Østgalizien, var der dermed gjort alt, hvad der i første Omgang kunde gøres. Det videre maatte saa overlades en omhyggelig Forberedelse og sidst men ikke mindst Vaabenafgørelsen.

Et Frontafsnit, der maatte synes gunstigt for Angrebet, frembød sig mellem Flitsch og Canale. Ganske vist syntes Terrainet her at byde næsten uovervindelige Vanskeligheder, og Forbindelserne, der paa østerrigsk Side førte frem til Angrebsfronten, var til Yderlighed slette. Men Italienerne ventede ikke noget Angreb og var kun svage her. Lykkedes det overraskende Stød over Bjergene Nord for Cividale med Udine, var dermed den italienske Isonzofront væltet. Den varmeste Talsmand for denne Tanke var Oberstløjtnant Wetzell. Først maatte Øverste Hærledelse skaffe sig Vished for, om og hvordan et Angreb dér overhovedet var muligt. General Krafft v. Dellmensingen, der var Stabschef ved Hærgruppen Hertug Albrecht, fik sammen med Major Frhr. v. Willisen med Genral v. Arz' Billigelse det Hverv at foretage Terrainrekognosceringer paa Stedet. Resultatet af disse lod en Udførelse af Tanken synes mulig og dannede Grundlaget for Øverste Hærledelses videre Beslutninger. Jeg vendte mig nu med al min Evne til den nye store Op-gave.

General v. Krafft og Major v. Willisen havde yderligere fremsat for-træffelige Forslag om Udrustning af Tropperne. Angaaende dette Spørgsmaal traadte Øverste Hærledelse straks i Forbindelse med den k.-k. Armé-Overkommando, som navnlig skulde afgive Kolonner af Lastdyr samt Bjergartilleri til de tyske Formationer. Manglen paa Bjerg-artilleri i den tyske Hær har allerede før Krigen som ogsaa under den været følelig. Der blev ogsaa opstillet saadanne Formationer, men til dette Felttog strakte de naturligvis ikke til. Østerrig-Ungarn var ogsaa fuldt ud i Stand til at hjælpe i denne Situation, vi behøvede ikke altid selv at skaffe alt.

Udvalget af Tropperne var af særlig Betydning. Først og fremmest maatte der tages saadanne, der ligesom Alpekorpsset fra Karpatherne havde hjembragt Erfaringen med Hensyn til Bjergkrigen og havde en herhen hørende Udrustning. Dette var Tilfældet med 117. og 200. Inf. Div. Disse stod for Tiden i Bukowina og skulde frigøres derved, at de dér staaende k.-k. Tropper strakte deres Front saa meget længere ud.

Til Kamphandlinger paa de andre Krigsskuepladser tog Øverste Hærledelse ogsaa gerne saadanne Divisioner, som hidtil kun havde kæmpet mod Vest eller havde lidt ganske særligt. Paa Grund af Vestfrontens Betydning og de talmæssigt svage Afgivelser, der kunde være Tale om derfra, lod det sig dog kun i begrænset Grad gøre at efterleve dette Ønske, tilmed naar det som her var mange Enheder, som skulde kæmpe og angribe paa en anden Front. Valget faldt nu paa 5., 12. og 26. (württ.) Infanteri Division og nogle Jægerbatailloner, der senere blev organiserede som den tyske Jægerdivision. 6—7 Divisioner blev disponible til Italien, 2 var tagne fra Vestfronten og dér erstattede med de 2 Divisioner fra Riga.

Desuden maatte Østfronten endnu frigøre andre 2 Divisioner, som

senere, naar Situationen paa en eller anden Maade tillod det, skulde transporteres til Italien og ellers til Vestfronten.

Til de for Angrebet bestemte Divisioner kom endvidere tyske Artilleri-, Pioner-, Flyver-, Luftskipper- og Efterretningsformationer og Etapeinstitutioner af enhver Art, kort sagt alt, hvad en Armé har Brug for. Tropperne fik igennem Generalintendanterne og Krigsministerierne Bjergudrustning i fornødent Omfang. Uddannelse i Bjergkrig begyndte straks. For Artilleriets Vedkommende var det nødvendigt at give særlige Instruktioner for Skydning i Bjergene.

Det blev aftalt med General v. Arz, at de tyske Tropper, forstærkede med østerrigske, skulde danne 14. Armé under General Otto v. Below, hidtil Chef for 6. Armé. General v. Krafft blev Stabschef og Major v. Willisen ældste Generalstabsofficer ved A. O. K. 14.

General v. Below blev ved 6. Armé erstattet med General v. Quast, en særdeles klarttænkende og beslutsom Fører, medens General v. Krafft ved Hærgruppen Hertug Albrecht erstattedes med Oberst v. Heye, General v. Woysch's fleraarige og højtfortjente Stabschef.

Forberedelserne til Operationerne mod Italien havde gjort en livlig Forbindelse med den k.-k. Armé-Overkommando i Baden nødvendig. General v. Waldstätten var hyppigt i Kreuznach. Et stod fra første Færd fast, nemlig at den tyske Armé skulde føre Hovedstødet, af hvis Resultater det hele afgang. Den blev derfor ogsaa koncentreret mod det afgørende Sted paa begge Sider af Tolmein; de tyske Jægere samledes i Flitschbækkenet.

Kejser Karl med den k.-k. Armé-Overkommando vilde lede Operationerne. Jeg havde gennem Forberedelserne, den tyske Armé-Overkommando og Telefonledninger sikret den tyske Øverste Hærledelse behørig Indflydelse.

Desværre saa det ud til, at Operationerne først kunde begynde efter Midten af Oktober.

I September fortsattes Foretagenderne paa Østfronten. Brohovedet ved Jakobstadt var allerede den 21. September taget i et kraftigt og vel gennemtænkt Angreb. Der skulde nu følge et lignende mod Øerne Øsel, Moon og Dagø. Hertil behøvedes en Division og en Cyklistbrigade, der midlertidigt fra den flanderske Kyst blev afgivne til Østfronten. Foretagendet var siden Midten af September under Forberedelse under et fortræffeligt Samarbejde med Marinen. Ved Maanedens Udgang var Flaade, Transportskibe og Landgangskorps parate i Libau. Men paa Grund af ugunstigt Vejr forsinkedes Landgangens Udførelse til Midten af Oktober.

Denne Udskyden af Operationen mod Italien og Foretagendet mod Øerne indtil Slutningen og Midten af Oktober skulde paany blive en uhyre Belastningsprøve for os.

Efter en Periode af udpræget Ro paa Vestfronten, som allerede flere Steder lod det Haab til Syne, at Flandernslaget var forbi, brød den 20. September paany et vældigt Angreb løs mod vore Linjer. Slagets tredje blodige Akt var begyndt. Angrebets Tyngdepunkt laa i Retning af Paschendale—Geluvelde. Englænderne stræbte øjensynligt efter at

tage det Højdedrag, som strækker sig imellem Ypres og Roulers—Menin og tillader en udstrakt Oversigt til begge Sider. Højderne var ogsaa af overordentlig Vigtighed for os; de gav os Mulighed for Observation fra Jorden og tillige en vis Beskyttelse mod fjendtligt Indseende.

Ogsaa ved Angrebet den 20. havde Englænderne en Fremgang, som viste Angrebets overlegne Kraft i Forhold til Forsvarets. Styrken havde ikke sin Aarsag i de fjendtlige Tanks; disse voldte os Ubehageligheder, men blev dog sat ud af Spillet. Angrebets Vælde laa i Artilleriet og den Omstændighed, at vort ikke i tilstrækkelig Udstrækning fik fat i det fjendtlige Fodfolk under dets Opmarsch og navnlig under Stormen.

Et nyt engelsk Angreb den 21. blev afslaaet. Men allerede den 26. maatte 4. Armé paany udholde en ganske særlig haard Kamp med alt, hvad den kostede os af personelle og materielle Kræfter. Selv om Tabet af Terrain nok kunde bæres, saa vejede den dermed forbundne Afgang af levende Kampkraft saa meget des tungere. Paany stod vi paa Vestfronten midt i vældige Kampe og maatte berede os paa Fortsættelse af Angrebet paa forskellige Steder af Fronten.

Oktober kom og med den en Maaned, der hører til Krigens haardeste. Verden saa Navne som Tarnapol, Czernowitz og Riga senere Øsel, Udine, Tagliamento og Piave. Men den var ikke Vidne til Bekymringen i mit Hjerte, til min dybe, inderlige Medfølelse med de Lidelser, vore Tropper paa Vestfronten maatte udholde. Min Hjerne var mod Øst og i Italien, mit Hjerte var paa Vestfronten; Viljen maatte bringe Hjerne og Hjerte i Overensstemmelse. Jeg havde længe ikke været vel til Mode.

Kampene under det 3. Flandernslag havde beholdt det samme planmæssige Præg som det andet og som Kampene foran Verdun: Begrænsning af Indbruddets Dybde for at unddrage sig Modangrebene og for dernæst at kunne splitte dette ved Artilleriets Masseild. Efter hvert Angreb drøftede jeg med General v. Kuhl og Oberst v. Loszberg de taktiske Erfaringer, dels ved Tilstedeværelse paa Fronten, dels pr. Telefon.

Ogsaa nu kørte jeg til Flandern for at drøfte de samme Spørgsmaal med Officerer, som havde gjort Kampene med. I enhver tænkelig Retning maatte vor Forsvarstaktik formes videre, eftersom Kampbegivenhederne dikterede det. Den Følelse havde vi alle, det var kun saa uendelig svært at finde det rigtige. Vi kunde kun med megen Forsigtighed give os af med at eksperimentere. De Forslag, der blev stillet mig af Officererne paa Stedet, bevægede sig mere i Retning af vor tidligere Taktik. De gik ud paa en ganske vist kun ringe Forøgelse af Styrken i vore forreste Linjer og gav Afkald paa Modangreb med særlige Modangrebsdivisioner. Modangrebene skulde i Stedet for udføres som lokale Modstød, førte med en Division af 2. »Bølge«, som allerede før det fjendtlige Angrebs Begyndelse var først tæt frem og fordelt over en bred Front. Medens saaledes den forreste Linie igen fortættede sig noget for at vinde i Kampkraft, blev Kamppladsen endnu dybere. Det betød for Øverste Hærlædelse, at der i det væsentlige skulde stilles en anden Division i Beredskab bag ved hver Kampdivision af forreste Linje, altsaa et

Forbrug af Kræfter, som ingen Sinde før. At Forsvarets Sikkerhed voksede ved Anvendelsen af en anden Division bagved saa at sige hver af de forreste, var et ret simpelt Regnestykke; men ligesaa simpelt var ogsaa det næste, at Fronterne saa maatte udtyndes betydeligt mere paa andre Punkter end det hidtil var sket. Jeg vilde se, hvad jeg kunde gøre. De taktiske Ændringer gav jeg mit Bifald, om der ogsaa i min Stab ytrede sig Betæneligheder ved at foretage Afvigelser fra »*Abwehrschlacht*«. Jeg mente at maatte give Erfaringerne fra Fronten Fortrinet.

En yderligere taktisk Foreteelse, der overalt blev fremhævet, var Værdien af, at Artilleriet kunde faa Observation fra Jorden. Kun der, ved blev det muligt paa virkningsfuld Maade at ramme det angribende fjendtlige Fodfolk og navnlig det, der var trængt ind i vore Linjer, samt hurtigt at koncentrere en Masseild mod de afgørende Punkter paa Slagmarken.

Tankene bedømte man med megen Ro; der blev ikke set nogen særlig Fare ved dem. Jeg talte med Hensigt om en »Tankrædsel«; dette Udtryk blev afvist af de tilstedeværende Frontofficerer.

Det siger sig selv, at 4. Armé fra første Færd var saa rigeligt som muligt udstyret med Artilleri foruden Ammunition, Flyvere og specielle Vaaben. Selv Oberst v. Loszberg, der altid stillede store Krav, var til Slut helt tilfreds med sin Hærgruppe og med mig. Angaaende Operationerne imod Øst og i Italien dømte Førerne paa Vestfronten med tiltagende Bekymring.

I Begyndelsen af Oktober blussede Artillerikampen op igen, den 2. og 3. Oktober bragte Artillerikampe af mægtig Styrke. Den 4. om Morgenen begyndte tillige Infanterikampe, som var ganske overordentlig haardnakkede, og ganske vist blev overstaaede, men dog paany kun med Tab af uhyre Kraft. Det viste sig, at den under min sidste Tilstedeværelse i September indledede Fortættelse af de forreste Linjer ikke rummede det rette Helsemiddel. Jeg gik nu frem efter mit eget Skøn uden at gøre videre Spørgsmaal og anbefalede 4. Armé at danne sig et »Forterrain«, det vil sige, at danne et Terrain med smalle Skyttegravsstriber imellem den forreste fjendtlige Linie og den Linie, som af Troppeperne skulde holdes under et »bevægeligt Forsvar«. Fjenden maatte da frem over dette Forterrain, naar han angreb, og vort Artilleri fandt Tid til at tage ham under Behandling, før han naaede vor Hovedmodstandslinje. Den store Vanskelighed bestod i at faa Besætningen i Forterrainet tilbage ved et fjendtligt Angreb og i at lægge Artilleriilden hen mod vore egne Linjer. Begrebet »Forterrain« har senere faaet forskellige Fortolkninger, og Opfattelserne heraf var ofte noget forvirrede. Grundlaget var enkelt og klart. 4. Armé fulgte kun mit Forslag om et »Forterrain« med Reservation, først efterhaanden af indre Overbevisning.

Endvidere virkede jeg uophørligt hen til Masseanvendelse af Artilleriet og en potenseret Koncentration af Ilden.

Atter den 9. og 12. Oktober bragte svære Kampe. Fronten holdt bedre end den 4., omend der ogsaa nu stedvis foregik betydelige fjendt-

lige Indbrud. Kraftforbruget paa Storkampdagene under det 4. Flandernslag var ganske overordentligt. Der blev Knaphed paa Tropper paa Vestfronten. De to Divisioner, som yderligere var afgivne fra Øst og allerede var under Transport mod Italien, maatte dreje af og gaa til Flandern. Foretagendet mod Øsel var nu i Gang, men det italienske Angreb kunde ikke begynde før den 22. Oktober. Ugunstigt Vejr nødvendiggjorde en yderligere Udskydelse til den 24. Disse Dage bragte Krisens Kulmination.

III.

Med den 22. Oktober begyndte 5. Akt af det gribende Drama i Flandern. Ammunitions-mængder saa uhyre, som menneskelig Forstand aldrig havde tænkt det muligt før Krigen, blev slyngede mod menneskelige Legemer, som fristede Livet strøet rundt i dybe mudrede Granathuller; selv Rædslerne fra »Tragterrainet« foran Verdun blev overtrufne. Det var ikke mere at leve, det var kun at lide, uophørligt og uudsigeligt. Og ud fra al Røg og Smuds væltede Angriberen frem, langsomt men stadigt og i tætte Masser. I Forterrainet brød han ofte sammen under Virkningen af vort Artilleri, og den ensomme Mand i Granathullet aandede op, men til andre Tider trængte Massen videre, Geværer og Maskingeværer var blevne ubrugelige af Snavs, Mand kæmpede mod Mand, og — Massen havde kun alt for ofte Held med sig.

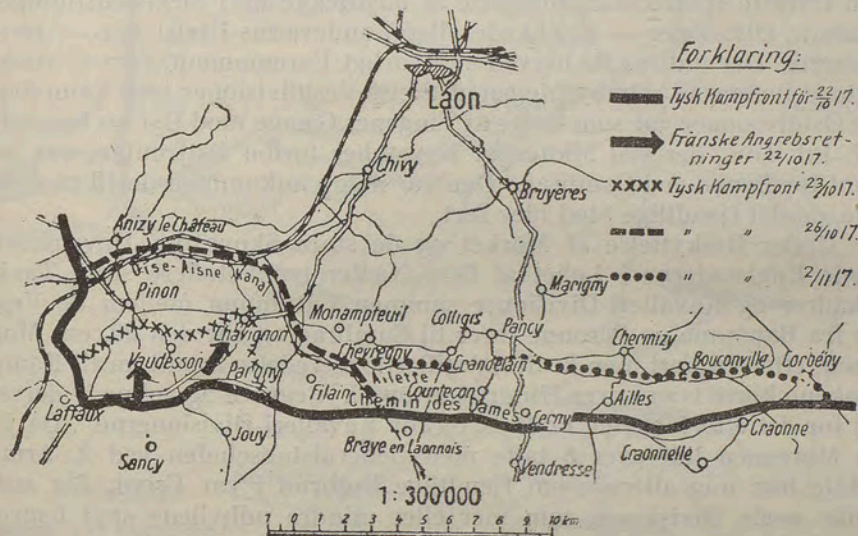
Hvad den tyske Soldat i Flandernslaget har ydet, oplevet og lidt, vil for alle Tider staa som et Mindesmærke, han har rejst sig selv paa fjendtlig Grund.

Ogsaa de fjendtlige Tab var haarde. Da vi i Foraaret 1918 tog Slagmarken i Besiddelse frembød de mange ubegravede Lig et rædselsfuldt Billede. Der var i Tusindvis af dem. To Tredjedele var Fjender, en Tredjedel tyske Soldater, som her havde fundet Helledøden.

Og dog maa det siges: enkelte Troppeafdelinger overvandt ikke mere saaledes som før Forsvarsslagets ødelæggende Paavirkning.

Ogsaa den 26. og 30. Oktober, den 6. og 10. November bragte svære Kampe. Fjenden rendte som en uvan Tyr mod den Jernvæg, der skilte ham fra vor U-Baadsbasis. Han kastede sig rasende frem mod Houthoulstskoven, mod Poelkapelle Paschendale, Beselare, Geluweld og Zandvoorde. Han slog adskillige Buler paa vor Frontlinje; det saa ud, som vilde han bryde Muren ned, men den holdt, om den end skælvede i sin Grundvold. De Indtryk, jeg stadig fik, var yderst alvorlige. Taktisk set var alt saare vel — Idéen med Forterrainet var god, og vor Artillerivirkning havde bedret sig betydeligt. Bag næsten hver Kampdivision stod en anden som bagerste Bølge, ogsaa i 3. Linje var der endnu Reserver. Vi vidste, at Fjenden havde forbrugt umaadelige Kræfter. Men vi vidste ogsaa, at han var overordentlig stærk og — hvad der var lige saa vigtigt — havde en overordentlig stærk Vilje. Lloyd George vilde Sejren, og han havde England i sin Haand. Kun det ene vidste vi ikke: hvor længe Slaget endnu vilde vare ved. Ogsaa Fjenden maatte vel en gang blive træt.

Samtidigt havde Franskmandene angrebet og havde for Angrebet udset sig den gunstige Krumning i Stillingen Sydvest for Laon, det saakaldte Laffauxhjørne. Ved Midten af Oktober havde vi erkendt den fjendtlige Hensigt om at angribe her; Arméen indtog fuldt Forsvarsberedskab og der blev tilført den, hvad der efter dens Mening var nødvendigt for at føre Forsvaret. Skønt det blev fraraadet, vilde Arméen holde den omtalte Bue og traf sine Forberedelser med aldrig svigtende Omhu. Øverste Hærledelse havde dog desuagtet maattet befale, at Buen skulde rømmes.

Skitse 25: Kampene i Laffaux-Hjørnet den 22. Oktober 1917.

Det fjendtlige Angreb den 22. Oktober lykkedes. En af vore Divisioner var bukket under for Virkningen af en meget kraftig Anvendelse af Gasgranater og gav efter for det fjendtlige Pres. Fjenden trængte frem til Chavignon og slog en smal men dyb Indbugtning i Buen, som nu foranledigede os til at rømme den og at befale Fronten lagt tilbage bag Oise—Aisne-Kanalen. Tabene havde været meget smertelige, atter var nogle Divisioner slaaede sønder.

Af denne Tilbagedragning af vor Forsvarslinje maatte nødvendigvis resultere en Rømning af Højderyggen Chemin des Dames. Den blev befalet, og, efter at Materiellet var trukket bort, planmæssigt udført Nattem mellem 1. og 2. November. I og for sig var det ligegyldigt, om vi stod Nord eller Syd for Ailette, men efter at vi havde kæmpet Sommeren igennem om Chemin des Dames, var det svært nu at give Befaling til at opgive den. En Fastholdelse vilde imidlertid kun have haft stadige Tab til Følge.

Den 23. Oktober havde Fjenden ny Fremgang i Retning af Kanalen. Senere blev alle Angreb, som ogsaa strakte sig mod Nord og Øst, afviste.

Som i August foran Verdun havde Franskmandene her kæmpet med Kraft, understøttet af store Artillerimasser.

Medens mod Vest de svære Oktoberkampe blev udkæmpede og tærede de deltagende Hæres Marv, havde man mod Øst heldigt tilendebragt Foretagendet mod Øerne. Felttoget mod Italien var begyndt. Vore Tropper ilede dér fra Sejr til Sejr.

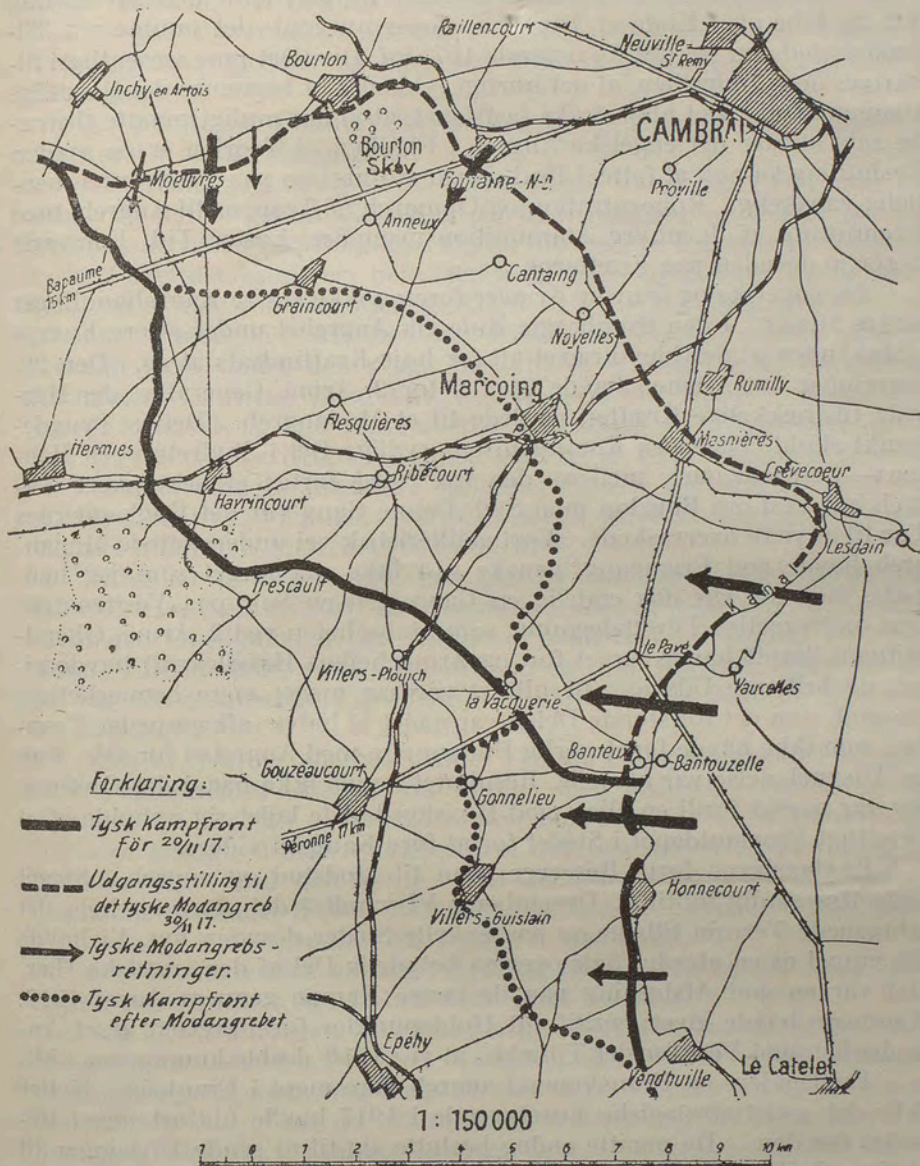
Mod Vest udløste den Krise sig, som var opstaaet af Slaget i Flandern og paa den franske Front, da vi den 20. November ved Cambrai overraskende blev truffet af et nyt Slag. Siegfriedstillingen var kun svagt besat. Kampene længere Nord paa, navnlig de stærke Troppeansamlinger i Flandern, havde foranlediget Hærgruppen Rupprecht til med Øverste Hærledelses Billigelse at udstrække de i Siegfriedstillingen staaende Divisioner — svækkede eller Landeværns-Divisioner — mere og mere. Der indtraadte herved et alvorligt Faremoment, som vi straks søgte at imødegaa. Ombygningen af trætte Vestdivisioner med kampdygtige Østdivisioner var som Følge af Tingenes Gænge mod Øst nu begyndt. 117. Inf. Div., der ved Midten af November forlod Østfronten, var bestemt for Egnen ved Cambrai. Den var netop ankommen dertil med sin Tête, da det fjendtlige Stød blev ført.

Under Beskyttelse af Mørket og de store Skove om Havrincourt havde Englænderne i Løbet af flere Nætter trukket flere store Tank-Eskadrer og Kavalleri-Divisioner sammen i Rummøt mellem de Veje, der fra Bapaume og Péronne fører til Cambrai, og var den 20. om Morgen, efter en kort men kraftig Artilleriforberedelse traadt an til Kamp. Tankene kørte tværs over Hindringer og Skyttegrave og aabnede derved Vej for det efterfølgende Fodfolk og for Kavalleri-Divisionerne. Da jeg om Morgen lidt over 8 talte med Generalstabschefen ved 2. Armé, meldte han mig allerede om fjendtlige Indbrud i vor Front. Jeg satte straks nogle Divisioner, som mer eller mindre udhvilede stod bagved Hærgruppen Tyske Kronprins, i Bevægelse pr. Bane mod Egnen ved og Syd for Cambrai og anmodede Hærgruppen Kronprins Rupprecht om paa sin Side at skyde Kræfter frem til Egnen Nord for Cambrai. General v. Kuhl var, endnu før han havde faaet Underretning om Slaget, i Automobil kørt til 4. Armé. Derved forsinkedes Igangsættelsen af Divisionerne af denne Hærgruppe.

Befalingen til en Afdeling om at afgaa pr. Bane betyder ikke det samme som dens Ankomst. Den maa marchere til Afgangstationen, hvor der maa stilles Tog rede. Paa den enkelte Strækning kan Togene kun følge efter hinanden med bestemte Mellemrum; hertil kommer endelig den Tid, der medgaar til selve Transporten. Der hengik derfor som oftest 2—3 Dage eller mere, før en Division i sine ca. 30 Jernbanetog naaede sit Maal; kun sjældent lod det sig udføre hurtigere.

Det første Tog med Forstærkninger kunde ikke indtræffe ved Cambrai før den 21. om Morgen; først den 23. November kunde der være samlet tilstrækkelige Kræfter til at imødegaa det fjendtlige Angreb. Vi savnede her i høj Grad Automobilkolonner til Transport af Tropper.

Jeg fik først Klarhed over Størrelsen af Indbruddet ved Middags-tid og blev meget bekymret for, hvordan det vilde gaa. Alt hvad der kunde gøres var nu under Udførelse. Ogsaa her maatte jeg da lade Skæbnen raade.

Skitse 26: Cambrai 1917.

Den engelske Arméchef udnyttede ikke sit store Begyndelsesresultat, ellers vilde det ikke være lykkedes for os at begrænse Indbruddet til lokale Dimensioner. Havde han udnyttet det, hvordan vilde saa Dømmen lyde over det italienske Felttog? Saaledes var den Krig, vi maatte føre med den ganske Verden! Det lykkedes os virkelig den 22. om Eftermiddagen og den 23. at opfange Stødet i Linjen Moeuvres—Bourlon—

Fontaine—Noyelles—Masnières. Ogsaa Tropper, som den første Dag lod sig løbe over Ende af Tankene, sloges nu godt; det samme var Tilfældet med den fra Øst kommende 107. Inf. Div. Det maa væsentligst tilskrives dens Indgriben, at det hurtigt lykkedes at begrænse det fjendtlige Gennembrud. Det blev straks fastslaaet, at vi om muligt maatte tilstræbe selv at tage det engelske Angreb i Flanken. I Teorien er en saadan Beslutning let nok at fatte, i Praksis var Udførelsen paa Vestfronten uendelig vanskelig. Koncentration og Op-march af Tropper til Angreb, med Fremføring af de uhyre Ammunicionsmængder, koster Tid. Forsvaret trærer jo desuden paa Kræfterne.

De engelske og franske Arméer foretog ikke større Kamphandlinger andre Steder. I den frembragte Bule gik Angrebet under svære Kampe i Staa, uden at der blev krævet alt for høje Kraftindsats af os. Den 29. November om Aftenen havde Chefen for 2. Armé, General v. der Marwitz tilstrækkelige Kræfter samlede til et Modangreb. Dettes Tyngdepunkt skulde ligge paa Kamppladsens sydlige Del i Stødretningen Banteux—Gouzeaucourt, medens der fra Nord førtes et sekundært Angreb ind Vest om Bourlon mod Syd. Denne Gang var det Englændernes Tur til at være overraskede. Vort artilleristisk vel understøttede Modangreb havde god Fremgang, ganske vist ikke saa meget som jeg haabede, men det var dog endelig en Gang igen en Sejr paa Vestfronten! Den omhyggelige Tilrettelægning, som Stabschefen ved 2. Armé, Oberstløjtnant Stapff havde sørget for, og Arméchefens Handlekraft havde givet sig brillante Udslag. Resultatet var saa meget mere bemærkelsesværdigt, som det for største Delen var naaet af halvt »afkæmpede« Tropper, som ikke havde faaet særlig Uddannelse med Angrebet for Øje. Kun en Tilsyneladelse var alvorlig, Resultatet havde ikke naaet det Omfang, der var muligt fordi en ellers god Division havde ladet sig opholde af et fjendtligt Proviantdepot i Stedet for at føre Kampen videre.

Englænderne førte Reserver frem til Modstød og angreb. Slaget fortsattes stadig indtil 5. December. Vi vandt i det store og hele det tabtgaade Terrain tilbage og paa enkelte Steder desuden nyt. Vi havde tilkæmpet os en absolut Sejr over en betydelig Del af den engelske Hær. Det var en god Afslutning paa de svære Kampe gennem Aaret 1917. Kampene havde givet værdifuldt Holdepunkter for Førelsen af et Angrebsslag mod Vest for det Tilfælde, at vi i 1918 skulde komme saa vidt.

Englændere og Franskmænd angreb ikke mere i Frankrig. Heller ikke det andet strategiske Foretagende i 1917 havde hidført noget Resultat for dem. De maatte endog beslutte sig til at sende Divisioner til Italien til Hjælp for deres slaaede Forbundsfæller. Den Ro mod Vest, som vi i vor udmattede Tilstand saa haardt trængte til, kom endelig.

IV.

Angrebet mod Italien ved Tolmein begyndte den 24. Oktober.

Flitsch—Gruppen under k.-k. General v. Krausz og 14. tyske Armé skulde sætte sig i Besiddelse af den Bjergknode, som følger højre Isonzobred fra omkring Flitsch til Canale og naar sin største Højde i Ma-

tajur (1643 m) Sydvest for Karfreit. Medens alle Divisionerne skulde naa op paa Bjergene, skulde 12. Div., General Lequis, støde frem fra Tolmein mod Karfreit og uden om Matajur i Retning af Cividale ad Dalvejen.

Til 14. Armés Fremrykning skulde Hærgruppen Boroevic slutte sig fra Karst i vestlig Retning.

14. Armés Opmarch havde været meget vanskelig. Der stod kun 2 hist og her meget smalle Bjergveje til Raadighed, ad hvilke der kun kunde marcheres i én Retning. Ogsaa her maatte der kræves netop den tyske Generalstabsofficers hele Omhu og store Dygtighed, for at Bevægelserne skulde foregaa uden Friktion og være tilendebagte nøje paa Timen. Først blev Artilleri- og Minekaster-Formationerne skaffede rettidigt frem under den svage Beskyttelse af nogle k.-k. Batailloner. Infanteridivisionerne blev ikke trukne frem før tilsidst. Opmarchen varede i dagevis og blev røbet overfor Italienerne. De forbitrede fjendtlige Angreb paa Vestfronten i anden Halvdel af Oktober stod jo nok i en vis indre Forbindelse med vore italienske Planer: vor Svaghed mod Vest skulde udnyttes. Taktisk syntes Cadorna intet at have foranlediget. Maaské holdt han Angrebet for udsigtsløst.

Efter en Ildforberedelse paa ganske faa Timer med Artilleri og Minekastere, med Brisant- og Gasammunion begyndte den 24. om Formiddagen Opstigningen paa Bjergene, medens 12. Infanteri Div. med største Energi stødte frem i Dalen mod og over Karfreit. Allerede den 25. var den dominerende Højdelinje i vor Besiddelse; Matajur blev taget fra flere Sider.

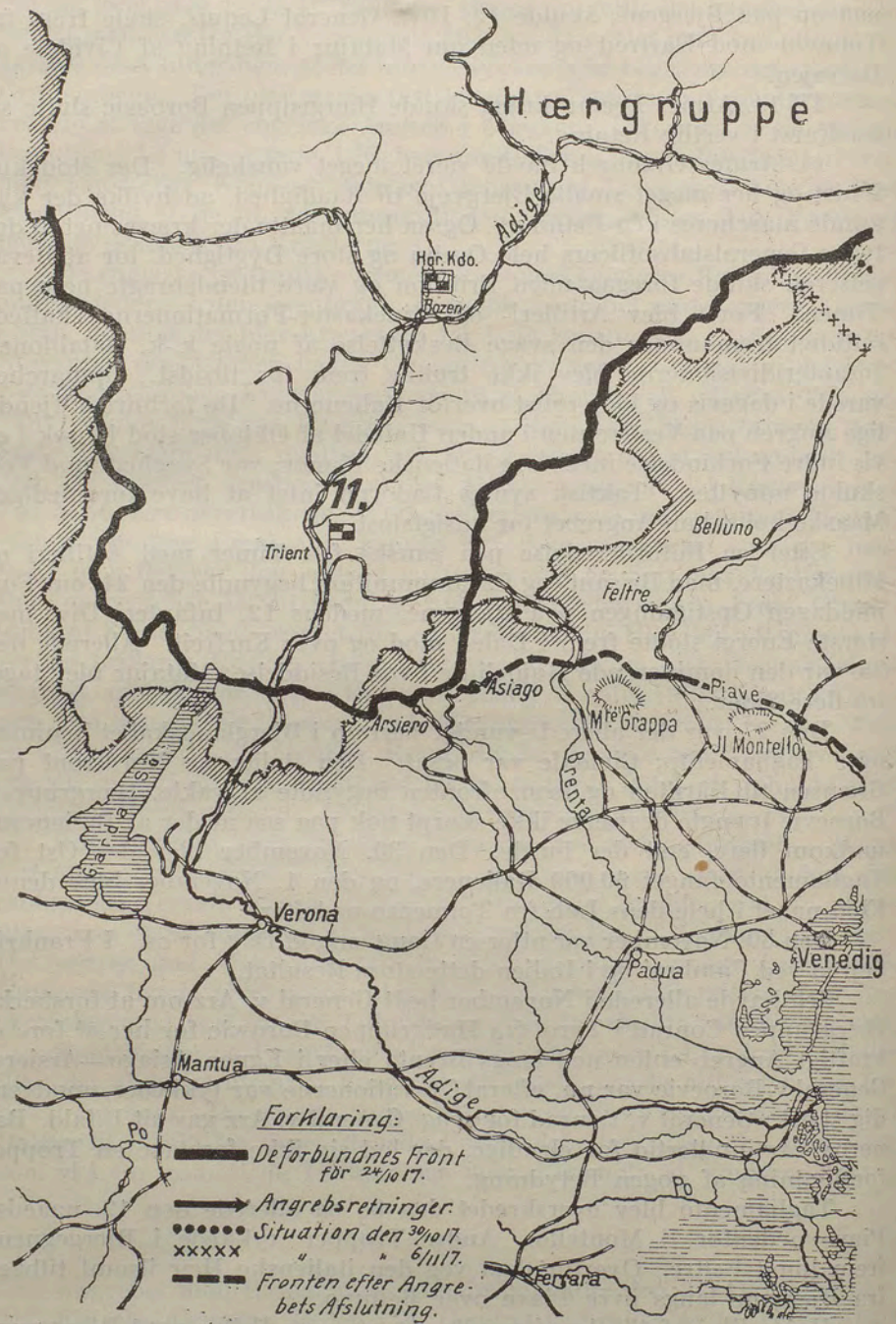
Den 27. var der allerede vundet Terrain i Bjerglandskabet henimod øvre Tagliamento; Cividale var besat. Den italienske Nordfront paa Grænsen til Kärnten og Isonzofronten begyndte at vakle. Hærgruppen Boroevic trængte desværre ikke skarpt nok paa saa at der af Italienerne undkom flere, end der burde. Den 30. November blev der Øst for Tagliamento fanget 60,000 Italiener, og den 1. November blev denne Flod naaet i hele dens Løb fra Tolmezzo nedefter.

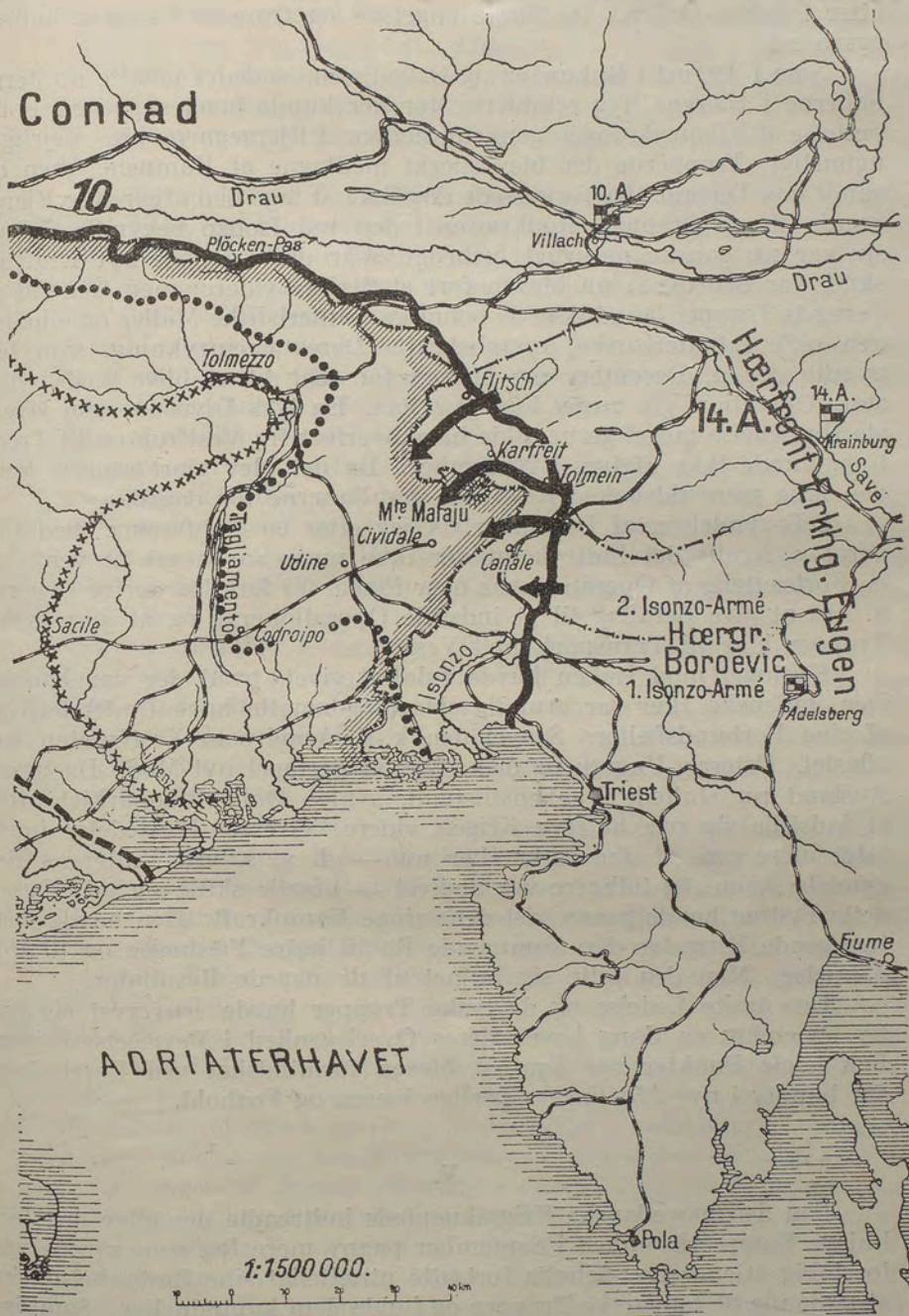
Den 30. November var atter en Gang en god Dag for os. I Frankrig Sejren ved Cambrai og i Italien dette store Resultat.

Jeg havde allerede i November bedt General v. Arz om at forstærke Hærgruppen Conrad i Tyrol fra Hærgruppen Borowic for her at føre et kraftigt Angreb enten ned langs Brenta eller i Egnen Asiago—Arsiero. General v. Boroevic var nu, efterat Operationerne var lykkedes, unødvendig stærk; General v. Conrad for svag. General v. Arz gav sit Bifald. BANNERNE var imidlertid for elendige, der lod sig ikke foretage en Troppeforskydning af nogen Betydning.

Tagliamento blev overskredet den 6., og allerede den 12. naaedes Piave nedenfor Il Montello. Andre Tropper rykkede i Bjergegnene frem imod Feltre. Overfor dem veg den italienske Hær ilsomt tilbage fra Bjergene langs øvre Piave over Belluno.

Højre Fløj af 14. Armé vendte sig nu over Feltre mod Bjerggruppen mellem Brenta og Piave for at tilkæmpe sig Deboucheringen fra Bjergene ned paa Sletten. Iøvrigt standsedes Fremrykningen af Piave,

i Italien 1917.

som var gaaet over sine Bredder. Hinsides Floden stod Italienerne atter i bedre Orden. De første engelske og franske Tropper indtraf ogsaa nu.

Som i August i Bukowina og Østgalizien, saaledes maatte nu Jernbanerne i Hærens Ryg retableres, før der kunde tænkes paa en Fortsættelse af Fremrykningen gennem Sletten. I Bjergegnene blev Vejrliget ugunstigt; Tropperne dér blev stærkt medtagne af Kampene, men de vandt dog Terrain. De formaaede dog ikke at tage den afgørende Bjergknude Monte Grappa. Stødkraften i den ved Isonzo begyndte Offensiv var nu ganske naturligt forbrugt. Var der kommet nyt Kraffttilskud, var den ogsaa nu bleven ført et Stykke videre; men General v. Conrads Tropper besad ikke de behørigte artilleristiske Midler og ejheller den rette infanteristiske Angrebskraft. Deres Fremrykning, som begyndte den 4. December og dermed for sent til at blive Led i den store Operation, gik meget hurtigt i Staa. En tysk Division, som Øverste Hærledelse meget gerne vilde have overført fra Vestfronten til Trentino, kunde ikke afgives i November. Da det blev gjort senere, kom den ikke mere tidsnok. Ogsaa her var Banerne for daarlige.

I Begyndelsen af December fik jeg efter en Konference med General v. Krafft det Indtryk, at der ikke mere var noget at vente af en Fortsættelse af Operationerne over Piave. Vi foreslog derfor General v. Arz at give Befaling til at indstille Operationerne og at gøre tyske Tropper klar til Transport mod Vest.

Felttoget mod Italien havde fuldtud givet, hvad der var haabet. Den italienske Hær var grundig slaaet og maatte have Understøttelse af sine Forbundsfæller. Saavel den k.-k. Armé som Vestfronten var aflastet. Østerrig-Ungarn og dets Hær havde faaet nyt Mod. Da ogsaa Rusland nu sluttede Vaabenstilstand, syntes Dobbeltmonarkiet atter at indstille sig paa at føre Krigen videre. Øverste Hærledelse hørte intet mere om, at den k.-k. Hær nu — d. v. s. ved Vinterens Begyndelse, som det tidligere var angivet — maatte skille sig ud. Ogsaa dette Felttog havde paany vist dens ringe Kampkraft. Den havde paa-trængende Brug for den kommende Ro til indre Fæstnelse og til Uddannelse. Men den følte sig højnet af de naaede Resultater.

Den tyske Ledelse og de tyske Tropper havde erhvervet sig nyt Ry og endnu en Gang bevist deres Overlegenhed i Bevægelseskrigen. Paa nogle Punkter var Kraften bleven formindsket ved Foreteelser, der bunder i nye Afdelingers særlige Væsen og Forhold.

V.

Paa den macedonske Krigsskueplads indtraadte der efter den forhøjede Kampvirksomhed i September paany mere Ro, som varede ved foreløbig. General v. Scholtz fortsatte utrætteligt sine Bestræbelser for at uddanne de bulgarske Tropper og holde dem kampduelige. Samtlige tyske Kommandomyndigheder i Macedonien arbejdede i samme Aand. Den bulgarske Øverste Hærledelse ofrede stadig dette betydningsfulde Spørgsmaal meget ringe eller slet ingen Interesse.

Imidlertid havde Ententen ikke ophørt med sine Anstrengelser for at faa den kongelig græske Hær i sin Tjeneste. Kong Konstantin var de-troniseret og hans Søn blevet hans Efterfølger. Venizelos regerede. Den græske Hær var mobiliseret, men Dannelsen af virkelig kampdygtige Tropper gik kun langsomt fremad.

I Palæstina og Mesopotamien blev Forholdene stadig værre for Tyrkiet.

Foretagendet mod Bagdad var berammet til Efteraaret 1917 eller Foraaret 1918, og Forberedelserne var begyndte. Til Trods for, at Tunnelen som omtalt var taget i Brug og Baneforholdene dermed forbedrede, naaede Forberedelserne ingen Vegne; Trafikforholdene var vedvarende slette og uregelmæssige. De stedlige Kommandomyndigheder troede imidlertid at skulle blive Herre over alle disse Vanskeligheder ved Hjælp af den fra Øverste Hærledelse afgivne Understøttelse. De saa dog i den Henseende med for megen Tillid paa Tyrkiet.

Den strategiske Grundbetingelse for Foretagendet mod Bagdad maatte være, at Palæstinafronten holdt. Jeg har atter og atter henledet Envers Opmærksomhed paa dette Punkt og meget ofte bedt ham om at forstærke denne Front og navnlig at sørge for bedre Driftsforhold paa de syriske Baner. Øverste Hærledelse understøttede Enver derved, saa godt den kunde. Det var ikke meget, den gav, og det kom tilmed i ukyn-dige tyrkiske Hænder.

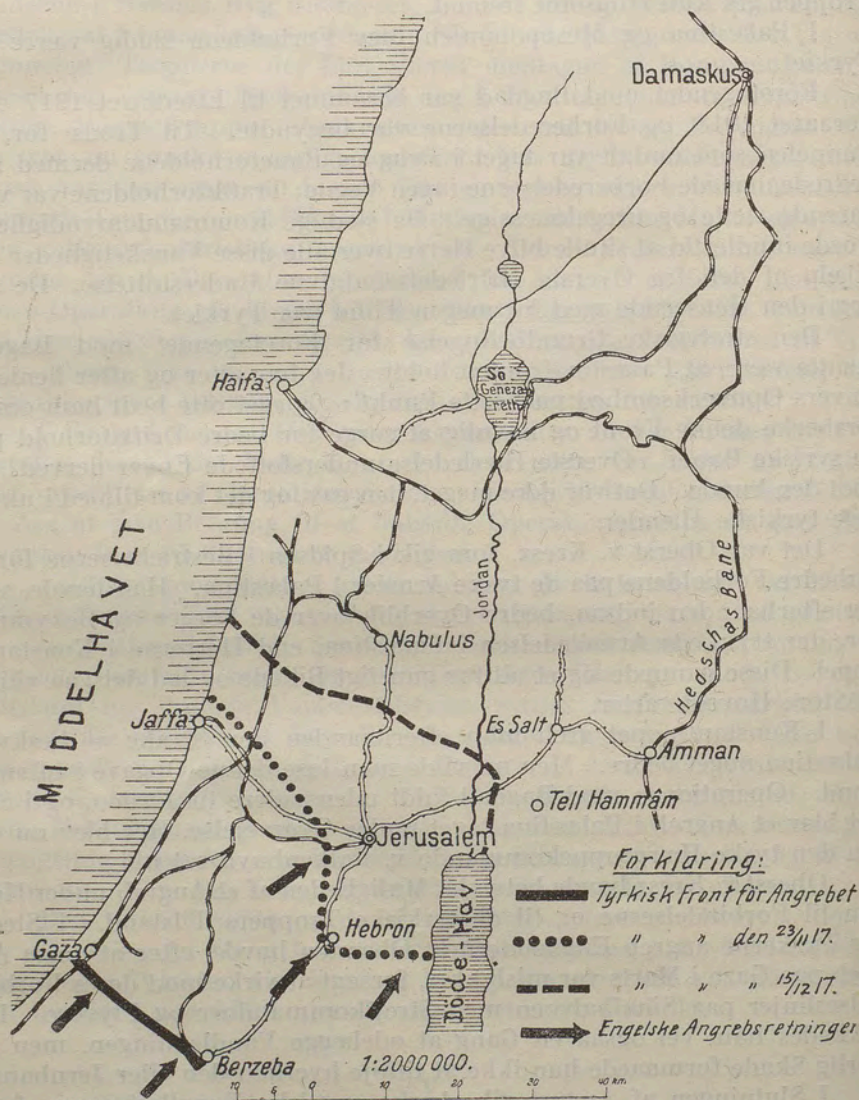
Det var Oberst v. Kresz, som gik i Spidsen i Bestræbelserne for at forbedre Forholdene paa de tyske Arméer i Palæstina. Han havde, som jeg efterhaanden indsaa, bedre Overblik over de Sorger og Bekymringer, der trykkede Arméledelsen i Palæstina, end Herrerne i Konstantinopel. Disse dannede sig et alt for gunstigt Billede og lod det gaa videre til Store Hovedkvarter.

I Konstantinopel greb man efterhaanden den Tanke at beskytte Palæstina noget bedre. Men nu vilde man løse denne Opgave i offensiv Aand. Operationen mod Bagdad faldt uden videre til Jorden, og i Stedet blev et Angreb i Palæstina taget under Overvejelse. Her blev nu ogsaa den tyske Hærgruppekommando v. Falkenhayn sat ind.

Oberst v. Kresz havde betvivlet Muligheden af et Angreb under Hensyn til Forbindelserne og til de tyrkiske Troppers Tilstand. I Stedet for Tyrkerne angreb Englænderne. Obersten havde, efter at deres Angreb paa Gaza i Marts var mislykket, forsøgt at virke mod deres Forbindelseslinjer paa Sinaihalvøen med Strejfkommandoer og Flyvere. Det lykkedes ham vel ogsaa en Gang at ødelægge Vandledningen, men alvorlig Skade formaaede han ikke at tilføje hverken den eller Jernbanen.

I Slutningen af August gik stærke engelske Kavallerimasser frem mod Berzeba for her at omfatte Gazafrontens venstre Fløj og at komme frem til Jerusalems Vandforsyning. Saavel dette Foretagende som tilsvarende Forsøg den 2. og 18. Oktober strandede. Først den 2. November lykkedes det Englænderne at tage Berzeba. Samtidig angreb de Gaza under Medvirkning af Flaaden. Den tyrkiske Hær blev tvungen til Tilbagetog og til — for at beskytte Jerusalem — at gøre Holdt i Linjen Jaffa—Hebron — det døde Hav. Den engelske Armé fulgte lang-

somt efter. Den 17. tog den Jaffa og udviklede ogsaa stærke Kræfter i Retning af Jerusalem. Tyrkerne kæmpede her ikke Kampen igennem til Afgørelsen faldt, men gik tilbage til en Stilling Syd for Nabalus, mel-

Skitse 28. Palæstina.

lem Havet og Jordan. Den 9. December besatte engelske Tropper Jerusalem. Den tyrkiske Hær havde lidt svære Tab. Der kunde ikke regnes meget med dens videre Modstandskraft. Det tyske Asienkorps indtraf lidt efter lidt til Palæstina og gav Forbundsfællerne en vis Grad af Stabilitet.

Tyrkiets Nederlag var af vidtgaende Betydning paa Arabernes Holdning, som mere og mere vendte sig til Fordel for England.

I Mesopotamien udstrakte England efter Besættelsen af Bagdad sit Herredømme videre op langs Euphrat og Tigris. I Oktober var det i Besiddelse af Romadieh — Samara. I November blev der vundet endnu mere Terrain i Retning af Mosul (Ninive).

Paa begge Fronter, i Palæstina saavel som i Mesopotamien, havde Tyrkiets Kampkraft lidt betydeligt. Det var aabenbart, at Stillingen dér kun var holdbar med et Tilskud af nye Kræfter.

Paa den russisk-tyrkiske Front havde Kampvirksomheden ogsaa fremdeles hvilet fuldstændigt. Paa min Anmodning vilde Enver fra denne Front forstærke Arméen i Mesopotamien, men om Tropperne virkelig er afgaaede, kunde jeg ikke konstatere.

VI.

Paa den rumænske Front vedvarede Kampene endnu ind i September uden at give noget Resultat for saa endelig at flove af.

Paa Østfronten var der Ro. Øst for Riga trak vi ved Midten af Oktober vore fremskudte Styrker tilbage til Hovedstillingen. Paa de lange Fronter begyndte der efterhaanden en livlig Trafik fra Grav til Grav. Vi forsøgte fremdeles at styrke Fredstrangen i den russiske Hær.

Den 11. Oktober løb Flaaden ud fra Libau til det planlagte Foretagende mod de i Rigabugtens Munding liggende Øer. Stødet tog Sigte paa Petrograd og maatte vel ogsaa dér gøre en ret kraftig Virkning, eftersom en stor Del Mennesker jo mangler Begreb om Tid og Rum. Det var mig en Tilfredsstillelse, at Flaaden ogsaa her fik Lejlighed til at virke med. Den lange Hviletid havde opvist Begivenheder, som kastede et særdeles betænkeligt Lys over det uafhængige socialdemokratiske Partis Agitationsarbejde i enkelte Dele af vor Marine, men ogsaa paa det tyske Folks Sjælstilstand og dermed paa vor Krigsduelighed. Hvad en ringe Brøkdal af Folket tilstræbte, havde givet sig Udslag hos Marinen. De ydre Forhold, de levede under, og den vedvarende Berøring med Hjemmet havde begunstiget Udbredelsen af revolutionære Idéer. De talrige Bortkommandoer ofte af de dygtigste aktive Officerer af middel Tjenestealder og Ingeniører til U-Baadskrigen havde ikke været heldig for Skibene i Højsøflaaden. Ny krigersk Beskæftigelse maatte hæve og styrke Moralen i Marinen.

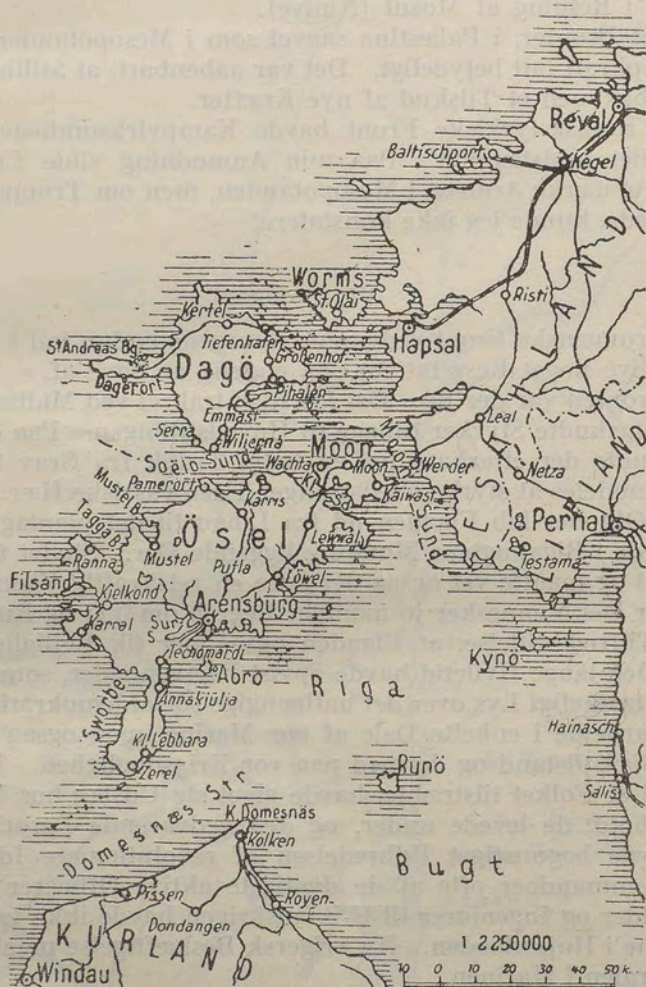
Det var Marinens Opgave at klargøre Transportskibe og at dække saavel Transportflaaden som Landgangen og senere at medvirke ved Operationerne fra Søen og at opretholde Landgangskorpsets Forbindelse med Libau.

Landgangskorpsets — 42. Inf. Div. og Cyklistbrigaden — var underlagt General v. Kathen med Oberst v. Tschischwitz som Stabschef. Føringen laa dermed i særlig gode Hænder.

Som Landgangssted havde man rekognosceret og valgt Taggabugten paa Nordvestkysten af Øen Øsel.

Medens Flaaden efter at have nedkæmpet Batterierne paa Halvøen

Sworbe — Sydspidsen af Øen Øsel — trængte ind i Rigabugten og gik frem mod Moonsund, gik Torpedobaade Norden om Øen. De skulde tage den lange Dæmning, der forbinder Øsel med Moon, under Ild og afskære Tilbagetoget for de fjendtlige Tropper paa Øsel. Endvidere skulde de fra Nord støde ind i Moonsund. Marinen haabede, at de Dele

Skitse 29. Dagö—Ösel 1917.

af de fjendtlige Søstridskræfter, der til Stadighed opholdt sig her, kunde tvinges til Kamp eller afskæres. De paa Øsel landsatte Troppers Bevægelser tilsigtede hurtigt at faa den omtalte Dæmning i Hænder, at indtage hele Øen og derved falde Forsvarerne af Halvøen Sworbe i Ryggen.

Hensigten lykkedes; kun en mindre Del af Besætningen havde Held til at undslippe over Dæmningen. Den 16. var Øsel i vor Besiddelse, og den 18. faldt Moon. Straks efter var ogsaa Dagö i vor Haand. Marinen havde Lejlighed til at virke mod de fjendtlige Søstridskræfter.

Kampen paa Østfronten var dermed foreløbig til Ende.

Hvorvidt de sidste Angreb har fremskyndet Begivenhedernes Udvikling i Rusland, skal jeg ikke kunne sige. Faktum er, at den russiske Hærs Opløsning i Efteraaret skred meget hurtigt fremad samtidig med, at Bolchevikerne fik Overhaand. Officeren mistede sin begunstigede Stilling og blev berøvet enhver Autoritet; han skulde ikke gælde mere end Manden i Geledet. Snart skulde han gælde endnu mindre og overhovedet ikke mere have nogen Ret. Denne Dégradation af Officererne blev i Rusland billiget af mange. Ogsaa dér var der mange kortsynede Folk, som ikke indsaa, at hele Hærens Værdi og enhver Verdensordning beror paa Autoritet og at de begyndte at rokke ved Verdenssamfundets ordenen, naar de rokkede Officerens Autoritet.

Hetman Skoropadski fortalte mig, at han aldeles ikke havde mærket, hvorledes hans Armékorps, som han havde kommanderet under Krigen, var forsvundet mellem Hænderne paa ham. Paa én Gang havde det været borte. Hans jævne Beretning gjorde et overvældende Indtryk paa mig.

Den russiske Revolution blev i Arméen ikke staaende ved at dégradere Officererne. I Stedet for Kommandomyndigheden satte den Soldatteraadet, og den skred videre. Den tog Vaabnene fra alle ikkeproletariske Soldater og skabte den røde Garde. Paa rent politiske Omraader gik det ganske tilsvarende. En »Bourgeois« gjaldt intet, Proletaren og det proletariske Arbejderraad alt. Det proletariske Arbejder- og Soldatervælde med deres Raad skulde nu regere Verden og skabe en ny Verdensorden. Hvad der hidtil havde bestaaet, blev grusomt ødelagt, Kulturen blev traadt under Fode. Ejendomsretten skulde indskrænkes, Arbejdsglæden blev dræbt, Kvinden blev Fælleseje. De laveste Instinkter trængte sig stærkere og stærkere frem. Der opstod mere og mere udpræget et blodigt Faamands-Diktatur, støttet paa de dem hengivne Tropper, hvis Lidenskaber der blev set igennem Fingre med, selv naar det var Kinesere. Det af dette Diktatur beherskede Land gik til Grunde. Men det var uden Betydning for Magthaverne.

Der var sket det sælsomme: de, der ikke havde kunnet raabe højt nok om Voldførelse og imod Krigen, de regnede Flertallets Ret for intet, regerede mere despotisk og hensynsløst end Regeringen nogen Sinde havde gjort, kaldte til Kamp og førte Krig, først rigtignok ikke mod ydre Fjender, men overhovedet mod alt bestaaende. Intet Forsoningens eller Forstaaelsens Ord lød der til de anderledes tænkende.

Snart erkendte ogsaa alle, der før ikke nok havde kunnet rokke ved Autoriteten i Hær og Folk, den Fare de havde styrtet sig selv og hele deres Land i. Til en Bevæbning af alle antibolchevikiske sindede Partier og til den saa haardt tiltrængte Sammenslutning til Genfødelse af Landet kom det imidlertid ikke i Rusland.

Bønder og Borgere saa sig vaabenløse overfor deres Despoter og laa under for den anarkistiske Opløsningsproces. Hvornaar de igen vil faa ny Livskraft — hvem ved det? Intet Steds er der nogen Mulighed herfor at øjne, og et Haab alene vilde være et altfor farligt Selvbedrag. Maaske ansaa Bønder og Borgere i Rusland, ligesom mange Kredse hos

os i Tyskland i Foraaret 1919, med ligeglad Fatalisme Bolchevismen som en uafvendelig Skæbne, som man ikke selv kunde redde sig for, Det er en umandig Synsmaade, og den har hævnnet sig haardt i Rusland. Det er ikke en daadløs Seen til, der kunde frelse fra den bolchevikiske Elendighed, men stærke og kloge Handlinger, en rigtig Vurdering af Fjenden, hans Styrke og Svaghed, men ogsaa vidtskuende Reformere i det økonomiske Liv, som under alle Omstændigheder skulde og maatte komme efter Krigen.

I Rusland greb Bolchevismen fra Oktober 1917 Magten med fastere og fastere Haand.

At Opløsningen af den russiske Hær og det russiske Folk rummede en meget beydelig Fare for Tyskland og Østerrig-Ungarn, derom herskede der for mig ingen som helst Tvivl. Saa meget større var derfor den Bekymring, hvormed jeg tænkte paa vor og den k.-k. Regerings Svaghed. Ved at sende Lenin til Rusland havde vor Regering ogsaa paataget sig et særligt Ansvar. Militært set var Rejsen berettiget — Rusland maatte falde. Men det var vor Regerings Sag at agte paa, at ikke ogsaa vi reves med i Faldet.

Begivenhederne i Rusland gav hos mig ikke Plads for nogen Følelse af fuld Tilfredshed. De lettede vor Krigssituation absolut afgørende, men der blev dog ogsaa adskillige Farer tilbage.

Allerede i Løbet af Sommeren havde jeg gjort Udkast til Vaabenstilstandsbetaingerne med Rusland. De gik ud fra en Bestræbelse for at komme til en Forstaaelse med Russerne; Krigsførelsen behøvede Freden mod Øst.

Grundtanken for Vaabenstilstanden var Indstilling af Fjendtlighederne i de Linjer, der for Tiden var besatte. Jeg forlangte ingen Rømning af bestemte Terraindele eller Overgivelse af Vaaben. Betaingerne indeholdt intet, som kunde besværliggøre Vaabenstilstanden eller den kommende Fred. Udkastet blev tilstillet Rigsregeringen og de forbundne Øverste Hærledelser og blev billiget af alle, selv om der blev foretaget mindre Ændringer. Det blev aftalt med Rigsregeringen, at Vaabenstilstandsforhandlingerne, hvis de blev førte fra Front til Front skulde ledes af Øverste Hærledelse med Bistand af en Repræsentant for Rigskansleren. Denne lovede i Fredsdelegationen ogsaa at optage en saadan for Øverste Hærledelse, som naturligvis stod under og ikke var ligestillet med Rigskanslerens befuldmægtigede.

Jeg var færdig med alle Forberedelser for det Tilfælde, at Rusland skulde anmode om Vaabenstilstand. I November var den bolchevikiske Ødelæggelse af den russiske Hær saa vidt fremskreden at Øverste Hærledelse for Alvor kunde tænke paa at svække Østfronten og derved forstærke Tropperne mod Vest. Vi havde den Gang ca. 80 Divisioner paa Østfronten, en Tredjedel af vor samlede Styrke. Jeg ventede nu ogsaa, at de østerrig-ungarske Tropper kunde holde Stillingen paa mere og mere udstrakte Fronter. Der blev truffet Aftale mellem den k.-k. Overkommando og Oberbefehlshaber Ost angaaende de nærmere Enkeltheder ved Frigørelsen af det størst mulige Antal tyske Tropper i Siebenbürgen, Bukowina og Østgalizien. General v. Arz erklærede sig

ogsaa villig til at føre k.-k. Tropper fra Italien til Østfronten. Naturligvis var alt dette Foranstaltninger, som strakte sig langt ud i Fremtiden. Men de maatte indledes allerede nu for at Transporterne kunde være tilendebragte i det tilstundende Foraar, den for os afgørende Tid. Jernbaneforholdene og de ret anspændte Trafikforhold i de besatte Omraader og i Hjemlandet krævede lang Frist. Forholdene i Rusland tilod imidlertid endnu ikke alt for gennemgribende Beslutninger.

Fra Slutningen af November at regne rullede der uophørligt Troppetog fra Øst mod Vest. Nu drejede det sig ikke mere om at ombytte anstrengte med friske Divisioner, men om en virkelig talmæssig Forstærkning af Vestfronten.

Uddannelsen af alle Tropper paa Østfronten efter »Vestfrontprinciper« blev fremmet. I Rumænien skete noget lignende.

Tanken om at angribe Frankrig i 1918 optog allerede i November mange Førere paa Vestfronten, ikke mindst mig. Jeg ventede derfor med største Spænding den Dag, da den russiske Regering vilde anmode os om Vaabenstilstand. Paa Fronten kom det i November mange Steder til Afslutning af rent lokale Vaabenhviler. De Troppeenheder, der forhandlede med os, blev større og større, der kom snart hele Arméer med Anmodning om at indstille Fjendtlighederne. Fredsforhandlinger, der var bleven tilstræbte i Dünaburg, blev ikke til noget. Vaabenstilstandsbegæringer blev fremsatt baade her og dér. Det var et forvirret Billede, halvt Krig, halvt Fred.

Den 26. November spurgte den russiske højstkommanderende, Folkekommissær Krylenko pr. Radiotelegraf, om den tyske Øverste Hærledelse var beredt til Vaabenstilstand. Vi svarede bekræftende. Allerede den 2. December passerede de russiske Underhandlere de tyske Linjer. Forhandlingerne begyndte ufortøvet i Brest-Litowsk, hvor Oberbefehlshaber Ost endnu stadig havde sit Hovedkvarter. Samtidigt afsendte de fire forbundne Magter deres Delegationer. Allerede den 7. December var der afsluttet en Vaabenhvile paa 10 Dage: General Hoffmann ledede disse Forhandlinger meget dygtigt og forstod at hindre Rævestreger fra de bolchevikiske Repræsentanters Side og holde Drøftelserne til Sagen. De russiske Repræsentanter vendte midlertidigt tilbage til Petrograd med Vaabenstilstandsudkastet for at indhente nye Instrukser. Den 12. begyndte Forhandlingerne paany, og den 15. blev Vaabenstilstanden undertegnet. Den skulde begynde efter Udløbet af Vaabenhvilen den 17. December Kl. 12 Middag og vare til den 14. Januar 1918 Kl. 12 Middag. Hvis den ikke blev opsagt med 7 Dages Frist, var den løbende.

Det oprindelige Udkast var ikke undergaaet principielle Ændringer; den russiske Front var forbleven uforandret, der var ejheller tilvejebragt nogen Demarkationszone. De gensidige Pigtraadshegn var Demarkationslinjer. Der var endog efter russisk Ønske paa visse Overgangspunkter bleven tilladt Samkvem fra Front til Front; det var tydeligt nok Hensigten at vedligeholde Muligheden for Propaganda. Oberbefehlshaber Ost var overtydet om ved passende Forholdsregler at kunne neutralisere saadanne Forsøg. Vi tog derfor ogsaa denne Betingelse paa os for blot at komme til en Afslutning. Overenskomsten gjaldt offici-

elt for hele den russiske Front. Raadsregeringens Magt strakte sig imidlertid ikke saa langt. Det blev derfor nødvendigt paa den rumænske og den lilleasiatiske Front at indlede Særforhandlinger paa det samme Grundlag. De førte ligeledes til et fuldstændigt Resultat. Vaabenstilstanden i Focsani blev afsluttet den 9. December. Det er ganske nyttigt at sammenligne vore Betingelser med dem, som Ententens Ødelæggelsesvilje paalagde Fireforbundsmagterne.

Efter 3 Aars vældige Kampe hvilede Vaabnene paa den hele Front. Hvad tysk Føring og tyske Tropper igennem denne lange Tid har ydet i Kamp mod en vældig Overmagt, vil stedse forblive et uudsletteligt Hædersblad i Fædrelandets Historie og for den tyske Mand, der her har stridt og blødt. Det Maal var naaet, som jeg gennem to halve Aar militært havde tilstræbt med den yderste Anspændelse af alle, ogsaa mine egne Kræfter. Vestfronten havde holdt, den italienske Hær var slaet og de k.-k. Arméer i Italien besjælede af en ny Aand. Den macedonske Front laa fast. Mod Øst var Vaabenstilstandsforhandlingerne nu til Ende, og Vejen til Fred aabnet for Diplomaterne. Forhandlingerne skulde begynde i Brest-Litowsk ved Juletid. Vi havde Udsigt til at føre Krigen sejrrigt til Ende.

Kun i Lilleasien var ikke alt forløbet som det skulde, men det traadte fuldstændigt i Skygge for de store Begivenheder i Europa.

Tropper og Førere, der havde kæmpet mod Vest, kunde med Stoltthed give Plads for den Tanke, at det, de havde ydet, dannede Grundlaget for disse vældige Resultater. Ved Standhaftigheden mod Vest var det blevet muligt at vinde Felttogene mod Øst og mod Italien. Ogsaa her havde den tyske Mand ydet det heroiske.

Som Aaret forud var der ved Øverste Hærledelses Samarbejde med de forbundne naaet store Ting.

Ententen stod under Indtrykket af denne Svingning i Krigssituationen. Den satte nu sit Haab til Amerika. Men Stemningen i Frankrig var alligevel siden Aisne-Champagne-Slaget stadig usikker. I November blev Clemenceau Ministerpræsident. Han var Frankrigs stærkeste Mand. Han havde levet 1870—71 med og var siden da en af Revanchetankens mest glødende Talsmænd. Clemenceau vidste ganske nøje, hvad han vilde. Han drev kun Krigspolitik, undertrykte enhver Fredsrørelse og fæstnede Aanden i sit Land. Hans Adfærd overfor Caillaux viste klart, hvad vi havde at vente os af ham. Ogsaa han tænkte kun paa Sejren og stillede som Lloyd George sit Land bag sig. Den fjendtlige Krigsføring vandt vældigt i Kraft. Amerikas Krigsvilje blev ligeledes mere og mere udpræget. Ogsaa der greb Regeringen med yderste Strenghed ind mod enhver Tanke om Fred. Italien overvandt under Clemenceau's og Lloyd George's stærke Haand de svære Indtryk efter dets Nederlag. I de fjendtlige demokratiske Stater havde Regeringsmagten mere og mere antaget Karakteren af Diktatur.

VII.

Vatikanet følte sig af den tyske Rigsdags Fredsresolution tilskyn- det til at foretage et særligt Fredsskridt. Midt i August kom Pavens Fredsnote af 1. samme Maaned, som henvendte sig til de krigsførende Staters Overhoveder.

Noten gjorde sig udpræget til Talsmand for en Fred uden Annek- tioner og Kontributioner. Den tyske offentlige Mening tog Stilling til den paa samme Maade, som den i Juli tog Stilling til Fredsresolutionen. Den konservative Presse afviste den, Flertalspartiernes behandlede den velvilligt og opfordrede ogsaa de rettænkende blandt Fjenderne til lige- ledes at stille sig paa Fredsnotens Grund. Ententepressen behandlede den helt igennem afvisende og har indtaget samme Stilling siden. Rege- ringerne indtog samme Holdning.

Rigskansler Dr. Michaelis oplæste i Kreutznach Udkastet til Svar- noten for os. Jeg lovede mig heller ikke noget af dette Forsøg paa at opnaa en Fred. Svaret stemte i hvert Fald ikke med mine Anskuelser. Jeg holdt imidlertid mine Betænkeligheder tilbage og gjorde kun uvæ- sentlige Modforslag. Overfor disse rent teoretiske Forsøg paa at naa frem til Freden kunde jeg kun forholde mig afventende, hvor ubeha- gelig end denne vedvarende Talen om Fred mere og mere blev mig af Hensyn til en virkelig kraftig Krigsførelse. Naar jeg nu ser tilbage, fortryder jeg, at jeg ikke med al mulig Kraft er traadt op mod alt dette. Freden, den jeg ønskede saavel som nogen, skulde Statsmændene slutte, men til Stadighed at tale til Folket om den, saalænge Fjenden holdt fast ved sin Tilintetgørelsesvilje, det duede til intet. Ententens Fremgangs- maade var i den Henseende en ganske anden.

Saavel vort Svar som ogsaa Østerrig-Ungarns var imødekommende, paa mange Punkter diplomatisk undvigende. Ved Henviisning til Rigs- dagens Fredsresolution, som blev medtaget efter Ønske fra de syv Rigsdagsmænd, der var udvalgte til at yde deres Medvirkning, blev vort Standpunkt tydeligt fastslaaet.

Ententen svarede afvisende eller overhovedet ikke sagligt. Pavens Skridt havde ingen somhelst Virkning. Det var den gamle Vise om igen. Det tyske Folk vilde ærlig Fred, men Ententen afviste det. I dens stilfærdige og dog saa virkningsfulde Propaganda lod den hos os og i det neutrale Udland atter og atter udtale Slagordet om Forstaaelses- og Forsoningsfreden, men skulde den offentligt bekende sig til det, saa veg den ud. Som før forfulgte den ene og alene den Tanke at ramme Tyskland tilintetgørende.

Pavens Skridt kunde ikke hidføre noget Resultat. Det er ret ejen- dommeligt nu at se, hvordan Paven bliver holdt borte fra Forhandlin- gerne i Versailles. Ententen takker ham ikke for hans Fredsnote.

Ved Rigskansler Dr. Michaelis's Embedstiltrædelse havde jeg med- delt ham, at Hr. Hugo Stinnes havde Forbindelse med den japanske Ge- sandt i Stockholm og ytrede sig særdeles forhaabningsfuldt. Han var i Begreb med at tage derop og havde Udsigt til at faa Gesandten i Tale. Rigskansleren modtog derpaa Hr. Stinnes. Jeg har ikke forfulgt dette Anliggende videre.

I Slutningen af August eller Begyndelsen af September forlød det pludseligt, at der bød sig en Lejlighed til at komme til Forhandlinger med Ententen. Rigskansleren og Hr. v. Kühlmann, som ved Kanslerskiftet var bleven Udenrigsminister, udtalte det fortroligt. Gennem Oberst v. Haefthen havde jeg erfaret, at der fra det neutrale Udland — i Tilslutning til en Tale af den tidligere engelske Ministerpræsident Asquith og straks derpaa følgende Udtalelser af Lloyd George — kom den Efterretning, at England ventede en Erklæring fra vor Side angaaende Belgien. Rigskansleren sagde mig nu, at Opfordringen til eventuelle Forhandlinger var givet af England. Dette glædede mig naturligvis: skulde England være blevet villigt til Fred, da var Fredsudsigterne nu bedre end ved nogen tidligere Lejlighed, hvor kun vi gik ensidigt til Værks. Jeg bedømte derfor ogsaa Fredsspørgsmaalet gunstigere end hidtil.

Fredsdrøftelserne førte til forskellige Forhandlinger med Rigskansleren om det belgiske Spørgsmaal.

Belgiens økonomiske Tilknytning til det tyske Rige blev vort Maal. De snævre økonomiske Baand, der allerede i Fredstid knyttede Tyskland og Belgien sammen dannede Grundlaget for disse Betragtninger. Rigsledelsen troede dermed at være i Besiddelse af en Basis for at bygge sig en Bro til England. Jeg ventede at Statssekretær v. Kühlmann i en Rigsdagstale i Slutningen af September vilde afgive en offentlig Erklæring om Belgien i denne Retning. Den 20. September havde Oberst v. Haefthen en længere Konference med ham herom. Statssekretæren forholdt sig imidlertid afvisende og udtalte: »Hvem siger Dem overhovedet, at jeg er tilbøjelig til at sælge »Hesten Belgien«? Det bliver udelukkende min Sag; foreløbig staar Krikken aldeles ikke til Salg.«

I sin Tale den 9. Oktober talte han ikke om Belgien, men erklærede angaaende Elsass-Lothringen og Rigsomraadets Ukrænkelighed under stormende Bifald fra Rigsdagen:

»Saalænge en tysk Næve formaar at holde en Bøsse, kan Ukrænkeligheden af Rigsomraadets, saaledes som vi har modtaget det som en glorrig Arv fra vore Fædre, ikke blive Genstand for nogen som helst Forhandlinger eller Indrømmelser.«

Overfor England var vi altsaa ikke komne et eneste Skridt videre. Om Udsigt til Fred var der ikke mere Tale. Ejheller paa Opfordring herom erholdt Øverste Hærledelse nogen bestemt Besked af Statssekretær v. Kühlmann. Jeg var skuffet, og det ærgrede mig, at jeg en Tid lang havde troet paa en saadan Udsigt. Kun af den Grund havde jeg anmodet Rigskansleren om at give Afkald paa at holde en stor Tale, som han vilde holde i Slutningen af September, idet det syntes mig tænkeligt, at den kunde formindske Fredsmulighederne. Bedre vilde det have været, om Rigskansleren havde talt. Om han vilde have naaet at samle Rigsdagen og Folket, saaledes som han havde til Hensigt synes mig rigtignok tvivlsomt under Hensyn til hans Forhold til enkelte politiske Partier. Han modsatte sig disses Stræben efter Magt og stod selv fremmed overfor Rigsdagen.

Ogsaa de Forsøg, som Udenrigsministeriets Repræsentant i Bryssel, Hr. v. der Lancken, gjorde paa at komme i Forbindelse med franske Statsmænd, saa jeg i Møde med Forventning. Hr. v. der Lancken rejste ganske vist ogsaa til Schweiz — men Manden fra Frankrig udeblev.

Tilfældigt hørte jeg endelig, at Statssekretær v. Kühlmann stod i Forbindelse med den spanske Gesandt i Bryssel angaaende Fredsspørgsmaalet.

Det var de Fredsmuligheder, som jeg i Aaret 1917 erholdt Kundskab om. Om det saakaldte wilsonske Tilbud, som Hr. Jaffé fra München overbragte Udenrigsministeriet, har jeg først erfaret noget efter min Afgang gennem Aviserne.

I Sammenhæng med det omtalte mystiske Fredsrygte fandt der den 11. September et Kronraad Sted i Berlin. Jeg holdt det for min Pligt i Embeds Medfør endnu en Gang klart at udtale, hvad Tyskland paa Grundlag af denne Krigs Erfaringer behøvede for at sikre sin Fremtid, og hævdede ved denne og andre Lejligheder i Efteraaret 1917 som min Anskuelse:

»Vor Stilling indadtil er i Følge Angivelse af Repræsentanterne for de forskellige Ressorts vanskelig med Hensyn til Fourage og Kul. Hvad Kullene angaar desværre ikke uden Skyld ved tidligere Maaneders Forsømmelser.

Vor Finanshusholdning er uhyre anspændt. Vort Rigsdagsflertal har sørget for, at Situationen indadtil er lidet glædelig. Arbejderspørgsmaalet og dermed ogsaa Spørgsmaalet om Erstatning har forværret sig. Men jeg mener, at disse indre Vanskeligheder maa overvindes gennem en fast Ledelse fra den nuværende Regerings Side. Og det er ingenlunde umuligt at overvinde dem.«

Som Følge af Ruslands Ødelæggelse ansaa jeg vor militære Situation for gunstigere end Ententens og udtalte:

»Ikke des mindre er ogsaa jeg af den Anskuelse, at vi bør tilstræbe Fred, før Vinteren begynder, om den kan bringe os det, vi maa kræve som Minimum for at sikre vor senere økonomiske Udvikling og give os en økonomisk og militær Stilling, som lader os se en ny Forsvarskrig i Øjnene med Ro.«

Under mine Betragtninger angaaende de militære og krigsøkonomiske Forhold, som nødvendigvis maatte tilstræbes, gik jeg ud fra Grænseforholdene før Krigen, og hvad der var sket under denne. En 3-aarig Krig var kun mulig, fordi Tyskland havde rigeligt af Kul og Jern og Næringsmidler i et saadant Omfang, at vi med Tilskud fra de besatte Omraader og det neutrale Udland fik Jern nok og saa mange Næringsmidler, at vi endnu kunde leve under den fjendtlige Blokade, omend under de størst tænkelige Indskrænkninger.

Kun derved, at vi havde ført den os paatvungne Krig som Angrebskrig og var naaede ind paa fjendtligt Omraade mod Vest og Øst, havde vi kunnet opretholde vor Eksistens. Var vi bleven staaende ved vore Grænser, havde vi aldeles sikkert været fortabte.

Nederlaget var uundgaaeligt, om Fjenden gennem længere Tid hav-

de sat sig i Besiddelse af tysk Omraade. Vi vilde være bleven udsultede, Rygraden i vor Krigsøkonomi knust. At Kul, Jern og Næringsmidler havde Betydning for Krigsførelsen, vidste man ogsaa tør Krigen; men hvor afgørende Kul og Jern i Virkeligheden vilde blive, det har først denne lange Krig paa den mest eftertrykkelige Maade belært Verden om. Forud for Krigen havde man indset, at de øvreschlesiske Kuldistrikter laa udsat, og ved Milliardforslaget faldt der da ogsaa nogle Beskyttelsesforanstaltninger af til dette Omraade. Kraftkilderne mod Vest mentes at være sikrede gennem Opmarchen.

Lige saa ugunstig som vor strategiske Stilling midt i Europa var det Forhold, at vore Kul- og Jerndistrikter i Hovedsagen laa ved vort Lands Grænser. Ethvert andet Land var bedre situeret. I Øvreschlesien laa Kul og Jern tæt paa den russiske Grænse. Mod Vest laa det lothringske Ertsbækken og Kulomraadet ved Saarbrücken ikke bedre. Det nedrerhinsk-westfalske Industriomraade laa ganske ubeskyttet over for Belgien. Mellemtysklands Brunkullejer var i Forhold hertil af mindre Betydning.

Ødelæggelsesmidlerne var fuldkommengjorte under Krigen. Kanonerne havde faaet en betydelig øget Skudvidde, Flyvernes Aktionsradius var udvidet endnu mere. Paa den anden Side var deres Indsats stadig baandlagt af visse Grundbetingelser. Endnu var man ingenlunde sikker paa den behørig Virkning med hvert Skud paa de lange Kanoners Maximum-Skudvidde; det viste sig i Foraaret 1918 under Beskydningen af de franske Kulminer som ogsaa ved mange andre Lejligheder. Flyverne er afhængige af Vejrliget; ellers havde vi meget hyppigere ramt London. Med disse Indskrænkninger maatte jeg jo alligevel tage de nye Krigsmidler i deres fulde Betydning med i Beregningerne angaaende en kommende Krig. Som Grundlag gik jeg herved ud fra de samme Grænser og den samme politiske Situation som i 1914. Det maatte ventes, at Fjenden senest straks efter Ordren til Mobilisering vilde gøre et Fremstød med et stærkt Opbud af Ammunition og Flyvere mod vore krigsøkonomiske Kraftkilder. Ved at samle stærke Flyverformationer ved Grænsen og ved et velordnet Luftforsvar kunde der skaffes et vist Værn imod de fjendtlige Angreb fra Luften; men at hindre Angrebet og udelukke Virkning af Bombekastning, formaaede de ikke. Lige saa lidt gaves der noget Middel mod Virkningen af det paa meget stor Afstand opstillede fjendtlige Skyts.

Efter et saadant Overfald vilde de fjendtlige Hærmasser følge paa. Hvorledes Operationerne vilde forløbe, lod sig ikke overse. Men det maatte betragtes som givet, at Virkningen paa vor Krigsindustri vilde være af en saadan Art, at der overalt vilde gøre sig en stærk og i sin hele Sammenhæng afgørende Produktionsnedgang gældende, og at en stor Brøkdelen af vor tyske Arbejderstand vilde blive ramt paa det haardeste. Situationen kunde udvikle sig saaledes — det kunde jeg sige uden at være Sortsээр —, at vi tabte Krigen straks i de første Dage. Vi vilde blive saa let et Bytte som Haren i sit Leje.

Det var udelukket at drage alle militære Konsekvenser heraf, f. Eks. mod Vest en udstrakt Grænseforlægning ind i Frankrig. Det gjaldt

om at lade sig nøje med det nødvendige. Ved det øvreschlesiske Kul-distrikt og det lothringske Ertsbækken maatte et faa Kilometer bredt Beskyttelsebælte strække til for at unddrage vore hidtidige Besiddelser Kampenes direkte Indflydelse. At der fandtes Kul og Erts i disse Bælter saavel paa polsk Omraade som ved Briey, var ingenlunde afgørende for mine Ønsker. Det maatte staa fast, at disse Forholdsregler ingenlunde var tilstrækkelige, men maatte suppleres med omfattende militære Beskyttelsesforanstaltninger i Fredstid. Sikringen af begge Kraftkilder var stadig ufuldkommen; det var derfor absolut nødvendigt at sørge for en tilforladelig Beskyttelse af vort nedrerhinsk-westfalske Industriomraade. Jeg havde som Regimentskommandør i Düссeldorf og nu som Første Generalkvartermester tilfulde lært dets Betydning for Freds- og Krigsøkonomien at kende. Konklusionen kunde kun blive Belgien maa ikke blive et Opmarchomraade for Fjenden. Dette Lands Neutralitet holdt jeg for en Utopi, som man ikke kunde regne med i Praksis. Det maatte komme i økonomisk Interessesfællesskab med Tyskland, som det havde saa stærke handelspolitiske Tilknytninger til. Det skulde vedblivende være en egen, selvstændig Stat, hvor ogsaa Flamlænderne kom til deres Ret. Den hensynsløse Behandling af denne gamle germanske Stamme er ogsaa en af Uhyrlighederne i Menneskehedens Historie.

Jeg ansaa en vis tysk Occupationsret de første Aar for nødvendig. Meuse i Egnen ved Liége maatte — om overhovedet — først opgives naar Belgien havde fuldbyrdet sin økonomiske Tilslutning til Tyskland, og følgende sine egne Interesser stod paa Tysklands Side.

Jeg var ikke nogen Ven af Tanken om det tyske Marinestøttepunkt paa den flanderske Kyst. Den var ikke gennemtænkt og var militær uklar. Jeg skrev derom:

»Ganske sikre, d. v. s. med Hensyn til Beskyttelsen af de nedrerhinsk-westfalske Omraade, vilde vi først — navnlig hvis Tunnellen Dover—Calais bliver til Virkelighed — være, naar vi militært besætter hele Belgien og staar paa den flanderske Kyst. Dette kan vi for Tiden ikke opnaa. Det er et Spørgsmaal, hvorvidt vi skal fortsætte Krigen for at naa dette Maal. Efter min Mening bør vi dette, hvis Englænderne beholder et vist Omraade i Frankrig (Calais). Gør de ikke det, vil Besiddelsen af den flanderske Kyst ikke for os være nogen Grund til at fortsætte Krigen udover Vinteren.»

Det blev den Gang overfor mig flere Gange fremsat, at Englænderne vilde forblive i Calais. Derfor omtalte jeg det i mit Memorandum.

Der syntes mig ikke at være Grund til at fordybe sig i Luxemburgs Forhold til Riget.

Var Forholdene først ordnede saaledes paa vor Vestgrænse, havde vi dér for Tysklands militære og økonomiske Stilling opnaaet, hvad dets Fremtid krævede.

Mod Øst var Tysklands Grænser yderst ugunstige i hele deres Udstrækning. Felttoget 1914 havde til Fuldkommenhed vist, hvor vanskeligt de Øst for Weischel liggende Landsdele kunde blive at holde. Provinsen Østprojsen havde fortjent en større Sikkerhed ved en Grænse-

regulering, at det ikke i Fremtiden skulde blive saa haardt medtaget, som det skete nu under Krigen.

Den Bue, som Polen skød langt frem mod Vest mod Prøjsen, havde meget betydelige militære Ulemper for Fædrelandets Forsvar til Følge. Dette var traadt frem med megen Skarphed i Efteraaret 1914, da Storfyrst Nikolaj dér førte det store Stød frem mod den prøjsiske Grænse. Det syntes umuligt gennem territoriale Gevinster i fuldt Omfang at opveje disse Ulemper. Derimod var det strategisk nødvendigt at udvide den smalle Indsnøring mellem Danzig og Thorn og at skaffe det øvreschlesiske Omraade en Stødpude.

Grænseforholdene blev ingenlunde gunstigere ved den tilstræbte Tilslutning af Kurland og Litauen. Var imidlertid først Stødpuden paa Sydgrænsen af Landet Øst for Weichsel og Udvidelsen Syd for Thorn naaet, kunde der opvejes meget ved en Komplettering af Jernbanenetet. Kurland og Litauen skulde bedre vore Forplejningsmuligheder, hvis vi under en senere Krig endnu en Gang blev henviste til vor egen Kraft.

Ved denne Nyordning af Østgrænsen, var der ogsaa her naaet, hvad der maatte synes nødvendigt for militært og økonomisk at sikre Tyskland. Men det maatte stadig være en Forudsætning, at den saakaldte austro-polske Løsning ikke blev til noget, og at Polen søgte sin økonomiske Tilknytning til Tyskland, og maaske paany til Rusland.

Mine Forhaabninger gik endnu et Skridt videre. Kurlands og Litauens Befolkning skulde tilføre Tyskland nye Menneskekræfter. At Mennesker var Magt, det mærkede jeg hver Dag under Krigen. Netop i Menneskemasserne laa Ententens store Overlegenhed. De nævnte Omraaders Befolkning kunde under det tyske Riges Beskyttelse beholde deres Nationalitet. En Tilvækst af polsk Befolkning i »Stødpuden« var ikke ønskelig; men for den militære Nødvendighed maatte de store Betæneligheder herved træde tilbage. Den storlinede tyske Nybyggervirksomhed, vi haabede paa, og Samlingen af Tyskere fra Udlandet til disse vidtstrakte Omraader mod Øst, saaledes som Rigskansleren tilstræbte det for visse Grænsestriber allerede i 1915, kunde i Fremtiden bringe os yderligere Mennesketilvækst.

Til Støtte for Tysklands verdensøkonomiske Stilling tænkte jeg for Freden paa handelspolitiske Fordele i Rumænien og Balkanhalvøen og fremfor alt paa Tilbagegivelse af vore Kolonier eller et afsluttet Koloniomraade af samme Størrelse. Paa Krigskontributioner har jeg aldrig haabet.

Dette militært nødvendige tilstræbte jeg med den Tanke, at det jo ikke var sikkert, om vi evnede at sætte det igennem. Hvis det ikke blev Tilfældet, var disse Fordringer imidlertid ingenlunde overflødig paa pegede; dette, at de ikke blev opnaaede, vilde være en Ulempe, som vi da maatte regne med som saadan, og som saa maatte udlignes ved i Fredstid at gennemføre øgede Beskyttelsesforanstaltninger.

Jeg har aldrig selv overfor Offentligheden fremsat disse Tanker og har ej heller overfor samme udtalt mig om Fredsbetingelserne. Paa Foranledning af Rigskansler Dr. Michaelis drøftede jeg dem dog med flere Rigsdagsmænd af de forskellige Partier.

Mine Anskuelse om Freden har aldrig tjent som Grundlag for nogen som helst Drøftelse med Fjenden, eftersom Regeringen aldrig naaede saa vidt. I de første Forhandlinger i Brest og i Bukarest gik Regeringen senere sine egne Veje, som ikke uvæsentligt afveg fra mine.

Alt hvad Øverste Hærledelse drøftede med Rigskansleren med Hensyn til Krigsmaalene var teoretiske Forhandlinger. Alle vidste, at alene Krigens Afslutning vilde virke bestemmende, og at der maatte træffes Afgørelse for hvert enkelt Tilfælde.

Hvor der skulde udføres et praktisk Arbejde, saaledes som ved Svaret til Wilson den 29. Januar 1917, overfor Forholdene i Rusland i For sommeren eller mod England i August—September samme Aar og endelig ved Vaabenstilstanden mod Øst, blev Forholdene behandlet paa tilsvarende Maade. Det laa mig fjernt at indtage et rent teoretisk Standpunkt.

Saalænge den samme Tilintetgørelsesvilje besjælede vore Fjender, kunde denne Krig alene afgøres ved Sejr eller Nederlag. Regeringen anviste os i hvert Fald ingen anden Vej til at ende Krigen og opnaa Fred. Naar det hævdes, at vi under de eller de Betingelser havde kunnet faa Fred tidligere, er dette en uhyrlig Letfærdighed og en bevidst Vildførelse af det tyske Folk. Ententen har aldrig gjort et Tilbud, den tænkte ikke paa at give os noget; ikke heller var den tilfreds med status quo ante, den vilde kun tage. Er nu nogen som helst tysk Mand fremkommen med den Anskuelse, at vi skulde ofre Elsass-Lothringen, Provins Posen eller vore Kolonier? Rigskansler v. Bethmann talte i Efteraaret 1916 forbigaaende om Afstaaelsen eller at udveksle nogle Byer i Lothringen og i Sundgau.

Skulde vi tilbyde en Afstemning i vore egne Grænseomraader som »Fredsgave«? Den Slags Tanker er sikkert ikke bleven født i nogen tysk tænkende Hjerne. Vilde vi gøre vore Forsvarsmuligheder endnu ugunstigere og svække vore politiske og økonomiske Kræfter, ja saa kunde vi være gaaede ind derpaa. Vi oplever for Tiden noget i den Retning.

Krigen var begyndt. Vi maatte tilstræbe en gunstig Vaabenafgørelse eller ogsaa tage et Nederlag paa os, som vi jo dog havde Kraft til at forhindre. Om Tyskland dog i det mindste vilde indse dette nu, da det ligger klart for Dagen, at alle Ententens Floskler om Nationernes Selvbestemmelsesret, om at give Afkald paa Annektioner og Kontributioner, om Afrustning og Havenes Frihed er og stedse vil være det rene Nonsens.

Ethvert Menneskeliv er en Kamp i det smaa; i Staterne kæmper Partierne indadtil mod hverandre om Magten, det samme gør Nationerne i Verden — saaledes vil det evigt være og blive. Det er intet mindre end en Naturlov. Oplysning og højere Moral hos Menneskeheden kan mildne Kampen og Magtens Midler, men ingen Sinde udelukke dem, thi det strider mod Menneskets Natur, og til syvende og sidst mod Naturen selv. Naturen er Kamp. Sejrer ikke det stærke og det gode, da trænger det onde sig mægtigt frem og tvinger til Forsvar med Kamp og Vold, om ikke det gode skal ligge under. Men ogsaa det gode lever kun saa længe, det er stærkt.

HINDENBURG IN 1917.

HOW HE DEALT WITH THE
CHANCELLOR.

363

A DICTATORIAL NOTE.

The amazing extent to which the German High Command interfered with the civil Government is revealed in a document published by the "Frankfurter Zeitung" of the 28th August—a memorandum, dated "General Headquarters, August, 1917," addressed to the Imperial Chancellor Michaelis and signed by Von Hindenburg. It embodies a number of complaints and accusations against the German Government, and demands redress in a manner that is peremptory almost to the point of rudeness.

Von Hindenburg writes:

Just as the army and the people must cooperate closely in war-time, so also the Government and the High Command must unconditionally tread a common path. Unfortunately this has not been the case hitherto. I shall enumerate the facts that have compelled me more and more to take up an attitude of opposition to the Government or to exercise a certain pressure upon its measures. I shall classify the actions I refer to in groups.

1. The taking of important steps in external politics without adequate participation of the High Command, although the military interests involved in such steps were considerable. Weakness towards neutrals in matters of import and export. Arbitrary handling of questions of military importance; for instance, with regard to the delivery of coal to neutrals, although coal is to be looked upon as war material.

2. A vacillating attitude and passive resistance in the ruthless U-boat war. This vacillation has done us great harm amongst neutrals and the United States.

3. Attributing the responsibility for blunders (the Polish question, the compulsory enlistment of Belgian workers) to the High Command, which at times has been generally and publicly regarded as guilty in these matters. As these suggestions can only originate from informed circles, and certainly did not proceed from here, they must have been spread by subordinate organs of the Government.

4. Tardy and insufficiently vigorous intervention in internal deficiencies; for example, in matters relating to (a) food policy, (b) measures for increasing production (artificial fodder, nitrogen), (c) the transport crisis, (d) the coal situation.

5. Inadequate exploitation of national manpower. Urged by the High Command, the Auxiliary Service Law has at last been introduced, but obsequiousness to the Reichstag has made this law extremely harmful.

Freedom of the Press.

6. Failure to enlighten the people, lack of purposeful leadership in internal affairs. The heaviest reproach! The immeasurable consequences are: (a) Demoralisation (profiteering, love of luxury), confusion in ideas of right and duty, (b) pessimism, (c) surrender to daily cares and absence of any comprehension of the greatness and seriousness of the times,

æsentant
len sted-
le Sider.
k, beteg-
som jeg
at gøre
en Op-

ere util-
e i stadig

men det
ler været
ibi, men,
aaret og
var kun
Ved i ud-
endnu et
paa For-

der be-
østen var
get. Det
teligere.

17. Ogsaa

nu stadig
nan atter

aelis's Af-
unds Sam-
emningen
en og vore
e højnende
U-Baadse
te Tid ikke
vel de som
stillede sig
, der førte
virke. Til
a modsatte
gen, vandt
e klikkede
T stende Sta-
einger om
Den Slags
ender. Til
taledes en

det ikke muli
blev det nu f
fortrædende
Dette Kontor
nende nok, s
havde holdt o
for Øverste E
gave, som al

De uheld
sløret frem og
øget Grad Ra

Vi havd
havde været
Kartoffelman
mange havd
Sommeren
komne igenn
strakt Grad
Spand af Tie
skud.

Fourage
gyndte aller
faldet daarli
maatte foru

Kulforsy
med Hensyn

Oljeforn
en Forøgels
de mørke Vi

Udsigter
gang helt ig
menbrud, de
i Vejret. I
Heltgerning
og udelukke
krigen stadi
opvise nog
deres Reger
med udpræ
dem med K
sin Ulykke
sig en fast
Fodfæste h
fuldstændig
ter sig mer
vort indre
Tanker kun
Trods for,

5. Inadequate exploitation of national manpower. Urged by the High Command, the Auxiliary Service Law has at last been introduced, but obsequiousness to the Reichstag has made this law extremely harmful.

Freedom of the Press.

6. Failure to enlighten the people, lack of purposeful leadership in internal affairs. The heaviest reproach! The immeasurable consequences are: (a) Demoralisation (profiteering, love of luxury), confusion in ideas of right and duty, (b) pessimism, (c) surrender to daily cares and absence of any comprehension of the greatness and seriousness of the times, (d) neglect of duty (strikes), (e) political demands (that are certainly not of a nature to effect fundamental improvements and are only based on the failures of personalities who have conducted affairs hitherto), (f) damage to the prestige of the Monarchy (exclusion of the Kaiser, predominating influence of Cabinet hurried decisions, &c.), (g) allowing the press to run loose, pressure brought to bear on a few leading papers of the military character.

All of these circumstances brought me the conviction that, in spite of military successes, we were infallibly approaching the abyss, and duty therefore compelled me to oppose Herr von Bethmann Hollweg in the councils of his Majesty. I have hesitated for a long time, for such a departure from the circle of my duties against an individual has cost me a severe inner struggle.

As I have felt it unpleasant to be excluded in questions that concerned me, or to be deemed guilty in questions in which I was innocent—that, too, has a plain bearing on the point: On the other hand, I understand that the Government regarded my numerous suggestions in matters relating to food, coal, and increased production, &c., as an interference with its jurisdiction. But, in the first place, it was necessary, for otherwise nothing, or nothing adequate, was done. In the second place military interests were undoubtedly present in all these matters.

A Summing-Up.

The view that politics and military leadership are separable was always false—it is fundamentally false in a war in which the entire nation is co-operating. I could only have remained silent if the Government had by itself done all that was necessary. The reproach raised against me, that I am aiming at the general dependence of the Government on the High Command, is senseless. I would have been the first to work hand in hand with a purposeful Government. I would also like to point out that if your Excellency would like to verify one or the other of the above-mentioned points your Excellency's representative can have access to the documents here. In so far as it seems necessary to your Excellency, I beg you to clear up all these points without delay. That can only strengthen our mutual trust. . . .

I consider it particularly urgent that the following questions should be set in order—questions on which your Excellency has the final decision and in which I have a military interest:

1. Measures to control the press.
2. Measures to inform the people (schools, clergy, deputies, soldiers from the front).
3. Measures to safeguard the stability of war industries; utilisation of all labour resources and replacement of fit men in the factories; alteration and extension of the Auxiliary Service Law; measures against strikes.
4. Measures to assure the coal supply for the people, the army, and the armament industries (increase of output, questions of transport).
5. Measures to ensure the food supply for the army and the people.

representant
n sted-
Sider.
beteg-
om jeg
at gøre
en Op-

mere util-
gledede i stadig
næring, men det
yde der været
salarabi, men
raaret og
var kun
Ved i ud-
endnu et
paa For-

a, der be-
østen var
eget. Det
keligere.

17. Ogsaa

dnu stadig
man atter

aelis's Af-
unds Sam-
emningen
n og vore
højnende
U-Baads-
Tid ikke
tel de som
stillede sig
der førte
virke. Til
modsatte
gen, vandt
klikkede
fende Sta-
ninger om
Den Slags
ender. Til
aledes en

VII.

De indre Forhold i Tyskland udviklede sig ogsaa fremdeles paa en lidet glædelig Maade. I Rigsdagen antog Partiernes Kamp mod Regeringen om Magten stedse skarpere Former. Stedse mere nøgent og utilsløret traadte dette Parlamentarismens Væsen frem, repræsenteret af Brødpolitikere og forklædt i Slagord og Floskler af enhver Art. Rigs-kansler Dr. Michaelis modsatte sig dem som før og blev derigennem meget hurtigt et Offer for sin egen Handlemaade. Han forbrugte sine Kræfter i denne Kamp og fandt ingen Tid tilovers til at arbejde for Kri-gen.

I De Forenede Staters Svar paa Pavenoten havde Wilson endnu en Gang gjort Forsøg paa at blande sig i Tysklands indre Forhold og skille Folk og Regering; dette kaldte Rigsdagen til Modsigelse. Men ikke heller dér fandt vi Kraft nok til med hellig Fortørnelse at tilbagevise en saadan Handlemaade.

Begivenhederne indenfor Marinen i 1917 lod klart til Syne, hvor meget den revolutionære Aand allerede havde grebet om sig. Det drejede sig om, ved en Slags Flaadestrejke at trumfe Freden igennem. Disse Tilstande blev ikke værdsatte saaledes som det absolut var paakrævet; den alvorlige Advarsel blev uden Virkning.

Regeringens Optræden var blottet for Kraft. Der talte ud af den al den Usikkerhed, der præger en Regeringsmagt, som selv føler sig svag. Rigs-kansler Dr. Michaelis indsaa ganske vist klart nok den Fare, der fra det uafhængige Socialdemokratis Side truede Krigsførelsen. Men han lagde sig ikke i Vejen for dette Partis revolutionære Virksomhed. Dets Presse, hvis nedbrydende Indflydelse var bleven paavist, kunde vedvarende fortsætte sine ødelæggende Skrивerier.

Rigsdagen viste ingen Forstaaelse af de Opgaver, Kri-gen paalagde den, fremstaaende Medlemmer gjorde sig til Beskyttere af de Folkere-præsentanter, der var overbeviste om at være implicerede i Begivenhederne i Marinen, som tilstræbte Revolutionen og underminerede Disciplinen. Det tyske Folk blev ikke oplyst om Forholdenes uhyre Alvor.

I Marinen maatte Behandlingsmaaden foraarsage ganske umaadelig Skade. Men ogsaa i Hæren blev Begivenhederne indenfor Marinen drøftede. Afgørelsen gjorde et dybt Indtryk.

Det tyske Folks aandelige Krigsdygtighed var siden Juli efter et ganske forbigaaende Opsving hurtigt paany gaaet ganske betænkeligt ned. Den Aand, som i Efteraaret 1918 og i 1919 skulde afvæbne det tyske Folk, lod sig til Kende. Vor Opfordring til at overtage Ledelsen af Pressen og Oplysningsarbejdet indadtil fandt trods Revolutionen i Rusland og Foreteelserne i Marinen ikke nogen Afgørelse, der paa nogen Maade svarede til Situationens Alvor.

Efter Forhandling med Krigsministeriet maatte det nu forekomme Øverste Hærledelse at være paa høje Tid at tilvejebringe en Institution, som kunde tage sig af Forsvaret mod de Foretagender, som tog Sigte paa at omstyrte Samfundsordningen. De herhen hørende Forslag gik til Berlin og blev dér forhandlede med Rigsmyndighederne. Paany var

det ikke muligt at opnaa noget. Af Øverste Hærledelses Repræsentant blev det nu foreslaaet at oprette den nævnte Institution ved den stedfortrædende Generalstab. Dette Forslag vandt Bifald fra alle Sider. Dette Kontors Arbejdsomraade blev imidlertid snart højpolitisk, betegnende nok, skønt Regeringen afslog at overtage det, saaledes som jeg havde holdt det for rigtigt og opfordret til. Der var ikke andet at gøre for Øverste Hærledelse end endnu en Gang at befatte sig med en Opgave, som aldeles ikke vedrørte den.

De uheldige Forhold i vor Krigsøkonomi traadte mere og mere utilsløret frem og maatte avle stedse mere Bitterhed. Der manglede i stadig øget Grad Raastoffer til Brug i det daglige Liv.

Vi havde slaaet os igennem med Hensyn til Ernæring, men det havde været meget vanskeligt. I Vinteren 1916—17 havde der været Kartoffelmangel. Vi havde maattet hjælpe os med Kaalrabi, men mange havde den Gang maattet sulte. I Løbet af Foraaret og Sommeren havde Situationen igen bedret sig, men vi var kun komne igennem ved Hjælp af den rumænske Hvede og Majs. Ved i udstrakt Grad at foretage en tidlig Aftærskning maatte vi klare endnu et Spand af Tid mellem den gamle og den nye Høst. Vi levede paa Forskud.

Fouragen til Hestene var blevet meget knap, Græsningen, der begyndte allerede meget tidligt, hjalp os over meget. Havrehøsten var faldet daarligt ud, og Høhøsten havde heller ikke givet meget. Det maatte forudses, at Foderforholdene vilde blive endnu vanskeligere.

Kulforsyningen syntes bedre sikret end i Vinteren 1916—17. Ogsaa med Hensyn til Ildebrændsel var Forholdene taalelige.

Oljeforraadene var ualmindelig smaa; der tiltrængtes endnu stadig en Forøgelse af Rumæniens Produktion. Paa Landet saa man atter de mørke Vinteraftener i Møde.

Udsigterne for Fremtiden var ved Rigskansler Dr. Michaelis's Afgang helt igennem alvorlige. Jeg satte mit Haab til, at Ruslands Sammenbrud, der nu var ganske utvivlsomt, endelig vilde bringe Stemningen i Vejret. I Forbindelse med vore glimrende Resultater i Italien og vore Heltegerninger paa Vestfronten skulde det nok kunne virke højnende og udelukke Skuffelsen over, at det fuldstændige Resultat af U-Baadskrigen stadig udeblev. Ententens Nationer kunde ved samme Tid ikke opvise noget lignende. De havde kun haft Modgang, men saavel de som deres Regeringer var endnu i Besiddelse af den faste Vilje og stillede sig med udpræget national Tænkemaade bag deres store Mænd, der førte dem med Kraft. Modvillige Elementer fik ikke Plads til at virke. Til sin Ulykke var Tyskland gaaet en hel anden Vej. Rigsdagen modsatte sig en fast Ledelse, og de Elementer, der arbejdede mod Krigen, vandt Fodfæste hos Befolkningen. Kanslerens politiske Førerskab klikkede fuldstændigt. Saaledes forskød de indre Forhold i de krigsførende Stater sig mere og mere til Ugunst for os. Fjendens Forhaabninger om vort indre Sammenbrud opvejede hans militære Skuffelser. Den Slags Tanker kunde vi ikke pleje med Hensyn til vore stærkeste Fjender. Til Trods for, at vor militære Situation var god, opstod der saaledes en

dybtgaaende Forskel i Sejrsfølelsen hos de mod hverandre kæmpende Nationer.

Dr. Michaelis blev i November efterfulgt af Grev v. Hertling. Han var den første Rigskansler, Kronen udnævnte i Overensstemmelse med Rigsdagsflertallet. Saa vidt var Magtforskydningen til Gunst for Parlamentet allerede naaet, at den ogsaa gav sig Udslag i forskellige Ministerudnævnelser. Efter denne Stund bar Rigsdagsflertallet paa endnu mere udpræget Maade Medansvaret for det tyske Folks Skæbne.

Øverste Hærledelse erfarede først Udnævnelsen, da den allerede var sket. I Mellemtiden havde vi dannet os en gunstigere Mening om Grev v. Hertling. Personlig var han mig ukendt. Vi ventede nu af ham, at han vilde løse de Opgaver, som det var Regeringens Sag at løse af Hensyn til Krigsførelsen; vi ventede en kraftig Ledelse indadtil, en Højnelse af vor aandelige Krigsdygtighed og en Sanktion af det allerede til Dr. Michaelis rettede Forslag med Hensyn til Mobilisering af Erstatning og Organisation af Propagandaen mod Fjenden.

Jeg traadte paany i Forbindelse med Krigsministeren og Chefen for »Krigskontoret« (*Kriegsamt*), som General Scheüch i længere Tid havde forstaaet, om Nødvendigheden af at tilføre Hæren mere, men jeg fandt ikke hos dem nogen særlig Beslutsomhed til at handle. Uden Tvivl stod de to Herrer under Indtrykket af de forvirrede indre Forhold og følte sig hemmede af dem i Stedet for at beherske dem.

Jeg kom stadig tilbage til det, der havde været mit Ledemotiv i Efteraaret 1916: Virkelig at udnytte alle det tyske Folks Kræfter i Sejrens Tjeneste. Det havde ganske aabenbart vist sig, at Hjælpetjenesteloven ikke opfyldte sin Hensigt, men endog virkede til Skade. Desuden stillede den ikke i tilstrækkelig Grad den enkeltes Arbejdskraft i Fædrelandets Tjeneste og gav ikke de betinget fritagne tilbage til Hæren i det Omfang, det var nødvendigt. Problemet med en Tilnærmelse mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, der var af saa overordentlig Betydning, navnlig ogsaa for Overgangstiden og for Ordningen af Forholdene efter Krigen, havde ingensomhelst Fremskridt gjort.

Efter General Scheüchs Ønske modtog Generalfeltmarskallen og jeg Repræsentanter for de frie Fagforeninger, senere ogsaa de kristelig Fagforeninger og Funktionærorganisationerne. Vi lagde disse Mænd meget alvorligt paa Sinde, hvor nødvendigt det var at vedligeholde og højne Aanden i Befolkningen, ellers var det aldeles uundgaaeligt, at ogsaa Aanden i Hæren maatte tage Skade. Disse Mænd tilsagde os deres Støtte til at hæve Aanden derhjemme og udtalte sig imod Strejker; de følte til min Tilfredsstillelse deres store Ansvar. De meddelte mig en Række Detailønsker med Hensyn til de hjemlige Arbejderforhold, som ganske vist ikke vedrørte mig direkte, men som dog optog mig meget. De blev bragt de respektive Rigsdagsmyndigheder i Hænde med Anmodning om at sørge for Afhjælpning af Ulemperne. Det var mit Haab, at jeg ved Drøftelsen med disse Herrer havde tydeliggjort Sammenhængen mellem Hær og Hjemland, og at de vilde erkende den store Betydning for Krigsførelsen, jeg tillagde de indre Forhold. De sad som Gæster ved vort Middagsbord, og de maa have faaet

en Følelse af, at vi ogsaa mødte Mænd af andre Anskuelse end vore med Agtelse og tilstræbte et fælles Arbejde for Fædrelandets Vel. Den dumme Snak om, at kun »Sværindustrien« gik ud og ind hos os, forstummede efter dette for en Del. Vi var virkelig ogsaa besjælede af ganske andre Anskuelse. Vi følte os som Førere for hele Folket i Vaaben og ej blot for en Del af vort den Gang endnu værnekræftige Folk. Ogsaa i den Henseende dannede vi en — om end maaske ikke udtalt — Modsætning til Regeringen, som bevidst og udtrykkeligt kun støttede sig paa den af Rigsdagens Venstreflertal repræsenterede mere eller mindre socialistiske og radikale Del af Befolkningen. Det til venstre orienterede Lovgivningsarbejde, som fremmede Strejker og gjorde de arbejdsvillige beskyttelsesløse, som gav de unge Foreningsfrihed og Ret til at organisere sig og forraade dem i Stedet for at opdrage dem, og som samtidigt anordnede Straffeparagraffer med Brodden rettet til højre, viser den Dag i Dag klart for enhver, hvilken Vej Regeringen gik.

Jeg drøftede med Krigsministeren de beklagelige Foreteelser i Hjemlandet og pegede bl. a. paa det efter min Mening utilstrækkelige Pressetilsyn. Ligeledes blev Tilstandene ved Hjemmehæren behandlet. Hos Ersatztropperne lod Uddannelse og Disciplin meget tilbage at ønske, den militære Hilsen blev sløj og som oftest overhovedet ikke udført. Hjemmehæren arbejdede utvivlsomt med store Vanskeligheder; der gjorde sig ogsaa her en større og større Mangel gældende paa egne Officerer. Fronthæren kunde ganske vist ikke afgive Officerer, der var anvendelige til Krigstjeneste, men naar alt kom til alt, var der dog en Mængde invalide Officerer, som endnu havde deres gamle Viljekraft i Behold. Men ogsaa de trak sig tilbage, og de saa yderligt slette Lønforhold i Hjemmehæren tvang dem ofte dertil. Ogsaa her vilde kun en storstilet Fremgangsmaade have kunnet tilvejebringe en Ændring. Forholdene ved Ersatzafdelingerne gav iøvrigt Krigsministeriet Anledning til i størst mulig Udstrækning at forstærke Felthærens Rekrutdepoter for derved tidligere at faa Ersatzen bort fra Hjemlandet og at faa dem uddannet i Føling med Frontsoldaterne. Aargangen 1899 blev i Vinteren 1917—18 overført til Feltrekrutdepoterne.

Jeg havde paany gjort op, hvordan man skulde sikre sig Erstatningsmandskab til Fortsættelse af Krigen. Jeg ansaa Erstatningsspørgsmaalet for saa betydningsfuldt, at ogsaa Folket absolut maatte tage Del deri. Kun derved kunde Spørgsmaalet løses, kun derved kunde Folket se klart og afgøre sin egen Skæbne. Den 10. December 1917 havde Øverste Hærledelse overfor Rigskansleren gjort alvorlige Forestillinger om dette Emne. Generalfeltmarskellen havde skrevet:

»Erstatningen til Felthæren er for Tiden utilstrækkelig, i Særdeleshed mangler der uddannet Erstatning til alle Vaaben i en Grad, som maa vække Ængstelse.

Lykkes det ikke at skaffe Hæren det nødvendige Erstatningsmandskab, vil Udgangen af Krigen blive tvivlsom.«

Foruden en Højnelse af Krigsviljen og et fortsat og øget Oplysningsarbejde maatte vi, for at skaffe Erstatning, kræve en Revision af Hjælpetjenesteloven, en Forhøjelse af Arbejdsydelsen, en Udskrivning

af det størst mulige Antal vaabenføre Folk af Industrien senest i For-aaret 1918 samt en forlænget Værnepligt. Skrivelsen sluttede:

»Men det maa jeg tjenstligt betone: Situationen vil forme sig kritisk, om vi ikke handler kraftigt og hurtigt. Handler vi i den angivne Aand, da vil ogsaa Hæren føre Krigen til en god Afslutning.

Der hviler altsaa et uhyre Ansvar paa alle de Myndigheder, der er ansvarlige for alle de foran behandlede Spørgsmaal. Men i Særdeleshed maa Rigsdagen, Fagforeningerne o. s. v. ikke geraade i nogen som helst Tvivl om, at ogsaa de ved at anlægge en tøvende eller afvisende Holdning vil tage den tungeste Skyld paa sig.

Det behøver ikke at paavises, at der nu, efter at man har ladet Maaneder gaa unyttede hen, maa hurtig Handling til.«

Heller ikke denne Skrivelse skulde bringe noget Resultat. Om Rigsdagen blev underrettet, har jeg aldrig faaet at vide.

Efter at jeg havde lært Rigskansler Grev v. Hertling at kende, maatte jeg meget hurtigt føle mig overtødet om at regne med, at heller ikke han var nogen Krigskansler. Grev v. Hertling stod ganske paa Rigsdagsflertallets Grund, hvoraf han paa en vis Maade var runden, og hylkede Forstaaelsesfredens Program. Han udtalte dette klart og tydeligt i sin første store Tale uden dog hos Ententen at finde noget som helst Genklang. Han kaldte sig »Forsoningskansler«. Jeg tror ikke, at Tiden endnu var moden for Forsoningen. Vi behøvede en Kansler, der helt levede for sin høje Stillings Opgave med Hensyn til Krigen, som handlede kraftigt og energisk og oplyste Folket om de Farer, der truede det. Men det talte alt sammen imod Grev v. Hertlings Natur. Han var vant til at behandle Rigsdagspartierne, men gav alligevel efter for dem ogsaa dér, hvor Krigsførelsen forlangte noget andet. En ærlig Vilje har bevæget Grev v. Hertling til at paatage sig dette Embede, men Tiden krævede en kraftig Personlighed. Arbejdsbyrden var for stor for hans høje Alder og hans Skrøbelighed. Skulde jeg paany sige det til Hans Majestæt? Hvem skulde være Rigskansler, efter at Kejseren gentagne Gange havde udtalt sig imod Fyrst v. Bülow og Storamiral v. Terpitz. Hvem var Manden, der vilde stille sig i Breschen og kæmpe med, som ved den tvingende Magt hans Maal øvede, kunde samle og føre Folket? Mange var allerede komne til mig med det Forslag, at jeg skulde være Kansler. Denne Tanke var forfejlet, og den ogsaa var godt ment. Det Arbejde, jeg skulde forvalte, var uhyre. For at føre Verdenskrigen maatte jeg beherske den mægtige »Krigsmaskine«. Allerede dette krævede en usædvanlig Arbejdskraft. Utænkeligt vilde det være ved Siden af tillige at overtage Ledelsen af det saa overordentlig tungt virkende Regeringsmaskineri, der for sig krævede sin Mand fuldt ud. Lloyd George og Clemenceau kunde være Diktatorer, men Krigsførelsens Detailler beskæftigede de sig ikke med. Tyskland behøvede en Diktator, der sad i Berlin og ikke i det store Hovedkvarter. Denne Diktator maatte være en Mand, der tilfulde oversaa og kendte Forholdene i Hjemlandet. Ham vilde Berlin maaske have fulgt. Jeg kunde ikke tage denne Opgave paa mig; det blev jeg under Kamp med mig selv paa det Rene med. Ikke at jeg skyede Ansvaret, men jeg indsaa klart, at ét Menneskes Kraft ikke for-

maar at føre saavel Folket derhjemme som Hæren overfor Fjenden gennem denne Folke- og Verdenskrig, al Modstand og al Gnidning til Trods, overfor hvilke jeg overalt vilde blive mødt som den berygtede Militarismes Repræsentant. Forholdene laa jo betydeligt anderledes nu end i tidligere Krige. Sammenligninger, der blev gjort overfor mig, passede paa ingen Maade; Tider og Forhold lader sig overhovedet ikke sammenligne. Friedrich den Store var Monark og besad Autoriteten af Guds Naade, Napoleon følte i det mindste ved Begyndelsen af sin blændende Bane hele Frankrig bag sig. Et var ganske vist sikkert, Magten hørte hjemme i én Mands Haand.

Der var ikke andet for, end at jeg ved Siden af min vældige Opgave paa Fronten maatte føre min Kamp med Regeringen videre for at faa, hvad Hæren maatte have til den sidste og endelige Sejr. Jeg var mig denne Opgaves Tyngde bevidst, men jeg haabede, at Ruslands Sammenbrud vilde muliggøre en heldig Løsning. Heri laa Forskellen mellem Situationen nu og i Juli 1917, da den første Rigskansler gik af.

VIII.

Af politiske Spørgsmaal stod foruden Fredsspørgsmaalet det austro-polske i Forgrunden. Det var lykkedes Grev Czernin at vinde først Hans Majestæt, dernæst ogsaa Rigskansleren og Statssekretær v. Kühlmann for sine Anskuelser. Straks efter at Grev Hertling havde overtaget Rigskanslerembedet, afholdtes der i Berlin et Kronraad om dette Spørgsmaal, hvortil ogsaa Generalfeltmarskallen og jeg var befalede. Grev v. Hertling og Statssekretær v. Kühlmann var bayerske Undersaatter og Vicekansler, v. Payer Württemberger. De stod fremmed overfor Forholdene i de prøjsiske Østprovinser og stemte for den austro-polske Løsning; de andre Ministre og Statssekretærer sluttede sig i det væsentlige hertil. Generalfeltmarskallen og jeg udtalte os meget alvorligt imod en saadan Løsning, idet vi stadig lod vore militære Betæneligheder være bestemmende for vort negative Votum. De Forhold, der nu er indtraadt, omend under andre Former, bekræfter paa den mest skæbnesvangre Maade mine Udtalelser.

Generalfeltmarskallen og jeg blev imidlertid overstemte. Kejseren befalede os at prøve, hvilke militære Forudsætninger, der kunde gøre den austro-polske Løsning antagelig for os.

I Henhold til denne Ordre søgte vi da en Udvej. Den lod sig kun finde ved et udvidet Sikringsbælte langs hele den prøjsiske Grænse.

Paa Grundlag af de i August givne Direktiver havde den videre Udvikling i Oberbefehlshaber Ost's Omraade imidlertid antaget et Forløb, som i Kurland maatte kaldes gunstigt, i Litauen derimod lidet glædeligt.

Det var i September lykkedes Major v. Goszler i Mitau at danne et Landsraad efter de i August af Oberbefehlshaber Ost givne Anvisninger. Han kunde gaa ud fra Kurlands gamle historiske Forfatningslov. Ridderskabet var forstandigt nok til at følge ham. Det opfordrede Letter til at deltage i Dannelsen af Landsraadet, hvilken Opfordring disse fulgte. For alle dem, der øjner et Gode for et Land i en Omstyrten af

alt bestaaende, var det, der blev budt Letterne for lidt. Meget var det ikke heller; men det gav Rum for en stadig Videreudvikling. Der var naaet det, at Letterne ikke mere var skubbede til Side. Landsraadet i Mitau traadte sammen paa højtidelig Maade og anmodede i en Adresse Hans Majestæt om at beskytte Kurland og at antage Værdigheden som Hertug.

Rigsregeringens Svar var imødekommende, om den end ikke tog bestemt Stilling til Spørgsmaalet.

I Litauen trængte det derværende Demokratis taagede Ønsker sig mere og mere i Forgrunden. I Wilna blev der dannet et Landsraad ved en Omformning af »Tillidsraadet«. Det viste sig imidlertid ganske udygtigt til Arbejde. Det politiske Liv stagnerede. Inden sin Afgang havde Rigskansler Dr. Michaelis berejst Litauen og Kurland, og jeg ventede, at der nu kunde tages fat paa et Helhedsarbejde mod Øst. Paa hans Opfordring stillede jeg min Nærværelse i Berlin i Udsigt i de første Dage af November. Hans pludselige Afgang forstyrrede mine Forhaabninger.

I Begyndelsen af November var jeg i Berlin. Det berammede Møde angaaende Spørgsmaalene om Oberbefehlshaber Ost's Omraade fandt Sted den 4., ganske vist nu med den nye Rigskansler, Grev v. Hertling som Præsæs. Det var min Hensigt overfor ham at klarlægge Grundlagene for Kurlands og Litauens Forhold til Tyskland og sikre mig hans Sanktion af Aftalerne med den afgaaede Rigskansler. Samtidigt vilde jeg styrke Forvaltningschefernes Stilling derved, at de alene var den afgørende Autoritet overfor Landet og ikke en eller anden tilforordnet, ejheller Rigskansleren eller Øverste Hærledelse. Ledelinjerne for vor Øst-Politik gik som før ud paa en ren Tilslutning af Kurland og Litauen til Tyskland i Personalunion ved Huset Hohenzollern. For vor Fremtids Skyld ansaa jeg en snarlig Erklæring fra de to Landsraads Side for nødvendig. I Kurland var Hovedarbejdet allerede til Side og kun Formaliteter tilbage. Derimod var der i Wilna endnu store Vanskeligheder at overvinde. Dog kunde det med Sikkerhed haabes, at de vilde blive overvundne, naar Forvaltningschefen fik klare Direktiver, og Usikkerheden i vort Forhold overfor Litauen ophørte. I begge Lande skulde der saa tages fat paa de forberedende Arbejder saavel med Hensyn til Grundtrækkene i den indre Forfatning som den militære, økonomiske og politiske Forbindelse med Tyskland.

Jeg mødte ingen Modstand under Forhandlingerne. Repræsentanterne fra Oberbefehlshaber Ost, som endnu ikke kendte Berlin saaledes som jeg, glædede sig over nu endelig at kunne komme til at arbejde videre. Jeg var skeptisk, og jeg fik Ret. Forholdene i Litauen forværrede sig. Fra litauisk-demokratisk Side begyndte der en vild Agitation mod Forvaltningschefen, Oberstløjtnant Fyrst v. Isenburg. Besværingerne fandt for største Delen deres formentlige Begrundelse i Krigsforhold, som aldeles ikke kunde lægges Forvaltningen til Last. Men Meningerne var afgjorte paa Forhaand, og der var intet at udrette med saglige Grunde, saaledes som det sædvanligvis er Tilfældet i politiske Meningskampe. De demokratiske Litauer i Wilna fandt Øre hos vore Fler-

talspartier og disse atter hos Udenrigsministeriet. Litauerne vænnede sig til ikke mere at se tysk Autoritet inkarneret i Militærforvaltningen, men fandt meget hurtigt ud af, at enkelte Rigsdagsmænd var mægtigere end selve Regeringen. Det behagede yderligere disse at drive deres egen litauiske Politik, skønt de overhovedet ikke kendte Landet. Regeringen, der ængsteligt vaagede over, at Øverste Hærledelse ikke forfulgte nogen særlig Politik, hvad den ejheller paa nogen Maade tilsigtede, lod Rigsdagsmændene skalte og valte.

Under deres Indflydelse behandlede Udenrigsministeriet det litauiske Spørgsmaal videre i Berlin alene efter de formentlige Krav, der maatte flyde af Tysklands indrepolitiske Situation, og ikke af Forholdene i selve Litauen. Ogsaa her blev altsaa de indrepolitiske Forhold bestemmende for Regeringens Politik udadtil. Det var saaledes ikke muligt at skabe sunde Forhold i Litauen. Ethvert Skridt af Forvaltningschefen, hvis Stilling blev undergravet fra Berlin, betød et nyt Uheld. Forhandlingerne den 4. November var mit sidste Forsøg paa at bringe Orden i dette litauiske Virvar. Senere indskrænkede jeg mig til at forhindre direkte Skader.

Fyrst v. Isenburg saa sig nødsaget til at begære sin Afsked efter at have indset, at de Grundlinjer i Politiken, han havde anset for rigtige, blev forladte. Det gjorde mig ondt, at han maatte gaa.

Ved Midten af December stillede Rigskansleren Litauens Anerkendelse som fri og uafhængig Stat med Wilna som Hovedstad i Udsigt. Det maatte forpligte sig til at indgaa forskellige Konventioner med det tyske Rige. Et saadant Litauen var paa gode Veje til at falde i Armene paa Polen, hvis der ikke i Konventionen blev optaget Betingelser, der sikrede Tysklands Indflydelse. At dømme efter Litauernes Adfærd var der imidlertid kun ringe Udsigter hertil, og de maatte blive mindre endnu, om man gav endnu mere efter for deres uklare Ønsker. Enkelte Litaueres og en württembergsk Rigsdagsmands Ønsker gik endvidere ud paa at faa en Fyrste af det württembergiske Kongehus, medens ogsaa den sachsiske Herskerfamilie synes at have gjort sig Forhaabninger. Enhver Fyrste i Wilna vilde have den polske Adel ved Hoffet, Officererne i den polske Hær saavel som Embedsmændene vilde være Polakker. Kun Prøjsen-Tyskland kunde bruge Litauerne selv og stille Embedsmænd og Officerer, som de endnu i lang Tid ikke selv vilde kunne præstere i tilstrækkeligt Antal. Med politiske Slagord alene skaber man hverken livskraftige Stater eller holder smaa Nationer i Live. Jeg var derfor ikke synderlig opbygget ved denne Løsning, der havde et alt for almindeligt Tilsnit og kunde blive saa overordentlig farlig for Tysklands Fremtid. Betegnende nok forholdt Polakkerne sig ogsaa roligt. De kunde være tilfredse.

Øverste Hærledelse stod som før fast paa det af Rigskansleren en Gang billigede Standpunkt med Litauens nøje Tilslutning til Tyskland i Personalunion med Huset Hohenzollern.

Under de Forhandlinger, der under Hans Majestæts Forsæde fandt Sted i Kreuznach den 18. December for at fastslaa de Fredsbetingelser, der skulde stilles overfor Rusland, blev Østspørgsmaalene endnu en

Gang indgaaende drøftede. Herunder erklærede Kejseren, uden at Rigskansleren eller Udenrigsministeren sagde ham imod, at han billigede de Sikringsbælter ved den prøjsisk—polske Grænse, som vi havde betegnet som tilstrækkelige. Rigskansleren gav Tanken om Kurlands og Litauens Personalunion med Prøjsen eller Tyskland sin Stemme under Forbehold af Forbundsyrsternes Bifald. Kejseren tiltraadte denne Beslutning og betonedede Nødvendigheden af at lade de fremmede Folkeslag indenfor denne Ramme udvikle sig efter deres Egenart. For den nationale Politik i Kurland og Litauen betød dette en Fastholden ved de hidtidige Forhold, hvis der ikke i Fremtiden ved vor Østgrænse skulde opstaa nye Farer for det tyske Rige.

Angaaende Estland og Lifland gik Hans Majestæts Afgørelse ud paa, at man skulde foreslaa Rusland en Rømning uden netop at kræve den for saa at lade Ester og Letter udøve deres Selvbestemmelsesret.

Dermed havde Statssekretær v. Kühlmann erholdt Grundlaget for de forestaaende Fredsforhandlinger

Imidlertid var der foregaaet en Ændring i Forvaltningen af Oberbefehlshaber Ost's Omraade. I Spidsen for den sættes en særlig Forvaltningsgeneral, General Grev v. Waldersee, og en højere Forvaltningsemedsmand, Understatssekretær Frhr. v. Falkenhausen. Den grundlæggende Tanke for dem var i øget Grad at rette sig efter Landets politiske Tarv og at efterkomme Rigskanslerens Ønsker. General Grev v. Waldersee og Understatssekretær v. Falkenhausen har forvaltet deres Embede med Omsigt og Duelighed. Paa Grund af den uklare Holdning i Berlin kunde ejheller de yde noget skabende Arbejde.

Det elsass-lothringiske Spørgsmaal kom i Grev v. Hertlings Kanslertid for saa vidt ind paa et andet Spor, som denne var en afgjort Tilhænger af en Deling, hvorved Bayern skulde have Elsass og Prøjsen Lothringen. Rigskansler v. Bethmann havde allerede plejet Forhandlinger med Bayern herom. Jeg lovede mig intet godt af den Slags Hensigter og frygtede desuden for, at denne Løsning vilde virke forstemmende navnlig overfor Württemberg. Vi kunde kun anmode Rigskansleren om først at indlede de grundlæggende Drøftelser om dette Spørgsmaal og foranledige det videre fornødne. Hele dette Anliggende har siden da været stillet i Bero. Jeg havde haabet, at han som tidligere Fører af Centrumspartiet og forhenværende bayersk Ministerpræsident, vilde udnytte sin Indflydelse i Rom til at løse de kirkelige Forhold i Rigslandene i tysk-national Aand. Men han gjorde intet.

Forberedelser til Angrebet mod Vest i 1918.

I.

Krigssituationen til Lands var ved Aarsskiftet 1917—18 ved Ruslands Sammenbrud bleven saa gunstig for os, som ingen kunde have ventet. Som i 1914 og 1915 kunde vi tænke paa at bringe Krigen til Afslutning ved Angreb til Lands. Styrkeforholdene laa saaledes, som vi endnu aldrig havde haft dem.

U-Baadskrigen havde økonomisk hidtil ikke bragt det, som Chefen for Admiralstaben havde ventet af den, og som ogsaa jeg paa Grundlag af de sagkyndiges Udsagn havde haabet af den. Trods Marinens Forsikringer havde jeg ogsaa holdt Øje med Spørgsmaalet om Bygning af U-Baade, at der ogsaa i saa Henseende skete alt, hvad der kunde ske. Jeg fik ogsaa Breve fra Rigsdagsmænd, som meddelte mig, at der kunde bygges flere. Jeg glædede mig over disse Henvendelser, thi de rummede en Anerkendelse af min Vilje til at føre Krigen med al mulig Energi; paa den anden Side overraskede de mig. Bygningen af U-Baade angik mig forfatningsmæssigt aldeles ikke. Hidtil var det ret ofte af de Herrer blevet forekastet mig, at jeg ikke skulde bekymre mig om Sager, som ikke kom mig ved. Det var overhovedet blevet en typisk Foreteelse: naar et eller andet hjemme skulde sættes igennem, saa blev jeg kaldt til. Desværre kunde jeg heller ikke i dette Tilfælde gøre andet end paany at tale indtrængende med den paagældende Marinemyndighed. Øverste Hærledelse selv havde allerede for længe siden kundgjort, at enhver herhen hørende Ansøgning om Fritagelse for enkelte Folk straks skulde efterkommes. Videre kunde vi ikke gaa med Hjemsendelse af Arbejdere. Paa Fordelingslisten for Raastoffer stod U-Baadsbygningen øverst. Alt hvad der hang sammen hermed var for Øverste Hærledelse af afgørende Betydning. Spørgsmaalet var: hvordan vil Status for U-Baadsresultaterne stille sig i Foraaret 1918? Vil U-Baadene, selv om England ikke kan rammes afgørende, have formindsket Tonnagen saaledes, at Amerika ikke — i hvert Fald ikke i kort Tid — kan bringe sine Nyformationer herover, og vil de være i Stand til ved Kampen mod den fjendtlige Tonnage ogsaa at ramme de amerikanske Troppetransportskibe?

Rigsdagsmand Erzberger havde i Juli 1917 en Samtale med mig om Betydningen af U-Baadskrigen og udtalte sig ogsaa derom i Rigsdagen. Paa U-Baadskrigens Resultater har Verdenstonnagen uden al Tvivl haft stor Indflydelse, men afgørende har den ingenlunde været. Maatte t. Eks. England for at bestride Trafiken paa Amerika trække Skibe ud af Fart mellem Australien og Amerika, saa manglede de jo dog dér; det

australske Korn, hvortil England var henvist, blev i Australien og kom ikke Forsyningen af England og Ententelandene til Gode. Efter min Mening er Spørgsmaalet, hvorfor U-Baadskrigen ikke har betvunget Ententen og ikke har hidført Krigen Afgørelse, ikke uden videre afgjort med Ordet: »Verdenstonnage«. Det engelske Landbrugs Produktionsforøgelse har aflastet dets Økonomi og forhalet U-Baadskrigens Virkning. Om Ententens Nybygninger blev af større Omfang end oprindelig antaget og om de ogsaa herigennem fik særlig Understøttelse, formaar jeg ikke at afgøre. Af absolut Betydning var det, at Ententen gennem to Krigsaar havde faaet Lejlighed til at indstille sig økonomisk paa U-Baadskrigen og at organisere det militære Forsvar herimod. »Men Flaaden . . . . blev (ganske vist med Amerikas Hjælp!) Herre over U-Baadsfaren og reducerede deres Virksomhed betydeligt«, skrev »Economist« den 7. September 1918. I Krigen er Fremtiden endnu tættere tilsløret end i Fredstid, særlig ved saa indviklede Forhold, som maatte gælde for U-Baadskrigen, Forhold der heller ikke blev indset tilfulde af Fjenden. Saaledes maa det ogsaa forklares, at vor Marine ikke med fuld Klarhed oversaa de afgørende Forhold. Ogsaa dens ansvarlige Mænd har udført deres Arbejde og deres Beregninger med Pligt-troskab og Samvittighedsfuldhed. Naaede U-Baadskrigen ikke i sin Virkning indtil Oktober 1918 at afgøre Krigen, saa faldt dog dens Ydelser tungt i Vægtskaalen. »Det var den største Fare, England nogen Sinde stod overfor,« skrev »Morning Post« den 3. Oktober 1918. En Fejl vilde det ogsaa være at undervurdere dens Virkning paa hele Ententens økonomiske Liv og ikke at tage den Aflastning med i Beregningerne, som Vestfronten har faaet gennem den. Det maa forbeholdes Historien at skaffe Klarhed heri og eftergranske det mangesidige Problem. Hvad vore U-Baadsbesætninger har ydet vil for alle Tider være Helte-gerninger af lysende Glans, af hvilke Fædreland og Marine kan være stolte.

Ved Aarskiftet 1917—18 kunde jeg fra Marinens Side regne med en Anskuelse, der som før var forhaabningsfuld. Ganske vist var jeg bleven skeptisk, saa at jeg maatte indstille mine Overvejelser paa, at De Forenede Staters Nyformationer vilde indtræffe fra og med Foraaret 1918. I hvilket Omfang de vilde kunne optræde, lod sig ikke overse; men det maatte vel med Sikkerhed kunde antages, at de for Ententen ikke vilde kunne erstatte den russiske Krafftaktor, og at i Foraaret Styrkeforholdene vilde være gunstigere for os end senere i Løbet af Sommeren og Efteraaret. Det kom da for os an paa inden da at opnaa en stor Sejr.

Øverste Hærledelse stod ved Slutningen af 1917 foran det afgørende Spørgsmaal: kunde den udnytte de i Foraaret bestaaende gunstige Forhold til et stort Slag paa Vestfronten, eller skulde den uden at gøre dette Forsøg planmæssigt indskrænke sig til Forsvaret og kun foretage sekundære Angreb, muligt i Italien eller i Macedonien?

Fireforbundet blev alene holdt sammen af Haabet om en Sejr for de tyske Vaaben.

Den k.-k. Hær var træt; den havde mistet 1800,000 Mand Fanger

og manglede Erstatning. Dens Kampkraft var ringe, selv om den mod Italien dog i alt væsentligt havde været tilstrækkelig. Faldt Rusland virkelig bort, var det at haabe, at Hæren ogsaa fremdeles vilde kunne udføre sin Opgave. Om der kunde frigøres Kræfter til andre Formaal var tvivlsomt. Det maatte vel ventes, at der som i 1917 saa ogsaa i 1918 vilde tilgaa en Erklæring fra den k.-k. Regering om, at Hæren ikke udover en vis Tidsfrist vilde kunne kæmpe med. Der maatte regnes med, at Østerrig-Ungarn virkelig havde naaet Bunden af sine militære Kræfter, og det var klart, at dets politiske Styrke saa ikke vilde vare en Time længere. Kun Hæren holdt endnu Dobbeltmonarkiet sammen. Den bulgarske Armé havde tilstrækkelig Erstatning. Ganske vist saa Bulgarien sig nødt til at optage talrige fremmede Elementer, men Tropperne havde kæmpet taaleligt i 1917 og deres Aand var bedre. Trafikforholdene bagved hele Fronten var komne i Orden. Den tyske Hærgruppekommandos og de andre tyske Myndigheders Indflydelse havde i stedse øget Grad øvet deres Indflydelse. Denne Virkning rakte imidlertid kun saa langt som den tyske Kommandomagt blev udøvet. Ved Hærgruppekommandoens Skoler blev hele Hærens Uddannelse befordret. Den saa — takket være dens eget Arbejde — de kommende Kampe i Møde med en vis Fortrøstning. Jeg underholdt mig ofte med General Gantschew og bad ham om ogsaa paa sin Side at virke hen til en Styrkelse af den bulgarske Hær. Paa Grund af Begivenhederne i det forløbne Aar ansaa han Situationen som sikret, kun Mobiliseringen af den græske Hær voldte ham Bekymring. At han naturligvis ikke kunde skaffe sig tilstrækkeligt med tysk Krigsmateriel og tyske Tropper, fulgte af hans Embedes Art. Ud af alle hans Udtalelser lød Haabet om en Sejr paa den tyske Vestfront.

Bulgarien havde besat alt, hvad det vilde beholde ved Freden; det var sikker paa sin Gevinst — tænkte ikke mere paa Krigen men kun paa at glæde sig over denne Gevinst i Fred. Folk og Hær var krigstrætte. Rodoslawows Regering tabte Terrain. Der begyndte i Landet en Agitation mod Regeringen og mod Krigen, først og fremmest med det Formaal at bringe andre Partier til Fadet. Dermed voksede Faren for, at Ententens Indflydelse i Bulgarien skulde faa øget Betydning. Faren var saa meget større, som ogsaa den hidtidige Regering tillod en Agitation mod os. Misstemningen i Landet tiltog ogsaa af den Grund, at vi af Valuta-Hensyn ikke aftog tilstrækkeligt Tobak. Mange Bulgarere følte sig forfordelte herved. De Forenede Staters Gesandt, som stadig sad i Sofia, udnyttede dette særdeles dygtigt og stillede dem nu paa sin Side høje Avancer i gode Schweizer-Francs i Udsigt. Mange Bulgarere modstod ikke denne Fristelse. De vendte sig paany til Ententen, der stedse havde haft deres Hjerte.

Jeg kunde angaaende Bulgarien kun komme til den Anskuelse, at det vilde forblive os tro, saa længe alt stod godt til hos os. Men forringedes Udsigterne til en Sejr, eller havde vi endog Uheld, ja saa maatte alt komme netop som sket er. Hvorfor skulde det være anderledes i Folkenes Liv end i Menneskenes? Paa Arméens Standhaftighed burde jeg lide lige saa længe, som jeg kunde tro paa Bulgariens Troskab.

Tyrkiet var forbundstro, men det var Slut med dets Kræfter; om uden eller med egen Skyld bliver i og for sig ét. Dets Menneskebestand var paa Hældningen. Dets Armé bestod tildels endnu kun paa Papiret. Palæstina maatte blive et let Bytte for England, naar de derværende Tropper ikke blev forstærkede. Deres Ødelæggelse kunde have vidtgaaende politiske Følger og maatte forhindres, selv om Krigens Afgørelse ikke faldt dér.

I Tyskland var Aanden tilsyneladende bedre end hos vore Forbundsfæller men dog ogsaa aabenbart stærkt dalet, ligesom ogsaa Stemningen havde forværret sig. Ganske vist havde jeg dannet mig et for gunstigt Billede af den Energi, Folket endnu havde i Behold. Jeg haabede ogsaa paa at kunne faa reguleret Erstatningsspørgsmaalet.

Hæren havde overstaaet Aaret 1917 sejrrigt. Men det havde ogsaa vist sig, at der under Ententens uhyre Indsats af Materiel ikke mere var Sikkerhed for, at Vestfronten kunde holdes under en ren defensiv Kamp. Ogsaa der, hvor de taktiske Forhold var fuldkomment normale og ikke saa ugunstige som under Kampene i Wytschaetebuen eller i Laffauxhjørnet, havde vi mistet Terrain og haft Tab saa svære, som vi ikke havde set dem under vel førte Angreb. Fjendens vældige Kampmidler havde givet Angrebet en betydelig Overvægt over vort Forsvar. Denne Kendsgerning maatte træde desto tydeligere frem, jo mere militstigtigt vort Infanteri blev, jo større Afgangen ved Død og Saar blev af de dygtigste og jo mere føleligt, Diciplinen slappedes.

Det var ligeledes at vente, at Fjenden vilde drage Lære af de tilendebragte Kampe, sætte sine Angreb an over brede Fronter som i Dobbeltslaget ved Aisne og i Champagne i April—Maj 1917 og søge Resultatet hidført gennem Overraskelse. En enorm Indsats af Krigsmidler satte ham i Stand hertil. Disse Angreb vilde stille endnu større Fordringer til os end de hidtidige.

Tropperne havde med Nød og Næppe baaret den vedværende Udholden i Forsvaret. Der gaves allerede mange »Drückebergere«. De indfandt sig igen, saa snart Kampen var endt. Det var bleven til Regel, at Divisioner, der kom ud af Slaget med fortvivlet ringe Styrke, efter faa Dages Forløb stod ganske betydeligt gunstigere med Hensyn til Styrke. Tropperne viste under de fjendtlige Krigsmidlers Rasen ikke mere den gamle Modstandskraft i Forsvaret. De tænkte med Gysen paa nye forestaaende Forsvarskampe og længtes efter Bevægelseskri-gen. I denne havde de tyske Tropper ydet det fremragende saavel i Rumænien, Østgalizien og Italien som ogsaa i Slaget ved Cambrai og paany konstateret deres Overlegenhed over Fjenden, selv om deres Ydeevne ikke mere var saa vedholdende som i 1914. Der var ogsaa forefaldet Ting, der viste, at deres Struktur ikke mere var saa stærk som ved Krigens Begyndelse. Som Forsvaret trykkede Tropperne, saaledes hævede Angrebet deres Moral. Angrebet laa ogsaa i Hærens Interesse; i Forsvaret maatte den efterhaanden ligge under for den stadig voksende fjendtlige Overmagt af Mennesker og Krigsmidler. Det følte ogsaa Hæren selv. Paa Vestfronten ønskede den Angreb og ventede dette efter

Ruslands Sammenbrud som en stor sjælelig Lettelse. Jeg gengiver her den Stemning, der herskede blandt Tropperne med Hensyn til Angreb og Forsvar. Der talte herud af den klare Tanke, der med tvingende Magt paatrængte sig Tropperne, at kun et Angreb kunde bringe Krigen til Afslutning. Mange — og de betydeligste — Generaler talte i samme Aand. Selvfølgelig har jeg ikke ladet mig drive af saadanne Stemninger, dertil havde jeg for megen Ansvarsfølelse. Mig, og mig alene tilkom det at gøre det afgørende Forslag; dette har jeg stedse været mig bevidst. Troppernes og Førernes Ønske var mig kun et Vidnesbyrd om, hvori Hæren selv følte sin Styrke og sin Svaghed.

Situationen hos vore Forbundsfæller og hos os saavel som Forholdene i Hæren manede til et Angreb, der kunde bringe en snarlig Afgørelse. Dette kunde kun være Tilfældet paa Vestfronten. Alle forudgaaende havde alene været Midler til at hidføre en Krigssituation, der muliggjorde det afgørende Angreb. Hidtil var dette Tilfælde ikke indtraadt. Med 6 til 7 Divisioner havde vi kunnet føre et Slag mod Italien. For Vestfronten slog en saadan Kraftindsats ikke til. Jeg afviste nu alle Tanker om at angribe i Italien eller Macedonien. Det kom ene og alene an paa at koncentrere til strækkelige Kræfter til et Angreb mod Vest.

Hertil hørte der vældige Kampmidler og stærke Tropper, hvis Førere saavel som de selv var skolede til Angrebet. Kunde dette naas rettidigt, da ikke alene kunde, nej da maatte der angribes. Angrebet er den stærkeste Kampform, kun det bringer Afgørelsen. Det beviser Krigshistorien paa hvert eneste Blad. Angrebet er Symbolet paa Overlegenheden over Fjenden. En Nølen har kun bragt den Nytte, som har ventet paa sikre Forstærkninger.

Jeg var fuldstændig klar over, at Angrebet mod Vest maatte blive en af Verdenshistoriens sværeste Operationer. Jeg lagde ikke i mindste Maade Skjul derpaa. Men ogsaa det tyske Folk maatte give alt. Jo mere det skortede os paa Mennesker, desto stærkere maatte Krigsviljen, desto kraftigere Regeringens Arbejde i Krigsførelsens Tjeneste være. Øverste Hærledelse havde ligesom i sin Tid til Slaget ved Tannenbergt trukket alt til, der paa de forskellige Krigsskuepladser paa nogen Maade kunde undværes. Vi kunde ikke være stærke nok. Paa den anden Side maatte der tages Hensyn til, at de evropæiske Fronter stod i nøjeste Sammehæng med hverandre. Et Uheld i Italien i Macedonien eller mod Øst kunde hemme vore Operationer mod Vest.

Det var nødvendigt at frigøre tyske Tropper paa den italienske Front. Deres Borttransport blev indledet omkring Nytaar. Vi beholdt kun krigsøkonomisk Interesse i det besatte italienske Omraade, som overgik til den k.-k. Hærs Forvaltning. Fra den russisk-rumænske Front førte vi trods Bulgariens Modstræben bulgarske Tropper til Macedonien for at frigøre nogle tyske Enheder.

Den storstilede Transportbevægelse fra Galizien og Bukowina til Frankrig og Belgien var indledet, og en definitiv Afgørelse om de Tropper, der skulde føres fra Balkanhalvøen og Østfronten var paatrængende nødvendig. Først maatte vi imidlertid vinde Klarhed over Arten af vort Forhold til Rusland og Rumænien og om Bolchvikernes Holdning over-

for Ententen og Fireforbundet — ikke alene som krigsførende men ogsaa som revolutionær Magt. Vi maatte sættes i Stand hertil i god Tid, der var endnu stadig en meget omfangsrig Troppetransport at tilendebringe. Hensynet til den amerikanske Fare maatte opfordre til at slaa til mod Vest saa tidligt som muligt. Uddannelsen af Hæren med Angrebet for Øje gjorde det muligt at beramme dette til midt i April. Til den Tid kunde Hestene ogsaa i hvert Fald finde noget Græs at æde. Paa Grund af Fodermanglen maatte der ogsaa tænkes paa sligt.

Gik alt glat fra Haanden i Brest-Litowsk, blev der dér ydet et godt Arbejde, saa kunde det ventes, at der til den Tid kunde stilles Stridskræfter beredt til et heldigt Angreb mod Vest. Det vilde ikke kunne forsvares at tøve. Det vil forstås, med hvilken Spænding vi saa frem imod Fredsforhandlingerne.

II.

Fredsforhandlingerne i Brest Litowsk begyndte den 22. December 1917. Deres Gang maatte øve en afgørende Indflydelse paa de militære Beslutninger, eftersom vi jo endnu stod midt i Verdenskrigen. Det drejede sig jo til syvende og sidst om Spørgsmaalet, om Forhandlingerne blev ført saaledes, at vi kunde angribe og endnu med Sikkerhed bringe denne Jættekamp til en for os gunstig Afgørelse og bevare os for den kranke Skæbne at blive besejrede.

For Tysklands videre Fremtid var det afgørende, at hele Østproblemet blev løst paa en Maade, der svarede til Tysklands og Prøjsens Interesser og mest muligt begrænsede Polakfaren. Bestemmelserne fra Kreuznach af 18. December gav maaske endnu Sikkerhed herfor.

Det var et overordentlig tungt Ansvar, der paahvilede Underhandlingerne. Det blev ingenlunde lettet dem gennem Stemningen i Hjemlandet, saaledes som den nu en Gang havde formet sig i den fjendtlige Propagandas Ledebaand og uden Oplysning fra en stærk og maalbevidst Regeringens Side. Som Følge af en fuldstændig Miskendelse af den fjendtlige Krigsvilje og Ængstelse for at vække Modstanderens Uvilje og dermed besværliggøre Freden, øvede den en Kritik, der tog Afstand fra enhver positiv Handling, ligegyldigt om Fædrelandets og Krigsførelsens og dermed den endelige Freds Interesser led Skade.

Tysklands befuldmægtigede i Brest Litowsk var Statssekretær v. Kühlmann, under hvem General Hoffmann stod som Øverste Hæreløses særlige Repræsentant. Østerrig-Ungarn havde sendt Grev Czernin. De andre Forbundsmagter var ligeledes repræsenterede. Statssekretær v. Kühlmann afslog at føre Forsædet, som derfor vekslede mellem Fireforbundsmagterne.

Ruslands befuldmægtigede blev i enhver Henseende anset som ligeberettigede. De fremkom straks med en Del Forslag.

Den 25. December erklærede Grev Czernin i de fire forbundnes Navn at kunne bifalde det russiske Forslag om en Fred uden voldelige territoriale Erhvervelser og uden Krigsskadeserstatninger.

Paa dette Grundlag blev ogsaa Ententestaterne opfordrede til Delta-

gelse i de almindelige Fredsforhandlinger med Frist til 4. Januar Kl. 10 Eftm.

Den førende Fireforbundsdiplomat, Grev Czernin, erklærede herom: havde Ententen den Gang været beredt til en almindelig Fred, saa var Principet »ingen Annektioner« fuldkommen trængt igennem.

Folkenes Selvbestemmelsesret fik en Fortolkning, der var uklar og ikke stemte med de tyske Interesser.

I Stedet for ganske simpelt at opstille bestemte Fordringer blev der fremsat en Række Synsmaader, hvis Drøftelse maatte tage meget lang Tid. Ogsaa Indbydelsen til Ententen kunde kun virke forhalende. Den havde ingen som helst Udsigt til at blive efterkommet. Intet stemte med de under Hans Majestæts Forsæde den 18. December truffene Bestemmelser. Vor Fremtid i Østen blev usikker. Hvorledes Letterne nu vilde forholde sig, lod sig ikke overse. Faren for at udlevere Litauere og Ruthenere til Polakvældet blev i uoverskuelig Grad øget. Paa de nødvendige militære Grænsesikringer var der ikke tænkt. Jeg talte med General Hoffmann og beklagede den Vending, Forhandlingerne havde taget. Han hævdede med Rette, at han havde maattet gaa ud fra, at dette altsammen var som den 18. December i Kreuznach aftalt. Jeg oplyste ham om, at vi i ingen Henseende var holdt underrettede, og gav ham i Kommission, overfor Statssekretær v. Kühlmann i det mindste at insistere paa at sikre vore Hensigter med Hensyn til Kurland og Litauen og Muligheden af at erhverve et polsk Sikringsbælte saaledes som vi hidtil paa Grundlag af Hans Majestæts Direktiver og Aftalerne med Rigskansleren havde anset det for at være Rigets Fordringer. Paa Opfordring af General Hoffmann indtog Statssekretær v. Kühlmann nu i Spørgsmaalet om Kurland og Litauen et Standpunkt der nærmede sig Vedtægterne i Kreuznach. Uden Tvivl geraadede han herved i et vist Modsætningsforhold til Grev Czernin. Denne truede paa ganske uforstaaelig Vis med en Separatfred paa Østerrig-Ungarns Side. Gennem alle Forhandlingerne viste det sig som en Ulempe, at der ikke forud var truffet Aftaler mellem de forbundne Magter.

Af de Taler, Ruslands bolchevikiske Repræsentant holdt, fremgik det paa Forhaand, at det var Ententen om at gøre at se Forhandlingerne trukne i Langdrag, og at Bolchevikerne selv endnu stadigt haabede paa Ententen for at naa frem til en Verdensrevolution. De bestræbte sig for at lade Forhandlingerne i Brest forme sig som et stort Propagandafelttog for deres Idéer. Dette var saa meget mere farligt for vore indre Forhold, som Bolchevismens ødelæggende Indflydelse i social Henseende kun blev gennemskuet af faa. Fremfor alt blev den undervurderet og mangelfuldt opfattet af Rigsdagens Flertalspartier. De saa i det, den russiske Bolchevik-Repræsentant havde fremsat i Brest, kun en Stadfæstelse af deres egne ideale pacifistiske Anskuelser og Begyndelsen til Verdensbroderskabet. Jeg saa ganske anderledes paa Sagen. Det stod mig klart, at Bolchevismen med eller uden Understøttelse fra Ententen vilde blive en overordentlig farlig Fjende for os, som det maatte koste militær Kraft at holde fra Livet, ogsaa forudsat at Freden kom i Stand.

I Slutningen af December skiltes de Delegerede uden at have truffet særlige Aftaler og vendte tilbage til deres respektive Lande, for efter

Forløbet af de nævnte 14 Dage atter, i Begyndelsen af Januar, at mødes i Brest.

Generalfeltmarskallen og jeg begav os, ligeledes i Begyndelsen af Januar, til Berlin, for at tale med Statssekretær v. Kühlmann og opfordre ham til at fremme Forhandlingerne. Jeg vilde ogsaa træffe General Hoffmann, der ligeledes var til Stede i Berlin.

Den 2. Januar fandt der en Konference Sted hos Hans Majestæt. Jeg pegede paa, at der maatte kræves en snarlig Fred mod Øst af Hensyn til Slaget mod Vest. Først naar denne Fred var i haandgribelig Nærhed, kunde man paabegynde Borttransporterne. Af militære Grunde maatte der trædes op imod ethvert Forhalingsforsøg, og vi var stærke nok til at hindre det. Særlige Direktiver fik Statssekretær v. Kühlmann dog ikke i saa Henseende.

Dernæst blev endnu en Gang de polske Grænsebælter behandlere. Grev Czernin havde benyttet sin Nærværelse i Brest til af Statssekretær v. Kühlmann at opnaa en Beskæring af Grænsebæltet, som det var besluttet den 18. November. v. Kühlmann maa vel være gaaet ind derpaa og havde ogsaa faaet Tilslutning af General Hoffmann, der derefter blev befalet til Referat hos Hans Majestæt Kejseren. Under Paaberaabelse af General Hoffmann sluttede Hans Majestæt sig til Statssekretær v. Kühlmans Anskuelse. Kejseren havde naturligvis Afgørelsen. Motiveringen smertede mig imidlertid; jeg havde troet, at Generalfeltmarskallen og jeg maatte være Hans Majestæts ansvarlige militære Raadgivere. Desuden saa jeg i den stærke Forsnævring en Fare for Provinserne Øst- og Vestprøjsen. Jeg holdt det for min Pligt endnu en Gang at betone mit Standpunkt og fik derved Følelsen af at have vakt Kejserens Mishag.

Den 4. Januar drøftede jeg med General v. Lyncker mit Forhold dtil Kejseren. Ud fra det, der var foregaaet, maatte jeg antage, at Hans Majestæt ikke mere skænkede mig den Tillid, som jeg maatte kræve for at bestride mit saa overordentlig svære Embede. Jeg stillede mig til Hans Majestæts Raadighed til anden Anvendelse. General v. Lyncker raadede mig til at drøfte Forholdene med Generalfeltmarskallen, der den 3. var vendt tilbage til Kreuznach. Jeg gik ind derpaa og talte den 5. med v. Hindenburg. Han bad mig om at opgive min Tanke; han vilde selv tage Ordningen af Affairen i sin Haand. Hermed erklærede jeg mig tilfreds.

Desværre sivede der i Berlin noget ud om denne Begivenhed, som blev bragt i direkte Sammenhæng med Forhandlingerne i Brest. Dette var imidlertid ganske urigtigt. Ligesom senere ved min Afskedsansøgning i 1918 forelaa der her fra Hans Majestæts Side en personlig Tagen Stilling imod mig, som for mig var ulidelig og uforenelig med min Selvfølelse, udgaaet som den var fra min Kejser og øverste Krigsherre.

Til min Beklagelse havde den 2. Januar ogsaa hidført en Misstemning i mit Forhold til General Hoffmann. Senere har vi imidlertid talt ud med hinanden.

I Tilslutning til disse Begivenheder forelagde Generalfeltmarskallen den 7. Januar Hans Majestæt et Memorandum. Han fremhævede det

Ansvar, saavel han som jeg havde for, at Resultatet af Freden styrkede det tyske Folk saaledes og gav det saa gode Grænser, at vore Modstandere ikke saa snart igen vovede at slippe en ny Krig løs. Opnaaelsen af dette Maal var gjort tvivlsomt ved Statssekretær v. Kühlmanns Afvigelse fra Hans Majestæts Direktiver af 18. December, ganske vist ogsaa ved den Allershøjeste Afgørelse i det polske Grænsespørgsmaal af 2. Januar.

Ogsaa Begivenhederne i Mødet den 2. Januar og den vanskelige Stilling, Generalfeltmarskallen og jeg var komne i til Hans Majestæt, kom dette Memorandum tilbage til. Det sluttede:

»Saalænge, der kun bliver drøftet og ikke handlet, træder Modsetningerne (til Udenrigsministeriet) tilsyneladende ikke frem. Bli-
ver der derimod som nu, i den austro-polske Løsning med Østrig eller i Brest med Russerne, skredet til Handling, saa viser de modstridende Opfattelser sig i al deres Skarphed. Ved enhver Lejlighed vil dette og dermed den nuværende Situation gentage sig.

Det er Deres Majestæts høje Ret at træffe Afgørelsen; men Deres Majestæt vil ikke forlange, at oprigtige Mænd, som har tjent Deres Majestæt og Fædrelandet tro, med deres Autoritet og deres Navn delagiggør sig i Handlinger, i hvilke de ikke kan tage Del; fordi de efter deres inderste Overbevisning er skadelige for Krone og Rige.

Deres Majestæt vil ikke forlange, at jeg forelægger Deres Majestæts Forslag til Operationer, der hører til Verdenshistoriens sværeste, hvis de ikke er nødvendige til Opnaaelsen af bestemte militærpolitiske Maal. Jeg beder allerunderdanigst Deres Majestæt i Princippet at træffe Deres Beslutning. Min og General Ludendorff's Person tør ikke spille nogen Rolle, naar Statens Tarv skal afgøres.«

Hans Majestæt overgav Skrivelsen til Rigskansleren til Besvarelse. Midt i Januar Maaned havde vi en Konference med ham.

Rigskansler Grev v. Hertling vendte sig først og fremmest mod den Opfattelse, at Generalfeltmarskallen og jeg skulde være medansvarlige for Fredsbetingelserne. Han betonede, at Ansvaret laa ene og alene hos ham. Ligesom i sin Tid overfor v. Bethmann havde Generalfeltmarskallen heller ikke nu overfor v. Hertling nogen Hensigt om paa nogen Maade at gøre Inndgreb i Rigskanslerens statsretslige Competence. Her drejede det sig imidlertid om det moralske Ansvar, som vi følte dybt i vore Hjerter, og som ingen kunde tage fra os, ligesom ogsaa derom, at Generalfeltmarskallen og jeg i Hær og Folk i Virkeligheden ganske afgjort vilde blive gjort medansvarlige for Freden. Dette bar Regeringen selv Skylden for, idet den ofte nok havde paaberaabt sig dens Anvendelses Overensstemmelse med Øverste Hærledelses og ligeledes vor Indsigelse mod Planer og Ønsker, som Regeringen ikke kunde tilfredsstille.

Dette havde Grev v. Hertling ikke gjort; han bestræbte sig ganske aabenbart for at frigøre sig for Øverste Hærledelses formentlige Formynderskab. Jeg var adskillige Gange overrasket over den Maade dette skete paa. Ogsaa midt i Januar udtalte Rigskansleren sig strengt i samme Aand. Desværre udtalte Regeringen ikke overfor Offentligheden til-

strækkelig klart og skarpt, at det var den og ikke General Ludendorff, der regerede.

I Virkeligheden bestod der ingen som helst Tvivl om Rigskanslerens statsretlige Ansvar og Generalfeltmarskallens og mit stiltiende moralske Medansvar. Men jo skarpere Rigskansleren trak Skillelinjen, desto sværere blev Ansvaret for ham selv.

Vi erfarede ogsaa nu, at Grev Herling udtrykkeligt havde bifaldet Grev Czernins Juletale i Brest. Han drev altsaa — som det var hans Ret — helt igennem sin egen Politik, mente sig herved ej heller bundet til Aftaler med os. Hvad der foranledigede Grev Hertling til dette forandrede Standpunkt, er mig endnu den Dag i Dag en Gaade. Vi ansaa Hans Majestæts Afgørelser den 18. December for bindende og maatte vente, at Rigskansleren vilde meddele os mulige Ændringer. I andet Fald var slemme Misforstaaelser og personlige Rivninger uundgaelige. De var ogsaa forekomne i dette Tilfælde. Men de vilde have været undgaede, om vi havde været holdt underrettede. Generalfeltmarskallens og min saglige Bedømmelse vilde ikke være undergaaet Forandringer; men vi vilde have givet vore Anskuelse andre Udtryk.

Forhandlingerne ændrede intet, lige saa lidt som den Besked, Hans Majestæt lod tilgaa Generalfeltmarskallen. I Særdeleshed erholdt vi ingen Meddelelse om, hvilke militær-politiske Maal, der blev forfulgt. Hidtil gik Grev v. Hertlings Maal mod Vest ud paa, at Belgien ikke maatte blive Opmarchomraade for vore Fjender. Det var nøjagtigt den samme Anskuelse, som ogsaa Øverste Hærledelse nærrede.

III.

Imidlertid mødtes de Delegerede atter i Brest. Ententen var naturligvis ikke kommen. Mange ventede med en vis Spænding paa, om Russerne vilde vende tilbage. De kom under Trotskis Førerskab. De var ganske simpelt nødte til at komme. Opløsningen af deres Hær gjorde stadige og hurtige Fremskridt. De befandt sig i en Tilstand af fuldstændig Desorganisation og vilde have Fred. Vor militære Stilling var altsaa saa gunstig som vel mulig. Vi behøvede ikke en Gang at optræde saaledes, som Ententen er optraadt overfor Bulgarien, Østerrig-Ungarn og Tyskland, men kun klart og bestemt at sætte vore Krav igennem. I Spørgsmaalet om Udøvelsen af Selvbestemmelsesretten stillede vi os ganske overordentligt imødekommende. Vi lod vort hidtidige Standpunkt falde, om at Befolkningen i de besatte Omraader af Kurland og Litauen allerede havde gjort Brug af den dem indrømmede Selvbestemmelsesret, og gav vort Minde til, at Befolkningen paany blev spurgt. Vi krævede kun, at dette skulde finde Sted, medens Omraaderne endnu var besatte. Trotski holdt fast paa, at Landet først skulde rømmes af os, og at Befolkningen først saa skulde udøve deres Selvbestemmelsesret.

Militært set var en Rømning af Landet forkert; vi behøvede det for at leve og var ikke til Sinds at udlevere det til den samvittighedsløse Bolchevisme. Vi afslog Rømningen ud fra disse militære Motiver.

ganske bortset fra, at Udøvelsen af Selvbestemmelsesretten under Bolchevismens Knut vilde være en Uhyrlighed. Angaaende begge Spørgsmaal vil Anskuelserne nu sikkert have klaret sig; det af Øverste Hærelæder indtagne Standpunkt vil nu forstaas. Havde vi rømmet Landet, vilde de russiske Bolcheviker for længe siden have staaet i Tyskland med væbnet Magt. For dem drejede det sig aldeles ikke om Udøvelse af Selvbestemmelsesretten. De tilstræbte ene og alene yderligere Magtforøgelse. De var Voldspolitikere og antog, at det af os rømmede Omraade uden videre vilde tilfalde dem. Desuden var de saa nationalistisk tilskaarne, at en Udskillen af Kurland, Litauen og Polen — al Selvbestemmelsesret til Trods — af dem vilde blive betragtet som en mod Rusland fjendtligsindet Handling.

I Udøvelse af Selvbestemmelsesretten i Polen paa Ruslands Bekostning havde kun Østerrig-Ungarn nogen Interesse. Dobbeltmonarkiet vilde ved Hjælp af Polen øge sin politiske og økonomiske Magt.

Tyrkerne forlangte Batum og Kars; begge havde de meget længe tilhørt det tyrkiske Rige. For os var dette Ønske af underordnet Betydning, men Forbundsforholdet maatte opfordre os til at sætte det igennem.

Vore rent militære Krav var saa ringe, at de overhovedet ikke kom i Betragtning. Demobiliseringen var allerede i bedst mulig Gang, og Udlevering af Vaaben eller Skibe havde vi ikke forlangt.

Vi gjorde ikke Krav paa Estland og Lifland, hvorvel vi gerne vilde have befriet vore tyske Stammefrænder og den øvrige Befolkning fra Bolchevismen. Dette Forlangende er ikke blevet stillet overfor Trotzki, skønt det ganske vist var til Drøftelse og senere blev en militær Nødvendighed overfor Bolchevismen. Freden er ikke bleven hindret ved vore Fordringer, men alene ved Bolchevismens revolutionære Hensigter og ved vore Underhandlers Ubeslutsomhed samt den Holdning, der blev udvist hjemme og i Østerrig-Ungarn, hvor man ikke gennemskuede den russiske Revolution. Da General Hoffmann en Gang traadte kraftigt op, for i de militære Forholds Interesser at gøre en Ende paa Forhandlingerne og dermed paa Trotzki's propagandistiske Virksomhed, gik der et Brus af Uvilje gennem et stort Antal tyske, østerrig-ungarske og den Slags Blade, der ligervis som Ententepropagandaen stadigt talte om Forstaaelsfred. Under disse Forhold vilde Trotzki have været en Nar, om han havde givet efter paa noget Punkt; dertil var han altfor klog og handlekraftig. Hans Tone blev mere og mere udfordrende, skønt han ingen virkelig Magt havde bag sig; mere og mere traadte han op som den, der kunde forlange. Han truede med paa Grund af manglende Oprigtighed fra tysk-østerrig-ungarsk Side at kalde de russiske delegerede hjem og havde den Triumf, at man bad ham om at afstaa fra dette Skridt, som jo dog aldrig kunde have været hans Alvor. Trotzki og Ententen glædede sig over, at Forhandlingerne trak i Langdrag. Førstnævnte benyttede enhver Lejlighed dertil. Han stillede Forslag om at forlægge Forhandlingerne fra Brest til en neutral By. Gennem sin Radiostation prægede han sine bolchevistiske Idéer for Verden og i Særdeleshed for den tyske Arbejderstand. For

enhver, der ikke var fuldstændig blind, maatte det blive klart, at det var Bolchevikernes Hensigt at revolutionere os og derved at bringe Tyskland til Fald.

Forhandlingerne kom ikke ud af Stedet. Af den Maade, hvorpaa vi hidtil havde forhandlet i Brest, vilde der overhovedet ikke naas nogen Fred, men derimod nok en yderligere Forringelse af vor aandelige Krigsdygtighed. Jeg sad i Kreuznach som paa Gløder og trængte ind paa General Hoffmann, at han maatte fremskynde Forhandlingerne. Han indsaa fuldt vel den militære Nødvendighed, men var i sin Stilling ikke i Stand til at gribe afgørende ind.

Den 18. Januar tog Trotzki til Petrograd, hvor Bolchevikerne sprængte den konstituerende Forsamling. De kundgjorde derved for Alverden, hvorledes de opfattede Folkefriheden. Men Tyskerne vilde intet se og intet lære.

Trotzki havde udtalt som sin Hensigt kun at blive borte i 6 Dage. Han kom imidlertid først tilbage den 30.

Paa min Anmodning erklærede Generalfeltmarskallen den 23. Januar ved en Forhandling i Berlin, at vi maatte have Klarhed mod Øst. Saa længe dette ikke var sket, maatte vi lade adskillige gode for Vestfronten egnede Divisioner blive tilbage paa Østfronten. Forhalede Russerne stadig Forhandlingerne, maatte man afbryde dem og atter begynde Fjendtlighederne. Den bolchevikiske Regering vilde derved bringes til Fald, men en hvilken som helst anden Regering maatte slutte Fred.

Endnu en Grund fik mig til at trænge paa for at hidskaffe en Afslutning. Grev Czernin havde Ret, naar han ironisk talte om en »aandelig Turnering«. Medens Krigen gik sin største Afgørelse i Møde, bød Brest Litowsk rigtignok for ham hverken rette Sted, rette Tid eller de rette Modstandere. Hvad maatte Ententestatsmændene tænke om vor Fredstrang, naar vi fandt os i en saadan Behandling af Trotzki og denne Bolchevikregering, som ikke var anerkendt af nogen Stat! De og deres Folk kunde heraf kun faa en overordentlig Styrkelse af deres Krigsvilje. Hvor maatte ikke Tyskland trænge til Fred, naar det bogstavelig talt løb efter saadanne Folk og taalte deres ganske aabent mod os og vor Hær rettede Propaganda! I hele det neutrale og fjendtlige Udland maatte en saadan Opfattelse brede sig. Hvordan skulde Ententeførerne, en Clemenceau, en Lloyd George, endnu frygte for en Fred, naar vi i den Grad lod os maltraktere af værgeløse, anarkistiske Russer? Enhver Bekymring maatte jo svinde for, at de overhovedet skulde løbe nogen Risiko overfor os. Hvorledes dette maatte virke tilbage paa saadanne Modstanderes Fredsvilje, derom kunde der ikke være nogen Tvivl mulig.

Ejheller Soldaten paa Fronten forstod denne ugelange Snakken frem og tilbage uden kendeligt praktisk Maal og uden haandgribelige Resultater. Hvad han havde naaet med Oplydelse af sin yderste Kraft, under Dødsfare og tusinde Savn, vilde han naturligvis ogsaa se kraftigt og maalbevidst vurderet. Og her drejede det sig om den første Fred, paa hvis Udfald Fronten saa ikke mindre spændt end Hjem-

landet. Vi maatte endelig se at naa til et afgørende Skridt; kun det kunde paany skaffe Klarhed hjemme som ude.

Imidlertid var det ogsaa blevet øjensynligt, at Trotzki ikke talte for hele Rusland, end sige da for Rumænien. En Delegation fra Ukraine indtraf den 12. Januar i Brest og stillede sig i diametral Modsætning til den bolchevikiske Delegation. Den blev særlig støttet af General Hoffmann og gav Fireforbundets Repræsentanter Lejlighed til at indlede Særforhandlinger. Disse bevægede sig paa praktisk Grund og fortabte sig ikke i fantastiske Fremtidsperspektiver, hvis Virkeliggørelse kræver Aarhundreder, om de overhovedet er mulige.

Den 30. Januar begyndte Forhandlingerne med Trotzki i Brest paany. Man blev nu Vidne til det ejendommelige Billede, at alt rettede sig efter ham.

Men Diplomaterne syntes dog nu selv at indse, at Drøftelserne med ham ikke førte til noget Resultat. Statssekretær v. Kühlmann og Grev Czernin afbrød nu paa deres Side Forhandlingerne og var allerede den 4. Februar atter i Berlin. Med Ukraine blev Forhandlingerne fortsat paa det Grundlag, at de forpligtigede sig til at levere Korn i betydelige Mængder til Østerrig-Ungarn og Tyskland. Herimod skulde de sikres en gunstig Grænse med Polen i det fra begge Sider omstridte Cholm-Område. Østerrig-Ungarn lovede desuden at skabe et ukrainisk Kronland i Østgalizien.

Jeg havde ligeledes i Begyndelsen af Februar begivet mig til Berlin for at tale med Statssekretær v. Kühlmann og Grev Czernin om Situationen. Ved vor Sammenkomst den 4. og 5. opnaaede jeg det Tilsgagn fra Statssekretær v. Kühlmann, at der 24 Timer efter Undertegnelsen af Freden med Ukraine skulde ske et Brud med Trotzki. Af alt, hvad jeg fik at høre, blev jeg kun befæstet i det Indtryk, at det bolchevikiske Rusland overhovedet ikke vilde have Fred. Det haabede saavel paa Ententen som den successive Revolutionering af Tyskland og tiltroede os ingen Handlekraft. Den politiske Strejke, som i Slutningen af Januar 1918 i denne Sammenhæng og imod fremstaaende Arbejderføreres Vilje brød ud i Berlin, vil have styrket dette Haab betydeligt. Saa nøje hang allerede den Gang en Del af vor Arbejderbevægelse sammen med Bolchevismen. De Mænd, der stod i Spidsen og den førende socialistiske Presse, som senere bekæmpede Bolchevismen, havde endnu ikke opfattet denne Kendsgerning. Den Gang gjaldt det ganske vist endnu om at bekæmpe den fælles Fjende, de gamle Autoriteter og dermed bevidst eller ubevidst at rukke Fædrelandets Grundvold. Da saa dette Maal syntes naaet, og man selv blev Autoritet, da var den Ild, man selv havde pustet til, blevet til en luende Brand. Da hed det: »Ja, min gode Mand, dette her er noget helt andet.«

Ved Konferencen i Berlin fremsatte Grev Czernin de Grunde, som havde foranlediget ham til at slutte en for Dobbeltmonarkiet utvivlsomt ugunstig Fred med Ukraine, af hvilken han frygtede en stærk polsk Modstand. Af denne Grund anmodede han om, at de politiske Aftaler til en vis Grad maatte blive hemmeligholdte. Østerrig-Ungarns Ernæringssituation var saa elendig, at det for ikke ganske at sulte havde

paatrængende Brug for Ukraines Korn som Følge af, at Tilskudet fra Rumænien blev stadig ringere. Den k.-k. Forplejningsgeneral, General Landwehr, supplerede dette triste Billede, hvad Hærens Forsyning angik. Han bad mig allerede nu om Hjælp. Da Hr. v. Waldow trods vore egne meget alvorlige Ernæringsforhold ansaa dette for muligt i begrænset Omfang, kunde jeg ikke ytre nogen Betænkelighed derved. Alt dette gjorde et dybt Indtryk paa mig, og det samme har aabenbart været Tilfældet med de andre, der maatte befatte sig med dette Spørgsmaal.

Et andet Anliggende, der ogsaa blev drøftet, var den austro-polske Løsning. Her var jeg mere Tilhører. Til min store Tilfredshed udtalte Statssekretær v. Stein og Grev v. Rødern samt forskellige andre Herrer sig af økonomiske Grunde mod den austro-polske Løsning. Grænsebælterne spillede aldeles ingen Rolle. Den østerrig-ungarske Gesandt, Fyrst Hohenlohe, som jeg iøvrigt værdsætter højt, bebrejdede mig, ophidset over Forløbet af Mødet, at jeg beredte Østerrig-Ungarn Vanskeligheder. Jeg kunde kun pege paa, at det i Dag ikke havde været mig, men de andre Herrer, der havde udtalt sig mod den austro-polske Løsning. Det polske Spørgsmaal blev stadig svævende.

Ogsaa Betingelserne for Freden med Rumænien blev ganske kort drøftede. Jeg opfordrede ogsaa her til kraftig Handling.

Statssekretær v. Kühlmann og Grev Czernin begav sig efter Konferencen tilbage til Brest.

Her blev Freden med Ukraine underskrevet den 9. Februar. Jeg bad nu Statssekretær v. Kühlmann om i Overensstemmelse med hans Tilsagn af 5. Februar at hidføre et Brud med Trotzki. Han forholdt sig imidlertid afvisende.

Samme Dag opfordrede et Radiotelegram fra den russiske Regering den tyske Hær til Ulydighed mod dens øverste Krigsherre.

Efter Opfordring fra Generalfeltmarskallen gav Hans Majestæt nu endelig Statssekretær v. Kühlmann Instruks om at stille Trotzki et Ultimatum til Antagelse af vore hidtidige Betingelser; ligeledes gav Kejseren Statssekretæren Ordre til at kræve Rømning af de baltiske Provinser. Den sidste Anvisning mente Hr. v. Kühlmann under Hensyn til Stemningen i Østerrig-Ungarn og i Tyskland ikke at turde bringe til Udførelse. Hans Majestæt havde billiget, at der blev givet Afkald herpaa.

Statssekretær v. Kühlmann trængte nu ind paa Trotzki for at hidskaffe en Afslutning. Trotzki afviste enhver Baandlæggelse, men erklærede samtidig Krigen for endt og Demobiliseringen af den russiske Hær for anordnet.

Dette skabte naturligvis fuldstændig Forvirring mod Øst. Vi turde paa ingen Maade lade Forholdene dér gaa i en saa abnorm Tilstand, som hvert Øjeblik kunde bringe os nye Farer, medens vi mod Vest kæmpede for vort Liv. Den militære Situation forlangte Klarhed. En saadan Klarhed skulde blive vundet ved Forhandlingerne i Homburg.

IV.

Drøftelserne i Homburg fandt Sted den 13. Februar. De var af afgørende Betydning for Begivenhederne mod Øst. Rigskansleren, Statssekretær v. Kühlmann, Generalfeltmarskallen, Chefen for Admiralstaben og jeg tog Del deri. Hans Majestæt Kejseren deltog kun fra Tid til anden.

Fra Øverste Hærledelses Side var der allerede tilgaaet Rigskansleren flere Telegrammer, som anmodede om Opsigelse af Vaabenstilstanden. For Øjeblikket var den russiske Hær ikke mere nogen Kampfaktor; men Ententen stod paa Lur til at fæstne dens Front, og de førende Bolcheviker var handlekraftige Mænd, som ved Propaganda og — om det blot fik tilstrækkeligt med Tid — ogsaa uden Ententen vilde gøre deres Virkning gældende.

Hvert Øjeblik kunde bringe en ny Styrkelse af den russiske Front enten paa den ene eller den anden Maade. Rumænien vilde ikke heller slutte Fred, saalænge Rusland ikke havde vist Vejen. Ethvert Angreb mod Vest maatte i saa Fald synes haabløst. Dermed var ogsaa Lejligheden forsømt til sejrrikt at tilendebringe Verdenskrigen, som vi stadig førte med svage Forbundsfæller mod en stærk Overmagt. Vi behøvede ogsaa Ukraine som Hjælpetropper mod Bolchevismen, turde netop nu ingenlunde udlevere dette Land, hvorfra der allerede var kommet adskillige Bønner om Hjælp. Hvorfra skulde vi desuden skaffe det Korn, som Østerrig-Ungarn efter Myndighedernes Udsagn havde paatrængende Brug for? Tyskland kunde ikke give det, og det vilde vel i paakommende Fald alligevel blive Resultatet. Tyskland var selv overmaade knapt stillet, havde allerede Aaret forud levet paa Forskud ved for tidlig Aftærskning og skulde selv have Tilskud. Rumænien gav ikke mere saa meget, som man havde haabet. Endnu bedrøveligere var Udsigterne for Fremtiden, hvis Høsten for det kommende Aar ikke faldt godt ud hos os og vore forbundne; ligesaa i Rumænien, som forøvrigt virkelig fik en fuldstændig Misvækst. Alene henvist til sig selv, uden noget Tilskud udefra, kunde Tyskland ikke leve; dette bevises af den bitre Nød, der indtraadte i Vinteren 1918—19. Denne vilde uden Ukraine aldeles sikkert være kommen, selv om Forstyrrelserne i Samfundsordenen ikke havde talt med.

Freden med Ukraine stod paa Grund af de derværende bolcheviki-ske Elementer kun paa svage Fødder. At vi dér, om ikke Freden skulde blive en Fare for Alverden, maatte hjælpe til militært for at faa Korn, var for Underhandlerne en uomgængelig Forudsætning.

For at forhindre, at Bolchevikerne skulde danne en ny Østfront, maatte deres Tropper, der stod overfor os, ødelægges ved et kort men kraftigt Slag, der ogsaa vilde indbringe os Krigsmateriel i store Mængder. En mere vidtrækkende Operation kunde der ikke straks være Tale om.

I Ukraine maatte Bolchevismen undertrykkes. Der maatte skabes Tilstande, der gjorde det muligt at faa militær Nytte af Landet og at skaffe os Korn og Raastoffer derfra. Til det Formaal maatte vi rykke dybt ind i Landet. Der var intet som helst andet for.

For at hindre, at Ententen underbyggede Rusland, som den da endnu tilstræbte, maatte dens Tropper og Materiel paa Murmankysten fastholdes. Skete dette ikke, maatte det med Sikkerhed antages, at Englænderne vilde naa Petrograd og derfra virke mod os. Vi maatte hindre, at de satte sig fast dér og ved den finske Bugt og maatte selv slaa de bolchevikiske Tropper tilbage og trænge frem gennem Lifland og Kurland til Narva for herfra stedse at kunne gribe ind i rette Tid. Ogsaa i Finland som i sin Trængsel havde henvendt sig til os om Hjælp, kunde vi faa en Forbundsfølle mod Bolchevismen. Virkningen mod Petrograd blev derved kraftigere, og der blev tilvejebragt en lignende mod Murmanbanen. Jeg havde allerede længe staaet i Forbindelse med en Del finske Mænd. Jeg nævner her fremfor alle den unge, finske Stats første Gesandt i Berlin, Hr. Hjelt, der tjente sit Land af et varmt Hjerte. Straks i Begyndelsen af Krigen var der af unge Finner, der nærede en glødende Kærlighed til deres Land, bleven dannet en Jægerbataillon, der fandt Anvendelse ved Mitau. Det syntes endnu den Gang tvivlsomt, om vi ogsaa i Finland kunde komme til en militær Operation. Vi understøttede det direkte med Vaaben.

Vor Krigs- og Ernæringssituation forlangte en Opsigelse af Vaabenstilstanden, klare Forhold og en hurtig Handlemaade mod Øst. Jeg ønskede ingenlunde nogen ny militær Kraftudfoldelse. Men det var militært forkasteligt at se til, medens Fjenden hentede sig ny Styrke; altsaa maatte der handles. Det fordrede Krigens evige Love. Det var i saa Fald med Sikkerhed at antage, at vi vilde faa Freden. Det var ogsaa den, og den alene, jeg stræbte efter.

I denne Aand gjorde jeg mine Forestillinger overfor Rigskansleren og Vicekansleren og pegede i alvorlige Ord paa den uhyre vanskelige Opgave, vi havde at løse mod Vest. Jeg gav Udtryk for den Tanke, at der overhovedet ikke kunde erhverves en ærlig Fred af de bolchevikiske Førere, i det mindste vilde de som før arbejde paa Tysklands Revolutionering. Denne Fare kunde vi ikke vurdere tilstrækkeligt. Mod Bolchevismen evnede vi kun at forsvare os ved en tæt Afspærring af Grænsen, men foran denne. Forlængelsen af den Linje, der skulde spærres, til den botniske Bugt var ganske vist en Ulempe, men Linjen Dünaburg—Rigabugten krævede ikke stort færre Tropper end Linjen Dünaburg—Peipussøen—Finske Bugt som Følge af de store Søer. Enhver Mellemlinje vilde koste betydeligt mere. Det drejede sig ikke om en ubegrænset militær Operation, men om en rumligt begrænset Forholdsregel. Jeg betonede ogsaa, at det selvfølgelig vilde være mig en Tilfredsstillelse at komme det af Bolchevikerne hjemsøgte og om Hjælp bedende Lifland og Estland, i Særdeleshed de tyske Stammebrødre, til Hjælp.

Rigskansleren og Vicekansleren var først ikke til at vinde for en Opsigelse af Vaabenstilstanden. De begrundede deres afvisende Holdning alene med indrepolitiske Betænkeligheder og med Forholdene i Østerrig-Ungarn. Disse Forhold var ogsaa de bestemmende for Statssekretær v. Kühlmann. Ingensomhelst Grund af udenrigspolitisk Art spillede nogen Rolle. Efterhaanden lod de to førstnævnte Herrer sig dog overtyde og bifaldt Opsigelsen af Vaabenstilstanden, særlig af Hen-

syn til Ernæringssituationen. Statssekretær v. Kühlmann var vedvarende imod den. Han erklærede imidlertid, at ikke han, men Rigskansleren var den ansvarlige Statsmand, og da Rigskansleren havde besluttet sig til at opsigte Vaabenstilstanden, vilde han ikke afslaa sit videre Samarbejde. Jeg kunde ikke andet end antage, at Statssekretær v. Kühlmann ikke selv syntes, at hans Modgrunde holdt Stik; i modsat Fald maatte han trods alle statsretlige Erklæringer have taget Konsekvensen for sin Persons Vedkommende. Udenrigsministerens Embede var dog vel saa vigtigt, at dets Indehaver ikke turde lade sig tvinge til saa betydningsfuld en Afgørelse som den foreliggende. Hans Adfærd kunde ikke vække den Tiltro hos mig, som jeg saa gerne vilde have vist Lederen af Udenrigsministeriet. Desværre kom ogsaa mit Forhold til andre Herrer i Ministeriet til at lide herunder. Jeg beklagede disse Vanskeligheder saa meget mere, som det var Sagen og ikke Personerne, der var mig af Betydning. Nødvendigheden af at reformere dette Ministerium stod klart saavel for mig som for den overvejende Del af det tyske Folk.

Paa Forslag af Rigskansleren bifaldt hans Majestæt Kejseren, at Vaabenstilstanden blev opsagt, eller som det blev anset for juridisk mere rigtigt, at det blev fastslaaet, at Troztkis Nægtelse af at underskrive Fredstraktaten automatisk medførte Vaabenstilstandens Ophør. Hvilken Vej der blev valgt, var naturligvis mig ganske ligegyldigt.

V.

Den 18. Februar om Eftermiddagen og den 19. om Morgenen begyndte da Fjendtlighederne paany over hele den store russiske Front. Umiddelbart derefter erklærede den bolchevikiske Regering sig telegrafisk rede til at slutte Fred. Vi drog Konsekvensen af Begivenhederne i Brest og gav nu Freden en ganske anden Skikkelse. Regeringen krævede i Forstaaelse med de forbundne og i Overensstemmelse med Øverste Hærledelses Anskuelse, at Rusland for at sikre os militært, men ogsaa i Medfør af Folkenes Selvbestemmelsesret, skulde anerkende Finlands og Ukraines Selvstændighed, give Afkald paa Kurland, Litauen og Polen samt afstaa Batum og Kars. Spørgsmaalet om Liflands og Estlands fremtidige Stilling blev endnu ikke løst; foreløbig skulde Landene besættes af os.

Storruslands Hær og Flaade skulde demobiliseres. Endvidere skulde Rusland afstaa fra enhver Propaganda i Tyskland. Angaaende økonomiske Spørgsmaal, Udveksling af Krigsfanger o. s. v. forbeholdt vi os nærmere Forhandling. Fremmarchen skulde fortsættes, indtil disse Fordringer definitivt var antagne ved en ny Konference. Troztki erklærede sig straks rede til at sende nye Delegerede til Brest; selv kom han ikke, antagelig fordi der ikke mere syntes at være Mulighed for Propagandavirksomhed dér.

Den russiske Delegation ankom til Brest den 28. Februar. Der blev ikke indgaaet paa nye Underhandlinger; de russiske befuldmægtigede erklærede, at de kun havde den Opgave at underskrive Freden.

De viste Værdighed i deres selvforskyldte Ulykke. Den 3. Marts Kl. 5 $\frac{1}{2}$ Eftm. blev Freden undertegnet. Dermed var endelig Freden sluttet, og Fjendtlighederne paa den russiske Front blev paany indstillede.

Brest-Litowsk-Fredens Betingelser gjaldt Bolchevikerne, med hvilke Krigstilstanden aldrig — som Følge af deres revolutionære Propaganda — kunde ophøre. For mig kom det ikke an paa at ødelægge Rusland eller at tilføje det en Svækkelse, som berøvede det Livet. Jeg haabede tvertimod, at Rigets Genrejsning vilde tage sin Udgang fra Ukraine, ligesom ogsaa en russisk polsk Løsning af det polske Spørgsmaal forekom mig at være den bedst mulige. Litauen og Kurland repræsenterede lige saa lidt som Batum og Kars vitale Spørgsmaal for Rusland. Derimod var Tabet af Estland og Lifland mere føleligt. Her kunde og skulde der ydes Rusland alle tænkelige Lempelser. Om det var muligt at gaa endnu videre og give Lifland og Estland tilbage til et restitueret Rusland, er det ørkesløst at drøfte — et saadant restitueret Rusland forelaa ikke. Derfor gjorde jeg mig ogsaa af inderste Overbevisning til Talsmand for Dannelsen af en baltisk Stat. Betingelserne afholdt sig iøvrigt fra ethvert Indgreb i Ruslands indrepolitiske og økonomiske Liv og paalagde det intet som helst, der var uforeneligt med en selvstændig Stats Ære og undertrykkede dets Befolkning. Det er godt at faa Forstand af at sammenligne den Fred, Rusland den Gang fik, med den, den kunde have faaet, og den atter med den Fred, vi maatte tage imod, skønt vi aldrig har afvist et Fredstilbud. Talen om Voldsfreden i Brest-Litowsk vil forstumme. Endnu efterplaprer en Del af det tyske Folk stadig denne Floskel fra den fjendtlige Propaganda. Naar nu Rusland gaar lemlæstet ud af Krigen, efter at dets Allierede, for hvem det i 1914 skulde rage Kastanierne af Ilden, har sejret, er det en Sag for sig.

Langt det overvejende Flertal af Rigsdagen billigede da ogsaa Fredsbetingelserne og erkendte, at Traktaten lod Plads for Folkenes Selvbestemmelsesret. Flertalssocialisterne afholdt sig fra at stemme, kun de uafhængige Socialdemokrater stemte imod.

Allerede den 27. Februar 1918 havde Rigsdagsmand Erzberger hilst den nye kommende Fred og udtalt, at Betingelserne var holdt indenfor Rammen af Fredsresolutionen af 19. Juli.

Særlig bemærkelsesværdige var de Udtalelser, Rigsdagsmand Gröber fremsatte den 22. Marts og som røber fuld Forstaaelse af vor Stilling. Han sagde:

»Nu vil man ganske vist ikke kunne betegne denne Fredstraktat som en Forstaaelsesfred i dette Ords egentlige Forstand. Men dette er, mener jeg, ikke afgørende for Ratifikationen af Traktaten. Spørgsmaalet, der maa stilles, er ikke: Er det en Forstaaelsesfred eller ikke en Forstaaelsesfred? — Det drejer sig praktisk talt om Spørgsmaalet: Kunde der overhovedet paa anden Vis naas til en Fredsafslutning? Dette Spørgsmaal benægter jeg; derfor skal jeg ogsaa paa mine Venners Vegne afgive den Erklæring, at vi enstemmigt giver Traktaten vort Bifald.

Mine Herrer! Den russiske Delegation i Brest-Litowsk under Førerskab af den bekendte Trotzki nærede aabenbart aldeles ikke

nogen alvorlig Hensigt om overhovedet at naa til en Forstaaelse om Freden; det, de tilsigtede, var at gøre Propaganda for deres bolchevikiske Idéer. Til den Ende har de mest muligt trukket Forhandlingerne i Langdrag; Trotzki har jo endogsaa afslaaet blot at bifalde den foreslaede Bestemmelse om, at man i Fremtiden vilde leve i Fred og Venskab med hinanden. Endog det var ham for meget. Og medens de tyske befuldmægtigede taalmodige og fromme som Lam — for ikke at bruge et andet Udtryk — i deres Ansigts Sved bestræbte sig for at fremskynde Fredsforhandlingerne og naa til en Afslutning, har man fra russisk Side og fra en Side, der stod i nøjeste Føling med den russiske Regering, maattet høre Brandtaler og Slagord af den værste Art, som aabenbart ikke lod sig føre tilbage til nogen andre end Trotzki og hans Kolleger og ikke betød andet end en Forhaanelse af alle Bestræbelser paa at bringe en virkelig ordentlig Fred i Stand. Aabenbart forventede Trotzki, at det vilde lykkes ham at opnaa en Revolutionering af de andre Stater, fremfor alt Polen, Tyskland og England og tilslut at bringe den ganske Verden til Revolution. Endelig var det den russiske og ikke den tyske Delegation, der bevirkede Sprængningen af Konferencen, som afbrød Forhandlingerne og saa at sige tvang Tyskland til paany at optage Kampen . . . .

Naar nu den tyske Regering og dens Forbundsfæller, da den russiske Regering kom med Forslaget om at genoptage Forhandlingerne og at afslutte fornyet Vaabenstilstand, under disse Forhold ikke uden videre og ubetinget atter vilde indlade sig paa Forhandlinger, men kort og godt opstillede deres Betingelser til øjeblikkelig Antagelse eller Forkastelse, og naar de gjorde Indrømmelse af Vaabenstilstanden og Genoptagelses af Forhandlingerne afhængige heraf, saa var dette efter vor Overbevisning fuldt ud berettiget, endog nødvendigt, og intet Menneske vil af den Grund turde gøre Regeringen nogen Bebrejdelse.«

Disse Udtalelser var af megen Værdi for mig. Jeg indsaa, at Fler-tallet af Befolkningen i dette Spørgsmaal stod bag Regeringen. Men desværre glemte Rigsdagen snart at agte paa den fra Rusland kommende revolutionære Fare.

Fremmarchen havde i overraskende kort Tid bragt de tyske Tropper — for største Delen Landeværn — frem til Narva, Pleskau, Polotzk og Orscha Mogilew. Russerne havde ikke gjort Modstand, og Byttet af Krigsmateriel var ganske overordentligt. Befolkningen følte sig befriet fra Bolchevismen. Det nybesatte Omraade blev taget i Forvaltning af Oberbefehlshaber Ost. Der blev mod Rusland dannet et Grænseværn for økonomisk at udnytte hele det besatte Omraade mod Øst, hvad der var paatrængende nødvendigt. Desuden skulde det hindre, at der strømmede bolchevikisk Propaganda ind i det besatte Omraade og derfra videre ind i Tyskland. At den senere fra Regeringens Side ad officiel Vej kom til Berlin og Tyskland, kunde jeg den Gang ikke antage. Øverste Hærledelse vilde da have indset, at dens Anstregelser var forgæves og paa Forhaand have sparet Mennesker. Til sidst skete

altsaa det, som Oberbefehlshaber Ost og vi havde anset som nødvendigt til Beskyttelse mod den bolchevikiske Fare.

Samtidigt med Indmarchen i det bolchevikiske Rusland var den tyske Fremmarch i Ukraine begyndt. Jeg var i stadig Forbindelse med General v. Arz for med ham at kunne træffe de nødvendige Aftaler for den fælles Optræden. Pludselig faldt Kejser Karl fra, han vilde spare sine Folk for den Skuffelse, at Freden med Rusland ikke var kommet i Stand. Nødtilstanden tvang ham dog ret hurtigt til at gaa med. Jeg var overrasket over Østerrig-Ungarns Holdning; først blev det højtideligt erklæret, at Staten maatte slutte en ugunstig Fred for at kunne leve, og nu gjorde den intet for paa det givne Grundlag at skaffe sig Eksistensmuligheder. Det var heldigt nok, at Østerrig-Ungarn til Slut bestemte sig for at gaa med, alene havde vi aldeles ikke kunnet løse Opgaven.

Ogsaa i Ukraine foregik Fremmarchen hurtigt. Vore Tropper tog Retning mod Kiew, som vi besatte allerede den 1. Marts; de østerrig-ungarske gik mod Odessa. Operationerne foregik langs med Banerne; det kom af og til til Kamp mellem Pansertog; uhyre Rum maatte gennemkrydses med ringe Troppestykker. De bolchevikiske Tropper gjorde kun ringe Modstand, de czeckoslovakiske Tropper — dannede af østerrig-ungarske Krigsfanger — sloges betydeligt bedre; det kom til ret haarde Kampe med dem. Bevægelserne og Kampene varede til ind i Maj.

Oberbefehlshaber Ost gik straks i Gang med af fangne russiske Soldater fra Ukraine, som blev søgt ud af Krigsministeriet, at opstille 2 Divisioner i Tyskland. Desværre udmærkede de sig ikke i nogen Henseende. Saasart de kom til Ukraine, laa de under for radikale politiske Strømninger og maatte til Slut opløses. Det var os en smertelig Hændelse. Jeg havde haabet, at ligesom Ententen drog Nytte af deres Krigsfanger, kunde vi dog i det mindste her skaffe os nogen Aflastning ved det af os fra bolchevikisk Herredømme befriede Lands Sønner.

Ogsaa Tyrkerne havde efter Udløbet af Vaabenstilstanden begyndt deres Fremmarch i Armenien og havde til Hensigt at fortsætte den indtil Kars og Batum.

VI.

Fredsforhandlingerne med Rumænien forløb lige saa lidt tilfredsstillende som med det bolchevikiske Rusland.

Efter Erfaringerne i Brest-Litowsk havde jeg anset indgaaende Forhaandsforhandlinger inden for de forskellige Rigsmyndigheder for uomgængelig nødvendige til Klarlæggelse af Stridsspørgsmaalene med Østerrig-Ungarn.

Paa Grund af Korn- og Oljeudførslen for Hær og Hjemland var de økonomiske Bestemmelser i Freden med Rumænien af særlig Vigtighed for Krigsførelsen. Senere vilde de blive af megen Betydning for hele vort økonomiske Liv. Jeg havde i Januar bedt Generalkvartermesteren om at i Hovedlinjerne at drøfte disse Spørgsmaal med Rigsmyndighe-

derne i Berlin og Overkommando Mackensen og fremsætte, hvad vi maatte kræve. Disse Arbejder dannede senere Grundlaget for Fredsforhandlingerne. De var kun til Dels af ren militær Art, men greb meget mere ind i Folkets økonomiske Liv.

Disse Forarbejder blev desto mere paakrævede, jo mere Fredsslutningen med Rumænien — under Hensyn til Angrebet mod Vest — maatte fremskyndes. I og for sig havde vi kunnet slutte en Fred paa Grundlag af vor militære Situation, paa samme Maade som Ententen dikterede os den — altsaa en Voldsfred. Det vilde vi imidlertid ikke. Tyskland maatte i sine Betingelser tage Hensyn til den Krigstilstand, der vilde vare indtil den almindelige Fredsslutning; for Tiden efter denne havde vi ingen Interesse i at svække Rumænien.

Der er en afgjort Forskel paa, om et Land, der vedvarende fører Krig med saa at sige den hele Verden, slutter Fred med en enkelt Modstander, eller om den hele Verdenskrig bliver tilendebragt. Fordringerne maa i første Tilfælde i langt mere udpræget Grad tage Hensyn til Krigssituationen og Krigsbehovet end efter en almindelig Indstillen af Fjendtlighederne. Noget helt andet er det, naar der foreligger en Hensigt som den, Ententen nu forfølger, nemlig ikke blot for Aartier at svække Modstanderen. Men at slette hele Stater af Landkortet og slæbe hele Folkeslag i Slaveri, saaledes som det hidtil kun var Tilfældet med og karakteristisk for Oldtidens barbariske Krigsførelse.

Det var ikke til Fordel for Tysklands Fremtid at lade hele Dobrudcha glide over paa bulgarske Hænder, saaledes som Bulgarien krævede. Jeg havde helst set, om Norddobrudcha vedvarende var blevet rumænsk; det stemte med hele mit Standpunkt til Dobrudscha-Spørgsmaalet gennem de sidste 5 Fjerdingsaar. Det videre maatte blive Diplomatiets Sag. Det var dettes Opgave at holde Bulgarien fast til Forbundet, men dog at udelukke alle Ulemper, der kunde opstaa af, at ogsaa Kommunikationslinjen Cernawoda — Constawa kom paa bulgarske Hænder. Der foresvævede mig en Tanke om et Frihavnsdistrikt Cernawoda—Constanza under tysk Administration.

Vi talte imod vidtstrakte Annexioner for Ungarer paa Rumæniens Bekostning. For at opnaa bedre Forsvarsmuligheder for den ungarske Grænse var det kun nødvendigt at foretage en ringe Grænseregulering ved Orsowa og i Moldauevinklen Syd for Kirlibaba. Kun dette ansaa jeg for at være berettiget.

Øverste Hærledelse nærede ingen Betæneligheder mod en Tilslutning af Besarabien til Rumænien og mod at skaane Arméen. Det var en Forudsætning, at Tyskland og Østerrig-Ungarn i Rumænien — saaledes som det var aftalt med Statssekretær v. Kühlmann og Grev Czernin — bragte en Regering til Roret, som passede os og for Flertallets Vedkommende bestod af Personer, som for Tiden befandt sig i det besatte Omraade. Regeringen traadte derfor ogsaa i nøje Forbindelse med de Rumænere som af ærlig Overbevisning vilde stille sig paa Tysklands Side.

Fra militær Side blev det desuden fordret, at Kongen og den kongelige Familie, for at udelukke enhver Overtaskelse fra Rumæniens Side, indtil den almindelige Fredsslutning skulde forlade Landet.

Bestemmelsen om Tysklands politiske Indflydelse i Rumænien var i højeste Grad Østerrig-Ungarn ubehagelig. Det frygtede saavel dette som ogsaa Tysklands tiltagende økonomiske Interesser. Grev Czernin modarbejdede begge og gjorde os mat derved, at han i Slutningen af Januar sendte den tidligere Militærattaché ved den rumænske Regering, Oberst Randa, til Jassy til Kongen af Rumænien og forsikrede denne om sin Beredvillighed til at indrømme Rumænien en ærefuld Fred.

I Kreuznach hørte jeg ad Omveje om denne Udsending og blev berørt paa det mest ubehagelige. Ved Forhandlingerne den 4. og 5. Februar pegede jeg paa det betænkelige ved Oberst Randass Mission. Hverken Grev Czernin eller, til min Overtalelse, Statssekretær v. Kühlmann kunde formaas til at gaa ind paa dette Emne. Jeg fik derved den Overbevisning, at Statssekretæren kendte og billigede Oberstens Budsendelse. Ellers vilde han være blevet truffet paa samme Maade som jeg af dette egenmægtige Skridt fra Grev Czernins Side. Der var dermed betraadt et Skraaplan. Havde vi begyndt Forhandlinger med Kongen, altsaa paa en vis Maade paany anerkendt ham, kunde vi dog ikke kræve hans Abdikation eller hans Fjernelse fra Landet. Dette vilde nemlig Grev Czernin. Han behøvede Kongen til at fæstne Østerrig-Ungarns Stilling i Rumænien; men Tyskland stødte, idet Fireforbundet optog Forhandlingerne med Kongen, sine mest tro Tilhængere i Rumænien for Hovedet og bragte dem i en uholdbar Situation, under hvilken de nu maa lide.

I sin Konsekvens blev det af særlig Betydning, at Diplomatiets overfor Kejseren og Øverste Hærledelse stadig omgikkedes med den Tanke, at Kongens Fjernelse vilde foregaa ved Hjælp af Rumænerne selv. Derved har vi ladet os paavirke paa en militært skadelig Maade. I det Haab, at Rumæniens Regering vilde skifte Standpunkt og nu vilde trumfe Kongens Abdikation igennem, undlod jeg at kræve den rumænske Hærs fuldstændige Afvæbning.

Gennem de foran skildrede Forhold blev Forhandlingerne med Rumænien præget af visse Halvheder, som karakteriserer hele Freden.

Generalfeltmarskal v. Mackensen blev først befalet til at lede Forhandlingerne. Han saa sig meget snart overalt hæmmet af Østerrig-Ungarerne. Krigssituationen fordrede ogsaa her Klarhed, om vi skulde komme til nye Operationer eller vilde opnaa Fred. Den nye Regering blev dannet, men den stemte ingenlunde med vore Interesser. Forhandlingerne kom derfor i Februar heller ikke af Stedet. Den 24. Februar overtog Diplomaterne Ledelsen. Den gik paa mere og mere iøjnefaldende Vis over til Grev Czernin. Statssekretær v. Kühlmann traadte ikke saaledes frem, som vor Anseelse og vor Medvirkning ved Rumæniens Bekæmpelse maatte kræve. General v. Arz kunde det i og for sig være lige meget, om Freden blev sluttet i Dag eller i Morgen; det kunde det derimod ikke for Øverste Hærledelse. Jeg henvendte mig ofte til Rigskansleren og anmodede ham om at fremskynde Arbejderne, ligesom jeg ogsaa gav General Hell, Chef for Hærgruppe Mackensens Stab og Øverste Hærledelses Repræsentant under Forhandlingerne, tilsvarende Instruktioner. Til al Uheld for den tyske Sag var netop i

disse Dage Stabschefen ved Militærgouvernementet Rumænien, Oberst Hentsch, død. Det lykkedes ikke General Hell at gøre sig gældende. Jeg havde ventet, at min Paastand paa Grund af vor helt igennem militært gode Stilling — vi kunde angribe det fra alle Sider — vilde hidføre en energisk Optræden overfor Rumænien. Rigsregeringen troede imidlertid ved Eftergivenhed at skulle opfylde mine Krav.

I denne simple Kendsgerning manifesterer sig den grundlæggende Forskel mellem Regeringens og min Tankegang. Den 5. Marts blev i Buftea sluttet en Præliminærfred, hvis Bestemmelser gik over i Traktaten om Freden i Bukarest. I Slutningen af Marts naaede Forhandlingerne til en vis Afslutning.

Dobrudscha-Spørgsmaalet blev ikke løst. Tyrkerne, som havde været med til at erobre Dobrudscha, stillede overfor Bulgarerne, som krævede det hele, en Modfordring paa Tilbagegivelse af det i 1914 afstaaede Omraade Vest for Adrianopel og Øst for Maritza. Jeg holdt Tyrkiets Fordringer for rigtige og billige. Trods mange Mæglingsforslag fra Diplomaternes Side kom de to Stater ikke overens. Dobrudscha blev lovet Bulgarerne til tæt ved Banen Cernawoda—Constanza, Norddobrudscha gik over i Fireforbundets fælles Besiddelse. Dog forpligtigede de forbundne sig til at garantere Vedligeholdelsen af Handelsvejen for Rumænien over Constanza. Denne Løsning blev foreslaet af Radoslawow selv; hvad der har bevæget ham dertil, ved jeg ikke. Dette Udfald var i al sin Halvhed uheldigt, vakte Forbitrelse hos Bulgarerne og tilfredsstillede ikke Tyrkerne.

Landafstaaelserne til Ungarn, som Rumænerne indvilgede i under Paavirkning fra Grev Czernin, var ganske betydelige. General Hell fik stadig paany Instruks om at virke imod dem, men kunde ikke skaffe sig tilstrækkelig Indflydelse.

Det tillodes Rumænerne at sætte sig fast i Besarabien.

Militært set paalagde Fredstraktaten Rumænerne en Demobilisering og Reduktion af Hæren og Overgivelse af en Del af Krigsmateriellet i de forbundnes Varetægt. Den franske Militærmission skulde bortsendes over Rusland. Moldau overlodes dem dog ogsaa som militært Højhedsomraade, ligesom de ogsaa beholdt nogle mobile Divisioner til Besættelse af Besarabien. Tyskland og Østerrig-Ungarn havde Ret til at beholde 6 Divisioner, deraf 4 tyske, som Occupationshær i Walachiet. Generalfeltmarskal v. Mackensen beholdt Walachiets Administration i sin Haand, indtil Freden var ratificeret.

De økonomiske Overenskomster i Fredsdokumentet naaede for Tyskland ikke, hvad jeg havde ønsket. De paalagde ikke Rumænien noget, der kunde kaldes særlig haardt.

Foruden Korn- og Oljeleverancerne havde Donauskibsfarten stor Betydning. Jeg haabede at kunne skaffe bayerske Lloyd nogle Fordele. Østerrig-Ungarns Forhold i denne Henseende var atter karakteristisk — det samme gjaldt forøvrigt ogsaa vore Underhandlers Adfærd. Der udkrævedes hele Feltjernbanechefens Opmærksomhed for i nogen Maade at sikre de tyske Interesser paa Donau.

Der blev lige saa lidt truffet Afgørelse om Dynastispørgsmaalet som

om, hvorvidt Ententegesandterne skulde blive i Jassy. Alt blev ved det gamle. I Jassy fortsattes Rænkespillet mod os stadig. Vi havde dér ladet en af Ententens faste Borge blive tilbage. Kun blev en Del os fjendtligsindede Rumænere forviste til Schweiz — for at de derfra saa meget virksommere kunde arbejde mod os. Det rumænske Folk skulde drage Krigsagitatoren Bratianu og Konsorter til Ansvar. Det var en ren Farce.

Jeg tænker kun ugerne tilbage paa disse Bukarest-Forhandlinger. Den 7. Maj blev Fredstraktaten endelig underskrevet. Diplomaterne lod os haabe, at Dynasti-Spørgsmaalet vilde blive forfulgt endnu videre. Freden blev overhovedet ikke ratificeret, Bulgariens Frafald forandrede Rumæniens Stilling med ét Slag og viste os det utilstrækkelige i denne Fred i Verdenskrigen.

Ogsaa denne Fredsslutning blev i Tyskland udskreget som Voldsfred, saa meget lyttede Folket efter den fjendtlige Propaganda og saa lidt formaede vor Regering at præstere.

* * *

Situationen paa Østfronten var bleven ganske betydeligt afspændt efter Freden i Brest-Litowsk den 3. Marts og Præliminærfreden i Butea den 5. Marts. En virkelig Fred med Rusland var imidlertid ikke indtraadt. Dermed var Faren stadig til Stede for, at der skulde danne sig en ny Østfront, hvad Ententen og Bolchevikerne stadig i stiltiende Forstaaelse tilstræbte. Først da Sovjet-Regeringen mærkede, at Ententen stræbte den efter Livet og vilde bringe en anden Regering til Roret, af hvilken den ventede sig mere med Hensyn til Krigen, vendte den sig fra Ententen til Tyskland, for at styrke sig indadtil og ikke mere at bekæmpe Tyskland med Vaabenmagt, men alene gennem Propagandaen.

I Rumænien var Ententeindflydelsen ikke fuldstændigt brudt. Stillingen var ogsaa dér uklar.

Paa Grund af de fornyede Angreb overfor Rusland i Midten af Februar og den sig hertil sluttende energiske Optræden, saavel som en fortsat hensynsløs Borttransport af Tropper fra Øst mod Vest var der trods de trægt forløbende Forhandlinger ikke opstaaet iøjnefaldende Ulemper for Krigsførelsen. De rumænske Divisioner hørte ganske vist før til paa Vestfronten; men Angrebet dér blev dog muligt. Der kom mere end 40 Divisioner til Vestfronten, som ydermere havde ombyttet deres ældre Aargange med yngre. De tilbageblivende Divisioner fik reducerede Styrker og afgav senere ligeledes deres yngre Mandskab som Erstatning til Vestfronten. Det der forblev paa Østfronten, var saa vist aligevel meget. Vi havde opnaaet Fred, men kun en stærkt væbnet Fred; der var endnu adskillige Faremomenter. Efter at Forholdene havde antaget en paalideligere Karakter, svækkede vi i Løbet af Foraaret og Sommeren Tropperne paa Østfronten yderligere; der gik jævnlige Spørgsmaal til Oberbefehlshaber Ost, om han kunde afgive mere. Hvad der lod sig frigøre blev trukket bort. Øverste Hærledelse vidste, at de til Vesthæren fik, hvad der paa nogen mulig Maade kunde undværes. Men de uendelige Rum mod Øst, der ikke lader sig maale med tysk Alen,

krævede visse Troppemasser, om vi vilde løse vor Opgave saaledes, som den krigsmæssige og den krigsøkonomiske Situation dikterede det.

De 4 tyske Divisioner, som særligt blev efterladte i Rumænien, og de 2 k.-k. Divisioner var det mindste, der kunde forblive dér. Selv fra disse 4 Divisioner blev der i Løbet af Foraaret trukket Kræfter bort. Ogsaa Hærgruppen Mackensen gav villigt alt, hvor den paa nogen Maade kunde undvære for i størst mulig Grad at sikre Udfaldet mod Vest.

VII.

Hærens Uddannelse til Angrebet repræsenterede atter et vældigt Arbejde. Hertil maatte Vinteren 1917—18 udnyttes, ligesom den foregaaende Vinter havde tjent til at skole Tropperne i Forsvarskrigen.

Som de taktiske Lærdomme den Gang sammenfattedes i »*Abwehrschlacht*«, saaledes fremkom nu »*Angriffsschlacht im Stellungskrieg*«. Paany maatte vi kalde til Live i Hæren alle de udmærkede Grundsætninger for Angrebet, som aandede ud af vore Reglementer før Krigen. Men de maatte suppleres med de nyere Kamperfaringer. Uden at hemme Angrebets Kraft maatte Tabene holdes saa lavt som muligt. Hærens hele Digten og Tragten skulde nu fra Skyttegravskrigen paany indstilles paa Angrebet.

Medens i Forsvaret Kræfterne i et Afsnit var saa nogenlunde lige-
ligt fordelt, kom det ved Angrebet an paa at danne et udpræget Tyngdepunkt og at tilmaale Styrkefordelingen derefter. I Forsvaret havde Terrainformer tabt stærkt i Betydning. Ogsaa i Arrasslaget havde dette vist sig med al Tydelighed. Der blev holdt Stillinger, som var fuldstændig indsete af Fjenden. Ofte havde Tropperne troet ikke at kunne leve uden den eller den Højde, men fik de ikke Højden, gik det endda. Ved Angrebet, i Bevægelseskrigen bragte Erobringen af Højdepunkterne den taktiske Afgørelse. Det maatte i Principet tilstræbes at komme i Besiddelse af dem.

Forstaaelsen af Troppernes Formering i Breden under Angrebet maatte paany fæstnes, og frem for alt den Grundsætning, at Folkene ikke gør Udslaget med deres Kroppe, men med deres Vaaben.

Kamplinjen maatte holdes tyndt besat, men vedvarende næres fra en dyb Opstilling. Ligesom ved Forsvaret gjaldt det om ikke at gøre Angrebets Former stive og sammenhængende og kraftigt at uddanne Infanteriet i Skyttegruppe-Taktiken. Fjendens Massetaktik, som bød visse Fordele for uøvede Tropper, turde vi ikke efterligne.

Infanterikompagniet maatte føle sig fortroligt med det lette Maskingevær; endnu blev det betragtet som Infanteriets Hjelpevaaben. Det var endnu ikke gaaet i Blodet paa Infanteriet endsige da i hele Hæren, at det lette Maskingevær skarpere udtrykt selv er »Infanteriet«, og den hidtidige Infanterist »Hjælper«. Det lette Maskingevær var og maatte paa Grund af sin Ildkraft overfor den enkelte Mands Gevær mere og mere blive Hovedbæreren af Fodfolkets Ildkamp. Det skulde ikke sige, at »Hjælperen« ikke behøvede at kunne skyde — tværtimod blev der lagt den allerstørste Vægt herpaa. Dette lette Maskingevær med

Hjælpere dannede Infanteriets Skyttegruppe, som maatte holde sammen i Nød og Fare, i Kamp paa Liv og Død. Dens Ildkraft blev yderligere øget ved Hurtigladevaaben af enhver Art og forskellige Geværgranater.

Der tilfaldt det svære Maskingevær med dets større Skudvidde og paalideligere Præstationer den Opgave at lette det for Skyttegrupperne at arbejde sig frem imod Fjenden ved fra bagvedliggende Stillinger at holde Modstanderen under Ild. Naturligvis skulde det følge Fodfolkets Fremrykning. Derved var det, skønt selv Infanteri, blevet til et Slags Hjælpevaaben for dette.

Det andet Hjælpevaaben var, navnlig mod mere modstandsdygtige Maal paa korte Afstande, den lette Minekaster. Oprindeligt født af og til Stillingskrigen maatte den nu først gøres saavel transportabel og bevægelige som ved Hjælp af et passende Viser ogsaa egnet til direkte Skydning. Den lette Minekaster var en Bestanddel af Infanteribataillonen, som under Kampen mere og mere blev den taktiske Enhed indenfor Divisionen ligesom Delingen indenfor Kompagniet.

Disse Hjælpevaaben var endnu ikke tilstrækkelige til at bane Infanteriets dels vanskelige Vej uden store Tab. Artilleriets Hovedmasse forberedte selvfølgelig Hovedangrebet. Men den kunde kun gøre det i det store og lod endnu en hel Del »Reder«¹⁾ tilbage hos Fjenden, som kun kunde overvindes ved »Detailarbejde« paa mellemstore og korte Afstande. Ved hver Division blev der derfor af Artillerienhederne taget Feltkanoner ud til Nærkampen, som tildeltes Bataillonen eller Regimentet som Infanterikanon. Opstillingen af særlige Batterier af Infanterikanoner var i Gang, men skred kun langsomt fremad.

Desuden raadede hver Division over sit Minekasterkompagni af mellemstore Minekastere, som ogsaa var gjorde saa bevægelige som muligt og efter Fornødenhed skulde fordeles paa Bataillonerne. Endelig kom hertil Flammekasterne, der lod sig anvende mod fjendtlige Besætninger i Udgravninger og Hulrum paa korte Afstande.

Vi havde ikke Tanks som Hjælpevaaben for Fodfolket, de var udelukkende Angrebsvaaben, og vore Angreb lykkedes ogsaa uden Tanks. Det kunde ganske vist ikke løse os fra vor Pligt til at tilvejebringe alt, hvad der var egnet til at gøre vort Infanteri Livet lettere. Jeg har foranført, at vor Automobilindustri havde fuldt op at gøre med Fremstilling af Lastautomobiler, og at vi ikke havde tilstrækkeligt af disse til som hos Ententen at holde Infanteriet langt tilbage fra Slagmarkens Indflydelse i bekvemme Kvarterer og dog være sikre paa rettidigt at kunne bringe dem til Stede. Bygningen af Lastautomobiler turde ingenlunde indskrænkes. Vi kunde ikke gøre tilstrækkeligt i Retning af Forsyning og Befordring af vort Infanteri med Lastautomobiler. Arméoverkommandoerne har ofte smerteligt maattet føle, at de ikke i tilstrækkelig Udstrækning havde saadanne til Raadighed. Naar Stabscheferne klagede over den vanskelige Forsyning, navnlig med Ammunition, og begrunde-

¹⁾ Et Udtryk, der efterhaanden vandt Hævd og betegner de særlig modstandsdygtige Punkter i en Stilling, hvor Forsvarerne — lidt isolerede — holdt længe ud.

de det med Manglen paa Automobiler, og jeg saa foreholdt dem, at dem havde de jo, fik jeg som Svar, at Infanteriet havde maattet køre. Øverste Hærledelse havde ikke kunnet skaffe alt, men vendte sig nu ogsaa mod Tankspørgsmaalet.

Tankene havde ved Cambrai haft stor Virkning. Her stødte de imidlertid ind i en tildels med ældre Aargange kun tyndt besat og artilleristisk daarligt udstyret Stilling. I alle andre Tilfælde havde de naturligvis voldt Tropperne Ubehageligheder, men havde intet afgørende opnaaet. Jeg havde en meget kraftigere Forestilling om »Tankrædslen« end Tropperne selv. I Kampene om Bourslonskoven havde vort Infanteri under Nærkamp gjort det af med fjendtlige Tanks ved Hjælp af sammenbundtede Sprængladninger.

Vort Artilleri havde ganske simpelt skudt dem sammen. Ogsaa Maskingeværernes Ammunition med Staalkerne havde formaaet dette. De bedste Vaaben mod Tankene var gode Nerver, Mandstugt og Uforfærdethed. Det lykkedes mange tapre Soldater at kravle op paa de fjendtlige Tanks eller at skyde dem sammen paa kort Hold. Først da vor Mandstugt tog Skade og vort Infanteris Kampkraft svækkedes, fik Tankene gennem Masseanvendelse i Forbindelse med kunstig Taage afgørende Indflydelse paa Krigsbegivenhedernes Gang.

Vi dannede Afdelinger af de erobrede Tanks. Jeg inspicerede de først organiserede ved en Stormbataillons Øvelser i Februar 1918. Indtrykket var ikke særlig godt. Vore Tankafdelinger led i de følgende Kampe svære Tab uden at udrette noget.

Feltmotorchefen havde allerede paa et tidligt Tidspunkt faaet det Hverv at tage sig af Konstruktionen af Tanks. Den Tankmodel, som han i 1917 foreviste Øverste Hærledelse, opfyldte ikke de Krav, der maatte stilles. Jeg lagde ham paa Sinde energisk at befordre Fremstillingen. Muligt skulde jeg have udøvet et kraftigere Tryk; muligt at vi saa ved Afgørelsen i 1918 havde haft nogle flere Tanks. Men jeg ved ikke, hvilke Krav fra Arméen vi skulde have ladet staa tilbage herfor. Der kunde ikke hjemsendes flere Arbejdere, og Myndighederne hjemme skaffede ingen. Havde de staaet til Raadighed, maatte vi have brugt dem som Erstatning til Hæren. Til Masseindsats af Tanks var vi ingenlunde naaet i 1918, og det er kun ved Masseanvendelse, at Tankene faar Betydning.

Da Industrien henimod Krigens Slutning var i Stand til at bygge Tankene hurtigere og dermed i større Antal, bestilte Øverste Hærledelse ved Krigskontoret et betydeligt Antal.

Til Understøttelse af Infanteriangreb ved Flyvere blev der opstillet særlige Kampflyverafdelinger.

Disse angreb, som enkelte Flyvere hidtil havde gjort, idet de slog ned højt oppe fra Luften og fløj tæt hen over Jorden, med Maskingeværer og mindre Bomber de fjendtlige Infanterilinjer, Artilleriet og — efterhaanden som de fik mere Uddannelse — ogsaa fjendtlige Reserver, Train og Tros, saavel som de Marchkolonner, der paa større Afstande rykkede frem mod Kamppladsen. Oprindeligt var disse Kampeskadriller kun bestemte til Hjælpevaaben for Infanteriet; men til Slut blev der

ogsaa stillet dem større taktiske Opgaver. Dermed erhvervede Flyvervaabnet sig et nyt Virkefelt af allerstørste Betydning. Flyverne var ikke blot Efterretningsorganer, som skulde indlade sig i Kamp under Udøvelsen af denne Virksomhed, de skulde ikke blot befordre Bomberne til Ødelæggelser langt bag Fjendens Linjer, de skulde ogsaa ligesom Infanteri og Artilleri og alle øvrige Vaaben gribe ind i Kampen paa Jorden. Som de andre Kampvaaben var de nu et Ødelæggelsesvaaben i de store Slag. Dette blev deres Maal, Lufterkampen blev kun et Middel hertil.

For Infanteriets Fremrykning under Angrebsslaget var Artilleriets forberedende Massevirkning af afgørende Betydning. 20—30 Batterier, altsaa ca. 100 Stykker Skyts skulde der ved Angreb sættes ind pr. km af Angrebsfronten; det var Tal, som intet Menneske tidligere vilde have troet paa, og endnu mindre havde man nogen Sinde tænkt sig de Mængder af Ammunition, de kastede mod Fjenden. Det var sandelig Massevirkning og alligevel var der jo saa megen Plads i den vide Natur — selv disse Staalmasser slog ikke alt levende ned, der var endnu meget, altfor meget at gøre for Fodfolket.

Disse Artillerimasser hørte med samt deres Ammunitions-mængder til tæt bag de forreste Linjer; kun da kunde de udnytte deres Skudvidde langt ind i de fjendtlige Opstillinger uden at skulle skifte Stilling. De maatte herunder være dækkede mod Indseende forfra og fra Luften. Der kunde ikke fra disse Stillinger føres en dagelang Artillerikamp, under hvilken de udækkede Kanoner og deres fritliggende Ammunition vilde blive skudt sønder og sammen. Ikke heller var der Tale om Indskydning i tidligere Forstand; den vilde vække Fjendens Opmærksomhed og før Slaget føre Artillerikampen ind i et for os ugunstigt Spor.

Der maatte da findes en Metode, der tog Hensyn til disse Forhold og sikrede Artilleriet behørig Virkning uden forudgaaende Indskydning. Allerede under Forsvarskampene havde vi bestræbt os for at gøre den stadige Kontrollering af Spærreildens Beliggenhed overflødig. Saavel Indvirkningen af Vejrliget (Vind og Lufttæthed) som af Skytsets særlige Egenskaber (Forbrændingsrummets Størrelses og den særlige Tilstand af Rør og Affutage) blev vedvarende undersøgt og bedømt under Skydningen. Denne Fremgangsmaade uddybede vi nu paa det omhyggeligste. Artilleriets meteorologiske Tjeneste blev organiseret paa ensartet Maade i Forstaaelse med den kommanderende General for Luftstridskræfterne. Paa den Vis kunde der hurtigst tilgaa samtlige Batterier Oplysninger om Vejrligets Indvirkning. Bagved Fronten skaffedes der ved Indskydning med hvert Stykke Skyts Oplysning om den for det gældende »særlige Indvirkning«. Paa den Maade var det muligt ved Hjælp af simple Tabeller for hvert Stykke Skyts til enhver Tid at konstatere dets Afvigelse i Forhold til den normale Elevation¹⁾ for et eller andet Maal. Det var naturligvis en Forudsætning herfor, at Afstanden til Maalet blev udmaalt korrekt, ligesom der ogsaa maatte

¹⁾ Den Vinkel, Kanonrøret normalt skal danne med den vandrette Linje for at ramme Maalet paa vedkommende Afstand. O. A.

haves et fejlfrit Kortmateriel samt en trigonometrisk og topografisk Fastlæggelse af alle Batteriernes Orienteringspunkter (»Nulpunkter«) i Terrainet. En Betingelse var det ligeledes, at alle Maal saa nøjagtigt som muligt kunde indlægges paa Kortplanerne paa Grundlag af Fotografering og Lyd- og Lystroppenes Meldinger. Alt dette var et vældigt Arbejde. Den nye Metode stødte paa stærk Modstand, navnlig hos ældre Artillerister. Ikke des mindre maatte den anvendes, og den har fuldt ud svaret til Forventningerne.

Uddannelsen og Instruksen af Tropperne i denne Metode var lagt i Hænderne paa Kaptajn Pulkowski, som løste sin Opgave med stor Iver og Dygtighed.

Artilleriets Virkning skulde paa de kortere Afstande suppleres med Minekastere. Øverste Hærledelse havde til Hensigt at lade Infanteriet, som blev holdt parat i de forreste Stillinger, paabegynde Stormen efter en kortvarig Artilleriild, der kun skulde strække sig over faa Timer.

Denne korte vældige Ild skulde ved Hjælp af Gas, der bredte sig over forholdsvis store Flader, lamme det fjendtlige Artilleri og holde det fjendtlige Fodfolk nede i deres Dækninger.

Naar Infanteriangrebet begyndte, skulde Artilleriilden, idet den stadig holdt det fjendtlige Artilleri nede, lægges foran vort Infanteri og nu som en vældig »Ildtromle« gaa foran det og bane Vej for det. Infanteriet maatte blive tæt ind under denne Væg, og det gjorde det uden at betænke sig. Efter at vor Artilleri-Ildtromle var gaaet hen over de fjendtlige Linjer, indleddes dernæst den egentlige Fodfolkskamp mellem Fjenden, der kom frem fra sine Dækninger og vort Infanteri, støttet af dets særlige Artilleri og de andre Hjælpevaaben.

Det var klart, at jo tættere Infanteriet hold sig fremme ved »Ildtromlen«, jo mindre Tid blev der for Fjenden til at forlade sine Dækninger, og jo større Mulighed var der for at overraske ham i Opholdsrummene. Ildtromlen maatte derfor kun gaa frem over Terrainet netop saa hurtigt, at det kæmpende Infanteri kunde følge med. Denne Hastighed maatte beregnes forud, thi et taktisk-teknisk Middel til at lede en saadan Ildtromle var ikke bleven fundet trods alle Forsøg og trods al Spekuleren. Ved denne Tidsberegning for Ildtromlen maatte der ogsaa foretages en Vurdering af Terrainformer og Jordbund med Hensyn til Infanteriets Fremrykningsmuligheder. Stærkt udbyggede fjendtlige Linjer tog det længere Tid at bekæmpe og krævede derfor et længere Holdt af Tromlen. Paa den Vis kunde det tage indtil en Time for den at skride henover et Terrain af en kms Dybde. Det blev altid følt som en stor Ulempe, naar Ildtromlen kom for langt frem foran Infanteriet. Det hændte da meget let, at Angrebet gik i Staa, idet den ikke, eller dog kun med stort Tab af Tid, kunde lægges tilbage. Imidlertid ramtes vort Infanteri af Tab, som det skulde være alle Føreres særlige Opgave at undgaa.

Efterhaanden, som Afstanden øgedes, blev Ildtromlen tyndere, idet flere eller færre Kanoner fik for ringe Rækkevidde, indtil tilsidst dette var Tilfældet med samtlige Stykker Skyts og Fodfolket ikke mere var dækket af nogen Ildtromle. Nu maatte der allerede være trukket Ar-

tilleri frem, klar til at overtage den artilleristiske Forberedelse af det videre Infanteriangreb. Trods alle Hjælpevaaben og de tildelte Infanterikanoner kunde Infanteriet ikke give Afkald herpaa.

Hvorledes Fodfolkskampen nu vilde forme sig efter at være kommet frem foran Ildtromlen, var ikke til at overse. Der maatte sørges for en planmæssig Fremføring af stærkt Artilleri og endnu stærkere Ammunitionsmængder. Netop paa Ammunitionsmængden kom det særligt an. Hyppigt blev der ført alt for meget Skyts med frem. Det maatte blive overordentligt vanskeligt at skaffe de mange Køretøjer frem over eget og det fjendtlige Stillingssystem med dets Grave, Pigtraadsspærringer og dybe Granathuller. Der krævedes omhyggelige Forberedelser og Fremstilling af mangehaande Redskaber for at slaa Bro over disse Terrainbælter.

Hvad nu angaar Angrebets videre Forløb, lagde Øverste Hærledelse afgørende Vægt paa, at det i dagevis blev ført videre af Divisionerne i forreste Linje. Jeg imødegik den Anskuelse, at disse allerede paa 2. eller 3. Dag skulde ombyttes med Divisioner af 2. Bølge. I Begyndelsen af Krigen havde vi kæmpet i ugevis uden nogen som helst Afløsning. Der-til var vore nuværende Tropper ganske vist ikke mere i Stand; men saa hyppig en Afløsning, som mange ønskede, var dog ikke nødvendig.

Jo længere Angrebet skred frem, des mere vilde det antage Karakter af Bevægelseskrig. De højere Førere, som under Forsvarskampene maatte blive langt tilbage for virkelig at kunne lede Kampene, maatte nu frem, og jo længere frem jo mere vi kom ind i Bevægelseskrigen. Her maatte Førerne træffe hurtige Beslutninger og under mange Forhold rive Tropperne med ved deres personlige Eksempel.

Endelig vilde Bevægelseskrigen atter, som i Rumænien, i Østgalizien og i Italien støde paa en ny Front, som vi ikke straks kunde vælte. I saa Fald maatte vi omstille os paa Forsvaret og leddele os stærkt i Dybden. Men Tidspunktet for slige Forholdsregler var vanskeligt at erkende. Det kom kun alt for ofte til unødvendige Kampe.

Vore store Angreb havde klart vist Forsyningstjenestens Betydning. Det siger sig selv, at der blev peget herpaa. Der maatte træffes alle Forberedelser til at følge Angrebet frem over Stillingssystemet med Jernbaner, Veje og Telefonledninger og skaffe Tilslutning til de tilsvarende Kommunikationer i det nyerebrede Omraade.

Tropperne blev paa alle Krigsskuepladser uddannede i Overensstemmelse med disse Principer. Der blev til Rumænien sendt en særlig erfaren General, som skulde uddanne Tropperne efter Vest-Grundsætninger, for trods den sene Fredsslutning alligevel snarest at kunne anvende dem i Frankrig.

Paa Vestfronten opstod der atter Instruktionskursus, ikke alene for højere Førere og Generalstabsofficerer, men ogsaa for de lavere Førere ned til Gruffeføreren, hvis Virksomhed var af saa megen Betydning for Angrebets heldige Gennemførelse. Der udviklede sig i Hæren et virksomt Liv. Det gik ud fra Rekrutuddannelsen og endte i Øvelser med kombinerede Styrker eller paa Skydebanerne. Ildtromlen og Infanteriets Fremrykning bag denne blev indøvet med skarp Ammunition. For

alle Førere var den faste Diciplin nu som før Grundvolden for hele Hæren og Betingelsen for ethvert heldigt Resultat. Den blev saa meget højere vurderet, som den Følelse begyndte at blive fremherskende, at Hjemlandet havde en daarlig Indflydelse paa Hæren. Ligesom i Fredstid blev Uddannelsen af den enkelte Mand anset som særlig betydningsfuld; de kombinerede større Øvelser fandt kun sjældent Sted.

Der blev gjort alt for at uddanne Hæren med Angrebskampen for Øje som med Forsvarskampen for Øje Aaret forud. Fædrelandet kan takke sine Officerers flittige Lærervirksomhed og de vel gennemtænkte Instruktioner for, at Tabene hos os af døde og saarede trods deres Størrelse var langt ringere end Fjendens. Efter skønsmæssige Beregninger har England og Frankrig langt over 2 Millioner døde, Rusland lige saa mange. Regner jeg, at Halvdelen af de russiske er faldne foran den tyske Front, hvad der vel i Virkeligheden er for lidt, saa staar der langt over 3 Millioner døde Fjender overfor ca. 2 Millioner tyske døde. Jeg har medregnet Fallet paa dem, der er faldne paa andre Fronter, saavel hos Ven som Fjende. Billedet forskyder sig derved til vor Gunst og vil komme til at gøre det endnu mere, jo nøjagtigere Oplysninger vi faar. Tallene er uhyre, men bærer dog Vidnesbyrd om, hvorledes vi stræbte efter at tage Hensyn til vort store Ansvar overfor Soldaterne.

Under Forberedelserne til Angrebet blev Forsvaret ikke glemt, idet vi jo maatte regne med fjendtlige Modangreb. Principperne i Forsvaret blev bibeholdt, kun blev Forholdsreglerne overfor Tanks skarpere betonedede. Fodfolkets Hjælpevaaben tjente ogsaa saavel i Angreb som Forsvar dette Formaal. Ved Artilleriet, navnlig ved Feltkanonen og den lettere Minekaster blev der lagt afgørende Vægt paa Uddannelsen i direkte Skydning mod Tanks. Udstyrelsen med svære Maskingeværer og tilsvarende Ammunition blev øget. Alle Erfaringer angaaende Tankenes Bekæmpelse blev meddelt Tropperne, ligesom disses Anskuelser blev hørt.

Stillingerne blev gaaede efter med Hensyn til Muligheden for Tankangreb. Der blev anlagt Forhug, Vejspærringer og Miner og indbygget Antitankskyts paa mange Punkter. Den ringe Arbejdskraft og Troppernes Anskuelser angaaende Faren for Tankangreb spillede naturligvis en Rolle ved disse Forsvarsforanstaltninger.

Krigsministeriet holdt os vedlige med Hensyn til Konstruktion af Anti-Tankvaaben, som der stadigvæk blev gjort nye Forsøg med.

Jeg var paany ofte ved Fronten og i livlig Tankeudveksling med Armé-Overkommandoerne angaaende Angrebstaktiken og selve Angrebet. Der blev fremsat meget for og imod baade dette og hint. Alle Diskussionerne om »Ildtromlen« og »Forterrainet« ringer endnu for mine Øren. Til Slut maatte jeg jo træffe en Afgørelse, saaledes som det var min Pligt. De taktiske Grundsætninger blev anset som rigtige og gerne antaget af Tropperne. Jeg overværede forskellige Øvelser og talte med mange af Førerne paa Fronten. Det var klart, at det ikke vilde falde Tropperne let at indtage de nødvendige aabne Formationer. Der var haardt Brug for Uddannelsestiden til langt ind i Marts.

VIII.

I Løbet af Januar og Februar blev de for Angrebet bestemte Divisioner trukne ud af Stillingerne og tildels erstattede af de fra de andre Krigsskuepladser ankomne. Fra dette Tidspunkt skulde de udelukke de hellige sig deres Uddannelse og Udrustning. Vi var ikke i Stand til at udstyre alle Divisionerne i lige Grad med Krigsmateriel og Heste, men maatte i saa Henseende indskrænke os til at udstyre dem, der først skulde angribe. Paa lignende Maade gik vi frem med de Angrebsformationer der stod udenfor Divisionsforbindelse — Hærfeltartilleri, svært Artilleri, Minekastere o. s. v. Der blev givet Angrebsdivisionernes Heste et Fodertillæg.

Det var ikke med Øverste Hærledelses gode Vilje, at der saaledes indenfor Hæren dannede sig Begreberne »Angrebs«- og »Stillings«divisioner. Den forsøgte at udrydde disse Navne, men kunde ikke fjerne de Kendsgerninger, der havde fremkaldt dem.

Vi havde imidlertid efterhaanden trukket til alt, hvad der var muligt. Enkelte Divisioner var endnu undervejs fra Østfronten.

Vi haabede at kunne angribe over en sammenhængende Front paa 50 km med de Kræfter, vi havde bragt til Stede fra alle Sider. Der var derved beregnet 20—30 Batterier foruden Minekastere pr. km. Ved at brede os noget mere paa enkelte Punkter kunde Angrebsfronten yderligere udstrækkes. Vor Overlegenhed beløb sig den Gang til 20—30 Divisioner paa hele Vestfronten. Overvægten var imidlertid ikke saa stor som disse Tal angiver, da de fjendtlige Arméer raadede over rigeligt med specielle Vaaben og Territorialtropper, som vi ikke havde i samme Omfang. Alligevel var Styrkeforholdet saaledes, som vi endnu aldrig havde haft det. Der var Udsigt til et heldigt Resultat. Vi tænkte at føre Angrebet med 50—60 Divisioner og maatte saa tage Svækkelsen af de andre Frontafsnit med i Købet.

Ogsaa til Østerrig-Ungarn havde Øverste Hærledelse rettet sin Appel. Det havde leveret en Del Batterier, desværre med saa ringe en Ammunitionsudstyrelse, at Hjælpen for os kun var ringe. Østerrig-ungarske Divisioner var der ikke til Raadighed. Deres Mandskabsstyrke var for ringe; først senere blev de paany større, da nogle Hundredtusinder kom tilbage fra russisk Fangenskab. Fjernelsen af de tyske Tropper fra Italien og Østfronten, hvor de havde besat en betydelig Del af Stillingerne, førte trods den forandrede Situation til, at der tæredes mere paa de k.-k. Tropper.

Meget gerne vilde Øverste Hærledelse have ført det tyrkiske XV. A. K. til Vestfronten; men den tyrkiske Hærs bedrøvelige Tilstand foranledigede os til at lade det gaa tilbage til Tyrkiet. Bagefter fortrød jeg dette. Da Enver nu kun havde Øje for Kaukasus, sendte han Korpsen til Batum, hvor det stod ganske ørkesløst. Saa maatte vi hellere have anvendt det paa Vestfronten.

Bulgarien havde Brug for sine Tropper paa den macedoniske Front. I og for sig kunde det nok, talmæssigt set, have været i Stand til at afgive Tropper mod Vest, men det havde aldrig røbet nogen Forstaaelse af

Krigsførelsens fælles Interesser. Bulgarene havde paa deres Side ikke en Gang villet gaa over Donau og afgav nu kun meget modvilligt tyske Tropper fra Macedonien, skønt det kun drejede sig om nogle faa Jægerbatailloner samt en Del Batterier og Bjerg-Maskingeværformationer. De bulgarske Tropper der blev tagne fra Dobrudscha var talmæssigt betydeligt stærkere. Vi lod endog tyske Tropper tilbage. De afgaaende tyske Enheders Materiel blev efterladt eller erstattede med særlige Materielleverancer.

Vi var godt udstyrede med Krigsmateriel til at kunne føre Operationerne videre paa Vestfronten. Derimod var vor Situation blevet meget alvorlig med Hensyn til Erstatningsmandskabet. Vore Forslag havde ikke ført til noget. Ganske vist frigjorde Krigsministeriet i 1918 under Begivenhedernes Tryk Mandskab fra Hjemmehæren og den hjemlige Besætningshær, som Hæren ogsaa kunde have faaet tidligere. Øverste Hærledelse havde selv endnu en Reserve i Østhæren og de rumænske Besætningstropper idet den efterhaanden som Situationen fæstnedes udtog alt Mandskab under 35 Aar og reducerede Østdivisionernes Styrke med disse Tal. Disse Troppers Kampværdi blev derved betydeligt nedsat. I de specielle Vaaben og Etapetropperne havde Øverste Hærledelse endnu en Kraftkilde, om den end flød sparsomt. Jeg forsøgte mere og mere ved Kvindernes Hjælp at frigøre saa stort et Antal Mænd, som det var muligt. Der opstod et kvindeligt Hjælpetelefonkorps.

Erstatningssituationen behøvede ikke at have været saa ugunstig. Der var ualmindelig mange Desertører. Det Antal af den Slags, der befandt sig i det neutrale Udland, for Eks. Holland, beløb sig til Titusinder. Endnu mange flere opholdt sig sorgløst derhjemme, stiltiende taalt af deres Medborgere og i enhver Henseende uantastet af Myndighederne. De og »Drückebergerne« ved Fronten, der ligeledes beløb sig til mange Tusinder, reducerede Troppernes Fægtningsstyrker betydeligt og navnlig Infanteriet, hvorfra den største Part af den Slags stammede. Hvis disse Mennesker var blevne ved Hæren, var Erstatningssituationen aldrig blevet saa spændt. Der kunde ogsaa være skaffet mere Erstatning, om der havde været tilstrækkelig Krigsvilje derhjemme. Af denne Krigsvilje afgang saa uendelig meget, men den svigtede.

Krigen skal bruge Mennesker. Det ligger i dens Væsen. Det moderne Forsvarsslag giver større Tab end Angrebet, hvilket atter taler til Gunst for dette. Maanederne August, September og Oktober 1918 kostede os meget mere end Marts, April og Maj. Afgangen i disse sidstnævnte Maaneder bestod for største Delen af letsaaede, som kom igen. De Fanger, vi mistede i Forsvaret, maatte jo opføres som endelige Tab. At Tabene, paa Grund af de store Masser, der blev sat ind i Kampen, trods alle taktiske Forholdsregler i sig selv var store, er desværre indlysende.

Erstatningsvanskelighederne var ikke hævede i Marts 1918, kønt der stod adskillige 100,000 Mand til Raadighed. De udgjorde en usikker Faktor mere under Hensyn til den vældige Afgang. England og Frankrig maatte kæmpe med de samme Vanskeligheder. I Efteraaret 1917 talte de engelske Divisioner endnu 12 Batailloner, nu kun 9. Frankrig havde siden Aisne—Champagneslaget opløst langt over 100 Batailloner

foruden Territorial-Reserveformationer. De amerikanske Nyformationer, som kun kunde have ringe Kampværdi, var der endnu ikke. Ubaadskrigen havde stadig virket; vi kunde ikke overse, hvor megen Tonnage, Ententen kunde gøre disponibel til Troppetransporterne.

Hæren havde overvundet de svære sjælelige Indtryk af Kampene det foregaaende Aar, saa at den var i Stand til fra Forsvar at gaa over til Angreb. Aanden syntes helt igennem fæstnet, men dog lod det sig i Maj ikke skjule, at det underjordiske Agitationsarbejde havde gjort Fremskridt. Straks efter at Aargangen 99 var ankommen til Rekrutdepoterne, begyndte Klagerne over dette Mandskab og dets moralske Forfatning. Det var ogsaa paafaldende at se, hvor store Pengemidler mange Rekrutter raadede over. Det maatte virke ganske overordentligt nedstemmende paa det ældre Mandskab, som længe havde været i Felten.

Der var intet som helst sket for at styrke den aandelige Krigsduelighed derhjemme. De slette Tilstande i det økonomiske Liv var med hver Dag blevne værre. Den i det store og hele hævdede Stemning i Hæren virkede ogsaa forbigaaende tilbage paa Hjemlandet og skuffede med Hensyn til mangt og meget. Aanden i den brede Masse var dog uberørt, bundet som den var af den fjendtlige Propaganda, af sine egne Interesser og Sorger, men ingenlunde paa Grund af Bekymringer for en uheldig Udgang af Krigen. Hjemlandet formaade ikke mere at styrke Hærens Nerver, men tærede snarere paa dem. Hvilket Omfang det uafhængige Socialdemokratis Agitation havde naaet, var ikke til at afgøre, Strejkerne i Slutningen af Januar 1918 havde endnu en Gang kastet et skarpt Lys over deres Bestræbelser. Partiet havde stadig betydelig Tilstrømning og var fast i Haanden paa Førerne, medens Fagorganisatioernes Indflydelse blev mindre og mindre.

Skønt Regeringen var traadt kraftigt op imod Strejkerne, erkendte den lige saa lidt Tidens Tegn i dem som i Efteraaret i 1917 i Marinebevægelsen. Det drejede sig nu mere og mere om ved en kraftig Optræden at vedligeholde Ordenen i Tyskland selv med Fare for, at Fremstillingen af Krigsmateriel en Tid kom til at staa tilbage. I andet Fald maatte det befrygtes, at Revolutionsbestræbelserne vilde tilføje os endnu langt større Skade. Rigsregeringen kendte denne Øverste Hærledelses Stilling. I disse Dage blev Revolutionen i Tyskland afgørende befordret. I Reineckendorf blev den Gang — som jeg først har erfaret nu — Tysklands første Arbejder- og Soldaterraad dannet. Saaledes var der virkelig opstaaet et yderligere Svaghedsmoment hos os selv i vor Kamp paa Liv og Død. Men min Tro paa det tyske Folk som Helhed var trods alt endnu urokket.

Førere og Tropper foran Fjenden havde lige som Øverste Hærledelse den Følelse, at de i de forestaaende Kampe vilde svare til de Krav, der blev stillede. Vi haabede paa et godt Resultat, selv om det ikke netop var Tropperne fra 1914, men kun en Slags Milits med stor Krigserfaring. Fjenden var ikke bedre faren. Der hvor vi havde angrebet med lige eller mindre Styrker af de til Angrebet uddannede Tropper, havde Sejren været vor. Hvad vi vilde naa, om vi kunde udføre et Gennembrud og komme til en Operation, eller om det kun blev et Udfald, det var ganske vist usikkert — som alt i Krigen er det.

Ved Aftalerne i Homborg havde jeg om de forestaaende Begivenheder mod Vest udtalt mig til Kejseren og Rigskansleren som følger:

»Kampen mod Vest er den vældigste militære Opgave, der nogen Sinde blev stillet en Hær, og som Frankrig og England i 2 Aar forgæves har søgt at løse. Jeg talte i Gaar med Chefen for 7. Armé; han sagde til mig, at jo mere han tænkte over denne Opgave, des mere blev han optaget af dens Storhed. Saaledes tænker alle ansvarlige Mænd paa Vestfronten. Jeg tror ogsaa, at jeg selv, som skal give Feltmarskallen det Grundlag, paa hvilket han skal andrage om Hans Majestæts Beslutning, saa vel som nogen er gennemtrængt af denne vældige militære Opgave. Den vil kun da faa en lykkelig Løsning, naar Krigsførelsen er befriet for alle snærende Baand, naar hver eneste Mand bliver sat ind til Afgørelsen og er besjælet af den Aand, som gror af Kærligheden til Kejser og Rige og i Tilliden til den militære Ledelses Kraft og Fædrelandets Storhed. Disse sjælelige Momenter maa ikke undervurderes, de danner Fundamentet for de største af alle Bedrifter. De maa underbygges af en kraftig Handlemaade mod Øst.

Hæren mod Vest venter kun paa at kunne handle.

Man maa ikke tro, at det vil blive en Offensiv som i Galizien eller i Italien. Det vil blive en vældig Strid, som begynder et Sted, fortsætter paa et andet og strækker sig over længere Tid; den vil blive meget svær, men ende med Sejr . . . . .«

Kronen paa Resultatet skulde være den Operation, i hvilken vi kunde bringe hele vor Overlegenhed til Udfoldelse; at tilstræbe den skulde være det sidste Maal. Lykkedes det ikke ved det første Angreb, maatte det lykkes under følgende; ganske vist var Situationen allerede da mindre gunstig — i hvilket Omfang vilde afhænge af Ankomsten af og Værdien af de amerikanske Forstærkninger samt af de Tab, de forestaaende Kampe vilde bringe os og vore Fjender. Alt var lagt an paa, at vi i sidstnævnte Henseende kunde blive saa gunstigt stillede som muligt, om vi end naturligvis maatte regne med en Svækkelse af Hæren. Blot maatte den være mindre end Fjendens. Gennem videre Angreb sikrede vi os desuden Forhaanden.

Jeg meldte Kejseren, at Hæren samlet og vel forberedt kunde tiltræde »den største Opgave i sin Historie.«

Angrebet paa Vestfronten i 1918.

(Kortbilag IX).

I.

Svært var det at afgøre, hvor der skulde angribes, men Afgørelsen herom maatte falde i god Tid. Det kostede Uger og krævede udpræget Forudseenhed og Forarbejder lige til de mindste Detailler at føre Tropperne sammen paa et snævert Rum, at skaffe de vældige Ammunitions-mængder og andre Forraad af enhver Art frem med Jernbaner, at faa udført selve Troppernes Arbejde, som Fundamentering af Batteristillinger, Maskering af Veje, Fremstilling af Flyverdækninger og af Hjælpe-midler til Broslagning over Gravsystemet, samt endelig selve Opmar-chen til Slaget. Naturligvis øgedes hermed Faren for, at Foretagendet skulde røbes i Utide. Der maatte derfor paa de Fronter, hvor der ikke skulde angribes, foretages Demonstrationsarbejder, som tillige dannede Grundlaget for senere Angreb. Den største Del af de til Raadighed staa- nede Arbejdstropper maatte imidlertid allerede paa et tidligt Tidspunkt tildeles Arbejdsfronten. Forberedelserne paa andre Punkter kunde ikke blive omfattende, men der var jo dog en Mulighed for at skuffe. Denne Mulighed skulde øges ved en velledeet Afspærringstjeneste.

Angaaende Valget af Angrebsfront talte jeg med Stabscheferne ved Hærgrupperne og Officererne af min Stab og hørte deres Anskuelser. Der kom 3 Afsnit i Betragtning: i Flandern fra Ypres til Lens, mellem Arras og St. Quentin eller La Fère og paa begge Sider af Verdun, idet man gik uden om selve Fæstningen. Som det gælder i alle den Slags Tilfælde havde alle tre Retninger meget baade for og imod sig.

Der stod stærke fjendtlige Stridskræfter ved Ypres og Arras, foran Ailettestillingen og østpaa til Egnen ved Verdun, det svageste Sted var paa begge Sider af St. Quentin; længere nordpaa stod Fjenden atter tæt- tere siden Slaget ved Cambrai.

Ved det nordlige Angreb vilde Terrainet blive vanskeligt. Frem- kommeligheden i Lys-Lavningen Vest for Lille, over hvilken Angrebets Tyngdepunkt maatte lægges, var meget afhængig af Aarstid og Vejrlig. Før Midten af April kunde der ikke med Sikkerhed regnes paa, at det var passabelt uden for Vejene. Af Hensyn til Amerika var dette Tids- punkt meget sent.

Det mellemste Angreb bød ingen Vanskeligheder med Hensyn til Jordbundsforhold; ganske vist maatte man jo under Angrebets Videre- førelse frem over Granatterrainet fra Sommekampene.

Verdunangrebet førte ind i stærkt bjergrigt Terrain.

De sidste to Angreb kunde føres uafhængig af Aarstiden.

Det taktiske Forhold laa altsaa gunstigt for det mellemste Angreb. Det traf det svageste fjendtlige Afsnit; Terrainet bød ingen Vanskeligheder, og Angrebet kunde udføres naar som helst.

Strategisk set var det nordlige Angreb for saa vidt gunstigt, som det havde et stort og dog begrænset Maal. Det kunde bringe os en Forkortelse af Fronten, om det lykkedes os at tage Calais og Boulogne. Ogsaa Angrebet ved Verdun kunde bringe os en Frontregulering, hvis Værdi dog var af mere taktisk Art. Det mellemste Angreb maatte aabenbart sigte paa længere Hold. Der maatte foretages en Svingning ved at forlægge Tyngdepunktet til Egnen mellem Arras og Péronne og derfra mod Kysten. Trængte dette Stød igennem, kunde der ganske vist ogsaa opnaas et vældigt strategisk Resultat, idet vi skilte Hovedparten af den engelske Hær fra den franske og derved trængte den ud mod Kysten. Jeg bestemte mig for det mellemste Angreb. Men det var Tidsspørgsmaalet og de taktiske Overvejelser, som foranledigede mig dertil, først og fremmest Fjendens Svaghed. Om denne vilde vare ved, kunde jeg jo ganske vist ikke vide. Taktiken maatte stilles over den rene Strategi. Uden taktiske Resultater kan der overhovedet ikke drives Strategi. En Strategi, som ikke tænker paa dem, er paa Forhaand dømt til Resultatløshed; det giver Ententeangrebene i de 3 første Krigsaar Eksempler nok paa.

Efter at det var fastslaaet, hvilke Divisioner og særlige Angrebsmidler der skulde benyttes til Angrebet, blev det besluttet at føre Stødet imellem Croisilles og Moeuvres og — idet man lod Cambraibuen ligge — mellem Villers-Guislain og Oise Syd for St. Quentin. Det skulde ledsages af et lokalt Fremstød fra La Fère.

Forarbejderne til og Ledelsen af Angrebet gjorde det nødvendigt at indskyde 2 Armé-Overkommandoer med nye Etapeinspektioner. A. O. K. 17, det hidtidige A. O. K. 14 i Italien — General Otto v. Below med Stabschef General Krafft v. Dellmensingen — blev sat ind mellem 6. og 2. Armé overfor Arras, A. O. K. 18 — hidtil Hærgruppekommando Woysch, nu General v. Hutier, Stabschef General v. Sauberzweig — mellem 2. og 7. Armé overfor St. Quentin og La Fère. Grænsen mellem 17. og 6. Armé gik omtrent midtvejs mellem Lens og Arras, mellem 17. og 2. Armé omtrent ved Moeuvres; 18. Armés Grænse med 2. gik omtrent ved Omignonbækken, med 7. Armé tæt Syd for La Fère.

17. Armé skulde herefter føre Angrebet over Linjen Croisilles—Moeuvres, 2. og 18. Armé mellem Villers-Guislain og La Fère. Herunder skulde 17. og 2. Armé gensidigt understøtte hinanden og med deres indre Fløje afskære den i Cambraibuen staaende Fjende for derefter at støde frem mellem Croisilles og Péronne. Det tilfaldt 18. Armé sammen med yderste venstre Fløj af 2. Armé at dække Stødgruppen mod Syd. Arméernes Styrke og Udrustning var beregnet under Hensyn hertil.

17. og 2. Armé skulde under Kampen forblive under Hærgruppe Kronprins Rupprechts Kommando, 18. Armé blev underlagt Hærgruppen Tyske Kronprins. I Erindringen om Novemberfelttoget i Polen 1914 kom det for mig an paa at vedligeholde en vidtgaaende Indflydelse

paa Slaget. Dette var vanskeligt, naar kun én Hærgruppe førte, idet ethvert Indgreb da let vakte Indsigelse fra en højere Myndighed. Hærgruppen Tyske Kronprins's Kampmidler skulde i videst muligt Omfang trækkes til, hvilket blev lettet ved den nævnte Befalingsinddeling. Og endelig var det Generalfeltmarskallen og mig en ren menneskelig Glæde at lade Hans Kejserslige Højhed Kronprinsen tage Del i det første store Angreb paa Vestfronten. Dynastiske Interesser spillede ikke ind. Jeg er kongetro, men en uafhængig Mand og ingen Snob.

Det var beregnet, at Angrebet skulde brede sig mod Nord i Retning af Arras og mod Syd over paa venstre Oisebred.

Der fandt Demonstrationsangreb og Forberedelser til videre Angreb Sted:

ved Hærgruppe Kronprins Rupprecht mellem Ypres og Lens.

ved Hærgruppen Tyske Kronprins navnlig mellem Reims og Argonnerne,

ved den nydannede Hærgroupe v. Gallwitz paa de gamle Slagmarker ved Verdun, og

ved Hærgruppe Hertug Albrecht mellem Saarburg i Lothringen og Markkirch samt i Sundgau.

Hærgruppen v. Gallwitz blev dannet, da Hærgruppen Tyske Kronprins maatte strække sig længere i Retning af St. Quentin og nu med sine Tanker var trukket for meget bort fra Verdun. General v. Gallwitz kommanderede direkte sin egen 5. Armé og desuden Arméafdeling C.

Ved Hærgruppen Hertug Albrecht blev i Lothringen den tyske Sydarmés Overkommando fra Østgalizien — General v. Bothmer med Stabschef Oberst v. Hemmer, som allerede paa Østfronten havde udmærket sig i en lignende Stilling — skulde ind som A. O. K. 19. Arméoverkommando A. overtog Afsnittet Saarburg—Markkirch.

Samtlige Fronter blev indstillede paa Forsvar ifald Fjenden selv skulde skride til Angreb eller Modangreb. Paa nogle Steder var der for dette Tilfælde forudsat en vis Tilbagedragning.

Efter disse Synsmaader var der bleven arbejdet planmæssigt og med største Ihærdighed siden Midten af Januar. Allerede i Begyndelsen af Februar blev den 21. Marts fastsat som første Angrebsdag, skønt Forholdene mod Øst endnu ingenlunde var klarede. Men Krigssituationen fordrede en Afgørelse. Ændre kunde Øverste Hærledelse nok senere, men ikke begynde paa ny.

De Forholdsregler, der var truffet af Armé-Overkommandoerne, Generalkvartermesteren, Generalintendanten, Feltjernbanechefen og Officererne i min snævrere Stab, greb ganske fortræffeligt ind i hverandre. Herom kunde jeg overbevise mig under mine Frontrejser. Ved disse Lejligheder drøftede jeg alle forefaldne Spørgsmaal, udlignede og hjalp. Af Armé- og Gruppe-Stabscheferne lod jeg holde korte Foredrag for mig om Terrainet, Styrkefordelingen, Artillerikampen og Status med Hensyn til Forberedelserne. Under mine Udtalelser lagde jeg den største Vægt paa Samvirkningen mellem de indre Fløje af 17. og 2. Armé med det Formaal at afskære Cambraibuen, fordi meget ahang heraf, og det syntes mig, at 17. Armé rettede Blikket for meget mod Vest. Sam-

arbejdet mellem de to Hærgrupper i Sammenføjningen mellem 2. og 18. Armé blev ogsaa drøftet. Forberedelserne forløb planmæssigt. Overalt blev der arbejdet med Tiltro til Sagen. Alt greb ind i hinanden som et Urværk. Det var sikkert at Arméerne paa den berammede Dag vilde staa kampberedte.

Jeg ansaa det for nødvendigt at anvende mulige Resultater propagandistisk til at øge de Fredstanker, der rørte sig hos Fjenden. Oberst v. Haeften havde herom udarbejdet et Memorandum. Jeg sendte det til Rigskansleren, som lod det gaa til Udenrigsministeriet. Noget væsentligt blev der ikke gjort.

Rigskansleren var fuldt ud paa det rene med Hensigterne paa Vestfronten. Øverste Hærledelses Bestræbelser for at fremskynde de diplomatiske Forhandlinger mod Øst havde, lige som ogsaa Beslutningen om at opsigte Vaabenstilstanden med Rusland, haft sin Begrundelse heri. Han vidste, hvor megen Betydning vi tillagde Angrebet. Jeg lod ogsaa Rigskansleren tilgaa Oplysning om Tidspunktet for Angrebet. Der gaves for Tyskland ingen anden Vej end Kampen til at gøre Fjenden villig til Fred. Forbetingelsen herfor maatte være, at man rokkede Clemenceaus og Lloyd Georges' Stilling ved en militær Sejr. Først da kunde der tænkes paa Fred. Alverden, ogsaa Ententen, vidste, at vi vilde angribe mod Vest. Clemenceau udtalte sig, jeg tror det var den 6. Marts, trods Begivenhederne mod Øst og trods den forestaaende tyske Offensiv klart og bestemt for at fortsætte Krigen.

Jeg kunde i dette Øjeblik ikke tro paa nogen Retfærdighedsfred. En Forstaaelsesfred havde Fjenden hidtil hver Gang afvist. Skulde vi i Situationen, saaledes som den nu forelaa, tilbyde ham Elsass-Lothringen, Dele af Provinsen Posen og Krigsskadeerstatning?

Rigsregeringen talte heller ikke noget om Fredsmuligheder. Statssekretær v. Kühlmann, som skulde lede hele den udenrigske Politik, var først i Brest og dernæst i Bukarest. Det var hverken lykkedes for Rigskansleren eller ham at knytte nogen som helst Forbindelser, der kunde føre til Fred uden videre Kamp. De vil trods Ententens afvisende Holdning overfor Indbydelsen til at komme til Brest, vedvarende have bestræbt sig herfor. Det var deres Pligt, hvis det var muligt, da at spare Folk og Hær for de kommende Kampe. Grev Hertlings Erklæring af 25. Februar, i hvilken han stillede sig paa samme Grund som de fire Punkter i Præsident Wilsons Budskab af 11. Februar, var hendøet uden at have fundet Genlyd hos Ententen. Oberst v. Haeften havde i disse Dage været i Udlandet for at drøfte Propagandaspørgsmaal. Uden mit Vidende traadte han ved denne Lejlighed i Forbindelse med en Person fra det fjendtlige Udland, der var underrettet om Maal og Hensigter paa officielle Steder i London og Washington. Oberst v. Haeften aflagde mundtlig Beretning til mig om dette. De dengang nævnte Betingelser var saa haarde, at kun et slaaet Tyskland kunde gaa ind paa dem. Obersten meddelte mig endvidere, at daværende Rigsdagsmand Conrad Hauszmann, saaledes som det ogsaa senere har bekræftet sig, og Hr. Max Warburg-Hamburg den Gang havde bestræbt sig for at hidføre Fred —

begge med samme uheldige Resultat. Regeringen har aldrig talt til mig om disse Begivenheder, som den naturligvis har kendt. Saa meget større var min Forundring, da Regeringen ikke modsagde det Rygte, der var i Omløb om, at en Fred i Marts kun var blevet hindret, fordi jeg partout vilde angribe. Jeg bad personligt saavel Rigskansleren som Vicekansleren om at gøre det; begge har de undladt det uden at give mig nogen som helst Forklaring.

II.

I Begyndelsen af Marts forlod Store Hovedkvarter Kreuznach, hvor det havde været til Huse i over et Aar.

I Spa var det nye Kvarter imidlertid blevet indrettet. Vi blev meget praktisk anbragt dér. Kontorlokalerne var i Hotel Britannique, hvor jeg allerede havde været indkvarteret under Indmarchen i Belgien 1914. Spa laa betydeligt nærmere ved Fronten og gav sammen med Verviers Plads til alle Dele af Øverste Hærledelse. Men for en Ledelse af Slaget, og for Operationerne var vi endnu for langt borte fra Fronten. Jeg havde derfor udset mig Avesnes som Kvarter for den forstærkede Operationsafdeling. Herfra kunde alle Punkter af Fronten hurtigt og let naas pr. Automobil. Det var min Agt selv at se saa meget som muligt og sende Officerer af min Stab ud, for ligeledes gennem dem at faa direkte Indtryk.

Den 18. Marts tog Generalfeltmarskallen og jeg samt den forstærkede Operationsafdeling til Avesnes. Vore Kontorlokaler dér var ikke gode; det var meget smaat altsammen men det maatte gaa. Vi havde valgt denne By, fordi A. O. K. 18 havde ligget der og Telefonsystemet kun behøvede forholdsvis ringe Komplettering.

Vort Kasino¹⁾ var først ret ugæstmildt, senere fandt vi velegnede Lokaler og udstyrede dem med Møbler fra Spa. Opholdet dér og Maaltiderne dannede et Hvilepunkt, som vi trængte haardt til.

Hans Majestæt vilde først komme Dagen efter. Han boede i sit Hoftog, der blev opstillet paa en Nabostation.

Den 20. Marts om Morgenen stod paa hele Angrebsfronten Batterierne og Minekasterne med deres Ammunitionsmasser parat bagved og i, ja selv foran de forreste Linjer. Det var ganske forbausende, at Fjenden intet havde set eller hørt til Forberedelserne, som ialt væsentligt var gennemførte om Natten. Ganske vist slog der jo af og til en Granat ned i vore Batterier, og der røg hist og her et Ammunitionsmagasin i Luften. Alt dette maatte jo nok vække Fjendens Opmærksomhed, men slikt hændte paa alle Dele af Fronten, saa der var ikke stort at beregne deraf.

Infanteridivisionerne, som i flere Dage havde været til Stede bag Angrebsfronten, stod i Flyverdækninger og tæt masserede bag Stormudgangsstillingerne i vore forreste Linjer. Ejheller Sammenlægningen af de 40—50 Divisioner var bleven bemærket af Fjenden. Marcherne

¹⁾ Officerernes Samlingslokaler, som hjemme i Tyskland stedse var ret veludstyrede — i Modsætning til mange andre Steder. O. A.

foregik nok om Natten, men Afdelingerne drog syngende gennem Byerne, og saa store Masser lader sig nu en Gang ikke skjule. Ligesaa lidt blev store Jernbanetransporter, der var foregaaede til Angrebsfronten siden Midten af Februar, opdagede af de fjendtlige Flyvere.

Heller ikke iøvrigt havde Fjenden erfaret noget; det maa jeg i hvert Fald antage, for i modsat Fald vilde hans Forsvarsforberedelser have været af kraftigere Natur og hans Reserver være indtrufne hurtigere, end det skete. Krigen er trods alle Anstrengelser præget af Uvished; saadan er det hos os, og saadan er det hos Fjenden.

Den 18. eller 19. Marts løb der 2 Mand over fra et Minekasterkompagni. Efter Optegnelser, der blev fundne hos Fjenden, og efter Udsagn af Fanger, skal de have røbet, at der forestod Angreb.

Paa de andre Fronter, navnlig ved Lille og foran Verdun, var der begyndt en øget Artillerivirksomhed.

Om Middagen den 20. stod Øverste Hærledelse overfor den alvorlige Afgørelse, om Angrebet skulde begynde den 21. eller udskydes.

Enhver Udskydelse maatte gøre Situationen overordentlig vanskelig for Tropperne, som tæt foran Fjenden var samlede paa saa snævert et Rum. Der herskede blandt Tropperne en Spænding, der ikke kunde udholdes i Længden. Masserne og det sjælelige Tryk manede til Frembrud.

Men Artillerivirkningen var væsentligt baseret paa Gas, og dennes Virkning var atter afhængig af Vindretning og Vindstyrke. Jeg kunde kun holde mig til, hvad min meteorologiske Ekspert, Løjtnant, Dr. Schmaus, havde meldt mig Kl. 11 Fmd. om det sandsynlige Vejrlig. Vindstyrke og Vindretning var indtil den 20. om Morgenen paa ingen Maade særlig gunstige, tvertimod syntes en Udskydelse af Angrebet næsten nødvendig. Dette vilde have kommet mig ganske overordentlig paa tværs. Jeg var derfor i stor Uro for, hvorledes Meldingen vilde falde ud. Skønt den ikke lød særlig fordelagtigt, lod den dog Angrebet synes muligt. Kl. 12 Middag gik der til Hærgrupperne Befaling om, at Angrebet skulde finde Sted som bestemt. Det kunde nu ikke mere standses; alt maatte gaa sin Gang. Øverste Hærledelse, højere Førere og Tropper havde gjort deres Skyldighed. Resten laa nu i Skæbnens Haand — ugunstige Vindforhold indskrænkede Gassens Virkning, Taage besværliggjorde og sinkede vort Infanteris Bevægelser og lod ikke vor overlegne Uddannelse og Føring komme til fuld Virkning. Saaledes lød de flestes Mening angaaende Taagen; men der var ogsaa enkelte Stemmer, som tillagde den en gunstig Virkning.

Den 21. Marts henimod Kl. 4 om Morgenen begyndte Slaget med en overvældende Ild paa den 70 km brede Front mellem Croisilles og La Fère. Tiderne var i store Træk fastsatte ens for 2. og 18. Armé; 17. Armé, som kæmpede isoleret, havde mere Spillerum. Efter disse Tidsbestemmelser maatte de enkelte Grupper saa rette sig.

Ca. 2 Timer blev hele vort Artilleri lagt hen over de fjendtlige Batterier, saa tog Størsteparten af det fat paa at bekæmpe de fjendtlige Skyttegrave, mod hvilke ogsaa Minekasterne virkede. Kort før Kl. 9 trak en stor Del af Artilleriilden — kun en Del laa endnu over de

fjendtlige Batterier og særlige Støttestrukturer — sig sammen til »Ildtromlen«. Vort Infanteri skred til Storm.

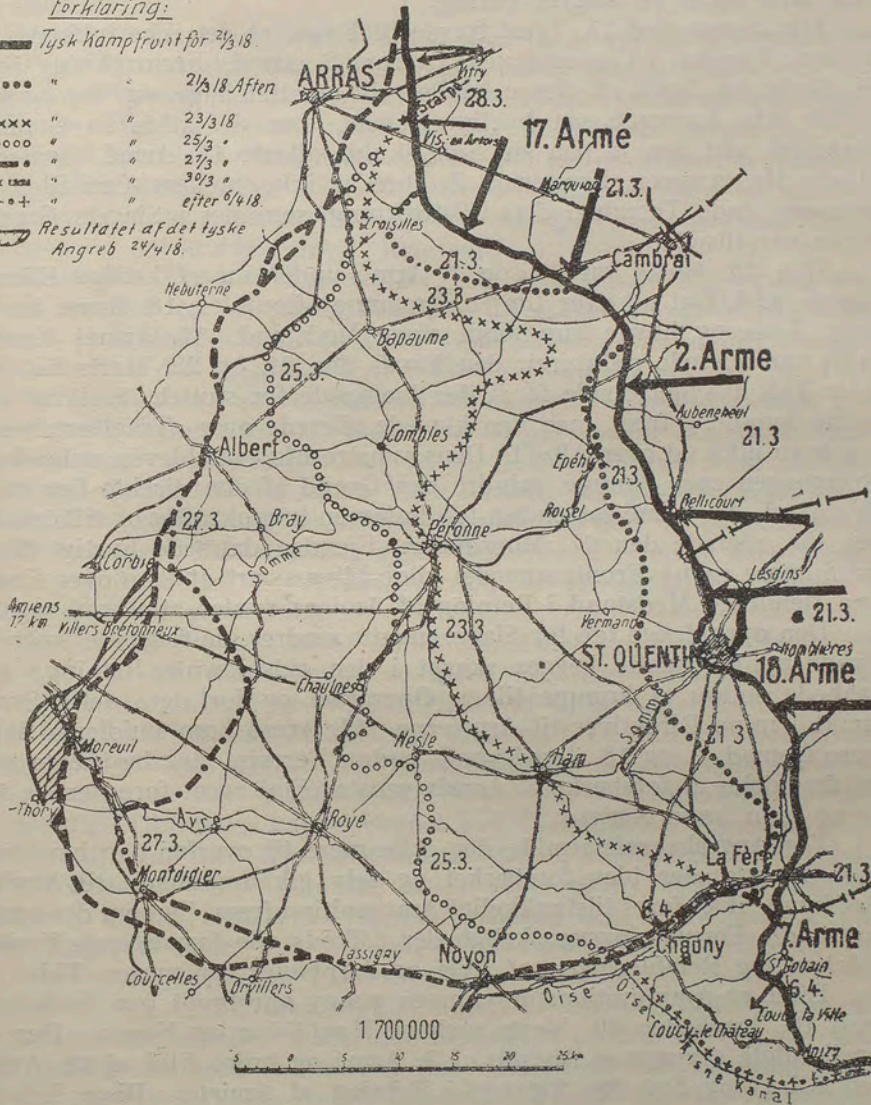
17. Armé, som havde den stærkeste Fjende overfor sig, naaede kun den 2. fjendtlige Stilling — Ildtromlen var gaaet langt forud, Fod-

Forklaring:

— Tysk Kampfront for 21/3 18.

- " 21/3 18 Aften
- ×××× " " 23/3 18
- " " 25/3 "
- " " 27/3 "
- ×××× " " 30/3 "
- +○+ " " efter 6/4 18.

Resultatet af det tyske Angreb 24/4 18.

Skitse 31: Det store Slag i Frankrig i 1918.

folket havde tabt den direkte Føling med den. Det blev nu liggende foran denne Stilling uden at have Artilleriunderstøttelse.

Ved 2. Armés Angreb var Infanteriets og Artilleriets Samvirken bedre. Infanteriet trængte ind i den 2. fjendtlige Stilling.

Ved 18. Armé forløb alt planmæssigt. Den gjorde gode Fremskridt.

Den 22. Marts ændredes Situationen ved 17. Armé kun lidt, men 2., som blev samlet og kraftigt ført, slog Fjenden og trængte fremad. 18. vandt ogsaa betydeligt Terrain. 17. Armé syntes at have givet de enkelte Grupper for megen taktisk Frihed. Øverste Hærledelse virkede hen imod en samlet Føring.

Situationen ved 17. Armé havde til Følge, at det ikke lykkedes at afskære Fjenden i Cambraibuen, ligesom 2. Armés Fremrykning ikke fik Støtte fra Nord. 2. Armé havde selv maattet bane sig Vej og var derfor ikke kommen saa hurtigt fremad, som det vilde have været ønskeligt, idet den jo paa sin Side skulde aflaste 17. Armé. Saaledes kunde Hærgruppen Kronprins Rupprecht ikke mellem Croisilles og Péronne vinde Terrain i den Udstrækning, som det i Slagets Grundtanke var tilsigtet.

Den 25. Marts var 17. og 2. Armé under meget heftige Kampe naaede adskilligt ud over Linjen Bapaume—Combles, 18. Armé havde taget Nesle og havde kun mødt ringe Modstand. 17. Armés Kampkraft var allerede reduceret; den havde den 21. og 22. Marts lidt for store Tab, tilsyneladende fordi den kæmpede for sluttet. 2. Armé var endnu temmelig frisk, men den klagede allerede over »Tragtterrainet«; den kom ikke ud over Albert. Dens venstre Fløj var bleven opholdt af Overgangen over Somme, mindre paa Grund af den direkte fjendtlige Modstand. 18. Armé var endnu fuldkommen kampkraftig og tillidsfuld; den tog allerede den 27. Montdidier. Fjenden dannede hurtigt Nord for Somme en ny Front, som det vilde blive svært at løbe over Ende. Den fjendtlige Modstand i Retning af Amiens syntes at være svagere.

Den oprindelige Idé for Slaget maatte ændres, de følgende Angrebs Tyngdepunkt maatte lægges skarpt i den sidstnævnte Retning. Jeg haabede endnu at komme til en Operation og forfulgte dette Synspunkt i mine Direktiver til Arméerne. 17. Armé kom imidlertid ikke mere fremad, 2. og 18. Armé vandt endnu Terrain. Jeg bestræbte mig for fremdeles at forstærke 2. Armés venstre Fløj og at føre den og 18. Armé frem imod Amiens.

Vor Angrebskraft strakte dog ikke mere til overfor den her staaende Fjende, der blev forstærket og selv gik angrebsvis til Værks. Der kunde ikke føres tilstrækkeligt Ammunition frem, ligesom der ogsaa indtraadte Forplejningsvanskeligheder. Trøds alle forudseende Forberedelser tog Retableringen af Veje og Jernbaner for megen Tid.

Efter at Ammunitionsforsyningen paany var bragt paa Fode, angreb 18. Armé den 30. Marts mellem Montdidier og Noyon. Den 4. April fulgte dernæst et Angreb af 2. Armé og højre Fløj af 18. Armé ved Albert og Syd for Somme i Retning af Amiens. Disse Kampe førte ikke til noget. Det stod uigendriveligt fast, at den fjendtlige Modstand var stærkere end vor Kraft. Et Udmattelsesslag turde vi absolut ikke inklade os paa; det forbød saavel vor strategiske som vor taktiske Situation. Øverste Hærledelse maatte i Overensstemmelse med de paagældende Kommandomyndigheder træffe den meget svære Beslutning definitivt at indstille Angrebet mod Amiens.

Ententen angreb nu paa sin Side ved Albert og Sydøst for Amiens,

men uden Sammenhæng og uden at naa noget. Efter omhyggelig Forberedelse foretog 2. Armé den 24. April endnu en Gang ved Villers Bretonneux med Indsættelse af Tanks et Forsøg paa at forbedre sin Stilling. Den kom ogsaa godt fremad, men formaaede ikke at hævde det vundne.

Først efterhaanden faldt Fronten mellem Albert og Montdidier til Ro. Fra Tid til anden blussede Kampen paany op, og Situationen var vedvarende spændt paa dette Afsnit. Paa de andre Dele af den nye Front henimod Arras og Noyon indtraadte der Ro allerede meget før.

Slaget var tilende med den 4. April. Det var en glimrende Vaabendaad og vil stedse blive staaende i Verdenshistorien som en saadan. Hvad der ikke var lykkedes for Englænderne og Franskmændene, havde vi naaet, og det endda i det 4. Krigsjaar!

Strategisk var der ikke vundet det, man kunde haabe den 23., 24. og 25. Det var en særlig Skuffelse, at vi heller ikke havde faaet Amiens, hvis Besiddelse i høj Grad vilde have besværliggjort Forbindelsen mellem den fjendtlige Front Nord og Syd for Somme. Beskydning af Baneanlæggene ved Amiens med langtrækkende Kanoner gav ikke noget virkeligt Resultat. Men vore Tropper havde dog slaaet Englænderne og Franskmændene og vist sig dem overlegne. Naar de ikke naaede de Resultater, der kunde være naaede, saa laa dette ikke alene i deres forringede Kampværdi, men fremfor alt deri, at de ikke mere overalt var fast i Haanden paa deres Officerer. De havde flere Steder ladet sig opholde af forefundne Forraad af Levnedsmidler, hvorved kostbar Tid var gaaet tabt.

Vor Taktik havde i sine Grundtræk staaet sin Prøve. Hvad der var sket ved 17. Armé betingede ingen afgørende Ændringer. Der maatte kun drages skarpere Konsekvenser af en og anden Lære. Frem for alt maatte Infanteriet trækkes end mere ud fra hinanden. Det havde mange Steder voldt overdrevne Vanskeligheder at overvinde Maskingeværreder, hvilket havde sinket vort Angreb. Infanterigruppens selvstændige Optræden havde glippet paa flere Steder, ligesom ogsaa dens Samarbejde med Hjelpevaabnene. Særlig vanskeligt var det faldet Afdelingerne efter Afslutning af Angrebet paany at ledde sig til Forsvaret, navnlig ogsaa at erkende, naar det ikke mere lønnede sig at føre Angrebet videre. Alle Afdelinger, i Særdeleshed de beredne, havde lidt stærkt ved fjendtlige Flyveres Bombekastning.

Der kunde endnu ikke afgives nogen afsluttende Bedømmelse af den strategiske Situation i den nye Stilling. I og for sig var den slet ikke gunstig. Vi stod endnu ved Begyndelsen af Operationerne; det lod det sig ikke straks overse, hvorledes Øverste Hærledelse senere skulde affinde sig dermed. Avre-Brohovedet var taktisk særlig vanskeligt, og det blev drøftet, om man skulde opgive det. Da Fjenden imidlertid heraf vilde have erkendt, at vi havde opgivet at føre Angrebet mod Amiens videre, holdt vi det.

Den nye Front skulde nu forstærkes. De Divisioner, der havde været i Kamp, blev delvis erstattede med friske fra roligere Frontafsnit, dog blev de mindre medtagne ikke afløste. Der blev med den

største Omhu overalt taget fat paa at organisere Forbindelserne bagud. Men for Ledelsen i det store kom det i det væsentlige an paa at føre de Tropper, der ikke mere var Brug for paa den nye Front, tilbage til Hvile, Uddannelse og Fæstnelse af Disciplinen. Der maatte skaffes Reserver til de følgende Kamphandlinger og til Afværgelse af eventuelle fjendtlige Modangreb.

For Afdelingerne af 2. Armé blev det i særlig Grad føleligt, at de var bleven standsede ved Vestudkanten af Sommevalpladsen. De kunde kun finde virkelig Hvile Øst for vor Udgangsstilling, skønt der i det Terrain, de var rykkede frem igennem, var faldet talrige engelske Barakleje ubeskadigede i vore Hænder.

Vore Tab var ikke ubetydelige; vi havde længe kæmpet med stærke Masser. Den procentvise Afgang ved 17. Armé var meget høj, ganske særligt af Officerer. Men vi havde foruden et rigt Bytte taget 90,000 usaarede Fanger, ligesom de fjendtlige Tab af døde og saarede var meget store. Det kunde for vort Vedkommende ventes, at mange letsaarede vilde vende tilbage inden lang Tid. Vi havde været Angribere og var dog, ogsaa hvad Tabene angik, slupne ret gunstigt fra det.

Sanitetsanstalterne for saarede havde ikke overalt været tilstrækkelige, skønt de forud for Slaget var bleven indgaaende prøvede af Feltsanitetschefen. De talrige letsaarede besværliggjorde deres Behandling ved et uforstandigt og lidet tiltalende Hastværk med at komme tilbage.

Mig personligt havde Slaget kostet meget. Min Hustrus yngste Søn faldt den 23. Marts som Flyverofficer. Han var først optaget blandt de savnede. Paa den vide Slagmark fandt jeg en Grav med den Indskrift paa engelsk: her hviler to tyske Flyverofficerer. Det blev min triste Lod selv at maatte identificere min Søn. Nu hviler han i tysk Jord. Krigen har ikke sparet mig.

Turen til Slagmarken havde ogsaa ført mig gennem de to Stillingssystemer, i hvilke Modstanderne saa længe havde staaet overfor hinanden. De gjorde et dybt Indtryk paa mig: et mange Kilometer bredt Bælte af Ødelæggelse og øde Ugæstmildhed drager sig gennem Frankrig som et Vartegn for denne af Ententen hidkaldte Krig!

Hos Fjenden var Indtrykket af Nederlaget voldsomt. Trods min Anmodning gjorde vi intet for at udnytte dette diplomatisk. Frankrig bævede. Det vilde nu have klar Besked om Englands og Amerikas militære Understøttelse. Clemenceau henvendte sig til de Allierede. I England blev mange Titusinder af Arbejdere tagne fra Kulindustrien og Krigsindustrien og indkaldte til Hæren, og dog kunde ca. 10 Divisioner i første Omgang ikke faa fuld Erstatning. De forsvandt fra Fronten og viste sig for Størstedelen først igen hen paa Sommeren. Tjenestetiden blev forlænget, men at indføre Værnepligten i Irland yovede man dog stadig ikke at tænke paa. Lloyd George tog fat. Han anmodede, som det fremgaar af en af hans Taler efter Afslutning af Vaabenstilstanden, indtrængende Wilson om Hjælp og sendte al disponibel Tonnage — ganske afset fra, om England led derunder eller ej — til Amerika for at hente Nyformationerne. Hvad gjorde vi? Gav vi

alt? Det er godt at drage Sammenligninger, for at det tyske Folk en Gang senere kan lægge sig denne Krigs Lære paa Sinde. Kun det højeste Maal af Energi er i Krigen noget værd.

For at tilkæmpe sig Sejren intimiderede England og De Forenede Stater endvidere ved politisk og økonomisk Tryk de europæiske neutrale Lande og beslaglagde deres Tonnage for at hjælpe paa deres egen Tonnagemangel. U-baadskrigen havde dog i Længden virket føleligt og fremkaldt en alvorlig Transportkrise baade til Lands og til Vands. »I April havde de tyske U-baade saa betydelige Resultater, at England vilde være ruineret i Løbet af 9 Maaneder, om Ødelæggelserne var bleven fortsatte i samme Tempo«, erklærede en engelsk Statsmand i November 1918 i Underhuset. Det var navnlig paa de fra de neutrale og paa anden Maade tilvejebragte Skibe, at England hentede de amerikanske Menneskemasser til Frankrig, stuede Mand ved Mand i Skibene. Mandskabet førte kun deres personlige Udrustning med. Det, det skulde bruge i Europa, gav ikke alene England og Frankrig, men ogsaa de neutrale Stater, særlig Spanien. Det hele var en Magtpræstation, som var ganske overordentlig virkningsfuld i en kort Tid, men ikke lod sig opretholde i Længden. Under et længere Forløb af Krigen maatte der komme en Reaktion.

Formanden i Skibsudvalget i De Forenede Staters Handelskammer, Edward A. Filene, udtaler sig efter »*New-York World*« for 8. Maj saaledes:

»Paa Forlangende af de Allierede sender vi nu Mandskab i ganske overvejende Mængder til Frankrig. Vi sender dem uden at have tilstrækkelig Tonnage til at forsyne dem. Vi sætter bogstavelig talt vor Ungdoms Liv paa Spil ved at antage, at Amerika kan disponere over den nødvendigste Tonnage til de videre Forsyninger.«

Hensynsløshed og Energi gav ogsaa her Resultatet.

Under Slaget havde vi begyndt paa Beskydningen af Paris fra Egnen om Laon med en langtrækkende Kanon paa en Afstand af 12 km. Denne Kanon var et Vidunder af Teknik og Videnskab, et Mesterværk af Firmaet Krupp og Direktør Rausenberger. Beskydningen gjorde et stærkt Indtryk paa Paris og Frankrig. En Del af Befolkningen forlod Hovedstaden og øgede derved den Uro, som greb om sig i Frankrig paa Grund af Begivenhederne.

En øget Virksomhed af vore Bombeeskadriller forfulgte det samme Maal.

III.

De planmæssigt forberedte Foretagender til Udvidelse af vor Angrebsfront og til Forbedring af vor strategiske Situation blev udførte allerede i Slutningen af Marts og Begyndelsen af April.

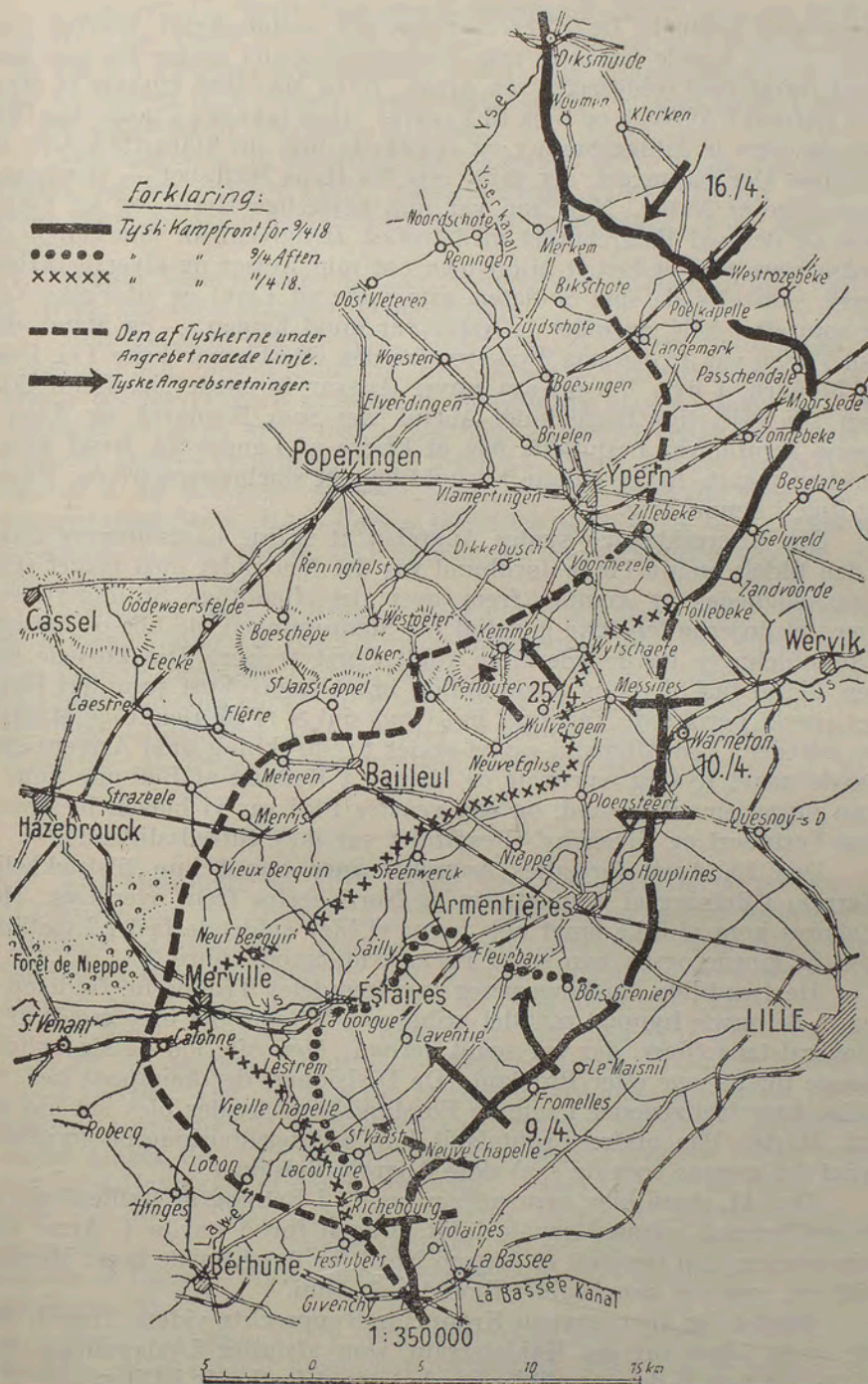
Paa venstre Bred af Oise angreb 7. Arme den 6. April saavel i Retning af Coucy la Ville fra Chauny og La Fère som længere sydpaa. Den trængte Franskmændene tilbage over Oise—Aisne-Kanalen. 18. Armés lange Sydflanke blev derved bedre sikret.

I Retning af Arras og med Tyngdepunktet Nord for Scarpe havde 17. Armé angrebet allerede ved Maanedskiftet. Den skulde sætte sig i Besiddelse af de dominerende Højder Øst og Nord for Arras og derefter fra Lens slutte sig til 6. Armé for ogsaa her at tage de afgørende Højder. Jeg lagde den største Vægt paa disse to Angreb. Det vilde være af afgørende Betydning for enhver Kamp i Lavningen omkring Lys at være i Besiddelse af dette Højdedrag. Trods en ganske overordentlig Indsats af Artilleri og Ammunition naaede 17. Armés Angreb paa begge Sider af Scarpe intet Resultat; den kæmpede ikke under nogen heldig Stjerne. Kun General Lequis kom Syd for Bækken ganske godt frem med sin 12. Inf. Div.; men det var uden Betydning for Helhedssituationen. Tilsyneladende havde Artillerivirkningen ikke været tilstrækkelig. Øverste Hærledelse opgav nu ogsaa Angrebet med 6. Armés Sydfløj. Derimod besluttede den at føre Stødet i Lys-Lavningen mellem Armentières og La Bassée, saaledes som Hærgruppe Kronprins Rupprecht for sit Vedkommende havde foreslaaet som Hovedoperation. Vejret var blevet tørt, og Englænderne havde svækket sig meget betydeligt i Lys-Lavningen og foran Ypres.

Angrebet blev særdeles omhyggeligt forberedt af 6. Armé. General v. Quast og hans Stabschef, Oberstløjtnant Lenz, havde virket utrætteligt og forudset alt paa samme Maade som ved Angrebet den 21. Marts. Trods faatallig Arbejdskraft var Arméen saa vidt fremme, at allerede den 9. April kunde berammes til Angrebets Iværksættelse. Dette kom mig særdeles tilpas. Jo tidligere Angrebet fandt Sted, desto større Sandsynlighed var der for at kunne overraske de i Lys-Lavningen staaende Portugisere.

Selv var jeg den 7. ved Generalkommando 55 af 6. Armé og fik det Indtryk, at det fastsatte Tidspunkt kunde overholdes. Oberst Bruchmüller var sendt til 6. Armé for at kontrollere de artilleristiske Forarbejder. Han havde allerede paa Østfronten den 19. Juli 1917 organiseret Artillerianvendelsen ved Gennembruddet i Østgalizien og var ved Martsangrebet Artillerigeneral ved 18. Armé. Hans store Viden og Kunnen, hans Hengivenhed for sit Kald og sit Vaaben og hans varmbloedige Soldaternatur gjorde ham til en af denne Krigs mest fremragende Soldater. Hans Raad og Forslag havde allerede tjent som Grundlag for Artilleriets Anvendelse ved Angrebet den 21. Marts. Artilleriet ved 18. Armé var ganske gennemtrængt af hans Aand. Dette havde hjulpet Arméen til dens smukke Resultater, selv om den jo ganske vist gik mod det svageste fjendtlige Frontafsnit. Ved 17. Armé, som ganske vist havde den stærkeste Fjende foran sig, blev der nok arbejdet efter de samme Grundsatninger, men den umiddelbare, elektriserende Kraft, som udgik fra Oberst Bruchmüller, manglede. Den afgørende Betydning, Personligheden har for Tingenes Gang i Krigen som ellers i Livet, traadte her tydeligt frem. Som Øverste Hærledelse maatte regne med Fjenden, maatte den ogsaa stedse regne med de Menneskers Karakter, som sammen med den og med samme Hengivelse stræbte efter de samme Maal.

Oberst Bruchmüller prøvede Forarbejderne og meldte, at alt var i Orden. Angrebet den 9. April om Formiddagen gik til at begynde med

Skitse 32: Slaget ved Armentières og Kessel i 1918.

meget godt fremad. De Efterretninger, der indløb indtil Middag, var gode. I Aar kunde jeg fejre min Fødselsdag under andre Former end Aaret forud med Nederlaget ved Arras. Hans Majestæt modtog et militært Referat i Avesnes og blev til Frokost. Han takkede i nogle faa Ord mig og mine to faldne Sønner og skænkede mig sin Statuette i Jern af Betzner. Der var meget, der skilte mig fra Hans Majestæt — vi var saa forskellige af Natur. Men han var min kejserlige Herre, og jeg tjente ham og dermed Fædrelandet med trofast Hengivenhed. Statuetten vil stedse være mig et helligt Mindetegn om min Kejser og Øverste Krigsherre, som elskede sine Soldater, som vilde sit Land og sit Folks Vel, og som efter hele sin inderste Natur var imod Krigen — en Mand, der i sit Væsen var Typen paa Tyskeren fra den efterbismarckske Tid. Denne Monark, i hvis Person saa uhyre Ansvar forenede sig, fandt ikke som sin kejserlige Bedstefader Mænd, der som Bismarck og Roon i denne Jerntid var besluttede paa at kræve af Landet alt, hvad Krigsførelsen maatte have. I dette Forhold laa det skæbnesvangre for Kejser og Rige i denne Krig.

Om Eftermiddagen syntes Angrebet at skride langsommere frem. I den tildels endnu bløde Jordbund var det forbundet med meget store Vanskeligheder at komme frem over det fjendtlige Stillingsystem. Færdselslinjerne løb ikke gunstigt for Stødretningen, de hos os indsatte Tankafdelinger havde ydermere voldt Forstyrrelser. Det kostede megen Tid at faa Skyts og Ammunition bragt frem. Vort Infanteri blev i det stærkt bevoksede Terrain i høj Grad sinket af de fjendtlige Maskingeværreder. Ved Aftenstid var vi under Fremrykning mod Armentières, havde naaet Lys og nærmede os Laure. I Retning af Bethune kom vi kun meget smaat fremad, og paa venstre Fløj var vi bleven hængende ved Festubert og Givenchy. Resultatet var ikke tilfredsstillende.

Den 10. April fortsattes Angrebet, men vandt kun tilstrækkeligt Terrain i Retning af Armentières og Nord herfor frem over Lys. Mod Estaires kom vi ikke langt nok frem; vi blev siddende fast i Lysstillingen og gjorde ogsaa kun smaa Fremskridt imod Laure.

De fjendtlige Maskingeværer gav fremdeles Tropperne fuldt op at gøre; de havde hyppigt maattet gribe rask til, som det blev meldt af en Generalstabsofficer, der var sendt derhen. Men ofte lod de sig opholde længe for at søge efter Proviant. De Divisioner, der kæmpede her, var ikke Angrebsdivisioner i samme Forstand som de, der blev sat ind den 21. Marts. Paa andre Frontafsnit har Stillingsdivisionerne imidlertid ydet det samme som de saakaldte Angrebsdivisioner.

Den 11. April blev Armentières taget. I Retning af Bailleul gik det bedre fremad; ogsaa Merville faldt. Dagen forud havde 4. Armé med sin venstre Fløj begyndt et Angreb Nord for 6. og havde taget Messines tilbage, som var gaaet tabt i Fjor den 7. Juni.

Maalet for Hærgruppen Kronprins Rupprechts videre Angreb med 4. og 6. Armé var det Højdeterrain, som afslutter Lyslavningen mod Nord, og som vi desværre ikke havde kunnet fastholde i Efteraaret 1914. Det begynder med Kemmel, som skuer langt ind i Landet mod Øst, og ender ved Cassel. I Fald vi tog disse Højder, maatte den Nord derfor liggende Yserstilling rømmes.

Efter den 12. April slappedes 6. Armés Stødkraft, medens 4. Armé lidt efter lidt vandt yderligere Terrain. Erobringen af Kimmel den 25. betegnede Kampenes Kulminationspunkt. Der ankom stadig flere franske Divisioner til 4. Armés Kampfront, og der var kun ringe Udsigt til at faa noget ud af yderligere Angreb.

Samtidig med, at Angrebet mod Kimmel skred frem, var Englænderne, der laa Øst for Ypres, gaaede tilbage til tæt Øst for Byen. Et Stød, som 4. Armé førte omtrent mod Langemark, kom ikke mere tidsnok.

Syd for Kimmel var yderligere Bailleul faldet; længere mod Syd var 6. Armé dog ikke kommen længere frem.

Som Følge af det Indtryk, Slaget den 21. Marts havde gjort, var General Foch bleven udnævnt til Ententens Generalissimus. For at bringe det første store Indbrud til Standsning blev de engelske Reserver foran 17. og 2. Armé trukne sammen, medens franske Divisioner fra Fronten Aisne—Verdun lagde sig foran 18. Armé. Nu saa General Foch sig ved 4. og 6. Armés Angreb foranlediget til at skyde sine Reserver længere mod Nord. Hans Forsøg paa atter at fravriste os Kimmel mislykkedes. I Betragtning af Fjendens Styrke indstillede Øverste Hæreledelse nu Angrebet.

Som altid, naar en Front stivner under Kampen, var 4. og navnlig 6. Armés Stilling i Lys-Lavningen ingenlunde let. Der blev her lagt den samme Vægt paa Forstærkning af de forreste Linjer, Organisation af Forbindelserne bagud og Bortdragning af alt, som kunde undværes, til Hvile, Uddannelse og Fæstnelse af Mandstugten, som efter Tilendbringelsen af det store Slag imellem Croisilles og La Fère.

IV.

Ved Slutningen af April havde den den 21. Marts paabegyndte Offensiv naaet sin Afslutning. Forsøg paa hist og her at forbedre vore Stillinger og fjendtlige Modangreb forlængede imidlertid Kampene til ind i Maj. Brændpunktet for disse Kampe var Egnen ved Kimmel, Bailleul og Albert samt Terrainet Syd for Somme indtil Luccebækken.

Vi havde opnaaet store Resultater; det maa ikke glemmes under Trykket af de senere indtraadte Begivenheder. Vi havde slaet den engelske Hær. Det var kun faa britiske Divisioner, der endnu var uberrørte af Kampene. Af de 59 engelske Divisioner havde 53 været indsatte under Slaget, deraf de 25 flere Gange. Franskmændene havde maattet engagere Halvdelen af deres Divisioner. Tabet af Materiel paa Fjendens Side var uhyre. Der viste sig italienske Divisioner i Argonnerne, medens de engelske og franske Tropper, der det foregaaende Efteraar var sendte til Italien, forblev dér. I Macedonien blev Englænderne frigjorte af Grækerne.

Hvad Amerikanerne i April Maaned allerede havde overført, vidste vi ikke. Midt i April havde der mellem St. Mihiel og Mosel for første Gang fundet større Kampe Sted mod amerikanske Tropper, som allerede længe havde været i Frankrig. Den enkelte Amerikaner sloges godt, men vi havde dog haft temmelig let Spil.

I Virkningen af U-baadskrigen var der indtraadt en Stilstand. Den engelske Flaades Foretagender mod U-baadsstøttepunkterne Ostende og Zeebrügge viste dog, hvor følelig U-baadskrigen var bleven for England. Hvilken Indflydelse den vilde øve paa Englands Forsyning og Overførelsen af Tropper fra Amerika til Frankrig, var det dog meget vanskeligt at dømme om. Efter de Erfaringer, Øverste Hærledelse hidtil havde gjort med U-baadskrigen, regnede jeg med, at der vilde indtræffe betydelige amerikanske Troppstyrker. Men den Hurtighed, hvormed de kom, maatte overraske. General v. Cramon, den tyske militærbefuldmægtigede ved den k.-k. Armé-Overkommando, henvendte sig hyppigt til mig og bad mig om at trænge paa for at faa sænket flere amerikanske Troppetransportskibe; den offentlige Mening i Østerrig-Ungarn forlangte dette. Admiral v. Holtzendorff kunde ikke sige andet end, at der skete alt, hvad der var gør ligt, for at reducere den fjendtlige Tonnage og ramme de fjendtlige Transportskibe. At sætte U-baadene udelukkende ud mod disse, gik ikke an. Troppetransporterne kunde nærme sig den europæiske Kyst paa det 1400 Mil brede Søomraade mellem Nordengland og Gibraltar. Det var umuligt effektivt at spærre denne Flade i fuldt Omfang med U-baade. Man havde kun kunnet sammendrage U-baadene paa enkelte Strækninger. Men om Transportdamperne netop vilde vælge dem, var jo dog tvivlsomt. Saa snart Fjenden modtog Efterretning om, at der optraadte tyske U-baade, kunde han pr. Radiotelegraf til enhver Tid dirigere Skibene i en anden Retning og foretage Udladningerne paa et andet Sted. Det var altsaa ikke sikkert, at man kunde ramme et tilstrækkeligt Antal Transportskibe. Ødelæggelsen af de i fjendtlig Fart værende Transportskibe vilde saa kun kunne drives lejlighedsvis og vilde blive afbrudt ret føleligt. Derved vilde U-baadskrigen fjerne sig fra det Maal, der oprindeligt var sat.

U-baadshandelskrigen blev derfor fortsat med al mulig Energi. At dømme efter de foreliggende Oplysninger om Bestanden af den fjendtlige Fragttonnage og den fjendtlige Forsyningssituation var det berettiget at haabe paa at komme til Maalet ad denne Vej. Der var ingen Tvivl om, at Fjenden led under Tonnagevanskeligheder.

At indstille Offensiven vilde naturligvis have den mest vidtgaaende Betydning. Samtidig med, at det styrkede os, gav det ogsaa Fjenden Kræfter. Paa Grund af Manglen paa Erstatning var vore Tab særdeles følelige. Jeg henvendte mig i April paany til Krigsministeriet med Opfordring til at gaa skarpere til Værks ved Udskrivningen af de til Fordel for Krigsindustrien hidtil betinget fritagne.

En særlig Tilvækst til Erstatningen fik vi i den følgende Tid kun gennem de fra Rusland tilbagevendende Krigsfanger. Øverste Hærledelse gjorde nu et kraftigere Indgreb i sine Mandskabsreserver ved at tage Erstatningsmandskab saavel fra Tropperne paa Østfronten i Rumænien som fra de specielle Vaaben og Etapetropperne. Dette kunde imidlertid ikke strække til, hvis ikke Regeringen i Hjemmet udskrev de betinget fritagne og gik energisk frem mod Skulkere og Desertører.

Vore Tropper havde kæmpet godt. Ganske vist havde nogle Divisioner i Lys-Lavningen aabenbart ladet det mangle paa den rette An-

grebsaand, hvilket nok kunde give Stof til Eftertanke. I den nævnte Lavning havde Infanteriets Understøttelse med Artilleri imidlertid været saa vanskelig, at denne Foreteelse endnu ikke behøvede at forurolige. Derimod var der Anledning til at nære alvorlige Betæneligheder over, at Tropperne havde ladet sig opholde af forefundne Forraad, ligesom over, at enkelte Soldater var standsede for at gennemsøge Huse og Gaarde for at finde Levnedsmidler. Det beklippede Resultaterne og var et Tegn paa manglende Disciplin. Men lige saa alvorligt var det, at saavel vore unge Kompagniførere som ogsaa ældre Officerer ikke havde følt sig stærke nok til at skride ind herimod og at hævde en Autoritet, der kunde have sat dem i Stand til at føre Tropperne videre uden at gøre Ophold. Manglen paa Officerer af vort gamle Fredsofficerskorps gjorde sig meget føleligt gældende. Det havde været Bæreren af Hærens moralske Kraft. Under den første Halvdel af Krigen havde Rigsdagen derhos mildnet den militære Straffelov. Man berøvede de Førere, der var ansvarlige for Mandstugten, det virksomste Straffemiddel, nemlig »streng Arrest i Bøjen«. Sandt nok, at denne Straf var overordentlig haardhændet, og at dens Fuldbgyrdelse ikke maatte ligge i Hænderne paa de unge, uerfarne Kompagniførere, men ganske at afskaffe den var forkasteligt. Havde en Formildelse den Gang været paa sin Plads, saa viste den sig nu at være skæbnesvangre; de hyppigt forekommende Benaadninger havde ejheller nogen gunstig Indflydelse paa Mandskabet. I hvert Fald har Ententen naaet mere end vi med dens betydeligt strengere Straffelov. Dette er en historisk Kendsgerning.

Den lange Krig havde ogsaa medført andre uheldige Tilstande for Retsplejen. Saaledes havde der blandt Dommerne grebet om sig en blødgagtig Opfattelse af de militære Forseelser, som hyppigt var ganske uforstaaelig. Det havde herved ogsaa sin Betydning, at de Forseelser, der forekom ved Fronten, ikke blev paakendte straks efter Begaaelsen ved Troppeafdelingerne, men langt tilbage under helt andre Forhold og efter Forløbet af en vis Tid. Det maatte stadig erindres, at der i Hæren var mange Elementer — de talrige Desertører og Marodører danner et sørgeligt Bevis herfor —, som ikke fortjente nogen som helst Skaansel. For saadanne maatte Straffen være haard; det bød ikke alene Fædrelandets Nødstilstand, men ogsaa Hensynet til de brave og tapre Soldater, som jo dog Gudskelov stadig var i stort Flertal. Forglemte en saadan Soldat sig en Gang, saa havde Dommeren en Mulighed for gennem en Udskydelse af Straffen at tage behørigt Hensyn til det isolerede Tilfælde. Der foregik mange Forbrydelser, hvis Motiv var ved Udstaelsen af Straffen at unddrage sig for Fronttjenesten og dermed for Kampen. Vi kom saa vidt, at vi maatte danne Straffekompagnier, der blev anvendte til Arbejde i forreste Linje. Dette er et sørgeligt Kapitel, som jeg har drøftet indgaaende med Krigsministeren. Den militære Retspleje var nemlig underlagt ham; Øverste Hærledelse havde ingen som helst Indflydelse paa den. Jeg kunde kun ogsaa ved Armé-Overkommandoerne virke hen til, at Opretholdelsen af Disciplinen blev fremstillet og understreget som det første fornødne. De Foresatte maatte være fuldt ud paa det rene med de Magt- og Retsmidler, der stod til deres Raadighed. Samt-

lige Armé-Overkommandoer var overtydede om den tvingende Nødvendighed, at der blev taget fat her paa rette Maade. Dermed var der sket, hvad der kunde gøres udefra; nu maatte Tropperne vise den indre Kraft at holde deres Disciplin uden Plet og Lyde. Og herved kom det i første Række an paa Officererne. Naar Disciplinen ved en Troppeafdeling slappes, er Chefen ikke uden Skyld deri.

Under Samtaler, som jeg i disse Dage lejlighedsvis førte med Officerer af alle Grader, hørte jeg stadig de samme Klager over den trætte og utilfredse Stemning, der fra Hjemlandet strømmede til Hæren. De, der havde Orlov, blev smittede af Agitationen, og den nyankommende Erstatning virkede ødelæggende paa Disciplinen; Hærens Krigsduelighed led derunder. Under en Række Transporter af Erstatningsmandskab var der forefaldet meget betydelige Uregelmæssigheder, særligt ved Transporter fra Bayern og fra Østfronten. Der blev ogsaa klaget meget over Aanden i de Tropper, der var uddannede i den belgiske Øvelseslejr Beverloo. Afdelingerne lagde den største Vægt paa saa vidt muligt igen at faa det Erstatningsmandskab, som de allerede en Gang havde haft i Geledet og som i Kraft af Hjemsted skulde tilfalde dem. Saa vidt det var gørligt, efterkom jeg disse Ønsker, men det kunde ikke gennemføres absolut. Bagefter hørte jeg, at der hjemme fra Udskrivningskontorerne planmæssigt er blevet arbejdet herimod. Det gjaldt om at undergrave Hæren.

Jeg talte ofte med de vedkommende Myndigheder om Aanden i Befolkningen. I disse Dage blev det for første Gang fremstillet for mig, at der ogsaa fra Hæren kom Mismod og Kamptræthed tilbage. Man syntes at være forbauset herover. Men til Slut maatte det jo en Gang fra Hæren lyde som Ekko, hvad der til Stadighed blev raabt derhjemme fra, og Fronthæren havde jo i alle Henseender meget svært at døje — uendelig mere svært end Befolkningen hjemme nogen Sinde havde haft. Den Mand, som forbitret og opagiteret kom hjemmefra til Hæren og her maatte døje saa meget, kunde ikke andet end virke mismodigt derhjemme. Men Hovedmassen af Hæren havde trods Hjemlandets ødelæggende Indflydelse og trods den svækkede Disciplin endnu sin Sejrsvilje i Behold. Det var stedse min Trossætning, at Folk og Hær kun har ét Legeme og én Sjæl, og at Hæren i Længden ikke kan vedblive at være sund, naar Landet er sygt. Betænkelige Foreteelser hos Felthæren kom som før kun i enkelte Tilfælde til mit Kendskab. Den var i det store og hele endnu i Tugt og Orden og havde jo dog slaæet Fjenden. Jeg haabede, at Pligtfølelse og Sejrsvilje endnu skulde være stærke nok til at modstaa de mange uheldige Rørelser. I den Henseende maatte det virke særlig slemt, at der under de sidste Kampe var sket stor Afgang af saarede og faldne Officerer af de højere og mellemste Grader, eftersom den meget unge Officerserstatning jo var behæftet med de ganske naturlige Mangler. Ligesaa dan stod det til med de erfarne Underofficerer. Vi var komne dertil, at Troppeafdelingerne før Slaget udskilte en Førerreserve, der holdtes udenfor Kampene for dog bagefter endnu at have Førere.

Paa det taktiske Omraade maatte vi lade Tropperne drage Lære

af de under Kampene indvundne Erfaringer. De gik særligt ud paa mindre tætte Formationer for Fodfolket og en endnu højere Betydning af Stødtrop-Taktiken, paa en forbedret Samvirken mellem Gruppen og dens Hjælpevaaben samt Infanteri og Artilleri. Der gik Direktiver i saa Henseende ud til Hæren.

28. Inf. Div. og Dele af 3 Jægerbataillons Tropper, som var særlig godt taktisk uddannede — blev lagte i Nærheden af Avesnes. Med dem blev Enkelthederne gennemgaaede og øvede og derefter præsenterede for et større Antal højere Officerer af alle Arméer, deriblandt de fleste Arméchefer og mange kommanderende Generaler. Paa den Maade blev der sørget for, at Erfaringerne hurtigt blev spredt og kom Hæren til Gode.

Ved alle Lejligheder betonedede jeg Nødvendigheden af ikke at glemme Forsvarets Former og rigtigt at erkende Tidspunktet, naar Aangrebet maatte indstilles og der atter maatte faldes tilbage til Forsvaret. Tropperne maatte føle dette gennem den planmæssige Fortættelse af den fjendtlige Modstand.

Der var ingen Tid at spilde med Hensyn til Fortsættelsen af de operative Handlinger. Det Initiativ, vi havde tilrevet os paa Vestfronten, maatte vi sørge for at beholde og lade det første store Slag følge af et andet, saa snart det paa nogen Maade var muligt.

Det tog sin Tid at forskyde de vældige Angrebsmidler, at ordne Ammunitionsforsyning og -magasinering, at sammendrage Divisionerne og ikke mindst ogsaa at udnytte Kamperfaringerne fra de foregaaende Angreb og meget andet. Det var kedeligt nok, men paa Grund af de Stridskræfter, der stod til vor Raadighed, ikke til at ændre.

Fortsættelsen af Angrebet ved Ypres og Bailleul mod den engelske Hær var i og for sig den gunstigste Operation, men dér stod nu atter saa stærke fjendtlige Kræfter, at dette ikke en Gang var muligt med udhvilede Tropper. Før vi kunde angribe paany her, maatte Fjenden svække sig, ligesom ogsaa vore Forbindelser maatte organiseres. Længere Syd paa var Forholdet noget lignende. Sommeomraadet bød desuden kun liden Dækning for Angrebsarbejder. Svagest var Fjenden foran 7. og 1. Armé. Herfra havde han trukket Kræfter til Ypres og indsat »afkæmpede« engelske Divisioner. De stærke fjendtlige Højdestillinger syntes ganske vist vanskelige at angribe. Men havde vort Artilleri først virket grundigt, var der til syvende og sidst kun Terrainvanskelighederne at overvinde. Sandt nok, at disse var betydelige, men de var dog vel lettere at mestre end de italienske Grænsbjergene den 24. Oktober 1917. Hærgruppen Tyske Kronprins fik allerede i Slutningen af April Ordre til at forelægge Forslag til et Angreb imellem Pinon og Reims.

Samtidig maatte Øverste Hærledelse klare sig, hvilke Tropper der skulde udføre dette Angreb. Dertil maatte der ogsaa trækkes nogle frem, som havde gjort Martsangrebet med, men derefter havde nydt Hvile og Uddannelse. Før Slutningen af Maj var disse Divisioner endnu ikke paany friske og kampduelige — det maatte betragtes som afgjort. Men saa lang Tid vilde ogsaa Forberedelserne kræve. Der turde ikke skyndes paa, uden at man løb Fare for at forskærtse Resultatet og foraarsage

store Tab. Jeg kunde ikke handle efter mine Ønsker og Forhaabninger, men maatte lade mig mine Handlinger diktere udelukkende af de foreliggende Kendsgerninger. Det siger sig selv, at al unødigt Spild af Tid blev undgaaet.

Under Drøftelserne med Hærgruppen Tyske Kronprins, 18., 7. og 1. Armé blev følgende besluttet som gennemførligt:

1. et Angreb af 7. og 1. Armé fra Linjen Anizy Sydvest for Laon—Syd for Berry au Bac i Retning af Soissons—Fismes—Reims;
2. Forlængelse af Angrebet til højre over Ailette henimod Oise og til venstre til henimod Reims;
3. et Angreb af 18. Armé Vest for Oise med Tyngdepunktet i Retning af Compiègne.

Et samtidigt Angreb paa saa bred en Front var ikke muligt, da en Del af vort Artilleri, som vi havde sat ind til Slaget den 21. Marts, maatte blive hos Hærgruppen Kronprins Rupprecht af Hensyn til Forsvaret.

Hvor langt Fremstødet vilde føre os frem, kunde vi ikke vide. Jeg haabede, at det vilde vise et Kraftforbrug hos Fjenden, der vilde tillade en Fortsættelse af Angrebet i Flandern.

Hærgruppen Kronprins Rupprecht skulde holde sig til den rene Defensiv og se at komme til Kræfter, men dog træffe visse Angrebsforberedelser i Flandern og som Demonstration langs hele sin Front. Det maatte ventes, at dens Divisioner, som havde lidt ved Kampene i Marts og April og var reducerede med Hensyn til Styrke, i den forestaaende Hviletid vilde komme sig og igen vilde komme paa fuld Styrke ved Tilbagevenden af helbredte og noget Erstatningsmandskab. Blev Fjenden foranlediget til betydende Indsats af Kræfter overfor Hærgruppen Tyske Kronprins, var en Fortsættelse af Offensiven i Flandern den givne Operation.

De andre Dele af Vestfronten, som ikke skulde tage Del i Angrebet, skulde fortsætte deres Angrebsarbejder.

Det var selvfølgeligt, at Tropper, som stod i nye Stillinger, overalt først skulde indrette dem til Forsvar.

Det blev lagt samtlige Arméer varmt paa Sinde at sørge godt for Mandskab og Heste, som var i Hvilekvarterer. Tropperne i Stillingen kunde naturligvis ikke skaanes saaledes, som jeg gerne havde set. De Tropper, der stod paa nye Fronter, havde det svært. Men Fjenden gik det ikke heller bedre; ganske vist var hans Underbringelsesforhold paa mange Steder, navnlig i Sammenligning med vore Tropper paa Slagmarken, gunstigere end vore. Dette laa i Sagens Natur. Vi søgte ved Beskydning af mange Lokalteter med langtrækkende Skyts og ved Nedkastning af Bomber at udligne denne fjendtlige Fordel. Paa de rolige Fronter fra 7. Armé til den schweisiske Grænse hvilede vore Afdelinger i Stillingerne og fandt ogsaa Tid til at udanne Batailloner, Infanteriregimenter og Artilleriet batterivis. Ved Siden af Underbyggelsen af Disciplinen foregik der en livlig Virksomhed med Uddannelse bagved hele Hæren og paa mange Dele af selve Fronten.

Troppernes Udrustning blev paany kompletteret. Infanterikompanierne, som hidtil havde haft 4 lette Maskingeværer, fik et 5. samt

forbedrede Geværgranater. Der blev tildelt Trosinstitutioner og Train Maskingeværer til Forsvar mod Flyvere; Artilleriets Udstyrelse hermed var efterhaanden tilendebragt.

De første Tankgeværer kom ud til Afdelingerne. De var gode, men desværre ret svære og krævede 2 Mand til Betjening. Derved gik der atter en geværbevæbnet fra Geledet.

Mandskabets Forplejning var tilstrækkelig, men stod tilbage for de fjendtlige Hæres. Græsningsforholdene formede sig gunstigt; Hestene fandt tilstrækkelig Næring og kom sig, men Kraftfoder var der kun lidt af.

Sundhedstilstanden havde hidtil været god. De første Tilfælde af Spansk Syge forefaldt, men blev ikke fra Militærlægernes Side tillagt nogen Betydning.

V.

Under de store Begivenheder paa Vestfronten havde Roen paa den italienske og den macedonske Front vedvaret. Disse Fronter var hverken mere eller mindre end en Forlængelse af Vestfronten og dannede vor Flankesikring, den macedonske tillige Østerrig-Ungarns. Den Understøttelse, vi havde af det k.-k. Artilleri mod Vest, var paa Grund af dens ringe Udstyrelse med Ammunition kun af ringe Betydning. Efter at have bortskudt sin Ammunition vendte det atter tilbage.

Den k.-k. Hærs Stilling i Italien havde forbedret sig, for saa vidt som der var vendt flere 100,000 Krigsfanger tilbage fra Rusland. Hæren var derved bleven styrket og følte sig i Stand til at angribe overfor Italienerne. General v. Arz havde sendt k.-k. Officerer til at overvære vort Angreb mod Vest og var stadigvæk à jour med de taktiske Erfaringer. Det var hans Hensigt at gaa offensivt til Værks i første Halvdel af Juni, altsaa straks efter vort Angreb paa Chemin des Dames. Det drejede sig derefter ved Slutningen af Maj og Begyndelsen af Juni om en stor almindelig Anstrengelse mod Ententen.

Forstærkningen af den tyske Hær mod Vest med nogle k.-k. Divisioner var nu bleven mulig, hvis man vilde give Afkald paa Angrebet i Italien. Under Hensyn til, at de k.-k. Troppers Kampkraft ikke kunde vurderes særlig højt paa den franske Front, syntes et Slag i Italien imidlertid mere fordelagtigt, saa længe den k.-k. Overkommando i Baden imødesaa det med Tillid. En Sejr i Italien vilde ogsaa nu aflaste os lige saa fuldt, som det havde været Tilfældet i Efteraaret 1917; i det mindste vilde det drage en Del af De Forenede Staters Nyformationer derhen. Denne Fordel vejede tungere end en Forstærkning af Vestfronten med lidet kraftige k.-k. Divisioner. Gav Angrebet i Italien intet Resultat, kunde der altid indledes en direkte Forstærkning af Vestfronten.

Østerrigs og den k.-k. Armés Forplejningssituation var meget alvorlig. Østerrig havde allerede forud faaet og forbrugt sin Andel i de rumænske Forraad og trak nu med nødtvungen Hensynsløshed fra det i Mellemtiden besatte Ukraine, hvad der paa nogen Maade lod sig føre

bort. Men dette slog endnu ikke til. Østerrig beslaglagde derfor i sin Nød i Begyndelsen af Maj en Del Tyskland tilhørende Korn, som blev efterleveret fra Rumænien og var paa Vej gennem Dobbelmonarkiet. Allerede i Begyndelsen af Februar havde vi ydet vor Hjælp. Derfor vakte denne Egenmægtighed ogsaa nu saa meget større Forbauselse og heftig Bevægelse. Men al vor Uvilje nyttede intet, vi maatte endnu en Gang give. Dette var saa meget mere smerteligt, som Hestene paa Vestfronten med Hensyn til deres sparsomme Ration af Kraftfoder var henviste til de rumænske Forraad.

Paa den macedonske Front herskede der ogsaa fremdeles Ro. Den bulgarske Armé havde Tid til at udhvile sig og blive uddannet. Det lod sig imidlertid ikke fragaa, at Moralen siden omkring Marts var bleven slettere som Følge af ugunstige Forplejnings- og Beklædningsforhold. Misstemningen mod Tyskland blev meget dygtigt opflammet af den fjendtlige Propaganda og af ententevenlige Bulgarere. Bukarestfreden og Bortdragningen af nogle faa tyske Divisioner til Afgørelseskampen paa Vestfronten gav nyt Propagandastof. Adskillige Tilfælde af Mytteri viste, hvor langt Opløsningsprocessen var fremskredet. Øverste Hærledelse og Hærgruppekommandoen v. Scholtz gjorde mest muligt for at hjælpe og indvirke paa Bulgarerne. Vi afgav Forplejning, og det prøjsiske Krigsministerium leverede Munderingssager. Vi imødekom dermed en Anmodning af Kronprins Boris, som havde berejst Vestfronten. Han havde desuden fremsat et Ønske om, at Borttransporten af nogle Batterier blev udsendt. Vi gik ogsaa ind paa dette.

Overfor den bulgarske Overkommando betonedede vi Nødvendigheden af at skaffe Reserver. Den havde indsat alt for meget i første Linje og havde holdt alt for faa sluttede Enheder tilbage. Efterhaanden besluttede General Jekow sig til at følge vort Raad. Det blev lettet ham ved Overføring af Tropper fra Dobrudscha til den macedonske Front, som dog kun gik meget langsomt for sig. Hos Fjenden viste der sig nu ved Siden af de venizelistiske ogsaa kongelige græske Tropper.

Paa Palæstinafronten havde Englænderne i Slutningen af Marts angrebet over Jordan tæt Nord for det Døde Hav med den tydelige Hensigt at omfatte den dér staaende tyrkiske Hærgruppe i venstre Flanke og trænge den bort fra Banen til Damaskus. De engelske Troppers Angreb vandt først i nogen Grad Terrain, men endte saa med et Nederlag. De blev kastede tilbage paa den vestlige Bred af Jordan. Desværre havde General v. Liman, der imidlertid havde overtaget Befalingen i Palæstina efter General v. Falkenhayn, ikke tilstrækkelige Tropper til at forfølge. I Slutningen af April gentog Englænderne deres Angreb og med samme Resultat, men det maatte ventes, at det paany vilde blive gentaget efter Udløbet af den nu begyndende varme Aarstid. Jeg haabede paa, at den af Enver lovede Forstærkning af de tyrkiske Tropper paa Palæstinafronten vilde være sket inden da. I Mesopotamien skød de engelske Tropper sig videre frem mod Mosul og satte sig ogsaa fast i Nordpersien i Stedet for de russiske Tropper, der løb fra hinanden.

I Armenien havde Tyrkerne i Slutningen af Februar begyndt Fremmarchen. I Slutningen af Marts var alle tyrkiske Omraader rensede for Russere, og i Slutningen af April havde Tyrkerne besat det dem ved Freden i Brest Litowsk tilkendte Territorium om Kars og Batum. De tænkte ikke at blive staaende herved, men at vinde yderligere Indflydelse i Kaukasusomraadet. Til dette Formaal udfoldede de en livlig Propagandavirksomhed blandt den muhamedanske Befolkning i Aser-

Skitse 33: Den tyrkiske Fremmarch i Armenien i 1918.

beidschanomraadet, ligesom ogsaa Envers Broder Nouri viste sig dér for at opstille Nyformationer. Samtidig traadte Tyrkiet i Forhandlinger med de Syd for Kaukasus dannede russiske Anneks-Republiker, Georgien, Aserbeidschan og Armenien, som efter den tyske Rigsledelses Befaling blev overværede af General v. Lossow fra Konstantinopel.

I og for sig kunde jeg gaa ind paa tyrkiske Forholdsregler, der kom Krigsførelsen som Helhed til Gode. Men de maatte ikke drage Tyrkiet bort fra dets egentlige militære Opgave eller besværliggøre os

Forsyningen med Raastoffer fra Kaukasus, hvoraf vi ventede os en meget væsentlig Lettelse. Det var Envers Opgave at kæmpe mod England og først og fremmest paa Palæstinafronten. Hertil henviste jeg ham atter og atter i Telegrammer, der ikke var til at misforstaa. Nu bød der sig ogsaa Lejlighed til at ramme Englænderne i Nordpersien; Jernbaneforbindelsen fra Batum over Tiflis til Tebris begunstigede dette. At opbyde Aserbeidshans Befolkning imod dem vilde være af særlig Fortjeneste. I Nordpersien kunde Tyrkerne være Englænderne overlegne. Jeg havde meget gerne understøttet alt, hvad der kunde tjene til Fremme af disse Formaal; men Enver og den tyrkiske Regering tænkte mindre paa Krigen mod England end paa deres panislamitiske Formaal i Kaukasus. I Forbindelse hermed stod meget reale Formaal, nemlig den fordelagtige Udnyttelse af de derværende Raastoffer. At den tyske Krigsøkonomi ikke var tjent dermed, vidste enhver, som kendte Tyrkernes Forretningsmetode. Vi kom herved i et Modsætningsforhold til de tyrkiske Formaal. Ved Forhandlingerne i Batum havde Repræsentanterne for den georgiske Republik henvendt sig til General v. Lossow og anraabt om det tyske Riges Beskyttelse. I Aarene 1915 og 1916 havde vi arbejdet med georgiske Friskarere i Armenien, ganske vist uden Resultat. Derved havde vi faaet en vis Føling med indflydelsesrige Georgiere. Af militære Grunde kunde jeg kun se med Velvilje paa disse Forbindelser og nu paa Georgiens Begæring om det tyske Riges Beskyttelse. De bød os et Middel til at komme til Raastofferne i Kaukasus, uafhængigt af Tyrkiet og at erhverve Indflydelse paa Driften af Jernbanen over Tiflis. Denne var af afgørende Betydning for Krigsførelsen i Nordpersien og kunde præstere mere under Drift med tysk end med tyrkisk Indflydelse. Endelig maatte vi forsøge en Opstilling af georgiske Tropper, som kunde bruges mod England. Det var desuden ikke til at overse, hvilke Vanskeligheder der endnu kunde beredes os af General Alexejews frivillige Hær, der stod Nord for Kaukasus. Jeg anbefalede derfor overfor Rigskansleren at imødekomme Georgiens Ønsker.

Regeringen var af andre Grunde stemt for en bestemt georgisk Politik. Den frygtede for, at der kunde opstaa Vanskeligheder af Tyrkiets Holdning overfor det bolchevikiske Rusland. Rigskansleren fældede en meget skarp Dom om Tyrkernes Voldsforanstaltninger mod de kristne Armeniere. Det var ogsaa en uhyre Fejl og kunde ikke retfærdiggøres af noget. Regeringen afviste ikke uden videre de georgiske Underhandlere, der sammen med General v. Lossow i Juni kom til Berlin.

I Ukraine havde de tyske Tropper efter Indtagelsen af Kiew den 1. Marts sagtnet deres Fremrykning. Odessa var faldet den 12. Marts efter en let Kamp. Tyske Tropper, som efter Præliminærfreden den 7. Marts var marcherede frem gennem Moldau, havde herved ydet deres Medvirkning. For Øverste Hærledelse kom det i den følgende Tid an paa at holde fast ved det Formaal, som havde foranlediget Indmarchen i Ukraine, og kun gaa saa vidt, som dette Formaal krævede.

Ukraine havde kaldt paa os. Vi og endnu mere Østerrig og den k.-k. Hær maatte have det ukraineske Korn; Landet maatte ikke falde

i Bolchevikernes Hænder og tilføre dem ny Kraft. Vi maatte styrke Ukraine saaledes, at det kunde være os til Nytte.

Det vigtigste Korndistrikt havde vi besat efter Indtagelsen af Char-kow den 8. April. Oberbefehlshaber Ost hævdede nu, at uden Donez-bækkenets Kul vilde det være umuligt at holde Banerne i Drift. Hvad enten vi vilde eller ej, maatte vi ogsaa besætte denne Del af Ukraine og skyde vore Linjer frem til Rostow, som vi naaede i Begyndelsen af Maj. Ikke desto mindre maatte vi fragte meget betydelige Mængder af Kul fra Tyskland til Ukraine; efter at Kulproduktionen dér var genoptaget, formindskedes dog denne Indførsel. Foruden Jernbanerne havde vi ogsaa Brug for en sikret Skibsfart mellem Havnene ved Sortehavet og Braila. Den russiske Sortehavsflaade havde beredt os Vanskeligheder i Nicolajew—Odessa og Cherson. Hvilken Regering den egentlig stod under, var ikke klart; Aftalerne i Brestfreden blev ikke overholdt af den. Den blev i Sebastopol og var stadig en Fare for Skibsfarten. Krim blev derfor besat af os i Slutningen af April. En Del af den russiske Flaade undkom til Noworossjisk. De Krigsskibe, der blev tagne i Sebastopol, vilde vi drage os til Nytte, saa vidt vi kunde skaffe Besætninger til dem.

Besættelsen af det udstrakte Territorium havde paany flere Steder ført til Sammenstød med bolchevikiske Bander og Troppedele. De blev i de fleste Tilfælde fordrevne uden særlige Anstrengelser. Efter at Bevægelserne var indstillede, havde Oberbefehlshaber Ost truffet Overenskomst med Sovjetregeringen om en Demarkationslinje. Det var betegnende for Sovjetregeringen, hvor ofte den beskyldte vore Tropper for ikke at overholde denne Linje, medens der fra Oberbefehlshaber Ost forelaa Meldinger om, at bolchevikiske Bander faldt ind i det Omraade, der stod under vor Beskyttelse. Desværre syntes Udenrigsministeriet at fæste mere Lid til Bolchevikernes Løgnehistorier end til vore Anbringender.

Efter megen Drøften frem og tilbage blev der under Medvirkning af Oberbefehlshaber Ost truffet Aftaler med den k.-k. Overkommando i Baden om Interessessfærerne i Ukraine, ligesom der blev ordnet en Optælling og Vurdering af Forraadene. Efter at Østerrig-Ungarn som omtalt havde gjort Indgreb i de os tilkommende Beholdninger, maatte Overenskomsten dog senere ændres derhen, at vi foretog Inddrivningen og Fordelingen af alle Forraadene i hele Ukraine. Dette var kun en Nødhjælp, som desværre var nødvendig for overhovedet at vedligeholde Metode i Ordningen.

De tyske militære og civile Myndigheder havde faaet et nyt og udstrakt Virkefelt. Jeg fulgte med Spænding alle disse Begivenheder, idet Øverste Hærledelse jo var mest interesseret i Udfaldet. Generalfeltmarskal v. Eichhorn havde overtaget Hærgruppen i Kiew. Regeringens Repræsentant var Gesandt v. Mumm. Indsamlingen af Forraadene var underlagt Rigs-Handelsministeriet. Mere uklar og kantet kunde hele Organisationen næppe tænkes. Det laa ene og alene i Berlins ulyksalige tagen Stilling imod »Militarismen« og i den samme Sted herskende Bureaukratisme med dens skematiske Arbejdsmetode.

Som det var at vente, havde den unge ukrainske Regering vist sig ude af Stand til at skaffe Landet Ro og levere os Korn. Regeringen forsvandt fra Skuepladsen, og Hetman Skoropadski overtog Ledelsen.

Medens jeg ved Maanedskiftet April—Maj var beskæftiget med vigtige Arbejder angaaende Operationerne mod Vest, fik jeg gennem Keiserens Militærkabinet tilsendt et Telegram fra Rigskansleren til Hans Majestæt, som i bevægede Ord besværede sig over den i Kiew af Hærgruppen udviste »Militarisme« og paakaldte Hans Majestæts Hjælp. Militærkabinettet havde svaret Rigskansleren noget om, at Hans Majestæt vilde foreslaa en Klarlæggelse af alle Affairerne ved en fælles Konference mellem de paagældende Myndigheder. Jeg imødesaa denne med Tilfredshed, thi jeg var fast overtydet om, at alt paany vilde skrumpes ind og blive til intet, naar man gik til Bunds i Sagen og saa bort fra Vrøvl og forudfattede Meninger. I dette Tilfælde kom det overhovedet ikke til Drøftelse. Det viste sig hurtigt, at Generalfeltmarskal og Gesandt personligt arbejdede godt sammen. Denne Gang havde der altsaa ikke været noget med »Militarisme« — blot var en General i Begivenhedernes Løb faret noget ublidt frem mod et tidligere Medlem af Regeringen, som havde spillet en højst tvivlsom Rolle over for de tyske Interesser. Det hele efterlod imidlertid alligevel en bitter Eftersmag. Jeg har kun omtalt denne Begivenhed, fordi den var saa karakteristisk for Stemningen i Berlin. Stadig var man der parat til at tage Stilling mod os i Stedet for for os. Hensynet til at følge visse indrepolitiske Linjer blev agtet højere end praktiske Formaal, ogsaa naar disse, som Tilfældet var med Generalfeltmarskal v. Eichhorns Forholdsregler, paa det nøjeste berørte vore Eksistensbetingelser. Beklageligt var det i særlig Grad, at ogsaa Krigsministeren uden at høre andre havde stillet sig paa Regeringens Side.

Med Hetman Skoropadski var der i Kiew kommet en Mand til Regeringen, som det var muligt at arbejde med. Han var besluttet paa at sikre Ordenen i Landet og i vid Udstrækning at komme os i Møde. Jeg lærte ham senere at kende og fik et meget gunstigt Indtryk af ham. Han lod sig ikke standse ved Overfladen af en Sag men trængte til Bunds.

Øverste Hærledelse kunde være tilfreds med Regeringsskiftet i Kiew, eftersom det var til Fordel for Krigsførelsen. Jeg lovede mig flere Fordele for Hærorganisationen og Tilvejeskaffelsen af Korn. Der blev ogsaa begyndt med at opstille nye ukrainske Formationer. Dette krævede naturligvis Tid og bragte endnu ikke Krigsførelsen nogen direkte Aflastning. De tyske Tropper, som stod i Ukraine, havde Hærgruppen god Brug for til Beskyttelse mod Bolchevikerne og til at sikre den økonomiske Udnyttelse af Landet. Saa ofte vi vilde reducere disse Styrker, klagede den over, at den ikke var stærk nok.

Rigs-Handelsministeriet fulgte i Ukraine en Fredspolitik, som foregreb Begivenhederne; dertil var der intet at sige, hvis samtidigt en snævert begrænset Krigshandelspolitik, som jeg gjorde Henstilling om, kom til sin Ret. Østerrig-Ungarn havde i sin Nød grebet kraftigt til, og om det end ikke længe fik det, Grev Czernin i Begyndelsen af Februar be-

tegnede som nødvendigt, saa har dog de Levnedsmidler, det erholdt fra Ukraine, i Forbindelse med den af os ydede Hjælp i det mindste reddet Østerrig og den k.-k. Hær fra at gaa til Grunde af Sult. Dermed var der kun ydet det allernødtørfstigste. Men vi fik ikke for vort Land nær saa meget Brødkorn og Foder, som vi havde Brug for. Ukraine har dog ogsaa hjulpet Tyskland. I Sommeren 1918 leverede det os Kød. Vor Kødrationering blev derved muliggjort, om den end var meget knap. Vi behøvede ikke at gribe endnu dybere ind i vor egen og i de besatte Omraaders Kvægbestand. Hæren fik Heste i betydeligt Antal. Uden dem vilde enhver Krigsførelse have været udelukket. Hvis Tyskland skulde have leveret disse Heste, vilde det hjemlige Landbrug atter være blevet ramt haardt. Ogsaa Raastoffer af enhver Art fik vi fra Ukraine.

Forhaabningerne om, at vi med Kornet fra Ukraine fik et økonomisk Magtmiddel i Hænde, som vilde forbedre vor Stilling overfor de neutrale og skaffe os yderligere økonomiske Lempelser, som var af saa stor Betydning for Krigsdygtigheden, maatte snart begraves.

I militær-politisk Henseende havde vi ved at besætte Ukraine i høj Grad svækket Sovjetregeringens Magt. Vi kom ogsaa i Forbindelse med mange nationale Strømninger i Storerusland og blandt Don-Kosakerne, som vi kunde have udnyttet til Bekæmpelse af Bolchevismen, om Regeringen havde været villig hertil.

Paa Oberbefehlshaber Ost's Front mod Storerusland fra Pripjet til Finske Bugt havde Forholdene ikke forandret sig siden 3. Marts.

Finland havde rejst sig; det trængte haardt til direkte Hjælp; Vaabenleverancer alene var ikke nok. Sovjetregeringen havde ingen Anstalter gjort til at trække sine Tropper bort fra Finland. Der nærmede sig engelsk Understøttelse til dem.

For at hindre Dannelsen af en ny Østfront og for at styrke sig militært efterkom Tyskland Finlands Anmodning om væbnet Hjælp. Ogsaa General v. Mannerheim opfordrede til at afsende tyske Tropper. Han vilde ikke have dem for tidligt og ikke for stærke, for at hans Finner ogsaa skulde faa Lejlighed til at kæmpe og vinde Selvtillid. Det var en fuldstændig rigtig militær Tanke.

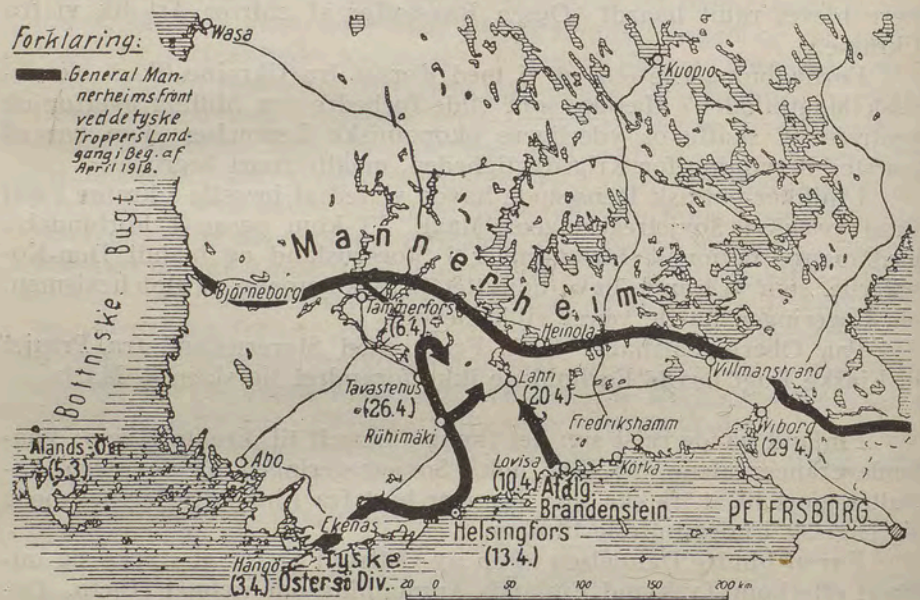
Med Rigsregeringens Billigelse, som vi ogsaa fremdeles sikrede os, skaffede vi os først et Etapestøttepunkt paa Aalandsøerne, idet paa den Tid en Landing af tyske Tropper i den botniske Bugt syntes nødvendig. Da Svenskerne kort i Forvejen ligeledes landsatte Tropper paa Øerne, kom det til særlige Forhandlinger med dette Land, som forløb uden Vanskeligheder. Sverige trak senere sine Tropper bort, efter at Øverste Hærledelse havde bestemt sig for at landsætte de til Finland bestemte Tropper ved Hangø.

Forbindelsen med General v. Mannerheim blev vedligeholdt af Major Crantz, som jeg havde sendt til det finske Hovedkvarter, hvor han traf Aftale om Anvendelsen af de tyske Tropper. Samarbejdet med General v. Mannerheim har altid været godt og præget af Tillid.

Østersødivisionen var i Danzig bleven formeret under General Grev

v. der Goltz med 3 Jægerbatailloner og 3 Kavalleriskytte-Regimenter samt nogle Batterier. Den gik i Begyndelsen af April i Land ved Hangø, medens General v. Mannerheim med den finske hvide Garde, der til dels var bevæbnet af os, stod Nord for Tammerfors med Ryggen mod Vasa. Han havde faaet tilført den finske Jægerbataillon. Denne Bataillons udsøgte Mandskab afgav en fortræffelig Stamme for det unge finske Officerskorps.

Medens General v. Mannerheim rykkede frem over Tammerfors, paabegyndte Østersødivisionen sin Fremrykning mod Nordøst i Retning af Tavastehus. I Forening med Flaaden besatte den Helsingfors

Skitse 34: Felttoget i Finland i 1918.

den 13. April med svage Kræfter. Oberbefehlshaber Ost landsatte en svag Afdeling under Oberst v. Brandenstein Øst for Helsingfors ved Lovisa og Kotka, hvorfra den begyndte Fremrykningen i nordlig Retning for direkte at true Tilbagetoget for den ved Tavastehus staaende røde Garde. I et koncentrisk Angreb lykkedes det i Slutningen af April efter svære Kampe fuldstændigt at indeslutte dem og tvinge dem til Overgivelse. Finland var befriet.

Wiborg var imidlertid bleven besat fra Nord af den hvide Garde. Det var et strategisk rigtigt Foretagende. Hvorledes det kunde være bleven udnyttet, i Fald Afgørelsen ikke var faldet længere mod Vest, var paa Grund af Modstanderens Stridskræfter og Bolchevikernes Understøttelse fra Rusland ikke til at overse. Den taktiske Sejr, den hurtige Befrielse af Finland blev opnaaet paa Slagmarken ved Lahti—Tavastehus ved det gode Samarbejde mellem tyske og finske Tropper. Dermed var Operationen til Ende.

I Narwa og Wiborg havde vi Stillinger inde, som til enhver Tid tillod os en Fremmarch mod Petrograd, for dér at styrte Bolchevikherredømmet eller at hindre Englænderne i fra Murmankysten at sætte sig fast her. Fra Finland blev Murmanbanen desuden flankeret i hele sin Længde, saa at et alvorligt Foretagende fra Englands Side mod Petrograd ikke mere var muligt. Det engelske Landgangskorps, som havde besat Murmankysten, blev fastholdt paa denne. Udskillelsen af den lidt stærke Østersødivision, hvorefter de tre Jægerbatailloner allerede i August kom tilbage til Tyskland, betalte sig godt. Den finske Regering begyndte straks at organisere den finske Armé med tyske Instruktører. Naar vi senere ikke naaede mere end vi gjorde i Finland, ligger Skylden i Hovedsagen i vor stadig vaklende Politik. General Grev v. der Goltz havde erhvervet sig almindelig Tillid ogsaa fra Finlands førende politiske Personligheds Side, hvilket ikke i samme Grad lykkedes den tyske Regerings Repræsentant. Halvheden i vor udenrigske Politik gav sig desværre ogsaa Udslag her. Den kunde ikke fatte nogen Beslutning, blev derfor ikke heller i Finland nogens Ven og stødte Tysklands trofaste Tilhængere for Hovedet.

De mange Beviser paa varm Sympati, som jeg fik fra Finland ogsaa efter min Afgang, har vist mig, at der dog endnu findes Taknemlighed i Verden. Dette har rørt mig saa meget mere, som det jo ikke var finske, men alene tyske Interesser, der førte vore Tropper til Finland. Da den svenske Regering i Februar 1919 af Grunde, som jeg ikke kan forklare mig, beredte mig Vanskeligheder angaaende mit Ophold, ankom der pludselig til Hesleholmgaard en finsk Afsending, som tilbød mig Ophold i Finland. Jeg glædede mig derover men afslog det selvfølgelig. Jeg vilde tilbage til Tyskland.

Under denne Verdenskrigs vældige og oprivende Begivenheder er Ukraine og Finland tilsyneladende kun Episoder. Ikke des mindre haaber jeg endnu paa varig Gevinst. I økonomisk og politisk Henseende vil begge Lande stedse være et karakteristisk Eksempel paa, at vor Regering lige til det sidste endnu ikke havde forstaaet Krigens Væsen og behandlede alt udelukkende efter indrepolitiske Hensyn. Militært set gav begge Lande straks, hvad man havde ventet. Dannelsen af en ny Østfront var forhindret, eller dog i hvert Fald skudt ud paa lang Tid. Blokaden var gennembrudt mod Øst, og det maatte synes, at vor Eksistens derved kunde styrkes. Sovjetregeringens Stilling var stærkt rokket og dens Bestaaen alvorlig truet.

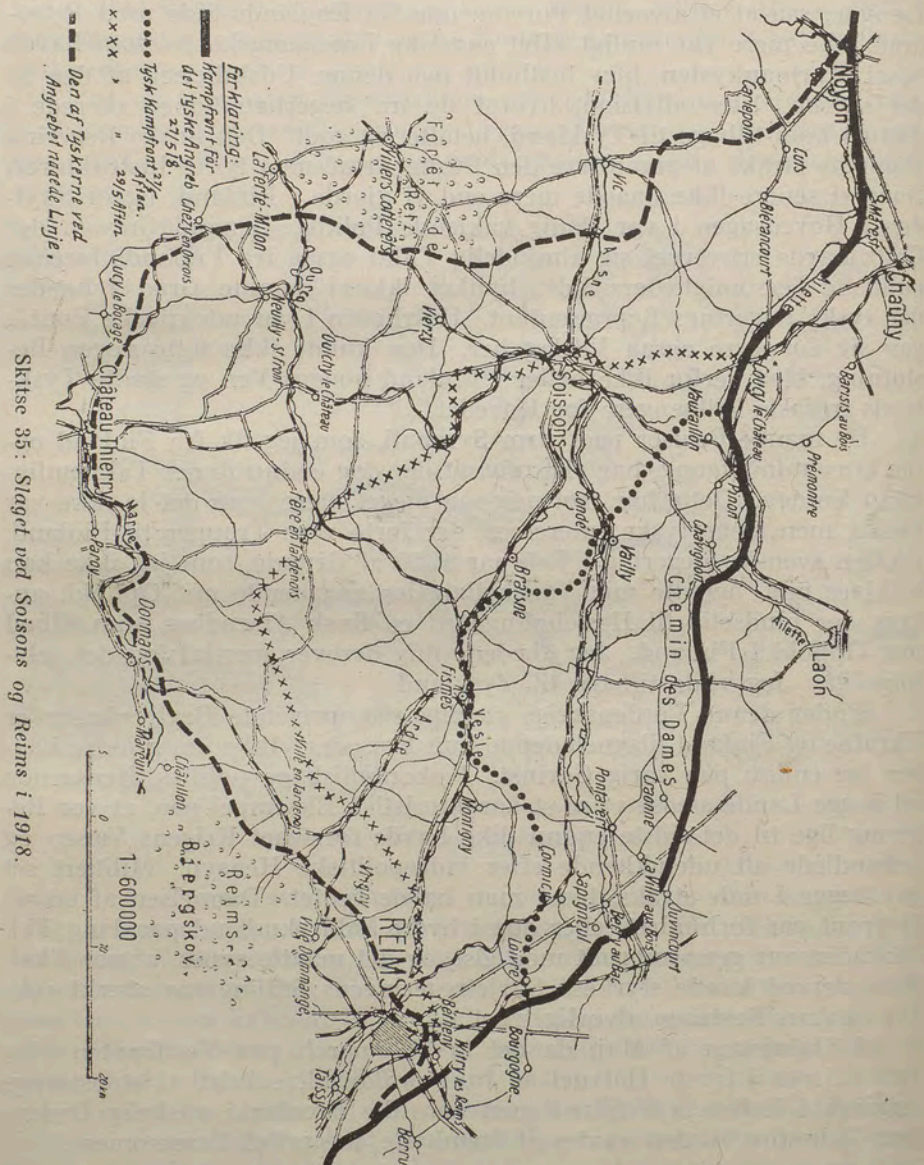
I Slutningen af Maj, da det tyske Angreb paa Vestfronten blev fortsat, som i første Halvdel af Juni skulde blive fulgt af et østerrig-ungarsk i Italien, var Situationen paa alle Fronter i ønskelig Orden; kun Palæstinafronten syntes at frembyde et særligt Faremoment.

VI.

Det andet store tyske Angreb i Frankrig og den k.-k. Armés Angreb i Italien foregik i alt væsentligt efter de truffne Bestemmelser.

Ved Midten af Maj begyndte Sammendragningen af Tropper til

Gennembruddet over Chemin des Dames. Forarbejderne var til Ende i rette Tid. Indsatsen af Artilleri blev anordnet efter Oberst Bruchmüllers Forslag, som ogsaa blev fulgt for den artilleristiske Ildforberedelses Vedkommende.

Jeg var hyppigt til Stede ved de paagældende Armé-Overkommandoer og fik det bedst mulige Indtryk.

Den 27. Maj begyndte Angrebet mellem Vauxaillon og Sapiigneul og hidførte paany et glimrende Resultat. Jeg havde kun troet, det vilde lykkes os at naa frem i Egnen mellem Soissons og Fismes.

Men disse Maal var allerede paa anden og tredje Dag flere Steder langt overskredne. Vi havde vundet Terrain navnlig over Fismes, mindre over Soissons. Det var ganske overordentligt beklageligt, at den gunstige Situation ved Soissons ikke blev erkendt af en bestemt Kommandomyndighed. Vi stødte her ikke saa kraftigt frem som ved Fismes, skønt dette vilde have været muligt. Var dette sket, vilde vor Stilling have formet sig betydeligt gunstigere, ikke alene Vest for Soissons men paa hele Angrebsfronten. Det er et stort Spørgsmaal, om Franskmændene saa vilde have formaaet at holde Stand mellem Aisne og Oise. Her var paany et Tilfælde, hvor man i et kort Øjeblik kunde naa meget men ogsaa gaa Glip af meget. Den øverste Ledelse overvejer og tilrettelægger og kan forberede alt, men selve Udførelsen ligger ikke mere i dens Haand. Paa Slagpladsen maa den tage til Takke med fuldbyrdede Kendsgerninger.

7. Armé stødte med sin Midte frem i sydlig Retning indtil Marne. Dens venstre Fløj og højre Fløj af 1. Armé, der som befalet havde forlænget Angrebet til venstre hen imod Reims, trængte mellem Marne og Vesle frem imod Reims Bjergskov og stødte her snart paa en Modstand, som ikke lod sig bryde. Højre Fløj af 7. Armé vandt Terrain mellem Aisne og Marne Sydvest for Soissons og indtil Østranden af Skovene ved Villers-Cotterêts og tog Château-Thierry. General Foch trak stærke Reserver sammen Sydvest for Reims og mod Soissons til forgæves Modangreb, som senere udstrakte sig til Château-Thierry.

I Begyndelsen af Juni indstillede vi Fremmarchen. Kun mellem Aisne og Skoven ved Villers-Cotterêts Sydvest for Soissons agtede Øverste Hærledelse at fortsætte Angrebet. Af Hensyn til Banen, som Øst for Soissons fører fra Aisne- ind i Vesledalen, vilde vi erhverve mere Terrain mod Vest og derved taktisk støtte 18. Armés Angreb over Linjen Montdidier—Noyon.

Saa vel i Angreb som i Forsvar blev vore Tropper, trods nogle uundgaaelige men forbigaaende Kriser, Herrer over Situationen. De viste sig at være Franskmændene og Englænderne overlegne ogsaa dér, hvor disse arbejdede med Tanks. Ved Château-Thierry havde Amerikanerne, som allerede længe havde været i Frankrig, i tætte Masser angrebet vore kun tyndt besatte Fronter. De angreb tappert, men uden tilstrækkelig god Føring og derfor uden Resultat. Ogsaa her beholdt vort Mandskab Følelsen af at være den stærke. Vor Taktik havde i enhver Retning bestaaet sin Prøve; vore Tab var relativt smaa i Sammenligning med de fjendtlige og det store Antal Fanger, selv om de jo i og for sig var smertelige. Det var paany ikke overalt lykkedes at træffe det rette Tidspunkt til at indstille Angrebet; hist og her blev der endnu angrebet, hvor Forsvar alene vilde have været paa sin Plads. Tropperne havde med ganske faa Undtagelser overalt vist god Holdning og Udholdenhed.

I det store og hele havde Indtrykket været særdeles gunstigt. Hærgruppen Tyske Kronprins havde i Angreb tilkæmpet sig en stor taktisk Sejr. Fjenden var bleven tvunget til at indsætte større Reserver og Styrker, end vi selv havde forbrugt. Paris stod under Indtrykket af de

franske Nederlag, og en stor Del af Indbyggerne tog bort. I Deputeretkamrets Møde i Begyndelsen af Juni, som jeg imødesaa med en vis Spænding, viste der sig dog intetsomhelst Anfald af Svaghed. Clemenceau udtalte de stolte, stærke Ord: »Vi viger nu tilbage, men vi vil aldrig overgive os«, og: »Vi vil tilkæmpe os Sejren, naar blot de offentlige Myndigheder er paa Højde med sig selv.« — »Jeg vil kæmpe foran Paris, jeg vil kæmpe i Paris, jeg vil kæmpe bag Paris.« — »Lad os tænke paa, hvad der blev Thiers' og Gambettas Skæbne; jeg længes ingenlunde efter Thiers' tunge og utaknemlige Rolle.«

Ejheller efter disse to store Nederlag var Ententen villig til Fred. Strategisk ugunstigt var det for os, at vi ikke havde formaaget at tage Reims og skyde vore Arméer længere frem gennem Bjergterrainet. Forsyningen af 7. Armés Midtegruppe var derfor stadig henvist alene til Jernbanen, der Øst for Soissons løber fra Aisne- over i Vesledalen. For at gøre Trafiken her uafhængig af Tilfældigheder blev der befalet Anlæg af en østligere liggende Forbindelseskurve mellem de 2 Dale. Andre Normalbanestrækninger kunde der paa Grund af de store Terrainvanskeligheder ikke udføres Syd for Aisne. Fra Laon gik der endnu en normalsporet Bane over Anizy direkte til Soissons. Tunnellen Nord for Byen mellem Ailette- og Aisnedalen, som var sprængt, maatte reableres. Mod venstre Fløj af 7. og højre Fløj af 1. Armé førte der en Bane med 1 m Sporvidde og Feltbaner, som ydede adskillig Nytte. Banerne skulde først føres over begge Stillingssystemer og sættes i Forbindelse med dem, der var anlagte og blev trafikerede af os. De ugunstige Jernbaneforhold førte til en udstrakt Anvendelse af Lastautomobilkolonner, hvorved Situationen blev temmelig alvorlig med Hensyn til Benzin.

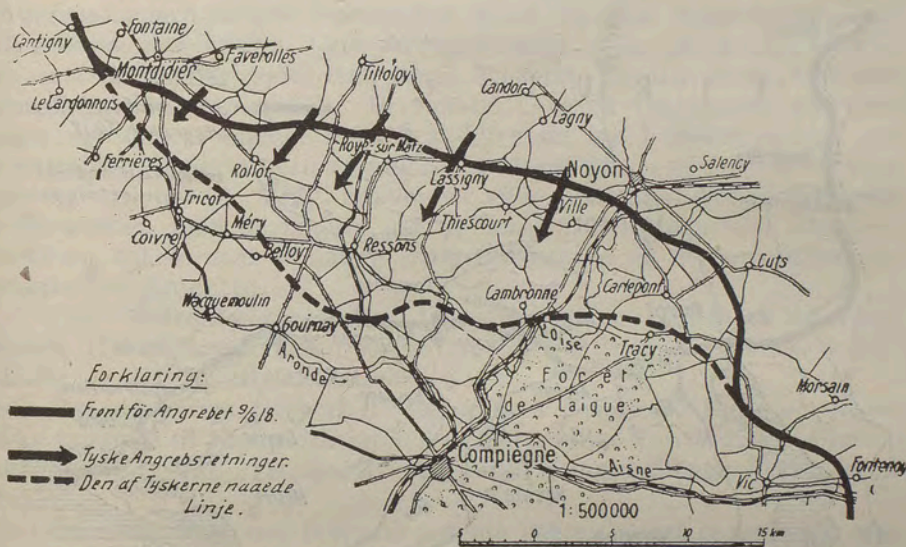
Allerede den 1. Juni var Angrebet i Overensstemmelse med vor Hensigt blevet forlænget mod Vest til Ailettes Udmunding i Oise. Forskydningen af de hertil nødvendige artilleristiske Angrebsmidler var forløbet glat. Selve Kampen førte os frem i det Stillingssystem, som vi havde opgivet ved Alberichbevægelsen i Marts 1917.

Det var Hensigten at angribe den 7. Juni med 18. Armé mellem Montdidier og Noyon og med 7. Armé Sydvest for Soissons. Ved en Konference i 18. Armés Hovedkvarter i Begyndelsen af Juni blev jeg paa det rene med, at dets artilleristiske Forberedelse ikke kunde tilendbringes i rette Tid, idet en nødvendig Artilleriforstærkning fra 7. Armé var bleven forsinket. Angrebet blev derfor udskudt til 9. Juni. Det var uheldigt, fordi det endnu mere kom ud af den taktiske Sammenhæng med Hovedkamphandlingen mellem Aisne og Marne, hvilken Mangel ikke fuldt ud kunde opvejes af et lokalt Foretagende Sydvest for Soissons. Fjendens Forskydninger af Reserver blev endvidere lettet derved. Trods disse Betæneligheder maatte jeg bestemme mig for det senere Tidspunkt, da jeg maatte lægge afgørende Vægt paa en grundig Forberedelse af Angrebet, hvis dette skulde lykkes og altfor store Tab undgaas.

18. Armés Angreb begyndte den 9. Det førtes med højre Fløj mod Méry og med venstre mod de meget stærke Højdestillinger tæt Vest for

Oise. Forsvareren var denne Gang forberedt, men ikke desmindre trængte vort Infanteri gennem hele det fjendtlige Stillingsystem og videre frem, for Deles Vedkommende indtil Aronde.

Allerede den 11. sattes der, navnlig paa vor højre Fløj mod Méry, meget hæftige fjendtlige Modstød ind, som ogsaa vandt noget Terrain. De fortsattes den 12. og 13. men uden yderligere Resultater. De stærke fjendtlige Troppekonzentrationer, som var forbundne med disse Modangreb, foranledigede Øverste Hærledelse til — for at undgaa store Tab — at befale 18. Armé allerede den 11. at indstille Angrebet. Det var klart, at det Angreb, som imidlertid var begyndt ved 7. Armé Sydvest for Soissons, ikke vilde trænge igennem.

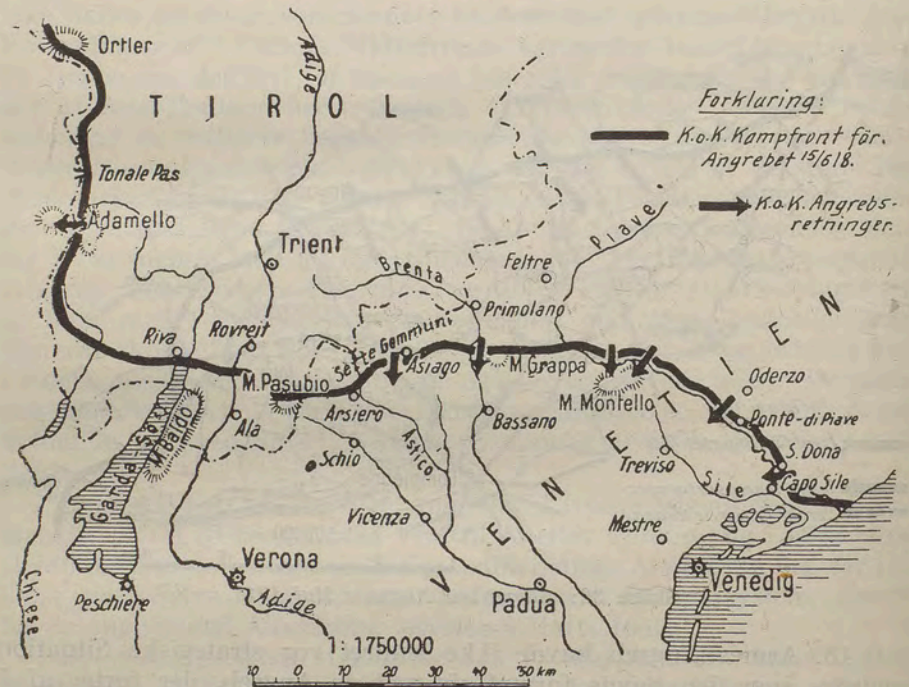
Skitse 36: Slaget ved Noyon i Maj 1918.

18. Armés Angreb havde ikke ændret vor strategiske Situation, saaledes som den havde formet sig ved de Angreb, der førtes af 7. Armé. Ikke heller havde de givet os særlige taktiske Erfaringer.

Midt i Juni indtraadte der Ro paa hele den af Hærgruppen Tyske Kronprins indtagne nye Front. Kun mellem Aisne og Villers-Cotterêts-skoven vedligeholdtes der en vis Spænding, som af og til udløste sig i lokale Kampe. Ogsaa paa begge Sider af Ardre mellem Marne og Reims var der stadig en vis Uro. Det erobrede Omraade bragte os rige Hjælpekilder og lettede vor Forplejningssituation.

Den k.-k. Hærs Angreb i Italien skulde oprindeligt have fundet Sted den 10. eller 11. Juni. Af Hensyn til Forberedelserne blev det imidlertid udskudt til den 15. Juni. Operationerne skulde indledes med et Fremstød ved Adamellogruppen paa den vesttirolske Front for at drage den italienske Overkommandos Opmærksomhed derhen. Det var General v. Arz' Hensigt at føre Hovedangrebet mellem Asiago og Havet i

forskellige Stødgrupper, hvis Tyngdepunkter laa ved Brenta, ved Montello og videre ned ad Piave. Angrebet bragte trods lokale Fordele intet betydende Resultat. Efter faa Dages Forløb maatte General v. Arz beslutte sig til paany at trække de Tropper, som under General Goiginger var trængte over Piave, tilbage over Floden. Efter Beretninger, som jeg fik fra Baden, havde de k.-k. Tropper kæmpet godt. Hvad der har været Aarsagen til, at den k.-k. Hær intet Resultat naaede, formaar jeg ikke at overse; hertil savner jeg det behørig Grundlag. Jeg kan derfor heller ikke bedømme, om den Paastand er rigtig, at Angrebet blev ført paa for bred en Front. I højeste Grad forkastelig

Skitse 37: Østerrigske Angreb i Italien 1918.

var den Maade, Manglen paa Held ved Piave kort derefter blev omtalt paa i Østerrig-Ungarn og særlig i den ungarske Rigsdag. I Frankrig forstod man i en lignende Situation, efter Aisne-Champagneslaget i 1916 og nu under langt sværere Forhold, at bevare en stolt og værdig Holdning. Fra Budapest lød der lidet opmuntrende Toner, som yderligere maatte trykke Stemningen. Intet Menneske rettede det Spørgsmaal til den ungarske Rigsdag, med hvilken Berettigelse den udtalte denne Kritik. Havde Rigsdagen da virkelig gjort alt for at muliggøre Sejren? Hvis det var Tilfældet, kunde den kritisere, men at gøre dette offentligt blev dog selv da en Fejl. Indtrykket af den k.-k. Hærs Uheld i Italien blev yderligere øget ved den Maade, det blev omtalt paa i Dobbelmonarkiet.

Den k.-k. Hærs resultatløse Angreb var for mig en meget smertelig Begivenhed. Paa en Aflastning af Vestfronten i selve Italien kunde der ikke mere haabes. Imidlertid var den militære Situation iøvrigt dér vedvarende, som den havde været før. Kræfterne holdt foreløbig hinanden i gensidig Ligevægt, og en yderligere Forstærkning af den franske Ententefront med Italienerne var der ingen Grund til at befrygte. General v. Arz stillede en Gentagelse af Angrebet i Løbet af Sommeren i Udsigt.

Jeg foreslog nu den k.-k. Armé-Overkommando at afgive alle disponible Kræfter til Vestfronten, hvilket General v. Arz gik ind paa. I dette Spørgsmaal havde han sikkert en Kamp at bestaa med sin kejserlige Herre, der var imod en saadan Afgivelse. Den Forstærkning, Østerrig-Ungarn tilførte Vestfronten, beløb sig efter lange Overvejelser til 4 Divisioner, hvortil i Juli yderligere kom 2. De gik ganske vist for at være anerkendt gode, men deres Tilstand, navnlig deres Ammunitionsforsyning, var elendig. De maatte have en Uddannelse paa flere Uger, før de var duelige nok til at blive sat ind i Stillingskrigen paa Vestfronten. I Slutningen af August og Begyndelsen af September kom der 2 Divisioner til. Midt i September vilde General v. Arz paany sende 2 Divisioner, men de maatte gaa til Serbien, da Bulgariens Sammenbrud nu truede med at aabne Østerrig-Ungarns og dermed ogsaa vor Flanke for Ententen.

Paa Vestfronten maatte den tyske Hær altsaa som hidtil uden væsentlig Hjælp føre Kampen videre med det, Øverste Hærledelse kunde skaffe, og det, Hjemlandet kunde give.

Paa de øvrige Dele af de forbundnes Fronter i Europa var det ikke kommet til Kampvirksomhed af Betydning. Kun Vest for Ohridasøen blev de k.-k. Tropper i Juni—Juli trængte tilbage til Nord for Berat.

Dømmen over den bulgarske Armé lød nu noget gunstigere. Med Ankomsten af de første Forsendelser af Munderingssager og Forplejningshjælpen havde Stemningen bedret sig. General v. Scholtz undervurderede ingenlunde Situationens Alvor. Han klagede ogsaa over, at Hæren mere og mere blev trukket ind i Partiuvæsenet for at blive spillet ud imod Radoslawow. Gerne vilde han have haft flere tyske Tropper, men da de blev brugte paa Vestfronten, fik det gaa i Macedonien ogsaa uden dem. Øverste Hærledelse og Hærgruppekommandoen regnede i Tilfælde af et fjendtligt Angreb med stedvis Tilbagegang. De i Mellemtiden dannede bulgarske Reserver gav dog en vis Sikkerhed imod større fjendtlige Indbrud.

I Palæstina var forskellige engelske Angreb mislykkede, i Mesopotamien blev de engelske Afdelinger, der var gaaede frem mod Mosul, atter trukne tilbage. Derimod syntes Englænderne i Nordpersien og ved den sydlige Bred af det kaspiske Hav at blive forstærkede. Tyrkerne stod stadig omkring Tebris og tæt foran Baku.

Paa Østfronten havde Situationen ikke ændret sig. Forholdene dér var nærmest fuldstændig svævende.

De Stridskræfter, De Forenede Stater havde overført til Frankrig i Maanederne April, Maj og Juni, blev efter de foreliggende Efterretninger anslaaede til 15 Divisioner. For Tiden kunde der i det hele være ca. 20 amerikanske Divisioner i Frankrig. Dette var mere, end jeg havde holdt for muligt. Den Overlegenhed, vi i Marts besad med Hensyn til Antal af Divisioner, var dermed udlignet. Fægtningsstyrken havde forskudt sig endnu mere til Ugunst for os, idet de amerikanske Divisioner talte 12 stærke Batailloner. Men dér, hvor vi hidtil havde kæmpet med de Divisioner, som allerede i længere Tid havde været i Frankrig, havde vi stadig været Herre over Situationen, selv hvor vi var i talmæssig Underlegenhed. Det var ikke rimeligt at antage, at de hurtigt indtræfende Nyformationer med ringere Uddannelse vilde kæmpe bedre end de gamle Divisioner. Man maa aldrig undervurdere en Fjende, men han maa ej heller overvurderes. Hvorledes skulde vi ellers have kunnet angribe og slaa Russerne i 1914! Saalænge vore Afdelinger beholdt deres indre Lødighed, vilde de gøre det af med enhver Fjende, ogsaa de stærke amerikanske Divisioner, selv om der var slidt mindre paa disse Nerver, end Tilfældet var med vore Arméer, som allerede i lang Tid havde været i Kamp. Men det vejede svært til, at de nyankommende amerikanske Forstærkninger kunde frigøre franske eller engelske Enheder paa rolige Frontafsnit. Heri laa der en Kendsgerning af uhyre Betydning; den godtgør den Indflydelse, som Overførelsen af De Forenede Staters Stridskræfter havde paa Krigens Afslutning. Amerika blev dermed krigsafgørende Magt.

General Foch havde den 15. Juni udstykket sine Reserver stærkt; der var ingen Tvivl om, at den franske Hær var meget anstrengt. Men den havde i Forsommeren 1918 kun opløst faa Batailloner. Frankrig tog mere end i de tidligere Aar sit Koloniriges store Menneskereserver i Brug til Kampen. Det maatte betragtes som sikkert, at det paany vilde komme til Kræfter i den Operationspause, vi stod foran. Den engelske Hær havde siden midt i Maj haft saa nogenlunde Ro, dens Reorganisation maatte have gjort Fremskridt, uden at det dog kunde antages, at den havde vundet væsentligt hurtigere eller mere i Kraft end Hærgruppen Kronprins Rupprecht, selv om dens Eksistensbetingelser var bedre. Men netop det Faktum, at navnlig Ententearméernes Forplejning var betydelig bedre end vor, maa der tillægges den største Betydning.

I den belgiske Hær havde vor Propaganda med Hensyn til Flam-lænderne faaet Fodfæste. Der kom hyppigt Overløbere til os, af hvis Udsagn det fremgik, at Stemningen i den belgiske Armé mod os var mindre skarp som Følge af den flamske Bevægelse.

Vor Hær havde lidt meget. Den Spanske Syge greb overalt stærkt om sig, og ganske særlig haardt blev Hærgruppen Kronprins Rupprecht angrebet. Det var en trist Beskæftigelse for mig hver Morgen at høre Stabschefernes Tal paa Sygdomstilfældene og deres Klager over Svækkelsen af Afdelingerne for det Tilfælde, at Englænderne skulde angribe nu. Disse var dog endnu ikke saa vidt. Og den Spanske Syge tog af, men efterlod ofte en udpræget Svækkelsestilstand. Ved den lange Hvile

bedrede Mandskabets Tilstand sig lidt efter lidt. Bataillonerne i Hærgruppen Kronprins Rupprecht fik almindeligvis en tilfredsstillende Styrke, som ikke stod langt tilbage for de engelskes. Ved Hærgruppen Tyske Kronprins var Afdelingerne naturligvis stærkt medtagne af Kampene. Der var dog Erstatning til Stede i en saadan Udstrækning, at jeg kunde haabe paa med ganske faa Undtagelser i Løbet af Hvileperioden paany at kunne bringe Bataillonerne op paa en Styrke, der fuldtud stod Maal med de franskes.

Bataillonernes Styrker var blevne mindre, men dog ikke anderledes, end at vi kunde føre endnu et Slag for at gøre Fjenden fredsvillig — noget andet Middel gaves der iøvrigt ikke.

Atter og atter kom Tanken om et Angreb i Flandern igen. Her stod der endnu stærke engelske Reserver, selv om ogsaa de franske Divisioner som Følge af Kampene ved Hærgruppen Tyske Kronprins var trukne bort. Angrebet paa dette Sted var alligevel for svært, vi maatte lægge det paa et andet Afsnit.

De fleste fjendtlige Reserver befandt sig i den af 18. og 7. Armé beskrevne Bue i Retning af Paris; fra Château-Thierry til Verdun stod der derimod kun svagere Kræfter. Øverste Hærledelse vilde ogsaa nu angribe Fjenden dér, hvor han var svagest. Den planlagde derfor midt i Juli et Angreb paa begge Sider af Reims, ved Hjælp af hvilket desuden 7. Armés Forbindelseslinjer mellem Aisne og Marne skulde forbedres. Efter dette vilde vi kaste Artilleri-, Minekaster- og Flyverformationerne til Flandernfronten for saa at slaa løs her, om muligt 14 Dage senere. Der var Haab om at opnaa en afgørende Svækkelse af Fjenden i Flandern, hvis først Angrebet ved Reims lykkedes.

For ikke at gøre Transporterne for store og for at skaffe Artilleri til begge de store Angreb, lod Øverste Hærledelse mange Steder Feltartilleriet atter faa 5. og 6. Kanon fra Materielreserven. En kort Tid maatte det saa kræves af Batterierne at betjene det øgede Skytsantal, uden at deres Mandskabsstyrke forøgedes. Ogsaa fra Østfronten blev der tilført en Del Batterier. Med Hensyn til Tidspunktet for Angreb befandt Øverste Hærledelse sig i en Tvangssituation. Forskydning af Tropperne og de særlige Forberedelser til Angrebet paa begge Sider af Reims kunde være tilendebragte midt i Juli. For at skaffe Tropperne Ro vilde jeg gerne have haft noget længere Frist. Det kunde dog til Nød gaa an, og en Forlængelse vilde ogsaa komme Fjenden til Gode. Vi besluttede os da til at blive staaende ved dette Tidspunkt og beramme Flandernangrebet til de første Dage i August. Sammendragningen af Tropperne nødvendiggjorde en vis Svækkelse af de andre Fronter. Saaledes indtraadte der ved 18. og højre Fløj af 9. Armé mellem Oise og Aisne visse Faremomenter, medens hele Hærgruppen Kronprins Rupprecht og 7. Armé Syd for Aisne blev forstærkede.

Bag Hærgruppen Kronprins Rupprecht stod der allerede stærke Reserver, som havde haft længere Tids Ro. Hærgruppen Tyske Kronprins skulde først danne sig Reserver ved at trække Divisioner bort fra 18. og 7. Armé, som jo tilmed var anstrengte. Hærgrupperne v. Gall-

witz og Hertug Albrecht skulde afgive udhvilede Divisioner mod at faa »afkæmpede« i Stedet. Det kom nu atter an paa at underbygge Hærens Kræfter og at stille den rede til de forestaaende Angreb. Der herskede den samme Virksomhed i og bagved Fronten, som i sin Tid forud for Begyndelsen af Angrebet den 27. Maj.

VII.

Angrebet ved Reims hvilede paa et sundt Grundlag. Vi begyndte det med den faste Overbevisning, at det maatte lykkes. Under de sidste Slag ved Hærgruppen Tyske Kronprins havde Hæren kæmpet saa godt, som det paa nogen Maade kunde ventes under Hensyn til dens Militiskarakter. Afdelingerne havde — og herpaa kom det jo i Hovedsagen an — vist sig Fjenden overlegne, naar de blev rigtigt anvendt efter deres Egenart og indre Lødighed.

Under alvorlige Overvejelser gjorde jeg mig Regnskab for den Tanke, om det under Hensyn til Hærens Kampværdi og vore Erstatningsforhold vilde være fordelagtigere at gaa over til Forsvar. Jeg afviste denne Tanke. Ganske bortset fra det ugunstige Indtryk, det vilde gøre paa vore Forbundsfæller, frygtede jeg for, at Hæren vanskeligere vilde kunne udholde Forsvarskampe, der lettere tillod Fjenden at opsummere sine vældige Krigsmidler paa enkelte Frontafsnit. Angrebet stillede mindre høje Fordringer til Soldaterne end Forsvaret og gav ej heller saa store Tab. I Angrebet laa desuden en uhyre moralsk Overvægt, som vi ikke frivilligt kunde give Afkald paa. Alle Hærens Brøst og Mangler vilde komme meget skarpere til Udtryk under Forsvaret.

Nu øgedes efterhaanden Efterretningerne fra Hæren om den ugunstige Indflydelse, Stemningen derhjemme havde paa Fronten, og fra Hjemlandet om den slette Stemning i Hæren. Fra Hærens Side klagedes der ogsaa over den fjendtlige Propaganda, som maatte øve sin Virkning, da Hæren var gjort modtagelig for den hjemmefra. Saaledes meldte 4. Armé følgende Tilfælde.

Den fjendtlige Propaganda havde bemægtiget sig Fyrst Lichnowskys Brochure, som paa en mig ganske uforstaaelig Maade tillægger den tyske Regering Skylden for Krigens Udbrud, medens Hans Majestæt og Rigskansleren jo stadig paany udtalte, at alene Ententen bar Ansvaret herfor. Kejserens Udtalelser var anførte ved Siden af de paagældende Steder i Brochuren og angivet som Løgn. For at forøge Indtrykket var der desuden trykt en Opsats i et af det uafhængige socialdemokratiske Partis Blade, som offentligt og til Folkets Skade tillod sig at udtale den samme Tankegang som Fyrst Lichnowsky. Det var intet Under, om Manden i Skyttegraven løb Sur i det, naar Fyrst Lichnowsky gik frit omkring og slig Snak ustraffet blev trykt. Jeg havde allerede bedt Rigskansler, Dr. Michaelis om at skride ind mod Fyrst Lichnowsky. Fra militær Side blev Kaptajn v. Beerfelde draget til Ansvar for at have udspredd Skriftet. Men da Forfatteren forblev uantastet, kunde Kaptajn Beerfelde umuligt straffes. Jeg henvendte mig endnu en Gang til Rigskansleren og erklærede over for ham, at en Indskriden mod Fyrsten

var en militær Nødvendighed af Hensyn til de Tropper, som maatte være beredte til at kæmpe videre og dø for vor retfærdige Sag. Det samme meldte jeg Hans Majestæt. Men der skete intet. Fyrst Lichnowsky deler med Bolchevikerne og mange andre den sørgelige Fortjeneste af at have undergravet Mandstugten i Hæren. Det var i de samme Dage, at Clemenceau udtalte Ordene: »Vi vil tilkæmpe os Sejren, naar blot de offentlige Myndigheder er paa Højde med sig selv.« I Frankrig var de paa tilbørlig Højde — hvorledes stod det til hos os? Jeg har her angivet et Tilfælde af den fjendtlige Propaganda, som kun kunde øve nogen Virkning, fordi de offentlige Myndigheder hos os ikke havde forstaaet, hvad Krigen nødvendigvis maatte fordre af dem.

Hæren blev bogstaveligt talt oversvømmet med fjendtlige Propagandaskrifter, hvis meget skæbnsvangre Indflydelse maatte være ganske tydelig. Øverste Hærledelse udsatte Præmier for at blive dem kvit, men det var ikke til at hindre, at de forinden forgiftede vore Soldaters Tanker. Desværre kunde den fjendtlige Propaganda imidlertid kun med Regeringens Hjælp bekæmpes paa virkelig afgørende Maade. »Den patriotiske Oplysning« alene var ikke tilstrækkelig hertil.

Tilvisse virkede det nedtrykkende, at de to store Angreb, som laa bag os, ikke havde bragt Afgørelsen. Men vi havde dog kæmpet med Held, og det saa Mandskabet. Der var Skuffelser — at udelukke dem blev ikke muligt i denne Verdenskrig. Men Aarsagen til Nedgangen i vor aandelige Krigsevne ligger ikke i den Omstændighed, den ligger langt, langt dybere. Skuffelsen virkede kun dobbelt tungt, da vi i vor aandelige Forfatning ikke formaaede at overvinde den. Forøvrigt var Troen paa en god Udgang af Krigen endnu afgjort til Stede.

Der indtraadte en betydelig Forværrelse i Hærens Moral, da de fra russisk Krigsfangenskab tilbagevendte Soldater efter en længere Orlov paany blev indkaldte. De bragte en daarlig Aand med dem. Først vægrede de sig overhovedet ved at gaa til Fronten, — de troede, at de, ligesom de fra England og Frankrig udvekslede Krigsfanger, ikke skulde kæmpe mere. I Graudenz var det kommet til meget alvorlige Optrin.

I Beverloo blev der opdaget et Komplot af nogle hundrede Elsassere, som gik ud paa at flygte til Holland. Under den stadige Overførelse af Mandskab fra Østfronten var jeg nødt til paany at sende Mandskab fra Elsass-Lothringen til Vestfronten. Det blev kun ugerne modtaget.

Det Erstatningsmandskab, der blev taget fra de specielle Vaaben, lod sig for Størstedelen ogsaa kun ugerne overføre til Infanteriet. Mange Folk saa sig her overfor Farer, som de hidtil havde undgaaet.

Der stormede nu overordentlig meget ind paa Tropperne paa Vestfronten, hvis aandelige Modstandskraft var svækket af den Spanske Syge og af den meget ensformige Forplejning. Ved Hjælp af Forraad, som vi havde erobret under Angrebene, var Forplejningen flere Steder i nogen Tid bleven mere afvekslende, men nu begyndte der at mangle Kartofler, skønt Kartoffelhøsten dog Aaret forud havde været særlig god i Tyskland.

Blandt de bayerske Tropper tog den partikularistiske Tendens mere

og mere Overhaand. Virkningen af de af den bayerske Regering stillet tilladte Bestræbelser blev følelig og øgede derved yderligere den fjendtlige Propagandas Indflydelse. Agitationen mod Kejseren og Kronprinsen og tillige mod det bayerske Kongehus, satte Frugt. De bayerske Tropper betragtede efterhaanden Krigen som rent prøjsisk. De blev af Kommandomyndighederne ikke mere saa gerne satte ind som i Krigens forløbne Aar. Kun nogle Divisioner kæmpede godt nu som før.

Den hjemlige Befolkning stod fuldstændigt under Indflydelse af den fjendtlige Propaganda og de fjendtlige Statsmænds Taler, hvis Virkning i første Linje tog Sigte paa os. Stadig satte vi os endnu ikke ind i Fjendens Aandsretning og Tankegang. Samtlige i Rigsdagsflertallet repræsenterede Partier, med Undtagelse af højre Fløj af Centrum, eftersnakkede stadig den fjendtlige Propagandas Floskler og ilede som før forud for Verdensordningen med deres Forslag om Forsoning, Forstaaelse og Afrustning. Udenrigsministeren, i hvis Person hele denne Verdensanskuelse var legemliggjort, udtalte sig med, at Krigen ikke kunde afgøres paa Slagmarken. Det var rigtigt, naar man tænkte paa Kampen paa de fjendtlige »Fronter« hjemme i Tyskland, rigtigt naar man tænkte paa Krigsførelsens Understøttelse gennem den politiske Krigsledelse. Men det var falsk, naar man troede paa Forsoning og Forstaaelse, og det var det, man gjorde her. Ganske vist gengav Statssekretæren dermed kun det, de fleste tænkte. Saaledes blev der i Rigsdagen, i Pressen, alle Vegne talt til vort trætte Folk og til vore Soldater, af hvilke Øverste Hærledelse maatte forlange deres Liv som Indsats paa Slagmarken for Fædrelandet. Er det derved, man gør vege Naturer stærke? Var det at vente, at der skulde blive kæmpet med Opofrelse for Konge og Fædreland af misrøgtede Ynglinge, som gennem de sidste Aar var voksede op uden faderlig Tugt og i politisk Partikævl og Sus og Dus, som havde haft stor Fortjeneste og nu efter en kort Uddannelsestid kom til Afdelingerne, — eller af Urostiftere, som efter en midlertidig Fritagelse til andet Formaal nu blev Soldater? Laa det ikke meget nærmere at tro, at alle disse kun tænkte paa at redde Livet? Maatte det ikke antages, at Indtryk, som de skildrede, maatte virke fordærveligt paa lidet fæstnede Karakterer, navnlig da i Nødens Stund, hvor menneskelige Svagheder i Særdeleshed bæres til Skue? Maatte dette ikke ogsaa give Ekko tilbage til Hjemlandet?

Ved Siden af alt dette sneg Bolchevismen sig mere og mere tydeligt frem. Den blev kun altfor gerne modtaget og udbredt af det uafhængige Socialdemokrati og havde dristet sig til ganske officielt at slaa sig ned i Berlin. Vi havde advaret mod at tillade Joffe at komme til Berlin og — efter Opfordring af Oberbefehlshaber Ost — foreslaaet ikke at forhandle videre med ham i nogen som helst By i det besatte Omraade. Vi skulde meget hurtigt faa at vide, hvorledes Bolchevismen arbejdede. Der blev givet utallige Advarsler. Den stedfortrædende Generalstab gav de ansvarlige Myndigheder i Berlin et righoldigt Materiale angaaende Bolchevikernes Virksomhed i Tyskland. Desværre var det

ikke dens Sag at forfølge Affairen videre. Overkommandoen i Markerne og jeg har ligeledes atter og atter gjort Rigskansleren, Udenrigsministeriet og Indenrigsministeriet opmærksomme paa den revolutionære Virksomhed, der blev udøvet af det russiske Gesandtskab i Berlin med dets overdrevent talrige Personel og dets Forbindelse med det uafhængige Socialdemokrati, ligesom ogsaa paa dette Partis revolutionære Tendens. Der var intet at udrette. Da jeg endnu en Gang overfor Udenrigsministeriet pegede paa Hr. Joffes Arbejde og paa det farlige i, at han opholdt sig i Berlin, blev der svaret mig, at man bedre kunde passe paa ham i Berlin end andre Steder — man havde ham under Tilsyn. Desværre var dette »Tilsyn« imidlertid ikke seende. Medens Bolchevismen officielt gjorde sine Hoser grønne overfor Tyskland, kunde Hr. Joffe undergrave det tyske Folks Kampkraft i en Grad, som Ententen trods Blokade og Propaganda aldrig havde evnet.

Til dette Formaal stillede han rige Pengemidler til Raadighed for de revolutionære Elementer hos os. Det hele Omfang af hans revolutionære Virksomhed blev naturligvis først senere aabenbart. I Magdeburg forkyndte Føreren for det uafhængige Socialdemokrati, Vater:

»Siden den 25. Januar 1918 har vi systematisk forberedt Omvæltningen. Vi har opfordret vore Folk, der gik til Fronten, til Faneflugt. Vi har organiseret Faneflygtningerne, udstyret dem med falske Papirer og forsynet dem med uunderskrevne Flyveblade. Vi har sendt disse Folk til alle Verdenshjørner, men navnlig tilbage til Fronten, for at de skulde bearbejde Frontsoldaterne og gøre Fronten mør. De har faaet Soldaterne til at løbe over, og saaledes er Opløsningen langsomt men sikkert bleven fuldbragt.«

Jævnside hermed gik den revolutionære og bolchevikiske Indvirkning paa dem, der var hjemme paa Orlov. I Jernbanetogene blev der drevet den mest vidtgaende Propaganda. Disse Soldater blev bevægede til ikke mere at vende tilbage til Fronten. De, der vendte tilbage, blev opfordrede til passiv Modstand eller til Faneflugt og Mytteri. Ved Maanedskiftet Juni—Juli var meget endnu ikke aabenbart, men i dulgt og uophørlig Vækst.

Ligegyldigt om Partifarven var venstre, socialistisk eller bolchevikisk — fælles var Bestræbelsen for at undergrave Autoriteten. Allerede gennem Aartier var der blevet arbejdet herpaa. Nu da Samfundet var i Nød, traadte det utilsløret frem. Jeg vil ikke tale om, at ærgerrige Rigsdagsmænd nu berøvede vor svage Regering den sidste Rest af Anseelse; ej heller vil jeg tale om, hvorledes man fra alle Sider bestræbte sig for at undergrave min Stilling og Tilliden til mig, fordi man i mig saa Støtten for Autoriteten. Jeg tænker kun paa det planmæssige Arbejde mod Officeren. Det Arbejde, der blev udført af det demokratiske og flertalssocialistiske Parti, var en Forbrydelse; nej, det var, for at tale med Talleyrand, værre end det, det var en Fejl. En Fejl saa uendelig stor og kortsynet, at intet kan dølge den. I Stedet for i Officeren at se Bæreren af Samfundsordenen, saa mange i ham alene Repræsentanten for »Militarismen«, uden at gøre sig klart, hvad Officeren egentlig

havde at gøre med de Besværinger, de mente at maatte fremføre. Det hele var saa uendelig taabeligt. Officerskorpset har hos os aldrig drevet Politik; under Krigen havde det for længe siden mistet den Exklusivitet, som det før Krigen gjaldt for at være fortjenstfuldt at drage tilfelts imod. Det rekrutteredes af alle Kredse og af alle Partier; enhver kunde blive Officer. I mange Retninger var det jo ganske vist — desværre — ikke det gamle Officerskorps. Skylden for mange daarlige Tilstande bæres af de mange fremmede Elementer, Svækkelsen af vor Folkemoral og Manglen paa Erfaring hos mange Officerer, som var naaede saa tidligt frem i deres Stillinger alene fordi Afgangen af Officerer paa den blodige Valplads havde været saa overordentlig stor. En Gang vil ogsaa det lettroende tyske Folk faa Øjnene op for disse Forhold, men tillige for dets Utaknemlighed og dets egen svære Skyld mod denne Stand og dermed mod Hær og Fædreland og mod sig selv. Blot det saa maatte finde de skyldige!

Som paa Kommando hobede Klagerne over Officerskorpset sig den Gang op.

Officeren skulde, hed det sig, leve bedre end Mandskabet, skønt han dog i Felten og i Skyttegravene indtog sine Maaltider fra det samme Feltkøkken. Ogsaa i Kvartererne bagved spiste i Reglen en Officer i Feltkøkkenet, medens de andre spiste sammen. Underofficererne og de menige var jo dog repræsenterede i Køkkenkommissionen; hvorfor hørte man ingen Klager fra dem? Var det mindre vigtigt for Officererne, at Korpsaanden blev plejet, at Cheferne gjorde deres Indflydelse gældende, at ældre Kammerater indvirkede paa de yngre? Men hvor var dette bedre muligt end ved det kammeratlige Samliv. Tjenestetiden alene strakte ikke til til ogsaa nu under Krigen at forplante det tyske Officerskorps' Tradition til den yngre Tilvækst. Officeren skulde leve sammen med sit Mandskab, og det gjorde han ogsaa. Andet var overhovedet ikke muligt i Slaget og i Skyttegravene. Endelig skulde hans Stilling stadig være den overordnede, den skarpt kendetegnede; han skulde bevare sin Autoritet; hvordan skulde ellers hans absolute Indflydelse paa Mandskabet i alle Situationer være mulig? Hertil hørte der foruden saa meget andet paabudt Afsondring, ellers vilde Officeren tabe i Anseelse. Havde man glemt de Grunde, der bevirkede, at Underofficererne fra Mandskabsstuerne blev flyttede til særlige Underofficersstuer? Man vilde ikke tænke paa alt dette, man vilde jo kun ødelægge Autoriteten, rokke ved Samfundets Grundvold for saa meget lettere at kunne tilfredsstille egne jammerlige Interesser. Det daglige Liv i Officerskorpset var saadant, som Hensynet til Mandskabet, til Officeren selv og endelig ogsaa til den Samfundsordning krævede, som staa og falder med Officeren!

Ogsaa Livet i de højere Stabe blev skarpt kritiseret. Hvem kender ikke det nerveopslidende Arbejde, den uhyre sjælelige Belastning, som hver Time paa Dagen hersker dér? Afdelingerne gaar til Hvile, men Staben forbliver Dag og Nat i aldrig hvilende Arbejde. Jeg har døjet denne Anstrengelse gennem fire lange Aar uden Rast eller Ro. Jeg kunde ikke leve af Kosten fra Feltkøkkenet. Og dog erklærede jeg

i Oktober 1918 overfor Prins Max' nye Krigskabinet, at ogsaa Øverste Hærledelse vilde spise af Feltkøkkenet, naar samtlige Statssekretærer og hele Berlin vilde spise af Feltkøkkenet; indtil da vilde den leve saaledes, som den under Hensynet til Soldaterne og sig selv fandt for godt. Rigskansler Prins Max afslog at spise af Feltkøkkenet. Vi spiste, saa længe vi var i Felten, jævnt og enkelt, men saaledes som vi var vant til. Det samme gjaldt de andre højere Stabe; de levede som vi. Overdrivelser har aldrig været velsete af mig; hvor de er forekomne, maa jeg forgive Autoritet; saalænge vil der ogsaa være Klasseforskel. Der maa være et Officerskorps, hvor den enkelte Officer kan holde sig anderledes end den menige Mand og dog være hans trofaste Kammerat — saaledes som det var.

Nu kom der Klager over, at Officererne levede paa Mandskabets Bekostning. Det var en skændig Løgn fra den fjendtlige og hjemlige Propagandas Side. Mange sikkert ærligt menende Mænd kom til mig med disse almindelige Klager og plaprede dem efter i Stedet for at tordne dem i Møde; de havde altsaa ogsaa mistet enhver Følelse af Officerskorpsets moralske Pletfrihed. Saa dybt var vi indspundne i disse Løgnehistoriers Net.

Det hed sig, at den aktive Officer fjælede sig i Stuerne. Det var det taknemlige Folks Løn for den aktive Officers Opofrelse og Hengivenhed! Der var endnu kun faa tilbage! De andre var faldne. 80—90 pCt. af sin Bestand havde det aktive Officerskorps ofret. Vidste man da ikke, at der til Udførelsen af visse Tjenestegrene i Stabene, af hvilke Troppernes Ve og Vel afhang, krævedes erfarne Officerer, som kunde arbejde militært selvstændigt? Det er jo klart, at den aktive Officer var mere egnet hertil end Reserveofficeren og til Slut ganske uerstattelig. Jeg bad Militærkabinettet om at undersøge disse Beskyldninger. Det fastslog deres Urigtighed over hele Linjen.

Desuagtet erindrede jeg atter og atter om, at Officerer i Hjemlandet og i Stabene, som var krigsdygtige, kom til Fronten og blev erstattede med Officerer, der kun var anvendelige til Garnisonstjeneste. I Sommeren 1918 var Stabene sammensatte paa en saadan Maade, at forskellige Divisionschefer klagede til mig over, at de ikke havde tilstrækkeligt med friske Officerer i deres Stab til at kunne honorere alle Krav.

Jeg var altid imod, at Fader og Søn var i samme Stab. Hvor jeg havde Kommandomyndighed, for Eks. som Stabschef paa Østfronten, skred jeg altid ind derimod. Nu kunde jeg kun gøre Militærkabinettet opmærksom derpaa.

Angaaende Kantinevæsen¹⁾ hørte jeg ogsaa forskelligt ufordelagtigt. Ogsaa her skulde Officererne forfordele Mandskabet. Jeg undersøgte Sagen. Alt var i Orden. Kantinekommissionen, i hvilken Soldaterne var repræsenterede, kontrollerede Forretningsgangen og Fordelingen af

¹⁾ En Slags »Brugsforening«, som oprettedes ved Afdelingerne til Indkøb af Smaafornødenheder. Under Krigen udviklede de sig i Kraft af de særlige Forhold til et betydeligt Omfang. Kantinerne var »Andelsforetagender«. Varerne rationeredes, og Udbyttet fordeltes.

Indkomsterne. Varesalget fra Kantine var ganske nøje rationeret for Officerer og Mandskab, ligeligt og uden Persons Anseelse. Enhver kunde kun gøre Indkøb efter den meget nøje beregnede Fordelingsliste. De højere Stabe, som ikke selv havde nogen Kantine, fik Varerne ved Centralkantinen til samme Priser som Troppekantineerne. Da disse solgte til Officerer og Mandskab med en vis konstant Avance, fik de højere Stabe — naturligvis Officerer som Mandskab — faktisk deres Varer noget billigere end Troppeafdelingerne. Jeg bragte ogsaa dette ud af Verden. Saa hed det sig, at selve Kantinepengene blev forvaltede uærligt. Disse Beskyldninger var lige saa urigtige. Kun Soldaterne fik Andel i Udbyttet, naturligvis hyppigst i Varer.

I Etaperne skulde Officererne leve særlig overdaadigt. Jeg har dér set uendelig meget trofast Arbejde, som har været Hæren til umaadelig Nytte. Det siger sig selv, at Officererne dér, men lige saa fuldt Mandskabet, levede roligere og behageligere, end Tilfældet var ved Troppeafdelingerne, som kun forbigaaende kom ind i Etapeomraadet. Det siger ogsaa sig selv, at Troppeafdelingerne følte dette, skønt der blev gjort for dem, hvad der var muligt.

Var det endvidere en Forbrydelse, naar en Officer i Belgien eller hvor som helst købte noget for at sende det hjem og dér lette Livet for sin Familie? Har da ikke Officersfamilierne, som sjældent raader over Formuer, som oftest lidt mest under Dyrtiden derhjemme? Hos Oberbefehlshaber Ost arrangerede jeg i Juli 1916 en lignende Mulighed for Soldaterne, som siden blev vedligeholdt. Fra Vestfronten og Rumænien er der gaaet mange Soldaterforsendelser hjem.

Ethvert særligt Tilfælde, der blev meddelt mig om Uregelmæssigheder fra en Officers Side, har jeg, selv naar den tilgik mig anonymt, ladet undersøge grundigt. Officerernes Liv og Stilling blev ofte drøftet med Kommandomyndighederne. Under Indtrykket af de vedvarende Anklager henvendte Generalfeltmarskallen sig ogsaa til samtlige Officerer. Officerskorpset har overstaaet Krigen med Æren uplettet. Den, der forsyndede sig herimod, var en Undtagelse og hørte ikke os til. Mod ham kunde der ikke skrives skarpt nok ind. Den Officer, der ikke er gaaet ud af denne Krig med rene Hænder som en Mand af Ære, som har beholdt fremmed Gods, om det saa kun var for at bevare det for Ødelæggelse, han har skændet Fædrelandet, Hæren, Officerskorpset og sig selv. Officerskorpset som Helhed kan være stolt og ikke mindst derover, at det trods alt Ophidselsesarbejde bag dets Ryg har holdt Hæren sammen gennem 4 Aar, saa ofte har ført det til Sejr og endnu havde Kraft til i Forening med trofaste Underofficerer og menige at føre den tilbage over Rhinen — en uhyre Præstation, som staar Maal med Krigens store Bedrifter.

Underofficererne blev ikke gjort til Lidelsesfæller af den fjendtlige Propaganda. Den ansaa allerede deres Autoritet for reduceret og mente det derfor ikke nødvendigt at ofre dem særlig Opmærksomhed. Det Modsætningsforhold mellem Officerer og Underofficerer, som ikke fandtes i den gamle Fredsarmé, blev nu skaffet kunstigt til Veje.

Der havde efterhaanden samlet sig meget usundt i det tyske Folk og i den tyske Hær. Sygdomssymptomerne var ikke mere til at tage fejl af og blev da ogsaa iagttagne af mange. Den tyske Kronprins, der hyppigt opsøgte mig i Avesnes, talte derom med stigende Bekymring og indgik ligeledes til Kejseren med en Beretning herom. Jeg kunde kun bifalde den. I Tilfælde af aandelige Sygdomme er det overmaade svært fra Begyndelsen af at stille en rigtig Diagnose. Man føler nok Sygdommen; men først naar Udbruddet er der, forstaar man det, der er tilbagelagt, i dets fulde Omfang. Den paa mange Punkter indtraadte Opløsning i Hæren var mig stadig i Enkeltheder lige saa fremmed, som Ødelæggelsen af Befolkningen derhjemme var det for Millioner af tyske Mænd, da den den 9. November aabenbarede sig paa saa overraskende en Maade. Jeg delte atter og atter mine Bekymringer med de Mænd, der sammen med mig var kaldede til at udgrunde Sygdommens Symptomer og helbrede den. Jeg fandt ikke noget villigt Øre. Det tyske Folk har — selv ikke uden Skyld — maattet bøde derfor med sit Liv.

Erstatningsspørgsmaalet holdt os vedvarende i Spænding. Jeg havde Lejlighed til indgaaende at skildre vor alvorlige Erstatningssituation for Hans Majestæt. Der var bleven ytret Ønske om at forstærke det saakaldte Asienkorps for at tage Jerusalem tilbage, medens jeg under Hensyn til vor Erstatningssituation med Enver havde aftalt en Reduktion af de tyske Tropper og hindret yderligere Afgivelser til Palæstina.

Overfor Rigskansleren var Øverste Hærledelse kommen tilbage til sin gamle Henstilling fra Sommeren 1916 og Sommeren 1917 om Øgelse af Erstatningsudskrivningen. Jeg sendte Oberst Bauer til de Forhandlinger, der skulde føres herom i Berlin. Vi fandt ikke her den fornødne Støtte fra Krigsministeriets Side. I Slutningen af Juni blev Drøftelserne af alle de ovenfor berørte Spørgsmaal gentagne i Spa mellem Rigskansleren, Generalfeltmarskallen, Krigsministeren og mig. Jeg henviste til Oberst Bauers Forhandling i Berlin og udtalte mig endnu en Gang meget alvorligt om Nødvendigheden af at skaffe Erstatning, at skride ind mod Skulkere og Desertører derhjemme med de skrappeste Forholdsregler og fremfor alt at virke hen til at gøre Folket besluttet paa at føre Kampen, hvorved jeg paany pegede paa den Fare, en Del af vor Presse, den fjendtlige Propaganda og Bolchevismen rummede.

Jeg har drøftet disse Ting langt oftere, end jeg har anført her i dette Skrift. Ogsaa denne Gang blev der lovet mig adskilligt, men Tilstandene ændredes ikke. Jeg ved ikke, om de Herrer ansaa mine Anbringender for overdrevne eller for Udslag af min »Militarisme«. Ejheller mit Ønske om under en fælles Sammenkomst at oplyse Arbejdsgivere og Arbejdere om, hvad der var nødvendigt, eller at afgive de betinget fritagne, blev imødekomne af Krigskontoret.

Imidlertid havde jeg paany forsøgt at udnytte vore militære Resultater til at øge Fredstendensen hos Fjenden. Der var blevet tilsendt Rigskansleren et nyt Memorandum herom. Han tilsagde Oberst Haeften til sig den 19. Juni. I en længere Konference blev det første Grundlag for en saadan Propaganda fastslaaet. I Særdeleshed viste Vicekans-

ler v. Payer levende Interesse for dette Spørgsmaal. Ved Forhandlingerne i Spa bad jeg paany Rigskansleren om at skaffe en Propagandaminister. Iøvrigt talte vi ikke om Krigs- og Fredsudsigter. Efter Clemenceaus Tale var vi efter min Mening nødte til at føre Krigen videre eller ydmyge os. Jeg maa antage, at de ansvarlige Statsmænd tænkte ligesaadan; angaaende Alvoren i min Bedømmelse af Situationen kunde de, selv om jeg ogsaa endnu haabede paa et godt Resultat, ikke være i Uvished.

Oberst v. Haefthen havde ganske i min Aand i Maj og Juni i Udenrigsministeriet opfordret til en imødekommende Erklæring angaaende Belgien. Men Statssekretær v. Kühlmann havde tilbagevist ethvert Initiativ i dette Spørgsmaal. Han følte vel det umulige i at komme til en Meningsudveksling med de fjendtlige Regeringer. For Følelsen heraf gav han ogsaa offentligt Udtryk.

Den 24. Juni udtalte han i Rigsdagen, efter at have stillet sig paa samme Grund som en fredsvenlig Erklæring af Hr. Asquith af 16. Maj:

»Saalænge enhver Henvendelse af Modparten bliver opfattet som Fredsoffensiv, som Fælde, som Baghold, for at saa Tvedragt mellem de forbundne, saalænge ethvert Forsøg paa Tilmærmelse af Modstanderen straks blive denunceret, saa længe er det ikke til at se, hvordan der skulde kunne indledes nogensomhelst Tankeudveksling, der kan føre til Fred.«

Rigskansleren indtog samme Standpunkt i sin Tale af 12. Juni. Han betonede, at vi stadigt var beredte til Fred, men saalænge Fjendens Ødelæggelsesvilje var den samme, maatte vi holde ud; viste der sig hos Fjenden alvorlige Rørelser for at bane Vej for Freden, vilde vi straks gaa ind derpaa.

»Jeg kan ogsaa sige Dem, at dette Standpunkt ikke blot er mit, men at det ogsaa udtrykkeligt deles af Øverste Hærledelse; thi ejheller den fører Krigen blot for Krigens Skyld, men har sagt mig: Saa snart der paa den anden Side mærkes en alvorlig Fredsvilje, maa vi tage Sagen op.«

Rigskansleren har gengivet Generalfeltmarskallens og mine Anskuelser rigtigt.

Naar jeg nu bagefter tænker paa Muligheden og Udsigterne for et af Regeringen foretaget Fredsskridt, staar det for mig som aldeles sikkert, at vi kun vilde have faaet Vaabenstilstand og Fred paa de samme Betingelser, som vi nu maa opfylde. Dette havde vi ikke taget paa os, ligesaa lidt som vi i Oktober trods Situationens Alvor havde turdet gøre det. Om jeg har Ret eller Uret i min Anskuelse om de dagældende Betingelser, det kan alene Clemenceau, Lloyd George og Wilson afgøre. England og Amerika vilde ødelægge os økonomisk, England endog gøre os afmægtige, Frankrig vilde drikke vort Hjerteblod; fælles for alle Fjenderne var Ønsket om paa det dybeste at ydmyge den forhadte Fjende for Verden og at beskære det tyske Folks Udvikling ind i den fjerneste Fremtid. England forfulgte kun den store Forsoningstanke, saavidt som den lader sig forene med en stærk national Politik. Dette var Grundlaget for alle dets Handlinger, alt andet kun Midler til at naa

Maalet. Hos os var det stik modsat. Vi tænkte først paa at gøre Verden lykkelig og saa paa Fædrelandets Styrke. Krigen var nu en Gang begyndt og kunde ikke bringes til Ende alene efter vor Vilje.

I Begyndelsen af Juli forlod Statssekretær v. Kühlmann sit Embede. Hans Optræden i Rigsdagen, navnlig hans Erklæring om, at Krigen næppe lod sig tilendebringe ved en ren militær Afgørelse alene, gik dog Rigskansleren for vidt. Som det var vor Pligt, havde vi ogsaa meddelt denne vore Betæneligheder. Men afgørende for Statssekretær v. Kühlmanns Afgang var til syvende og sidst hans personlige Forhold i disse Dage. Jeg var i Avesnes og havde hverken Tid eller Lyst til at blande mig i Begivenhederne i Spa.

Statssekretær v. Kühlmann var Typen paa den tyske Diplomat fra den efterbismarckske Tid. Bolchevikernes Indtog i Berlin og den stiltiende Tilladelse til, at de førte deres Propaganda fra det russiske Gesandtskab, vil stedse klæbe til hans Navn.

Statssekretær v. Hintze hilste jeg med Glæde som Efterfølger, thi jeg ansaa ham for en stærk Natur. Jeg talte til ham om mit Haab om endnu at kunne gøre Ententen villig til Fred og paapegede Bolchevikfaren og Hr. Joffes revolutionære Virksomhed. Han fortsatte imidlertid i sin Forgængers bolchevikiske Kølvan, dels paa Grund af hans Anskuelse om Rusland, dels vel ogsaa fordi heller ikke han blev Herre over Udenrigsministeriets gamle Tendens.

VIII.

I Rusland havde Begivenhederne taget en ejendommelig Retning, som var betegnende for Sovjetregeringens Forløjethed.

Med Regeringens Billigelse havde Ententen fortsat med Opstillingen af czecko-slovakiske Tropper af østerrig-ungarske Krigsfanger. De var bestemte til Kamp mod os og skulde i den Anledning føres over den sibiriske Bane til Frankrig. Det tillod en Regering, som vi levede i Fred med, og det lod vi os byde! Jeg skrev udførligt til Rigskansleren herom i Begyndelsen af Juni og gjorde ham opmærksom paa de Farer, der truede os fra Sovjetregeringens Side.

Dette mod os smedede Vaaben skulde nu imidlertid vende sig mod Sovjetregeringen selv. Ententen havde indset, at det ikke var muligt at arbejde med denne Regering, der tilmed støttede sig til Tyskland. Den tog derfor Stilling mod Bolchevikerne. De czecko-slovakiske Tropper kom ikke til Frankrig, men blev standsede ved den sibiriske Bane paa Grænsen mellem Rusland og Sibirien for herfra at kæmpe mod Regeringen i Moskva. Efterhaanden forskød de sig henimod Volgas mellemste Løb i Retning af Kasan og Samara. Samtidig opnaede Ententen ved at besætte den sibiriske Bane, at vore Krigsfanger ikke kunde vende hjem fra Sibirien. Det var unægtelig et Tab for os.

Hvis Sovjetregeringen havde ment det ærligt med Fredstraktaten, saa havde de samme Tog, som førte Czecko-Slovakier, ogsaa kunnet befordre tyske Krigsfanger. Men den var ikke ærlig. Bolchevikerne skadede os, hvor de kunde komme til.

Forholdene i Sibirien, i Ryggen paa Czecko-Slovakerne, var saa forvirrede, at Ententen her ingen Understøttelse kunde finde. De er derfor ogsaa uden Betydning for os. Af Vigtighed for Krigen var kun den Kendsgerning, at Ententen havde den sibiriske Bane i sin Haand. Forhandlingerne mellem Japan, England og De Forenede Stater har forsaavidt Interesse, som de lod ane kommende Modsætninger mellem disse Stater.

Den nye Ententefront i Rusland begyndte med Czecko-Slovakerne ved Volgas mellemste Løb.

Mod Nord fandt den sin Fortsættelse i de Ententetropper, som gik frem fra Hvidehavet op langs Dvina og fra Murmankysten langs Banen af samme Navn mod Syd. Ved Dvina kom de langsomt, men ikke afgørende fremad. Da Hvidehavet fryser til om Vinteren, kunde der overhovedet ikke her udføres store Ting. Murmanbanen blev ødelagt af Bolchevikerne. De finske Strejfkorps, som gik frem mod Banen, konstaterede, at der ikke mere arbejdedes paa den. De forenede tysk-finske Tropper var nu saa stærke, at Ententen opgav videre Fremrykning.

Op langs Volga og Vest for dens nedre Løb, der endnu var helt i Bolchevikernes Magt, sad Donkosakkerne ved nedre Don til ind i vort Occupationsomraade. Deres Hetman, General Krasnow, var afgjort antibolchevikisk sindet og bekæmpede Bolcheviktropperne. Men han manglede Vaaben og Ammunition. Jeg var traadt i Forbindelse med ham for at hindre hans Tilslutning til Ententen. Situationen var der ved forsaavidt noget indviklet, som jeg ikke turde volde Regeringen, som jeg naturligvis underrettede, Vanskeligheder med Hensyn til dens bolchevikisk orienterende Politik, og Krasnow saa sin Fjende i Sovjetregeringen og ikke i Ententen. Det lykkedes dog at afholde ham fra officielt at tage Stilling for Ententen og til en vis Grad i ham at vinde en Forbundsfælle. Vilde vi have besluttet os til Kamp mod Moskva, vilde han være traadt aabent op paa vor Side.

I de vidtstrakte, frugtbare Stepper i Kubangebetet mellem Donkosakkerne og Kaukasusbjergene stod som omtalt General Alexejew med sin Frivillig-Hær i Kamp med bolchevikiske Tropper. Han handlede under engelsk Indflydelse. Men jeg tror, han var en saa god Russer, at ogsaa han vilde have sluttet sig til os, om vi vilde have bekæmpet Sovjetregeringen. Alexejews Stilling var til at begynde med mindre gunstig; han manglede ogsaa Vaaben og Ammunition. Bolchevikerne havde foreløbig Overtaget. I Begyndelsen af Juni førte de, skønt Regeringen i Moskva ikke kunde fortabe sig nok i Fredsforsikringer, nogle tusind Mand fra Egnen Sydvest for Asow over det Asowske Hav og landsatte dem ved Taganrog, hvor de dog meget snart blev slaaede af tyske Tropper fra omkring August fæstnedes Frivillighærens Stilling i Kubangebetet. I Noworossjisk laa endnu Resten af de fra Sebastopol undkomne russiske Skibe. Det var vor gode militære Ret og en bydende Nødvendighed at fordre eller fremtvinge deres Tilbagevenden dertil. Ogsaa her trak Udenrigsministeriet af Hensyn til Sovjetregeringen Forhandlingerne i Langdrag, skønt der ikke kunde gives bedre Be-

vis paa Bolchevikregeringens fjendtlige Holdning eller dog i hvert Fald deres Uformuenhed til at hindre fjendtlige Handlinger fra dens Troppers Side, end Landgangen ved Taganrog. Endelig indvilgede Sovjetregeringen i, at Skibene skulde vende tilbage til Sebastopol. Der kom kun en Del, Størsteparten blev af Bolchevikerne i et Udslag af deres til syvende og sidst dog nationale Følelser, sænkede i Havnen ved Noworossjisk. Vi havde betinget os af Sovjetregeringen at tage Skibene i Brug under Krigen, forsaavidt den militære Situation forlangte det. Vi har ikke haft nogensomhelst Nytte af dem.

I Juni var Bolchevikerne Herrer paa det Kaspiske Hav og paa nedre Volga. Dette blev af den største Betydning for Sovjetregeringen af Hensyn til Storeruslands Forsyning med Olje. Kullene fra Donez-bækkenet, saavel som Kornet fra Ukraine og fra Don- og Kubanegnene, var allerede gaaet tabt fra dets Ernæringsliv.

Foran Baku stod Tyrkerne. De havde ogsaa sat sig fast i det nordlige Persien, hvor de dog ikke trykkede særlig stærkt paa. Der befandt sig engelske Tropper ved Enseli ved Sydkysten af det kaspiske Hav, hvorfra de havde tilvejebragt Forbindelsen med Kubanomraadet.

Sammen med Forholdene i Finland og i Ukraine dannede denne Situation Baggrunden for vor Østpolitik. Denne lededes af Ministerialdirektør Kriege og bevægede sig overfor Storerusland ganske i Bolchevikernes Farvand. Uden Tvivl har man derved hindret Dannelsen af en ny militær Front i Sommerens Løb. Dette anerkendte jeg. Iøvrigt ansaa jeg en saadan Politik for at være kortsynet, da den sluttelig maatte føre til en Styrkelse af den bolchevikiske Bevægelse som Helhed. Dette kunde kun være fordærveligt for os og burde forhindres af Rigsregeringen, ikke blot af militære, men endnu mere af rent politiske Grunde. Dr. Helfferich ansaa det ogsaa for muligt. Regeringens Stilling var vanskelig, selvom den alene maatte tilskrive sig selv Skylden herfor. Den har forsikret mig, at dens Politik var i Overensstemmelse med Stemningen i Tyskland. Ogsaa her traadte Hensynet til de indrepolitiske Strømninger hindrende i Vejen for Krigsførelsens Interesser. Militært set havde vi været i Stand til at rette et kort Stød mod Petrograd med de Tropper, vi havde mod Øst, og med Hjælp fra Donkosakkerne ogsaa i Retning af Moskva. Dette vilde have været bedre end Forsvaret paa de lange Fronter, som slugte mere Kraft, end der var nødvendigt til en kort Fremadbevægelse, og enerverede Tropperne, medens en Operation vilde have opretholdt deres Moral. Vi kunde have styrtet den os inderst inde fjendtligt stemte Sovjetregering og skaffet andre Myndigheder til Magten i Rusland, som ikke vilde arbejde imod os, men være rede til at gaa med os. Dette vilde have været et betydeligt Resultat for Krigsførelsen i det store. Var der først en anden Regering i Rusland, kunde man se, hvorledes man kunde affinde sig med den angaaende Brest-Freden; men nu at give denne ud af Haanden overfor Bolchevikerne uden saa meget som at ane, hvorledes Forholdene vilde udvikle sig, vilde have været en lignende Forskudspolitik, som Idéen om en Forstaaelsesfred var det, saa længe Fjenden ikke antog den.

Bolchevikernes stille Arbejde blev ikke opfattet af den tyske Re-

gering; den ansaa dem for at være ærlige eller vilde anse dem derfor. Den indledede videre Forhandlinger med dem angaaende de Punkter, hvis Klaring Brest-Freden havde ladet staa hen. Vor Regering lod sig ikke rokke i sin Tillid af nogetsomhelst, heller ikke af det usonede Gesandtmord i Moskva. Den gik paa Hovedet i den Fælde, som Bolchevikerne stillede for den, medens den mistroede alle andre Strømninger i Rusland. Den bolchevikiske Regering var meget imødekommende; den bøjede sig for de tyske, med Estlands og Liflands stemmende Ønsker, tilstod ogsaa Georgien Selvstændighed, gik ind paa ratevis Betaling af en Krigsskadeserstatning og stillede Leverance af Raastoffer, deriblandt ogsaa Olje fra Baku, i Udsigt. Tyskland ydede ikke megen Gengæld. Den bestod væsentligst i Løfte om: Afgivelse af Kul fra Donezbækkenet og Transport af Korn fra Kubanomraadet med Jærnbanen fra Rostow ved Don imod Nord. Denne var rigtignok næppe til at gennemføre for Donkosakkerne. Endelig skulde der indvirkes paa Tyrkiet for at faa dette til at afstaa fra at tage Baku. Vi indvilligede yderligere i at rømme det i Februar besatte Omraade af Storerusland ved Beresina og Düna, alt eftersom Krigsskadeserstatningens Rater indgik. I Virkeligheden blev de første Rater sidenhen rigtigt betalt, hvad jeg rigtignok havde tvivlet om.

Vor Regerings Tiltro til Bolchevikerne gik saa vidt, at den vilde levere Hr. Joffe Vaaben og Ammunition. De Herrer, der bragte mig Udenrigsministeriets Skrivelse desangaaende, sagde til mig: »Disse Krigsmidler bliver i Tyskland, Hr. Joffe vil anvende dem her imod os.«

Ved Forhandlingen i Spa indvilligede Rigskansleren med Hensyn til vor Politik i Georgien i, at Oberst v. Kresz, der var vendt tilbage til Tyskland fra Palæstinafronten, skulde tage til Tiflis som hans Repræsentant med en Sikkerhedsvagt paa 1 à 2 Kompagnier. Det var blevet nødvendigt, at vi optraadte kraftigere her af Hensyn til vor Forsyning med Raastoffer, ganske bortset fra Ønsket om militær Styrkelse fra disse Egne. At vi ikke i dette Stykke kunde stole paa Tyrkiet, har dets Forhold i Batum paany bevist. Det lagde Beslag paa alle forefundne Beholdninger for sig selv. Vi kunde derfor kun regne med Olje fra Baku, naar vi hjalp os selv til rette. Vor Mangel paa Brændselsolje i Hjemlandet, det fulde Omfang af Vanskelighederne ved vor Vinterbelysning og alt hvad der stod i Forbindelse hermed, stod kun alt for klart i Erindringen. Efter 7. Armés Angreb var nu ogsaa Hærens Reserver af Benzin forbrugte; der var nu stor Mangel herpaa. De ukraineske Baner skulde ligeledes have Olje. Oljeindvindingen fra Rumænien var, indenfor det muliges Grænser, forhøjet ganske overordentligt, men tiltrods derfor var der ikke Tale om at faa Dækning for de manglende Forraad. Dette syntes nu muligt fra Transkaukasien, især Baku, naar desuden ogsaa Transportforholdene blev regulerede. Chefen for Feltjærnbanerne skulde klare Spørgsmaalet angaaende Tankskibe. Det var en stor Ærgrelse for mig, da Bolchevikerne senere hen, blot for at skade os, i Noworossjisk sænkede »Elbrus«, den største Tankdamper i Sortehavet. Jærnbanen Batum—Tiflis—Baku, der raadede over mange Tankvogne, skulde sættes i Drift af Oberst v. Kresz i

Forstaaelse med Tyrkiet. Afgørende var naturligvis Spørgsmaalet, hvorledes vi kom til Baku. Hensynet til Sovjetregeringen hindrede ogsaa her en kraftig og hurtig Handlen. Kort efter, i Begyndelsen af August, satte Englænderne fra Enseli sig over det kaspiske Hav i Besiddelse af denne By.

Deres Besættelse af Baku var kun muliggjort ved, at Tyrkerne forholdt sig fuldstændig passive i Nordpersien; det var militært set overmaade uheldigt. Englænderne traadte dermed ogsaa i snævrere Forbindelse med den frivillige Hær i Kubanomraadet. Paa den anden Side kom de i Baku indenfor vor Rækkevidde. Det syntes muligt at føre et Stød derimod med faa Kræfter. Øverste Hærledelse trak Nouris Tropper til og forberedte et Angreb imod den, idet den sendte en Kavalleri-Brigade og nogle Batailloner til Tiflis. Troppetransporten var endnu ikke afsluttet, da Nouri satte sig i Besiddelse af Baku, og Forholdene i Bulgarien dernæst tvang os til at føre Tropperne til Rumænien.

I Nordpersien ændrede Forholdene sig ikke; vi gav fra Ukraine Vaaben til de derværende Stammer, der vilde slutte sig til Tyrkerne. Disse selv gjorde intet, skønt de havde rigelige Troppemængder staaende om Batum og Kars.

Jeg gik saa vidt i Østen, fordi jeg ansaa det for ubetinget nødvendigt under Hensyn til vor militære og krigspolitiske Situation. Der rørte sig ikke napoleonske Verdenserobningsplaner i min Hjerne. Mit haarde Arbejde for Krigen gav aldeles ikke Rum for den Slags fantastiske Griller. Jeg vilde ikke erobre Land i Ukraine og i Kaukasus; jeg tilsigtede kun at tilføre os det, som vi havde saa paatrængende Brug for for overhovedet at kunne leve og føre Krigen. Samtidig haabede jeg, efter at det her var lykkedes at sprænge Blokaden, at styrke os økonomisk og dermed fysisk og aandeligt. Menneskekraften i disse Lande paatænkte jeg i videste Omfang at udnytte for Krigsførelsen, dels ved Opstilling af Tropper, dels — og dette lovede meget mere — ved Hvervning af Arbejdskraft til Hjemlandet for at frigøre Hærens Erstatningsmandskab. Jeg forsøgte naturligvis at opnaa det i hele det østlige Omraade og haabede ogsaa at erholde Rekrutter af den tyske Befolkning i Østen. Men vi arbejdede ikke hurtigt nok. 8. Armé i Riga beklagede sig over, at Krigsministeriet trods mine indstændige Anmodninger endnu stadig ingen Anvisning havde givet.

Kun i Værnet og Omsorgen for Tyskheden gik jeg ud over de nærmestliggende militære Krav og forfulgte Fremtidstanker. Militær Kraft kostede dette ikke. Jeg vilde styrke og samle Tyskheden og derved gøre den mægtigere. Bekendte havde stillet en anselig Sum til min Raadighed. Jeg anvendte den til Styrkelse af den tysknationale Presse i Østerrig. Min Yndlingstanke, Besættelsen i de østlige Omraader af de i Rusland adspalttede Tyskere og af vore Soldater, forfulgte mig vedvarende. Ledet af denne Tanke tog jeg mig af Tyskheden overfor Rigsregeringen. Tanker som Grundlæggelsen af en tysk Kolonistat ved det Sorte Hav afviste jeg som fantastiske.

For de Omraader imod Øst, der stod under Oberbefehlshaber Ost's Forvaltning, bad jeg flere Gange Rigsregeringen om klare Retningslinjer

for her at kunne handle i Overensstemmelse med Rigsledelsens Anskuelser. Estland og Lifland var forenede med Kurland til et militært Forvaltningsomraade, »Baltikum«. Den Politik, der hidtil var bleven drevet i Kurland, tænkte jeg mig udvidet til Lifland og Estland. Jeg tilstræbte her en Forening af de Ester og Letter, hvis Kultur var tysk, i én Stat under tysk Førerskab med fuld Sondring mellem de to Stammer. Straks efter Befrielsen af Landene i Februar havde der været meget at gøre, men vor Regering lod den kostbare Tid hengaa. Den bad mig endog om at fastslaa Retningslinjerne for Politiken i Estland og Lifland. Men det kunde ikke nytte at begynde dermed, naar ikke Berlin virkelig stod bagved. Dette trængte kun paa med at faa aabnet Universitetet i Dorpat. Men ved Besættelsen af Lærerpladserne blev der ganske ubegribeligt ikke taget Hensyn til Esterne. Det hele var derfor et Fejlgreb.

Heller ikke i Litauen kom vi et Skridt videre. Forhandlingerne med det litauiske Landsraad standsede fuldstændigt. Polakkerne rørte mere og mere paa sig; Regeringen erkendte endnu stadig ikke den herfra kommende Fare og undlod at sætte hele sin Indflydelse i Rom ind paa at bringe en litauisk Gejstlig paa den frie Bispestol i Wilna, hvilket Litauerne inderlig ønskede og jeg efter Evne støttede. Maaske har Regeringen ogsaa gjort det uden at finde Gehør i Vatikanet.

Løsningen af det polske Spørgsmaal henstod stadig. Kejser Karls Holdning var vaklende. Grev Czernins Eftermand, Grev Burian, holdt fast ved den austro-polske Løsning. Den tyske Regering vidste heller ikke endnu rigtigt, hvad den vilde. Den forfulgte lige saa lidt klare Maal her som i det øvrige Østomraade. En god Lejlighed, der frembød sig til i det mindste at faa det austro-polske Spørgsmaal definitivt afgjort, gik unyttet hen. Kejser Karl havde skrevet sine Parma-Breve. Under Trykket fra Wien maatte han beslutte sig til i Maj at gaa sin Kanossagang til Spa. Stemningen var saaledes, at man kunde have opnaaet alt. Generalfeltmarskallen og jeg bad Rigskansler, Grev v. Hertling og Statssekretær v. Kühlmann om at benytte det gunstige Øjeblik og skaffe klare Forhold. De manglede imidlertid den nødvendige Beslutsomhed. Der blev i al Højtidelighed sat et eller andet Stykke Papir op, som ikke blot blev underskrevet af de ledende Statsmænd, men ogsaa af begge Monarkerne. Overenskomsten indeholdt ingensomhelst Betingelse for Østerrig-Ungarn og var fuldstændig værdiløs. Vort Diplomati havde forsaget; Dobbeltmonarkiet havde sejret. Det, der var forudsagt af os Soldater, indtraadte. Grev Burian følte sig med Rette heller ikke bundet ved nogetsomhelst. Han forfulgte den austro-polske Løsning videre med den Standhaftighed, der var ejendommelig for ham og saa besværlig for vore Diplomater.

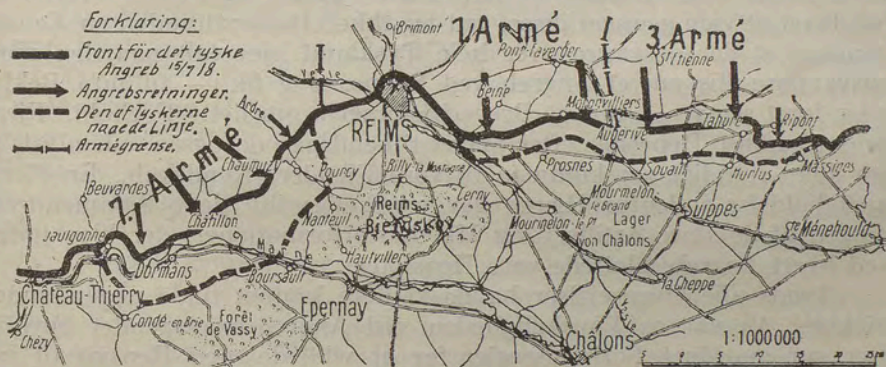
IX.

Forberedelserne til det tredje store Angreb paa Vestfronten fandt Sted paa akkurat samme Maade som til Slagene d. 21. Marts og 27. Maj. Oberst Bruchmüller stod atter til Disposition for Hærgruppen Tyske Kronprins som artilleristisk Raadgiver.

7. Armé skulde under samtidig Overgang over Marne Øst for Château-Thierry støde frem paa begge Sider af denne Flod i Retning af Epernay, medens 1. og 3. Armé angreb fra Øst for Reims til Tahure for at gaa frem forbi Reims Bjergskov med højre Fløj ligeledes paa Epernay og med Tyngdepunktet paa Châlons sur Marne. Hærgruppens Angreb sættes ind mod den fjendtlige Stilling omtrent fra Ardre til Øst for Reims. Det fik derved en betydelig Bredde, der kun syntes gunstigt for et heldigt Resultat. Foreningen af de to Angrebsgrupper i Retning af Epernay kunde bringe et stort Resultat. Til Angrebet var der for største Delen bestemt Divisioner, der havde udført Fremstødet over Chemin des Dames. Dette var et stort Krav til Tropperne, et Krav, som Situationen imidlertid paabød. Divisionerne i Kronprins Rupprechts Hærgruppe kunde til Gengæld tiltræde deres senere Opgave, Angrebet i Flandern, saa meget desto bedre udhvilede.

For at aflaste A. O. K. 7 var A. O. K. 9 fra Rumænien skudt ind mellem Oise og Ourcq paa begge Sider af Aisne. Ved Angrebet paa begge Sider af Reims blev der regnet med et fjendtligt Modangreb mellem Aisne og Marne med Tyngdepunktet mod Soissons. 9. og højre Fløj af 7. Armé var belavede herpaa.

Angrebet af Hærgruppen Tyske Kronprins skulde oprindeligt finde Sted den 12. Juli. Det maatte desværre, for at muliggøre en grundig

Skitse 38: Angrebslaget ved Marne og i Champagne i 1918.

Forberedelse, udskydes til den 15. Medens Forberedelserne var i fuld Gang, kom den 11. eller 12. ved Overløbere den Efterretning, at et stort Tankangreb var umiddelbart forestaaende fra Skoven Villers—Cotterêts. Dette gav endnu engang Anledning til at gennemgaa og fuld-stændiggøre Forsvarsforanstaltningerne. Paa det afgørende Sted Syd-vest for Soissons stod en Division, der havde kæmpet særlig bravt paa Østfronten og ogsaa paa Vestfronten stedse havde udfyldt sin Plads. Den havde ikke deltaget i Majkampene og havde derfor nydt saa megen Hvile, som man overhovedet kunde give en Division. Vi var i denne Henseende ikke ugunstigere stillede end Fjenden. Længere mod Syd stod — opstillede i kun ét Divisionsafsnit — to Divisioner, hvis Ba-tailloner ikke var bragte op paa den normerede Styrke, og som endnu

ikke var fuldstændigt udhvilede. De øvrige Divisioner var gode Stillingdivisioner, deres Frontbredder normale. Nogle Divisioner laa i Reserve bag ved dem. Stillingens Udbygning kunde naturligvis endnu ikke være langt fremskreden. Højt Korn vanskeliggjorde Oversigten foran, men navnlig ogsaa i Stillingen. Den Spanske Syge huserede her, men dog ingenlunde værre end paa andre Dele af Fronten. Det ommeldte fjendtlige Angreb fandt ikke Sted. Jeg haabede, at Efterretningen ordentlig havde rusket Tropperne op. Tyske Kronprins' Hærgruppe betonedede Nødvendigheden af at leddede sig stærkt i Dybden paa alle Forsvarsfronter.

Jeg stod i stadig Forbindelse med Overkommandoerne for Angrebsarméerne. Det laa mig fremfor alt paa Sinde at faa at vide, om Fjenden efter deres og Troppernes Formering havde Nys om vore Forberedelser. De mente det ikke. Kun Artilleriilden ved Marne blev livligere.

Jeg havde desuden særlig henpeget paa, at der ikke maatte foretages Rekognosceringer paa den sydlige Marnebred. Alligevel svømmede en Pionerofficer over og blev taget til Fange. Som det blev bekendt efter Slaget, har han røbet overordentlig meget. Paa samme Maade handlede en Offizierstellvertreter¹⁾ ved det svære Artilleri, da han faldt i Fjendehaand ved Ardre. Entetropperne foretog paa enkelte Steder Patrouilleangreb, hvorved de ogsaa tog Fanger. Hvad de har faaet at vide gennem disse, ved jeg ikke. Det er desuden en Kendsgerning, at der desværre over hele Tyskland blev talt paa den mest ansvarsløse Vis om et Angreb ved Reims. Jeg fik — til min Beklagelse først senere — mange Breve hjemmefra om dette Forhold. Fjendens traadløse Depecher efter Slaget tilkendegav da ogsaa aabenlyst, at vor Plan rettidigt var kommen til vore Fjenders Kendskab. En Hemmeligholdelse indenfor Hæren var vanskelig; thi alene Sammendragningen af de store Artilleri- og Minekasterformationer, der blev tildelt ved hvert Angreb, blottede vore Hensigter.

Trods alle Overvejelser havde vi ikke kunnet finde nogen anden Metode. Vi var os Vanskeligheden ved Angrebsforetagendet bevidst. Der var anordnet Forholdsregler for at vildlede med Hensyn til vor Hensigt ligesom ved tidligere Lejligheder. I denne Retning var der gjort alt. Spærringer af Posten var uden Værd. Der førte for mange Kanaler til Hjemlandet. Orloven kunde jeg ikke indstille; det var det eneste, som den Øverste Hærledelse kunde give Soldaterne. Af Hensyn til Transportforholdene paa Jernbanerne havde der allerede i Februar og Marts været anordnet en længere Afspærring. Dennes Ophør ønskedes dengang indtrængende af mange Overkommandoer.

Medens Kommandomyndighederne ængsteligt beflittede sig paa Hemmeligholdelsen, bragte Tyskernes medfødte Meddelelsestrang og Storpraleri de vigtigste og hemmeligste Ting til Offentlighedens og dermed ogsaa til Fjendens Kundskab.

¹⁾ Officers-Stedfortrædere, Underofficerer, der anvendtes i Officersstillinger og derfor var foresat for samtlige Underofficerer. Graden oprettedes først ved Mobiliseringen. O. A.

Tidligt den 15. blev der angrebet.

Vor Overgang over Marne var en fremragende Præstation. Den lykkedes, skønt det fjendtlige Forsvar var forberedt paa den; ligeledes trængte 7. Armé mellem Marne og Ardre ind i de haardnakket forsvarrede Stillinger. De italienske Divisioner, der stod her, blev især stærkt medtagne.

Ca. 5 km Syd for Marne stødte de angribende Tropper paa stærke fjendtlige Styrker, som de ikke mere var i Stand til at overvinde, medmindre der blev trukket talrige Batterier med frem over Floden. Kampen gik her i Staa. Op langs Marne og henimod Ardre vandt vi ogsaa den 16. langsomt Terrain under haard Kamp.

Foran 1. og 3. Armé var Fjenden vejet planmæssigt tilbage til sin anden Stilling; vi laa fast foran den paa hele Fronten.

Allerede den 16. om Middagen gav den øverste Hærledelse Ordre til at indstille Angrebet ved 1. og 3. Armé og til at lade disse Arméer udskille Divisioner til Forsvar. Angrebets Fortsættelse vilde have kostet for meget. Vi maatte slaa os til Taals med den Stillingsforbedring, som Genindtagelsen af de i Foraaret 1917 tabte Højder betød for os; samtidig havde vi vundet et dybt Terrain. De Tropper, der blev trukne tilbage, stod som Reserver til Disposition for Hærgruppen Tyske Kronprins eller for Øverste Hærledelse. Jeg lagde den største Vægt paa, at de hurtigt kunde blive disponible.

Var den tunge Beslutning om at indstille Angrebet ved 1. og 3. Armé først fattet, saa var en yderligere Fremtrængen over Marne og vore Troppers Forbliven paa den sydlige Bred formaalsløs. En hurtig Tilbagedragning af Tropperne syntes umulig; de faa Broer laa paa én Gang under heftig Artilleribeskydning og stadig Bombekastning og Maskingeværild fra de fjendtlige Flyvere. Overgangsforholdene for Tilbagetøget maatte ordnes, før det kunde begynde. Den 17. blev det befalet til Natten mellem den 20. og 21. Tropperne Syd for Marne havde tunge Dage at gennemleve og bestod dem heltemodigt.

Kun Nord for Marne, opad Ardre, troede den øverste Hærledelse endnu at kunne føre Angrebet videre for at omfatte Reims snævrere og maaske endda tage Byen. Hærgruppen Tyske Kronprins havde allerede den 16. modtaget de hertil fornødne Instrukser. Den 17. om Eftermiddagen konfererede jeg med 1. Armé i Rethel om Fortsættelsen af Angrebet paa Reims. Jeg betonedede Nødvendigheden af at handle hurtigt, for at vi ogsaa paa denne Slagmark kunde beholde Initiativet. Af Stabschefens Fremstilling hørte jeg, at Forberedelserne til Fortsættelsen ogsaa af dette rent lokale Angreb vilde lægge Beslag paa ret mange Dage. Der stod intet andet tilbage for mig end at resignere. Jeg bad paany Hærgruppen Tyske Kronprins om hurtigst at danne Reserver og henviste derunder til 18. Armé og højre Fløj af 9. Armé, der nu kunde blive nødvendige til Forstærkning.

De andre Fronter ansaa jeg for at være sikre. Øverste Hærledelse holdt endnu fremdeles fast paa den Tanke at angribe i Flandern med Kronprins Rupprechts Hærgruppe, skønt den forventede Svækkelse dér ikke var indtraadt. Jernbanetransporterne dertil af Artilleri-, Mineka-

ster- og Flyverformationer fra Egnen om Reims var begyndt planmæssigt den 16. om Aftenen. Jeg selv kørte Natten mellem den 17. og 18. til Hærgruppe Rupprechts Hovedkvarter for endnu en Gang at skaffe mig Underretning om Standpunktet af Forberedelserne. Angrebet var tænkt som en Fortsættelse af det, der havde fundet Sted i Slutningen af April. Det skulde, foretaget Nord for Lys af 4. og 6. Armé, føre til Erobringen af de dominerende Højder mellem Poperingen og Bailleul saavel som af Højdeplateauet ved Hazebrook.

Under Konferencen ved Hærgruppe Rupprecht den 18. om Formiddagen fik jeg de første Meldinger om, at Franskmændene ved et overraskende Tankangreb var brudt ind Sydvest for Soissons. Samtidig meddelte Hærgruppen Tyske Kronprins, at den ogsaa havde sat de Tropper, der var bestemte til Fortsættelsen af Angrebet op ad Ardre, i første Række. 20. Inf. Div., i March pr. Automobil mod Kampterrainet. Jeg gav selv straks Befaling til 5. Inf. Div., der var indkvarteret Nordøst for St. Quentin til Disposition for den øverste Hærledelse, og hvis hurtige Afsendelse pr. Jernbane var forberedt i alle Retninger, om at køre med Jernbanen over Laon til Terrainet tæt Nordøst for Soissons. Tunnelen dér var bleven færdig.

Jeg fuldendte — selvfølgelig i den største Spænding — Konferencen ved Hærgruppen Rupprecht og kørte tilbage til Avesnes. I hine Dage saa jeg Kronprins Rupprecht for sidste Gang. Forholdet imellem os var ogsaa denne Gang — som altid — det bedste.

Jeg ankom til Avesnes Kl. 2 om Eftermiddagen. Generalfeltmarskallen afhentede mig paa Banegaarden. Vi begav os straks ind i Arbejdsværrelset. Situationen var bleven alvorlig paa venstre Fløj af 9. og højre Fløj af 7. Armé.

General Foch havde allerede den 17. angrebet uden Resultat i Kampterrainet i Champagne, i Bjergskoven ved Reims, mellem Ardre og Marne og Syd for Marne og havde fortsat Kampen med lignende Resultat den 18. Sydvest for Reims og Syd for Marne, men paa samme Tid vundet betydeligt Terrain mellem Ourcq og Aisne. Man gik her efter en kort og kraftig artilleristisk Ildforberedelse og Anvendelse af Røggranater over til Storm med saa talrige Tanks, at man aldrig før havde haft saa mange samlet paa et Sted, og i tætte Infanterimasser. Man anvendte herunder for første Gang smaa, lave og hurtigtkørende Tanks, som tillod Virkning af Maskingeværer over Kornet; vore Maskingeværer hindredes af dette i at virke, saafremt de ikke var anbragt paa særlige Forhøjninger. Ogsaa her blev Vaabenvirkningen fra Tankene ringe. Yderligere viste der sig Tanks, der kun tjente til Personbefordring. De kørte gennem vore Linjer og satte deres Passagerer af med Maskingeværer til Dannelse af Maskingeværreder i Ryggen paa os — for dernæst at afhente Forstærkning.

Vort Infanteri havde ikke holdt Stand overalt. Navnlig havde den omtalte Division Sydvest for Soissons, som man ansaa for kampdygtig, givet efter. Det Hul, der opstod her, bredte sig hurtigt videre ud til Siderne, særlig i Retning af Soissons. Ogsaa Syd derfor var der Steder, hvor Stillingen var trykket stærkt tilbage. De tre Divisioner, der

stod i Reserve her, blev ikke sat samlet ind, men formaaede dog, selv om de ikke var friske, at opholde Fjenden paa Højderne Sydvest for Soissons og Vest for Parcy-Tigny saavel som ved Savières. Mellem Ourcq og Marne var Angrebene afslaaede. Forholdene Nord for Ourcq foranledigede en Tilbagebøjning af de Tropper, der kæmpede tæt Syd for denne Flod, hvor Fjenden nu trængte heftigt efter.

Saaledes omtrent var den Situation, jeg forefandt i de første Eftermiddagstimer i Avesnes. Det drejede sig om et stort Modangreb fra General Fochs Side imod vor mellem Soissons og Reims fremspringende Bue. Der var ogsaa trukket engelske Divisioner frem hertil. Tyngdepunktet for det fjendtlige Angreb laa i Retning af Soissons og Sydvest for Reims, ned ad Ardre. Det var umiskendeligt Fochs Hensigt at snøre denne Bue af. Ved Ardre var Angrebet forpurret, ved Soissons havde det vundet betydeligt Terrain. Alle de Modforholdsregler, som kunde foretages, var under Udførelse. Øverste Hærledelse kunde foreløbig ikke yderligere hjælpe.

5. Inf. Div., der var under Transport til Egnen Nordøst for Soissons, maatte forlægge sin Udladning tilbage til Ailettedalen, da fjendtligt Artilleri meget snart beskød Banegaarden Nordøst for Soissons. Dens Ankomst blev derved forsinket, hvilket var ret uheldigt.

20. Inf. Div. kunde være samlet og paa Plads den 19. om Aftenen. Ved Troppetransport paa Motorvogne kunde man jo kun befordre Infanteri uden Heste og Køretøjer; alt øvrigt maatte marchere. Divisionen var altsaa fuldstændig opløst, Infanteriet uden regelmæssig Forplejning. Dette maatte man stadig tage Hensyn til ved Anvendelsen af Divisionerne.

Med de andre Divisioner, som Hærgruppen Tyske Kronprins havde sat i March, kunde man først regne senere. De kom ligeledes paa Motorvogne.

Iøvrigt maatte man afvente Situationens Udvikling. De Tropper, der stod Syd for Marne, kunde ikke trækkes tilbage over Hals og Hoved. Det maatte, af Hensyn til de trufne Anordninger, have sit Forblivende med Befalingen til Tilbagetog til den nordlige Bred af Marne Natten mellem den 20. og 21. Juli. Der maatte ikke komme Uro i Afdelingerne. Heraf fulgte en længere Fastholden af Terrainet Vest for Château-Thierry, der først maatte rømmes ved Opgivelsen af den sydlige Marnebred.

Som Følge heraf var det nødvendigt at holde Stand Sydvest for Soissons og ved Ardre. Vi maatte modtage den afgørende Kamp i de nærmeste Dage. Først saa kunde der fattes vidtgaaende operative Beslutninger.

Hærgruppen Rupprecht fortsatte med sine Angrebsforberedelser. Den maatte kun indrette sig paa at afgive nogle Divisioner. Angrebet vilde ogsaa da være muligt.

Mine Bekymringer for 18. Armé og højre Fløj af 9. stillede jeg for en Tid i Baggrunden. Fjenden kunde jo dog ikke angribe overalt.

Den 19. Juli var igen en kritisk Dag. Den forløb imidlertid taaleligt. Fjenden vandt i Retning af Soissons ikke mere nævneværdigt Ter-

rain. Længere Syd paa kom han rigtignok over Vejen Soissons—Hartennes, men blev henimod Aften atter kastet tilbage ved et sluttet kraftigt Angreb af 20. Inf. Div. Dermed var Situationen genoprettet dér. Sydvest for Hartennes vandt Fjenden mere Terrain. Noget afgørende vandt han dog heller ikke her. Længere Syd paa i Retning af Château-Thierry forpurredes amerikanske Angreb igen som i de foregaaende Dage.

Syd for Marne og mellem Marne og Ardre brød gentagne stærke fjendtlige Fremstød sammen. Ogsaa i Champagne var det kommet til lokale Kampe.

Alt i alt var Situationen bleven betydeligt gunstigere. Ogsaa Resten af de Tropper, der lod sig overraske den 18., havde almindeligvis kæmpet godt den 19.

Den 20. kunde 5. Inf. Div. være paa Plads Sydvest for Soissons, nye Divisioner ogsaa ved Ourcq.

Jeg skaffede mig Underretning om Aarsagerne til Uheldet den 18. Afdelingerne havde ikke mere troet paa et Angreb. En Divisionskommandør, som jeg kendte, meddelte mig, at han den 17. havde været i de forreste Linjer og havde faaet Indtrykket af den dybeste Fred hos Fjenden. Faktisk har de franske Tropper først faaet Angrebsbefalingen bekendtgjort nogle faa Timer før Angrebets Begyndelse. Efterretninger, der kom over til vore Linjer umiddelbart før Kampens Begyndelse, trængte ikke mere igennem. Den raske Fremrykning af de talrige, letbevægelige Tanks gennem de høje Kornmarker øgede Virkningen af Overraskelsen. Hertil kom Divisionernes Svækkelse som Følge af Spansk Syge og ensformig Ernæring. I den Kamplinje, i hvilken de to svage Divisioner var sat ind, herskede der tilmed en vis Udmattelse fra de tidligere Kampe. Alt dette uddybede Virkningen af det fjendtlige Overraskelsesangreb. Efter at denne var overvundet den 19., bed Tropperne sig fast.

Af afgørende Betydning var det, at enkelte Divisioner endnu stadig ikke havde formeret deres Artilleri i Dybden paa rette Maade. De vedblev at tænke for meget paa Angrebets Videreføring. Dette var saavist anerkendelsesværdigt, men i deres Situation taktisk forkert.

Følgerne af Overraskelsen havde været en overilet Indsættelse af Reserverne.

Slaget mellem Aisne og Marne krævede Enhed i Ledelsen. Venstre Fløj af 9. Armé Syd for Aisne blev igen underlagt 7. Armé.

Paa Hovedangrebsstederne Syd for Soissons og Sydvest for Reims afværgede vi, i det væsentlige med godt Resultat, den 20. og 21. stærke fjendtlige Masseangreb, ved hvilke der igen var indsat en Mængde Tanks.

Tilbagedragningen af Tropperne Syd for Marne til den nordlige Bred Natten til den 21. forløb i mønsterværdig Orden. Det kom dem til Gode, at Franskmændene ikke havde angrebet her den 20. Deres Fremstormen tidligt den 21. blev et Stød ind i allerede rømmede Stillingen.

Efter Tilbagedragningen af de tyske Tropper fra den sydlige til

den nordlige Marnebred blev Linjerne mellem Ourcq og Marne og mellem Marne og Ardre i Løbet af de næste Dage rettede ud, for at man derved kunde opnaa visse lokale Forbedringer.

Den 22. indtraadte der en Kamppavse. Det fjendtlige Stød var definitivt opfanget. Afgørelsen af Slaget var faldet ud til vor Fordel.

Øverste Hærledelse stod i disse Dage foran tunge Beslutninger. Situationen ved 7. Armé i den mod Marne fremspringende Bue var, ganske bortset fra Frontens meget ugunstige Form, alvorlig paa Grund af Forbindelserne bagud.

Det var ikke mere muligt at gennemføre en sikret Transport mellem Aisne- og Vesledalen. Kurven Øst for Soissons laa under den virksomme Ild fra langtrækkende Skyts; den, der var under Bygning længere mod Øst, og paa hvilken der blev arbejdet under Højtryk, var endnu ikke færdig og var tilmed kun en Nødhjælp. De andre Forbindelser havde ingen Betydning ved Troppebevægelser. Herefter maatte Forstærkninger til 7. Armé udlades i Aisnedalen eller endnu længere mod Nord og blev trætte, før de kom til Kampfronten. Nødvendigheden af at have stadige Afløsninger, ligesom det havde været Tilfældet i Somme- og Flandernslaget, var uomgængelig. Der skulde ogsaa beforders lignede Mængder af Ammunition og øvrigt Krigsmateriel foruden de øvrige Forsyninger. Dette kunde Jernbaneforbindelserne bagud ikke præstere. Vi havde hverken Automobiles nok eller Benzin nok til at opveje disse Mangler. Vi maatte stadig under de ugunstigste Forhold kæmpe mod en Fjende, der raadede over de bedst tænkelige Forbindelser.

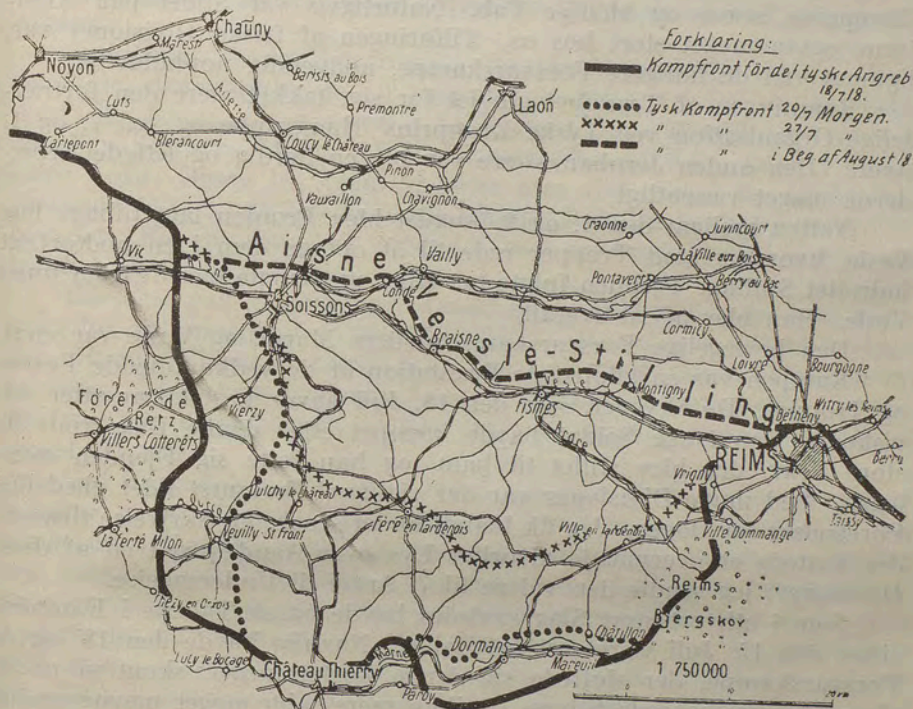
At vor strategiske Situation var betænkelig i denne Bue, lod sig ikke modsige. Ethvert heldigt fjendtligt Resultat ved Soissons eller ved Ardre kunde blive af den mest vidtrækkende Betydning. Det var ikke muligt at holde Buen i Længden, et nyt Slag imod Reims syntes udsigtsløst.

Jeg sendte Officerer, deriblandt ogsaa General v. Loszberg, til Kampfronten, for at de skulde give mig et Overblik over Forholdene dér. Det var aabenbart, at Førere og Tropper ved Soissons endnu stod under Indtrykket af Kampene den 18.; ogsaa Troppernes Livsbetingelser blev overalt skildrede som meget slette. Taktisk havde »Forterrainet« ikke bestaaet sin Prøve ved Tilbagetogskampene. Opgivelsen af det bragte for let Uorden i den bagvedværende Hovedmodstandslinje.

De Skildringer, som Øverste Hærledelse modtog, førte den d. 22. ved Aftenstid til den Beslutning at fastsætte Tilbagedragningen af Tropperne fra Marne til en Linje Fére en Tardenois—Ville en Tardenois til Natten mellem den 26. og 27. Juli. Selvfølgelig var der stadig Forbindelse mellem mig og Hærgruppen Tyske Kronprins og 7. Armé. I den betegnede Linje skulde der ydes en kortvarig Modstand, naar Fjenden paany vilde støde frem med sine Masseangreb. Dette maatte koste ham meget. Tilbagetoget bag Vesle, den lige Linje mellem Soissons og Reims, maatte først foreligge i Begyndelsen af August. Før dette skete, maatte Rømningen af Terrainet Syd for Vesle, navnlig selve Vesledalen, fuldføres. De rige Forraad dér behøvede vi for at leve.

Ved vor Tilbagegang forkortedes vor Front; vi, men ogsaa vore Modstandere, fik frigjort Kræfter, med hvilke de kunde angribe paa andre Steder. Den stærke Svækkelse ved 18. Armé og paa højre Fløj af 9. Armé lod sig nu ikke mere forsvare. Den maaatte hæves ved Tilførsel af Forstærkninger. Disse kunde kun tages fra Kronprins Rupprechts Hærgruppe.

Angrebet i Flandern kunde ikke bringe noget hurtigt og afgørende Resultat. Alt tydede paa, at Fjenden var forberedt paa det. Der-

Skitse 40: Forsvarskampen mellem Soissons og Reims i 1918.

som han ogsaa veg ud her ligesom Øst for Reims, saa formaaede vi ikke at tilkæmpe os en Afgørelse. Blev han, var hans talrige Reserver i Stand til at opholde os ligesom den 10. og 11. Juni i Retning af Compiègne. Øverste Hærledelse besluttede at opgive dette Angreb, lade Hærgruppen Rupprecht gaa over til Forsvar og trække Forstærkning fra den til 18., 9. og 7. Armé; den var ogsaa fuldt ud i Stand hertil.

De nødvendige Befalinger udgik. Om og hvorledes det vilde lykkes at genvinde Initiativet efter Indrykningen i Veslestillingen, kunde jeg ikke nu gøre mig Regnskab for. Hertug Albrechts Hærgruppe fik Ordre til at forelægge Angrebsplaner.

Øverste Hærledelse ophævede Bestemmelserne angaaende Forterrænet for 7. og 1. Armés Kampe og ogsaa for eventuelle senere Tilbageetogskampe.

Den 23. fulgte der igen et ualmindelig stærkt Angreb, der i Hovedsagen blev sejrrikt afvist over hele Fronten.

I de næste Dage fandt der kun lokale Fremstød Sted, der strandede overalt.

Natten mellem den 26. og 27. blev Tilbagedragningen af Linjen fra Marne nordpaa gennemført planmæssigt og i den største Orden. General Foch skred de næste Dage til nye heftige og atter resultatløse Angreb, der kun vandt lidt Terrain i det for os ugunstige Højdeterrain Nordvest for Fére en Tardenois. Fjenden havde efter Meldinger fra Tropperne svære og blodige Tab. Naturligvis var Slidet paa Kræfterne ogsaa meget stort hos os. Tilføringen af friske Divisioner var, ligesom ved de tidligere Forsvarskampe, nødvendig uopholdelig.

Rømningen af Terrainet gik let for sig, takket være den fortræffelige Organisation ved Tyske Kronprins' Hærgruppe og ved 7. og 1. Armé. Den anden Jernbanekurve var bleven færdig og lettede Arbejderne meget væsentligt.

Natten mellem den 1. og 2. August blev Fronten lagt tilbage bag Vesle, hvor der stod Tropper rede til at optage dem i en nødtørftigt indrettet Stilling. Fjenden fulgte tæt efter og trængte haardt frem imod Vesle. Han blev afvist overalt.

Den bevægelige Forsvarskamp mellem Marne og Vesle var endt.

Kampen var en glimrende Præstation af de vedkommende Førere og Tropper. De Skygger, som den 18. Juli havde kastet, var atter udvaskede. Den tyske Soldat havde kæmpet efter denne Dag trods de store Krav, der blev stillet til ham, og han følte sig Fjenden overlegen. Ved nogle Divisioner var der rigtignok kommet lidet glædelige Foreteelser for Dagen. Jeg fik blandt andet senere en Skrivelse tilsendt, der kastede et overmaade alvorligt Lys over Aanden ved en af disse Divisioner; jeg sendte den videre til 7. Armé til Undersøgelse.

Som i ethvert stort Slag saaledes havde ogsaa Tabene i Kampene siden den 15. Juli været ret betydelige. Navnlig havde den 18. og de Forsvarskampe, der sluttede sig dertil, kostet meget, skønt vi under disse fik vore saarede tilbage og ikke mere tabte noget nævneværdigt Antal Fanger. Afgangen ved Kampen havde været saa stor, at vi maatte beslutte os til at opløse henved ti Divisioner og give deres Infanteri til Udfyldning af Rammerne. De øvrige Vaaben blev i alt væsentligt opretholdt.

De Divisioner og øvrige Tropper, der var trukne ud af Slaget, blev fordelt bag hele Vestfronten. Der begyndte hermed fra Slutningen af Juli en ganske overordentlig stærk Jernbanetransport, der yderligere voksede betydeligt i Begyndelsen af August og fra da af ikke blev mindsket. De Afdelinger, der var stærkt medtagne, skulde reorganiseres, hvile ud og gives Fasthed paany.

Det var ikke lykkedes for mig at komme til rigtig Klarhed over de fjendtlige Tab efter d. 15. Juli. De maa imidlertid have været store som Følge af Ententetroppernes Massetaktik og kan paa ingen Maade have været ringere end vore Tab. Ogsaa Entente-Arméerne havde lidt; Slaget maatte have kostet Fjenden ligesaa meget som os. Frankrig havde

indsat paafaldende mange Senegalesere og Marokkanere og derved forsøgt at skaane Landets egne Børn. De 6 amerikanske Divisioner, som var satte ind i Slaget, havde i Særdeleshed lidt meget uden at faa noget ud deraf. Der synes at være bleven opløst en Division for atter at faa udfyldt Rammerne. Trods Amerikanernes gode Vilje og Kamplyst fremgik deres ringe Kampværdi deraf, at to tapre tyske Divisioner, som jeg hidtil kun havde anslaaet til at være af Middelværdi, 201. Inf. Div. og 4. Ersatz-Div., gennem flere Uger udholdt Hovedstødet af meget overlegne amerikanske Kræfter.

De engelske og italienske Divisioner havde ogsaa haft meget stor Afgang.

Imidlertid havde Hærgruppen Rupprecht indstillet sig paa Forsvar, idet den indsatte de for Angrebet bestemte Divisioner og afløste dem, der længe havde været i Stillingen. Dens Batailloner var paa taalelige Styrker. Mange af Divisionerne havde ikke været i Kamp siden April. Ogsaa 18. Armé og højre Fløj af 9. Armé var bleven forstærkede. 18. Armé havde hidtil kæmpet mindre heldigt i Avresbrohovedet. En Division, der stod dér paa en bred Front, var bleven trykket tilbage mod Floden.

Forsøget paa at gøre Ententionerne fredsvillige gennem tyske Sejre før Ankomsten af de amerikanske Forstærkninger var ikke lykkedes. Hærens Slagkraft havde ikke strakt til til at ramme Fjenden afgørende, inden Amerikanerne kom til Stede med betydende Kræfter. Jeg var mig klart bevidst, at vor Helhedssituation derved var bleven meget alvorlig.

Ved Begyndelsen af August var vi paa hele Fronten gaaede over til Forsvar og havde indstillet Angrebet. Først naar de Divisioner, der havde taget Del i de sidste Kampe, var restituerede, kunde der træffes nye Beslutninger. En Pause i Operationerne bød intet bemærkelsesværdigt; slige Pauser var ogsaa indtraadte efter Afbrydelsen af de store Angreb den 21. Marts og 27. Maj. Kampene siden den 15. Juli havde ikke kostet os mindre end disse Angreb. Ønsket om Ro var vel begrundet nu som før. Men om Fjenden vilde lade os have Ro, var nu tvivlsomt.

Jeg regnede med Fortsættelse af de fjendtlige Angreb enten mod Vesle, som Fjenden koncentrerede sig kraftigere og kraftigere imod, eller med en Udstrækning af dem til Terrainet mellem Aisne og Oise, foran hvilket Fjenden stod med stærke Kræfter i Forventning om et tysk Angreb. Endvidere ansaa jeg Fremstød mellem Oise og Somme for mulige, maaske ogsaa mod vore Stillinger ved Albert og i Sletten ved Lys, samt endelig i Sundgau. Men jeg antog, at det kun vilde dreje sig om sekundære Angreb, thi ogsaa Fjenden var medtaget, og det i det store og hele ikke mindre end vi. Som ventet fandt der ogsaa Angreb Sted. At der derud af senere udviklede sig en stor Kamp over hele Fronten, laa i det væsentlige i de betydelige fjendtlige Resultater den 8. og 20. August. Disse maatte overtøge Fjenden om, at vi ikke mere var de gamle, og opfordre ham til at fortsætte Kampen.

I Begyndelsen af August haabede jeg bestemt paa at kunne afslaa

de forestaaende relativt mindre Angreb og paa Muligheden af at kunne føre Modstød, omend indenfor snævrere Rammer end hidtil. Selv i de mest alvorlige Situationer var det hidtil lykkedes at finde strategiske Udveje; der var for mig ingen Grund til at antage, at det ikke skulde lykkes denne Gang.

I Forventning om de nye Kampe blev der indskudt en ny Hærgruppe, som skulde overtage Befalingen over 2., 18. og 9. Armé. General v. Boehn fik Kommandoen med General v. Loszberg som Generalstabschef. Denne Kommandoinddeling skulde træde i Kraft mellem den 10. og 15. August. Endnu i de første Augustdage kunde jeg udtales til General v. Boehn, at jeg haabede at kunne overgive ham en fast Front. Desværre skulde Begivenhederne ikke give mig Ret.

Viste det sig, at vor Front var modstandsdygtig, vilde der være afgørende Beslutninger at træffe sammen med Rigskansleren, som iøvrigt til Stadighed var underrettet om Begivenhederne paa Fronten. Jeg turde ikke skjule for mig selv, at jeg derved maatte begrave mange lyse Forhaabninger. Mens jeg endnu var optaget af disse Tanker, ramte Slaget den 8. August mig.

1870

1870
1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

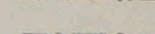
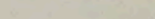
1883

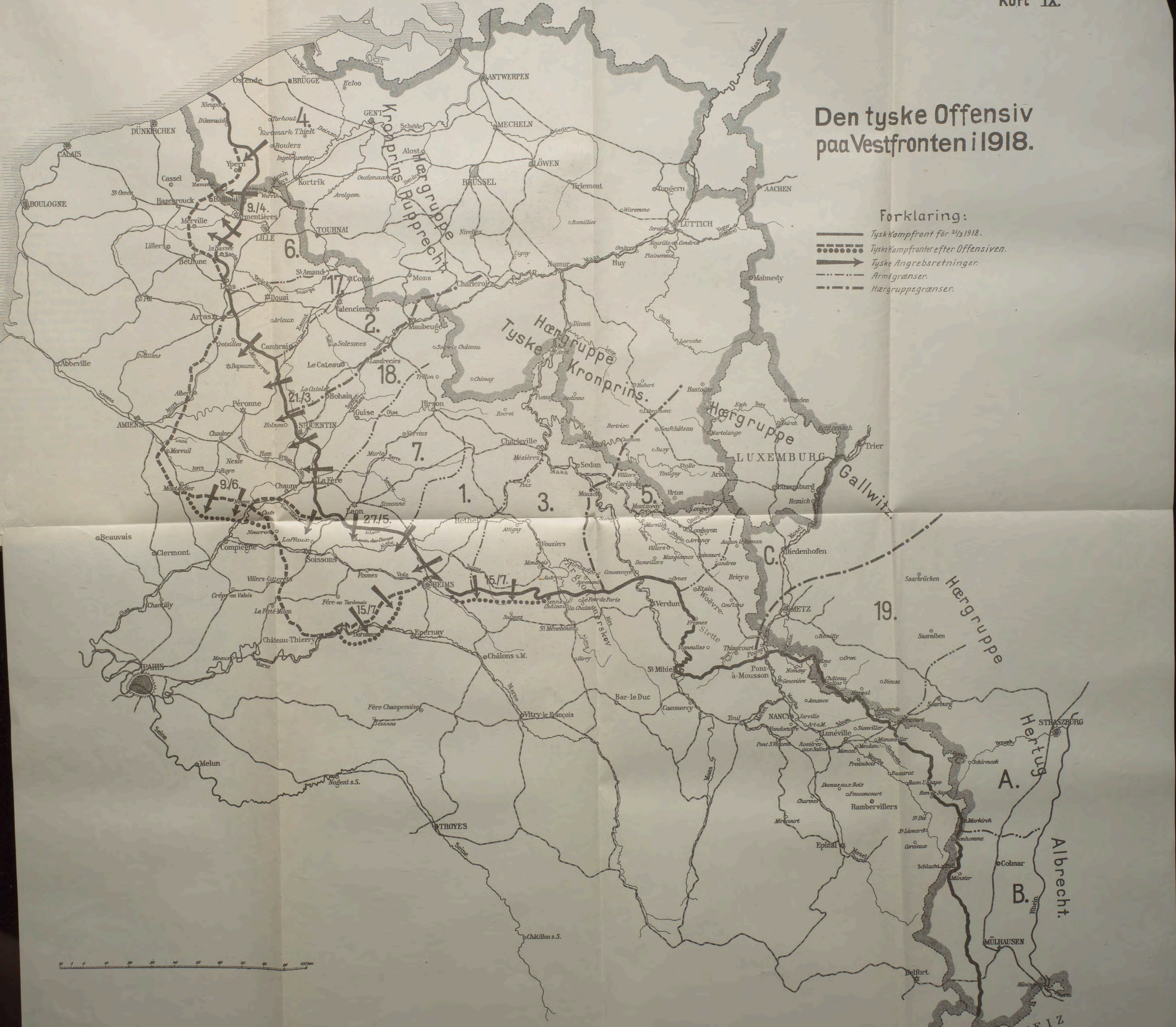
1884

1885

Den tyske Offensiv paa Vestfronten i 1918.

Forklaring:

- Tysk Kampfront for 21/3 1918.
- Tyske Kampfronter efter Offensiven.
- Tyske Angrebsretninger.
- Armégrænser.
- Hærgruppegrænser.

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 km

Slutkampen i Sommeren og Efteraaret 1918.

(Kortbilag X og VII).

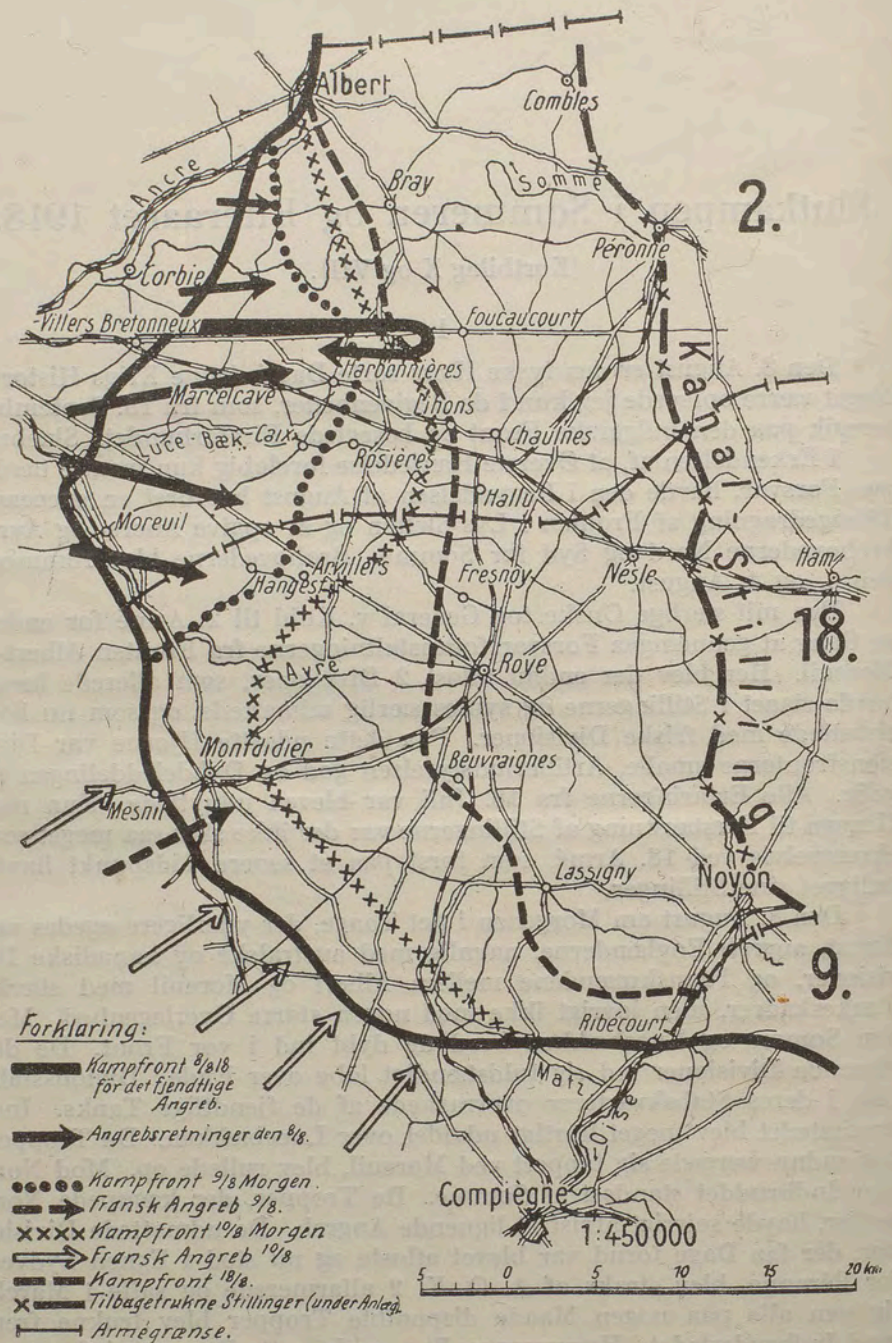
I.

Den 8. August er den tyske Hærs sorte Dag i denne Krigs Historie. Noget værre oplevede jeg kun i de Begivenheder, som fra 15. September foregik paa den bulgarske Front og beseglede Fireforbundets Skæbne.

I Erkendelsen af, at Øverste Hærledelse foreløbig kun maatte tænke paa Forsvar, havde den i Begyndelsen af August beordret en successiv Tilbagedragning af Fronten i Lys-Sletten og at opgive Ancre- og Avrebrohovederne Nord og Syd for Somme. Brohovederne blev rømmede den 3. og 4. August.

Paa mit særlige Ønske tog General v. Kuhl til 2. Armé for endnu en Gang at gennemgaa Forsvarsforanstaltningerne fra Fronten Albert—Moreuil. Her blev der endnu afløst 2 Divisioner, som allerede længe havde staaet i Stillingerne og syntes særlig udmattede, og som nu blev erstattede med friske Divisioner. Paa dette udsatte Hjørne var Divisionsfronterne smalle, Artilleriudstyrelsen god og Dybdeledningen rigelig. Alle Erfaringerne fra 18. Juli var bleven udnyttede. Kun med Hensyn til Forstærkning af Stillingerne var der ikke sket saa meget som eksempelvis ved 18. Armé, som først paa et senere Tidspunkt havde indtaget sine Stillinger.

Den 8. August om Morgenen i tæt Taage, der yderligere øgedes ved Kunst, angreb Englænderne, navnlig med australske og kanadiske Divisioner, og Franskmændene mellem Albert og Moreuil med stærke Tankeskadrer, men iøvrigt ikke med nogen større Overlegenhed. Mellem Somme og Lucebækken brød de dybt ind i vor Front. De dér staaende Divisioner lod sig fuldstændigt løbe over Ende. Divisionsstabe blev i deres Stabskvarterer overraskede af de fjendtlige Tanks. Indbrudsstedet blev meget hurtigt udvidet over Lucebækken. De Tropper, der endnu vægede sig tappert ved Moreuil, blev rullede op. Mod Nord blev Indbruddet standset af Somme. De Tropper, der kæmpede Nord herfor, havde sejrrikt afvist et lignende Angreb. De udmattede Divisioner, der faa Dage forud var blevet afløste og nu stod i Egnen Sydvest for Péronne, blev straks af A. O. K. 2 allarmerede og satte i March, ligesom alle paa nogen Maade disponible Tropper blev trukne frem mod Indbrudsstedet. Hærgruppen Rupperecht satte Reserver i Gang pr. Bane. 18. Armé greb med sine Reserver fra Sydøst direkte ind i Kampen og skød andre frem i Egnen Nordvest for Roye. Ogsaa 9. Armé

Skitse 41: Slaget mellem Somme og Oise i 1918.

maatte, truet som den selv var, paa min Befaling afgive af sine Styrker. Naturligvis hengik der Dage, inden Tropperne kunde indtræffe fra de forskellige Steder. I den størst mulige Udstrækning blev der benyttet Automobilkolonner til deres Transport.

Allerede i de første Formiddagstimer den 8. August dannede jeg mig et fuldstændigt Billede af Situationen. Det var meget trist. Jeg sendte øjeblikkeligt en Generalstabsofficer ud paa Kamppladsen for at faa en Mening om Troppernes Tilstand.

Det lykkedes 2. Armés Reserver Syd for Bray at bringe en videre Fremtrængen af Fjenden mod Péronne til Standsning. I Retning af Roye havde Fjenden vundet Terrain til omkring Arvillers; Syd for Avre maatte vor Front bøjes tilbage fra Montdidier at regne.

Seks à syv tyske Divisioner, som kunde regnes for at være fuldt ud kampkraftige, var komplet ødelagte. Tre à fire og Resterne af de slaaede stod parat til at lukke det store Rum imellem Bray og Roye.

Situationen var overmaade alvorlig. Ifald Fjenden fremdeles angreb blot nogenlunde kraftigt, kunde vi ikke mere hævde os Vest for Somme. Her maatte 2. Armé imidlertid holde Stand, medens 18. Armé, idet den lod sin venstre Fløj blive fremme paa Højderne ved Matz, med sin højre Fløj gik tilbage til Roye. Denne Bevægelse var berammet til Natten mellem 9. og 10. August. Lykkedes den ikke, vilde der desværre her være Mulighed for en stor fjendtlig Sejr.

Den 9. August vandt Fjenden, der til Held for os ikke nu lagde samme Angrebskraft for Dagen, ganske vist atter Terrain, ligesom ogsaa 2. Armé Nord for Somme maatte trække sin Front noget tilbage, men det lykkedes den Syd for Somme at danne en sammenhængende, om end kun tyndt besat Front. Tropperne kæmpede betydeligt bedre, end Divisionerne mellem Somme og Lucebækken havde gjort Dagen forud. Særlig bemærkelsesværdig var den gode Holdning, som de Divisioner udviste, der kort før Slaget var bleven afløste paa Grund af Udmattelse. Terrainet Nordvest for Roye blev hævdet. 18. Armé kunde Natten til den 10. udføre sin vanskelige Bevægelse. Den næste Morgen angreb Franskmændene heftigt 18. Armés hidtidige Stilling, som nu planmæssigt blev opgivet ogsaa af Arrièregardeerne. Naturligvis maatte Arméen efterlade meget Materiel.

Forholdene mellem Somme og Oise havde ændret sig ikke saa lidt til Gunst for os ved 2. Armés Standhaftighed og ved 18. Armés Tilbage-dragning af Fronten Natten til den 10. Desuden var der indtruffet Reserver, som nu afstivede 2. Armés Front.

Den 10. og 11. blev der Syd for Albert og mellem Somme og Avre ganske vist kæmpet forbitret, men dog heldigt om vore Stillinger, medens Fjenden mellem Avre og Oise trængte heftigt paa og havde mere Fremgang.

De følgende Dage blev der kæmpet haardt paa flere Steder af hele Kampfronten. Atter stod vore Tropper fast, men 2. Armé var medtaget, medens 18. Armé stadig havde sin fulde Forsvarskraft.

Kraftforbruget ved 2. Armé havde været meget stort. Ogsaa dens Reserver var ved Indsættelsen bleven meget medtagne. For nogle Divi-

sioners Vedkommende havde man maattet sætte Infanteriet an lige fra Automobilerne, medens deres Artilleri maatte sættes ind paa andre Punkter. Afdelingerne var meget stærkt sammenblandede. Det maatte forudses, at der vilde være Brug for yderligere en Række Divisioner for at styrke 2. Armé, selv om Fjenden skulde angribe paany, hvad vi dog ikke kunde regne med. Vore Tab havde navnlig af Fanger desuden været saa store, at Øverste Hærledelse atter stod foran den Nødvendighed at maatte opløse flere Divisioner for at skaffe Erstatning. Vore Reserver blev mindre. I Modsætning hertil havde Fjenden kun haft meget ringe Tab. Styrkeforholdet havde i høj Grad ændret sig til Ugunst for os og maatte blive desto mere ugunstigt, jo flere amerikanske Tropper der indtraf. Der var intet Grundlag for at haabe paa, at vi ved et Angreb kunde forbedre vor Stilling. Det gjaldt altsaa kun om stadigt at holde ud. Vi maatte nu ubetinget være fattede paa en Fortsættelse af de fjendtlige Angreb. Fjenden var kommen alt for let til det, han havde opnaaet. Hans Radiotelegraf jublede og fortalte med Rette, at den tyske Hærs Moral ikke mere var som før. Fjenden var ogsaa kommet i Besiddelse af en hel Del for ham meget værdifulde Arkivsager. Ententen maatte have faaet et klart Indblik i vore vanskelige Erstatningsforhold, en Grund mere til utrætteligt at fortsætte med Angrebene.

Den Generalstabsofficer, jeg havde sendt ud paa Slagmarken, havde givet mig en saadan Skildring af Tilstanden hos de Divisioner, der i første Række blev ramt af Angrebet den 8., at jeg var højlig alarmeret. Jeg lod Divisionschefer og Officerer fra Fronten komme til Avesnes for med dem at drøfte de nærmere Begivenheder. Jeg fik at høre om Bedrifter af glimrende Tapperhed, men ogsaa om Handlinger, som jeg, det maa jeg sige rent ud, ikke vilde have anset for mulige indenfor den tyske Hær — hvordan vort Mandskab overgav sig til enkelte Ryttere og sluttede Afdelinger til fjendtlige Tanks! En frisk og tappert angribende Division blev af tilbagegaaende Tropper tilraabt med »Skruebrækkere« og »Krigsforlængere«, Ord som ogsaa skulde blive hørte senere hen. Officererne havde paa mange Steder ingen Indflydelse mere, men lod sig rive med. Ved et Møde i Prins Max' Krigskabinet i Oktober gjorde Statssekretær Scheidemann mig opmærksom paa en Divisions Indberetning om Begivenhederne den 8. August, som indeholdt lignende triste Billeder. Jeg kendte ikke denne Beretning, men kunde kun af egen Erfaring bekræfte dens Indhold. En Bataillonschef fra Fronten, som kort før 8. August var indtruffen fra Tyskland med Erstatningsmandskab, førte disse Tilstande tilbage til Tøjlesløsheden i Befolkningen og den Moral, vore Soldater bragte med. Alt, hvad jeg havde frygtet for, alt det, jeg saa uendelig ofte havde advaret imod, var nu blevet til Virkelighed. Vort Kampinstrument havde ikke mere sin fulde Værdi. Vor Krigsdygtighed havde lidt Skade, selv om ogsaa langt det overvejende Antal af vore Divisioner kæmpede helt modigt. Den 8. August konstaterede, at det var Slut med vor Kampkraft og berøvede mig Haabet om at finde strategiske Udveje, som paany kunde vende Bladet i vor Favor. Tværtimod blev jeg overtydet om, at det

sikre Grundlag, som jeg hidtil — saa vidt dette er muligt under Krig — havde kunnet bygge Øverste Hærledelses Foranstaltninger op paa, nu ikke mere eksisterede. Krigsførelsen antog derved, som jeg den Gang udtrykte mig, Karakteren af et ansvarsløst Hasardspil, som jeg altid havde anset for fordærveligt. Det tyske Folks Skæbne var for høj en Indsats at spille om. Krigen maatte bringes til Afslutning.

Den 8. August bragte fuld Klarhed for begge Hærledelser, for den tyske som for den fjendtlige, for mig som ogsaa — efter hans egne Angivelser i »*Daily Mail*« — for General Foch. Det store Ententeangreb, Verdenskrigens Slutkamp, begyndte og blev nu af vore Fjender ført med jo større Energi, desto tydeligere vor Opløsning blev synlig for dem.

Jeg ansaa det for muligt, at Hans Majestæts og Generalfeltmarskallens Tillid til mig var rokket som Følge af Begivenhederne siden 15. Juli; maaske kunde ogsaa en ny Personlighed bedømme Forholdene mere uhildet. Som jeg allerede har omtalt, sagde jeg derfor i dybeste Alvor til Feltmarskallen, at han maatte besætte min Stilling med en anden, hvis han ikke mere havde fuld Tillid til mig eller iøvrigt mente, det var formaalstjenligt. Han afslog det. Ligeledes drøftede jeg en Nybesættelse af min Post med Chefen for Militærkabinettet, i Fald der skulde foreligge nogen som helst Betæneligheder mod min Person. Kejseren viste mig i hine Dage ganske særlig Tillid. Jeg var dybt bevæget, men nærede dog stadig Bekymring for, om Kejseren nu ogsaa opfattede hele Situationen rigtigt. Jeg blev beroliget. Kejseren sagde mig senere, at han, efter at Offensiven i Juli var mislykkedes, og efter den 8. August var paa det rene med, at Krigen ikke mere kunde vindes.

Hærberetningen den 8. om Aftenen gik ganske kort ud paa, at Fjenden Syd for Somme var brudt ind i vore Linjer over en bred Front. Den næste Morgen henvendte General v. Cramon sig til mig fra Baden og meddelte mig, at min Melding havde fremkaldt stor Uro i Wien. Jeg kunde ikke lade Tvivl tilbage om, hvor alvorligt jeg opfattede Situationen. Ikke des mindre bad han mig om at betænke, hvor uheldigt den skarpe Udtalelse af vore Uheld maatte virke paa vore forbundne, som kun var holdt sammen af Tyskland. Dette gentog sig den 2. September.

Det Indtryk, Begivenhederne gjorde paa de forbundne, var meget stærk. Kejser Karl udtalte sin Hensigt om midt i August at komme til Spa.

Af Bulgariens Holdning var der ikke meget at vente. Der var Kabinettet Radoslawow under Trykket af Situationen paa Vestfronten, som Følge af Bukarestfreden og tillige af rent personlige Aarsager bleven afløst af Malinow. Han var ikke nogen Ven af Forbundet; de af ham valgte Ministre var tildels Forbundets udtalte Modstandere og Ententevenner. Medens Malinow blev fjernet, blev de sidste i deres Embeder, da Ententen besatte Bulgarien. Rigskansleren burde have indset Ministeriet Malinows Holdning og overfor Zaren insisteret paa, at det ikke blev dannet med denne S sammensætning. Enkelte Bulgareres Optræden i Schweiz gav derhos adskilligt at tænke paa. Ogsaa det blev

tilladt af os. Det var ikke til at tage fejl af, at Bulgarien bestræbte sig for at skaffe sig Fred. Paafaldende var det ogsaa, at den bulgarske militærbefuldmagtgedede, General Gantchew kun meget sjældent lod sig se i Store Hovedkvarter.

Saasnart jeg havde fuldt Indblik i alle de Forhold, som den 8. August havde affødt, besluttede jeg snarest muligt at faa Lejlighed til at udtale mig overfor Rigskansleren og Udenrigsministeren. Dette fandt Sted allerede den 13. og 14. August i Spa.

Den 13. foregik der en Drøftelse mellem Rigskansleren, Generalfeltmarskallen Statssekretær v. Hintze og mig i Hotel Britannique i Generalfeltmarskallens Værelse. Jeg gav en Oversigt over Krigssituationen, Tilstanden i Hæren og Forholdene hos vore Forbundsfæller og erklærede, at det ikke mere var muligt ved Angreb at gøre Fjenden tilbøjelig til Fred. Ved Forsvar alene vilde dette næppe kunne naas, vi maatte derfor ad diplomatisk Vej hidføre Afslutningen af Krigen. For Tiden holdt Vestfronten, men paa Grund af den Usikkerhed, der var kommen i Kampføringen ved, at nogle Tropper havde svigtet, vilde en Tilbagedragning af Fronten være absolut nødvendig. Jeg haabede dog tillidsfuldt, at Hæren kunde holde sig i Frankrig.

Paa Forbundsfællerne vilde Forholdene paa Vestfronten gøre det ugunstigst tænkelige Indtryk. I denne Sammenhæng fik Aanden i Hær og Folk en endnu mere afgørende Betydning. Jeg udtalte mig meget alvorligt herom. Jeg pegede paa den Skade, Fyrst Lichnowsky havde forvoldt; jeg betonedede paany Nødvendigheden af, at ogsaa vore Statsmænd maatte holde Taler, der var beregnede for Udlandet, og at vi nu endelig ogsaa maatte oprette et Kontor for Rigspropagandaen og Oplysningsarbejdet. Angaaende Stemningen hjemme udtalte Generalfeltmarskallen sig ikke. I Bedømmelsen af Krigssituationen var han mere optimistisk end jeg. Statssekretær v. Hintze drog af det, han havde hørt om Situationen, den klare Slutning, at der maatte indledes Fredsunderhandlinger og at vi maatte indrette os paa at vise en stærkt imødekomende Holdning.

Rigskansleren udtalte sig kun ganske kort om Stemningen i Tyskland uden at fremføre noget bemærkelsesværdigt. Angaaende Lichnowsky-Affairen udtalte han sig meget reserveret og henviste til Rigsretten.

Næste Formiddag var der Konference under Hans Majestæts Forsæde. Først blev Stemningen derhjemme behandlet. Rigskansleren udtalte nogle indledende Ord. Jeg fremkom med de samme Udtalelser om den aandelige Spændkraft som Dagen forud. Derpaa gav Hans Majestæt Ordet til Statssekretær v. Hintze. Denne udtalte sig ikke om Forholdene i Hjemlandet, men gik straks til Omtale af den militærpolitiske Situation, saaledes som jeg den foregaaende Dag havde skildret den, og drog ogsaa den samme Konklusion. Han var synlig grebet, Taarerne traadte ham i Øjnene. Kejseren var meget rolig; han bifaldt v. Hintze og paalagde ham om muligt at indlede en Fredsunderhandling gennem Dronningen af Holland. Han pegede paa Nødvendigheden af at give Folket Besked og af en fast og besluttet Ledelse af Regeringsforretningerne. Rigskansleren udtalte sig for Opretholdelsen af Autoriteten indtil. Traadene maatte knyttes diplomatisk i det rette Moment.

Dermed var Konferencen til Ende. Dybt bevæget rakte jeg Statssekretær v. Hintze min Haand.

I disse Dage var Kejser Karl med Grev Burian og General v. Arz i Spa. Statsmændene skal have drøftet Fredsspørgsmaalet, derunder ogsaa det burianske Fredsskridt. Den Gang hørte jeg intet derom, men fik Underretning senere gennem Statssekretær v. Hintze. Endvidere blev det polske Spørgsmaal behandlet. Grev Burian holdt stadigt fast ved sin Opfattelse. Vi havde forsømt den gode Lejlighed til definitivt at komme til en Forstaaelse med Østerrig. Hans Majestæt tilstræbte imidlertid i Overensstemmelse med Rigskansleren en Løsning, efter hvilken Polen skulde have en Fyrste efter eget Valg og iøvrigt søge sin økonomiske Tilslutning til Tyskland. Paa Grund af disse divergerende Anskuelser var det ikke muligt at naa til en Overenskomst med Østerrig-Ungarn. Hans Majestæts Beslutning var for mig en Kendsgerning, som jeg ogsaa fulgte af Overbevisning. Jeg bemærker herved udtrykkeligt, at Kejseren stedse stod afvisende overfor Tanken om en Personalunion med Polen.

Med General v. Arz blev den almindelige Krigssituation drøftet, saaledes som Begivenhederne havde givet den, derunder ogsaa Nødvendigheden af at forstærke Vestfronten med flere k.-k. Divisioner. Indtil nu var der kun kommet 2. General v. Arz tænkte endnu paa et Angreb i Italien, men mente nu, at den k.-k. Armé ikke kunde holde ud ud over næste Vinter. Det var min sidste Konference med denne General, som jeg skattede højt som Menneske og Soldat.

Efter Kejser Karls Afrejse til Wien tog Generalfeltmarskallen og jeg straks tilbage til Avesnes.

Jeg havde troet, at ogsaa Rigskansleren vilde forlade Spa for paa Grundlag af Konferencen at give Statssekretærene og Rigsdagen fornøden Underretning om Situationen. Det paalaa ham personligt at sørge for Oplysningsarbejdet i Befolkningen. Han forblev imidlertid i Spa og overlod til Vicekansler v. Payer og Statssekretær v. Hintze at tale med Partiførerne Ebert, Gröber, Stresemann, Grev v. Westarp og Wiemer. Disse blev indbudte til at give Møde i Indenrigsministeriet den 21. I den Forhandling, der her fandt Sted, klarlagde Statssekretær v. Hintze den militærpolitiske Situation og kom, i Overensstemmelse med det, der skete i Spa, til den Slutning, at Krigen saa snart som muligt maatte ophøre. Han erklærede, at han vilde knytte alle Traade for at opnaa en Fred. Flere Mænd, som overværede denne Forhandling, fortalte mig siden, at de havde faaet et overordentlig alvorligt Indtryk af vor Krigssituation. Naturligvis paalagde Statssekretæren sig af Hensyn til Krigsførelsen og Fredsskridtet den største Reservation i sin Meddelelser. I begge Henseender vilde det være af uberegnelig Skade, om vi — saaledes som det senere skete — forhandlede vore Hensigter for aabne Døre. Som Følge af Fjendens Natur vilde sligt betyde Fortsættelse af Kampen og Fredsbetingelser, som maatte tilintetgøre os.

Af de samme Aarsager, som havde ledet Statssekretær v. Hintze, var jeg ikke i Stand til paa nogen Maade offentligt at udtale mig om Fredsspørgsmaalet. Med de forskellige Herrer i mine nærmeste Om-

givelser drøftede jeg Skridtet. General v. Bartenwerffer fik Underretning om et Referat fra Statssekretæren angaaende Mødet den 14. August.

Situationen blev af mig drøftet med forskellige af Ministrene. Statssekretær Solf kom i disse Dage til Avesnes. I et Privatbrev fra Weimar fik jeg straks efter Underretning om de Indtryk, han havde modtaget her. Det blev dér fra en Familien Solf nærstaaende Side fortalt, at jeg efter Solfs Mening ikke mere tænkte paa en sejrrig Tilendebning af Krigen, medens Generalfeltmarskallen endnu med Guds Hjælp haabede derpaa.

Ogsaa Vicekansler v. Payer kom til Stede og forelagde mig paa Rigskanslerens Vegne med Hensyn til vor Stilling til det belgiske Spørgsmaal en Formular, der tog Hensyn til vor nu mere ugunstige militære Situation. Jeg tiltraadte den. Jeg troede, den skulde tjene som Grundlag for Udenrigsministeriets Forhandlinger. I Stedet herfor benyttede Vicekansler v. Payer den til en Tale i Stuttgart i September. Den vakte Opsigt paa Grund af den Stilling, den indtog til Belgien.

II.

Dagen efter vor Tilbagekomst til Hovedkvarteret blev meget drøj. Vor Situation paa Vestfronten blev mere alvorlig. Den var den 14., da Hans Majestæt befalede at hidføre Fredsunderhandlinger endnu fæstnet, selv om der ogsaa var kommet en Følelse af Usikkerhed.

General v. Boehn havde efter den 8. August overtaget Kommandoen over sin Hærgruppe — 2., 18. og 9. Armé — nogle Dage før det oprindelig var bestemt. Han og hans Stabschef, General v. Loszberg, fremmede Forsvarsberedskabet i deres Omraade med alle Midler. Slaget mellem Somme og Oise vedvarede endnu ved Midten af August, Fjendens Hovedangrebepunkter laa paa begge Sider af Roye, som dog blev hævdet under svære Kampe. Tildels under Udnyttelse af tidligere Stillinger blev der i Linjen Bapaume — foran Péronne — Somme — foran Ham indrettet og forstærket en tilbagetrukken Stilling, hvis Beliggenhed ogsaa nødvendiggjorde en Tilbagebøjning af 17. Armés venstre Fløj.

Hærgruppen Rupprecht havde i Lys-Sletten lagt de forreste Stillinger af 6. Armé nogle km tilbage, og en yderligere Afspærring af Buen med Opgivelse af Kimmel var under Forberedelse. Ogsaa her opstod der Rygstillinger, idet de tidligere tyske Stillinger blev organiserede paany. Nogen særlig livlig Kampvirksomhed herskede der ikke; kun lejlighedsvis Foretagender fra Fjendens Side forstyrrede Roen, Midt i Maaneden syntes et engelsk Angreb dér at blive sandsynligt. Lige saadan var Forholdene ved 17. Armé. Her mærkedes der efter den 15. Tegn til et Angreb imellem Arras og Ancre, navnlig i Retning af Bapaume. 17. Armé skulde ikke kæmpe i sine forreste Linjer, men optage Kampen i en Stilling, der laa 3—4 km længere tilbage. De forreste Linjer var kun besatte med Fægtningsforposter, som i Tilfælde af Angreb skulde trækkes tilbage paa Hovedstillingen. Der var Mu-

lighed for paa den Maade at gøre Fjendens første Fremløb til intet og rettidigt at erkende hans Angrebshensigt.

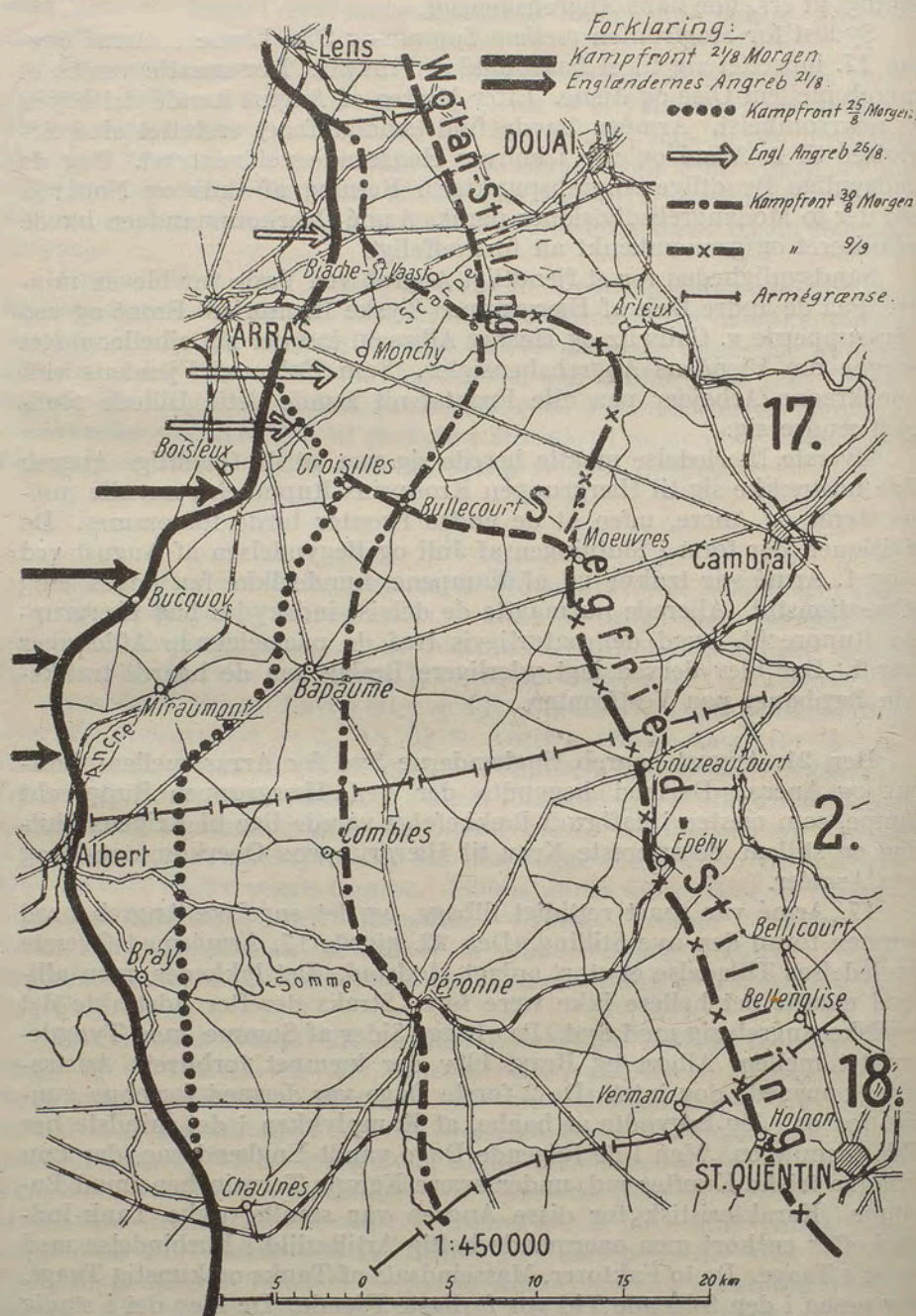
Sydøst for Slagfronten mellem Somme og Oise havde 9. Armé ligesom 17. indrettet sig til et haardnakket Forsvar. Der maatte ventes et Angreb mellem Oise og Aisne. Efter Midten af August kunde det bryde løs naarsomhelst. Arméen havde fuldstændigt faaet erstattet sine Afgivelser til 2. Armé og var i enhver Henseende vel udstyret. Bag de sandsynlige fjendtlige Angrebepunkter i Retning af Cuts og Nouvron stod der to Modangrebsdivisioner parat. Armé-Overkommandoen havde organiseret og gennemtænkt alt fortræffeligt.

Sandsynligheden for et fjendtligt Angreb ved Vesle var bleven mindre. Paa de andre Dele af Hærgruppen Tyske Kronprins' Front og ved Hærgrupperne v. Gallwitz og Hertug Albrecht lod der sig ejheller noget beregne om Fjendens Angrebshensigter. Som Følge af Fjendens vidt fremskredne Arbejder paa alle Frontafsnit kunde dette Billede pludseligt ændre sig.

Øverste Hærledelse maatte berede sig paa, at de fjendtlige Angreb vilde udstrække sig til Hærgruppen Kronprins Rupprecht, navnlig mellem Arras og Ancre, uden at de andre Fronter turde forsømmes. De Divisioner, der først i Slutningen af Juli og Begyndelsen af August ved 7. og 1. Armé var trukne ud af Kampene, kunde ikke faa nogen lang Rekreationstid. Allerede nu maatte de delvist indskydes bag Hærgruppen Rupprecht, hvad der naturligvis traf de paagældende Afdelinger haardt. Der blev derved lagt yderligere Beslag paa de haardt trafikerede Jernbaner paa Vestfronten.

Den 21. August angreb Englænderne Syd for Arras mellem Bois-leux og Ancre. Dermed begyndte der ved Hærgruppen Rupprecht Kampe, som næsten i uafbrudt Rækkefølge varede lige til Krigens Slutning og stillede de sværeste Krav til Hærgruppens Overkommando og dens Arméer.

17. Armé var gaaet rettidigt tilbage, og det engelske Angreb brød sammen foran den nye Stilling. Den 22. gjorde 17. Armé med Øverste Hærledelses Tilladelse et stort anlagt Modstød. Det lykkedes, men alligevel maatte det hellere ikke være ført. Straks derefter udstrakte det engelske Angreb sig mod Syd. Paa begge Sider af Somme, med Tyngdepunktet mellem Albert og Bray, blev der kæmpet forbitret. Australierne opnaaede dog intet. De 2 første Dage var dermed forløbne gunstigt for os. Jeg begyndte at haabe, at Kamplykken i det mindste her vilde tilsmile os. Men i de følgende Dage vandt Englænderne, der kun satte faa friske Kræfter ind, under svære Kampe Terrain hen imod Bapaume. Karakteristisk for disse Angreb var smalle, dybe Tank-Indbrud efter en kort men overmaade heftig Artilleriild i Forbindelse med kunstig Taage. De to Faktorer, Masseindsats af Tanks og kunstig Taage, blev ogsaa i den følgende Tid vor farligste Fjende. De blev det i stadig stigende Grad, jo mere Moralen svækkedes og jo svagere vore Divisioner blev. Indbruddets Dybde, men ikke dets Bredde, blev meget snart erkendt. Rigtigt ansatte Modstød med Reserver udlignede i Reglen

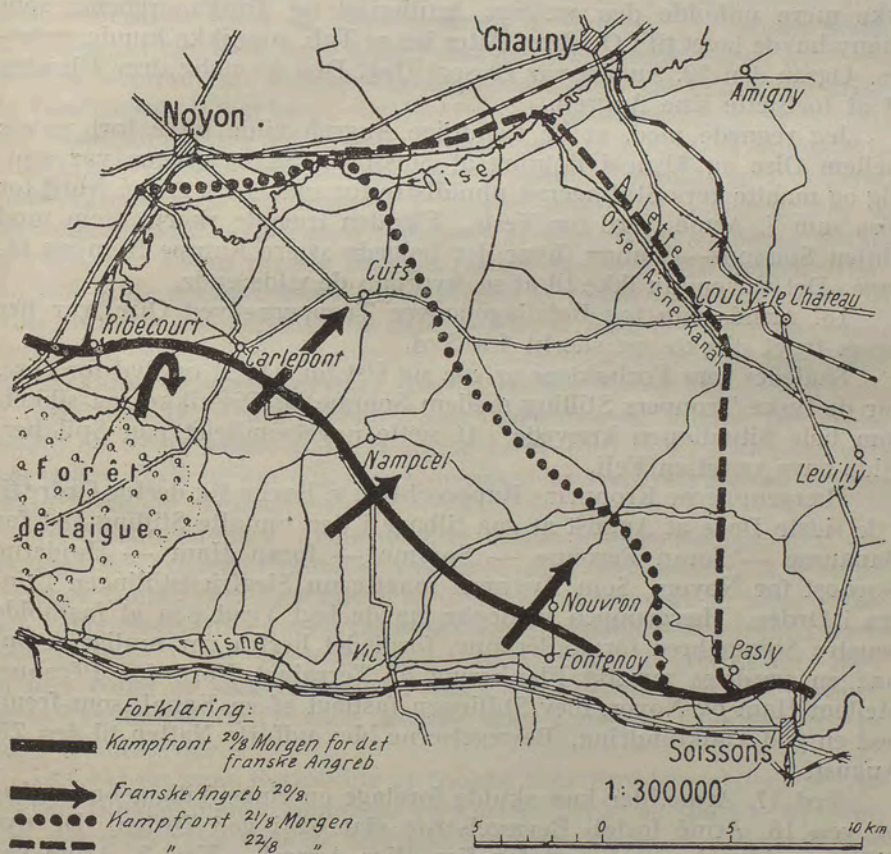
Skitse 42: Forsvarskampen mellem Scarpe og Oise i 1918.

Indbruddene. Men der bestod den Fare, at de stedlige Førere anvendte deres Tropper overilet og ikke samlet.

Under Angrebets videre Forløb lykkedes det Fjenden fra Nord at trykke os bort fra Ancre. Her havde en prøjsisk Division, som ganske vist ikke var bekendt for at være af de gode, fuldstændigt forsaget og bragt Uorden i vor Front. Kampforholdene i Sommeslagets Tragterrain Øst for Albert blev saa meget vanskeligere, som det paa Grund af de slette Jernbaneforbindelser var vanskeligt at faa Reserver frem dertil. Omkring den 25. August blev Situationen dér meget spændt. Det var sikkert, at de fjendtlige Angreb vilde blive fortsatte.

Syd for Somme, ved Vejen til Péronne, var det kun kommet til mindre Angreb. 18. Armé blev uafslædt angrebet, men hævdede sig glimrende. I Overensstemmelse med Begivenhederne Øst for Oise var dens venstre Fløj trukket tilbage nærmere paa Noyon. General v. Hutiers Føring af 18. Armé var ualmindelig rolig; han blev fortræffelig støttet af sin Stabschef, Oberstløjtnant Bürckner.

Mellem Oise og Aisne var det store franske Angreb allerede kom-

Skitse 43: Forsvarsslaget mellem Oise og Aisne i August 1918.

met den 20. August. Allerede den 17. kastedes vore Fægtningsforposter tilbage fra Forterrainet til Hovedmodstandslinjen. Herunder havde disse, som jeg senere erfarede, gjort mere Modstand, end der var rigtigt. Enkelte Divisioners Kampkraft havde derved lidt haardt.

Angrebet den 20. August foregik ganske, som jeg havde formodet. Modangrebsdivisionerne ved Cuts kom dog ikke til at støde. Der opstod her en stor »Bule«, som var meget ubehagelig for Tropperne, der stod med Oise i Ryggen. Ogsaa i Retning af Nouvron brød Fjenden ind. Ved et Angreb af vor gode, tyske Jægerdivision blev han tvunget tilbage, ganske vist ikke fuldstændigt. Ikke heller de øvrige Dele af Hovedmodstandslinjen mellem de to Indbrudspunkter var helt igennem blevet fast i vor Haand. Situationen var bleven saadan, at det ikke mere syntes tilraadeligt at blive staaende foran Oise og Ailette. Øverste Hærledelse maatte beslutte sig til allerede Natten til den 21. at trække 9. Armé tilbage med højre Fløj bag Oise og Natten til den 22. at lade Midten gaa tilbage over Ailette, idet Terrainet Nordvest for Soissons blev fastholdt. Slaget var paany trods alle Forberedelser forløbet uheldigt. Hærens Nerver havde taget Skade. Tropperne kunde ikke mere udholde den vældige Artilleriild og Tankangrebene, som paany havde taget til i Omfang. Atter led vi Tab, som ikke kunde erstattes. Ogsaa den 20. August var en sort Dag! Den formelig drev Fjenden til at fortsætte sine Angreb.

Jeg regnede med, at de fjendtlige Angreb vilde blive ført videre mellem Oise og Aisne i Retning af Soissons. Stødretningen var gunstig og maatte gøre Stillingerne uholdbare for saavel 18. Armé Nord for Oise som 7. Armé Nord for Vesle. Fjenden trængte skarpt frem mod Linjen Soissons—Chauny, hvor der bølgede svære Kampe frem og tilbage. Det var endnu ikke til at se, hvordan de vilde ende.

18. Armé, som tog Befalingen over Tropperne ved Oise, var her ogsaa truet direkte og stærkt fra Syd.

Saaledes som Forholdene artede sig Øst for Albert og Syd for Oise, var de tyske Troppers Stilling mellem Somme og Oise ikke saa sikker, som hele Situationen krævede. At sætte nogetsomhelst paa Spil her, vilde have været en Fejl.

Hærgrupperne Kronprins Rupprecht og v. Boehn fik derfor Ordre til i de sidste Dage af August at gaa tilbage i den omtalte Stilling Øst for Bapaume — foran Péronne — Somme — foran Ham — Højderne Nordøst for Noyon. Som Rygværn maatte nu Siegfriedstillingen bringes i Orden. Hærgruppen v. Boehn havde lagt Vægt paa at fastholde venstre Sommebred foran Péronne, fordi det herfra var muligt at opnaa en særdeles gunstig Flankering af Terrainet Nord for Péronne. Mellem Ham og Noyon blev Stillingen fastlagt af en Kanal, som frembød en god Tankhindring. Bevægelserne blev udførte Natten til den 27. August.

Ved 17. Armé, der kun skulde foretage en ringe Tilbagebevægelse, og ved 18. Armé forløb Bevægelserne glat og i god Orden. De nye Stillinger blev hævdede overfor fjendtlige Angreb. Ved 2. Armé var dette derimod ikke Tilfældet. Nordvest for Péronne fik den nye Front

ikke nogen fast Struktur. Sydvest for Byen prisgav de her staaende Divisioner den venstre Flodbred, hvorved atter Stillingen blev vanskeliggjort for Tropperne paa den nordlige Bred. Der var paany enkelte Divisioner, der svigtede, og dette tærede overordentligt paa andre Troppers Kraft.

Under disse Begivenheder havde Marskal Haig udstrakt sine Angreb mod Nord indtil Scarpe for at komme ind i Ryggen paa Siegfriedstillingen Nord for Linjen Croisilles—Moeuvres. For at gøre det maatte han tage vor Wotanstilling, som var bleven bygget i 1917 og fra Nord strakte sig ned over Biache St. Vaast ved Scarpe Øst om Monchy i Retning af Bullecourt.

Den 26. August begyndte det engelske Angreb ved Vejen Arras—Cambrai.

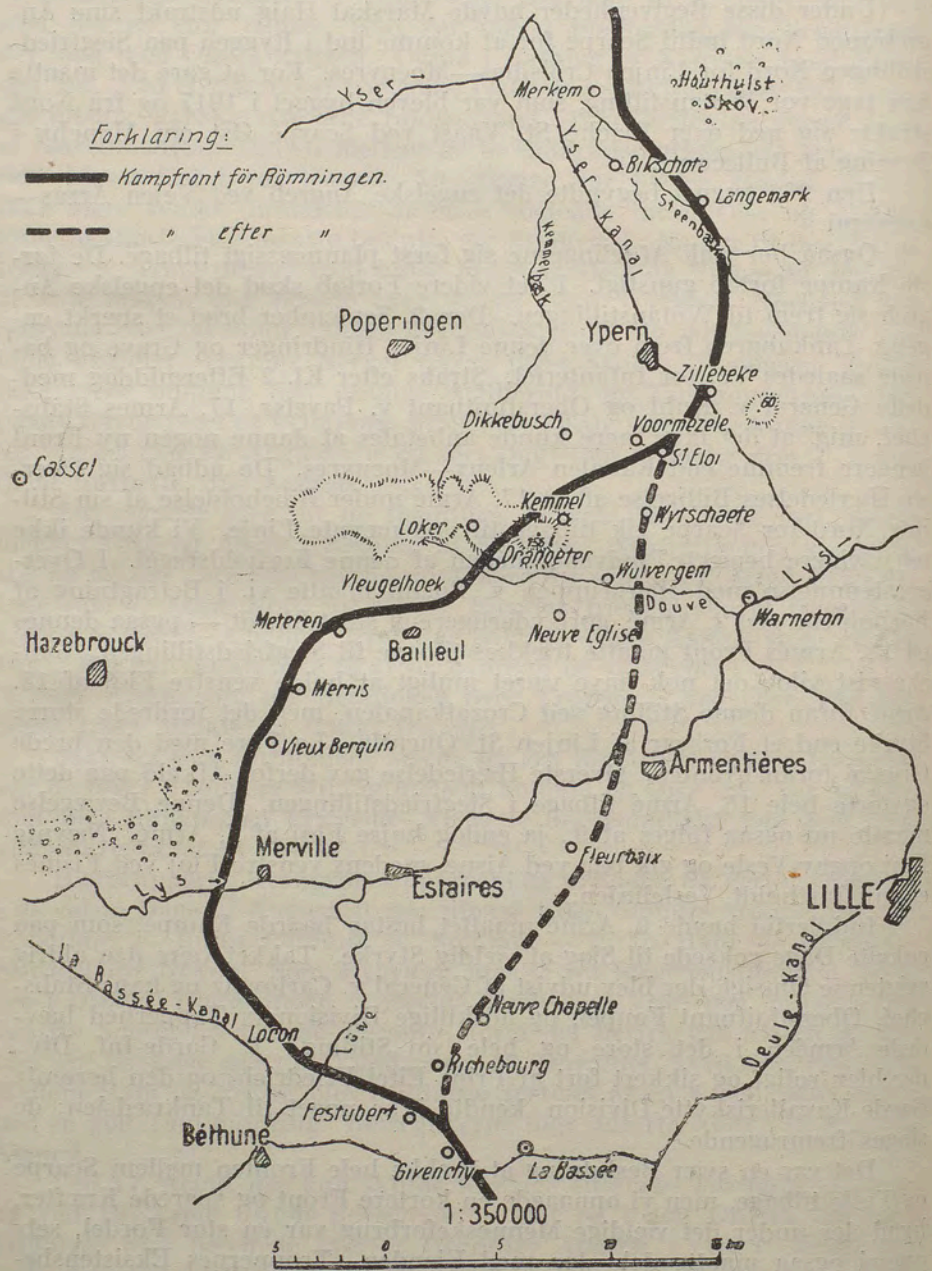
Ogsaa her trak Afdelingerne sig først planmæssigt tilbage. De første Kampe forløb gunstigt. I det videre Forløb skød det engelske Angreb sig frem til Wotanstillingen. Den 2. September brød et stærkt engelsk Tankangreb frem over denne Linjes Hindringer og Grave og bandede saaledes Vej for Infanteriet. Straks efter Kl. 2 Eftermiddag meddelte General v. Kuhl og Oberstløjtnant v. Pavelsz, 17. Armes Stabschef, mig, at det ikke mere kunde anbefales at danne nogen ny Front længere fremme end Kanalen Arleux—Moeuvres. De udbad sig Øverste Hærledelses Billigelse af, at 17. Armé under Bibeholdelse af sin Stilling Nord for Scarpe gik tilbage til den nævnte Linje. Vi kunde ikke uden videre benægte Nødvendigheden af denne Forholdsregel. I Overensstemmelse med Hærgruppen v. Boehn maatte vi, i Betragtning af Forholdene ved 2. Armé, gøre yderligere et stort Skridt — ogsaa dennes og 18. Armés Front maatte trækkes tilbage til Siegfriedstillingen. Ganske vist vilde det nok have været muligt at holde venstre Fløj af 18. Armé foran denne Stilling ved Crozatkanalen, men det fordrede større Styrke end et Forsvar af Linjen St. Quentin—La Fère med den brede Oisedal foran Fronten. Øverste Hærledelse gav derfor Afkald paa dette og førte hele 18. Armé tilbage i Siegfriedstillingen. Denne Bevægelse maatte nu ogsaa følges af 9., ja endog højre Fløj af 7. Armé. Nævnte Fløj opgav Vesle og gik bag ved Aisne, medens venstre Fløj ved Fismes endnu fastholdt Veslelinjen.

Imidlertid havde 9. Armé maattet bestaa haarde Kampe, som paa enkelte Dage voksede til Slag af vældig Styrke. Takket være den aldrig svigtende Omsigt, der blev udvist af General v. Carlowitz og hans Stabschef, Oberstløjtnant Faupel, og adskillige Divisioners Tapperhed hævdede Arméen i det store og hele sin Stilling. 1. Garde-Inf. Div., der blev roligt og sikkert ført af Prins Eitel Friedrich, og den berømte Garde-Kavalleriskytte-Division kendte ikke noget til Tankrædslen; de sloges fremragende.

Det var en svær Beslutning at trække hele Fronten mellem Scarpe og Vesle tilbage, men vi opnaaede en kortere Front og sparede Kræfter, hvad der under det vældige Menneskeforbrug var en stor Fordel, selv om vi ogsaa maatte dele den med Fjenden. Troppernes Eksistensbetingelser i og Øst for Siegfriedstillingen blev bedre, medens Fjenden nu

kom ind i det ugæstmilde Terrain fra Alberichbevægelsen i Foraaret 1917.

Midten af 17. Armé skulde Natten til den 3. trækkes tilbage bag Kanalen Arleux—Moeuvres, medens iøvrigt dens tilbagegaaende Bevægelse skulde udføres i ét Træk efter nærmere Direktiver fra Hærgruppen.

Skitse 44: Römningen af Lys-Buén i 1918.

Ogsaa 4. og 6. Armés i lang Tid forberedte Rømning af Lys-Buen blev nu gennemført for at spare Kræfter.

Samtidigt befalede Øverste Hærledelse efter en Drøftelse med Stabscheferne ved Hærgrupperne Rekognoscering og Forstærkning af en ny tilbagetrukken Stilling, Hermannstillingen, bag ved de to nordlige Hærgrupper. Den skulde begynde Øst for Brügge ved den hollandske Grænse, følge Eeclookanalen mod Syd til Lys, følge denne Flod til Øst for Kortrik, derefter Scheldes øvre Løb til Sydvest for Valenciennes og længere mod Syd Linjen Solesmes—Le Château)—Guise. Sydvest for Marle stødte Hermannstillingen til Hunding—Brunhildstillingen, som blev bygget i 1917 og gik omtrent over Sissonne sur Aisne og derefter fulgte denne Flod mod Nord. Forsvarssystemet havde Øst for Aisne sin Fortsættelse i Hærgruppe Gallwitz' tilbagetrukne Linjer, som afsluttedes med Michelstillingen, der afskar St. Mihielbuen i Woivreletten. De allerede eksisterende Stillinger skulde yderligere forstærkes i den Udstrækning, Arbejdskræfterne tillod.

Endvidere lod Øverste Hærledelse rekognoscere en anden tilbagetrukken Stilling Vest for Linjen Antwerpen—Brüssel—Namur og derfra langs Maas (Antwerpen—Maasstillingen). Fæstningerne i Elsass-Lothringen blev istandsatte. Endelig blev det befalet, at alt ikke direkte nødvendigt Krigsmateriel skulde transporteres bort fra Omraadet Vest og Syd for Hermann-Hunding-Brunhildlinjen, ligesom der skulde forberedes en grundig Afbrydelse af Jernbaner og Veje samt Beskadigelser af Kulgruberne. Lokalteter maatte kun ødelægges, for saa vidt dette tjente umiddelbare taktiske Formaal.

Der blev paabegyndt en omfangsrig Evakuasjon til Tyskland. Til dette Formaal laa Jernbaneforbindelserne særdeles ugunstigt. Mod Nord indsnævredes de af den hollandske Tunge ved Maastricht; vore Anlæg ved Visé havde ikke kunnet ophæve dette. Længere Syd paa løb flere vigtige Linjer sammen paa Strækningen Charleville—Montmédy og frembød her et særligt gunstigt Maal for fjendtlige Flyverangreb.

Tilførslen fra Tyskland var allerede indskrænket til det allernødvendigste.

Efter at Fronten var trukket tilbage i Siegfriedstillingen, var Øverste Hærledelses rette Plads ikke mere i Avesnes. Vi vendte derfor tilbage til Spa, som vi i Marts havde forladt saa fulde af Tillid og Haab.

Ikke alene vi, men ogsaa Fjenden var overmaade anstrengt; paa mange Steder angreb han stadigt med de samme Divisioner. Ogsaa han maatte have haft store Tab, men han var Angriber, og vi maatte jo nu som i 1917 lade ham hamre løs paa os, hvor det passede ham. Foreteelserne fra disse Kampe gentog sig; vore Tropper kæmpede bedre under Angreb end under Forsvar. Efter Antallet af Divisioner var i Begyndelsen af September Styrkeforholdet gunstigere end Aaret forud, men vore Divisioner var delvis meget svage. Idet vi bibeholdt Maskingeværkompagnierne, maatte vi formere Bataillonerne i 3 i Stedet for 4 Kompagnier. Trosset, der var beregnet paa 4 Kompagnier, svarede ikke mere til den nuværende Forplejningsstyrke. Vi behøvede ikke mere 4 Feltkøkkener pr. Bataillon, 2 à 3 var fuldstændig tilstrække-

ligt. Efter at have opløst en Del af vore Divisioner og eftersom Amerikanernes Indsats paa Fronten øgedes, maatte de talmæssige Forhold blive mere og mere ugunstige for os. Skulkeriet florerede ved Fronten. Mange af dem, der havde været hjemme med Orlov, var derimellem. Orlovsoverskridelserne tog til, Kampfronten blev tyndere besat.

Nu vilde endelig Krigsministeriet i større Omfang lade de betinget fritagne tilgaa Hæren. Det var tvivlsomt, hvad der kunde komme ud heraf. Hvilken Aand vilde de bringe med? Fra Østdivisionerne havde vi for længe siden trukket til, hvad vi kunde bruge til Kampdivisionerne paa Vestfronten. Paa den Tid stod vi bedre paa Østfronten. Sovjetregeringen havde betalt 1. og straks derpaa 2. Rate af den russiske Skadeserstatning, og der var knyttet Forbindelser med Don-Kosakkerne. Det blev derved muligt at gøre endnu nogle Divisioner af ringe Kampværdi disponible — de bestod af ældre Aargange og var ikke indstillede paa Vestfrontens Krav. Skulde Krigen, i Fald Regeringens Fredsbestræbelser ikke kronedes med Held, fortsættes gennem Vinteren og næste Sommer, vilde Udførslen fra Ukraine være et Livsspørgsmaal for Østerrig og os. Afspærringen overfor Bolchevismen havde samme Betydning som før, ligesom vi ogsaa stadig maatte forhindre Dannelsen af en ny Entente-front mod Øst. De 3 afsiddede Kavaleri-Regimenter og de faa Kanoner under General Grev v. der Goltz blev derfor ogsaa i Finland og holdt deroppe trofast Vagt foran Murmanbanen og Petrograds Porte. Vi agtede stadig at gennemføre vore Hensigter overfor det engelske Besættelseskorps i Baku.

Østerrig-Ungarn kunde endnu afgive nogle faa Divisioner til Vestfronten.

Det hele var ingen talmæssig og langt mindre nogen aandelig Krafttilvækst over for Fjendens voksende Styrke og stigende Sejrsstillid. Det var ganske klart, at de bedrøvelige Foreteelser i den tyske Hær ikke tog af, men stadigt vilde øges under de vedvarende Tilbagetog og under den opløsende Indflydelse fra Hjemlandet.

Det blev meget vanskeligt for Øverste Hærledelse at tilføre Hærgrupperne Kronprins Rupprecht og v. Boehn nye Kræfter. Det vilde have været lettere for mig, om Øverste Hærledelse allerede i Slutningen af Juli mere hensynsløst havde ført trætte eller slaaede Divisioner bort fra Fronten ved 7. Armé og nu ved Kamparméerne, navnlig 2. Under Hensyn til Situationens Alvor nærede Øverste Hærledelse ingen Forventninger om at kunne gøre Fjenden villig til Fred ved at kaste Bomber ned over London og Paris. Den gav derfor ikke længere sin Tilslæthed til at bruge en særlig virkningsfuld Brandbombe, som i August var færdig i behørigt Antal og var bestemt til Nedkastning mod de to Hovedstæder. De store Ødelæggelser, der var ventede, vilde ikke mere have haft nogen Indflydelse paa Krigens Forløb som Helhed; Ødelæggelser blot for at ødelægge blev aldrig taalte. Ogsaa Grev Hertling havde bedt Øverste Hærledelse om ikke at bruge disse nye Brandbomber af Hensyn til de fjendtlige Modforholdsregler, der maatte ventes mod vore Byer. Det bestemmende for Beslutningen var dog de paa Krigssituationen hvilende Overvejelser, jeg anstillede.

Nedkastningen af andre Bomber paa London og Paris blev biholdt, for at de fjendtlige Forsvarsmidler kunde blive fastholdt fjernt fra Fronten, og at ikke Tropperne skulde mærke, at vor Kraft var taget af. Men jeg tilskyndede ikke mere dertil. Paris blev svagt bekastet endnu nogle Gange. London kunde vi i denne Tid ikke naa paa Grund af daarligt Vejr.

Aand og Stemning i Hær og Hjemland beskæftigede mig vedvarende i højeste Grad. Da Krigsministeren i August besøgte os i Avesnes, førte jeg ham sammen med Officerer fra Fronten, som endeligt skulde overtale ham om Hjemlandets slette Indflydelse paa Mandstugten. Saavel han som de andre ledende Mænd i Krigsministeriet strittede stadigt imod denne Erkendelse, i hvert Fald mod den fulde Betydning af denne Kendsgerning. Ej heller dette Besøg bar Frugt trods mine indtrængende Opfordringer til Ministeren.

Indadtil kom vore Forsøg paa at drive Propaganda og at rejse vort Folk ikke ud over det første Begyndelsesstadium. Efter at jeg gennem 2 Aar havde trængt paa, besluttede Rigskansleren nu endelig i August 1918 at tilvejebringe en Centralmyndighed for Presse og Propagandatjeneste i Ind- og Udland. Den var ikke underlagt Rigsmyndighederne men knyttet til Udenrigsministeriet som et ulyksaligt Appendix, som fattedes enhver Autoritet. Jeg maatte lade mig nøje med det, der var naaet, eftersom der nu en Gang ikke kunde naas mere. Alle mine ofte gentagne skriftlige og mundtlige Indstillinger og Opfordringer om ved Rigsledelsen at udnævne en Propagandaminister havde været uden Resultat. Kun en Minister eller Statssekretær, som kunde overse hele den militære, politiske og økonomiske Situation, var i Stand til at lede Propagandaens mægtige Kampmiddel, saaledes som Krigen og Tiden krævede. Han alene vilde kunne afgøre, naar, hvor og af hvilke Ressorts der skulde finde offentlige Statsmands-Udtalelser Sted. Han maatte handle efter en i Forvejen nøje overvejet Plan. Oberst v. Haeften, der var en af de ledende Mænd i den nydannede Centralmyndighed, gjorde sig megen Umage for at naa et Resultat. Statssekretær v. Solf holdt efter Henstilling fra ham en særdeles virkningsfuld Tale. Hvad Rigskansleren udtalte paa sin Fødselsdag i Begyndelsen af September, var meget mat. Ogsaa Vicekansleren udtalte sig. Men han fandt ikke Ord som Clemenceau, da de tyske Tropper stod 80 km fra Paris. Da Oberst v. Haeften senere var traadt ind under den nye Rigskansler Prins Max af Baden, skete der overhovedet intet mere med Hensyn til Propaganda, skønt det under Situationens Tryk vilde have været særlig fornødent.

III.

Forholdene paa Vestfronten nærmede sig Højspænding. De havde skærpet sig siden Midten af August, da vi gav vore første Fredstilbud. Endnu var der dog grundet Haab om at kunne holde Stillingen — Flanke og Ryg var jo dækkede i Italien og Macedonien. Men Muligheden for at skaffe en Sejr var ikke mere til Stede. I denne Retning blev den

3. September et Spørgsmaal fra Rigskansleren besvaret. Det blev overbragt af hans Repræsentant i Øverste Hærledelse, Grev Limburg-Stirum, efter at vi havde givet ham Meddelelse om vor Hensigt om at gaa tilbage i Siegfriedstillingen. Grev Limburg-Stirum blev stadig holdt underrettet om alle Forhold. I og for sig var jeg overrasket over Spørgsmaalet, da Rigskansleren siden 13. August fuldt ud maatte kende vor Stilling; men den var forklarlig. Grev Limburg-Stirum var ikke vidende om det, der blev drøftet den 13. og 14. August.

Fra Statssekretær v. Hintze havde Øverste Hærledelse ingen Efterretninger; den vidste kun, at han i Begyndelsen af September var taget til Wien for dér at behandle Fredsspørgsmaalene med Grev Burian. Jeg ansaa en fornyet Forhandling med ham og med Rigskansleren for paa-trængende nødvendig. Den maatte finde Sted i de første Septembere-dage, straks efter at vi var vendte tilbage til Spa. Statssekretær v. Hintze indvilgede, saa snart han var kommen tilbage fra Wien. Rigskansleren afslog at komme under Paaberaabelse af sin høje Alder.

Sammenkomsten i Spa med Statssekretær v. Hintze fandt Sted den 8. eller 9. September. Han erklærede, at Grev Burian havde til Hensigt at rette en Note til samtlige krigsførende Magter og heri opfordre dem til at udtale sig angaaende Fredsspørgsmaalet. Samtidig meddelte han os, at den k.-k. Armé efter de ham i Wien meddelte Oplysninger kun kunde holde ud indtil Vinteren. Fredstrangen dér var i stærk Vækst. Angaaende sine egne Fredsbestræbelser angav Statssekretær v. Hintze, at han med en vis Fortrøstning haabede paa en Mægling af Dronningen af Holland. Hvorpaa han støttede dette Haab, kunde jeg ikke se af hans Udtalelser. Han lovede sig intet som helst Resultat af Grev Burians Forehavende og frygtede, at det skulde virke skadeligt for Dronningen af Hollands Mægling. Han ansaa et bestemt Skridt, som det han havde foretaget i Haag, for bedre. Dette kunde jeg kun slutte mig til; det, Grev Burian vilde, var altfor svævende. Jeg hørte i disse Dage for første Gang noget om dennes Hensigt.

Antagelig paa hans Opfordring havde Kejser Karl gennem General v. Cramon ladet rette bestemte Spørgsmaal til Generalfeltmarskallen om vore strategiske Hensigter og vor Opfattelse af et eventuelt Fredsskridt. General v. Cramon bad mig i Telefonen om saa udførligt et Svar som muligt, idet Kejser Karl lagde megen Vægt herpaa. Naturligvis var der paabudt en vis Reservation i Angivelserne, eftersom dér førte visse Veje fra Wien til Frankrig, saaledes som Kejser Karls Parmabreve havde vist. Der blev svaret, at den tyske Hær vilde holde Vestfronten i dens nuværende Linjer og særlig i Siegfriedstillingen, men at vi var stemte for et øjeblikkeligt Fredsskridt, kun raadede vi fra det, Grev Burian havde foretaget. Dette Svar blev konciperet af mig og derpaa før Afsendelsen drøftet ved vor Samtale med Statssekretær v. Hintze.

Statssekretær v. Hintze blev holdt indgaaende underrettet om Krigssituationen. Som Resultat af Konferencen den 9. September telegraferede han fra Spa til Udenrigsministeriet, at Hans Majestæt og Øverste Hærledelse var indforstaaede med en øjeblikkelig Demarche ved Dronningen af Holland og at de forbundne Magter skulde opfordres til at sanktionere og tiltræde dette.

Den 14. September blev Grev Burians Note offentliggjort. Østerrig-Ungarn havde ikke villet afstaa fra hans Forehavende til Fordel for det af os tilsigtede Fredsskridt. Om man ansaa dette for at ligge for fjernt, eller hvilke Grunde der ellers kan have foranlediget den k.-k. Regering hertil, ved jeg ikke. Kejser Karl udtalte i en forklarende Skrivelse til Hans Majestæt, at Øverste Hærledelses Telegram havde bestemt ham til straks at gøre et Fredsskridt. Jeg udtalte til Oberst Heye, at det maa- ske alligevel var godt, at Grev Burians Skridt var kommet. Det var for mig om at gøre, at vi ikke forholdt os afvisende overfor ham.

Diplomatiets Anskuelse om, at dette Grev Burians Fredsskridt havde umuliggjort Dronningen af Hollands Mægling, kan jeg ikke dele. Det vanskeliggjorde den, men udelukkede den paa ingen Maade. Fremfor alt har jeg ikke fundet nogen Forklaring paa, hvorfor Hollands Mægling ikke blev paakaldt forud for Offentliggørelsen af Grev Burians Note, hvortil der maatte have været god Tid. Jeg tror ikke, at Statssekretær v. Hintze for ramme Alvor har talt med den hollandske Gesandt i Berlin.

Iøvrigt beskæftigede jeg mig i disse Dage ikke stort mere med militærpolitiske Spørgsmaal. Statssekretær v. Hintze drøftede med Øverste Hærledelse det polske Anliggende paa Grundlag af de Direktiver, han havde faaet af Rigskansleren. Jeg svarede ham tjenstligt og forklarede ham mine Anskuelser. Den 28. August stillede Statssekretæren os fra Berlin efter Forhandling med en polsk Herre visse Forslag angaaende den formaalstjenlige Ordning af Polen og angaaende Reguleringen af vort Forhold dertil. Navnlig vilde han give Polen Løfte om Wilna, da dette stadig vilde blive et Fremmedelement i en litauisk Stat. Ganske vist maatte Polen forpligtige sig til til vor fulde Tilfredshed at opfylde visse Betingelser, i Særdeleshed Militærkonventionen.

I sit Svar af 30. August bifaldt Øverste Hærledelse Statssekretærens Forslag og paapegede i denne Sammenhæng nogle Punkter, der var berørte i de tidligere Drøftelser, som han maaske ikke havde Kendskab til. Vi betonede f. Eks. i vor Handels- og Militærpolitiks Interesse Nødvendigheden af et Jernbaneforbund med Polen og af en sikret Samfærdsel gennem Polen med Rusland. Jeg ansaa det ogsaa for ubetinget nødvendigt nærmere at baandlægge Polen, idet jeg ikke kunde overvinde min Mistillid til dette Land. Wilna var i sin Tid af Rigskansleren lovet Litauerne. Det maatte nu ganske naturligt befrygtes, at Wilnas Tildeling til Polen af dem vilde blive opfattet som et Brud paa Tro og Love. Det maatte blive Udenrigsministeriets Sag at forebygge de Ulemper, der kunde opstaa heraf. Angaaende det saaledes beklippede Litauen hævdede jeg mit hidtidige Standpunkt og betonede Nødvendigheden af dets Tilslutning som selvstændig Stat til Tyskland eller Prøjsen i Personalunion. Revet ud af enhver Sammenhæng blev denne Skrivelse i Rigsdagen udnyttet til Angreb mod mig som et Tegn paa uklar politisk Tankegang. Skrivelsens Oprindelseshistorie er ganske ligetil; det eneste uklare er, hvorledes den er blevet fjernet fra Udenrigsministeriet. Saalænge det blot er muligt, maa der forfølges bestemte Maal, for saa vidt der ikke deraf opstaa andre Skader, og sligt var paa ingen Maade at befrygte her. Grundlaget for Udenrigsministeriets Politik var sundt nok, og mit Standpunkt var rigtigt.

Ud fra samme Tankegang gjorde vi os ved samme Tid paany til Talsmænd for Oprettelsen af en baltisk Stat og Løsning af det finske Kongespørgsmaal i Overensstemmelse med Finlands Ønsker.

Forholdene i Rumænien blev ogsaa drøftede med Statssekretær v. Hintze. Ententens øjensynlige militære Overlegenhed havde øvet sin store Virkning paa Regeringen i Jassy, som fuldstændig laa under Ententegesandternes Indflydelse. Dens Holdning blev mere og mere afvisende over for os. Den Svaghed, der laa i Bukarestfreden, kom nu til Orde. I Overensstemmelse med Statssekretær v. Hintze tænkte Øverste Hærledelse meget alvorligt paa en ny Opmarch mod Rumænien og paa-regnede hertil de Tropper, der mod Øst var frigjorte til Brug paa Vestfronten. General v. Arz tilsagde os under Forbehold af Kejser Karls Sanktion sin Medvirksomhed. Denne afviste imidlertid trods den militære Nødvendighed et særligt Tryk mod Rumænien, hvorfor vi afstod fra de tilsigtede militære Forholdsregler. Tropperne beholdt deres oprindelige Bestemmelse, men kom forøvrigt sluttelig til Serbien. Senere foreslog den k.-k. Regering selv en væbnet Indskriden mod Rumænien. Da var det imidlertid blevet for sent.

Admiral v. Holtzendorff var imidlertid bleven afskediget fra sit Embede. Han var lidende af en fremskreden Hjertesygdom. Admiral Scheer blev Chef for Admiralstaben. Han var en ualmindelig klar og handlekraftig Personlighed. Jeg skaffede mig i Spa snarest muligt Forbindelse med ham og drøftede med ham Situationen paa Vestfronten og *U*-baadskrigen; Rømningen af *U*-baadsstøttepunktet Brügge kunde blive nødvendig indenfor den nærmeste Fremtid. Admiral Scheer troede ikke, at dette vilde øve nogen afgørende Virkning paa *U*-baadskrigen, da Baadene fra Flandern allerede bevægede sig omkring Skotlands Nordkyst. De kom ikke mere ind i Kanalen. Naturligvis var det ikke Admiralen behageligt, at *U*-baadene hobede sig sammen paa de tyske Kyster.

Han mente endvidere, at det var muligt at fremme Bygningen af *U*-baade og forøge disses Virkning. Han bad mig om Imødekommenhed for at befordre Fabrikationen. Admiral Scheer talte om en større Tildeling af Arbejdere, som han manglede til den øgede *U*-baadsbygning. Jeg maatte erklære, at Øverste Hærledelse for Tiden ikke kunde afse en saadan og indgik kun paa at hjemsende nogle særligt uddannede Ingeniører og Teknikere. Dette drejede sig kun om ganske faa Mand. Disse Forhandlinger trak ud til hen i Oktober. Situationen var imens bleven overordentlig alvorlig, men alligevel gav jeg Befaling til deres Hjemsendelse. Ogsaa denne Befaling har beskæftiget Offentligheden. Øverste Hærledelse kunde ikke lade Sværdet falde, saalænge det ikke var slaaet den ud af Haanden. Jeg var trods alle de svære Indtryk ikke bleven den Mand, der i Utide kastede mit Vaaben bort; jeg hævdede endnu den Anskuelse, at vi ogsaa under Fredsforhandlingerne vilde staa desto gunstigere jo mægtigere vi var.

Jeg havde truffet en Ændring i min Stab. I Oberst Heye tog jeg mig en ældre Hjælper, som samlede forskellige Afdelinger under sig, der hidtil havde staaet direkte under mig. Han hørte deres Referat, jeg

forbeholdt mig de større Afgørelser. Det, jeg havde gennemgaaet, gaar ikke sporløst hen over noget Menneske. Jeg var bleven kaldet til Øverste Hærledelse ikke for at slutte Freden, men for at vinde Krigen og havde ikke tænkt paa noget andet end netop det. Som Clemenceau og Lloyd George havde jeg villet opbyde hele Folket dertil, men var ikke Diktator, som man saa gerne og i Strid med Sandheden atter og atter fortalte. Lloyd George og Clemenceau raadede over deres Landes suveræne Parlamentar, thi det var »deres« Parlamentar. De stod samtidigt i Spidsen for samtlige forvaltende og udøvende Myndigheder. Jeg havde i Modsætning hertil ingen som helst forfatningsmæssig Mulighed for at indvirke paa Tysklands officielle Magt for at gennemføre mine Tanker og fandt tidt og ofte ikke hos de rette Instanser den behørig Forstaaelse og Daadkraft. Det havde ikke været muligt at opnaa en Fred; derfor havde jeg forsøgt at føre Krigen til en god Afslutning, som alene kunde redde os fra den Skæbne, vi nu maa friste. Jeg indsaa nu, at denne gode Afslutning var umulig; jeg saa den Ulykke nærme sig, som det havde været min Manddomsgerning at afvende.

IV.

Medens dette foregik i Spa, havde Hærgrupperne Kronprins Rupprecht, v. Boehn og Tyske Kronprins udført Tilbagetoget fra Kimmel og Lys-Sletten bag Kanalen Arleux-Moeuvres, til Siegfriedstillingen og ved Vesle. Bevægelsen foregik glat og var, ogsaa hos 18. Armé, der havde den længste Vej at tilbagelægge, tilendebragt ca. 7. September.

Arméerne var ikke overalt gaaede tilbage i de tyske Grave; de holdt ogsaa delvis Stykker af de gamle fjendtlige Stillinger besat. Fjenden fulgte overalt tæt paa og skred meget hurtigt til Fortsættelse af sine Angreb, som rettedes med særlig Voldsomhed mod venstre Fløj af 17., 2. og højre Fløj af 18. Armé mellem Moeuvres og Holnon samt mod venstre Fløj af 9. og yderste højre Fløj af 7. Armé mellem Ailette og Aisne. Den 18. og 19. September bragte særlig haarde Angreb paa Fronten Moeuvres—Holnon; det trængte venstre Fløj af 2. Armé nogle km tilbage mod Schelde—Oise-Kanalen Nord for St. Quentin, hvorpaa ogsaa 18. Armé maatte trække sin yderste højre Fløj tilsvarende tilbage. Iøvrigt blev Stillingen holdt, medens der den 25. og 26. blev kæmpet forbitret videre paa forskellige Punkter. Franskmændene udstrakte deres Angreb videre mod St. Quentin. Det siger sig selv, at ogsaa disse Kampe paany tærede haardt paa hele Hærens Kraft.

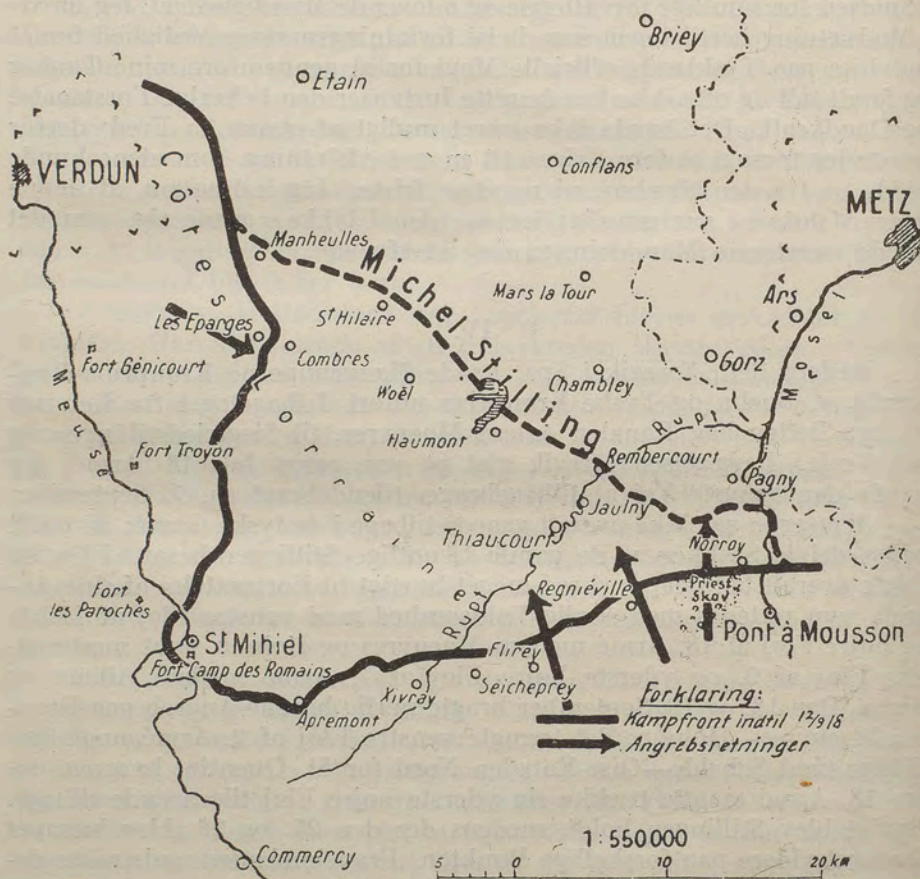
Hærgruppen Tyske Kronprins havde ved Midten af Maaneden taget Kommandoen over 9. Armé af Hærgruppen Boehn. Ved denne Armé og paa højre Fløj af 7. blev der kæmpet uophørligt. Spændingen samlede sig i Egnen paa begge Sider af Reims og fra den 22. ogsaa paa begge Sider af Argonnerne, hvor der den 26. brød et nyt stort Slag løs.

Anlægget af Hermannstillingen bag de to nordlige Hærgrupper var begyndt. Ogsaa bag Hærgruppen Tyske Kronprins blev der arbejdet flittigt paa Forstærkning af Stillinger.

Bag Fronten mellem Kysten og Meuse skred Rømningsarbejderne

frem, ofte hindret af fjendtlige Luftangreb. Der var ganske uhyre Mængder af Materiel at befordre, som den videre Krigsførelse ikke kunde give Afkald paa. Mange Steder var der drevet urigtig Politik med at samle Forraad; det skulde hævne sig nu.

Foran Hærgruppen Gallwitz' Front mellem St. Mihiel og Mosel foregik der i Slutningen af August en paafaldende Virksomhed. Et amerikansk Angreb dér blev mere og mere sandsynligt. Øverste Hærledelse lod føre en Del Reserver dertil. Jeg drøftede med Stabschefen

Skitse 45: Kampene i Mihielbuen i 1918.

ved Hærgruppen og ved Arméafdeling C, der var udsat for Angrebet, om vi skulde rømme Buen, saaledes som det allerede længe havde været planmæssigt forberedt. Trods mine Indvendinger var de stedlige Kommandomyndigheder tillidsfulde. Af Hensyn til de bagvedliggende Industricentre befalede Øverste Hærledelse desværre først Rømning af Buen den 8. September. Samtidig skulde Arméafdeling C's Sydfront — paa lignende Maade som det midt i August havde været Tilfældet ved 17. Armé — gøre sig mere fri af Fjenden. Der skulde kun efterlades Sikringsdele i de forreste Stillinger.

Rømningsarbejderne var endnu ikke vidt fremskredne, da der den 12. September begyndte et Angreb mellem Rupt og Mosel, ledsaget af et sekundært Angreb ved den nordlige Ende af Buen paa Cambres-Højderne. Paa Sydfronten blev en prøjsisk Division gennembrudt, og Reserverne var ikke tæt nok paa til straks at opveje den skete Skade. Paa Combreshøjderne stod der en k.-k. Division, som ogsaa kunde have kæmpet bedre. Armé-Overkommandoen befalede allerede ved Middags-tid Rømning af Buen. Jeg var utilfreds med mig selv, men ogsaa med de stedlige Instanser. Til at begynde med kom der Meldinger om, at Rømningen forløb godt. Dette var muligt, da Fjenden ikke stødte efter. Paa dette Grundlag gav jeg min Hærberetning, der, som det senere viste sig, var for gunstig.

Man har bebrejdet mig Mangel paa Oprigtighed i mine Hærberetninger. De var i Overensstemmelse med Sandheden og affattede, som vor Samvittighed bød det overfor Hæren, Folket derhjemme og vore Forbundsfæller. Aftenberetningerne gengav kun ganske kort Dagens Begivenheder. Middagsberetningerne var baserede paa de Meldinger, der forelaa for Øverste Hærledelse indtil det Klokkeslet, da jeg — i Reglen Kl. 10,30 Form. — skrev under. Jeg skrev dem navnlig med Hensigt paa Hæren. Soldaten havde et Krav paa at se nævnt, hvad han havde udført og lidt. Den Troppeafdeling, den Officer eller menige Mand, der blev omtalt i Hærberetningen, var stolt deraf — der var jo noget opløftende i at se sin egen Hæder forkyndt for Alverden. Der laa heri en for Krigsledelsen ikke uvæsentlig Ansporelse, et betydningsfuldt psykologisk Moment, som befordrede alles Ydelser. Ogsaa Hjemmene var med Rette stolte af den offentlige Anerkendelse af deres Sønner. Hvert Ord i Hærberetningen var omhyggeligt afvejet. Større Begivenheder blev omtalte udførligt; af mindre Kamphandlinger kunde kun de vigtigste finde Omtale. Den i rolige Perioder hyppige Melding: »Intet særligt« eller »Ingen væsentlige Begivenheder« sagde de kyndige, at tyske Mænd paa hvert Punkt af de udstrakte Fronter atter Nat og Dag i trofast Opoffrelse havde opfyldt deres tunge Pligt mod Fædrelandet. Visselig vilde jeg i Tider fulde af Spænding hellere have meldt i Lapidarstil end udførligt, men dertil hørte Begivenheder, som var tilskaaerne til dette Sprog. En Melding fra Flandernslaget som: »Lange-marck holdt eller tabt« vilde ikke have tilfredsstillet nogen.

Tab af Terrain blev omtalte, naar de havde Indflydelse paa hele Kampsituationen, men ganske vist først naar der ikke deraf kunde opstaa Ulemper for de kæmpende Tropper. At jeg skulde meddele Tallet paa Skyts og Fanger, som vore Fjender havde taget, kunde dog intet Menneske vente, vel ejheller den desværre saa objektivt tænkende Tysker! Vi var ikke det stærke Folk, som der netop i disse Dage blev talt til mig om. Den stadige Læsning af de fjendtlige Hærberetninger havde allerede gjort Skade nok. Mistroen til Øverste Hærledelses Beretninger gik flere Steder saa vidt, at de blev sammenlignede med de fjendtlige Hærberetninger. Det var saa ægte tysk!

Var det f. Eks. ikke en stor strategisk Sejr, naar vi i 1917 holdt Flandernfronten, skønt vi havde taktiske Uheld, som kostede os Tab af

Fanger og Materiel? Naar jeg meldte, at Fjenden var brudt ind i vort Artilleri, saa fulgte heraf, at vi havde haft Tab af Fanger og Skyts. Var det ikke nok? Vilde man endogsaa svælge i Uheld? Øverste Hærledelse havde i Tillid til det tyske Folks Dømmekraft tilladt, at de fjendtlige Hærberetninger blev aftrykte. Jeg havde senere Følelsen af, at dette var en Fejl. Fjenden drev formelig Propaganda hos os med sine Beretninger og trykkede dermed vor Stemning. Nu bagefter at nedlægge Forbud mod at gengive Beretningerne, syntes mig dog at være endnu mere tvivlsomt. Frankrig vidste nok, hvad det gjorde, naar det ikke tillod Gengivelse af vore Hærberetninger, skønt vi ingen som helst Propaganda drev med dem.

At jeg ogsaa maatte tage Hensyn til det Indtryk, Beretningerne maatte gøre paa vore Forbundsfæller, har jeg anført. Dette var absolut nødvendigt i en Situation, hvor Forbundsfællerne satte alle deres Forhaabninger til os.

Et maa udtrykkelig siges: de wolffske Kommentarer til mine Hærberetninger, som fabrikeredes i Berlin og udelukkende var bestemt for det neutrale Udland, var ikke heldigt redigerede. Tonen i Telegrammerne havde sine gode Grunde. Da jeg imidlertid fik Øjnene op for de heraf flydende uheldige Forhold, standsede jeg dem straks, omend for sent.

Trods smertelige Tab lykkedes paa Woevresletten Rømningen af Buen og Besættelsen af Michelstillingen. Allerede den 13. flovede Kampvirksomheden af. Efter de Meldinger, jeg modtog, maatte vi dog regne med en Fortsættelse af Angrebet mod Michelstillingen.

Efter den 22. ændredes Situationen ved Hærgruppe v. Gallwitz. Sandsynligheden for et saadant Angreb traadte tilbage, hvorimod en Kamp paa begge Sider af Argonnerne syntes nær forestaaende.

Ogsaa Hærgruppe Hertug Albrechts Front kunde se ud til at være udsat; dog var dette mere begrundet i mine Medarbejderes Mening end i de indkomne Efterretninger. Jeg holdt derimod fast ved den Opfattelse, at man snarere maatte mærke en Udstrækning af Angrebet mellem Reims og Meuse end et Sted i Lothringen.

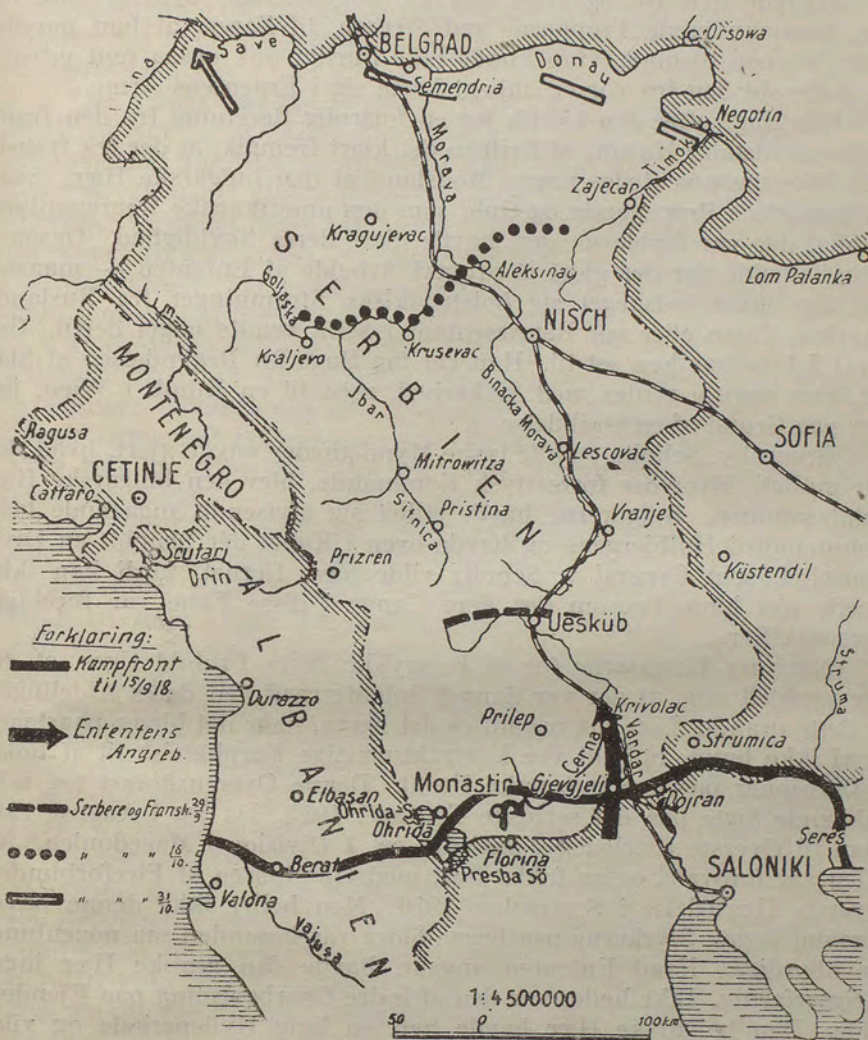
Vore Tropper var meget medtagne. Styrkerne blev svagere, Udmattelsen voksede, og Situationen blev mere og mere alvorlig, men Fronten holdt; kun ved 2. Armé var den stadig paa flere Steder brøstfældig.

Den k.-k. Front i Italien holdt. Der var endnu ingen Tegn paa et italiensk Angreb.

Saaledes var Situationen, da Begivenhederne i Bulgarien tvang Øverste Hærledelse til at fatte tunge og vidtrækkende Afgørelser.

Den 15. September angreb Ententearméerne i Macedonien Øst for Vardar, i Bjergene mellem Vardar og Cerna og med svagere Kræfter ved Monastir. Paa begge Fløje mislykkedes Angrebene. I Midten, hvor Forholdene bød de største Vanskeligheder for Angrebet, gjorde de dér staaende bulgarske Tropper — 2. og 3. Div. — ingen Modstand. De opgav ganske simpelt deres Stillinger. Kun derved blev det muligt for

Ententetropperne at komme saa hurtigt fremad i denne vildt kløftede Bjergegn, der er som skabt for et Forsvar. Det var General v. Scholtz' Hensigt med rettidigt fremførte Reserver at tvinge Bulgarerne til Standsning i den anden Stilling. Han blev skuffet i sine Forhaabninger — 2.

Skitse 46: Bulgariens Sammenbrud.

og 3. bulg. Div. gik fuldstændig planmæssigt tilbage uden Kamp i den ene Retning bag Cerna og i den anden Retning bag Vardar, medens de bulgarske Reserver, der havde samme Styrke som 3 tyske Divisioner, ikke kæmpede. De tyske Tropper, der kort i Forvejen var bleven forstærkede med Batailloner fra Rumænien, kunde ikke alene fylde Hullet. Indrykningen mod Nord i Vardardalen i Retningen af Krivolac laa aaben for Ententen.

Ogsaa de videre Forsøg paa at organisere Modstanden mislykkedes. Den bulgarske Hær gik hjem. Kun de Bulgarer, der stod direkte under tysk Kommando mellem Presbasøen og Cerna, viste til at begynde med en bedre Holdning.

Allerede den 16. og atter den 17. telegraferede General Lukow, som kommanderede Tropperne ved Struma, til Zaren, at han maatte slutte Vaabenstilstand. Han kunde ikke hurtigt nok ogsaa rent udvortes skille sin Sag fra vor og aabent kaste sig i Ententens Arme.

Faa Dage efter den 15. fik jeg en fortrolig Beretning fra den franske Generalstab i Hænde, af hvilken det klart fremgik, at der fra fransk Side ikke mere ventedes nogen Modstand af den bulgarske Hær. Saa-vel Ententens Propaganda og Guld som den amerikanske Repræsentant i Sofia, der var forbleven dér, havde gjort deres Skyldighed. Ogsaa i dette Tilfælde var der gjort et propert Arbejde af Ententen — maaske har der ogsaa indsneget sig bolchevikiske Strømninger fra Rusland. Hverken Zaren eller vor Repræsentant i Sofia kendte noget dertil. General Jekow har kun set til. Han var faa Dage før Begyndelsen af Slaget, som maatte ventes med Sikkerhed, rejst til en Klinik i Wien, jeg tror paa Grund af en Ørelidelse.

General v. Scholtz og alle tyske Myndigheder havde gjort, hvad der var muligt. Hvor der førtes tysk Kommando, blev den bulgarske Hær holdt sammen. Bulgarerne havde stillet sig afvisende angaaende tysk Kommando i Højbjergene og havde oven i Købet dér beholdt en Divisionschef, som General v. Scholtz vilde have fjernet, fordi han ikke troede paa ham, ligesom der flere Gange i disse Egne var foretaget Personskifter.

Naar nu Bulgarerne for at besmykke deres Frafald siger, at det var meddelt mig, at der var dannet Soldatterraad ved deres Afdelinger, er dette usandt. Lige saa usandt er det ogsaa, naar det bliver paastaet, at vi ikke havde opfyldt vor kontraktmæssige Forpligtelse til at holde 6 Divisioner paa den bulgarske Front. Denne Overenskomst tog udelukkende Sigte paa det serbiske Felttog i 1915. Da jeg i August 1916 kom til Øverste Hærledelse, stod der ca. 1 Division i Macedonien. Aftalen var forøvrigt ogsaa faldet bort med Oprettelsen af Fireforbundets Øverste Hærledelse i September 1916. Men heller ikke denne havde forsømt noget; Styrkerne paa begge Sider var hinanden saa nogenlunde jævnbyrdige. Hvad Ententen angaar, havde den græske Hær ingen Krigserfaring. Ikke heller var den af indre Overbevisning paa Fjendens Side. Den bulgarske Hær havde haft en lang Hvileperiode og vilde have været i Stand til at komme til Kræfter. Den burde have hjulpet os paa Vestfronten i Stedet for, at vi maatte hjælpe den. Øverste Hærledelse vidste, at den bulgarske Hær var syg, alligevel syntes der at være grundet Haab om, at den vilde kunne holde overfor det af os ventede Angreb, saaledes som det skete dér, hvor Viljen til Kamp endnu var til Stede. Ligesom de tyske Førere i Bulgarien regnede vi som før med, at der nok vilde indtræffe lokale Uheld, men ikke med den bulgarske Hærs fuldstændige Opløsning. Det Rygte, der i Sofia verserede om, at den bulgarske Hær kun endnu vilde kæmpe til den 15. Septem-

ber, havde faaet en overmaade trist Bekræftelse. Øverste Hærledelse kunde jo dog ikke efterkomme ethvert Raab om Hjælp. Den maatte forlange, at ogsaa Bulgarien gjorde noget, ellers var det hele ganske umuligt for os. Om vi blev slaaede i Macedonien eller paa Vestfronten, kunde være det samme. Vi havde ikke Kræfter til paa én Gang at holde Stillingen paa Vestfronten og paa Balkan at danne en tysk Front i Stedet for den bulgarske. Og dette maatte vi have gjort, om vi vilde hævde os dér i Længden.

Der kunde ikke herske nogen Tvivl om, hvor alvorlig den Situation Folk og Hær og at fæstne Troppernes Disciplin. Oven i Købet lod den de fjendtlige Indflydelser skalte og valte og fandt sig i enhver Agitation mod os. Udslaget gjorde Ententens Guld, som ogsaa de tilbageflygtende Tropper i rigeligt Maal bragte med til Sofia. Heri og i intet andet laa Aarsagen til Bulgariens Frafald fra Fireforbundet.

Der kunde ikke herske nogen Tvivl om, hvor alvorlig den Situation var, som opstod ved Bulgariens Sammenbrud.

Forholdene i Tyrkiet udviklede sig ogsaa lidet glædeligt. Dets Palæstinafront var fuldstændig brudt sammen. De tyske Officerer og Afdelinger havde ogsaa dér gjort deres Skyldighed; den tyske Soldat havde ogsaa ved Jordan kæmpet helt modigt. Men der var Grænser for vore Kræfter. Her kunde vi ogsaa kun for en Tid holde den tyrkiske Hær paa Fode.

Englænderne vandt hurtigt Terrain langs Jernbanen mod Damaskus og Kysten mod Nord. Konstantinopel var jo nok ikke dermed direkte truet, men Tyrkiets Modstandskraft var dog nu bleven i høj Grad tvivlsom. Som Følge af Envers og Talaats forbundstro Tænkemaade havde ikke heller dette været afgørende for Tyrkiets Stilling overfor Ententen. Men denne fik i Syrien gjort betydelige Kræfter fri og var som Følge af Bulgariens Sammenbrud til enhver Tid i Stand til over Maritza at marchere mod Konstantinopel. Her stod der kun svage tyrkiske Tropper, idet Sikringen hidtil dannedes af den bulgarske Armé ved Struma. Ganske vist kunde der endnu føres Forstærkninger til fra Kaukasus og maaske ogsaa fra Ukraine; men vi havde ikke kunnet indrette os paa store Troppetransporter paa Sortehavet — dertil havde der været for faa Skibe. Transporterne tog imidlertid straks deres Begyndelse. Nogle Batailloner blev befordrede fra Ukraine til Konstantinopel, men noget afgørende var der ikke mere at opnaa. Konstantinopels Fald maatte komme — om det blev i November eller i December, kunde for Situationen som Helhed være ligegyldigt. Det kunde forudses, at Ententens Flaade saa over Sortehavet vilde optage Forbindelsen med Rumænien, og at der over Bulgarien vilde komme Tropper frem til Donau. Vi kunde ikke regne med vedvarende at holde Rumænien neutralt. Tidligere eller senere maatte det ventes, at Rumænien vilde slutte sig til vore Fjender.

Det var en Selvfølge, at Ententen vilde forsøge paa saa vel at befri Serbien som ogsaa derfra at angribe Ungarn og dermed Dobbeltmonarkiet for at give det Dødsstødet. Vor Front paa Balkan var bragt til at vakle, og det var et Spørgsmaal, om det vilde lykkes os at organisere

den paany i Serbien og Bulgarien eller senest ved Donau. Vi kunde endnu ikke vide, at faktisk hele den bulgarske Hær var demoraliseret. Den serbiske Hær havde i Aarevis kæmpet uden for Landets Grænser og derved givet et glimrende Eksempel paa trofast Fædrelandskærlighed. Det kunde Bulgarene ogsaa have gjort. Tilmed var endnu ikke en Fodsbred Land af Gammel-Bulgarien besat.

Faldt den bulgarske Hær fra, maatte Tyskland og Østerrig-Ungarn først rigtig til at transportere Styrker til Balkan.

I vor Situation maatte der gøres alt for at fæstne vor Stilling paa Balkanhalvøen og derved afværge et Stød fra Ententens Side ind i Ungarn og dermed ind i Tysklands og Østerrigs Flanke. Vi transporterede en tysk Division fra Sebastopol gennem Bulgarien over Rumænien til Sofia. General v. Arz satte ligeledes en k.-k. Division fra Ukraine i March gennem Rumænien til Serbien. 3 tyske Øst-Divisioner, der var gjorte disponible til Brug for Vestfronten og for en Del var undervejs derhen, maatte dreje af og gaa til Serbien. Endelig førtes ogsaa derhen fra den italienske Krigsskueplads 2 Divisioner, som General v. Arz havde stillet til Raadighed for Vestfronten, hvorhos Øverste Hærledelse fra den haardt kæmpende Vestfront dirigerede Alpekorpsset derhen, som netop var trukket ud af Kampen og endnu var forsynet med Bjergudrustning, der var absolut nødvendig i de serbiske Bjerge. Paa den Maade maatte Vestfronten undvære 6—7 Divisioner.

Medens den ene tyske Division skulde samles omkring Sofia for at styrke Zarens Regering, var det Hensigten at trække de andre Divisioner sammen ved Nisch. Som Følge af de elendige Transportforhold vilde det ikke kunne være sket før ved Midten af Oktober.

Det blev meget hurtigt klart, at der ikke var mere at vente af Bulgarien. Divisionen i Sofia blev trukket til Nisch. Zaren abdicerede og forlod Landet. Den nye Regering vendte sig ganske til Ententen; den bulgarske Hær opløstes eller lod sig afvæbne. Afslutningen af en Vaabenstilstand, som fuldstændigt vilde bringe Bulgarien i Hænderne paa Ententen, maatte ventes hver Time.

De tyske Tropper, der havde kæmpet inden for den bulgarske Hærs Rammer, holdt vedblivende sammen. Medens Ententetropperne uopholdeligt trængte frem op langs Vardar mod Üsküb, gik de Vest herfor tilbage mod Mitrowitza og østligere mod Sofia i god Orden. Dannelsen af den nye Front i Serbien afgang meget væsentligt af de k.-k. Troppers Modstandsevne.

Forholdene i Rumænien var vedvarende højst uklare og spændte. Øverste Hærledelse kunde kun skaffe meget lidt yderligere derhen, deriblandt Tropperne fra Kaukasus.

Mod Øst var Bolchevikerne blevne vore Fjender. Venner, som kunde hjælpe os, havde vi som Følge af vor Politik ikke vundet i Storerusland.

Spørgsmaalet, hvorvidt det vilde lykkes i Serbien og Rumænien at danne en ny Flankedækning for Østerrig-Ungarn og vor Vestfront og at sikre os Rumæniens Kornleverancer, var i højeste Grad tvivlsomt.

Et Angreb i Italien var nu at vente med overvejende Sikkerhed. Det

lod sig aldeles ikke beregne, hvorledes de k.-k. Tropper nu vilde slaas dér.

Kampsituationen kunde absolut kun blive værre. Om dette vilde ske langsomt eller med rivende Fart, lod sig ikke overse. Det var mest sandsynligt, at Begivenhederne vilde fuldbyrdes indenfor en meget begrænset Tid, saaledes som det ogsaa virkelig skete paa Balkanhalvøen og den k.-k. Front i Italien.

I denne Situation følte jeg det som en tvingende Pligt at fremskynde Krigens Tilendebringelse og at faa Regeringen til at foretage det afgørende Skridt. Øverste Hærledelse havde siden den 9. September intet mærket til den Fredsmægling, der skulde foretages af Dronningen af Holland. Siden Midten af August var Tiden gaaet hen uden at der var sket noget. Grev Burians Note blev forkastet. Diplomatiets saa sig paa Grund af Modstanderens Tilintetgørelsesvilje stillet overfor en uløselig Opgave. I denne Tankeforbindelse, der ingenlunde kom til mig som et Lyn, men siden Begyndelsen af August lidt efter lidt og under svære Kampe med mig selv havde fæstnet sig hos mig, indbød jeg den 26. September Statssekretær v. Hintze til at komme til Spa.

V.

Forholdene i Berlin var imidlertid blevne ret uhyggelige, Kampen om Magten paany bleven mere tilspidset. Rigsdagsmand Erzbergers Storm mod Grev v. Hertling var det ydre Tegn herpaa og havde faaet Bølgerne til at gaa højt. Kejserens Opfordring af 14. August til en samlet og sluttet Ledelse af Regeringsforretningerne blev ikke efterlevet. Jeg har ikke faaet noget fuldstændig klart Indblik i, hvad der foregik i disse Dage. Jeg ansaa ikke Rigskanslerens Stilling for at være alvorlig truet. Hidtil havde han stadig hævdet sig i Kraft af sin store parlamentariske Erfaring. Begivenhederne i Berlin foranledigede Statssekretær v. Hintze til at anmelde sit Besøg til Søndagen den 29. Gennem Grev Limburg-Stirum var ogsaa Rigskansleren bleven anmodet om at komme til Spa. Jeg havde denne Gang ikke rettet Anmodning til ham, da man i Begyndelsen af September havde forholdt mig Grevens høje Alder, men hørte med Tilfredshed, at Rigskansleren kom, tilmed da jeg hos mig selv mere og mere kom til Klarhed over, hvilke Forholdsregler der maatte gribes til.

Paa Vestfronten var der atter begyndt vældige Kampe.

Øst for Ypres foretog Ententen et Angreb og trængte os paa den gamle flanderske Slagmark overalt ud af vore forreste Linjer og dernæst til Dels ogsaa ud af de Linjer, der skulde dække Opstillingen af vort Artilleri. Vi saa os nødsagede til at trække Arméen tilbage i en bagvedliggende Stilling.

I Retning af Cambrai vandt Fjenden den 27. i et voldsomt Stød Terrain over Kanalen, skønt alt her var forberedt paa det bedste. Længere Syd paa indtil Vesle holdt Fronten.

I Champagne og paa Vestbredden af Meuse var der den 26. begyndt et stort Slag. Franskmand og Amerikanere angreb her med meget vidt-

gaaende Maal. Vest for Argonnerne var vi blevne Herrer over Situationen og havde ført et glimrende Forsvar. Mellem Argonnerne og Meuse var Amerikanerne brudt ind. De havde her dannet en stærk Armé. Deres Indgriben i de krigerske Begivenheder var dermed bleven af mere og mere afgørende Art. Deres Stød blev dog opfanget. Den 28. holdt vi ligeledes vore Linjer bortset fra planmæssige Berigtigelser af Stillingen.

Paany stod vi over hele Vestfronten i forbitrede Kampe.

Den 29. September og de følgende Dage kæmpedes der vedvarende, men de bragte ingen Spænding udover den sædvanlige. Der var intet, der opfordrede til overilede Beslutninger. Af Hensyn til de følgende Begivenheder lægger jeg Vægt paa at fastslaa dette, saavel som ogsaa det, at Regeringen siden Midten af August intet som helst havde opnaaet i Retning af at tilvejebringe en Fred. Heri laa der for mig intet som helst overraskende.

Skulde nu Øverste Hærledelse vente, til Tyrkiet eller Østerrig-Ungarn, som vilde blive ramt i første Omgang, kom? Det vilde være det mageligste, men det lod sig ikke forlige med min Ansvarsfølelse. Skulde Øverste Hærledelse efter sine mange Skrivelser og Opfordringer haabe paa, at Regeringen nu endelig vilde rejse Folket eller ved Hollands Mægling bringe en Fred i Stand. Var der Udsigt hertil? Pligten bød os langt om længe at komme ud over daadløs Tidsspilde og tomme Ord. Vi maatte anmode Fjenden om Fred og Vaabenstilstand. Det fordrede Krigssituationen, hvis Forværrelse kun var altfor iøjnefaldende. Endnu behøvede vi ikke at overgive os paa Naade og Unaade. Men Fjenden maatte nu have Ordet. Vilde det lyde til Forsoning eller til Voldførelse? Hvis jeg ellers vurderede Clemenceau og Lloyd George rigtigt, maatte jeg befrygte det værste. Wilson havde imidlertid ofte under Iagttagelse af usædvanlig højtidelige Former nævnt sine Betingelser. Han og det ved ham repræsenterede Amerika maatte føle sig bundne ved deres Ære. Ydermere syntes det under Hensyn til Amerikas Indflydelse paa Krigens Forløb muligt, at Wilson overfor England og Frankrig ogsaa vilde sætte sine Anskuelser igennem, som var fremsatte paa saa bindende Maade. Dette maatte der skaffes Klarhed over. Skulde Anskuelserne angaaende Wilson bekræfte sig, kunde vi som Grundlag for Forhandlingerne antage hans 14 Punkter, der ganske vist var haarde, men i det mindste klart fremsatte. Skulde der derimod komme en Skuffelse, skulde Fjenden spænde Buen for højt eller skulde endog de fjendtlige militære Førere nægte os den Agtelse, som vor mandige Kamp fortjente, saa maatte Kampen gaa videre, hvor uendelig svært det end blev. Saa kunde maaske Regering og Folk vaagne til heroisk Daad, naar de endelig indsaa, hvad det for Tyskland egentlig drejede sig om i denne Kamp.

Netop i denne Henseende kunde jeg ikke opgive Haabet om en ny Styrkelse af vort Land. Svarede Fjenden som i Januar 1917, saa maatte Nationen med den rette Ledelse ogsaa paany kunne gribes af en Stemning, en Besluttsomhed og Enhed, som ikke kunde være uden den gunstigste Tilbagevirkning paa vor aandelige Krigsdygtighed. Der er ingen Tvivl om, at dette straks vilde have gjort sig absolut gældende paa

Hæren og hele Krigsøkonomien, og jo mere virkningsfuldt jo tidligere det skete. Vi vilde saa paany faa en Krigsmaskine, med hvilken man kunde føre et meget indtrængende Sprog, hvis Modstanderen partout ikke vilde have det anderledes. Deri laa der intet utopisk. Frankrig, Serbien og Belgien havde lidt meget mere end vi og holdt dog ud. Nærmede Krigen sig vore Grænser, da vilde Trangen til at beskytte alt, hvad der er os helligt, hvad der nævnes vort Hjem, komme umiddelbart op hos hver enkelt Mand ved Fronten, som vidste hvad Krigsskueplads, Kampplads, ja selv Etapeomraade betyder. Truede Krigen i hele sin tilintetgørende Vælde vor tyske Jord, da vilde, tænkte jeg, vore 70 Millioner igen staa sluttede som én Mand, rede til en mægtig Udfoldelse af den Kæmpekraft, som endnu trods alt var til Stede. Ligeledes var det et Spørgsmaal, om Frankrig, der var ved at forbløde og havde lidt mere end vi, ogsaa vilde kunne holde ud ret længe efter, at dets Land var rømmet. Vor Stilling var paa ingen Vis saadan, at den kunde retfærdiggøre en Overgivelse for vort Folk og vore Børn; men under alle Omstændigheder maatte Vejen til Fred betrædes, om den paa nogen mulig Maade var farbar.

Jeg havde langsomt kæmpet mig frem til denne svære Beslutning og følte nu baade Pligt og indre Trang til at handle, lige meget hvad der vilde blive sagt af andre, der ikke kendte Krigssituationen som jeg. Jeg har ved alle store Afgørelser i denne Krig fulgt min Opfattelse i fuld Bevidsthed om mit Ansvar. At jeg vilde blive end mere bagvasket og gjort ansvarlig for alle Ulykker, det vidste jeg vel. Men denne personlige Bitterhed kunde ikke rokke min Beslutning.

Den 28. September Kl. 6 Eftermiddag gik jeg til Generalfeltmarskallen i dennes Værelse, som laa i Etagen nedenunder, og forelagde ham mine Tanker angaaende et Tilbud om Fred og Vaabenstilstand. Situationen kunde kun yderligere forværre sig ved Forholdene paa Balkan, selv om vi ogsaa formaaede at holde Vestfronten. Vi havde nu kun ét at gøre — at handle klart og bestemt og uden Nølen. Generalfeltmarskallen hørte bevæget paa mig. Han svarede, at han havde villet sige mig det samme om Aftenen; ogsaa han havde atter og atter ladet Situationen passere forbi sig og ansaa Skridtet for nødvendigt. Vi var ogsaa enige om, at Vaabenstilstandsbetingelserne maatte tillade os en regelret og ordnet Rømning af det besatte Omraade og en Genoptagelse af Fjendtlighederne ved vort Lands Grænser. Dette vilde betyde en uhyre militær Indrømmelse. At opgive Østen tænkte vi ikke paa. Jeg tænkte, at Ententen vilde have erkendt den Fare, som ogsaa truede den fra Bolchevismen.

Generalfeltmarskallen og jeg skiltes med et fast Haandtryk som Mænd, der har baaret det kæreste de ejer til Graven, og som vilde staa sammen ej blot i gode men ogsaa i Menneskelivets sværeste Timer. Vore Navne var knyttede til Verdenskrigens største Sejre. Nu var vi enige i den Opfattelse, at det var vor Pligt at give vore Navne til dette Skridt, som vi havde gjort alt tænkeligt for at undgaa.

VI.

Grundlaget for Drøftelsen med Statssekretær v. Hintze var ogsaa i det rent ydre blevet fastslaaet ved Samtalen mellem Generalfeltmarskallen og mig den 28. September. Drøftelsen fandt Sted den 29. Kl. 10 Formiddag i Hotel Britannique. Oberst Heye var til Stede.

Efter at vi kort havde hist paa hinanden, begyndte Statssekretær v. Hintze at klargøre den indre Situation uden at komme ind paa Forholdene udadtil. Han ansaa Grev v. Hertlings Stilling for saa rokket, at han maatte gaa, og hans egen for ikke at være stort bedre. Som Følge af Situationen indadtil maatte der i Berlin foregaa et fuldstændigt Systemskifte og dannes et parlamentarisk Ministerium. Han talte ogsaa om Muligheden af en Revolution. Indtil dette Minut havde jeg troet, at Øverste Hærledelse skulde drøfte de yderligere Skridt, den holdt for nødvendige, med den hidtidige Rigskansler og Udenrigsminister. Et Skifte i disse Embeder og i dette Øjeblik maatte i enhver Henseende virke uheldigt, forvirrende og forhalende. Kontinuiteten gaar stedse tabt for en Tid ved saa afgørende Forandringer. Men hvortil Hans Majestæt end vilde beslutte sig — for Øverste Hærledelse var og blev Regering, ogsaa efter dens Nybesættelse og Nydannelse, Regering. De nye Mænd maatte være sig deres Ansvar bevidst, naar de i denne Situation overtog Magten. Øverste Hærledelse maatte fremsætte sine Anskuelser overfor den nye Regering ganske som overfor den gamle og sørge for, at Hæren ikke ved Regeringsskiftet blev den, det gik ud over i det Tilfælde, at der virkelig kunde naas en ærefuld Vaabenstilstand.

Trods mine Indvendinger ansaa Statssekretær v. Hintze en Nyorganisation af hele vort Regeringssystem for nødvendig. Han mente iøvrigt ikke, at Nydannelsen var saa vanskelig. Jeg kunde ikke kontrollere dette, eftersom jeg ikke kunde overse Forholdene i Berlin.

Statssekretæren udtalte endvidere, at det ikke var blevet til noget med Dronningen af Hollands Mægling, og at der intet yderligere Fredskridt var indledet. Der var altsaa ikke gjort noget som helst positivt.

Først nu klarlagde Generalfeltmarskallen og jeg Situationen og vore Anskuelser om Vaabenstilstandsbetingelserne. Statssekretær v. Hintze betragtede det som rigtigst at tilstille Præsident Wilson Begæringen om Vaabenstilstand og Fred. Den schweiziske Gesandt i Washington havde paany overfor vor Regering omtalt Wilsons høje Idealer. Det var indlysende, at Omvejen over Washington til Paris og London maatte virke forsinkende, og at der ikke ad denne Vej kunde naas en Vaabenstilstand med Dags Frist, men først efter længere Tid. Dette talte ej heller mod den Opfattelse, Generalfeltmarskallen og jeg havde af Situationen. Vi var enige med Statssekretær v. Hintze i Forslaget, om vi end foreslog at tilstille Frankrig og England den samme Note som Wilson til Efterretning.

Efter Forhandlingen kørte vi straks til Hans Majestæt, der var kommen fra Kassel til Spa. Statssekretær v. Hintze holdt det samme Foredrag om de indrepolitiske Forhold og udstrakte det nu ogsaa til Henvendelsen til Præsident Wilson. Feltmarskallen gav dernæst en Over-

sigt over den militære Situation, som jeg kun ganske kort bekræftede. Hans Majestæt var meget rolig. Han udtalte sin Enighed i at foretage Fredsskridtet gennem Wilson. Om Eftermiddagen udgik der efter derom af Statssekretær v. Hintze nedlagt Forestilling en Allerhøjeste Resolution til den imidlertid ankomne Rigskansler angaaende Indførelse af det parlamentariske System i Tyskland. Øverste Hærledelse fik først Kendskab til dette Dokument efter dets Offentliggørelse. Grev Hertling troede ikke at kunne virkeliggøre det og gik af. I Berlin begyndte nu Anstrengelserne for at skaffe en ny parlamentarisk Rigskansler. Det var en ejendommelig Fremgangsmaade, ved hvilken Kronen mistede ethvert Initiativ.

Paa mit Spørgsmaal hvornaar den nye Regering kunde være dannet og beslutningsdygtig, og hvornaar Noten kunde være bifaldet af de forbundne og afgaa, havde Statssekretær v. Hintze angivet Tirsdag den 1. Oktober.

Jeg holdt til at begynde med fast ved dette Tidspunkt.

Efter Anmodning fra Statssekretær Grev v. Roedern, der ligeledes var kommen til Spa, og som ligesom Rigskansleren skulde forhandle med de parlamentariske Førere, sendte Øverste Hærledelse den 29. om Aftenen Major Frhr. v. dem Bussche til Berlin. Han skulde i Rigsdagen give Oplysning om den militære Situation, i Fald dette syntes Rigsledelsen opportunt.

Generalfeltmarskallen besluttede sig senere paa min Opfordring til den 30. om Aftenen at ledsage Hans Majestæt til Berlin for straks personligt at kunne overtage Repræsentationen af Øverste Hærledelse i Berlin. Paa Grund af Krigssituationen var jeg desværre uundværlig i Spa.

Major Frhr. v. dem Bussche havde allerede den 1. Oktober om Aftenen i Overværelse af Vicekansler v. Payer haft en kort Samtale med Prins Max af Baden, der imidlertid var ankommen til Berlin. Han udtalte sig herunder paa samme Maade som den næste Morgen overfor Rigsdagens Partiførere. Ogsaa Vicekansler v. Payer erklærede under fire Øjne at være af samme Mening.

En Opfordring fra Grev v. Roedern om, at Major Frhr. v. dem Bussche ogsaa skulde tale i Herrehuset, afslog Øverste Hærledelse. Der forekom mig her at være tilsigtet en Indvirkning paa den indre prøjsiske Politik: Herrehuset skulde ved et direkte Tryk bringes til at opgive sin hidtidige Holdning i det prøjsiske Forfatningsspørgsmaal.

Den 2. Oktober Kl. 9 Fmd. førte Vicekansler v. Payer Major Frhr. v. dem Bussche sammen med Rigsdagens Partiførere. Vicekansleren blev til Stede under den senere Forhandling. Majoren kendte mine Anskuelser og Hensigter og havde iøvrigt nedskrevet dem til Brug under sit Foredrag. Hans Foredrag var gennemført sagligt. Han skildrede Krigssituationen paa Balkan, saaledes som den resulterede af Bulgariens Frafald, maaske nok noget for gunstigt og Forholdene paa Vestfronten helt tillidsfuld, ligesom han ydede Tropperne Ros. Vor Erstatningssituation blev, som den maatte, skildret som overmaade alvorlig, ligesom der blev peget paa, at vi ikke mere var i Stand til at dække Afgangen. Bataillonnernes Styrke var nu reduceret til 540 Mand, og selv dette Tal kunde

kun opretholdes ved at opløse 22 Divisioner, altsaa 66 Infanteri-Regimenter. Erstatningens Moral, erklærede Majoren, var slet.

Han sluttede saaledes:

»Vi kan endnu føre Krigen videre en Tid, bibringe Modstanderen svære Tab og lægge Land øde bag os — vinde kan vi derved ikke mere.

Denne Erkendelse har sammen med Begivenhederne ladet den Beslutning modne sig hos Generalfeltmarskallen og hos General Ludendorff at foreslaa Hans Majestæt at afbryde Kampen for at spare det tyske Folk og dets Forbundsfæller for yderlige Ofre.

Ligesom vor store Offensiv den 15. Juli straks blev indstillet, da dens Fortsættelse ikke mere stod i Forhold til de Ofre, der maatte bringes, lige saa maa der nu træffes den Beslutning at opgive en Krig, man ikke mere har Udsigt til at vinde. Endnu er der Tid hertil. Endnu er den tyske Hær stærk nok til i Maaneder at opholde Fjenden, at opnaa lokale Resultater og tvinge Ententen til nye Ofre. Men hver ny Dag bringer Fjenden nærmere til hans Maal og gør ham mindre tilbøjelig til at slutte en for os taalelig Fred. Derfor er der ingen Tid at spille. Hvert Døgn kan forværre Situationen og give Modparten Lejlighed til endnu klarere at se vor øjeblikkelige Svaghed.

Dette kunde have de mest skæbnsvangre Følger for Fredsudsigterne og for den militære Situation.

Hverken Hær eller Land tør gøre noget, der viser Svaghed. Samtidig med Fredstilbudet maa der i Landet opstaa en tætsluttet Front, som viser en ubøjelig Vilje til at fortsætte Krigen, om Fjenden ikke vil give os nogen Fred eller kun en ydmygende Fred.

Skulde dette Tilfælde indtræde, da vil Hærens Udholdenhed i afgørende Grad afhænge af Folkets faste Holdning og af den Aand, der trænger fra Hjemlandet ind i Hæren.«

I sit Foredrag har Major Frhr. v. dem Bussche udtalt mit Program og mine Tanker, ikke alene overfor Rigsdagsmændene, men ogsaa overfor den nye Regering, der skulde fremgaa af deres Rækker. Soldaten, der gennem 4 Aar har maattet føre den sværeste Kamp med utilstrækkelige Midler, bliver ufølsom overfor Farer. Anderledes med den Mand, der pludseligt faar saadanne Vanskeligheder af saa umaadeligt Omfang at se i fuldt Dagslys.

Gennem to lange Aar havde jeg skrevet til Regeringen om Manglen paa Erstatningsmandskab. Hjælpetjenesteloven, mine Anstrengelser for at opnaa en Ændring i den for i øget Grad at anvende kvindelig Arbejds-kraft og mine Opfordringer til at tage fat paa Drückebergere og Desertører i Hjemlandet, var særdeles velbegrundede, ej blot ved Hindenburgprogrammet, men ved Manglen paa Folk ved Fronten. Alt, hvad jeg havde ivret for for at hæve det tyske Folks Krigsdygtighed, var for Krigsførelsen uendelig vigtige Spørgsmaal, for hvis Løsning Rigskansleren var ansvarlig overfor hele Folket. Alt hang her paa det nøjeste sammen: var Moralen fast, da vilde ogsaa Skulkere og Desertører blive ved Fronten, de betinget fritagne derhjemme vilde blive mere villigt fri-

gjorte, Manglen paa Erstatning vilde træde mindre tydeligt frem, de sjælelige Indtryk af Kampene vilde lettere blive overvundne. Med den Slags Tanker er Rigskanslerne ikke mødt frem for det tyske Folks Repræsentation, Rigsdagen, skønt Øverste Hærledelse udtrykkeligt havde bedt dem derom. Alt dette maa faktisk være bleven forholdt Rigsdagen paa samme Maade som min Bedømmelse af Krigs- og Fredssituationen efter den 8. August. Ellers vil den forkerte Opfattelse af Situationen i Berlin ikke være til at forstaa.

Jeg var saa overrasket over Virkningen af Major Frhr. v. dem Bussches Foredrag, at jeg efter hans Tilbagekomst endnu en Gang spurgte ham, om han havde sagt andet, end vi havde talt om. Han gav mig Manuskriptet til sit Foredrag, som han havde holdt sig ordret til. Dette Manuskript ligger foran mig; mens jeg skriver disse Linjer. Om Formen i Major Frhr. v. dem Bussches Foredrag, hans Personligheds stedse alvorfulde Indtryk har øget Ordenes Virkning paa hans Tilhørere, ved jeg ikke; det vilde være menneskeligt forklarligt. Ogsaa Major Frhr. v. dem Bussche lagde Mærke til, hvor rystede Rigsdagsmændene var.

Hans værdige og alvorlige Ord til Slut, om Aarsagen til vor Nød druknede. Jeg tror, at de under det voldsomme Røre overhovedet ikke blev ret forstaaede. Det er ganske utilgiveligt, at Major Frhr. v. dem Bussches Udtalelser straks blev offentliggjorte, og det paa en Maade, der maatte skade os overordentligt. Klarere end det nu skete kunde vi overhovedet ikke meddele Fjenden vor Svaghed.

Det var i høj Grad betænkeligt, at Majoren ikke fra den hidtidige Regerings Side blev gjort opmærksom paa, at der befandt sig en Polak blandt hans Tilhørere. Regeringen maatte vide, at denne straks vilde sprede, alt hvad han hørte, i Indland og Udland.

I den Tro, at Regeringen kunde være dannet til 1. Oktober, og gennemtrængt af den Pligt, jeg følte overfor Hæren havde jeg den 30. September og 1. Oktober i Spa paany Drøftelser med Repræsentanter for Rigskansleren og Udenrigsministeriet, ligeledes gav jeg Major Frhr. v. dem Bussche Ordre til energisk at virke hen til, at Noten blev afsendt den 1. Oktober eller senest den 2. Oktober Middag.

Det der navnlig bevægede mig, var Tanken om at bevare Menneskeliv og den Overbevisning, at jo tidligere, der blev begyndt, des gunstigere vilde vor Situation ved Forhandlingernes Begyndelse være. Om den end ikke for Øjeblikket var truende, kunde det dog i Løbet af 2 eller 3 Uger blive af afgørende Betydning, om den tyske Hær fik Vaabenhvilen 24 Timer tidligere eller senere, eller — hvis vi skulde kæmpe videre — fik en aandelig Drivkraft hjemmefra. Her overfor var en Forsinkelse af Dannelsen af Kabinetet udover den Tid som Statssekretær v. Hintze havde ment nødvendig, ganske utilgivelig. Jeg talte ofte med min Stab herom og handlede kun efter denne Opfattelse. Iøvrigt stod jeg paa det Grundlag, som Statssekretær v. Hintzes Udsagn og Major Frhr. v. dem Bussches Foredrag gav. Det giver et fuldstændigt Billede. Hvorledes den Tanke har kunnet opstaa, at jeg skulde have sagt: »Vaabenstilstanden maa afsluttes i Løbet af 24 Timer, ellers bryder Fronten

sammen,« er mig ganske ubegribeligt. Mellem min Udtalelse den 29. September og Major Frhr. v. dem . Bussches Foredrag af 2. Oktober, som efter deres Aand dækker hinanden, ligger der ingen militære Begivenheder, der i Mellemtiden kunde have fremkaldt en Svingning i mine Anskuelser.

Jeg havde gentagne Gange bedt Statssekretær v. Hintze om at beholde Statssekretærposten, for saavidt den nye Rigskansler vilde det, og dermed sikre en vis Kontinuitet i Arbejdet. Det var imidlertid forgæves. Generalstaben havde ogsaa Natten mellem 1. og 2. Oktober lettet Forbindelsen mellem Hans Majestæt og Storhertugen af Baden ved at stille en Telefonledning parat, for derved at fremskynde Prins Max' Udnævnelse. Jeg handlede stadigt ud fra den bestemte Tankeforbindelse: naar den svære Beslutning først var fattet, maatte der handles. Der maatte ikke gaa Dage tabt, og endnu mindre maatte som saa ofte før alt løbe ud i Sandet. Det kom — det fremhæver jeg endnu en Gang — ikke an paa at faa en Vaabenstilstand fra i Dag til i Morgen, men paa overhovedet at tilvejebringe en Forbindelse med Fjenden. At der dermed endnu ikke var afsluttet Vaabenstilstand, det vidste ingen bedre end jeg, som var mere paa det rene med Fjendens Tænkemaade end den nye Regering. Med mine rolige men tunge Tanker stod jeg fremmed overfor det, der foregik i Berlin, og fandt kun en Forklaring deri, at Rigsdagsmændene, som ikke var holdt rettidigt underrettede, nu i deres smertelige Bevægelse, som naturligvis i høj Grad blev øget ved Overraskelsen, havde misforstaaet Major Frhr. v. dem Busche og at ikke heller Prins Max og den nye Regering var tilstrækkeligt inde i Situationen til tilfulde at forstaa Tingenes Sammenhæng.

Den 1. Oktober sent om Aftenen og i Løbet af den 2. gav Oberst v. Haeften mig flere Gange et Billede af de Vanskeligheder, Dannelsen af den nye Regering og dermed Afsendelsen af Noten stødte paa. Jeg havde den 30. September underrettet ham om, hvad der var foregaaet i Spa og i nøje Tilslutning til min Tankegang opfordret ham til at bevæge Regeringen til hurtig og energisk Handling; dog skulde han ikke »prelle« men henvise til de svære Ulemper, som hver Dag, der hengik med Nølen og Uvirksomhed, kunde bringe. Ogsaa overfor Oberst v. Haeften havde Statssekretær v. Hintze betonet, at den nye Regering vilde være dannet senest den 1. Oktober om Eftermiddagen, og at Fredstilbudet saa kunde afgaa om Aftenen.

Efter at have talt med Oberst v. Haeften den 1. om Aftenen blev jeg klar over, at Statssekretær v. Hintzes Forudsætning ikke vilde slaa til. Jeg opfordrede nu Oberst v. Haeften til at have sin Opmærksomhed henvendt paa, at der ikke opstod nogen unødvendig Forsinkelse, men slog mig som Følge af Situationen i Berlin til Taals med, at Notens Afsendelse maatte udskydes.

Den 3. Oktober fandt der et Møde Sted i det nye Kabinet, der overværedes af Generalfeltmarskallen som Repræsentant for Øverste Hærledelse. Han udtalte sig i samme Aand som sket var den 29. overfor Statssekretær v. Hintze og fastslog endnu en Gang overfor Rigskansleren Øverste Hærledelses Anskuelse i en Skrivelse, som jeg havde anset det for rigtigt at afgive, og som lød:

»Øverste Hærledelse staar fast paa sin Mandag den 29. September d. A. stillede Fordring om øjeblikkelig at tilstille vore Fjender et Fredstilbud.

Som Følge af Sammenbruddet paa den macedonske Front, den derved nødvendiggjorte Svækkelse af vore Reserver paa Vestfronten og som Følge af det umulige i at udfylde de i de sidste Dages Slag forvoldte meget betydelige Tab, er der efter menneskelig Beregning ikke mere Udsigt til at paatvinge Fjenden Freden.

Fjenden fører paa sin Side bestandigt nye og friske Reserver ind i Slaget.

Endnu staar den tyske Hær fast og afværger sejrrikt alle Angreb. Men Situationen skærpes dagligt og kan tvinge Øverste Hærledelse til skæbnsvangre Beslutninger.

Under disse Forhold er det bydende nødvendigt at afbryde Kampen for at spare det tyske Folk og dets Forbundsfæller for unyttige Ofre. Hver Dag, der forsømmes, koster Tusinder af tapre Soldater Livet.

(sign.) v. Hindenburg.«

Generalfeltmarskallen har til de foran omtalte Fakta om Fredskravet af 29. December egenhændig gjort den Bemærkning, at der derved kun var tænkt paa at bane Vejen for en ærefuld Fred.

Den 4. Oktober vendte Generalfeltmarskallen tilbage til Spa. Den 5. blev den første Note til Wilson afsendt.

Paa Notens Affattelse og paa Gangen i de politiske Begivenheder har Øverste Hærledelse ingen yderligere Indflydelse haft. Efter min Mening var Udtrykkene ikke holdt med tilstrækkelig Fasthed; jeg foreslog et mere mandigt Sprog, men fandt ikke Øre herfor. Den Kendsgerning, at vi stillede os paa samme Grund som Wilsons 14 Punkter, maatte desværre for os være selvfølgelig. De nærmede sig den i Tyskland opdukkede socialdemokratiske Verdensanskuelse og svarede i Antal til de 14 Punkter i den østerrig-ungarske Note til Serbien i Slutningen af Juli 1914.

I et Telegram af 2. Oktober betonedede jeg »at Wilson-Notens 14 Punkter skulde tjene som Grundlag for Fredsforhandlingerne, men ikke skulde gælde som Betingelser, der dikteredes os af Fjenden.« Generalfeltmarskallen havde i Berlin stillet sig paa det samme Standpunkt, men ikke herved fundet Forstaaelse hos de tilstedeværende Statssekretærer. Kun Vicekansler v. Payer støttede Generalfeltmarskallen. Senere blev der givet mig følgende Forklaring: samtlige Statssekretærer var af den Anskuelse, at det elsass-lothringske og det polske Spørgsmaal ganske vist nu var blevne internationale Spørgsmaal, men at der deri ikke uden videre laa, at Elsass-Lothringen og store østlige Omraader skulde afstaas.

Til Bearbejdelse af Vaabenstilstandsspørgsmaal blev der i Spa nedsat en Kommission. General v. Gündell førte Forsædet, medens Statssekretær v. Hintze var tilforordnet for Rigskansleren. Iøvrigt talte den General v. Winterfeldt, Major Brinckmann og Kaptajn af Flaaden Vanselow.

Ved passende Oplysningsarbejde i Hæren blev det forsøgt at opveje den svækkende Virkning af Vaabenstilstands- og Fredstilbudet.

Efter den 29. September talte jeg med mange af Stabscheferne om Tilbudet. De af dem, der kunde overse hele Situationen, ansaa det for rigtigt; de, der stod paa de roligere Frontafsnit, formaaede ikke at indse dets Nødvendighed. Jeg havde den Tilfredsstillelse, at Tilliden til mig den Gang ikke led noget Skaar.

VII.

I sin første store Rigsdagstale den 5. Oktober indtog Prins Max det samme Standpunkt som Generalfeltmarskallen og jeg angaaende Nødvendigheden af at kæmpe videre, hvis der blev stillet os uantagelige Betingelser.

Prins Max sagde:

»Med stærke Viljer og tillidsfuld Tro paa vor Kraft er vi besluttede paa ogsaa at bringe endnu sværere Ofre for vor Ære og Frihed og vore Efterkommeres Lykke, om det er uafvendeligt.« og

»Hvordan end Resultatet af Fredstilbudet vil falde ud, saa ved jeg, at det vil finde Tyskland fast besluttet og enigt saavel til en hæderlig Fred som ogsaa til en Slutkamp paa Liv og Død, til hvilken vort Folk er rede, om det bliver tvunget dertil. Jeg betages ikke af nogen Frygt ved den Tanke, at dette andet Alternativ kunde indtræde, thi jeg kender den Aand og den Viljekraft, som endnu findes i vort Folk, og jeg ved, at den uimodstaaelige Overbevisning, at vi kæmper for vort Liv, vilde fordoble Kræfterne.«

Rigsdagspræsidenten udtalte sig i samme Aand:

»Som hver enkelt Soldat paa Fronten er ogsaa hver Tysker herhjemme rede til at bringe ethvert Offer, om det skulde blive fordret.«

Det var smukke, højsindede Ord, som gav mig den Overbevisning, at der mellem Rigsdag og Øverste Hærledelse herskede fuld Overensstemmelse om, at der i yderste Fald maatte kæmpes videre. Men hos Rigskansler og Rigsdag savnedes Overbevisningen om, at enhver Tysker allerede — siden 1914 — kæmpede for sit Liv, og at denne Eksistenskamp krævede ethvert Offer af os alle. Den levende Bevidsthed herom var gaaet tabt under de Tusinder af Floskler, med hvilke vor Folkeaand var blevet forgiftet indefra og udefra. Først i Maj 1919 efter Offentliggørelsen af de uhørte Fredsbetingelser brød denne Erkendelse igennem i Folket og i Nationalforsamlingen. Igen talte den samme Præsident skønne, gribende Ord, som krævede Daadkraft paany fra samme Øjeblik; det officielle Referat vovede overhovedet ikke at gengive dem. Men ogsaa denne Gang blev Ordene kun Ord, skønt de Forhold dog var indtraadt, under hvilke de skulde rejse Fædrelandet.

I hine Dage gik jeg stadig videre paa min tunge Vej. Da det senere, efter at Wilsons 2. Note var kommen, blev mig fuldstændigt klart, at Wilson ikke kunde eller vilde trænge igennem, men at Clemenceau og Lloyd George var de stærkeste, at vi skulde være Slaver, — da stod det ganske vist for mig, at vi maatte omsætte Tankerne om en

videre Kamp til Handling og ikke lade os nøje med tomme Ord. Jeg ventede af Prins Max og hans Regering, at de skulde indløse, hvad de havde bedyret, efter at de og Tyskland havde erkendt, at deres Haab om en Forstaaelsesfred var død og begravet.

Maaske havde jeg handlet rigtigere og klogere, om jeg allerede i Begyndelsen af Oktober havde stillet Regeringen det bestemte Spørgsmaal, som den havde maattet tage Stilling til: vil det tyske Folk kæmpe videre for dets Ære, vil Regeringen kalde den sidste Mand under Vaaben og paany fylde Folket med alvorlig og hellig Begejstring? Men jeg tror dog nu, at et Opraab til Befolkningen i disse Dage vilde have lydt uden at bringe det rette Resultat. Trods 4 Aars Krig herskede der jo stedse, som det fremgik af hin Tale den 5. Oktober, Uklarhed om selve dens Væsen. Regering og Folk havde endnu ikke tilfulde forstaaet Situationens uhyre Alvor. Endnu havde Fjenden ikke afsløret sine Hensigter om at tilintetgøre os, saaledes som det skete med al ønskelig Tydelighed i den anden Wilson-Note.

Prins Max mente, at det vilde have været fordelagtigere at afsende Noten ca. en Uge senere, efter at han først havde opstillet et detailleret Program for vore Krigsmaal, som for Alverden tydeliggjorde vor Overensstemmelse med de wilsonske Grundsætninger og vor Beredvillighed til at bringe disse Grundsætninger endog tunge nationale Ofre.

Vi havde allerede den 5. Oktober stillet os paa Wilsons Grund, hvad skulde vi bagefter yderligere gøre?

Den Omstændighed, at jeg, uden paa nogen Maade at træde frem for Offentligheden, opfordrede Rigskansleren til hurtig og energisk Handling, efter at der siden Midten af August intet var sket, har ikke forværret vor Helhedssituation. Derimod har dette, at det nu offentligt blev forkyndt, at Øverste Hærledelse vilde og maatte have Vaabenstilstand, gjort megen Skade sammen med Offentliggørelsen af Major Frhr. v. dem Bussches Udtalelser.

Tror da Prins Max og antager virkelig de ligesindede, at det samme Skridt ved Midten af Oktober vilde være bleven anset alene som Udslag af ædel Menneskelighed, der hos Ententemagterne kunde have fremkaldt særlig elskværdig Imødekommenhed? Dertil stod vore Fjender paa altfor stærkt real og national Grund. De var ogsaa dertil alt for kloge — de var lige saa fuldt som den tyske Øverste Hærledelse paa det rene med Krigssituationen. De kendte Forholdene i den tyske Hær og i Tyskland saavel som Svagheden hos den k.-k. Hær i Italien og i Østerrig-Ungarn. Af de talrige, desværre ofte kun altfor oprigtige, Udtalelser fra Fanger, maatte de have dannet sig et fuldstændigt klart Billede af vore Batailloners svage Styrke og af, hvor mange Divisioner Øverste Hærledelse havde opløst. Ejheller Svækkelsen i Moral hos Folk og Hær kunde være skjult for dem. De fik jo det hele at vide fra Berlin. De ventede paa vort indre Sammenbrud akkurat som i sin Tid paa Bulgariens. Uden al Tvivl har de erkendt meget skarper end vi, at med den Maade, hvorpaa Hans Majestæts Resolution til Grev Hertling af 29. September blev realiseret, var Vejen til Revolutionen den 9. November betraadt.

Ejheller vilde et Fredstilbud uden et Vaabenstilstandstilbud have gjort noget som helst Indtryk paa Fjendens Tilintetgørelsesvilje. Det viser vore tidligere Tilbud, der af Ententen blev fremstillede som uærlige og uoprigtige; det viser ogsaa Grev Burians Note. Først gennem Tilbudet om Vaabenstilstand kunde vi overtøyd Fjenden om vor faste Beslutning om nu at opnaa Fred. Et Fredstilbud alene regnede med en Fjende, der var beredt til at komme os langt imøde, og med Muligheden for indenfor en rimelig Tid at komme til en Forstaaelse med ham. Havde man da glemt, hvor længe Forhandlingerne i Brest varede? Og nu var alt end mere forviklet og mangeartet. Det kunde siges paa Forhaand, at Forhandlingerne vilde blive endeløse. Skulde Hæren maa ske gennem denne lange Tid bløde til ingen Nytte uden nogensomhelst Understøttelse hjemmefra? Og hvis saa Situationen forværredes under disse langsommelige Forhandlinger — maatte dette da ikke paany i høj Grad indvirke paa Udformningen af Freden?

Kun gennem et Tilbud om Vaabenstilstand kunde det klart ses, om de havde Ret, der holdt en dog nogenlunde ærefuld Fred for mulig, hvad jeg vilde have hilst med Glæde, eller om vi stod foran en Voldsfred, som maatte ansøre os til ny Handling. Der var ingen Tid at spille, Hæren tørstede efter Tilskud af Kraft hjemme fra.

Ententen maatte bekende Kulør, og derefter maatte vi handle. Nu bestaar der ingensomhelst Tvivl mere om vore Fjenders sande Hensigter. Mon dog ikke nu de, der stædigt har talt om Menneskehedens Forsoning og Forstaaelsesfred, endelig ærligt vil tilstaa, at de har vurderet Fjenden og, set paa Baggrund af Revolutionens Forløb, ogsaa Menneskene i deres Samtid urigtigt, og at Verden endnu ikke er moden til saadanne Lærdomme?

Skal vi endnu tro, at Ententestaternes Arbejdere gaar Haand i Haand med Repræsentanterne for Idéen om Menneskehedens Forsoning til en Forstaaelsesfred?

Det har allerede længe dæmret i det tyske Folk. »Vorwärts« skrev den 5. Februar 1919 efter Regeringstroppernes Sejr i Bremen:

»Som Socialdemokrater beklager vi absolut, at det maatte komme til Anvendelse af Vold. Naturligvis er vi Modstandere af enhver Voldsanvendelse. Men dette at være Modstander af Vold betyder ikke, at man modstandsløst underkaster sig Modpartens Voldshandlinger. Kærligheden til Freden kan kun hævde sig dér, hvor den bliver mødt med samme Følelse. Den, der af principiel Afsky for Anvendelse af Vold ikke kan beslutte sig til at møde Vold med Vold, han underbygger til syvende og sidst Voldsherredømmet, — nemlig de andres.«

»Vorwärts« kom dermed tilbage til sit Standpunkt fra 1914. Det hævdede det samme, som jeg mit Liv lang har hævdedet. Det er ingen til Glæde at anvende Vold, hverken udadtil eller indadtil. I 1914 maatte vi kalde til Vaaben for at bekæmpe det Voldsherredømme, som vi nu ligger under for.

Teori er ét, Praksis et andet.

VIII.

Præsident Wilsons Svar paa vort Tilbud indtraf først i Berlin den 9. Oktober pr. Radiotelegraf. Det krævede som militær Betingelse for Afslutning af Vaabenstilstand Rømning af de besatte Omraader mod Vest. Det var vi forberedt paa. Noten lod Vejen til videre Forhandling aaben.

Efter Prins Max's Ønske tog jeg til Berlin. Jeg havde en længere Samtale med ham under fire Øjne. Jeg kendte allerede Prinsen. Han havde to Gange været i Store Hovedkvarter. Vi havde længe underholdt os med hinanden og paahørt hinandens Udtalelser med gensidig Interesse. Meget tilfælles have vi ikke. Vicekansler v. Payer havde nu udpeget ham som den eneste mulige Rigskansler. Jeg kunde tiltræde denne Tanke, jeg ansaa Prins Max som Fyrste og Officer for egnet til at indlede den nye Tid. Jeg troede, han vilde give men ogsaa tilige bremse. Han hørte jo dog til en gammel Fyrsteslægt, som følte varmt for Tysklands Storhed. Han kunde saaledes nok i denne svære Tid være det tyske Fædreland til Nytte. Dette Haab blev ikke opfyldt.

Prinsen havde til Drøftelse ladet forelægge mig et helt Skema med Spørgsmaal, som i deres detaillerede Snæverhed var ganske umulige at besvare, men var saa meget mere karakteristiske for, hvor lidet Herrerne i Berlin forstod Krigens Væsen. Jeg svarede saa godt, jeg kunde. Mine Besvarelser holdt sig inden for Rammen af min hidtidige Tænkemaade. Der var for mig ikke nogen Grund til at indtage et afvigende Standpunkt. Wilsons Svar gav endnu Plads for Haabet om, at vi vilde faa en Fred, der ikke tilintetgjorde os.

Under fire Øjne bad Prins Max mig om at skille mig af med General v. Bartenwerffer, Oberst Bauer og Oberstløjtnant Nicolai. Jeg spurgte ham, hvem der rettede Sigtelser mod disse Herrer. Prins Max erklærede, at han ikke personlig kendte Sagen, men kun gentog, hvad der var bleven sagt ham. Jeg bad ham derpaa om at lade mig tilgaa nøjagtige Oplysninger; jeg vilde da i de nævnte Herrers Interesse samvittighedsfuldt prøve dem. Øverste Hærledelse fik intet. Bestemte Anklager var det min Pligt at tage Hensyn til, men paa ondsindet Sladder eller forblommet Tale kunde jeg ikke lade samvittighedsfulde og tro Mænd falde. Anmodningen berørte mig pinligt. Det hørte alsaar til de Bekymringer, som i en saadan Tid optog den tyske Regering i Berlin!

Prinsen vilde ogsaa høre andre højere Officerer om Situationen. Men alene Øverste Hærledelse kunde have et samlet Overblik. Ved hver af Arméerne var Forholdene varierende; det var udelukket at drage Slutninger fra Arméen til Fronten som Helhed. Jeg afslog derfor denne Anmodning. Generalfeltmarskallen og jeg maatte desuden alene bære Ansvaret. Hans Majestæt, men ikke Rigskansleren, kunde til enhver Tid gøre Krav paa Udtalelser. Endnu stod Hæren under sin kejserlige Krigsherre. I Begyndelsen af November, efter min Afgang, er der i Krigskabinetet faldet Udtalelser af to Arméchefer, hvis Opfattelse af Situationen i det væsentlige faldt sammen med min. Afvigelserne lod sig forklare ved det begrænsede Overblik, en Arméchef kunde have over Situationen som Helhed.

Som altid, naar en Hær har lidt et Nederlag, vil der blive udtalt eller nedskrevet Domme, som kan være meget gode, saalænge de afholder sig fra alle Konklusioner, som den dømmende ikke selv kan overse. Forholdene i hele Hæren og paa vore lange Fronter var saa forskellige, at Generalisering ikke er mulig; personlige Erfaringer, der er indhøstede paa ét Sted, forfører kun altfor let til en Generalisering. Dette er lige saa skadeligt som de hule Floskler, vi har forgiftet vort politiske Liv med. I Videnskaben gælder sligt som et udtalt Kendetegn paa manglende Dannelse.

Officerer, der nu tror, at de tidligere havde Klarhed over det hele, vilde have gjort bedre i at komme til Øverste Hærledelse, som de dog maatte have Tillid til, og betro den, hvad der trykkede dem. Jeg modtog kun faa Breve fra saadanne Mænd; rummede de noget nyt, saa indbød jeg de paagældende til mig for at drøfte Spørgsmaalene med dem. Dette var f. Eks. Tilfældet med Kaptajn Bakhaus af Feltartilleriregiment 78. Han gav mig Impulser af virkelig Værdi.

Det var nu paa Tide at skaffe endelig Klarhed over, om det tyske Folk vilde kæmpe videre, hvis Forhandlingerne med Fjenden ikke førte til en Fred, vi kunde antage. Forberedelserne maatte i saa Fald træffes nu. Af Pressen havde Øverste Hærledelse faaet et gunstigt Indtryk angaaende denne Mulighed. Efter sin Tale af 5. Oktober havde Prins Max endnu intet gjort i Retning af at realisere sin den Gang udtalte Hensigt med et saadant Tilfælde for Øje. Jeg maatte ogsaa vide, hvorledes den nye Regering stillede sig til Østspørgsmaalet for derefter at kunne anstille Beregninger over de militære Forholdsregler, Øverste Hærledelse maatte iværksætte.

Det nye Kabinet kendte ikke Sammenhængen i Begivenhederne i Rusland; den eneste, der havde Overblik over dem, var Vicekansler v. Payer. Jeg vidste ikke, om det var de samme Anskuelser, der var gældende nu som i Februar. Paa Grund af disse Spørgsmaals overordentlige Betydning ansaa jeg en Udtalelse for nødvendig. Jeg spurgte Prinsen, hvorledes Regeringen saa paa Bolchevikfaren, og om Ukraine var nødvendig for Forsyningerne i den kommende Fremtid. For at kunne afgøre dette sidste Spørgsmaal maatte det blive nødvendigt at foretage indgaaende Drøftelser med Østerrig-Ungarn.

Jeg deltog samme Dag i et Møde i det nye Krigskabinet.

De af Prinsen fremsatte Spørgsmaal blev behandlede, ligesom ogsaa jeg stillede mine Spørgsmaal. Alt blev drøftet saaledes, som jeg har omtalt det foran, men der blev ingen særlige Beslutninger fattet. Hr. Walther Rathenaus Artikel i »*Vossische Zeitung*« om *Levée en masse* var ogsaa paa Tale. Af den Slags Slagord venter jeg mig kun lidt. Forholdene laa jo dog helt anderledes nu end i 1870—71. Folkekraft og Folkeenergi var der imidlertid til Stede, og de maatte udnyttes. Der fandtes altsaa dog Mænd, der med mig troede, at det tyske Folk trods alle dets vældige Ydelser endnu kunde yde mere. Skade kun, at de ikke paa et tidligere Tidspunkt var mødt op med denne Tro. Det var for mig særlig karakteristisk, og det fyldte mig med nyt Haab, at der ogsaa blev opfordret til at fortsætte Kampen af Mænd, som ellers tænkte anderledes end jeg.

Da Kabinettsmødet var forbi, takkede Prins Max mig, fordi jeg var kommen. Med Generalfeltmarskallens Sanktion erklærede jeg i en kort Svartale, at vi loyalt vilde støtte den nye Regering.

Der var for mange Kokke om Maden i det nye Kabinet. Ganske vist kaldte det sig Krigskabinet, men med vore Fjenders Krigskabinetter havde det intet tilfælles.

Om Aftenen kom der endnu forskellige af det offentlige Livs ledende Mænd nogle korte Øjeblikke til mig for at spørge, om Øverste Hærledelse virkelig havde foranlediget Vaabenstilstands- og Fredstilbudet. Jeg betonedede særlig skarpt, at det virkelig var saa, saaledes som jeg allerede have ladet meddele i Oplysninger til Pressen d. 9. Oktb., efter at der ikke mere var militær Skade at befrygte deraf. Jeg skyldte Prins Max' Regering en saadan Erklæring. Men derud over at sætte de Herrer ind i, hvad jeg tænkte og følte, kunde jeg ikke give mig af med.

Svaret paa Wilsons første Note blev formet i Forstaaelse mellem Regeringen og Øverste Hærledelse. Det lykkedes mig yderligere at faa ind i Noten det Spørgsmaal, om England og Frankrig ogsaa tiltraadte de 14 Punkter. I det, der blev tilbudt indrepolitisk set, havde Øverste Hærledelse ingen Andel, ligesom den endvidere ikke kunde billige Tonen i Noten. Vor Handlemaade viste tilmed et uværdigt Hastværk med at faa alt kastet over Bord, der hidtil havde været os helligt. Fjenden maatte med Tilfredshed se, hvorledes vi mere og mere drev vor Opløsning i Møde.

Verden over forstummede nu pludselig al Tale om Forsoningsfred med dens ideale Slagord. Det maatte forøvrigt ikke forbause. Verdenspressen lyttede lydigt til den fjendtlige Propagandas Vink, og denne brugte ikke mere dette Ord. Ententen havde naaet, hvad den vilde med det, nu kunde den kaste Masken og stræbe efter en Voldsfred. Men ogsaa hos os kom Ordet Forstaaelsesfred kun tøvende frem. De Mænd, der hidtil havde forkyndt disse Idéer og fremstillet Virkeliggørelsen af en Rettens og Forsoningens Fred som fuldt ud mulig og let opnaelig, havde ikke det moralske Mod rent ud at erklære, at de havde taget fejl angaaende Fjendens Hensigter, forvirret Folket og bragt det i Ulykke. En Del af dem undsaa sig ikke ved nu at tale om Freden efter Wilsons 14 Punkter som en Retfærdighedsfred. I den Grad havde vi allerede kastet vor Værdighed over Bord. Skarpt fo'r de frem imod mig: Jeg skulde nu ved mit overilede Tilbud om Vaabenstilstand have forarsaget en ny Ulykke, efter at jeg hidtil ved min Mangel paa Maadehold havde forhindret Freden. Saaledes læssede de nu Folkets og Hærens Vrede over paa mig. Havde alle de, der tidligere tatte om Forsoningsfred, i Stedet for talt om Krigen og Nederlagets Gru, vilde de have understøttet mig i at opbringe ogsaa Folkets sidste Kraft og at holde det aandeligt kampkraftigt, saa havde jeg ikke nu behovet at fremkomme med min Begæring om Vaabenstilstand. Det vil man ogsaa nok siden indse.

Den 12. Oktober gik den anden Note til Amerika.

IX.

Det Slag, der ved Udgangen af September var brudt løs paa Vestfronten, var imidlertid blevet fortsat. Det drejede sig om en vældig Anstrengelse fra Fjendens Side for at gennembryde saavel Hærgrupperne Rupprecht og Boehn i Retning af Gent og Maubeuge som Hærgrupperne Tyske Kronprins og v. Gallwitz paa disses indvendige Fløje paa begge Sider af Argonnerne i Retningen Charleville—Sedan. Alle Ententens Angrebsoperationer siden Efteraaret 1915 havde været bygget op paa den samme strategiske Grundtanke. Hidtil var de brudt sammen som Følge af Fjendens Udmattelse og vor Modstandskraft. Nu var vi svækkede, og atter og atter svigtede snart en snart en anden Division. Antallet af Marodører bag Fronten øgedes i foruroligende Grad. Oplysningskontorerne, som skulde vise Mandskabet til Rette, kunde ikke mere overkomme deres Opgave. De, der blev derude, kæmpede som Helte, men der var ikke nok til at holde de udstrakte Fronter. De følte sig forladte. Paa Officeren rettede Mandskabet sine Øjne, paa ham hvilede hele Kampens Tyngde. Sammen med sine trofaste øvede han Vidunderer af Tapperhed. Regiments-, Brigade- og Divisionschefer søgte personligt med deres Officerer og faa Soldater, hyppigt med deres Skrivere og Oppassere, at genoprette Situationen. De hindrede de stærkt overlegne, men ejheller mere kampbegeistrede Fjender i at bryde igennem. Vi kan være stolte af de Mænd, der fuldbyrdede disse Heltebedrifter. Men vore Tab var store, og det var de bedste, der blev derude paa den blodige Valplads. En Del af vore Batailloner kunde nu kun formere 2 Kompagnier. Øverste Hærledelse maatte forbyde at give Orlov. Paa Grund af de vanskelige Transportforhold maatte de, der var hjemme med Orlov, indtil videre blive dér, og de blev der længere end godt var. I de kritiske Novemberdage skulde vi imidlertid kun have haft faa med Orlov i Tyskland. Desværre forholdt det sig ikke saaledes.

Den Tidsfrist, der kunde overlades Divisionerne til Hvile og til at istandsætte deres Materiel og Udrustning, blev kortere og kortere. Der blev trukket mere paa de gode Tropper end paa de mindre paalidelige, hvilket ogsaa havde skadelige Følger. De kunde ikke indse, hvorfor de saa ofte skulde fylde Hullerne ud. Deres Kampvilje slappedes. Anstrengelserne blev vældigere og vældigere, Kræfterne sledes op. Det var overmaade vanskeligt at sørge for en Udligning af Kræfterne og at hjælpe paa de svækkede Steder. Det hændte hyppigere og hyppigere, at Divisioner af 2. Linje skyndsomst maatte sættes ind, og at Enhederne blev blandede fuldstændigt.

Kravene til Førernes Nerver øgedes mere og mere, men de bevarede dog det klare Blik for Fædrelandets Nød og deres stolte Mod. Dem har intet kunnet knække.

I Begyndelsen af Oktober blev 4. Armé under stadige Kampe trængt tilbage mod Roulers og Menin, idet den dog blev staaende med højre Fløj ved Yser nedenfor Diksmuide og med venstre Fløj ved Armentières. Det kom til en Række stadige Kampe, som intet Resultat gav. Den 14.

Oktober fornyede Fjenden sit Angreb. I Retning af Roulers vandt han Terrain ud over denne By. Ogsaa Kortemark gik tabt. Derimod lykkedes det ham i Retning af Menin kun at komme lidt fremad, og ved Wervick blev han slaæet. Ogsaa den 15. bragte Fjenden lokal Fremgang, som foranledigede Arméen til at gaa tilbage til Linjen Diksmuide—Torhout—Ingelmunster—Kortrik. Divisionerne i 4. Armé havde kun meget ringe Styrke. At Fjenden ikke opnaaede større Resultater, kunde bortset fra den mønsterværdige Førings af 4. Armé kun have sin Grund deri, at ejheller Modstanderen mere var besjælet af samme Kampiver. General Sixt v. Arnim var stadig Chef for 4. Armé; han havde nu til Stabschef Major Humser, der var en benaadet Soldaternatur.

Forholdene ved 4. Armé var imidlertid blevne saa spændte, at Øverste Hærledelse maatte beslutte sig til foreløbig at løsgøre den fra Fjenden og forkorte dens Front. Den fik Befaling til at gaa tilbage til Hermannstillingen bag Kanalen ved Eecloo og bag Lys. Dermed opgav vi den flanderske Kyst. U-baadsstøttepunktet var imidlertid blevet forlagt. 4. Armés Bevægelser var under Udførelse den 17. Oktober, da jeg paany rejste til Berlin til Forhandling angaaende den nu indtrufne 2. Wilson-Note.

17. Armé havde efter det fjendtlige Indbrud ved Cambrai den 27. September haft svære Dage at overstaa. I Tiden indtil 8. Oktober kom det til meget vekslende heftige Kampe paa begge Sider af Cambrai, men Byen blev holdt. 2. Armé kæmpede ikke med samme Held; den blev i de første Oktoberdage trængt mere og mere tilbage mod Le Catelet. Ogsaa mod Bohain vandt Fjenden Terrain. Arméen trak højre Fløj af den ligeledes haardt kæmpende 18. Armé med sig. Den 8. blev Arméen atter truffet af et nyt voldsomt Slag i Egnen ved og Syd for Le Catelet og blev paany kastet tilbage. Øverste Hærledelse saa sig nødt til Natten til den 9. Oktober at trække Arméen tilbage til Hermannstillingen, da den manglede Reserver. Denne Bevægelse maatte 17. Armé følge med venstre Fløj og Centrum til midtvejs mellem Cambrai og Valenciennes, medens den højre Fløj Vest for Douai blev trukket tættere ind mod Byen. 18. Armé skulde ligesom 2. gaa tilbage til Hermannstillingen. Den kunde efterlade sin venstre Fløj ved La Fère.

Beslutningen om med 18. og 2. Armé at besætte Hermannstillingen, hvor Arbejderne endnu ikke paa langt nær var færdige, var ikke let. Jeg havde haabet, at Arméerne kunde have hævdet Siegfriedstillingen noget længere. Vi var allerede under Kampene i Begyndelsen af Oktober Nord for St. Quentin paa mange Punkter trængte ud af denne Stilling, men i det store og hele havde vi dog holdt den. Rømningen af Hermannstillingens Bagterrain var ejheller endnu fuldstændigt tilendebragt.

De tilbagegaaende Bevægelser gik glat. Allerede den 10. angreb Fjenden de nye Stillinger, men blev afvist. Overfor 17. Armé havde han den 11. Nordøst for Cambrai et lokalt Fremskridt, som dog blev neutraliseret. De næste Dage indtil den 17. bragte nye Kampe mod 2. og 18. Armé, som i alt væsentligt forløb heldigt for os.

En nødvendig Følge af 4. Armés Tilbagedragning bag Lys var, at nu ogsaa 6. og 17. Armé maatte føres tilbage bag Schelde i Hermannstillingen. 6. Armé stod den 17. Vest for Lille og skulde Natten til 18. rømme Byen. Længere Syd paa havde højre Fløj af og senere hele 17. Armé sluttet sig til denne Bevægelse.

I Tilfælde af en Besættelse af Hermannstillingen var det Hensigten at udskille Hærgruppen Boehn som Følge af den nu forkortede Front. 2. Armé blev underlagt Hærgruppen Rupprecht, medens 18. gik til Hærgruppen Tyske Kronprins. Ved denne sidste var 9. Armé gaaet ind under 7., idet der her, navnlig paa Grund af Ordningen af Forbindelserne bagud ikke mere var Plads til mere end den ene Armé. General v. Carlowitz blev Chef for 2. Armé, medens General v. der Marwitz fik 5. Armé foran Verdun. Som Stabschef fik han min hidtidige Hjælper i Generalstaben, Oberstløjtnant Wetzell. For General v. Gallwitz var der dannet en særlig Hærgruppekommando. Det havde ogsaa her vist sig at være mindre heldigt at forene Hærgruppekommandoen med Føringen af en Armé.

Nødvendigheden af at spare paa Kræfterne havde allerede i Slutningen af September foranlediget Hærgruppen Tyske Kronprins til at opgive Laffauxhjørnet, der stadig slugte forholdsvis store Styrker, og at gaa tilbage til Stillingen bag Oise—Aisne-Kanalen, som vi havde indtaget efter den uheldige Kamp den 22. Oktober 1917.

Den 2. Oktober gik ogsaa venstre Fløj af 7. og højre Fløj af 1. Armé planmæssigt tilbage til den Stilling, hvorfra Angrebet den 27. Maj 1918 havde taget sin Udgang. Desværre lod imod al Forventning en Division sig forud for Udførelsen af denne Bevægelse trænge tilbage fra Højderne Nordøst for Fismes. 7. Armés Centrum fastholdt Chemin des Dames, mod hvilken der uden Resultat rettedes flere fjendtlige Angreb.

Forsvarsslaget i Champagne og paa begge Sider af Argonnerne var forløbet gunstigt for os trods Fjendens udprægede Overlegenhed netop paa denne Front. Den var betydeligt større end paa Fronten foran de to nordlige Hærgrupper. Føringen udmærkede sig ved særlig Ro og Overlegenhed. Fjenden vandt kun langsomt Terrain.

De fortsatte heftige Angreb mod venstre Fløj af 1. og 3. Armé bevirkede, at man ved Hærgruppen Tyske Kronprins i de første Dage af Oktober fattede den Beslutning at afbryde Slaget og med alle Dele at gaa tilbage til Hunding—Brunhildstillingen, altsaa omtrent i Linjen: halvvejs til Laon—Marle—Sissonne—Aisne fra Rethel opefter til Grand-pré. Øverste Hærledelse kunde ikke give Hærgruppen, der holdt meget sparsommeligt Hus, nye Kræfter. De to nordlige Hærgrupper slugte for meget. Den billigede Bevægelsen, som planmæssigt blev gennemført i Dagene indtil den 13. Oktober.

Hærgruppen Tyske Kronprins begyndte i de første Dage af Oktober med Tilbagedragningen af vore Tropper fra Reims til bagved Suippes. Natten mellem den 10. og 11. blev hele Fronten fra Chemin des Dames til ind i Argonnerne opgivet, efter at 3. Armé forinden endnu havde afvist stærke fjendtlige Angreb. Den 13. Oktober om Morgenen

stod 7., 3. og 1. Armé med deres Forsvarskraft i Behold i de nye, vel udbyggede Stillinger; Rømningen af Forterrainet var omtrent tilendebragt. De to sidstnævnte Arméers Kampe i Slutningen af September—Begyndelsen af Oktober er et fuldgyldigt og glimrende Forsvar, som Førere og Tropper med Stolthed kan se tilbage paa. Armécheferne, v. Einem og v. Mudra, og deres Stabschefer, v. Klewitz og Hasse, havde indlagt sig ny, uvisnelig Fortjeneste.

Fjenden fulgte stærkt efter under Hærgruppen Tyske Kronprinses tilbagegaaende Bevægelse mellem Oise og Aisne. Det kom her meget snart til heftige Kampe om vor nye Stilling. I Aisnebuen mod Rethel gik Fjenden forsigtigere frem. Derimod forsøgte han ret hurtigt at forcere Aisneknæet Vouziers—Grandpré, hvilket dog ikke straks lykkedes ham. Overfor 5. Armé var Amerikanernes Tryk i Airedalen Vest for Meuse stadig meget energisk. Kampen greb ogsaa over paa østre Meusebred. Trods overordentlig talmæssig Overlegenhed brød de unge amerikanske Troppers Angreb sammen under de sværeste Tab. De af dem den 26. September opnaaede Resultater skyldtes kun dette, at en tysk Division svigtede, og den Omstændighed, at deres Stød paa et andet Punkt ramte en tapper, men stærkt medtaget Division, som stod ret spredt.

Et Angreb mod Michelstillingen og mod Hærgruppen Hertug Albrecht var foreløbig usandsynligt. Situationen var altsaa den 17. saaledes, at vi paa hele Fronten Vest for Meuse havde indtaget en tilbagetrukken Stilling. Paa højre Fløj var Bevægelsen endnu under Udførelse. Det vejede særlig tungt til, at Hæren ved Tilbagetoget til Hermann-Hunding-Brunhildstillingen prisgav en Mængde Indretninger, som tjente til Bekvemmelighed for Tropperne. Saaledes gik navnlig Aflusningsanstalterne tabt, hvilket var en stor Ulempe.

Øverste Hærledelse regnede med en Fortsættelse af Angrebet i Retning af Gent og Maubeuge, mellem Oise og Aisne og mellem Øvre Aisne og Meuse. Jeg var paany fattet paa meget kraftigt Slid paa Styrker og Nerver hos os. Vi havde paa mange Punkter kæmpet med Held, paa andre havde Fjenden trods sin store Overlegenhed dog maattet lade sig nøje med meget begrænsede Resultater. Hvorledes de kommende Kampe vilde falde ud, afgang udelukkende af, hvordan det indre Forhold blandt Tropperne var. Alle Mand maatte blive ved Fronten og være besjælede af en udpræget Kampvilje. De Virkninger, som Tilbudet om Vaabenstilstand havde fremkaldt, havde ikke været gunstige; Krigstrætheden var blevet større, der manglede den Modvægt, som en stærk Tilkendegivelse fra Hjemmet vilde bringe. Her stod Oplysningsarbejdet stille. Jeg hørte mange Klager herover fra Hæren. Befolkningen og Regeringen maatte endelig bekende Kulør, om de endnu havde Kampvilje; kun derved kunde der haabes paa en Styrkelse af Hærens Moral. De Befalinger og Meddelelser, der fra Spa gik ud til Tropperne, var ikke nok alene. Skarpere end i disse Dage kunde Sammenhængen mellem Hær og Hjemland overhovedet ikke føles. Hæren forlangte klar Besked om, hvad den havde at vente af Hjemlandet.

Rømningen af Omraadet bagved den nye Stilling blev fortsat med

Ved Adrianopel og ned langs Maritza stod der allerede engelske Tropper. Tyrkernes Grænseværn var der meget svagt. De tyske Tropper og Myndigheder i Konstantinopel beredte sig paa i Tilfælde af et Entente-Angreb at forlade Byen og pr. Skib at tage til Odessa.

Det var denne militære Helhedssituation, jeg havde som Grundlag, da jeg skulde tage Stilling til den anden Wilson-Note.

X.

I sin Besvarelse af vor anden Note gav Wilson os intetsomhelst og sagde heller intet om, hvorvidt Ententen tiltraadte de 14 Punkter. Men han krævede Indstilling af *U*-baadskrigen, fremstillede vor Krigsførelse mod Vest som stridende mod Folkeretten og greb paany i taagede Vendinger ind i vort indrepolitiske Liv. Der var ikke mere nogensomhelst Tvivl mulig om vore Fjenders Hensigter og om Clemenceaus og Lloyd Georges fremherskende Indflydelse. Wilson kunde ikke bringes til at modsætte sig Frankrigs og Englands vidtgaende Krav. Det var svære Beslutninger, der nu krævedes af os — vi stod nu ganske simpelt overfor den Afgørelse: Vilde vi paa Naade og Unaade udlevere os selv til Ententen, eller skulde Regeringen opbyde Folket til den sidste fortvivlede Kamp. Vi maatte besvare Noten værdigt og fast; vor ærlige Vilje til Vaabenstilstand maatte endnu en Gang betones, men tillige maatte der trædes varmt i Skranken for vor tapre Armés Ære. *U*-baadskrigen maatte vi ikke lade os slaa af Haanden, thi dermed betraadte vi Vejen til Kapitulation.

Forhandlingerne om Noten fandt Sted i et Møde i Krigskabinetet den 17. Oktober i Berlin. Oberst Heye og jeg var til Stede, ligesom jeg ogsaa havde bedt General Hoffmann om at komme. Paa Fronten blev der den Dag kæmpet heftigt ved 18. Armé.

Rigskansleren stillede paany forskellige Spørgsmaal og udtalte dernæst henvendt til mig omtrent følgende: Der forelaa nu en ny Note fra Wilson, som indeholdt en Forøgelse af hans Krav. Wilson var aabenbart ved Indflydelse udefra geraadet i en vanskelig Situation. Han syntes nu at haabe paa Muligheden af, at der vilde kunne forhandles videre med os, og at Modstanden fra dem, der hos os ivrede for Krigens Fortsættelse, kunde overvindes. Før Noten besvaredes, maatte det klarlægges, hvad Tysklands militære Situation dikterede.

Jeg havde en anden Opfattelse af vore Fjenders Tænkemaade. Jeg saa nu alene den fjendtlige Vilje til Tilintetgørelse, der truede os.

Til de mange Spørgsmaal, der blev forelagt mig, tog jeg i Princippet Stilling, som følger:

»Der var allerede tidligere rettet en Række Spørgsmaal til mig, som det var ganske udelukket at besvare præcist. Krigen er intet Regnestykke. Der gives i Krigen en Mængde Sandsynligheder og Usandsynligheder. Hvad der sluttelig indtræder, ved intet Menne-ske. Da vi i August 1914 kom til Østprøjsen og maatte udgive Befalingen til Slaget ved Tannenberg, da vidste man ejheller, hvordan det vilde gaa, om Rennenkampf vilde marchere eller ikke. Han

marcherede ikke, og Slaget blev vundet. Der er i Krig noget, der hedder Held. Maaske vil det paany følge Tyskland.

Jeg kan kun klarlægge Dem min Overbevisning. Ansvar for det, jeg siger, bærer jeg og har jeg baaret gennem fire lange, tunge Aar.«

Iøvrigt blev det Spørgsmaal drøftet, om vi ved at trække alle Divisionerne fra Øst til Vestfronten eller kun en Del af denne, kunde blive saa stærke her, at vi kunde regne med at holde i længere Tid. Hertil var det nødvendigt for mig at vide, hvad Øverste Hærledelse kunde tage fra Østfronten, — altsaa maatte jeg først af Regeringen have Svar paa mine to Spørgsmaal angaaende Bolchevikfaren og det Værd, der maatte tillægges Ukraine. Var Regeringens Standpunkt nu et andet end i Februar, maatte den sige det. Vi havde mod Øst — i Rusland og Rumænien — for Tiden 26 Divisioner kun med Aargange over 35. Leveaar og med kun svage Bataillonsstyrker. I Litauen var der for Tiden en Soldat pr. 18 km². Derimod stod der nu 185 Divisioner paa Vestfronten. Mange havde vi dér maattet opløse. De Divisioner, som for kort Tid siden kom over fra Østfronten, havde ikke kæmpet godt under Vestfrontforholdene. Jeg hørte mange ugunstige Udtalelser om dem. Det Erstatningsmandskab, der kom fra Troppeafdelingerne mod Øst, blev trods den store Mangel kun ugerne taget. Det bragte daarlig Moral med og virkede uheldigt paa Kammeraterne. Efter General Hoffmanns Udtalelser havde de Fristelser, Tropperne blev udsatte for ved Bestikkelser af jødiske Handelsmænd eller ved bolchevikisk Propaganda — ganske vist ogsaa hjemmefra —, nedbrudt deres Moral. I hvilket Omfang der blev arbejdet, fik man først Øjnene op for i Begyndelsen af November. Generalens Skøn angaaende Østdivisionernes Anvendelighed paa Vestfronten svarede ganske til de af mig høstede Erfaringer. Det kunde ikke ventes, at vi med disse Divisioner kunde hidføre en saadan Forandring i Krigssituationen, at vi vilde kunne bringe Fjenden til Fredsbordet. De havde ikke den Kampkraft, der maatte kræves paa Vestfronten, hvorimod de for Tiden syntes fuldt ud i Stand til at klare alle Opgaver mod Øst, ogsaa et Angreb mod Sovjetropperne.

Vor Afspærring overfor Bolchevikerne var allerede nu meget tyndslidt og næppe mere tilstrækkelig. General Hoffmann og jeg erklærede Bolchevikfaren for meget stor og denne Grænsekordon for nødvendig.

Regeringen som saadan syntes ingen principiel Stilling at indtage overfor Bolchevismen og udtalte sig ejheller nu klart og bestemt. Trods Protest fra Rigsmilitærrettens Præsident, General v. Lyncker, havde den løsladt Liebknecht af Tugthuset; den saa stadig væk til, hvorledes Hr. Joffe uddelte sine Penge og Skrifter og forberedte Revolutionen. Vore Advarsler, saavel som Overkommandoens i Markerne, var stadig talte for døve Øren. Det syntes dog, at General Hoffmann ved sine Oplysninger til Hr. Solf havde aabnet Øjnene paa nogle Medlemmer af Regeringen. Flertalssocialisterne erkendte som Parti den store Fare ved Bolchevismen. Men medens »Vorwärts« paa den ene Side advarede imod den, spændte den sig alligevel ved sine Angreb mod Autoriteten for Bolchevismens Vogn. I Slutningen af Oktober blev Joffe endelig

udvist. Vi traadte derved paany i Krigstilstand med Rusland, og Nødvendigheden af Beskyttelsesforholdsregler overfor Bolchevismen fik tilstrækkelig Begrundelse.

I Mødet pegede jeg ogsaa paa den umaadelige krigsøkonomiske Betydning, der maatte tillægges Oberbefehlshaber Ost's Omraade.

Spørgsmaalet, hvorvidt Ukraine skulde opgives, kunde ikke afgøres, idet der ingen grundlæggende Forhaandsdrøftelser havde fundet Sted. Det lod sig ikke afgøre paa staaende Fod. Grev Roedern vilde opgive Ukraine — Civilbefolkningen fik for lidt derfra.

Statssekretær Solf betonedede den store Værdi, Ukraine havde, og vilde ogsaa af rent menneskelige Aarsager holde det besat. Jeg kunde heroverfor kun stille mig paa det Standpunkt: Hvad baader Tyskland mest?

Statssekretær v. Waldow hidførte ikke større Klarhed. Men det maatte der skaffes. Jeg anmodede Rigskansleren om en udtømmende Behandling af Spørgsmaalet. Øverste Hærledelse rykkede i Februar ind i Ukraine i Overensstemmelse med Regeringen, fordi den ansaa dette for uafviselig nødvendigt ikke blot paa Grund af Bolchevikfaren men ogsaa for Fireforbundets Forsyning. Østerrig-Ungarn havde ved Ukraines Hjælp holdt sig oven Vande gennem Sommeren, og os havde det givet Kvæg, Heste og adskillige Raastoffer, om end ikke saa meget Korn som ventet. Endnu var der Krig. I Rumænien var der fuldstændig Misvækst. Vi havde ved Hjælp af en fremskyndet Aftærskning atter levet paa Forskud. Vi og de andre Forbundsfæller kunde kun fra Ukraine faa de Tilskud til Ernæringen, som vi maatte have. Uden Ukraine vilde vi i Forsommeren 1919 gaa en haard Krise i Møde. Spørgsmaalet om Ukraines Betydning blev ikke yderligere klaret i Efteraaret 1918. Havde vi nu rømmet Landet, hvad der vilde have krævet meget lang Tid, havde vi lidt efter lidt kunnet skaffe 10 ikke kampkraftige Divisioner. Fordelene vilde ikke have opvejet de Ulemper, vi derved havde taget paa os.

Det er min Overbevisning, at der ikke er bleven anvendt en eneste Mand for meget mod Øst.

Vi vendte os nu til Drøftelsen af det afgørende Spørgsmaal: Hvad kan og vil Hjemlandet give Hæren? Af det afgang alt andet. Jeg havde haabet, at der hos Regeringen var Klarhed over det. Men det var ikke Tilfældet. Den nye Krigsminister gav mig et gunstigere Overblik over Erstatningsudskrivningen, end jeg hidtil havde haft. Han anslog den til 600,000 Mand. Jeg kunde ikke kontrollere dette Tal. Det gjorde et særlig dybt Indtryk paa mig, at 60—70,000 Mand af Hjemmehæren var disponible med det samme. Hvorfor havde vi ikke faaet dem før? Jeg sagde: Naar jeg nu faar den Erstatning, der er stillet i Udsigt, ser jeg Fremtiden i Møde med Tillid. Men det maa ske snart. Ministeren lovede ingen Tid at spille.

Jeg vendte mig nu til Moralen og Stemningen i Hær og Folk og udtalte mig derom, som jeg i dette Skrift saa ofte har gjort. Jeg betonedede, at Hæren netop nu behøvede Rygstød.

Paa Rigskanslerens Ønske skulde de tre tilstedeværende parlamentariske Statssekretærer udtale sig om Stemningen.

Statssekretær Gröber udtalte sig ikke direkte om dette Spørgsmaal.

Statssekretær Scheidemann udtalte sig højst alvorligt. Han troede meget gerne, at vi endnu kunde mobilisere Hundredtusinder til Hæren, men man skuffede sig, hvis man antog, at disse Hundredtusinder vilde forbedre Stemningen i Hæren. »Arbejderne kommer mere og mere dertil, at de siger: Hellere en Ende med Forfærdelse end en Forfærdelse uden Ende.« Statssekretær Scheidemann angav som Aarsag til denne beklagelige Stemning Ernæringsvanskelighederne, som han satte i Forbindelse med Manglen paa Jernbanevogne. Jeg gav straks Løfte om at tage alle Forholdsregler til at afhjælpe denne Mangel, saa vidt det var mig muligt. Iøvrigt rummede hans Udtalelser en haard Anklage mod vor Regering over, at den i den Grad havde ladet Aanden fra 1914 gaa i Forfald.

Statssekretær Scheidemanns Ord var en Falliterklæring for den Politik, Rigskanslerne og Flertalspartierne havde ført indadtil.

Statssekretær Hauszmann troede, at en Appel til Folket vilde gøre stor Virkning.

Statssekretær Erzberger var fraværende. Han havde i disse Dage mistet sin Søn, der ogsaa vilde tjene Fædrelandet.

Vicekansler v. Payer saa ikke saa mørkt paa Stemningen som Statssekretær Scheidemann. Han udtalte sig ud fra ganske samme Synsmaade som jeg omtrent saaledes:

»Da den 2. Wilson-Note kom, da brød Stemningen sammen, og man saa, at det gjaldt Livet, men ogsaa denne Stemning slog paa ny om. Man indsaa, at vi som Nation fremfor alt ogsaa økonomisk skulde aflives. Nu overvejer man atter: skal vi taale det? Naar vi siger til Folket: Der gives endnu en Mulighed, hvis I holder ud; men kan I ikke holde blot et Par Uger, da maa I regne med, at Tyskland halvt om halvt bliver strøget af Nationernes Række; I maa regne med en Byrde af Skadeserstatninger, som vil trykke os til Jorden — da kunde man vel endnu en Gang mande dem op.

Hvis det lykkes os at affatte Noten saaledes, at Befolkningen deraf drager den Overbevisning: Ganske vist er vi i en vanskelig Situation, men vi kaster ikke vort Væрге fra os — da er endnu ikke alt tabt.«

Statssekretær Friedberg udtalte sig paa lignende Maade og mente: »I hvert Fald maa der handles hurtigt.«

Foruden Erstatningsmandskab var der ogsaa endnu aandelig Spændkraft til Stede, og af den afgang alt. Hvorfor har de, der kendte dette, ikke tidligere paakaldt den? Dette er for mig en uløst og ulyksalig Gaade.

Om den militære Situation i det store kunde jeg intet nyt sige. Jeg gentog angaaende Vestfronten det samme, jeg havde sagt allerede den 10. Oktober: »Jeg anser et Gennembrud for muligt, men ikke for sandsynligt. Spørger De mig om min Samvittighed, kan jeg kun svare: Jeg nærer ingen Frygt for et Gennembrud.«

En Forandring til det værre var til enhver Tid mulig. Nogen som

helst Overraskelse havde de sidste Kampe ikke bragt. Fronten holdt hverken bedre eller daarligere end hidtil. Tropperne præsterede, hvad Øverste Hærledelse havde ventet. Men det forekom mig, at Fjendens Angrebskraft tog af.

Forhandlingerne med Wilson havde hidtil ikke ført til noget Resultat. Vi var i enhver Retning Herre over vore Beslutninger og kunde fortsætte eller afbryde Forhandlingerne. Vi havde frie Hænder til begge Sider. Er det en Forbrydelse at ruste sig, naar man ærligt og redeligt vil en Fred og ikke faar den? Er det en Forbrydelse at give Afkald paa et oprigtigt tilstræbt Forlig, naar Modstanderen forlanger mere end man kan give? Har man fra nogen Side beskyldt Trotzki for illoyal Handlemaade, da han i Begyndelsen af Februar ikke underskrev Fredstraktagen? Vor ærlige Fredsvilje kunde ingen tvivle paa. Paa den anden Side var vi i vor gode Ret til at forsvare Liv og Ære til det yderste. Regeringen skyldte det tyske Folk at anvende alle forsvarlige Midler for ved det ærligt tilstræbte Forlig med Ententen dog ikke at være alt for slet stillet. Det maatte den sunde Fornuft byde os; jo stærkere vi var militært, des bedre kunde vi forhandle.

Nu kom hertil, at det blev en Pligt at føre Kampen videre, hvis vi ikke paa Naade og Unaade vilde overgive os til en Fjende, af hvem vi ikke havde mere at haabe. Handling kunde maaske bedre vor Stilling, i hvert Fald aldrig skade den. De bedste Elementer i Hæren og en betydelig Del af Befolkningen ventede det.

Den overvejende Part af det tyske Folk kunde og vilde endnu give Hæren sin sidste Kraft, og det var Regeringens Pligt at omsætte denne Vilje til Handling. Jeg udtalte mig i den Retning. Jeg sagde noget lignende som Rigskansleren den 5. Oktober og henstillede ogsaa til Overvejelse at anvende Rigsdagsmand Ebert i en ledende Stilling i hans Egenkab af Socialdemokratiets Fører, for gennem ham at øge Folkets Modstandskraft og tilføre Rigsledelsen ny Styrke. I Overensstemmelse med Admiral Scheer ansaa jeg det for udelukket at opgive U-Baadskrigen. Den tærede stadig haardt paa Englands Kræfter. At opgive et Vaaben efter Fjendens Paabud var en Svaghedsindrømmelse, som ikke kunde tænkes værre og som maatte øge den fjendtlige Begærlighed over al Maade.

Statssekretær Solf bebrejdede mig, at jeg havde skiftet Opfattelse. Jeg var forbauset: Regeringen havde jo dog ogsaa i yderste Fald villet kæmpe. Selv om jeg talte mere fortroingsfuldt nu end tidligere, saa kunde og maatte Statssekretæren dog kun glæde sig over enhver gunstigere Bedømmelse af Situationen, eftersom de lettede Forhandlingerne for ham. Jeg tænkte desuden ikke paa en Afbrydelse i dette Øjeblik, men vilde kun have Klarhed over, hvad vi tænkte og i sidste Instans vilde. Jeg sammenfattede mine Udtalelser endnu en Gang i følgende Ord:

»Som før mener jeg, at vi maa opnaa Forhandlinger om Vaabenstilstand, om det paa nogen Maade lader sig gøre. Men vi maa kun antage saadanne Vaabenstilstandsbetingelser, som tillader en ordnet Rømning af Landet. Hertil er en Frist af mindst 2—3 Maaneder

nødvendig. Ikke heller maa vi paatage os noget, der umuliggør en Genoptagelse af Fjendtlighederne. At dette er Fjendens Hensigt, maa man antage efter Noten. Betingelserne skal sætte os ud af Spillet. Før vi indlader os paa videre, maa Fjenden sige os, hvilke hans Betingelser egentlig er. Vi vil ikke overilet bryde med Wilson. Tvertimod maa vi stille det Spørgsmaal: »Sig os dog blot klart, hvad vi skal gøre! Men hvis de forlanger noget af os, der strider imod vor nationale Ære og berøver os vore Evner til at kæmpe, da svarer vi ganske vist Nej!«

»Dermed forlader jeg ikke mit hidtidige Standpunkt.«

Jeg berørte dernæst de Ødelæggelser, som vi efter Ententens Angivelser skulde have udført under vort Tilbagetog.

»Vi har, som det var vor Pligt, gjort alt for at indskrænke Ødelæggelserne til det militært nødvendige. Det kan for det første ikke mere forsvares, at man undlader at ødelægge Bygninger, som ved at skaffe Fjenden Underbringelse kan være ham til stor Hjælp. Forøvrigt har Fjenden jo ogsaa ødelagt Bygninger. I Lille lod man være at ødelægge det elektriske Lys, Vandleddingen og Sporveje, men Telegraf, Telefon og Jernbane blev ødelagte. De, der ødelagde mest, var de engelske Kanoner og Flyvere.

Hæren kan ikke være ansvarlig for enkelte raa Mennesker. Jeg kæmper af al Magt mod saadanne Raaheder. Jeg beder om at betone dette i Noten til Wilson, thi Hæren har Krav herpaa.«

Hermed sluttede Mødet. Statssekretærene Gröber og Hauszmann, som jeg sad ved Siden af, udtrykte over for mig deres Glæde over, at jeg havde givet dem mere Mod. Jeg kørte fortrøstningsfuld tilbage til Spa.

I Mødet havde der ogsaa været Tale om en Katastrofe, som Øverste Hærledelse skulde have malet paa Væggen i Slutningen af September eller Begyndelsen af Oktober. Dette set i Sammenhæng med Statssekretær Solf's Udtalelser om, at jeg havde ændret Standpunkt, foranledigede mig endnu en Gang til at tale med Major Frhr. v. dem Bussche om hans Foredrag i Begyndelsen af Oktober. Han kunde ogsaa nu kun henviser til sit Manuskript. Ejheller Oberst v. Haeften har nogensinde udtalt sig i den Retning.

Den bedre Stemning holdt sig i Berlin til den 19. Oktober om Middagen. Saa vendte den sig pludseligt, uden at jeg nærmere kender Begivenhederne. Hvorfor skyndte ikke Statssekretærene sig at handle, efter at de den 17. havde udtalt sig saa tillidsfuldt? De vidste jo dog, hvad det gjaldt! Og naar Statssekretær Conrad Hauszmann den 12. Maj 1919 under stormende Bifald udtalte: »Havde vor Hær, havde vore Arbejdere den 5. og 9. November vidst, at Freden vilde komme til at se saadan ud, da havde Hæren ikke nedlagt Vaabnene, men havde holdt ud,« — saa staar jeg ogsaa her paany overfor noget ufatteligt. Det, der er kommet, var den 17. Oktober at vente. Det staar urokkeligt fast i Verdenshistorien. Vi havde advaret imod en Kapitulation. Man skulde blot endelig en Gang stille sig med begge Fødder paa fast Grund. Men skulde blot høre op med at lyve for sig selv og for Folket, man skulde vist

samme Beslutsomhed til Handling, som Øverste Hærledelse endnu var i Besiddelse af.

Den 20. fik vi Udkastet til det nye Svar sendt til Spa. U-Baadskrigen var faldet bort, Vejen til Kapitulationen med alle dens ulyksalige Følger var betraadt. Generalfeltmarskallen og jeg paapegede atter dette og hævdede endnu en Gang vor Røst til Advarsel. Vi foreslog et Opraab til Folket. Vi tog Afstand fra enhver Delagtighed i dette Udkast. Krigskabinetet var meget ophidset derover — hvorfor ved jeg ikke. Vi var Mænd med egne Meninger og gik den Vej, vi ansaa for rigtig og stadig havde fulgt.

Svaret til Wilson afgik den 20. Oktober. U-Baadskrigen blev prisgivet. Hæren og navnlig Flaaden blev ramt paa det dybeste ved denne Eftergivenhed overfor Wilson. Det moralske Tryk paa Marinen maa have været umaadeligt. Kabinetet havde opgivet enhver Tanke om Kamp.

Dette blev ikke ændret ved, at Rigskansleren den 22. Oktober erklærede: »Den der ærligt stiller sig paa Retfærdighedsfredens Grund har tillige overtaget en Pligt til ikke uden Kamp at bøje sig for Voldsfreden. En Regering, der ikke følte dette, vilde være værdig til det kæmpende og arbejdende Folks Foragt.« Disse Ord blev ejheller fulgt af nogen Handling. Der skete intet for at højne Aanden i Befolkning og Hær. Prins Max har selv udtalt Dommen over sig og sine Medarbejdere.

Kun Krigsministeren arbejdede for at skaffe Erstatningsmandskab. Ogsaa her blev det paany til intet — en Del af Erstatningsmandskabet vilde ikke mere til Fronten, og Regeringen gav efter!

XI.

Den 23. eller 24. Oktober indløb Wilsons Svar. Det var et træffende Svar paa vor Mangel paa Mandighed. Han udtalte ogsaa nu klart, at der kun kunde være Tale om Vaabenstilstandsbetingelser, som umuliggjorde en Genoptagelse af Fjendtlighederne fra tysk Side og gav de allierede uindskrænket Magt til selv at sikre sig Enkelthederne i en af den tyske Regering antaget Fred. Efter min Mening kunde der nu ikke mere for nogen være Tvivl om, at der maatte kæmpes. Paa Grundlag af Indtrykket fra Mødet den 17. Oktober troede jeg bestemt, at det tyske Folk endnu kunde faas dertil, skønt der atter var forløbet kostbare Dage.

Paa Vestfronten tog Begivenhederne i disse Dage følgende Forløb.

4. Armé fuldendte sin Tilbagedragning til Hermannstillingen i nøjeste Føling og stadige Kampe med den efterfølgende Fjende. Brügge, Thielt og Kortrik blev rømmede den 19. Den 20. blev der kæmpet ved Lys, hvor Modstanderen ved Deinze naaede den østlige Bred. Ved et stærkt Tryk mellem Lys og Schelde forsøgte han nu at trænge os bort fra Lys. Den 25. antog Kampene igen Karakteren af et Slag, under hvilket Fjenden langsomt vandt Terrain mod Schelde henimod Gent—Oudenaarde. Kampene greb mellem Lys og Schelde ogsaa over paa 6. Armés Front.

6. og 7. Armé havde den 17. opgivet Lille og Douai og var i Tilslutning til 4. Armé gaaet tilbage bag Deulekanalen i Retning af Avelgem—Tournai og Valenciennes. Fjenden nærmede sig den 20. disse Byer. Indbyggerne tog atter Del i Kampene.

17. Armés Sydfløj samt 2. og 18. Armé kæmpede haardt. Fjenden angreb den 17. og 18. heftigt mellem Le Château og Oise. Vi var tvungne til at trække Fronten tilbage bag Sambre—Oisekanalen fra Egnen Sydvest for Landrecies indtil Oise. Efter en Kamppause den 19. bredte de fjendtlige Angreb sig fra den 20. mod Nord. Fjenden trængte frem over Solesmes og Le Château i Retning af Landrecies. Kampene kostede os meget; Tropperne sloges ikke godt overalt. Nogle Steder præsteredes der paany det udmærkede. Det var stedse det samme om igen.

Hærgruppen Tyske Kronprins havde ladet venstre Fløj af 18. Armé blive staaende ned langs Oise indtil La Fère. Forsøg fra Modstanderens Side paa at overskride Oise blev afværgede. Den 20. blev Hermannstillingen mellem Oise og Serre besat. Fjenden trængte haardt frem imod den, og der udviklede sig ogsaa her heftige Kampe.

7. og 1. Armé blev angrebne mellem Serre og Aisne, men hævdede i alt væsentligt deres Stillinger. Den 25. afviste de blodigt en stor fjendtlig Storm.

Ved Aisne indtil Vouziers—Grandpré, i Airedalen og imod Højderne paa venstre Meusebred rettede Fjenden paany stærke Tryk. Kampene var haarde og tærede haardt paa Kræfterne, men førte ikke til væsentlige Forandringer af vor Front. Som tidligere greb de ogsaa over paa østlige Meusebred, uden at der dog ogsaa her indtraadte nogen Ændring i Situationen. Længere mod Sydøst indtil den schweiziske Grænse var der Ro.

Den 25. om Aftenen var Situationen meget spændt paa Vestfronten. Der var Kampe fra den hollandske Grænse til Verdun. Hæren fik intet som helst mere hjemmefra. Den manglede enhver Ansporelse. Det var et Under, at den kæmpede saa heltemodigt.

Rømningsarbejderne fortsattes stadigt med en ganske overordentlig Anspændelse af Jernbanerne.

Anlægget af Antwerpen—Meusestillingen skred langsomt fremad. Dens Armering begyndte. Øverste Hærledelse maatte regne med i Begyndelsen af November at lægge Fronten tilbage til denne Stilling for endnu yderligere at afkorte den. Naturligvis kom dette ogsaa Fjenden til Gode. Paa Grund af Ødelæggelserne af Banerne maatte det fjendtlige Angreb paa det nordlige Afsnit tabe i Kraft. Det var at vente, at han nu vilde paabegynde Angreb i Lothringen.

I Italien begyndte det italienske Angreb den 24. Det rettedes først mod Bjergfronten og først den 26. med fuld Kraft mod Piavefronten. Den 25. om Aftenen var der ikke forefaldet Begivenheder af særlig Betydning; den k.-k. Front holdt endnu. Jeg regnede imidlertid med en hurtig Fredslutning fra Østerrig-Ungarns Side. I Forbindelse med det bayerske Krigsministerium blev de første Beskyttelsesforholdsregler ved Tyrolergrænsen anordnede.

I Serbien saa General v. Kövesc sig tvunget til at give Befaling til Tilbagetog over Donau. Ved den rumænske Donaugrænse og overfor den rumænske Hær hinsides Sereth var der ikke indtraadt Ændringer. Forholdene dér var endnu fuldstændigt svævende.

En Opflammen af det tyske Folk vilde under alle Omstændigheder have forbedret vor Stilling. Hvorlænge vi kunde have kæmpet, lader sig ikke sige. Det er ingenlunde nogen let Sag at slaa et stort Folk ned, saa længe det har sin Vilje i Behold. Det havde Frankrig i 1870—71 og Boerne i deres Kamp mod England vist! I »*Sunday Pictorial*« for 12. Januar 1919 bedømmer Winston Churchill Ententens Krigssituation saaledes:

»Kun en Smule mere, og Undervands-Søhandelskrigen havde paa Grund af Sult tvunget os alle til ubetinget Overgivelse i Stedet for at føre Amerika over paa vor Side. . . . .

Det var det samme Kapløb lige til det sidste. Men til Slut vilde vi sikkert være komne igennem det, fordi hele Nationen uforandret arbejdede sammen . . . . .

Jo mere vi erfarer om Kampen, jo mere erkender man, i hvilke fine, tynde og farlige Traade vor Sejr hænger.«

Generalfeltmarskalken og jeg fremsatte den 25. Oktober i Berlin vore Anskuelse overfor Hans Majestæt: Vi maatte kæmpe videre. Den nye Chef for Civilkabinetet, Excellencen v. Delbrück var til Stede. Selv om han ogsaa holdt sin egen Mening tilbage, stod han ganske paa samme Grund som Prins Max. Til min Overraskelse vidste heller ikke han, at vi allerede midt i August havde talt med Rigskansleren om Freden. Hans Majestæt traf ingen Afgørelse, men han viste mig fuld Tillid. Han henviste Generalfeltmarskalken og mig til Rigskansleren. Denne var syg. Excellencen Payer modtog os og Admiral Scheer Kl. 9 om Aftenen. Hans personlige Væremåde var afvisende, ganske anderledes end ved andre Sammenkomster. Han vidste vel, at Kabinetet havde besluttet min Afgang, fordi jeg hævdede det Standpunkt, at vi maatte kæmpe videre. Ogsaa Krigsministeren var skaffet til Stede. Han var i Rigsdagen og indenfor Regeringen ikke traadt i Skranken for Kejseren og Hæren — i modsat Fald maatte han have nedlagt sit Embede. Den følgende Time var overmaade trist; det var klart, at Regeringen ikke vilde kæmpe mere. Den troede at burde prisgive alt. Hørte den allerede Gnyet af Revolutionen den 9. November? Haabede den ved en Kapitulation udadtil at redde Fædrelandet for den? Jeg talte alvorligt og bevæget. Jeg varede den mod Fjendens Tilintetgørelsesvilje, mod at haabe paa Wilson.

Jeg varede mod Bolchevismen i Tyskland og Agitationen mod Officererne, som netop nu tog fat med stor Styrke. Det havde ogsaa i Rusland været det afgørende Vendepunkt.

Jeg varede imod at rokke Hans Majestæts Stilling overfor Hæren. Hans Majestæt var vor øverste Krigsherre, hele Hæren saa sit Overhoved i ham. Vi havde svoret ham Troskab. Dette maatte ingenlunde undervurderes; det laa os i Blodet og forbandt os fast med Kejseren. Hvad der berørte Kejseren, berørte ogsaa Sammenholdet i Hæren.

Det var en utrolig Kortsynethed at rokke Officerskorpsets og den Øverste Krigsherres Stilling i et Øjeblik, da Hæren blev underkastet den alvorligste Prøvelse. Det var det sværeste Slag mod Ordningen i Hær og Stat i en Tid, hvor Hæren var kaldet til at blive Vogter af Samfundsordningen. Det har senere undergravet Disciplinen i Hæren meget mere end den forhastede Rømning af Landet Vest for Rhinen, som vi maatte paatage os.

I samme Retning udtalte jeg mig ogsaa i Begyndelsen af November overfor nogle socialdemokratiske Førere. Ejheller de kunde forstaa, hvad Kejseren var for Hæren. Ikke blot for os gamle Officerer men lige saa fuldt for Manden i Geledet. Mange Eksempler har efter 9. November bekræftet min Anskuelse.

Jeg gik overfor Vicekansler v. Payer ikke ind paa visse Scener, der om Formiddagen var foregaaet i Rigsdagen og angik Øverste Hærledelse. Jeg havde kun faaet en for mig ganske uforstaaelig Melding derom. Den 24. om Aftenen, kort før Afrejsen fra Spa, blev der forelagt mig nedenstaaende af Feltmarskallen allerede underskrevne Kundgørelse til Hæren angaaende den 3. Wilson-Note, som stemte med de i Store Hovedkvarter herskende Anskuelser. Det syntes nødvendigt, at Øverste Hærledelse sammen med Berlin tog Stilling til denne Note for at forebygge dennes ødelæggende Indflydelse paa Hæren. Telegrammet til Arméen lød:

»Til Bekendtgørelse for samtlige Afdelinger.

Wilson siger i sit Svar, at han vil foreslaa sine allierede at aabne Vaabenstilstandsforhandlinger. Men Vaabenstilstanden skal gøre Tyskland saa militært værgeløst, at det ikke mere skal kunne gribe til Vaaben. Angaaende en Fred vil han kun forhandle med Tyskland, naar dette fuldstændigt følger sig efter de allieredes Krav med Hensyn til sine indre Forhold; i modsat Fald kan der kun være Tale om betingelsesløs Underkastelse.

Wilson's Svar kræver den militære Kapitulation og er derfor uantageligt for os Soldater. Det er Beviset for, at Ødelæggelsesviljen bestaar uformindsket hos vore Fjender, som slap Krigen løs i 1914. Det er endvidere Beviset for, at vore Fjender kun fører Ordet »Retfærdighedsfred« paa Læberne for at bedrage os og nedbryde vor Modstandskraft. Wilson's Svar kan derfor for os Soldater kun være en Opfordring til at fortsætte Modstanden med yderste Kraft. Naar Fjenden indser, at den tyske Front trods alle Ofre ikke er til at bryde, vil han være rede til en Fred, som sikrer Tysklands Fremtid netop for Folkets brede Lag.

I Felten, den 24. Oktober Kl. 10 Eftm.

(sign.) v. Hindenburg.«

Jeg havde haft saa travlt, at vedkommende Major, som skulde koscipere Telegrammet, af Hensyn til den forestaaende Afrejse var gaaet med det først til Generalfeltmarskallen og saa til mig. Jeg fik ellers først forelagt de Sager, som Generalfeltmarskallen underskrev, til Kontrasignering. Befalingen stemte ikke med Wilson's Svar af 20. Oktober. Jeg blev forbauset og spurgte Majoren, om Tendensen i Befalingen vir-

kelig var i Overensstemmelse med Regeringens Anskuelser. Han svarede mig bekræftende. Befalingen stemte, erklærede han, med de Udtalelser, som Oberst v. Haeften og Geheimeraad v. Stumm havde fremsat overfor Presserepræsentanterne i Udenrigsministeriet. Jeg var atter fuld af Haab og gav nu ogsaa min Underskrift. Senere viste det sig, at den Antagelse, at Telegrammets Indhold stemte med Rigsledelsens Anskuelse, ikke var rigtig. Oberst Heye standsede derpaa Befalingen. Fra Kowno, hvor revolutionære Organisationer allerede den Gang kontrollerede Telefonforbindelserne, kom Befalingen til det uafhængige Socialdemokratis Kendskab og dermed ind i Rigsdagen. Desuden var den ogsaa som sædvanlig bleven bekendtgjort fortroligt for Pressen. Ved Rigsdagsforhandlingerne den 25. brød der en Storm af Fortørnelse ud over øverste Hærledelse. Regeringen rørte ikke en Finger til dens Forsvar, skønt den dog endnu var Autoritet for en vældig Hær. Først den 25. sent om Aftenen fik jeg Efterretning om alt dette. Ellers vilde jeg have talt med Vicekansler v. Payer derom. Senere er Befalingens Tilblivelseshistorie bleven meddelt Regeringen. Men i Mellemtiden havde Forvanskningen af Kendsgerningerne bevirket det behørigte — jeg var afskediget.

Forhandlingen den 25. i Indenrigsministeriet endte efter 1½ à 2 Timers Forløb. I Vestibulen ventede General v. Winterfeldt og Oberst v. Haeften paa mig. Jeg kunde kun i den dybeste indre Bevægelse sige til dem: »Der er ikke mere at haabe, Tyskland er fortabt«! Ogsaa disse Herrer var dybt rystede.

I den tyske Note af 27. Oktober bestemte vi os til Kapitulationen.

Den 26. Kl. 8 om Morgenen skrev jeg, endnu i samme Sindsstemning som den foregaaende Aften, min Afskedsbegæring. Jeg gik deri ud fra den Opfattelse, at jeg under Gaarsdagens Drøftelser med Vicekansler v. Payer var kommen til den Overbevisning, at Regeringen ikke mere vilde tage sig sammen til nogen som helst Handling. Hans Majestæt, Fædrelandet og Hæren, kom derved i en uholdbar Stilling. Jeg blev anset som Krigsforlænger; min Afgang vilde nu maaske være en Lettelse for Tyskland og for Regeringens Stilling overfor Hr. Wilson. Derfor bad jeg Hans Majestæt om at ville afskedige mig i Naade.

Generalfeltmarskallen kom den 26. Kl. 9 om Morgenen som sædvanlig ind til mig. Jeg havde lagt min Ansøgning til Side, idet det var min Beslutning først at melde ham om det Skridt, jeg havde gjort, naar Ansøgningen forelaa hos Hans Majestæt. Generalfeltmarskallen var Herre over sine egne Beslutninger; jeg vilde ikke indvirke paa ham. Han saa imidlertid Skrivelsen, og dens Form vakte hans Opmærksomhed. Han bad mig om ikke at afsende den. Jeg skulde blive. Jeg maatte ikke forlade Kejseren og Hæren netop nu. Efter lang indre Kamp indvilgede jeg. Jeg kom til den Overbevisning, at jeg maatte beholde min Stilling og foreslog Generalfeltmarskallen endnu en Gang at gøre Forsøg paa at komme til at tale med Prins Max. Denne modtog os ikke; han var endnu syg. Medens jeg ventede paa denne Besked, meldte Oberst v. Haeften mig, at Regeringen hos Hans Majestæt havde udvirket min Afskedigelse, idet den som ydre Anledning havde foregivet den

foran omtalte Armébefaling. Hans Majestæt vilde straks modtage mig i Slottet Bellevue. Jeg var ikke mere forbauset over noget og hengav mig ikke til nogen som helst Tvivl angaaende min Person. Allerede medens jeg talte med Oberst v. Haeften, blev vi pludseligt paa dette usædvanlige Tidspunkt befalede til Hans Majestæt.

Paa Køreturen fra Generalstabsbygningen til Bellevue fortalte jeg Generalfeltmarskallen, hvad jeg netop havde hørt. Senere erfarede jeg, at Prins Max overfor Hans Majestæt havde gjort min Afgang til et Kabinetsspørgsmaal.

Kejseren var som forvandlet fra Dagen forud. Han ytrede sig, idet han kun talte til mig, navnlig imod Armébefalingen af den 24. om Aftenen. Derefter fulgte nogle af de bitreste Øjeblikke i mit Liv. Jeg sagde Hans Majestæt paa ærbødig Maade, at jeg havde faaet det smertelige Indtryk, at jeg ikke mere besad Hans Tillid, og derfor allerunderdanigst anmodede om min Afsked. Hans Majestæt bevilgede min Ansøgning.

Jeg kørte alene tilbage. Hans Majestæt saa jeg ikke siden. Efter Tilbagekomsten til Generalstabsbygningen sagde jeg dybt bedrøvet til mine Officerer, at om 14 Dage havde vi ikke længere nogen Kejser. Ogsaa de var klare derover. Den 9. November var Tyskland og Prøjsen Republik.

Generalfeltmarskallen kom endnu et Øjeblik til mig paa mit Værelse. Jeg kunde kun vise ham den Afskedsansøgning, hvis Afsendelse han for 3 Timer siden havde forhindret. Derpaa skiltes vi.

Jeg nedlagde straks mit Embede. Den Afskedsansøgning, jeg havde skrevet om Morgenens, afsendte jeg nu; nu havde jeg maattet give den en anden Ordlyd.

Den 26. om Aftenen tog jeg tilbage til Spa for at sige Farvel til mine Officerer, med hvem jeg gennem disse lange Aar havde delt ondt og godt, og for at ordne mine personlige Anliggender.

Den 27. om Middagen var jeg i Store Hovedkvarter, om Eftermiddagen tog jeg Afsked. Jeg var bevæget, grebet over at skulle forlade mine Officerer og Hæren i dette tunge Øjeblik. Som Følge af den Opfattelse, jeg havde af min Stilling som Officer overfor min Allerhøjeste Krigsherre, kunde jeg ikke handle anderledes, end jeg gjorde, hvor uendelig svært det end var for mig.

I mit Soldaterliv er jeg kun gaaet én Vej, Pligtens lige Vej. Kun én stor Tanke har bevæget mig — det var Kærligheden til Fædrelandet, til Hæren og til det nedarvede Herskerhus. For dem har jeg levet, ogsaa disse sidste 4 Aar. Min Stræben gik alene ud paa at bryde Fjendens Tilintetgørelsesvilje og at sikre Tysklands Fremtid mod nye fjendtlige Angreb.

Den 27. Oktober stod jeg i Spa i min fulde Manddomskraft ved Afslutningen af en militær Løbebane, der havde givet mig et uhyre Virkefelt men ogsaa et Ansvar, som kun bliver lagt paa faa Menneskers Skuldre.

Om Aftenen forlod jeg Spa. Jeg opsøgte dér mit første Krigskvarter. Jeg tænkte paa Liège. Jeg havde dér gjort min Pligt og havde ikke handlet anderledes siden. Mine Muskler spændtes. Jeg vendte tilbage til mit Hjem.

Kort X

Tilbage
Læsning

Læsning

Indledning

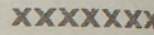
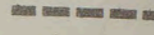
Indledning

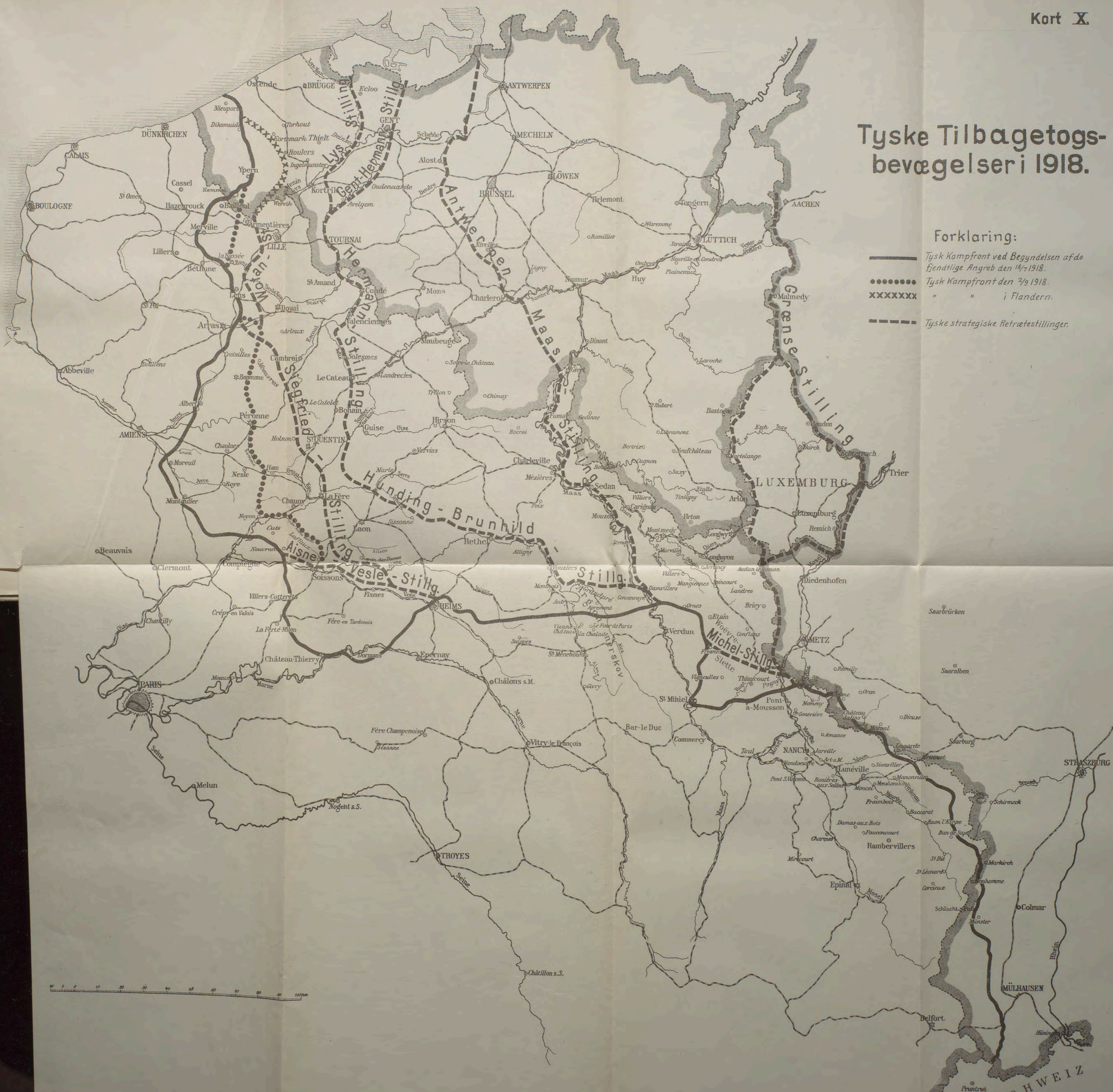
Indledning

Indledning

Tyske Tilbage- bevægelser i 1918.

Forklaring:

- Tysk Kampfront ved Begyndelsen af de fjendtlige Angreb den 18/7 1918.
- Tysk Kampfront den 2/9 1918.
- " " i Flandern.
- Tyske strategiske Retrætestillinger.

Efterskrift.

Fra Slutningen af Oktober tog Begivenhederne et rivende hastigt Forløb.

Mod Vest blev den tyske Hær den 4. November i Førernes Haand under det fjendtlige Tryk fra Verdun mod Nord ført tilbage til Antwerpen—Meusestillingen. Fronten i Elsass-Lothringen holdt sig godt mod et fjendtligt Angreb.

Den k.-k. Hær opløstes fuldstændigt under Slaget i Øvre-Italien fra 24. Oktober til 4. November.

Fjendtlige Tropper blev skudte frem til Innsbruck. Øverste Hærlæderse gennemførte omfattende Foranstaltninger til Sikring af Bayerns Sydgrænse. Mod Balkan blev Donaulinjen holdt.

Vi stod alene i Verden.

I Begyndelsen af November brød den af det uafhængige Socialdemokrati forberedte Revolution ud, først i Marinen. Prins Max's Regering havde ikke Kraft nok til at kvæle i Fødslen de til en Begyndelse kun lokale Omvæltninger efter russisk Mønster. Al Ledelse gled den ud af Hænderne; den lod Tingene gaa deres Gang.

Den 9. November Kl. 12 Middag forkyndte Rigskansler Prins Max egenmægtigt Kejsersens Abdikation. Den gamle Regering udstedte en Befaling til Tropperne, der betød det samme som et Forbud mod at bruge Vaabnene. Umiddelbart derefter forsvandt den.

Kejseren saa sig stillet overfor fuldbyrdede Kendsgerninger. Paa det Raad, der blev givet ham i Store Hovedkvarter i Spa, tog han til Holland. Kronprinsen fulgte ham, efter at man i Berlin havde afvist det Tilbud, han uden Forbehold gav om fortsat at gøre Tjeneste. Forbundsyrsterne abdicerede.

Den 9. November sank Tyskland sammen som et Korthus, uden Vilje, uden nogen fast Haand, og berøvet dets Fyrster. Alt, hvad vi havde levet for og nu atter gennem fire tunge Aar havde blødt for, forsvandt. Vi havde intet Fædreland mere at være stolte af. Al Stats- og Samfundsordning blev tilintetgjort; enhver Autoritet hørte op. Kaos, Bolchevisme og Terror, utyske i Kraft af Ord og Væsen, holdt deres Indtog i det tyske Fædreland. Gennem et langvarigt, underjordisk Arbejde var der forberedt og dannet Arbejder- og Soldaterraad i Tyskland. Hertil brugtes Mænd, der ved Fronten skulde have sikret det tyske Folk et andet Udfald af Krigen, men som hidtil havde gaaet som »uundværlige« eller var Desertører.

Flertallet af Ersatzafdelingerne, i hvilke Revolutionstanken allerede længe havde haft en gunstig Jordbund, gik over til de revolutionære.

Etapeformationerne, herunder Tropperne i de besatte Omraader mod Øst og Vest, blandt hvilke Omvæltningen ligeledes var vel forbedret, glemte Tugt og Orden; de trængte plyndrende og i vild Forvirring hjemefter. Tropperne fra Rumænien og Donaufronten afmarcherede ind i Ungarn, hvor de blev internerede.

Paa den kæmpende Vestfront kunde der ikke hurtigt nok med højere Tilladelse skaffes Soldaterraad til Veje.

De nye Magthavere og deres borgerligere Fæller afstod fra enhver Modstand og underskrev overfor den ubønhørlige Fjende uden Mandat vor Kapitulation paa Naade og Unaade.

Hæren mod Vest overskred endnu i Orden Grænsen og gik bag Rhinen, for saa gennem en overilet Demobilisering og i umiddelbar Berøring med de hjemlige Revolutionshorder ogsaa at henfalde i Opløsning.

Mænd, der havde holdt sig upaaklageligt overfor Fjenden, prisgav i disse Dages Nervesammenbrud Hær og Fædreland og tænkte kun paa sig selv. Der var ogsaa Officerer, der skød de Pligter, der paahvilede dem i Kraft af deres Stand, og deres historiske Mission til Side. Vi oplevede Scener, som ingen Prøjsjer siden 1806 havde holdt for mulige. Des højere maa man anerkende Troskaben hos de Officerer, Underofficerer og menige, som ogsaa under de nye Forhold i den gamle Aand forblev til Fædrelandets Raadighed.

Overalt gik Hærmateriellet til Grunde og blev Fædrelandets Forsvarsraft fuldstændigt tilintetgjort. Umaadelige Værdier gik tabt.

Den stolte tyske Hær forsvandt, den der i fire Aar sejrrikt havde modstaaet den overlegne Fjende, som havde fuldbragt det, der endnu aldrig var set i Historien, og havde beskyttet Landets Grænser. Den sejrrikt Flaade blev udleveret til Fjenden. De hjemlige Myndigheder, hvis Repræsentanter aldrig havde kæmpet mod Fjenden, kunde ikke hurtigt nok begunstige Desertører og andre militære Forbrydere og dermed til Dels ogsaa sig selv og deres nærmeste Venner. De og Soldaterraadene arbejdede med Iver og beslutsom Hensynsløshed paa at tilintetgøre alt militært Liv. Det var det nydannede Hjemlands Tak til de tyske Soldater, der for dem i millionvis havde blødt og ladet deres Liv. Den af Tyskere fuldbyrdede Ødelæggelse af den tyske Forsvarsmagt var saa forbryderisk og tragisk, som Verden endnu aldrig havde set det. Der var brudt en Stormflod ind over Tyskland, ikke ved elementære Naturmagter, men ved den Svaghed, der var udvist af den af Rigskansleren repræsenterede Regering og ved en Lammelse af Folket, der stod uden Førere.

De der gennem Aartier har sløret Folkets Blik og givet det samvittighedsløse Løfter, som lige saa længe havde ophidset mod Autoriteten i Stat og Hær og nu havde ødelagt dem, saa sig snart tvungne til at lade deres hidtil propaganderede Grundsætninger falde. Der maatte skaffes en ny Autoritet og dannes en ny Hær for indadtil at sætte Magt mod

Magt i en Grad, som det hidtil endnu aldrig havde været nødvendigt. Det er ikke de af Revolutionen skabte Tropper, der redder Fædrelandet, men de frivillige Formationer, der har Aanden og Disciplinen fra Hæren af 1914. Dette er et Lysblink i denne skæbnesvangre Tid. Menneskeheden var dog endnu ikke moden til Revolutionens formentlige Velsigelser. Hvad den tror at have naaet, kunde vi have naaet paa legal Maade, uden at ødelægge os selv. Det var et formasteligt Spil uden Lige, der blev spillet med det tyske Folk i dets tungeste Time. Det betaler denne uhyre Skyld med sit Liv og med sine Idealer.

Verden stod forundret over for alt dette, kunde ikke begribe det uhyrlige, ikke fatte dette Sammenbrud af det stolte og mægtige tyske Rige, der hidtil havde været en Skræk for dets Fjender. Ententen frygtede endnu vor værkbrudte Styrke og kunde ikke gøre nok for at udnytte det gunstige Øjeblik til gennem dens Propaganda endnu yderligere at svække os indadtil og paaatvinge os en Heloterfred.

Tyskland er bøjet i Støvet ved egen Skyld. Det er ingen Stormagt, ingen selvstændigt Magt mere. Dets Væsen og Væren er truet.

Svækket og formindsket og berøvet Omraader og Folkedele, som har tilhørt det gennem mange Menneskealdre, gaar Tyskland ud af denne Verdenskrig.

Det mister sine Kolonier.

Dets Værnekraft er berøvet det. Tyskeren har mistet sin Ret til at tjene Fædrelandet med Vaaben i Haand.

Tysklands Handelsflaade forsvinder fra Verdenshavet. Dets økonomiske Kraft er brudt, og det der er blevet tilovers, stillet under Sejrherrens Kontrol. 70 Millioner Tyskeres Liv staar paa usikker Grund.

De Kontributioner, vi skal betale, er uhyrlige og umulige at præstere.

Den Skyld, Revolutionen har taget paa sig, er dog ikke endt med denne Fred. Den gør det tunge Aag, under hvilket den har tvunget det tyske Folk i Livegenskab, aldeles sønderknusende. Den fremmer Ulysten til Arbejde og ødelægger Følelsen af, at Arbejde betyder endnu mere end Pengefortjeneste. Den hindrer skabende Kræfter i at komme til Udfoldelse og sletter al Personlighed. I Stedet sætter den Masseherredømme og Middelmaadighed. Drivkraften i alt samfundsmæssigt og økonomisk Liv til Genrejsningen har den gjort tvivlsom, hvis den ikke har dræbt den for lang Tid.

Saaledes kan det ved Freden svækkede Tyskland ikke underholde sin Befolkning.

I Tyskland flyder Broderblod. Tysk Velfærd bliver ødelagt. Statens Penge bliver forødt og anvendte til egennyttige Formaal. Rigets, de enkelte Staters og Kommuners Finanser bliver med hver Dag mere forkludrede. Folkets sunkne Moral driver ustandseligt ind i Revolutionens »Frihed«; Menneskets laveste Instinkter søger uindskrænket og hensynsløst Spillerum. Overalt hersker der Uorden, Ulyst til Arbejde, Svig og Bedrageri, dertil paa mange Steder de modbydeligste Udskejelser — tæt ved Siden af de Grave, der rummer de Millioner, der døde for Fædrelandet, og lige i Ansigtet paa de mange Stakler, vort

Øje hviler paa. Tyskland byder et grufuldt og uværdigt Skuespil, som skaber usigelig Sorg i hvert tyskfølede Hjerte, men vækker Foragt hos Fjender og neutrale.

Tyske Mænd træder op og anklager overfor Fjenden Tyskland for foregivne Skændselsgerninger for at behage ham og tiltrygle sig Barmhertighed. Tyske Mænd, der tjente deres Fædreland trofast, bliver af deres Regering udleverede til Fjenden for at tjene dennes Triumf. Det var den dybeste Tilstand af Selvfornedrelse, der maa fylde én med Skam og Væmmelse for det tyske Folk.

Ved Revolutionen har Tyskerne gjort sig til Pariaer blandt Nationerne, ikke mere værdige til Forbund udadtil, Heloter i fremmede Mænds og udenlandsk Kapitals Tjeneste og berøvet Agtelsen for sig selv.

»Om 20 Aar vil det tyske Folk fordømme de Partier, der nu roser sig af at have fremkaldt Revolutionen.«

Det var sande Ord af uhyre Vægt, som paa den 2. Raadskongres i Berlin i April 1919 blev udtalte af en Socialdemokrat til Partifællerne.

* * *

Det tyske Folks Skæbne er ved Freden fuldbragt for Nutiden. Mørk ligger Fremtiden foran os; lyst lyser kun deri den Daad, der blev øvet af Mændene fra Scapa Flow.¹⁾

Alle Gøglebilleder er revne itu, Massesuggestionen begynder at svinde. Vi ser ind i et Øde. At lyve for os selv, at tale, at haabe paa andre eller paa Fantomer, Ord alene paa Læberne til Trøst i Fremtiden og Svaghed i Nutiden hjælper os ikke, som det ingen Sinde har hjulpet os.

Der maa andet til:

Uforfærdet Tænken og mandig Handlen af hver enkelt, og dog uselvvisk Underordnelse ved at stille det personlige Jeg tilbage i national Disciplin — det er Kravet. Det alene kan gengive os den nationale Værdighed, hvis Generhvervelse er Betingelsen for en tysk Genrejsning. Det er det 1. Bud!

Kærlighed til Hjemstavn og Haandværk, Kærlighed til Arbejdet og utrættelig Virken, trofast Flid, fri Virksomhed i det økonomiske Liv parret med Hensyn til vore Medmennesker, tillidsfuldt Samarbejde af fattig og rig, af Haand og Hjerne, legemliggjort i Arbejdspligt og Frihed til ærligt Arbejde — det er Grundlaget for Tysklands Værd og Forudsætningen for ny Opkomst. Det er det 2. Bud for os.

Pligttro, redelig, sanddru og modig maa Tyskeren atter blive, sædelig Alvor maa atter beherske ham. Det er det 3. Bud. Fichtes Ord, at dette at være tysk og at have Karakter utvivlsomt betød det samme, maa atter blive til Sandhed. Kun derved faar vi vor Selvgtelse tilbage og kun derved aftvinger vi andre Agtelse.

I national Samling og Opdragelse, i tysk Virken, i haardt Arbejde og i menneskelig Værdighed, med et klart Blik ind i den nøgne Virkelighed, som vor forsagende og trøsteløse Fremtid byder os, skal

¹⁾ Dem, der sænkede den internerede tyske Flaade.

Tyskeren og det tyske finde sig selv. Det skal hjælpe os atter at danne os et Fædreland, gennemtrænge os med den gamle opofrende fædrelands-kærlige Aand, der sætter os i Stand til at leve for vore ideale Goder, for tysk Væsen, for den tyske Hjemstavns Velfærd og Sikkerhed og for dens Styrkelse paany, og, om Skæbnen skulde kræve det, gaa saaledes i Døden, som Heltene har gjort det i denne vældige Strid.

Vældige var vort Folks Ydelser gennem de 4 Krigsaar; de giver et redeligt Vidnesbyrd om de Kræfter, der bor i os, men som for Tiden forødes af Revolutionen. Et Folk, der fuldbyrder sligt, har Ret til at leve. Maatte det have Kraft til at kaste de Slagger til Side, det har hobet over sig; maatte det finde de Mænd, der med samme Frimodighed til at tage Ansvaret som Førerne i Felten og med ubøjelig Vilje kan lede det og give det søndertraadte Folkeliv nye og friske Pust, Mænd, der i tillidsfuldt Følge med det bedste i Folket kan forene de nationale, skabende Kræfter til nyskabende Daad.

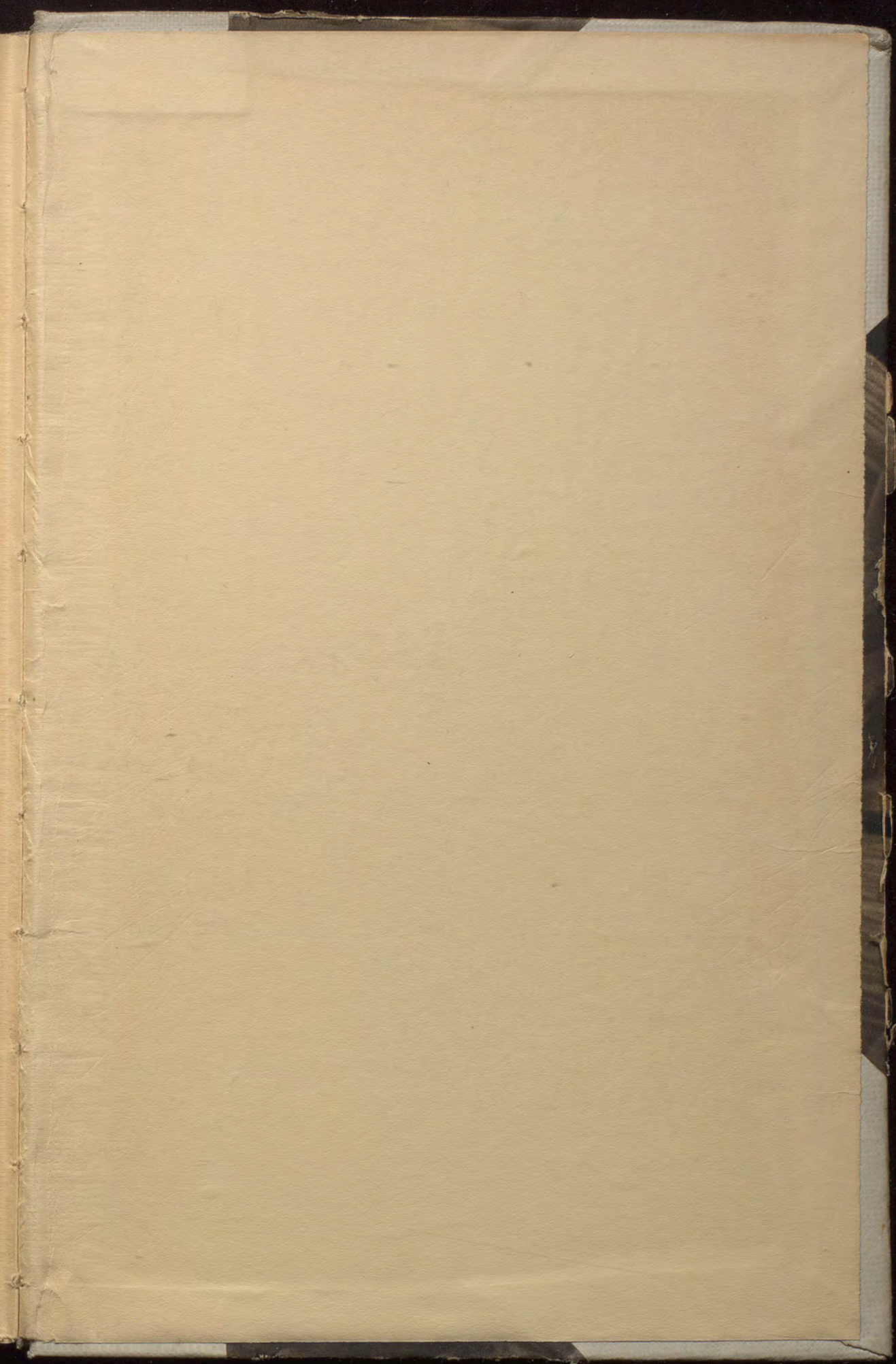
Maatte vi efter dette dybe Fald, i Erindringen om de Helte, der faldt i Troen paa Tysklands Storhed, og som Fædrelandet nu i saa høj Grad savner, igen lære at blive Tyskere og være stolte over, at vi er det!

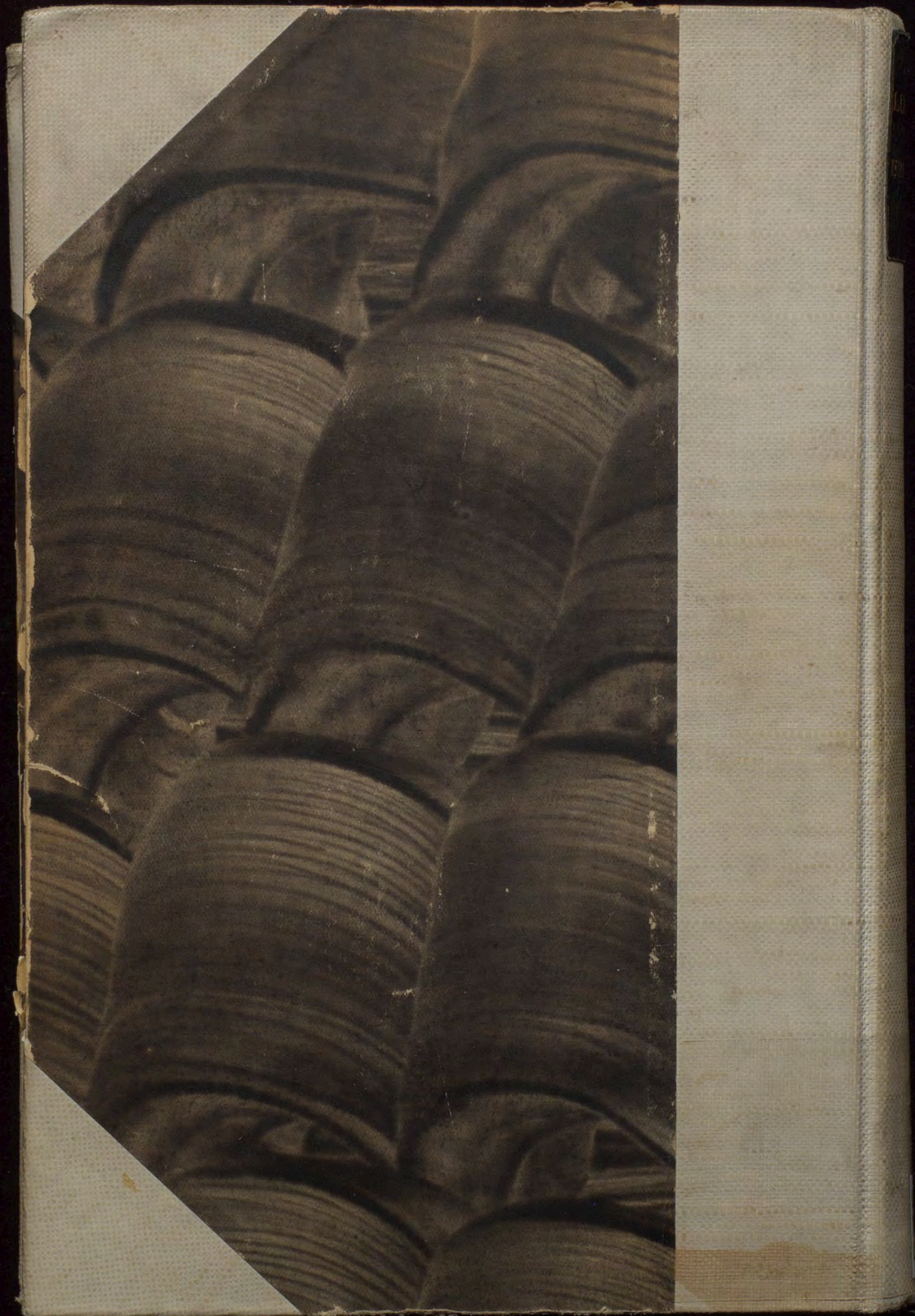
Det give Gud!

GENERAL
LUDENDORFF
KRIGS-
ERINDRINGER

1914-18

UBBHF
XIIIa
Lud